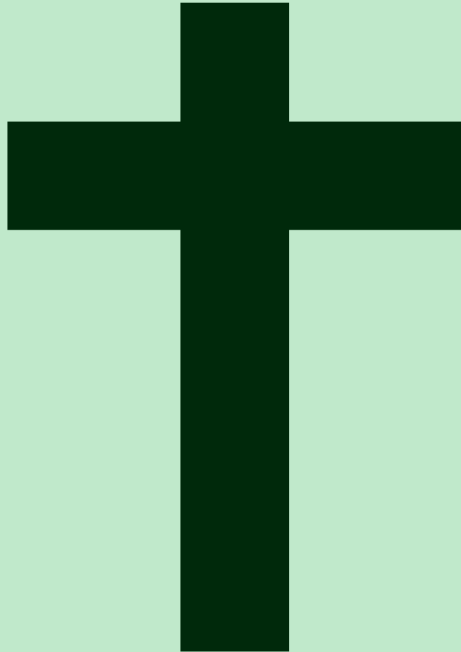

Wapômbêŋ Anêŋ Abô
Mathêŋ

The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New
Guinea

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini

copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malé people

Language: Hotê-Malé (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malé people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents.

For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a

Contents

FRT	1
Matyu	3
Mak	52
Luk	82
Jon	132
Aposel	167
Lom	213
1 Kolin	236
2 Kolin	255
Galesia	267
Epesus	274
Pilipai	282
Kolosi	287
1 Tesalonaika	292
2 Tesalonaika	297
1 Timoti	300
2 Timoti	306
Titi	310
Pilemon	313
Hiblu	315
Jems	330
1 Pita	336
2 Pita	342
1 Jon	346
2 Jon	352
3 Jon	353
Jut	354
Auk Loŋ Kapô	356

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen

The New Testament in the Malei-Hote language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Malei-Hote long Niugini

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen

The New Testament in the Malei-Hote language of Papua New Guinea
[hot]

Translation by Wycliffe Bible Translators

© 2010 Wycliffe Inc. and The Malê people

Print publication, 2010 by Wycliffe Bible Translators, Inc.

Web version

© 2014, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share – to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to *Wycliffe Bible Translators* (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.

- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice – For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating.** Na tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narepela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela.**

Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>.

Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela.**

Abô Mông Atu Ba Nêm Avômalô Sa

Abô Nesam Êmônŋ

Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi atu ba nê doho ik liliŋ hathak abô Malê. Ma avômalô atu ba enaŋ abô Malê ma hatôm 3,000 ba havôhi. Thêlô ma anêŋ Salamaua Distlik ba êmô Morobe Plovins anêŋ Papua Niugini.

Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ma eto hathak abô Yabêm lôk Inglis ma Pisin, ba intu hêv malain hadêŋ avômalô Malê.

Ma lèk ma hathak abô Malê da ba tem nê m avômalô Malê sa ek nesam lo nedañô Wapômbêñ anêñ Abô Mavi esak thêlôda venjñbôlêk.

Aêñ ba nanêm lenjñmavi êndêñ Wapômbêñ esak hêv auk mavi hadêñ nê ik abô liliñ SIL, ba êv iniñ nê ku ba êlêm idum ku ik abô liliñ sondabêñ bêñ anôñ aleba kapya yañ lukmuk lèk halêm yañ ek avômalô Malê.

Lôk nanêm lenjñmavi êndêñ Wapômbêñ esak avômalô nômbêñ atu ba êv ku êntêk êñ sa. Aêñ ba môlô atu ba ôêv unim wakma ek udum ku êntêk haviñ, nodañô. Unim wakma êñ miñ hi oyañ ami. Mi. Anêm ku mavi êñ lèk hi hayabiñ o hamô Malak Lenj.

Hadêñ 1976 ma SIL êv iniñ nê ku ba êyô ek nijik abô Malê liliñ. Ma 1988 ma ik Môñ Anôñ liliñ vêm ma Lut lo Jona. Ma 1992 ma Mak, Aposel, Galesia ma Pilipai. Ma lèk 2,010 ma Matyu hi hayô Auk Loñ Kapô. Ba intu nanêm athêñ bêñ êndêñ Wapômbêñ esak anêñ lahiki atu.

* * * * *

Ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êmô lôk lamavi.

Ma ôpatu ba halañô ba hasopa ma êmô lôk lamavi

ek malê nena waklavôñ lèk habobo.

Auk Loñ Kapô 1:3

Preface

This book is a translation of the New Testament into the Malê language of Papua New Guinea. The population of the Malê language group is over 3,000. Most Malê speakers live in the Lae District of Morobe province, approximately 20 miles south of Lae extending to the coast near Salamaua (see map).

Missionaries from Germany began work among the Malê people in the 1940's. The Yabêm language from the coastal area around Finschhafen was used as a medium for both evangelism and education. In the 1960's English became the language of education in the Malê area. Yabêm and Melanesian Pidgin continued to be used in the Malê churches until the time this translation work commenced.

At the invitation of the Malê people, the translation of this New Testament began in

1976 with the assistance of SIL. Thanks to the many Malê people whose efforts have gone into the production of this translation. Thanks also to the many people from around the world who have supported this work by means of financial support, prayers and encouragement.

Above all, thanks be to God for His written word given as a means for people to come to know and believe in His Son, the living Word. Thanks to Him for faithfully sustaining and enabling each and every member of the translation team. To Him be the glory.

The one who reads these prophet words,
they are blessed.

And the one who hears and follows them,
they are blessed
because the day is near.

Abô Mavi atu ba Matyu hato Abô môn

Matyu hato kapya êntêk. Ma anêḡ athêḡ yaḡ nena Livai. Yani ma anyô Israeḡ te. Yani hadum ku hawa takis haviḡ Lom vêm ma hatak ku êḡ ma hasopa Yisu. Yisu halam Pita lo Andulu ma Jems lo Jon vêm ma halam Matyu (Mat 4:18-22; 9:9-13). Matyu ma Yisu anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te.

Matyu hato ek injik thô êndêḡ avômalô Israeḡ nena Yisu ma thêlô iniḡ Mesia. Mesia ma abô Hiblu ma hathak abô Glik ma Kilisi. Ma anêḡ ôdôḡ nena, ‘Ôpatu ba Wapômbêḡ habi baḡ hayô hêk ek nêḡ anêḡ avômalô bulubiḡ.’ Matyu hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba bôk eto hathak yani hêk Mose lôk plopet iniḡ kapya ba intu abô takêḡ lêk hik anôḡ hathak Kilisi. Yani hato kapya êntêk ek avômalô Israeḡ, ma doḡtom lahaviḡ avômalô loḡ buyaḡ nesam imbiḡ.

Hato hadêḡ 60 mena 70 AD la.*

Yisu Kilisi anêḡ limi (Luk 3:23-38)

¹* Êntêk ma Yisu Kilisi anêḡ limi. Yani ma Ablaham lo Devit iniḡ lim lukmuk.

² Ablaham habi Aisak vê, ma Aisak habi Jekop vê, ma Jekop habi Juda lôk iviyaḡ vê.

³* Ma Juda habi Peles lo Sela vê, ma thainiḡ talêbô Tama.

Ma Peles habi Heslon vê, ma Heslon habi Lam vê.

⁴ Ma Lam habi Aminadap vê, ma Aminadap habi Nason vê, ma Nason habi Salmon vê.

⁵* Ma Salmon habi Boas vê, ma Boas talêbô Lahap.

Ma Boas habi Obet vê, ma Obet talêbô Lut. Ma Obet habi Jesi vê.

⁶* Ma Jesi habi Kiḡ Devit vê.

Ma Devit habi Solomon vê, ma Solomon anêḡ talêbô ma Ulia yanavi.

⁷ Ma Solomon habi Lehoboam vê, ma Lehoboam habi Abiya vê, ma Abiya habi Asa vê.

⁸ Ma Asa habi Jehosapat vê, ma Jehosapat habi Jeholam vê. Ma Jeholam ma Usaia anêḡ lim.

⁹ Ma Usaia ma Jotam anêḡ bumalô, ma Jotam habi Ahas vê, ma Ahas habi Hesekaia vê.

¹⁰ Ma Hesekaia habi Manasa vê, ma Manasa habi Amon vê, ma Amon habi Josaia vê.

¹¹* Ma Josaia ma Jekonaia lôk iviyaḡ iniḡ bumalô. Jekonaia lôk iviyaḡ ibitak ma avômalô Babilon ik yovak ba ewa avômalô Israeḡ i êmô Babilon.

¹²* Avômalô Israeḡ êmô Babilon denaḡ, ma Jekonaia habi Sialtiel vê, ma Sialtiel ma Selubabel anêḡ bumalô. Êḡ ma avômalô Israeḡ êvôi iniḡ loḡ hathak loḡbô.

¹³ Ma Selubabel ma Abiut anêḡ lim, ma Abiut ma Elaiakim anêḡ lim, ma Elaiakim ma Aso anêḡ lim.

¹⁴ Ma Aso ma Sadok anêḡ lim, ma Sadok ma Akim anêḡ lim, ma Akim ma Eliut anêḡ lim.

¹⁵ Ma Eliut ma Eleasal anêḡ lim, ma Eleasal ma Matan anêḡ lim, ma Matan ma Jekop anêḡ lim.

¹⁶ Ma Jekop habi Josep vê, ma Josep intu Malia yamalô. Ma Malia êḡ intu havathu Yisu. Ma Yisu êḡ atu ba elam nena “Mesia”.

¹⁷ Ma avômalô takatu ba ibitak anêḡ Ablaham haveḡ aleba hayô Devit, thêlô ma hatôm ôdôḡ laumiḡ ba lahavuva. Ma avômalô takatu ba ibitak anêḡ Devit aleba hayô avômalô Israeḡ i Babilon, thêlô ma hatôm ôdôḡ laumiḡ ba lahavuva aêḡ iyom. Ma avômalô takatu ba ibitak hadêḡ waklavôḡ atu ba avômalô Israeḡ êmô Babilon aleba hayô Mesia ma hatôm ôdôḡ laumiḡ ba lahavuva aêḡ iyom.

* :: ‘60 AD’ anêḡ ôdôḡ nena Yisu anêḡ talêbô havathu yani ma sondabêḡ hatôm 60 bôk hale ba hi yôv. * **1:1:** Stt 22:18; 1Sto 17:11 * **1:3:** Stt 38:29-30; Rut 4:18-22 * **1:5:** Rut 4:13-17 * **1:6:** 2Sml 12:24 * **1:11:** 2Kiḡ 24:14-16; 2Sto 36:10; Jer 27:20; 40:1; Dan 1:1-2 * **1:12:** Esr 3:2 * **1:18:** Luk 1:27,35

*Malia havathu Yisu
(Luk 2:1-7)*

18 *Ma abô hathak Yisu Kilisi halêm pik aêntêk. Malia anêḡ avômalô bôk epesaḡ abô yôv ek nendom yani êndêḡ Josep. Thai miḡ ewa i ami denaḡ ma êyê nena yani hasabeḡ. Lovak Matherḡ da hêv amena êḡ. 19-20 Ma Josep, ôpatu ba enja Malia ma anyô thêthôḡ ba intu hadum ek êndô Malia. Ma hadô indum yani mama êndôk avômalô maleḡiḡ.

Êḡ ma habôlêm auk ek êndô avi êḡ menaḡna ba ni. Ma donḡtom hayê niaviḡ nena Wapômbêḡ anêḡ aḡela hayô ba hanaḡ, “Josep, Devit anêḡ lim lukmuk, amena êntêk ma Lovak Matherḡ hêv hadêḡ yani. Ba intu miḡ ôkô ek onja Malia ba nu anêm unyak êtôm vônim ami. 21 *Ma tem embathu okna te ek nêḡ anêḡ avômalô bulubiḡ ba intu ondam anêḡ athêḡ nena Yisu.”

22 Ma nômkama takêntêk bôk habitak ek Wapômbêḡ anêḡ abô injik anôḡ ba hanaḡ hadêḡ plopet nena,

23 “Avi te miḡ hêk haviḡ anyô ami denaḡ ma tem esabeḡ ba embathu okna te. Ba tem nendam anêḡ athêḡ nena Imanuel.”

Aisaia 7:14
Abô êḡ anêḡ ôdôḡ nena, “Wapômbêḡ hamô haviḡ alalô.”

24 Ma Josep hayê niaviḡ êḡ yôv ma haviyô. Ma hadum hatôm atu ba Wapômbêḡ anêḡ aḡela hanaḡ ba hawa Malia ba hi anêḡ unyak hatôm yanavi.

25 *Ma miḡ hêk haviḡ ami aleba havathu amena êḡ. Ma halam nena Yisu. Havathu amena êḡ vêm ka hêk haviḡ yanavi havenḡ yam.

2

Nê lôkauk hathak vuliḡ êlêm êyê Yisu

1 Helot hatu kiḡ ma Malia hawa Yisu hêk Betlehem anêḡ loḡ Judia. Êḡ ma nê lôkauk hathak vuliḡ anêḡ loḡ wak hathak êlêm Jerusalem 2 *ma enaḡ hik liḡ, “Amena lukmuk atu ba hatu avômalô Israeḡ iniḡ kiḡ, anêḡ talêbô havathu hêk êsê? Yêlô ayê anêḡ vuliḡ habitak loḡ wak hathak ba alêm ek nanêm yeḡ êndêḡ yani.”

3 Ma kiḡ Helot lôk avômalô Jerusalem sapêḡ elañô abô êḡ ba êkô hathak. 4 Êḡ ma Helot halam avômalô iniḡ nê bêḡbêḡ êbôk da lôk iniḡ nê lôkauk hathak abô balabuḡ sapêḡ ethak donḡtom. Ma hanaḡ hik thêlô liḡ, “Mesia atu tem nembathu êḡjêk êsê?” 5 Ma thêlô enaḡ viyaḡ nena, “Wapômbêḡ bôk hanaḡ ba plopet te bôk hato nena,

6* “ ‘O Betlehem atu ba hômô Juda iniḡ pik, anyô bêḡ te tem imbitak anêḡ o ba eyabiḡ yenaḡ avômalô Israeḡ êtôm boksipsip iniḡ alaḡ

ba intu o miḡ malak oyaḡ te hômô pik Juda malêvôḡ ami. Mi anôḡ!’ ” *Maika 5:2*

7 Yôv ma Helot halam nê lôkauk eyala vuliḡ menaḡna ek endañô nena aḡê intu vuliḡ êḡ habitak. 8 Ma hêv thêlô ba i Betlehem ma hanaḡ, “Môlônu nômbôlêm amena êḡ katô. Ba ôpôm ma nôlêm nonaḡ êndêḡ ya ek yana yanêm yeḡ êndêḡ yani imbiḡ.”

9-10 Thêlô elañô kiḡ anêḡ abô yôv ma i. Ma êyê vuliḡ sêbôk ba habitak loḡ wak hathak. Êḡ ma thêlô leḡiḡmavi bêḡ anôḡ. Vuliḡ êḡ hamôḡ ba hi aleba hamiḡ unyak atu ba amena hêk vôv. 11 *Thêlô êyô unyak kapô ba i ma êyê amena lo talêbô Malia. Êḡ ma elek veḡiḡdôḡ lêlô ba êkôm ba êv yeḡ hadêḡ yani. Ma epesaḡ iniḡ nômkama mavi ba êv iniḡ leḡiḡmavi hadêḡ yani. Êv gol lôk nôḡ ôv mavi ju atu ba epesaḡ hathak alokwaḡ thôk. 12 Ma êyê niaviḡ ma Wapômbêḡ hanaḡ hadêḡ thêlô nena miḡ ini ek Helot ami. Êḡ ma elom loḡondê yaḡ ba i iniḡ loḡ hathak loḡbô.

Josep lo Malia ma Yisu i Ijip

13 Nê lôkauk hathak vuliḡ etak unyak yôv, ma Josep hayê niaviḡ ba Wapômbêḡ anêḡ aḡela te hayô ba hanaḡ, “Helot tem êmbôlêm amena ek injik vônô. Aêḡ ba umbiyô onja amena lo talêbô ba ôsôv ba nu Ijip ma ômô endeba yanêm abô êndêḡ o am.”

14 Aêḡ ba intu Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô hadêḡ bôlôvôḡ ba etak Betlehem ma êsôv ba i Ijip 15 ma hamô aleba Helot hama. Nôm takêḡ habitak ek

* 1:21: Luk 1:31; 2:21 * 1:25: Luk 2:21 * 2:2: Nam 24:17 * 2:6: Jon 7:42 * 2:11: Sng 72:10-15; Ais 60:6

Wapômbêṅ anêṅ abô injik anôṅ ba hanaṅ hadêṅ plopet nena,
 “Yahalam yenaṅ okna hêk Ijip ba halêm.”
Hosea 11:1

Kiṅ Helot hik apenena vônô

¹⁶ Nê lôkauk hathak vuliṅ miṅ êvôi hathak loṅbô ami ba Kiṅ Helot hayala nena esau yani. Ma laṅaṅ kambom anôṅ ma lahabi thêlôniṅ abô takatu ba bôk enaṅ hathak vuliṅ anêṅ waklavôṅ. Êṅ ma hanaṅ ek nijik apenena takatu ba iniṅ sondabêṅ hatôm lokwanju sapêṅ vônô anêṅ Betlehem lôk anêṅ loṅ yaô nena sapêṅ. ¹⁷ Aêṅ ba Wapômbêṅ anêṅ abô hik anôṅ ba hanaṅ hadêṅ plopet Jelemaia nena,

¹⁸* “Voṅvoṅ bêṅ hêk Lama,
 asêṅ malêṅ lôk malaiṅ bêṅ,
 Lesel anêṅ limi lêk ema ba mi.
 Aêṅ ba halaṅ ba hadô nêṅem yani thêvô.”
Jelemaia 31:15

Êvôi Nasalet

¹⁹ Josep hamô Ijip denaṅ ma Helot hama. Hayê niaviṅ ma Wapômbêṅ anêṅ aṅela te hayô ²⁰ ba hanaṅ nena, “Nê takatu ba idum ek nijik amena vônô bôk ema yôv ma umbiyô onja amena lo talêbô ba ômbônu pik Israel esak loṅbô.” ²¹ Êṅ ma Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô ba êvôi pik Israel. ²² Ma halaṅô nena Akelaus hawa lambô Helot anêṅ loṅ ba hatu avômalô Judia iniṅ kiṅ. Ba intu hakô ek ni loṅ êṅ. Ma hayê niaviṅ ma hasôv ba hi ²³* hamô malak nate anêṅ athêṅ nena Nasalet ba hamô Galili kapô. Nom êṅ habitak ek Wapômbêṅ anêṅ abô injik anôṅ ba hanaṅ hadêṅ plopet doho nena, “Avômalô tem nendam yani nena anyô Nasalet te.”

3

Jon anyô hathik ṅaṅ hanaṅ Wapômbêṅ anêṅ abô

(Mak 1:2-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

¹ Wak êṅ ma anyô te ba elam nena “Jon anyô hathik ṅaṅ” hayô Judia iniṅ loṅ ek enaṅ Wapômbêṅ anêṅ abô êndêṅ avômalô. Ôpêṅ hamô loṅ thiliv ²* ma hanaṅ nena,

“Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak lêk habobo. Ba intu node kapôlômim liliṅ.” ³ Jon êṅ ma ôpatu ba Wapômbêṅ hanaṅ hadêṅ plopet Aisaia nena,

“Kaêk te halam haveṅ loṅ thiliv nena,
 ‘Nôpôpêk loṅôndê ek Anyô Bêṅ êlêm,
 ma nopesaṅ ba imbitak thêthôṅ ek
 yani.’” *Aisaia 40:3*

⁴* Jon ma hathak hik kwêv atu ba epe-
 saṅ hathak bok kamel vuluk ma havak
 bokṅgôp epesaṅ hathak bok kupik hayôhêk
 lamalim. Ma hathak hayaṅ kôm sopek
 lôk hanum biyo thôk. ⁵ Ma avômalô anêṅ
 Jelusalem lôk Judia anêṅ malak sapêṅ lôk
 loṅ takatu ba êmô habobo ṅaṅ Jolodaṅ
 ethak i hadêṅ Jon. ⁶ Ma thêlô enaṅ iniṅ
 kambom bêṅ ma Jon hathik i halôk ṅaṅ
 Jolodaṅ.

⁷* Ma hayê avômalô Israel iniṅ ṅê bêṅbêṅ
 takatu ba elam nena Palisi lôk Sadyusi ma
 hanaṅ, “Môlô ma umya kambom anêṅ nali
 ba osoṅ nena tem yasik môlô ek nôsôv
 êṅjêk Wapômbêṅ anêṅ lamaniṅ e? Mi
 anôṅ! ⁸ Nundum ku takatu ba injik thô
 nena lêk ole kapôlômim liliṅ am. ⁹* Ma
 miṅ lemimimbi auk te ba nonaṅ êndêṅ
 am nena, ‘Ablaham ma yêlôaniṅ bumalô.
 Ba intu yêlô avômalô thêthôṅ.’ Mi, yanaṅ
 êndêṅ môlô nena Wapômbêṅ hatôm enja
 valu takêntêk ba epesaṅ Ablaham anêṅ
 limi esak. ¹⁰* Kisiṅ lêk hamô alokwaṅ ôdôṅ
 yôv, ek alokwaṅ takatu ba miṅ hik anêṅ
 anôṅ mavi ami, ma tem nede lu ba nêmbôk
 esak atum.

¹¹* “Yahathik môlô hathak ṅaṅ ek injik
 thô nena bôk ole kapôlômim liliṅ yôv. Ma
 doṅtom ôpatu ba tem embeṅ ya yam anêṅ
 lôklokwaṅ ma bomaṅ ek yenaṅ ba intu tem
 isik môlô esak Lovak Matheṅ lôk atum.
 Yani ma anyô lôk athêṅ bêṅ ma ya ma
 yaônalôk ba intu miṅ hatôm yanja anêṅ va
 bokṅgôp êtôm anyô ku oyaṅ ami. Mi anôṅ.
¹² Yani tem isuv nôm anêṅ kupik vê ba êndô
 anôṅ êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu
 ba hamô piklêvôṅ ma isi ba êmbôk esak
 atum atu ba tem miṅ ema ami.”

* **2:18:** Stt 35:19 * **2:23:** Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Jon 1:45 * **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **3:4:** 2Kin 1:8

* **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:9:** Jon 8:33,39; Lom 4:12 * **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9 * **3:11:** Jon 1:26-27,33;

Ap 1:5

*Jon hathik Yisu halôk ñaŋ
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Jon 1:31-34)*

¹³ Yisu hatak Galili ma hi ñaŋ Jolodaŋ ek Jon isik yani. ¹⁴ Ma donjom Jon hadum ek imiŋ yani loŋ siŋ ba hanaŋ, “Aisê ka hôleŋ hadêŋ ya? Usik ya.”

¹⁵ Êŋ ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Alalô nasopa loŋondê thêthôŋ ba intu usik ya.” Ma Jon halôk ba hathik Yisu.

¹⁶ *Ma kethen oyaŋ ma haviyô hêk ñaŋ kapô. Ma leŋ hakyav ma hayê Wapômbêŋ anêŋ Lovak Mathen halôk ba halêŋ hatôm menak bôbô ba hayô hamô yani. ¹⁷ *Ma abô te halêŋ anêŋ malak leŋ ba hanaŋ nena, “Intu ma yenaŋ Okna atu ba yalenhaviŋ videdaŋ. Ma ya kapôlôŋ mavi hathak yani.”

4

*Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)*

¹ *Yôv ma Lovak Mathen halom Yisu hi loŋ thiliv ek Sadaŋ êndôk yani la ek indum kambom. ² *Yani hatip ek nôŋ ba haveŋ hatôm wak lo bôlôvôŋ 40 ba intu hama kisi. ³ Êŋ ma ngôk iniŋ anyô bêŋ hayô ek Yisu ma hanaŋ, “O Wapômbêŋ anêŋ Nakadaŋ ma onaŋ ek valu takêntêk imbitak êtôm polom.”

⁴ *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Wapômbêŋ anêŋ kapyâ hanaŋ nena, ‘Anyô miŋ hatôm êmô lôkmala esak nôŋ iyom ami. Mi. Esopa Wapômbêŋ anêŋ abô lôkthô.’ ”

⁵ Vêŋ ma ngôk hawa Yisu ba hi Jusalem loŋ bêŋ atu ba mathen ma hadô hamiŋ unyak mathen anêŋ vôv daim te. ⁶ Ma hanaŋ, “O ma Wapômbêŋ anêŋ Nakadaŋ, e? Wapômbêŋ anêŋ kapyâ hanaŋ nena, “‘Wapômbêŋ tem nêŋ anêŋ aŋela ek neyabiŋ o.

Ma thêlô tem netak baheŋ
ek miŋ valu la embatho vemkapô ami.’

Kapyâ Yeŋ 91:11-12

Ba intu ôsôv kisi.”

⁷ *Ma Yisu hanaŋ, “Abô bute hêk Wapômbêŋ anêŋ kapyâ aêntêk, ‘Miŋ hatôm

môlô nundum mambêŋ esak Wapômbêŋ, môlônim Anyô Bêŋ ami.’ ”

⁸ Vêŋ ma ngôk hawa yani hathak loŋbô ba hi dumlolê daim te. Ma hik loŋ lôk nômkama mavi lomaloma takatu ba hamô pik bêŋ êntêk lôkthô thô hadêŋ yani. ⁹ Ma hanaŋ hadêŋ Yisu, “Tem yanêŋ nôŋ takêntêk sapêŋ êndêŋ o. Ma donjom ondek vemdôŋ lêlô ba nêŋ yeŋ êndêŋ ya am.”

¹⁰ *Ma Yisu hanaŋ, “Sadaŋ, o vê. Wapômbêŋ anêŋ kapyâ hanaŋ, ‘Nêŋ yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ anêŋ Anyô Bêŋ ma undum yanida anêŋ ku iyom.’ ”

¹¹ Ba intu ngôk êŋ hatak yani ba hi ma aŋela êyô êv yani sa.

*Yisu hadum anêŋ ku môŋ
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)*

¹² *Ma Yisu halaŋô nena bôk êdô Jon hamô koladôŋ. Ba intu havôhi Galili ¹³ ba hi hamô Kapaneam ma miŋ hamô Nasalet ami. Kapaneam êŋ hamô habobo kasukthôm te ba hamô Sebulun lo Naptali iniŋ pik. ¹⁴ Yani hamô loŋ êŋ ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia nena,

¹⁵ “Sebulun lo Naptali iniŋ pik
atu hamô habobo kasukthôm,
lôk pik atu ba hêk ñaŋ Jolodaŋ anêŋ
daŋ vi,
Galili, loŋ atu ba avômalô loŋ buyaŋ
êmô.

¹⁶ Avômalô takatu ba êmô momaŋiniŋ bêŋ
kapô,
thêlô lêk êyê deda bêŋ te.
Ba idum ek nema,
ma donjom deda habi hayô hêk thêlô
ba hêv momaŋiniŋ vê.” *Aisaia 9:1-2*

¹⁷ *Yisu hayô Kapaneam yôv ma hadum anêŋ ku môŋ ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk habobo ba node kapôlômim liliŋ.”

*Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)*

¹⁸ Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêŋ liŋdaŋ ma hayê anyô lo yaŋ Saimon

* 3:16: Jon 1:32 * 3:17: Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35 * 4:1: Hib 2:18; 4:15 * 4:2: Kis 34:28
* 4:4: Lo 8:3 * 4:7: Lo 6:16 * 4:10: Lo 6:13 * 4:12: Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 * 4:17: Mat 3:2

atu ba elam nena Pita lôk yan molok Andulu. Thai ma nê ik alim ba ibi iniñ yaksen halôk kasukthôm. ¹⁹ Ma hanañ hadênñ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya! Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô étôm ôvôv alim halôk yaksen.” ²⁰ Ma kethenñ oyanñ ma thai êdô iniñ yaksenñ hamô ma esopa Yisu.

²¹ Habup hathak vauna ma hayê anyô loyanñ, Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nakaduñ. Thêlô lôk lambô êmô yeñ ba idu iniñ yaksenñ. Ma Yisu halam thai. ²² Ma kethenñ oyanñ ma etak lambô lôk yeñ hamô ma esopa Yisu.

Yisu hadum avômalô lôk lijñ mavi
(Luk 6:17-19)

²³ *Yisu hi havenñ Galili lôbôlôbô ba hathak habitak hayô iniñ unyak yeñ ba hanañ Wapômbênñ anênñ Abô Mavi hathak anênñ loñ lôklinyak hadênñ i. Ma hadum iniñ malainñ lôk lijñ lomaloma ba ibitak mavi. ²⁴ *Ma avômalô anênñ plovins Silia elanô abô hathak Yisu anênñ ku ma ewa iniñ nê lôk lijñ lomaloma sapênñ ba i hadênñ yani. Ewa nê takatu ba ewa vovanñ bênñ lôk nê ngôk hamô haviñ i ma nê ema yak lôk nê ivuviñ sapênñ i hadênñ yani ek hêv iniñ lijñ takênñ vê. ²⁵ *Avômalô bênñ anônñ êlêm esopa yani. Doho êlêm anênñ Galili, ma doho êlêm anênñ Jelusalem, ma doho êlêm anênñ Judia. Ma doho êlêm anênñ Dekapolis lôk loñ takatu ba hamô ñañ Jolodañ vi.

5

Yisu hadônñ avômalô
(Luk 6:20-23)

¹ Yisu hayê avômalô bênñ anônñ êlêm ma hathak dumte ba hi hamô. Ma avômalô takatu ba esopa yani i êyô ek yani. ² Ma hadônñ i ba hanañ nena,

³ * “Ôpatu ba hayala nena yani anyô kambom anônñ, ôpênñ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbênñ anênñ loñ lôklinyak.

⁴ *Ma ôpatu ba lamalainñ, ôpênñ lêk hamô mavi ba Wapômbênñ tem nêm yani thêvô.

⁵ *Ma ôpatu ba hamô malinnyaô, ôpênñ lêk hamô mavi ba tem enja pik sapênñ.

⁶ *Ma ôpatu ba hama kisi lôk hathakmuninñ ek imbitak étôm anyô thêthônñ, ôpênñ lêk hamô mavi ba tem laviyak.

⁷ Ma ôpatu ba hêv kapô ek anyô yanñ, ôpênñ lêk hamô mavi ba Wapômbênñ tem nêm kapô ek ôpênñ aênñ iyom.

⁸ Ma ôpatu ba kapô mabuñ, ôpênñ lêk hamô mavi ba tem ênjê Wapômbênñ.

⁹ Ma ôpatu ba hêv bulubiñ, ôpênñ lêk hamô mavi ba tem nendam nena Wapômbênñ anênñ nakaduñ.

¹⁰ *Ma anyô thêthônñ te hapôm vovanñ, ôpênñ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbênñ anênñ loñ lôklinyak.

¹¹ * “Hosopa ya ba anyô te hanañ abôma hathak o lôk hêv vovanñ hadênñ o lôk hanañ abô kambom lomaloma hathak o mena hanañ abôyanñ hathak o, êñ ma lêk hômô mavi!

¹² * “Avômalô bôk idum aênñ hadênñ plopet tak sêbôk ba êmônñ ek o. Ma Wapômbênñ tem nêm vuli mavi bênñ te êndênñ o êmô malak leñ ba intu lemmavi anônñ ba ômbô o!

Wapômbênñ anênñ avômalô hatôm ngwêk lo deda

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

¹³ “Môlô ma pik êntêk anênñ ngwêk. Ma donjom ngwêk vabô, êñ ma lêk habitak hatôm sinusik ma hatôm imbitak vasiñ esak loñbô ami ba intu nômbi ni ek avômalô nêyô niminñ ba nembak pesa.

¹⁴ * “Môlô ma pik anênñ deda. Ma malak atu ba hamô dum ba avômalô étôm atum lam sapênñ, thêlô êthôkwênñ ek nêm deda ma minñ ivuñ ami. ¹⁵ *Ma minñ othak ôtôm atum lam ba uvuñ halôk uñ kapô ami. Othak opesanñ lam anênñ deda ek imbi êyô unyak kapô lôkthô.

¹⁶ * “Ma môlônim deda imbi êyô ênjêk avômalô lôkthô ek nêgê unim ku mavi takatu ba udum ek nebam môlônim lemambô atu ba hamô malak leñ anênñ athênñ.

Yisu halêm ek embatho abô balabuñ loñ

* 4:23: Mat 9:35; Mak 1:39; Ap 10:38
61:2-3; ALK 7:17 * 5:5: Sng 37:11
36:16; Ap 7:52 * 5:14: Jon 8:12; 9:5

* 4:24: Mak 6:55
* 5:6: Ais 55:1-2
* 5:15: Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33

* 4:25: Mak 3:7-8
* 5:10: 1Pi 3:14
* 5:16: Ep 5:8-9; 1Pi 2:12

* 5:3: Ais 57:15
* 5:11: 1Pi 4:14

* 5:4: Ais
* 5:12: 2Sto

17 * “Môlô miñ noson nena yahalêm ek yambulin abô balabun lók plopet iniñ abô ami. Yahalôk ba yahalêm ek abô takên injik anôn ma miñ yahalêm ek yanêm vê ami. 18 *Yanañ avanôn êndên môlô. Abô lêlêyan yaô nena sapên atu ba eto hêk kapya abô balabun te tem miñ nêm yak ami. Mi anôn. Abô takên tem ênjêk endeba pik lo leñ anên dañ. Ma nômkama takatu ba hamô abô balabun sapên tem injik anôn. 19 *Aên ba ôpatu ba hêv abô balabun yaônate vê ba hadôn avômalô hathak tem êtôm okna hathek ênjêk Wapômbên anên loñ lôklinyak. Ma donjom ôpatu ba hasopa abô balabun lók hik thô hadên avômalô tem imbitak anyô lók athên bên ênjêk Wapômbên anên loñ lôklinyak. 20 Yanañ avanôn êndên môlô. Anêm thêthôn miñ hamôn ek Palisi lók nê lôkauk hathak abô balabun iniñ ami, êñ ma tem miñ hatôm ôyô Wapômbên anên loñ lôklinyak ami.

Notauvin unim lemim manin
(Luk 12:57-59)

21 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ hadên bumalô thêlô nena, ‘Miñ ungwik anyô vônô paliñ ami. Ma ôpatu ba hik anyô vônô paliñ tem êpôm abô.’ 22 *Ma donjom yanañ êndên môlô. Anyô te lamanin hadên anyô yan, ôpên tem êpôm abô. Ma anyô te hanañ abôma hathak anyô yan, ôpên tem imin nê bêngbên malenin ek indum abô. Ma anyô te hanañ hadên anyô yan nena, ‘O anyô molo’, yakô ôpên tem nimbi êndôk loñ atum lôkmala.

23 * “Aên ba hômô loñ êbôk da ek ômbôk anêm da, ma lemhabi nena anêm abô hêk haviñ anyô te, 24 êñ ma otak anêm da êmô loñ êbôk da ma nu êndên ôpên. Ma opesañ abô imbin yanî vêmam ka nu ômbôk anêm da.

25 “Ma anyô te hadum ek idum abô ek o ba mamu oveñ loñondê hi denañ ek nôyô loñ nindum abô, ma opesañ abô imbin yanî kethen. Yakô tem etak o êndôk anyô halañô abô ban. Êñ ma ôpên tem etak o

êndôk anên nê ku bahenin ek nêndô o êmô koladôn. 26 Odañô! Yanañ avanôn êndên o. Tem ômô koladôn endeba nêm anêm vuli sapên atu ba anyô bên hanañ am.

Otak auk sek walilin

27 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Miñ undum sek imbin anyô yan yanavi ami.’ 28 Ma donjom yanañ êndên môlô nena anyô te makilik hathak avi te ba hadum ek ênjêk imbin yanî, êñ ma lêk hêk haviñ avi êñ yôv. 29 *Aên ba malem vianôn hadum ba hudum kambom, êñ ma ômbi vê ba umbini! Malem daluk donjom iyom, êñ ma malain. Ma donjom, lemvimkupik sapên êndôk loñ atum lôkmala, êñ ma malain bên anôn. 30 *Ma bahem vianôn hadum ba hudum kambom, êñ ma od-abên kisi ba umbini! Bahem donjom iyom, êñ ma malain. Ma donjom lemvimkupik sapên êndôk loñ atum lôkmala, êñ ma malain bên anôn.

Miñ nêm vônim vê ami
(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

31 * “Môlô bôk olañô yôv nena, ‘Anyô hadum ek êndô avi ma eto abô êndôk kapya ba nêm kapya êñ êndên yanavi ek nêm yanî vê. Ma miñ hatôm nêm yanavi vê oyan ami.’ 32 *Ma donjom yanañ êndên môlô aêntêk. Anyô te hêv yanavi vê oyan ma miñ hadum sek ami ba avi êñ hi hawa anyô yan êñ ma ôpên hadum ba avi êñ hadum sek. Ma yamalô lukmuk êñ hadum sek aên iyom.

Nonañ abô anôn iyom

33 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ hadên bumalô thêlô nena, ‘Hovak balabun hathak Wapômbên anên athên hathak nômla, êñ ma undum nôm êñ anôn.’ Miñ ômbôlin dômim ami. 34 *Ma donjom yanañ êndên môlô nena miñ ombak balabun esak nômla ami lók miñ ombak balabun esak Wapômbên anên athên ami ek malê nena yanida hamô malak leñ hatôm kin. 35 *Ma miñ ombak balabun esak pik

* 5:17: Lom 3:31 * 5:18: Luk 16:17; 21:33 * 5:19: Jem 2:10 * 5:21: Kis 20:13; Lo 5:17 * 5:22: 1Jon 3:15 * 5:23: Mak 11:25 * 5:27: Kis 20:14; Lo 5:18 * 5:29: Mat 18:9; Mak 9:47 * 5:30: Mat 18:8; Mak 9:43 * 5:31: Lo 24:1-4; Mak 10:4 * 5:32: 1Ko 7:10-11 * 5:33: Wkp 19:12; Nam 30:2; Lo 23:21 * 5:34: Ais 66:1; Mat 23:22; Jem 5:12 * 5:35: Sng 48:2; Ais 66:1

ami ek malê nena pik bêñ êntêk ma balê Wapômbêñ da hatak vakapô hayô hamiñ. Ma miñ ombak balabuñ esak Jelusalem ami ek malê nena Jelusalem ma Kiñ Bêñ atu anêñ malak. ³⁶ Ma miñ ombak balabuñ esak lemkadôk ami ek malê nena o miñ hatôm onañ ba lemkadôk ñauñ imbitak thapuk mena lonjavu la ami. ³⁷ Ba intu môlô nonañ abô avanôñ iyom. Ma miñ nonañ balabuñ lomalomama ek injik thô nena onañ abô avanôñ ami. Abô takêñ habitak anêñ Sadañ anêñ.

*Môlô miñ ungwik kambom liliñ ami
(Luk 6:29-30)*

³⁸ * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Anyô te habi anyô yañ madaluk siñ, êñ ma nômbi ôpêñ madaluk siñ aêñ iyom. Ma anyô te hik anyô yañ abôlêk kalalañ lu, ma ungwik ôpêñ abôlêk kalalañ lu aêñ iyom.’ ³⁹ Ma donjom yanan êndêñ môlô nena miñ ungwik anyô yañ anêñ kambom liliñ ami. Ma anyô te hapetav malem dañ vi, êñ ma nungwik vi liliñ ek epetav imbiñ. ⁴⁰ Ma anyô te hadum abô ek o ba anyô atu halañô abô hanañ nena nêñ anêñ kwêv êndêñ ôpêñ, êñ ma nêñ anêñ kwêv thilibuñ êndêñ ôpêñ imbiñ. ⁴¹ Ma anyô vovak te hanañ nena onja anêñ nômkama ba nu êtôm kilomita te, êñ ma nu êtôm kilomita ju. ⁴² Ma anyô te hanañ hik o liñ ek nêñ nômlate êndêñ yani, êñ ma nêñ êndêñ yani. Ma anyô te lahaviñ enja nômlate ênjêk o vêm ka nêñ viyañ, êñ ma miñ ôpôlik ami.

*Lemimimbiñ nê takatu ba êpôlik hathak o
(Luk 6:27-36)*

⁴³ * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Lemimimbiñ anêñ avômalô ma ôpôlik esak nê takatu ba êpôlik hathak o.’ ⁴⁴⁻⁴⁵ * Ma donjom yanan êndêñ môlô nena lemimimbiñ nê takatu ba êpôlik hathak môlô lôk noten mek esak nê takatu ba êv vovañ hadêñ môlô ek numbitak êtôm Lemambô atu ba hamô malak leñ anêñ nali. Ek malê nena yanida hêv wak hadêñ avômalô mavi lôk kambom ma hêv ôthôm ek nê thêthôn lôk nê lokbañ. ⁴⁶ Ma môlô othak lemimhaviñ nê takatu ba leñihaviñ

môlô iyom, êñ ma nôñ oyañ. Tem miñ môlô noja nôñ mavi te ami. Nê ewa takis ethak idum aêñ haviñ! ⁴⁷ Ma môlô othak ôêv waklêvôn hadêñ môlônim avômalô iyom, môlô osoñ nena kobom hik môlô vônô e? Nê daluk idum aêñ haviñ! ⁴⁸ * Ba intu nôñ batôn oyañ êtôm Lemambô atu ba hamô batôn oyañ hamô malak leñ.”

6

Nônêm avômalô siv sa

¹ * “Môlô noyabiñ am! Miñ nundum ku mavi lomalomama ek avômalô nêgê ba nebam môlô ami. Yakô Wapômbêñ atu ba hamô malak leñ tem miñ nêñ nôñ mavi la êndêñ môlô ami.

² “Môlô udum ek nôñêm avômalô siv sa, ma miñ nundum êtôm nê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô ethak êv anyô ek iyuv lavuak êmôn ba i unyak yeñ. Êñ ma thêlô êv nômlate hadêñ avômalô siv ek avômalô nêgê ba nebam thêlô. Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena nê takêñ lêk ewa iniñ mavi yôv ba embenyam ma Wapômbêñ tem miñ nêñ nôñ mavi yañ êndêñ i ami. ³ Ma donjom môlô udum ek nôñêm nômlate êndêñ avômalô siv, êñ ma nubuy ba nôñêm ek avômalô vi miñ nêgê ami. Nôm atu ba bahem vianôn hadum ma bahem viker êsôn paliñ ⁴ ek ku êñ ênjêk lon kapô iyom. Ma Lemambô atu ba hayê ku takatu ba hudum hêk lon kapô ma tem nêñ nôñ mavi te êndêñ o.

*Okopak ba oten mek
(Luk 11:2-4)*

⁵ * “Môlô udum ek noten mek, ma miñ nundum êtôm nê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô leñihaviñ neten mek nimir malaklêvôn lôk unyak yeñ ek avômalô nêgê i. Odañô! Yanañ avanôñ êndêñ môlô. Nê takêñ lêk ewa iniñ mavi yôv ba embenyam ma Wapômbêñ tem miñ nêñ nôñ mavi yañ êndêñ i ami. ⁶ Ma donjom hudum ek oten mek, êñ ma nu anêñ unyak kapô ma nungwik unyak abôlêk siñ. Ma oten mek êndêñ Lemambô atu ba hamô lon kapô. Ma Lemambô tem ênjê ku takatu ba hudum hêk lon kapô ma nêñ nôñ mavi te êndêñ o.

* **5:38:** Kis 21:24; Wkp 24:20; Lo 19:21 * **5:43:** Wkp 19:18 * **5:44-45:** Kis 23:4-5; Luk 23:34; Ap 7:60; Lom 12:14,20 * **5:48:** Wkp 19:2; Lo 18:13 * **6:1:** Mat 23:5 * **6:5:** Mat 23:5; Luk 18:10-14

7* “Hudum ek oteņ mek, ma miņ ondela abô êtôm nê daluk ethak idum ami. Thêlô eteņ mek daim ek esoņ nena Wapômbêņ tem endanô iniņ mek daim êņ. 8*Ma doņtom hudum ek oteņ mek ma Wapômbêņ lêk hayala anêm malaiņ yôv ba intu miņ osopa iniņ bôk lo loņ ami. 9Ma noteņ mek aêntêk,

“Wakamik, hômô malak leņ.

Yêlô nambô anêm athêņ mathen liņ.

10*Anêm loņ lôkliņyak êlêm.

Yêlô nasopa anêm lemhaiņ êņjêk pik êtôm thêlô esopa hêk malak leņ.

11Nêm nôm êndêņ yêlô êndêņ wak êntêk.

12*Ma otak kapôlôm ek yêlô êtôm atu ba yêlô atak kapôlôņiņ ek avômalô vi atu ba idum kambom hadêņ yêlô.

13*Miņ otak yêlô ek nandum kambom ami. Ma nêm yêlô vê êņjêk kambom.*

14* “Ma notak kapôlômim ek avômalô vi, ma Lemambô atu ba hamô malak leņ tem etak kapô ek môlô aêņ iyom. 15Ma hovaloņ kapôlôm lôņ ek avômalô vi, ma Lemambô tem embaloņ kapô loņ ek o aêņ iyom.

Hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêņ

16* “Hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêņ, ma miņ malem tiyamtiyam êtôm nê esau avômalô ethak idum ami. Thêlô miņ ithik i ba epesaņ i katô ami ek avômalô neyala nena thêlô lêk itip ek nôm. Yanaņ avanôņ êndêņ môlô nena nê êņ lêk ewa iniņ nôm mavi yôv ba embeņ yam ma Wapômbêņ tem miņ nêm nôm mavi yaņ êndêņ i ami. 17Ma doņtom hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêņ, ma otak nôm lêņlêņ esak lemkadôk lôk usik thonam lo malem êtôm lemmavi iyom 18ek avômalô miņ neyala nena lêk hutip ek nôm ami. Ma lemambô atu ba hamô loņ kapô, yani iyom intu hayê anêm ku loņ kapô êņ ba tem nêm nôm mavi te êndêņ o.

Nômbôlêm nômkama malak leņ (Luk 12:33-34)

19* “Pik êntêk ma didu lo da tem nimbuliņ nômkama lôk nê vani tem nijik unyak vose ba neja nômkama takêņ vani. Ba intu miņ nômbôlêm nômkama mavi ba nôndô êmô pik êntêk ami. 20*Mi, nusup nômkama malak leņ mavimavi iyom. Êņ ma miņ hatôm da lo didu nimbuliņ nômkama takêņ lôk nê vani miņ hatôm nijik anêm unyak vose ba neja anêm nômkama vani ami. 21Loņ atu ba anyô anêņ nômkama mavi hamô intu kapôlôņiņ tem êmô loņ êņ imbiņ.

Maleņ ma kupik anêņ deda (Luk 11:34-36)

22“Maleņdaluk ma leņviņkupik anêņ deda. Aêņ ba malemdaluk hamô mavi, êņ ma anêņ deda êņ hayabiņ lemvimkupik sapêņ. 23Ma doņtom maleņdaluk kambom, êņ ma momaņiniņ lêk hayabiņ leņviņkupik sapêņ. Ba deda atu ba hamô kapôlôm miņ hadum anêņ ku ami, ma momaņiniņ tem indumbak bêņ.

Anyô te miņ hatôm indum anyô ju iniņ ku ami (Luk 16:13)

24“Anyô te miņ hatôm indum anyô bêņ ju iniņ ku ami. Ma tem la imbiņ anyô yaņ ma kapô êndô yaņ. Ma tem ma endahaliņ anyô yaņ ma imbuliņ dôm ek anyô yaņ. Môlô miņ hatôm nosopa Wapômbêņ lôk valuseleņ ami.

Miņ lemim imbi bêņ anôņ esak nômkama pik ami (Luk 12:22-32)

25*“Lôkmala ma bêņ ek nôm eyaņ. Leņviņkupik ma bêņ ek kwêv lo sup. Aêņ ba intu yanaņ êndêņ môlô nena miņ lemim imbi bêņ anôņ esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôm lôk ņaņ ami. 26*Ôņgô menak. Thêlô miņ ethak idum ku lôk elav nôm ami. Ma miņ ethak ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ami. Môlônim Lemambô atu ba hamô malak leņ havakôņ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêņ lahaviņ bêņ anôņ hamôņ ek menak. 27Ma môlô

* 6:7: 1Kiņ 18:26-29 * 6:8: Mat 6:32 * 6:10: Luk 22:42 * 6:12: Mat 6:14-15; 18:21-35 * 6:13: Luk 22:40; Jem 1:13; Jon 17:15; 2Te 3:3; 2Ti 4:18 * 6:13: Nê lôkauk vi enaņ nena abô doho atu ba Matyu hatô ma hêk denaņ. Abô êņ ma aêntêk: Loņ lôkliņyak lôk lôklokwaņ ma athêņ lôkmaņgiņ, êņ ma oda anêm êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. Avanôņ. * 6:14: Mak 11:25-26 * 6:16: Ais 58:5-9 * 6:19: Jem 5:1-3 * 6:20: Mat 19:21; Luk 18:22 * 6:25: Plp 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi 5:7 * 6:26: Mat 10:29-31; Luk 12:6-7

lemhikam hathak nôm pik takêñ, ma tem nômô lôkmala wak te imbiñ e? Mi anôñ!

28 “Aisê ka mólô othak lemimhabi bêñ anôñ hathak kwêv? Mólô ôñgô alokwan vuak takatu ba hamô mayaliv. Thêlô ibitak aisê? Thêlô miñ ethak idum iniñ ku lôk idu iniñ kwêv ami. 29 *Aêñ ba yanañ êndêñ mólô! Solomon hathak hik anêñ kwêv kékêlô. Ma anêñ kwêv sapêñ ma nôm yaôna ek alokwan vuak mavi takatu. 30 Mólô ma avômalô ôêvhaviñ yaôna lôk! Kethêñ oyañ ma tem nedabêñ kamuñ takatu kisi ba nêmbôk esak atum! Ma donjom Wapômbêñ hathak hêv kwêv hadêñ kamuñ takêñ. Ba intu tem eyabiñ mólô mavi aêñ iyom. 31 Aêñ ba mólô miñ lemim injik am ba nonañ, ‘Yêlô añañ malê lôk nanum malê?’ ma ‘Yêlôaniñ kwêv êsê?’ Dô. 32 *Nê daluk ethak elañviñ ba esopa nôm takêñ. Ma donjom mólônim Lemambô atu ba hamô malak leñ hayala mólônim malaiñ ba tem nêñ nôñ takêñ êndêñ mólô. 33 *Ba intu ku môñ ma lem injik o esak Wapômbêñ anêñ loñ lôkñiyak lôk osopa anêñ abô ma tem nêñ nôñ takêñ sapêñ êndêñ o. 34 Aêñ ba mólô miñ lemim malaiñ ek yamuñ anêñ nômkama ami. Yamuñ anêñ malaiñ ma wak êñ da anêñ. Ma wak te anêñ malaiñ ma wak êñ da iyom anêñ.

7

Min nutitiniñ avômalô ami (Luk 6:37-42)

1 * “Mólô miñ nutitiniñ anyô vi ami. Wapômbêñ tem ititiniñ mólô aêñ iyom! 2 *Abô takatu ba honañ hathak anyô vi, êñ ma Wapômbêñ tem enañ aêñ êndêñ o. Ma malêla takatu ba huik sam hadêñ anyô vi ma tem nêñ viyañ aêñ iyom êndêñ o. 3 Ma lem hik o hathak siñusik yaô atu ba hamiñ mamuyañ madaluk. Ma donjom aselen atu ba hapalañaniñ hamiñ oda malem siñ ma hôthôn paliñ. 4 Ba honañ, ‘Aiyañ, yahadum ek yanêñ siñusik atu ba hamô malem daluk vê.’ Nôñgô katô, oda anêñ ma aselen hapalañaniñ hamiñ malem loñ siñ. 5 O anyô

abôyañ! Nêñ aselen atu ba hêk malem vê ek nôñgô tak vêñ ka miñ nêñ siñusik atu ba hêk mamuyañ madaluk vê.

6 “Ma miñ noja nôñ mathêñ ba nôñêñ êndêñ avuñ ami. Tem nijik liliñ ba ne-sañ mólô mayaliv. Ma miñ nôñbi unim kômkom mavi êndêñ bok ami. Tem nembak pesa esak veniñ kapô.

Loñôndê neteñ mek (Luk 11:9-13)

7-8 * “Nê takatu ba enañ hik Wapômbêñ liñ, ma tem neja nômkama êtom atu ba enañ. Ma anyô habôlêñ nômlate, êñ ma tem êpôm. Ma ôpatu ba hapididiñ unyak abôlêk, ma tem injik unyak abôlêk vê ek ôpêñ. Aêñ ba nonañ injik Wapômbêñ liñ ma tem nêñ mólônim lemimhaviñ êndêñ mólô. Ma mólô ôbôlêñ ma tem nôpôm. Ma upididiñ unyak abôlêk ma tem injik vê ek mólô.

9 “Nalummalô hanañ hik o liñ ek nêñ polom êndêñ yani, ma tem nêñ valu te êndêñ yani e? Mi. 10 Ma nalummalô hanañ hik o liñ ek nêñ alim ñgwêk te êndêñ yani, ma tem nêñ unya kambom te êndêñ yani e? Mi. 11 *Odañô! Mólô ma avômalô kambom! Ma donjom mólô othak ôêv nômkama mavi hadêñ nalumi. Ma mólônim Lemambô atu ba hamô malak leñ ma Wapômbêñ mavi anôñ ba intu tem nêñ nômkama mavi êndêñ mólô ñê takatu ba onañ hik yani liñ.

12 * “Ma malêla takatu ba mólô lemimhaviñ avômalô vi nindum êndêñ mólô, ma nundum aêñ êndêñ i. Êñ ma abô balabuñ lôk plopet iniñ abô anêñ ôdôn bêñ.”

Unyak abôlêk yaôna (Luk 13:24)

13-14 “Loñôndê bêñ ma hi loñ ñama. Ma badêñ abôlêk bêñ te hamô loñ êñ ba avômalô bêñ anôñ ethak ibitak êyô. Ma donjom loñôndê kamuñ hi loñ lôkmala. Ma badêñ abôlêk yaônate hêk loñ êñ ba avômalô tomtom iyom ethak êpôm ba elom. Ba intu nôsôam ek numbitak nôyô badêñ abôlêk yaôna êñ ba unu.

* 6:29: 1Kiñ 10:4-7; 2Sto 9:3-6 * 6:32: Mat 6:8 * 6:33: 1Kiñ 3:11-14; Sng 37:4,25; Lom 14:17 * 7:1: Lom 2:1; 1Ko 4:5; Jem 4:11-12 * 7:2: Mak 4:24 * 7:7-8: Mak 11:24; Jon 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Jon 3:22; 5:14-15 * 7:11: Jem 1:17 * 7:12: Mat 22:39-40; Luk 6:31; Lom 13:8-10

Nê plopet abôyaņ
(Luk 6:43-44; 13:25-27)

15 * “Môlô noyabiņ am êndêņ nê plopet abôyaņ. Thêlô ma hatôm avuņ yatap ba ivuliv i siņ hathak boksipsip kupik ba i hadêņ boksipsip ek nimbuliņ i. 16 * Aêņ ba iniņ anôņ intu tem injik i thô. Yak lôkmaņgiņ mena kamuņ lôk lilu ma avômalô ethak elav hatôm iniņ nô m e? 17 Alokwaņ mavi sapêņ hathak hik anêņ anôņ mavi iyom. Ma alokwaņ kambom hathak hik anêņ anôņ kambom aêņ iyom. 18 Ba intu alokwaņ mavi miņ hatôm injik anêņ anôņ kambom ami. Ma alokwaņ kambom miņ hatôm injik anêņ anôņ mavi ami. 19 * Aêņ ba alokwaņ sapêņ atu ba miņ hik anêņ anôņ ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum. 20 * Ba intu plopet abôyaņ iniņ anôņ tem injik thêlôda thô êndêņ môlô.

21 * “Avômalô ethak elam ya nena, ‘Anyô Bêņ, Anyô Bêņ.’ Ma doņtom thêlô sapêņ miņ hatôm nêyô Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak kapô ami. Ma avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leņ anêņ abô, thêlô êņ iyom intu tem nêyô Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak kapô. 22 Waklavôņ yandaņô avômalô sapêņ iniņ abô, ma bêņ anôņ tem nenaņ êndêņ ya ‘Anyô Bêņ, Anyô Bêņ, yêlô athak alam anê m athêņ ba adum anê m ku plopet. Ma yêlô athak alam anê m athêņ ba êv ŋgôk vê lôk adum nômbithi bêņ anôņ hathak.’ 23 * Êņ ma tem yanaņ êndêņ i, ‘Môlô nu! Môlô nê udum kambom ba yahathôņ môlô paliņ.’

Loņôndê ju ek nedav unyak
(Luk 6:46-49)

24 “Aêņ ba ôpatu ba halaņô yenaņ abô sapêņ ba hasopa hatôm anyô lôkauk mavi atu ba halav anêņ unyak halôk valu. 25 Ma ôthôm lôk lovak bêņ ma ŋambô hayô ba hayôkwiņ unyak êņ. Ma valu havaloņ unyak êņ loņ lôklokwaņ ba miņ hapu ami. 26 Ma anyô halaņô yenaņ abô ba miņ hasopa ami hatôm anyô auk mi ba halav anêņ

unyak halôk thathe oyaņ. 27 Ma ôthôm malokola lôk lovak bêņ ma ŋambô hayô ba hayôkwiņ unyak êņ ba hapu lôk diņdiņ bêņ ba hi.”

28 Yisu hanaņ abô sapêņ yôv ma avômalô takatu ba elañô eson kambom ba enaņ, 29 * “Yani miņ hadôņ alalô ba halam kêdôņwaga bô iniņ abô hatôm nê lôkauk hathak abô balabuņ ethak idum ami. Mi. Hadôņ alalô hatôm anyô lôk athêņ bêņ.”

8

Yisu hadum anyô palê lepla te mavi
(Mak 1:40-45; Luk 5:12-14)

1 Yisu hatak dumlolê ba hi ma avômalô bêņ anôņ esopa yani. 2 Ma anyô palê lepla te halê m hadêņ Yisu ma halek vadôņ lêlô ma hanaņ, “Anyô bêņ, odanê m lemha viņ ma hatôm undum ba yambitak mavi.”*

3 Ma hatak baņ hayô hêk ôpêņ ma hanaņ, “Yaleņha viņ umbitak mabuņ mavi!” Ma ketheņ oyaņ ma lijiņ êņ hêv yak ba habitak mabuņ mavi. 4 * Êņ ma Yisu hanaņ hadêņ yani, “Nu nuņgwik o thô êndêņ anyô habôk da ma nê m da êtôm sêbôk ba Mose hanaņ ek injik thô nena anê m lijiņ lêk hêv yak. Ma miņ onañ bêņ êndêņ anyôla ami.”

Yisu hadum anyô vovak anêņ anyô ku te mavi
(Luk 7:1-10)

5 Yisu hayô malak Kapaneam, ma anyô vovak laik te anêņ malak bêņ Lom halê m hadêņ yani 6 ma hanaņ, “Anyô bêņ, yenaņ anyô ku hapô m lijiņ va lo baņ havuviņ ba hawa vovaņ bêņ ba hêk unyak iyom.”

7 Ma Yisu hanaņ hadêņ yani, “Tem yasôk ek yandum ôpêņ mavi.”

8-9 Ma doņtom anyô vovak laik êņ hanaņ, “Anyô bêņ, ya miņ anyô mavi ek ôlê m yenaņ unyak ami. Yada yahamô anyô bêņ te vibiiņ, ma yenaņ nê vovak ê m ô ya vibiiņ. Ba yahanaņ hadêņ yenaņ anyô vovak te nena, ‘Nu,’ êņ ma hi. Mena yahanaņ hadêņ yaņ nena, ‘Ôlê m,’ êņ ma halê m. Ma yahanaņ hadêņ yenaņ anyô ku nena, ‘Undum ku êntêk,’ êņ ma hadum. Aêņ ba yahayala nena

* 7:15: Mat 24:24; Ap 20:29; 2Pi 2:1 * 7:16: Gal 5:19-22; Jem 3:12 * 7:19: Mat 3:10; Luk 3:9; Jon 15:6 * 7:20: Mat 12:33 * 7:21: Luk 6:46; Jem 1:25 * 7:23: Sng 6:8; 2Ti 2:19 * 7:29: Mak 1:22; Luk 4:32 * 8:2: Lijiņ lepla ma palê hatê tô anyô liņkupik aleba ibitak puliņ ba avômalô êpôlik hathak i. * 8:4: Wkp 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

onan iyom ek yenan anyô ku imbitak mavi ma tem imbitak mavi.”

¹⁰ Yisu hanañ abô êñ ba hason kambom ma hanañ hadêñ avômalô takatu ba esopa yani nena, “Yanañ avanônê êndên môle. Ya miñ bôk yahapôm anyô hêvhaviñ bêñ te aêntêk hamô loñ Israe ami. ¹¹ *Yanañ êndên môle. Avômalô loñ buyañ bêñ anôn tem nejan ba ninum imbiñ Ablaham lo Aisak ma Jekop nêmo Wapômbên anên loñ lôklinyak. ¹² *Sêbôk ma Wapômbên lahaviñ avômalô Israe nêyo anên loñ lôklinyak kapô, ma doñtom lêk ma yani tem nê m thêlô vê ba ini loñ momañiniñ bêñ. Loñ êñ ma tem thêlô nedañ asên malañ ba nesañ venjibôlek ôdôn loñ.”

¹³ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ anyô vovak laik êñ, “Nu! Ma nô m atu ba lêk hêvhaviñ ma tem imbitak aên.” Ma kethen oyañ ma ôpên anên anyô vovak atu habitak mavi.

Yisu hadum Pita yanavi mavi
(Mak 1:29-31; Luk 4:38-39)

¹⁴ Ma Yisu hayô Pita anên unyak kapô ma hayê Pita yanavi hapôm lijin vovañ ba hêk iyom. ¹⁵ Ma Yisu havalon avi êñ bañ ma lijin êñ hatak yani ma haviyô hapôpêk nô m ek Yisu.

Yisu hadum avômalô bêñ anôn mavi
(Mak 1:32-34; Luk 4:40-41)

¹⁶ Yanşin ma ewa nê lôk ngôk habulin i doho êlêm hadêñ Yisu. Ma Yisu hanañ abô iyom ma ngôk takên etak avômalô takên ba i. Ma hadum avômalô lôk lijin sapên ibitak mavi. ¹⁷ Ba intu Wapômbên anên abô atu ba bôk hanañ hadêñ plopet Aisaia hik anôn nena, “Yani hapesañ alalôaniñ lijin mavi ma hêv alalôaniñ vovañ vê.” *Aisaia 53:4*

Ku bêñ ek nesopa Yisu vanğwam
(Luk 9:57-62)

¹⁸ Yisu hayê avômalô bêñ anôn êmô ma hanañ hadêñ anên nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” ¹⁹ Êñ ma nê lôkauk hathak abô balabañ te halêm hadêñ Yisu ma hanañ nena, “Kêdônwaga, loñ nômbên atu ba hu ma tem yasopa o.”

²⁰ *Ma Yisu hanañ, “Avuñ yatap iniñ pik abyañ hamô ma menak iniñ unyak hamô, ma doñtom ya Anyô Anên Nakaduñ atu anên loñ ênjêk ma mi.”

²¹ *Ma Yisu anên anyô te hanañ, “Anyô Bêñ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

²² Ma doñtom Yisu hanañ hadêñ ôpên, “Dô! Nê nãma da nedav iniñ nãma. Ma ôlêm osopa ya!”

Lovak hanañ Yisu
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

²³ Yôv ma Yisu hathak yeñ ma anên nê ku i haviñ yani. ²⁴ *Thêlô i êyo kasukthôm malêvôn ma kethen oyañ ma ôthôm bêñ lôk lovak hayô. Ma nãñ budum hik ba hadum ek êyo yeñ vov. Ma doñtom Yisu hêk sôm denañ. ²⁵ Ma anên nê ku i ik yani liñ ba enañ, “Anyô Bêñ, nê m alalô bulubiñ! Tem alalô nama!”

²⁶ *Ma Yisu hanañ hadêñ i, “Môle nê ôêvhaviñ yaôna lôk! Aisê ba môle ôkô?” Êñ ma haviyô hathañ lovak lôk nãñ budum ba êk malinyaô ba thêthê mavi.

²⁷ Thêlô eson kambom ba enañ, “Anyô aisête ba lovak lôk nãñ budum elañô anên abô ba esopa?”

Yisu hêv ngôk doho vê
(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

²⁸ Yôv ma Yisu hi kasukthôm vi tuvulu ba hayô avômalô Gadala iniñ pik. Ma anyô lokwanju atu ba ngôk kambom hathak habulin i êlêm anên siô ba êpôm yani halôk loñôndê. Anyô ju êñ ethak ibulin avômalô ba intu êkô ek nendom loñôndê êñ. ²⁹ *Ma êyê Yisu ma elam lôklala, “Wapômbên anên Nakaduñ, hôle m ek undum malê êndên yêlô? Waklavôn nindum abô hêk denañ. Ma hôle m loñ êntêk ek nê m vovañ êndên yêlô e?”

³⁰ Ma bok dum te êmô daim dokte ba eyañ kamañ êmô. ³¹ Ma ngôk takên elañ lôklokwañ hadêñ Yisu, “Nê m yêlô vê ni êndôk bok takêñdaku kapô.”

³² Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô “Môle nu!” Êñ ma ngôk takên etak anyô ju êñ ma i êlôk bok takên kapô ba elañviñ kethen ba

* 8:11: Luk 13:29 * 8:12: Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28
4:8 * 8:26: Mat 14:31; Sng 89:9 * 8:29: Mak 1:24; Luk 4:41

* 8:20: 2Ko 8:9 * 8:21: 1Kiñ 19:20 * 8:24: Sng

i hadêḡ loḡ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ema. ³³ Nê takatu ba eyabiḡ bok êyê nôḡ êḡ ma êsôv ba i êyô malak bêḡ. Ma enaḡ hadêḡ avômalô hathak nôḡ atu ba Yisu hadum hadêḡ bok lôk anyô ju atu ba ḡḡok habuliḡ thai. ³⁴ Êḡ ma avômalô malak lôḡ êḡ iki thô ba i hadêḡ Yisu. Thêlô êyê yani ba êkô kambom ma enaḡ nena, “Otak yêlô ba nu!”

9

Yisu hadum anyô havuviḡ te mavi (Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

¹ *Yôv ma Yisu hathak yeḡ ḡḡwêk te ba havôhi anêḡ loḡ. ² Ma anyô doho evak anyô havuviḡ te hêk yêm ba êlêm hadêḡ yani. Êḡ ma Yisu hayê thêlôninḡ êvhaviḡ ma hanaḡ hadêḡ anyô havuviḡ atu nena, “Yenaḡ okna, lem êndôk biḡ. Lêk yahêv anêm kambom sapêḡ vê.”

³ Nê lôkauk hathak abô balabuḡ doho elañô abô êḡ ma enaḡ hadêḡ i, “Ôpêḡ hasoḡ nena yani ma Wapômbêḡ e?”

⁴ *Yisu hayala thêlôninḡ auk ma hanaḡ, “Aisê ka môlô owa auk kambom êḡ? ⁵ Abô alê intu vumvum ek yanaḡ: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêḡ vê’ mena ‘Umbiyô ombenḡ.’ ⁶ *Aêḡ ba tem yaḡḡik thô êndêḡ môlô nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ athêḡ ma bêḡ ba hatôm nêḡ kambom vê.” Êḡ ma hanaḡ hadêḡ anyô havuviḡ atu nena, “Umbiyô umiḡ ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.” ⁷ Êḡ ma ôpêḡ haviyô hamiḡ ba hi anêḡ unyak. ⁸ Ma avômalô êyê nôḡ êḡ ba esonḡ kambom ma êbô Wapômbêḡ atu ba hêv lôklokwaḡ lôk athêḡ bêḡ hadêḡ avômalô.

Yisu halam Matyu (Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

⁹ Yisu hi ma hayê anyô te ba anêḡ athêḡ nena Matyu ba hamô unyak ewa takis. Ma hanaḡ hadêḡ ôpêḡ nena, “Ôlêm osopa ya,” êḡ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁰ Yisu hayaḡ nôḡ haviḡ Matyu hamô anêḡ unyak. Ma ḡê ewa takis lôk ḡê idum kambom bêḡ anôḡ êlêm eyaḡ nôḡ haviḡ

yani lôk anêḡ ḡê ku. ¹¹ *Palisi êyê ma enaḡ hik anêḡ ḡê ku liḡ, “Aisê ka môlônim kêdônḡwaga hayaḡ nôḡ haviḡ ḡê ewa takis lôk ḡê idum kambom?”

¹² Yisu halaḡô abô êḡ ma hanaḡ, “Nê lôk lijiḡ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma ḡê lijiḡ mi ma mi. ¹³ *Aêḡ ba môlô lemimimbi Wapômbêḡ anêḡ abô atu ba hêk kapyā hanaḡ nena,

“ ‘Yaleḡhaviḡ môlô nôḡnêḡ kapôlômim êndêḡ avômalô.

Ma yahapôlik hathak da.’ *Hosea 6:6*
Ba intu yahalêm ek yandam ḡê takatu ba idum kambom. Ma miḡ yahalêm ek yandam ḡê thêthônḡ ami.”

Enaḡ hik Yisu liḡ hathak kobom evak balabuḡ ek nôḡ (Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴ *Jon anêḡ ḡê ku êlêm hadêḡ Yisu ma enaḡ hik yani liḡ, “Yêlô lôk ḡê Palisi athak avak balabuḡ ek nôḡ ek leḡḡḡhabi Wapômbêḡ. Ma donḡtom anêm ḡê ku miḡ ethak idum aêḡ ami eka?”

¹⁵ Ma Yisu hanaḡ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êḡ ma anêḡ anyô môlô eyaḡ nôḡ lôk leḡḡḡmavi. Ma miḡ hatôm nembak balabuḡ ek nôḡ ami. Ma donḡtom haveḡ yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êḡ ma anêḡ ḡê môlô tem nembak balabuḡ ek nôḡ.”

¹⁶ “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêḡ abyāḡ siḡ esak ami. Hadum aêḡ ma tem sôp lukmuk buêḡ êḡmô sôp bô kisi. Êḡ ma tem itip bêḡ. ¹⁷ Ma môlô othak ôkê waiḡ lukmuk halôk kolopak epe-saḡ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiḡ lukmuk êḡ tem imbuliḡ bok kupik bô atu bôk thekthek ba tem ipup ba waiḡ enḡgasô ni. Ba intu othak ôkê waiḡ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiḡ mavi ma miḡ ipup ami lôk waiḡ miḡ enḡgasô ni ami.”

Amena ḡama lôk avi lijiḡ (Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Yisu hanaḡ abô denaḡ ma anyô bêḡ te halêm halek vadônḡ lêlô hêk yani va ma hanaḡ, “Yenaḡ avena lêk hama. Ôlêm otak

* **9:1:** Mat 4:13 * **9:4:** Luk 9:47; Jon 2:25 * **9:6:** Jon 17:2 * **9:11:** Luk 15:2 * **9:13:** Mat 12:7 * **9:14:** Luk 18:12

bahem êyônggêk yani ek imbiyô esak lonjbô.”
 19 Ma Yisu lôk anêj nê ku i ivin yani ba i.

20 Thêlô evenj ba i ma avi lôk lijij te halêm hadêj Yisu dômlokwanj ma havalonj Yisu anêj kwêv anêj danj. Avi êj hapôm lijij thalalenj halom hatôm sondabêj lauminj ba lahavuju. 21 *Ma avi êj anêj auk nena, “Yambalonj anêj kwêv iyom, ma tem ya mavi.” 22 Ma Yisu hik i lilinj ba hayê avi êj ma hananj, “Yenanj avena, lem êndôk binj. Anêm hôêvhavinj hadum ba lêk hubitak mavi.” Ma kethenj oyanj ma avi êj habitak mavi.

23 Vêm ma Yisu hi hayô anyô bêj atu anêj unyak. Ma hayê avômalô iyuv abinj ba elanj ba idum thôthô bêj 24 ma hananj, “Môlô vê! Avena hêk sôm iyom ma minj hama ami.” Êj ma thêlô emalik hathak yani. 25 Ma donjom êv avômalô vê ma Yisu habitak hayô unyak kapô ba havalonj avena êj banj, ma haviyô haminj. 26 Ba intu abô hathak nôm êj havenj lonj êj lôkthô.

Anyô malenj pusip ju lôk anyô abôlêk putup te

27 *Ma Yisu hatak lonj êj ma havenj ba hi, ma anyô malenj pusip ju esopa yani ba elam kaêk nena, “Devit anêj Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek yai!”

28 Yisu hayô unyak kapô ba hi ma anyô ju atu i hadêj yani. Ma hananj hik thai linj, “Mamu ôêvhavinj nena ya hatôm yandum ba mamu numbitak mavi e?”

Ma thai enanj, “Intu êj. Anyô Bêj.”

29 Êj ma yani hatak banj hayô hêk thai malenj daluk ma hananj, “Mamu lêk ôêvhavinj ba intu tem numbitak mavi.” 30 *Êj ma malenj daluk hakyav. Ma Yisu hêv abô lôklokwanj hadêj thai, “Minj nonanj êndêj anyôla esak nôm êntêk ami.” 31 Ma donjom i ma enanj nôm atu ba Yisu hadum hadêj thai havenj lonj êj lôkthô.

32 Anyô ju êj etak Yisu ba i denanj, ma avômalô ewa anyô abôlêk putup te atu ba ngôk habulinj yani ba êlêm ek Yisu. 33 *Ma hêv ngôk êj vê ma ôpêj hananj abô. Ma

avômalô esonj kambom ba enanj, “Sêbôk ma minj nômlate aêj habitak Israael ami.”

34 *Ma donjom nê Palisi enanj, “Ngôk ininj anyô bêj hêv lôklokwanj hadêj ôpêj. Ba intu hatôm nêm ngôk sapêj vê ênjêk avômalô.”

Nê ku naju iyom

35 *Ma Yisu havenj lonj buêj sapêj ba habitak hayô avômalô ininj unyak yej ba hadônj avômalô lôk hananj Abô Mavi hathak Wapômbêj anêj lonj lôklinjak. Ma hapesanj avômalô ininj malainj sapêj lôk hêv ininj lijij lomaloma sapêj vê. 36 *Yisu hayê avômalô nômbêj atu ininj auk lêk mayaliv ba êmô malainj kambom hatôm boksipsip anêj alanj mi. Aêj ba lahiki hathak i. 37 *Ba intu hananj hadêj anêj nê ku nena, “Nôm bêj anônj lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma donjom nê ku ma tomtom iyom. 38 Aêj ba notenj mek êndêj ku anêj alanj ek nêm nê ku ba ini ek nindum anêj ku.”

10

Nê ku lauminj ba lahavuju ininj athêj (Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 *Ma Yisu halam nê ku lauminj ba lahavuju i hadêj yani. Ma hêv lôklokwanj hadêj thêlô ek nê nêm ngôk lelaik vê ênjêk avômalô ma nindum avômalô lijij lôk malainj lomaloma mavi.

2 Êntêk ma aposel lauminj ba lahavuju takatu ininj athêj: anyô môj ma Saimon, anêj athêj yanj nena Pita, ma yanj Andulu; 3 ma Jems loyanj Jon, thai ma Sebedi nali; 3 ma Pilip, Batolomiu, Tomas, Matyu, anyô hawa takis; ma Jems Alpius nakadunj ma Tadius, 4 ma Saimon, anyô Selot te, ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hananj Yisu bêj.

Yisu hêv nê ku ba i (Mak 6:7-11; Luk 9:1-5)

5 Yisu hananj abô hadêj anyô lauminj ba lahavuju takêj yôv ma hêv i ba i ma hananj, “Avômalô Samalia ininj lonj lôk avômalô lonj buyanj ma minj unu êndêj i ami. 6 *Ma donjom unu êndêj boksipsip

* 9:21: Mat 14:36 * 9:27: Mat 20:29-34 * 9:30: Mat 8:4 * 9:33: Mak 2:12 * 9:34: Mat 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * 9:35: Mat 4:23; Mak 1:39 * 9:36: Nam 27:17; 1Kinj 22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34 * 9:37: Luk 10:2 * 10:1: Mak 6:7; Luk 9:1 * 10:6: Jer 50:6 * 10:7: Mat 3:2; 4:17; Luk 10:9,11

Israël takatu ba even mayaliv. ⁷*Unu luvu-luvu ba nonañ Wapômbêñ anêñ abô êndêñ avômalô nena, ‘Dokte ma Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak tem êlêm.’ ⁸Nundum avômalô lôk lijin mavi, ma ungwik nê ñama liñ, ma nundum nê lôk palê lepla mabuñ mavi, ma nônmê ngôk vê ênjêk avômalô. Athêñ bêñ ma miñ môlô ôêv vuli ami. Bôk yahêv oyañ hadêñ môlô ba intu nundum ku takêñ oyañ esak avômalô.

⁹⁻¹⁰* “Môlô u hatôm nê ku ba mavi ek avômalô neyabiñ môlô ba intu nomberñ oyañ. Miñ nobek vak ami. Valuselen mi. Kwêv mi. Veñ bokngôp mi. Ma kôm mi. ¹¹Ma môlô ôyô loñ te ma nômbôlêm anyô wapôm te ba nômô imbiñ yani endeba notak loñ êñ ek unu buyañ. ¹²*Ma ubitak ôyô anêñ unyak kapô, ma nonañ êndêñ yani lôk anêñ avômalô nena, ‘Wapômbêñ anêñ lamavi êmô imbiñ môlô.’ ¹³Avômalô unyak êñ leñimavi ba ewa môlô thô, êñ ma môlônim abô mavi êñ tem êmô imbiñ i. Ma doñtom miñ leñimavi ba ewa môlô thô ami, êñ ma noja unim abô mavi êñ vê ênjêk i ba unu. ¹⁴*Ma avômalô loñ takatu ba miñ ewa môlô thô ami lôk êdô nedañô môlônim abô, ma waklavôn otak loñ êñ, ma ungwik vongovañ takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô maleñiñ ma unu. ¹⁵*Yanañ avanôn êndêñ môlô nena waklavôn atu ba Wapômbêñ endelêm ek endañô abô, êñ ma avômalô loñ atu ba miñ ewa môlô thô ami, thêlônin malain tem êmôn ek avômalô kambom anêñ Sodom lo Gomola.

*Malain lomaloma tem êpôm môlô
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)*

¹⁶* “Odañô! Yahêv môlô hatôm boksipsip ba u ôlôk avuñ yatap malêvôn. Aêñ ba môlô noja umya iniñ auk mavi ba nômô mabuñ êtôm menak bôbô. ¹⁷*Aêñ ba intu môlô noyabiñ am ek avômalô! Thêlô tem nebalon môlô ba netak êndôk iniñ nê bêñbêñ bahenin lôk nebali môlô êmô iniñ unyak yeñ. ¹⁸Ma môlô ma yenañ avômalô ba intu tem nendom môlô ba unu

êndêñ kiñ lôk nê bêñbêñ ek nonañ yenañ Abô Mavi êndêñ i lôk avômalô loñ buyañ. ¹⁹⁻²⁰*Ma doñtom evalon môlô ma môlônim Lemambô anêñ Lovak Matherñ tem êmô imbiñ môlô ba waklavôn êñ ma tem nê abô êndêñ môlô ek nonañ. Tem miñ môlôda nonañ unim abô ami. Ba intu miñ nôkô ba nonañ nena, ‘Yêlô nanañ malê?’ mena ‘nanañ aisê?’ ami.

²¹* “Ma anyô loyañ tem yañ enañ yañ bêñ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêñ êndêñ nakaduñ. Ma avômena tem nêmbôlin dômiñ êndêñ lami lo taluvi ba nenañ ek nijik i vônô. ²²Ma môlô ma yenañ avômalô. Ba intu avômalô sapêñ tem nêpôlik esak môlô. Ma doñtom nê takatu ba imiñ lôklokwañ aleba hayô anêñ dan, ma Wapômbêñ tem nêmi i bulubiñ. ²³Aêñ ba avômalô malak te êv vovañ hadêñ môlô, ma nôsôv ba unu malak yañ. Yanañ avanôn êndêñ môlô, tem nundum ku êñ embeñ Israël denañ ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem êlêm.

²⁴* “Avômena ethak unyak ma miñ bêñ ek iniñ kêdônwaga ami. Ma nê ku miñ bêñ ek iniñ anyô bêñ ami. ²⁵*Avômalô elam lambô nena, ‘Ngôk Bêñ Belsebul’ êñ ma tem nindum aêñ esak yani anêñ avômalô aêñ iyom. Avômena ewa kêdônwaga iniñ malain, êñ ma hatôm. Ma nê ku ewa iniñ anyô bêñ anêñ malain, êñ ma hatôm.

*Nakô ek Wapômbêñ iyom
(Luk 12:2-7)*

²⁶* “Aêñ ba miñ môlô nôkô ek nê takatu ba idum kambom takêñ ami. Nôm takatu ba havuñi hêk loñ kapô, tem imbitak yañ. Ma abô takatu ba havuñi, tem avômalô sapêñ neyala. ²⁷Aêñ ba abô takatu ba yahanañ hadêñ môlô hadêñ bôlôvôn, êñ ma nonañ êndêñ lôkwak. Ma abô takatu ba anyô vi enañ thikuthik, êñ ma numiñ unyak vôn ba nodam ek avômalô nedañô. ²⁸*Miñ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma dahôlômim ma thêlô miñ hatôm nijik vônô

* **10:9-10:** Luk 10:4,7; 1Ko 9:14 * **10:12:** Luk 10:5-6 * **10:14:** Luk 10:10-12; Ap 13:51 * **10:15:** Mat 11:24; Jut 7 * **10:16:** Luk 10:3; Lom 16:19 * **10:17:** Mat 5:22; 23:34; Mak 13:9 * **10:19-20:** Luk 12:11-12; 21:12-15; Jon 14:26 * **10:21:** Mai 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16 * **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16; 15:20 * **10:25:** Mat 9:34; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17 * **10:28:** Lom 8:31; Jem 4:12

ami. Aên̄ ba intu nôkô ek Anyô Bê̄n̄ iyom! Yani hatôm imbuliñ mólôn̄im lem̄vimkupik lôk dahôlôm̄im êndôk loñ atum lôkmala.

²⁹ “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuselen̄ yaô ek eyañ. Ma Lemambô lahiki hathak menak yaô takatu ba te hama. ³⁰ Ma don̄tom mólô ma Wapômbê̄n̄ bôk hakatuñ mólô sapê̄n̄ lem̄imkadôk ñañ yôv. ³¹ *Aên̄ ba mólô ma bê̄n̄ ek menak, ba intu miñ nôkô ami.

Miñ mama esak Yisu ami
(Luk 12:8-9)

³² “Aên̄ ba ôpatu ba hanañ hadê̄n̄ avômalô nena hasopa ya, intu tem yanañ imiñ Wakamik atu ba hamô malak len̄ ma nena, ‘Ôpê̄ntêk ma yenañ.’ ³³ *Ma ôpatu ba hanañ hadê̄n̄ avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanañ êndê̄n̄ Wakamik atu ba hamô malak len̄ nena, ‘Yahathôñ ôpê̄n̄ paliñ.’

Yisu hadum ba avômalô evak i vose
(Luk 12:49-53; 14:26-27)

³⁴ “Yahalêm ek yanêm kôm jañak êndê̄n̄ mólô! Ba intu miñ noson̄ nena yahalêm ek yandum mólô kapôlôm̄im êndôk biñ ami ma milôk. ³⁵ Yahalêm ek “‘namalô êmbôliñ dôm êndê̄n̄ lambô, ma nalavi êmbôliñ dôm êndê̄n̄ talêbô, ma namalô yanavi êmbôliñ dôm êndê̄n̄ yañavi.

³⁶ Anyô te lôk anê̄n̄ thalalen̄ tem nêpôlik esak i.’

Maika 7:6

³⁷ “Ma opalê atu ba lahaviñ lambô lo talêbô bê̄n̄ anôñ hamôñ ek ya, ôpê̄n̄ hatôm anyô ôv vathek ba miñ yenañ ami. Ma opalê atu ba lahaviñ nali bê̄n̄ anôñ hamôñ ek ya, ôpê̄n̄ hatôm anyô ôv vathek ba miñ yenañ ami. ³⁸ *Ma ôpatu ba miñ hawa anê̄n̄ alovalañsiñ ba hasopa ya ami, ôpê̄n̄ hatôm anyô ôv vathek ba miñ yenañ ami. ³⁹ *Ma opalê atu ba hadum ku bê̄n̄ ek embatho anê̄n̄ lôkmala loñ, êñ ma anê̄n̄ lôkmala êñ tem nê̄m yak. Ma ôpatu ba hatak anê̄n̄ lôkmala ek hasopa ya, ôpê̄n̄ tem embalon̄ anê̄n̄ lôkmala loñ.

⁴⁰ * “Ma ôpatu ba hawa mólô thô, êñ ma hawa ya thô haviñ. Ma ôpatu ba hawa

ya thô, êñ ma hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviñ. ⁴¹ Ma ôpatu ba hayê plopêt te ba hawa thô, êñ ma tem enja nô̄m mavi êtôm atu ba plopêt êñ hawa. Ma ôpatu ba hayê anyô thêthôñ te ba hawa thô, êñ ma tem enja nô̄m mavi êtôm atu ba anyô thêthôñ êñ hawa. ⁴² Ma ôpatu ba hayê anyô oyañ te hasopa ya ba hêv ñañ thilibuñ hadê̄n̄ yani, yanañ avanôñ biñ êndê̄n̄ mólô nena ôpê̄n̄ tem enja anê̄n̄ vuli.”

11

¹ Ma Yisu hadôñ anê̄n̄ ñê ku laumiñ ba lahavuju yôv, ma hatak loñ êñ ma hi hanañ Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ abô lôk hadôñ avômalô hamô Galili anê̄n̄ malak nenanena.

Yisu hanañ abô hathak Jon anyô hathik ñañ
(Luk 7:18-35)

² Jon hamô koladôñ ma halanô abô hathak ku takatu ba Kilisi hadum. Êñ ma hêv anê̄n̄ ñê ku doho ba i hadê̄n̄ yani ³ ek nenañ injik yani liñ, “O ma Mesia atu ba Wapômbê̄n̄ bôk habutiñ abô ek nê̄m êlêm mena yêlô nayabiñ anyô yañ?”

⁴⁻⁵ *Êñ ma Yisu hanañ viyañ, “Nôbônu ma nonañ êndê̄n̄ Jon esak nô̄m takatu ba mamu olanô lo ôyê. Nê̄ maleñiñ pusip êyê tak, ma ñê veniñvuiñ even̄, ma ñê palê lepla ibitak mavi, ma ñê leniñondôñ kôtôñ elañ abô, ma ñê ñama iviyô hathak loñbô, ma avômalô siv elañ Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ Abô Mavi atu. Ba intu unu nonañ êndê̄n̄ Jon esak nô̄m takêñ. ⁶ Ma ñê takatu ba êyê ya ba evalon̄ iniñ êvhaviñ loñ, nê̄mô lôk leniñmavi.”

⁷ Jon anê̄n̄ ñê ku êvôi denañ, ma Yisu hanañ abô hathak Jon hadê̄n̄ avômalô nena, “Bôk mólô u loñ thiliv ek ôyê malê? Mólô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e? ⁸ Mi. Ma mólô u ek ôyê malê? Mólô u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô e? Mi. Nê̄ takatu ba ik kwêv kêkêlô, ma êmô kiñ iniñ unyak ma miñ êmô loñ thiliv ami. ⁹ Mólô u loñ thiliv ek ôyê malê? Plopêt te e? Avanôñ! Ma don̄tom yanañ êndê̄n̄ mólô nena Jon ma bê̄n̄

* **10:31:** Mat 6:26 * **10:33:** Mak 8:38; Luk 9:26; 2Ti 2:12 * **10:38:** Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24

* **10:39:** Luk 17:33; Jon 12:25 * **10:40:** Mak 9:37; Luk 10:16; Jon 13:20 * **11:4-5:** Ais 35:5-6; 61:1 * **11:10:** Luk 1:76

ek plopet sapêḅ. ¹⁰ *Bôk eto hathak ôpêḅ hêk Wapômbêḅ anêḅ kapyra nena,
 “‘Odaḅô, tem yanêḅ yenaḅ anyô ku te êḅmôḅ ek o,

ek enaḅ yenaḅ abô bêḅ
 ek êpôpêk loḅôndê ek o.’ *Malakai 3:1*

¹¹ “Yanaḅ avanôḅ biḅ êndêḅ môlô nena Jon ma bêḅ ek avômalô pik sapêḅ. Avi te miḅ bôk havathu anyô te aêḅ ami ma mi. Ma doḅtom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak, ôpêḅ ma bêḅ ek Jon.

¹²⁻¹³ * “Ma plopet sapêḅ lôk kapyra balabuḅ bôk enaḅ Wapômbêḅ anêḅ abô bêḅ aleba lêk hayô Jon habitak haviḅ. Ma sêbôk aleba lêk ma ôpêḅ hanaḅ abô ma Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak halêḅ hatôm ḅê vovak ibi thêthô i ba i aleba ik vovak ba lovak. ¹⁴ *Ma môlô lemimhaviḅ nodanô plopet takatu iniḅ abô ba nodanô! Wapômbêḅ anêḅ kapyra hanaḅ nena Elia tem êlêḅ. Elia êḅ ma Jon. ¹⁵ Aêḅ ba môlô ḅê lôk lemôndôḅ ma nodanô abô êntêk katô!

¹⁶ “Yanaḅ aisê esak avômalô bôlôḅ êntêk? Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êḅmô loḅ ethak doḅtom halôk ma elam hi ek avômena vi nena,

¹⁷ “ ‘Yêlô abi yeḅ beleḅ ek môlô nondo yeḅ, ma doḅtom miḅ olo yeḅ ami.

Ma yêlô alaḅ asêḅ malêḅ ek môlô nodanḅ,
 ma doḅtom miḅ olaḅ ami.’

¹⁸ “Ma avômalô bôlôḅ êntêk êtôm avômena takêḅ. Jon halêḅ ba hathak hatip ek nôḅ lo waiḅ. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onaḅ nena ḅḅôk hamô haviḅ yani. ¹⁹ *Ma doḅtom Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu halêḅ ma miḅ hatip ek nôḅ lo waiḅ ami. Ba intu avômalô êpôlik ba enaḅ, ‘Ôḅḅô! Anyô êḅ hathak hayaḅ nôḅ lôk hanum waiḅ bêḅ anôḅ aleba intu halo molo. Yani ma ḅê idum kambom lôk ḅê ewa takis iniḅ anyô môlô.’ Aêḅ ba Wapômbêḅ anêḅ auk tem injik anôḅ mavi ba avômalô tem nêḅê nena auk êḅ ma thêthôḅ anôḅ.”

Avômalô leḅôndôḅ kôtoḅ
(Luk 10:13-15)

²⁰ Yisu bôk hadum nômbithi bêḅ anôḅ yôv hamô malak doho ma avômalô takêḅ miḅ ele kapôlôḅiḅ liliḅ ami. Ba intu Yisu hathaḅ i ²¹ *ba hanaḅ, “Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma doḅtom bôk yandum nômbithi takêḅ êḅmô Taia lo Saidon malêvôḅ, êḅ ma kethêḅ oyaḅ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atum ḅḅavu esak leḅḅkadôk ek nede kapôlôḅiḅ liliḅ. ²² Odaḅô! Yahanaḅ avanôḅ êndêḅ môlô nena waklavôḅ atu ba Wapômbêḅ endelêḅ ek endanô abô, êḅ ma môlônim malaiḅ tem bêḅ anôḅ êḅmôḅ ek avômalô Taia lo Saidon iniḅ!

²³ * “Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêḅbô môlônim athêḅ esak leḅ e? Mi, môlô tem unu ḅê ḅama iniḅ loḅ! Môlô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma doḅtom bôk yandum nômbithi takêḅ êḅmô Sodom malêvôḅ, êḅ ma tem netak iniḅ kambom ma tem nêḅmô denaḅ endeba lêk. ²⁴ *Odaḅô! Yanaḅ avanôḅ! Waklavôḅ atu ba Wapômbêḅ endelêḅ ek endanô alalôaniḅ abô, êḅ ma môlônim malaiḅ tem bêḅ anôḅ êḅmôḅ ek avômalô Sodom!”

Wapômbêḅ anêḅ aseleḅ ma vumvum
(Luk 10:21-22)

²⁵ *Yôv ma Yisu hanaḅ, “Wakamik, O ma pik lo leḅ anêḅ alaḅ! Lêk huvuḅ anêḅ auk hadêḅ ḅê lôkauk lôk ḅê bêḅbêḅ, ma huik thô hadêḅ ḅê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu yahabô anêḅ athêḅ! ²⁶ Wakamik, avanôḅ oda hosopa anêḅ lemhaviḅ ba intu hudum aêḅ.

²⁷ * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêḅ yôv. Ba anyô late miḅ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miḅ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk ḅê takatu ba Nalum lahaviḅ injik O thô êndêḅ i iyom.

²⁸ * “Môlô ḅê takatu ba udum ku bêḅ ba owa malaiḅ nôlêḅ êndêḅ ya ma tem yanêḅ lovak êndêḅ môlô. ²⁹⁻³⁰ *Yahathak yahatauviḅ ya hatôm anyô ku ba intu tem

* **11:12-13:** Luk 16:16 * **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13 * **11:19:** Mat 9:14 * **11:21:** Ais 23; Ese 26:1-28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4 * **11:23:** Stt 19:24-28; Ais 14:13-15 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 * **11:25:** 1Ko 1:26-29 * **11:27:** Mat 28:18; Jon 1:18; 3:35; 10:15; 17:2 * **11:28:** Jer 31:25 * **11:29-30:** 1Jon 5:3

nômô mavi. Ma aselenj atu ba yahêv ma vumvum ek noja. Ma vak atu ba yahêv ek nôbô ma miñ malainj ami. Ba intu nôlêm êndênj ya ek noja yenanj auk.”

12

Yisu ma Sabat anêj alanj (Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

¹*Sabat te ma Yisu lôk anêj nê ku i evenj ku kapô te. Ma anêj nê ku ema kisi ba ewa wit doho hêk ku êj kapô ba eyanj. ²*Palisi doho êyê ma enanj, “Ondanô! Abô balabunj hanañ nena Sabat ma miñ hatôm nandum ku ba naja nôm ek nanjanj ami. Ma donjom anêm nê ku ibulinj waklavônj êj!”

³*Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêj nê môlô ema kisi ba idum e? ⁴*Yani habitak hayô Wapômbênj anêj unyak mathenj kapô ma hayañ polom atu ba mathenj anônj. Polom êj ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejanj ba intu habulinj abô balabunj buênj. ⁵*Odanô abô te imbiñ. Môlô bôk osam abô te hamô abô balabunj nena Sabat sapênj ma nê êbôk da idum ku ba êv da hadênj Wapômbênj. Thêlô ethak ibulinj abô balabunj bô êntêk hathak Sabat. Ma donjom thêlô ma kambom mi. ⁶*Aênj ba yananj êndênj môlô nena nômlate lêk hamô loj êntêk ma nômbênj lôk ek unyak mathenj. ⁷⁻⁸*Môlô bôk osam abô êj yôv ba hanañ nena,

“Yalenjhavinj môlô nônmêm kapôlômim êndênj avômalô

ma yahapôlik hathak da.’ *Hosea 6:6*

“Ya Anyô Anêj Nakadunj atu ma Sabat anêj Alanj. Ba intu oyala abô êj anêj ôdônj, ma tem miñ hatôm notak malainj êyômô ôpatu ba anêj kambom mi ami. Mi.”

Sabat ma Yisu hadum anyô banj hatyôk te mavi

(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹Yôv ma Yisu hatak buênj ma habitak hayô avômalô loj êj iniñ unyak yenj kapô. Ma anyô banj hatyôk te hamô loj êj. ¹⁰*Ma Palisi doho êbôlêm lojônndê ek nenanj Yisu

bênj ba intu enanj hik yani linj, “Kapyia balabunj hanañ aisê? Hatôm alalô nandum anyô lôk lijinj mavi êndênj Sabat mena mi e?”

¹¹*Ma Yisu hanañ, “Anyô te anêj boksipsip hêv yak halôk lôv hadênj Sabat, ma ôpênj tem ni edadi boksipsip êj imbitak yainj mena mi e? ¹²Anyô ma bênj ek boksipsip. Ba intu kapyia balabunj hanañ nena alalô hatôm nandum anyô mavi êndênj Sabat.”

¹³Aênj ba Yisu hanañ hadênj ôpênj, “Oto bahem.” Ma hato banj ma banj vi kambom atu habitak mavi hathak lojbô hatôm banj vi atu mavi. ¹⁴*Êj ma Palisi iviyô ba i ethak donjom ma ekak abô ek nêpôm lojônndê te ek nijik Yisu vônô.

Wapômbênj anêj anyô ku

¹⁵Yisu hayala nôm êj ba intu hatak loj êj ba hi. Ma avômalô bênj anônj esopa yani ba hadum iniñ lijinj sapênj mavi. ¹⁶*Ma Yisu hanañ lôklokwanj hadênj thêlô nena miñ nenanj yani bênj êndênj anyôla ami. ¹⁷Yisu hanañ aênj ek Wapômbênj anêj abô injik anônj ba bôk hanañ hadênj plopet Aisaia nena,

¹⁸*“Ôpêntêk ma yenanj anyô ku atu ba bôk yahabi yabahenj hayô hêk yani yôv.

Ôpênj ma yalenjhavinj yani bênj anônj, ma yakapôlônj mavi ek yani;

tem yanêm yenanj Lovak Mathenj êmô imbiñ ôpênj,

ma tem enanj bênj êndênj avômalô nena tem nêm i bulubinj.

¹⁹Yani ma anyô bônônj ba miñ hathak hanañ abô lôk lôklala ami,

ma miñ hathak hanañ abô hamô loj ekaksa ami.

²⁰Ma tem miñ edabênj baselak atu hapu ba hêk pik ami,

ma miñ imbi ayôk ngathiniñ ni ami ma mi.

Ma tem indum mavi iyom endeba etak kambom sapênj nênmô ku mavi vibiñ am.

²¹Ma avômalô pik sapênj tem nênmêm maleninj êndênj yani.” *Aisaia 42:1-4*

* **12:1:** Lo 23:25 * **12:2:** Kis 20:10 * **12:3:** 1Sml 21:1-6 * **12:4:** Wkp 24:5-9 * **12:5:** Nam 28:9-10

* **12:6:** Mat 12:41-42 * **12:7-8:** Mat 9:13 * **12:10:** Luk 14:3 * **12:11:** Luk 14:5 * **12:14:** Jon 5:16

* **12:16:** Mat 8:4; Mak 3:12 * **12:18:** Mat 3:17

*Yisu lôk Belsebul
(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)*

²² Vêm ma ewa anyô te atu ngôk habulin ba êlêm hadêñ Yisu. Ngôk êñ hadum ba ôpêñ madaluk pusip ma abôlêk putup. Ma Yisu hadum ba ôpêñ madaluk lôk abôlêk hakyav ba hayê tak lôk hanañ abô. ²³ Ma avômalô sapêñ esoñ kambom ba enañ, “Yakô êntêk ma Devit anêñ Lim Lukmuk atu ba Wapômbêñ hêv halêm ek nêñ alalô bulubin la?”

²⁴ *Ma Palisi elañô abô êñ ma enañ, “Ngôk iniñ anyô bêñ Belsebul hêv lôklokwan hadêñ ôpêñ. Ba intu hatôm nêñ ngôk sapêñ vê êñjêk avômalô.”

²⁵ Yisu hayala thêlônin auk ba hanañ, “Loñ bêñ te da iniñ avômalô evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma loñ bêñ êñ tem êñjêk ngathiniñ. Ma malak te evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma tem nêñêm yak. Ma ôdôn te evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma tem nêñêm yak aêñ iyom. ²⁶ Ma Sadañ hêv anêñ ngôk vê, êñ ma hatôm evaki vose hi ôdôn ju. Ba anêñ loñ lôklinyak tem imiñ majañ aisê? Mi. ²⁷ Mólô onañ nena ngôk bêñ Belsebul hêv lôklokwan hadêñ ya ba yahêv ngôk vê. Ma mólônim avômalô idum ku êñ havin! Ma opalê intu hêv lôklokwan hadêñ thêlô ba idum ku mavi êñ? Ngôk Bêñ, e? Mi! Mólôda unim avômalô ik thô nena mólô onañ abôyan. ²⁸ *Ma donjom Wapômbêñ anêñ Lovak Mathen hêv lôklokwan hadêñ ya ba yahêv ngôk vê hêk avômalô. Aêñ ba oyala nena Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lêk halêm yôv.

²⁹ “Odañô abô yan imbin. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwan yan anêñ unyak kapô ba enja anêñ nômkama vani e? Mi anôn! Ôpêñ embaloñ anyô lôklokwan êñ ba ekak loñ am, êñ ma yani hatôm enja anêñ nômkama vani.

³⁰ * “Ôpatu ba miñ lahavin ya ami, yani êñ intu hapôlik hathak ya. Ma ôpatu ba miñ hasup avômalô ba ethak donjom ami, êñ ma hatôm halupunin i.

³¹ * “Aêñ ba yanañ êndên mólô nena Wapômbêñ tem nêñ avômalô iniñ kam-

bom lomaloma lôk abôma takatu ba enañ hathak Wapômbêñ vê. Ma donjom anyô te hayê Lovak Mathen anêñ ku ba hanañ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anêñ ku’, êñ ma Wapômbêñ miñ hatôm nêñ kambom êñ vê êñjêk ôpêñ ami. Ma mi. ³² Ma anyô te hanañ abô kambom hathak Anyô Anêñ Nakaduñ atu, ma Wapômbêñ tem nêñ ôpêñ anêñ kambom vê. Ma donjom anyôla hanañ abô kambom hathak Lovak Mathen, êñ ma Wapômbêñ tem miñ nêñ ôpêñ anêñ kambom êñ vê ami ma êñjêk thêthô.

*Alokwan kambom hathak hik anêñ anôn kambom
(Luk 6:43-45)*

³³ * “Alokwan mavi ma tem injik anôn mavi, ma alokwan kambom ma tem injik anôn kambom aêñ iyom. Ma anyô ethak êyê anêñ anôn vêm ma eyala nena alokwan mavi mena kambom. ³⁴ *Mólô ma umya kambom anêñ nali ba kapôlômim putup hathak nômkama kambom lomaloma atu ba habitak vemimbôlêk. Ba miñ hatôm nonañ abô mavi ami! ³⁵ Anyôla hapesañ anêñ nômkama mavi lomaloma ba hamô yani kapô, êñ ma tem enañ abô mavi iyom. Ma anyôla hapesañ nômkama kambom lomaloma ba hamô yani kapô, êñ ma tem enañ abô kambom iyom.

³⁶ “Odañô! Yanañ êndên mólô! Wapômbêñ tem êlêm ek endañô abô. Ba intu anyô tomtom tem nenañ iniñ kambom takatu ba bôk enañ hadêñ avômalô vi lôk ibulin i bêñ. ³⁷ Wapômbêñ tem endañô anêñ abô ba enañ êndên o nena o anyô thêthôn mena o anyô lokbañ.”

*Palisi leninhavin nêgê lavônin te
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)*

³⁸ *Vêm ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ doho enañ hadêñ Yisu, “Kêdônwaga, yêlô leninhavin undum lavônin te ek injik thô nena Wapômbêñ hêv o ba hólêm.”

³⁹⁻⁴⁰ *Ma Yisu hanañ, “Mólô avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom ba miñ

* **12:24:** Mat 9:34; 10:25 * **12:28:** Ap 10:38; 1Jon 3:8 * **12:30:** Mak 9:40; Luk 9:50 * **12:31:** Hib 6:4-6

* **12:33:** Mat 7:16-20 * **12:34:** Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45 * **12:38:** Mat 16:1; Luk 11:16; Jon 6:30 * **12:39-40:** Mat 16:4; Mak 8:12; Jna 1:17

ôêvhavin̄ ya ami. Ba intu lemimhavin̄ yandum lavôñin̄ ek injik thô nena Wapômbên̄ bôk hêv̄ ya ba yahalêm, ma don̄tom tem mi. Wak lô ma Jona hamin̄ alim̄ ngwêk bên̄ te kapô. Ma wak lô aên̄ iyom ma tem Anyô Anên̄ Nakadun̄ atu ênjêk pik kapô. Lavôñin̄ êñ̄ iyom intu tem Wapômbên̄ injik thô nena bôk hêv̄ ya ba yahalêm. ⁴¹ *Sêbôk ma Jona hanañ abô hadên̄ avômalô Ninive ba ele kapôlôn̄in̄ liliñ. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bên̄ hamôn̄ ek Jona. Ma môlô miñ ôêvhavin̄ ami. Ma waklavôn̄ atu ba Wapômbên̄ hatak ek nindum abô ma avômalô Ninive tem nenañ môlôn̄im kambom takên̄ bên̄. ⁴² *Ma sêbôk ma Siba iniñ kwin̄ hatak anên̄ loñ ma halêm anên̄ loñ daim bomañ ek endañô Solomon anên̄ auk mavi. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bên̄ ek Solomon. Ma don̄tom môlô ôdô anên̄ nodañô. Ma waklavôn̄ atu ba Wapômbên̄ hatak ek nindum abô ma tem Siba iniñ kwin̄ êñ̄ enañ môlôn̄im kambom takên̄ bên̄.”

*Ngôk hatup siñ
(Luk 11:24-26)*

⁴³ “Ngôk lelaik hatak anyô te, êñ̄ ma hi haveñ loñ thiliv ek êmbôlêm loñ mavi te ek enjalovak ba êmô. Ma miñ hapôm loñ te ami, ⁴⁴ ma tem enañ nena, ‘Yatup siñ yana unyak sêbôk esak loñbô.’ Ma hayô ba hayê nena unyak êñ̄ lêk hamô oyañ ma epesañ ba lêk habitak mabuñ mavi. ⁴⁵ *Êñ̄ ma tem ni êmbôlêm ngôk bahen̄vi ba lahavuju takatu ba iniñ lôklokwañ hamôn̄ ek anên̄ ba enja i imbiñ ek nimbatak nêyô unyak êñ̄ kapô esak loñbô. Êñ̄ ma ôpên̄ tem êmô kambom anôn̄ ek yañ sêbôk. Ba intu môlô avômalô kambom bôlôn̄ êntêk tem nôpôm malain̄ êñ̄ imbiñ.”

*Yisu anên̄ talêbô lôk iviyañ
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)*

⁴⁶ Yisu hanañ abô hadên̄ avômalô denañ ma anên̄ talêbô lôk iviyañ len̄in̄havin̄ nenañ abô imbiñ yani ba intu êlêm imiñ unyak viyañ. ⁴⁷ Ma anyô te hi hanañ hadên̄

Yisu, “Lemtambô lôk môlôviyañ imiñ yain̄ ba thêlô len̄in̄havin̄ nenañ abô imbiñ o.”

⁴⁸ Ma Yisu hanañ, “Opalê intu yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô?” ⁴⁹⁻⁵⁰ *Ma habi bañ hayô hamin̄ anên̄ nê ku ba hanañ, “Avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak len̄ anên̄ lahavin̄, intu yenañ wakatik lôk aiyañ ma livôn̄ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô.”

13

*Abô loñ kapô hathak anyô hapaliv
yañvêk*

(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Wak êñ̄ iyom ma Yisu hatak unyak atu ma hi hayô kasukthôm anên̄ dan̄ ma halôk hamô biñ. ² *Ma avômalô bên̄ anôn̄ ekalabu yani siñ ba intu hathak yeñ te ba hi hamô, ma avômalô imiñ lin̄dan̄ hapup hathak. ³ Ma hadôn̄ avômalô hathak abô loñ kapô bên̄ anôn̄. Ba hanañ nena, “Anyô te hi hapaliv anên̄ yañvêk halôk anên̄ ku. ⁴ Yani hapaliv yañvêk takên̄ ma vi halôk loñôndê. Êñ̄ ma menak êpôm ba eyañ. ⁵ Ma doho halôk valu kikiliñ ba intu hapup kethen̄ ek malê nena pik dokte iyom. ⁶ Ma don̄tom wak habi hayô hêk ma hakaok ek malê nena anên̄ ngalôk ma bidon̄na. ⁷ Ma vi halôk loñ yak lôkman̄in̄ kapô ba yak êñ̄ halumbak hayô yañvêk takên̄ vov. ⁸ Ma don̄tom vi halôk pik mavi ba hik anôn̄ ba vi hatôm 100 ma vi 60 ma vi 30. ⁹ Aên̄ ba môlô nê lôk lemôndôn̄ ma nodañô abô êntêk katô!”

*Aisê ka Yisu hanañ abô loñ kapô?
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)*

¹⁰ Yisu anên̄ nê ku i hadên̄ yani ma enañ hik yani liñ, “Aisê ba hothak honañ abô loñ kapô hadên̄ avômalô?”

¹¹ Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wapômbên̄ lêk hik anên̄ auk loñ kapô hathak anên̄ loñ lôklin̄yak thô hadên̄ môlô. Ma miñ hik thô hadên̄ thêlô ami. ¹² *Ba anyô te hayala auk êñ̄, ma tem Wapômbên̄ nêm auk doho imbiñ ba imbitak bên̄ anôn̄. Ma don̄tom anyô te hathôn̄ auk êñ̄, ma anên̄

* **12:41:** Jna 3:5 * **12:42:** 1Kin̄ 10:1-10 * **12:45:** 2Pi 2:20 * **12:49-50:** Lom 8:29 * **13:2:** Luk 5:1-3
* **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26 * **13:13:** Lo 29:4; Jer 5:21

auk dokte atu ba ôpêñ havalonjon tem yani nêñ vê. ¹³ *Ba intu yahanañ abô lonjon kapô hadêñ thêlô ba

“Êyê, ma donjom miñ êyê katô ami.

Elanô, ma donjom miñ elanô katô ba eyala abô êñ anêñ ôdôn ami.

¹⁴⁻¹⁵ *Aên ba Wapômbên anêñ abô hik anôn hatôm bôk ba Aisaia hanañ,

“ ‘Avômalô iniñ auk bôk thektheke
ba ibi leñondôn sin
ma ivuliv malenij sin.

Wak nômbên intu ma tem nedanô abô,
ma donjom miñ hatôm neyala anêñ
ôdôn ami.

Ma wak nômbên intu ma tem nêgê nômlate,
ma donjom miñ hatôm nêpôm anêñ
ôdôn ami.

Ba intu etak kambom êñ
ma tem nêgê esak malenij
lôk nedanô êndôk leñondôn
ma neja ênjêk iniñ auk

ma nede i liliñ ek yandum thêlô mavi.’

Aisaia 6:9-10

¹⁶ *Ma môlô lêk ôyê ya hathak malemim daluk lôk olanô ya halôk lemim ôndôn. Ba intu lêk ômô mavi. ¹⁷ Odanô! Yanañ avanôn êndên môlô! Sêbôk ma plopet lôk nê thêthôn bên anôn leñihiki ek nêgê nôñ êntêk ba lêk môlô ôyê, ma donjom miñ êyê ami. Ma leñihiki ek nedanô abô takêntêk ba lêk môlô olanô, ma donjom miñ elanô ami.

*Abô lonjon kapô hathak yanvêk anêñ ôdôn
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)*

¹⁸ “Aên ba tem yanañ abô lonjon kapô hathak epaliv yanvêk anêñ ôdôn bên êndên môlô. ¹⁹ Anyô te halanô abô hathak Wapômbên anêñ lonjon lôklinyak ma donjom miñ hayala anêñ ôdôn ami, êñ ma Sadañ hayô ba hawa yanvêk atu ba Wapômbên havatho halôk yani kapô vê. Êñ ma hatôm yanvêk atu ba halôk lonjonê.

²⁰⁻²¹ “Ma ôpatu halanô abô ba hêvhavin kethen lôk lamavi ma donjom malainjon lôk vovanjon hapôm yani hathak Wapômbên anêñ abô ma hatak anêñ hêvhavin kethen oyan, êñ ma hatôm yanvêk atu ba hêv yak halôk valu kikilij ba miñ habi ngalôk ami.

²² * “Anyô te halanô abô ma donjom lahiki bên anôn hathak anêñ lôkmala pik êntêk lôk nômkama lomalama lôk valuseleñ. Ma auk takên intu hasivunjon Wapômbên anêñ abô ba ôpêñ miñ hik anêñ anôn ami. Êñ ma hatôm yanvêk atu ba halôk yak lôkmanjonjon kapô.

²³ “Ma anyô halanô Wapômbên anêñ abô ba hayala anêñ ôdôn êñ ma tem indum ku ba injik anôn mavi êtôm 100 mena 60 mena 30 la. Êñ ma hatôm yanvêk atu ba halôk pik mavi.”

Abô lonjon kapô hathak kamunjon kambom

²⁴ Yisu hanañ abô lonjon kapô yan nena, “Wapômbên anêñ lonjon lôklinyak ma aêntêk. Anyô te havatho yanvêk mavi halôk anêñ ku. ²⁵ Ma avômalô i êk sôm, ma ôpêñ anêñ anyô lamanij te halêm havatho kamunjon kambom halôk ku kapô êñ havinjon ma hi. ²⁶ Vêm ma nôñ anôn hadum ek êyôk, ma kamunjon kambom êñ havuak havinjon. ²⁷ Ma nê eyabinjon ku i hadên ku alanjon ma enañ hadên yani, ‘Anyô bên, bôk hovatho yanvêk mavi halôk anêm ku iyom. Aisê ka kamunjon kambom habitak havinjon?’

²⁸ “Ma yani hanañ hadên thêlô, ‘Anyô te lamanij hathak ya ba hadum nôñ êñ.’

“Ma nê ku enañ hik yani lij, ‘Lemhavinjon yêlô nayavovonjon ku êñ e?’

²⁹ “Ma donjom ku alanjon hanañ, ‘Mi. Yahakô môlô noyavovonjon ba nosapu nôñ mavi vê imbinjon kamunjon kambom. ³⁰ Môlô nôndô luvi êmô endeba avômalô nedav nôñ am. Êñ ma tem yanañ êndên nê ku takatu ba tem nedav nôñ nena, “Môlô nusup kamunjon kambom sapên ba nokak lôkulôku ba nôndô êmô lonjon nêmbôk esak atum. Ma nusup nôñ anêñ anôn ba notak êmô unyak nôñ hamô.” ’ ”

*Abô lonjon kapô hathak avayônna
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)*

³¹ Yisu hanañ abô lonjon kapô te nena, “Wapômbên anêñ lonjon lôklinyak ma aêntêk. Anyô te hawa avayônate ba havatho halôk anêñ ku kapô. ³² Ava êñ ma yaônna lôk, ma donjom habitak alokwanjon daim ba hamônjon ek nômkama ku kapô vi. Ma menak ethak elav iniñ unyak halôk anêñ njanjon.”

* **13:14-15:** Jon 12:40; Ap 28:26-27 * **13:16:** Luk 10:23-24 * **13:22:** Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10,17

*Abô loṅ kapô hathakyis
(Mak 4:33-34; Luk 13:20-21)*

³³ Yisu hanaṅ abô loṅ kapô te nena, “Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma aêntêk. Avi te hawa yis dokte ba hayelaṅ halôk palawa bêṅ anôṅ kapô, ma havenṅ yam ma palawa sapêṅ hathiṅ bêṅ.”

³⁴ Abô takêntêk ba Yisu hanaṅ hadêṅ avômalô ma hanaṅ hathak abô loṅ kapô iyom ma miṅ hathak hadôṅ i hathak abô yaṅda ami ³⁵ ek Wapômbêṅ anêṅ abô injik anôṅ ba hanaṅ hadêṅ plopet nena, “Yavenbôlêk tem ekyav ba yanaṅ abô loṅ kapô êndêṅ môlô.

Ma yanaṅ Wapômbêṅ anêṅ auk loma-loma takatu ba havuṅ hadêṅ sêbôk ba yani hapesaṅ pik êntêk aleba lêk bêṅ.”

Kapya Yeṅ 78:2

Yisu hanaṅ kamuṅ kambom anêṅ ôdôṅ bêṅ

³⁶ Yôv ma Yisu hatak avômalô ba i ma hi unyak kapô. Ma anêṅ ṅê ku i ek yani ma enaṅ, “Nuṅgwik abô loṅ kapô atu ba hathak kamuṅ kambom habitak ku kapô anêṅ ôdôṅ thô êndêṅ yêlô.”

³⁷ Êṅ ma hanaṅ, “Ôpatu ba havatho yaṅvêk mavi, êṅ ma Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu. ³⁸ Ma ku kapô ma pik êntêk, ma yaṅvêk mavi ma loṅ lôkliṅyak anêṅ avômalô, ma kamuṅ kambom ma anyô kambom anêṅ avômalô. ³⁹ Anyô lamaniṅ atu ba havatho yaṅvêk kambom, yani ma Sadaṅ. Avômalô takatu ba elav nôṅ, thêlô êṅ ma hatôm aṅela. Nôm hayôk, êṅ ma pik lo leṅ anêṅ daṅ.

⁴⁰⁻⁴² * “Pik lo leṅ anêṅ daṅ hayô ma Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem nêṅ anêṅ aṅela ba ini anêṅ loṅ lôkliṅyak atu ba hamô pik êntêk ek neja avômalô kambom takatu ba êvôv avômalô ek nindum kambom lôk avômalô sapêṅ atu ba ethak idum kambom ba nimbi êndôk loṅ atum lôkmala. Thêlô tem nedaṅ kambom ba nesaṅ veṅiṅbôlêk ôdôṅ loṅ. Nôm êṅ hatôm avômalô takatu ba isup kamuṅ kambom ba êbôk hathak atum.

⁴³ * “Ma doṅtom avômalô thêthôṅ tem nimbitak êtôm wak anêṅ deda ba nêṅmô

Lambô anêṅ loṅ lôkliṅyak. Aêṅ ba môlô ṅê lôk lemôndôṅ ma nodanô abô êntêk katô!”

Abô loṅ kapô hathak ivuṅ nôṅ mavi te

⁴⁴ “Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma hatôm ku kapo te ba ivuṅ nôṅ mavi te hamô. Ma anyô te hapôm nôṅ mavi êṅ. Ma havuṅ halôk loṅbô. Yani lamavi ba hêv anêṅ nômkama sapêṅ ek nêṅnêṅ vuli. Ma hawa valuseleṅ ba hêv hadêṅ ku atu ba nôṅ mavi êṅ hamô anêṅ alaṅ ek enja ku êṅ.”

Abô loṅ kapô hathak kômkôm mavi

⁴⁵ “Abô loṅ kapô te haviṅ nena Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma aêntêk. Anyô hadum ku valuseleṅ te habôlêṅ kômkôm kêkêlô ek nêṅ vuli. ⁴⁶ Yani habôlêṅ aleba hapôm kômkôm kêkêlô anêṅ dôṅ te ba anêṅ vuli bêṅ anôṅ. Êṅ ma hi hêv anêṅ nômkama sapêṅ ek nêṅnêṅ vuli. Ma hawa valuseleṅ ba hi hêv kômkôm kêkêlô êṅ hathak.”

Abô loṅ kapô hathak yakseṅ

⁴⁷ “Abô loṅ kapô te hathak loṅbô nena Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma hatôm aêntêk. ṅê ibi yakseṅ halôk kasukthôm êvôv alim lomalama aleba putup. ⁴⁸ Êṅ ma êvôv yakseṅ hathak liṅdaṅ. Ma êlôk êmô ma isup alim mavi halôk vak sam doho. Ma doṅtom alim kambom ma ibi hi. ⁴⁹ Ba intu waklavôṅ pik lo leṅ anêṅ daṅ ma Wapômbêṅ tem indum aêṅ iyom. Ba anêṅ aṅela tem nêlêṅ neja ṅê kambom vê êṅjêk ṅê thêthôṅ malêvôṅ ⁵⁰ *ba nimbi êndôk loṅ atum lôkmala. Thêlô tem nedaṅ kambom ba nesaṅ veṅiṅbôlêk ôdôṅ loṅ.”

⁵¹ Ma Yisu hanaṅ hik anêṅ ṅê ku liṅ nena, “Môlô lêk oyala abô sapêṅ anêṅ ôdôṅ e?”

Ma thêlô enaṅ hadêṅ yani, “Intu êṅ.”

⁵² Êṅ ma yani hanaṅ hadêṅ thêlô, “Anyô lôkauk hathak abô balabuṅ te halaṅ abô ba hawa auk hathak Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak, yani êṅ hatôm unyak te anêṅ lambô. Yani hi unyak kapô ba hawa nôṅ mavi lukmuk lôk bô haviṅ ba hêv hadêṅ avômalô.”

* **13:40-42:** Mat 8:12; 24:31; 25:31; Mak 13:27; Jon 15:6

* **13:43:** Dan 12:3 * **13:50:** Mat 13:42; Luk 13:28

Plopet ma athêḡ mi hêk anêḡ malak ôdônḡ
(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³ Yisu hanaḡ abô loḡ kapô takêḡ yôv ma yani hatak loḡ êḡ. ⁵⁴ *Ma hi yanida anêḡ malak ôdônḡ. Ma hadônḡ avômalô hamô iniḡ unyak yeḡ aleba esonḡ kambom ba enaḡ, “Ôpêntêk hawa auk êntêk anêḡ êsê? Aisê ba yani hatôm idum nômbithi? ⁵⁵ *Ôpêḡ ma anyô halav unyak te anêḡ nakaduḡ ma anêḡ talêbô ma Malia. Ma anêḡ iviyaḡ ma Jems lo Josep ma Saimon lo Judas. ⁵⁶ Ma anêḡ livi êmô loḡ êntêk haviḡ. Ma aisê ka anyô êḡ hatôm idum nôm takêḡ?” ⁵⁷ *Ma thêlô enaḡ aêḡ, ma êpôlik hathak yani. Ba intu Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Plopet hawa athêḡ bêḡ hêk malak yaḡ. Ma doḡtom anêḡ malak ôdônḡ lôk anêḡ thalaleḡ ma hatôm anyô athêḡ mi.”

⁵⁸ Aêḡ ba intu miḡ hadum nômbithi bêḡ anônḡ hêk loḡ êḡ ami ek malê nena thêlô miḡ êvhaviḡ yani ami.

14

Ik Jon anyô hathik ḡaḡ vônô
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Wak êḡ ma Anyô Bêḡ Helot Antipas halaḡ abô hathak nôm takatu ba Yisu hadum. ² Êḡ ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Ôpêḡ ma Jon anyô hathik ḡaḡ iyom intu haviyô hathak loḡbô. Ba intu yani hawa lôklokwaḡ ba hadum nômbithi takêḡ.”

³⁻⁴ *Sêbôk ma Helot hawa yaḡ Pilip anêḡ avi Helodias vani. Ba Jon hanaḡ hadêḡ Helot, “Lêk howa avi êntêk vani ba intu hubuliḡ abô balabuḡ.” Êḡ ma Helot hêv anêḡ ḡê ku ba i evalonḡ Jon ba ekak ma êdô hamô koladônḡ. ⁵ *Avômalô leḡḡhabi nena Jon ma plopet te. Ba intu Helot hadum ek injik Jon vônô ma doḡtom hakô ek avômalô.

⁶ Anyô doho êlêm eyaḡ nôm haviḡ Helot ek leḡḡhabi anêḡ waklavônḡ talêbô hawa yani. Ma Helodias nalavi halêm haloyeḡ hamiḡ thêlô malêvônḡ. Ma Helot hayê ba lamavi anêḡ dôêḡ. ⁷ Êḡ ma Helot havak abô haviḡ yani nena, “Yanaḡ avanônḡ biḡ dake nena honaḡ hik ya liḡ hathak nômlate

ek yanêm êndêḡ o, êḡ ma tem yanêm iyom.” ⁸ Ma talêbô hêv auk hadêḡ nalavi ek enaḡ nena, “Yaleḡhaviḡ Jon wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêḡ ya!” ⁹⁻¹⁰ Ma kiḡ halaḡ ba lamalaiḡ. Ma doḡtom bôk havak abô halôk ḡê bêḡbêḡ maleḡḡ yôv ba intu hanaḡ hadêḡ ḡê ku ba i koladônḡ ma edabêḡ Jon laselo kisi hatôm atu ba avena hanaḡ. ¹¹ Ma thêlô etak Jon wakadôk halôk belev te ba ewa êlêm êv hadêḡ avi muk atu. Ma yani hawa ba hi hêv hadêḡ talêbô. ¹² Ma Jon anêḡ ḡê ku elanô ma êlêm ewa anêḡ liḡkupik ba i elav. Elav vêm ma i enaḡ hadêḡ Yisu.

Yisu havakônḡ avômalô hatôm 5,000
(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-15)

¹³ Yisu halaḡ abô êḡ vêm ma hatak loḡ êḡ ma hathak yeḡ te ba hi loḡ thiliv bute. Ma avômalô bêḡ anônḡ elanô nena yani iyom lêk hi ba intu etak iniḡ malak ma evenḡ yani yam ba i. ¹⁴ Ma Yisu hathak liḡ ma hayê avômalô bêḡ anônḡ lêk êmô yôv. Ma lahiki hathak thêlô ba hadum iniḡ ḡê lôk liḡḡ mavi.

¹⁵ Yaḡsiḡ hayô ma anêḡ ḡê ku êlêm ma enaḡ, “Lêk yaḡsiḡ ma alalô amô loḡ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak takatu ba hamô habobo ek nênem iniḡ nôm vuli.”

¹⁶ Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Mi! Thêlô nêmo. Mólô da nobakônḡ i.”

¹⁷ Ma doḡtom thêlô enaḡ, “Yêlôaniḡ polom bahenḡvi ma alim ju iyom.”

¹⁸ Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Noja nôlêm.”

¹⁹ *Ma hanaḡ hadêḡ avômalô nena, “Nôndôk nômo kamuḡ takêntêk.” Ma hawa polom bahenḡvi lôk alim ju atu ma hêv ma hathak leḡ ma hêv mek. Vêm ma haya polom lôk alim ba hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku, ma ḡê ku ewa ba ibi sam ba êv hadêḡ avômalô nômbêḡ atu. ²⁰ Ma avômalô sapêḡ eyaḡ ba leḡḡviyak. Ma nôm wata vi atu ba hamô ma ḡê ku isup halôk vak sam laumiḡ ba lahavuju. ²¹ Anyô iyom intu hatôm 5,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaḡ nôm êḡ haviḡ miḡ ekatuḡ i ami.

* **13:54:** Jon 7:15 * **13:55:** Jon 6:42 * **13:57:** Jon 4:44 * **14:3-4:** Wkp 18:16; 20:21; Luk 3:19-20 * **14:5:** Mat 21:26 * **14:19:** Mat 15:35-39; Mak 8:6-10

*Yisu havenj kasukthôm anêj dômlê
(Mak 6:45-52; Jon 6:16-21)*

²² Vêm ma Yisu hanañ hadêj anêj nê ku nena nesak yeñ ba nêmonj ba ini kasukthôm vi tuvulu. Ma yanida hamô ek nê avômalô ba ini am. ²³ *Yani hêv avômalô ba i ma hathak dum te ba hi ek eteñ mek. Bôlôvônj hayô ma yani hamô dum êj denañ. ²⁴ Ma yeñ lêk hi kasuk malêvônj ma lovak hayuv ba hamô yeñ loj hale hi ba intu njan budum hik ba yeñ êj halelela liliñ kambom.

²⁵ Habobo tem eyañ ma yani havenj kasuk anêj dômlê ba hi hadêj anêj nê ku. ²⁶ *Ma anêj nê ku êyê yani havenj kasuk anêj dômlê ma êkô kambom ba enañ nena, “Anyôla dahô!” ba elañ boloba.

²⁷ Ma kethenj oyañ ma yani hanañ hadêj thêlô nena, “Môlô miñ nôkô ami ma nômô yaô! Ya êntêk!”

²⁸ Êj ma Pita hanañ, “O Anyô Bêj Yisu, ma onañ ek yambenj kasuk anêj dômlê ba yasôk êndênj o.”

²⁹ Ma Yisu hanañ, “Ôlêm.”

Êj ma Pita hatak yeñ ma havenj kasuk anêj dômlê ba hi. ³⁰ Ma donjom hayê lovak hayuv ba hakô. Êj ma hêv yak halôk kasuk kapô ma halam nena, “Anyô Bêj! Nêm ya sa!”

³¹ *Kethenj oyañ ma Yisu havalonj yani. Ma hanañ, “O anyô hôêvhavinj yaôna lôk. Hosonj nena hatôm yayabinj o ami e?”

³² Ma thai ethak yeñ ma lovak bêj êj hama. ³³ Aêj ba nê takatu ba êmô yeñ elek venjndônj lêlô ma êkôm ba êv yeñ ba enañ, “Avanônj binj! O ma Wapômbênj anêj Nakadunj.”

*Yisu hadum avômalô lôk lijij mavi hêk
Gesalet
(Mak 6:53-56; Jon 6:22-25)*

³⁴ Thêlô ethak linjanj vi tuvulu anêj Gesalet. ³⁵ Ma avômalô loj êj êyê Yisu ba eyala yani. Ma êv abô havenj malak loj êj sapênj. Ma ewa iniñ nê lôk lijij sapênj ba i hadêj Yisu. ³⁶ *Ma eteñ Yisu ba enañ ek nê lôk lijij nêsôm anêj kwêv anêj danj iyom. Ma sapênj atu ba êsôm ma ibitak mavi.

* 14:23: Luk 6:12; 9:28 * 14:26: Luk 24:37 * 14:31: Mat 8:26; Mak 4:39 * 14:36: Mat 9:20-21 * 15:4: Kis 20:12; 21:17; Wkp 20:9; Lo 5:16 * 15:11: Mat 12:34

15

*Yisu hanañ hathak nôm takatu ba tem
indum anyô lelaik
(Mak 7:1-23)*

¹ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabunj doho êlêm anêj Jelusalem ba i hadêj Yisu ma enañ hik yani lij nena, ² “Bumalô iniñ abô majañ hanañ ek alalô nasik bahenjinj vêmam ka miñ anjanj nôm ek indum Wapômbênj lamavi. Ma aisê ka anêm nê ku ibulinj abô êj ba miñ ithik bahenjinj ami?”

³ Êj ma Yisu hanañ, “Aisê ka môlô ubulinj Wapômbênj anêj abô balabunj ba osopa môlôda unim abô majañ? ⁴ *Hatôm Wapômbênj hanañ nena, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathañ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpênj vônô.’ ⁵ Ma donjom môlô othak onañ nena anyôla hanañ hadêj lami nena, ‘Yenañ nômkama takatu ba hamô ek yanêm mamusa, êj ma bôk yahanañ nena tem yanêm êndênj Wapômbênj êtôm da. ⁶ Ba intu miñ hatôm yanêm mamusa ami.’ Êj ma hatôm môlô ôvôlinj dômim ek Wapômbênj anêj abô ba osopa libumi iniñ bôk lo loj. ⁷ Môlô nê kambom! Môlô udum ba avômalô esonj nena môlô nê wapôm. Ma donjom môlô ma nê palonj anônj ba plopet Aisaia anêj abô lêk hik anônj ba hanañ nena,

⁸ “ ‘Avômalô êntêk êbô yenañ athênj hathak venjnbôlêk oyañ.

Ma donjom kapôlônjinj ma hêk daim bô ek ya.

⁹ Thêlô êv yeñ oyañ hadêj ya.

Ma ethak enañ thêlôda iniñ abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbênj anêj abô.” ’”
Aisaia 29:13

¹⁰ Ma Yisu halam avômalô nômbênj atu ba êlêm hadêj yani ma hanañ nena, “Môlô nodanô ba noyala katô. ¹¹ *Nôm takatu ba anyô hayañ halôk abôlêk miñ hadum yani habitak lelaik ami. Ma donjom nôm takatu ba anyô hanañ hale abôlêk intu hadum anyô habitak lelaik.”

12 Vêm ma nê ku êlêm enañ hadêñ Yisu nena, “Ondañô. Palisi elañô anêm abô êntêk ba lêk leññmanin kambom hathak o.”

13 Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wakamik atu ba hamô malak leñ tem esapu nôm lôk ñgalôk takatu ba miñ yani havatho ami.

14 *Ba miñ môlô nodañô nê takêñ iniñ abô ami. Thêlô ma nê malenin pusip ba idum ek nendom avômalô vi ember leññondê. Ma anyô mapusip yañ halom anyô mapusip yañ haveñ leññondê, êñ ma tem luvi nêñêm yak êndôk lôv.”

15 Êñ ma Pita hanañ hadêñ Yisu nena, “Nunçwik abô leñ kapô êñ anêñ ôdôñ thô êndên yêlô.”

16 Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô ôthôn haviñ e? 17 Odañô katô! Nôm takatu ba halôk anyô abôlêk ba hi hamin anyô lasoam vêm ma hale yañ ba hi. 18 Ma donçtom nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hanañ hale abôlêk, êñ ma habitak anêñ anyô kapô ba intu hadum ôpêñ habitak lelaik. 19 Nôm takêntêk intu hamô avômalô kapôlônin ba hale yañ: auk kambom lôk ik anyô vônô ma idum sek haviñ anyô yañ yanavi lôk sek walilin ma vani lôk enañ abôyañ hathak anyô yañ ba idum abô ek yani lôk enañ abô kambom hathak anyô vi. 20 Aêñ ba anyô hayañ nôm ba miñ hathik bañ ami, nôm êñ miñ hadum ba yani habitak lelaik ami. Mi. Kambom takêntêk intu hadum ba ôpêñ habitak lelaik.”

*Avi Kenan te hêvhavin Yisu
(Mak 7:24-30)*

21 Yisu hatak leñ êñ ma hi hamô habobo Taia lo Saidon. 22 Ma avi Kenan te hamô leñ êñ ba halêm ma halam nena, “Anyô Bêñ! Devit anêñ Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek ya! Ngôk habulin yenañ avena kambom anôn.”

23 Ma donçtom yani bônôn iyom aleba nê ku êlêm ma enañ nena, “Avi êntêk halam kaêk haveñ alalô yam bôsahe! Onañ ek yani ni!”

24 *Êñ ma hanañ viyañ nena, “Wapômbên hêv ya ba yahalêm hadêñ avômalô Is-lael takatu ba even mayaliv iyom hatôm bôksipsip.”

25 Ma avi atu halêm ma halek vadôn lêlô ma hanañ, “Anyô bên, nêm ya sa!”

26 Ma hanañ hadêñ avi êñ nena, “Kambom ek nakaliv avômena iniñ nôm êndên avun.”

27 Avi êñ hanañ, “Anyô Bêñ, êñ ma avanôn. Ma donçtom avun ethak eyañ alañsi iniñ nôm mapmap.”

28 Yisu hanañ, “O avi hêvhavin bên anôn ba Wapômbên tem êndôk esak anêm lemhavin.” Ma avi êñ nalavi habitak mavi hathak leñbô.

*Yisu hadum avômalô lôk lijn bên anôn
mavi*

29 Ma Yisu hatak leñ êñ ma habup hathak kasukthôm anêñ Galili. Vêm ma hathak dumlolê te ba hi hamô. 30 Ma avômalô bên anôn êlêm hadêñ yani ma ewa nê veninçvun, lôk nê malenin pusip, lôk nê venin lo bahenin thotho, lôk nê veninbôlêk putup, lôk nê lijn lomaloma ba êdô i hêk Yisu valuvi. Ma yani hadum ba ibitak mavi. 31 *Ma avômalô êyê nê veninbôlêk putup enañ abô, lôk nê venin lo bahenin thotho ibitak mavi, ma nê veninçvun even, lôk nê malenin pusip êyê tak. Ma thêlô eson kambom ba êbô Is-lael iniñ Wapômbên anêñ athên.

*Yisu havakôn avômalô hatôm 4,000
(Mak 8:1-10)*

32 *Yisu halam anêñ nê ku êlêm ma hanañ hadêñ i nena, “Yalen hik ya hathak avômalô nômbên êntêk. Thêlô bôk êmô haviñ ya hatôm wak lô ba iniñ nôm lêk mi. Ma yahadô yanêm thêlô ba ini oyañ. Yakô tem malenin etaba êndôk leññondê ba nêñêm yak.”

33 Ma anêñ nê ku enañ nena, “Alalô amô leñ thiliv ma avômalô bên anôn ba intu naja nôm anêñ êsê ba nanêm êndên i?”

34 Ma Yisu hanañ hik thêlô lin, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enañ nena, “Polom bahen vi ba lahavuju lôk alim yaônena tomtom.”

35 Ma Yisu hanañ hadêñ avômalô nômbên atu nena nêndôk nêñ biñ. 36 Êñ ma hawa polom bahen vi ba lahavuju atu lôk alim ma hêv lamavi hadêñ Wapômbên. Ma haya

* 15:14: Luk 6:39; Lom 2:19 * 15:24: Mat 10:6 * 15:31: Mak 7:37 * 15:32: Mat 14:14

polom lôk alim ba hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku. Ma ḡê ku ewa ba ibi sam hadêḡ avômalô. ³⁷ Sapêḡ eyaḡ ba leḡḡḡviyak ma ḡê ku isup nôḡ wata halôk vak sam bahenḡvi ba lahavuju. ³⁸ Anyô iyom intu hatôm 4,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaḡ nôḡ êḡ havij miḡ ekatuḡ i ami. ³⁹ Yôv ma Yisu hêv avômalô ba i ma hathak yeḡ ba hi Magadala.

16

Palisi lo Sadyusi leḡḡḡhaviḡ nêḡê lavôḡḡḡḡ te
(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

¹ *Palisi lo Sadyusi doho êlêm hadêḡ Yisu ek nesaê yani. Ba intu thêlô enaḡ hadêḡ yani nena, “Undum lavôḡḡḡḡ te ek injik thô nena Wapômbêḡ hêv o ba hólêm mena mi e?”

² Ma Yisu hanaḡ nena, “Yaḡsiḡ ma môlô othak onaḡ nena, ‘Sômuyum mavi, êḡ ma wak mavi tem êḡḡêk sawa daim.’ ³ Ma lôkbôk ma môlô othak onaḡ, ‘Wak habi thapuk ba tem ôthôm.’ Môlô oyala leḡḡlêvôḡ anêḡ kobom katô. Ma doḡtom ku lomaloma takatu ba lêk habitak anêḡ ôdôḡ, ma môlô ôthôḡ paliḡ denaḡ. ⁴ *Môlô avômalô bôlôḡ êntêk ma avômalô kambom ba miḡ ôêvhaviḡ ya ami. Môlô lemimhaviḡ yandum lavôḡḡḡḡ ek injik thô nena Wapômbêḡ bôk hêv ya ba yahalêm, ma doḡtom tem mi. Môlô tem nôḡḡô Jona anêḡ lavôḡḡḡḡ iyom.” Êḡ ma Yisu hatak thêlô ba hi.

Abô loḡ kapô hathak Palisi lo Sadyusi iniḡyis

(Mak 8:14-21)

⁵ Yisu lôk anêḡ ḡê ku êyô kasukthôm vi tuvulu. Ma anêḡ ḡê ku leḡḡḡpaliḡ polom ba miḡ ewa haviḡ ami. ⁶ *Ma hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Noyabiḡ am esak Palisi lo Sadyusi iniḡyis.”

⁷ Ma ḡê ku enaḡ abô hadêḡ thêlôda nena, “Alalô miḡ awa polom ami ba intu hanaḡ abô êntêk la.”

⁸ Ma doḡtom yani hayala iniḡ abô atu ba enaḡ ba hanaḡ, “Môlô ḡê ôêvhaviḡ yaôna lôk. Onaḡ hathak miḡ owa polom ami eka?”

⁹ *Môlô ôthôḡ denaḡ e? Miḡ lemimhabi polom bahenḡvi atu ba avômalô 5,000 bôk eyaḡ ami e? Ma vak sam vithê intu usup nôḡ wata halôk? ¹⁰ *Ma polom bahenḡvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma doḡtom vak sam vithê intu bôk usup nôḡ wata halôk ba lemimpaliḡ?

¹¹ “Môlô ôthôḡ yenaḡ auk denaḡ ba osoḡ nena yahanaḡ abô hathak polom e? Noyabiḡ am ek Palisi lo Sadyusi iniḡyis!” ¹² Êḡ ma ḡê ku eyala Yisu anêḡ auk. Yani hanaḡ nena thêlô neyabiḡ i ek Palisi lo Sadyusi takatu ba êdôḡ avômalô hathak auk lokbaḡ. Ma miḡ hanaḡ hathak yis atu ba avômalô enḡgabôm polom hathak ami.

Pita hanaḡ nena Yisu ma Kilisi
(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

¹³ Yisu habitak hayô Sisalia Pilipai ma hanaḡ hik ḡê ku liḡ nena, “Avômalô iniḡ auk aisê? Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu ma opalê?”

¹⁴ *Ma thêlô enaḡ nena, “Doho enaḡ nena o ma Jon anyô hathik ḡaḡ. Ma doho enaḡ nena o Elia. Ma vi enaḡ nena o ma Jelemaia mena plopet bô te.”

¹⁵ Ma hanaḡ hik thêlô liḡ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

¹⁶ *Êḡ ma Saimon Pita hanaḡ nena, “O ma Mesia, Wapômbêḡ lôkmala anêḡ Nakaduḡ atu ba hêv ek nêḡ anêḡ avômalô bulubiḡ.”

¹⁷ *Ma hanaḡ viyaḡ, “Saimon, Jona anêḡ nakaduḡ, lêk hômô mavi. Ek malê nena anyô pik êntêk te miḡ hik auk êḡ thô hadêḡ o ami, ma mi. Wakamik atu ba hamô malak leḡ, yani êḡ intu hik auk êntêk thô hadêḡ o. ¹⁸ *Ma yanaḡ êndêḡ o nena o ma Pita.* Ma tem yandav yenaḡ avômalô takatu ba êvhaviḡ êyô êmô valu êḡ. Ma nômlate miḡ hatôm imbuliḡ avômalô ôdôḡ êḡ ba nema ami ma mi. ¹⁹ *Tem yanêḡ loḡ lôkliḡḡḡḡ anêḡ vovalenḡ êndêḡ o. Nôm takatu ba hubutiḡ hamô pik ma tem yambutij êḡḡêk leḡ aêḡ iyom. Ma nôḡ takatu ba hopole hamô pik ma tem yapole êḡḡêk leḡ

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16 * **16:4:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **16:6:** Luk 12:1 * **16:9:** Mat 14:17-21 * **16:10:** Mat 15:34-38 * **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **16:16:** Jon 6:69 * **16:17:** Gal 1:15-16 * **16:18:** Jon 1:42; Ep 2:20 * **16:18:** Athêḡ êḡ anêḡ ôdôḡ nena ‘valu’. * **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23

aên iyom.” ²⁰ Ma hanañ lôklokwan hadên anên nê ku ek miñ nenan êndên anyôla nena yani ma Mesia atu ami.

*Yisu hanañ abô hathak anên ñama
(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)*

²¹ Pita hanañ nena Yisu ma Mesia vêm ma Yisu anên ku yan hayô nena êndôn anên nê ku, “Tem yasopa Wapômbên anên lahaviñ ba yana Jelusalem. Ma Islael iniñ nê bêngbên lôk nê bêngbên êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ tem nênem vovan êndên ya. Ma Wapômbên tem indum ba nijik ya vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik ya liñ imbiyô esak loñbô.”

²² Ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathañ ba hanañ nena, “Anyô Bên, mi anôn! Nôm êñ miñ hatôm êpôm o ami ma mi anôn!”

²³ Yisu hik i liliñ ma hanañ hadên Pita, “Sadañ, nu dañ! Hosopa anyô iniñ auk iyom ma miñ hosopa Wapômbên anên auk ami. Ba intu o hatôm gwasilim te atu ba elav ek enja ya êmô.”

²⁴ *Êñ ma Yisu hanañ hadên anên nê ku nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êñ ma êmbôliñ dôm êndên yanida ma enja anên alovalañanñsiñ ba esopa ya. ²⁵ *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bên anôn hathak anên lôkmala pik, anên lôkmala êñ tem nêm yak. Ma doñtom ôpatu ba hatak anên lôkmala ek hasopa ya, yani êñ tem enja lôkmala anôn.”

²⁶ * “Anyô te hawa nômkama pik sapên ma doñtom miñ hasopa Wapômbên anên abô ami ba anên lôkmala hêv yak, êñ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôn, tem enja vovan. Ma anyôla hatôm nêm nômlate êndên Wapômbên ek enja anên lôkmala esak loñbô e? Mi anôn! ²⁷ *Anyô Anên Nakaduñ atu tem êlêm imbiñ anela ba embalon Lambô anên lôklokwan lôk deda lôkmanñ. Êñ ma tem yani nêm vuli êndên avômalô sapên êtôm ku mavi lôk ku kambom takatu ba bôk thêlô idum yôv anên vuli. ²⁸ Yanañ avanôn êndên môlô nena Anyô Anên Nakaduñ atu tem êlêm imbiñ anên loñ lôkliñyak. Ma

môlô vi atu ba lêk umiñ loñ êntêk tem nômô lôkmala denañ ma ôngô nôm êñ imbiñ.”

17

*Yisu liñkupik habitak yanña
(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)*

¹ Wak bahenvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita haviñ anyô loyañ Jems lo Jon ba ethak dumlolê daim bên te ba i. Ma thêlô iyom êmô dumlolê êñ. ² *Êñ ma Yisu liñkupik habitak yanña hêk thêlô maleñ. Ma thohavloma hatôm wak anên deda, ma anên kwêv sapên habitak thapuk hatôm deda. ³ Ma kethen oyañ ma Mose lo Elia êyô ma enañ abô haviñ Yisu ba thêlô êyê. ⁴ Êñ ma Pita hanañ hadên Yisu, “Anyô Bên, mavi anôn ek lêk alalô amô loñ êntêk. Lemhaviñ ma tem yandav unyak lôkkupik lokwanlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia?”

⁵ *Pita hanañ abô denañ ma buliv mabuñ anôn te hayô hava thêlô siñ. Ma abô te halêm anên buliv êñ kapô nena, “Intu ma yenañ Okna atu ba yalenhaviñ videdaun. Ma ya kapôlôn mavi hathak yani. Ba nodanô anên abô!”

⁶ Nê ku elañ abô êñ ma êkô ba elañ boloba ba êlôk êk pik. ⁷ Ma Yisu halêm ma hasôm thêlô ba hanañ, “Numbiyô, miñ nôkô ami.” ⁸ Êñ ma thêlô eson êyê ma Yisu iyom hamiñ. Ma anyô ju atu ma mi.

⁹ Vêm ma etak dumlolê êñ ba êlôk ele i ma Yisu hanañ lôklokwan nena, “Môlô miñ nonañ nôm atu ba ôyê bên êndên anyôla ami endeba Wapômbên injik Anyô Anên Nakaduñ atu liñ imbiyô ênjêk ñama esak loñbô am.”

¹⁰ *Nê ku enañ hik Yisu liñ nena, “Aisê ka nê lôkauk hathak abô balabuñ enañ nena Elia tem êmôn ba êlêm vêm ka Mesia?”

¹¹ Êñ ma Yisu hanañ, “Avanôn! Elia tem êlêm ba indum ku ek nômkama sapên imbitak mavi esak loñbô. ¹² *Ma doñtom yanañ êndên môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô êthôn yani paliñ ba esopa iniñ

* **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27 * **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **16:26:** Mat 4:8-9 * **16:27:** Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31; Lom 2:6; ALK 22:12 * **17:2:** 2Pi 1:16-18 * **17:5:** Lo 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 * **17:10:** Mal 4:5 * **17:12:** Mat 11:14

lenjinhavinj iyom ba idum kambom loma-loma hadêj yani. Ma tem nênem vovanj êndêj Anyô Anêj Nakaduŋ atu aêj iyom.”
 13 *Nê ku elanô abô êj, ma eyala nena Yisu hanaŋ abô hathak Jon anyô hathik ŋaŋ.

*Yisu hêv ŋgôk vê hêk okna te
 (Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)*

14 Yisu thêlô i êyô ma êyê avômalô bêj anôj lêk êmô. Ma anyô te halêm hadêj Yisu ma halek vadôj lêlô hêk yani ma, 15 ma hanaŋ, “Anyô Bêj, nê kapôlôm ek yenaŋ okna. Yani hawa lijij hama yak ba hathak hêv yak halôk ŋaŋ lôk atum. Ma vovanj bêj hathak hapôm yani. 16 Ma yahawa hi hadêj anêj nê ku, ma doŋtom thêlô miŋ hatôm nindum yani mavi ami.”

17 Ma Yisu hanaŋ, “Yahamô havinj môlô sawa daim ma doŋtom miŋ ôêvhavinj ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlônj lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êj êlêm!”

18 Ma hathaŋ ŋgôk ba ŋgôk hatak okna êj ma kethaŋ oyaŋ ma habitak mavi.

19 *Nê ku i hadêj Yisu ma enaŋ, “Aisê ka yêlô miŋ hatôm nanêm ŋgôk êj vê ami?”

20-21 *Êj ma Yisu hanaŋ, “Môlô miŋ hatôm ami ek malê nena môlônim ôêvhavinj ma yaôna lôk ba mi! Ava yaôna ma bêj anôj ek môlônim ôêvhavinj! Yanaŋ avanôj êndêj môlô. Môlônim ôêvhavinj hatôm ava yaônate iyom, êj ma hatôm nonaŋ êndêj dumlolê êntêk, ‘Umbiyô ba nu buyaŋ’, êj ma tem ni. Ma môlô hatôm nundum nômbêj intu sapêj!”*

*Yisu hanaŋ bôlônjaŋ hathak anêj ŋama
 (Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)*

22 *Yisu lôk anêj nê ku sapêj ethak doŋtom halôk Galili ma hanaŋ hadêj i nena, “Tem nenaŋ Anyô Anêj Nakaduŋ atu bêj ba netak êndôk avômalô baheŋj. 23 Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem injik yani lijij imbiyô esak lonbô.” Nê ku elanô abô êj ma lenjinhavinj kambom.

Yisu hêv da unyak mathaŋ

24 *Yisu lôk anêj nê ku i êyô Kapaneam ma nê ewa da unyak mathaŋ êlêm ma enaŋ hik Pita lijij, “Môlônim kêdônjwaga hathak hêv da unyak mathaŋ e?”

25 Ma Pita hanaŋ, “Intu êj. Yani hathak hêv.”

Ma Pita habitak hayô unyak kapô ma Yisu hanaŋ hik yani lijij hamôj, “Saimon, lemhabi aisê? Pik sapêj iniŋ kinj ethak ewa da anêj opalêla? Thêlôdaniŋ nali mena avômalô vi?”

26 Ma hanaŋ, “Ewa anêj avômalô vi.”

Aêj ba Yisu hanaŋ, “Nali ma miŋ ethak êv da êj ami. 27 Ma doŋtom yahadô alalô nanêm malaiŋ êndêj nê takêj. Ba intu nu kasukthôm ma okaliv lôm. Alim môj atu ba hôvôv, êj ma onja ba okyav abôlêk. Ma tem nôngô valuselaŋ te hamiŋ kapô. Onja valuselaŋ êj ba nêj êndêj nê êj ek êtôm da unyak mathaŋ.”

18

Opalê intu bêj hêk Wapômbêj anêj lonj lôkliŋyak kapô

(Mak 9:33-37,42-48; Luk 9:46-48; 17:1-2)

1 *Wak êj ma nê ku êlêm hadêj Yisu ma enaŋ hik yani lijij, “Opalê te tem imbitak anyô lôk athêj bêj êmô Wapômbêj anêj lonj lôkliŋyak kapô?”

2 Ma Yisu halam amena te halêm ma hadô hamiŋ thêlô malêvôj 3 *ma hanaŋ, “Yanaŋ avanôj êndêj môlô nena miŋ otak unim kobom ba ubitak hatôm amena êntêk ami, êj ma môlô tem miŋ numbitak nôyô Wapômbêj anêj lonj lôkliŋyak kapô ba unu ami. Ma mi. 4 Aêj ba anyô te hatauviŋ i aleba yaôna hatôm amena êntêk, yani êj tem imbitak anyô lôk athêj bêj êmô Wapômbêj anêj lonj lôkliŋyak kapô. 5 *Ma ôpatu ba hêvhavinj ya ba hawa amena te aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô havinj.

6 “Ma doŋtom anyô te hadum ba yenaŋ amena atu ba hêvhavinj ya te hêv yak, ôpêj tem êpôm malaiŋ bêj anôj. Ôpêj tem nêskwêj valu bêj te esak laselo ba nimbi yani êndôk ŋgwêk makidiŋ ba ema. Malaiŋ

* 17:13: Luk 1:17 * 17:19: Mat 10:1 * 17:20-21: Mat 21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2 * 17:20-21: Nê lôk kauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Matyu hato ma hêk denaŋ. Abô êj ma aêntêk: Ovak balabuŋ ek nôj ba oteŋ mek iyom ma hatôm nêj ŋgôk lôklokwaŋ anêj aêj vê. * 17:22: Mat 16:21 * 17:24: Kis 30:13; 38:26 * 18:1: Luk 22:24 * 18:3: Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17 * 18:5: Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20

êḡ ma yaôna ek malaiḡ atu ba yani tem êpôm embeḡ yam.

7 “Alikaknena môlô avômalô pik êntêk! Nôm lomaloma hamô pik êntêk ba hadum ba môlô udum kambom. Nôm takêḡ tem imbitak. Ma doḡtom ôpatu ba halom anyô vi ba idum kambom, yani êḡ tem êpôm malaiḡ bêḡ anôḡ. 8 *Bahem lo vem hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba umbini ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Bahem lo vem vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma bahem lo vem luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atum hathaḡ hamô hatôm wak nômbêḡ intu sapêḡ ba intu malaiḡ bêḡ anôḡ. 9 Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êḡ ma ômbi vê ba okaliv ni ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Malem daluk vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem êndôk loḡ atum lôkmala ba intu malaiḡ bêḡ anôḡ.

10 * “Aêḡ ba noyabiḡ am! Miḡ nosoḡ nena yenaḡ avômena ma nôḡ oyaḡ ami. Yanaḡ êndêḡ môlô nena iniḡ aḡela ethak êyê nôḡ takatu ba udum hadêḡ i ma i enaḡ hadêḡ Wakamik atu ba hamô malak leḡ. 11 *Ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ yahalêm ek yanêm avômalô takatu ba evenḡ mayaliv bulubiḡ.*

*Abô loḡ kapô hathak boksipsip te mi
(Luk 15:4-7)*

12 “Anyô te anêḡ boksipsip hatôm 100 êḡmô ba te haveḡ aidoho. Lemhabi aisê? Boksipsip alaḡ tem indum malê? Tem etak 99 takatu ba nêḡmô dumlolê ma ni êmbôlêm ali atu ba mi. 13 Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Yani hapôm ali êḡ, ma tem lamavi anêḡ dôêḡ esak ali atu ba hapôm êḡmôḡ ek 99 takatu ba êḡmô. 14 Ma môlônim Lemambô atu ba hamô malak leḡ hadô anyô athêḡ mi te ni loḡ atum lôkmala aêḡ iyom.

Loḡôndê opesaḡ abô imbiḡ mamuyaḡ

* 18:8: Mat 5:29-30 * 18:10: Hib 1:14 * 18:11: Luk 19:10 * 18:11: Hadêḡ sêbôk ḡê doho atu ba eto Abô Mavi eto abô 11 haviḡ, ma doho miḡ eto ami. * 18:15: Luk 17:3; Gal 6:1 * 18:15: ḡê lôkauk vi leḡḡhabi nena abô ‘hadêḡ o’ êḡ, ma Matyu da miḡ hato ami, ma anyôla hato haveḡ yam. * 18:16: Lo 19:15; Jon 8:17 * 18:18: Mat 16:19; Jon 20:23 * 18:19-20: Mak 11:24; Jon 15:7 * 18:22: Luk 17:4

15 * “Mamuyaḡ hadum kambom hadêḡ o,* ma nu êndêḡ yani ma onaḡ anêḡ kambom bêḡ. Yani halaḡô o, êḡ ma mamu ôḡmô hatôm anyô loyaḡ hathak loḡbô. 16 *Ma miḡ halaḡô o ami, êḡ ma onja anyô te mena ju la imbiḡ o ba unu êndêḡ yani ma nonaḡ anêḡ kambom êḡ bêḡ esak loḡbô. Anyô ju êḡ tem ni miḡ ba nedaḡô mamunim abô êtôm atu ba Wapômbêḡ bôk hanaḡ yôv. 17 Yani lêndôḡ kôḡtôḡ denaḡ, êḡ ma nu onaḡ anêḡ kambom bêḡ êndêḡ avômalô ôdôḡ êvhaviḡ. Ma doḡtom yani lêndôḡ kôḡtôḡ denaḡ ba hadô endanô avômalô ôdôḡ êvhaviḡ iniḡ auk, êḡ ma môlô nôḡḡô yani êtôm anyô daluk lôk anyô hawa takis.

18 * “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô. Nôm takatu ba ubutiḡ hamô pik ma tem yambuḡtiḡ êḡmô malak leḡ. Ma nôḡ takatu ba opole hêk pik ma tem yapole êḡḡêk malak leḡ aêḡ iyom.

19-20 * “Odanô! Anyô ju mena lu la ethak doḡtom hathak yenaḡ athêḡ, êḡ ma yada tem yamô i malêvôḡ. Ba intu te mena ju la kapôlôḡniḡ doḡtom hathak nôḡlate ba eteḡ mek, ma yenaḡ Wakamik atu ba hamô malak leḡ tem indum nôḡ êḡ anôḡ.”

Abô loḡ kapô hathak anyô palon

21 Vêḡm ma Pita halêm ma hanaḡ hik Yisu liḡ, “Anyô Bêḡ, yenaḡ aiyaḡ hadum kambom hadêḡ ya, êḡ ma yatak yakapôlôḡ bôlôḡ vithê? Bôlôḡ baheḡvi ba lahavuju, e?”

22 *Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ êndêḡ o. Otak kapôlôm ek mamuyaḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ, ma miḡ bôlôḡ baheḡvi ba lahavuju ami!

23 “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma hatôm kiḡ te hadum ek anêḡ ḡê ku nêlêm nêwê anêḡ valuselenḡ viyaḡ. 24 Wak êḡ hayô, ma ewa anyô ku atu halêm. Ôpêḡ bôk hayaḡ kiḡ anêḡ valuselenḡ vithê ba hathônḡ paliḡ. 25 Yani miḡ hatôm nêḡm viyaḡ ami ba intu kiḡ hanaḡ nena nêḡnêḡm ôpêḡ lôk veḡḡ lôk nali ba nimbitak êtôm anyô yaḡ anêḡ ḡê ku oyaḡ ek nêḡnêḡm valuselenḡ êḡ viyaḡ.

Ma nênem anêḡ nôm kama sapêḡ ba anyô vi nênem vuli ma neja valuselen esak ba nêwê kiḡ anêḡ valuselen êḡ viyaḡ.

26 “Êḡ ma ôpêḡ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halaḡ nena, ‘Oyabiḡ vêmam! Valuselen takatu ba yahawa hêk o ma tem yanêm viyaḡ.’ 27 Ma kiḡ lahiki ba hanaḡ, ‘Viyaḡ dôlôk!’ Ma hatak ôpêḡ ba hi.

28 “Anyô ku êḡ hatak kiḡ anêḡ unyak ma hi hapôm anyô ku yaḡ ba thainiḡ ku hatôm doḡtom. Anyô yaḡ hawa valuselen yaôna lôk hêk yani ba miḡ bôk hêv ami. Êḡ ma yani havalonj ôpêḡ ba hakakô laselo siḡ lôklokwaḡ ma hathaḡ ba hanaḡ, ‘Yenaḡ valuselen êlêm!’

29 “Ma yaḡ êḡ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halaḡ nena, ‘Oyabiḡ vêmam! Tem yanêm anêm valuselen êḡ viyaḡ.’

30 “Ma doḡtom ôpêḡ hapôlik hathak yaḡ êḡ anêḡ abô ba hawa ba hi hatak halôk koladônj endeba ôpêḡ nêm valuselen êḡ viyaḡ am. 31 Nê ku vi êyê nôm atu ba ôpêḡ hadum ba esonj kambom ma leniḡmalaiḡ bêḡ ba i enaḡ hadêḡ kiḡ.

32 “Êḡ ma kiḡ halam ôpêḡ ba halêm ma hanaḡ, ‘O anyô kambom anônj! Holaḡ bêḡ hadêḡ ya aleba yahatak o ba miḡ hôwê anêm valuselen viyaḡ ami. 33 Yalenj hik ya hathak o, ma aisê ka miḡ hudum aêḡ hadêḡ mamuyaḡ ami?’ 34 *Ma kiḡ lamanij ba hatak ôpêḡ halôk nê takatu ba eyabiḡ koladônj ek thêlô nênem vovaḡ êndêḡ yani endeba nêm valuselen êḡ viyaḡ am.

35 * “Aêḡ ba môlô tomtom lemimmavi ba notak unim kapôlômim kambom ek môlôviyaḡ. Yakô Wakamik atu ba hamô malak lenj tem indum aêḡ êndêḡ o êtôm atu ba kiḡ hadum hadêḡ anêḡ anyô ku atu.”

19

Yisu hanaḡ abô hathak nê lôk veni êdô i (Mak 10:1-12; Luk 16:18)

1 Yisu hanaḡ abô takêḡ vêm ma hatak Galili ma hi ḡaḡ Jolodaḡ vi tuvulu hêk Judia. 2 Ma hamô lonj êḡ ma avômalô bêḡ anônj êyô. Ma hadum nê lôk lijiḡ ba ibitak mavi.

* 18:34: Mat 5:25-26 * 18:35: Mat 6:15; Mak 11:25; Ep 4:32; Kol 3:13 * 19:4: Stt 1:27; 5:2 * 19:5: Stt 2:24; Ep 5:31 * 19:7: Lo 24:1-4; Mat 5:31 * 19:9: Mat 5:32; 1Ko 7:10-11

3 Ma Palisi doho êlêm hadêḡ Yisu ma idum ek nesau yani ba enaḡ hik yani liḡ, “Abô balabuḡ hanaḡ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê esak ôdônj lomaloma mena mi e?”

4 *Ma doḡtom Yisu hanaḡ, “Môlô bôk osam Wapômbêḡ anêḡ abô atu ba hanaḡ nena, ‘Sêbôk ba môḡ anônj atu ba Wapômbêḡ hapesaḡ avômalô ma hapesaḡ anyô lo avi. 5 *Ba intu Wapômbêḡ bôk hanaḡ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doḡtom imbiḡ yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik doḡtom iyom.”’ 6 Thai miḡ ju hathak lonj bô ami ma lêk ibitak doḡtom. Aêḡ ba nôm atu ba Wapômbêḡ bôk havak lonj hathak doḡtom ma miḡ hatôm anyôla epole vê ami.”

7 *Ma Palisi enaḡ, “Ma doḡtom Mose bôk hanaḡ nena anyô hadum ek êndô yanavi ma eto kapyia nêm yanavi vê ba nêm êndêḡ yanavi ek nêm yani vê.”

8 Ma Yisu hanaḡ, “Môlô nê lemimôndônj kôtônj. Ba intu Mose hik lonjondê êḡ thô hadêḡ môlô. Môḡ anônj atu ba Wapômbêḡ hapesaḡ pik êntêk, ma auk êḡ miḡ hamô haviḡ ami. 9 *Yanaḡ êndêḡ môlô nena anyô te yanavi miḡ hadum sek ami, ma doḡtom yamalô hadô yanavi ba hawa avi yaḡ. Anyô êḡ hadum sek haviḡ avi yaḡ êḡ.”

10 Nê ku enaḡ hadêḡ Yisu, “Aêḡ ba anyô muk hamô mavi ek anyô lôk avi.”

11 Ma hanaḡ hadêḡ thêlô, “Anyô sapêḡ miḡ hatôm nedaḡô abô êḡ ami. Ôpatu ba Wapômbêḡ hêv lôklokwaḡ hadêḡ i iyom intu hatôm nedaḡô abô êḡ. 12 Anyô doho ma taluvi ewa i ba malaiḡ hamô ba miḡ hatôm neja avi ami. Doho ma êvê iniḡ thalôk vê ek neyabiḡ kiḡ iniḡ vêḡ. Ma doho leniḡhaviḡ nênem iniḡ lôklokwaḡ lôkthô ek nindum Wapômbêḡ anêḡ lonj lôkliḡyak anêḡ ku ba intu miḡ ewa avi ami. Ôpatu ba halaḡô abô êḡ ba hasopa, ma esopa iyom.”

Yisu hêv mek hathak avômena (Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Avômalô doho ewa avômena yaônena êlêm ek Yisu etak baḡ êyô êḡjêk thêlô ba

nêm mek esak i. Ma donjom anêḡ ḡê ku ethaḡ avômalô takêḡ.

14 *Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Notak avômena yaôḡnena ba nêlêm êḡdêḡ ya ma miḡ numiḡ thêlô loḡ siḡ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêḡ mi ma hatôm avômena takêḡtêk ba Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma thêlônḡ.” 15 Êḡ ma hatak baḡ hayôhêk i vêm ma hatak loḡ êḡ ba hi.

Anyô muk lôk nômkama bêḡ hanaḡ abô haviḡ Yisu

(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

16 Anyô te halêm hadêḡ Yisu ma hanaḡ, “Kêdôḡwaga, yandum malê mavi te ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ?”

17 *Ma Yisu hanaḡ, “Anyô te iyom intu mavi! Ma honaḡ hik ya liḡ hathak abô ‘mavi’ êḡ eka? Lemhaviḡ onja lôkmala atu ba hamô hatôm wak nômbêḡ intu, êḡ ma osopa Wapômbêḡ anêḡ abô balabuḡ.”

18 *Ma ôpêḡ hanaḡ hik yani liḡ nena, “Yasopa abô balabuḡ alisê?”

Êḡ ma Yisu hanaḡ, “‘Miḡ nuḡgwik anyô vônô ami. Miḡ undum sek imbiḡ anyô yaḡ yanavi ami. Miḡ onja vani ami. Miḡ onaḡ abôyaḡ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. 19 *Ondovak lemambô lo lemtambô.’ Ma ‘lemimbiḡ avômalô vi êtôm lemhaviḡ oda.’ ”

20 Ma anyô muk êḡ hanaḡ, “Abô balabuḡ takêḡ, ma yahathak yahasopa. Yandum malê te imbiḡ?”

21 Ma Yisu hanaḡ, “Lemhaviḡ nuḡgwik anêm ku anêḡ daḡ siḡ, êḡ ma nu nêm anêm nômkama sapêḡ ek avômalô nêḡnêm vuli. Ma onja valuseleḡ sapêḡ ba nêm êḡdêḡ avômalô siv. Hudum aêḡ, ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êḡmô malak leḡ. Ma ôlêm osopa ya.”

22 Anyô muk êḡ ma anyô lôk nômkama bêḡ anôḡ. Ba intu halaḡ abô êḡ ma hêv malaiḡ bêḡ hadêḡ yani ba hi lôk lamalaiḡ.

23 Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Yanaḡ avanôḡ êḡdêḡ môlô nena ḡê lôk nômkama bêḡ tem nêpôm malaiḡ

bêḡ ek nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini. 24 Odaḡ! Miḡ malaiḡ bêḡ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêḡ abyaḡ ba ni ami, ma donjom malaiḡ anôḡ ek anyô lôk nômkama bêḡ te imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô.”

25 Nê ku elanô abô êḡ ma eson kambom ba enaḡ, “Avanôḡ e? Aêḡ ba miḡ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ni ami e?”

26 *Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaḡ ma hanaḡ, “Wapômbêḡ iyom hatôm indum nômkama sapêḡ. Ma anyô te miḡ hatôm nêm yanida bulubiḡ ami ma mi.”

27 Ma Pita hanaḡ, “Yêlô bôk atak yêlôaniḡ nômkama sapêḡ ba alêm asopa o ba intu tem naja malê?”

28 *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ i, “Yanaḡ avanôḡ êḡdêḡ môlô! Wak te ma Wapômbêḡ tem epesaḡ loḡ lukmuk. Ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êḡmô loḡ êḡ ba eyabiḡ anêḡ avômalô êtôm kiḡ lôkmaḡḡiḡ. Ma môlô anyô ku laumiḡ ba lahavuju takatu ba osopa ya, môlô tem noyabiḡ avômalô Is-lael ôdôḡ laumiḡ ba lahavuju êtôm kiḡ aêḡ iyom. 29 Ma avômalô takatu ba leḡḡḡhabi ya ba etak iniḡ unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk lami ma taluvi lôk iniḡ nali lôk iniḡ ku, êḡ ma tem Wapômbêḡ nêm bêḡ anôḡ êḡdêḡ i êtôm 100 êyô êḡmô iniḡ loḡ imbiḡ. Ma thêlô tem neja lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ imbiḡ. 30 *Odaḡ! Nê lôk athêḡ bêḡ, bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ mi. Ma ḡê lôk athêḡ mi bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ bêḡ.”

20

Abô loḡ kapô hathak ku anêḡ vuli

1 Yisu hanaḡ, “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma hatôm aêḡtêk. Lôkbôk mo-maḡḡiniḡ ma ku te anêḡ alaḡ hi ek êḡbôlêm ḡê ku ek nindum ku embeḡ anêḡ ku kapô.

2 Yani hapôm anyô doho ma hanaḡ hik i liḡ ek nindum anêḡ ku êtôm wak daluk te ma nêm i vuli esak valuseleḡ donjom ma êlôk hathak anêḡ abô. Yôv ma hêv thêlô ba i anêḡ ku kapô.

* 19:14: Mat 18:2-3 * 19:17: Wkp 18:5; Luk 10:28 * 19:18: Kis 20:13-16; Lo 5:17-20 * 19:19: Kis 20:12-16; Lo 5:16-20; Wkp 19:18 * 19:26: Jop 42:2 * 19:28: Mat 25:31; Luk 22:30; ALK 3:21 * 19:30: Mat 20:16; Luk 13:30

3 “Wak hathak leŋ ma hi loŋ ethak doŋtom halôk ma hayê anyô doho atu ba ida êmô iyom. 4 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, ‘Môlô nu nundum yenaŋ ku, ma tem yanêm môlô vuli êtôm unim ku.’ 5 Êŋ ma i.

“Waklêvôŋ biŋ ma hi hadum aêŋ ma habobo wak êndôk ma hi hadum aêŋ hathak loŋbô. 6 Yaŋsiŋ ma hayê anyô doho ida êmô iyom ma hanaŋ, ‘Aisé ka môlô ômô oyaŋ wak daluk êntêk?’

7 “Ma enaŋ, ‘Anyô te miŋ hêv ku hadêŋ yêlô ami.’

“Ma ku alaŋ hanaŋ, ‘Môlô nu nundum yenaŋ ku imbiŋ.’

8 * “Bôlôvôŋ hayô ma ku alaŋ hanaŋ hadêŋ anyô hayabiŋ ku, ‘Ondam nê takatu ba idum ku nêlêm ek nêm i vuli. Nê yaŋsiŋ êmôŋ ma nê wak halôk êyô ênjêk vêm ma nê waklêvôŋ ma nê lôkbôk ma embeŋ yam anôŋ.’

9 “Nê yaŋsiŋ êlêm ma hêv i valuselen doŋtom. 10 Ma nê lôkbôk esoŋ nena tem neja valuselen esak. Ma doŋtom mi. Ewa hatôm doŋtom. 11 Ewa iniŋ vuli yôv, ma thêlô enaŋ abô munuŋmunuŋ hathak ku alaŋ ba enaŋ, 12 ‘Aisé ba yêlô alêm hadêŋ lôkbôk ba adum ku bêŋ lôk vovanik hamiŋ wak mathalalen. Ma nê yaŋsiŋ idum ku yaôna lôk. Ma doŋtom ewa valuselen hatôm yêlôaniŋ!’

13 “Êŋ ma ku alaŋ hanaŋ hadêŋ anyô te nena, ‘Aiyaŋ, miŋ yahadum kambom hadêŋ o ami. Bôk yahanaŋ ba hólôk nena undum ku ma tem onja valuselen doŋtom iyom. 14 Yenaŋ yalenhaviŋ ba yahêv nê takatu ba even yam iniŋ vuli hatôm môlônim. Aêŋ ba onja anêm ba nu! 15 Valuselen êntêk ma yenaŋ ba intu hatôm yasopa yenaŋ yalenhaviŋ iyom ek yanêm. Ma môlô malemim thêlêv eka?’

16 * “Aêŋ ba nê êmôŋ tem nimbitak êtôm nê even yam. Ma nê even yam tem nimbitak êtôm nê êmôŋ.”

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama bôlôŋ te lô
(Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)

17 Yisu hi Jelusalem ma hawa anêŋ nê ku laumiŋ ba lahavuju takatu. Thêlô even ba i ma Yisu havôv thêlô i daŋ vi ma hanaŋ nena, 18 * “Odaŋô. Alalô a daku Jelusalem. Ma tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba nêlêm yani êndêŋ nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ. Ma tem nenaŋ ek nijik yani vônô. 19 Tem nêlêm ya êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ ek nenaŋ abôma lôk nebali ya ma nijik ya vônô esak a. Ma êtôm wak lô, ma tem injik ya liŋ ba yam-biyô esak loŋbô.”

Jems lo Jon iniŋ talêbô anêŋ lahaviŋ
(Mak 10:35-45)

20 Vêm ma Sebedi anêŋ nakaduŋ ju atu iniŋ talêbô halêm hadêŋ Yisu. Ma halek vadôŋ lêlô ma hadum ek enaŋ injik yani liŋ esak abô te. 21 * Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Lemhaviŋ malê te?”

Ma avi êŋ hanaŋ, “Tem otak yenaŋ okna ju êntêk yaŋ sê êmô bahem vianôŋ ma yaŋ sê êmô bahem vikeŋ ênjêk anêm loŋ lôkliŋyak kapô?”

22 * Ma hanaŋ hadêŋ anyô loyaŋ, “Mamu ôthôŋ nôm atu ba onañ hik ya liŋ paliŋ. Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum e?”

Ma thai enaŋ, “Yai hatôm.”

23 Ma hanaŋ nena, “Avanôŋ, tase êŋ tem nunum êndôk. Ma doŋtom nêlêm yabaheŋ vianôŋ lôk vikeŋ, ma miŋ yenaŋ ku ami. Mi, Wakamik da hayabiŋ ku êŋ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêlêm loŋ êŋ.”

24 Nê ku laumiŋ takêŋ elañô abô êŋ ba leŋiŋŋaŋa hadêŋ Jems lo Jon. 25 * Ma Yisu halam thêlô êlêm ethak doŋtom ma hanaŋ, “Môlô bôk oyala nena avômalô loŋ buyaŋ iniŋ kiŋ ethak ebam i ba ibuliŋ nê takatu ba êmô thêlô vibiiŋ. Ma iniŋ nê bêŋbêŋ ethak ethaŋ iniŋ avômalô aêŋ iyom ek nesopa iniŋ abô. 26 * Odaŋô! Môlô miŋ nundum kobom êŋ ami! Môlô te lahaviŋ imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ ênjêk môlô malêvôŋ, êŋ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêlêm môlô sa. 27 Ma ôpatu lahaviŋ imbitak êtôm môlônim anyô bêŋ, êŋ ma êmô êtôm

* 20:8: Wkp 19:13; Lo 24:15 * 20:16: Mat 19:30; Mak 10:31 * 20:18: Mat 16:21; 17:22-23 * 20:21: Mat 19:28; Luk 22:30 * 20:22: Mat 26:39; Jon 18:11 * 20:25: Luk 22:25-26 * 20:26: Mat 23:11; Mak 9:35 * 20:28: Luk 22:27; Plp 2:7

môlônim anyô ku oyañ ²⁸ *hatôm ya Anyô Anêñ Nakaduñ atu ba yahadum aêñ iyom. Miñ yahalêm ek yandum nê bêñbêñ pik iniñ kobom ba yasañ avômalô ek nindum yenañ ku ami. Mi anôñ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêm avômalô sa lôk yatak yenañ lôkmala ek nêm avômalô bulubiñ.”

*Yisu hadum anyô mapusip ju mavi
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)*

²⁹ Yisu lôk anêñ nê ku etak Jeliko ba i ma avômalô bêñ anôñ esopa yani. ³⁰ Ma anyô maleñ pusip lokwanju êmô loñôndê dan vi, ma thai elañô nena Yisu halêm. Êñ ma thai elam lôklokwan nena, “Anyô Bêñ! Devit anêñ Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek yai!”

³¹ Ma avômalô ethañ thai ba enañ, “Mamu bônôñ!” Ma donptom thai elam lôklala nena, “Anyô Bêñ! Devit anêñ Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek yai!”

³² Êñ ma Yisu hamiñ ma halam thai ba hanañ, “Lemimhaviñ yandum malê êndêñ mamu?”

³³ Ma thai enañ nena, “Anyô Bêñ, yai leñihaviñ nagê tak!”

³⁴ Êñ ma Yisu lahiki hathak thai ba hatak bañ hayô hêk maleñiñ daluk. Ma kethen oyañ ma thai ibitak mavi ba êyê tak ma i esopa yani.

21

*Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiñ
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)*

¹ Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi, malak êñ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêñ nê ku ju ba i ² ma hanañ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ma kethen oyañ ma tem ôñgô bok donki te lôk nakaduñ ba ekak luvi loñ ba imiñ. Nopole yak vê ma nodom luvi ba nôlêm êndêñ ya. ³ Ma anyôla hanañ abôla hadêñ mamu, ma nonañ nena, ‘Anyô Bêñ lahaviñ indum ku te esak luvi’, êñ ma tem êndôk ba etak luvi ek nêlêm kethen.”

⁴ Nôm êñ habitak ek Wapômbêñ anêñ abô injik anôñ ba hanañ hadêñ plopet nena,

⁵ “Nonañ abô êñ êndêñ avômalô Saion,

‘Ôngô. Môlônim kiñ lêk halêm hadêñ môlô.

Ôpêñ anyô labali ba hayô hamô bok donki te.

Yani hayô hamô bok donki nakaduñ te ba halêm.’ ” *Sekalaia 9:9; Aisaia 62:11*

⁶ Ma nê ku ju atu i ma idum hatôm atu ba Yisu hanañ. ⁷ Ma ewa donki talêbô lôk nakaduñ êñ ba i ma ibi iniñ kwêv thilibuñ daim thô ba engava hayôhêk bok donki dômlokwan ma Yisu hayô hamô. ⁸ Ma avômalô lubuñlubuñ engava iniñ kwêv thilibuñ hêk loñôndê. Ma vi ele nôkyalô ñauñ ba engava hêk loñôndê. ⁹ Ma vi êmôn ma vi even yam ma Yisu halôk malêvôn ba leñihmavi anôñ ba lôk lêlô ba elam nena,

“Osana ni êndêñ Devit anêñ Lim Lukmuk!”
“Wapômbêñ nêm lamavi êndêñ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ!”
Kapya Yeñ 118:26

“Osana! Nambô Wapômbêñ anêñ athêñ esak leñ!”

¹⁰ Yisu habitak hayô Jelusalem kapô ma avômalô nômbêñ atu ba êmô Jelusalem eson kambom ba enañ hik liñ mayaliv nena, “Ôpêntêk ma opalê?” ¹¹ Ma avômalô nômbêñ atu ba esopa Yisu enañ nena, “Yani ma Yisu, plopet atu ba halêm anêñ malak Nasalet hêk Galili.”

*Yisu hêv nê idum ku valu vê hêk unyak mathen kapô
(Mak 11:15-19; Luk 19:45-46)*

¹² Yisu habitak hayô unyak mathen kapô anêñ piklêvôn ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêñêm vuli. Êñ ma halupuniñ i ba hêv i vê hêk unyak mathen kapô ba ele yaiñ ba i. Ma hale nê takatu ba êwê nê loñ buyañ iniñ valuselen hathak Hiblu iniñ valuselen iniñ balê liliñ. Ma hadum aêñ hadêñ nê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêñêm vuli. ¹³ *Ma hanañ hadêñ thêlô aêntêk, “Wapômbêñ anêñ kapya hanañ nena, ‘Yenañ unyak ma unyak neten mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba lêk habitak hatôm nê vani iniñ loñ ekopak êmô.”

* 21:13: Ais 56:7; Jer 7:11

14 Vêm ma nê malenij pusip lôk nê venjuvinj i êyô unyak mathen anênj piklêvônj ma hadum ba ibitak mavi. 15 Nê bêngbênj êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabunj êyê nômbithi takatu ba Yisu hadum. Ma thêlô elanô avômena elam kaêk havenj unyak mathen anênj piklêvônj nena, “Osana ni êndênj Devit anênj Lim Lukmuk!” Ênj ma thêlô lenjmanij 16 ba enanj hadênj Yisu nena, “Ondanô avômena ininj abô!”

Ma Yisu hanañ, “Yahalanô. Ma môlô bôk osam abô atu ba hêk Wapômbênj anênj kapya ba hanañ hathak

“‘Avômena lôk amena kasek nena Wapômbênj bôk hatak abô mavi halôk thêlô venjnbôlêk ek nêmbô anênj athênj.’” *Kapya Yej 8:2*

17 Vêm ma hatak avômalô takênj ma hi hêk Betani bôlôvônj te.

*Alokwanj njanj hayej
(Mak 11:12-14,20-24)*

18 Lôkbôk momanjiniñ ma Yisu havôhi Jelusalem hathak loñbô ma hama kisi. 19 Yani hayê alokwanj sabo te haminj loñôndê danj vi. Hi hadênj alokwanj ênj, ma hayê nena njanj oyanj iyom haminj ma anênj anônj mi. Ma hanañ hadênj alokwanj ênj, “Minj hatôm nunjgwik anônj esak loñbô ami!” Ma kethenj oyanj ma alokwanj ênj anênj njanj hayej ba hama.

20 Nê ku êyê nôm ênj ba esonj kambom ba enanj, “Honanj malê hathak alokwanj êntêk ba lêk hama kethenj?”

21 *Ma Yisu hanañ, “Yananj avanônj êndênj môlô nena môlô ôêvhavinj ba minj kapôlômim ju ami, ênj ma hatôm nundum êtôm atu ba yahadum hadênj alokwanj êntêk lôk hatôm nundum nômla yanj imbinj nena nonanj êndênj dumlolê êntêk, ‘Ômbi o kisi ni tamu njgwêk.’ Ênj ma Wapômbênj tem indum ba dumlolê ênj endanô môlônim abô. 22 *Môlô ôêvhavinj ba otenj mek, ma Wapômbênj tem nêmbô nômbithi takatu ba onanj hik yani linj hathak êndênj môlô.”

*Yisu, opalê hêv athênj bênj hadênj o?
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)*

23 Yisu habitak hayô unyak mathen anênj piklêvônj ma hadônj avômalô hamô. Ênj ma nê bêngbênj êbôk da lôk avômalô ininj nê bêngbênj êlêm hadênj yani ma enanj, “Opalê hêv athênj bênj hadênj o lôk hêv ku hadênj o ba intu hudum nômbithi takatu?”

24 Ma Yisu hanañ, “Tem yananj injik môlô linj esak abô te aênj iyom. Ba onanj abô ênj bênj hadênj ya, ma tem yandam ôpatu ba hêv athênj bênj hadênj ya êndênj môlô. 25 Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk nanj hadênj Jon? Wapômbênj lenj? Mena anyô pik?”

Ma thêlôda enanj hadênj i nena, “Alalô ananj nena Wapômbênj hêv ku ênj hadênj Jon ma tem yani enanj, ‘Aisê ka môlô minj ôêvhavinj yani ami?’ 26 *Ma donjom alalô ananj nena, ‘Anyô pik te hêv ku ênj,’ ênj ma avômalô tem lenjmanij êndênj alalô. Ek malê nena thêlô sapênj êvhavinj nena Jon ma plopet te.”

27 Ma thêlô enanj hadênj Yisu nena, “Yêlô athônj palinj.”

Ênj ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Aênj ba minj hatôm yandam ôpatu ba hêv athênj bênj hadênj ya anênj athênj bênj êndênj môlô ami. Ma mi.”

Abô loñ kapô hathak anyô lo yanj

28 “Lemimbi kukuthinj êntêk. Anyô te anênj nakadunj lokwanju êmô. Ma yani hi ek namalô yanj ma hanañ, ‘Yenanj okna! Undum yenanj ku embenj ku yak wainj kapô!’

29 “Ma namalô hanañ viyanj nena, ‘Yahadô.’ Vêm ma hik anênj auk liliñ ma hi.

30 “Lambô hi hadênj namalô yanj ma hanañ abô ênj hathak loñbô. Ma nakadunj hanañ, ‘Wakamik, tem yana’. Ma minj hi ami.

31 “Namalô ju ênj yanj sê intu hasopa lambô anênj abô?”

Ma thêlô enanj, “Namalô yanj mônj.”

Ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Yananj avanônj êndênj môlô. Nê takis lôk avi sek walilinj tem nimbitak nêyô Wapômbênj anênj loñ lôklinyak kapô nêmbô ek môlô.

32 *Jon bôk halêm ba hik loñôndê thêthônj thô hadênj môlô. Ma donjom môlô minj ôêvhavinj anênj abô ami. Ma nê takis lôk avi sek walilinj, thêlô êvhavinj ba bôk môlô ôyê

* 21:21: Mat 17:20; Luk 17:6; Jon 14:12; 1Ko 13:2
Luk 3:12; 7:29-30

* 21:22: Mat 7:7-11; 18:19

* 21:26: Mat 14:5

* 21:32:

yôv. Ma donjom môlô miñ ole kapôlômim liliñ ami. Ba intu nê takên tem nêmon ba nimbitak nêyô Wapômbên anên loñ lôkliñyak kapô ba ini.”

Abô loñ kapô hathak nê kambom eyabin ku yak wain

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³ * “Môlô nodanô abô loñ kapô yan. Ku alañ te havatho anên ku yak wain ma havak lôk hawê haven. Ma halav lôv nêyô niniñ wain anên anôn pesa ek neja anên thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmon ek neyabin ku êñ. Vêm ma hatak ku êñ halôk anyô doho bahenij ek neyabin ek hik anôn ma thêlô neja anôn vi ma nêmon vi êndên yani. Ma hatak loñ êñ ba hi loñ buyan.

³⁴ “Yak wain êñ hadum ek injik anôn ma ku alañ hêv anên nê ku ba i ek neja yak wain anên anôn. ³⁵ Ma nê takatu ba eyabin ku evalon thêlô ba epatin i ma ik doho vônô ma ik doho hathak valu. ³⁶ Êñ ma ku alañ hêv nê ku bên anôn ba i ma nê eyabin ku yak wain ibulin thêlô aên iyom.

³⁷ “Ma hason nena thêlô tem nedanô namalô anên abô ba intu hêv yani iyom ba hi. ³⁸ *Nê eyabin ku êyê ku alañ nakadun hayô ma enañ hadên i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alañ anên nakadun ba tem eyabin lambô anên ku. Alalô ik yani vônô, ma ku êñ tem imbitak alalôaniñ.’ ³⁹ *Ba intu evalon yani ba ewa ele ku viyain ma ik vônô.

⁴⁰ “Aên ba ku alañ hayô ma tem indum malê êndên nê takatu ba eyabin ku êñ?”

⁴¹ Nê bêngbên êbôk da lôk avômalô inin nê bêngbên enañ hadên yani nena, “Yani tem imbulin nê kambom takên kambom anôn. Ma tem enja ku yak wain êñ ba nêmon êndên anyô vi. Yak wain hik anôn, ma nê êñ tem nêmon ku alañ anên sam.”

⁴² *Yisu hanañ hadên thêlô nena, “Môlô bôk osam abô êntêk ba hêk Wapômbên anên kapy nena,

“Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landin anôn.

Anyô Bên da hadum aên,

ma yêlô ayê nômon êñ nena mavi anên dôên.’

Kapya Yen

118:22-23

⁴³ “Aên ba yanañ êndên môlô nena Wapômbên tem nêmon anên loñ lôkliñyak vê ênjêk môlô ba nêmon êndên nê ôdôn yan. Ma thêlô tem nijik anôn êtôm alokwan mavi te hathak hik anôn. ⁴⁴ Ma ôpatu ba hêv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem ipup nenanena. Mena valu êñ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ôpên ipulusik ba imbitak malimmalim.”*

⁴⁵ Nê bêngbên êbôk da lôk Palisi elanô Yisu anên abô loñ kapô takên ma eyala nena yani hanañ hathak thêlôda. ⁴⁶ Êñ ma thêlô êbôlêm loñondê ek nebalon yani. Ma donjom êkô hathak avômalô inin eyala nena Yisu ma plopet te ba intu êkô.

22

Abô loñ kapô hathak engabôm nômon ewa i (Luk 14:16-24)

¹ Yisu hanañ abô loñ kapô yan hathak loñbô nena, ²⁻³ “Wapômbên anên loñ lôkliñyak ma hatôm aêntêk. Avômalô idum ek nendom avi te ni ek kin te anên nakadun. Êñ ma hêv abô hadên avômalô doho ek nêlêm nejan nômon imbin thêlô. Ba hangabôm nômon bên atu yôv ma halam avômalô ek nêlêm nejan nômon ewa i êñ imbin thêlô. Ma donjom êdô.

⁴ “Êñ ma hêv nê ku doho hathak loñbô ba hanañ hadên avômalô takatu ba halam nena, ‘Môlô nodanô! Lêk yahapôpêk nômon yôv. Yahik yenañ bokmarjao doho lôk alim dopdop doho ba yahangabôm! Ba intu nôlêm!’

⁵ “Ma donjom miñ elanô ami ma i mayaliv. Vi i inin ku ma vi i idum inin ku valuseñ. ⁶ *Ma vi evalon kin anên nê ku ba idum kambom lomaloma hadên i vêm ma iki vônô. ⁷ Kin lamanin kambom ba hêv nê vovak i ek nijik nê êñ lenkadok lin lôk nêmbôk atum esañ loñ êñ.

⁸ “Êñ ma hanañ hadên nê ku nena, ‘Nômon lêk yahapôpêk yôv ba hamô. Ma donjom avômalô takatu ba yahalam i, ma avômalô

* **21:33:** Ais 5:1-2 * **21:38:** Mat 27:18 * **21:39:** Hib 13:12 * **21:42:** Lom 9:33; 1Pi 2:6-8 * **21:44:** Nê lôkauk vi enañ nena, “Abô 44, ma Matyu da miñ hato ami ma anyô yan hawa abô êñ hêk Luk ba hato.” Ma vi enañ nena, “Mi, Matyu da hato.” * **22:6:** Mat 21:35

kambom ba intu êdô nêlêm. ⁹ Aênj ba unu malaklêvônj ma nodam avômalô takatu ba ôpôm i ba nêlêm ek nejanj nô m êntêk. ¹⁰ Ma nê ku i mayaliv ba evenj lojôndê sapênj ma enanj kinj anênj abô hadênj avômalô takatu ba êpôm i. Ênj ma elom avômalô mavi lôk avômalô kambom ba êyô aleba unyak kapô ênj putup.

¹¹ “Ma kinj habitak hayô unyak kapô ba hi ek ênjê avômalô, ma hayê nena anyô te miñ hapesanj i mavi ami. ¹² Ma hanañ hadênj ôpênj, ‘Aiyanj, miñ huik kwêv mavi ami eka? Ma opalê hêv o ba hólêm unyak kapô êntêk?’ Ma ôpênj bônônj iyom.

¹³ “Ênj ma hanañ hadênj anênj nê ku nena, ‘Nobalônj ôpêntêk ba nokak va lo banj lusu ma nô nê m yan i vê ba ni loñ momanjiniñ. Loñ ênj ma tem thêlô nedañ kambom ba nesañ venjnbólêk ôdônj loñ.’ ”

¹⁴ Yisu hanañ abô loñ kapô ênj yôv ma hanañ, “Wapômbênj halam avômalô bênj anônj, ma doñtom tem enja naju iyom ek nimbitak anênj avômalô.”

*Nênêm takis êndênj Sisa mena dô
(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)*

¹⁵ *Ma Palisi i ethak doñtom ba ibutinj abô ba iniñ abô ma hatôm elav gwasilim. Thêlô idum aênj ek Yisu hanañ abô kambom te ma nebalônj yan i. ¹⁶ Ênj ma thêlô êv iniñ nê ku doho lôk nê ôdônj te iniñ athênj nena “Helotian” ba i hadênj Yisu. Ma enanj, “Kêdônjwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanônj. Ma hothak huik Wapômbênj anênj abô thô hadênj avômalô. Ma miñ hothak hobam anyô yanj ma hódô anyô yanj ami. Ba intu nê bênjbênj êdô anêm abô, ma miñ hôkô ek i ami. ¹⁷ Aênj ba onanj êndênj yêlô. Bumalô iniñ balabunj hanañ nena yêlô hatôm nanêm valuselenj êndênj Sisa mena mi? Ba lemhabi aisê?”

¹⁸ Yisu hayala iniñ auk kambom ba intu hanañ, “Môlô nê abôyanj! Aisê ba môlô udum ek numbulinj ya? ¹⁹ Unjgwik valuselenj atu ba othak ôêv hadênj Sisa te thô êndênj ya.” Ma ewa valuselenj ênj ba i êv hadênj yan i. ²⁰ Ma hanañ hik thêlô linj, “Opalê

anênj dahô lôk anênj athênj hêk valuselenj êntêk?”

²¹ *Ma enanj nena, “Sisa.”

Ênj ma Yisu hanañ hadênj thêlô nena, “Sisa anênj nômkama ma nô nê m yan i vê Sisa da. Ma Wapômbênj anênj nômkama ma nô nê m yan i vê Wapômbênj da.”

²² Thêlô elanjô abô ênj ba esonj kambom ma etak Yisu ba i.

*Abô hathak nê ñama tem nimbiyô aisê
(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)*

²³ *Wak ênj ma Sadyusi doho i hadênj Yisu. Thêlô ma ôdônj te atu ba enanj nena nê ñama tem miñ nimbiyô esak loñbô ami. Aênj ba intu enanj hik Yisu linj nena, ²⁴ * “Kêdônjwaga, Mose bôk hanañ hadênj alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anênj yanj hamô, ma enja avi tôp ênj ek imbi yanj atu ba hama anênj nakaduñ vê.’ ²⁵ Aênj ba nê lôk iviyanj bahenji ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduñ mi. Ma nôk enja avi tôp ênj, hawa ²⁶ ba hama ma nakaduñ mi. Ma ñgwa enja avi tôp bô ênj, nena hama haviñ. Ênj ma iviyanj takatu ba êmô ma nesopa kobom doñtom ênj iyom. ²⁷ Vê m yan i vê hama haviñ. ²⁸ Ma waklavônj nê ñama iviyô hathak loñbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyanj bahenji ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anênj avi?”

²⁹ Ma Yisu hanañ, “Môlô miñ oyala Wapômbênj anênj lôklokwanj lôk anênj abô atu ba hêk anênj kapyã katô ami. Ba intu onanj abô lokbanj êntêk. ³⁰ Waklavônj nê ñama iviyô hathak loñbô, ma anyô lo avi tem miñ neja i esak loñbô ami ma mi. Thêlô tem nê m yan i vê êtôm anjela malak lenj iyom.

³¹ “Môlô onanj nena nê ñama tem miñ nimbiyô esak loñbô ami. Ma doñtom môlô bôk osam abô atu Wapômbênj bôk hanañ hadênj Mose aêntêk, ³² * ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbênj.’ Wapômbênj ma miñ nê ñama iniñ Wapômbênj ami. Mi, yan i ma nê lôkmala iyom iniñ Wapômbênj. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma doñtom lêk êmô lôkmala.”

* **22:13:** Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28 * **22:15:** Mak 3:6
25:5 * **22:32:** Kis 3:6; Mat 8:11

* **22:21:** Lom 13:7 * **22:23:** Ap 23:8 * **22:24:** Lo

³³ Avômalô bêñ anônj elañô Yisu anêñ abô êñ ba esonj kambom.

Balabuñ alisê intu bêñ ek vi?
(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴ Palisi elañô nena Yisu hik Sadyusi iniñ auk lokbañ thô aleba thêlô bônônj iyom. Ma thêlô ethak donjom ba i hadêñ Yisu. ³⁵ Ma iniñ anyô lôkawk bêñ te hathak balabuñ hadum ek esaê Yisu ba hanañ, ³⁶ “Kêdônjwaga, abô balabuñ alisê intu bêñ ek abô balabuñ vi?”

³⁷ *Êñ ma Yisu hanañ nena, “ ‘Lemimimbiñ Anyô Bêñ unim Wapômbêñ êñjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma unim auk sapêñ.’ ³⁸ Ma balabuñ êntêk ma bêñ anônj ba hamônj. ³⁹ *Ma balabuñ yañ ma hatôm balabuñ môñj atu iyom ba hanañ nena, ‘Lemimbiñ avômalô vi êtôm lemhaviñ oda.’ ⁴⁰ *Abô balabuñ sapêñ lôk plopet iniñ abô ma hamô balabuñ ju êntêk kapô.”

Mesia ma opalê anêñ lim lukmuk?
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

⁴¹ Yôv ma Yisu hanañ hik Palisi takatu liñ, ⁴² * “Môlô lemimhabi aisê hathak Mesia atu? Yani ma opalê anêñ lim lukmuk?”

Ma thêlô enañ, “Devit anêñ.”

⁴³⁻⁴⁴ *Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Mavi. Ma donjom odañô Devit anêñ abô te. Lovak Mathenj hêv auk hadêñ yani ba Devit da hanañ nena,

“ ‘Anyô Bêñ Wapômbêñ hanañ hadêñ yenañ Anyô Bêñ Mesia nena,

“Ômô yabahenj vianônj endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêñ o nêômô vemkapô vibinj am.” ’ *Kapyã Yey 110:1*

⁴⁵ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêñ Anyô Bêñ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêñ lim lôk anêñ Anyô Bêñ imbiñ?” ⁴⁶ Ma thêlô miñ hatôm nenañ viyañ ami. Ba intu hayô hamô wak êñ ba hi, ma thêlô êkô ba miñ enañ hik yani liñ ek nesau yani esak lonjbô ami.

23

Yisu hathañ Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ

(Mak 12:38-39; Luk 20:45-46)

¹ Yisu hanañ hadêñ avômalô lubunlubun takatu lôk anêñ nê ku nena, ² “Nê lôkawk hathak abô balabuñ lôk Palisi ma môlônim nê bêñbêñ êdônj môlô hathak Mose anêñ abô. ³ *Ba intu nosopa nê êñ iniñ abô sapêñ. Ma donjom thêlôda miñ ethak esopa iniñ abô ami ma mi. Aêñ ba miñ nundum êtôm atu ba thêlô idum ami. ⁴ *Thêlô êv balabuñ anêñ malaiñ lomalama hadêñ avômalô ek nesopa. Nôm êñ ma hatôm vak malaiñ kambom. Ma donjom thêlôda miñ êv sa dokte ami.

⁵ * “Nê takêñ ethak epesañ vak yaônena ek netak Wapômbêñ anêñ abô êndôk ba ibutinj hêk luvônjñ lôk bahenjñ. Ma ethak ibutinj yak daim hamiñ iniñ kwêv anêñ danj hêk venjñ luvi ek injik thô nena nê êvhavinj Wapômbêñ. Lôk epesañ iniñ vak yaô lôk yak daim takatu ba bêñ ek avômalô vi iniñ ek avômalô nêgê ba nebam i. ⁶ *Ma avômalô engabôm nôm bêñ, ma leññhavinj nejañ nôm êmô nê bêñbêñ iniñ lonj ethak êmô. Lôk leññhavinj nêômô êtôm nê bêñbêñ êmô unyak yey kapô. ⁷ Ethak i lonj ethak donjom halôk ma leññhavinj avômalô bêñ anônj nenañ nena, ‘Waklêvônj anyô bêñ’ lôk nebam i nena ‘Kêdônjwaga’.

⁸ “Môlônim Anyô Bêñ ma donjom iyom ma môlô ma nê lôk iviyañ sapêñ. Ba intu miñ malemimkilik ek avômalô nebam môlô nena nê bêñbêñ ami. ⁹ Ma môlônim lemambô ma donjom iyom hamô malak leñ. Ba intu miñ nodam anyô pik te nena môlônim lemambô ami. ¹⁰ Ma môlônim kêdônjwaga ma donjom iyom. Yani ma Mesia atu. Ba intu miñ anyô te endam môlô nena ‘kêdônjwaga’ ami. ¹¹ *Ôpatu ba hadum môlônim ku ek hêv môlô sa, yani êñ intu tem imbitak anyô lôk athêñ bêñ. ¹² *Ma ôpatu ba habam yanida, yani êñ tem imbitak anyô athêñ mi. Ma ôpatu ba hatauinj i, yani êñ tem nebam yani.

* 22:37: Lo 6:5 * 22:39: Wkp 19:18; Mat 7:12 * 22:40: Lom 13:10; Gal 5:14 * 22:42: Jon 7:42 * 22:43-44: Mat 26:64 * 23:3: Mal 2:7-8 * 23:4: Luk 11:46 * 23:5: Kis 13:9; Nam 15:38-39; Lo 6:8; Mat 6:1 * 23:6: Luk 11:43 * 23:11: Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26 * 23:12: Jop 22:29; Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14

*Yisu hathañ nê bêñbêñ sapêñ
(Mak 12:40; Luk 11:39-52; 20:47)*

13 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma donjom môlô udum kambom ba uik Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak anêñ unyak abôlêk siñ ek avômalô. Môlôda ôdô ek numbitak nôyô loñ êñ. Ma anyô te hadum ek imbitak êyô, êñ ma môlô umiñ yani loñ siñ.

14 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma donjom môlô udum kambom. Môlô othak owa avi tôp iniñ unyak lôk nômkama sapêñ! Ma donjom môlô othak oteñ mek daïm bêñ ek avômalô nebam môlô. Ba intu môlônim vovanj tem imbitak bêñ anôñ ek avômalô vi iniñ.*

15 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma donjom môlô udum kambom. Môlô othak ovenj pik lôk ngwêk sapêñ ek ôdôn avômalô hathak môlônim auk. Ma avômalô takêñ esopa môlônim auk ba idum kambom takêñ ma hatôm anyô ju iniñ kambom idum bôlônj ju ba tem ini loñ atum lôkmala êtôm môlô.

16 * “Alikaknena! Môlô ma hatôm nê maleñiñ pusip ba yanj halom yanj havenj loñôndê ba othak onañ nena, ‘Anyô te havak balabuñ hathak Wapômbêñ anêñ unyak, êñ ma nôm yaôna ba yani hatôm êmbôliñ dôm êndêñ abô êñ. Ma donjom anyô te havak balabuñ hathak gol atu ba hamô Wapômbêñ anêñ unyak, êñ ma nômbêñ ba yani indum êtôm atu ba yani hanañ.’ 17 Môlô nê molo lôk malemim pusip! Wapômbêñ anêñ unyak ma nômbêñ ek gol. Ek malê nena Wapômbêñ anêñ unyak hadum ba gol êñ habitak mathenj.

18 “Ma môlô othak onañ abô bute haviñ nena, ‘Anyô te havak balabuñ hathak loñ êbôk da, yani êñ hatôm êmbôliñ dôm êndêñ abô êñ. Ma donjom anyô te hêv da ba havak balabuñ hathak da êñ, êñ ma yani indum êtôm atu ba yani hanañ.’ 19 Môlô nê malemim pusip! Loñ êbôk da ma nômbêñ

ek nôm atu ba anyô hêv hatôm da. Ek malê nena loñ êbôk da hadum ba da êñ habitak mathenj.

20 “Ba intu Anyô te havak balabuñ hathak loñ êbôk da, yani lêk havak balabuñ hathak loñ êbôk da lôk da atu ba hamô haviñ. 21 Ma anyô te havak balabuñ hathak unyak mathenj êñ, yani êñ lêk havak balabuñ hathak unyak mathenj lôk Wapômbêñ atu ba hamô unyak mathenj êñ kapô haviñ. 22 *Ma anyô te havak balabuñ hathak malak lenj, êñ ma hatôm havak balabuñ hathak Wapômbêñ lôk loñ atu ba hayô hamô ek hayabiñ nômkama sapêñ.

23-24 * “Alikaknena môlô nê lôkawk hathak abô balabuñ lôk Palisi! Môlô lôklokwanj ba osopa balabuñ yaônena ma balabuñ bêñ ma môlô ôthônj paliñ. Môlô othak usup ava nenanena atu ba hadum nôm vasiñ ma uik sam hi ôdônj laumiñ ba ôêv te hadêñ Wapômbêñ hatôm da. Ma donjom môlô othak ubuliñ avômalô ba miñ udum thêthônj hadêñ i ami lôk miñ ôêv kapôlômim ek i ami. Ma miñ môlô ôêvhaviñ ba osopa Wapômbêñ anêñ abô sapêñ ami.

“Môlô othak ôêv thêmathôm vê hêk môlônim nôm, ma donjom bok kamel ma môlô ôtôkwêñ paliñ! Ba intu môlô hatôm anyô mapusip te ba halom anyô yanj havenj loñôndê. Notak auk takêñ ma nosopa balabuñ bêñbêñ lôk balabuñ yaônena imbiñ.

25 * “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô osau avômalô ba othak uthik unim tase lôk belev anêñ vidôm iyom. Ma donjom nôm takatu ba ongasô halôk ma bôk owa vani ba oan palonj. 26 Ba intu môlô nê malemim pusip! Nusik tase lôk belev vi kapô ek viyaiñ imbitak mabunj imbiñ!

27 * “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô osau avômalô hatôm valu atu ba hamô siô ma esaba hathak nôm thapuk ek nepesañ mavi anôñ. Ma donjom siô kapô ma putup hathak nê nãma iniñ lokwanj bôk hapalê hamô. 28 *Ba intu avômalô êyê môlônim bôk lo

* 23:14: Nê lôkawk vi lenjñhabi nena abô 14 êñ, ma Matyu da miñ hatô ami, ma anyôla hatô havenj yam. * 23:16:

Mat 15:14 * 23:22: Ais 66:1; Mat 5:34 * 23:23-24: Wkp 27:30; Mai 6:8 * 23:25: Mak 7:4 * 23:27: Ap 23:3

* 23:28: Luk 16:15

loṅ ma thêlô eson nena môlô ma nê thêthôn. Ma donjom môlônim kapôlômim ma putup hathak ku esau avômalô lôk auk ôdô Wapômbên anên abô.

²⁹ “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuṅ! Môlô onan nena môlô ôdô kambom te. Ma donjom môlôda udum kambom êntêk. Môlô othak olav unyak mavi hayô plopet bô iniṅ siô ma môlô opesan kamuṅ mavi hamô nê thêthôn iniṅ siô. ³⁰ Ma môlô othak onan nena, ‘Bumalô iniṅ kambom ma bên ek yêlôaniṅ. Ba intu thêlô ik plopet vônô. Ma yêlô namô imbiṅ bumalô, ma tem miṅ yêlô nadôk ek nijik plopet vônô ami.’ ³¹ *Aên ba lêk hik thô nena môlô ma nê takatu ba uik plopet vônô iniṅ limi ba intu môlô othak udum iniṅ kambom takên haviṅ. ³² Yôv! Môlônu nundum bumalô iniṅ kambom takên endeba êyô anên dan!

³³ * “Môlô umya kambom! Môlô nyalen kambom anên nali! Wapômbên indum abô ek môlô ma tem môlônu loṅ atum lôkmala. Ma miṅ hatôm nôsôv ba unu ami.

³⁴ “Ba intu tem yanêm plopet lôk nê lôkauk ma kêdônwaga doho êsôk êndên môlô ma tem unṅwik vi vônô ma vi ma unṅwik esak alovalanṅsiṅ. Ma vi ma tem nobali êndôk môlônim unyak yeṅ lôk nudupunin i ba nêsôv mayaliv ba ini lomalak lomalak. ³⁵ *Môlô othak osopa libumi takatu ba bôk ik nê thêthôn bên anôn vônô. Anyô môṅ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aên habup hathak aleba hayô Sekalaia, Belekia nakaduṅ. Ik yani vônô hêk unyak mathen lôk loṅ êbôk da anên malêvôn. Ba intu Wapômbên tem nêm vovan bên êndên môlô. ³⁶ Yanan avanôn êndên môlô! Avômalô bôlôn êntêk tem nêpôm vovan bên esak limi iniṅ kambom.”

Yisu lahiki hathak Jerusalem
(Luk 13:34-35; 19:41-44)

³⁷ “Ai, Jerusalem, Jerusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô! Ma nê takatu ba Wapômbên hêv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlôn ek yasup nalumi esak donjom êtôm tale tin

hasup nali ba êmô banik kapô. Ma donjom môlô ôdô. ³⁸ *Odanô! Môlônim malak ma tem kambom ba êmô ṅgathiniṅ! ³⁹ *Yanan avanôn êndên môlô nena môlô tem miṅ ôṅgô ya esak loṅbô ami endeba nonan nena, ‘Wapômbên nêm lamavi êndên ôpatu ba halêm hathak Anyô Bên anên athên!’ am.”

24

Yisu hanan abô hathak unyak mathen Jerusalem

(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yisu hatak unyak mathen anên piklêvôn ba haven denan ma anên nê ku êlêm hadên yani ba enan nena, “Nôṅgô unyak mathen lôk anên unyak yaônena mavi anôn takêntêk!” ² *Ma Yisu hanan, “Môlô ôyé nôm takêntêk ba lemimmavi hathak e? Yanan avanôn êndên môlô. Malain bên tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbên êntêk pesa ba valu yan miṅ hatôm êyômô yan loṅ ami.”

Malain lomaloma tem nimbitak
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

³ Yisu hathak Dum Oliv ba hi halôk hamô bin. Ma anên nê ku iyom i hadên yani ma enan hik yani liṅ nena, “Anṅê intu nôm takên tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena tem ôlêm ek pik lo leṅ anên dan?”

⁴⁻⁵ *Ma Yisu hanan nena, “Nê lomaloma tem nêlêm esak yenan athên ba nenan nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bên anôn. Ba intu noyabin am. ⁶ Ma môlô tem nodanô abô esak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takên tem imbitak ma donjom pik lo leṅ anên dan ma mi denan. Ba intu miṅ nodowalin ami. ⁷ Ma avômalô ôdôn yan tem nijik vovak imbiṅ ôdôn yan. Ma kin yan lôk anên avômalô tem nijik vovak êndên kin yan. Ma loṅ lomaloma ma tem bôm lôk duviaṅ bên imbitak. ⁸ Nôm takên ma hatôm vovan môṅ atu ba hapôm avi lôk lasaben ek embathu.

* 23:31: Ap 7:52 * 23:33: Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7 * 23:35: Stt 4:8; 2Sto 24:20-21 * 23:38: 1Kin 9:7-8; Jer 22:5 * 23:39: Sng 118:26 * 24:2: Luk 19:44 * 24:4-5: Mat 24:23-24; 1Jon 2:18 * 24:9: Mat 10:22

9 * “Ma tem nebalonj mólô ba netak êndôk anyô vi bahenij ek nênem vovanj êndênj mólô lôk nijik mólô vônô. Mólô ma yenanj avômalô ba intu tem avômalô sapênj nêpôlik esak mólô. 10 Ma avômalô takatu ba êvhavinj ya bênj anônj tem netak inij êvhavinj, ma thêlôda tem nêpôlik esak i ba nenanj thêlôda bênj. 11 *Ma plopêt abôyanj bênj anônj tem nimbitak ba nesau avômalô bênj anônj. 12 Ma avômalô takatu ba êdô nesopa Wapômbênj anênj abô tem nimbitak bênj anônj. Aênj ba avômalô inij lenjinhavinj avômalô vi tem imbitak thilibunj. 13 *Ma donjom nê takatu ba iminj lôklokwanj aleba hayô anênj danj, ma Wapômbênj tem nêmi i bulubinj. 14 *Aênj ba avômalô tem nenanj Wapômbênj anênj Abô Mavi êntêk esak anênj lonj lôklinjak bênj embenj pik sapênj ek avômalô sapênj nedanjo vêm ka pik lo lenj anênj danj tem êyô.

*Nôm kambom anônj tem imbitak
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)*

15-16 * “Plopêt Daniel bôk hananj abô te hathak nôm kambom anônj atu ba tem iminj lonj mathenj anônj. (Aênj ba mólô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma mólô takatu ba ômô Judia ôyê nôm ênj, ma nôsôv kethenj ba unu dumlolê. 17 *Ma nê takatu ba êmô unyak vôn, minj hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja ininj nômkama ami. 18 Ma nê takatu ba êmô ku kapô minj hatôm nendeni unyak ek neja ininj kwêv thilibunj ami. 19 Ai, kikaknena. Waklavônj ênj ma tem malainj bênj ek avi takatu ba esabenj lôk avi takatu ba êv sôm hadênj nali. 20 Notenj mek ek malainj takênj minj imbitak êndênj Sabat mena belej simbak la ami. 21 *Ek malê nena waklavônj ênj ma tem malainj bomanj ba êmônj ek malainj tak sêbôk ba mônj anônj aleba lêk. Ma tem minj imbitak aênj esak lonjbô ami. 22 Ma minj hadabênj waklavônj malainj takênj kisi ami, ênj ma avômalô sapênj tem nema. Ma

donjom lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabênj waklavônj ênj hi bidonj.

23 * “Waklavônj ênj ma anyôla hananj hadênj mólô nena, ‘Ôngô, Mesia hamô lonj êntêk’ mena ‘hamô lonj tamu,’ ma minj nônêminbinj ami. 24 *Anyô doho tem nêlêm ba nenanj abôyanj nena, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbênj anênj plopêt te,’ ma nindum lavônjinj lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbênj halam i yôv havinj. Ma donjom Wapômbênj bôk halam i yôv ba intu minj hatôm ami. 25 Oدانجو! Nôm takêntêk minj lêk habitak ami denanj ma yahananj nôm takênj bênj hadênj mólô ek mólô noyabinj am.

26 * “Aênj ba anyô late hananj hadênj mólô nena, ‘Ôngô, yani hamô lonj thiliv,’ ênj ma minj mólô unu ami. Mena hananj, ‘Ôngô, yani hamô unyak êntêk,’ ênj ma minj mólô nônêminbinj ôpênj ami. 27 *Nodanjô! Damak hêv ba habi deda havenj lonj lôkthô ma avômalô sapênj êyê. Ma Anyô Anênj Nakadunj atu tem êlêm ma avômalô sapênj tem nêgê yani aênj iyom.

28 * “Menak lambek ethak donjom êmô lonj takatu ba alim palê hêk.

*Anyô Anênj Nakadunj atu tem endelêm
(Mak 13:24-32; Luk 21:25-33)*

29 * “Malainj takênj hale halôk vêm ma kethenj oyanj ma “wak tem imbitak momanjinj, ma ayônj tem minj imbi deda ami, ma vulinj lenj tem nênem yak, ma nôm takatu ba hamô lenj tem nedowalinj.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

30 * “Ma wak ênj ma Anyô Anênj Nakadunj atu anênj lavônjinj tem imbitak ênjêk lenj. Ma avômalô pik tem nedanj boloba ba nêgê Anyô Anênj Nakadunj atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbinj anênj lôklinjak lôk anênj deda lôkmanjinj. 31 *Ma lavuak tem endanj lôklokwanj bomanj, ma yani tem nêmi anênj

* 24:11: Mat 24:5,24; 1Jon 4:1 * 24:13: Mat 10:22 * 24:14: Mat 28:19 * 24:15-16: Dan 9:27; 11:31; 12:11
* 24:17: Luk 17:31 * 24:21: Dan 12:1 * 24:23: Mat 24:5 * 24:24: Lo 13:1-3; 2Te 2:8-9; ALK 13:13-14
* 24:26: Luk 17:23-24 * 24:27: Mat 24:37-39 * 24:28: Luk 17:37 * 24:29: Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pi 3:10; ALK 6:12-13 * 24:30: Dan 7:13; Sek 12:10; ALK 1:7 * 24:31: 1Ko 15:52; 1Te 4:16

aņela ba ini pik anêņ dan sapêņ ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.

32 “Ba intu mólô noja auk esak alokwan belen.* Hayen ba ŋaun lukmuk habitak, êņ ma oyala nena tem wak mavi êyô. 33 Ma aên iyom, mólô ôyê nôm takêntêk habitak, êņ ma noyala nena Anyô Anêņ Nakadun atu anêņ waklavôņ endelêm lêk habobo ba hamin unyak abólêk. 34 *Yanaņ avanôņ êndên mólô nena avômalô bôlôņ êntêk tem miņ nema ami denaņ, ma nôm takêntêk sapêņ tem imbitak. 35 *Pik lôk leņ tem nêmyak ba ni, ma donjom yenaņ abô bute miņ hatôm nêmyak ami.

Anyô te miņ hayala waklavôņ Yisu endelêm ami
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-36)

36 * “Anyô te miņ hayala Yisu anêņ waklavôņ endelêm ami. Aņela leņ miņ eyala ami, ma Nakadun miņ hayala haviņ ami. Ma Kamik iyom intu hayala. 37 *Ma avômalô bôlôņ êntêk tem nindum êtôm bôk idum hadên Noa anêņ waklavôņ. Êņ ma Anyô Anêņ Nakadun atu tem êlêm. 38-39 *Avômalô eyaņ lo inum ma ewa i aleba êthôn paliņ ma Noa hi yeņ kapô. Êņ ma ŋambô bêņ hayô ba habuliņ thêlô sapêņ. Ma avômalô bôlôņ êntêk tem nêsôn paliņ aên iyom. Ma Anyô Anêņ Nakadun atu tem êlêm. 40 Wak êņ, ma anyô ju tem nêmo kulêvôņ, ma tem enja anyô yaņ ma yaņ êmô. 41 Ma avi ju tem nepesaņ nôm êmô, ma tem enja avi yaņ ma yaņ êmô.

42 * “Aên ba mólô noyabiņ am ek malê nena mólô miņ oyala waklavôņ atu ba mólônim Anyô Bêņ endelêm ami. 43 *Mólô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêņ alaņ halaņô abô nena nê vani tem nijik anêņ unyak vose, êņ ma yani hêk lêlê ek nê vani miņ hatôm nijik unyak êņ vose ami. 44 Ma Anyô Anêņ Nakadun atu tem endelêm ba indum mólô noson kambom. Ba intu nômô lêlê aên iyom.

Abô loņ kapô hathak anyô ku mavi lôk anyô ku kambom

(Luk 12:42-46)

45 “Aên ba mólô nundum ku êtôm anyô lôkauk mavi atu ba hayabiņ nômkama mavi. Unyak alaņ hatak yani ek eyabiņ anêņ nê ku ba nê nôm êndên i êtôm anêņ wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loņ buyaņ. 46 Ma unyak alaņ havôhalêm hathak loņbô ba hayê nena anêņ anyô ku êņ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpên. 47 *Yanaņ avanôņ êndên mólô nena unyak alaņ êņ tem etak ôpên ek eyabiņ anêņ nômkama sapêņ.

48 “Ma donjom ôpên ma anyô kambom, êņ ma tem laimbi ênjêk kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenaņ anyô bêņ miņ havôhalêm kethen ami.’ 49 Êņ ma hik nê ku takatu ba idum ku haviņ yani ma hayaņ nôm lôk hanum waiņ bêņ anôn haviņ nê takatu ba ethak inum waiņ ba elo molo. 50 Hadum aên ba hathôn paliņ, ma unyak alaņ tem êyô ba indum ôpên eson kambom. 51 Êņ ma unyak alaņ tem nêmyak vovaņ bêņ êndên yani ma êndô ôpên êmô imbiņ nê takatu ba esau avômalô. Loņ êņ ma thêlô tem nedaņ kambom ba nesaņ veniņbôlêk ôdôn loņ.

25

Abô loņ kapô hathak avi muk laumiņ

1 * “Wapômbên anêņ lôkliņyak ma aêntêk. Avi muk laumiņ ewa iniņ atum ba i ek nêpôm ôpatu ba tem enja avi lukmuk. 2 Avi lôkauk ma bahenvi ma auk mi ma bahenvi. 3 Avi auk mi ewa iniņ atum ba i, ma miņ ewa iniņ alokwan thôk ami. 4 Ma donjom avi lôkauk ewa iniņ atum lôk alokwan thôk halôk kolopak. 5 Avi takên eyabiņ anyô êņ ek êyô aleba mi ma maleniņ hayaņ ba êk sôm.

6 “Bôlôvôn biņ ma elam, ‘Anyô hawa avi lêk hayô yôv ba alôana!’

7 “Êņ ma avi muk takên iviyô ma êpôpêk iniņ atum. 8 Ma avi auk mi enaņ hadên avi

* 24:32: Abô Bômbôm ma ‘fik’. Ma Abô Malê ma ‘sabo’, ma donjom sabo anêņ waklavôņ miņ hatôm Israeł iniņ sabo anêņ waklavôņ ami. Ba intu ato belen iyom ek nêmyak auk esak Israeł iniņ sabo anêņ waklavôņ. * 24:34: Mat 16:28

* 24:35: Mat 5:18 * 24:36: Ap 1:7; 1Te 5:1-2 * 24:37: Stt 6:5-8 * 24:38-39: Stt 7:21-23 * 24:42: Mat 25:13 * 24:43: Luk 12:39-40; ALK 16:15 * 24:47: Mat 25:21,23 * 25:1: Luk 12:35; ALK 19:7

lôkauk nena, 'Yêlôaniņ atum hadum ek ema ba môlô nônêm athôk doho êlêm.'

⁹ "Ma avi lôkauk enaņ, 'Miņ hatôm alalô sapêņ ami ba dô, ma unu nonaņ êndêņ avômalô doho ek nônêm vuli.'

¹⁰ "Êņ ma thêlô i ek nênem iniņ vuli. Thêlô i denaņ ma anyô atu hayô. Ma vi atu ba lêk êpôpêk i yôv ibitak êyô unyak kapô haviņ yani ek nejaņ nôm ma ik unyak abôlêk siņ.

¹¹ * "Vêm ma vi atu êyô ma enaņ, 'Anyô bêņ, anyô bêņ! Uņgwik unyak abôlêk vê ek yêlô.'

¹² * "Ma doņtom ôpêņ hanaņ, 'Yanaņ avanôņ êndêņ môlô nena yahathôņ môlô paliņ.' "

¹³ *Êņ ma Yisu hanaņ hadêņ avômalô takatu ba elañ anêņ abô nena, "Môlô miņ oyala waklavôņ atu ba Anyô Bêņ tem endelêm ami. Ba intu noyabiņ am."

Abô loņ kapô hathak nê ku eyabiņ valuseleņ

(Luk 19:11-27)

¹⁴ "Nodaņô abô doho imbiņ. Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ma hatôm anyô te hadum ek ni loņ buyaņ ba halam anêņ nê ku êlêm ek nênem nômkama êndêņ i ek neyabiņ. ¹⁵ *Yani hik valuselen sam hatôm thêlôniņ auk lôk iniņ ku ba hêv valuselen 5,000 hadêņ anyô te, ma 2,000 hadêņ anyô yaņ, ma 1,000 hadêņ anyô te ma hi. ¹⁶ Ketheņ oyaņ ma ôpatu ba hawa 5,000 hi hadum ku hathak ma havôv 5,000 hayô hamô loņ haviņ. ¹⁷ Ma yaņ atu ba hawa 2,000 hi hadum aêņ ba havôv 2,000 hayô hamô loņ haviņ. ¹⁸ Ma ali atu ba hawa 1,000 hi halav lôv ba havuņ halôk.

¹⁹ "Wak doho hale ba hi ma nê êņ iniņ anyô bêņ havôhalêm. Ma halam i ek endañô iniņ ku anêņ lavôņ. ²⁰ Ma ali atu ba hawa 5,000 lôk 5,000 hayô hamô loņ haviņ halêm ma hanaņ, 'Anyô bêņ, bôk hôêv 5,000 ek yayabiņ. Nôņgô! Lêk yahavôv 5,000 hayô hamô loņ haviņ.'

²¹ * "Ma anêņ anyô bêņ hanaņ, 'Mavi anôņ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk

hoyabiņ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêņ anôņ êndêņ o ek oyabiņ. Ôlêm ek alai leņiņmavi imbiņ i!'

²² "Ma ôpatu ba hawa 2,000 halêm ma hanaņ nena, 'Anyô bêņ, bôk hôêv ya 2,000 ek yayabiņ. Nôņgô! Lêk yahavôv 2,000 hayô hamô loņ haviņ.'

²³ "Ma anêņ anyô bêņ hanaņ 'Mavi anôņ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabiņ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêņ anôņ êndêņ o ek oyabiņ. Ôlêm ek alai leņiņmavi imbiņ i!'

²⁴ "Êņ ma ali atu ba hawa 1,000 halêm ma hanaņ, 'Anyô bêņ, yahayala nena o ma anyô malem thêlêv. Hothak holav nôm hêk ku kapô atu ba miņ hovatho ami. Ma pik atu ba anyô yaņ hapaliv yaņvêk halôk ma hothak howa anêņ anôņ. ²⁵ Yahakô ba yahavuņ anêm 1,000 atu halôk pik. Nôņgô! Anêm valuselen êntêk.'

²⁶ "Ma anyô bêņ hanaņ viyaņ, 'O anyô vau kambom! Hôyê yenaņ ku aisê ba intu honaņ aêņ? ²⁷ Aisê ka miņ hotak yenaņ valuselen halôk unyak valuselen ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathakloņbô ma tem yanja doho êyômô loņ imbiņ.'

²⁸⁻²⁹ * " 'Ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenaņ nômkama ba habitak bêņ, êņ ma tem yatak doho êyômô loņ imbiņ ba yanêm êndêņ ôpêņ ba anêņ tem imbitak bêņ anôņ. Ma ôpatu ba miņ hadum ku hathak yenaņ nômkama ami, êņ ma tem yanêm dokte atu ba havalon loņ vê ênjêk yani. Ba intu noja 1,000 atu vê ênjêk ôpêņ ba nônêm êndêņ ôpatu ba hawa 10,000. ³⁰ *Ma nônêm ôpêņ vê ba ni loņ momaņiniņ. Loņ êņ ma tem nedaņ kambom ba nesaņ veniņbôlêk ôdôn loņ.'

Abô loņ kapô hathak boksipsip lôk bok-meme

³¹ * "Anyô Anêņ Nakaduņ atu ma tem êlêm imbiņ deda lôkmaņiņ lôk aņela ma tem êndôk êmô biņ ek endañô avômalô iniņ abô êtôm kiņ. ³² *Tem nesak doņtom ba ini êndêņ yani ma embaki vose ni ôdôn

* **25:11:** Luk 13:25-27 * **25:12:** Mat 7:23 * **25:13:** Mat 24:42 * **25:15:** Lom 12:6 * **25:21:** Mat 24:45-47; Luk 16:10 * **25:28-29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18 * **25:30:** Mat 8:12; Luk 13:28 * **25:31:** Mat 16:27; 19:28 * **25:32:** Ese 34:17; ALK 20:11-13

ju êtôm boksipsip anêḡ alan hathak hik boksipsip sam ba êmô buyaḡ ma bokmeme êmô buyaḡ. ³³ Ma yani tem etak boksipsip êmô baḡ vianôḡ ma bokmeme êmô baḡ vikeḡ.

³⁴ “Êḡ ma tem enaḡ êndêḡ avômalô takatu ba êmô baḡ vianôḡ nena, ‘Môlô nôlêm! Wakamik bôk hadum mavi hadêḡ môlô. Nôlêm noja loḡ lôklinyak atu ba Wapômbêḡ lahaviḡ nêḡm êndêḡ môlô. Sêbôk ba yani hapesaḡ pik lukmuk, ma hapesaḡ loḡ êḡ êk môlô. ³⁵ *Yahama kisi ma môlô ôêv nôḡm hadêḡ ya, ma yahathakmuninḡ ma ôêv ḡaḡ hadêḡ ya, ma ya anyô loḡ buyaḡ ma owa ya thô. ³⁶ Ya sôp mi ma ôêv sôp hadêḡ ya, yahapôm lijinḡ ma oyabinḡ ya, yahamô koladôḡ ma ôlêm ôyê ya. Aêḡ ba nôlêm noja loḡ lôklinyak atu!’

³⁷ “Ma avômalô thêthôḡ tem nenaḡ injik liḡ, ‘Anyô Bêḡ, aḡgê te ma yêlô ayê homa kisi ba yêlô êv nôḡm hadêḡ o ma hothakmuninḡ ba yêlô êv ḡaḡ hadêḡ o? ³⁸ Aḡgê te ma o anyô loḡ buyaḡ ba yêlô awa o thô ma o sôp mi ba yêlô êv sôp hadêḡ o? ³⁹ Aḡgê te ma hôpôm lijinḡ ba yêlô ayabinḡ o lôk ayê hôḡmô koladôḡ ba yêlô athôk ayê o?’

⁴⁰ * “Ma Kinḡ tem enaḡ êndêḡ i, ‘Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Môlô bôk udum nôḡm takêḡ hadêḡ yenaḡ avômalô takatu ba athêḡ mi, êḡ ma hatôm udum hadêḡ ya.’

⁴¹ * “Yôv ma tem enaḡ êndêḡ avômalô takatu ba iminḡ baḡ vikeḡ nena, ‘Môlô nu! Wapômbêḡ lêk hêv malainḡ hadêḡ môlô ba unu loḡ atum hathaḡ wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Bôk ebaḡ yôv ba hamô ek Sadaḡ lôk anêḡ ḡê ku nêndôk. ⁴² Sêbôk ba yahama kisi ma miḡ ôêv nôḡm hadêḡ ya ami, ma yahathakmuninḡ ma miḡ ôêv ḡaḡ hadêḡ ya ami. ⁴³ Ma ya anyô loḡ buyaḡ ma miḡ owa ya thô ami, ma ya sôp mi ma miḡ ôêv sôp hadêḡ ya ami. Yahapôm lijinḡ ba yahamô koladôḡ ma miḡ oyabinḡ ya ami. Ba intu môlô nu loḡ atum êḡ.’

⁴⁴ “Ma tem nenaḡ, ‘Anyô Bêḡ, aḡgê te ma yêlô ayê homa kisi, mena hothakmuninḡ mena o anyô loḡ buyaḡ, mena o sôp mi,

mena hôpôm lijinḡ, mena hôḡmô koladôḡ, ba miḡ yêlô êv o sa ami?’

⁴⁵ “Ma tem enaḡ nena, ‘Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Môlô miḡ bôk udum nôḡm takêḡ hadêḡ yenaḡ avômalô takatu ba athêḡ mi te ami. Êḡ ma hatôm udum nôḡm êḡ hadêḡ ya.’

⁴⁶ * “Aêḡ ba avômalô takêḡ tem ini ek neja vovaḡ wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Ma doḡtom avômalô thêthôḡ tem ini ek neja lôkmalâ êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.”

26

*Nê bêḡbêḡ êbôlêm auk ek nijik Yisu vônô
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)*

¹ Yisu hanaḡ abô nôḡmbêḡ êḡ yôv ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, ² * “Môlô oyala nena wak ju hêk denaḡ ma waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Hale ba Hi* tem êyô. Waklavôḡ êḡ ma tem netak ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu êndôk avômalô doho bahenjinḡ ek nijik ya vônô esak a.”

³ Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk avômalô ininḡ ḡê bêḡbêḡ ethak doḡtom halôk anyô bêḡ habôk da Kaiapas anêḡ unyak. ⁴ Ma êbôlêm loḡôndê ek nesau Yisu ba nebalonḡ ek nijik yani vônô. ⁵ Ma thêlô enaḡ, “Lêk ma waklavôḡ mathenḡ ba intu natak ku êḡ ênjêk vêmam. Yakô avômalô tem lenjinḡmaninḡ ba nijik vovak.”

*Avi te hanḡasô nôḡm ôv mavi hayô hamô
Yisu wakadôk
(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)*

⁶ Wak êḡ ma Yisu hamô Saimon anêḡ unyak anêḡ Betani. Sêbôk ma ôpêḡ hapôm palê lepla ma doḡtom bôk mi. ⁷ *Ma thai lôk Yisu ma anêḡ ḡê ku eyaḡ nôḡm denaḡ ma avi te halêm unyak kapô. Ma hawa kolopak valu te ba thapuk ba nôḡm ôv mavi hamô kapô ba anêḡ vuli ma bêḡ anôḡ. Ma avi atu hi hanḡasô nôḡm ôv mavi êḡ hayô hamô Yisu wakadôk.

⁸ Nê ku êyê nôḡm êḡ ma lenjinḡmaninḡ ba enaḡ, “Aisê ka habulinḡ nôḡm ôv mavi êḡ hi oyaḡ? ⁹ Hatôm nêḡm ek anyô yaḡ nêḡm vuli ma naja valuseleḡ bêḡ esak ek nanêḡm avômalô siv sa.”

* 25:35: Ais 58:7 * 25:40: Snd 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41 * 25:41: Mat 7:23 * 25:46: Dan 12:2; Jon 5:29

* 26:2: Kis 12:1-27; Mat 20:18 * 26:2: Sêbôk Wapômbêḡ anêḡ aḡjela hik Ijinḡ ininḡ apenena môḡ vônô. Ma Islael ma hale ba hi ba miḡ hik te vônô ami. * 26:7: Luk 7:37-38

¹⁰Yani halanô thêlônin abô ên ma hanañ, “Aisê ka môlô ôêv malain hadên avi êntêk? Yani hadum nô mavi anôn hadên ya. ¹¹*Avômalô siv tem nê môm imbin môlô êtôm wak nômbên intu sapên. Ma donjom tem min yamô imbin môlô sawa daim ami. ¹²Avi êntêk hangasô nô môm ôv mavi hayô hamô ya ek epesan yalenvinakupik ek nedav ya. ¹³Odanô! Yanañ avanôn êndên môlô! Pik nômbên atu ba enañ yenañ Abô Mavi bên haven, ma tem nenañ esak nô môm atu ba avi êntêk lêk hadum imbin ek avômalô lenjimbini.”

Judas habutin abô ek nê môm Yisu êndên nê bên bên

(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴Judas Iskaliot ma nê ku laumin ba lahavuju takatu te ma yani hi hadên nê bên bên êbôk da ¹⁵*ma hanañ hik i lin, “Yanê m Yisu êndên môlô, ma tem nô nê malê te êndên ya?” Ma ekatuñ valuselen seleva hatôm 30 ba êv hadên yani. ¹⁶Ên ma Judas habôlê m lonjôn dê ek nê môm Yisu êndôk thêlô bahenjin.

Yisu hayañ nô môm waklavôn Hale ba Hi havin anên nê ku

(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷*Waklavôn anên athên nena Eyañ Polom Yis Mi anên wak te mô n hayô. Ma nê ku i hadên Yisu ma enañ hik yani lin, “Lemhavin yêlô ana unyak alê ek napôpêk nô môm lenjimbini waklavôn Hale ba Hi êndôk?” ¹⁸Ma yani hanañ, “Môlô unu malak bên kapô ba ôpôm ôpatu ma nonañ êndên yani nena, ‘Kêdônwaga hanañ nena anên waklavôn atu ma lêk habobo. Ma yani lôk anên nê ku tem nêlê m anê m unyak ek lenjimbini waklavôn Hale ba Hi.’ ” ¹⁹Ma nê ku idum hatôm atu ba yani hanañ ba thêlô i êpôpêk waklavôn Hale ba Hi anên nô môm.

²⁰Bôlôvôn ma Yisu hayañ nô môm hamô havin anên nê ku laumin ba lahavuju takatu ²¹ma hanañ, “Yanañ avanôn êndên môlô nena môlô te tem enañ ya bên.” ²²Nê ku kapôlônjin malain kambom ba thêlô

tomtom enañ, “Anyô Bên, ya mi! Aên e?” ²³*Ên ma Yisu hanañ nena, “Ôpatu ba hatak bañ halôk belev havin ya intu tem enañ ya bên. ²⁴Anyô Anên Nakaduñ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma donjom alikakna. Malain bên ek ôpatu ba hanañ Anyô Anên Nakaduñ bên. Talêbô min bôk havathu ami, ên ma mavi ek ôpên!” ²⁵Ma Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bên, hanañ hiklin nena, “Kêdônwaga, ya mi! Aên e?” Ma Yisu hanañ, “Hatôm intu honañ aên.”

Yisu hêv polom lo wain lenjimbini yani

(Mak 14:22-26; Luk 22:15-20; 1Ko 11:23-25)

²⁶Thêlô eyañ nô môm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vê m ma haya ba hêv hadên anên nê ku ma hanañ, “Noja ba ongwan. Êntêk ma yenañ vathiap.” ²⁷Vê m ma hawa tase lôk wain ma hêv lamavi. Ma hêv hadên thêlô ma hanañ, “Môlô sapên nunum. ²⁸*Êntêk ma yenañ thalalen atu ba tem engasô ek embak tabô imbin Wapômbên lôk avômalô pik êntêk ek nê môm avômalô bên anôn inin kambom vê. ²⁹Odanô! Yanañ êndên môlô nena tem min hatôm yanum wain ên esak lonjô ami ende ba waklavôn ên hayô ma tem yanum wain lukmuk ê môm Wakamik anên lonjôn kinyak kapô.”

³⁰*Êv yen te vê m ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanañ nena Pita tem enañ nena hathôn yani palin

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹*Ma Yisu hanañ hadên anên nê ku, “Bôk eto hêk Wapômbên anên kapy nena, “Tem yangik boksipsip alañ vônô, ma boksipsip tem nê sôv mayaliv ba ini.’

Sekalaia 13:7

Ba intu yaô bôlôvôn ma tem môlô ôngô nô môm takatu ba tem êpôm ya. Ma môlô sapên tem notak ya ma nô sôv mayaliv ba unu. ³²*Ma donjom hik ya lin hathak lonjô, ma tem yamôn ba yana Galili vê m ka môlô nomben ya yam.”

* 26:11: Lo 15:11 * 26:15: Sek 11:12; Mat 27:3 * 26:17: Kis 12:14-20 * 26:23: Sng 41:9 * 26:28: Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * 26:30: Luk 22:39; Jon 18:1 * 26:31: Jon 16:32 * 26:32: Mat 28:7,16

³³ Ma Pita hanaŋ nena, “Dô! Thêlô sapêŋ etak o ba i, ma tem yamiŋ imbiŋ o denaŋ.”

³⁴ *Ma Yisu hanaŋ nena, “Ondaŋô! Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena bôlôvôŋ êntêk ma tale miŋ halaŋ ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.” ³⁵ Ma Pita hanaŋ, “Mi anôŋ! Ik ya vônô, ma miŋ hatôm yanaŋ nena yahathôŋ o paliŋ ami. Milôk!” Ma nê ku sapêŋ enaŋ abô êŋ iyom.

Yisu hateŋ hamô Getsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶ Vêm ma Yisu lôk anêŋ nê ku êyô loŋ atu ba elam nena Getsemani ma hanaŋ hadêŋ i, “Môlô nômô loŋ êntêk ma yana saka ek yateŋ mek.” ³⁷ Ma hawa Pita lôk Sebedi nakaduŋ luvi ba i. Ma yani kapô lêk malaiŋ bomaŋ. ³⁸ *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yakapôlôŋ lêk malaiŋ bomaŋ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loŋ êntêk ma nônem lêlê imbiŋ ya.” ³⁹ Ma hi daim dokte ma hêv yak ba thohavloma halôk pik. Ma hateŋ mek nena, “Yenaŋ Wakamik, loŋôndê vi hamô, êŋ ma yalenhaviŋ onja tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yalenhaviŋ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviŋ.”

⁴⁰ Ma Yisu hale hi ma hayê nê ku takatu ma lêk êk sôm. Êŋ ma hanaŋ hik Pita liŋ, “Aisê? Môlô miŋ hatôm nônem lêlê imbiŋ ya êtôm wakma te ami e? ⁴¹ Nômô lêlê ba noten mek ek miŋ nônem yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviŋ indum mavi ma doŋtom auk ma pulusikna ba miŋ hatôm indum ami.”

⁴² Ma havôhi hathak loŋbô ma hateŋ mek nena, “Wakamik, lemhaviŋ malaiŋ bêŋ êntêk êpôm ya, êŋ ma mavi. Ma tem yandum êtôm honaŋ.” ⁴³ Ma halehi hathak loŋbô ma hayê thêlô êk sôm denaŋ ek malê nena maleniŋ hayaŋ ba miŋ hatôm nêômô lêlê ami. ⁴⁴ Ma hatak thêlô ma havôhi hateŋ mek bô atu bôlôŋ te lu hathak loŋbô.

⁴⁵ Vêm ma halehi hadêŋ anêŋ nê ku ma hanaŋ, “Môlô ôek sôm ba owa lovak denaŋ e? Odaŋô. Wakma lêk habobo ek netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk nê kambom baheŋiŋ. ⁴⁶ *Aêŋ ba numbiyô ek alôana!

Ôŋgô! Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk halêm yôv!”

Evalonŋ Yisu

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanaŋ abô denaŋ ma Judas hayô. Yani ma nê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm iviŋ yani ba ewa biŋ vovak lôk okdiba. Nê takêŋ ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ nê bêŋbêŋ êv thêlô ba êlêm. ⁴⁸ Ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ bôk hik lavôŋiŋ te thô hadêŋ i nena, “Ôpatu ba yahaliŋu, êŋ ma Yisu ba nobalonŋ!” ⁴⁹ Ma ôpêŋ hi ketheŋ hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga, bôlôvôŋ mavi.” Ma haliŋu yani.

⁵⁰ Ma Yisu hanaŋ, “Aiyaŋ, undum ku atu ba hôleŋ hathak.” Ma nê takatu ba êlêm haviŋ Judas i ma evalonŋ Yisu ba ewa ba i.

⁵¹ *Ma anyô te atu ba hamiŋ haviŋ Yisu hadadi anêŋ biŋ vovak ma hale anyô bêŋ habôk da anêŋ anyô ku te limbuk vi vê.

⁵² *Ma Yisu hanaŋ, “Otak anêm biŋ êndôk anêŋ loŋ esak loŋbô! Ôpatu ba hik vovak hathak biŋ, ma biŋ êŋ tem enaŋ yani vônô.

⁵³ Lemimbi! Yahalaŋ hadêŋ Wakamik ma ketheŋ ma yani tem nêm aŋela vovak ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju ma doho imbiŋ ba nêlêm ek nênem ya sa. ⁵⁴ Ma doŋtom abô atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya tem injik anôŋ aisê? Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena nôm takêŋ tem êpôm ya.”

⁵⁵ *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena, “Ya ma anyô kambom anôŋ ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobalonŋ ya e? Aisê? Wak nômbêŋ intu ma yahadôŋ avômalô hamô unyak mathen anêŋ piklêvôŋ ma miŋ ovalonŋ ya ami eka? ⁵⁶ Ma doŋtom nômkama takêntêk ba lêk habitak ek plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto injik anôŋ.” Êŋ ma anêŋ nê ku sapêŋ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

Yisu hadum abô

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-71; Jon 18:13-24)

⁵⁷ Nê takatu ba evalonŋ Yisu ewa ba i Ka- iapas anêŋ unyak, ôpêŋ ma anyô bêŋ habôk

* 26:34: Mat 26:69-75 * 26:38: Jon 12:27 * 26:46: Jon 14:31 * 26:51: Jon 18:26 * 26:52: Stt 9:6; ALK 13:10 * 26:55: Luk 19:47; 21:37

da. Nê lôkauk hathak abô balabuñ lôk nê bêngbêng ethak doñtom ba êmô loñ êñ. ⁵⁸ Ma Pita hasopa Yisu havenj yam ma doñtom havenj daïm dokte. Ma habitak hayô anyô bêng habôk da anêng badêng kapô. Ma hi halôk hamô haviñ sôp bidonj ek ênjê nena malê intu tem imbitak.

⁵⁹ Nê bêngbêng êbôk da lôk Sanhedlin sapêng* êbôlêm avômalô doho ek nenan abôyanj esak Yisu ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. ⁶⁰ Anyô bêng anôñj êlêm ma enanj abôyanj hathak yani, ma doñtom thêlô miñ épôm Yisu anêng kambom te ek nijik yani vônô ami. Êñ ma anyô ju êlêm ⁶¹ *ma enanj, “Anyô êntêk bôk hanañ yôv nena, ‘Yahatôm yandiniñ Wapômbêng anêng unyak mathenj ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak loñbô.’ ”

⁶² Êñ ma anyô bêng habôk da haviyô hamiñ ma hanañ hik Yisu liñ nena, “Anyô ju êntêk lêk enanj o bêng yôv ma o bônônj eka? O abô mi e?” ⁶³ *Ma doñtom Yisu bônônj iyom. Ma anyô bêng habôk da hanañ hadêng Yisu, “Yanañ êndênj o! Ondam Wapômbêng lôkmala atu anêng athênj ba onanj êndênj yêlô nena, ‘O ma Mesia, Wapômbêng anêng nakaduñj atu e?’ ”

⁶⁴ *Ma Yisu hanañ nena, “Oda honanj aênj. Ma yanañ abô te imbiñj êndênj môlô sapêng nena wak te am ka tem môlô ôngô Anyô Anêng Nakaduñj atu tem êmô Wapômbêng Lôkliñyak Anôñj banj vianônj ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

⁶⁵ *Ma anyô bêng habôk da halanjô abô êñ ma hakakaviñ anêng kwêv ma hanañ, “Lêk yôv! Ôpêntêk habuliñj Wapômbêng anêng athênj ba hanañ nena yanida ma hatôm Wapômbêng ba môlô lêk olanjô abô êñ yôv! Aisê ka alalô leñjinhaviñ nadañjô abô doho imbiñj? ⁶⁶ *Môlônim auk aisê? Yandum malê te?” Ma thêlô enanj, “Yani hanañ abôma hathak Wapômbêng ba intu ema.”

⁶⁷ *Êñ ma thêlô êsôvwapôk hathak Yisu thohavloma ma êpênj yani. Ma doho epetav yani ⁶⁸ ba enanj, “O ma Mesia e? O plopet te ma onanj êndênj yêlô nena opalê intu hik o?”

Pita hanañ nena hathônj Yisu paliñ
(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Pita hamô unyak atu anêng badêng kapô ma avi ku te halêm hadêng yani ma hanañ, “O êntêk intu bôk hovenj haviñ Yisu anêng Galili.” ⁷⁰ Ma Pita hanañ, “Injo! Yahathônj abô intu ba honanj paliñ!” Ma avômalô sapêng elanjô anêng abô.

⁷¹ Pita hi badêng abôlêk ma avi ku yanj hayê ma hanañ hadêng avômalô, “Anyô êntêk bôk hamô haviñ Yisu anêng Nasalet.”

⁷² Ma Pita halam Wapômbêng anêng athênj ba hanañ hathak loñbô, “Mi anôñj! Yahathônj ôpêntu paliñ!” ⁷³ Vêm ma nê takatu ba imiñ badêng kapô êlêm hadêng Pita ma enanj, “Môlô lemimselo doñtom ba intu o ma Yisu anêng anyô te.”

⁷⁴ Ma doñtom Pita hanañ, “Ya miñ yahanañ abô avanônj ami, êñ ma tem Wapômbêng nêm vovanj êndênj ya. Yahalam Wapômbêng anêng athênj ba yahanañ nena yahathônj ôpêntu paliñ!” Kethenj oyanj ma tale halanj. ⁷⁵ *Ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanañ hadêng yani nena, “Tale miñ halanj ami denanj, ma tem onanj êtôm bôlônj lô nena hôthônj ya paliñ.” Êñ ma Pita hale yainj ma lahiki ba halanj bêng.

27

Ewa Yisu ba i hadêng Pailat
(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

¹ Lôkbôk momañiniñ ma nê bêngbêng êbôk da sapêng lôk avômalô Israêl iniñ nê bêngbêng ethak doñtom ma ibutiñj abô ek nijik Yisu vônô. ² Ma ekak banj luvi lusu ma ewa ba i hadêng Pailat, anyô Lom atu ba hayabinj Judia.

Judas hama
(Ap 1:18-19)

³ Judas ôpatu ba hanañ Yisu bêng halanjô nena lêk idum abô yôv ek nijik Yisu vônô. Êñ ma lahiki bêng ba hi hêv valuselenj 30 seleva takatu hadêng nê bêngbêng êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêngbêng hathak loñbô ⁴ ma

* **26:59:** Elam iniñ kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * **26:61:** Jon 2:19-21 * **26:63:** Ais 53:7; Mat 27:12 * **26:64:** Sng 110:1; Dan 7:13; Mat 24:30 * **26:65:** Mat 9:3; Jon 10:33 * **26:66:** Wkp 24:16; Jon 19:7 * **26:67:** Ais 50:6; 53:5 * **26:75:** Mat 26:34

hanan, “Lêk yahadum kambom hathak yahanan ôpatu ba kambom mi bêñ.”

Êñ ma thêlô enan, “Oda anêm malain ma miñ yêlôaniñ ami.” ⁵ *Ma Judas hakaliv valuseñ seleva takêñ hayô unyak mathen kapô ma hi havaklôk ba hama.

⁶ Ma nê bêñbêñ êbôk da isup valuseñ seleva takêñ ba enan, “Valuseñ êntêk ma valuseñ êv ek nijik anyô vônô esak. Ba intu abô balabuñ hanan nena valuseñ takêñ ma miñ nandô êmô imbiñ unyak mathen anêñ valuseñ ami.” ⁷ Ma thêlô ibutiñ abô ek nêñem anyô hapesan un anêñ pik bute vuli ek nedav avômalô loñ buyan êñjêk. ⁸ Ma avômalô elam pik êñ nena “Engasô Thalalen” ek malê nena ewa valuseñ ek nijik anyô yan vônô esak. ⁹⁻¹⁰ *Ba intu Wapômbêñ anêñ abô hik anôñ ba hanan hadêñ plopet Jelemaia nena,

“Thêlô ewa valuseñ ba êv anyô hapesan un anêñ pik bute vuli hatôm atu ba Wapômbêñ hanan hadêñ ya.

Valuseñ êñ ma avômalô Israe elam hatôm yani anêñ vuli ba êv ek nijik yani vônô.” *Sekalaia 11:12-13*

Yisu hadum abô hathak Pailat

(Mak 15:2-15; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)

¹¹ Yisu hamiñ anyô bêñ Pailat thohavloma, ma Pailat hanan, “O ma avômalô Israe iniñ kiñ e?” Ma Yisu hanan nena, “Intu êñ, hatôm intu honan.”

¹² *Nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêñbêñ ibi Yisu liñkupik hathak abô lomalom. ¹³ Êñ ma Pailat hanan, “Aisê! Miñ holañô iniñ abô ami ma o bônôn eka?” ¹⁴ Ma donjom yani bônôn iyom ma miñ hanan iniñ abô viyan ami. Ba intu Pailat hason kambom.

¹⁵ Waklavôn Hale ba Hi nômbêñ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôn te anêñ athên ek Pailat nêñ vê. Ma Pailat hathak hêv ôpên vê.

¹⁶ Sondabêñ êñ ma anyô te anêñ athên nena Yisu Balabas hamô koladôn. Ma avômalô bêñ anôn eyala ôpên. ¹⁷ Aên ba avômalô sapên ethak donjom ma Pailat

hanan hik thêlô liñ, “Yatak opalê te êndên môlô, Balabas mena Yisu atu ba elam nena Mesia?” ¹⁸ *Pailat hayala nena nê bêñbêñ êbôk da lôk nê bêñbêñ leniñdan hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanan aên.

¹⁹ Pailat halañô abô denan ma yanavi hêv abô hadên yani ba hanan, “Bôkam ma yahayê niaviñ te ba yahakô kambom. Aên ba miñ undum nômlate êndên anyô thêthôn intu ami.”

²⁰ Ma donjom nê bêñbêñ êbôk da lôk nê bêñbêñ êlôk avômalô leniñ ek nendam Balabas ma nenan êndên Pailat nena nijik Yisu vônô. ²¹ Aên ba Pailat hanan hik thêlô liñ, “Yatak anyô ju êntêk yan sê?” Ma avômalô elam, “Balabas.” ²² Ma Pailat hanan hik thêlô liñ hathak loñbô nena, “Ma Yisu atu ba elam nena Mesia, yandum ôpên aisê?” Ma sapên elam nena, “Nijik vônô esak a!” ²³ Ma Pailat hanan, “Eka? Yani hadum malê kambom?” Ma donjom thêlô elam lôklala hathak loñbô nena, “Nijik vônô esak a!”

²⁴ *Pailat halañô thêlônin kaêk ma hayê nena vovak bêñ hadum ek imbitak ba anêñ ku êñ tem miñ hik anôn ami. Êñ ma yani hawa nan ma hathik ban hamiñ avômalô maleñin ma hanan nena, “Ôpêntêk hama, ma môlôda unim malain ma miñ yenan malain ami!” ²⁵ *Ma avômalô sapên enan viyan, “Yôv! Yêlô lôk yêlôaniñ avômena iniñ malain!” ²⁶ Êñ ma Pailat hatak Balabas ba hi. Ma hanan ek nebali Yisu esak yak lôkmanñin vên ma hatak halôk nê vovak bahenñin ek nijik vônô esak a.

Nê vovak enan abôma hathak Yisu

(Mak 15:16-20; Jon 19:2-3)

²⁷ Pailat anêñ nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêñ unyak badên kapô. Ma elam nê vovak sapên êlêm ethak donjom ba ekalabu yani siñ. ²⁸ *Ma ibi anêñ nômkama thô ba hamiñ liñ popam. Ma ewa kiñ anêñ kwêv thalalen daim te ma ik hathak yani. ²⁹ Ma ewa yak lôkmanñin atu ba epesan hatôm kiñ iniñ kulun ma ik halôk wakadôk. Ma etak kôm halôk yani ban vianôn ba havalon hatôm kiñ iniñ kwandiñ. Ma thêlô elek

* 27:5: Mat 26:14-15 * 27:9-10: Jer 19:13; 32:6-9 * 27:12: Ais 53:7 * 27:18: Jon 11:47-48; 12:19 * 27:24: Lo 21:6-9 * 27:25: Ap 5:28 * 27:28: Luk 23:11

venjndôḡ lêlô hadêḡ yani ma enaḡ abôma nena, “Waklêvôḡ mavi, avômalô Israhel inin kin!” ³⁰ *Ma vi êsôvwapôk hathak yani ma vi ewa kwandinḡ atu ba ik wakadôk hathak. ³¹ Ma enaḡ abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalalenḡ atu thô ma ik yanida anêḡ kwêv daim hathak loḡbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a
(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

³² Ewa ba i ma êpôm anyô Sailini te ba anêḡ athêḡ nena Saimon halôk loḡndê. Ma êpôvinḡ ôpêḡ ek enja Yisu anêḡ alovalaḡaḡsinḡ. ³³ Êḡ ma thêlô i êyô loḡ te anêḡ athêḡ nena Golgota, athêḡ êḡ anêḡ ôdôḡ nena Loḡ Lenḡkadôk Lokwanḡ. ³⁴ *Loḡ êḡ ma thêlô ewa wainḡ ba eyelanḡ nôḡ maninḡ te halôk ma êv hadêḡ yani ek inum ek miḡ vovaḡ bêḡ anôḡ ami. Yani hanum dokte iyom ma hadô. ³⁵ *Êḡ ma thêlô ik yani loḡ hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêḡê nena opalêla intu tem neja anêḡ kwêv lo sôp. ³⁶ Vêm ma êlôk êmô ma eyabinḡ ininḡ ku êḡ. ³⁷ Yani wakadôk vulinḡ ma eto abô atu ba idum anêḡ abô ḡama hathak ba eto nena, **ÔPÊNTÊK MA YISU, AVÔMALÔ ISRAEL ININ KIN**

³⁸ *Ma êthôkwêḡ anyô vani lokwanḡju haviḡ. Êthôkwêḡ yaḡ haminḡ Yisu baḡ vianôḡ, ma yaḡ haminḡ baḡ vikenḡ. ³⁹ *Ma avômalô takatu ba elom loḡndê êḡ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuninḡ lenḡkadôk ⁴⁰ *ba enaḡ, “O atu ba honaḡ nena tem undininḡ Wapômbêḡ anêḡ unyak matheḡ ma ondav esak loḡbô êtôm wak lô iyom e? Êḡ ma nêḡ oda bulubinḡ! O ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ, e? Êḡ ma otak alovalaḡaḡsinḡ ma ôlêḡ pik!” ⁴¹ Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ lôk avômalô ininḡ ḡê bêḡbêḡ, thêlô enaḡ abôma haviḡ ba enaḡ, ⁴² “Ôḡḡô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubinḡ, ma donḡtom miḡ hatôm nêḡ yanida bulubinḡ ami eka? Yani ma Israhel ininḡ kin e? Êḡ ma etak

alovalaḡaḡsinḡ ba êlêḡ pik ek alalô nagê ba nanêḡmiminḡ yani! ⁴³ *Ôpêḡ hêv haviḡ Wapômbêḡ ba hanaḡ, ‘Ya Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ’. Yôv! Alalô nagê! Wapômbêḡ lahaviḡ nêḡ yani bulubinḡ e?” ⁴⁴ Ma anyô kambom ju atu ba iminḡ alovalaḡaḡsinḡ haviḡ yani enaḡ abôma haviḡ.

Yisu hama
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

⁴⁵ Waklêvôḡ binḡ ma momaḡininḡ hayô pik sapêḡ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok. ⁴⁶ *Habobo 3 kilok ma Yisu halam lôklala nena, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êḡ anêḡ ôdôḡ aêntêk, “Yenaḡ Wapômbêḡ, yenaḡ Wapômbêḡ, aisê ka hôdô ya?” ⁴⁷ Ma avômalô vi atu ba iminḡ loḡ êḡ elanô abô êḡ ma enaḡ, “Yani halam Elia!” ⁴⁸ *Ketheḡ oyaḡ ma ḡê êḡ te hi ma hawa kapôk ba hasoḡ halôk wainḡ maninḡ. Ma hathôkwêḡ kapôk êḡ hathak apiyak te ba hêv hadêḡ yani ek inum. ⁴⁹ Ma anyô vi enaḡ, “Dô! Alalô nagê vêḡmam! Yakô Elia tem êlêḡ nêḡ yani bulubinḡ la?” ⁵⁰ Ma yani halam kaêk lôklala hathak loḡbô ma hatak dahô ba hi ma hama.

⁵¹ *Ma sôp bêḡ atu ba haminḡ unyak matheḡ ek hayaḡ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vulinḡ ba hayô vibinḡ. Ma duviaḡ hayôkwinḡ pik ma valu hapupup nenanena. ⁵²⁻⁵³ Ma siô abôlêk hakyav. Ma avômalô matheḡ sêbôk atu ba ema ma Wapômbêḡ hik i linḡ ba etak siô ma iviyô hathak loḡbô. Ma eyabinḡ Yisu anêḡ haviyô hathak loḡbô, êḡ ma thêlô lôkthô i unyak matheḡ Jelusalem. Ma avômalô bêḡ anôḡ êyê i. ⁵⁴ Ma anyô vovak laik lôk ḡê vovak takatu ba eyabinḡ Yisu êmô êyê duviaḡ lôk nôḡ takatu ba habitak. Êḡ ma thêlô êkô kambom ba enaḡ nena, “Avanôḡ binḡ, ôpêntêk ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ anôḡ!”

⁵⁵⁻⁵⁶ *Ma Malia anêḡ Magadala, ma Malia Jems lo Josep ininḡ talêbô, ma Sebedi anêḡ nakaduḡ luvi ininḡ talêbô, thêlô lôk avi bêḡ anôḡ iminḡ daim dokte ba êyê. Avi takêḡ bôk

* 27:30: Ais 50:6 * 27:34: Sng 69:21 * 27:35: Sng 22:18 * 27:38: Ais 53:12 * 27:39: Sng 22:7; 109:25
* 27:40: Mat 26:61; Jon 2:19 * 27:43: Sng 22:8 * 27:46: Sng 22:1 * 27:48: Sng 69:21 * 27:51: Kis 26:31-33; Hib 10:19-20 * 27:55-56: Luk 8:2-3

etak Galili ma evenj haviñ Yisu ek êv yani sa.

Elav Yisu

(*Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42*)

⁵⁷⁻⁵⁸ *Yañsiñ ma anyô lôk valuselenj bêñ te anêñ Alimatia ba anêñ athêñ nena Josep halêm hayê Pailat. Yani bôk halanjô Yisu anêñ abô ba hasopa ba intu hi hanañ hadêñ Pailat nena, “Hatôm yanja Yisu anêñ kupik e?” Êñ ma Pailat hanañ hadêñ nê vovak ba êv hadêñ Josep. ⁵⁹ Ma Josep hawa Yisu liñkupik ba havuliv siñ hathak sôp thapuk mabuñ mavi te. ⁶⁰ *Ma hawa Yisu liñkupik ba hi hadô hêk anêñ siô lukmuk te. Siô êñ ma elav valu abyanj ba epesanj ek nedav nê ñama êndôk. Yôv ma habubi valu bêñ te ba hik siô abôlêk siñ hathak ma hi. ⁶¹ Ma Malia anêñ Magadala, thai lôk Malia yanj, êmô saku ma êyê siô êñ.

Nê vovak eyabiñ siô

⁶² Waklavônj êpôpêk nômkama Sabat lêk hale ba hi yôv. Ma haviyô hayañ ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê Palisi i ek nêgê Pailat. ⁶³ *Ma thêlô enañ, “Anyô bêñ, yêlô lenjhabi nena anyô abôyanj atu hamô lôkmala denañ ma hanañ nena êtôm wak lô, ma tem nijik yani liñ ba imbiyô esak lonjbô.

⁶⁴ “Ba intu nê nê vovak ini ek neyabiñ siô êtôm wak lô êñ. Yakô yanida anêñ nê ku ini neja anêñ kupik vani ma nesau avômalô nena, ‘Wapômbêñ lêk hik yani liñ ba haviyô hathak lonjbô.’ Abôyanj êñ ma tem kambom anônj ek yanj mônj atu.” ⁶⁵ Êñ ma Pailat hanañ hadêñ thêlô, “Mavi. Noja nê vovak doho ba unu ek nepesanj siô abôlêk êñ ba majanj.” ⁶⁶ Êñ ma thêlô i ma ebalanj valu atu ba hamô siô abôlêk siñ. Yôv ma thêlô enañ hadêñ nê vovak, “Môlô nômô ek noyabiñ siô êntêk.”

28

Yisu haviyô hathak lonjbô

(*Mak 16:1-10; Luk 24:1-10; Jon 20:1-18*)

¹ Sabat hale ba hi. Ma sonda êñ anêñ wak te mônj hayô. Lôkbôk momañiniñ ma Malia anêñ Magadala lôk Malia yanj thai

i ek nêgê siô. ² Ma duvianj bêñ hayô ek malê nena Anyô Bêñ anêñ anjela te halôk anêñ lenj ba halêm ba habubi valu bêñ atu vê ma hayô hamô lonj ba hamô. ³ Anêñ thohavloma hatôm damak ma anêñ kwêv ma thapuk anêñ dôênj. ⁴ Ma nê vovak êyê ba êkô kambom ba elowaliñ. Ba êv yak êlôk êk êtôm nê ñama.

⁵ Êñ ma anjela hanañ hadêñ avi ju êñ, “Minj nôkô ami. Yahayala nena mamu ôbôlêm Yisu, ôpatu ba ik hathak a. ⁶ *Wapômbêñ lêk hik yani liñ yôv ba haviyô hathak lonjbô hatôm bôk ba hanañ. Yani miñ hêk lonj êntêk ami ma lêk hi yôv. Ma nôlêm ek ôngô lonj atu ba yani hêk. ⁷ Mamu kethenj ba unu nonanj êndêñ anêñ nê ku nena, ‘Wapômbêñ lêk hik yani liñ hêk ñama ba haviyô hathak lonjbô. Ma lêk hamônj ek môlô ba hi Galili. Ôyô lonj êñ ma tem nôpôm yani.’ Abô êntêk intu yahalêm hathak.”

⁸ Avi ju êñ elanjô abô êñ ba êkô, ma donjom thai lenjñmavi anônj haviñ. Ma thai etak siô ma elanjviñ kethenj ba i ek nenanj abô êñ êndêñ anêñ nê ku. ⁹ Ma Yisu hapôm thai ma hanañ, “Lôkbôk mavi.” Ma thai i evalonj vakapô ma êv yenj hadêñ yani. ¹⁰ *Êñ ma hanañ, “Mamu miñ nôkô ami ma unu nonanj êndêñ yenanj aiyanj thêlô nena ini Galili. Lonj êñ ma tem thêlô nêpôm ya.”

Nê vovak iniñ abôyanj

¹¹ Avi ju êñ evenj denanj ma nê vovak doho eyabiñ siô êyô Jelusalem. Ma thêlô i hadêñ nê bêñbêñ êbôk da ma enañ abô hathak duvianj lôk anjela. ¹² Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê bêñbêñ ethak donjom ma epesanj abô ek nê nê nê valuselenj bêñ anônj êndêñ nê vovak. ¹³ Ma thêlô enañ hadêñ nê vovak nena, “Môlô nonanj aêntêk êndêñ avômalô, ‘Yêlô ek sôm ba athônj paliñ ma Yisu anêñ nê ku êlêm hadêñ bôlôvônj ma ewa anêñ kupik vani.’ ” ¹⁴ Ma thêlô enañ abô doho haviñ hadêñ nê vovak nena, “Anyô bêñ Pailat halanjô abô hathak nôm êñ, ma yêlô tem napesanj abô imbiñ yani ek môlô miñ nôpôm malainj ami.” ¹⁵ Ma nê vovak ewa valuselenj ma idum hatôm atu ba nê bêñbêñ enañ. Ma abô êñ intu

* **27:57-58:** Lo 21:22-23 * **27:60:** Ais 53:9 * **27:63:** Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Jon 2:19-21 * **28:6:** Mat 12:40; 16:21 * **28:10:** Mat 26:32

hi haven̄ Islael iniñ loñ sapêñ ba enañ aêñ aleba lêk.

Yisu hêv ku hadêñ anêñ ñê ku

(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23)

¹⁶ *Ñê ku laumiñ ba lahavute i Galili ma êyô dumlolê atu ba Yisu bôk hanañ yôv nena thêlô ini. ¹⁷ Thêlô êyê Yisu ma êv yeñ hadêñ yani. Ma doho êthôñ paliñ dokte ba leññhabi nena, “Êntêk ma Yisu mena mi e?” ¹⁸ *Êñ ma halêm ma hanañ hadêñ i, “Wapômbêñ hêv athêñ bêñ hadêñ ya ek yayabiñ leñ lôk pik lôkthô. ¹⁹ *Aêñ ba môlô unu êtôm pik sapêñ ma nundum avômalô sapêñ ba nimbitak êtôm yenañ avômalô. Ma nusik thêlô êndôk ñañ esak Wapômbêñ lôk Nakaduñ ma Lovak Mathen̄ iniñ athêñ. ²⁰ Ma nôndôñ thêlô ek nesopa abô nômbêñ atu ba bôk yahêv hadêñ môlô yôv. Odañô! Tem yamô imbiñ môlô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ endeba pik lo leñ anêñ dañ.”

* **28:16:** Mat 26:32 * **28:18:** Jon 13:3; Ep 1:20-22 * **28:19:** Mak 16:15-16; Ap 1:8

Abô Mavi atu ba Mak hato Abô môñ

Mak hato kapya êntêk. Yani anêñ athên yan nena Jon Mak. Yani ma anyô Israêl te. Sêbôk atu ba Yisu hadum anêñ ku hamô pik, ma Mak ma anyô muk denañ ba intu miñ hi haviñ Yisu ami. Yani halumbak bêñ hamô Jelusalem ba intu halanô abô hathak Yisu (Ap 12:12). Môñ anôn ma Pol lo Banabas i luvuluvu, ma ewa Mak haviñ (Ap 12:25; 13:5; 13:13; 15:36-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11). Haven yan ma Mak hamô haviñ Pita hamô Lom. Pita bôk hayê Yisu anêñ ku lôkthô hathak ma, ba intu hanañ ba Mak hato.

Mak hik thô nena Yisu Kilisi ma Wapômbên anêñ Nakaduñ ba havalon Wapômbên anêñ lôklokwan ba hadum nômbithi lomaloma hathak. Ma hato haviñ nena Yisu halêm pik hatôm anyô ku te. Mak hayê malain lomaloma hapôm avômalô êvhaviñ anêñ Lom, ba intu hato kapya êntêk ek embatho avômalô êvhaviñ lon ek nimin lôklokwan. Mak hayê nena Yisu anêñ lôklokwan ma bêñ anôn ba hamôn ek Sadañ anêñ.

Hato kapya êntêk hadên sondabên 55 mena 65 AD la.

Jon anyô hathik ñañ hapôpêk Yisu anêñ lonônê

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-17; Jon 1:19-28)

¹ Abô Mavi êntêk ma hathak Wapômbên nakaduñ Yisu Kilisi.

² Hatôm plopet Aisaia bôk hato aêntêk, “Ondañô! Tem yanêm yenañ anyô ku te ek enja abô êmôn ek o, ôpên tem êpôpêk anêm lonônê.

Malakai 3:1

³ *Kaêk te halam haven lon thiliv nena, ‘Nôpôpêk lonônê ek Anyô Bên êlêm, ma nopesañ ba imbitak thêthôn ek yani.’”

Aisaia 40:3

* **1:3:** Ais 40:3 * **1:4:** Ap 13:24; 19:4 * **1:6:** 2Kin 1:8; Mat 11:8 * **1:7:** Ap 13:25 * **1:11:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mak 9:7 * **1:13:** Sng 91:11-13 * **1:14:** Mak 6:17 * **1:15:** Mat 3:2

⁴ *Aên ba Jon anyô hathik ñañ habitak anêñ lon thiliv ba hanañ ek avômalô nede kapôlônin liliñ ba nisik ñañ ek Wapômbên nêm inin kambom vê. ⁵ Êñ ma avômalô Judia lo Jelusalem sapên ibi thêthô ba i hadên yani ek enañ inin kambom bêñ. Ma Jon hathik i halôk ñañ Jolodañ. ⁶ *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesañ hathak bok kamel vuluk ma havak bokngôp epesañ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayañ kôm sopek lôk hanum biyo thôk. ⁷ *Ma hanañ nena, “Ôpatu ba tem emben ya yam anêñ lôklokwan ma bomañ ek yenañ. Yani ma anyô lôk athên bêñ ma ya ma yaônalôk ba intu miñ hatôm yakôm ba yapole anêñ vakapô bokngôp anêñ yak vê ami. ⁸ Yahathik môlô hathak ñañ. Ma donjom yani tem isik môlô esak Lovak Mathen.”

Jon hathik Yisu

(Mat 3:13-17; Luk 3:21-22; Jon 1:32-34)

⁹ Wak te ma Yisu hatak Nasalet anêñ Galili ba halêm ma Jon hathik yani halôk ñañ Jolodañ. ¹⁰ Yisu haviyô anêñ ñañ kapô ma hayê leñ hakyav ma Lovak Mathen halôk ba halêm ek yani hatôm menak bôbô. ¹¹ *Ma abô te halêm anêñ leñ nena, “O ma yenañ Okna atu ba yalenhaviñ. Yalenmavi anôn hathak o.”

Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom

(Mat 4:1-11; Luk 4:1-13)

¹² Ma kethen oyan ma Lovak Mathen hêv Yisu vê hi lon thiliv. ¹³ *Yisu hamô lon êñ hatôm wak 40, êñ ma Sadañ hayô ba halôk yani la. Yani hamô haviñ alim bomañ ma añela eyabiñ yani.

Yisu anêñ ku môñ

(Mat 4:12-17; Luk 4:14-15)

¹⁴ *Etak Jon halôk koladôn, êñ ma Yisu hi Galili ma hanañ Wapômbên anêñ Abô Mavi bêñ nena, ¹⁵ * “Wakma lêk hayô yôv ba Wapômbên anêñ lon lôklinyak lêk habobo. Aên ba node kapôlômim liliñ lôk nônemimbin Wapômbên anêñ Abô Mavi!”

*Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(Mat 4:18-22; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)*

¹⁶ Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêḡ daḡ ma hayê Saimon lo yaḡ Andulu. Thai ma ḡê ik alim ba lêk ekaliv yakseḡ havenḡ. ¹⁷ Ma Yisu hananḡ hadêḡ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya. Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseḡ.” ¹⁸ Ketheḡ oyanḡ ma thai êdô ininḡ yakseḡ hamô ma esopa yani.

¹⁹ Yisu habup hathak vauna ma hayê Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nali ba êmô ininḡ yeḡ ma idu ininḡ yakseḡ titip. ²⁰ Hayê thai ma halam, êḡ ma êdô lambô Sebedi hamô yeḡ havinḡ anêḡ ḡê ku, ma i esopa yani.

*Yisu hêv ḡḡok vê
(Luk 4:31-37)*

²¹ Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ba êmô. Ma Sabat hayô ba Yisu hi unyak yeḡ ma hadôḡ avômalô. ²² *Thêlô elanô anêḡ abô ba esonḡ kambom ma leḡinḡhabi nena yani minḡ hadôḡ i hatôm ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ ami. Mi, hadôḡ i hatôm anyô lôk athêḡ bêḡ. ²³ Ma anyô te hamô unyak yeḡ êḡ ba ḡḡok lelaik hamô havinḡ yani. Ma halam nena, ²⁴ * “Yisu anêḡ Nasalet, hólêm ek udum malê êndêḡ yêlô? Hólêm ek umbulinḡ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêḡ anêḡ Anyô Mathenḡ.”

²⁵ Êḡ ma Yisu hathanḡ ḡḡok êḡ ba hananḡ, “O bônônḡ ma otak ôpêntu!” ²⁶ *Ma ḡḡok lelaik êḡ hayôkwinḡ ôpêḡ kambom anônḡ ba hanḡgaliak ma hatak ôpêḡ ba hi.

²⁷ Ma avômalô sapêḡ esonḡ kambom ba enanḡ hadêḡ i, “Malê êntêk aêḡ am? Yani hadôḡ auk lukmuk hatôm anyô lôk athêḡ bêḡ. Ma hananḡ lôklokwanḡ hadêḡ ḡḡok lelaik ma elanô anêḡ abô ba esopa.” ²⁸ *Ma abô hathak Yisu halanḡvinḡ havenḡ Galili ininḡ lonḡ sapêḡ.

*Yisu hadum avômalô lijinḡ bêḡ anônḡ mavi
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)*

²⁹ Ma Yisu thêlô etak unyak yeḡ, ma i Saimon lo Andulu ininḡ unyak. Ma Jems lo Jon i ivinḡ. ³⁰ Êyô unyak, ma enanḡ hadêḡ Yisu

nena Saimon yanḡavi hapôm lijinḡ vovanḡ ba hêk. ³¹ Ma Yisu hi hadêḡ avi êḡ ma havalonḡ banḡ ma hadadi haviyô. Êḡ ma lijinḡ hatak yani ma hapôpêk nôm ek thêlô.

³² Wak halôk abuk ma avômalô ewa ḡê lôk lijinḡ lôk ḡê takatu ba ḡḡok habulinḡ i ba êlêm ek Yisu. ³³ Lôk avômalô malak lonḡ êḡ sapêḡ êlêm ivinḡ ba êmô unyak anêḡ piklêvônḡ. ³⁴ *Êḡ ma Yisu hadum avômalô lôk lijinḡ lomaloma bêḡ anônḡ mavi. Ma hêv ḡḡok bêḡ anônḡ vê havinḡ. ḡḡok takêḡ eyala nena yani intu opalê ba minḡ hatak i ek nenanḡ abô ami.

*Yisu da hi lonḡ thiliv ek eteḡ mek
(Luk 4:42-44)*

³⁵ *Lôkbôk momanḡininḡ mi ma Yisu haviyô ba hi lonḡ thiliv ek eteḡ mek. ³⁶ Ma Saimon thêlô i êbôlêm yani havenḡ. ³⁷ Êpôm yani ma enanḡ, “Avômalô sapêḡ êbôlêm o havenḡ.”

³⁸ Ma Yisu hananḡ, “Alôana buyanḡ. Alôana malak lonḡ takatu ba hamô habobo ek yanḡ Wapômbêḡ anêḡ abô êndêḡ i imbinḡ. Hathak ôdônḡ êḡ iyom intu yahalêm.” ³⁹ *Ma Yisu havenḡ Galili ininḡ lonḡ sapêḡ ma hananḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hamô ininḡ unyak yeḡ lôk hêv ḡḡok bêḡ anônḡ vê hêk avômalô.

*Yisu hadum anyô lôk palê lepla te mavi
(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)*

⁴⁰ Ma anyô lepla te hi hayô ek Yisu ma halek vadônḡ lêlô ma habui hadêḡ Yisu ba hananḡ, “Hathak oda anêm lemhavinḡ, ma hatôm undum ba yambitak mavi.”

⁴¹ Ma Yisu lahiki hathak ôpêḡ ba hatak banḡ hayôhêk yani ma hananḡ, “Yalenḡhavinḡ. Umbitak mabuḡ mavi.” ⁴² Êḡ ma palê lepla êḡ hayôv ma linḡkupik habitak mabuḡ mavi.

⁴³ Ma Yisu hêv ôpêḡ ba hi ketheḡ ma hananḡ lôklokwanḡ hadêḡ yani nena, ⁴⁴ * “Minḡ onanḡ nôm êḡ bêḡ êndêḡ avômalô vi ami. Nu êndêḡ ḡê êbôk da ma nunḡgwik o thô êndêḡ i iyom. Ma osopa balabuḡ atu ba Mose bôk hatô ba nêḡ da ek ḡê êbôk da nêḡgê o nena lêk hubitak mabuḡ.” ⁴⁵ Ma donḡtom ôpêḡ minḡ hasopa Yisu anêḡ abô thêthônḡ ami. Mi, hananḡ bêḡ ba abô êḡ hi mayaliv. Ba intu

* 1:22: Mat 7:28-29 * 1:24: Mak 5:7 * 1:26: Mak 9:26 * 1:28: Mat 4:24 * 1:34: Mak 3:10-12 * 1:35: Mat 14:23; Mak 6:46 * 1:39: Mat 4:23; 9:35 * 1:44: Wkp 14:1-32

Yisu miñ hatôm ni lomalak nenanena ami. Mi, hi havenj loñ thiliv, ma avômalô êlêm anêñ luvuluvu ba êyô ek nêgê yani.

2

*Yisu hadum anyô havuvinj te mavi
(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)*

¹ Wak doho hale ba hi ma Yisu hi Kapaneam hathak loñbô ma avômalô elanjô nena Yisu lêk hayô anêñ loñ. ² Êñ ma avômalô bêñ anôñ êlêm ba êmô unyak kapô êñ aleba putup, ma unyak abôlêk putup aêñ iyom. Ma Yisu hanañ Wapômbêñ anêñ abô hadêñ i. ³ Ma anyô doho ewa anyô havuvinj te ba êlêm ma anyô ayova evak. ⁴ Avômalô bêñ anôñ ba loñ putup ba miñ hatôm neja ôpêñ ba ini unyak kapô ek Yisu ami. Ba ethak unyak vov ba êñgô unyak vov abyanj ma êlêlô ôpêñ halôk yêm aleba habup ek Yisu. ⁵ Yisu hayê thêlôninj êvhavinj, ma hanañ hadêñ anyô havuvinj atu nena, “Yenañ okna, lêk yahêv anêm kambom sapêñ vê.”

⁶ Ma nê lôkawk hathak abô balabuñ doho êmô havinj ba leñinjabi nena, ⁷ “Aisê ka ôpêntêk hanañ aêñ? Ôpêñ hasoñ nena yani ma Wapômbêñ e? Anyô late miñ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbêñ iyom.”

⁸ Yisu hayala thêlôninj auk ba hanañ nena, “Aisê ka môlô lemimhikam hathak abô êntêk? ⁹ Abô alê intu vumvum ek yanañ êndêñ anyô havuvinj êntêk: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêñ vê’ mena ‘Umbiyô onja anêm yêm ba omben.’ ¹⁰ Aêñ ba tem yangik thô êndêñ môlô nena Anyô Anêñ Nakaduñ atu anêñ athêñ ma bêñ ba hatôm nêm kambom vê.” Êñ ma hanañ hadêñ anyô havuvinj atu aêntêk, ¹¹ “Yanañ êndêñ o nena umbiyô umin ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.” ¹² Êñ ma ôpêñ haviyô anêñ avômalô malêvôn ma hawa anêñ yêm ma hale yainj ba hi. Avômalô esoñ kambom ba êbô Wapômbêñ anêñ athêñ ba enañ, “Yêlô miñ bôk ayê nômlate aêntêk ami!”

*Yisu halam Livai
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)*

¹³ Ma Yisu hatup hi kasukthôm anêñ danj. Ma avômalô bêñ anôñ êyô ma yani hadôñ

i. ¹⁴ Yani habup hathak ma hayê Livai, Alpius nakaduñ hamô unyak ewa takis. Ma hanañ, “Ôlêm osopa ya.” Êñ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁵ Yisu hayañ nôñ havinj Livai hamô anêñ unyak. Ma nê ewa takis lôk nê idum kambom bêñ anôñ êyô eyañ nôñ havinj yani lôk anêñ nê ku ek malê nena thêlô bêñ anôñ esopa Yisu. ¹⁶ *Ma Palisi doho atu ba nê lôkawk hathak abô balabuñ êyê ma enañ hik anêñ nê ku liñ, “Yisu hayañ nôñ havinj nê ewa takis lôk nê idum kambom eka?”

¹⁷ Yisu halanjô iniñ abô ma hanañ, “Nê lôk lijinj iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijinj mi ma mi. Ma aêñ iyom yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma miñ yahalêm ek yandam nê thêthônj ami.”

*Enañ hik Yisu liñ hathak kobom evak
balabuñ ek nôñ*

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸ Wak te ma Jon anêñ nê ku lôk Palisi esopa iniñ kobom evak balabuñ ek nôñ ek leñinjabi Wapômbêñ. Ma avômalô doho êyô ek Yisu ma enañ hik liñ, “Jon lo Palisi iniñ nê ku evak balabuñ ek nôñ ma anêm ma mi eka?”

¹⁹ Ma Yisu hanañ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anêñ anyô môlô eyañ nôñ lôk leñinjmavi. Ma miñ hatôm nembak balabuñ ek nôñ ami. ²⁰ Ma donjom havenj yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anêñ nê môlô tem nembak balabuñ ek nôñ.

²¹ “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêñ abyanj sinj esak ami. Hadum aêñ ma tem sôp lukmuk buêñ êmô sôp bô kisi. Êñ ma tem itip bêñ. ²² Ma môlô othak ôkê wainj lukmuk halôk kolopak epe-sañ hathak bok kupik bô e? Mi! Wainj lukmuk êñ tem imbulinj bok kupik bô atu ba bôk thektheke ba tem ipup ba wainj engasô ni. Ba intu othak ôkê wainj lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isin mavi ma miñ ipup ami lôk wainj miñ engasô ni ami.”

*Yisu ma Sabat anêñ alañ
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)*

²³ Sabat te ma Yisu lôk anêñ nê ku i evenj ku kapô te, ma nê ku ewa wit doho

* 2:16: Mat 11:19 * 2:24: Lo 23:25

ek nejan. ²⁴ *Ma Palisi enan hadên Yisu, “Ondañô! Abô balabuñ hanañ nena Sabat ma miñ hatôm nandum ku ba naja nô m ek nanjan ami. Ma doñtom anêm nê ku ibulin waklavôn êñ!”

²⁵ *Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anên nê môlô ema kisi ba idum e? ²⁶ *Sêbôk atu ba Abiata hadum ku anyô bên habôk da, ma Devit habitak hayô Wapômbên anên unyak mathen kapô ma hayañ polom atu ba mathen anôn. Polom êñ ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejan ba intu habulin abô balabuñ buên. Ma doñtom Devit hayañ doho ma hêv doho hadên anên nê takatu ba iviñ yani ba eyañ.”

²⁷ *Ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Wapômbên hapesañ Sabat ek nêm avômalô sa ma miñ hapesañ avômalô ek Sabat eyabiñ i ami. ²⁸ Aên ba Anyô Anên Nakaduñ atu ma Sabat anên Alan.”

3

Sabat ma Yisu hadum anyô ban hatyôk te mavi

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

¹ Ma Yisu habitak hayô unyak yeñ kapô hathak lonbô. Ma anyô ban hatyôk te hamô unyak êñ kapô. ² Ma nê takatu ba êbôlêm lonjondê ek nenan Yisu bên êmô ma ititiñ yani nena tem indum ôpên mavi êndên Sabat mena mi e? ³ Êñ ma Yisu hanañ hadên ôpatu ba ban hatyôk nena, “Umbiyô umiñ ek avômalô sapên nêgê o.”

⁴ *Vêm ma hanañ hik thêlô liñ nena, “Alalô hatôm nandum malê ek nasopa balabuñ Sabat? Hatôm alalô nandum mavi mena nandum kambom? Hatôm alalô nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nanjik i vônô?” Ma doñtom sapên bônôn.

⁵ Ma Yisu lamaniñ ba hatitiñ i hawê haveñ lôk lamalain hathak thêlô evalon kapôlônin lon. Êñ ma hanañ hadên ôpatu, “Oto bahem.” Ma ôpên hato ban ma ban êñ habitak mavi hathak lonbô. ⁶ *Yôv ma Palisi ethak doñtom haviñ avômalô Isael vi

atu ba esopa Helot. Ma evak abô ek nêpôm lonjondê te ek nijik Yisu vônô.

Avômalô bên anôn esopa Yisu
(Mat 12:15-16; Luk 6:17-19)

⁷ Yisu lôk anên nê ku etak lon êñ ba i kasukthôm anên dan ma avômalô Galili bên anôn esopa yani. ⁸ Avômalô anên Judia ma Jerusalem lo Idumia ma nan Jolodañ vi lôk Taia ma Saidon, bên anôn elañ nô m takatu ba Yisu hadum ba intu êlêm ek nêgê yani. ⁹ Ma Yisu hayê avômalô bên anôn ba hanañ hadên anên nê ku nena nêpôm yeñ te yapin ek avômalô ekalabu yani sin ma esak yeñ êñ ba ni êmô. ¹⁰ *Ek malê nena bôk hadum avômalô lôk lijin bên anôn mavi ba avômalô takatu ba idum lijin denañ intu lôklokwan ek nêsôm yani. ¹¹ *Ma ngôk lelaik takatu êyê yani ma êv yak êlôk êk yani ma ba elañ lôklala nena, “O ma Wapômbên anên Nakaduñ.” ¹² *Ma doñtom Yisu hanañ lôklokwan hadên thêlô ek miñ nenan yani bên êndên anyôla ami.

Yisu halam nê ku laumiñ ba lahavuju
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³ Ma Yisu hathak dum te ba hi ma halam nê takatu ba yani lahavin ba i hadên yani. ¹⁴ Ma habi ban hayô hamiñ anyô hatôm laumiñ ba lahavuju ma halam i nena aposel. Yani hatak i ek nêmô imbiñ yani lôk nêm i ba ini ek nenan Wapômbên anên abô bên. ¹⁵ Ma yani lahavin nêm lôklokwan êndên thêlô ek nênêm ngôk lomalom vê. ¹⁶ *Êntêk ma anyô laumiñ ba lahavuju takatu ba Yisu halam i. Saimon atu ba halam nena Pita ma ¹⁷ *Jems lo yan Jon, thai iniñ lambô ma Sebedi. Ma halam i nena Boanegis. Boanegis anên ôdôn nena Kakalu anên Nali. ¹⁸ Ma Andulu lôk Pilip ma Batolomiu lo Matyu ma Tomas lo Jems Alpius nakaduñ ma Tadius lôk Saimon anyô Selot* te ¹⁹ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanañ Yisu bên.

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)

* 2:25: 1Sml 21:1-6 * 2:26: Wkp 24:5-9 * 2:27: Lo 5:14 * 3:4: Luk 14:3 * 3:6: Mat 22:15-16 * 3:10: Mat 14:36 * 3:11: Luk 4:41 * 3:12: Mak 1:34 * 3:16: Jon 1:42 * 3:17: Luk 9:54 * 3:18: Selot anên ôdôn nena anyô atu ba hapôlik hathak Lom iniñ gavman ek miñ eyabiñ avômalô Isael ami.

20 Ma Yisu lôk anêḡ nê ku êyô unyak te kapô ma avômalô bêḡ anôḡ êyô ba ekalabu thêlô siḡ hathak loḡbô aleba miḡ hatôm nejaḡ nôḡ ami. 21 Ma Yisu anêḡ avômalô elanô abô hathak nôḡ êḡ ma êlêḡ ek neja yani ba ini neyabiḡ ek malê nena avômalô enaḡ nena anêḡ auk lêk molo.

22 *Nê lôkauk hathak abô balabuḡ anêḡ Jelusalem êlôk ba êlêḡ ma enaḡ, “Belsebul* hamô haviḡ yani! Ba intu hêv ḡḡok vê hathak ḡḡok iniḡ anyô bêḡ Belsebul anêḡ lôklokwaḡ.”

23 Ma Yisu halam thêlô êlêḡ ethak doḡtom ma hanaḡ abô loḡ kapô doho hadêḡ i. “Sadaḡ hatôm nêḡ Sadaḡ vê e? 24 Mi, avômalô loḡ bêḡ te evaki vose hi ôdôḡ ju, êḡ ma tem nêḡnêḡ yak. 25 Lôk avômalô ôdôḡ te evaki vose hi ôdôḡ ju, êḡ ma tem nêḡnêḡ yak aêḡ iyom. 26 Ba intu Sadaḡ hik vovak haviḡ yanida ba havaki vose hi ôdôḡ ju, êḡ ma tem yani nêḡ yak ba tem miḡ êḡmô ami. 27 Odaḡô abô yaḡ imbiḡ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwaḡ yaḡ anêḡ unyak kapô ba enja anêḡ nôḡkama vani e? Mi anôḡ! Ôpêḡ embalonḡ anyô lôklokwaḡ êḡ ba ekak loḡ am, êḡ ma yani hatôm enja anêḡ nôḡkama vani. 28 Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena Wapômbêḡ tem nêḡ avômalô iniḡ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enaḡ vê. 29 Ma doḡtom anyôla hayê Lovak Mathenḡ anêḡ ku ba hanaḡ abôma nena, ‘Êntêk ma ḡḡok Bêḡ anêḡ ku’, êḡ ma Wapômbêḡ miḡ hatôm nêḡ kambom êḡ vê êḡjêk ôpêḡ ami. Ma mi. Anêḡ kambom êḡ tem êḡjêk thêthô.”

30 Yisu hanaḡ abô takêḡ hathak nê takatu ba enaḡ nena ḡḡok lelaik hamô haviḡ yani.

Yisu anêḡ talêbô lôk iviyaḡ
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 *Ma Yisu anêḡ talêbô lôk iviyaḡ êyô imiḡ yaiḡ ma êv anyô te ba hi ek enaḡ êndêḡ Yisu nena êlêḡ yaiḡ. 32 Avômalô bêḡ anôḡ lêk ekalabu yani siḡ ba enaḡ, “Lemtambô lôk môlôviyaḡ imiḡ yaiḡ ba leniḡhaviḡ nêḡḡe o.”

33 Ma Yisu hanaḡ hik liḡ, “Opalê intu yenaḡ wakatik lôk aiyaḡ thêlô?”

34-35 Ma Yisu hayê avômalô nôḡmbêḡ atu ba ekalabu yani siḡ ma hanaḡ, “Avômalô takatu ba esopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ, intu yenaḡ wakatik lôk aiyaḡ ma livôḡ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenaḡ wakatik lôk aiyaḡ thêlô.”

4

Abô loḡ kapô hathak anyô hapaliv yaḡvêk

(Mat 13:1-23; Luk 8:4-15)

1 *Ma Yisu hadôḡ avômalô hathak loḡbô hamô kasukthôm anêḡ daḡ. Ma avômalô bêḡ anôḡ ekalabu yani siḡ ba intu hathak yeḡ te ba hi hamô kasuk habobo liḡdaḡ ma avômalô imiḡ liḡdaḡ habup hathak. 2 *Ma hadôḡ thêlô hathak abô loḡ kapô bêḡ anôḡ. Ba hanaḡ nena, 3 “Odaḡô! Anyô te hi hapaliv anêḡ yaḡvêk halôk anêḡ ku. 4 Yani hapaliv yaḡvêk takêḡ ma vi halôk loḡôndê. Êḡ ma menak êpôm ba eyaḡ. 5 Ma doho halôk valu kikiliḡ ba intu hapup kethenḡ ek malê nena pik dokte iyom. 6 Ma doḡtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêḡ ḡḡalôk ma bidoḡna. 7 Ma vi halôk loḡ yak lôkmaḡiḡ kapô ba yak êḡ halumbak hayô yaḡvêk takêḡ vov. Ba intu miḡ yaḡvêk êḡ hik anôḡ ami. 8 Ma doḡtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêḡ ba hik anêḡ anôḡ. Vi hatôm 30, ma vi 60, ma vi 100.”

9 Yôv ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Môlô nê lôk lemôndôḡ ma nodanô abô êntêk katô!”

10 Avômalô nôḡmbêḡ atu etak Yisu ba i, êḡ ma yani lôk anêḡ nê ku laumiḡ ba lahavuju ma avômalô takatu ba evenḡ haveḡ yani iyom intu thêlô êḡmô. Ma thêlô enaḡ hik yani liḡ hathak abô loḡ kapô takatu ba yani hanaḡ anêḡ ôdôḡ. 11 Ma Yisu hanaḡ, “Wapômbêḡ lêk hêv anêḡ auk loḡ kapô hathak anêḡ loḡ lôkliḡyak hadêḡ môlô. Ma doḡtom avômalô vi atu ba êḡmô yaiḡ ek anêḡ loḡ lôkliḡyak, thêlô ethak elanô abô êḡ hathak abô loḡ kapô iyom. 12 *Aêḡ ba, “thêlô tem nêḡḡe bêḡ anôḡ, ma doḡtom tem miḡ neyala ami.

* 3:22: Mat 9:34; 10:25 * 3:22: Belsebul ma Sadaḡ anêḡ athêḡ yaḡ. * 3:31: Mak 6:3; Jon 2:12; Ap 1:14 * 4:1: Mak 3:7-9; Luk 5:1-3 * 4:2: Mat 13:34; Mak 4:33-34 * 4:12: Ap 28:26-27

Ma tem nedaŋô abô bêŋ anôŋ,
ma doŋtom tem miŋ neyala abô takêŋ
anêŋ ôdôŋ ami.

Yakô thêlô nede kapôlôŋiŋ liliŋ,
ma Wapômbêŋ nêŋ iniŋ kambom vê:”
Aisaia 6:9-10

¹³ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô
miŋ oyala abô loŋ kapô êntêk ami e? Aêŋ
ba tem môlô noyala abô loŋ kapô yaŋ
aisê? ¹⁴ Anyô atu ba havatho yaŋvêk, êŋ
ma hatôm yani havatho Wapômbêŋ anêŋ
abô. ¹⁵ Ma avômalô vi ma êtôm yaŋvêk
atu ba epaliv halôk loŋôndê. Thêlô êŋ
elanô Wapômbêŋ anêŋ abô. Ma doŋtom
kethêŋ oyaŋ ma Sadaŋ hayô ba hêv abô
takatu ba evatho halôk thêlô kapôlôŋiŋ vê.
¹⁶ Ma avômalô vi ma hatôm yaŋvêk epaliv
halôk valu kikiliŋ. Thêlô elanô Wapômbêŋ
anêŋ abô ba êvhaviŋ kethêŋ lôk leŋiŋmavi.
¹⁷ Ma doŋtom miŋ habi ŋgalôk ami ba intu
imiŋ vauna iyom. Ek malê nena malaiŋ
lôk vovaŋ hapôm thêlô hathak Wapômbêŋ
anêŋ abô, êŋ ma etak iniŋ êvhaviŋ kethêŋ
oyaŋ. ¹⁸ Ma avômalô vi êtôm yaŋvêk epaliv
halôk loŋ yak lôkmaŋgiŋ kapô. Avômalô
takêŋ elanô Wapômbêŋ anêŋ abô, ¹⁹ *
doŋtom thêlô leŋiŋhiki bêŋ anôŋ hathak
iniŋ lôkmala pik êntêk lôk valuseleŋ ma
maleŋiŋkiliŋ hathak nômkama lomalama.
Auk takêŋ intu hasivuŋ Wapômbêŋ anêŋ
abô ba thêlô miŋ ik iniŋ anôŋ ami. ²⁰ Ma
avômalô vi ma êtôm yaŋvêk epaliv halôk
pik mavi. Thêlô elanô ba evaloŋ loŋ hêk
thêlôniŋ kapôlôŋiŋ. Doho iniŋ anôŋ atu
ba hik ma hatôm 30 ma doho 60 ma doho
hatôm 100.”

Êthôkwêŋ atum hamiŋ ek nêŋ deda
(Luk 8:16-18)

²¹ *Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ nena,
“Môlô othak ôtôm atum ba osoŋ halôk
uŋ kapô mena uvuŋ hamô loŋ kapô e?
Mî, môlô ôtôm ba ôthôkwêŋ liŋ hamiŋ.
²² *Nômkama nômbêŋ atu ba hamô loŋ kapô,
êŋ ma vêŋmam ka tem imbitak yaŋi. Ma
nômkama takatu ba anyô havuŋ hêk loŋ
kapô, êŋ ma vêŋmam ka tem imbitak deda.

* **4:19:** Mat 19:23-24 * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33 *
Mat 13:12; 25:29; Luk 19:26 * **4:29:** Jol 3:13; ALK 14:15

²³ O anyô lôk lemôndôŋ ma ondaŋô abô
êntêk.”

²⁴ *Vêŋ ma Yisu hanaŋ, “Lemimimbi abô
takatu ba yahanan katô. Ma olaŋô mavi,
êŋ ma tem noyala katô anôŋ lôk noja auk
mavi bêŋ anôŋ imbiŋ. ²⁵ *Ôpatu ba halaŋô
Wapômbêŋ anêŋ abô, ma tem Wapômbêŋ
nêŋ auk bêŋ anôŋ êndêŋ yani. Ma doŋtom
ôpatu ba miŋ halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô
ami, anêŋ auk mavi atu ba bôk hamô haviŋ
yani, Wapômbêŋ tem nêŋ vê.”

*Abô loŋ kapô hathak yaŋvêk halumbak
bêŋ*

²⁶ Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak ma aêntêk. Anyô te hapaliv
yaŋvêk halôk anêŋ ku kapô. ²⁷ Ma hêk
hadêŋ bôlôvôŋ ma haven hadêŋ lôkwak. Ma
doŋtom yaŋvêk da hapup ba habitak bêŋ,
ba anyô êŋ miŋ hayala ami. ²⁸ Pik da
hadum ku ba yaŋvêk êŋ hapup ba livuk
habitak ma habi ŋaŋuŋ ba hik va hayô hamô.
²⁹ *Ma nôŋm takêŋ hapôpêk i, êŋ ma anyô
êŋ hawa biŋ ba hale anôŋ hathak ek malê
nena waklavôŋ neja anôŋ hayô.”

Abô loŋ kapô hathak ava yaôna
(Mat 13:31-32; Luk 13:18-19)

³⁰ Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ aisê esak
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ek nêŋ auk
êndêŋ môlô? Lôk abô loŋ kapô alê yaŋ
intu tem yanaŋ? ³¹ Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak ma hatôm ava yaônate ba havatho
halôk anêŋ ku. Ava êŋ ma yaôna lôk. ³² Ma
doŋtom hapup ba habitak alokwaŋ daim
ba hamôŋ ek nômkama ku kapô vi. Alok-
waŋ êŋ anêŋ thaŋaŋ ma bêŋ ba intu loŋ
kapô mavi ek menak nedav iniŋ unyak
êndôk ba nêŋmô.”

Yisu hanaŋ abô loŋ kapô iyom
(Mat 13:34-35)

³³ Ma Yisu hathak hanaŋ abô loŋ kapô
bêŋ anôŋ aêŋ iyom hadêŋ avômalô. Ma
hadôŋ thêlô hatôm thêlôda iniŋ auk eyala
nômkama. ³⁴ Avômalô bêŋ anôŋ êmô haviŋ
yani, êŋ ma hathak hadôŋ i hathak abô loŋ
kapô iyom. Ma yanida lôk anêŋ ŋê ku iyom
êmô, êŋ ma hanaŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ hadêŋ i.

* **4:22:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **4:24:** Mat 7:2 * **4:25:**

*Yisu hanaŋ ba lovak bêŋ hama
(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)*

³⁵ Wak êŋ anêŋ yaŋsiŋ habôk ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” ³⁶ Êŋ ma thêlô etak avômalô nômbêŋ atu ma ethak yeŋ atu ba Yisu hamô ba i. Ma yeŋ doho i haviŋ. ³⁷ Êŋ ma ôthôm bêŋ lôk lovak hayô ba hayuv ŋaŋ ba ŋaŋ haŋgasô halôk yeŋ kapô ba hadum ek êmô yeŋ sesoŋ. ³⁸ Yisu hayô hêk kwalim te hêk yeŋ layuk ba hêk sôm. Êŋ ma anêŋ nê ku êyô ik liŋ ba enaŋ, “Kêdôŋwaga, ŋaŋ tem endok alalô. Ma hosonŋ nena êŋ ma nôm oyaŋ e?”

³⁹ Êŋ ma Yisu haviyô ma hathaŋ ŋaŋ budum lôk lovak ba hanaŋ nena, “Nôŋgwêk yaô ma ômô tiŋiŋ!” Yôv ma lovak hama ma ŋaŋ hêk labalina.

⁴⁰ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku nena, “Môlô ôkô eka? Miŋ ôêvhaviŋ ami denaŋ e?”

⁴¹ Ma nê êŋ elowaliŋ kambom ba enaŋ hik thêlôda liŋ, “Yani ma opalê ba intu ŋaŋ lo lovak elanŋ abô ba esopa.”

5

*Yisu hêv ŋgôk kambom vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)*

¹ Yisu lôk anêŋ nê ku i kasukthôm vi tuvulu ma êyô avômalô Gelasa iniŋ pik. ² Ma yeŋ hathak liŋ ma Yisu habup pik. Êŋ ma anyô lôk ŋgôk lelaik te halêm anêŋ siô ba hi hadêŋ Yisu. ³ Yani hathak hamô siô ma miŋ hatôm anyô late embalonŋ yani loŋ ami. Ma miŋ hatôm nekak yani loŋ esak seŋ ami. ⁴ Bôk evalonŋ yani lôbôlônŋ ba ekak va lobaŋ lusu hathak seŋ ma doŋtom hathô seŋ êŋ kisi. Anyô late miŋ hatôm embalonŋ ôpêŋ ba êmô tiŋiŋ ami, milôk. ⁵ Ma wak lo bôlôvônŋ sapêŋ ma hamô ba haveŋ siô lo dum ma haŋgaliak ba haŋgothe liŋkupik hathak valu.

⁶ Yani hayê Yisu halêm daim denaŋ, ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ Yisu ma halek vadônŋ lêlô hamô Yisu ma. ⁷⁻⁸ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Ŋgôk lelaik, otak ôpêntêk ba nu.” Ma anyô lôk ŋgôk êŋ dalam lôklala bo- maŋ, “Yisu, Wapômbêŋ Leŋ Anônŋ Biŋ anêŋ Nakaduŋ, hólêm ek undum malê êndêŋ ya?”

* 5:7-8: Mak 1:24

Esak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ miŋ nê vo- vanŋ êndêŋ ya ami!”

⁹ Êŋ ma Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Anêŋ athêŋ nena?”

Ma ôpêŋ hanaŋ, “Yenaŋ athêŋ nena Nê Vovak Lubuŋlubuŋ, ek malê nena yêlô ma bêŋ anônŋ.” ¹⁰ Ma yani hateŋ Yisu lôbôlônŋ nena miŋ nêŋ thêlô vê êŋjêk loŋ êŋ ami.

¹¹ Bok bêŋ anônŋ eyaŋ nôŋ êmô dum te habobo loŋ êŋ. ¹² Ma ŋgôk takêŋ enaŋ hik Yisu liŋ nena, “Nêŋ yêlô vê ni êndôk bok takêŋdaku kapô.” ¹³ Êŋ ma Yisu halôk ba hêv thêlô vê i êlôk bok takêŋ kapô. Ma bok takêŋ elanŋviŋ kethêŋ ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ŋaŋ halok sapêŋ vônô. Bok takêŋ ma hatôm 2,000.

¹⁴ Ma nê takatu ba eyabiŋ bok êsôv ba i enaŋ bêŋ haveŋ malak bêŋ lôk loŋ yaô nenanena haviŋ. Êŋ ma avômalô i ek nêgê nôŋ atu ba lêk habitak. ¹⁵ Thêlô êyô ma êyê ôpatu ba bôk ŋgôk lubuŋlubuŋ êmô iviŋ yani lêk hapuk sôp ma anêŋ auk mavi ba hamô tiŋiŋ. Êŋ ma thêlô êkô kambom. ¹⁶ Ma nê takatu ba êyê nôŋ êŋ enaŋ abô hadêŋ avômalô hathak malê atu hapôm anyô lôk ŋgôk êŋ ma enaŋ hathak bok takatu ba elok ŋaŋ ba ema haviŋ. ¹⁷ Êŋ ma avômalô eteŋ Yisu lôklokwaŋ ek etak thêlônŋiŋ loŋ ba ni buyaŋ.

¹⁸ Yôv ma Yisu hathak yeŋ, ma anyô atu ba ŋgôk bôk hamô haviŋ yani hapetenak nena, “Hatôm yasôk imbiŋ o e?” ¹⁹ Ma doŋtom Yisu miŋ halôk hathak ôpêŋ anêŋ abô ami ba hanaŋ nena, “Nu anêŋ un- yak lôk anêŋ avômalô. Ma onaŋ êndêŋ thêlô esak nômbêŋ atu ba Anyô Bêŋ hadum hathak o lôk hêv anêŋ lahaviŋ hadêŋ o.”

²⁰ Êŋ ma ôpêŋ havôhi anêŋ loŋ ma hanaŋ hathak nômbêŋ atu ba Yisu hadum hadêŋ yani haveŋ malak laumiŋ atu ba hamô Dekapolis kapô. Ma avômalô loŋ êŋ sapêŋ elanŋ ba esonŋ kambom.

*Avena ŋama lôk avi lijiŋ
(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)*

²¹ Yisu hathak yeŋ ba hi liŋdaŋ vi tuvulu hathak loŋbô. Yani hamiŋ liŋdaŋ, ma avômalô bêŋ anônŋ isup i ethak doŋtom

ba ekalabu yani siñ. ²² Ma anyô bêñ hayabiñ unyak yeñ te halêm, anêñ athêñ nena Jailus. Yani hi hayê Yisu ma hêv yak halôk Yisu va luvi. ²³ Ma hapetenak nena, “Yenañ avena tem ema. Ma hatôm ôlêm ba otak bahem êyôñgêk yani ek imbitak mavi ba êmô lôkmala e?” ²⁴ Êñ ma Yisu hi haviñ yani.

Ma avômalô bêñ anôñ esopa yani ba ekalabu yani siñ. ²⁵ Avi te hamô loñ êñ ba hapôm lijiñ thalaleñ halom hatôm sondabêñ laumiñ ba lahavuju. ²⁶ Dokta bêñ anôñ idum ek nêñem yani sa ma doñtom miñ êtôm ami ma êv vovañ iyom. Avi êñ hêv anêñ valu lôkthô hadêñ thêlô, ma doñtom lijiñ êñ miñ hakapok dokte ami ma halom hêk denañ. ²⁷ Ma bôk halañô abô hathak Yisu, ba intu halôk avômalô nômbêñ êñ kapô ma haveñ Yisu yam ba hasôm anêñ sôp dañ. ²⁸ Yani lahabi nena, “Yambaloñ anêñ kwêv iyom ma tem ya mavi.” ²⁹ Hasôm iyom ma kethen oyañ ma anêñ thalaleñ hakapok ma hayala nena malaiñ êñ hatak yani.

³⁰ *Ma Yisu hasaê nena anêñ lôklokwañ doho hêv yak. Êñ ma hik i liliñ hamiñ avômalô takêñ malêvôñ ma hanañ, “Opalê hasôm ya?”

³¹ Ma anêñ nê ku enañ, “Hôyê avômalô nômbêñ êntêk ekalabu o siñ ma honañ hik liñ hathak opalê hasôm o eka?”

³² Ma doñtom Yisu hatitiñ hawê haveñ nena opalê intu hasôm yani. ³³ Ma avi êñ hayala nôm atu ba lêk hapôm yani, ba intu hakô ba halowaliñ ma hi halek vadôñ lêlô hêk Yisu va. Ma hanañ nôm takêñ bêñ hadêñ yani. ³⁴ *Ma Yisu hanañ hadêñ yani nena, “Yenañ avena, anêm hôêvhaviñ hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali. Anêm lijiñ lêk hatak o.”

³⁵ Yisu hanañ abô denañ ma anyô doho êlêm anêñ Jailus anêñ unyak ba enañ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôñwaga ma miñ nêñ malaiñ êndêñ yani ami.”

³⁶ Ma doñtom Yisu miñ halañô iniñ abô ami ma hanañ hadêñ Jailus nena, “Miñ ôkô ami, ônêñmimiñ iyom.”

³⁷ Yisu hadô avômalô ini nimiñ yani ba hawa Pita lo Jems ma yañ Jon iyom ba i haviñ yani. ³⁸ Thêlô êyô Jailus anêñ unyak ma hayê avômalô lêk elañ asêñ malêñ lôk thôthô bêñ anôñ. ³⁹ Êñ ma hi unyak kapô ma hanañ hadêñ thêlô nena, “Olañ ba thôthô bêñ êntêk eka? Amena ma hêk sôm iyom ma miñ hama ami.” ⁴⁰ Ma thêlô emalik hathak yani.

Ma Yisu hêv thêlô vê ba ele yaiñ ba i, ma hawa amena êñ anêñ talêbô lo lambô ma anêñ nê ku lô atu iyom iviñ yani ba i unyak kapô atu ba amena hêk. ⁴¹ *Êñ ma havalon avena bañ ma hanañ hathak abô Hiblu aêntêk, “Talita kum!” (Abô êñ anêñ ôdôñ nena, “Yenañ avena, yanañ êndêñ o nena umbiyô.”) ⁴² Ma kethen oyañ ma avena êñ haviyô ba haveñ. Yani anêñ sondabêñ hatôm laumiñ ba lahavuju. Thêlô êyê ba eboloba kambom. ⁴³ Ma Yisu hanañ lôklokwañ hadêñ thêlô nena miñ nenañ nôñ êñ bêñ êndêñ anyôla ami. Ma nêñem nôñ ek enjañ.

6

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu (Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

¹ Yisu hatak loñ êñ ma hi anêñ malak ôdôñ ma anêñ nê ku i iviñ. ² *Sabat anêñ Waklavôñ hayô ba Yisu hi unyak yeñ ma hadôñ avômalô. Ma avômalô bêñ anôñ elañô anêñ abô ba eson ma enañ nena, “Ôpêntêk hawa abô lôk auk takêntêk anêñ êsê ba intu hadum nômbithi hathak? ³ Ôpêñ ma anyô halav unyak e? Yani ma Malia nakaduñ ma Jems lo Josep ma Judas lo Saimon thêlô iniñ te bêñ e? Ma anêñ livi êmô loñ êntêk haviñ alalô e?” Thêlô enañ aêñ, ma êpôlik hathak yani.

⁴ *Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Plopet hawa athêñ bêñ hêk malak yañ. Ma doñtom anêñ malak ôdôñ lôk anêñ thalaleñ ma anêñ avômalô, ma hatôm anyô athêñ mi.” ⁵ Aêñ ba Yisu miñ hatôm idum nômbithi êñjêk loñ êñ ami, ma hatak bañ hayô hêk anyô lôk lijiñ tomtom iyom ba

* 5:30: Luk 6:19 * 5:34: Mak 10:52; Luk 7:50; 17:19

* 5:41: Luk 7:14 * 6:2: Jon 7:15 * 6:4: Jon 4:44

ibitak mavi. ⁶ Ma Yisu hason kambom hathak thêlô miñ êvhavinj yani ami.

Yisu hêv nê ku ba i

(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yisu hi lomalak nenanena ma hadôñ avômalô. ⁷ Ma halam anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju ethak donjom ma habi i sam ba hêv juju ba i lôk hêv lôklokwanj hadêñ thêlô ek nêñêm ngôk lelaik vê.

⁸*Ma Yisu hanañ hadêñ i nena, “Nobalonj unim kôm kwandiñ iyom. Ma miñ noja nômla doho imbiñ ami. Polom lôk vak ma valu imiñ unim vak damañ ami, dô. ⁹ Ma ungwik vemim kapô bokngôp iyom, ma miñ noja kwêv ju ami. ¹⁰ Ma ôyô unyak te, ma nômô unyak êñ iyom endeba notak loñ êñ ba unu buyañ. ¹¹*Ma loñ takatu ba miñ ewa môlô thô ami lôk êdô nedañô môlônim abô, ma waklavônj otak loñ êñ, ma ungwik vongovañ takatu ba hamô vemim kapô vê êndôk thêlô malenij ek injik iniñ kambom thô.”

¹² Êñ ma Yisu anêñ nê ku i lomalak ma enañ ek avômalô nede kapôlônij liliñ. ¹³*Thêlô êv ngôk bêñ anônj vê lôk etak nôm lêñlêñ hayô hamô avômalô lôk lijiñ bêñ anônj lenjnkadôk ba idum i ibitak mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma Jon anyô hathik ñañ

(Mat 14:1-12; Luk 3:19-20; 9:7-9)

¹⁴*Kiñ Helot Antipas halanô abô hathak Yisu ek malê nena avômalô sapêñ bôk eyala yani katô. Doho enañ, “Jon anyô hathik ñañ haviyô hathak loñbô ba intu hawa lôklokwanj ba hadum nômbithi takêñ.”

¹⁵ Ma vi enañ, “Yani ma Elia.”

Ma vi enañ, “Yani ma plopet te hatôm plopet tak sêbôk doho.”

¹⁶ Ma donjom Helot halanô abô takêñ ma hanañ nena, “Jon, ôpatu ba bôk yahadabêñ laselo kisi, lêk haviyô hathak loñbô!”

¹⁷⁻¹⁸*Sêbôk ma Helot hawa yañ Pilip anêñ avi Helodias vani. Ba Jon hanañ hadêñ Helot nena, “Lêk howa mamuyañ yanavi vani ba intu hubuliñ abô balabuñ.” Êñ ma Helot hêv abô ek nebalonj Jon. Ma evalonj yani ba ekak loñ ma êdô hamô

koladônj. ¹⁹ Ma Helodias havalonj anêñ lamanij hathak Jon loñ ba lahavinj nijik yani vônô, ma donjom miñ hatôm ami, ²⁰ ek malê nena Helot hakô ek Jon. Yani hayala nena Jon ma anyô matheñ lôk anyô thêthônj. Aêñ ba hayabiñ Jon mavi. Ma hathak halanô Jon anêñ abô ba lahiki kambom, ma donjom lahavinj bêñ anônj ek endanô anêñ abô.

²¹ Havenj yam ma Helodias hapôm loñondê te. Helot hanjabôm nôm bêñ ek lahabi anêñ waklavônj talêbô hawa yani. Ba halam anêñ nê bêñbêñ takatu ba ethak êv yani sa lôk nê vovak laik môñ ma nê bêñbêñ anêñ Galili. ²² Thêlô eyañ nôm êmô ma Helodias nalavi hayô haloyeñ ba hadum Helot lôk anêñ nê bêñbêñ sapêñ malenij mavi.

Êñ ma kiñ hanañ hadêñ avena êñ, “Lemhavinj malê ba honañ ma tem yanêm êndêñ o.” ²³ Ma havak abô haviñ yani nena, “Yanañ avanônj biñ dake nena honañ hik ya liñ hathak nômlate ek yanêm êndêñ o, êñ ma tem yanêm iyom. Ma honañ hadêñ ya ek yambak yenañ pik lôk nômkama sapêñ vose êndôk malêvônj ba yanêm vi êndêñ o, êñ ma hatôm.”

²⁴ Êñ ma avena êñ hi hanañ hik talêbô liñ, “Yanañ aisê?”

Ma talêbô hanañ, “Onañ nena, ‘Yalenhavinj Jon anyô hathik ñañ wakadôk.’”

²⁵ Ma avena êñ havôhi lêvôkê ma hanañ hadêñ kiñ nena, “Yalenhavinj êntêk iyom ma otak Jon anyô hathik ñañ wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêñ ya.”

²⁶ Ma kiñ halanô ma lamalainj bêñ, ma donjom bôk havak abô halôk nê bêñbêñ malenij yôv. Ba intu hadô enañ nena mi. ²⁷ Aêñ ba hêv ôpatu ba hathak hik anyô vônô ba hi ek enja Jon wakadôk ba êlêm. Anyô êñ hi koladônj ma hadabêñ Jon laselo kisi. ²⁸ Ma hatak halôk belev te, ma hawa ba hi hêv hadêñ avi muk atu. Ma avi êñ hawa ba hi hêv hadêñ talêbô. ²⁹ Ma Jon anêñ nê ku elanô abô êñ, ma êlêm ewa anêñ liñkupik ba i elav halôk siô valu abyanj.

* **6:8:** Luk 10:4-11 * **6:11:** Ap 13:51 * **6:13:** Jem 5:14 * **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19-20 * **6:17-18:** Wkp 18:16

*Yisu havakôn avômalô hatôm 5,000
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-13)*

³⁰ *Aposel itup êyô ek Yisu hathak lonjô ma enaj hathak nôm takatu ba thêlô idum lo êdôn. ³¹ Ma avômalô bêj anôn i ba êlêm ba Yisu lôk anêj nê ku miñ hatôm nejan nôm ami. Ba intu hanañ hadêj anêj nê ku nena, “Nôlêm ek alôana lonj thiliv bute ek naja lovak.”

³² Aêj ba thêlôda iyom ethak yeñ te ba i lonj thiliv bute. ³³ Ma doñtom avômalô bêj anôn êyê thêlô ma eyala lonj atu ba thêlô tem ini. Ba intu avômalô anêj lomalak lomalak elañviñ ba êyô lonj êj êmôn vêm ka Yisu lôk anêj nê ku êyô even yam. ³⁴ *Ma Yisu hathak liñ ma hayê avômalô bêj anôn lêk êmô hatôm boksipsip takatu ba alañsi mi, ba intu lahiki hathak thêlô. Ma hadôn thêlô hathak nômkama bêj anôn.

³⁵ *Yañsiñ hayô ma anêj nê ku i hadêj yani ma enaj, “Lêk yañsiñ ma alalô amô lonj thiliv. ³⁶ Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk lonj takatu ba hamô habobo ek nêñem iniñ nôm vuli ek nejan.”

³⁷ Ma doñtom Yisu hanañ nena, “Mi, môlôda nobakôn i.”

Êj ma thêlô enaj viyañ, “Ai, avômalô nômbêj anôn ba intu napôm valu êtôm ku ayôn bahenvi ba lahavulô anêj vuli ek nanêm nôm vuli esak e?”

³⁸ Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Môlônim polom vithê? Ôñgô am.”

Ma i êyê ma enaj nena, “Polom bahenvi ma alim ju.”

³⁹ Êj ma Yisu hanañ ek anêj nê ku nenañ êndêj avômalô ek nimbi i sam ni lodôn lodôn nenanena ba nêndôk nêmo kamuñ mavi atu. ⁴⁰ Ma thêlô ibi i sam hi lodôn lodôn ba vi ma hatôm 100 êmô dôm te ma ôdôn yañ ma hatôm 50 êmô lodôn lodôn aêj. ⁴¹ Ma Yisu hawa polom bahenvi lôk alim ju atu. Ma hêv ma hathak leñ ma hêv mek. Vêm ma haya polom êj ma hêv hadêj anêj nê ku ek nimbi sam êndêj avômalô takatu ba êmô. Ma hadum aêj hathak alim ju atu haviñ. ⁴² Ma avômalô sapêj eyañ ba leñjiviyak. ⁴³ Ma polom lôk alim wata vi atu ba hamô

ma nê ku isup halôk vak sam laumiñ ba lahavuju. ⁴⁴ Ma anyô takatu ba eyañ nôm êj ma hatôm 5,000.

*Yisu havenj kasukthôm anêj dômlê
(Mat 14:22-33; Jon 6:16-21)*

⁴⁵ Vêm ma Yisu hanañ hadêj anêj nê ku nena nesak yeñ ba nêmon ba ini Betsaida. Ma yanida hamô ek nêmo avômalô ba ini am. ⁴⁶ *Yani hêv avômalô ba i, êj ma yani hathak dum te ba hi ek eteñ mek.

⁴⁷ Hale vônô ma yeñ atu lôk anêj nê ku êmô kasukthôm malêvôn biñ ma Yisu da intu hamô liñdan denañ. ⁴⁸ Ma hayê lovak hayuv anêj nê ku lôk yeñ ba hamô yeñ lonj hale hi. Ma thêlô lôklokwañ ek ivusiñ yeñ. Habobo tem eyañ ma Yisu havenj kasuk anêj dômlê ba hi hadêj thêlô. Yani hadum ek nêmo thêlô liliñ, ⁴⁹⁻⁵⁰ *ma doñtom anêj nê ku êyê yani havenj kasuk anêj dômlê ba eson nena anyôla dahô. Thêlô sapêj êyê yani ba êkô kambom ba elañ boloba.

Ma ketheñ oyañ ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena, “Môlô miñ nôkô ami ma nômo yaô! Ya êntêk!” ⁵¹ *Ma yani hathak yeñ haviñ thêlô ma lovak bêj êj hama. Ma thêlô eson kambom ba leñjhaba mayaliv. ⁵² Ek malê nena iniñ auk ma thektheke denañ ba miñ eyala polom atu ba Yisu hanjôli anêj ôdôn ami.

*Yisu hadum avômalô lôk lijiñ mavi hêk
Genesalet
(Mat 14:34-36; Jon 6:22-25)*

⁵³ Thêlô ethak liñdan vi tuvulu anêj Genesalet ma êtho yeñ hamô. ⁵⁴ Etak yeñ ba êlôk biñ ma avômalô êyê Yisu ba eyala yani ketheñ. ⁵⁵ Ba intu elañviñ even lonj sapêj ba ewa nê lôk lijiñ halôk yêm ba i lonj atu ba elañô nena Yisu tem êmô. ⁵⁶ Lonj nômbêj atu ba yani hi, malak yaônena lôk malak bêjbêj, ma avômalô ewa nê lôk lijiñ ba i êdô i hêk lonj ethak doñtom halôk. Ma eteñ yani ek nêsôm anêj kwêv daim anêj dan iyom. Ma sapêj atu ba êsôm ma ibitak mavi.

* 6:30: Luk 10:17 * 6:34: Nam 27:17; Mat 9:36 * 6:35: Mak 8:1-9 * 6:46: Luk 5:16 * 6:49-50: Luk 24:37 * 6:51: Mak 4:39

7

Yisu hanañ hathak nô m takatu ba tem indum anyô lelaik (Mat 15:1-20)

¹ Ma Palisi lo nê lôkauk hathak abô balabuñ doho êlêm anêñ Jelusalem ba ekalabu Yisu siñ. ² *Ma thêlô êyê Yisu anêñ nê ku doho eyañ nô m lôk bahenñ “lelaik” ma miñ ithik bahenñ hatôm Palisi iniñ abô majañ hanañ ami. ³ (Palisi lôk avômalô Israe ethak esopa limi iniñ kobom ba intu ethak ithik bahenñ hatôm kobom atu ba limi ethak idum. Ithik aêñ ma hatôm nejañ nô m, ma miñ ithik aêñ ami ma miñ hatôm nejañ nô m ami. ⁴ *Lôk i loñ etak nô m hamô ek nê nê m vuli ba êvô êlêm ma miñ ithik nô m takatu ba ewa hatôm iniñ bôk lo loñ atu ba ethak idum ami, êñ ma miñ hatôm nejañ nô m takêñ ami. Thêlô ethak esopa limi iniñ bôk lo loñ ba ithik tase lôk uñ ma belev lôk nô mkama lomalomama hatôm iniñ abô majañ hanañ.)

⁵ Êñ ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ enañ hadêñ Yisu, “Aisê ka anê m nê ku eyañ nô m lôk bahenñ lelaik ma miñ esopa bumalô iniñ abô majañ ami?”

⁶ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Plopet Aisaia bôk hato abô avanôñ hathak môlô nê takatu ba onañ abô mavi ma donjom udum kambom lomalomama ba hanañ nena, “‘Avômalô êntêk êbô yenañ athênñ hathak venñbôlêk oyañ.

Ma donjom kapôlôññ ma hêk daim bô ek ya.

⁷ Thêlô êv yey oyañ hadêñ ya.

Ma ethak enañ thêlôda iniñ abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbênñ anêñ abô.” ’ *Aisaia 29:13*

⁸ Môlô ovaloñ nê pik iniñ kobom loñ ma otak Wapômbênñ anêñ abô balabuñ.”

⁹ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô ôdô Wapômbênñ anêñ abô balabuñ ba osopa môlôda unim abô majañ. ¹⁰ *Hatôm Mose bôk hanañ aêntêk, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathañ lambô lo

talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpên vônô.’ ¹¹ Ma donjom môlô othak onañ nena anyôla hanañ hadêñ lami nena, ‘Yenañ nô mkama atu ba hamô ek yanê m mamu sa, êñ ma bôk yahanañ nena tem yanê m êndênñ Wapômbênñ êtôm da. Ba intu miñ hatôm yanê m mamu sa ami.’ ¹² Êñ ma numiñ yani loñ siñ ek nê m talêbô lo lambô sa. ¹³ Môlô othak osopa libumi iniñ bôk lo loñ ba ôvôliñ dômiñ ek Wapômbênñ anêñ abô. Lôk udum kobom lomalomama aêñ iyom.”

¹⁴ Ma Yisu halam avômalô nô mbênñ atu êlêm hadêñ yani hathak loñbô ma hanañ, “Môlô sapênñ, nodañô ya lôk noyala abô takêntêk. ¹⁵⁻¹⁶ *Nôm eyañ miñ hatôm indum anyô imbitak lelaik ami. Mi. Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiñ, intu hadum anyô habitak lelaik.”*

¹⁷ Yisu hatak avômalô nô mbênñ atu ma hi unyak kapô. Êñ ma anêñ nê ku enañ hik yani liñ hathak abô loñ kapô atu ba hanañ. ¹⁸ Ma Yisu hanañ, “Ma môlô ôthônñ haviñ e? Odañô katô! Nôm takatu ba eyañ, miñ hatôm idum anyô imbitak lelaik ênjêk Wapômbênñ ma ami. ¹⁹ Nôm takêñ miñ halôk anyô kapô ba habuliñ iniñ auk ami. Mi, hi hamiñ anyô lasoam vê m ma hale yaiñ ba hi.” (Yisu hanañ aêñ ek hik thô nena nô m eyañ sapênñ ma lêk mavi iyom.)

²⁰ Ma Yisu hanañ nena, “Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiñ, intu hadum anyô ibitak lelaik hêk Wapômbênñ ma. ²¹ Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiñ ma aêntêk: auk kambom lôk sek waliliñ ma vani lôk ik anyô vônô ma idum sek haviñ anyô yañ yanavi lôk ²² maleññkilik ma leñññhabi auk kambom hathak anyô vi lôk abôyañ ma idum nô m kambom hathak anyô yañ ma miñ mama ami lôk leñdañ hathak anyô yañ anêñ nô mkama ma enañ abôyañ hathak anyô yañ lôk êbô i hathak iniñ athênñ ma idum nô mkama hatôm nê molo. ²³ Nôm kambom takêñ intu hamô anyô kapô ba hale yaiñ ba hadum ôpênñ habitak lelaik.”

* **7:2:** Luk 11:38 * **7:4:** Mat 23:25 * **7:10:** Kis 20:12; 21:17; Lo 5:16 * **7:15-16:** Ap 10:14-15 * **7:15-16:** Nê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: O anyô lôk lemôndôñ ma ondañ abô êntêk.

*Avi Ponisia te hêvhaviņ Yisu
(Mat 15:21-28)*

²⁴ Ma Yisu hatak loņ êņ ma hi haveņ loņ takatu ba habobo Taia. Ma hi unyak te kapô ma hadô ek avômalô neyala nena yani hamô loņ êņ. Ma doņtom miņ hatôm imbuņ i ek avômalô ami. ²⁵ Ma avi te atu ba ngôk lelaik hamô haviņ nalavi halaņô nena Yisu lêk hayô loņ êņ. Êņ ma hi ketheņ ma halek vadôņ lêlô hêk Yisu ma. ²⁶ Yani ma avi Glik te ba talêbô havathu hêk Ponisia hamô Silia kapô. Ba hanaņ hik Yisu liņ lôk kapô malaiņ nena nê m ngôk atu ba hamô haviņ nalavi vê.

²⁷ Ma Yisu hanaņ nena, “Alalô nanêm nôm êndêņ avômena vêmam. Ma kambom ek nakaliv avômena iniņ nôm êndêņ avuņ.”

²⁸ Ma avi êņ hanaņ, “Anyô Bêņ, êņ ma avanôņ. Ma doņtom avuņ ethak isup avômena iniņ nôm mapmap atu ba hêv yak halôk balê vibiņ ba eyaņ.”

²⁹ Ma Yisu hanaņ, “Abô atu ba honaņ ma mavi ba intu ômbônu. Ngôk êņ lêk hatak nalum avi yôv.”

³⁰ Ma avi êņ hayô anêņ unyak ma hayê nena ngôk lêk hatak nalavi ba nalavi lêk hêk bônôņ hêk anêņ loņ.

*Yisu hadum anyô lëndôņ lôk abôlêk putup
te mavi*

³¹ Ma Yisu hatak Taia iniņ loņ hêk ma hasopa Saidon habup halôk ba hi hayô Dekapolis iniņ loņ vêm ma havôhi kasukthôm Galili. ³² Êņ ma ewa anyô lëndôņ lôk abôlêk putup te ba êyô ek Yisu ma enaņ hik yani liņ lôk kapôlôņiņ ek etak baņ êyôngêk ôpêņ.

³³ Ma Yisu hawa ôpêņ ba hi daim dokte ek avômalô ma hasoņ baņgwasin halôk ôpêņ lëndôņ kapô. Vêm ma hasôwapôk hathak baņ ma hasôm ôpêņ dahalaņ. ³⁴ Ma hayê leņ ma hik siv auk ma hanaņ hadêņ ôpêņ hathak abô Hiblu nena, “Epata!” (Anêņ ôdôņ nena lemôndôņ ekyav.) ³⁵ Êņ ma ôpêņ lëndôņ lo abôlêk hakyav ma hanaņ abô halêm yaiņ.

³⁶ *Ma Yisu hanaņ nena miņ nenaņ bêņ êndêņ anyôla ami. Hanaņ aêņ lôbôlôņ ma doņtom avômalô miņ bônôņ ami ma enaņ

bêņ hi ba hi. ³⁷ *Ma avômalô eson kambom ba enaņ, “Yani hadum nômkama lôkthô ma mavi anôņ. Hadum nê leņôndôņ kôtoņ elañ abô ma nê veņiņbôlêk putup enaņ abô halêm yaiņ.”

8

*Yisu havakôņ avômalô hatôm 4,000
(Mat 15:32-39)*

¹ *Ma wak te ma avômalô bêņ anôņ êlêm ethak doņtom hathak loņbô. Ma thêlô nôm mi ek nejaņ. Êņ ma Yisu halam anêņ nê ku êlêm ma hanaņ hadêņ i nena, ² “Yaleņ hik ya hathak avômalô nômbêņ êntêk. Thêlô bôk êmô haviņ ya hatôm wak lô ba iniņ nôm lêk mi. ³ Doho êlêm anêņ loņ daim bô ba intu yahêv i ba i oyaņ, ma tem maleniņ etaba êndôk loņôndê ba nê nê m yak.”

⁴ Ma anêņ nê ku enaņ nena, “Loņ êntêk ma loņ thiliv ma avômalô bêņ anôņ. Aêņ ba alalô naja polom anêņ êsê ek nanêm êndêņ i?”

⁵ Ma Yisu hanaņ hik thêlô liņ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enaņ nena, “Baheni ba lahavuju.”

⁶ Ma Yisu hanaņ hadêņ avômalô nômbêņ atu nena nêndôk nê m bini. Ma hawa polom baheni ba lahavuju atu ma hêv lamavi hadêņ Wapômbêņ. Ma haya ba hêv hadêņ anêņ nê ku ek nebani êndêņ avômalô nômbêņ atu ba êmô. ⁷ Ma iniņ alim yaônena tomtom hamô haviņ. Hêv lamavi hathak vêm ma hêv hadêņ anêņ nê ku ek nebani êndêņ avômalô imbiņ. ⁸ Ma avômalô nômbêņ êņ eyaņ ba leņiņviyak. Ma nê ku isup nôm wata halôk vak sam baheni ba lahavuju. ⁹ Avômalô takêņ ma hatôm 4,000. Yôv ma Yisu hêv thêlô sapêņ ba i. ¹⁰ Ma yani hathak yeņ haviņ anêņ nê ku ba i Dalmanuta iniņ loņ.

*Palisi leņiņhaviņ nêgê lavôņiņ te
(Mat 16:1-4)*

¹¹ Ma Palisi êyô ma enaņ hik Yisu liņ lôklokwaņ nena, “Undum lavôņiņ te ek injik thô nena Wapômbêņ hêv o ba hólêm mena mi e?” Thêlô enaņ aêņ ek nesau yani iyom. ¹² *Êņ ma Yisu hik siv auk ma hanaņ, “Avômalô bôlôņ êntêk leņiņhaviņ yandum

* 7:36: Mak 1:43-45

* 7:37: Ais 35:5

* 8:1: Mak 6:35-44

* 8:12: Mat 12:39; Luk 11:29

lavônin te ek injik thô nena Wapômbên bôk hêv ya ba yahalêm eka. Yanan avanôn êndên môlô nena tem min yandum lavônin ek avômalô bôlôn êntêk nêgê ami, ma mi.”
 13 Yôv ma Yisu hatak thêlô ma hathak yeŋ hathak loŋbô ba hi kasukthôm vi tuvulu.

Abô loŋ kapô hathak Palisi lôk Helot inin yis

(Mat 16:5-12)

14 Yisu anên nê ku leninpalin ba min ewa polom bên anôn ba ethak yeŋ ami ma ewa polom doŋtom iyom. 15 *Ma Yisu hanaŋ lôklokwan hadên thêlô nena, “Noyabin am esak Palisi lo Helot inin yis.”*

16 Ma nê ku enan hadên thêlôda nena, “Betha hanaŋ hathak alalô polom mi la.”

17 *Ma doŋtom yani hayala inin abô atu ba enan ba hanaŋ hik thêlô lin, “Môlô onan hathak min owa polom ami eka? Môlô ôthôn lôk min oyala ami denan e? Ma unim auk ma thektheke e? 18 Môlô nê lôk malemim ma min ôyê tak ami e? Ma môlô nê lôk lemimôndôn ma min olaŋô abô ami e? Ma môlô min lemimhabi nôm atu ba bôk yahadum ami e? 19 *Yahaya polom bahenvi ek avômalô hatôm 5,000 ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enan, “Laumin ba lahavuju.”

20 “Ma yahaya polom bahenvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enan, “Bahenvi ba lahavuju.”

21 Ên ma Yisu hanaŋ hadên i, “Aisê, min oyala ami denan e?”

Yisu hadum anyô mapusip te mavi hêk Betsaida

22 Ma thêlô i êyô Betsaida ma avômalô doho ewa anyô mapusip te hayô ma enan hik yani lin lôklokwan ek êsôm ôpên. 23 Ma Yisu havalon anyô mapusip hamô ban ma hadadi ba thai etak malak bên ma i daim dokte. Ma Yisu hasôwapôk hathak ôpên madaluk luvi ma hatak ban hayô hêk ôpên. Ma hanaŋ, “Hôyê nômlate mena mi e?”

24 Ma ôpên hêv ma lin ma hanaŋ, “Yahayê avômalô doho, ma doŋtom thêlô hatôm alokwan i ba êlêm.”

25 Ên ma Yisu hatak ban hayô hêk ôpên madaluk hathak loŋbô. Ma ôpên madaluk hakyav ba habitak mavi ma hayê nômkama sapên halêm yain. 26 Ma Yisu hanaŋ nena, “Nu oda anêm unyak ma min nu malak bên ami.”

Pita hanaŋ nena Yisu ma Kilisi

(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

27 Ma Yisu lôk anên nê ku etak loŋ ên ma ibup ethak malak nenanena takatu ba hamô habobo Sisalia Pilipai. Even loŋôndê denan ma hanaŋ hik anên nê ku lin, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”

28 *Ma thêlô enan nena, “Doho enan nena o ma Jon anyô hathik nan ma doho enan nena o ma Elia ma doho enan nena o ma plopet bô te.”

29 *Ma Yisu hanaŋ hik thêlô lin, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Ên ma Pita hanaŋ bên nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbên hêv ek nêm anên avômalô bulubin.”

30 *Ma Yisu hanaŋ lôklokwan ek min nenan abô ên bên êndên anyôla ami.

Yisu hanaŋ abô hathak anên nama

(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Ma Yisu hadôn thêlô ba hanaŋ nena, “Anyô Anên Nakadun atu tem esopa Wapômbên anên lahavin ba enja vovan bên anôn. Ma Israel inin nê bên bên lôk nê bên bên êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabun tem nimbunin dômin êndên yani. Ma Wapômbên tem indum ba nijik yani vonô. Ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loŋbô.” 32 Yisu hanaŋ abô takên bên hadên thêlô, ên ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathan ba hanaŋ nena, “Min onan aên ami.”

33 Ma doŋtom Yisu hik ma liliŋ ba hayê anên nê ku vi ma hathan Pita ba hanaŋ, “Sadan, nu dan! Hosopa anyô inin auk iyom ma min hosopa Wapômbên anên auk ami.”

* 8:15: Luk 12:1 * 8:15: Yis ma nôm atu ba hadum polom hathin bên. * 8:17: Mak 6:52 * 8:19: Mak 6:41-44 * 8:28: Mak 6:15 * 8:29: Jon 6:68-69 * 8:30: Mak 9:9 * 8:34: Mat 10:38-39; Luk 14:27

34 *Êṅ ma Yisu halam avômalô nômbênj atu ba êlêm ivinṅ anêṅ nê ku ma hananṅ, “Anyôla hadum ek esopa ya, êṅ ma êmbôlinṅ dôṃ êndênṅ yanida ma enja anêṅ alovalanṅsinṅ ba esopa ya. 35 Ek malê nena ôpatu ba lahabi bênṅ anôṅ hathak anêṅ lôkmala pik, anêṅ lôkmala êṅ tem nêṃ yak. Ma doṅtom ôpatu ba hatak anêṅ lôkmala ek hasopa ya lôk yenanṅ abô, yani êṅ tem enja lôkmala anôṅ. 36 Anyô te hawa nômkama pik sapênṅ, ma doṅtom miṅ hasopa Wapômbênṅ ami ba anêṅ lôkmala hêṃ yak, êṅ ma tem yani êṃô mavi e? Mi anôṅ, tem enja vovanṅ. 37 Ma anyôla hatôm nêṃ nômlate êndênṅ Wapômbênṅ ek enja anêṅ lôkmala esak loṅbô e? Mi anôṅ! 38 *Avômalô bôlôṅ êntêk ma lêk idum kobom kambom lomaloma ba êdô Wapômbênṅ. Aênṅ ba anyôla mama ek ya lôk yenanṅ abô, ma embenṅ yam atu ba Anyô Anêṅ Nakaduṅ êlêm imbinṅ Lambô anêṅ deda lôkmanṅinṅ lôk anêṅ aṅela mathenṅ, ma yani tem mama ek ôpênṅ aênṅ iyom.”

9

1 *Ma Yisu hananṅ hadênṅ thêlô, “Yananṅ avanôṅ êndênṅ môlô nena Wapômbênṅ anêṅ loṅ lôklinṅyak tem êlêm imbinṅ anêṅ lôklokwanṅ bênṅ. Ma môlô vi atu ba uminṅ loṅ êntêk tem nôṃô lôkmala denanṅ, ma ôṅgô nôṃ êṅ imbinṅ.”

*Yisu liṅkupik habitak yanṅda
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)*

2 *Wak bahenṅvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita lo Jems ma Jon ivinṅ yani ba ethak dumlolê daim te ba i êṃô daluk. Êṅ ma Yisu liṅkupik habitak yanṅda hêk thêlô malenṅinṅ. 3 Ma anêṅ kwêṃ habitak thapuk anôṅ binṅ ba anyô pik la miṅ hatôm isik anêṅ kwêṃ ba imbitak thapuk aênṅ ami. 4 Ma kethenṅ oyanṅ ma Elia lo Mose êyô ma enanṅ abô havinṅ Yisu ba thêlô êyê.

5 Ma Pita hananṅ hadênṅ Yisu, “Kêdôṅwaga, mavi anôṅ ek lêk alalô amô loṅ êntêk. Yêlô tem nadav unyak lôkkupik lokwanṅlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” 6 (Thêlô êkô kambom ba êthônṅ abô nenanṅ palinṅ ba intu Pita hananṅ aênṅ.)

7 Ma buliv te hayô hava thêlô sinṅ, ma abô te halêm anêṅ buliv êṅ kapô nena, “Intu ma yenanṅ Okna atu ba yalenṅhavinṅ videdaunṅ. Ba nodanṅô anêṅ abô!”

8 Ma kethenṅ oyanṅ ma thêlô êyê hawê havenṅ ma Yisu iyom intu haminṅ ma miṅ anyôla haminṅ havinṅ yani ami.

9 Vêṃ ma etak dumlolê êṅ ba êlôk ele i ma Yisu hananṅ lôklokwanṅ ek miṅ nenanṅ nôṃ atu ba êyê bênṅ êndênṅ anyôla ami endeba Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu ema ba imbiyô ênjêk ṅama esak loṅbô am. 10 Aênṅ ba thêlô ivunṅ abô êṅ hêk thêlôda ma miṅ enanṅ bênṅ ami, ma doṅtom enanṅ abô pôk bênṅ hathak “ema lo imbiyô ênjêk ṅama” anêṅ ôdônṅ ma aisê?

11 *Ma thêlô enanṅ hik Yisu linṅ, “Aisê ka ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ enanṅ nena Elia tem êṃônṅ ba êlêm vêṃ ka Mesia?”

12-13 *Ma Yisu hananṅ nena, “Avanônṅ! Elia tem êṃônṅ ek indum nômkama sapênṅ imbitak mavi esak loṅbô. Ma doṅtom yananṅ êndênṅ môlô nena Elia bôk halêm yôṃ. Ma avômalô esopa ininṅ lenṅhavinṅ iyom ba idum kambom lomaloma hadênṅ yani hatôm atu ba Wapômbênṅ anêṅ kapya bôk hananṅ hathak yani. Ma doṅtom aisê ka Wapômbênṅ anêṅ kapya hananṅ nena Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem enja vovanṅ bênṅ lôk nêmbôlinṅ dôṃinṅ êndênṅ yani?”

*Yisu hêṃ ṅgôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)*

14 Yisu thêlô êyô ek ṅê ku vi ma êyê avômalô bênṅ anôṅ lêk ethak doṅtom ba êṃô. Ma ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ lôk anêṅ ṅê ku vi atu ba êṃô enanṅ abô ba êkôki hathak. 15 Ma avômalô nômbênṅ êṅ êyê Yisu, ma esonṅ kambom ba elanṅvinṅ i ma ewa yani thô.

16 Ma Yisu hananṅ hik thêlô linṅ, “Môlô ôkôkam hathak malê?”

17 Ma anyô te haminṅ avômalô nômbênṅ êṅ kapô ba hananṅ, “Kêdôṅwaga, ṅgôk te havalonṅ yenanṅ okna abôlêk loṅ ba miṅ hatôm enanṅ abô ami. Ba intu yahawa halêm ek o. 18 ṅgôk hathak hayôkwinṅ yani ba habi yani halôk pik ma abôlêk wapôk thapuk hale yainṅ ma halonṅolonṅ abôlêk

* 8:38: Mat 10:33 * 9:1: Mak 13:30 * 9:2: Ap 3:22; 2Pi 1:17-18 * 9:11: Mal 3:1 * 9:12-13: Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6; Mat 11:14

kalalan ma liŋ havuviŋ ba thotho. Yahanan ek anêm nê ku nê nê nê ngôk êŋ vê ma doŋtom thêlô miŋ hatôm ami.”

¹⁹ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Yahamô haviŋ môlô sawa daim ma doŋtom miŋ ôêvhaviŋ ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôŋ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êŋ êlêm.”

²⁰ Êŋ ma ewa okna atu hi hadêŋ Yisu. Ngôk hayê Yisu, ma hayôkwiŋ okna êŋ kambom ba hêv yak halôk pik ba hapiki ma abôlêk thôk hêv yak.

²¹ Ma Yisu hanaŋ hik lambô liŋ, “Ngôk habuliŋ yani hadêŋ aŋgê?”

Ma lambô hanaŋ nena, “Sêbôk ba yani yaôna. ²² Ngôk êŋ habi yani halôk atum lôk ŋaŋ lôbôlôŋ ek injik yani vônô ma doŋtom mi. Aêŋ ba o hatôm undum ek ngôk êŋ etak yenaŋ okna, êŋ ma hôêv kapôlôm ek yai.”

²³ *Ma Yisu hanaŋ, “Aisê ka honaŋ nena, ‘o hatôm?’ Wapômbêŋ hatôm indum nômkama sapêŋ ek nê takatu ba êvhaviŋ yani.”

²⁴ Ma kethêŋ oyaŋ ma okna êŋ anêŋ lambô hanaŋ, “Yahêvhaviŋ ba undum ek yenaŋ auk atu ba miŋ yahêvhaviŋ ami êkôk ya liŋ ek yanêmbiŋ!”

²⁵ Ma Yisu hayê nena avômalô êvôv i kethêŋ ethak doŋtom, êŋ ma hathaŋ ngôk lelaik atu ba hanaŋ, “O ngôk vembôlêk lôk lemôndôŋ putup, yahanan hadêŋ o nena otak okna êntêk ba nu ma miŋ ômbôlêm esak loŋbô ami.”

²⁶ *Ma ngôk halaŋ boloba ma hayôkwiŋ okna êŋ kambom ma hale yaŋ ba hi. Ma okna êŋ hêk inaŋ anyô ŋama ba avômalô enaŋ nena, “Lêk hama.” ²⁷ Ma doŋtom Yisu havalon hamô baŋ vi ma havôv ba haviyô hamiŋ.

²⁸ Vêma ma Yisu lôk anêŋ nê ku iyom êmô unyak kapô ma thêlô enaŋ hik yani liŋ, “Aisê ka yêlô miŋ hatôm nanêma ngôk êŋ vê ami?”

²⁹ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ hadêŋ thêlô, “Mek iyom intu hatôm nêma ngôk anêŋ aêŋ vê.”

Yisu hanaŋ bôlôŋ yaŋ hathak anêŋ ŋama (Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)

³⁰ *Ma thêlô etak loŋ êŋ ba ibitak êyô Galili. Ma Yisu hadô avômalô neyala nena thêlô lêk êmô êsê ³¹ *ek êndôŋ anêŋ nê ku. Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba netak êndôk avômalô bahenŋ. Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loŋbô.” ³² *Ma anêŋ nê ku êthôŋ abô êŋ anêŋ ôdôŋ paliŋ lôk êkô ek nenaŋ injik yani liŋ.

Opalê intu anyô bêŋ?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ma i êmô unyak kapô te. Êŋ ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlô ôkôkam hathak malê haveŋ loŋôndê ba ôlêm?” ³⁴ Thêlô eyala nena thêlô êkôki hathak thêlô alisê intu anyô bêŋ ek Yisu anêŋ nê ku vi ba intu thêlô bônôŋ.

³⁵ *Ma Yisu halôk hamô ma halam anêŋ nê ku laumiŋ ba lahavuju takatu ba êlêm. Ma hanaŋ, “Lemimhaviŋ numbitak anyô bêŋ, êŋ ma undum o endeba yaôna ba ôtôm avômalô lôkthô iniŋ anyô ku oyaŋ.”

³⁶ Ma hawa amena te ba hadô hamiŋ thêlô malêvôŋ. Ma havalon hamiŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô, ³⁷ * “Ôpatu ba hêvhaviŋ ya ba hawa amena yaônate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviŋ.”

Ôpatu ba hadum ku haviŋ alalô ma miŋ numiŋ yani loŋ siŋ ami

(Luk 9:49-50)

³⁸ Ma Jon hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Kêdôŋwaga, yêlô ayê anyô te hêv ngôk vê hathak anêma athêŋ. Ma doŋtom yani ma miŋ alalô te ami, ba intu yêlô anaŋ ek yani etak ku êŋ.”

³⁹ Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Dô! Miŋ numiŋ yani loŋ siŋ ami. Ôpatu ba hadum nômbithi hathak yenaŋ athêŋ ma tem miŋ enaŋ abô kambom kethêŋ esak ya ami, ⁴⁰ *ek malê nena ôpatu ba miŋ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniŋ te.

* **9:23:** Mat 21:21; Mak 11:23 * **9:26:** Mak 1:26 * **9:30:** Jon 7:1 * **9:31:** Mak 8:31; 10:32-34 * **9:32:**

Luk 9:45 * **9:35:** Mat 20:25-27; Mak 10:43-44; Luk 22:24-26 * **9:37:** Mat 10:40 * **9:40:** Mat 12:30; Luk 11:23

* **9:41:** Mat 10:42

41 *Yanañ avanônêj êndênj mólô nena anyô te hayê nena mólô ma Kilisi anêj avômalô ba hêv ñañ hadênj mólô, ôpênj tem enja anêj vuli.

Umiñ lôklokwanj ek kambom miñ esale o thô ami

(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

42 “Ma anyô te hadum ba yenañ amena atu ba hêvhavij ya te hêv yak, ôpênj tem êpôm malaiñ bêj anônj. Ôpênj tem nêsôkwênj valu bêj te esak laselô ba nimbi yani êndôk ñgwêk makidiñ ba ema. Malaiñ êj ma yaôna ek malaiñ atu ba yani tem êpôm embenj yam. 43-44 *Ma bahem hadum ba hudum kambom, êj ma odabênj kisi ba nêj vê ek miñ undum kambom esak loñbô ami! Bahem vi iyom ma malaiñ, ma doñtom mavi ek nu malak leñ. Ma bahem luvi hamô ba hudum kambom, êj ma lemvimkupik sapênj tem ni loñ atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malaiñ bêj anônj.* 45-46 Ma vem hadum ba hudum kambom, êj ma odabênj kisi ba nêj vê ek miñ undum kambom esak loñbô ami! Vem vi iyom ma malaiñ, ma doñtom mavi ek nu malak leñ. Ma vem luvi hamô ba hudum kambom, êj ma lemvimkupik sapênj tem ni loñ atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malaiñ bêj anônj.* 47 *Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êj ma ômbi vê. Malem daluk vi iyom ma malaiñ, ma doñtom mavi ek nu malak leñ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom, êj ma lemvimkupik sapênj tem ni loñ atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malaiñ bêj anônj. 48 * ‘Loñ êj ma matiñyak tem nejan anyô liñkupik êtôm wak nômbênj intu sapênj, ma atum tem esañ anyô êmô aênj.’ 49 Atum tem êpôm avômalô sapênj êtôm ñgwêk etak hathak nôj ek atum êj esaê thêlô.

* 9:43-44: Mat 5:30 * 9:43-44: Nê lôklok vi enañ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denañ. Abô êj ma aêntêk: Loñ êj ma matiñyak tem nejan anyô liñkupik êtôm wak nômbênj intu sapênj, ma atum tem esañ anyô êmô aênj.

* 9:45-46: Nê lôklok vi enañ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denañ. Abô êj ma aêntêk: Loñ êj ma matiñyak tem nejan anyô liñkupik êtôm wak nômbênj intu sapênj, ma atum tem esañ anyô êmô aênj. * 9:47: Mat 5:29 * 9:48: Ais 66:24 * 9:50: Mat 5:13; Luk 14:34 * 9:50: ‘Yôhok’ anêj ôdônj nena ôpatu ba hamô maliñyaô havij avômalô vi. Lôk miñ lamanij kethenj ami. Ma hêv avômalô sa ek netak vovak. * 10:4: Lo 24:1-4; Mat 5:31 * 10:6: Stt 1:27; 5:2 * 10:7: Stt 2:24; Ep 5:31-33 * 10:11: Mat 5:32

50 * “Ñgwêk ma nôj mavi, ma doñtom anêj manij hêv yak, êj ma opalê hatôm idum ba imbitak manij esak loñbô am? Ñgwêk hathak hadum nôj ba vasiñ, ba intu nôjô yôhok* mavi imbiñ am aênj iyom.”

10

Yisu hanañ abô hathak ñê lôk venj êdô i
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

1 Ma Yisu hatak loñ êj ma hi haveñ loñ Judia lo ñañ Jolodañ vi. Ma avômalô bêj anônj êlêm hathak loñbô. Êj ma hasopa anêj bôk lo loñ ba hadônj i.

2 Ma Palisi doho êlêm ma idum ek nesau Yisu ba enañ hik yani liñ, “Abô balabuñ hanañ aisê? Anyô hatôm nêj yanavi vê mena mi e?”

3 Ma Yisu hanañ viyañ, “Mose bôk hanañ aisê?”

4 *Ma thêlô enañ, “Mose halôk ek anyô eto kapyâ nêj yanavi vê ba etak êndôk yanavi banj ek nêj yani vê.”

5 Êj ma Yisu hanañ nena, “Mólô ñê lemôndônj kôtônj kambom ba intu Mose hatô balabuñ êj ba hêv hadênj mólô.

6 *Ma doñtom ‘sêbôk ba môj anônj atu ba Wapômbênj hapesañ avômalô ma hapesañ anyô lo avi. 7 *Ba intu Wapômbênj bôk hanañ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doñtom imbiñ yanavi 8 ek thai nimbitak êtôm kupik doñtom iyom.” ’ Thai miñ ju hathak loñbô ami ma lêk ibitak doñtom. 9 Aênj ba nôj atu ba Wapômbênj bôk havak loñ hathak doñtom, ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

10 Vêj ma Yisu lôk anêj ñê ku êmô unyak kapô, ma anêj ñê ku enañ hik yani liñ hathak abô êj. 11 *Êj ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Anyô hadô yanavi ba hawa avi yañ, êj ma hadum sek ba habuliñ yanavi bô. 12 Ma avi te hadô yamalô ba hawa anyô yañ, êj ma hadum sek aênj iyom.”

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)*

¹³ Ma avômalô ewa avômena yaônena i hadêñ Yisu ek etak bañ êyô ênjêk thêlô. Ma doñtom anêñ nê ku ethañ avômalô takêñ. ¹⁴ Yisu hayê nôm êñ, ma lamanin ba hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Notak avômena yaônena ba nélêm êndêñ ya ma miñ numin thêlô loñ sin ami ek malê nena avômalô takatu ba athêñ mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak ma thêlônin. ¹⁵ *Yanañ avanôn êndêñ môlô nena ôpatu ba miñ hawa Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak hatôm avômena yaônena ami, miñ hatôm imbitak êyô loñ êñ kapô ba ni ami. Ma mi.” ¹⁶ Ma Yisu havalon avômena ma hatak bañ hayô hêk i ma hêv mek hathak thêlô.

*Anyô lôk nômkama bêñ hanañ abô haviñ
Yisu
(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)*

¹⁷ Ma Yisu haviyô ba hi ma anyô te halanvin hadêñ yani ma halek vadôn lêlô hamô valuvi ma hanañ, “Kêdônwaga mavi, yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêñ intu sapêñ?”

¹⁸ Ma Yisu hanañ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miñ mavi ami ma Wapômbêñ iyom intu ba mavi. ¹⁹ *Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miñ ungwik anyô vônô ami. Miñ undum sek imbin anyô yan yanavi ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyan esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Miñ onañ abôyan ek ômbôv anyô yan anêñ nômkama ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’”

²⁰ Ma ôpêñ hanañ, “Kêdônwaga, ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuñ takêñ.”

²¹ Ma Yisu hayê ôpêñ ba lahavin. Ma hanañ, “O ma nômlate mi denañ. Nu nêñ anêñ nômkama sapêñ ek avômalô nêñem vuli, ma onja valuselen sapêñ ba nêñ êndêñ avômalô siv. Hudum aêñ, ma tem anêñ nômkama mavi lomaloma êmô malak leñ. Ma ôlêm osopa ya.”

²² Yani ma anyô lôk nômkama bêñ anôn. Ba intu halanô abô êñ, ma hakôm ba hi lôk lamalain bêñ.

²³ Ma Yisu hayê hawê haven ma hanañ hadêñ anêñ nê ku, “Nê lôk nômkama bêñ tem nêpôm malain bêñ ek nimbitak nêyô Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô ba ini.”

²⁴ Yisu anêñ nê ku elanô ba eson kambom. Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô hathak loñbô nena, “Yenañ avômena, avômalô takatu ba indum ek nimbitak nêyô Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô ba ini ma tem nêpôm malain bêñ anôn! ²⁵ Miñ malain bêñ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêñ abyan ba ni ami, ma doñtom malain anôn ek anyô lôk nômkama bêñ te imbitak êyô Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô.”

²⁶ Ma Yisu anêñ nê ku eson kambom anôn ba enañ hadêñ i, “Avanôn e? Aêñ ba miñ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô ba ni ami e?”

²⁷ Ma Yisu hayê thêlô lôklokwan ma hanañ, “Wapômbêñ iyom hatôm indum nômkama sapêñ. Ma anyô te miñ hatôm nêñ yanida bulubin ami ma mi.”

²⁸ Ma Pita hanañ hadêñ Yisu, “Yêlô bôk atak yêlôaniñ nômkama sapêñ ba alêm asopa o!”

²⁹ Ma Yisu hanañ nena, “Yanañ avanôn êndêñ môlô, anyô te lahabi ya lôk yenañ Abô Mavi ba hatak anêñ unyak lôk iviyan ma livi lôk talêbô lo lambô ma nali lôk anêñ pik, ³⁰ êñ ma Wapômbêñ tem nêñ bêñ anôn êndêñ ôpêñ êtôm 100 êyô êmô anêñ loñ imbin. Ôpêñ hamô pik denañ, ma tem enja nômkama bêñ anôn aêntêk unyak lôk iviyan ma livi lôk taluvi ma nali lôk pik, ma doñtom avômalô vi tem nimbulin yani imbin. Ma emben yam ma tem êmô lôkmala êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. ³¹ *Odanô! Nê lôk athêñ bêñ, bêñ anôn tem nimbitak nê lôk athêñ mi. Ma nê lôk athêñ mi bêñ anôn tem nimbitak nê lôk athêñ bêñ.”

*Yisu hanañ abô hathak anêñ nana bôlôn
te lô
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)*

³² *Yisu thêlô i Jelusalem ma Yisu hi hamôn. Ma anêñ nê ku êyê ba eson kambom ma avômalô takatu ba even yam êkô. Ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku laumin

* 10:15: Mat 18:3 * 10:19: Kis 20:12-17; Lo 5:16-20

* 10:31: Mat 20:16; Luk 13:30 * 10:32: Mak 8:31; 9:31

ba lahavuju takatu ek nêlêm bidon ma hanañ hathak nô m takatu ba tem êpôm yani. ³³ “Odanô. Alalô ayô Jelusalem ma tem nenañ Anyô Anêñ Nakaduñ atu bêñ ba nê nê m yani êndêñ nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ. Ma tem nenañ ek nijik yani vônô ma nê nê m yani êndêñ avômalô loñ buyañ ³⁴ ek thêlô nenañ abôma lôk nêsôvwapôk esak yani ma ne bali yani lôk nijik yani vônô. Wak lô ende ba ni ma tem imbiyô esak loñbô.”

*Jems lo Jon lenjinhavin nimbitak nê bêñ
(Mat 20:20-28)*

³⁵ Yôv ma Sebedi nakaduñ luvi, Jems lo Jon, i hadêñ Yisu ma enañ, “Kêdôñwaga, yai lenjinhavin undum nômlate ek yai.”

³⁶ Ma Yisu hanañ, “Mamu lemimhavin malê?”

³⁷ Ma thai enañ nena, “Otak yai yañ êmô bahem vianôñ ma yañ êmô bahem vikeñ ênjêk anê m loñ lôkmanjij kapô.”

³⁸ *Ma Yisu hanañ, “Mamu ôthôñ nô m atu ba onañ hik ya liñ paliñ. Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum lôk nusik êndôk nãñ atu ba tem yasik e?”

³⁹ *Ma enañ, “Yai hatôm.”

Ma Yisu hanañ, “Avanôñ, tase êñ lôk nãñ êñ tem nunum lôk nusik. ⁴⁰ Ma donjom nê mô yabahen vianôñ lôk vikeñ, ma miñ yenañ ku ami. Mi, Wapômbêñ da hayabin ku êñ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nê mô loñ êñ.”

⁴¹ Nê ku laumiñ takêñ elañô abô êñ ba lenjinhãña hadêñ Jems lo Jon. ⁴² *Ma Yisu halam sapêñ ethak donjom ma hanañ, “Môlô bôk oyala nena avômalô loñ buyañ iniñ kiñ ethak ebam i ba ibuliñ nê takatu ba êmô thêlô vibiñ. Ma iniñ nê bêñbêñ ethak ethañ iniñ avômalô aêñ iyom. ⁴³ *Odanô! Môlô miñ nundum kobom êñ ami! Môlô te lahavin imbitak anyô lôk athêñ bêñ ênjêk môlô malêvôn, êñ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nê m môlô sa. ⁴⁴ Ma ôpatu lahavin imbitak êtôm môlônim anyô bêñ, êñ ma êmô êtôm avômalô sapêñ iniñ anyô ku oyañ ⁴⁵ hatôm ya Anyô Anêñ Nakaduñ atu ba yahadum aêñ iyom. Miñ

yahalêm ek yandum nê bêñbêñ pik iniñ kobom ba yasañ avômalô ek nindum yenañ ku ami. Mi anôñ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanê m avômalô sa lôk yatak yenañ lôkmala ek nê m avômalô bulubiñ.”

*Yisu hadum Batimeas madaluk mavi
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)*

⁴⁶ Ma Yisu lôk anêñ nê ku êyô Jeliko. Idum ek netak Jeliko ma avômalô bêñ anôñ i haviñ thêlô. Ma anyô madaluk pusip te anêñ athêñ nena Batimeas hamô loñôndê dan vi ba hapetenak ek avômalô nê nê m yani sa. (Batimeas anêñ ôdôñ nena Timeas nakaduñ.) ⁴⁷ Yani halañô nena Yisu anêñ Nasalet halêm, ma halam kaêk lôklala nena, “Yisu, Devit anêñ Lim Lukmuk, nê m kapôlôm ek ya!”

⁴⁸ Ma avômalô bêñ anôñ ethañ yani ba enañ, “O bônôñ!” Ma donjom yani halam lôklala nena, “Yisu, Devit anêñ Lim Lukmuk, nê m kapôlôm ek ya!”

⁴⁹ Êñ ma Yisu hamiñ ma hanañ, “Nodam yani êlêm.”

Ma elam hadêñ anyô madaluk pusip atu nena, “Lemmavi! Umbiyô ba nu! Yani halam o.” ⁵⁰ Êñ ma hakaliv anêñ kwêv thilibuñ hi ma hasôv kisi haviyô hamiñ ma hi hadêñ Yisu.

⁵¹ Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Lemhavin yandum malê êndêñ o?”

Ma anyô madaluk pusip êñ hanañ, “Kêdôñwaga, yalenhavin yanjê tak.”

⁵² *Ma Yisu hanañ, “Umbiyô ba nu. Anê m hôêvhavin hadum ba hubitak mavi.” Ma kethen oyañ ma ôpêñ madaluk hakyav ba hayê tak, ma hasopa Yisu haven loñôndê.

11

*Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiñ
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)*

¹ Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpaji lo Betani, malak ju êñ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêñ nê ku ju ba i ² ma hanañ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ubitak ôyô kapô ba u, ma tem ôngô ekak bok donki map te loñ ba hamiñ. Bok êñ ma

* **10:38:** Mak 14:36; Luk 12:50 * **10:39:** Ap 12:2; ALK 1:9 * **10:42:** Luk 22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35 * **10:52:** Mak 5:34

minj bôk anyôla hayô hamô ami. Nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. ³ Ma anyôla hanañ hik mamu liñ nena, ‘Udum aêñ eka?’ ma nonañ êndênñ yani nena, ‘Anyô Bêñ la-haviñ idum ku te esak vêmam, ka tem nêm êmbôlêm.’ ”

⁴ Êñ ma nê ku ju atu i ma êyê bok donki map atu ekak loñ ba êthô hamô unyak abôlêk habobo loñondê viyaiñ. Ma thai epole yak vê. ⁵ Ma anyô doho imiñ loñ êñ êyê ba enañ, “Mamu udum malê ba opole bok anêñ yak vê?” ⁶ Ma thai enañ hatôm atu ba Yisu hanañ hadênñ thai. Êñ ma etak thai ba i. ⁷ Ma ewa bok donki êñ ba i hadênñ Yisu, ma ibi iniñ kwêv thilibuñ daim thô ba engava hayôhék bok dômlokwañ ma Yisu hayô hamô. ⁸ Ma avômalô bêñ anôñ engava iniñ kwêv thilibuñ daim ma vi ele nôkyañ ñauñ hamô kamuñ ba engava hêk loñondê. ⁹ Ma vi êmônñ ma vi evenñ yam ma Yisu halôk malêvônñ ba elam nena, “Osana!”

“Wapômbênñ nêm lamavi êndênñ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêñ anêñ athênñ!”
Kapya Yey 118:25-26

¹⁰ “Wapômbênñ nêm anêñ lamavi êyô êmô bumalô Devit anêñ lim êntêk atu ba tem eyabiñ alalô êtôm kiñ êtôm sêbôk ba Devit hayabiñ!

Osana! Nambô Wapômbênñ anêñ athênñ esak leñ!”

¹¹ Ma hi Jerusalem ma habitak hayô unyak mathenñ anêñ piklêvônñ kapô ba hi. Ma hayê nômkama takatu ba hamô loñ êñ. Ma donjom wak lêk halôk jalôm, êñ ma hatak Jerusalem ma hi Betani haviñ anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu.

Yisu hêv nê idum ku valu vê hêk unyak mathenñ kapô

(Mat 21:12-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹² Haviyô hayañ ma etak Betani ek ini Jerusalem. Ma Yisu hama kisi. ¹³ *Ma hayê alokwañ sabo te lôk ñauñ hamiñ daim dokte. Êñ ma hi hayô alokwañ êñ ôdônñ ek ênjê nena hik anôñ mena mi. Ma donjom hayê ñauñ oyañ iyom ma miñ hik ami ek

malê nena miñ anêñ waklavônñ injik ami. ¹⁴ Êñ ma Yisu hanañ hadênñ alokwañ êñ nena, “Anyô late miñ hatôm enjañ anêm anôñ esak loñbô ami.” Ba anêñ nê ku elañô.

¹⁵ *Ma Yisu thêlô êyô Jerusalem. Ma habitak hayô unyak mathenñ kapô anêñ piklêvônñ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêñem vuli. Êñ ma halupuniñ i ba hêv i vê hêk unyak mathenñ kapô ba ele yaiñ ba i. Ma hale nê takatu ba êwê nê loñ buyañ iniñ valuselenñ hathak Hiblu iniñ valuselenñ iniñ balê liliñ. Ma hadum aêñ hadênñ nê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêñem vuli. ¹⁶ Ma hamiñ loñ siñ ek avômalô miñ neja iniñ nômkama ba ini kapô ek nêñem vuli ami. ¹⁷ *Ma Yisu hadônñ thêlô ba hanañ aêntêk, “Wapômbênñ anêñ kapya hanañ nena, ‘Yenañ unyak ma unyak avômalô pik sapênñ netenñ mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm nê vani iniñ loñ ekopak êmô.”

¹⁸ *Nê bêñbênñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ elañô abô êñ ma êbôlêm loñondê ek nijik yani vônô. Ma donjom thêlô êkô hathak yani ek malê nena avômalô sapênñ esoñ kambom hathak anêñ abô.

¹⁹ Yañsiñ anôñ ma Yisu thêlô etak Jerusalem ba i.

Alokwañ sabo hakapok
(Mat 21:20-22)

²⁰ Hayañ lôkbôk ma Yisu thêlô êvôi ma êyê alokwañ sabo atu lêk hama ba hakapok hêk ñauñ ba hayô ôdônñ. ²¹ Ma Pita lahabi Yisu anêñ abô ba hanañ nena, “Kêdônñwaga, nôñgô! Alokwañ sabo wakbôk atu ba hothonñ ma lêk hakapok yôv.”

²² Ma Yisu hanañ hadênñ thêlô, “Nônêmimbiñ Wapômbênñ. ²³ *Yanañ avanônñ êndênñ môlô nena ôpatu ba hanañ hadênñ dumlolê êntêk nena, ‘Ômbi o kisi ni tamu ñgwêk’, ma hêvhaviñ ba havalonñ anêñ abô êñ loñ lôklokwañ ma miñ laluvi ami, êñ ma Wapômbênñ tem indum ba dumlolê êñ endañô ôpênñ anêñ abô. ²⁴ *Aênñ ba intu yanañ êndênñ môlô nena malê atu ba môlô

* 11:13: Luk 13:6 * 11:15: Jon 2:14 * 11:17: Ais 56:7; Jer 7:11 * 11:18: Mak 14:1 * 11:23: Mat 17:20
* 11:24: Mat 7:7 * 11:25-26: Mat 6:14-15

onan halôk unim mek, êñ ma nônemimbin nena lêk owa yôv, ma nôm êñ tem imbitak êtôm mólônim. ²⁵⁻²⁶ *Mólô umiñ ba oten mek, ba lemimhabi kambom atu ba anyôla bôk hadum hadêñ o, êñ ma notak unim kapôlômim ek ôpêñ. Udum aêñ ma mólônim Lemambô atu ba hamô malak leñ tem etak kapô ek mólô aêñ iyom.*

Yisu, opalê hêv athêñ bêñ hadêñ o?
(*Mat 21:23-27; Luk 20:1-8*)

²⁷ Ma Yisu thêlô i Jêusalem hathak lonbô ba êyô unyak mathen anêñ piklêvôn. Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ lôk nê bêñbêñ vi i hadêñ Yisu. ²⁸ Ma enañ hik yani liñ nena, “Opalê hêv athêñ bêñ hadêñ o lôk hêv ku hadêñ o ba intu hudum nôm takêntêk?”

²⁹ Ma Yisu hanañ hadêñ i nena, “Tem yanañ injik mólô liñ esak abô te aêñ iyom. Ba onañ abô êñ bêñ hadêñ ya ma tem yandam ôpatu ba hêv athêñ bêñ hadêñ ya êndêñ mólô. ³⁰ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ñañ hadêñ Jon? Wapômbêñ leñ? Mena anyô pik? Mólô nonañ êndêñ ya!”

³¹ Ma thêlôda enañ hadêñ i nena, “Alalô anañ nena Wapômbêñ hêv ku êñ hadêñ Jon ma tem yani enañ, ‘Aisê ka mólô miñ ôêvhaviñ yani ami?’ ³² Ma donjom alalô anañ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êñ,’ êñ ma avômalô tem leñiñmaniñ êndêñ alalô. Ek malê nena thêlô sapêñ êvhaviñ nena Jon ma plopet te.”

³³ Ma thêlô enañ hadêñ Yisu nena, “Yêlô athôn paliñ.”

Êñ ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Aêñ ba miñ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêñ bêñ hadêñ ya anêñ athêñ bêñ êndêñ mólô ami. Ma mi.”

12

Abô loñ kapô hathak nê kambom eyabin ku yak wain
(*Mat 21:33-46; Luk 20:9-19*)

¹ *Ma Yisu hanañ abô loñ kapô doho hadêñ thêlô. Ba hanañ, “Anyô te havatho anêñ ku yak wain ma havak lôk hawê

haven. Ma halav lôv nêyô nimiñ wain anêñ anôn pesa ek neja anêñ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmo ek neyabin ku êñ. Vêm ma hatak ku êñ halôk anyô doho baheniñ ek neyabin ba hik anôn ma thêlô neja anôn vi ma nênem vi êndêñ yani. Vêm ma hatak loñ êñ ba hi loñ buyañ. ² Waklavôn yak wain hik anôn hayô ma hêv anêñ anyô ku te ba hi hadêñ nê takatu ba eyabin anêñ ku atu. Yani lahaviñ thêlô nênem anôn doho êndêñ yani êtôm sêbôk ba thêlô evak abô haviñ i. ³ Ma donjom thêlô evalon ôpêñ loñ ma ik yani kambom ba êv yani hi oyañ. ⁴ Vêm ma hêv anyô ku yañ ba hi hathak lonbô, ma donjom ik halôk wakadôk ma êv mama hadêñ yani. ⁵ Êñ ma hêv anyô ku te hathak lonbô ma donjom thêlô ik yani vônô. Vêm ma hêv tomtom aêñ habup hathak ba vi ma evali ma vi ma ik vônô.

⁶ “Hadum aêñ aleba lêk mi ma anyô donjom iyom hamô. Ôpêñ ma anêñ namalô atu ba yani lahaviñ. Hêv ôpêñ hi ma lahabi nena, ‘Êntêk ma yenañ okna ba tem nedañ anêñ abô.’

⁷ “Ma donjom nê takatu ba eyabin ku êñ êyê ôpêñ ma enañ hadêñ thêlôda aêntêk, ‘Ôpêntêk ma ku alañ anêñ nakaduñ ba tem eyabin lambô anêñ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êñ tem imbitak alalôaniñ.’ ⁸ *Ba intu evalon yani ba ik yani vônô ma ibi anêñ kupik hale viyaiñ ba hi.

⁹ “Aêñ ba ku alañ tem indum malê? Tem ni injik nê takêñ vônô ma nênu ku êñ êndêñ anyô vi ek neyabin. ¹⁰ Mólô bôk osam Wapômbêñ anêñ abô bu êntêk mena mi e? “ ‘Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiñ anôn.

¹¹ Anyô Bêñ da hadum nôm êñ, ma yêlô ayê nôm êñ nena mavi anêñ dôêñ.’ ” *Kapya Yen 118:22-23*

¹² Ma Israêl iniñ nê bêñbêñ eyala nena Yisu hanañ abô loñ kapô êñ hathak thêlô ba intu êbôlêm loñondê ek nebalon yani. Ma donjom êkô hathak avômalô, ba intu etak yani ma thêlô i.

* **11:25-26:** Nê lôkawk vi enañ nena abô doho atu ba Mak hatu ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Ma donjom mólô miñ otak kapôlômim ek avômalô vi iniñ kambom ami, êñ ma mólônim Lemambô tem miñ etak anêñ kapô ek mólônim kambom ami. * **12:1:** Ais 5:1-2 * **12:8:** Hib 13:12

*Nênêm takis êndên Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)*

13 *Vêm ma êv Palisi doho lôk nê esopa Helot doho ba i hadên Yisu ek nesau yani esak abô ek nebalonj yani. 14 Thêlô êyô ek Yisu ma enañ, “Kêdônwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanônj. Ma miñ hothak hobam anyô yan ma hôdô anyô yan ami. Ba intu nê bêñbênj êdô anêm abô, ma miñ hôkô ek i ami. Ma hothak huik Wapômbênj anênj abô thô hadênj avômalô. Aênj ba lemhabi aisê? Bumalô iniñ balabunj hanañ nena yêlô hatôm nanêm valuselenj êndênj Sisa mena mi?”

15 Ma donjom Yisu hayê thêlôninj auk kambom thô ba hanañ hik thêlô linj, “Aisê ba môlô udum ek numbulinj ya? Noja valuselenj te êlêm ek yangê.” 16 Êñ ma thêlô ewa valuselenj te halêm ek Yisu. Ma Yisu hanañ hadênj thêlô nena, “Opalê anênj dahô lôk anênj athênj hêk valuselenj êntêk?”

Ma thêlô enañ, “Sisa.”

17 *Êñ ma Yisu hanañ hadênj thêlô nena, “Sisa anênj nômkama ma nônêm êndênj Sisa da. Ma Wapômbênj anênj nômkama ma nônêm êndênj Wapômbênj da.”

Ma thêlô elanjô ba esonj kambom hathak anênj abô êñ.

*Abô hathak nê ñama tem nimbiyô aisê
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)*

18 *Ma Sadyusi doho i hadênj Yisu. Thêlô ma ôdônj te atu ba enañ nena nê ñama tem miñ nimbiyô esak lonjbô ami. Aênj ba intu enañ hik Yisu linj nena, 19 * “Kêdônwaga, Mose bôk hatô hadênj alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anênj yan hamô, ma enja avi tôp êñ ek imbi yan atu ba hama anênj nakadunj vê.’ 20 Aênj ba nê lôk iviyanj bahenji ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakadunj mi. 21 Ma nôk enja avi tôp êñ, hawa ba hama ba nakadunj mi. Ma ngwa enja avi tôp bô êñ, nena hama havinj. 22 Êñ ma iviyanj takatu ba êmô ma nesopa kobom donjom êñ iyom. Vêm ma avi tôp êñ hama havinj. 23 Ma waklavônj nê ñama iviyô hathak lonjbô ma avi tôp atu ba

nê lôk iviyanj bahenji ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anênj avi?”

24 Ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Môlô miñ oyala Wapômbênj anênj lôklokwanj lôk anênj abô atu ba hêk anênj kapya katô ami. Ba intu onañ abô lokbanj êntêk. 25 Nê ñama iviyô hathak lonjbô, ma anyô lo avi tem miñ neja i esak lonjbô ami ma mi. Thêlô tem nêlôm êtôm anjela malak leñ iyom. 26 *Môlô onañ nena nê ñama tem miñ nimbiyô esak lonjbô ami. Ma donjom môlô bôk osam Mose anênj kapya lôk kukuthinj atum hathan hamô alinj e? Wak êñ ma Wapômbênj hanañ hadênj Mose aêntêk, ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbênj.’ 27 Wapômbênj ma miñ nê ñama iniñ Wapômbênj ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniñ Wapômbênj. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma donjom lêk êmô lôkmala. Môlônim abô ma lokbanj anônj!”

*Balabun alisê intu bêñ ek vi?
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)*

28 *Nê lôkuk hathak abô balabun te hayô ma hanañ Yisu lo Sadyusi êkôki. Ma hanañ Yisu hanañ thêlôninj abô viyainj mavi anônj. Aênj ba yani hanañ hik Yisu linj, “Balabun alisê intu bêñ ek balabun vi?”

29 *Êñ ma Yisu hanañ nena, “Balabun môñ hanañ nena, ‘Môlô Islael nodanjô katô. Anyô Bêñ alalôaninj Wapômbênj, yani iyom intu Anyô Bêñ. 30 Lemimimbij Anyô Bêñ unim Wapômbênj ênjêk unim kapôlôlmim lôk dahôlôlmim ma lôklokwanj lôk unim auk sapênj.’ 31 *Ma balabun yan ma aêntêk: ‘Lemimbij avômalô vi êtôm lemhavinj oda.’ Balabun vi ma êmô balabun bêñ ju êntêk kapô.”

32 Ma anyô lôkuk hathak abô balabun hanañ hadênj Yisu, “Kêdônwaga, honañ abô mavi anônj. Anêm abô ma avanônj biñ nena Anyô Bêñ iyom intu Wapômbênj ma miñ wapômbênj la yan hamô doho havinj ami. 33 *Alalô leñinjimbij yani avanônj ênjêk alalôaninj kapôlôninj lôk auk ma lôklokwanj sapênj. Lôk leñinjimbij avômalô vi êtôm

* 12:13: Luk 11:53-54 * 12:17: Lom 13:7 * 12:18: Ap 23:8 * 12:19: Lo 25:5 * 12:26: Kis 3:2,6 * 12:28: Luk 10:25-28 * 12:29: Lo 6:4-5 * 12:31: Wkp 19:18 * 12:33: 1Sml 15:22; Hos 6:6

alalô leñinhavin alalôda. Abô balabuñ ju êñ ma bêñ ek da nômbêñ atu ba êbôk hathak atum.”

³⁴ Yisu halanô ôpêñ hanañ viyañ lôkauk mavi ba intu hanañ hadêñ ôpêñ, “Miñ hômô daim ek Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak ami. Mi.” Ma avômalô sapêñ elanô anêñ abô ba êkô ma miñ enañ hik yani liñ ek nesau yani esak loñbô ami.

Mesia ma opalê anêñ lim lukmuk?

(Mat 22:41-23:36; Luk 20:41-47)

³⁵ Ma Yisu hadôñ avômalô hamô unyak mathen anêñ piklêvôn ma hanañ, “Nê lôkauk hathak abô balabuñ ethak enañ nena Mesia ma Devit anêñ lim lukmuk eka? ³⁶ Lovak Mathen hêv auk hadêñ Devit da ba hanañ,

“Anyô Bêñ Wapômbêñ hanañ hadêñ yenañ Anyô Bêñ Mesia nena,

“Ômô yabahan vianôn ende ba yatak nê takatu ba ik vovak hadêñ o nê môm vemkapô vibin am.”’ *Kapya Yen 110:1*

³⁷ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêñ Anyô Bêñ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêñ lim lôk anêñ Anyô Bêñ imbin?”

Avômalô elanô Yisu anêñ abô êñ ba leñinmavi anôn.

³⁸ Yisu hadôn thêlô ba hanañ, “Môlô noyabin am ek nê lôkauk hathak abô balabuñ. Thêlô leñinhavin nijik kwêv daim kêkêlô ba nember ek avômalô nebam i. Lôk leñinhavin avômalô bêñ anôn nenañ, ‘Waklêvôn anyô bêñ’ emben loñ ethak doñtom halôk. ³⁹ Ma leñinhavin nê môm êtôm nê bêñbêñ êmô unyak yen kapô. Ma avômalô enjabôm nôm bêñ, ma leñinhavin nejan nôm êmô nê bêñbêñ iniñ loñ ethak êmô. ⁴⁰ Thêlô ethak esau avi tốp ba ewa iniñ unyak vani lôk eten mek daim bêñ ek avômalô leñinimbi nena thêlô ma nê thêthôn anôn. Nê anêñ aên ma tem nêpôm vovañ bêñ êndên waklavôn idum abô.”

Avi tốp te anêñ da

(Luk 21:1-4)

⁴¹ Yisu hi halôk hamô habobo unyak mathen anêñ alapa da ma hayê avômalô lubunlubun i ibi iniñ da. Ma nê lôk valu bêñ

ekaliv valu bêñ anôn halôk alapa da. ⁴² Ma avi tốp te atu ba nômkama mi anôn hayô ma hatak anêñ da hatôm valuselen thalalen ju iyom halôk alapa da êñ.

⁴³ *Ma Yisu halam anêñ nê ku êlêm ma hanañ, “Yanañ avanôn êndên môlô nena avi tốp êntêk hêv valuselen bêñ anôn hamôn ek takêntêk sapêñ. ⁴⁴ Avômalô nômbêñ êntêk iniñ valu bêñ anôn hamô ma doñtom êv doktena iyom. Ma avi tốp êntêk ma nômkama mi anôn ma lêk hêv anêñ valuselen sapêñ ba miñ havalon dokte loñ ami.”

13

Yisu hanañ abô hathak unyak mathen Jerusalem

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yisu hatak unyak mathen ba hale yain ma anêñ nê ku te hanañ hadêñ yani, “Kêdônwaga, nôngô unyak mathen anêñ lêlêyan ma kêkêlô boman lôk anêñ valu bêñbêñ!”

² *Ma Yisu hanañ nena, “Hôyê unyak bêñbêñ takêntêk e? Malain bêñ tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêñ êntêk pesa ba valu yan miñ hatôm êyômô yan loñ ami.”

Malain lomaloma tem imbitak

(Mat 24:3-28; Luk 21:7-24)

³ Vêm ma Yisu hamô Dum Oliv ma hayê unyak mathen hamô vi tuvulu. Ma Pita lo Jems ma Jon lo Andulu thêlô iyom i enañ hik yani liñ, ⁴ “Onañ êndên yêlô nena anjê intu nôm takên tem imbitak? Lôk malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêñ êñ lêk habobo?”

⁵⁻⁶ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Nê lomaloma tem nêlêm esak yenañ athên ba nenañ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêñ anôn. Ba intu noyabin am. ⁷ Ma môlô olanô abô hathak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvulu. Nôm takên tem imbitak, ma doñtom pik lo leñ anêñ dan ma mi denañ. Ba intu miñ nodowalin ami. ⁸ Ma avômalô ôdôn yan tem nijik vovak imbin ôdôn yan. Ma kin yan lôk anêñ avômalô tem nijik vovak êndên kin yan. Ma loñ lomaloma ma tem

duviaŋ lôk bôm bêŋ imbitak. Nôm takêŋ ma hatôm vovaŋ môŋ atu ba hapôm avi lôk lasabeŋ ek embathu.

9 * “Aêŋ ba noyabiŋ am. Tem nebalon môlô ba netak êndôk nê elanô abô bahenŋ. Lôk nebali môlô êmô unyak yeŋ. Hathak yenaŋ athêŋ ma tem numiŋ nê bêŋbêŋ lôk kiŋ maleŋiŋ ek nonaŋ yenaŋ abô bêŋ êndêŋ i. 10 Avômalô pik sapêŋ tem nedaŋô yenaŋ Abô Mavi vêmam ka nôm takêŋ tem imbitak embeŋ yam. 11 *Thêlô ekak môlô loŋ ma ewa ba i ek nundum abô, êŋ ma miŋ nôkô ba nonaŋ nena, ‘Yêlô tem nanaŋ malê?’ Mi. Waklavôŋ êŋ ma nonaŋ auk takatu ba êv hadêŋ môlô iyom. Auk takêŋ ma Lovak Matherŋ da hanaŋ ma miŋ môlôda onaŋ ami.

12 * “Ma anyô loyaŋ tem yaŋ enaŋ yaŋ bêŋ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêŋ êndêŋ nakaduŋ. Ma avômena tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lami lo taluvi ba nenaŋ ek nijik i vônô. 13 *Môlô ma yenaŋ avômalô. Ba intu avômalô sapêŋ tem nêpôlik esak môlô. Ma doŋtom nê takatu ba imiŋ lôklokwaŋ aleba hayô anêŋ daŋ, ma Wapômbêŋ tem nêmi i bulubiŋ.

14 * “Nôm kambom anôŋ te tem imiŋ loŋ mathenŋ anôŋ ba loŋ êŋ ma miŋ hatôm imiŋ ami. (Aêŋ ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êŋ ma nôsôv kethenŋ ba unu dumlolê. 15 *Ma nê takatu ba êmô unyak vôv miŋ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniŋ nômkama ami. 16 Ma nê takatu ba êmô ku kapô miŋ hatôm nendeni unyak ek neja iniŋ kwêv thilibuŋ ami. 17 *Ai, kikaknena. Waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bêŋ ek avi takatu ba esabeŋ lôk avi takatu ba êv sôm hadêŋ nali. 18 Noteŋ mek ek malaiŋ takêŋ miŋ imbitak êndêŋ waklavôŋ beleŋ simbak ami. 19 *Ek malê nena waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bomaŋ anôŋ ba êmôŋ ek malaiŋ tak sêbôk atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ pik aleba lêk. Ma tem miŋ imbitak aêŋ esak loŋbô ami. 20 Ma

Anyô Bêŋ miŋ hadabêŋ waklavôŋ malaiŋ takêŋ kisi ami, êŋ ma avômalô sapêŋ tem nema. Ma doŋtom yani lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêŋ waklavôŋ êŋ hi bidonŋ.

21 “Waklavôŋ êŋ ma anyôla hanaŋ hadêŋ môlô nena, ‘Ôŋgô, Mesia hamô loŋ êntêk’ mena ‘hamô loŋ tamu,’ ma miŋ nônêmiŋ ami. 22 *Anyô doho tem nêlêmi ba nenaŋ abôyaŋ aêntêk, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêŋ anêŋ plopet te’, ma nindum lavôŋiŋ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêŋ halam i yôv haviŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ bôk halam i yôv ba intu miŋ hatôm ami. 23 Odaŋô! Nôm takêntêk miŋ lêk habitak ami denaŋ ma yahananŋ nôm takêŋ bêŋ hadêŋ môlô ek môlô noyabiŋ am.

*Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêmi
(Mat 24:29-35; Luk 21:25-33)*

24 * “Malaiŋ takêŋ hale halôk vêmi,
“ ‘ma wak tem imbitak momaŋiniŋ,
ma ayôŋ tem miŋ imbi deda ami;
25 ma vuliŋ leŋ tem nêlêmi yak
ma nôm takatu ba hamô leŋ tem nedowaliŋ.’
*Aisaia 13:10;
34:4*

26 * “Ma wak êŋ ma avômalô tem nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô buliv ba êlêmi imbiŋ anêŋ lôkliŋyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ. 27 *Yani tem nêmi anêŋ aŋela ba ini pik anêŋ daŋ sapêŋ ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.

28 “Ba intu môlô noja auk esak alokwaŋ beleŋ.* Hayenŋ ba ŋaunŋ lukmuk habitak, êŋ ma oyala nena tem wak mavi êyô. 29 Ma aêŋ iyom, môlô ôyê nôm takêntêk habitak, êŋ ma noyala nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ endelêmi lêk habobo ba hamiŋ unyak abôlêk. 30 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avômalô bôlôŋ êntêk tem miŋ nema ami denaŋ ma nôm takêntêk sapêŋ tem imbitak. 31 Pik lôk leŋ tem nêmi yak ba ni, ma doŋtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêmi yak ami.

* 13:9: Mat 10:17-20 * 13:11: Luk 12:11-12 * 13:12: Mat 10:21 * 13:13: Mat 10:22; Jon 15:21 * 13:14: Dan 9:27; 11:31; 12:11 * 13:15: Luk 17:31 * 13:17: Luk 23:29 * 13:19: Dan 12:1; ALK 7:14 * 13:22: ALK 13:13 * 13:24: Jol 2:10,31; 3:15; ALK 6:12-13 * 13:26: ALK 1:7 * 13:27: Mat 13:41 * 13:28: Abô Bômbôm ma “flk”. Nôŋgô Mat 24:32.

Anyô te miñ hayala waklavôn Yisu endelêm ami

(Mat 24:36-44)

³² “Anyô te miñ hayala Yisu anêñ waklavôn endelêm ami. Anêla leñ miñ eyala ami, ma Nakaduñ miñ hayala haviñ ami. Ma Kamik iyom intu hayala. ³³ Aêñ ba noyabin am ba nônêm lêlê! Mólô miñ oyala waklavôn atu ba nôm êñ tem imbitak ami. ³⁴ Nôm êñ ma hatôm anyô hatak anêñ unyak ba hi loñ buyañ. Yani hi ma hanañ hadêñ anêñ nê ku ek neyabin anêñ nômkama. Ma hik ku sam tomtom hatôm thêlô. Ma hanañ hadêñ anyô hayabin malak abôlêk nena eyabin dedaun mavi.

³⁵ * “Mólô miñ oyala waklavôn atu ba unyak alañ tem endelêm esak loñbô ami. Tem êlêm êndêñ yañsiñ mena bôlôvôn biñ mena wakma tale halañ mena hayañ wak bêñ la. ³⁶ Yakô ek êlêm ketheñ ma êñjê nena mólô ôêk sôm denañ. ³⁷ Ma abô êntêk ba yahanañ hadêñ mólô, ma lêk yahanañ hadêñ avômalô sapêñ haviñ nena, ‘Noyabin am!’ ”

14

Avi te hançasô nôm ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk

(Mat 26:1-16; Luk 22:1-6; Jon 11:45-53; 12:1-8)

¹ Wak lokwanju hêk denañ ek waklavôn nôm bêñ ju, yañ ma Hale ba Hi* ma yañ ma Eyañ Polom Yis Mi. Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ idum ek nesau Yisu ba nebalon ek nijik yani vônô. ² Ba enañ, “Lêk ma waklavôn mathen ba intu natak ku êñ êñjêk vêmam. Yakô avômalô tem leññmaniñ ba nijik vovak.”

³ *Wak êñ ma Yisu hamô Saimon anêñ unyak anêñ Betani. Sêbôk ma ôpêñ hapôm palê lepla ma donjom bôk mi. Yisu hamô balê eyañ nôm hamô ma avi te halêm ma hawa kolopak valu te ba thapuk ma nôm ôv mavi hamô kapô ba anêñ vuli ma bêñ anôn. Ma hik kolopak êñ wakadôk lu ma hançasô nôm ôv mavi êñ hayô hamô Yisu wakadôk.

⁴ Ma avômalô vi atu ba êmô loñ êñ haviñ êyê ba leññmaniñ ba enañ hadêñ thêlôda, “Aisê ka habulin nôm ôv mavi êñ hi oyañ?”

⁵ Hatôm nê ek anyô yañ nê mavi vuli êtôm 300 seleva ek naja ba nanêm avômalô siv sa esak!” Êñ ma leññmaniñ ba ethañ avi êñ.

⁶ Ma donjom Yisu hanañ, “Aisê ka mólô ôêv malaiñ hadêñ avi êntêk? Notak yani. Yani hadum nôm mavi anôn hadêñ ya.

⁷ *Avômalô siv tem nê mavi imbiñ mólô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ, ba lemimhaviñ nônêm i sa ma nônêm sa. Ma donjom tem miñ yamô imbiñ mólô sawa daim ami.

⁸ *Nôm atu ba yani hatôm indum, ma lêk hadum yôv, ba hançasô nôm ôv mavi hayô hamô ya ba lêk hapôpêk ya yôv ek nedav. ⁹ Yanañ avanôn êndêñ mólô nena pik nômbêñ atu ba enañ yenañ Abô Mavi bêñ haveñ ma tem nenañ esak nôm atu ba avi êntêk lêk hadum imbiñ ek avômalô leññimbi yani.”

¹⁰ Êñ ma Judas Iskaliot, Yisu anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te, hi hadêñ nê bêñbêñ êbôk da ek nê Yisu êndôk thêlô baheniñ. ¹¹ Thêlô elañ abô êñ ma leññmavi anôn ba ibutiñ abô ek nê nê valuselen êndêñ yani. Ba intu yani habôlêm loñondê ek enañ Yisu bêñ.

Yisu hayañ nôm waklavôn Hale ba Hi haviñ anêñ nê ku

(Mat 26:17-30; Luk 22:7-23; Jon 13:21-30; 1Ko 11:23-25)

¹² *Waklavôn anêñ athên nena Eyañ Polom Yis Mi anêñ wak te môn hayô. Wak êñ ma ethak ik boksipsip nakaduñ te ek leññhabi waklavôn Hale ba Hi. Ma Yisu anêñ nê ku enañ hik yani liñ, “Lemhaviñ yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôm leññimbi waklavôn Hale ba Hi êndôk?”

¹³ Ma Yisu hêv anêñ nê ku ju ba i ma hanañ, “Mamu unu malak bêñ kapô ma tem nôpôm anyô te ba hawa nãñ lôk kolopak bêñ te halôk loñondê, ma nosopa yani ba unu. ¹⁴ Ma habitak hayô unyak kapô te ba hi, ma nonañ êndêñ unyak êñ anêñ alañ nena, ‘Kêdônwaga hanañ nena,

* **13:35:** Luk 12:38 * **14:1:** Waklavôn Hale ba Hi ma avômalô Israêl leññhabi hathak sêbôk atu ba Wapômbên anêñ anêla hi avômalô Israêl iniñ unyak ma hêv liliñ ba hi hathak avômalô Ijip iniñ unyak ma hik iniñ bôp sapêñ vônô.

* **14:3:** Luk 7:37-38 * **14:7:** Lo 15:11 * **14:8:** Jon 19:40 * **14:12:** Kis 12:6

“Yenan unyak kapô atu ba yanğan nôm waklavôn Hale ba Hi imbiñ yenan nê ku hamô êsê?”¹⁵ Êñ ma tem injik unyak kapô bêñ atu ba hêk vuliñ thô êndên mamu. Unyak kapô êñ ma nômkama sapên bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk alalôaniñ nôm êmô loñ êñ.”

¹⁶ Êñ ma nê ku ju atu i êyô malak lôn êñ kapô. Ma êpôm nômkama sapên hatôm atu ba yani hanañ. Ma êpôpêk nômkama waklavôn Hale ba Hi ek thêlô.

¹⁷ Yanşin habôk ma Yisu lôk anên nê ku laumiñ ba lahavuju i êyô loñ êñ. ¹⁸ *Thêlô eyañ nôm êmô ma Yisu hanañ, “Yanañ avanôn êndên mólô nena mólô te tem enañ ya bêñ. Ôpên lêk hayañ nôm haviñ ya.”

¹⁹ Ma thêlô leñin malain ba tomtom enañ hadên yani nena, “Ya mi, aên e?”

²⁰ Ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Mólô laumiñ ba lahavuju takatu te. Ôpên intu hason bañ halôk belev haviñ ya. ²¹ Anyô Anên Nakaduñ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma donjom alikakna. Malain bêñ ek ôpatu ba hanañ Anyô Anên Nakaduñ bêñ. Talêbô miñ bôk havathu ami, êñ ma mavi ek ôpên!”

²² Thêlô eyañ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadên anên nê ku ma hanañ, “Noja ba onğan. Êntêk ma yenañ vathiap.”

²³ Vêm ma hawa tase lôk waiñ ma hêv lamavi. Ma hêv hadên thêlô ba sapên inum.

²⁴ *Ma hanañ hadên thêlô, “Êntêk ma yenañ thalalen atu ba tem engasô ek embak tabô imbiñ Wapômbên lôk avômalô pik ek nêm avômalô bêñ anôn sa. ²⁵ Yanañ avanôn êndên mólô nena tem miñ hatôm yanum waiñ esak loñbô ami endeba waklavôn êñ hayô ma tem yanum waiñ lukmuk êmô Wapômbên anên loñ lôkliñyak kapô.”

²⁶ Vêm ma êv yeñ te yôv ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanañ nena Pita tem enañ nena hathôn yani paliñ

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

²⁷ Ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Bôk eto hêk Wapômbên anên kapy nena, “Tem yangik boksipsip alañ vônô, ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.” *Sekalaia 13:7*

Ba intu mólô sapên tem notak ya ma nêsôv mayaliv ba unu. ²⁸ *Ma donjom hik ya liñ hathak loñbô, ma tem yamôn ba yana Galili vêm ka mólô nomben ya yam.”

²⁹ Ma Pita hanañ nena, “Dô! Thêlô sapên etak o ba i, ma tem yamiñ imbiñ o denañ.”

³⁰ Ma Yisu hanañ, “Yanañ avanôn biñ êndên o nena bôlôvôn êntêk ma tale miñ halañ bôlôn ju ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya paliñ.”

³¹ *Ma donjom Pita hanañ lôklokwan nena, “Mi anôn! Ik ya vônô, ma miñ hatôm yanañ nena yahathôn o paliñ ami. Milôk!” Ma nê ku sapên enañ aên iyom.

Yisu hateñ mek hamô Getsemani

(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

³² *Vêm ma thêlô êyô loñ atu ba elam nena Getsemani ma hanañ hadên anên nê ku, “Mólô nômkama loñ êntêk ma yana ek yateñ mek.” ³³ Ma hawa Pita lo Jems ma Jon haviñ yani. Ma yani kapô halêlêk lôk lamalain kambom. ³⁴ *Ma hanañ hadên thêlô nena, “Yakapôn lôn lêk malain bomañ hatôm lêk yahama yôv. Mólô nômkama loñ êntêk ma nônêm lêlê.”

³⁵ Ma hi daim dokte ma hêv yak halôk pik ma hateñ mek nena loñondê la hêk ek yani ma nêm malain lôk vovañ êntêk vê.

³⁶ *Ma hanañ, “O Aba* Wakamik, o hatôm undum nômkama sapên. Aên ba nêm tase êntêk vê ênjêk ya. Ma donjom miñ osopa yenañ yalen haviñ ami. Mi, osopa oda anêm lem haviñ.”

³⁷ Ma Yisu hale hi ma hayê anên nê ku lêk êk sôm. Ma hanañ hadên Pita, “Saimon, hôk sôm e? O miñ hatôm ômô lêlê wakma te ami e? ³⁸ Nômô lêlê ba noten mek ek

* **14:18:** Sng 41:9 * **14:24:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16; Hib 9:20 * **14:28:** Mat 28:16; Mak 16:7

* **14:31:** Jon 11:16 * **14:32:** Jon 18:1 * **14:34:** Jon 12:27 * **14:36:** Mak 10:38; Jon 6:38 * **14:36:** ‘Aba’ anên ôdôn ma kamik. Êñ ma abô Alam, Yisu thêlô iniñ abô.

miñ nônêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviñ indum mavi ma doñtom auk ma pulusikna ba miñ hatôm indum ami.”

³⁹ Vêm ma havôhi ma hateñ mek bô atu hathak loñbô. ⁴⁰ Ma halehi hathak loñbô ma hayê thêlô êk sôm denañ ek malê nena maleñiñ hayañ ba miñ hatôm nêmô lêlê ami. Ba intu êthôn nena nenañ malê êndên yani.

⁴¹ Vêm ma halehi bôlôn te lô ma hanañ hadên thêlô, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denañ e? Hatôm! Odañô, wakma lêk hayô yôv ek netak ya Anyô Anên Nakaduñ atu êndôk nê kambom bahenñiñ. ⁴² Aên ba numbiyô ek alôana. Ôñgô! Ôpatu ba tem enañ ya bên lêk halêm yôv.”

Evalon Yisu

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴³ Yisu hanañ abô denañ ma Judas hayô. Yani ma nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bên anôn êlêm iviñ yani ba ewa biñ vovak lôk okdiba. Nê takên ma nê bêngbên êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ lôk nê bêngbên vi êv thêlô ba êlêm.

⁴⁴ Ôpatu ba tem enañ Yisu bên bôk hik lavônñiñ te thô hadên i nena, “Ôpatu ba yahaliñu, êñ ma Yisu. Ba intu nobalon loñ ma noja ba unu.” ⁴⁵ Ma ôpên hi kethen hadên Yisu ma hanañ, “Kêdônwaga.” Ma halinju yani. ⁴⁶ Ma nê takatu ba i haviñ Judas evalon Yisu ba ewa ba i. ⁴⁷ Ma nê takatu ba imiñ habobo te hadadi anên biñ vovak ma hale anyô bên habôk da anên anyô ku te limbuk vi vê.

⁴⁸ Êñ ma Yisu hanañ hadên thêlô nena, “Ya ma anyô kambom anôn ba intu owa biñ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobalon ya e? ⁴⁹ *Aisê? Wak nômbên intu ma yahamô unyak mathen anên piklêvôn ba yahadôn môlô ma miñ ovalon ya ami eka? Ma doñtom lêk nôm takên habitak ek Wapômbên anên abô injik anôn.” ⁵⁰ *Êñ ma anên nê ku sapên etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

⁵¹ Ma anyô muk te hasopa Yisu haveñ yam ba havuliv liñkupik hathak sôp mavi

te iyom. Ma idum ek nebalon yani, ⁵² ma doñtom evalon sôp oyañ ma hasôv liñpopam ba hi.

Enañ Yisu bên hadên Sanhedlin

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Jon 18:12-14,19-24)

⁵³ Ma thêlô ewa Yisu ba i hadên anyô bên habôk da. Ma nê bêngbên êbôk da sapên lôk nê bêngbên sapên lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ sapên ethak doñtom. ⁵⁴ Ma Pita hasopa Yisu haveñ yam ma doñtom haveñ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bên habôk da anên badên kapô. Ma hi hamô haviñ sôp bidon ba havuñu atum haviñ thêlô.

⁵⁵ Ma nê bêngbên êbôk da lôk Sanhedlin* sapên êbôlêm avômalô doho ek nenañ Yisu anên kambom takatu ba hadum bên ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. Ma doñtom miñ êpôm Yisu anên kambom te ek nijik yani vônô ami. ⁵⁶ Avômalô bên anôn enañ abôyañ hathak Yisu, ma doñtom iniñ abô takatu ba enañ ma miñ hatôm doñtom ami.

⁵⁷ Ma doho iviyô imiñ ma enañ abôyañ hathak Yisu aêntêk, ⁵⁸ * “Yêlô alañô yani hanañ nena, “Tem yandiniñ unyak mathen êntêk ba anyô elav hathak bahenñiñ. Ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav lukmuk yañ atu ba miñ elav hathak bahenñiñ ami.” ⁵⁹ Ma doñtom iniñ abô takatu ba enañ hi mayaliv ma miñ enañ abô doñtom ami.

⁶⁰ Êñ ma anyô bên habôk da haviyô hamiñ thêlô maleñiñ ma hanañ hik Yisu liñ nena, “Nê takêntêk lêk enañ o bên yôv ma o bônôn eka? O abô mi e?” ⁶¹ Ma doñtom Yisu bônôn iyom ma miñ hanañ abôla ami.

Ma anyô bên habôk da hanañ hik Yisu liñ hathak loñbô nena, “O ma Mesia, Anyô Bên Mathen atu anên Nakaduñ e?”

⁶² Ma Yisu hanañ nena, “Ya êñ êntêk. Ma tem ôñgô Anyô Anên Nakaduñ atu tem êmô Wapômbên Lôkliñyak Anôn bañ vianôn ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

⁶³ Ma anyô bên habôk da hanañ abô êñ ma hakakaviñ anên kwêv ma hanañ, “Lêk yôv. Aisê ka alalô lenñihaviñ nadañô

* 14:49: Luk 19:47; 21:37; Jon 18:20 * 14:50: Mak 14:27-31 * 14:55: Sanhedlin ma avômalô Israêl iniñ kaunsil.

* 14:58: Jon 2:19-21 * 14:64: Wkp 24:16; Jon 19:7

abô doho imbiņ? ⁶⁴ *Lêk alaņô yôv nena habuliņ Wapômbêņ anêņ athêņ ba hanaņ nena yanida ma hatôm Wapômbêņ. Ba intu lemimhabi aisê?”

Ma thêlô sapêņ enaņ nena, “Hadum kambom ba intu ema.” ⁶⁵ Vê m ma doho êsôvwapôk hathak yani. Ma vi ivuliv ma siņ hathak sôp ma êpêņ yani ba enaņ nena, “O plopet te ma onaņ nena opalê intu hik o?” Ma sôp bidon evalon yani ba ik haviņ.

Pita hanaņ nena hathôn Yisu paliņ

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Pita hamô tamu unyak atu anêņ badêņ kapô, ma anyô bêņ habôk da anêņ avi ku te halêm. ⁶⁷ Ma hayê Pita havuņu atum hamô. Ma hatitiņ yani ba hanaņ, “O êntêk intu bôk hoven haviņ Yisu, anyô Nasalet atu.”

⁶⁸ Êņ ma Pita hanaņ, “Mi, yahathôn abô intu ba honaņ paliņ.” Ma hale ba hi habobo badêņ abôlêk. Ma tale te halaņ.

⁶⁹ Ma avi ku atu hayê Pita hathak loņbô ma hanaņ hadêņ anyô takatu ba imiņ habobo yani aêntêk, “Ôpêntêk ma nê takatu iniņ anyô te.” ⁷⁰ Ma donțom yani hanaņ hathak loņbô, “Mi.”

Vê m ma nê takatu ba imiņ habobo yani enaņ hadêņ Pita hathak loņbô, “Avanôn biņ nena o ma anyô Galili te ba intu o ma anêņ anyô te.”

⁷¹ Ma donțom Pita hanaņ nena, “Ya miņ yahanaņ abô avanôn ami, êņ ma tem Wapômbêņ nê m vovaņ êndêņ ya. Yaha-lam Wapômbêņ anêņ athêņ ba yahanaņ nena yahathôn ôpêntu ba onaņ abô hathak paliņ.”

⁷² Kethêņ oyaņ ma tale halaņ bôlôn yaņ, êņ ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanaņ hadêņ yani nena, “Tale miņ halaņ bôlôn ju ami denaņ, ma tem onaņ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya paliņ.” Êņ ma Pita hakôm ba halaņ kambom.

15

Ewa Yisu ba i hadêņ Pailat

(Mat 27:1-2,11-26; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)

¹ *Lôkbôk momaņiniņ ma Sanhedlin sapêņ ethak donțom. Thêlô ma nê bêņbêņ êbôk da lôk avômalô iniņ nê bêņbêņ lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ. Ma ibutiņ abô hathak donțom vê m ma ekak baņ luvi lusu ma ewa ba i hadêņ Pailat.

² Ma Pailat hanaņ hik Yisu liņ aêntêk, “O ma avômalô Israe l iniņ kiņ e?”

Ma Yisu hanaņ nena, “Intu êņ, hatôm intu honaņ.”

³ Ma nê bêņbêņ êbôk da ibi Yisu liņkupik hathak abô lomaloma. ⁴ Ma Pailat hanaņ hadêņ Yisu hathak loņbô, “O abô mi e? Thêlô ibi lemvimkupik hathak abô lomaloma.”

⁵ *Ma donțom Yisu bônôn iyom. Ba intu Pailat hasoņ kambom.

⁶ Waklavôn Hale ba Hi nômbêņ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôn te anêņ athêņ ek Pailat nê m vê. Ma Pailat hathak hêv ôpêņ vê. ⁷ Sondabêņ êņ ma anyô te anêņ athêņ nena Balabas hamô koladôn. Yani hamô koladôn haviņ nê takatu ba thêlô ik vovak hadêņ Lom ba ik anyô doho vônô. ⁸ Êņ ma avômalô i hadêņ Pailat ma elam ek nê m anyô koladôn te vê êtôm hathak hadum lôbôlôn.

⁹ Ma Pailat hanaņ hadêņ thêlô nena, “Lemimhaviņ yatak môlô avômalô Israe l unim kiņ êntêk e?” ¹⁰ Pailat hayala nena nê bêņbêņ êbôk da leņiņdaņ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanaņ aêņ. ¹¹ *Ma donțom nê bêņbêņ êbôk da ik avômalô kapôlôniniņ liņ ek nendam nena netak Balabas ba ni ma nebalon Yisu loņ.

¹² Ma Pailat hanaņ hik thêlô liņ hathak loņbô nena, “Yandum malê êndêņ ôpatu ba môlô olam nena Israe l iniņ kiņ?”

¹³ Ma sapêņ elam nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁴ Ma Pailat hanaņ, “Eka? Yani hadum malê kambom?”

Ma donțom thêlô elam lôklala hathak loņbô nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁵ Ma Pailat lahaviņ nê m leņiņmavi êndêņ avômalô nômbêņ atu ba intu hatak Balabas ba hi. Ma hanaņ ek nebal i Yisu esak yak lôkmaņiņ vê m ma hatak halôk nê vovak baheniņ ek nijik vônô esak a.

* 15:1: Luk 22:66 * 15:5: Ais 53:7; Mak 14:61 * 15:11: Ap 3:13-14

*Nê vovak enañ abôma hathak Yisu
(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)*

¹⁶ Vêm ma nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêḡ unyak badêḡ kapô. Ma elam nê vovak sapêḡ ba êlêm ethak doḡtom. ¹⁷ Ma ewa kiḡ anêḡ kwêḡv thalaleḡ daim te ma ik hathak Yisu ma ewa yak lôkmanḡiḡ atu ba epesaḡ hatôm kiḡ iniḡ kulunḡ ma ik halôk wakadôk. ¹⁸ Ma iviyô ma êḡv bahenḡ hathak leḡ ma enañ, “Waklêḡvôḡ mavi, avômalô Israeḡ iniḡ kiḡ!” ¹⁹ Ma ik wakadôk hathak alokwanḡ te lôbôlôḡ ma êsôḡvwapôk hathak yani. Vêm ma elek venḡiḡdôḡ lêlô hadêḡ yani lôk êbô anêḡ athêḡ. ²⁰ Ma enañ abôma hathak yani vêm ma ibi kwêḡv thalaleḡ atu thô ma ik yanida anêḡ kwêḡv daim hathak loḡbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

*Ik Yisu hathak a
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)*

²¹ *Ma anyô te anêḡ athêḡ nena Saimon anêḡ Sailini halêm anêḡ buyañ ba hadum ek ni Jelusalem. Yani ma Aleksanda lo Lupus iniḡ lambô. Ma nê vovak êpôm yani ba êpôḡviḡ ek enja Yisu anêḡ alovalañanḡsiḡ. ²² Êḡ ma ewa Yisu ba i loḡ te anêḡ athêḡ nena Golgota. Athêḡ êḡ anêḡ ôdôḡ nena Loḡ Leḡkadôk Lokwanḡ. ²³ Ma ewa waiḡ ba eyelaḡ haviḡ alokwanḡ te anêḡ thôk ba êḡv hadêḡ yani ek inum ek etauḡviḡ vovaḡ. Ma doḡtom hadô. ²⁴ *Êḡ ma thêlô ik yani loḡ hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêḡê nena opalêla intu tem neja anêḡ kwêḡv lo sôp.

²⁵ Wakma hatôm 9 kilok lôkbôk ma ik Yisu loḡ hathak a. ²⁶ Alovalañanḡsiḡ anêḡ vuliḡ ma eto abô atu ba enañ hathak Yisu aêntêk,

AVÔMALÔ ISRAEL INIḡ KIN

²⁷⁻²⁸ *Ma êthôkwêḡ anyô vani lokwanḡju haviḡ. Êthôkwêḡ yaḡ hamiḡ Yisu baḡ vianôḡ, ma yaḡ hamiḡ baḡ vikenḡ. * ²⁹ *Ma avômalô takatu ba elom loḡôndê êḡ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniḡ leḡiḡkadôk ba enañ, “Ai! O atu ba honañ nena tem undiniḡ Wapômbêḡ anêḡ unyak mathenḡ

ma ondav esak loḡbô êtôm wak lô iyom e? ³⁰ Êḡ ma oda nêḡm oda bulubiḡ ba otak alovalañanḡsiḡ ma ôlêm pik!”

³¹ Ma nê bêḡbêḡ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuḡ enañ abôma haviḡ. Ba enañ hadêḡ i nena, “Ôḡḡô! Yani bôk hêḡv avômalô vi bulubiḡ, ma doḡtom miḡ hatôm nêḡm yanida bulubiḡ ami eka? ³² Yani ma Mesia, Israeḡ iniḡ kiḡ e? Êḡ ma etak alovalañanḡsiḡ ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêḡmimbiḡ!” Ma anyô ju atu ba imiḡ alovalañanḡsiḡ haviḡ yani enañ abôma haviḡ.

*Yisu hama
(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)*

³³ Waklêḡvôḡ biḡ ma momañiniḡ hayô pik sapêḡ vôḡ ba hêk aleba hayô 3 kilok. ³⁴ *Ma 3 kilok ma Yisu halam lôklala aêntêk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êḡ anêḡ ôdôḡ nena, “Yenaḡ Wapômbêḡ, yenaḡ Wapômbêḡ, aisê ka hôdô ya?”

³⁵ Ma avômalô vi atu ba imiḡ loḡ êḡ elañô abô êḡ ma enañ, “Odaḡô, yani halam Elia.”

³⁶ *Ma anyô te hi bôlôḡ doḡtom ma hawa kapôk ba hasoḡ halôk waiḡ maniḡ. Ma hathôkwêḡ kapôk êḡ hathak apiyak te ba hêḡv hadêḡ Yisu ek inum. Ma ôpêḡ hanaḡ, “Dô! Alalô nagê vêḡmam. Yakô Elia tem êlêm enja yani vê êḡjêk alovalañanḡsiḡ la?”

³⁷ Ma Yisu halam kaêk lôklala ma hama.

³⁸ Ma sôp bêḡ atu ba hamiḡ unyak mathenḡ ek hayaḡ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliḡ ba hayô vibiḡ. ³⁹ Ma anyô vovak laik atu ba hamiḡ habobo Yisu hayê kobom atu ba Yisu hama hathak, êḡ ma hanaḡ, “Avanôḡ biḡ, ôpêntêk ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ anôḡ.”

⁴⁰ *Avi doho imiḡ daim dokte ba êyê imiḡ. Thêlô êḡ te ma Malia anêḡ Magadala. Ma te ma Malia, Jems yaô lo Josep iniḡ talêbô. Ma te ma Salome. ⁴¹ Sêbôk ba Yisu hamô Galili ma avi takêḡ esopa yani ba êḡv yani sa. Ma avi bêḡ anôḡ êḡmô haviḡ ba iviḡ Yisu ba i Jelusalem.

* **15:21:** Lom 16:13 * **15:24:** Sng 22:18 * **15:27-28:** Ais 53:12 * **15:27-28:** Nê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denañ. Abô êḡ ma aêntêk: Aêḡ ba Wapômbêḡ anêḡ abô bute hik anôḡ. Abô êḡ hanaḡ aêntêk, “Thêlô êyê yani hatôm anyô kambom.” * **15:29:** Sng 22:7; 109:25; Mak 14:58 * **15:34:** Sng 22:1 * **15:36:** Sng 69:21 * **15:40:** Luk 8:2-3

*Elav Yisu**(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)*

⁴² Wak ik Yisu vônô, êḡ ma waklavônḡ avômalô ethak êpôpêk iniḡ nôm kama ek Sabat. Ma wak êḡ anêḡ yaḡsiḡ bôlôvônḡ ma tem Sabat. ⁴³ Ba intu wak hamiḡ denaḡ ma Josep anêḡ Alimatia hayô. Yani ma Sanhedlin iniḡ anyô bêḡ te. Yani hathak hêv ma ek Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak atu tem êlêm. Ma miḡ hakô ami ma hi hadêḡ Pailat ma hanaḡ ek enja Yisu anêḡ kupik. ⁴⁴ Ma Pailat halaḡô nena Yisu lêk hama yôv ba hasoḡ kambom ma halam anyô vovak laik halêm. Ma hanaḡ hik ôpêḡ liḡ nena, “Yisu lêk hama yôv mena mi e?” ⁴⁵ Ma halaḡô anyô vovak laik anêḡ abô yôv ma halôk ek Josep enja anêḡ kupik. ⁴⁶ Êḡ ma Josep hêv sôp daim mavi te vuli ma hawa Yisu liḡkupik vê hêk alovalaḡaḡsiḡ ma havuliv siḡ hathak sôp atu. Ma hi hadô hêk siô valu abyanaḡ atu ba elav ek nedav ḡê ḡama êndôk. Ma habubi valu bêḡ te ek hik siô abôlêk siḡ hathak. ⁴⁷ Malia anêḡ Magadala lôk Malia, Josep anêḡ talêbô, imiḡ ma êyê loḡ atu ba etak Yisu anêḡ kupik hêk.

16*Yisu haviyô hathak loḡbô**(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)*

¹ Sabat hale ba hi ma Malia anêḡ Magadala lôk Malia, Jems anêḡ talêbô, ma Salome êv vuli nôḡ ôv mavi ek neja ba ini ek netak esak Yisu kupik. ² Ma sonda êḡ anêḡ wak te mônḡ anêḡ lôkbôk momaḡiniḡ ma thêlô iviyô ba i siô. ³ Ma enaḡ hadêḡ i nena, “Opalê tem ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê ek alalô am?”

⁴ Êyô siô ma êyê nena valu bêḡ atu ma lêk ibubi hi hamô daḡ. ⁵ Thêlô ibitak êyô valu abyanaḡ kapô ma êyê anyô muk lôk kwêv thapuk daim te hamô thêlô bahenḡ vianônḡ. Thêlô êyê ma esoḡ kambom.

⁶ Ma doḡtom ôpêḡ hanaḡ, “Miḡ nosoḡ ami. Yahayala nena ôbôlêm Yisu anêḡ Nasalet atu ba ik hathak a. Yani lêk haviyô ba hi ma miḡ hêk loḡ êntêk ami. Ôḡgô loḡ

atu ba êdô yani hêk êntêk. ⁷* Ma unu nonaḡ êndêḡ anêḡ ḡê ku lôk Pita nena, “Yani lêk hamônḡ ek môlô ba hi Galili. Ôyô loḡ êḡ ma tem nôpôm yani êtôm atu ba bôk hanaḡ yôv hadêḡ môlô.”

⁸ Ma avi takêḡ êkô ba elowaliḡ kambom ma etak siô ba êsôv ele yaḡ ba i. Thêlô êkô ba bônônḡ iyom ma miḡ enaḡ abô êḡ hadêḡ anyôla ami.

[Malia anêḡ Magadala lôk Yisu anêḡ ḡê ku êyê yani]**(Mat 28:9-20; Luk 24:13-49; Jon 20:11-23)*

⁹ Yisu haviyô hadêḡ sonda te anêḡ wak te mônḡ. Ma hik i thô mônḡ hadêḡ Malia Magadala, avi atu ba bôk Yisu hêv ḡgôk bahenḡvi ba lahavuju vê hêk yani. ¹⁰ Êḡ ma Malia hi hanaḡ hadêḡ ḡê takatu ba bôk evenḡ haviḡ yani. Nê takêḡ leniḡmalaiḡ ba elanaḡ êmô. ¹¹ Ma elanaḡ nena Yisu lêk hamô lôkmala ba Malia lêk hayê yani, ma doḡtom miḡ êvhaviḡ abô êḡ ami.

¹² Havenḡ yam ma Yisu anêḡ ḡê ku ju etak malak bêḡ ba i loḡ yaḡ. Ma Yisu habitak yaḡda ba hik i thô hadêḡ thai. ¹³ Ma ele i enaḡ abô êḡ hadêḡ ḡê ku vi, ma doḡtom miḡ êvhaviḡ iniḡ abô ami.

¹⁴ *Yôv ma Yisu anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavute eyanaḡ nôḡ êmô, ma Yisu da hayô ek thêlô. Ma hathanaḡ thêlô hathak iniḡ kapôlônḡiḡ thekthek ba miḡ êvhaviḡ ḡê takatu ba êyê nena yani lêk haviyô yôv iniḡ abô ami.

¹⁵ *Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Unu êtôm pik sapêḡ ma nonaḡ Abô Mavi atu ba hathak ya bêḡ êndêḡ avômalô sapêḡ. ¹⁶* Nê takatu ba êvhaviḡ ba ithik ḡaḡ ma tem Wapômbêḡ nêḡ i bulubiḡ. Ma ḡê takatu ba miḡ êvhaviḡ ami, ma tem nêpôm Wapômbêḡ anêḡ abô atu nena ini nêndôk loḡ atum. ¹⁷* Wapômbêḡ tem etak lavônḡiḡ lomaloma êndôk ḡê êvhaviḡ bahenḡiḡ aêntêk. Esak yenaḡ athêḡ, ma tem nêḡnêḡ ḡgôk vê lôk nenaḡ abô masôm lukmuk. ¹⁸* Ma nebalonḡ umya kambom êmô bahenḡiḡ lôk ninum nôḡ atu ba injik anyô vônô ma doḡtom tem

* **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28 * **16:8:** Nê lôkauk bêḡ anônḡ leniḡhabi nena abô êḡ ma Mak da miḡ hatô ami, ma anyôla hatô havenḡ yam. * **16:14:** 1Ko 15:5 * **16:15:** Ap 1:8 * **16:16:** Ap 2:38 * **16:17:** Ap 2:4; 8:7

* **16:18:** Luk 10:19; Ap 28:3-6

nêmô mavi. Ma netak bahenij êyôngêk nê lôk lijij, ma tem nimbitak mavi.”

Wapômbêh hawa Yisu
(Luk 24:50-53; Ap 1:9-11)

¹⁹*Anyô Bêh Yisu hanañ abô haviñ thêlô yôv ma ewa yani hathak lenj ba hi hamô Wapômbêh banj vianôh. ²⁰*Vêm ma anêh nê ku i enañ Abô Mavi êh havenj lonj sapêh. Ma Anyô Bêh hadum ku haviñ thêlô ba hik iniñ abô lonj hathak lavôhij takatu ba idum.]

* **16:19:** Ap 1:9-11; 2:33-34 * **16:20:** Ap 14:3; Hib 2:3-4

Abô Mavi atu ba Luk hato Abô môñ

Luk hato kapya êntêk. Yani ma anyô loñ buyañ ma miñ Israël te ami. Yani ma dokta te ma Pol anêñ anyô môlô. Yanida ma miñ hayê Yisu ami, ma donjom hanañ abô haviñ nê nômbêñ atu ba bôk êyê Yisu hathak malenij.

Yani hato kapya êntêk hadêñ anyô bêñ Tiapilus. Tiapilus ma anyô Lom te. Tiapilus miñ bôk hayê pik atu Yisu hamô ba havenj ami. Ba intu Luk hawasa bêñ anôñ. Luk lahaviñ Tiapilus eyala abô avanôñ esak malêla takatu ba Yisu hanañ ba hadum. Ba intu hato hathak malêla takatu habitak vêm ka evathu Yisu hi aleba hayô waklavôñ hathak leñ ba hi. Aêñ iyom ma Luk hik thô nena Yisu miñ halêm ek nêm nê Israël iyom bulubiñ ami. Mi, halêm ek nêm nê Israël lôk nê loñ buyañ bulubiñ imbiñ. Luk halam Yisu nena, “Anyô Anêñ Nakaduñ” bêñ anôñ.

Hato kapya êntêk hadêñ 60 mena 70 AD la. Ma havenj yam ma hato kapya Aposel haviñ.

Abô môñ

¹ *Anyô bêñ Tiapilus, avômalô bêñ anôñ eto kapya hathak nôñ takatu ba bôk hik anôñ hêk yêlô malêvôn. ² Thêlô eto abô hatôm atu ba anyô vi êyê Yisu hadum ba hanañ. Nê êñ êmô hatôm Wapômbêñ anêñ nê ku ek enañ abô hadêñ avômalô. ³ Aêñ ba yalenmavi anôñ ba yahato kapya êntêk hadêñ o hathak nôñ takêñ ek malê nena yada yahadum ku bêñ anôñ ek yahanañ hik abô takêñ liñ hathak Yisu anêñ ku sapêñ ek yenañ abô êñ imbitak êtôm loho mavi. ⁴ Yahato abô takêñ ek nêm o sa ek oyala abô takatu ba bôk holañô, êñ ma abô avanôñ.

Añela hayô ek Sekalaia

⁵ Sêbôk atu ba Kiñ Helot hayabiñ avômalô Judia ma anyô habôk da te hamô ba anêñ

athêñ nena Sekalaia. Yani hadum ku habôk da haviñ nê ôdôn atu ba iniñ athêñ nena Abiya. Ma yanavi Elisabet habitak anêñ Alon anêñ limi haviñ. ⁶ Thai êmô thêthôn mavi hêk Wapômbêñ ma, ma ethak esopa abô balabuñ lôk Anyô Bêñ anêñ abô sapêñ ba iniñ kambom mi. ⁷ Ma donjom Elisabet ma avi yamu ba intu thai avômena mi, ma êmô aleba eyalôv.

⁸ Wak te ma ôdôn Abiya iniñ waklavôn nindum ku êmô unyak mathenj. Ma etak Sekalaia ek indum ku êñ. ⁹ *Thêlô esopa nê êbôk da iniñ kobom ba ibi valu ek nêgê nena opalê intu tem imbitak êyô Anyô Bêñ anêñ unyak mathenj ba ni ek êmbôk kamunj ôv mavi. Êñ ma Sekalaia anêñ athêñ habitak ba yani hi Wapômbêñ anêñ unyak ek êmbôk da. ¹⁰ Ma Sekalaia habôk da ôv mavi ba avômalô bêñ anôñ imiñ unyak viyaiñ ba etenj mek imiñ.

¹¹ Êñ ma Anyô Bêñ anêñ añela te hayô ek Sekalaia ba hamiñ loñ êbôk da ôv mavi anêñ loñ vianôn. ¹² Sekalaia hayê añela, êñ ma hasonj ba hakô kambom. ¹³ Ma donjom añela hanañ, “Sekalaia, miñ ôkô ami. Anêm mek ma Wapômbêñ halañô. Vônim Elisabet tem embathu nalum malô te ba ondam anêñ athêñ nena Jon. ¹⁴ Ma tem lemmavi bêñ anôñ. Amena êñ habitak ma avômalô bêñ anôñ tem lenijmavi ¹⁵ *ek malê nena yani tem imbitak anyô lôk athêñ bêñ imiñ Anyô Bêñ ma. Yani miñ hatôm inum yak waiñ lôk ñañ manij vi ami. Hamiñ talêbô la denañ ma tem Lovak Mathenj êmbôlô yani kapô siñ. ¹⁶ Ma tem endom avômalô Israël bêñ anôñ ba ini êndên Anyô Bêñ, thêlônij Wapômbêñ. ¹⁷ *Ma yani tem êmôn ek Anyô Bêñ ma anêñ lôklokwanj lôk ku lo loñ ma tem êtôm Elia anêñ. Ma tem indum ba lami lôk nali nimbitak kapôlônij donjom. Lôk indum nê lenjônônj kôtôn lenjônônj ekyav ek nedañô nê thêthôn iniñ auk mavi. Ma yani tem indum aêñ ek avômalô nêpôpêk i ba neyabiñ Anyô Bêñ anêñ êyô.”

¹⁸ Ma Sekalaia hanañ hadêñ añela, “Yai luvi bôk ayalôv yôv ba yanêmimbiñ abô êñ aisê?”

* 1:1: Ap 1:1 * 1:9: Kis 30:7 * 1:15: Nam 6:2-3 * 1:17: Mal 3:1; 4:5-6; Mat 17:11-13

19 *Ma donjom aņela hanaņ viyaņ nena, “Ya Gebliel, ba yahamiņ Wapômbêņ tho-havloma. Ba intu yanida hêv ya ba yahalêm ek yanaņ abô mavi êntêk êndêņ o. 20 Yôv ma ondaņô, miņ hôêvhaviņ yenaņ abô ami. Aêņ ba vembôlêk tem putup ba miņ hatôm onaņ abô ami endeba yenaņ abô êntêk injik anôņ êtôm waklavôņ atu ba Wapômbêņ hanaņ am.”

21 Avômalô eyabiņ Sekalaia aleba mi ma leņiņhabi nena malê te lêk hapôm Sekalaia hamô unyak matheņ kapô am? 22 Ma Sekalaia hale yaiņ ma abôlêk putup. Ba hik nômkama thô hathak baņ iyom ma miņ hanaņ abô ami. Aêņ ba thêlô eyala nena yani lêk hayê wêņ te hêk unyak matheņ kapô.

23 Sekalaia hadum anêņ ku yôv ma yani havôhi anêņ unyak. 24 Havenņ yam ma Sekalaia yanavi Elisabet hasabeņ. Ma havuņ i hatôm ayôņ bahenņvi. 25 Ma hanaņ nena, “Anyô Bêņ lamavi ba hadum nôm êņ ek ya ba hêv yenaņ mama vê hêk avômalô maleņiņ.”

Aņela hayô ek Malia

26 Elisabet hasabeņ hatôm ayôņ bahenņvi ba lahavute, ma Wapômbêņ hêv aņela Gebliel ba hi hayô malak Nasalet hêk Galili kapô. 27 *Yani hi hadêņ avi muk te anêņ athêņ nena Malia. Malia anêņ avômalô bôk epesaņ abô yôv ek nendom yani êndêņ anyô te anêņ athêņ nena Josep. Josep ma Kiņ Devit anêņ lim. 28 Aņela hi hadêņ Malia ma hanaņ, “Waklêvôņ mavi o! Anyô Bêņ hêv lamavi anôņ hadêņ o ba hamô haviņ o.”

29 Ma Malia halanô abô êņ ma hasoņ kambom ba lahabi nena abô êntêk ma aisê am. 30 Ma donjom aņela hanaņ hadêņ yani, “Malia, miņ ôkô ami. Lêk hôpôm Wapômbêņ anêņ lamavi. 31 *Ondaņô, tem osabeņ ba onja okna te ba ondam anêņ athêņ nena Yisu. 32 *Yani ma tem imbitak anyô lôk athêņ bêņ. Ma tem nendam yani nena Wapômbêņ Leņ anêņ Nakaduņ. Ma tem Anyô Bêņ Wapômbêņ nêlim Devit anêņ ku kiņ êndêņ yani. 33 Ma tem êmô êtôm Jekop anêņ avômalô iniņ kiņ wak

nômbêņ intu sapêņ. Ma anêņ ku eyabiņ anêņ avômalô hatôm nêlim yak ami ma mi anôņ.”

34 Ma Malia hanaņ hadêņ aņela aêntêk, “Nôm êņ tem imbitak aisê am? Miņ bôk yahêk haviņ anyô te ami.”

35 Ma aņela hanaņ nena, “Lovak Matheņ tem êlêm êndôk o ma Wapômbêņ Leņ anêņ lôklokwaņ tem êyô o vôv. Ba amena atu ba hovathu ma tem matheņ ba nendam nena Wapômbêņ Anêņ Nakaduņ. 36 Ondaņô. Yatam avi Elisabet bôk avôdôņna ba elam yani nena avi yamu, ma donjom lêk hasabeņ ba anêņ ayôņ bahenņvi ba lahavute ba tem embathu amena te. 37 *Nômlate miņ malaiņ ek Wapômbêņ indum ami.”

38 Ma Malia hanaņ, “Ya ma Anyô Bêņ anêņ avi ku. Ba indum êndêņ ya êtôm intu honaņ.” Êņ ma aņela hatak Malia ba hi.

Malia hi hayê Elisabet

39 Ma Malia hatak anêņ loņ ma hi kethen ba hayô malak te atu ba hêk loņ dumlolê anêņ Judia. 40 Ma habitak hayô Sekalaia anêņ unyak kapô ma hanaņ waklêvôņ mavi hadêņ Elisabet. 41 Ma Elisabet halanô anêņ abô ma amena hapundik hamiņ yani la kapô ba Lovak Matheņ havôlô yani kapô siņ. 42 Êņ ma Elisabet halam kaêk lôk lamavi ba hanaņ, “Wapômbêņ hêv lamavi bêņ anôņ hadêņ o hamôņ ek avi vi. Ba tem indum mavi êndêņ o imbiņ amena intu ba hamiņ o kapôlôm. 43 Ma donjom ya avi alê te ba yenaņ Anyô Bêņ anêņ talêbô halêm ek êņê ya? 44 Ondaņô, yahalaņô anêm waklêvôņ, êņ ma amena êntêk hamiņ yalenņsoam lamavi ba hapundik. 45 Bôk holaņô Wapômbêņ anêņ abô ba hôêvhaviņ nena tem indum aêņ. Ba intu ômô lôk lemmavi!”

Malia anêņ yeņ

46 *Ma Malia hanaņ, “Yakapôlôņ habô Anyô Bêņ anêņ athêņ, 47 ma yadahôlôņ lamavi hadêņ Wapômbêņ atu ba hêv ya bulubiņ 48 ek malê nena yani hayê ba lahabi anêņ avi oyaņ atu ba hadum anêņ ku.

* 1:19: Dan 8:16; 9:21 * 1:27: Mat 1:16,18 * 1:31: Ais 7:14; Mat 1:21-23 * 1:32: 2Sml 7:12-13,16; Ais 9:7
* 1:37: Stt 18:14 * 1:46: 1Sml 2:1-10

Avômalô sapêḅ tem nenaḅ nena Wapômbêḅ
hêv lamavi hadêḅ ya hatôm wak
nômbêḅ intu sapêḅ

49 ek malê nena Wapômbêḅ Lôklokwaḅ
Anôḅ hadum nômbêḅ ek ya.

Ma anêḅ athêḅ ida ênjêk mathêḅ.

50 *Yani hathak hêv kapô hadêḅ ḅê takatu
ba elañô anêḅ abô hadêḅ sêbôk ma
êntêk ma embeḅ yam imbiḅ.

51 *Yani hadum ku bêḅbêḅ hathak yani
anêḅ lôklokwaḅ.

Ma hathak havalonḅ avômalô takatu ba
êbôḅ ma habi i hi.

52 *Ma hathak hamô ḅê bêḅbêḅ iniḅ
lôklokwaḅ lu.

Ma hêv athêḅ bêḅ hadêḅ ḅê athêḅ mi.

53 *Ma hathak havakôḅ avômalô takatu ba
ema kisi hathak nôḅ mavi anôḅ ba
leḅḅviyak.

Ma donḅtom ḅê lôk nôḅkama bêḅ, ma
hathak hêv i vê ba i oyaḅ.

54-55 *Ma yani hathak hêv anêḅ avômalô ku
Israel sa,
ma lahabi anêḅ abô atu ba bôk havak
haviḅ Ablaham lôk anêḅ limi sapêḅ
nena tem laimbi i ba nêḅ i sa wak
nômbêḅ intu sapêḅ.”

56 Êḅ ma Malia hamô haviḅ Elisabet
hatôm ayôḅ lô vêḅ ma halehi anêḅ lonḅ
hathak lonḅbô.

Elisabet havathu Jon anyô hathik ḅaḅ

57 Ma Elisabet anêḅ waklavôḅ embathu
hayô ba havathu okna te. 58 Êḅ ma Elisabet
anêḅ thalaleḅ lôk anêḅ avômalô elañô nena
Anyô Bêḅ hêv kapô bêḅ hadêḅ yani ba intu
êbôḅ lôk leḅḅmavi anôḅ.

59 *Ma amena êḅ hamô hatôm wak ba-
heḅvi ba lahavulô, ma anêḅ avômalô êlêḅ
ek neḅgothe anêḅ kupik. Ma leḅḅhaviḅ
nêḅnêḅ lambô Sekalaia da anêḅ athêḅ êndêḅ
okna êḅ. 60 Ma donḅtom talêbô hanaḅ nena,
“Mi. Alalô nandam nena Jon.”

61 Ma thêlô enaḅ hadêḅ yani nena,
“Libumi la miḅ bôk ewa athêḅ Jon ami.”

62 Êḅ ma thêlô enaḅ hik lambô liḅ hathak
bahêḅḅḅ nena nendam anêḅ athêḅ aisê?

63 Aêḅ ba hanaḅ hathak baḅ nena neḅa ase-
leḅ te êlêḅ. Ma hato nena, “Okna êḅ anêḅ
athêḅ ma Jon.” Ma thêlô sapêḅ êyê athêḅ
êḅ ba esoḅ kambom. 64 Ma ketheḅ oyaḅ
ma Sekalaia hanaḅ abô hathak lonḅbô ba
habô Wapômbêḅ anêḅ athêḅ. 65 Ma avômalô
malak êḅ êyê nôḅ êḅ ba êkô kambom. Ma
abô êḅ hi haveḅ Judia iniḅ lonḅ takatu ba
hamô dumlolê sapêḅ. 66 Ma thêlô enaḅ
hadêḅ i nena, “Anyô Bêḅ anêḅ lôklokwaḅ
hamô haviḅ amena êntêk ba embeḅ yam ka
tem imbitak aisê?”

Sekalaia anêḅ yêḅ

67 Yôv ma Lovak Mathêḅ hayô halôk Jon
lambô Sekalaia kapô ba hanaḅ abô plopet
aêntêk,

68 * “Anyô Bêḅ, Israel iniḅ Wapômbêḅ, lêk
halêḅ ek nêḅ anêḅ avômalô vê ênjêk
iniḅ malaiḅ. Ba intu nanêḅ athêḅ
bêḅ êndêḅ yani.

69 *Yani hêv Anyô Lôklokwaḅ te habitak
anêḅ anyô ku Devit anêḅ thalaleḅ ek
nêḅ alalô bulubiḅ.

70 Yani hadum aêḅ hatôm sêbôk ba
hanaḅ hadêḅ anêḅ plopet mathêḅ ba
enaḅ nena

71 *tem Wapômbêḅ nêḅ alalô bulubiḅ
ênjêk ḅê vovak lôk ḅê takatu ba bôk
êpôlik hathak alalô.

72 *Aêḅ ba yani hêv kapô ek alalôaniḅ
bumalô lôk lahabi anêḅ tabô
mathêḅ.

73 *Abô atu ba yani bôk havak bal-
abuḅ haviḅ alalôaniḅ kamik Ablah-
ham nena

74 tem nêḅ alalô bulubiḅ ênjêk ḅê vo-
vak iniḅ lôklokwaḅ ek alalô nandum
anêḅ ku ma miḅ nakô ami

75 *ek namô mathêḅ lôk thêthôḅ ênjêk
Wapômbêḅ ma êtôm wak nômbêḅ
intu sapêḅ.

76 *Aêḅ ba, yenaḅ okna, tem ôḅmôḅ ek
ôpôpêk Anyô Bêḅ anêḅ lonḅondê ek

* 1:50: Sng 103:13,17 * 1:51: 2Sml 22:28 * 1:52: Jop 12:19; 5:11; Sng 147:6 * 1:53: Sng 34:10 * 1:54-55:
Sng 98:3; Stt 17:7; Mai 7:20 * 1:59: Stt 17:12; Wkp 12:3; Luk 2:21 * 1:68: Sng 72:18 * 1:69: Sng 18:2 * 1:71:
Sng 106:10 * 1:72: Stt 17:7; Sng 105:8-9 * 1:73: Stt 22:16-17 * 1:75: Tit 2:12-14 * 1:76: Ais 40:3

êlêm ba intu tem nendam o nena Wapômbêḅ Len anêḅ plopet.

77 *Lôk ôndôḅ anêḅ avômalô ek neyala nena Wapômbêḅ tem nêḅ i bulubiḅ esak hêḅ iniḅ kambom vê.

78 *Alalôaniḅ Wapômbêḅ lahiki bêḅ anôḅ ba intu hêḅ kapô ba tem indum nôḅ êḅ lôk nêḅ anêḅ wak êlêm anêḅ lenḅ

79 ek nêḅ deda êḅndêḅ avômalô takatu ba bôk ema ba êḅmô momaḅiniḅ bêḅ kapô. Lôk anêḅ deda êḅ tem nêḅ alalô sa ek nambeḅ loḅôndê labali mavi.”

80 Ma Jon halumbak bêḅ ma habitak lôklokwaḅ hathak hêḅhaviḅ. Êḅ ma hi hamô loḅ thiliv ba hayabiḅ anêḅ waklavôḅ êlêm yaḅ ek indum anêḅ ku êḅḅêk avômalô Israeḅ maleḅniḅ.

2

Malia havathu Yisu (Mat 1:18-25)

1 Waklavôḅ êḅ ma Sisa Ogastus havak abô majaḅ ek neja avômalô pik takatu ba Lom eyabiḅ i iniḅ athêḅ. 2 Wak êḅ ma môḅ anôḅ ek gavman hawa avômalô iniḅ athêḅ. Ma Kulinius ma hamô hatôm ploḅvins Silia iniḅ gavman bêḅ. 3 Êḅ ma avômalô sapêḅ i iniḅ malak ôdôḅ nenanena ek neja iniḅ athêḅ. 4 Josep habitak anêḅ Kiḅ Devit anêḅ thalaleḅ. Ba intu hatak Nasalet anêḅ Galili ma hi Devit anêḅ malak ôdôḅ Betlehem anêḅ Judia. 5 Yani hi haviḅ Malia ek neto thainiḅ athêḅ. Avi êḅ bôk epesaḅ anêḅ abô yôḅ ek nendom êḅndêḅ Josep. Ma wak êḅ ma Malia hasabeḅ.

6 Êḅmô Betlehem denaḅ ma Malia anêḅ waklavôḅ hayô ek embathu. 7 Ma havathu namalô bôḅ ba havuliv hathak sôḅ ba hadô hêk bokmaḅkaḅ iniḅ kabum ek malê nena unyak atu ba hêk ek avômalô nêḅêk ma lêk putup ba mi.

Aḅela hayô ek ḅê eyabiḅ bok

8 Ma ḅê eyabiḅ boksipsip doho êḅmô loḅ êḅ viyayiḅ ba eyabiḅ iniḅ bok hadêḅ bôlôḅvôḅ. 9 Ma Anyô Bêḅ anêḅ aḅela te hayô

ek thêlô lôk Anyô Bêḅ anêḅ deda lôkmaḅḅiḅ habi hayôhêk thêlô ba êkô kambom. 10 Ma donḅtom aḅela hanaḅ nena, “Miḅ nôkô ami. Odaḅô! Yahawa abô mavi halêm ek môlô ba tem indum avômalô sapêḅ leniḅmavi anôḅ. 11 Lêk êḅntêk hêk Devit anêḅ malak ma avi te havathu okna te atu ba tem nêḅ môlô bulubiḅ. Yani ma Anyô Bêḅ, Mesia* atu ba Wapômbêḅ bôk hatak ek nêḅ anêḅ avômalô bulubiḅ. 12 Môlô tem ôḅḅô amena kasek te ivuliv hathak sôḅ ba êḅdô hêk bokmaḅkaḅ iniḅ kabum. Nôm êḅ ma hatôm lavôḅniḅ ek môlô ôḅḅô.”

13 Aḅela hanaḅ yôḅ ma kethêḅ oyaḅ ma aḅela bêḅ anôḅ anêḅ lenḅ êlêm iviḅ yani. Ma êbô Wapômbêḅ anêḅ athêḅ ba enaḅ aêḅntêk,

14 * “Nôḅbô Wapômbêḅ anêḅ athêḅ lôkmaḅḅiḅ esak lenḅbum.

Ma pik ma anêḅ labali êḅmô imbiḅ avômalô takatu ba Wapômbêḅ lamavi hathak.”

Nê eyabiḅ bok i êyê Yisu

15 Aḅela etak thêlô ba i malak lenḅ ma ḅê eyabiḅ bok enaḅ hadêḅ i, “Alôana ek nagê nôḅ atu ba Anyô Bêḅ hanaḅ hadêḅ alalô nena lêk habitak Betlehem.”

16 Êḅ ma thêlô i kethêḅ ma êḅpôm Malia lo Josep ma amena kasek atu ba hêk bokmaḅkaḅ iniḅ kabum. 17 Thêlô êyê yôḅ ma enaḅ abô takatu ba aḅela hanaḅ hadêḅ i hathak amena êḅ. 18 Ma avômalô elanô ḅê eyabiḅ bok iniḅ abô êḅ ba eson kambom. 19 *Ma Malia lahabi abô takêḅ ba havalon loḅ hêk kapô. 20 Ma ḅê eyabiḅ boksipsip ele i ma êbô Wapômbêḅ lôk leniḅmavi anôḅ hadêḅ Wapômbêḅ hathak nôḅ takatu ba thêlô êyê lo elanô hatôm atu ba aḅela hanaḅ hadêḅ i.

Elam Yisu anêḅ athêḅ

21 *Wak bahêḅvi ba lahavulô hale ba hi ma enḅothe okna êḅ anêḅ kupik ba elam anêḅ athêḅ nena Yisu. Athêḅ êḅ ma Malia miḅ hasabeḅ ami denaḅ ma aḅela te bôk halam yôḅ.

Simeon lo Ana êyê Yisu

* 1:77: Jer 31:34 * 1:78: Ais 60:1-2 * 2:11: Mesia ma abô Hiblu ma Kilisi ma abô Glik. Ma anêḅ ôdôḅ ma ‘Ôpatu ba Wapômbêḅ hêḅ ek nêḅ avômalô bulubiḅ.” * 2:14: Luk 19:38 * 2:19: Luk 2:51 * 2:21: Luk 1:31

* 2:22: Wkp 12:1-8

22 *Josep lo Malia iniŋ waklavôŋ nimbitak mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma hayô hatôm balabuŋ atu ba Mose bôk hato. Êŋ ma ewa Yisu ba i Jelusalem ek nênem êndêŋ Anyô Bêŋ 23 *hatôm anêŋ balabuŋ bôk hanaŋ yôv nena, “Nônêŋ anyô môŋ sapêŋ êndêŋ Wapômbêŋ.” 24 *Lôk i ek nêmbôk da hatôm Anyô Bêŋ anêŋ balabuŋ bôk hanaŋ nena, “menak bôbô lokwanju mena thabiyom muk lokwanju.”

25 Ma anyô te hamô Jelusalem ba anêŋ athêŋ nena Simeon. Yani ma anyô thêthôŋ ba hasopa abô balabuŋ dedaŋ mavi. Yani hayabiŋ Mesia atu ba tem nêŋ Israeŋ thêvô. Ma Lovak Mathêŋ hamô haviŋ Simeon. 26 Ma Lovak Mathêŋ bôk hanaŋ hadêŋ yani yôv nena tem miŋ ema ami ma êmô endeba ênjê Anyô Bêŋ anêŋ Mesia vêŋmam. 27 Ma Lovak Mathêŋ halom yani ba hi Wapômbêŋ anêŋ unyak mathêŋ. Yani hamô denaŋ ma Josep lo Malia ewa Yisu ba êlêŋ ek nesopa abô balabuŋ. 28 Ma Simeon hasip okna hamô baŋ ma habô Wapômbêŋ ba hanaŋ aêntêk,

29 “Anyô Bêŋ Wapômbêŋ, ya anêŋ anyô ku. Lêk yahayê yôv ba tem yama lôk yalenmavi êtôm atu ba bôk hovak abô haviŋ ya.

30 *Lêk yamalen hayê nôŋ atu ba hôêv ek nêŋ yêlô bulubiŋ.

31 Hôpôpêk nôŋ êŋ hêk avômalô sapêŋ maleniŋ.

32 *Nôŋ êŋ ma hatôm deda ek avômalô loŋ buyaŋ nêgê, ma tem nêŋ athêŋ lôkmanŋiŋ êndêŋ anêŋ avômalô Israeŋ.”

33 Yisu anêŋ lambô lo talêbô elanô Simeon anêŋ abô atu ba hanaŋ hathak okna êŋ ba eson kambom. 34 *Êŋ ma Simeon hêv mek hadêŋ thêlô ma hanaŋ hadêŋ Malia aêntêk, “Wapômbêŋ hatak okna êntêk ek indum avômalô Israeŋ bêŋ anôŋ nênem yak ma bêŋ anôŋ nimbiyô niŋiŋ. Yani tem êmô êtôm Wapômbêŋ anêŋ lavôŋiŋ te ma donjom avômalô bêŋ anôŋ

tem miŋ nênemimbiŋ yani ami. 35 Êŋ ma avômalô bêŋ anôŋ iniŋ auk loŋ kapô tem imbitak loŋ yaiŋ. Ma tem kapôlôm indin o êtôm biŋ vovak hadabêŋ bimdaluk kisi.”

36 Ma plopet avi te hamô haviŋ ba anêŋ athêŋ nena Ana. Yani ma Panuel anêŋ nalavi ba habitak anêŋ Asel anêŋ ôdôŋ. Yani bôk avôdôŋna ba anêŋ sondabêŋ hatôm 84. Sêbôk ba yani avi muk ma hawa anyô ba hamô haviŋ yamalô hatôm sondabêŋ bahenŋvi ba lahavuju. 37 Vêŋ ma yamalô hama ma yani hamô hatôm avi tôp sondabêŋ bêŋ anôŋ. Wak lo bôlôvôŋ ma miŋ hatak unyak mathêŋ ami, ma hathak hatak nôŋ ek nêŋ yeŋ lo eteŋ mek. 38 Ma Simeon hanaŋ abô denaŋ, ma avi êŋ hi habobo thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Ma hanaŋ abô hathak okna êŋ hadêŋ avômalô takatu ba êmô ek eyabiŋ waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ nêŋ avômalô Israeŋ vê ênjêk iniŋ malaiŋ.

39 *Josep lo Malia idum nôŋkama sapêŋ hatôm atu ba Anyô Bêŋ anêŋ balabuŋ hanaŋ vêŋ ma ele i iniŋ malak Nasalet hêk Galili. 40 Ma okna halumbak ba habitak lôklokwan. Ma anêŋ auk mavi bêŋ anôŋ. Ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm hamô haviŋ yani.

Yisu hamô unyak mathêŋ kapô

41 *Sondabêŋ nôŋbêŋ intu ma Yisu anêŋ talêbô lo lambô i Jelusalem ek nêgê waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi.*

42 Ma Yisu anêŋ sondabêŋ hatôm laumiŋ ba lahavuju, ma thêlô idum aêŋ ba ethak ba i Jelusalem ek nêgê waklavôŋ êŋ.

43 Waklavôŋ bêŋ êŋ hale halôk ma thêlô ele i iniŋ loŋ. Ma okna Yisu ma hamô Jelusalem denaŋ. Ma talêbô lo lambô êthôŋ ba i.

44 Ma eson nena lêk haviŋ anêŋ avômalô vi ba hi la. Ba even wak daluk te vêŋ ma êyê mi, êŋ ma i êbôlêŋ yani haven inin avômalô malêvôŋ. 45 Ma donjom miŋ êpôm ami, êŋ ma êvôŋ Jelusalem hathak loŋbô ek nêmbôlêŋ yani. 46 Wak lô hale ba hi yôv ma êpôm yani hamô unyak mathêŋ kapô. Yani hamô haviŋ kêdôŋwaga doho ba halanô

* 2:23: Kis 13:2 * 2:24: Wkp 12:8 * 2:30: Ais 52:10; Luk 3:6; Tit 2:11 * 2:32: Ais 42:6; 49:6; 52:10 * 2:34: Ais 8:14; Mat 21:42; 1Pi 2:8 * 2:39: Mat 2:23 * 2:41: Kis 12:24-27; 23:14-17; Lo 16:1-8 * 2:41: Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ ajela ik Ijip iniŋ apenena môŋ vônô. Ma hayô Israeŋ ma hayê thalalen hamô iniŋ unyak abôlêk, êŋ ma hale ba hi ba miŋ hik Israeŋ te vônô ami.

iniñ abô ma hanañ hik thêlô liñ. ⁴⁷ Avômalô takatu ba elañô anêñ abô lôk anêñ auk bêñ ma eson kambom. ⁴⁸ Êñ ma lambô lo talêbô êyê yani ba eson kambom haviñ. Ma talêbô hanañ, “Yenañ okna, hudum malê aêñ? Yai akô kambom ba abôlêm o.”

⁴⁹ Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Mamu ôbôlêm ya eka? Miñ oyala nena tem yamô Wakamik anêñ unyak ami e?” ⁵⁰ Ma donptom êthôn anêñ abô êñ anêñ ôdôn palin.

⁵¹ *Yôv ma hi haviñ talêbô lo lambô ba i Nasalet. Ma halañô iniñ abô ba hasopa. Ma talêbô havalon abô takêñ loñ hêk kapô.

⁵² *Yisu habitak bêñ ma anêñ auk mavi anôn. Ma Wapômbên lôk avômalô leñimavi hathak yani.

3

Jon anyô hathik ñañ hanañ Wapômbên anêñ abô

(Mat 3:1-12; Mak 1:2-8; Jon 1:19-28)

¹ Hadên sondabên laumiñ ba labahenvi atu ba kiñ Sisa Taibelias hayabiñ Lom, ma Pontius Pailat hayabiñ Judia, ma Helot hayabiñ Galili, ma yañ molok Pilip hayabiñ Itulia lo Takonitis, ma Lisania hayabiñ Abilene, ² ma Anas lo Kaiapas êmô hatôm anyô bêñ êbôk da. Hadên wak êñ ma Sekalaia nakaduñ Jon hamô loñ thiliv, ma Wapômbên hêv anêñ abô hadên yani. ³ *Êñ ma Jon hi haven loñ takatu ba hamô habobo ñañ Jolodañ ma hanañ ek avômalô nede kapôlônin liliñ ba nisik ñañ ek Wapômbên nêm iniñ kambom vê.

⁴ Hatôm plopet Aisaia bôk hatô halôk anêñ kapya nena,

“Kaék te halam haven loñ thiliv nena,
‘Nôpôpêk loñôndê ek Anyô Bên êlêm,
ma nopesañ ba imbitak thêthôn ek
yani.

⁵ Nusivun koloson sapên sin
ma node dumlolê sapên pesa ba im-
bitak kalôn mavi.

Ma nopesañ loñôndê lokbañ ba im-
bitak thêthôn,
ma loñôndê kekela ma nopesañ ba im-
bitak thêthê mavi.

⁶ Ma avômalô pik sapên tem nêgê Wapômbên anêñ kobom atu ba hêv avômalô bulubiñ.” *Aisaia 40:3-5*

⁷ *Avômalô bêñ anôn i hadên Jon ek isik thêlô ma hanañ hadên i, “Môlô ma umya kambom anêñ nali ba oson nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjêk Wapômbên anêñ lamanin e? Mi anôn!” ⁸ *Ma nundum kobom takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliñ. Ma miñ lemimimbi auk takatu ba nonañ êndên am nena, ‘Abraham ma yêlôaniñ bumalô. Ba intu yêlô ma avômalô thêthôn.’ Mi, yanañ êndên môlô nena Wapômbên hatôm enja valu takêntêk ba epesañ Abraham anêñ limi esak. ⁹ *Kisin lêk hamô alokwañ ôdôn yôv ek alokwañ takatu ba miñ hik anôn mavi ami ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.”

¹⁰ Ma avômalô nômbên atu ba elañô anêñ abô enañ hik yani liñ, “Yêlô nandum malê?”

¹¹ Ma Jon hanañ nena, “Anyô anêñ kwêv ju hamô ma nêm yañ êndên anyô yañ atu ba kwêv mi. Ma anêñ nôm hamô ma nêm aên iyom.”

¹² *Ma nê ewa takis doho êlêm ek Jon isik thêlô imbiñ ba enañ hik yani liñ nena, “Kêdônwaga, yêlô nandum malê?”

¹³ Ma Jon hanañ, “Môlô noja takis êtôm atu ba Lom iniñ anyô bêñ hanañ iyom ma miñ noja vi oyañ ami.”

¹⁴ Ma nê vovak doho enañ hik yani liñ haviñ nena, “Ma yêlô nandum malê?”

Ma hanañ nena, “Miñ o mathalalen êndên avômalô ek noja iniñ valuselen oyañ ami. Lôk miñ osau nê idum abô ek onja anyô yañ anêñ nômkama ami. Ma lemimimbi nena môlônim ku anêñ vuli ma hatôm môlô.”

¹⁵ Avômalô Israêl ethak êv maleñin ek Mesia nena tem êlêm. Ba êyê Jon hadum ku takên ma eson nena yani ma Mesia la. ¹⁶ *Êñ ma Jon hanañ hadên i nena, “Yahathik môlô hathak ñañ, ma donptom ôpatu ba tem emben ya yam anêñ lôklokwañ ma bomañ ek yenañ. Yani ma anyô lôk athên bêñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yapole anêñ vakapô bokngôp anêñ

* 2:51: Luk 2:19 * 2:52: 1Sml 2:26; Snd 3:4 * 3:3: Ap 13:24 * 3:7: Mat 12:34; 23:33 * 3:8: Jon 8:33,39

* 3:9: Mat 7:19 * 3:12: Luk 7:29 * 3:16: Ap 13:25

yak vê ami. Yani tem isik môlô esak Lovak Mathej lôk atum. ¹⁷ Yani tem isuv nôm anêj kupik vê ba êndô anôj êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu ba hamô piklêvôj ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miñ ema ami.” ¹⁸ Ma Jon hanañ abô bêj anôj haviñ ek imbi avômalô leñj liñ ba hathak kobom êj ma hanañ Wapômbêj anêj Abô Mavi bêj hadêj thêlô.

¹⁹ *Vêm ma Jon hathañ Galili iniñ Anyô Bêj Helot hathak anêj kambom takatu ba hadum ba hanañ te bêj nena, “Aisê ka howa mamuyañ molok yanavi Helodias hatôm vônim?” ²⁰ Êj ma Helot hadum kambom yañ hathak lojbo nena hatak Jon hamô koladôj.

Jon hathik Yisu

(Mat 3:13-17; Mak 1:9-11; Jon 1:32-34)

²¹ Jon hathik avômalô bêj anôj halôk nañ aleba hathik Yisu haviñ. Hathik vêm ma Yisu hamiñ ba hateñ mek ma leñ hakyav. ²² *Ma Lovak Mathej halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô yani. Ma kaêk te halêm anêj leñ ba hanañ nena, “O ma yenañ okna atu ba yalenhaviñ videdaun. Ma yalenmavi anôj hathak o.”

²³ *Yisu hadum anêj ku môj haveñ avômalô maleñj, ma anêj sondabêj ma habobo 30. Ma avômalô eson nena yani ma Josep nakaduñ.

Ma Josep ma Heli nakaduñ.

²⁴ Ma Heli ma Matat nakaduñ.

Matat ma Livai nakaduñ.

Livai ma Melki nakaduñ.

Melki ma Janai nakaduñ.

Janai ma Josep nakaduñ.

²⁵ Josep ma Matatias nakaduñ.

Matatias ma Amos nakaduñ.

Amos ma Nahum nakaduñ.

Nahum ma Esli nakaduñ.

Esli ma Nagai nakaduñ.

²⁶ Nagai ma Mat nakaduñ.

Mat ma Matatias nakaduñ.

Matatias ma Semen nakaduñ.

Semen ma Josek nakaduñ.

Josek ma Joda nakaduñ.

²⁷ Joda ma Joanan nakaduñ.

Joanan ma Lesa nakaduñ.

Lesma ma Selubabel nakaduñ.

Selubabel ma Sealtiel nakaduñ.

Sealtiel ma Neli nakaduñ.

²⁸ Neli ma Melki nakaduñ.

Melki ma Adi nakaduñ.

Adi ma Kosam nakaduñ.

Kosam ma Elmadam nakaduñ.

Elmadam ma El nakaduñ.

²⁹ El ma Josua nakaduñ.

Josua ma Eliesel nakaduñ.

Eliesel ma Jolim nakaduñ.

Jolim ma Matat nakaduñ.

Matat ma Livai nakaduñ.

³⁰ Livai ma Simeon nakaduñ.

Simeon ma Juda nakaduñ.

Juda ma Josep nakaduñ.

Josep ma Jonam nakaduñ.

Jonam ma Eliakim nakaduñ.

³¹ Eliakim ma Melea nakaduñ.

Melea ma Mena nakaduñ.

Mena ma Matata nakaduñ.

Matata ma Natan nakaduñ.

Natan ma Devit nakaduñ.

³² *Devit ma Jesi nakaduñ.

Jesi ma Obet nakaduñ.

Obet ma Boas nakaduñ.

Boas ma Salmon nakaduñ.

Salmon ma Nason nakaduñ.

³³ Nason ma Aminadap nakaduñ.

Aminadap ma Atmin nakaduñ.

Atmin ma Alni nakaduñ.

Alni ma Heslon nakaduñ.

Heslon ma Peles nakaduñ.

Peles ma Juda nakaduñ.

³⁴ Juda ma Jekop nakaduñ.

Jekop ma Aisak nakaduñ.

Aisak ma Ablaham nakaduñ.

Ablaham ma Tela nakaduñ.

Tela ma Naho nakaduñ.

³⁵ Naho ma Seluk nakaduñ.

Seluk ma Leu nakaduñ.

Leu ma Pelek nakaduñ.

Pelek ma Ebel nakaduñ.

Ebel ma Sela nakaduñ.

³⁶ *Sela ma Kainan nakaduñ.

Kainan ma Alpaksat nakaduñ.

Alpaksat ma Sem nakaduñ.

* 3:19: Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 * 3:22: Jon 1:32 * 3:23: Luk 4:22; Jon 6:42 * 3:32: Rut 4:17-22 * 3:36: Stt 11:10-26

Sem ma Noa nakaduᅇ.
 Noa ma Lamek nakaduᅇ.
 37 Lamek ma Metusela nakaduᅇ.
 Metusela ma Inok nakaduᅇ.
 Inok ma Jalet nakaduᅇ.
 Jalet ma Mahalalel nakaduᅇ.
 Mahalalel ma Kenan nakaduᅇ.
 38 *Kenan ma Inos nakaduᅇ.
 Inos ma Set nakaduᅇ.
 Set ma Adam nakaduᅇ.
 Adam ma Wapômbêᅇ nakaduᅇ.

4

*Sadaᅇ halôk Yisu la ek indum kambom
 (Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)*

1 Lovak Mathenᅇ hadum ku lôklokwanᅇ hamô Yisu kapô, êᅇ ma hatak ᅇaᅇ Jolodaᅇ hêk. Ma Lovak Mathenᅇ halom yani ba hi loᅇ thiliv. 2 Ma hamô loᅇ êᅇ hatôm wak 40 ek Sadaᅇ êndôk yani la ek indum kambom. Ma miᅇ hayaᅇ nôm ami aleba hama kisi.

3 Ma Sadaᅇ hanaᅇ hadêᅇ yani, “Avanôᅇ, o Wapômbêᅇ anêᅇ Nakaduᅇ ma onaᅇ ek valu êntêk imbitak êtôm polom.”

4 *Ma doᅇtom Yisu hanaᅇ viyaᅇ, “Wapômbêᅇ anêᅇ kapya hanaᅇ, ‘Anyô miᅇ hatôm êmô lôkmala esak polom iyom ami.’ ”

5 Vêm ma Sadaᅇ halom Yisu ba hathak dumlolê bêᅇ te ba hi daku anêᅇ dum. Ketheᅇ oyaᅇ ma hik pik êntêk anêᅇ loᅇ lôklinyaᅇ sapêᅇ thô hadêᅇ yani. 6 Ma hanaᅇ hadêᅇ Yisu, “Tem yanêm loᅇ takêᅇ iniᅇ athêᅇ bêᅇ lôk iniᅇ lôkmaᅇgiᅇ sapêᅇ êndêᅇ o ek oyabiᅇ. Nôm takêᅇ ma yenaᅇ ba yaleᅇhaviᅇ yanêm êndêᅇ opalê, êᅇ ma tem yanêm. 7 Aêᅇ ba hôêv yeaᅇ hadêᅇ ya, ma tem yanêm nômkama takêntêk sapêᅇ êndêᅇ o.”

8 *Ma Yisu hanaᅇ, “Wapômbêᅇ anêᅇ kapya hanaᅇ, ‘Nêm yeaᅇ êndêᅇ Wapômbêᅇ anêm Anyô Bêᅇ lôk undum yani iyom anêᅇ ku.’ ”

9 Yôv ma Sadaᅇ halom ba hi Jelusalem ma hatak yani hamiᅇ unyaᅇ mathenᅇ anêᅇ vôv. Ma hanaᅇ, “Avanôᅇ, o ma Wapômbêᅇ anêᅇ Nakaduᅇ ma ôsôv kisi nu tamu pik 10 ek malê nena bôk eto yôv nena,

“Yani tem nêm anêᅇ aᅇla ek neyabiᅇ o mavi 11 lôk nisip o ek miᅇ hatôm valu

la embatho vemkapô ami.’ ” *Kapya Yeaᅇ 91:11-12*

12 *Ma Yisu hanaᅇ, “Wapômbêᅇ anêᅇ kapya hanaᅇ nena, ‘Miᅇ osaê Wapômbêᅇ anêm Anyô Bêᅇ ami.’ ”

13 *Sadaᅇ halôk Yisu la ek indum kambom takêᅇ vêm ma hatak yani ba hi ma hayaᅇbiᅇ wak yaᅇ.

*Yisu hadum ku môᅇ daluk hêk Galili
 (Mat 4:12-17; Mak 1:14-15)*

14 Hathak Lovak Mathenᅇ anêᅇ lôklokwanᅇ ma Yisu hale hi Galili hathak loᅇbô. Ma abô hathak yani hayaᅇ loᅇ takêᅇ sapêᅇ.

15 Ma hadôᅇ thêlô hamô iniᅇ unyaᅇ yeaᅇ ba avômalô sapêᅇ ebaᅇ yani.

*Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu
 (Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)*

16 Ma Yisu hi Nasalet, loᅇ êᅇ intu anêᅇ loᅇ halumbak bêᅇ hamô. Ma Sabat ma hi unyaᅇ yeaᅇ hatôm anêᅇ kobom hathak hadum. Haviyô hamiᅇ ek esam Wapômbêᅇ anêᅇ abô. 17 Ma êv plopet Aisaia anêᅇ kapya hadêᅇ yani, ma hakak ma hapôm abô bute hanaᅇ aêntêk,

18 “Anyô Bêᅇ anêᅇ Lovak Mathenᅇ hamô haviᅇ ya ek malê nena Anyô Bêᅇ hatak ya ek yanaᅇ anêᅇ Abô Mavi êndêᅇ avômalô siv.

Ma hêv ya ba yahalêm ek yanaᅇ bêᅇ êndêᅇ ᅇê takatu ba êmô koladôᅇ ek nede yaᅇ

lôk yanaᅇ êndêᅇ ᅇê malenᅇ pusip ek nêgê tak esak loᅇbô

ma yanja ᅇê takatu ba anyô vi êv vo-vaᅇ hadêᅇ i vê

19 *lôk yanaᅇ nena lêk ma Anyô Bêᅇ anêᅇ waklavôᅇ hik anêᅇ lamavi thô.” *Aisaia 62:1-2*

20 Êᅇ ma hik kapya siᅇ ma hêv hadêᅇ ôpatu ba hayaᅇbiᅇ kapya ma halôk hamô biᅇ. Ma avômalô sapêᅇ ititiᅇ yani. 21 Ma hanaᅇ nena, “Abô êntêk ba hêk Wapômbêᅇ anêᅇ kapya ba olaᅇo intu lêk hik anôᅇ.”

22 *Ma thêlô sapêᅇ esonᅇ ba enaᅇ nena anêᅇ abô ma mavi anôᅇ. Ma doᅇtom enaᅇ,

* 3:38: Stt 4:25-26 * 4:4: Lo 8:3 * 4:8: Lo 6:13-14 * 4:12: Lo 6:16; 1Ko 10:9 * 4:13: Hib 2:18; 4:15
 * 4:19: Ais 58:6 * 4:22: Luk 3:23; Jon 6:42

“Yani ma Josep anêḡ nakaduḡ iyom, aêḡ e?”

²³ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Yahayala nena môlô tem nonaḡ abô loḡ kapô te êndêḡ ya aêntêk, ‘Dokta, oda undum lemvimkupik mavi am. Yêlô bôk alaḡô nôḡ takatu ba hudum hêk Kapaneam. Ba intu undum aêḡ êḡjêk anêḡ malak ôdôḡ imbiḡ.’ ”

²⁴ *Ma hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena plopet te hi anêḡ malak ôdôḡ ma anêḡ avômalô miḡ ethak ewa yani thô ami. ²⁵ *Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô nena sêbôk atu ba Elia hamô pik ma Israeḡ iniḡ avi tôp bêḡ anôḡ êmô. Ma Wapômbêḡ hadum ba ôthôm mi hatôm sondabêḡ lô ma wata te haviḡ ba bôm bêḡ habitak loḡ êḡ. ²⁶ *Ma doḡtom Wapômbêḡ miḡ hêv Elia ba hi hadêḡ avi Israeḡ te ami, ma mi. Ma hêv hi hadêḡ avi tôp te atu ba hamô Salepat Saidon iniḡ pik.

²⁷ * “Ma sêbôk atu ba plopet Elisa hamô ma avômalô Israeḡ bêḡ anôḡ êpôm palê lepla. Ma doḡtom thêlô te miḡ mavi ami, ma mi. Ma Elisa hêv anyô loḡ buyaḡ Naiman anêḡ Silia iyom sa.

²⁸ “Ma avômalô takatu ba êmô unyak yeḡ elañô abô takêḡ ba leḡḡmaniḡ kambom. ²⁹ Ma iviyô imiḡ ma êv Yisu vê hêk anêḡ malak. Ma êmô yani siḡ hi hadêḡ dumlolê atu ba elav iniḡ malak hamô anêḡ dum. Ma êmô siḡ hadêḡ loḡ kambom te ek nêso yani pôḡḡêḡ êndôk. ³⁰ Ma doḡtom Yisu hêv i vê hêk thêlô malêvôḡ ba havenḡ ba hi.”

*Yisu hêv ḡḡôk vê
(Mak 1:21-28)*

³¹ Vêḡ ma Yisu halôk ba hi Kapaneam anêḡ Galili. Ma Sabat ma hadôḡ avômalô. ³² *Thêlô elañô anêḡ abô ba esoḡ kambom ek malê nena anêḡ abô ma lôklokwaḡ bomaḡ.

³³ Ma unyak yeḡ êḡ, ma anyô te atu ba ḡḡôk lelaik hamô haviḡ yani hamô. Ma yani halam kaêk lôklala aêntêk, ³⁴ “Ei. Yisu anêḡ Nasalet, hólêḡ ek undum malê te êndêḡ yêlô? Hólêḡ ek umbuliḡ yêlô e?”

* 4:24: Jon 4:44 * 4:25: 1Kinḡ 17:1,7 * 4:26: 1Kinḡ 17:8-16 * 4:27: 2Kinḡ 5:1-14 * 4:32: Mat 7:28-29
* 4:41: Mat 8:29; Mak 3:11-12 * 4:44: Mat 4:23 * 5:1: Mat 13:1-2; Mak 3:9-10 * 5:1: Genesalet ma kasukthôm Galili anêḡ athêḡ yaḡ.

Yahayala o. O ma Wapômbêḡ anêḡ Anyô Mathêḡ.”

³⁵ Ma doḡtom Yisu hathaḡ ḡḡôk êḡ ba hanaḡ, “O bônôḡ ma otak ôpêntu.” Ma ḡḡôk êḡ hadum ba ôpêḡ hêv yak halôk pik hêk thêlô malêvôḡ ma hatak ôpêḡ ba hi ma miḡ habuliḡ ôpêḡ dokte ami.

³⁶ Ma avômalô sapêḡ esoḡ kambom ba enaḡ hadêḡ thêlôda nena, “Malê êntêk aêḡ am? Yani hanaḡ hadêḡ ḡḡôk lelaik hatôm anyô lôk athêḡ bêḡ ma anêḡ abô ma lôklokwaḡ bomaḡ ba ḡḡôk elañô ba ele yaḡ ba i.” ³⁷ Ma abô hathak yani hi havenḡ loḡ bêḡ êḡ sapêḡ.

*Yisu hadum ḡê lôk liḡḡ bêḡ anôḡ mavi
(Mat 8:14-17; Mak 1:29-39)*

³⁸ Ma Yisu hatak unyak yeḡ ma hi Saimon anêḡ unyak. Ma Saimon yaḡavi hapôm liḡḡ vovaḡ kambom. Ma thêlô enaḡ ek Yisu nêḡ yani sa. ³⁹ Êḡ ma Yisu hi habobo avi êḡ ma hathaḡ liḡḡ êḡ ma liḡḡ êḡ hatak yani. Ma kethêḡ oyaḡ ma haviyô ba hapôpêk nôḡ ek thêlô.

⁴⁰ Wak halôk jalôm ma avômalô ewa ḡê lôk liḡḡ lomaloma êyô ek Yisu. Ma hatak baḡ hayô hêk tomtom ma sapêḡ ibitak mavi. ⁴¹ *Ma hadum ba ḡḡôk etak avômalô bêḡ anôḡ ba ele yaḡ ma elam lôklala nena, “O ma Wapômbêḡ Anêḡ Nakaduḡ.” ḡḡôk takêḡ eyala nena yani intu Mesia ba intu hathaḡ i ek bônôḡ.

⁴² Lôkbôk momaḡiniḡ ma Yisu hatak loḡ êḡ hêk ma hi loḡ thiliv. Ma avômalô êbôlêḡ yani aleba êpôm. Ma idum ek nebalonḡ yani loḡ ek miḡ etak thêlô ba ni loḡ buyaḡ ami.

⁴³ Ma doḡtom hanaḡ, “Wapômbêḡ hêv ya ba yahalêḡ ek yandum ku êḡ ba intu yana ek yanaḡ Abô Mavi esak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak êndêḡ avômalô malak yaḡ imbiḡ.”

⁴⁴ *Êḡ ma hi Judia iniḡ unyak yeḡ tomtom ma hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô bêḡ hadêḡ i.

5

*Yisu hêv ku lukmuk hadêḡ Saimon
(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20; Jon 1:35-42)*

1 *Wak te ma Yisu hamin kasukthôm Genesalet* anêṅ daṅ ma avômalô bêṅ anôṅ imiṅ ba elañô Wapômbêṅ anêṅ abô ba ililiṅ yani siṅ hawê havenṅ. 2 Ma hayê ṅê ik alim etak iniṅ yeṅ luvi hamô liṅdaṅ ma i ithik iniṅ yakseṅ. 3 Êṅ ma hi hathak yeṅ êṅ yaṅ, yeṅ êṅ ma Saimon anêṅ. Ba intu hanaṅ hadêṅ Saimon nena, “Ôlêm usuniṅ yeṅ dokte ni tovola kasuk.” Ma halôk hamô ma hadôṅ avômalô.

4 Yani hadôṅ avômalô yôv ma hanaṅ hadêṅ Saimon nena, “Onja yeṅ ba nu kasuk malêvôṅ ma otak yakseṅ êndôk kasuk ek ômbôv alim.”

5 *Ma Saimon hanaṅ, “Anyô bêṅ, bôkam bôlôvôṅ daim ma yêlô atak yakseṅ halôk kasuk aleba miṅ avôv alim te ami ma mi anôṅ. Ma doṅtom lêk honaṅ ba intu tem yêlô natak yakseṅ êndôk kasuk.”

6 Thêlô idum aêṅ ma êvôv alim bêṅ anôṅ ba yakseṅ hadum ek itip. 7 Êṅ ma ik kaiyav hadêṅ yeṅ yaṅ atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviṅ i nena nêlêm ek nêṅnêṅ thêlô sa. Êṅ ma êlêm ba etak alim halôk yeṅ luvi ba hayô siṅ ba hadum ek êmô yeṅ luvi sesoṅ.

8-9 Saimon Pita lôk ṅê takatu ba êmô haviṅ yani êyê alim nômbêṅ atu ba êvôv ma esoṅ kambom. Êṅ ma Saimon halek vadôṅ lêlô hamô Yisu va luvi ma hanaṅ nena, “Anyô Bêṅ, otak ya ba nu. Ya anyô yahadum kambom.” 10 Ma Sebedi anêṅ nakaduṅ Jems lo Jon atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviṅ i êyê nôṅ êṅ ba esoṅ kambom haviṅ.

Ma Yisu hanaṅ hadêṅ Saimon, “Miṅ ôkô ami. Vêm ka tem ômbôv anyô êtôm lêk hôvôv alim.” 11 *Êṅ ma ewa yeṅ ba i ethak liṅdaṅ. Ma etak iniṅ nômkama sapêṅ hamô ma i esopa Yisu.

*Yisu hadum anyô lepla te mavi
(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)*

12 Wak te ma Yisu hamô malak lôṅ te ma anyô palê lepla hatêtô liṅkupik te halêm. Hayê Yisu ma halek vadôṅ lêlô ba hakôm halôk pik. Ma hanaṅ, “Anyô Bêṅ, lemhaviṅ ma hatôm opesaṅ ya ek yenaṅ kupik imbitak thêthê mavi.”

13 Êṅ ma Yisu hasôm ôpêṅ ma hanaṅ, “Yalenṅhaviṅ. Umbitak mabuṅ mavi.” Ma ketheṅ oyaṅ ma palê lepla hatak ôpêṅ ma ôpêṅ habitak liṅsiṅ anôṅ.

14 *Ma Yisu hanaṅ hadêṅ ôpêṅ nena, “Miṅ onaṅ nôṅ êntêk bêṅ ami. Ma nu nuṅgwik o thô êndêṅ anyô habôk da lôk nêṅ da êndêṅ Wapômbêṅ hatôm Mose bôk hanaṅ yôv. Ma ṅê êbôk da tem nenaṅ êndêṅ avômalô sapêṅ nena lêk o mabuṅ mavi.”

15 Ma doṅtom abô hathak Yisu hi may-aliv. Ba intu avômalô bêṅ anôṅ êlêm ek nedaṅô anêṅ abô lôk indum iniṅ lijiṅ mavi.

16 Ma doṅtom wak bêṅ anôṅ ma Yisu hatak avômalô hamô ma hi loṅ thiliv ek eteṅ mek.

*Yisu hadum anyô havuviṅ te mavi
(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)*

17 Wak te ma Yisu hadôṅ avômalô. Ma ṅê Palisi lôk ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ êlêm anêṅ Jelusalem lôk malak takatu ba hamô Galili lôk Judia kapô. Ma Anyô Bêṅ anêṅ lôklokwaṅ hamô haviṅ Yisu ek indum avômalô lôk lijiṅ nimbitak mavi. 18 Ma anyô doho etak anyô havuviṅ te halôk hêk yêm ba ewa ba êyô. Thêlô idum ek neja yani ba ini unyak kapô ek netak êṅjêk ebobo Yisu. 19 Ma doṅtom avômalô bêṅ anôṅ ba loṅ putup ba miṅ hatôm neja yani ba ini unyak kapô ami. Êṅ ma ethak unyak vôv ma êṅgô unyak vôv abyaṅ ba êlêlô ôpatu halôk avômalô malêvôṅ aleba hayô Yisu thohavloṅma.

20 *Yisu hayê thêlôniṅ êvhaviṅ ma hanaṅ hadêṅ anyô havuviṅ atu nena, “Aiyaṅ, lêk yahêv anêṅ kambom sapêṅ vê.”

21 Ma Palisi lôk ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ elañô abô êṅ ma leṅiṅhabi nena, “Ôpêntêk ma opalê ba hasoṅ nena yani ma Wapômbêṅ e? Anyô late miṅ hatôm nêṅ kambom vê ami ma Wapômbêṅ iyom.”

22 Yisu hayala thêlôniṅ auk ba hanaṅ nena, “Aisê ka môlô lemimhikam hathak abô êntêk? 23 Abô alê intu vumvum ek yanaṅ: ‘Lêk yahêv anêṅ kambom sapêṅ vê’ mena ‘Umbiyô ombenṅ.’ 24 *Aêṅ ba tem yaṅgik Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu thô êndêṅ môlô nena anêṅ athêṅ ma bêṅ ba hatôm

nêm kambom vê.” Êñ ma Yisu hanañ hadên anyô havuvinj atu aëntêk, “Yanañ êndên o nena umbiyô umin ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.” ²⁵ Kethen oyañ ma ôpên haviyô haminj avômalô malêvôn ma hawa anên yêm. Ma hi anên unyak ba habô Wapômbên anên athên. ²⁶ Ma avômalô sapên eson kambom ba êbô Wapômbên anên athên haviñ. Ma êkô ba enañ nena, “Lêk êntêk ma alalô ayê nômbithi anên te.”

*Yisu dalam Livai
(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)*

²⁷ Vêm ma Yisu hi hayê anyô hawa takis te ba anên athên nena Livai ba hamô unyak ewa takis. Ma hanañ hadên ôpên nena, “Ôlêm osopa ya.” ²⁸ Êñ ma Livai haviyô ba hatak nômkama sapên hamô ma hi hasopa yani.

²⁹ Ma Livai hi hanjabôm nômbên hamô anên malak ek Yisu enañ. Ma nê ewa takis bên anôn lôk avômalô vi eyañ nômbên haviñ thai. ³⁰ *Ma Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabun doho atu ba êmô Palisi kapô êyê ba enañ abô diñdiñ hadên anên nê ku nena, “Môlô oañ ba unum haviñ nê takis lôk nê idum kambom eka?”

³¹ Êñ ma Yisu hanañ nena, “Nê lôk lijij iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijij mi ma mi. ³² Ma aên iyom yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom ek nede kapôlônij liliñ. Ma minj yahalêm ek yandam nê thêthôn ami.”

*Enañ hik Yisu lijij hathak kobom evak balabun ek nômbên
(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)*

³³ Ma thêlô enañ hadên Yisu aëntêk, “Wak bên anôn ma Jon anên nê ku evak balabun ek nômbên ek leñijhabi Wapômbên, ma Palisi iniñ nê ku idum aên iyom. Ma aisê ka anêm nê ku eyañ nômbên wak nômbên intu sapên?”

³⁴ *Ma Yisu hanañ nena, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anên anyô môlô eyañ nômbên lôk leñijmavi. Ma minj hatôm nembak balabun ek nômbên ami. ³⁵ Ma donjom havenj yam ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anên nê môlô tem nembak balabun ek nômbên.”

³⁶ Ma Yisu hanañ abô loñ kapô te aëntêk, “Anyô te minj hatôm edabên sôp lukmuk ek indu sôp bô anên abyanj sinj esak ami. Hadum aên ma habulinj sôp lukmuk lôk sôp bô iniñ lêlêyanj haviñ.

³⁷ “Ma môlô othak ôkê wainj lukmuk halôk kolopak epesanj hathak bok kupik bô e? Mi! Wainj lukmuk êñ tem imbulinj bok kupik bô atu ba bôk thekthekek ba tem ipup ba wainj engasô ni. ³⁸ Ba intu othak ôkê wainj lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isinj mavi ma minj ipup ami lôk wainj minj engasô ni ami.

³⁹ “Ma donjom nê takatu ba inum wainj bô yôv ma ethak êpôlik ek wainj lukmuk. Ba enañ, ‘Wainj bô ma vasiñ mavi ek wainj lukmuk.’ ”

6

*Yisu ma Sabat anên alañ
(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)*

¹ *Sabat te ma Yisu lôk anên nê ku i evenj ku kapô te. Ma anên nê ku evenj haviñ yani. Ma ewa wit anên va ba ekamithinj hamô baheninj kapô ek anên kupik nêm yak ek nejanj. ² *Ma Palisi doho êyê ba enañ, “Abô balabun hanañ nena Sabat ma minj hatôm nandum ku ba naja nômbên ek nanjanj ami. Ma donjom anêm nê ku ibulinj waklavôn êñ!”

³ *Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anên nê môlô ema kisi ba idum e? ⁴ *Yani habitak hayô Wapômbên anên unyak mathenj kapô ba hawa polom mathenj atu ba mathenj anôn. Polom êñ ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejanj ba intu habulinj abô balabun buên. Ma donjom Devit hayañ ma hêv doho hadên anên nê takatu ba evenj haviñ yani ba eyañ.”

⁵ Êñ ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Anyô Anên Nakadun atu ma Sabat anên Alañ.”

*Sabat ma Yisu hadum anyô ban hatyôk te mavi
(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)*

⁶ Sabat yanj ma Yisu habitak hayô unyak yenj te ba hi ma hadôn avômalô. Ma anyô te hamô loñ êñ ba ban vianôn hatyôk. ⁷ Ma

* 5:30: Luk 15:1-2 * 5:34: Jon 3:29 * 6:1: Lo 23:25 * 6:2: Jon 5:10 * 6:3: 1Sml 21:1-6 * 6:4: Wkp 24:5-9

ngê Palisi lôk ngê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êmô ba ititiŋ Yisu ek nêgê nena tem indum avômalô lôk lijiŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e? Thêlô êbôlêŋ loŋôndê ek nanaŋ yani bêŋ. ⁸ Ma doŋtom hayala thêlôniŋ auk ba hanaŋ hadêŋ anyô baŋ hatyôk atu nena, “Umbiyô umiŋ ek avômalô sapêŋ nêgê o.” Êŋ ma ôpêŋ haviyô hamiŋ.

⁹ Ma Yisu hanaŋ, “Yahadum ek yanaŋ injik môlô liŋ. Alalô hatôm nandum malê ek nasopa Sabat anêŋ balabuŋ? Hatôm nandum mavi mena kambom? Hatôm nanêŋ anyô sa ek êmô lôkmala mena nambuliŋ i ek nema?”

¹⁰ Ma Yisu hatitiŋ thêlô sapêŋ hawê haveŋ ma hanaŋ hadêŋ ôpatu nena, “Oto bahem.” Êŋ ma ôpêŋ hadum aêŋ ma baŋ habitak mavi hathak loŋbô. ¹¹ Ma doŋtom ngê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi leŋiŋmaniŋ kambom ba enaŋ hadêŋ i hi ba halêŋ nena, “Alalô nandum malê êndêŋ Yisu?”

*Yisu halam aposel laumiŋ ba lahavuju
(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)*

¹² Wak te ma Yisu hathak dum te ba hi ek eteŋ mek. Ma bôlôvôŋ êŋ aleba hayaŋ ma hateŋ mek iyom hadêŋ Wapômbêŋ. ¹³ Hayaŋ ma halam ngê takatu ba esopa yani ethak doŋtom. Ma habi baŋ hayô hamiŋ tomtom hatôm laumiŋ ba lahavuju ma halam i nena aposel.* ¹⁴ Ma halam Saimon ba hêv athêŋ lukmuk nena Pita hadêŋ yani ma yaŋ molok Andulu ma Jems lo Jon ma Pilip lo Batolomiu ¹⁵ ma Matyu lo Tomas ma Jems Alpius nakaduŋ ma Saimon ba elam yani nena Selot ¹⁶ ma Judas Jems nakaduŋ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêŋ ma hanaŋ Yisu bêŋ.

*Yisu hadum avômalô bêŋ anôŋ mavi
(Mat 4:24-25; Mak 3:7-12)*

¹⁷ Yôv ma Yisu lôk anêŋ ngê ku êlôk ba i kalôŋ bute. Ma avômalô nômbêŋ atu ba bôk esopa yani êmô loŋ êŋ lôk avômalô bêŋ anôŋ êlêŋ anêŋ Judia lo Jelusalem ma avômalô ngwêk Taia lo Saidon êlêŋ haviŋ. ¹⁸ Thêlô êlêŋ ek nedaŋô anêŋ abô lôk indum iniŋ ngê lôk lijiŋ mavi. Ma ngê lôk ngôk lelaik

ma Yisu hêv ngôk takêŋ vê ba ibitak mavi. ¹⁹ Ma avômalô bêŋ anôŋ idum ek nêsôm yani ek malê nena anêŋ lôklokwaŋ bêŋ anôŋ habitak ba hi ba hathak thêlô ma tem thêlô nimbitak mavi.

*Yisu hadôŋ avômalô
(Mat 5:1-12)*

²⁰ Ma Yisu hayê avômalô takatu ba esopa yani ma hanaŋ hadêŋ i nena, “Môlô avômalô siv, môlô lêk ômô mavi ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma tem môlônim.

²¹ *Ma môlô takatu ba lêk oma kisi, môlô lêk ômô mavi ba tem lemimviyak.

Ma môlô takatu ba lêk olaŋ, môlô lêk ômô mavi ba tem nomalik.

²² *Ma avômalô êyê môlô takatu ba osopa Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ba êpôlik lôk êvôliŋ dômiŋ ma enaŋ abôma nena môlônim athêŋ ma nôŋ ôvathek kambom.

²³ “Êŋ ma lemimmavi lôk nodam kaêk lôklala ek malê nena môlônim nôŋ mavi bêŋ lêk hamô malak leŋ. Sêbôk ma iniŋ bumalô idum aêŋ hadêŋ plopet lôkthô.

²⁴ “Ma doŋtom kikaknena môlô ngê lôk nômkama bêŋ anôŋ, lêk owa unim nômkama lôk lemimmavi yôv.

²⁵ Ma kikaknena môlô takatu ba lêk lemimviyak, tem noma kisi.

Ma kikaknena môlô takatu ba lêk omalik, tem lemimmalaiŋ kambom ba nodanŋ.

²⁶ Ma kikaknena môlô takatu ba lêk avômalô sapêŋ êbô môlô. Sêbôk ma môlônim bumalô êbô plopet abôyaŋ aêŋ iyom.

*Lemimibiŋ ngê takatu ba ik vovak hadêŋ môlô
(Mat 5:38-48)*

²⁷ “Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô takatu ba othak olaŋô yenaŋ abô nena lemimibiŋ ngê takatu ba ik vovak hadêŋ môlô ma nundum kobom mavi êndêŋ ngê êpôlik hathak môlô. ²⁸ Ma nonaŋ êndêŋ Wapômbêŋ ek indum mavi êndêŋ ngê takatu ba enaŋ nena Wapômbêŋ imbuliŋ môlô. Ma noteŋ mek ek Wapômbêŋ indum mavi êndêŋ ngê takatu ba idum kambom hadêŋ

* **6:13:** ‘Aposel’ anêŋ ôdôŋ nena ngê takatu ba Yisu hêv i ba i ek nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô. * **6:21:** Sng 126:5-6;

Ais 61:3; ALK 7:16-17 * **6:22:** Jon 15:19; 16:2; 1Pi 4:14

môlô. ²⁹ Ma anyô te hapetav malem daŋ vi, ma nuŋgwik vi liliŋ ek epetav imbiŋ. Ma anyô te havôv anêm kwêv daim vê, êŋ ma otak yani ek enja anêm kwêv yaŋ imbiŋ. ³⁰ Ma anyô te hanaŋ hik o liŋ hathak nômkama, êŋ ma nêm iyom. Ma anyô te hawa anêm nômkama, êŋ ma miŋ onaŋ lôklokwaŋ ek nêm endelêm ami. Dô. ³¹ *Ma kobom atu ba lemhabiŋ anyô yaŋ indum êndêŋ o, êŋ ma undum aêŋ êndêŋ yani.

³² “Môlô lemimhabiŋ nê takatu ba leŋiŋhabiŋ môlô iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, nê idum kambom ethak idum aêŋ iyom. ³³ Ma môlô othak udum kobom mavi hadêŋ nê takatu ba idum kobom mavi hadêŋ môlô iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, nê idum kambom ethak idum aêŋ iyom. ³⁴ Ma môlô ôêv nômkama hadêŋ nê takatu ba lemimhabi nena tem nê nê viyaŋ iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, nê idum kambom ethak idum aêŋ iyom. ³⁵ Ma doŋtom lemimhabiŋ nundum kobom mavi, êŋ ma lemimimbiŋ nê êpôlik hathak môlô ba nundum kobom mavi lôk nô nê nômkama oyaŋ êndêŋ i. Udum aêŋ ma embeŋ yam ma tem noja vuli bêŋ, ma tem nô mô êtôm Wapômbêŋ Leŋ anêŋ nali ek malê nena osopa yani anêŋ bôk lo loŋ. Yani hathak hadum kobom mavi hadêŋ nê palonŋ lôk avômalô idum kambom haviŋ. ³⁶ Ma môlô kapôlômim injik am esak avômalô lôkthô êtôm môlônim Lemambô kapô hiki hathak avômalô pik sapêŋ.

Môlô miŋ notatale anyô vi iniŋ kobom ami
(Mat 7:1-5)

³⁷ * “Môlô miŋ notatale anyô vi ami. Wapômbêŋ tem etatale môlô aêŋ iyom! Ma miŋ nonaŋ êndêŋ anyô vi nena vovaŋ bêŋ tem êpôm yani ami. Wapômbêŋ tem enaŋ êndêŋ môlô aêŋ iyom. Ma anyô te hadum kambom hadêŋ o, ma otak kapôlôm ek ôpêŋ. Êŋ ma tem Wapômbêŋ nêm anêm kambom vê aêŋ iyom. ³⁸ *Ma ôêv nômkama hadêŋ avômalô vi, ma tem Wapômbêŋ nêm

nômkama êndêŋ môlô. Yani tem nêm bêŋ anôŋ. Ma doŋtom yani hathak hasopa môlônim kobom. Môlô udum palonŋ ma tem yani indum aêŋ. Ma udum wapôm, ma tem Wapômbêŋ indum aêŋ iyom êndêŋ môlô.”

³⁹ *Vêm ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, “Hatôm anyô mapusip yaŋ endom anyô mapusip yaŋ e? Mi anôŋ. Thai luvi tem nê nê yak êndôk lôv. ⁴⁰ *Avômena ethak unyak ma miŋ bêŋ ek iniŋ kêdôŋwaga ami. Ma doŋtom ethak unyak vêm ma tem nimbitak êtôm iniŋ kêdôŋwaga.

⁴¹ “Aisê ka hôyê siŋusik hamô mamuyaŋ madaluk ma miŋ lemhabi aseleŋ atu ba hapalaŋaniŋ hêk malemdaluk ami? ⁴² Ma aisê ka honaŋ hadêŋ mamuyaŋ, ‘Aiyaŋ, yalenŋhabiŋ yanêm siŋusik vê ênjêk malem?’ O anyô abôyaŋ, nêm aseleŋ atu ba hapalaŋaniŋ hêk malem vê ek nôŋgô katô am ka nêm siŋusik atu ba hamô mamuyaŋ madaluk vê.”

Alokwaŋ lôk anêŋ anôŋ
(Mat 7:15-20; 12:33-35)

⁴³ “Alokwaŋ mavi ma miŋ hathak hik anôŋ kambom ami. Ma alokwaŋ kambom miŋ hathak hik anôŋ mavi ami. ⁴⁴ Ma anyô ethak êyê alokwaŋ anêŋ anôŋ ma eyala nena alokwaŋ mavi mena alokwaŋ kambom. Ma anyô miŋ hatôm enja ŋgôbêŋ mena bada êmô yak lôkmaŋgiŋ kapô ami. Milôk. ⁴⁵ Aêŋ ba anyô iniŋ kobom tem injik iniŋ kapôlôŋiŋ thô. Auk mavi hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama mavi. Ma doŋtom auk kambom hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama kambom. Aêŋ ba malêla takatu ba hamô anyô kapô siŋ intu tem enaŋ ende abôlêk.”

Kobom elav unyak
(Mat 7:24-27)

⁴⁶ * “Aisê ka olam ya nena, ‘Anyô Bêŋ’ ma miŋ osopa yenaŋ abô ami? ⁴⁷ Ma ôpatu ba halêm hadêŋ ya ba halaŋô yenaŋ abô ba hasopa, êŋ ma tem yaŋgik ôpêŋ anêŋ bôk lo loŋ thô êndêŋ môlô. ⁴⁸ Yani ma hatôm ôpatu ba halav anêŋ unyak landiŋ halôk pik lôk valu ba havalonŋ loŋ majaŋ. Ma

* **6:31:** Mat 7:12 * **6:37:** Mat 6:14 * **6:38:** Mak 4:24 * **6:39:** Mat 15:14 * **6:40:** Mat 10:24-25 * **6:46:** Mat 7:21

ḡambô bêḡ hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ, ma doḡtom miḡ hapu ami ek malê nena pik lôk valu havalonḡ loḡ majanḡ. ⁴⁹ Ma doḡtom ôpatu ba halanḡ yenanḡ abô ma miḡ hasopa ami, êḡ ma hatôm halav anêḡ unyak hayô hamô pik pulusik. Ma ḡambô bêḡ hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ, ma hapu kethenḡ oyanḡ ba mi.”

7

Anyô vovak laik anêḡ hêvhavinḡ (Mat 8:5-13)

¹ Yisu hananḡ abô takêḡ hadêḡ avômalo vêm ma hi Kapaneam. ² Ma anyô vovak laik te anêḡ Lom hamô ba yani lamavi hathak anêḡ anyô ku te, ma doḡtom anêḡ anyô ku êḡ hapôm lijiḡ kambom ba hadum ek ema. ³ Anyô vovak laik atu halanḡ nena Yisu lêk hamô loḡ êḡ, êḡ ma yani hêv Israeelininḡ ḡê bêḡbêḡ doho ba i hadêḡ Yisu ek nenanḡ injik yani liḡ ek êlêm indum anêḡ anyô ku êḡ mavi. ⁴ Thêlô êyô ek Yisu ma enanḡ, “Ôpêntêk ma anyô mavi ba intu mavi ek nêm yani sa. ⁵ Ôpêḡ hathak lahavinḡ alalô avômalo Israeel ba bôk hêv yêlô sa ek alav unyak yenḡ.”

⁶⁻⁸ Êḡ ma Yisu hi havinḡ thêlô. Thêlô ebobo anêḡ unyak ma anyô vovak laik êḡ hêv anêḡ anyô môlô doho ba i hadêḡ Yisu ma enanḡ, “Anyô Bêḡ, ya miḡ anyô mavi ek ôlêm yenanḡ unyak kapô ami ba intu dô. Ma aêḡ iyom ma ya miḡ anyô mavi ek yasôk yanḡê o ami. Yada yahamô anyô bêḡ te vibinḡ ma yenanḡ ḡê vovak êmô ya vibinḡ aêḡ iyom. Ba yahananḡ hadêḡ yenanḡ ḡê vovak te nena, ‘Nu’, ma hi. Mena yahananḡ hadêḡ yanḡ nena, ‘Ôlêm,’ ma halêm. Ma yahananḡ hadêḡ anyô ku te, ‘Undum ku êntêk,’ ma hadum. Ba intu huminḡ daim ba honanḡ ek yenanḡ anyô ku imbitak mavi ma tem mavi.”

⁹ Yisu halanḡ ôpêḡ anêḡ abô ba hason kambom ma hik i liliḡ havôhi ma hananḡ hadêḡ avômalo nômbêḡ atu ba evenḡ yani yam nena, “Yananḡ êndêḡ môlô nena miḡ bôk yahayê anyô te anêḡ pik Israeelininḡ hêvhavinḡ hatôm ôpêntêk ami!”

¹⁰ Ma ḡê takatu ba enanḡ abô havinḡ Yisu êvô unyak ma êyê nena anyô lôk lijiḡ atu lêk habitak mavi.

Yisu hik anyô ḡama te liḡ

¹¹ Kasana ma Yisu hi malak te anêḡ athêḡ nena Nain. Ma anêḡ ḡê ku lôk avômalo bêḡ anôḡ i havinḡ yani. ¹² Thêlô ebobo malak êḡ anêḡ badêḡ abôlêk ma avômalo malak êḡ ewa anyô ḡama te ba ele yainḡ ba i. Yani ma avi tôp te anêḡ nakaduḡ doḡtom êḡ iyom. Ma avômalo malak êḡ bêḡ anôḡ i havinḡ avi tôp lôk nakaduḡ ḡama atu ba i ek nedav. ¹³ Yisu hayê avi êḡ ma lahiki ba hananḡ hadêḡ yani nena, “Miḡ ondanḡ andô.”

¹⁴ Ma Yisu hi ma hatak banḡ hayôhêk alapa, ma ḡê takatu ba evak ôpêḡ iminḡ tininḡ. Ma Yisu hananḡ, “Anyô muk, yanḡ êndêḡ o, umbiyô!” ¹⁵ *Ma anyô ḡama êḡ haviyô hamô ma hananḡ abô, ma Yisu hêv ôpêḡ hadêḡ talêbô.

¹⁶ *Ma avômalo sapêḡ êyê ba êkô ma êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ba enanḡ, “Plopet bêḡ te lêk habitak alalô malêvônḡ. Ma Wapômbêḡ lêk halêm ek nêm anêḡ avômalo sa.” ¹⁷ Êḡ ma abô hathak Yisu anêḡ ku atu ba hadum hi havenḡ avômalo Judiaininḡ loḡ sapêḡ lôk pik buyanḡ takatu ba habobo havinḡ.

Jon hêv ḡê ku ju ba i ek nenanḡ injik Yisu liḡ

(Mat 11:2-19)

¹⁸ Jon anêḡ ḡê ku enanḡ hadêḡ yani hathak nôm takatu ba Yisu hadum. ¹⁹ Ma halam anêḡ anyô ju êlêm ma hêv i ba i ek nenanḡ injik Yisu liḡ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ bôk habutinḡ abô ek nêm êlêm mena yêlô nayabinḡ anyô yanḡ?”

²⁰ Anyô ju êḡ êyô ek Yisu ma enanḡ, “Jon anyô hathik ḡanḡ hêv yai ba alêm ek nananḡ injik o liḡ nena, ‘O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ bôk habutinḡ abô ek nêm êlêm mena yêlô nayabinḡ anyô yanḡ?’ ”

²¹ Thai êyô ma êyê Yisu hadum avômalo lôk lijiḡ lomaloma mavi lôk hêv ḡgok kambom bêḡ anôḡ vê hêk avômalo. Ma hadum ḡê maleninḡ pusip bêḡ anôḡ êyê tak. ²² *Vêm ma hananḡ hadêḡ thai aêntêk, “Nôbônu ma

* 7:15: 1Kinḡ 17:23; 2Kinḡ 4:36 * 7:16: Luk 1:68 * 7:22: Ais 35:5-6; 61:1; Luk 4:18

nonañ êndên Jon esak nôm takatu ba mamu ôyê lo olanô. Nê malenij pusip êyê tak, ma nê venijvuvij even, ma nê palê lepla ibitak mavi, ma nê lenijôndôn kôtôn elanô abô, ma nê nana iviyô hathak lonbô ma nê siv elanô Wapômbên anên Abô Mavi atu. Ba intu unu nonañ êndên Jon esak nôm takên.
 23 Ma nê takatu ba êyê ya ba evalon inij êvhavij lon, nê mô lôk lenijmavi.”

24 Ma Jon anên anyô ku êvôi ma Yisu hanañ abô hathak Jon hadên avômalô nena, “Bôk môlô u lon thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e? 25 Mi. Mena u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô ba hayañ nôm mavi lomaloma e? Mi, nê takatu ba ik kwêv kêkêlô ma êmô kin anên unyak ma miñ êmô lon thiliv ami.
 26 *Môlô u lon thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanôn! Ma donjom yanañ êndên môlô nena Jon ma bên ek plopet sapên. 27 Bôk eto hathak ôpên hêk Wapômbên anên kapy nena,

“ ‘Odanô, tem yanêm yenañ anyô ku te êmôn ek o,
 ek enañ yenañ abô bên ek êpôpêk lonôndê ek o.’ *Malakai 3:1*

28 “Yanañ êndên môlô nena Jon ma bên ek avômalô pik sapên. Avi te miñ bôk havathu anyô te aên ami ma mi. Ma donjom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbên anên lon lôklinyak, ôpên ma bên ek Jon.”

29 * (Sêbôk ma Jon hathik avômalô lôk nê ewa takis haviñ ba intu elanô abô atu ba Yisu hanañ hathak Jon ma enañ, “Wapômbên anên kobom ma thêthôn anôn.”

30 *Ma donjom nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ êdô ek Jon isik thêlô ba intu êvôlinj dômiñ hadên lonôndê atu ba Wapômbên hik thô hadên i.)

31 Ma Yisu hanañ, “Yanañ aisê esak avômalô bôlôn êntêk? Ma thêlô hatôm malê? 32 Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êmô lon ethak donjom halôk ba elam hi ek avômena vi nena,

“ ‘Yêlô abi yeñ beleñ ek môlô nondo yeñ, ma donjom miñ olo yeñ ami.

Ma yêlô alañ asên malên ek môlô nodañ, ma donjom miñ olan ami.’

33 “Ma avômalô bôlôn êntêk êtôm avômena takên. Jon anyô hathik nañ halêm ma hatip ek nôm lôk waiñ. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onañ nena ngôk hamô haviñ yani.

34 *Ma donjom Anyô Anên Nakadun atu halêm ma miñ hatip ek nôm lo waiñ ami. Ba intu môlô onañ, ‘Ôngô, anyô êñ hathak hayañ nôm lôk hanum waiñ bên anôn aleba intu halo molo. Yani ma nê idum kambom lôk nê ewa takis inij anyô môlô.’ 35 Aên ba Wapômbên anên auk tem injik anôn mavi ba avômalô tem nêgê nena auk êñ ma thêthôn anôn.”

Avi te hathik Yisu va hathak nôm ôv mavi

36 Palisi te dalam Yisu hi ek enañ nôm imbiñ yani. Êñ ma yani hi hayô ôpên anên unyak ma halôk hamô ek enañ nôm.

37 *Ma avi sek te anên lon êñ halañ nena Yisu lêk hayañ nôm hamô Palisi atu anên unyak. Êñ ma hawa nôm ôv mavi halôk kolopak valu te ba thapuk ba hi unyak êñ. 38 Ma halêm hamiñ Yisu dôm habobo valuvi ma halañ ba mathôk hêv yak hayô hamô Yisu vakapô. Ma hathav mathôk vê hathak yanida wakadôk naun. Ma haliñu Yisu vakapô lôbôlôn ma hawa nôm lêñlên ôv mavi atu ba hathik Yisu vakapô hathak.

39 Palisi atu hayê nôm êñ ma lahabi nena, “Yisu ma miñ plopet te ami. Yani plopet ma tem eyala nena avi atu ba hasôm yani ma avi sek te ba tem êpôlik.”

40 Yisu hayala ôpên anên auk ma hanañ, “Saimon, yenañ abô te hêk ek yanañ êndên o.”

Ma Saimon hanañ, “Kêdônwaga, onañ.”

41 Ma Yisu hanañ, “Anyô ju bôk ewa valuselen hêk anyô bên te. Anyô yañ hawa hatôm 500, ma yañ hawa hatôm 50 ba inij viyañ hêk. 42 Ma thai miñ hatôm nênem valuselen êñ viyañ ami. Ma anyô bên êñ hanañ hadên thai luvi nena, ‘Dô, hatôm.’ ”

Yisu hanañ abô lon kapô êñ yôv ma hanañ hik Saimon lin nena, “Lemhabi nena anyô ju êñ yañsê intu lahaviñ ôpên bên anôn?”

43 Ma Saimon hanañ viyañ nena, “Yañ atu ba hawa valu bên la.”

* 7:26: Luk 1:76 * 7:29: Luk 3:12 * 7:30: Mat 21:32 * 7:34: Luk 15:2 * 7:37: Mat 26:7; Mak 14:3; Jon 12:3

Ma Yisu hanañ, “Anêm auk ma mavi.”

⁴⁴ Ma Yisu hik i liliñ ma hayê avi êñ ma hanañ hadêñ Saimon, “Nôngô avi êntêk. Yahabitak hayô anêm unyak kapô ma miñ hôêv ñañ ba yahathik yaveñ ami. Ma doñtom avi êntêk hathik yaveñ hathak yanida mathôk ma haya vê hathak yanida wakadôk ñaun. ⁴⁵ Ma miñ huliñu ya ami, ma doñtom avi êntêk halinju yaveñkapô lôbôlôñ. ⁴⁶ Ma miñ howa nôm lêñlêñ ba hongasô hayô hamô yalenkadôk ami, ma doñtom avi êntêk hawa nôm lêñlêñ ôv mavi ba hançasô hayô hamô yaveñkapô. ⁴⁷ Aêñ ba yanañ êndêñ o nena avi êntêk lahaviñ ya bêñ anôñ ba intu alalô ayala nena anêñ kambom bêñ anôñ bôk hêv yak yôv. Ma doñtom avômalô takatu ba esoñ nena iniñ kambom takatu ba Wapômbêñ hêv vê ma dokte iyom, êñ ma leñihaviñ yani dokte aêñ iyom.”

⁴⁸ Ma Yisu hanañ hadêñ avi êñ nena, “Anêm kambom sapêñ lêk hêv yak yôv.”

⁴⁹ Ma avômalô takatu ba êmô Saimon anêñ unyak elañô abô êñ ma enañ hadêñ i nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hêv kambom vê?”

⁵⁰ *Ma Yisu hanañ hadêñ avi êñ, “Anêm hôêvhaviñ hêv o bulubiñ. Nu lôk lemmavi.”

8

Avi doho êv Yisu thêlô sa

¹ Yôv ma Yisu hi havenñ malak lôbôlôbô ba hanañ Abô Mavi hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak. ² *Nê ku laumiñ ba lahavuju lôk avi takatu ba bôk hêv iniñ ngôk lôk lijiñ vê evenñ haviñ yani. Avi takatu te ma Malia anêñ Magadala sêbôk ba ngôk bahenvi ba lahavuju etak yani. ³ Ma avi yanñ ma Joana, Kusa yanavi. Kusa ma ôpatu ba hayabiñ Helot anêñ unyak. Ma te ma Susana lôk avi bêñ anôñ haviñ. Avi takêñ ethak êv Yisu thêlô sa hathak nômkama.

Abô loñ kapô hathak anyô hapaliv yanvêk

(Mat 13:1-23; Mak 4:1-20)

⁴ Avômalô bêñ anôñ ibi thêthô hêk lomalak lomalak ba êlêm ethak doñtom ek nêgê Yisu. Ma Yisu hanañ abô loñ kapô te nena,

⁵ “Anyô te hi hapaliv yanvêk halôk anêñ ku. Ma hapaliv yanvêk takêñ ma vi halôk loñôndê ba avômalô evak pesa lôk menak êpôm ba eyañ. ⁶ Ma doho halôk pik lôk valu ba hapup. Ma doñtom pik êñ moma ba yanvêk êñ hayeñ ba hama. ⁷ Ma vi halôk loñ yak lôkmanjiñ kapô ba yak êñ halumbak hayô yanvêk takêñ vôv. ⁸ Ma doñtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêñ ma hik anôñ ba hatôm 100.”

Yisu hanañ abô takêñ yôv ma halam nena, “Môlô nê lôk lemôndôñ ma nodañô abô êntêk katô.”

⁹ Ma Yisu anêñ nê ku enañ hik yani liñ hathak abô loñ kapô êñ anêñ ôdôñ. ¹⁰ *Ma yani hanañ nena, “Wapômbêñ lêk hik anêñ auk loñ kapô hathak anêñ loñ lôkliñyak thô hadêñ môlô yôv. Ma doñtom avômalô vi ma yahathak yahanañ hathak abô loñ kapô iyom. Ba intu

“thêlô êyê, ma doñtom miñ êyê katô ami.

Ma thêlô elañô, ma doñtom miñ eyala anêñ ôdôñ katô ami.” *Aisaia 6:9*

¹¹ Ma Yisu hanañ nena, “Abô loñ kapô êñ anêñ ôdôñ ma aêntêk. Yanvêk ma hatôm Wapômbêñ anêñ abô. ¹² Yanvêk takatu ba halôk loñôndê ma hatôm avômalô takatu ba elañô Wapômbêñ anêñ abô, ma havenñ yam ma Sadanñ hayô ma hêv Wapômbêñ anêñ abô vê hêk thêlô kapôlôñiñ ek miñ nêñemimbiñ ami. Ba intu Wapômbêñ miñ hatôm nêñ thêlô bulubiñ ami. ¹³ Ma yanvêk takatu ba halôk pik lôk valu ma hatôm avômalô takatu ba elañô Wapômbêñ anêñ abô ba evaloñ lôk leñihavi. Ma doñtom iniñ ngalôk miñ halôk pik kapô ba hi ami. Ba intu êvhaviñ bidonña iyom ma malaiñ hayô ma etak iniñ êvhaviñ. ¹⁴ Ma yanvêk takatu ba halôk yak lôkmanjiñ kapô ma hatôm avômalô takatu ba elañô Wapômbêñ anêñ abô, ma doñtom thêlô êmô dokte ba pik êntêk anêñ malaiñ lôk anêñ nômkama lôk anêñ nôm mavi hathivunñ Wapômbêñ anêñ abô siñ ba thêlô miñ ik anôñ ami ma mi. ¹⁵ Ma doñtom yanvêk takatu ba halôk pik mavi ma hatôm avômalô takatu ba kapôlôñiñ mavi ba maleñ lêlê. Thêlô elañô Wapômbêñ anêñ

* 7:50: Luk 8:48; 18:42

* 8:2: Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

* 8:10: Ais 6:9-10

abô ba evalon loj majan. Êñ ma hatôm imin lôklokwanj ba ik anônj mavi.

*Minj evunj atum lam anêj deda ami
(Mak 4:21-25)*

¹⁶ * “Anyô minj ethak êtôm atum lam ba êdô hamô unj kapô mena ivunj hamô loj kapô te ami. Thêlô ethak êthôkwênj haminj ek avômalô takatu ba êyô unyak kapô ma nêgê deda. ¹⁷ *Nôm kama takatu ba ivunj hêk loj kapô ma tem nimitak loj yainj. Ma nôm kama takatu ba ivunj i êmô loj mo-manjiniñ ma tem nimitak yainj ek sapêñ neyala i. ¹⁸ *Aênj ba môlô nodanô yenan abô êntêk katô. Ôpatu ba hayala yenan abô katô ma tem Wapômbênj indum ba yani eyala nôm kama doho imbinj. Ma donjom ôpatu ba minj hayala yenan abô ami, ma tem Wapômbênj enja auk takatu ba ôpênj hasonj nena bôk hawa yôv vê ênjêk ôpênj.”

*Yisu anêj talêbô lôk iviyanj
(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)*

¹⁹ Ma Yisu anêj talêbô lôk iviyanj êlêm ek nêgê yani, ma donjom avômalô bênj anônj imin loj sinj ba minj hatôm nêgê yani ami. ²⁰ Êñ ma anyô te hanañ hadênj Yisu nena, “Lemtambô lôk môlôviyanj imin yainj ba lenjinhavinj nêgê o.”

²¹ Êñ ma Yisu hanañ, “Yenan wakatik lôk aiyanj thêlô ma nê takatu ba elanjô Wapômbênj anêj abô ba esopa.”

*Yisu hanañ ba lovak bênj hama
(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)*

²² Wak te ma Yisu hanañ hadênj anêj nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” Êñ ma ewa yeñ ba i. ²³ Thêlô i ma Yisu hêk sôm. Ma ôthôm bênj lôk lovak hayô ba hayuv kasuk ba hik halôk yeñ kapô ba hadum ek êmô thêlô sesonj êndôk kasuk kapô ba ini.

²⁴ Êñ ma i ik Yisu linj ba enanj, “Anyô bênj, anyô bênj, alalô tem nama ba mi!”

Ma Yisu haviyô ma hathanj lovak lôk kasuk budum bênj takatu ba ema ba êk tinj. ²⁵ Ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Môlônim ôêvhavinj hamô êsê?” Ma thêlô êkô ba esonj kambom ba enanj hi ba halêm nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hanañ abô

hadênj kasuk lo lovak ba elanjô anêj abô ba esopa?”

*Yisu hêv ngôk vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)*

²⁶ Ma thêlô ewa yeñ êñ ba ibup êyô kasuk ba i avômalô Gelasa ininj pik. Loj êñ hêk Galili vi tuvulu. ²⁷ Ma thêlô ethak linj ma Yisu hatak yeñ ba hi, ma anyô te atu ba ngôk hamô havinj yani anêj loj êñ halêm ba hapôm Yisu. Ôpênj bôk hatak anêj malak ma hi hamô siô ba havenj kôlôlônj. ²⁸⁻²⁹ Nê loj êñ ethak ekak ôpênj banj lo va lusu hathak señ ma êv anyô te ek eyabinj, ma donjom ngôk êñ hayô ba hayôkwinj ôpênj ma hamô señ êñ kisi. Ma habi ôpênj vôkê ma hi hamô loj thiliv.

Ma anyô êñ hayê Yisu ma halanj boloba ba hêv yak halôk pik habobo Yisu valuvi. Êñ ma Yisu hanañ hadênj ngôk lelaik atu nena, “Otak ôpêntêk ba nu.” Êñ ma ôpênj dalam lôklala bomanj nena, “Yisu, o ma Wapômbênj Lenj Anônj Binj anêj Nakadunj, lemhavinj undum malê êndênj ya? Minj nêm vovanj êndênj ya ami!”

³⁰ Êñ ma Yisu hanañ hik ôpênj linj, “Anêm athênj nena?”

Ma ôpênj hanañ, “Yenan athênj nena Nê Vovak Lubunlubunj” ek malê nena ngôk bênj anônj êmô yani kapô.

³¹ Ma ngôk takênj enanj lôbôlônj hadênj Yisu nena, “Minj ômbi yêlô êndôk Viv atu ami. ³² Nêm yêlô ni êndôk bok takênjdaku ba êmô dum endaku.” Êñ ma Yisu halôk hathak ininj auk. ³³ Ma ngôk takênj etak ôpênj ma i êlôk bok takênj kapô. Ma bok takênj elanjvinj kethenj ba i hadênj loj kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba nanj halok sapêñ vônô.

³⁴ Ma nê takatu ba eyabinj bok êyê nôm êñ ma êsôv ba i enanj mayaliv havenj lomalak. ³⁵ Ma avômalô êlêm ek nêgê nena malê te habitak loj êñ. Thêlô êyô ma êyê Yisu lôk ôpatu ba ngôk bênj anônj bôk êmô havinj yani ba lêk anêj auk habitak mavi ba hapuk sôp ma hamô habobo Yisu valuvi. Avômalô êyê ba êkô kambom. ³⁶ Ma nê takatu ba êyê nôm êñ enanj hadênj avômalô hathak nôm takatu ba hadum ba anyô lôk ngôk atu

* 8:16: Mat 5:15; Luk 11:33 * 8:17: Mat 10:26; Luk 12:2 * 8:18: Mat 25:29; Luk 19:26

habidak mavi. ³⁷ Ma avômalô Gelasa sapêḅ êkô ba elowalin kambom ba enaḅ ek Yisu etak i ba ni buyaḅ. Aêḅ ba Yisu hathak yeḅ ma thêlô êvôi Galili hathak loḅbô.

³⁸ Ma anyô lôk ḅgôk atu lêk mavi ba hanaḅ lôklokwaḅ hadêḅ Yisu nena, “Hatôm yasôk imbiḅ o e?” Ma doḅtom Yisu hêv ek êmbôni anêḅ loḅ ba hanaḅ, ³⁹ “Onaḅ êndêḅ avômalô esak nômbêḅ atu ba Wapômbêḅ hadum hathak o.” Êḅ ma havôhi anêḅ loḅ ma hanaḅ hadêḅ avômalô sapêḅ hathak nômbêḅ atu ba Yisu hadum hadêḅ yani.

Avena ḅama lo avi lijiḅ

(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)

⁴⁰ Yisu hale hi kasukthôm vi tuvulu hathak loḅbô ma avômalô bêḅ anôḅ lêk eyabiḅ yani êmô liḅdaḅ ba ewa yani thô.

⁴¹ Ma anyô bêḅ hayabiḅ unyak yeḅ te halêm ma anêḅ athêḅ nena Jailus. Yani halek vadôḅ lêlô habobo Yisu valuvi ma hanaḅ hik yani liḅ lôk kapô malaiḅ ek Yisu imbiḅ yani ba ini anêḅ unyak. ⁴² Ek malê nena anêḅ amena ma doḅtom iyom ba hapôm lijiḅ ba hadum ek ema. Amena êḅ anêḅ sondabêḅ ma hatôm laumiḅ ba lahavuju.

Êḅ ma Yisu hi haviḅ yani ma avômalô bêḅ anôḅ ekalabu yani siḅ. ⁴³ Ma avi te hamô loḅ êḅ ba hapôm lijiḅ thalaleḅ halom hatôm sondabêḅ laumiḅ ba lahavuju. Ma anyôla miḅ hatôm idum yani mavi ami. ⁴⁴ Avi êḅ halêm habobo Yisu dômlokwaḅ ma hasôm Yisu anêḅ kwêv daim anêḅ daḅ iyom ma ketheḅ oyaḅ ma thalaleḅ êḅ hakapok.

⁴⁵ Êḅ ma Yisu hanaḅ hik thêlô liḅ, “Opalê hasôm ya?”

Ma thêlô sapêḅ enaḅ nena thêlô mi. Ma Pita hanaḅ, “Anyô Bêḅ, avômalô bêḅ anôḅ ekalabu o siḅ ba intu êsôm o.”

⁴⁶ Ma doḅtom Yisu hanaḅ, “Anyôla hasôm ya ba yahasaê nena yenaḅ lôklokwaḅ doho hêv yak.”

⁴⁷ Ma avi êḅ hayê nena miḅ hatôm imbuḅ i ami. Ba intu hakô ba halowalin ba hi halek vadôḅ lêlô habobo Yisu va. Ma hanaḅ hathak hasôm yani ma ketheḅ oyaḅ ma anêḅ thalaleḅ atu hakapok ba avômalô nômbêḅ atu elanô. ⁴⁸ *Ma Yisu hanaḅ hadêḅ avi êḅ, “Yenaḅ avena, anêm

hêv haviḅ hadum ba lêk hubidak mavi. Nu lôk kapôlôm labali.”

⁴⁹ Yisu hanaḅ abô hamiḅ denaḅ ma anyô te halêm anêḅ Jailus anêḅ unyak ba hanaḅ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôḅwaga ma miḅ nêm malaiḅ êndêḅ yani ami.” ⁵⁰ Yisu halanô abô êḅ ma hanaḅ hadêḅ Jailus, “Miḅ ôkô ami. Nêmiḅbiḅ iyom ma tem nalum avi mavi esak loḅbô.”

⁵¹⁻⁵³ Yisu hayô Jailus anêḅ unyak ma avômalô êmô ba elan asêḅ malêḅ lôk leḅḅmalaiḅ bêḅ hathak yani. Ma Yisu hanaḅ, “Asêḅ dô. Yani hêk sôm iyom ma miḅ hama ami.” Thêlô eyala nena lêk hama yôv ba intu emalik hathak Yisu. Ma Yisu hadô avômalô ini imbiḅ yani ba hawa Pita lo Jon ma Jems lôk amena êḅ talêbô lo lambô iyom ba i unyak kapô haviḅ yani.

⁵⁴ Êḅ ma havalon avena hamô baḅ ma halam nena, “Avena, umbiyô!” ⁵⁵ Ma avena êḅ anêḅ dahô hayô halôk kupik hathak loḅbô ma ketheḅ oyaḅ ma haviyô. Ma Yisu hanaḅ ek nêḅnêm nôḅ êndêḅ avena êḅ ek enaḅ. ⁵⁶ Ma anêḅ talêbô lo lambô eson kambom. Ma doḅtom Yisu hanaḅ lôklokwaḅ nena miḅ nenaḅ nôḅ êḅ bêḅ êndêḅ anyôla ami.

9

Yisu hêv ḅê ku ba i

(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

¹ Yisu halam anêḅ ḅê ku laumiḅ ba lahavuju ethak doḅtom ma hêv lôklokwaḅ lôk athêḅ bêḅ hadêḅ i ek nêḅnêm ḅgôk sapêḅ vê lôk nindum avômalô lijiḅ mavi. ² Ma yani hêv thêlô ba i ek nenaḅ abô esak Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak lôk nindum avômalô lôk lijiḅ mavi. ³ *Ma Yisu hanaḅ hadêḅ thêlô, “Môlô nu lomalak lomalak. Ma miḅ noja kôm lo vak ma nôḅ lo valuselen imbiḅ ami. Uḅḅḅkwik kwêv doḅtom ma miḅ noja kwêv yaḅ imbiḅ ami. ⁴ Unyak alêla takatu ba môlô ôyô, ma nôḅmô unyak êḅ iyom endeba notak loḅ êḅ ek unu buyaḅ. ⁵ Ma doḅtom loḅ takatu ba miḅ ewa môlô thô ami, ma waklavôḅ otak loḅ êḅ, ma uḅḅḅkwik voḅḅḅḅḅ takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô maleniḅ ek injik iniḅ kambom

* 8:48: Luk 7:50 * 9:3: Luk 10:4-11

thô.” ⁶ Yôv ma thêlô i even lomalak lomalak ba enañ Wapômbên anên Abô Mavi lôk idum avômalô lôk lijin mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma opalê
(*Mat 14:1-2; Mak 6:14-16*)

⁷ *Anyô Bên Helot halañô nô m takatu ba Yisu hadum ba lahabi bên anôn hathak ek malê nena anyô doho enañ aêntêk, “Jon haviyô hêk nãma hathak loñbô.” ⁸ Ma anyô doho enañ, “Elia halêm,” ma doho enañ, “Plopet tak sêbôk te haviyô hathak loñbô.” ⁹ *Êñ ma Helot hanañ nena, “Bôk yahadabên Jon laselo kisi yôv, ma doñtom Yisu ma opalê ba yahalañô avômalô enañ abôkama hathak yani?” Êñ ma yani hadum ek êñjê Yisu.

Yisu havakôn avômalô hatôm 5,000
(*Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-15*)

¹⁰ Ma Yisu anên aposel êyô, ma enañ hathak nô m takatu ba thêlô idum bên hadên Yisu. Yôv ma Yisu halom thêlôda iyom ba i malak te anên athên nena Bet-saida. ¹¹ Ma doñtom avômalô bên anôn eyala nena Yisu lêk hi. Êñ ma thêlô esopa yani ba i. Thêlô i êyô ek Yisu ma yani hawa thêlô thô. Yôv ma yani hanañ abô hathak Wapômbên anên loñ lôklinyak ba hadum avômalô lôk lijin ibitak mavi.

¹² Ma yañsin bôlôvôn ma Yisu anên nê ku êlêm ma enañ hadên yani nena, “Lêk yañsin ma alalô amô loñ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loñ takatu ba hamô habobo ek nêmbôlêm iniñ nô m lôk loñ nêjêk.”

¹³ Ma doñtom Yisu hanañ nena, “Mi, môlôda nobakôn i.” Ma thêlô enañ, “Yêlôaniñ nô m ma polom bahenvi ma alim ju iyom hamô ba miñ hatôm ami. Aên ba yêlô ana nanêm nô m vuli ek avômalô nô mbên êntêk êñ la?” ¹⁴ Thêlô enañ abô êñ ek malê nena anyô bên anôn ba hatôm 5,000 la intu êmô.

Ma Yisu hanañ hadên anên nê ku nena, “Môlô nonañ êndên avômalô nena nesak doñtom êtôm aêntêk 50 dum te, ma 50 dum yañ êtôm 5,000.” ¹⁵ Nê ku idum aên hadên

avômalô ba sapên êlôk êmô biñ. ¹⁶ Ma Yisu hawa polom bahenvi lôk alim ju atu ba hêv ma hathak leñ ma hateñ mek. Vêm ma haya hi lôbôlôbô ma hêv hadên anên nê ku ba ibi sam hadên avômalô nô mbên atu. ¹⁷ Ma avômalô sapên eyañ ba leñiyiyak. Ma nô m wata vi atu ba hamô ma nê ku isup halôk vak sam laumiñ ba lahavuju.

Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi
(*Mat 16:13-28; Mak 8:27-9:1*)

¹⁸ Wak te ma Yisu hateñ mek ma anên nê ku iyom êmô haviñ yani. Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ nena, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”

¹⁹ *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik nãñ. Ma doho enañ nena o ma Elia, ma doho enañ nena o ma plopet bô te intu haviyô hathak loñbô.”

²⁰ *Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Ma Pita hanañ viyañ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbên hêv ek nêm anên avômalô bulubiñ.”

²¹ Êñ ma Yisu hanañ lôklokwañ hadên thêlô ek miñ nenañ abô êñ bên êndên anyôla ami. ²² *Ma yani hanañ nena, “Anyô Anên Nakaduñ atu tem esopa Wapômbên anên lahaviñ ba enja vovañ bên anôn. Ma Islael iniñ nê bên bên lôk nê bên bên êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ tem nêmbôliñ dô miñ êndên yani. Ma Wapômbên tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik yani liñ imbiyô esak loñbô.”

²³ *Ma yani hanañ hadên avômalô sapên nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êñ ma êmbôliñ dô m êndên yanida ma enja anên alovalañsin êtôm wak nô mbên intu sapên ba esopa ya. ²⁴ *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bên anôn hathak anên lôkmala pik ma anên lôkmala êñ tem nêm yak. Ma doñtom ôpatu ba hatak anên lôkmala ek hasopa ya, yani êñ tem enja lôkmala anôn. ²⁵ Anyô te hawa nô mkama pik sapên, ma doñtom miñ hasopa Wapômbên ami ba anên lôkmala hêv yak, êñ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôn,

* 9:7: Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19 * 9:9: Luk 23:8
9:44; 18:32-33 * 9:23: Mat 10:38; Luk 14:27 * 9:24: Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * 9:26: Mat 10:33; Luk 12:9

* 9:19: Luk 9:7-8 * 9:20: Jon 6:68-69 * 9:22: Luk 9:44; 18:32-33 * 9:23: Mat 10:38; Luk 14:27 * 9:24: Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * 9:26: Mat 10:33; Luk 12:9

tem enja vovaņ. ²⁶ *Ma anyôla mama ek ya lôk yenaņ abô, ma embeņ yam atu ba ya Anyô Anêņ Nakaduņ yandealêm imbiņ yenaņ deda lôkmaņgiņ lôk lambô ma aņela matheņ iniņ deda lôkmaņgiņ, ma tem ya mama ek ôpêņ aêņ iyom. ²⁷ Aêņ ba yanaņ avanôņ êndêņ môlô nena Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak tem êlêm. Ma môlô vi atu ba umiņ loņ êntêk tem nômô lôkmala denaņ ma ôņgô nôm êņ imbiņ.”

*Yisu liņkupik habitak yaņda
(Mat 17:1-13; Mak 9:2-13)*

²⁸ Ma Yisu hanaņ abô êņ yôv ma wak baheņvi ba lahavulô hale ba hi. Ma Yisu hathak dumlolê te ba hi ek eteņ mek ma hawa Pita lo Jems ma Jon iviņ yani. ²⁹ Yisu hateņ mek denaņ ma thohavloma habitak yaņda ba anêņ kwêv habitak thapuk hatôm damak hêv. ³⁰⁻³¹ *Ma ketheņ oyaņ ma anyô lokwaņju lôk deda bêņ imiņ ba enaņ abô haviņ yani, yaņ ma Mose ma yaņ ma Elia. Thai enaņ abô hadêņ Yisu hathak nôm takatu ba Yisu tem indum ba injik anôņ êmô Jelusalem endeba yani etak pik êntêk ba ni. ³² *Ma Pita lo Jems ma Jon thêlô maleņ hatulak ba êk sôm. Ma thêlô iviyô ma êyê Yisu anêņ deda bêņ lôk anyô ju imiņ iviņ yani. ³³ Ma thai idum ek ini ma Pita hanaņ hadêņ Yisu aêntêk, “Anyô bêņ, mavi anôņ ek lêk alalô amô loņ êntêk. Yêlô nadav unyak lôkkupik lokwaņlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” Pita hathôņ abô atu ba enaņ ba intu hanaņ aêņ.

³⁴ Pita hanaņ abô denaņ ma buliv te hayô hava thêlô siņ ba thêlô êkô. ³⁵ *Ma abô te halêm anêņ buliv êņ kapô nena, “Intu ma yenaņ Okna ba bôk yahatak yani yôv ek indum yenaņ ku. Ba nodanô anêņ abô.” ³⁶ Abô êņ habitak yôv ma thêlô êyê Yisu iyom hamiņ. Pita lo Jems ma Jon miņ enaņ hadêņ anyôla hathak nôm takatu ba êyê lo elanô ami.

*Yisu hêv ņgôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Mak 9:14-29)*

³⁷ Haviyô hayaņ ma Yisu thêlô etak dumlolê hêk ma êlôk ba i, ma avômalô bêņ anôņ i êpôm yani. ³⁸ Ma anyô te halam

aêntêk, “Kêdôņwaga, hatôm nêm kapôlôm ek yenaņ okna ba nêm yani sa ek malê nena yenaņ okna doņtom iyom. ³⁹ ņgôk te hathak hayôkwiņ yani ba ketheņ oyaņ ma yani halaņ boloba ba halowaliņ kambom ba wapôk habitak abôlêk. ņgôk êņ habuliņ yani liņkupik kambom anôņ ba miņ hathak hatak yani dokte ami. ⁴⁰ Yahanaņ hik anêm ņê ku liņ lôklokwaņ ek nênenêm ņgôk kambom êņ vê, ma doņtom thêlô miņ hatôm ami.”

⁴¹ Ma Yisu hanaņ viyaņ nena, “Yahamô haviņ môlô sawa daim ma doņtom miņ ôêvhaviņ ami ma owa auk lokbaņ aleba yakapôlôņ lêk hagiap hathak môlô. Onja okna êņ êlêm.”

⁴² Ma okna êņ haveņ denaņ, ma ņgôk êņ habi vôkê halôk pik ba hadum ba okna halowaliņ kambom. Ma doņtom Yisu hathaņ ņgôk lelaik êņ, ma hadum okna êņ ba habitak mavi ma hêv hi hadêņ lambô hathak loņbô. ⁴³ Ma avômalô sapêņ eson kambom hathak Wapômbêņ anêņ lôklokwaņ bêņ.

*Yisu hanaņ bôlôņ yaņ hathak anêņ ņama
(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)*

Avômalô sapêņ leņiņhabi abô bêņ anôņ hathak nôm takatu ba Yisu hadum, ma Yisu hanaņ hadêņ anêņ ņê ku nena, ⁴⁴ * “Môlô nodanô abô êntêk katô. Tem nenaņ Anyô Anêņ Nakaduņ atu bêņ ba netak êndôk avômalô baheniņ.” ⁴⁵ *Ma anêņ ņê ku êthôņ abô êņ anêņ ôdôņ paliņ ek malê nena havuņ ek thêlô. Ma êkô ek nenaņ injik yani liņ ek enaņ anêņ ôdôņ bêņ êndêņ thêlô.

*Opalê intu anyô bêņ?
(Mat 18:1-5; Mak 9:33-41)*

⁴⁶ *Ma Yisu anêņ ņê ku êkôki nena thêlô alisê intu bêņ ek ņê ku vi. ⁴⁷ Ma Yisu hayala thêlôniņ auk êņ. Ma hawa amena te ba hadô hamiņ habobo yani. ⁴⁸ *Ma hanaņ hadêņ anêņ ņê ku nena, “Ôpatu ba hêvhaviņ ya ba hawa amena nate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviņ. Ma ôpatu ba hadum i aleba yaôna hamô môlô malêvôņ intu anyô bêņ ek môlô.”

* 9:30-31: Luk 9:22 * 9:32: 2Pi 1:16-18 * 9:35: Luk 3:22 * 9:44: Luk 9:22 * 9:45: Luk 18:34 * 9:46: Luk 22:24 * 9:48: Mat 10:40

⁴⁹ Ma Jon hanaŋ nena, “Anyô Bêŋ, yêlô ayê anyô te hêv ŋgôk vê hathak anêm athêŋ. Ma doŋtom yani ma miŋ alalô te ami ba intu yêlô anaŋ ek yani etak ku êŋ.”

⁵⁰ *Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Dô! Miŋ numiŋ yani loŋ siŋ ami. Ôpatu ba miŋ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniŋ te.”

Avômalô Samalia êdô Yisu

⁵¹ Waklavôŋ Wapômbêŋ enja Yisu ni leŋ lêk habobo, êŋ ma yani lavidonŋ ek ni Jelusalem. ⁵² Ma yani hêv anyô doho ba i malak te hêk Samalia ek nêpôpêk nômkama êmôŋ ek yani. ⁵³ Ma doŋtom avômalô loŋ êŋ êdô neja yani thô ek malê nena hi Jelusalem. ⁵⁴ *Ma nê ku Jems lo Jon êyê nôm êŋ ma enaŋ hik yani liŋ aêntêk, “Anyô Bêŋ, yai nandaŋ atum êndôk ba êlêm anêŋ leŋ ek esaŋ thêlô e?” ⁵⁵ Ma doŋtom Yisu hik i liliŋ ma hayanda thai. ⁵⁶ Ma thêlô i malak yaŋ.

Ku bêŋ ek nesopa Yisu vaŋgwam (Mat 8:18-22)

⁵⁷ Thêlô evenŋ loŋôndê ba i ma anyô te hanaŋ nena, “Loŋ nômbêŋ atu ba hu ma tem yasopa o.”

⁵⁸ Ma Yisu hanaŋ, “Avuŋ yatap iniŋ pik abyanaŋ hamô ma menak iniŋ unyak hamô aliŋ, ma doŋtom ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma yenaŋ loŋ yaŋgêk ma mi.”

⁵⁹ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anyô yaŋ nena, “Osopa ya.”

Ma doŋtom ôpêŋ hanaŋ, “Anyô Bêŋ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

⁶⁰ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Dô, nê ŋama da nedav iniŋ ŋama. Ma nu onaŋ abô esak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak bêŋ.”

⁶¹ *Ma anyô yaŋ hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Anyô Bêŋ, tem yasopa o, ma doŋtom otak ya ek yanaŋ waklêvôŋ êndêŋ yenaŋ avômalô vêmam.”

⁶² Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Ôpatu ba haveŋ loŋôndê ma hik ma liliŋ miŋ hatôm indum ku ênjêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ami ma mi.”

10

Yisu hêv nê ku hatôm 72 ba i (Mat 11:20-24)

¹ *Yôv ma Anyô Bêŋ hatak avômalô yaŋda hatôm 72 ba hêv i juju ba êmôŋ ek yani ba i hadêŋ malak lôŋ sapêŋ atu ba yani tem ni.

² *Ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Nôm bêŋ anôŋ lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma doŋtom nê ku ma tomtom iyom. Aêŋ ba notenŋ mek êndêŋ ku anêŋ alaŋ ek nê nê ku ba ini ek nindum anêŋ ku. ³ *Môlô nu. Yahêv môlô ba u hatôm boksipsip nali i êmô avuŋ yatap malêvôŋ. ⁴ *Ma miŋ môlô noja valuseleŋ lôk vak lôk bokŋgôp imbiŋ ami. Ma miŋ nonaŋ abô pôk embenŋ loŋôndê ami ma unu nundum ku êŋ ketheŋ.

⁵ “Môlô ôyô unyak te kapô, ma nonaŋ êndêŋ thêlô aêntêk, ‘Wapômbêŋ hatôm indum ba môlô nômô yôhok mavi.’ ⁶ Anyô yôhok te hamô unyak êŋ ba hêvhaviŋ, êŋ ma tem môlônim abô mavi êŋ êmô imbiŋ thêlô. Ma mi, ma tem abô êŋ êmbôlêm ek môlôda esak loŋbô. ⁷ *Ma môlô nômô unyak êŋ iyom. Ma môlô oŋgwaŋ ba nunum êtôm atu ba êv hadêŋ môlô iyom ek malê nena môlô ma nê ku ba mavi ek avômalô neyabiŋ môlô. Ma miŋ môlô unu nosak unyak mayaliv ami.

⁸ * “Môlô ôyô malak lôŋ te ba ewa môlô thô ba êv nôm hadêŋ môlô, êŋ ma môlôŋgaŋ. ⁹ Ma môlô nundum thêlôniŋ avômalô lôk lijiŋ nimbitak mavi, ma môlô nonaŋ aêntêk, ‘Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk halêm habobo môlô.’ ¹⁰ Ma doŋtom miŋ ewa môlô thô ami, êŋ ma môlô unu numiŋ loŋôndê ma nonaŋ nena, ¹¹ *Yêlô ik voŋgovaŋ veŋiŋkapô vê halok môlô malemim ek injik môlônim kambom thô. Ba intu môlô lemim imbi katô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk halêm habobo môlô.’ ¹² *Yanaŋ êndêŋ môlô nena waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm ek endanô abô, êŋ ma avômalô loŋ atu ba miŋ ewa môlô thô ami, thêlôniŋ malaiŋ tem êmôŋ ek avômalô kambom anêŋ Sodom.

* **9:50:** Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:54:** 2Kin 1:9-16 * **9:61:** 1Kin 19:20 * **10:1:** Mak 6:7 * **10:2:** Mat 9:37-38; Jon 4:35 * **10:3:** Mat 10:16 * **10:4:** Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5 * **10:7:** 1Ko 9:6-14; 1Ti 5:18 * **10:8:** 1Ko 10:27 * **10:11:** Ap 13:51; 18:6 * **10:12:** Stt 19:24-25; Mat 10:15; 11:24

13 “Alikaknena, mólô avômalô Kolasin lo Betsaida! Mólô bôk ôyê nômbithi loma-loma. Ma doŋtom bôk yandum nômbithi takêŋ êmô Taia lo Saidon malêvôn, êŋ ma kethêŋ oyaŋ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atum ŋgavu esak leŋŋkadôk ek nede kapôlônŋiŋ liliŋ. 14 Waklavônŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm ek endanô abô, êŋ ma mólônim malaiŋ tem bêŋ anônŋ êmônŋ ek avômalô Taia lo Saidon iniŋ! 15 Ma mólô avômalô Kapaneam, tem nêmbô mólônim athêŋ esak leŋ e? Mi, mólô tem unu ŋê ŋama iniŋ loŋ!

16 * “Anyô halanô mólônim abô, êŋ ma yani halanô yenaŋ abô haviŋ. Ma anyô havôliŋ dôm hadêŋ mólô, êŋ ma yani havôliŋ dôm hadêŋ ya haviŋ. Ma anyô havôliŋ dôm hadêŋ ya, êŋ ma yani havôliŋ dôm hadêŋ Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm haviŋ.”

*Nê ku êvôlêm hathak loŋbô
(Mat 11:25-27; 13:16-17)*

17 Nê ku 72 takatu êvôlêm hathak loŋbô ma leŋŋmavi bêŋ anônŋ ba enaŋ, “Anyô Bêŋ, yêlô adum ku lomaloma lôk êv ŋgôk vê hathak anêm athêŋ.”

18 *Ma Yisu hanaŋ aêntêk, “Yahayê Sadaŋ hêv yak anêŋ leŋ hatôm damak. 19 *Odanô, yahêv lôklokwaŋ hadêŋ mólô ek nombak umya lo daŋgaviŋ pesa. Ma mólô hatôm nômô Sadaŋ ôpatu ba lamanŋ hathak mólô anêŋ lôklokwaŋ sapêŋ lu. Ma nômlate miŋ hatôm imbuliŋ mólô ami ma mi. 20 *Ma mólô miŋ lemimmavi bêŋ anônŋ esak ŋgôk elanô mólônim abô ami ma mi, ma doŋtom mólô lemimmavi esak Wapômbêŋ bôk hatô mólônim athêŋ hêk leŋ.”

21 Yôv ma Lovak Matheŋ hadum Yisu anêŋ kapô lamavi ba hanaŋ, “Wakamik, O ma leŋ lo pik anêŋ alaŋ! Lêk huvuŋ anêm auk hadêŋ ŋê lôkauk lôk ŋê bêŋbêŋ ma huik thô hadêŋ ŋê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu yahabô anêm athêŋ! Wakamik, avanônŋ oda hosopa anêm lemhaviŋ ba intu hudum aêŋ.

22 * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêŋ yôv. Ba anyô late miŋ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miŋ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk ŋê takatu ba Nalum lahaviŋ injik O thô êndêŋ i iyom.”

23 Ma Yisu hik i liliŋ ba hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku iyom nena, “Wapômbêŋ hadum mavi hadêŋ mólô ba mólô ôyê nôm takatu. 24 Yanaŋ êndêŋ mólô nena sêbôk ma plopet lôk kiŋ bêŋ anônŋ leŋŋhaviŋ nêgê nôm êntêk ba lêk mólô ôyê, ma doŋtom miŋ êyê ami. Ma leŋŋhaviŋ nedaŋô abô takêntêk ba lêk mólô olaŋô, ma doŋtom miŋ elanô ami.”

*Anyô Samalia mavi te
(Mat 22:34-40; Mak 12:28-34)*

25 *Wak te ma anyô lôkauk hathak abô balabuŋ hayô hamiŋ ba hadum ek esaê Yisu ba hanaŋ, “Kêdônwaga, yandum malê ek Wapômbêŋ nêmbô lôkmala atu ba nêmbô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ ya?”

26 Ma Yisu hanaŋ hik yani liŋ aêntêk, “Abô balabuŋ hanaŋ malê? Êŋ ma oda osam abô êŋ ba lemimbi nena abô êŋ hanaŋ aisê?”

27 *Ma yani hanaŋ nena, “Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwaŋ lôk unim auk sapêŋ. Ma lemimbiŋ anêm avômalô êtôm lemhaviŋ oda.”

28 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Avanônŋ. Undum aêŋ ma tem ômô lôkmala.”

29 Ma doŋtom yani hadum ek avômalô nêgê nena anêŋ auk ma mavi, aêŋ ba yani hanaŋ nena, “Yenaŋ avômalô êŋ ma opalêla?”

30 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ aêntêk, “Anyô te hatak Jelusalem ma halôk ba hi Jeliko. Êŋ ma ŋê vani êpôm yani ba ik yani ba hamayak hêk loŋôndê ma ewa anêŋ nômkama vani ba i. 31 Ma anyô habôk da te hasopa loŋôndê êŋ ba halôk ba hi. Êŋ ma yani hayê anyô êŋ, ma doŋtom yani habup halôk loŋôndê vi hale ba hi. 32 Aêŋ iyom ma Livai te halôk loŋôndê bô êŋ hale ma

* 10:16: Mat 10:40; Luk 9:48; Jon 5:23 * 10:18: Jon 12:31; ALK 12:8-9 * 10:19: Sng 91:13; Mak 16:18 * 10:20: Plp 4:3; ALK 3:5 * 10:22: Jon 3:35; 10:15 * 10:25: Mat 22:35-40; Luk 18:18 * 10:27: Wkp 19:18; Lo 6:5 * 10:28: Wkp 18:5 * 10:33: Avômalô Samalia ma Isael iniŋ ŋê kambom.

hayê ôpêḅ, ma kethenḅ oyaḅ habup halôk loḅôndê vi atu hale ba hi. ³³ Ma doḅtom anyô Samalia* te halom loḅôndê êḅ ba hi ma hayê ôpêḅ ba lahiki. ³⁴ Êḅ ma yani hi hadêḅ ôpêḅ ma haḅgasô waiḅ loḅ nôḅm lêḅlêḅ hathak ôpêḅ anêḅ palê ma hasum. Yôv ma yani hawa ôpêḅ ba hatak hayô hamô anêḅ bok doḅki ma halom ba hi unyak atu ba êv vuli ba êk. Ma yanida hayabiḅ ôpêḅ. ³⁵ Ma haviyô hayaḅ ma yani hêv valuselenḅ seleva ju hadêḅ unyak alaḅ ma hanaḅ nena, ‘Oyabiḅ anyô lijiḅ êntêk mavi. Ma valu êntêk miḅ hatôm ami ba wak yaḅ atu ba yahalehalêm ma tem yanêm doho imbiḅ.’ ”

³⁶ Yisu hanaḅ abô loḅ kapô êḅ yôv ma hanaḅ hik anyô lôkauk êḅ liḅ aêntêk, “Lemhabi aisê? Ôpatu ba ḅê kambom ik ma opalê hêv yani sa hatôm yanida anêḅ avômalô te?”

³⁷ Ma anyô lôkauk hanaḅ viyaḅ nena, “Ôpatu ba hêv kapô hadêḅ yani.”

Ma Yisu hanaḅ hadêḅ ôpêḅ nena, “Nu ma undum aêḅ iyom.”

Yisu hamô Mata lo Malia iniḅ unyak

³⁸ Yisu lôk anêḅ ḅê ku evenḅ ba i ma Yisu habitak hayô malak loḅ te ba hi. Ma avi te anêḅ athêḅ nena Mata hawa Yisu thô ba hi hamô anêḅ unyak. ³⁹ *Mata anêḅ yaḅ molok Malia hamô habobo Anyô Bêḅ valuvi ba halaḅô anêḅ abô. ⁴⁰ Ma doḅtom Mata hadum ku bêḅ anôḅ ek hapôpêk nôḅ. Êḅ ma yani hi hadêḅ Yisu ma hanaḅ, “Anyô Bêḅ, lemhabi aisê? Yahadum ku bêḅ anôḅ ma yenaḅ aiyaḅ molok miḅ hêv ya sa dokte ami. Ba intu otak yani êlêm ek nêḅ ya sa.”

⁴¹ Ma doḅtom Anyô Bêḅ hanaḅ viyaḅ hadêḅ yani nena, “Mata, Mata, aisê ka lem hik o ba kapôlôm malaiḅ hathak nôḅkama lomalama? ⁴² *Ma doḅtom nôḅmlate iyom intu ba nôḅbêḅ ma Malia lêk hawa nôḅm êḅ yôv ba anyô te miḅ hatôm enja nôḅm êḅ vê êḅjêk yani ami ma mi.”

11

Kobom neteḅ mek (Mat 6:9-15; 7:7-11)

* 10:39: Jon 11:1; 12:2-3 * 10:42: Mat 6:33

¹ Wak te ma Yisu hateḅ mek hamô bute. Ma hateḅ mek yôv ma anêḅ ḅê ku te hanaḅ hadêḅ yani nena, “Anyô Bêḅ, ôḅdoḅ yêlô ek yêlô nateḅ mek êtôm sêbôk ba Jon hadôḅ anêḅ ḅê ku.”

² Ma Yisu hanaḅ, “Môlô noteḅ mek aêntêk,
“ ‘Wakamik, anêm athêḅ êḅjêk mathenḅ.

Ma anêm loḅ lôkliḅyak êlêm êtôm loḅ lôkthô.

³ Ma nêḅ wak tomtom anêḅ nôḅm êḅndêḅ yêlô.

⁴ Ma yêlô êv avômalô iniḅ kambom takatu ba idum hadêḅ yêlô vê,

ba intu nêḅ yêlôaniḅ kambom vê aêḅ iyom.

Lôk miḅ otak yêlô êḅndôk nôḅm atu ba esau yêlô ami.’ ”

⁵⁻⁶ Yôv ma Yisu hanaḅ abô loḅ kapô te hadêḅ thêlô aêntêk, “Bôlôvôḅ biḅ te ma hu hadêḅ anêm anyô môlô te anêḅ unyak ma honaḅ, ‘Aiyaḅ, yenaḅ anyô môlô te halêm anêḅ loḅ daim ba lêk hamô yenaḅ unyak ba hama kisi ma ya nôḅm mi. Ba hatôm nêḅ polom lokwanlô ek yani e?’ ⁷ Ma anêm anyô môlô atu hamô unyak kapô tem enaḅ viyaḅ nena, ‘Yahadô. Yêlô lêk êk sôm ba unyak abôlêk lêk putup yôv ba tem miḅ yanêm nôḅm êḅndêḅ o ami ma mi.’ ⁸ Yani hadô ek nêḅ anêḅ anyô môlô sa. Ma doḅtom yahanaḅ hadêḅ môlô nena oteḅ lôbôlôḅ, êḅ ma tem yani mama ba imbiyô ba nêḅm nôḅm êtôm atu ba hoteḅ yani.

⁹⁻¹⁰ “Ba intu yahanaḅ hadêḅ môlô nena ḅê takatu ba enaḅ hik Wapômbêḅ liḅ, ma tem neja nôḅkama êtôm atu ba enaḅ. Ma êbôlêm nôḅmlate ma tem nêḅpôm. Ma ipi-didiḅ unyak abôlêk ma tem injik vê ek i. Aêḅ ba onanḅ hik Wapômbêḅ liḅ ma tem nêḅm môlônim lemimhaviḅ êḅndêḅ môlô. Ma ôbôlêm ma tem nôḅpôm. Ma upididiḅ unyak abôlêk ma tem injik vê ek môlô.

¹¹ “Môlô avômena iniḅ lami, nalum hanaḅ hik o liḅ ek enjaḅ alim ma tem nêḅm umya kambom te êḅndêḅ yani e? Ma mi! ¹² Mena yani hanaḅ ek enjaḅ menak daluk, êḅ ma tem nêḅm ḅgalivaḅ te e? Ma mi! ¹³ Môlô avômalô pik unim bôk lo loḅ ma kambom, ma doḅtom môlô othak ôêv nôḅkama mavi hadêḅ nalumi. Aêḅ ba môlô

noyala katô nena môle nim Lemambô Bêñ atu ba hamô malak leñ yani lamavi anôñ ek nê m Lovak Mathen êndênñ nê takatu ba enañ hik yani liñ.”

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32,43-45; Mak 3:20-27)

14 Yisu hêv ngôk vê hêk anyô abôlêk putup te. Ma ngôk êñ hatak ôpênñ ba hi ma ôpênñ hanañ abô ba avômalô sapênñ êyê ba eson kambom. 15 *Ma donjom avômalô doho enañ, “Ngôk iniñ anyô bêñ Belsebul hêv lôklokwanñ hadênñ ôpênñ. Ba intu hatôm nê m ngôk sapênñ vê ênjêk avômalô.” 16 *Ma avômalô doho idum ek nesau Yisu ba enañ hik yani liñ nena, “Undum lavônññ te ek injik thô nena Wapômbênñ hêv o ba hôle m mena mi e?”

17 Ma donjom Yisu hayala thêlônññ auk ba hanañ abô loñ kapô te hadênñ thêlô nena, “Avômalô malak lôñ te evaki vose hi ôdônñ ju, êñ ma tem malak lôñ êñ ngathiniñ ba bapu ipup imbitak. Ma avômalô ôdônñ te evaki vose hi ôdônñ ju ma tem thêlôda nê nê m yak. 18 Aênñ ba Sadañ anênñ ngôk vi evaki vose hi ôdônñ ju, êñ ma Sadañ anênñ loñ lôklinyak tem imiñ majañ aisê? Mi. Ma aisê ka môle onañ nena yahêv ngôk vê hathak Belsebul anênñ lôklokwanñ? 19 Môle onañ nena ngôk bêñ Belsebul hêv lôklokwanñ hadênñ ya ba yahêv ngôk vê. Ma môle nim avômalô idum ku êñ haviñ! Ma opalê intu hêv lôklokwanñ hadênñ thêlô ba idum ku mavi êñ? Ngôk Bêñ, e? Mi! Môle da unim avômalô ik thô nena môle onañ abôyanñ. 20 Wapômbênñ da hêv lôklokwanñ hadênñ ya ba yahêv ngôk vê hêk avômalô. Aênñ ba oyala nena Wapômbênñ anênñ loñ lôklinyak lêk halê m yôv.

21 “Anyô lôklokwanñ te havalonñ nômkama vovak ba hayabinñ anênñ loñ, êñ ma anênñ nômkama tem êmô mavi. 22 *Ma donjom anyô vovak laik mônñ hayô ba hik vovak hadênñ ôpênñ aleba hamô lu, êñ ma yani tem enja ôpênñ anênñ nômkama vovak takatu ba bôk hadum ôpênñ ba habitak lôklokwanñ vê. Aênñ ba ôpatu ba lovak ma tem imbi yanñ atu ba hêv yak anênñ nômkama sam.

23 * “Anyôla miñ hêv ya sa ek yai nanjik vovak êndênñ Sadañ ami, ôpênñ hatôm haviñ Sadañ ba thai ik vovak hadênñ ya. Ma anyô miñ hêv ya sa ba hasup avômalô hathak donjom ami, êñ ma hatôm halupunññ i ba êsôv mayaliv.”

24 “Ngôk lelaik hatak anyô te, êñ ma hi haviñ loñ thiliv ek êmbôle m loñ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miñ hapôm loñ te ami ma tem enañ nena, ‘Yatup siñ yana unyak sêbôk esak loñbô.’ 25 Ma hayô ba hayê nena unyak êñ lêk epesañ ba habitak mabunñ mavi. 26 Êñ ma tem ni êmbôle m ngôk bahenñvi ba lahavuju takatu ba iniñ lôklokwanñ hamônñ ek anênñ ba enja i imbiñ ek nimbitak nêyô unyak êñ kapô esak loñbô. Êñ ma ôpênñ tem êmô kambom anônñ ek yanñ sêbôk.”

27 *Yisu hanañ abô takênñ hamô denañ ma avi te hamiñ avômalô nômbênñ êñ malêvônñ ma halam aêntêk, “Avi atu ba havathu o ba hêv sum hadênñ o, yani êñ êmô lôk lamavi.”

28 Ma donjom Yisu hanañ, “Ôpatu ba hanañ Wapômbênñ anênñ abô ba hasopa, yani êñ êmô lôk lamavi anônñ.”

Anyô doho leññhaviñ nêgê lavônññ
(Mat 12:38-42; Mak 8:11-12)

29 *Avômalô bêñ anônñ êyô ek Yisu. Êñ ma Yisu hanañ, “Avômalô bôle m êntêk ma avômalô kambom. Thêlô enañ ek yandum lavônññ ek injik thô nena Wapômbênñ bôk hêv ya ba yahalê m, ma donjom tem mi. Thêlô tem nêgê Jona anênñ lavônññ iyom. 30 Sêbôk ma Jona habitak hatôm lavônññ ek avômalô Ninive. Ma lêk Anyô Anênñ Nakadunñ atu tem imbitak aênñ iyom êndênñ avômalô bôle m êntêk.

31 * “Sêbôk ma Siba iniñ kwin hatak anênñ loñ ma halê m anênñ pik anênñ danñ ek endanô Solomon anênñ auk mavi. Odañô! Nômlate hamô loñ êntêk ma bêñ ek Solomon. Ma donjom môle ôdô anênñ nodanô. Ma waklavônñ atu ba Wapômbênñ hatak ek nindum abô ma Siba iniñ kwin êñ tem enañ môle nim kambom takênñ bêñ. 32 *Ma sêbôk ba avômalô Ninive elanô Jona anênñ

* 11:15: Mat 9:34; 10:25 * 11:16: Mat 12:38 * 11:22: Kol 2:15 * 11:23: Luk 9:50 * 11:27: Luk 1:28,42,48

* 11:29: Mat 16:4 * 11:31: 1Kin 10:1-10 * 11:32: Jna 3:5-10

abô ba ele kapôlônij liliñ. Ma nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bêñ ek Jona. Ma doñtom môlô ôdô anêñ nodañô. Ma waklavônij atu ba Wapômbêñ hatak ek nindum abô ma tem avômalô Ninive niniñ ba nenañ môlônim kambom takêñ bêñ.”

*Deda leñvinjupik
(Mat 5:15; 6:22-23)*

³³ * “Anyô miñ ethak êtôm atum ba ivuñ hamô lôñ kapô mena êdô hamô un kapô ami ma mi. Thêlô êthôkwêñ hamiñ ek avômalô takatu ba êyô unyak kapô tem nêgê deda. ³⁴ Malem daluk ma hatôm atum ek nêñ deda êndêñ lemvimkupik. Malem daluk mavi ma tem deda êmô lemvimkupik sapêñ. Ma doñtom malem daluk kambom ma tem momañiniñ bêñ ênjêk lemvimkupik. ³⁵ Aêñ ba nôñgô katô nena anêñ deda ma deda anôñ ek malê nena deda doho ma hatôm momañiniñ. ³⁶ Ma deda hamô lemvimkupik sapêñ, ma momañiniñ miñ hêk bute ami. Êñ ma lemvimkupik sapêñ tem imbitak deda êtôm atum habi malem loñ.”

Yisu hathañ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ

(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40; Luk 20:45-47)

³⁷ Yisu hanañ abô yôv ma Palisi te hanañ hik Yisu liñ ek enjañ nôñ êmô imbiñ yani. Êñ ma Yisu hi hayô ôpêñ anêñ unyak kapô. ³⁸ Ma Palisi êñ hayê Yisu halôk hamô ek enjañ nôñ ma miñ hathik i ami. Êñ ma yani hasoñ kambom.

³⁹ Ma Yisu hanañ hadêñ yani nena, “Môlô nê Palisi, môlô othak uthik unim tase lôk belev anêñ vidôm iyom, ma doñtom môlônim kapôlômim putup hathak kobom vani lo kobom kambom. ⁴⁰ Môlô nê molo, Wapômbêñ hapesañ viyaiñ lôk vikapô haviñ. ⁴¹ Ma doñtom môlônim nômkama takatu ba hamô ma môlô nôñêm êndêñ nê nômkama mi ek nêñ thêlô sa. Môlô nundum aêñ ma tem môlônim nômkama sapêñ êmô mabuñ mavi ênjêk Wapômbêñ mā.

⁴² “Alikaknena môlô nê Palisi, vovañ bêñ tem êpôm môlô. Môlô othak usup

ava takatu ba hadum nôñ vasiñ ba uik sam hi ôdôñ laumiñ ba ôêv ôdôñ te hadêñ Wapômbêñ hatôm da. Kobom êñ ma nôñ yaôna. Ma doñtom môlô otak kobom thêthôñ lôk kobom lemimimbiñ Wapômbêñ. Kobom êntêk ma nômbêñ! Nodañô! Môlô nosopa abô balabuñ bêñ takêntêk lôk abô balabuñ yaônena imbiñ!

⁴³ “Alikaknena môlô nê Palisi, vovañ bêñ tem êpôm môlô! Môlô lemimhaviñ nôñmô êtôm nê bêñbêñ êmô unyak yeñ kapô lôk lemimhaviñ avômalô nenañ, ‘Waklêvônij anyô bêñ’ êndôk loñ ethak doñtom halôk.

⁴⁴ “Alikaknena, vovañ bêñ tem êpôm môlô. Môlô lelaik hatôm ñama te atu ba bôk elav bô ma lêk miñ anyôla hayala ami. Ba intu avômalô êyô imiñ ba ibitak lelaik hamô Wapômbêñ ma. Aêñ ba avômalô takatu ba ele ebobo môlô ma ibitak lelaik aêñ iyom.”

⁴⁵ Nê eyala abô balabuñ te hanañ abô êñ ma hanañ hadêñ Yisu aêntêk, “Kêdôñwaga, honañ abô êñ hadêñ nê Palisi ma huik yêlô susu haviñ.”

⁴⁶ Ma Yisu hanañ, “Alikaknena môlô nê lôkauk hathak abô balabuñ haviñ, vovañ bêñ tem êpôm môlô. Môlô ôêv balabuñ anêñ malaiñ lomaloma hadêñ avômalô ek nesopa. Nôñ êñ ma hatôm vak malaiñ kambom ek thêlô. Ma doñtom môlô miñ ôêv thêlô sa dokte ami.

⁴⁷⁻⁴⁸ “Alikaknena, vovañ bêñ tem êpôm môlô. Môlônim libumi bôk ik plopet bêñ anôñ vônô ma môlô oyabiñ iniñ siô dedauñ mavi. Aêñ ba hik thô nena môlô ôlôk hathak libumi iniñ bôk lo loñ takatu ba idum. ⁴⁹ Ba intu Wapômbêñ anyô lôkauk bêñ bôk hanañ aêntêk, ‘Tem yanêñ plopet lo aposel bêñ anôñ êndêñ thêlô, ma tem thêlô nindum kambom êndêñ doho ba nijik doho vônô.’ ⁵⁰ Aêñ ba avômalô bôlônij êntêk tem neja vovañ bêñ esak plopet takatu ba ik vônô hadêñ waklavônij Wapômbêñ hapesañ pik aleba lêk. ⁵¹ Plopet môñ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêñ habup hathak aleba hayô Sekalaia ma anêñ dañ. Ik yani vônô hêk unyak mathen loñ loñ êbôk da anêñ malêvônij. Avanônij, yanañ êndêñ môlô,

* 11:33: Mak 4:21; Luk 8:16

vuli kambom hathak bôk lo loŋ takêŋ tem imbitak êpôm avômalô bôlôŋ êntêk.

⁵² “Alikaknena môlô nê uik abô majan thô, vovaŋ bêŋ tem êpôm môlô! Môlô umiŋ auk mavi anêŋ loŋôndê loŋ siŋ. Môlôda miŋ ovej loŋôndê êŋ ami ma umiŋ siŋ ek avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ nesopa ma miŋ hatôm nesopa ami.”

⁵³ Yôv ma Yisu hatak unyak êŋ ma nê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk nê Palisi leŋiŋŋaŋa kambom ba enaŋ ik yani liŋ lomaloma. ⁵⁴ Thêlô idum aêŋ ek neja yani êndôk adêk esak anêŋ abô.

12

Noyabiŋ am esak Palisi iniŋ kobom kambom

(Mat 10:26-33; 12:31-32; 10:19-20)

¹ *Avômalô bêŋ anôŋ bomaŋ ethak doŋtom ba êyô imiŋ i pesa. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku aêntêk, “Noyabiŋ am esak Palisi iniŋ kobom kambom. Thêlô idum hatôm nê mavi êmô avômalô malêvôŋ, ma doŋtom auk lomaloma hêk iniŋ kapôlôŋiŋ. Nôm êŋ ma hatôm yis ba tem êmbôv avômalô bêŋ anôŋ. ² *Nôm takatu ba havuŋi hêk loŋ kapô ma tem imbitak loŋ yaiŋ. Ma abô takatu ba havuŋi ma tem avômalô sapêŋ neyala. ³ Aêŋ ba abô takatu ba môlô onaŋ hadêŋ bôlôvôŋ ma tem avômalô nedaŋô êndêŋ lôkwak. Ma abô takatu ba môlô onaŋ thikuthik halôk unyak kapô, êŋ ma tem nimiŋ unyak vôv ba nendam bêŋ.

⁴ “Yenaŋ avômalô, yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma embeŋ yam ma tem miŋ hatôm nindum nômlate ami. ⁵ Odaŋô tem yaŋgik ôpatu ba môlô nôkô esak thô: Nôkô ek Anyô Bêŋ. Yani hatôm injik môlô lemvimkupik vônô vêm ma imbi êndôk atum lôkmala. Ba intu nôkô ek yani iyom.

⁶ “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuselen yaô ek eyaŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ miŋ hathôŋ thêlô te ami, mi. ⁷ *Yani bôk hakatuŋ môlô sapêŋ

lemimkadôk ŋauŋ yôv. Aêŋ ba môlô ma bêŋ ek menak, ba intu miŋ nôkô ami.

⁸ “Yanaŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba hanaŋ hadêŋ avômalô nena hasopa ya ma tem ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu yanaŋ imiŋ Wapômbêŋ ma ba aŋela nedaŋô nena, ‘Ôpêntêk ma yenaŋ.’ ⁹ Ma ôpatu ba hanaŋ hadêŋ avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanaŋ imiŋ Wapômbêŋ ma ba aŋela nedaŋô nena, ‘Yahathôŋ ôpêŋ paliŋ.’ ¹⁰ Ma anyô te hanaŋ abô kambom hathak Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ma Wapômbêŋ tem nêm ôpêŋ anêŋ kambom vê. Ma doŋtom anyôla hayê Lovak Matheŋ anêŋ ku ba hanaŋ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêŋ anêŋ ku’, êŋ ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm ôpêŋ anêŋ kambom êŋ vê ami.

¹¹ * “Avômalô evaloŋ môlô loŋ ba u unyak yeŋ mena êdô môlô hamiŋ nê bêŋbêŋ mena nê loŋ buyaŋ iniŋ nê bêŋbêŋ maleŋiŋ, êŋ ma miŋ nôkô ba nonaŋ nena, ‘Yêlô tem nanaŋ malê?’ mena ‘nanaŋ viyaŋ aisê?’ ami. Mi. ¹² Lovak Matheŋ tem nêm auk êndêŋ môlô ek nonaŋ.”

Anyô lôkmaŋgiŋ atu ba auk mi

¹³ Anyô te hamiŋ avômalô nômbêŋ atu kapô ma hanaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, “Kêdôŋwaga, wakamik bôk hama yôv ba onaŋ ek aiyaŋ bêŋ imbi anêŋ nômkama sam ba nêm ôdôŋ te ek ya.”

¹⁴ Ma doŋtom Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Aisête? Opalê te hatak ya ek yambitak anyô bêŋ ek yambi môlônim nômkama sam?” ¹⁵ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô aêntêk, “Noyabiŋ am katô ek miŋ malemimkilik ek nômkama lomaloma ami. Anyô miŋ hamô lôkmala hathak nômkama ami.”

¹⁶ Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, “Anyô lôk nômkama bêŋ te anêŋ nômkama hik anôŋ bêŋ anôŋ hamiŋ ku. ¹⁷ Êŋ ma yani lahabi aêntêk, ‘Yatak yenaŋ nôm êmô êsê? Yenaŋ unyak kapô sapêŋ putup ba mi.’ ¹⁸ Ma yani hanaŋ, ‘Aêŋ ba dô ma yandum aêntêk. Yaseŋ yenaŋ unyak sapêŋ thô ma yandav unyak lukmuk bêŋbêŋ ek yandô yenaŋ nôm lôk nômkama

* **12:1:** Mat 16:5-6; Mak 8:14-15

* **12:2:** Luk 8:17

* **12:7:** Luk 12:24; Ap 27:34

* **12:11:** Mak 13:11; Luk

21:12-15 * **12:15:** 1Ti 6:9-10

sapêḅ êmô kapô. ¹⁹ Ma yada yanaḅ êndêḅ ya aêntêk, “Ya ma anyô lôkmanḅin kambom. Yenaḅ nômkama bêḅ anôḅ hamô. Ba tem yanḅan lo yanum ma yamô mavi iyom êtôm wak nômbêḅ intu sapêḅ. Ma miḅ hatôm yandum ku te ami.”

²⁰ “Ma doḅtom Wapômbêḅ hanaḅ hadêḅ ôpêḅ aêntêk, ‘O anyô molo! Bôlôvôḅ êntêk ma tem yanja anêm lôkmala vê ba oma, ma opalê tem enja nômkama takatu ba hopesaḅ ek oda?’

²¹ * “Noyabiḅ am! Avômalô takatu ba êpôm nômkama bêḅ anôḅ ek thêlôda ba leḅinḅpaliḅ Anyô Bêḅ hatôm ôpêntêk, thêlô êḅ ma nômkama mi anôḅ hêk malak leḅ.”

*Minḅ nôkô esak nôm atu tem imbitak ami
(Mat 6:25-34)*

²²⁻²³ Ma Yisu hanaḅ hadêḅ anêḅ ḅê ku aêntêk, “Lôkmala ma bêḅ ek nôm eyaḅ. Ma leḅvinḅkupik ma bêḅ ek kwêv lo sup. Aêḅ ba intu yanaḅ êndêḅ môlô nena miḅ lemimimbi bêḅ anôḅ esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôm ami. ²⁴ Môlô lemimimbi menak yelam. Thêlô ku kapô mi. Ma miḅ ethak ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ek waklavôḅ nôm mi ami. Ma doḅtom Wapômbêḅ havakôḅ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêḅ lahaviḅ bêḅ anôḅ hamôḅ ek menak ba intu tem eyabiḅ môlô. ²⁵ Ma hatôm anyô te hamô ba hakôki ek êmô pik êntêk, êḅ ma tem kobom êḅ nêḅ yani sa ek êmô lôkmala dokte imbiḅ e? Ma mi anôḅ. ²⁶ Môlô miḅ hatôm nundum nôm yaôna aêḅ ami. Aêḅ ba aisê ka môlô lemimhabi bêḅ anôḅ hathak nômkama takêḅ.

²⁷ “Lemimimbi alokwaḅ vuak. Thêlô miḅ idum ku lôk epesaḅ sôp ami. Ma doḅtom yanaḅ êndêḅ môlô nena alokwaḅ vuak takêḅ iniḅ lêlêyaḅ hamôḅ ek Kiḅ Solomon anêḅ nômkama mavi sapêḅ. ²⁸ Aêḅ ba Wapômbêḅ hêv sôp mavi anôḅ hadêḅ alokwaḅ vuak lo kamuḅ lomaloma atu ba êmô bidonḅ, êḅ ma anyô ethak ele ba êbôk hathak atum. Aêḅ ba môlô oyala nena Wapômbêḅ lahaviḅ bêḅ anôḅ ek nêḅ sôp êndêḅ môlô imbiḅ. Alikaknena, môlônim ôêvhaviḅ miḅ bêḅ ami. ²⁹ Ba miḅ kapôlômim injik am esak oḅgwaḅ malê mena nunum

malê ami. ³⁰ Nê daluk ethak leḅinḅhiki ba êbôlêm nôḅ takêḅ, ma doḅtom môlônim Lemambô hayala môlônim malaiḅ ba tem nêḅ nôḅ takêḅ êndêḅ môlô. ³¹ Aêḅ ba môlô lemim injik am ek nômbôlêm Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak. Êḅ ma tem yani nêḅ nôḅ takêḅ sapêḅ êndêḅ môlô imbiḅ.

³² * “Môlô boksipsip ôdôḅ yaôna, miḅ nôkô ami. Lemambô lamavi ek nêḅ loḅ lôkliḅyak êndêḅ môlô. ³³ *Ma môlô owa vuli hathak unim nômkama ma nôḅnêḅ êndêḅ ḅê siv. Noja vak valuseleḅ atu ba tem miḅ kambom ami, ma nusup nômkama kêkêlô lomaloma ek môlô êḅjêk leḅ. Loḅ êḅ ma ḅê vani lo didu mi, ba intu unim nômkama valova tem êmô. ³⁴ Ma loḅ atu ba môlônim nômkama kêkêlô hamô, loḅ êḅ iyom intu tem môlônim lemimhaviḅ êmô imbiḅ.

*Noyabiḅ Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu
(Mat 24:42-51)*

³⁵ * “Môlô nôpôpêk am ek nundum ku ba intu nupuk unim sôp ma nôtôm unim atum lam ba noyabiḅ nôḅmô ³⁶ êtôm avômalô ku takatu ba eyabiḅ iniḅ anyô bêḅ. Thêlôninḅ anyô bêḅ bôk hi hayaḅ nôḅ ewa avi vêḅ ma tem êmbôlêm esak loḅbô. Yani havôhalêm anêḅ loḅ ba hapididiḅ unyak abôlêk ma tem nijik unyak abôlêk vê ketheḅ ba neja yani thô. ³⁷ Anyô bêḅ êḅ hayô ba hayê nena anêḅ ḅê ku eyabiḅ yani ba êmô lêlê, êḅ ma tem yani lamavi ma thêlô nêḅmô lôk leḅinḅmavi. Yanaḅ avanôḅ êndêḅ môlô nena anyô bêḅ êḅ tem ipuk anêḅ sôp ku ma enaḅ ek thêlô nêḅndôk nêḅmô biḅ ma yani nêḅ nôḅ êndêḅ thêlô êtôm anyô ku te. ³⁸ Anyô bêḅ hale halêm hadêḅ bôlôvôḅ biḅ mena lôkbôk momaḅiniḅ ba hayê anêḅ ḅê ku miḅ êk sôm ami ma eyabiḅ yani iyom, êḅ ma tem nêḅ anêḅ lamavi êndêḅ thêlô.

³⁹ * “Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêḅ alaḅ halaḅ abô nena ḅê vani tem nijik anêḅ unyak vose, êḅ ma yani hêk lêlê ek ḅê vani miḅ hatôm nijik unyak êḅ vose ami. ⁴⁰ Ma Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu tem endelêm ba indum môlô nosoḅ kambom. Ba intu nôḅmô lêlê aêḅ iyom.”

* **12:21:** Mat 6:19-20 * **12:32:** Mat 14:27; 25:34 * **12:33:** Mat 6:20; Luk 18:22; Ap 2:45; Jem 5:2 * **12:35:** Mat 25:1-13 * **12:39:** Mat 24:43-44; 1Te 5:2

⁴¹ Ma Pita hanañ aëntêk, “Anyô Bêñ, hôêv abô loñ kapô êntêk hadêñ yêlô iyom mena hôêv hadêñ avômalô sapêñ havin e?”

⁴² Êñ ma Anyô Bêñ hanañ nena, “Yahanañ hadêñ nê takatu ba idum iniñ anyô bêñ anêñ ku mavi êtôm anyô lôkauk bêñ atu ba hayabin nômkama mavi. Unyak alañ hatak yani ek eyabin anêñ nê ku vi ba nê nôm êndêñ i êtôm anêñ wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loñ buyañ. ⁴³ Ma unyak alañ havôhalêm hathak loñbô ma hayê nena anyô ku êñ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêñ. ⁴⁴ *Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena unyak alañ êñ tem etak ôpêñ ek eyabin anêñ nômkama sapêñ. ⁴⁵ Ma doñtom anyô ku êñ lahabi hêk kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenañ anyô bêñ miñ havôhalêm kethêñ ami.’ Êñ ma hik anyô lo avi ku vi ma hayañ nômkama hanum wain bêñ anôñ aleba halo molo. ⁴⁶ Hadum aêñ ba hathôñ palin ma unyak alañ tem êyô ba indum ôpêñ eson kambom. Êñ ma unyak alañ tem nê nôm vovan bêñ êndêñ yani ma êndô ôpêñ êmô imbin nê takatu ba miñ êvhavin ami.

⁴⁷ * “Anyô ku atu ba hayala anêñ anyô bêñ anêñ lahavin ma doñtom miñ hapesañ nômkama ba hasopa anêñ anyô bêñ anêñ lahavin ami ma tem enja vovan bêñ. ⁴⁸ Ma doñtom anyô ku atu ba miñ hayala anêñ anyô bêñ anêñ lahavin ami ma hadum nômkama kambom ma tem enja vovan yaô.

“Ôpatu ba Wapômbêñ hêv auk bêñ hadêñ yani, êñ ma Wapômbêñ lahavin yani indum ku bêñ esak. Ma ôpatu ba Wapômbêñ hêv auk bêñ anôñ hadêñ yani, êñ ma Wapômbêñ lahavin yani indum ku bêñ anôñ esak.

*Yisu halêm ek embak avômalô vose
(Mat 10:34-36)*

⁴⁹ “Yahalêm ek yambi atum êndôk pik. Yalenhavin lôklokwan nena atum êñ bôk hathañ yôv. ⁵⁰ *Tem yanja vovan bêñ ba intu yakapôlôñ malain kambom endeba anêñ dañ. ⁵¹ Môlô oson nena yahalêm ek yandum avômalô kapôlôñ êndôk bin e? Mi anôñ! Yanañ êndêñ môlô nena yahalêm ek yambak i vose. ⁵² Yaô lôk emben yam ma avômalô bahen vi anêñ unyak te tem

nembaki vose ni ôdôñ ju ba lokwanlô tem nêmbôlin dômin êndêñ lokwanju ma lokwanju tem nêmbôlin dômin êndêñ lokwanlô.

⁵³ *Tem thêlô nembak i vose, ba lambô tem êmbôlin dôm êndêñ nakaduñ, ma namalô tem êmbôlin dôm êndêñ lambô, ma talêbô tem êmbôlin dôm êndêñ nalavi, ma nalavi tem êmbôlin dôm êndêñ talêbô, ma yanavi tem êmbôlin dôm êndêñ namalô yanavi, ma namalô yanavi tem êmbôlin dôm êndêñ yanavi.”

*Noyala waklavôñ bôlôñ êntêk
(Mat 16:2-3; 5:25-26)*

⁵⁴ Ma Yisu hanañ hadêñ avômalô nômbên atu aëntêk, “Môlô ôyê buliv loñgavu hamô loñ wak halôk, êñ ma môlô onañ nena, ‘Ôthôm tem êyô.’ Êñ ma ôthôm hik hayô.

⁵⁵ Ma lovak halêm anêñ loñ vovan, êñ ma môlô onañ nena, ‘Tem vovan kambom.’ Êñ ma tak vovan kambom. ⁵⁶ Môlô avômalô abôyañ. Môlô ôyê len lo pik ma oyala anêñ ôdôñ, ma doñtom waklavôñ êntêk ma môlô ôthôn anêñ ôdôñ palin.

⁵⁷ “Aisê ka môlô miñ lemimhabi katô nena yenañ abô ma thêthôn mena mi e?

⁵⁸ Nodañô! Anyô te hadum ek idum abô ek o ba hawa o ba hi unyak nindum abô. Mamu ovej loñôndê denañ, êñ ma opesañ abô imbin yani kethêñ. Ma miñ honañ abô mavi hadêñ yani ami, êñ ma tem ôpêñ êmbôv o lôklokwan kambom ba ni êndêñ anyô halañ abô. Ma anyô bêñ êñ tem nê nôm o ni êndêñ sôp bidon. Ma sôp bidon tem êmbôv o kisi ba ni etak o êndôk koladôn.

⁵⁹ Yanañ êndêñ o nena tem ômô koladôn endeba nê nôm anêm vuli sapêñ am. Aêñ ba lemimbi katô am!”

13

Node am liliñ

¹ Yôv ma anyô doho êyô ba enañ hadêñ Yisu hathak nê Galili doho êbôk iniñ da ma Pailat hik thêlô vônô ba iniñ thalalen hançasô hathak iniñ da. ² *Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Môlô oson nena nê Galili êñ iniñ kambom hamôn ek avômalô Galili vi ba malain êñ hapôm thêlô e? ³ Ma mi.

Ma donjom mólô miñ ole kapólômim liliñ ami, êñ ma malaiñ tem êpôm mólô imbiñ étôm wak nômbêñ intu sapêñ. ⁴ Ma anyô hatôm 18 takatu ba unyak daim anêñ Siloam hanğôli ba hik thêlô vônô, êñ ma mólô osoñ nena thêlônin kambom hamôñ ek avômalô Jelusalem iniñ kambom e? ⁵ Ma mi. Ma donjom mólô miñ ole kapólômim liliñ ami, êñ ma malaiñ tem êpôm mólô imbiñ étôm wak nômbêñ intu sapêñ.”

Abô loñ kapô hathak alokwañ anôñ mi

⁶ Ma Yisu hanañ abô loñ kapô te aêntêk, “Alokwañ sabo te hamiñ anyô te anêñ ku kapô. Ma wak te ma yani hi ku kapô ek êñjê nena hik mena mi e? Ma donjom mi. ⁷ *Êñ ma yani hanañ hadêñ anêñ anyô ku nena, ‘Ondañô. Sondabêñ lokwañlô ma yahalêm ek yangê a êntêk anêñ va ma donjom mi. Alokwañ êñ habuliñ yenañ pik anêñ lêñlêñ, ba dô ma onde lu.’

⁸ * “Ma anyô ku êñ hanañ viyañ nena, ‘Anyô bêñ, otak imiñ sondabêñ te vêmam ek yandav pik lo bok la esak ôdôñ. ⁹ Êñ ma tem injik anôñ êndêñ sondabêñ yañ endake. Nena mi, ma onde lu.’ ”

Sabat te ma Yisu hadum avi te mavi

¹⁰ Sabat te ma Yisu hanañ abô hadêñ avômalô halôk unyak yeñ. ¹¹ Ma avi te hamô ba ngôk bôk hêv lijiñ hadêñ avi êñ hatôm sondabêñ 18. Avi êñ anêñ dômlokwañ lokbañ kambom ba miñ hatôm imiñ tibum dokte ami ma mi. ¹²⁻¹³ Ma Yisu hayê avi êñ ma halam “Ôlêm.” Ma avi êñ halêm ma Yisu hatak bañ hayôhêk yani ma hanañ, “Avi, yahêv anêm lijiñ vê.” Êñ ma kethen oyañ ma avi êñ hamiñ tibum mavi ma habô Wapômbêñ anêñ athêñ.

¹⁴ *Ma donjom anyô bêñ atu ba hayabiñ unyak yeñ lamaniñ hathak Yisu hadum avi êñ mavi hadêñ Sabat. Êñ ma anyô bêñ atu hanañ hadêñ avômalô aêntêk, “Wak baheñvi ba lahavute ma wak nindum ku. Ma mólô nôlêm êndêñ wak takêñ ek nêm mólônim lijiñ vê, ma Sabat ma dô.”

¹⁵ *Ma Anyô Bêñ hanañ ôpêñ anêñ abô viyañ nena, “Mólô ñê abôyañ. Mólô sapêñ othak opole unim bokmañkao lôk donki ba

i inum ñañ hadêñ Sabat mena mi e? ¹⁶ Avi êntêk ma Ablaham anêñ lim te. Sadañ hakak yani loñ hathak lijiñ hatôm sondabêñ 18. Ma kambom ek yapole anêñ yak vê êndêñ Sabat e? Mi anôñ. Êñ ma nôñ mavi.”

¹⁷ Yisu hanañ abô êñ ma ñê takatu ba êpôlik hathak yani elañô ba mama kambom, ma avômalô sapêñ leñinmavi hathak nômbêñ atu ba Yisu hadum.

Wapômbêñ anêñ lôkliñyak ma hatôm malê?

(Mat 13:31-33; Mak 4:30-32)

¹⁸ Vêm ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak ma aisê ba hatôm malê? ¹⁹ Êñ ma hatôm ava yaônate. Ma anyô te hawa ba havatho halôk anêñ ku kapô. Ma haven yam ma ava êñ halumbak bêñ hatôm alokwañ ba menak elav iniñ unyak halôk anêñ thañ.”

²⁰ Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ hathak loñbô, “Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak, êñ ma hatôm malê? ²¹ Êñ ma hatôm yis. Avi te hawa yis dokte ba hayelañ halôk palawa bêñ anôñ kapô, ma haven yam ma palawa sapêñ hathiñ bêñ.”

Unyak abôlêk yaôna

(Mat 7:13-14,21-23)

²² Yisu hi Jelusalem ma haven malak lodôñlodôñ nenanena ba hadôñ avômalô. ²³ Ma anyô te hanañ hik yani liñ nena, “Anyô Bêñ, Wapômbêñ tem nêm anyô tomtom iyom bulubiñ e?”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, ²⁴ “Mólô majañ anôñ ek numbitak nôyô unyak abôlêk yaôna. Yanañ êndêñ mólô nena tem anyô bêñ anôñ leñinhaviñ nimbitak nêyô, ma donjom thêlô miñ hatôm ami. ²⁵ *Unyak alañ tem imbiyô injik unyak abôlêk siñ, êñ ma mólô tem numiñ viyaiñ ma nupididiñ unyak abôlêk ba nodam nena, ‘Anyô bêñ, nuñgwik unyak abôlêk vê ek yêlô.’

“Ma donjom yani tem enañ viyañ nena, ‘Yahathôñ mólô paliñ. Mólô ôlêm anêñ êsê?’

²⁶ “Ma mólô tem nonañ êndêñ yani nena, ‘Bôk yêlô añ nôñ haviñ o ma hódôñ yêlô

* 13:7: Luk 3:9 * 13:8: 2Pi 3:9,15 * 13:14: Kis 20:9-10; Lo 5:13-14 * 13:15: Luk 14:5 * 13:25: Mat 25:10-12 * 13:27: Sng 6:8

hamô yêlôaniņ loņ. ²⁷*Ma doņtom yani tem enaņ nena, ‘Yahathôņ mólô paliņ. Mólô ôlêm anêņ êsê? Mólô nê kambom ba unu daim ek ya!’

²⁸⁻²⁹*“Ma avômalô loņ buyaņ tem netak pik luvuluvu sapêņ ma ini nejaņ nôm bêņ nêmo Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak. Êņ ma mólô tem ôņgô Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk plopet sapêņ tem nêmo loņ êņ. Ma doņtom Wapômbêņ tem nêmo mólô vê ba mólô tem nodañ asêņ malêņ ba nosañ vemimbôlêk ôdôņ loņ. ³⁰*Odaņô, anyô yaô doho ma tem nimbitak anyô bêņ. Ma anyô bêņ doho ma tem nimbitak anyô yaô.”

*Yisu hanaņ hathak Jelusalem
(Mat 23:37-39)*

³¹ Yisu hanaņ abô yôv ma Palisi doho êlêm ma enañ hadêņ Yisu nena, “Otaņ loņ êntêk ma nu buyaņ ek malê nena Helot hadum ek injik o vônô.”

³² Ma Yisu hanaņ viyaņ nena, “Unu nonañ êndêņ avuņ yatap êņ aêntêk, ‘Ondaņô, yaô lo yamuņ ma tem yanêm ñgôk kambom vê lôk yandum avômalô lôk lijiņ mavi. Ma êtôm wak lô ma tem yaņgik yenaņ ku anêņ daņ siņ.’ ³³ Aêņ ba yaô lo yamuņ ma yaņ ma tem yambeņ ba yana Jelusalem ek malê nena kambom ek plopet ema êņjêk loņ yaņda.

³⁴ “Ai, Jelusalem, Jelusalem! Mólô othak uik plopet pôpônô. Ma nê takatu ba Wapômbêņ hêv halêm ma mólô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlôņ ek yasup nalumi esak doņtom êtôm tale tiņ hasup nali ba êmô banik kapô. Ma doņtom mólô ôdô! ³⁵*Odaņô! Mólônim malak ma tem kambom ba êmô ñgathiniņ! Yanaņ avanôņ êndêņ mólô nena mólô tem miņ ôņgô ya esak loņbô ami endeba nonañ nena, ‘Wapômbêņ nêmo lamavi êndêņ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêņ anêņ athêņ!’ am.”

14

Yisu hadum anyô thiņ te mavi

¹ Sabat te ma Yisu hi hayaņ nôm hamô Palisi iniņ anyô bêņ te anêņ unyak ma

thêlo ititiņ yani lôklokwaņ. ² Anyô te hathiņ kambom ba hamô haviņ yani. ³*Ma Yisu hanaņ hik nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ liņ nena, “Alalôaniņ abô balabuņ te hanaņ nena alalô hatôm nandum anyô lôk lijiņ mavi êndêņ Sabat mena mi e?” ⁴ Ma doņtom thêlo bônôņ iyom. Êņ ma yani hawa anyô lijiņ êņ ba hadum yani mavi ma hatak yani ba hi.

⁵*Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlo nena, “Mólônim nalumi mena bokmaņkao la hêv yak halôk lôv hadêņ Sabat, ma mólô tem kethêņ unu nodadi imbitak yaņ mena mi e?” ⁶ Ma thêlo miņ hatôm nenaņ abô êņ viyaņ ami.

Undum o endeba yaôna

⁷ Yisu hayê avômalô êlêm ek nejaņ nôm ma thêlo leņiņhaviņ nêndôk nêmo nê bêņbêņ iniņ loņ iyom. Aêņ ba yani hanaņ abô loņ kapô te hadêņ thêlo nena, ⁸*“Anyô te hapôpêk anêņ nôm bêņ ba halam o ma miņ nu ômo nê bêņbêņ iniņ loņ ami. Yakô thêlo bôk netak loņ êņ ek anyô lôk athêņ bêņ te la. ⁹ Ma nôm anêņ alaņ tem êyô ma enañ, ‘O vê ek anyô êntêk enja anêm loņ.’ Êņ ma tem o mama kambom ba nu ômo nê yaô iniņ loņ. ¹⁰ Aêņ ba anyô te halam o ba hu ek nonņgwaņ nôm, êņ ma nu ômo anyô yaô iniņ loņ. Hudum aêņ ma nôm anêņ alaņ tem êlêm ma enañ, ‘Aiyaņ, ôlêm ômo imbiņ nê bêņbêņ.’ Yani hadum aêņ ma tem onja athêņ bêņ êņjêk nê nômbêņ atu ba êlêm eyaņ nôm êņ. ¹¹*Anyô habô anêņ athêņ hathak leņ ma tem Wapômbêņ etauviņ yani. Ma doņtom anyô hatauviņ i aleba yaôna ma Wapômbêņ tem nêmo athêņ bêņ êndêņ yani.”

¹² Ma Yisu hanaņ hadêņ unyak anêņ alaņ nena, “Hudum ek ôpôpêk nôm bêņ ma miņ ondam anêm avômalô mólô lôk anêm thalaleņ ma avômalô lôkmaņgiņ ami. Emben yam ma thêlo tem nendam o ba nu nonņgwaņ nôm êndôk thêlôniņ unyak aêņ iyom. ¹³ Ma doņtom hôpôpêk nôm bêņ, ma ondam nê siv ma nê baheniņ kambom lôk nê veniņ kambom ma nê maleniņ pusip. ¹⁴*Nê anêņ aêņ ma miņ hatôm nêmo anêm

* **13:28-29:** Mat 8:11-12; Sng 107:3 * **13:30:** Mat 19:30 * **13:35:** Sng 118:26 * **14:3:** Luk 6:9 * **14:5:** Mat 12:11; Luk 13:15 * **14:8:** Snd 25:6-7 * **14:11:** Mat 23:12; Luk 18:14 * **14:14:** Jon 5:29

nôm viyan ami. Êñ ma tem lemmavi ek malê nena emben yam ma tem Wapômbên nê m anê m nôm êñ viyan êndên waklavôn atu ba nê thêthôn mavi iviyô hêk nâma.”

Abô loñ kapô hathak nôm bêñ te
(Mat 22:1-14)

¹⁵ *Anyô te atu ba hayañ nôm hamô haviñ Yisu halañ abô êñ ma hanañ hadên Yisu nena, “Avômalô takatu ba tem nejan nôm nê m Wapômbên anên loñ lôkliñyak anên leñ nê m lôk leññmavi.”

¹⁶ Ma Yisu hanañ viyan nena, “Anyô te hatak waklavôn te ek êpôpêk anên nôm bêñ ma hêv abô hadên avômalô bêñ anôn ek nêlê m nejan. ¹⁷ Waklavôn hayô ma yani hêv anên anyô ku ba hi hadên avômalô takatu ba bôk hanañ yôv hadên i ma hanañ nena, ‘Môlô nôlê m, lêk yêlô apesan nôm yôv.’

¹⁸ “Ma doñtom avômalô takên maleñ baki iyom. Anyô te hanañ, ‘Lêk yahêv pik te vuli yôv ba yana ek yangê. Alikakna, ku êñ havalon ya loñ ba tem miñ hatôm yasôk ami.’

¹⁹ “Ma anyô yan hanañ, ‘Lêk yahêv bokmanjao laumiñ vuli ek nindum yenañ ku ba tem yana ek yasaê i ek yangê. Alikakna, ku êñ havalon ya loñ ba tem miñ hatôm yasôk ami.’

²⁰ * “Ma anyô yan hanañ, ‘Lêk yahawa avi lukmuk ba miñ hatôm yasôk ami.’

²¹ “Êñ ma anyô ku hawa abô takên ba hi hadên anên anyô bêñ. Ma unyak anên alañ lamaniñ kambom ba hanañ hadên ôpên nena, ‘Nu kethen êndên malak lôn anên loñôndê bêñ lôk loñôndê yaô ma onja nê siv lôk nê baheniñ kambom ma nê maleññ pusip lôk nê veniñ kambom ba ôlê m yenañ unyak kapô.’

²² “Haveñ yam ma anyô ku êñ hanañ, ‘Anyô bêñ, lêk yahadum hatôm honañ, ma doñtom unyak miñ putup ami denañ.’

²³ “Ma anyô bêñ hanañ hadên anyô ku nena, ‘Otak malak lôn êñjêk ma nu ku kapô lôk unyak kudum lôk nâñ onañ sapên ba onañ lôklokwan nena thêlô nêlê m. Yalenhaviñ yenañ unyak putup am. ²⁴ Yanañ êndên môlô nena nê takatu

ba maleññ baki, thêlô miñ hatôm nejan yenañ nôm dokte ami ma mi anôn.’”

Hudum ek osopa Yisu
(Mat 10:37-38)

²⁵ Avômalô bêñ anôn i haviñ Yisu. Ma yani hik i liliñ ma hanañ hadên thêlô nena, ²⁶ * “Anyô hadum ek esopa ya ma doñtom miñ hatak lambô lo talêbô ma yanavi lôk nali ma iviyañ lôk livi ma anên lôkmala haviñ ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami. ²⁷ Ma ôpatu ba miñ hawa anên alovalaññsiñ ba hasopa ya ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami.

²⁸ “Môlônim anyô te lahaviñ endav unyak bêñ te, ma êmô ba laimbi katô nena hatôm endav unyak êñ ba injik siñ e. ²⁹ Ma miñ lahabi aên ami ma tem endav landiñ iyom ma miñ hatôm injik siñ ami. Ma avômalô sapên tem nêgê ba nemalik esak yani ³⁰ ba nenañ nena, ‘Halav landiñ iyom ma miñ hatôm injik unyak siñ ami!’ Ba intu hudum ek osopa ya ma lemimbi katô am.

³¹ “Ma kiñ te lahabi injik vovak êndên kiñ yan, êñ ma êmô ba laimbi katô êña anên nê vovak ma 10,000 iyom ba hatôm nijik vovak êndên kiñ yan atu ba anên 20,000 e? ³² Ma mi, ma nê m abô ni ek kiñ yan atu ba hamô daim denañ ek thai nepesan abô ek vovak dô.

³³ “Ma aên iyom ma môlô te lahaviñ imbitak yenañ anyô ku, êñ ma etak anên nômkama sapên.

³⁴ * “Ngwêk ma nôm mavi. Ma doñtom ngwêk doho thilibun kambom ma tem nindum aisê ek anên vasiñ êmô esak loñbô? Mi anôn. ³⁵ *Ma anên ku lêk mi ba dô ma nubini. Nê lôk leñôndôn ma nodanô abô êntêk katô.”

15

Abô loñ kapô hathak boksipsip mi
(Mat 18:12-14)

¹ Nê ewa takis lôk nê idum kambom, thêlô êlê m ek nedañô Yisu anên abô. ² *Ma doñtom nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabun enañ abô mununmunun nena,

* 14:15: Luk 13:29 * 14:20: 1Ko 7:33 * 14:26: Luk 9:23 * 14:34: Mak 9:49-50 * 14:35: Mat 5:13

* 15:2: Luk 5:30

“Ôpêntêk hawa nê kambom thô ba hayañ nôm hamô haviñ thêlô.”

³ Aêñ ba Yisu hanañ abô loñ kapô hadêñ thêlô aêntêk, ⁴ * “Môlônim anyô te anêñ boksipsip hatôm 100 ba te mi, êñ ma tem yani etak 99 ba nejan kamun nêmo ma ni ek êmbôlêm ali atu ba mi endeba êpôm am. ⁵ Ma hapôm boksipsip êñ, ma tem ekaliv ênjêk vakôk lôk lamavi ba ni. ⁶ Ma hayô anêñ unyak ma tem endam anêñ avômalô ma enañ nena, ‘Yalenmavi anêñ dôêñ hathak lêk yahapôm yenañ boksipsip hathak loñbô ba nôlêm ek alalô leñimavi imbiñ i.’

⁷ “Yanañ êndêñ môlô nena Wapômbêñ lamavi hathak avômalô thêthôn hatôm 99 takatu ba bôk ele kapôlônij liliñ yôv. Ma doñtom anyô kambom te hale kapô liliñ ma tem avômalô malak leñ leñimavi anôñ êtôm ôpatu ba hapôm boksipsip atu ba mi.”

Abô loñ kapô hathak valuseleñ mi

⁸ Ma Yisu hanañ, “Avi te anêñ valuseleñ seleva laumiñ hamô ma doñtom te mi. Êñ ma yani tem indum malê? Yani tem êtôm atum ba injik unyak kapô kisi ba êmbôlêm endeba êpôm am. ⁹ Êñ ma yani halam anêñ avômalô ba hanañ hadêñ thêlô, ‘Yalenmavi anêñ dôêñ ek malê nena lêk yahapôm yenañ valuseleñ hathak loñbô ba alalô leñimavi.’ ¹⁰ Yanañ êndêñ môlô nena leñimavi anêñ aêñ iyom habitak Wapômbêñ anêñ añela malêvôn hathak anyô kambom te hale kapô liliñ.”

Abô loñ kapô hathak nakaduñ hatak lambô

¹¹ Ma Yisu hanañ, “Anyô te anêñ nakaduñ bôp lo nôk êmô. ¹² Wak te ma nôk hanañ hadêñ lambô aêntêk ‘Wakamik, ômbi anêm nômkama sam ba nêm ôdôn yañ êndêñ ya.’ Êñ ma lambô hik nômkama sam hi ôdôn ju.

¹³ “Nôk hamô vauna ma hêv anêñ nômkama ba êv vuli ma yani hawa valuseleñ sapêñ ba hi loñ buyañ. Ma yani hadum kambom lomalama ba habuliñ anêñ nômkama sapêñ. ¹⁴ Êñ ma yani anêñ valuseleñ lêk thô, ma bôm bêñ hayô loñ

êñ. Ba yani hama kisi kambom. ¹⁵ Ma nôk hi hayô ek anyô loñ êñ te ma ôpêñ hêv ku ni ek embakôn anêñ bok. Ku êñ ma lelaik kambom hêk Israel maleñij. ¹⁶ Ma nôk hama kisi ba lahaviñ enañ bok iniñ nôm, ma doñtom thêlô miñ êv nôk dokte hadêñ yani ami.

¹⁷ “Êñ ma yani hawa auk mavi ma hanañ, ‘Ai, Wakamik anêñ nê ku sapêñ eyañ nôk mavi bêñ anôn. Ma doñtom yahamô loñ êntêk ba yahama kisi kambom ba tem yama! ¹⁸ *Yambiyô ba yana ek wakamik ma yanañ êndêñ yani aêntêk, ‘Wakamik, yahadum kambom bêñ hadêñ o lôk Wapômbêñ. ¹⁹ Ya miñ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum ami. Otak ya êtôm anêm anyô ku te.’”

²⁰ “Yôv ma yani haviyô ba hi hadêñ lambô. Ma hamiñ daim denañ ma lambô hayê ba lahiki kambom hathak yani. Ma halañij ba hi hadêñ namalô ma havalon ba halañ hathak.

²¹ “Ma nakaduñ hanañ hadêñ lambô aêntêk, ‘Wakamik yahadum kambom bêñ hadêñ o lôk Wapômbêñ. Ya miñ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum ami.’

²² “Ma doñtom lambô halam hadêñ anêñ nê ku nena, ‘Ketheñ! Noja kwêv daim mavi te êlêm ek nañgik esak yenañ okna. Ma notak mote êndôk banğwasij ma unğwik va bokñgôp esak vakapô. ²³ Ma môlô unu noja bokmanğkao dopdop te êlêm ma unğwik ek alalô anğañ lôk leñimavi. ²⁴ *Ek malê nena yenañ okna êntêk bôk hama yôv, ma doñtom lêk hamô lôkmala hathak loñbô. Yani bôk mi, ma doñtom lêk apôm yani hathak loñbô.’ Êñ ma thêlô enğabôm nôk bêñ ba eyañ lôk leñimavi.

²⁵ “Ma namalô bôp haven ku denañ. Ma haven yam ma yani hale halêm anêñ ku kapô ba habobo unyak ma halañô avômalô eloyeñ bêñ. ²⁶ Êñ ma yani halam anyô ku te halêm ma hanañ hik yani liñ, ‘Idum malê?’ ²⁷ Ma anyô ku hanañ hadêñ yani nena, ‘Mamuyañ molok hale halêm hathak loñbô ba lemambô hik bokmanğkao dopdop te ek malê nena yani hamô mavi ba halêm.’

* 15:4: Ese 34:11,16; Luk 19:10 * 15:18: Sng 51:4 * 15:24: Ep 2:1,5

28 “Bôp halanô abô êñ ma lamanin kam-bom ba hadô ni unyak kapô. Êñ ma lambô hale yain ma hadum ek indum yani lamavi. 29-30 Ma donjom yani hanañ hadên lambô aëntêk, ‘Ondañô! Aisê ba huik bok sin mavi ek nalum atu ba hadô o ba hi buyañ. Yani habulin anêm nômkama sapên ba hêv hadên avi idum sek walilin. Ma ya ma yahayabin o mavi ba yahalanô anêm abô hatôm sondabên nômbên intu sapên. Yahadum anêm ku hatôm anyô oyan. Ma donjom miñ bôk huik bok nate ek ya lôk yenañ nê môle ami.’

31 “Ma lambô hanañ hadên yani nena, ‘Yenañ okna, wak nômbên intu ma hômô havin ya ba yenañ nômkama sapên ma o iyom anêm. 32 Ma donjom lêk ma alalô leñinmavi ek malê nena mamuyan molok bôk mi ma lêk alalô apôm yani hathak loñbô. Alalô ason nena bôk hama ma donjom lêk hamô lôkmala hathak loñbô.’ ”

16

Abô loñ kapô hathak kobom neyabin valuseleñ

1 Yisu hanañ hadên anên nê ku nena, “Anyô lôkmanjin te hatak anyô te ek eyabin anên ku. Ma haven yam ma halanô nena ôpên habulin anên nômkama. 2 Ba intu halam yani ba hanañ, ‘Yahalanô nena hubulin yenañ nômkama. Ba oto anêm ku anên lavôn êlêm ek yangê. O miñ hatôm oyabin yenañ ku esak loñbô ami.’

3 “Ma anyô ku lahabi aëntêk, ‘Yenañ anyô bên tem nêm ya vê ênjêk anên ku, aên ba yandum malê. Ya miñ anyô lôklokwan hatôm yandum ku êmô ku kapô ami. Lôk ya mama ek yapetenak ek avômalô nênem ya sa. 4 Ai! Yahayala nôm atu ba yandum ek avômalô leñinmavi ba neja ya thô êndên waklavôn atu ba ya ku mi.’

5 “Aên ba yani halam nê takatu ba bôk ewa anyô bên anên nômkama ba anên viyan hêk denañ. Anyô môn hayô ba yani hanañ hik ôpên lin, ‘Howa yenañ anyô bên anên nômkama vithê ba anên viyan hêk?’

6 “Ma hanañ, ‘Yahawa nôm lêñlên lôk uñ hatôm 100.’ Êñ ma anyô ku hanañ, ‘Onja

kapya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 50 iyom.’

7 “Yôn ma hanañ hadên yan atu ba haven yam, ‘Anêm viyan ma vithê?’

“Êñ ma ôpên hanañ, ‘Yahawa wit lôk vak hatôm 100.’

“Ma anyô ku hanañ, ‘Onja kanya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 80 iyom.’

8 “Ma haven yam ma anyô lôkmanjin atu hayê nôm atu ba anên anyô ku hadum. Êñ ma hanañ nena ôpên ma anyô kambom ma donjom hadum nômkama hatôm anyô lôkauk bên. Avanôn, nê pik eyala kobom pik mavi anôn hamôn ek avômalô takatu ba esopa deda.

9 “Yanañ êndên môle nena noja nômkama pik ba nônem êndên avômalô vi ek thêlô leñinmavi êndên môle. Ma waklavôn atu ba nômkama mi, êñ ma tem Wapômbên enja môle thô ba unu unyak atu ba tem nômô mavi wak nômbên intu sapên.

10 * “Ôpatu ba hayabin nôm yaônena mavi ma hatôm eyabin nômbên mavi aên iyom. Ma ôpatu ba hayabin nôm yaônena kambom ma tem eyabin nômbên kambom aên iyom.

11 Aên ba oyabin nômkama pik êntêk kambom, êñ ma opalê tem nêm nômkama anôn êndên môle? Mi. 12 Ma oyabin anyô yan anên nômkama kambom, êñ ma opalê tem nêm nômkama ek môle? Milôk.

13 * “Anyô ku te miñ hatôm indum anyô bên ju iniñ ku ami. Ma tem la imbin anyô yan ma kapô êndô yan. Ma tem ma endahalin anyô yan ma imbulin dôm ek anyô yan. Môle miñ hatôm nosopa Wapômbên lôk valuseleñ ami.”

14 Nê Palisi takatu ba leñinhavin valuseleñ elanô Yisu anên abô takên ba malen thêlêv hathak Yisu. 15 * “Ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Môle udum ek avômalô leñinimbi nena môle nê thêthôn mavi. Ma donjom Wapômbên hayala môle nim kapôlômim. Nôm takatu ba avômalô leñinhabi nena nôm mavi anôn, êñ ma Wapômbên hayê nena nôm ôvathek.

Yisu hanañ abô hathak balabun

* 16:10: Luk 19:17-26 * 16:13: Mat 6:24 * 16:15: Mat 23:28; Luk 18:9-14 * 16:16: Mat 11:12-13

16 * “Abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô iyom hayabiŋ avômalô aleba hayô Jon anêŋ waklavôŋ. Ma lêk yahanaj Abô Mavi bêŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Ba avômalô bêŋ anôŋ lôklokwanj ek nimbitak nêyô loŋ lôkliŋyak êŋ kapô ba ini. 17 *Pik lo leŋ hatôm nêŋ yak. Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ bunate miŋ hatôm nêŋ yak ami.

18 * “Anyô te hadô yanavi ba hawa avi yanj, êŋ ma hadum sek. Ma anyô te hawa avi atu ba yamalô bôk hadô, êŋ ma hadum sek haviŋ.”

Anyô lôkmanjŋiŋ lôk Lasalus

19 “Anyô lôkmanjŋiŋ te hamô ba wak nômbêŋ intu sapêŋ ma yani hik kwêv thapuk lo sôp thalalenj kékêlô ba hayanj nôŋ mavi lomalomalô lôk lamavi bêŋ anôŋ. 20 Ma anyô siv te anêŋ athêŋ nena Lasalus hêk ôpêŋ anêŋ malak badêŋ abôlêk. Ma palê hatêto liŋkupik lôkthô. 21 Ma yani lahaviŋ enjanj ôpêŋ anêŋ nôŋ mapmap atu ba ibi hi, ma doŋtom mi. Yani hamô ma avuŋ ethak êlêŋ elami anêŋ palê.

22 “Havenj yam ma anyô siv hama, ma anjela ewa yani ba i êdô hamô habobo Ablaham. Ma anyô lôkmanjŋiŋ êŋ hama haviŋ ba elav. 23 Anyô lôkmanjŋiŋ hamô nêŋ nana iniŋ loŋ ba hawa vovanj bêŋ. Yani hêv ma liŋ ba hayê Ablaham lo Lasalus êmô daim bô. 24 Êŋ ma yani halam nena, ‘Wakamik Ablaham, lem ek ya ba nêŋ Lasalus ek etak banjwasij kupik êndôk nanj ba etak êyô êmô yadahalanj ek thilibuŋ ek malê nena yahawa vovanj bêŋ anôŋ hamô atum êntêk.’

25 “Ma doŋtom Ablaham hananj viyanj nena, ‘Yenanj okna, sêbôk ba hômô pik ma howa anêŋ nôŋ mavi yôv ma Lasalus hawa anêŋ kambom. Ma doŋtom lêk yêlô êv yani thêvô ma o ma lêk howa vovanj. 26 Ma Wapômbêŋ bôk hatak kolosoj bêŋ te hêk malêvôŋ ek yêlô ma môlô. Ba intu miŋ hatôm môlô nôlêŋ êndêŋ yêlô ma yêlô nasôk êndêŋ môlô ami.’

27 “Ma ôpêŋ hananj, ‘Aêŋ ba wakamik, hatôm nêŋ Lasalus ba endeni wakamik anêŋ unyak 28 ma enanj abô lôklokwanj

êndêŋ yenanj aijan bahenji takatu ek miŋ nêlêŋ loŋ vovanj bêŋ êntêk imbiŋ ya ami.’

29 “Ma doŋtom Ablaham hananj, ‘Mose lo plopet iniŋ abô hêk ba thêlô nedanj ba nesopa.’

30 “Ma ôpêŋ hananj, ‘Wakamik Ablaham, miŋ hatôm ami. Ma doŋtom anyô nana te ni êndêŋ thêlô, êŋ ma tem thêlô nede kapôlôŋiŋ liliŋ.’

31 “Ma doŋtom Ablaham hananj hadêŋ yani nena, ‘Thêlô miŋ elanj Mose lo plopet iniŋ abô ami. Êŋ ma anyô nana te haviyô hathak loŋbô, ma tem miŋ nedanj anêŋ abô imbiŋ ami.’ ”

17

Kambom hathak habuliŋ êvhaviŋ (Mat 18:6-7; Mak 9:42-48)

1 Yisu hananj hadêŋ anêŋ nêŋ ku nena, “Nôm lomalomalô tem êndôk avômalô leŋiŋ ek nindum kambom. Ma doŋtom vovanj bêŋ tem êpôm opalêla takatu ba indum nôŋ êŋ. 2 Ma anyô te hadum ba yenanj amena atu ba hêvhaviŋ ya te hêv yak, ôpêŋ tem êpôm malaiŋ bêŋ anôŋ. Ôpêŋ tem nêsôkwêŋ valu bêŋ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ngwêk makidiŋ ba ema. Malaiŋ êŋ ma yaôna ek malaiŋ atu ba yani tem êpôm embenj yam. 3 *Aêŋ ba noyabiŋ am.

“Mamuyan hadum kambom hadêŋ o, êŋ ma nu opesanj abô imbiŋ yani. Ma yani hale kapô liliŋ, êŋ ma nêŋ anêŋ kambom êŋ vê. 4 *Wak te iyom ma mamuyan hadum kambom hadêŋ o hatôm bôlôŋ bahenji ba lahavuju, ma bôlôŋ bahenji ba lahavuju havôhalêŋ hananj hadêŋ o nena, ‘Alikakna, yahadum kambom’, êŋ ma nêŋ anêŋ kambom vê.”

Êvhaviŋ

5 Ma aposel enanj hadêŋ Anyô Bêŋ nena, “Undum yêlôaniŋ êvhaviŋ indumbak bêŋ!”

6 *Ma Anyô Bêŋ hananj, “Môlônim ôêvhaviŋ ma yaôna hatôm ava yaônate, êŋ ma hatôm nonanj êndêŋ alokwanj sabo êntêk, ‘Osapu oda ba nu umiŋ ngwêk,’ êŋ ma tem endanj môlônim abô.”

* 16:17: Mat 5:18 * 16:18: Mat 5:31-32; 19:9; Mak 10:11-12; Lom 7:2-3; 1Ko 7:10-11 * 17:3: Mat 18:15 * 17:4: Mat 18:21-22 * 17:6: Mat 17:20; 21:21

Nê ku iniñ auk

7 Ma Yisu hanañ, “Môlô othak ôêv ku nêpôpêk nô m hadêñ malak lôñ te. Êñ ma ñê bêñbêñ tem nenañ êndêñ thêlô nena nejan nô m êmôñ e? Mi. 8 Nê bêñbêñ tem nenañ êndêñ thêlô nena, ‘Nôpôpêk yêlôaniñ nô m êmôñ ma môlônim ember yam.’ 9 Ma tem ñê bêñbêñ nenañ leññmavi bêñ êndêñ malak lôñ êñ e? Mi, thêlô idum iniñ ku iyom. 10 Ma môlô aêñ iyom, môlô udum ku sapêñ atu ba Anyô Bêñ hêv hadêñ môlô yôv, êñ ma nonañ, ‘Yêlô ma ñê ku iyom ba adum yêlôaniñ ku iyom.’ ”

Yisu hadum anyô laumiñ mavi

11 Yisu hi Jusalem denañ ba hasopa loñôndê atu ba haveñ Samalia lo Galili iniñ pik malêvôn. 12 Ma hi habobo malak te ma ñê lepla laumiñ êlêm êpôm yani. Thêlô imiñ daim dokte 13 *ma elam nena, “Anyô Bêñ Yisu, lem ek yêlô.”

14 *Ma Yisu hayê thêlô ma hanañ, “Môlô unu uñgwik am thô êndêñ ñê êbôk da.” Êñ ma thêlô even ba i denañ ma leñviñkupik habitak mavi.

15 Ma thêlô êñ te hayê nena liñkupik lêk habitak mavi ma halehi ma halam kaêk lôk habô Wapômbêñ anêñ athêñ. 16 Ma hayô ma halek vadôn lêlô ba thohavloma halôk pik habobo Yisu valuvi ma hêv lamavi hadêñ yani. Ôpêñ ma anyô Samalia te.

17 Ma Yisu hanañ, “Yahadum anyô laumiñ mavi. Ma anyô bahen vi ba lahavuva êmô êsê? 18 Aisê ka anyô loñ buyañ iyom hale halêm ek habô Wapômbêñ anêñ athêñ?” 19 Ma Yisu hanañ hadêñ ôpêñ aêntêk, “Umbiyô ba nu, anêm hôêvhaviñ hadum ba o mavi.”

Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak tem êlêm (Mat 24:23-28,37-41; Mak 13:14-23)

20 Nê Palisi enañ hik Yisu liñ nena, “Anğê ka tem Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak êlêm?” Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak halêm ma tem miñ êlêm lôk lavôñiñ ek avômalô nêgê ami. 21 Aêñ ba tem miñ nenañ nena, ‘Ôñgô, Wapômbêñ

anêñ loñ lôkliñyak êntêk aêñ’ mena ‘Endaku aêñ’ ami. Mi, Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak lêk hamô môlô malêvôn.”

22 Ma Yisu hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena, “Wak te tem êyô ba môlô tem lemimimbiñ bêñ anôn ek ôñgô Anyô Anêñ Nakaduñ atu, ma doñtom môlô tem miñ ôñgô ami. 23 *Ma avômalô tem nenañ êndêñ môlô nena, ‘Ôñgô, yani hamiñ loñ êntêk!’ mena ‘hamiñ loñ endaku!’ Êñ ma môlô nô m malinyaô ma miñ nosopa thêlô ami 24 ek malê nena Anyô Anêñ Nakaduñ atu anêñ waklavôn ma tem avômalô sapêñ nêgê êtôm damak hêv ba habi deda haveñ leñ lôkthô. 25 Ma doñtom tem yanja vovañ lomaloma ma môlô ñê bôlôn êntêk tem nômbôliñ dô m êndêñ ya vêmam.

26 “Anyô Anêñ Nakaduñ atu anêñ waklavôn tem êtôm sêbôk ba Noa anêñ waklavôn. 27 Avômalô eyañ lo inum ma ewa i aleba êthôn paliñ ma Noa hi yeñ kapô. Êñ ma ñambô bêñ hayô ba habuliñ thêlô sapêñ. 28 *Aêñ ba hatôm aêsêbôk ba Lot anêñ waklavôn. Avômalô eyañ ba inum ma êv vuli lôk ewa vuli ma evatho ku lôk elav iniñ unyak. 29 Ma doñtom wak atu ba Lot hatak Sodom ba hi ma atum lôk valu vovañ solpa halôk anêñ leñ ba habuliñ thêlô sapêñ. 30 Waklavôn atu ba Anyô Anêñ Nakaduñ atu injik i thô ma tem imbitak kethen oyañ aêñ iyom.

31 * “Wak êñ ma anyô te hamô unyak vov ma anêñ nômkama hamô unyak kapô, êñ ma miñ ni unyak kapô ek enja anêñ nômkama ami. Mi, êsôv ba ni iyom. Ma aêñ iyom ma anyôla hamiñ ku kapô ma miñ endeni unyak ami. Mi, êsôv ba ni iyom. 32 *Môlô lemim imbi Lot yanavi! 33 *Anyô te hadum ek embalon yanida anêñ lôkmala loñ ma anêñ lôkmala tem nê m yak. Ma doñtom anyô te hatak anêñ lôkmala ma anêñ lôkmala tem êmô mavi.

34 “Yanañ êndêñ môlô nena bôlôvôn êñ ma anyô ju tem nêjêk yê m doñtom ma tem neja anyô yañ ma yañ êñjêk. 35-36 Ma avi ju

* 17:13: Wkp 13:45-46 * 17:14: Wkp 14:2-3; Mat 8:3-4 * 17:23: Mak 13:21; Luk 21:8 * 17:28: Stt 18:20-19:25 * 17:31: Mat 24:17-18 * 17:32: Stt 19:17,26 * 17:33: Luk 9:24 * 17:35-36: Nêlôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Anyô ju êmô ku kapô ma neja yañ ma yañ êmô.

tem nepesan inin palawa ma tem neja avi yaŋ ma yaŋ êmô.”*

³⁷ Nê ku enaŋ hik Yisu liŋ nena, “Anyô Bêŋ, nô m êŋ tem imbitak êsê?”

Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Menak lam-bek ethak doŋtom ba êmô loŋ takatu ba alim hapalê hêk.”

18

Abô loŋ kapô hathak avi tôp lôk anyô hanaŋ abô

¹ *Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô ek neteŋ mek êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ma miŋ kapôlôŋiŋ enŋiap ami. ² Aêŋ ba yani hanaŋ aêntêk, “Malak lôŋ te ma anyô bêŋ hanaŋ avômalô inin abô hamô. Yani ma miŋ hakô Wapômbêŋ ami ma hapôlik ek avômalô inin abô haviŋ. ³ Ma avi tôp te hamô lôŋ êŋ. Ma yani hi hadêŋ anyô bêŋ êŋ lôbôlôŋ ma hanaŋ, ‘Anyô te habuliŋ ya. Ma ôlêm ondanô yenaŋ abô ba opesaŋ.’ ⁴ Ma doŋtom anyô bêŋ hadô avi tôp êŋ anêŋ abô hatôm wak bêŋ anôŋ.

“Havenŋ yam ma anyô bêŋ êŋ lahabi nena, ‘Miŋ yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ami ma yakapôlôŋ hadô avômalô inin abô haviŋ, ⁵ ma doŋtom yahadô ek avi tôp êntêk êlêm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba imbuliŋ yenaŋ auk. Aêŋ ba yandaŋô yani anêŋ abô ba yapesaŋ ketheŋ ek yani êmô tiŋiŋ.’ ”

⁶ Ma Anyô Bêŋ Yisu hanaŋ, “Noja auk esak anyô bêŋ kambom êntêk anêŋ kobom. ⁷ Aêŋ ba Wapômbêŋ tem endanô anêŋ avômalô takatu ba bôk hatak i yôv inin asêŋ atu ba elan bôlôvôŋ ba wak mena mi e? Tem endanô. Ma tem yani endanô yaôyaô e? ⁸ Mi anôŋ! Yanaŋ avanôŋ biŋ nena yani tem endanô ketheŋ ma tem epesaŋ. Ma doŋtom Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm pik hathak loŋbô, êŋ ma tem êpôm nena avômalô êvhaviŋ doho êmô mena mi e?”

Abô loŋ kapô hathak anyô ju eteŋ mek

⁹ Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ avômalô takatu ba leŋiŋhabi nena thêlô ma avômalô thêthôŋ iyom ba êyê avômalô vi kambom. Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, ¹⁰ “Anyô ju i unyak mathen ek neteŋ mek. Anyô

yaŋ ma Palisi ma yaŋ ma anyô hawa takis. ¹¹ Palisi êŋ da hamiŋ ba hateŋ mek nena, ‘Wapômbêŋ, mavi anôŋ ek ya anyô mavi ma ya miŋ hatôm anyô vi ami. Thêlô ma nê vani lôk nê kambom lôk nê idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi. Ma ya ma mi anôŋ, ya ma miŋ hatôm anyô hawa takis endaku ami. ¹² *Sonda te anêŋ wak ju ma yahavak balabuŋ ek nô m. Ma nômkama nômbêŋ atu ba yahawa ma yahabi sam hi ôdôŋ laumiŋ ba yahêv ôdôŋ te hadêŋ o.’

¹³ * “Ma doŋtom anyô hawa takis hamiŋ daim ma hakô ek ênjê leŋ. Ma yani hakôm ba hatak baŋ luvi hêk madaluk siŋ ma hanaŋ, ‘Wapômbêŋ, ya anyô kambom ba nê m kapôlôm ek ya.’ ”

¹⁴ *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ êndêŋ môlô nena anyô hawa takis havôhi anêŋ unyak ma lêk anyô thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ma anyô yaŋ ma mi. Ôpatu ba hêv anêŋ athêŋ liŋ ma tem Wapômbêŋ etauviŋ anêŋ athêŋ. Ma doŋtom ôpatu ba hatauviŋ i ma tem Wapômbêŋ nê m anêŋ athêŋ liŋ.”

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)*

¹⁵ Avômalô ewa inin avômena yaônena i hadêŋ Yisu ek etak baŋ êyô ênjêk thêlô. Ma anêŋ nê ku êyê ma ethaŋ i. ¹⁶ Ma doŋtom Yisu dalam avômena êlêm ma hanaŋ nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndêŋ ya ma miŋ numiŋ loŋ siŋ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêŋ mi hatôm avômena takêntêk ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma thêlôniŋ. ¹⁷ *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba miŋ hawa Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak hatôm avômena yaônena ami ma miŋ hatôm imbitak êyô loŋ êŋ kapô ba ni ami. Ma mi.”

*Anyô lôk nômkama bêŋ hanaŋ abô haviŋ
Yisu*

(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

¹⁸ *Anyô bêŋ te hanaŋ hik Yisu liŋ nena, “Kêdôŋwaga mavi, ma yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ?”

¹⁹ Ma Yisu hanaŋ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miŋ mavi ami ma

* **18:1:** Kol 4:2; 1Te 5:17 * **18:12:** Ais 58:1-4; Mat 23:23

* **18:13:** Sng 51:1 * **18:14:** Mat 23:12 * **18:17:**

Mat 18:3 * **18:18:** Luk 10:25

Wapômbên iyom intu ba mavi. ²⁰* Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miñ undum sek imbiñ anyô yañ yanavi ami. Miñ nuñgwik anyô vônô ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyañ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Ma ondovak lemambô lo lem-tambô.’”

²¹ Ma anyô bên êñ hanañ, “Ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuñ takên.”

²² Ma Yisu halanô ma hanañ hadên ôpên nena, “Mavi anôn, ma donjom nômlate hamô denañ. Nu nêm anêm nômkama sapên ek avômalô nênêm vuli ma onja valuselen sapên ba nêm êndên nê siv. Êñ ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êmô malak len. Ma ôlêm osopa ya.”

²³ Yani ma anyô lôk nômkama bên anôn. Ba intu halanô abô êñ ma hêv malain bên hadên yani ba hi lôk lamalain. ²⁴ Yisu hayê yani lamalain ma hanañ, “Nê lôk nômkama bên tem nêpôm malain bên ek nimbitak nêyô Wapômbên anên lon lôklinyak kapô ba ini. ²⁵ Avanôn biñ nena miñ malain bên ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anên abyan ba ni ami, ma donjom malain anôn ek anyô lôk nômkama bên te imbitak êyô Wapômbên anên lon lôklinyak kapô.”

²⁶ Avômalô elanô abô êñ ma enañ nena, “Avanôn e? Aên ba miñ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbên anên lon lôklinyak kapô ba ni ami e?”

²⁷ Ma Yisu hanañ, “Nôm takatu ba anyô miñ hatôm nindum ami, intu Wapômbên hatôm indum.”

²⁸ Ma Pita hanañ, “Yêlô bôk atak yêlôaniñ nômkama sapên ba alêm asopa o.”

²⁹ Ma Yisu hanañ hadên thêlô nena, “Yanañ avanôn nena avômalô takatu ba leniñhabi Wapômbên anên lon lôklinyak ba etak iniñ unyak lo avi ma iviyañ lôk lami ma nali, ³⁰ ma thêlô êmô pik denañ ma Wapômbên tem nêm iniñ nômkama lôkthô êndên i ba tem nêm bên anôn êyô êmô iniñ lon imbiñ ma emben yam ma tem nêm lôkmala atu ba nêmo êtôm wak nômbên intu sapên êndên i imbiñ.”

Yisu hanañ abô hathak anên nama bôlôn te lô
(*Mat 20:17-19; Mak 10:32-34*)

³¹* Yisu hawa nê ku laumiñ ba lahavuju takatu hathak donjom ma hanañ, “Nodanô. Alalô ana daku Jelusalem ma abô tak sêbôk ba plopet eto hathak Anyô Anên Nakadun atu tem imbitak avanôn. ³²* Tem nênêm yani êndôk nê lon buyañ Lom baheniñ. Ma tem nemalik esak yani ba nenañ abô lomaloma esak yani ma nêsvwapôk êyômô yani. ³³ Ma neballi yani ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem yani imbiyô esak lonbô.”

³⁴* Ma donjom nê ku miñ eyala abô takên ami. Abô êñ anên ôdôn ma havuñ ek thêlô ba thêlô miñ eyala ami ma êthôn paliñ.

Yisu hadum anyô mapusip te mavi
(*Mat 20:29-34; Mak 10:46-52*)

³⁵ Yisu hayô habobo Jeliko ma anyô mapusip te hamô lonôndé dan vi ba hapetenak ek avômalô nênêm yani sa. ³⁶ Yani halanô avômalô bên anôn ele ba i ma hanañ hik thêlô liñ nena, “Malê?” ³⁷ Ma thêlô enañ hadên yani nena, “Yisu anên Nasalet halêm.”

³⁸ Êñ ma anyô mapusip halam nena, “Yisu, Devit anên Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!”

³⁹ Avômalô takatu ba êmôn ethañ yani ba enañ, “O bônôn.” Ma donjom yani halam lôklala nena, “Devit anên Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!”

⁴⁰ Êñ ma Yisu hamiñ ma hanañ ek thêlô neja ôpên êlêm. Yani hayô ma Yisu hanañ hik yani liñ nena, ⁴¹ “Lemhaviñ yandum malê êndên o?”

Ma ôpên hanañ, “Anyô Bên, yalenhaviñ yangê tak.”

⁴² Ma Yisu hanañ hadên ôpên nena, “Nôngô tak. Anêm hôêvhaviñ hadum ba hubitak mavi.” ⁴³ Ma kethen oyañ ma ôpên madaluk hakyav ba hayê tak. Ma yani hasopa Yisu lôk habô Wapômbên anên athên. Ma avômalô nômbên atu ba i haviñ yani êyê nôm êñ ba êbô Wapômbên anên athên haviñ.

* 18:20: Kis 20:12-16; Lo 5:16-20 * 18:31: Luk 24:44

* 18:32: Luk 9:22,44 * 18:34: Mak 9:32

19

Yisu hi Sakius anêḡ unyak

¹ Yisu hayô Jeliko ma hi iyom. ² Ma anyô lôk valuselenḡ bêḡ te hamô. Yani ma anyô bêḡ hawa takis ba anêḡ athêḡ nena Sakius. ³ Yani lahaviḡ êḡjê nena Yisu ma opalê, ma doḡtom avômalô bêḡ anôḡ ma Sakius anyô bidonḡ ba miḡ hatôm êḡjê ami. ⁴ Êḡ ma yani halaḡviḡ hamôḡ ba hi ma hathak alokwaḡ sabo te ba hamô ek êḡjê Yisu.

⁵ Yisu hayô loḡ êḡ ma hêv ma hathak leḡ ma hanaḡ, “Sakius, ôndôk ba ôlêm ketheḡ. Yaô ma tem yamô anêm unyak.” ⁶ Êḡ ma ketheḡ oyaḡ ma Sakius halôk ma hawa Yisu thô lôk lamavi.

⁷ *Ma avômalô sapêḡ êyê ba kapôlôḡiḡ diḡdiḡ ba enaḡ nena, “Yani hi hamô haviḡ anyô kambom te.”

⁸ *Ma doḡtom Sakius haviyô hamiḡ ma hanaḡ hadêḡ Anyô Bêḡ nena, “Anyô Bêḡ, ondaḡô. Tem yambi yenaḡ nômkama sam ni ôdôḡ ju ba yanêm yaḡ êndêḡ ḡê siv. Ma bôk yahasau anyôla ba yahawa anêḡ valuselenḡ doho vani, êḡ ma tem yanêm valuselenḡ êtôm dum ayova êyômô loḡ imbiḡ.”

⁹ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani nena, “Lêk ma Wapômbêḡ hêv avômalô unyak êntêk êḡ bulubiḡ ek malê nena yani ma Ablaham anêḡ nakaduḡ te. ¹⁰ *Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu halêm ek êmbôlêm ḡê takatu ba êv yak ek nêḡ i bulubiḡ.”

Abô loḡ kapô hathak anyô bêḡ te hêv valuselenḡ hadêḡ ḡê ku

(Mat 25:14-30)

¹¹ Avômalô elañô abô êḡ yôv ma Yisu hanaḡ abô loḡ kapô te haviḡ ek malê nena yani lêk habobo Jelusalem. Ma avômalô takêḡ leḡiḡhabi nena yani hayô Jelusalem, êḡ ma Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak tem imbitak êḡmô pik. ¹² Êḡ ma Yisu hanaḡ nena, “Anyô bêḡ te anêḡ namalô tem ni loḡ buyaḡ ek enja athêḡ lôk kulunḡ kiḡ vêḡmam ka êmbôlêm anêḡ malak ôdôḡ esak loḡbô ek eyabiḡ anêḡ avômalô. Loḡ êḡ ma daim kambom. ¹³ Vêḡm ma yani halam anêḡ ḡê ku laumiḡ hathak doḡtom ma hêv valuselenḡ

hatôm 100 hadêḡ thêlô tomtom sapêḡ. Ma hanaḡ aêntêk, ‘Môlô noja valuselenḡ êntêk ba nundum ku esak endeba yambô alêm esak loḡbô am.’ Yôv ma hatak thêlô ba hi.

¹⁴ “Ma doḡtom yanida anêḡ avômalô kapôlôḡiḡ agiap ek yani. Êḡ ma yani hi loḡ buyaḡ ma thêlô êv anyô doho ba esopa yani ek nenaḡ aêntêk, ‘Yêlô adô anyô êntêk imbitak êtôm yêlôaniḡ kiḡ.’

¹⁵ “Ma doḡtom yani habitak kiḡ yôv ma havôhalêm ma hanaḡ aêntêk, ‘Nodam ḡê ku takatu ba bôk yahêv valuselenḡ hadêḡ i ek yayala nena thêlô tomtom bôk êvôv valuselenḡ vithê haviḡ.’

¹⁶ “Êḡ ma anyô te hamôḡ hi ma hanaḡ, ‘Anyô bêḡ, yahadum ku hathak anêm valuselenḡ êḡ ba yahavôv valuselenḡ hatôm 1,000.’

¹⁷ * “Ma anêḡ anyô bêḡ hanaḡ nena, ‘Mavi anôḡ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Hoyabiḡ nôḡm yaôna dedaunḡ mavi ba intu oyabiḡ malak lôḡ laumiḡ.’

¹⁸ “Yôv ma anyô yaḡ halêm ma hanaḡ, ‘Anyô bêḡ, hathak anêm valuselenḡ, yahavôv valuselenḡ hatôm 500.’

¹⁹ “Ma anêḡ anyô bêḡ hanaḡ hadêḡ yani, ‘Oyabiḡ malak lôḡ baheḡvi.’

²⁰ “Yôv ma anyô ku te lô halêm ma hanaḡ, ‘Anyô bêḡ, anêm valuselenḡ atutêk. Yahavuvi halôk sôp ba yahadô hamô ²¹ ek malê nena yahakô ek o. O ma anyô malem thêlêv. Hothak hôvôv anyô vi iniḡ nômkama ba howa hatôm anêm. Ma pik atu ba anyô yaḡ hapaliv yaḡvêk halôk ma hothak howa anêḡ anôḡ.’

²² “Êḡ ma anêḡ anyô bêḡ hanaḡ, ‘O anyô ku mi kambom ba oda anêm abô intu hanaḡ o bêḡ. Bôk hoyala yôv nena ya hathak yahavôv anyô vi iniḡ nômkama ba yahawa hatôm yenaḡ. Lôk pik atu ba anyô yaḡ hapaliv yaḡvêk halôk ma ya hathak yahawa anêḡ anôḡ. ²³ Ma aisê ka miḡ hotak yenaḡ valuselenḡ halôk unyak valuselenḡ ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loḡbô ma tem yanja doho êyômô loḡ imbiḡ?’

²⁴ “Êḡ ma hanaḡ hadêḡ ḡê takatu ba imiḡ habobo nena, ‘Môlô noja anêḡ valuselenḡ

* 19:7: Luk 15:2 * 19:8: Kis 22:1; Nam 5:6-7 * 19:9: Luk 13:16; Ap 16:31 * 19:10: Luk 15:4; Jon 3:17; 1Ti 1:15 * 19:17: Luk 16:10

hatôm 100 vê ênjêk yani ba nônem êndên ôpatu ba hawa 1,000.’

25 “Ma thêlô enaḡ hadên yani nena, ‘Anyô bêḡ, yani anêḡ 1,000 bôk hamô yôv.’

26 * “Ma yani hanaḡ, ‘Yanaḡ êndên môlô nena ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenaḡ nômkama ba habitak bêḡ, êḡ ma tem yatak doho êyômô loḡ imbiḡ ba yanêm êndên ôpên. Ma doḡtom ôpatu ba miḡ hadum ku hathak yenaḡ nômkama ami, êḡ ma tem yanêm dokte atu ba havalonḡ loḡ vê ênjêk yani.’

27 “Ma doḡtom ḡê takatu leḡḡmaniḡ hathak ya ba êdô ek yambitak iniḡ kiḡ, ‘Noja i êlêm loḡ êntêk ma uḡḡwik i pôpônô ênjêk yamalenḡ.’ ”

28 Yisu hanaḡ abô êḡ yôv ma hamôḡ ba hi Jelusalem.

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiḡ (Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

29 Yisu habobo Betpaga lo Betani, malak ju êḡ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêḡ ḡê ku ju ba i ma hanaḡ nena, 30 “Mamu unu malak entuvulu. Ma numbitak nôyô ma tem ôḡḡ ekak bok doḡki map te loḡ ba hamiḡ. Bok êḡ ma miḡ bôk anyôla hayô hamô ami. Ma nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. 31 Ma anyôla hanaḡ nena, ‘Mamu opole eka’, êḡ ma nonaḡ viyaḡ nena, ‘Anyô Bêḡ lahaviḡ indum ku te esak.’ ”

32 Yisu hêv thai ba i ma êyê nômkama sapêḡ hatôm atu ba yani hanaḡ. 33 Thai epole bok doḡki êḡ anêḡ yak vê ma bok anêḡ alaḡsi enaḡ hadên thai nena, “Mamu opole eka?”

34 Ma thai enaḡ, “Anyô Bêḡ lahaviḡ indum ku te esak.”

35 Êḡ ma thai ewa bok doḡki ba i êv hadên Yisu. Ma thai ibi iniḡ kwêv thilibuḡ daim thô ba engava hayôhêk bok doḡki dômlokwaḡ, ma thai êv Yisu sa ek hathak hayô hamô bok êḡ. 36 Ma Yisu hi ma avômalô engava iniḡ kwêv thilibuḡ hêk loḡôndê.

37 Yani halôk Dum Oliv ek ni vi tuvulu Jelusalem. Ma avômalô nômbêḡ atu ba esopa yani leḡḡmavi hathak nômbithi

nômbêḡ atu ba bôk thêlô êyê. Ba êbô Wapômbêḡ ba elam nena,

38 * “Wapômbêḡ nêḡ lamavi êndên kiḡ atu ba halêm hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ! *Kapya Yeḡ 118:26*

Avômalô malak leḡ leḡḡmavi ma alalô nanêm athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndên Wapômbêḡ esak leḡ ba ni.”

39 Ma Palisi doho imiḡ avômalô takêḡ kapô ba enaḡ hadên Yisu aêntêk, “Kêdôḡwaga, osaḡ anêm ḡê ku takêntêk.”

40 Ma Yisu hanaḡ viyaḡ nena, “Yanaḡ êndên môlô nena thêlô bônôḡ ma tem valu nendam kaêk.”

41 Yisu habobo Jelusalem ma hayê vi tuvulu ba halaḡ hathak avômalô Jelusalem 42 ba hanaḡ, “Yalenḡhaviḡ lêk oyala nôḡ takatu ba nundum ek Wapômbêḡ indum môlô kapôlômim ênjêk yaô. Ma doḡtom mi, nôḡ takêḡ hamô loḡ kapô ba môlô miḡ hatôm ôḡḡ ami. 43 Aêḡ ba waklavôḡ hayô ma ḡê vovak tem nêyô ba nedav badêḡ êwê embenḡ Jelusalem sapêḡ ba nêḡ kapô ba nindum ek nijik môlô vônô. 44 *Thêlô tem nimbuliḡ môlônim loḡ sapêḡ ba nijik môlô takatu ba ôḡḡ unim badêḡ kapô vônô. Ma valu atu ba olav unyak hathak ma tem miḡ êyômô yaḡ loḡ ami. Nôm malaiḡ êḡ tem êlêm ek malê nena môlô miḡ oyala waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ halêm pik ek nêḡ môlô bulubiḡ ami.”

Yisu hêv ḡê idum ku valu vê hêk unyak mathenḡ kapô

(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)

45 Vêḡ ma Yisu habitak hayô Wapômbêḡ anêḡ unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêḡḡ vuli. Êḡ ma halupuniḡ i ba hêv i vê hêk unyak mathenḡ kapô ba ele yaḡ ba i. Ma hanaḡ hadên thêlô aêntêk, 46 * “Wapômbêḡ anêḡ kapya hanaḡ nena, ‘Yenaḡ unyak ma unyak neteḡ mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm ḡê vani iniḡ loḡ ekopak êḡḡ.”

47 *Ma wak nômbêḡ intu ma yani hadôḡ avômalô halôk unyak mathenḡ. Ma ḡê

* 19:26: Mat 13:12; Luk 8:18 * 19:38: Luk 2:14 * 19:44: Luk 21:6 * 19:46: Ais 56:7; Jer 7:11 * 19:47: Luk 21:37

bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ lôk Israeël iniñ nê bêñbêñ, thêlô êbôlêm loñôndê ek nijik Yisu vônô. ⁴⁸ Ma doñtom thêlô miñ hatôm nêpôm loñôndê te ami ek malê nena avômalô sapêñ leñiñmavi bêñ ek Yisu ba êmô ek nedañô anêñ abô sapêñ.

20

Yisu, opalê hêv athêñ bêñ hadêñ o?
(*Mat 21:23-27; Mak 11:27-33*)

¹ Wak te ma Yisu hadôñ avômalô hamô Wapômbêñ anêñ unyak mathen anêñ piklêvôn ba hanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ i. Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ ethak doñtom haviñ nê bêñbêñ ba i hadêñ Yisu. ² Ma thêlô enañ, “Opalê hêv athêñ bêñ hadêñ o lôk hêv ku hadêñ o ba intu hudum nôñ takêntêk?”

³ Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Tem yanañ injik môlô liñ esak abô te aêñ iyom. ⁴ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ñañ hadêñ Jon? Wapômbêñ leñ? Mena anyô pik?”

⁵ Ma thêlôda enañ hadêñ i nena, “Alalô anañ nena Wapômbêñ hêv ku êñ hadêñ Jon ma tem yani enañ, ‘Ma aisê ka môlô miñ ôêvhaviñ yani ami?’ ⁶ Ma doñtom alalô anañ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êñ,’ êñ ma avômalô tem nijik alalô esak valu ek malê nena thêlô êvhaviñ nena Jon ma plopet te.”

⁷ Ma thêlô enañ hadêñ Yisu nena, “Yêlô athôn paliñ.”

⁸ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Aêñ ba miñ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêñ bêñ hadêñ ya anêñ athêñ bêñ êndêñ môlô ami. Ma mi.”

Abô loñ kapô hathak nê kambom eyabin ku yak wain

(*Mat 21:33-46; Mak 12:1-12*)

⁹ *Ma Yisu hanañ abô loñ kapô te hadêñ avômalô, “Anyô te havatho anêñ ku yak wain ma hêv hadêñ nê ku doho ek neyabin ba hanañ nena, ‘Waklavôn yak wain hik anôn ma nombak vose ni ôdôn ju ba nôñem vi êndêñ ya ma noja vi êtôm môlônim vuli.’ Ma hi hamô loñ buyañ sawa daim. ¹⁰ Ma waklavôn yak wain hik anôn hayô ma hêv anêñ anyô ku te ba hi hadêñ thêlô ek enja

anêñ sam. Ma doñtom thêlô ik yani kambom ba êv yani hi oyañ. ¹¹ Êñ ma ku anêñ alañ hêv anyô ku yañ ba hi hadêñ thêlô, ma doñtom thêlô idum kobom kambom hadêñ yani lôk ik yani ma êv yani vê oyañ ba hi. ¹² Yôv ma hêv anyô ku te lô ba hi, ma doñtom nê ku takêñ ibuliñ yani ma êvôn yani ba ibi yani hi.

¹³ “Aêñ ba ku alañ hanañ hadêñ yanida nena, ‘Yandum malê? Tem yanêm yenañ okna atu ba yalenhaviñ bêñ anôn. Ya-hadam aêñ ma tem nedañô anêñ abô.’

¹⁴ Ma doñtom nê ku êyê namalô hayô ma enañ hadêñ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alañ anêñ nakaduñ ba tem eyabin lambô anêñ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êñ tem imbitak alalôaniñ.’ ¹⁵ Ba intu evalon yani ba êvôn hale yañ ma ik yani vônô.

“Aêñ ba ku anêñ alañ tem indum malê êndêñ thêlô? ¹⁶ Tem ni injik nê ku takêñ vônô ma nêñ ku êñ êndêñ anyô vi ek neyabin.”

Ma avômalô elañ abô loñ kapô êñ ma enañ, “Yêlô adô abô loñ kapô êñ injik anôn!”

¹⁷ Ma doñtom Yisu hatitiñ thêlô lôklokwañ ma hanañ, “Ma bôk eto abô êntêk aêñ eka? “ ‘Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêm habitak landiñ anôn.’ *Kapya Yey 118:22*

¹⁸ *Ma avômalô takatu ba êv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem nipup nenanena. Mena valu êñ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ipulusik ba imbitak malimmalim.”

¹⁹ Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ eyala nena Yisu hanañ abô loñ kapô êñ hathak thêlô. Ba intu êbôlêm loñôndê ek nebalon yani, ma doñtom êkô hathak avômalô.

Nênêm takis êndêñ Sisa mena dô
(*Mat 22:15-22; Mak 12:13-17*)

²⁰ *Yôv ma nê bêñbêñ maleñ hadahaliñ Yisu ek nebalon yani esak anêñ abô. Ma thêlô êv nê kambom doho vuli ek nimbitak êtôm nê thêthôn ek nesau Yisu. Thêlô elav gwasilim ek nebalon Yisu anêñ abô êndôk ba nêñem yani êndêñ Lom iniñ anyô bêñ Pailat. ²¹ Êñ ma thêlô enañ hadêñ Yisu nena, “Kêdônwaga, yêlô ayala

* 20:9: Ais 5:1 * 20:18: Ais 8:14-15 * 20:20: Luk 11:54

nena anêm abô sapêḅ ma abô avanônḅ iyom. Ma hudum kobom donḅtom hadêḅ avômalô sapêḅ lôk hôdônḅ avômalô hathak Wapômbêḅ anêḅ abô ma thêthônḅ iyom. ²² Aêḅ ba lemhabi aisê? Bumalô iniḅ balabuḅ hanaḅ nena yêlô hatôm nanêm valuselenḅ êndêḅ Sisa mena mi e?”

²³ Yisu hayala thêlônḅ auk ba hanaḅ hadêḅ thêlô, ²⁴ “Môlô unḅwik valuselenḅ te thô ek yangê. Opalê anêḅ dahô lôk athêḅ hêk valuselenḅ êntêk?” Ma thêlô enaḅ, “Sisa.”

²⁵ Êḅ ma Yisu hanaḅ hadêḅ thêlô nena, “Sisa anêḅ nômkama ma nônêm êndêḅ Sisa da. Ma Wapômbêḅ anêḅ nômkama ma nônêm êndêḅ Wapômbêḅ da.”

²⁶ Yisu hanaḅ aêḅ ba avômalô sapêḅ elanô. Ba intu nê êḅ miḅ hatôm nebalonḅ yani esak anêḅ abô ami. Ma esonḅ kambom hathak anêḅ abô ba thêlô bônônḅ.

*Abô hathak nê ḅama tem nimbiyô aisê
(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)*

²⁷ Ma Sadyusi doho i hadêḅ Yisu. Thêlô ma ôdônḅ te atu ba enaḅ nena nê ḅama tem miḅ nimbiyô esak lonḅbô ami. Aêḅ ba intu enaḅ hik Yisu liḅ nena, ²⁸ * “Kêdônḅwaga, Mose hato hadêḅ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêḅ yaḅ hamô, ma enja avi tôp êḅ ek imbi yaḅ atu ba hama anêḅ nakaduḅ vê.’ ²⁹ Aêḅ ba nê lôk iviyaḅ bahenḅvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduḅ mi. ³⁰ Ma nôk enja avi tôp êḅ, hawa ba hama ba nakaduḅ mi. ³¹ Ma ḅgwa aêḅ iyom. Ma iviyaḅ takatu ba êmô ma nesopa kobom donḅtom êḅ iyom. ³² Vêm ma avi tôp êḅ hama haviḅ. ³³ Ma waklavônḅ nê ḅama iviyô hathak lonḅbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyaḅ bahenḅvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêḅ avi?”

³⁴ Ma Yisu hanaḅ vianaḅ hadêḅ thêlô nena, “Avômalô pik ethak ewa i, ³⁵ ma donḅtom avômalô takatu ba Wapômbêḅ hêv i bulubiḅ ba ewa lôkmala hathak lonḅbô, thêlô êḅ miḅ hatôm neja i esak lonḅbô ami. ³⁶ Thêlô ma tem nêtom anela ba intu tem miḅ nema ami. Wapômbêḅ bôk hik thêlô liḅ

yôv hêk ḅama ba intu hik thô nena thêlô ma yani anêḅ nali.

³⁷ * “Mose da anêḅ abô hik thô nena nê ḅama tem nimbiyô esak lonḅbô. Sêbôk ba Mose hayê atum hathaḅ hamô alokwaḅ liḅ ma halam Anyô Bêḅ nena ‘Ablaham lo Aisak ma Jekop iniḅ Wapômbêḅ.’ ³⁸ Alalô ayala nena Wapômbêḅ ma miḅ nê ḅama iniḅ Wapômbêḅ ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniḅ Wapômbêḅ ek malê nena yani hayala nena avômalô lôkthô ma êmô lôkmala.”

³⁹ Nê lôkauk hathak abô balabuḅ doho elanô abô êḅ ma enaḅ hadêḅ Yisu aêntêk, “Êê, Kêdônḅwaga, anêm abô ma mavi anônḅ!” ⁴⁰ Ma avômalô sapêḅ elanô anêḅ abô ba êkô ma miḅ enaḅ hik yani liḅ ek nesau yani esak lonḅbô ami.

Mesia ma opalê anêḅ lim lukmuk?

(Mat 22:41-23:36; Mak 12:35-40; Luk 11:37-54)

⁴¹ Yôv ma Yisu hanaḅ hadêḅ thêlô nena, “Avômalô ethak enaḅ nena Mesia ma Devit anêḅ lim lukmuk eka? ⁴² Hêk Kapyia Yeḅ kapô ma Devit da hanaḅ aêntêk, “ ‘Anyô Bêḅ Wapômbêḅ hanaḅ hadêḅ yenaḅ Anyô Bêḅ Mesia nena, “Ômô yabahaḅ vianaḅ

⁴³ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêḅ o nêtom vemkapô vibinḅ am.” ’ *Kapyia Yeḅ 110:1*

⁴⁴ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêḅ Anyô Bêḅ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêḅ lim lôk anêḅ Anyô Bêḅ imbiḅ?”

⁴⁵ Avômalô elanô Yisu anêḅ abô imiḅ denaḅ ma Yisu hanaḅ hadêḅ anêḅ nê ku aêntêk, ⁴⁶ “Môlô noyabiḅ am ek nê lôkauk hathak abô balabuḅ. Thêlô leḅiḅhaviḅ nijik kwêv daim kêkêlô ba nembeḅ ek avômalô nebam i. Ma leḅiḅhaviḅ avômalô nenaḅ nena, ‘Waklêvônḅ anyô bêḅ’ êmô lonḅ ethak donḅtom halôk. Ma leḅiḅhaviḅ nêtom êtom nê bêḅbêḅ êmô unyak yeḅ kapô. Ma avômalô enḅgabôm nôm bêḅ ma leḅiḅhaviḅ nejaḅ nôm êmô nê bêḅbêḅ iniḅ lonḅ ethak êmô. ⁴⁷ Thêlô esau avi tôp ek neja iniḅ unyak ba eteḅ mek daim bomaḅ ek avômalô nêgê. Wapômbêḅ tem nêtom vovaḅ kambom êndêḅ i.”

* 20:28: Lo 25:5 * 20:37: Kis 3:6

21

Avi tōp te anêḡ da (Mak 12:41-44)

¹ Yisu hamô Wapômbêḡ anêḡ unyak ba hayê ḡê lôk nômkama bêḡ etak iniḡ valuseleḡ halôk alapa da. ² Ma avi tōp te atu ba nômkama mi anôḡ hayô ma hatak anêḡ da hatôm valuselenḡ thalalenḡ ju iyom halôk alapa da êḡ. ³ *Yisu hayê ma hanaḡ nena, “Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ mōlô nena avi tōp êntêk hêv valuselenḡ bêḡ anôḡ hamôḡ ek avômalô takêntêk sapêḡ. ⁴ Avômalô nômbêḡ êntêk iniḡ valu bêḡ anôḡ hamô ma doḡtom êv doktena iyom. Ma avi tōp êntêk ma nômkama mi anôḡ ma lêk hêv anêḡ valuseleḡ sapêḡ ba miḡ havalonḡ dokte lonḡ ami.”

Yisu hanaḡ abô hathak unyak mathenḡ Jelusalem

(Mat 24:1-2; Mak 13:1-2)

⁵ ḡê ku doho enaḡ abô hathak valu kêkêlô lôk nôm da mavi anôḡ atu ba etak hathak unyak mathenḡ ek anêḡ lêlêyaḡ mavi anôḡ. Êḡ ma Yisu hanaḡ, ⁶ * “Odaḡô katô. Nôm takêntêk ba lêk mōlô ôyê, malainḡ bêḡ tem imbitak ba ḡê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêḡ êntêk pesa ba valu yaḡ miḡ hatôm êyômô yaḡ lonḡ ami.”

Malainḡ lomaloma tem nimbitalak

(Mat 24:3-14; 10:17-22; Mak 13:3-13)

⁷ Ma thêlô enaḡ hik Yisu linḡ nena, “Kêdônḡwaga, aḡḡê intu nôm takêḡ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena nôm takêḡ lêk habobo?”

⁸ Ma Yisu hanaḡ, “Noyabinḡ am, avômalô tem nindum ek nesau mōlô. ḡê lomaloma tem nêlêm esak yenaḡ athêḡ ba nenaḡ nena, ‘Ya ma Mesia atu’. Lôk nenaḡ nena, ‘Waklavônḡ pik lo lenḡ anêḡ daḡ lêk habobo tem êyô’. Ma doḡtom miḡ nônêminbinḡ iniḡ abô ba nosopa ami. ⁹ Mōlô olaḡô vovak bêḡ ba avômalô iki vônô, êḡ ma miḡ nôkô ami. Nôm takêḡ tem imbitak êmônḡ, ma doḡtom pik lo lenḡ anêḡ daḡ tem miḡ imbitak kethenḡ oyaḡ ami.”

¹⁰ Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Ma avômalô ôdônḡ yaḡ tem nijik vovak imbinḡ ôdônḡ yaḡ. Ma kinḡ yaḡ lôk anêḡ avômalô tem nijik vovak

êndêḡ kinḡ yaḡ. ¹¹ Ma lonḡ lomaloma ma duviaḡ lôk bôm ma lijinḡ bêḡ tem êyô injik avômalô bêḡ anôḡ vônô. Lavônḡinḡ lôkmanḡinḡ lomaloma tem êḡjêk lenḡlêvônḡ ba indum avômalô nêkô kambom anôḡ.

¹² “Ma nôm takêḡ tem miḡ imbitak ami denaḡ ma tem nebalonḡ mōlô ba nindum kambom êndêḡ mōlô. Ma tem nenaḡ mōlô bêḡ iminḡ unyak yeḡ lôk nindum abô ek netak mōlô êndôk koladônḡ. Mōlô osopa ya ba intu tem neja mōlô ba unu numinḡ kinḡ lôk iniḡ ḡê bêḡbêḡ malenḡinḡ. ¹³ Ma nôm êḡ tem imbitak êtôm lonḡôndê ek nonaḡ yenaḡ Abô Mavi bêḡ êndêḡ i. ¹⁴ *Ma miḡ lemimimbi nena, ‘Dokte ka yêlô nanaḡ aisê êndêḡ thêlô’ ami. ¹⁵ *Ek malê nena yada tem yanêm abô lôkauk mavi êndêḡ mōlô. Ma ḡê takatu ba idum abô ek mōlô ma miḡ hatôm nijik abô êḡ pesa ami. ¹⁶ *Avômalô tem nenaḡ mōlô bêḡ ba tem nijik mōlô doho vônô ma mōlônim lemami lôk mōlôvianḡ lôk anêm thalalenḡ lôk anêm anyô mōlô tem nindum aêḡ iyom. ¹⁷ Mōlô ma yenaḡ avômalô ba intu avômalô sapêḡ tem nêpôlik esak mōlô. ¹⁸ Ma doḡtom Wapômbêḡ tem eyabinḡ mōlô ba lemimkadôk ḡauḡ te miḡ hatôm nêḡ yak ami. ¹⁹ Ma mōlô numinḡ lôklokwaḡ ma tem noja lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.”

Tem nimbulinḡ Jelusalem

(Mat 24:15-28; Mak 13:14-23)

²⁰ Ma Yisu hanaḡ, “Mōlô ôyê nena ḡê vovak lodônḡlodônḡ êyô evenḡ Jelusalem luvi, êḡ ma mōlô noyala nena tem nimbulinḡ malak lôḡ êḡ kethenḡ. ²¹ Aêḡ ba mōlô takatu ba ômô Judia kapô, ma nôsôv ba unu dumlolê. Ma mōlô takatu ba ômô Jelusalem kapô, ma unu viyaiḡ kethenḡ. Ma mōlô takatu ba ômô Jelusalem viyaiḡ, ma miḡ unu kapô ami. ²² *Ek malê nena waklavônḡ êḡ ma Wapômbêḡ anêḡ wakma nêḡ vovaḡ viyaḡ ek abô takatu ba hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ma tem injik anôḡ. ²³ Ai, kikaknena. Waklavônḡ êḡ ma tem malainḡ bêḡ ek avi takatu ba esabenḡ lôk avi takatu ba êv sôm hadêḡ nali ek malê nena malainḡ lôk vovaḡ bêḡ tem imbitak Israeḡ iniḡ pik

* 21:3: 2Ko 8:12 * 21:6: Luk 19:44 * 21:14: Luk 12:11-12 * 21:15: Ap 6:10 * 21:16: Mat 10:21-22

* 21:22: Jer 5:29; 46:10; Hos 9:7 * 21:24: Sng 79:1; ALK 11:2

énték, ma Wapômbêḡ anêḡ lamaniḡ tem êyô êmô avômalô pik êḡ. ²⁴ *Nê vovak tem ini Jelusalem ma iniḡ biḡ vovak tem injik avômalô Jelusalem pôpônô. Ma tem neja avômalô Jelusalem vi ba ini pik lomaloma. Ma avômalô loḡ buyaḡ tem nêyô nêmo Jelusalem ba neyabiḡ Jelusalem endeba ḡê loḡ buyaḡ iniḡ waklavôḡ anêḡ daḡ am.”

*Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem endelêm
(Mat 24:29-35; 13:24-31)*

²⁵ * “Ma lavôḡiḡ tem êpôm wak lo ayôḡ ma vuliḡ. Ma ḡḡwêk budum tem injik ba pôk lôklala bomaḡ ba avômalô pik sapêḡ tem nedaḡô ba nêkô kambom anôḡ ba iniḡ auk tem ni mayaliv. ²⁶ Ma nôm takatu ba hamô leḡ tem nedowaliḡ ba avômalô tem nêkô ba nemayak esak malaiḡ bêḡ atu ba tem imbitak pik. ²⁷ *Ma wak êḡ ma tem thêlô nêgê Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiḡ anêḡ lôkliḡyak lôk anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ. ²⁸ Nôm kama takêḡ hadum ek imbitak ma numiḡ ba nônêm malemim esak leḡ ek malê nena waklavôḡ Wapômbêḡ nêmo mômô vê êḡḡêk unim malaiḡ lêk habobo.”

²⁹ Ma Yisu hanaḡ abô loḡ kapô te hadêḡ thêlô aêntêk, “Lemimimbi esak alokwaḡ beḡḡ * lôk alokwaḡ vi imbiḡ. ³⁰ Ôyê nena alokwaḡ takêntêk habi ḡaunḡ belap, êḡ ma oyala nena wak mavi lêk habobo. ³¹ Ma aêḡ iyom, mômô ôyê nôm takêḡ habitak, êḡ ma noyala nena Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak tem êyô ketheḡ.

³² “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ mômô nena avômalô bôlôḡ êntêk tem miḡ nema ami denaḡ ma nôm takêntêk sapêḡ tem imbitak. ³³ Pik lo leḡ tem nêmo yak ba ni, ma doḡtom yenaḡ abô bute miḡ hatôm nêmo yak ami.

³⁴⁻³⁵ “Mômô noyabiḡ am. Anyô Anêḡ Nakaduḡ tem êlêm esak loḡbô ba tem êpôm avômalô pik sapêḡ. Mômô udum pik anêḡ kobom ba unum waiḡ ba olo molo lôk lemimhikam hathak nôm kama pik, ma wak êḡ tem enja mômô ketheḡ êtôm gwasilim ba tem nosoḡ kambom. ³⁶ Aêḡ ba wak nômbêḡ

intu ma mômô noyabiḡ am lôklokwaḡ ba notêḡ mek ek Wapômbêḡ nêmo mômô sa ek numiḡ lôklokwaḡ ek nôm takêntêk miḡ hatôm imbuliḡ mômô ami. Êḡ ma mômô hatôm numiḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu ma.”

³⁷ Wak nômbêḡ intu ma Yisu hadêḡ avômalô hamô Wapômbêḡ anêḡ unyak matheḡ. Ma bôlôvôḡ ma yani hathak hi hamô Dum Oliv. ³⁸ Ma lôkbôk momaḡiḡiḡ ma avômalô sapêḡ ethak i unyak matheḡ ek elañô Yisu anêḡ abô.

22

Judas hanaḡ Yisu bêḡ

(Mat 26:1-5,14-16; Mak 14:1-2,10-11; Jon 11:45-53)

¹ Waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Eyaḡ Polom Yis Mi lêk habobo ba thêlô elam waklavôḡ êḡ nena Hale Ba Hi.* ² Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ êbôlêm loḡôndê ek nijik Yisu vônô ek malê nena thêlô êkô ek avômalô. ³ *Ma Sadaḡ halôk Judas Iskaliot la. Yani ma ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te. ⁴ Yani hi ba hanaḡ abô haviḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk unyak matheḡ iniḡ sôp bidoḡ nena yani tem enaḡ Yisu bêḡ aisê? ⁵ Nê êḡ leḡḡiḡmavi ma thêlô evak abô ek nênem valuselenḡ êndêḡ yani. ⁶ Êḡ ma Judas halôk hathak thêlôniḡ abô ba hadum ek nêmo Yisu êndôk thêlô baheniḡ êndêḡ wak te atu ba avômalô miḡ êmô haviḡ Yisu ami.

Nê ku lokwaḡju êpôpêk nôm

(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

⁷ *Waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Eyaḡ Polom Yis Mi hayô. Wak êḡ ma thêlô ik boksipsip nakaduḡ te vônô ek leḡḡiḡhabi waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Hale ba Hi. ⁸ Êḡ ma Yisu hêv Pita lo Jon ba i ma hanaḡ, “Mamu unu nôpôpêk nôm waklavôḡ Hale ba Hi ek alalô aḡḡaḡ.”

⁹ Ma thai enaḡ hik Yisu liḡ, “Yai napôpêk nôm êmô êsê?”

* **21:25:** Ais 13:10; Ese 32:7; Jol 2:31; ALK 6:12-13 * **21:27:** Dan 7:13; Mat 26:64; ALK 1:7 * **21:29:** Abô Bômbôm ma “fik”. Nôḡḡo Mat 24:32. * **22:1:** Sêbôk ba Wapômbêḡ hêv anêḡ aḡela atu ba idum ku injik anyô vônô ma hik ḡê Ijip iniḡ nali vônô. Ma doḡtom ḡê Israeḡ esaba thalaleḡ hathak unyak abôlêk ba intu aḡela miḡ hik iniḡ nali ami. Yani hayê thalaleḡ ma hatak ma hale ba hi. * **22:3:** Jon 13:2,27 * **22:7:** Kis 12:1-27

10 Ma Yisu hanañ hadêñ thai nena, “Odañô. Mamu unu malak bêñ kapô ma tem nôpôm anyô te hawa ñañ lôk un. Ma nosopa yani ba numbitak nôyô unyak atu ba yani habitak hayô ba hi. 11 Êñ ma nonañ êndêñ unyak anêñ alañ nena, ‘Kêdôñwaga hanañ hik o liñ nena unyak kapô atu ba yanğañ nôm waklavôñ Hale ba Hi imbiñ yenañ ñê ku hamô êsê?’ 12 Êñ ma tem injik unyak kapô bêñ atu ba hêk vuliñ thô êndêñ mamu. Unyak kapô êñ ma nômkama sapêñ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk nôm êmô loñ êñ.”

13 Êñ ma thai i ma êpôm nômkama sapêñ hatôm atu ba yani hanañ. Êñ ma thai êpôpêk waklavôñ Hale ba Hi anêñ nôm.

Yisu hêv polom lôk waiñ hadêñ anêñ ñê ku (Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Ko 11:23-25)

14 Wakma nejan nôm hayô ma Yisu hayañ nôm hamô haviñ anêñ aposel. 15 Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Ya vovañ ek yanğañ nôm waklavôñ Hale ba Hi imbiñ môlô vêm ka yanja vovañ. 16 Yahanañ avanôñ nena tem miñ yanğañ nôm êntêk esak loñbô ami endeba waklavôñ Hale ba Hi injik anôñ êñjêk Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak am.”

17 Ma yani hawa waiñ lôk tase ma hêv lamavi ma hanañ, “Noja ba nunum imbiñ am. 18 Yanañ êndêñ môlô nena tem miñ hatôm yanum waiñ esak loñbô ami endeba Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak êlêm am.”

19 Ma yani hawa polom te ma hêv lamavi ma haya ba hêv hadêñ thêlô ma hanañ, “Êntêk ma yenañ vathiap atu ba yahêv ek nêm môlô sa. Nundum aêñ ek lemimimbi ya.”

20 Eyañ vêm ma hadum aêñ hathak tase lôk waiñ ma hanañ, “Êntêk ma tabô luk-muk atu ba yahavak hathak yenañ thalalen ba tem yanğasô ek nêm môlô sa. 21 *Ma doñtom odañô. Ôpatu ba tem enañ ya bêñ lêk hayañ nôm haviñ ya. 22 Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem indum êtôm atu ba Wapômbêñ bôk hanañ yôv, ma doñtom

alihakna. Malaiñ bêñ ek ôpatu ba hanañ yani bêñ.” 23 Ñê ku elañô abô êñ ma thêlôda enañ hik i liñ nena, “Opalê te tem indum nôm êñ?”

24 *Ma Yisu anêñ ñê ku êkôki nena thêlôniñ opalê tem êtôm thêlôniñ anyô bêñ êmô loñ lôkliñyak atu ba tem imbitak embeñ yam. 25 *Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Avômalô daluk iniñ kiñ ethak ebam i ba ibuliñ ñê takatu ba êmô thêlô vibin. Ma ñê lôk athêñ leniñhaviñ avômalô nebam thêlô nena ‘Ñê wapôm mavi’. 26 *Ma doñtom môlô miñ nundum aêñ ami. Môlônim anyô lôk athêñ indum êtôm anyô athêñ mi. Ma môlônim anyô bêñ indum ku êtôm anyô ku oyañ. 27 *Opalê te ma anyô bêñ, ôpatu ba halôk hamô ba hayañ nôm mena ôpatu ba hapôpêk nôm? Ôpatu ba halôk hamô ba hayañ nôm, aêñ e? Ma doñtom yahamô haviñ môlô hatôm anyô ku te.

28 “Môlô takatu ba malaiñ lomalama habitak ma doñtom ômô haviñ ya denañ. 29-30 *Ma yahêv athêñ ‘kiñ’ hadêñ môlô hatôm wakamik hêv hadêñ ya ek môlô tem onğwañ nôm lôk nunum ñañ imbiñ ya êmô yenañ loñ lôkliñyak. Ma môlô tem nôtôm kiñ ek noyabiñ avômalô Israeël ôdôñ laumiñ ba lahavuju takatu.”

Yisu hanañ nena Pita tem enañ nena hathôñ yani paliñ

(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38)

31 Ma Yisu hanañ, “Saimon, Saimon, ondanô. Sadañ hanañ hik Wapômbêñ liñ ek yani êyôkwiñ môlô êtôm lovak hayôkwiñ alokwañ te ek êñjê nena o lôklokwañ mena mi e? 32 *Ma doñtom lêk yahaten mek yôv ek anêm hôêvhaviñ miñ nêm yak ami. Ma hole o liliñ, êñ ma ombatho môlôviyañ loñ.”

33 Ma doñtom Pita hanañ, “Anyô Bêñ, ya anyô lôklokwañ ba ya hatôm yamô koladôñ ba yama imbiñ o.”

34 Ma doñtom Yisu hanañ nena, “Pita, yanañ êndêñ o nena bôlôvôñ êntêk ma tale

* 22:21: Sng 41:9; Jon 13:21-22 * 22:24: Luk 9:46 * 22:25: Mat 20:25-27; Mak 10:42-45 * 22:26: Mat 23:11; Mak 9:35 * 22:27: Jon 13:12-15 * 22:29-30: Mat 19:28 * 22:32: Jon 17:15

miñ hanañ ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya paliñ.”

Noja valuseleñ lôk vak ma biñ vovak

³⁵ *Yôv ma Yisu hanañ hadêñ thêlô aêntêk, “Bôk yahêv mômô ba u ma miñ mômô owa valuseleñ lôk vak lôk vemimkapô bokngôp haviñ mômô ami. Wak êñ ma mômô nômkama mi e?”

Ma thêlô enañ, “Mi, hamô.”

³⁶ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Ma doñtom lêk anêm valuseleñ lôk vak hamô ma noja. Ma o biñ vovak mi, ma nêm anêm kwêv daim ek nêñem vuli ma onja biñ vovak esak. ³⁷ *Ek malê nena Wapômbêñ anêñ kapy hanañ aêntêk, ‘Thêlô tem nêgê yani êtôm anyô kambom te.’ Abô êñ tem injik anôn esak ya ma nômkama sapêñ atu ba hathak ya ma anêñ dan tem êyô.”

³⁸ Ma thêlô enañ, “Anyô Bêñ, nônngô yêlôaniñ biñ vovak ju êntêk hamiñ.”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Yôv.”

*Yisu hateñ mek hamô Dum Oliv
(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)*

³⁹ Yisu hatak Jelusalem ma hi Dum Oliv hatôm hathak hadum, ma nê ku esopa yani. ⁴⁰ Yisu hayô loñ êñ ma hanañ hadêñ thêlô nena, “Noten mek ek miñ nôñem yak ba nundum kambom ami.” ⁴¹ Ma hatak thêlô ba hi daim dokte. Ma halek vadôn lêlô ma hateñ mek aêntêk, ⁴² “Wakamik, lemhaviñ nêm tase êntêk vê êñjêk ya, ma nêm vê. Ma doñtom miñ osopa yenañ yalenhaviñ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviñ.”

⁴³ Ma anjela te anêñ leñ hayô ek yani ma havatho yani loñ. ⁴⁴ Yisu kapô malaiñ kambom ba hateñ mek lôklokwan ba vovanik hatektek halôk pik hatôm thalalen.

⁴⁵ Yani hateñ mek yôv ma haviyô hamiñ ma hi hadêñ anêñ nê ku ma hayê thêlô êk sôm ek malê nena thêlônin kapôlônin malaiñ kambom. ⁴⁶ Ma hanañ hadêñ thêlô, “Mômô ôêk sôm eka? Numbiyô noten mek ek miñ nôñem yak ba nundum kambom ami.”

Thêlô evalon Yisu

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-52; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanañ abô denañ ma avômalo bêñ anôn êyô. Ôpatu ba elam nena Judas, yani ma nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te, intu halom thêlô ba êlêm. Yani hayô ek indinju Yisu, ⁴⁸ ma doñtom Yisu hanañ hik ôpêñ liñ aêntêk, “Judas, hudum ek undinju Anyô Anêñ Nakaduñ atu ek onañ yani bêñ e?”

⁴⁹ Êñ ma nê ku eyala nôm atu ba tem imbitak ba intu enañ, “Anyô Bêñ, yêlô nanjik thêlô esak biñ vovak e?” ⁵⁰ Êñ ma thêlônin anyô te hale anyô bêñ habôk da anêñ anyô ku te limbuk vianôn vê.

⁵¹ Ma Yisu hayê ma hanañ, “Dô.” Ma hatak ban hayôhêk ôpêñ limbuk ma habitak mavi hathak loñbô.

⁵² Êñ ma Yisu hanañ hadêñ nê bêñbêñ êbôk da lôk unyak mathen inin sôp bidon lôk nê bêñbêñ takatu ba êlêm ek nebalon yani aêntêk, “Ya ma anyô kambom anôn ba intu owa biñ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobalon ya e? ⁵³ Aisê? Wak nômbêñ intu ma yahamô unyak mathen anêñ piklêvôn haviñ mômô ma miñ ovalon ya ami eka? Ma doñtom lêk ma momanin hayabin pik ba intu mômônim waklavôn.”

*Pita hanañ nena yani hathôn Yisu paliñ
(Mat 26:69-75; Mak 14:66-72; Jon 18:15-18,25-27)*

⁵⁴ *Ma evalon Yisu ba ewa ba i êyô anyô bêñ habôk da anêñ unyak. Ma Pita hasopa haven yam ma doñtom haven daim dokte. ⁵⁵ Anyô doho eban atum hamô unyak êñ anêñ badêñ kapô, ma Pita hi halôk hamô haviñ thêlô. ⁵⁶ Pita hamô atum deda ma avi ku te hatitin yani ma hanañ, “Anyô êntêk ma hathak hamô haviñ Yisu.”

⁵⁷ Ma doñtom Pita hanañ, “Livôn, ya-hathôn ôpêñ paliñ.”

⁵⁸ Kasana ma anyô yan hayê yani ma hanañ, “O ma nê takatu inin anyô te.”

Ma doñtom Pita hanañ, “Mi anôn.”

⁵⁹ Yani hamô hatôm wakma te ma anyô yan hanañ lôklokwan hathak loñbô nena, “Avanôn biñ, yani ma anyô Galili te. Aên ba yani ma Yisu anêñ anyô ku te.”

* 22:35: Luk 9:3; 10:4 * 22:37: Ais 53:12 * 22:54: Mak 14:53-54

⁶⁰ Ma Pita hanañ, “Aiyañ, yahathôn anêm abô paliñ!” Pita hanañ denañ ma tale hanañ. ⁶¹ Ma Anyô Bêñ hik i liliñ ma hatitiñ Pita ma Pita lahabi anêñ abô atu ba hanañ, “Tale miñ hanañ ami denañ ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya paliñ.” ⁶² Êñ ma Pita hale yañ ma lahiki ba hanañ bêñ.

*Ik Yisu lôk emalik hathak
(Mat 26:67-68; Mak 14:65)*

⁶³ Nê takatu ba evalon Yisu enañ abôma hathak yani ma ik yani. ⁶⁴ Thêlô ivuliv thohavloma siñ ma ik yani ba enañ nena, “O plopet te ma onañ nena opalê intu hik o?” ⁶⁵ Ma enañ abô kambom lomaloma hadêñ yani haviñ.

Enañ Yisu bêñ hamiñ Israèl iniñ nê bêñbêñ maleñ
(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Jon 18:19-24)

⁶⁶ Haviyô hayañ ma avômalô Israèl iniñ nê bêñbêñ ethak donjom ek elañ abô. Nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ êmô. Ma thêlô ewa Yisu ba enañ hik yani liñ, ⁶⁷ * “Onañ êndêñ yêlô nena o ma Mesia e?”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Yanañ abô êñ êndêñ môlô, êñ ma môlô tem miñ nôñemimbiñ ami. ⁶⁸ Ma yanañ injik môlô liñ, ma tem miñ môlô nonañ viyañ ami. ⁶⁹ *Ma donjom yaô ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem êyô êmô Wapômbêñ lôklokwañ anêñ bañ vianôn êtôm wak nômbêñ intu sapêñ.”

⁷⁰ Ma thêlô sapêñ enañ hik yani liñ, “Aêñ ba oda ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ e?”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlôda oyala ba onañ.”

⁷¹ Êñ ma thêlô enañ, “Aisê ka alalô leniñhaviñ nadañ abô doho imbiñ? Yani hanañ yanida bêñ ba alalô lêk alañ yôv.”

23

*Enañ Yisu bêñ hamiñ Pailat ma
(Mat 27:11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)*

¹ Ma nê bêñbêñ takatu iviyô ma ewa Yisu ba i ek Pailat. ² Êñ ma enañ yani bêñ aêntêk, “Ôpêntêk habuliñ yêlôaniñ avômalô. Yani hadô môlô Lom noyabiñ yêlô ba hanañ ek

miñ nêñem takis êndêñ Sisa ami. Ma hanañ nena yani ma Mesia. Mesia anêñ ôdôn nena kiñ.”

³ Ma Pailat hanañ hik Yisu liñ, “O ma avômalô Israèl iniñ kiñ e?”

Ma Yisu hanañ nena, “Intu êñ, hatôm intu honañ.”

⁴ Êñ ma Pailat hanañ hadêñ nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô nômbêñ atu nena, “Miñ yahapôm yani anêñ kambom la ami.”

⁵ Ma donjom enañ lôklokwañ nena, “Yani hadôn avômalô ba halela iniñ auk haven Judia lôkthô. Môñ hêk Galili aleba hayô lon êntêk.”

⁶ Pailat hanañ abô êñ ma hanañ hik thêlô liñ, “Ôpêñ ma anyô Galili e?” ⁷ *Pailat hanañ nena Yisu halêm anêñ Galili, êñ ma hêv yani hi hadêñ Helot ek malê nena yani hayabiñ lon êñ. Wak êñ ma Helot hamô Jelusalem haviñ.

⁸ Ma Helot hayê Yisu ba lamavi bêñ anôn. Yani bôk hanañ abô hathak Yisu ba lahaviñ êñjê yani ma donjom mi aleba lêk hayê ma lahaviñ Yisu indum lavônñ te ek yani êñjê. ⁹ Ba intu Helot hanañ hik Yisu liñ bêñ anôn, ma donjom yani bônôn iyom. ¹⁰ Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ takatu ba imiñ lon êñ enañ abô lôklokwañ ba ibi yani liñkupik hathak abô lomaloma. ¹¹ Êñ ma Helot lôk anêñ nê vovak ewa kiñ anêñ kwêv thalalen daim te ma ik hathak Yisu ma enañ abôma ba emalik hathak yani. Vêm ma Helot hêv yani ba hi ek Pailat hathak lonbô. ¹² Bôk Helot lo Pailat êpôlik hathak i, ma donjom lêk ma thai ibitak nê môlô.

*Pailat hanañ ba ik Yisu hathak a
(Mat 27:15-26; Mak 15:6-15; Jon 18:38-19:16)*

¹³ Yôv ma Pailat halam nê bêñbêñ êbôk da lôk nê bêñbêñ lôk avômalô ba ethak donjom. ¹⁴ Ma hanañ, “Môlôwa anyô êntêk halêm hadêñ ya ma môlô onañ nena anyô êntêk hanañ abôyañ hadêñ avômalô ek thêlô nêndô Lom eyabiñ thêlô. Ma môlô omô ma yahanañ hik ôpêñ liñ hathak nôñ takêñ. Yôv ma môlô odañ. Miñ yahapôm ôpêntêk anêñ kambom takatu ba môlô onañ yani

* 22:67: Jon 3:12 * 22:69: Ap 7:56 * 23:7: Luk 3:1

bêḡ hathak ami. ¹⁵ Ma Helot anêḡ auk aêḡ iyom ba intu hêḡ ôpêntêk halêm hadêḡ alalô hathak loḡbô. Odaḡô. Anyô êntêk miḡ hadum kambom te ek yanaḡ nena nijik yani vônô ami. ¹⁶⁻¹⁷ Aêḡ ba yambali yani ma yatak yani ba ni.”*

¹⁸ Ma doḡtom avômalô sapêḡ elam kaêk lôklala aêntêk, “Nijik ôpêntu vônô ma netak Balabas ba êlêm êndêḡ yêlô.” ¹⁹ (Balabas ma ôpatu ba hik vovak hadêḡ gavman Lom hamô Jerusalem kapô ba hik anyô te vônô ba êdô yani hamô koladôḡ.)

²⁰ Yôḡ ma Pailat hadum ek etak Yisu ba ni. Êḡ ma yani halam hadêḡ avômalô hathak loḡbô. ²¹ Ma doḡtom thêlô elam lôbôlôḡ aêntêk, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!”

²² Yôḡ ma Pailat hanaḡ bôlôḡ te lô hadêḡ thêlô nena, “Eka? Yani hadum malê kambom? Ôdôḡ te miḡ hamô ek yangik yani vônô ami. Aêḡ ba tem yambali yani ma yatak yani ba ni.”

²³ Ma doḡtom thêlô lôklokwaḡ kambom ba elam kaêk nena Pailat injik Yisu esak a. Thêlôniḡ kaêk êḡ ma bêḡ anôḡ ba Pailat halaḡô. ²⁴ Aêḡ ba Pailat hasopa thêlôniḡ abô ²⁵ ba hatak Balabas hadêḡ thêlô ma hêḡ Yisu hadêḡ ḡê vovak hatôm iniḡ leniḡhaviḡ.

Ik Yisu hathak a

(*Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27*)

²⁶ Thêlô ewa Yisu ba i ma êpôm anyô Sailini te halôk loḡôndê ba anêḡ athêḡ nena Saimon. Yani halêm anêḡ loḡ buyaḡ ba hadum ek ni Jerusalem. Ma ḡê vovak evaloḡ yani ba êḡ Yisu anêḡ a ba hawa ba haveḡ Yisu yam.

²⁷ Ma avômalô bêḡ anôḡ evenḡ Yisu yam, lôk avi doho elañ asêḡ malêḡ ba evenḡ yani yam. ²⁸ Ma doḡtom Yisu hik i liliḡ ma hanaḡ hadêḡ thêlô aêntêk, “Môlô avi Jerusalem, miḡ nodañ ek ya ami. Mi, nodañ ek amda lôk nalumi. ²⁹ *Odaḡô, malaiḡ bêḡ tem êyô ma tem avômalô nenaḡ aêntêk, ‘Avi yamu atu ba avômena mi lôk miḡ bôk êḡ sum ami, thêlô nêḡmô mavi ek

malê nena iniḡ avômena miḡ hatôm nêpôm vovaḡ ami.’ ³⁰ *Wak êḡ ma avômalô tem nenaḡ êndêḡ dumlolê nena, ‘Upu ba usivuaḡ yêlô.’” ³¹ Ma Yisu hanaḡ abô loḡ kapô te aêntêk, “Lêk ma idum kambom hadêḡ alokwaḡ lôkmala ma tem nindum malê êndêḡ alokwaḡ kapok?”

³² Ma thêlô ewa anyô kambom ju haviḡ ek nijik vônô imbiḡ Yisu. ³³ Thêlô i êyô loḡ te ba anêḡ athêḡ nena Lenkadôk Lokwaḡ. Loḡ êḡ ma thêlô êthôkwêḡ Yisu lôk anyô kambom ju atu hathak a. Êthôkwêḡ yaḡ hamiḡ Yisu baḡ vianôḡ ma yaḡ hamiḡ baḡ vikeḡ. ³⁴ *Ma Yisu hanaḡ, “Wakamik, nêḡ thêlôniḡ kambom vê ek malê nena thêlô êthôḡ paliḡ ba idum.” Vêḡ ma ḡê vovak ibi valu ek nêḡê nena opalêla intu tem neja anêḡ kwêḡ lo sôp.

³⁵ *Avômalô imiḡ ba êyê iyom. Ma ḡê bêḡbêḡ ibi yani liliḡ ba enañ, “Yani bôk hêḡ avômalô vi bulubiḡ. Yani ma Mesia, ôpatu ba Wapômbêḡ bôk hatak yôḡ ek nêḡ avômalô bulubiḡ, êḡ ma nêḡ yanida bulubiḡ.”

³⁶ *Ma ḡê vovak êyô haviḡ ba enañ abôma ma êḡ waiḡ maniḡ hadêḡ yani. ³⁷ Ma enañ, “O ma avômalô Israeḡ iniḡ kiḡ e? Êḡ ma nêḡ oda bulubiḡ.” ³⁸ Ma eto abô te hamiḡ Yisu vuliḡ aêntêk, AVÔMALÔ ISRAEL INIḡ KIN

³⁹ Anyô kambom ju atu ba êthôkwêḡ haviḡ Yisu ma yaḡ hanaḡ abôma hadêḡ Yisu nena, “O ma Mesia e? Êḡ ma nêḡ oda bulubiḡ lôk yai imbiḡ.”

⁴⁰ Ma doḡtom yaḡ halaḡô abô êḡ ma hathañ yaḡ êḡ ba hanaḡ, “Alalô tem nama ba miḡ hôkô ek Wapômbêḡ ami e? ⁴¹ Alai adum kambom bêḡ anôḡ ba intu êḡ vovaḡ hadêḡ alai, ma doḡtom ôpêntêk ma miḡ hadum kambom te ami.” ⁴² Êḡ ma hanaḡ, “Yisu, hôyô anêḡ loḡ lôkliḡyak ma lemimbi ya.”

⁴³ Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ o nena yaô ma tem ôḡmô imbiḡ ya êḡmô malak lenḡ.”

* **23:16-17:** ḡê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denañ. Abô êḡ ma aêntêk: Kobom te hamô Jerusalem aêntêk, “Hanaḡ aêḡ ek malê nena waklavôḡ nôḡm bêḡ êḡ anêḡ sondabêḡ tomtom ma hêḡ anyô koladôḡ te vê ba hi hadêḡ i”. * **23:29:** Luk 21:23 * **23:30:** Hos 10:8; ALK 6:16 * **23:34:** Sng 22:18; Ais 53:12 * **23:35:** Sng 22:7-8 * **23:36:** Sng 69:21

Yisu hama
(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30*)

44-45 *Habobo waklêvôn biñ ma momañiniñ hayô pik sapêñ vôn ba hêk aleba hayô 3 kilok. Ma sôp bêñ atu ba êthôkwên hamiñ unyak mathen kapô hapup hi luvi. 46 Ma Yisu halam kaêk lôklala nena, “Wakamik, oyabiñ yadahôlôn.” Yani hanañ aên ma auk habitak ba hi ma hama.

47 Anyô vovak laik hayê nôm êñ ma yani habô Wapômbên anên athên ba hanañ, “Avanôn biñ, ôpêntêk ma anyô thêthôn mavi.” 48 Ma avômalô takatu ba ethak donjom ba imiñ ek êyê, thêlô êyê nôm êñ ba kapôlônin malain kambom ba ik biñ daluk ba êvôi. 49 Ma donjom Yisu anên avômalô sapêñ lôk avi takatu ba even havin yani hêk Galili ba êlêm imiñ daim dokte ma êyê nôm takatu ba habitak.

Elav Yisu
(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 19:38-42*)

50-51 Josep ma anyô Alimatia te anên Judia. Yani hayabiñ waklavôn atu ba Wapômbên anên loñ lôklinyak tem êlêm pik. Yani ma anyô thêthôn mavi te ma Sanhedlin iniñ anyô bêñ te. Ma miñ halôk hathak Sanhedlin iniñ auk atu ba ik Yisu vônô ami. 52 Ba intu hi hadên Pailat ma hanañ hik liñ ek enja Yisu anên kupik. 53 Êñ ma hawa Yisu liñkupik vê ma havuliv siñ hathak sôp, ma hawa ba hi hadô hêk siô lukmuk atu ba ekolop valu ba abyan ek nedav nê nama êndôk. Ma miñ bôk êdô anyô nama la hêk ami.

54-55 Avi takatu ba esopa Yisu hêk Galili ba êlêm, ma esopa Josep ba i êyê valu abyan atu ba êdô Yisu hêk. Wak êñ ma waklavôn atu ba avômalô Israël nêpôpêk i ek nêgê Sabat. 56 *Aên ba avi takên i iniñ unyak ma êpôpêk nôm ôv mavi lôk nôm lênglên. Sabat hayô ma ewa lovak hatôm balabuñ hanañ.

24

Yisu haviyô hathak loñbô
(*Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10*)

1 Sonda êñ anên wak te môñ anên lôkbôk momañiniñ ma avi ewa nôm ôv mavi takatu ba bôk epesan yôv ba i siô. 2 Thêlô êyô ma êyê valu atu ba hamô lôv abôlêk lêk ibubi hi hamô dan. 3 Ma thêlô ibitak êyô kapô, ma donjom thêlô miñ êpôm Anyô Bên Yisu anên kupik ami. 4 Ma thêlô leninhabi bêñ anôn imiñ denañ ma kethen oyan ma anyô ju lôk kwêv thapuk hatôm damak hêv imiñ havin thêlô. 5 Êñ ma avi takên êkô ba êkôm ba êyê pik. Ma donjom thai enañ hadên thêlô aêntêk, “Aisé ka môlô ôlêm ôbôlêm anyô lôkmala haven nê nama iniñ loñ? 6 *Yani miñ hêk loñ êntêk ami, ma yani lêk haviyô yôv. Ma môlô lemimbi abô sêbôk ba yani hanañ hadên môlô hêk Galili. 7 Yani hanañ aêntêk, “Tem nênem Anyô Anên Nakaduñ atu êndôk nê kambom bahenin ba nijik yani vônô esak a ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loñbô.” 8 Êñ ma thêlô leninhabi abô êñ.

9 Êñ ma thêlô etak siô ba êvôi ma enañ abô takên sapêñ hadên nê ku laumiñ ba lahavute lôk avômalô vi atu ba êmô havin. 10 Avi takên te ma Malia anên Magadala, ma Joana lo Jems anên talêbô Malia, lôk avi doho havin. 11 Ma aposel elanô avi takên iniñ abô ba eson nena enañ abô molo la ba miñ êvhavin ami. 12 Ma donjom Pita haviyô ma halanvin ba hi siô ma hakôm ba hayê sôp iyom hamô. Yôv ma yani hale hi anên unyak hathak loñbô ma lahabi bêñ anôn hathak nôm takatu ba lêk habitak.

Yisu hapôm anyô lokwanju halôk loñôndê
(*Mak 16:12-13*)

13 Wak êñ iyom ma anyô ku ju i malak Emeus. Loñ êñ hamô daim dokte hatôm 11 kilomita ek Jelusalem. 14 Thai even loñôndê ba i ma enañ hathak nôm takatu ba habitak. 15 Thai enañ abô bêñ anôn, ma Yisu da halêm haven havin thai, 16 ma donjom Yisu hik thai malen loñ ba miñ eyala yani ami.

17 Ma yani hanañ hik thai liñ, “Mamu onañ malê?”

Êñ ma thai imiñ ma idum hatôm thai elan. 18 Anyô yan anên athên nena Kelopas

* 23:44-45: Hib 6:19-20; 10:19-20 * 23:56: Kis 20:10; Lo 5:14 * 24:6: Luk 9:22

hanan hik yani liņ, “Êê, avômalô Jêusalem sapêņ eyala nô m atu ba lêk habitak hêk loņ êntêk, ma hovenj êsê ba miņ hoyala ami?”

19 Ma Yisu hanan hik thai liņ, “Malê?”

Ma thai enan hadêņ yani nena, “Nôm takatu ba habitak hapôm Yisu anêņ Nasalet. Yani ma plopet te ba hadum ku bêņbêņ ba anêņ abô ma lôkliņyak kambom hamiņ Wapômbêņ ma lôk avômalô sapêņ malenj. 20-21 *Ma yêlô leņiņhabi nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêņ hêv ek nê m Islael vê êņjêk iniņ malaiņ. Ma doņtom alalôaniņ nê bêņbêņ lôk nê bêņbêņ êbôk da enan yani bêņ hadêņ Lom iniņ anyô bêņ ba halôk hathak iniņ abô ba intu ik vônô hathak a. Ma lêk ma wak te lô. 22 Ma yêlôaniņ avi doho elela yêlôaniņ auk. Hadêņ lôkbôk momaņiniņ ma thêlô i siô 23 ma miņ êpôm Yisu anêņ kupik ami. Ma thêlô êvô êlêm ma enan nena thêlô êyê wêņ aņela doho ba enan nena Yisu hamô lôkmala. 24 *Ma yêlôaniņ anyô doho i siô ma êyê nô m takenj hatôm atu ba avi enan, ma doņtom thêlô miņ êyê Yisu ami.”

25 Ma Yisu hanan hadêņ thai nena, “Mamu nê auk mi lôk kapôlômim pulusikna ba intu miņ ôêvhaviņ plopet iniņ abô ami! 26 *Thêlô bôk enan yôv nena Mesia tem enja vovanj takêņ vêm ka tem enja anêņ athêņ lôkmaņgiņ êņjêk leņ.” 27 *Vêm ma yani hawa Wapômbêņ anêņ abô takatu ba bôk eto hathak yanida sa hadêņ thai. Môņ ma hanan hathak Mose anêņ kapya vêm ma plopet sapêņ iniņ abô takatu ba bôk eto hathak yani haviņ.

28 Ma thêlô êyê malak Emeus ma Yisu hadum ek ni thêthô. 29 Ma doņtom thai enan lôklokwan, “Lêk yaņsiņ habôk ba tem bôlôvôņ ba dô ma ômô imbiņ yai.” Êņ ma yani hi unyak kapô ek êņjêk imbiņ thai.

30 Yôv ma thêlô êmô ek nejan nô m ma yani hawa polom ba hêv mek ma haya ba hêv hadêņ thai. 31 Thai êyê ma malenj hakyav ba eyala yani. Ma kethen oyan ma yani mi. 32 Ma thai enan hadêņ i nena, “Êê, avanôņ biņ. Alai avenj loņôndê ma yani

hik Wapômbêņ anêņ abô thô ba alaianiņ kapôlôņiņ hatôm atum hathanj.”

33 Ma bôlôņ doņtom ma thai etak loņ êņ ma ele i Jêusalem hathak loņbô. Thai êyô ma êpôm nê ku laumiņ ba lahavute lôk anyô doho ethak doņtom haviņ ba êmô. 34 *Ma thêlô enan hadêņ thai aêntêk, “Avanôņ biņ nena Anyô Bêņ haviyô hathak loņbô ba yani hik i thô hadêņ Saimon.” 35 Yôv ma anyô ju êņ enan nô m takatu ba hapôm thai halôk loņôndê lôk polom atu ba yani haya, êņ ma thai eyala nena Yisu.

Nê ku êyê Yisu hathak loņbô

(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23)

36 Nê ku enan abô êmô denan ma Yisu hamiņ thêlô malêvôņ ma hanan, “Môlô kapôlômim êņjêk labali!”

37 *Ma thêlô esonj nena ngôk anyô dahô ba êkô kambom. 38 Ma doņtom Yisu hanan, “Môlô osonj ba unim auk hêv yak eka? 39 Ôngô yabahenj lo yavenj. Yada êņ êntêk ba nobalonj yalenjviņkupik. Ma ngôk liņkupik mi, ma doņtom yenanj ma hamô.” 40 Êņ ma Yisu hik va lo banj thô hadêņ thêlô.

41 Thêlô êyê yani ma leņiņmavi, ma doņtom thêlôniņ auk mayaliv ba miņ êvhaviņ ami. Êņ ma Yisu hanan, “Nôm doho hamô e?” 42 Êņ ma êv alim êbôk kabuk te vi, 43 ma yani hawa ba hayaņ ma thêlô êyê.

44 *Ma Yisu hanan hadêņ thêlô, “Bôk yahamô lôkmala haviņ môlô, ma yahanan nena abô takatu ba bôk eto hathak ya ba hêk Mose anêņ Abô Balabanj lôk Kapya Plopet ma Kapya Yenj tem injik anôņ.” 45 Ma yani hik iniņ auk liņ ek neyala Wapômbêņ anêņ kapya 46 ba hanan, “Wapômbêņ anêņ kapya hanan nena Mesia tem enja vovanj ba ema ma êtôm wak lô ma tem imbiyô êņjêk nê ņama iniņ loņ esak loņbô. 47 Ma esak anêņ athêņ ma tem nenanj êndêņ nê Jêusalem lôk Islael ma avômalô loņ buyan sapêņ nena nede kapôlôņiņ liliņ ek Wapômbêņ nê m iniņ kambom vê. 48 *Môlô lêk ôyê nô m takêņ yôv ba intu nonanj lôkthô bêņ. 49 *Odanô! Tem yanêm nô m atu ba

* 24:20-21: Luk 19:11; Ap 1:6 * 24:24: Jon 20:3-10 *

1Ko 15:4-5 * 24:37: Mat 14:26 * 24:44: Luk 9:22 Ap 1:4

24:26: Luk 9:22 * 24:27: Sng 22:1-21; Ais 53 * 24:34:

* 24:48: Jon 15:27; Ap 1:8 * 24:49: Jon 14:16; 15:26;

Wakamik bôk havak abô ek nê m êyômô mômô. Aên ba nômô Jerusalem endeba lôklokwan anên leñ êndôk êyômô mômô am.”

Yisu hathak leñ ba hi

(Mak 16:19-20; Ap 1:9-12)

⁵⁰ Ma Yisu halom thêlô ba hi hayô Betani iniñ loñ ma hêv ban liñ ba hêv mek hadên thêlô. ⁵¹ Hêv mek denan ma hatak thêlô ma ewa yani hathak leñ ba hi. ⁵² Êñ ma thêlô êbô yani ma ele i Jerusalem lôk leñiñmavi bên anôn. ⁵³ Ma wak nômbên intu sapên ma êbô Wapômbên êmô unyak mathen.

Abô Mavi atu ba Jon hato Abô môñ

Jon hato kapya êntêk. Yani ma anyô Israeël te. Yani ma anyô havôv alim vêm ma hasopa Yisu. Yani ma Yisu anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te ba intu hato hathak nômkama takatu ba habitak ba hayê hathak madaluk. Jon ma 'nê ku ali atu ba Yisu hathak lahaviñ bêñ anôñ' (Jon 13:23; 19:26; 20:2; 21:7, 20, 24).

Jon anêñ abô môñ hêk kapya êntêk ma hanañ hathak Yisu intu opalê. Ma hato kapya êntêk ek avômalô nesam ba nêñemimbiñ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. Ma hato ek nêñemimbiñ ek neja lôkmala esak anêñ athêñ (Jon 20:31).

Hato hadêñ 87 AD la.

Abô habitak hatôm anyô

1 *Sêbôk atu ba môñ anôñ ma Abô hamô. Ma Abô êñ hamô haviñ Wapômbêñ ba Wapômbêñ da intu abô êñ 2 ba hamô haviñ Wapômbêñ hadêñ sêbôk ba môñ anôñ.

3 *Abô êñ intu Wapômbêñ hapesañ nômkama sapêñ hathak. Nômlate atu ba miñ habitak ami, êñ ma miñ yani hapesañ ami. 4 *Abô êñ hadum ba nômkama sapêñ habitak lôkmala. Ma lôkmala êñ ma avômalô iniñ deda. 5 *Deda êñ habi hayô hêk momañiniñ. Ma momañiniñ êñ hathôñ paliñ ba miñ hatôm êñjêk deda êñ lon siñ ami.

6 *Ma Wapômbêñ hêv anyô te halêm ba anêñ athêñ nena Jon. 7 Yani halêm ek injik Abô deda êñ thô ek avômalô sapêñ nedañô ba nêñemimbiñ. 8 Yanida ma miñ deda êñ ami ma halêm ek injik thô iyom. 9 *Deda êñ halêm pik ba habi hayô hêk avômalô. Deda êñ ma deda anôñ.

* 1:1: Jon 17:5; 1Jon 1:1-2; ALK 19:13

* 1:3: 1Ko 8:6; Kol 1:16-17; Hib 1:2

* 1:4: Jon 5:26

* 1:5: Jon 3:19

* 1:6: Mat 3:1; Luk 1:13-17,76

* 1:9: Jon 8:12

* 1:13: Jon 3:3-6; 1Pi 1:23

* 1:14: Plp 2:7

* 1:17: Kis

34:28; Lom 6:14

* 1:18: Kis 33:20; Jon 6:46; 1Ti 6:16

* 1:21: Mal 4:5; Mat 11:14

10 Wapômbêñ bôk hapesañ avômalô hathak Abô êñ ba halêm pik. Ma donjom êthôñ paliñ denañ. 11 Yani hi ek anêñ avômalô, ma miñ ewa yani thô ami. 12 Ma avômalô takatu ba ewa yani thô lôk êvhaviñ ma hatak avômalô takêñ ek nimbitak Wapômbêñ anêñ nali. 13 *Avômena takêñ ma Wapômbêñ da hapesañ lonjondê ba intu ibitak yanida anêñ nali. Ma miñ ibitak hatôm avômalô pik sapêñ atu ba ibitak ami. Lôk anyô te miñ habi thêlô vê ami. Ma taluvi lo lami miñ idum ba ibitak ami lôk miñ ibitak hathak lami iniñ leñijhaviñ ami. Mi.

14 *Abô êñ intu habitak anyô ba halêm hamô haviñ yêlô ba bôk ayê nena anyô lôkmañgiñ anôñ. Yani ma wapôm anêñ ôdôñ biñ ba hik nômkama avanôñ thô hadêñ avômalô. Yani ma Lambô anêñ Nakaduñ donjom êñ iyom ba intu Lambô hêv lôkmañgiñ êñ hadêñ yani.

15 Jon hik anyô êñ thô ba halêm, "Bôk yahanañ yôv hathak anyô êntêk êñ nena, 'Anyô te tem embeñ ya yam. Ma donjom yani hamô hadêñ sêbôk ba miñ yahabitak ami. Ba intu yani ma bêñ ek ya.' "

16 Yani ma lôkmañgiñ anôñ ba anêñ wapôm hêv liñ siñ ba halêm ek alalô lôbôlôñ 17 *aêntêk nena sêbôk ma hêv abô balabuñ hadêñ Mose lôk alalô. Yôv ma Yisu Kilisi halêm ba hik Lambô lôk anêñ wapôm thô. 18 *Anyô te miñ bôk hayê Wapômbêñ ami. Ma donjom Wapômbêñ anêñ Nakaduñ donjom êñ iyom intu Wapômbêñ ba hamô haviñ Lambô ma hik Lambô thô hadêñ alalô.

Jon anyô hathik ñañ hanañ anêñ ku bêñ (Mat 3:1-12; Mak 1:7-8; Luk 3:15-17)

19 Israeël iniñ nê bêñbêñ takatu ba êmô Jelusalem êv nê êbôk da lôk avômalô Livai doho ba i hadêñ Jon ma enañ hik yani liñ nena, "O ma opalê?" 20 Ma yani miñ bônôñ ami ma hanañ bêñ nena, "Ya ma miñ Mesia atu ba Wapômbêñ hêv ek nêmkama avômalô bulubiñ ami. Mi anôñ." 21 *Êñ ma enañ hik yani liñ, "Sêbôk ma enañ nena

Elia tem êmôn vêm ka Mesia emben yam. O ên êntêk e?”

Ma hanañ, “Mi.”

“Sêbôk ma Mose hanañ nena plopet te tem êlêm. O ên êntêk e?” *Lo 18:15-18*

Ma hanañ viyañ, “Mi.”

²² “Aên ba o opalê? Onañ aisê esak oda? Onañ viyañ ek yêlô ana nanañ êndên nê bênbên.”

²³ Ên ma Jon hawa plopet Aisaia anên abô ba hanañ,

“Ya ma kaêk atu ba halam halêm anên loñ thiliv nena,

‘Nopesañ loñôndê ek Anyô Bêñ êlêm.’”

Aisaia 40:3

Hasam Aisaia anên abô ên yôv ma hanañ, “Ya ên êntêk.”

²⁴ Vêm ma Palisi takatu ba êlêm haviñ nê bênbên ²⁵ enañ hik yani liñ, “O ma miñ Mesia lôk plopet ma Elia ami. Aisê ka huthik avômalô halôk ñañ?”

²⁶ Ma Jon hanañ viyañ, “Yahathik thêlô hathak ñañ, ma doñtom anyô te hamô môlô malêvôn ba môlô ôthôn ôpên paliñ. ²⁷ *Yani ma ôpatu ba tem emben ya yam. Yani ma anyô lôk athên bêñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yapole anên vakapô bokngôp anên yak vê ami.”

²⁸ Nôm ên habitak anên Betani hêk Jolo-dañ vi, loñ atu ba Jon hathak hathik avômalô halôk ñañ.

Yisu ma Wapômbên anên Boksipsip Nakaduñ

²⁹ *Haviyô hayañ ma Jon hayê Yisu halêm. Ma hanañ, “Ôngô, ôpên ma Wapômbên anên Boksipsip Nakaduñ atu ba hêv ek nêm avômalô pik iniñ kambom vê. ³⁰ *Yani ma ôpatu ba bôk yahanan nena, ‘Anyô te tem emben ya yam. Ma doñtom yani hamô hadên sêbôk atu ba miñ yahabitak ami denañ. Ba intu yani ma bêñ ek ya.’ ³¹ Yada ma yahathôn ôpên anên ku paliñ. Ma doñtom yahalêm yahathik avômalô halôk ñañ ek yañgik ôpên thô êndên avômalô Israêl.”

³²⁻³³ *Êñ ma Jon hanañ hathak nômlate atu ba bôk yani hayê yôv. Yani hanañ nena, “Sêbôk ma yahathôn ôpên anên ku paliñ. Ma doñtom Wapômbên hêv ya ba yahalêm ek yasik avômalô êndôk ñañ. Ma yani hanañ hadên ya nena, ‘Tem nôngô Lovak Mathên êlêm anên leñ ba êyô êmô anyô te. Ma ôpên intu tem isik avômalô esak Lovak Mathên.’ Wapômbên bôk hanañ abô ên hadên ya. Êñ ma yahayê Lovak Mathên hatak leñ ma halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô ôpên. Yada yahayê nôm êñ. ³⁴ *Avanôn! Yada bôk yahayê nôm êñ. Ma yahanan nena anyô êntêk ma Wapômbên anên Nakaduñ.”

Anyô doho ibitak Yisu anên nê ku

³⁵ Haviyô hayañ ma Jon lôk anên nê ku ju êmô loñ atu hathak loñbô. ³⁶ *Ma hayê Yisu halêm ma hanañ, “Ôngô, Wapômbên anên Boksipsip Nakaduñ atu intu.”

³⁷ Nê ku ju ên elañ abô ên ma i esopa Yisu. ³⁸ Êñ ma yani hik i liliñ ma hayê thai esopa yani ma hanañ hik thai liñ, “Mamu lemimhaviñ malê?”

Ma thai enañ, “Labai, hôêk êsê?” (“Labai” anên ôdôn nena “Kêdônwaga”).

³⁹ Ma Yisu hanañ, “Mamu nôlêm nôngô.”

Êñ ma thai i êyê loñ atu ba yani hamô. Nôm ên habitak hadên yañsiñ hatôm 4 kilok. Ma thai êmô haviñ yani aleba bôlôvôn.

⁴⁰ *Andulu ma Saimon Pita anên yañ, yani ma Jon anên anyô ku te atu ba halañ Jon anên abô ba hi hasopa Yisu. ⁴¹ Yani hayê Yisu vêm ma hi kethên ba hapôm yañ Saimon ma hanañ, “Yêlô lêk ayê Mesia.” (Mesia anên ôdôn nena “Kilisi, ôpatu ba Wapômbên hêv ek nêm avômalô bulubiñ”.) ⁴² *Ma Andulu hawa Saimon ba hi hadên Yisu. Yisu hayê ma hanañ, “O Saimon, Jon nakaduñ. O ma tem nendam nena Sipas.” (Athên “Sipas” êñ ma hatôm “Pita”. Ma athên ju ên anên ôdôn nena “valu”).

Yisu halam Pilip lo Nataniel

* **1:27:** Jon 1:15 * **1:29:** Ais 53:6-7; 1Pi 1:18-19 * **1:30:** Jon 1:15 * **1:32-33:** Mat 3:16 * **1:34:** Mat 3:17
* **1:36:** Jon 1:29 * **1:40:** Mat 4:18-20 * **1:41:** “Mesia” ma abô Hiblu. “Kilisi” ma abô Glik. * **1:42:** Mat 16:18

⁴³ Haviyô hayañ ma Yisu hadum ek ni Galili ba hapôm Pilip ma hanañ, “Ôlêm osopa ya.”

⁴⁴ Pilip ma anyô Betsaida. Betsaida êñ ma Andulu lo Pita iniñ malak ôdôñ. ⁴⁵ *Yani hapôm Nataniel ma hanañ nena, “Sêbôk ma Mose hato abô te hêk kapyâ balabuñ hathak anyô te. Ma plopet doho bôk eto abô hathak ôpêñ haviñ. Ma yêlô lêk ayê yani yôv. Ôpêñ ma Yisu anêñ Nasalet, Josep nakaduñ.”

⁴⁶ Ma Nataniel hanañ nena, “Malê mavi te tem imbitak Nasalet?”

Ma Pilip hanañ, “Ôlêm nôñgô.” Êñ ma thai i.

⁴⁷ Ma Yisu hayê Nataniel halêm ma hanañ, “Avanôñ! Ôpêntêk ma anyô Israeël mavi te. Yani ma abôyañ mi.”

⁴⁸ Ma Nataniel hanañ, “Hoyala ya aisê?”

Ma Yisu hanañ, “Pilip miñ halam o ami denañ. Ma yahayê hômô alokwañ avi te ôdôñ ba yahayala o.”

⁴⁹ *Nataniel halanô abô êñ ma hanañ, “Kêdôñwaga, o ma Wapômbên anêñ Nakaduñ ma avômalô Israeël iniñ Kiñ.”

⁵⁰ Ma Yisu hanañ, “Thatu yahayê hômô alokwañ ôdôñ ba intu hôêvhaviñ e? On-dañô! Nôm êñ ma yaôna ek yañ atu ba tem embeñ yam.” ⁵¹ *Ma hanañ abô doho haviñ nena, “Yanañ avanôñ biñ êndênñ môlô. Tem môlô ôñgô leñ ekyav ma añela nesak ba nêndôk ek ya Anyô Anêñ Nakaduñ.”

2

Yisu hadum ba ñañ habitak wain

¹ Wak ju hale ba hi ma anyô te hawa avi te anêñ Kena. Malak Kena êñ hêk Galili kapô. Ma Yisu anêñ talêbô hi haviñ. ² Ma elam Yisu lôk anêñ nê ku ba i haviñ. ³ Avômalô inum wain aleba thô. Ma Yisu anêñ talêbô hanañ hadênñ Yisu nena, “Nôñgô! Thêlôninñ wain lêk thô.”

⁴ *Ma Yisu hanañ, “Avi bên, honañ abô êñ hadênñ ya eka? Yenañ waklavônñ mi denañ.”

⁵ Ma Yisu talêbô hanañ hadênñ nê takatu ba eyabiñ nôm nena, “Nodañô anêñ abô ba nundum êtôm atu ba hanañ.”

⁶ Ma uñ valu baheñvi ba lahavute hamô habobo thêlô. Uñ te hatôm embaloñ ñañ êtôm 100 lita la. Avômalô Israeël ethak ithik halôk ek nêñem leñinñmavi êndênñ Wapômbên.

⁷ Êñ ma Yisu hanañ hadênñ nê eyabiñ nôm nena, “Nongasô ñañ êndôk uñ sapêñ.” Ma engasô halôk aleba hayô abôlêk sin.

⁸ Yôv ma hanañ hadênñ thêlô, “Noja doho ba nôñem êndênñ anyô bên atu hayabiñ nôm.” Ma nê ku ewa ba i êv hadênñ yani. ⁹ Anyô bên êñ hanum ñañ atu ba Yisu hik liliñ ba habitak wain. Ma doñtom miñ hayala ami. Nê takatu ba ethakôv iyom intu eyala.

Yani hanum ba hasoñ kambom ma halam anyô hawa avi ba thai i daim dokte ¹⁰ ma hanañ, “Ethak êv wain vasiñ mavi hamônñ ek avômalô inum aleba malenñ hataba êñ ma miñ êv wain maniñ haveñ yam. Ma doñtom wain êntêk anêñ vasiñ ma vasiñ anônñ ek wain yañ atu ba hamônñ.”

¹¹ Yisu hadum nôm êñ hamô Kena anêñ Galili. Nôm êñ ma lavônñ môn anônñ atu ba hadum ek hik anêñ lôkmanñinñ thô. Ma anêñ nê ku êvhaviñ yani. ¹² *Vêm ma Yisu lôk iviyañ ma talêbô etak Kena ma êlôk ba i Kapaneam. Ma nê ku iviñ thêlô ba i êmô loñ êñ hatôm wak doho.

Yisu halupuninñ avômalô doho hêk unyak mathenñ kapô

(Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

¹³ *Avômalô Israeël iniñ waklavônñ te habobo anêñ athênñ nena Hale ba Hi. Ma Yisu hi daku Jelusalem ek êñjê waklavônñ êñ. ¹⁴ Yani hi unyak mathenñ anêñ piklêvônñ ma hayê avômalô etak bokmanñkao lôk sipsip ma menak bôbô ek nêñem vuli ek nêmbôk êtôm da lôk nê takatu ba êwê nê loñ buyañ iniñ valuselenñ hathak Hiblu iniñ valuselenñ êmô. ¹⁵ Êñ ma havuvi yak balawa te ba halupuninñ i lôk iniñ boksipsip lo bokmanñkao ma hêv i vê hêk unyak mathenñ

* 1:45: Lo 18:18; Ais 7:14; 9:6; Jer 23:5; Ese 34:23 * 1:49: Mat 14:33; 16:16; Mak 3:11 * 1:51: Stt 28:12 * 2:4: Jon 7:30; 8:20 * 2:12: Mat 4:13 * 2:13: Kis 12:1-27

ba i. Ma hakayan nê êñ inin balê ba valuseñ hagililiñ mayaliv. ¹⁶ Ma hanañ hadêñ nê takatu ba etak menak bôbô ek nêñem vuli nena, “Noja unim menak ba unu! Wakamik anêñ unyak ma loñ netak nômkama êmô ek nêñem vuli e?”

¹⁷ Ma Yisu anêñ nê ku êyê nôñ êñ ma leñinhabi hathak abô te hêk Wapômbêñ anêñ kapy nena,

“Yahêv lêlê ek anêñ unyak ma yalenhavin unyak êñ bêñ anôñ.” *Kapya Yen 69:9*

¹⁸ Israël inin nê bêñbêñ êyê ma enañ, “Undum lavôñin te ek injik o thô nena Wapômbêñ halam o ba hudum nôñ êñ!”

¹⁹ *Ma Yisu hanañ viyañ, “Nundiniñ unyak mathen êntêk, ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak loñbô.”

²⁰ Ma nê bêñbêñ enañ, “Avômalô idum ku hatôm sondabêñ 46 ek elav unyak êntêk ma doñtom mi denañ! Ma hatôm ondav wak lô iyom e?” ²¹ *Unyak mathen atu ba Yisu hanañ hathak êñ ma yanida liñkupik. ²² *Ba Yisu haviyô hathak loñbô hêk nãma ma anêñ nê ku leñinhabi abô atu ba bôk hanañ. Êñ ma êvhavin abô atu ba hêk Wapômbêñ anêñ kapy lôk Yisu da hanañ.

²³ *Yani hamô Jelusalem ma hayê waklavôñ atu ba anêñ athêñ nena Hale ba Hi. Ma avômalô bêñ anôñ êyê lavôñin takatu ba hadum ba êvhavin. ²⁴ Ma doñtom Yisu miñ hêvhavin i ami. Hayala anyô sapêñ inin auk. ²⁵ Anyô te miñ hêv auk hadêñ yani hathak avômalô inin kobom ami. Mi, bôk hayala avômalô sapêñ inin kapôlôñin.

3

Yisu hêv auk hadêñ Nikodimus

¹ *Israël inin anyô bêñ te anêñ athêñ nena Nikodimus. Yani ma Palisi te. ² Bôlôvôn ma hi hadêñ Yisu ma hanañ, “Kêdôñwaga, hothak hudum lavôñin lomaloma ba intu yêlô ayala nena Wapômbêñ hêv o ba hólêm hatôm kêdôñwaga. Ma Wapômbêñ miñ

hamô haviñ anyô te ami, êñ ma miñ hatôm indum lavôñin êtôm atu ba hudum ami.”

³ *Ma Yisu hanañ viyañ, “Yanañ avanôñ biñ êndêñ môlô. Ôpatu ba evathu hathak loñbô iyom intu tem êyô Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak kapô.”*

⁴ Ma ôpêñ hanañ, “Aisê ka nembathu ôpatu ba bôk hayalôv yôv? Yani tem êndôk talêbô kapô ba nembathu esak loñbô e? Ma mi!”

⁵ *Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Yanañ avanôñ biñ êndêñ môlô. Ôpatu ba Wapômbêñ hathik hathak nãñ lôk Lovak Mathen hatôm evathu hathak loñbô, ôpêñ iyom intu tem imbitak êyô Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak kapô. ⁶ *Avômalô pik ibitak hathak lami ibi i vê. Ma Wapômbêñ anêñ avômalô ibitak hathak Lovak Mathen habi i vê. ⁷ Ma aisê ka hoson hathak abô êntêk ba yahanañ hadêñ o nena ‘nimbi o vê esak loñbô.’ ⁸ Lovak da hathak hayuv hatôm anêñ lahavin ma holañô anêñ diñdiñ iyom. Ma doñtom hôthôn nena halêm anêñ êsê ba hi êsê. Ma nê takatu ba Lovak Mathen havathu i ma aêñ iyom.”

⁹ Ma ôpêñ hanañ hik liñ hathak loñbô, “Nôm takêñ tem imbitak aisê?”

¹⁰ Ma Yisu hanañ, “Ai! O Israël inin kêdôñwaga bêñ ma hôthôn nôñ êntêk paliñ, e? ¹¹⁻¹³ Ya Anyô Anêñ Nakaduñ iyom intu yahatak malak leñ ba yahalêm. Ma anyôla miñ bôk hi loñ êñ ba hale halêm hathak loñbô ami. Yanañ avanôñ biñ êndêñ môlô. Yêlô anañ hathak nôñ takatu ba bôk ayala. Ma anañ bêñ hathak nôñ takatu ba bôk ayê. Ma môlô miñ olañô yêlôaniñ abô ami. Lêk yahanañ abô doho hathak nômkama pik ek oyala Wapômbêñ anêñ auk. Ma môlô miñ ôêvhavin ami. Ba intu nômkama malak leñ tem miñ nôñemimbiñ aêñ ami. ¹⁴ *Sêbôk ma avômalô Israël êmô loñ thiliv ma umya bêñ anôñ ethañ i. Êñ ma Mose hathôkwên umya dahô te hathak kôm ba hêv liñ hamiñ leñ ek avômalô nêgê ba nimbitak mavi. Wapômbêñ anêñ lahavin ba tem nêsôkwên

* **2:19:** Mat 26:61; 27:40 * **2:21:** 1Ko 6:19 * **2:22:** Luk 24:6-8; Jon 12:16 * **2:23:** Jon 7:31 * **3:1:** Jon 7:50; 19:39 * **3:3:** Mat 18:3; 1Pi 1:23 * **3:3:** Abô Glik “hathak loñbô” lôk “halêm anêñ vuliñ” thai luvi ma abô doñtom iyom. Yisu anêñ auk nena “halêm anêñ vuliñ” ma doñtom Nikodimus hason nena “hathak loñbô”. * **3:5:** Ese 36:25-27 * **3:6:** Jon 1:13 * **3:14:** Nam 21:9; Jon 8:28; 12:32 * **3:15:** Jon 20:31

ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ ba nêḡnêḡ liḡ aêḡ iyom ¹⁵* ek avômalô takatu ba êḡvhaviḡ tem neja lôkmala anôḡ atu ba nêḡmô êḡtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.

¹⁶* “Wapômbêḡ lahaviḡ avômalô pik bêḡ anôḡ ba intu hêḡ Nakaduḡ doḡtom êḡ halêḡ ek ôpatu ba hêḡvhaviḡ tem enja lôkmala anôḡ atu ba êḡmô êḡtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma tem miḡ ema ami. ¹⁷*Wapômbêḡ hêḡ Nakaduḡ halêḡ pik ek nêḡm avômalô bulubiḡ. Ma miḡ hêḡ ek indum abô ek injik avômalô vônô ami. ¹⁸*Ôpatu ba hêḡvhaviḡ Nakaduḡ êḡ ma Wapômbêḡ miḡ hathak hadum abô ek injik yani vônô ami. Ma ôpatu ba miḡ hêḡvhaviḡ Nakaduḡ doḡtom êḡ ami ma ôpêḡ lêḡ hama yôv ek malê nena Wapômbêḡ bôk hadum abô hathak yani yôv. ¹⁹*Wapômbêḡ hadum abô hathak avômalô pik aêḡntêḡ. Deda bôk halêḡ pik yôv. Ma avômalô idum kambom lomaloma ba intu leḡḡhaviḡ momaḡiniḡ ma êḡdô deda êḡ. ²⁰Deda tem injik avômalô iniḡ kambom thô ma tem thêḡlô mama ba intu ḡê kambom ethak êḡpôlik ba miḡ ibitak êḡyô deda kapô ami. ²¹Ma doḡtom ôpatu ba halanô Wapômbêḡ anêḡ abô nena avanôḡ, yani êḡ ma hatôm hamiḡ deda ba avômalô sapêḡ êḡyê anêḡ ku takatu ba hadum ma Wapômbêḡ da hêḡ yani sa.”

Jon anyô hathik ḡaḡ hik Yisu anêḡ ku thô

²²*Yôv ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku i Judia anêḡ loḡ kamuḡ ma hamô haviḡ anêḡ ḡê ku wak doho. Ma thêḡlô ithik avômalô halôk ḡaḡ. ²³⁻²⁴Ainon hêḡ habobo Salim. Loḡ êḡ ma ḡaḡ bêḡ anôḡ hêḡ ba avômalô ibi thêḡthô i loḡ êḡ. Jon miḡ hamô koladôḡ ami denaḡ, ba intu hamô loḡ êḡ ek isik thêḡlô. ²⁵Ma anêḡ ḡê ku lôk anyô Israeḡ te êḡkôki hathak auk nimbitak mabuḡ êḡḡjêḡ Wapômbêḡ ma. ²⁶Êḡ ma ḡê ku i hadêḡ Jon ma enaḡ, “Kêḡdôḡwaga! Ôpatu sêḡbôk ba hamô haviḡ o hamô Jolodaḡ vi ba honaḡ abô bêḡ anôḡ hathak yani. Ondaḡô! Ôpêḡ lêḡ hathik avômalô halôk ḡaḡ ba avômalô sapêḡ i hadêḡ yani!”

* **3:16:** Jon 3:36; 10:28; Lom 5:8; 8:32; 1Jon 4:9-10

* **3:22:** Jon 4:1-2 * **3:28:** Mat 11:10; Jon 1:20

* **3:36:** Jon 3:16-18; 1Jon 5:12 * **4:1-2:** Jon 3:22

²⁷Ma Jon hanaḡ, “Wapômbêḡ da anêḡ lahaviḡ ba nôḡmlate habitak aêḡ hadêḡ anyô te ma yôv. ²⁸*Môlôda bôk olaḡô abô atu ba yahanaḡ. ‘Ya ma ôpatu ba Wapômbêḡ hêḡ hamôḡ ek yanaḡ êḡndêḡ avômalô nena Mesia tem êḡlêḡ. Ya miḡ Mesia ami.’ ²⁹Anyô te hawa avi te, êḡ ma tem enja êḡtôm yanida anêḡ. Ma doḡtom yapmalô ma tem êḡtôm ôpêḡ anêḡ anyô môlô atu ba imiḡ ek embatho yani loḡ. Ba halanô ôpêḡ anêḡ abô ma tem lamavi iyom. Ma yada intu hatôm yapmalô êḡ. Ba intu lêḡ yaleḡmavi bêḡ anôḡ hamô yakapôlôḡ siḡ. ³⁰Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba yani habitak anyô bêḡ, ma yada yahabitak anyô oyaḡ.”

³¹* “Ôpêḡ bôk hamô leḡ ba halêḡ, yani ma bêḡ anôḡ ek avômalô pik sapêḡ. Ôpatu ba hamô pik êḡntêḡ, ôpêḡ ma anyô pik ba intu hanaḡ abô hathak nôḡmkama pik iyom. Avanôḡ! Ôpatu ba halêḡ anêḡ malak leḡ, ôpêḡ ma bêḡ anôḡ ek avômalô pik sapêḡ. ³²*Yani hanaḡ hathak nôḡm takatu ba yanida bôk hayê lo halanô bêḡ. Ma avômalô miḡ êḡvhaviḡ abô êḡ ami. ³³⁻³⁴Wapômbêḡ bôk hêḡ Lovak Matheḡ ba hamô ôpêḡ kapô siḡ ba halêḡ hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô. Ba intu ôpatu ba hêḡvhaviḡ yani ma hik thô nena Wapômbêḡ ma hanaḡ abô avanôḡ iyom. ³⁵*Lambô lahaviḡ Nakaduḡ ba hêḡ nôḡmkama sapêḡ ek eyabiḡ. ³⁶*Ôpatu ba hêḡvhaviḡ Nakaduḡ lêḡ hawa lôkmala atu ba tem nêḡmô êḡtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma ôpatu ba havôliḡ dôḡm hadêḡ Nakaduḡ ma Wapômbêḡ bôk hadum abô yôv ba ôpêḡ lêḡ hawa vovaḡ. Ba intu tem miḡ enja lôkmala ami.”

4

Yisu hanaḡ abô haviḡ avi Samalia te

¹⁻²*Yisu da miḡ hathak hathik avômalô ami. Avômalô takatu ba leḡḡhaviḡ nesopa Yisu i hadêḡ anêḡ ḡê ku ek nisik i êḡndôk ḡaḡ. Ma Palisi elanô nena avômalô bêḡ anôḡ i hadêḡ Yisu ek isik i. Ma Jon anêḡ lêḡ auviḡna. ³Yisu halanô abô êḡ ma hayê

* **3:17:** Luk 19:10 * **3:18:** Jon 5:24 * **3:19:** Jon 1:5,9; 8:12

* **3:31:** Jon 8:23 * **3:32:** Jon 3:11 * **3:35:** Mat 11:27; Jon

nena Palisi l k ititiŋ an ŋ ku ba intu hatak Judia ma hav hi Galili.

4 Ma loŋondê atu ba hi Galili ma hi Samalia haviŋ. 5 * ŋ ma yani havenŋ ba hi hay  Samalia iniŋ malak l ŋ te ba elam nena Sika. Loŋ  ŋ ma habobo pik s b k ba Jekop h v had ŋ nakaduŋ Josep. 6 Ma Jekop b k halav  ŋ l v te ham  loŋ  ŋ. Yisu havenŋ aleba wakt v ŋ biŋ ma hay   ŋ l v  ŋ ma yani l k vau ba hal k ham  biŋ. 7-8 N  ku l k i malak ek n n m vuli n m. Ma avi Samalia te hal m ek enja  ŋ. Ma Yisu hanaŋ had ŋ avi  ŋ, “ ŋ ek yanum.”

9 *Av mal  Israel ethak  p lik ek av mal  Samalia ba intu avi  ŋ hanaŋ, “O ma Israel ma ya ma avi Samalia. Ma ais  ka honaŋ nena  ŋ ölüm ek unum?”

10 *Ma Yisu hanaŋ had ŋ avi  ŋ, “Hoyala n m mavi atu ba Wapômbêŋ h v l k hoyala  patu ba hanaŋ, ‘ ŋ ek yanum’,  ŋ ma tem onaŋ injik yani liŋ ek n m  ŋ lôkmala  nd ŋ o.”

11 Ma avi  ŋ hanaŋ had ŋ yani, “Any  B ŋ, l v  nt k ma daim ba an m uŋ onja  ŋ  s ? Ma  ŋ lôkmala  ŋ tem onja an ŋ  s ? 12 *Yêlôaniŋ bumalô Jekop h v  ŋ l v  nt k had ŋ y l . Ma yanida l k nali l k an ŋ bokman kao sap ŋ inum hal k  ŋ l v  nt k. Ma an m  ŋ ma mavi an ŋ ek  ŋ  nt k l k o ma b ŋ ek Jekop e?”

13 Ma Yisu hanaŋ, “ ŋ  nt k ba inum ma tem nesakmunin esak loŋb . 14 *Ma donjom  patu ba hanum  ŋ atu ba yah v ma miŋ hat m esakmunin esak loŋb  ami. L k  ŋ ma tem imbitak  t m  ŋ onaŋ te  nj k o kap l m ba n m l kmala an ŋ atu ba tem  m   t m wak n mb ŋ intu sap ŋ.”

15 Ma avi  ŋ hanaŋ had ŋ Yisu, “Any  b ŋ, n m  ŋ  nd ŋ ya ek miŋ yasadmunin esak loŋb  ami. L k miŋ yal m loŋ  nt k ek yanja  ŋ esak loŋb  ami.”

16 Ma Yisu hanaŋ had ŋ yani, “Nu ondam v nim  l m.”

17 Ma avi  ŋ hanaŋ, “Ya any  mi.”

Ma Yisu hanaŋ had ŋ yani, “L k honaŋ avan ŋ nena o any  mi. 18 S b k ma v nim

bahenvi. Ba any  atu ba l k h m  haviŋ yani ma miŋ v nim ami. L k honaŋ ab  avan ŋ!”

19 Ma avi  ŋ hanaŋ had ŋ yani, “Any  b ŋ, l k yahayala nena o ma plopet te. 20 *Yêlôaniŋ bumalô ethak  v yen hal k dumlolê  nt k. Ma donjom m l  avômalô Israel onaŋ nena Wapômbêŋ lahaviŋ alal  nan m yen  nd k Jerusalem.”

21 Ma Yisu hanaŋ, “Liv ŋ! Ondaŋ ! Wak te ma tem miŋ m l  n n m yen ek Wakamik  nd k dumlolê  nt k lo Jerusalem ami. 22 *M l  avômalô Samalia ma  th ŋ  patu ba   v yen had ŋ. Ma Wapômbêŋ h v any  Israel te ek n m avômalô bulubiŋ ba intu y l  avômalô Israel ayala  patu ba y l   v yen had ŋ yani.

23-24 * “Wap mb ŋ ma l kmala an ŋ  d ŋ. Ba intu Wap mb ŋ hab l m av mal  takatu ba  v yen ek injiki th  nena th l  b k ewa Wap mb ŋ an ŋ l kmala an ŋ y v. A ŋ ba av mal  takatu ba  v haviŋ Wap mb ŋ intu n n m yen a ŋ. Ma waktav ŋ atu ba n m  ŋ imbitak intu tem imbitak. Ma l k hay  y v.”

25 Ma avi  ŋ hanaŋ had ŋ Yisu, “Yahayala nena Mesia tem  l m ma tem injik n mkama sap ŋ th   nd ŋ alal .” (Ma “Mesia”  ŋ intu elam nena “Kilisi”).

26 *Ma Yisu hanaŋ had ŋ yani, “ patu ba hanaŋ ab  had ŋ o ma yani  ŋ.”

27 Enaŋ ab  denaŋ ma Yisu an ŋ n  ku  v   l m hathak loŋb  ma  y  Yisu hanaŋ ab  haviŋ avi  ŋ ba eson kambom. Ma donjom th l  b n ŋ ma miŋ enaŋ hik yani liŋ nena, “Lemhaviŋ mal ?” mena “Honaŋ ab  haviŋ avi  nt k eka?”

28  ŋ ma avi  ŋ hatak an ŋ uŋ hawa  ŋ ham  ma hav hi malak  d ŋ hathak loŋb . Ma hanaŋ had ŋ av mal  nena, 29 “M l  n l m  ŋg  any  te! N m takatu ba b k yahadam y v ma yani hayala ba hanaŋ b ŋ had ŋ ya. Betha yani ma Mesia atu la.” 30 Av mal  elan  ab   ŋ ma etak malak ba i had ŋ Yisu.

* 4:5: Stt 33:19; Jos 24:32 * 4:9: Esr 4:1-5 * 4:10: Jon 7:37-38; ALK 21:6 * 4:12: Jon 8:53 * 4:14: Jon 6:35 * 4:20: Lo 12:5-14; Sng 122:1-5 * 4:22: 2K ŋ 17:29-41; Ais 2:3; Lom 9:4-5 * 4:23-24: Lom 12:1; 2Ko 3:17; Plp 3:3 * 4:26: Mak 14:61-62

31 Avi Samalia hamô malak denaḡ ma ḡê ku enaḡ hadêḡ Yisu nena, “Kêdônḡwaga, nonḡwanḡ nôḡm.”

32 Ma hanaḡ, “Yenaḡ nôḡm hamô ek yaḡḡaḡ ma môlô ôthônḡ nôḡm êḡ palinḡ.”

33 Êḡ ma ḡê ku enaḡ hadêḡ thêlôda nena, “Betha anyôla lêk hêv nôḡm hadêḡ yani la?”

34 *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Yenaḡ nôḡm êntêk. Tem yasopa Wapômbêḡ anêḡ lahavinḡ ba yandum anêḡ ku lôkthô atu ba hêv ya ba yahalêm. 35 *Môlô othak onaḡ, ‘Ayônḡ ayova iyom hêk, êḡ ma tem nôḡm injik anônḡ ba alalô naja.’ Yanaḡ êndêḡ môlô! Malemim ekyav ba ôḡḡô ku katô! Nôḡm lêk hik anônḡ yôv! 36 Ôpatu ba halav nôḡm ma hawa anêḡ vuli. Yani halav nôḡm anônḡ ek nôḡm sapêḡ êḡ neja lôkmala anônḡ atu ba tem nêḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ ek anyô havatho nôḡm lôk anyô halav nôḡm thai luvi lenḡḡmavi. 37 Aêḡ ba abô êntêk ma abô avanônḡ. ‘Anyô yaḡ habaḡ ku ba havatho ma anyô yaḡ halav anêḡ anônḡ.’ 38 Yahêv môlô ba u ek noja nôḡm êḡmô ku atu ba miḡ bôk môlô udum ku êḡ ami. Anyô vi idum ku êḡ. Ma môlô u olav anônḡ iyom.”

39 Avômalô Samalia bêḡ anônḡ êḡmô malak êḡ ba elanô avi êḡ hanaḡ, “Nôḡm takatu ba bôk yahadum yôv ma yani hayala ba hanaḡ bêḡ hadêḡ ya!” Ba intu thêlô êvhavinḡ Yisu. 40 Êḡ ma ḡê Samalia takêḡ êlêm enaḡ hik yani linḡ, “Ômô imbinḡ yêlô wak doho!” Ma yani hamô havinḡ thêlô hatôm wak ju. 41 Ma hanaḡ abô havinḡ i ba intu bêḡ anônḡ êvhavinḡ yani.

42 *Ma thêlô enaḡ hadêḡ avi êḡ nena, “Sêbôk yêlô alañô anêḡm abô ba êvhavinḡ. Ma lêk yêlôda alañô anêḡm abô ma ayala nena avanônḡ. Ôpêḡ ma ôpatu ba tem nêḡm avômalô pik bulubinḡ.”

Yisu hadum anyô bêḡ te nakaduḡ mavi

43-45 *Wak ju hale ba hi ma hatak loḡ êḡ ma hi Galili. Ma avômalô Galili doho bôk êḡmô Jelusalem hadêḡ waklavônḡ Hale ba Hi ba intu êyê nôḡm takatu ba hadum. Aêḡ ba

hayô Galili ma ewa yani thô. Ma donḡtom ewa yani thô oyaḡ hathak nêḡê nôḡmbithi iyom ba intu hatôm abô atu ba Yisu hanaḡ nena plopet ma athêḡ mi hêk ininḡ malak ôdônḡ. 46 *Hamô Galili vêḡm ma havôhi Kena loḡ atu ba bôk hadum ḡaḡ ba habitak wainḡ. Kena ma hamô Galili kapô. Ma anyô bêḡ te hamô Kapaneam ba namalô hapôm lijinḡ ba hadum ek ema. 47 *Ôpêḡ halanô nena Yisu bôk hatak Judia ma lêk hamô Galili. Êḡ ma hi hadêḡ Yisu ba halanḡ hadêḡ yani nena ni indum namalô mavi.

48 *Aêḡ ba Yisu hathanḡ yani aêntêk, “Môlô lemhavinḡ yandum lavônḡḡin lôk nôḡmbithi lomaloma ek môlô nôḡnêḡmimbinḡ ya e?”

49 Êḡ ma anyô bêḡ êḡ hanaḡ hadêḡ Yisu, “Anyô bêḡ, ôlêm kethenḡ! Yenaḡ okna tem ema!”

50 *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Ondenu! Nalummalô tem êḡmô lôkmala.”

Yôv ma ôpêḡ hêvhavinḡ Yisu anêḡ abô ba hi 51 ma anêḡ ḡê ku êpôm yani ba enaḡ nena, “Nalummalô hamô lôkmala.” 52 Êḡ ma yani hanaḡ hik thêlô linḡ nena wakma alê intu okna êḡ mavi. Ma enaḡ, “Wakbôk yaḡḡinḡ hatôm 1 kilok ma lijinḡ êḡ hatak yani.”

53 Ma lambô lahabi nena wakbôk atu ba hatôm wakma êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani nena, “Nalummalô tem êḡmô lôkmala.” Ba intu yani lôk anêḡ avômalô sapêḡ êvhavinḡ.

54 *Yisu bôk hatak Judia ba hi Galili ma hadum lavônḡḡinḡ yaḡ êḡ ek hik thô nena Wapômbêḡ hêv yani ba halêm.

5

Anyô lijinḡ Betesda te

1 Vêḡm ma Yisu hi daku Jelusalem ek êḡnjê avômalô Israeḡ ininḡ waklavônḡ te. 2 Kasuk te hêk Jelusalem ba avômalô Israeḡ elam nena Betesda. Kasuk êḡ hêk habobo Jelusalem anêḡ badêḡ abôlêk atu ba elam nena Sipsip ininḡ Unyak Abôlêk. Ba kapo daḡ êyô êḡmô bahenḡvi hêk loḡ êḡ. 3-4 Ma ḡê lôk lijinḡ hatôm ḡê malenḡḡinḡ pusip lôk ḡê venḡḡinḡ kambom ma

* 4:34: Jon 6:38 * 4:35: Luk 10:2 * 4:42: 1Jon 4:14 * 4:43-45: Mat 13:57; Jon 2:23 * 4:46: Jon 2:1-11

* 4:47: Mat 8:5-6 * 4:48: Jon 2:18; 1Ko 1:22 * 4:50: Mat 8:13 * 4:54: Jon 2:11 * 5:3-4: Nê lôk kauk vi enaḡ nena abô doho atu ba Jon hato ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Nê lijinḡ takatu ba êk balê ek eyabinḡ Anyô Bêḡ anêḡ aḡela te halôk ba hadum kasuk êḡ linḡalinḡ. Ma ôpatu ba halôk kasuk kapô hamônḡ tem imbitak mavi.

nê ivuviñ ethak êk kapo dan takêñ.* 5 Ma anyô te hawa lijiñ havuviñ ba hêk kapo dan êñ te hatôm sondabêñ 38. 6 Yisu hayê ôpêñ ma hayala nena lijiñ bôk hamô bô ba hanañ hik yani liñ, “Lemhaviñ umbitak mavi e?”

7 Ma ôpêñ hanañ viyañ, “Anyô bêñ, kasuk hathak liñaliñ ma anyôla miñ hamô ek nêma ya sa ami. Yahadum ek yandôk êmôn ma donjom anyô vi êlôk êmôn ek ya.”

8 *Êñ ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Umbiyô umiñ! Ma onja anêm yêm ba nu!” 9 Kethen oyañ ma yani habitak mavi ba hawa anêñ yêm ba hi.

Wak êñ ma Sabat. 10 *Ba intu Israeñ inin nê bêñbêñ enañ hadêñ anyô havuviñ atu ba lêk habitak mavi nena, “Lêk ma Sabat! Abô balabuñ hatip ek miñ onja yêm ba omben ami.”

11 Ma ôpêñ hanañ viyañ, “Ôpatu ba hadum ya mavi hanañ nena, ‘Onja anêm yêm ba nu.’”

12 Ma thêlô enañ hik yani liñ, “Opalê intu hanañ nena onja anêm yêm ba nu?”

13 Avômalô bêñ anôn êmô loñ êñ ba Yisu hêv i vê menaña ba hi. Ba intu ôpêñ hathôn nena opalê.

14 Yôv ma Yisu habitak hayô unyak mathen anêñ piklêvôn ma hayê ôpêñ hamô ma hanañ, “Ondañô. O lêk mavi hathak loñbô ba otak anêm kambom. Yakô malain bêñ yañ tem êpôm o.” 15 Êñ ma ôpêñ hi hanañ hadêñ Israeñ inin nê bêñbêñ, “Yisu ma ôpatu ba hadum ya mavi.”

16 Yisu hadum nôma takêñ hadêñ Sabat. Ba intu Israeñ inin nê bêñbêñ ethañ yani. 17 Ma Yisu hanañ, “Wakamik hathak hadum ku wak nômbên intu sapên ba hadum ku takêñ denañ. Ba intu ya tem yandum ku aên iyom.” 18 *Israeñ inin nê bêñbêñ elañô abô êñ ma êyê nena Yisu lêk habuliñ abô balabuñ hathak Sabat ba hadum ku. Ma halam Wapômbên nena Lambô ma yanida hadum i hatôm Wapômbên. Ba intu leninmaniñ kambom ba êbôlêm auk ek nijik yani vônô.

Yisu ma Wapômbên Nakaduñ

* 5:8: Mat 9:6 * 5:10: Neh 13:19; Jer 17:21 * 5:18: Mat 26:4; Jon 7:1; 10:30 * 5:19: Jon 5:30 * 5:22: Jon 5:27; Ap 10:42 * 5:23: Plp 2:10-11; 1Jon 2:23 * 5:24: Jon 3:15-18 * 5:29: Dan 12:2; Mat 16:27; Ap 24:15

19 *Ma Yisu hanañ hadêñ nê bêñbêñ, “Yanañ avanôn biñ êndên môlô. Ya ma Nakaduñ. Ma malê atu ba Lambô hadum ma tem Nakaduñ indum aên iyom. Ya miñ hatôm yandum nômlate êtôm yenañ auk ami. Aên ba nômkama sapên atu ba yahayê Wakamik hadum ma tem yasopa. 20 Wakamik lahaviñ ya anên Nakaduñ ba hik nômkama takatu ba yani hadum thô hadêñ ya. Aên ba Nakaduñ hatôm indum nôma takatu ba Lambô hadum. Ma tem injik ku mavi bêñ anôn thô êndên Nakaduñ ba indum môlô noson kambom ek ku yañ sêbôk. 21 Wakamik hathak hik nê nana liñ ba hêv lôkmala hadêñ i. Ma aên iyom ma ya Nakaduñ tem yanêm lôkmala êndên avômalô êtôm yada yalenhaviñ. 22 *Ma wakamik hatak ku nedañô avômalô inin abô halôk yabahañ. Ma yanida miñ hadum ku êñ ami. Aên ba lôkmala atu ba Wakamik hêv ma tem yanêm aên iyom 23 *ek avômalô takatu ba elovak Nakaduñ vibin intu elovak Lambô aên iyom. Ma nê takatu ba êpôlik ek ya intu êpôlik ek Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm.

24 * “Yanañ avanôn biñ êndên môlô. Ôpatu ba hanañ yenañ abô ba hêvhaviñ Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm ma lêk hawa lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbên intu sapên yôv. Ma Wapômbên tem miñ indum abô ek yani ba ema ami. Yani bôk hatak nana yôv ba lêk hamô lôkmala anôn. 25 Yanañ avanôn biñ êndên môlô. Avômalô nana tem nedañô ya Wapômbên anên Nakaduñ anên abô. Ma avômalô takatu ba esopa ma tem nêmo lôkmala. Wak te ma nôma takêñ tem imbitak. Ma wak êñ lêk hayô yôv.

26 “Wakamik ida hamô lôkmala ba hadum ba ya Nakaduñ yahamô lôkmala aên iyom. Ba intu hatôm yanêm lôkmala êñ êndên avômalô. 27 Ma ya ma Anyô Anên Nakaduñ atu. Aên ba hatak ya ek yandum ku yandañô avômalô inin abô.

28 “Môlô miñ noson esak yenañ abô êntêk ami. Wak te am ka tem nê nana nedañô ya Nakaduñ yalenjelo 29 *ba nimbiyô esak

lonjbô. Ma thêlô takatu ba bôk idum mavi ma tem nêmlô lôkmala. Ma vi atu ba bôk idum kambom ma tem nêpôm abô ba nema. ³⁰ *Yada miñ hatôm yandum nômlate êtôm yada yenañ auk ami. Yahasopa Wakamik anêñ auk atu ek yandañ avômalô iniñ abô ek yanêm lôkmala mena ñama êndêñ i la. Yahasopa Wakamik anêñ lahaviñ, ôpatu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yada miñ yahasopa yenañ yalenhaviñ ami. Ba intu yenañ abô yahadum ma thêthônj.

Anyô vi evatho Yisu anêñ abô lonj

³¹ “Yahavatho yenañ abô lonj êñ ma tem miñ avômalô nêmlômbiñ ya ami. ³² Ma doñtom anyô yañ bôk havatho yenañ abô lonj yôv. Ma yahayala nena anêñ abô atu ba hanañ hathak ya ma avanônj.

³³ “Sêbôk ma môlô onañ hik Jon liñ hathak ya ba yani bôk hanañ abô avanônj. ³⁴ Ma anyô pik te hatôm embatho yenañ abô lonj e? Yahanañ hathak Jon anêñ abô êñ ek môlô noja bulubiñ. ³⁵ Jon ma hatôm atum lam atu ba êtôm ba hêv deda. Ma môlô othak ôlêlêk am hathak anêñ deda êñ sawa bidonj iyom.

³⁶ * “Ma doñtom yahadum ku takatu ba Wakamik hêv hadêñ ya ba intu hik thô nena Wakamik hêv ya ba yahalêm. Ba ku êñ ma hamônj ek Jon anêñ abô. ³⁷⁻³⁸ *Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hik ya thô. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ya ami. Aêñ ba môlô miñ bôk olañô Wakamik laselo lôk ôyê yani thohavloma ami ma anêñ abô miñ hêk haviñ môlô ami aêñ iyom. ³⁹ *Môlô othak utitiñ Wapômbêñ anêñ kapy ba oson nena tem nêmlôkmala atu ba nêmlô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ êndêñ môlô. Abô êñ ma hik ya thô, ⁴⁰ ma doñtom môlô ôdô nosopa ya ek noja lôkmala anônj êñ.

⁴¹ “Ya miñ yahanañ abô êñ ek avômalô nebam ya ami. ⁴² Ma doñtom yahayala môlô! Môlô miñ lemimhaviñ Wapômbêñ ami. ⁴³ Wakamik hêv ya ba yahalêm ek yanañ anêñ abô bêñ. Ma môlô ôpôlik hathak ya. Ma doñtom anyô te halêm ba hanañ yanida anêñ abô, êñ ma môlô othak

owa yani thô! ⁴⁴ Môlô othak ôêv athêñ lôkmanjiniñ hadêñ ôpatu ba lahaviñ môlô. Ma doñtom miñ môlô malemkilik hathak Wapômbêñ doñtom atu anêñ lamavi ami. Êñ ma tem nômlômbiñ aisê?

⁴⁵ “Môlô othak ôêv malem hadêñ Mose. Ma doñtom tem enañ môlô bêñ. Ba intu miñ môlô lemimimbi nena tem yanañ môlô bêñ imiñ Wakamik ma ami. Mi anônj! ⁴⁶ *Mose bôk hatô abô hathak ya yôv. Aêñ ba môlô ôêvhaviñ Mose anêñ abô, êñ ma tem nômlômbiñ ya imbiñ. ⁴⁷ Ma doñtom môlô miñ ôêvhaviñ abô atu ba yani hatô ami. Ba intu môlô miñ ôêvhaviñ yenañ abô haviñ ami.”

6

Yisu havakônj anyô hatôm 5,000

(*Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17*)

¹ Yôv ma Yisu hi kasukthôm Galili anêñ danj vi. Kasuk êñ anêñ athêñ yañ nena Taibelias. ² Ma avômalô bêñ anônj bôk êyê lavônjiniñ takatu ba hadum hathak avômalô lijiñ ba intu esopa yani. ³ Yisu hathak dum ba hi ma halôk hamô biñ haviñ anêñ nê ku. ⁴ Avômalô Israel iniñ waklavônj elam nena Hale ba Hi habobo.

⁵ Ma Yisu hayê avômalô bêñ anônj êlêm ma hanañ hadêñ Pilip, “Alalô nanêm vuli polom embenj êsê ek nabakônj avômalô takêntêk?” ⁶ Yani hayala nômlô atu ba tem yani indum ba intu hanañ ek eyala Pilip anêñ auk iyom.

⁷ Ma Pilip hanañ viyañ, “Alalô nandum ku êtôm ayônj baherji ba lahavulô la anêñ vuli ma miñ hatôm nanêm polom vuli ek avômalô tomtom nejanj dokte dokte ami!”

⁸ Êñ ma nê ku te anêñ athêñ nena Andulu, Saimon Pita anêñ yañ molok, hanañ nena, ⁹ “Nônjô okna êntêk anêñ polom bali yaônena baherji lôk alim yaônna lokwanju. Ba nômlô êñ hatôm avômalô nômlômbêñ êntêk e?”

¹⁰ Ma Yisu hanañ, “Nonañ êndêñ avômalô ek nêndôk nêmlômbiñ.” Kamunj bêñ anônj hamô lonj êñ ba anyô sapêñ êlôk êmlô. Thêlô hatôm 5,000. ¹¹ Êñ ma Yisu hawa polom ma haterj mek ba havani hatôm thêlônj

* **5:30:** Jon 5:19; 6:38 * **5:36:** Jon 3:2; 14:11 * **5:37-38:** Mat 3:17; Jon 5:32; 8:18 * **5:39:** Luk 24:27 * **5:46:** Ap 3:22

leñiñhaviñ vêm ma hadum aêñ hathak alim ju atu haviñ.

¹² Thêlô eyañ ba leñiñviyak ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Môlô nusup nôm wata sapêñ esak donjom ma miñ nômbi ni ami.” ¹³ Êñ ma isup polom wata ba etak halôk vak sam hatôm laumiñ ba lahavuju.

¹⁴ *Ma avômalô êyê lavôñiñ êñ ba enañ, “Avanôn! Sêbôk ma enañ nena plopet te tem êlêm. Ma êntêk lêk halêm yôv.” ¹⁵ *Êñ ma idum ek nebalonj yani ek imbitak êtôm iniñ kinj. Ma hayala iniñ auk êñ, ba intu hatak lonj êñ ma havôhi dum atu hathak lonjbô.

*Yisu havenj kasukthôm anêñ dômlê
(Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)*

¹⁶ Yañsiñ ma anêñ nê ku i tamu kasukthôm anêñ dañ. ¹⁷ Bôlôvôn ma miñ Yisu hayô ek thêlô ami. Ma thêlô iyom ethak yeñ ba i tuvulu Kapaneam. ¹⁸ Ma lovak bêñ te hayuv ba kasuk hik bêñ. ¹⁹ Thêlô ivusiñ yeñ ba i hatôm 6 kilomita la. Ma êyê Yisu havenj kasukthôm anêñ dômlê ba halêm habobo yeñ ba hadum thêlô êkô kambom. ²⁰ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Yada êntêk! Miñ nôkô ami.” ²¹ Êñ ma thêlô leñiñmavi ba êlôk ek yani ni yeñ kapô. Ma kasana ma yeñ hi hathak liñdañ.

²² Haviyô hayañ ma avômalô takatu ba êmô kasukthôm anêñ dañ vi tuvulu eyala nena wakbôk ma yeñ donjom iyom hamô ba nê ku iyom ethak yeñ êñ ba i. Ma Yisu miñ hathak yeñ êñ haviñ anêñ nê ku ba hi ami ma mi. ²³ Êñ ma avômalô Taibelias iniñ yeñ doho êlêm ebobo lonj atu ba Anyô Bêñ hava polom liñ halôk ba thêlô eyañ. ²⁴ Ma avômalô êyê nena Yisu lôk anêñ nê ku miñ êmô ami. Êñ ma thêlô ethak yeñ ba i Kapaneam ek nêmbôlêm Yisu.

Yisu ma polom lôkmala

²⁵ Avômalô i êpôm Yisu hêk lonj atu ma enañ, “Kêdônwaga, angê te intu hólêm lonj êntêk?”

²⁶ Ma Yisu hanañ nena, “Yanañ avanônj biñ êndênj môlô. Môlô bôk oañ polom aleba

lemimviyak. Ba intu môlô ôbôlêm ya. Ma lavôñiñ ma môlô bôk ôyê ma donjom ôthônj paliñ denañ. ²⁷ *Nundum ku ek noja nôm atu ba tem nêmbôlêm ba nêmbôlêm wak nômbênj intu sapêñ. Wakamik Wapômbênj bôk havak sêk hayô hêk ya Anyô Anêñ Nakadunj ba tem nêmbôlêm êñ êndênj môlô. Ma miñ malemkilik esak nôm atu ba tem epalê ami!”

²⁸ Êñ ma thêlô enañ, “Wapômbênj lahaviñ yêlô nandum ku malê?”

²⁹ *Ma Yisu hanañ, “Wapômbênj anêñ ku nena nômbênj opatu ba yani hêv ba halêm.”

³⁰⁻³¹ *Êñ ma thêlô enañ hik yani liñ, “Undum lavôñiñ te ek yêlô nagê ma tem nanêmbênj anêmbô. Mose bôk hêv mana hadêñ yêlôaniñ bumalô ba eyañ hamô lonj thiliv ba eto aêntêk,

‘Yani hêv polom anêñ malak leñ hadêñ avômalô ba eyañ.’ *Etak Ijip 16:4*

Ma o, tem undum lavôñiñ alê yañ?”

³²⁻³³ Ma Yisu hanañ, “Yanañ avanônj biñ êndênj môlô nena Anyô Bêñ hêv anyô te ba halêm anêñ malak leñ ba hêv lôkmala hadêñ avômalô hatôm polom anônj. Ba intu Wakamik iyom hêv nômbênj anêñ malak leñ hadêñ môlô. Ma miñ Mose hêv ami.”

³⁴ Êñ ma thêlô enañ, “Anyô Bêñ, wak nômbênj intu sapêñ ma nêmbôlêm polom êñ êndênj yêlô.”

³⁵ *Êñ ma Yisu hanañ, “Ya ma polom lôkmala. Ôpatu ba halêm hadêñ ya ma tem miñ ema kisi ami. Ma ôpatu ba hêvhaviñ ya ma tem miñ esakmuniñ ek inum ñañ ami.

³⁶ Ma donjom bôk yahanañ hadêñ môlô yôv. Môlô lêk ôyê ya ma miñ môlô ôêvhaviñ ami. ³⁷⁻⁴⁰ *Lêk yahalêm anêñ malak leñ ek yasopa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anêñ lahaviñ. Ma miñ yahalêm ek ya-

sopa yada yenañ yalenhaviñ ami. Avômalô takatu ba êyê ya Nakadunj ba êvhaviñ ma tem neja lôkmala anônj atu ba nêmbôlêm wak nômbênj intu sapêñ. Ma pik lo leñ anêñ dañ ma tem yangik thêlô liñ. Êntêk ma Wakamik anêñ lahaviñ. Ba intu miñ hatôm yatak avômalô takatu ba Wakamik

* **6:14:** Lo 18:15,18 * **6:15:** Jon 18:36 * **6:27:** Jon 6:48-58 * **6:29:** 1Jon 3:23 * **6:30-31:** Kis 16:14-15; Nam 11:7-9; Sng 78:24; Mat 16:1; Jon 2:18 * **6:35:** Jon 4:14 * **6:37-40:** Jon 10:28-29; 17:12

hêv hadêḡ ya te ami. Milôk. Pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik thêlô liḡ. Êntêk ma yani atu ba hêv ya ba yahalêm anêḡ lahaviḡ. Ba intu avômalô takatu ba Wakamik hêv hadêḡ ya ma tem nêlêm êndêḡ ya. Ma opalê atu ba halêm hadêḡ ya ma tem miḡ yandupunḡ yani ami.”

⁴¹ Avômalô Israeḡ elanô Yisu anêḡ abô êḡ “Ya ma nôḡm atu ba halôk anêḡ malak leḡ ba halêm.” Êḡ ma enaḡ abô munuḡmunuḡ ⁴² *nena, “Anyô êntêk ma Yisu, Josep anêḡ nakaduḡ! Ma alalô ayala talêbô lo lambô! Ma aisê ka hanaḡ nena halôk anêḡ malak leḡ ba halêm?”

⁴³ Ma Yisu hanaḡ, “Môlô bônônḡ! ⁴⁴ *Wakamik hêv ya ba yahalêm ba ôpatu ba halom hadêḡ ya iyom intu tem enja lôklokwaḡ ek êlêm êndêḡ ya. Ma pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik avômalô takêḡ liḡ nimbiyô esak loḡbô. ⁴⁵ Plopet te bôk hato abô halôk kapya aêntêk,

“ ‘Wapômbêḡ tem nêḡm auk êndêḡ avômalô sapêḡ.’ *Aisaia 54:13*

Avômalô takatu ba elanô Wakamik anêḡ abô ba ewa auk, thêlô tem nêlêm ek ya.

⁴⁶ *Anyô te miḡ bôk hayê Wakamik ami. Ôpatu ba hamô haviḡ Anyô Bêḡ ba halêm iyom intu hayê. ⁴⁷ *Yanaḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô. Anyô hêvhaviḡ ya ma lêk hawa lôkmala anônḡ atu ba êḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ yôv. ⁴⁸ *Ya ma polom lôkmala. ⁴⁹ Môlônim bumalô takatu ba eyaḡ mana hamô loḡ thiliv bôk ema yôv. ⁵⁰ Ma polom atu ba halêm anêḡ malak leḡ ba avômalô eyaḡ tem miḡ nema ami. ⁵¹ Yada intu polom lôkmala ba yahalêm anêḡ malak leḡ. Anyô te hayaḡ, êḡ ma tem êḡmô lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Polom êḡ ma yenaḡ vathiap ek yanêḡm ek avômalô pik neja lôkmala.”

⁵² Ma avômalô Israeḡ elanô abô êḡ ma kapôlônḡ ḡḡḡ ba enaḡ nena, “Anyô êntêk hatôm nêḡm anêḡ vathiap êndêḡ alalô ba aḡḡaḡ aisê?”

⁵³ Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô. Môlô miḡ oaḡ ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ vathiap lôk unum anêḡ

thalaleḡ ami, ma tem miḡ noja lôkmala ami. ⁵⁴⁻⁵⁵ Yenaḡ vathiap ma nôḡm anônḡ biḡ ek nejaḡ, ma yenaḡ thalaleḡ ma nôḡm anônḡ biḡ ek ninum. Ba intu anyô hayaḡ yenaḡ vathiap lôk hanum yenaḡ thalaleḡ ma yani hawa lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik yani liḡ. ⁵⁶ Ôpatu ba hayaḡ yenaḡ vathiap lôk hanum yenaḡ thalaleḡ intu hamô haviḡ ya ma yahamô haviḡ yani. ⁵⁷ *Wakamik ida hamô lôkmala ba hêv ya ba yahalêm ba intu yada yahamô lôkmala aêḡ iyom. Aêḡ ba ôpatu ba hayaḡ ya ma tem êḡmô lôkmala aêḡ iyom. ⁵⁸ Êntêk ma polom atu ba lêk halêm anêḡ malak leḡ. Sêbôk ma bumalô eyaḡ mana ba bôk ema ba mi. Ma ôpatu ba hayaḡ polom êḡ, ma tem enja lôkmala anônḡ atu ba êḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.” ⁵⁹ Yisu hamô unyak yeḡ anêḡ Kapaneam ma hadônḡ avômalô hathak auk takêḡ.

Yisu anêḡ ḡê ku doho êdô yani

⁶⁰ Avômalô takatu ba esopa Yisu elanô abô takêḡ ma bêḡ anônḡ êpôlik ba enaḡ, “Abô êntêk ma abôḡma ba opalê hatôm endanô?”

⁶¹ Yisu hayala nena thêlô enaḡ abô munuḡmunuḡ hathak abô atu. Êḡ ma hanaḡ, “Abô êntêk habuliḡ môlô e? ⁶² Ma môlô ôyê ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu havôhi daku loḡ sêbôk atu ba yani hamô, êḡ ma tem môlô lemimimbi aisê? ⁶³ Lovak Matheḡ da hêv lôkmala hadêḡ avômalô. Ma avômalô pik miḡ êtôm ami. Abô takatu ba yahananḡ hadêḡ môlô ma ida hamô lôkmala ba halêm anêḡ Lovak Matheḡ ba hêv lôkmala êḡ hadêḡ môlô. ⁶⁴⁻⁶⁵ *Ma donḡtom môlô doho miḡ ôêvhaviḡ ami. Ba intu bôk yahananḡ hadêḡ môlô nena ôpatu ba Wakamik halom hadêḡ ya iyom intu tem enja lôklokwaḡ ek êlêm êndêḡ ya.”

Aêḡ ba môḡ anônḡ ma Yisu hadônḡ avômalô ba hayala ḡê takatu ba miḡ êvhaviḡ ami. Ma hayala ôpatu ba tem enaḡ yani bêḡ aêḡ iyom.

⁶⁶ Êḡ ma avômalô bêḡ anônḡ elanô abô êḡ ma êpôlik hathak yani ba miḡ esopa yani hathak loḡbô ami.

* **6:42:** Mat 13:55 * **6:44:** Jon 6:65 * **6:46:** Jon 1:18 * **6:47:** Jon 3:15-16 * **6:48:** Jon 6:32,58 * **6:57:** 1Jon 3:24 * **6:64-65:** Jon 6:44; 13:11

⁶⁷ Yisu hanañ hik nê ku laumiñ ba lahavuju takatu liñ, “Ma môlô lemimhaviñ unu imbiñ e?”

⁶⁸ *Ma Saimon Pita hanañ viyañ, “Anyô Bêñ, yêlô ana êndêñ opalê am? Anêm abô iyom intu hêv lôkmala atu ba tem nêmo étôm wak nômbêñ intu sapêñ. ⁶⁹ Ma yêlô êvhaviñ ba ayala katô nena o ma Wapômbêñ anêñ Anyô Matheñ.”

⁷⁰ Ma Yisu hanañ, “Bôk yahatak môlô laumiñ ba lahavuju ek numbitak yenañ nê ku. Ma doñtom môlônim anyô te ma ngôk.” ⁷¹ Yani hanañ hathak Judas, Saimon Iskaliot anêñ nakaduñ. Yani ma nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te ma doñtom wak te am ka tem yani enañ Yisu bêñ.

7

Yisu hayê waklavôñ bêñ halôk Jerusalem

¹ *Vêm ma Israel iniñ nê bêñbêñ idum ek nijik Yisu vônô. Ba intu hadô ek ni Judia ma hi havenñ Galili lôbôlôbô iyom. ² *Ma avômalô Israel iniñ waklavôñ te habobo ba elam nena Elav Unyak Alôkñañ. ³ Êñ ma Yisu anêñ iviyañ ibi yani liliñ ba enañ, “Waklavôñ Elav Unyak Alôkñañ lêk hayô ba otak loñ êntêk ma nu Judia ek anêm avômalô takatu ba esopa o tem nêgê lavôññ takatu ba hothak hudum. ⁴ Lemhaviñ avômalô sapêñ neyala o, êñ ma miñ umbuñ o ami. Bôk huik o thô yôv ba intu nu yaiñ ek avômalô sapêñ neyala o!” ⁵ *Yisu anêñ iviyañ miñ êvhaviñ yani ami ba intu enañ aêñ.

⁶ Ma Yisu hanañ viyañ, “Yenañ waklavôñ yana Jerusalem ma mi denañ. Ma môlô ma wak sapêñ ma mavi. ⁷ Avômalô pik miñ hatôm nêpôlik ek môlô ami. Ma yahik avômalô pik iniñ kambom thô ba intu êpôlik hathak ya. ⁸ Môlô nu ôngô waklavôñ atu. Ma yenañ waklavôñ yana Jerusalem miñ lêk hayô ami denañ ba intu tem miñ yana daku ami.” ⁹ Êñ ma hamô Galili.

¹⁰ Aêñ ba anêñ iviyañ êmôn ba i ek nêgê waklavôñ êñ. Ma yani havenñ i yam ma doñtom miñ hik i thô ami. ¹¹ Ma Israel

iniñ nê bêñbêñ takatu ba êyê waklavôñ êmô Jerusalem êbôlêm Yisu ba enañ, “Anyô êntêk hamô êsê?”

¹² Ma avômalô nômbêñ êñ enañ abô thikuthik bêñ anôñ hadêñ i hathak yani. Vi enañ, “Yani anyô mavi anôñ.” Ma vi enañ, “Mi. Yani hasau avômalô.” ¹³ Ma avômalô êkô ek iniñ nê bêñbêñ ba intu miñ imiñ piklêvôñ ek nenañ iniñ auk bêñ ami.

¹⁴ Waklavôñ Elav Unyak Alôkñañ anêñ wak te malêvôñ hayô. Ma Yisu hi unyak matheñ anêñ piklêvôñ ba hêv auk hadêñ avômalô. ¹⁵ *Israel iniñ nê bêñbêñ elañô Yisu anêñ abô êñ ma eson kambom ba enañ, “Aisê ka ôpêntêk hawa auk hathak alalôaniñ abô balabuñ? Kêdôñwaga te miñ hadôñ yani ami.”

¹⁶ *Ma Yisu hanañ viyañ, “Auk atu ba yahêv hadêñ môlô halêm anêñ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm ma miñ yada yenañ auk ami. ¹⁷ Ôpatu ba hadum ek esopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ, yani tem eyala nena yenañ auk êñ halêm anêñ Wapômbêñ mena halêm anêñ yada yenañ auk iyom. ¹⁸ *Ôpatu ba habam yanida hadum aêñ ek enja athêñ lôkmanñ. Ma doñtom ôpatu ba hadum ku ek avômalô nebam anyô atu ba hêv yani ba halêm, ôpêñ ma hanañ abô avanôñ. Ma miñ hasau avômalô ami. ¹⁹ *Mose bôk hêv abô balabuñ hadêñ môlô yôv. Ma doñtom môlônim anyô te miñ hasopa abô balabuñ takêñ ami! Ma môlô udum ek unñwik ya vônô eka?”

²⁰ *Ma avômalô enañ viyañ, “Ngôk hamô haviñ o. Opalê te hadum ek injik o vônô?”

²¹ Ma Yisu hanañ, “Bôk yahadum ku te hadêñ Sabat nena yahadum anyô havuviñ atu mavi. Êñ ma hadum ba môlô oson kambom! ²² *Odanô! Môlô oson nena Mose hêv abô balabuñ nenjothe anyô kupik hadêñ môlô. Ma doñtom mi. Bumalô da êv. Ba intu ku êñ habitak hadêñ Sabat ma môlô othak osopa aêñ iyom. ²³ *Abô balabuñ nenjothe kupik ma bêñ ek abô balabuñ Sabat. Ba intu môlô onjothe okna kupik hadêñ Sabat ek môlô miñ numbuliñ Mose

* **6:68:** Mat 16:16 * **7:1:** Jon 5:18 * **7:2:** Wkp 23:34 * **7:5:** Ap 1:14 * **7:15:** Mat 13:54; Luk 2:47 * **7:16:** Jon 12:49; 14:10 * **7:18:** Jon 8:50 * **7:19:** Ap 7:53; Lom 2:21-24 * **7:20:** Jon 8:48; 10:20 * **7:22:** Stt 17:9-13; Wkp 12:3 * **7:23:** Jon 5:8-10,16

anêḡ abô balabuḡ atu ami. Ma nindum anyô mavi ma bêḡ ek nenḡothe kupik! Aêḡ ba yahatôm yandum anyô te liḡkupik lôkthô mavi êndêḡ Sabat. Ma môlô lemimmaniḡ eka? ²⁴ Noja auk thêthôḡ esak ku lo loḡ vêmam. Ma miḡ ôḡḡô iyom ma nundum abô esak ami.”

Avômalô idum ek neyala nena Yisu ma opalê

²⁵ Êḡ ma avômalô Jelusalem doho enaḡ, “Ôpêntêk intu ba ḡê bêḡbêḡ idum ek nijik vônô, e? ²⁶ Ôḡḡô, yani hanaḡ abô hamiḡ piklêvônḡ ma ḡê bêḡbêḡ êyê iyom. Yakô ek thêlô neyala nena ôpêḡ ma Mesia la. ²⁷ *Ma doḡtom ôpêntêk ma ayala anêḡ malak ôdôḡ. Ma Mesia atu halêm ma tem miḡ nayala anêḡ malak ôdôḡ ami.”

²⁸ *Yisu hamiḡ unyak mathenḡ anêḡ piklêvônḡ ma halanô thêlôninḡ abô. Êḡ ma halam, “Môlô oyala ya lôk yenaḡ malak ôdôḡ e? Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm ma Wapômbêḡ anôḡ atu ba môlô ôthôḡ yani palinḡ ba miḡ yahalêm hatôm yadanaḡ auk ami. ²⁹ Yahalêm anêḡ yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ba intu yada yahayala yani.”

³⁰ *Thêlô elanô abô êḡ ba idum ek nebalonḡ yani ma doḡtom anêḡ waklavônḡ miḡ hayô ami denaḡ. Ba intu miḡ hatôm anyôla embalonḡ yani ami. ³¹ Avômalô nômbêḡ atu ba êmô ma êyê. Bêḡ anôḡ ma êvhavinḡ yani ba enaḡ thikuthik, “Anyôla tem miḡ embenḡ yam ba indum lavôninḡ bêḡ anôḡ êmôḡ ek ôpêntêk ami. Yakô yani ma Mesia atu la.” ³² ḡê Palisi elanô thêlôninḡ abô. Êḡ ma thêlô lôk ḡê bêḡbêḡ êbôk da êv thêlôninḡ sôp bidonḡ ba i ek nebalonḡ Yisu.

³³ Ma Yisu hanaḡ, “Sawa bidonḡ ma tem yamô imbinḡ môlô vêḡ ma tem yambôna êndêḡ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm. ³⁴ *Ma môlô tem nômbôlêm ya, ma doḡtom tem miḡ hatôm nôpôm ya ami lôk miḡ hatôm unu loḡ atu ba yahamô ami.”

³⁵ Ma Israel ininḡ ḡê bêḡbêḡ enaḡ hadêḡ thêlôda, “Tem ni êsê ba miḡ hatôm alalô napôm ami? Yani ni loḡ atu ba alalôaniḡ

avômalô sêbôk ba ilupuninḡ i ba lêk êmô havinḡ ḡê daluk ek êndôḡ thêlô e? ³⁶ Yani anêḡ auk aisê ba intu hanaḡ aêḡ, “Tem môlô nômbôlêm ya, ma doḡtom tem miḡ hatôm nôpôm ya ami lôk miḡ hatôm unu loḡ atu ba yahamô ami.’ ”

Yisu ma ḡaḡ lôkmala

³⁷ *Waklavônḡ bêḡ êḡ anêḡ danḡ ma bêḡ ek wak vi. Ma Yisu haviyô hamiḡ unyak mathenḡ kapô ma halam, “Anyô te hathakmuninḡ ek inum ḡaḡ ma êlêm êndêḡ ya. ³⁸ *Abô te hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ba hanaḡ, ‘ḡaḡ atu ba hêv lôkmala tem endanvinḡ êndôk avômalô takatu ba êvhavinḡ ya ininḡ kapôlôninḡ ba endanḡ endeba ni.’ ” ³⁹ *Yisu hanaḡ abô êḡ hathak Lovak Mathenḡ atu ba tem nêḡ êndêḡ avômalô takatu ba êvhavinḡ. Yani miḡ hama ba haviyô ami denaḡ ba intu Lovak Mathenḡ miḡ halêm ami.

Avômalô evak i vose hi ôdôḡ ju

⁴⁰ *Avômalô doho elanô Yisu anêḡ abô êḡ ma enaḡ, “Avanônḡ binḡ! Alalô ayabinḡ plopet te! Ôpêḡ êntêk êḡ!”

⁴¹⁻⁴² *Ma vi enaḡ, “Yani ma Mesia!”

Ma vi enaḡ, “Mi. Wapômbêḡ anêḡ kapya hanaḡ, ‘Mesia ma tem imbitak anêḡ Devit anêḡ thalalenḡ anêḡ malak Betlehem.’ Ma doḡtom yani ma anyô Galili te.” ⁴³ Aêḡ ba avômalô evak i vose hi ôdôḡ ju. ⁴⁴ Anyô doho leninḡ havinḡ nebalonḡ yani, ma doḡtom miḡ evalonḡ ami.

Israel ininḡ ḡê bêḡbêḡ miḡ êvhavinḡ Yisu ami

⁴⁵ Êḡ ma ḡê bêḡbêḡ ininḡ sôp bidonḡ êvôi ek ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê Palisi. Ma thêlô enaḡ, “Aisê ba môlô miḡ ovalonḡ yani ba owa ba ôlêm ami?”

⁴⁶ *Ma sôp bidonḡ takêḡ enaḡ, “Anyô êḡ hanaḡ abô atu ba miḡ anyô la bôk hanaḡ ami.”

⁴⁷ Ma Palisi ethanḡ thêlô ba enaḡ, “Ôpêḡ bôk hasau avômalô bêḡ anôḡ. Ma lêk hasau môlô havinḡ e? ⁴⁸ *Ma alalôaniḡ ḡê bêḡbêḡ lôk Palisi takêntêk ininḡ anyô te hêvhavinḡ

* 7:27: Jon 7:41; 9:29 * 7:28: Mat 11:27; Jon 8:55

Wkp 23:36; Ais 55:1; Jon 4:14 * 7:38: Ais 58:11 * 7:39: Jon 16:7; 20:22; Ap 2:4

* 7:41-42: Jon 1:46; Sng 89:3-4; Mai 5:2 * 7:46: Mak 1:22

* 7:30: Jon 7:44 * 7:34: Jon 8:21; 13:36 * 7:37:

* 7:40: Lo 18:15; Jon 6:14

* 7:48: Jon 12:42

yani e? ⁴⁹ Ma mi! Avômalô alonañ takêñ êthôn Mose anêñ abô balabuñ paliñ. Ba intu Wapômbêñ tem injiki vônô!”

⁵⁰ *Nikodimus, anyô Palisi atu sêbôk ba hi hadêñ Yisu halanô abô takêñ ma hanañ hadêñ thêlô, ⁵¹ “Alalôaniñ abô balabuñ hanañ nena nijik anyô te vônô oyañ e? Mi. Nadañô anêñ abô ba nayala nô m takatu ba hadum vêmam.”

⁵² *Ma thêlô enañ viyañ, “O Galili hatôm ôpêñ e? Osam abô atu ba hêk Wapômbêñ anêñ kapyâ katô ma tem oyala nena plopet te tem miñ êlêm anêñ Galili ami.”

[*Avi sek**

⁵³ Yôv ma avômalô i iniñ unyak.

8

¹ Ma Yisu hi Dum Oliv. ² Haviyô hayañ wak hapup ma Yisu havôhi unyak mathen anêñ piklêvôn. Ma avômalô êlêm êdêñ yani, ma yani halôk hamô ma hêv auk hadêñ thêlô. ³ Nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ êpôm avi sek te ma ewa yani ba êlêm êdô hamiñ nê bêtêñ maleñiñ. ⁴ Ma enañ hik Yisu liñ, “Kêdônwaga, lêk yêlô ayê avi êntêk hêk haviñ anyô lôk avi te. ⁵ *Ma Mose anêñ abô balabuñ hanañ nena avi anêñ aêñ ma nijik vônô esak valu. Ba lemhabi aisê?” ⁶ Iniñ auk êñ ma hatôm gwasilim ek neja yani êmô ek nenañ yani bêtêñ.

Ma donjom Yisu hakôm ba hato abô hêk pik hathak bañgwasin. ⁷ *Ma enañ hik liñ mathalalen aleba yani haviyô hamiñ ma hanañ hadêñ thêlô, “Môlô te hayala nena miñ hadum kambom te ami êñ ma enja valu ba injik avi êntêk esak êmôn.” ⁸ Êñ ma hakôm ba hato abô hêk pik hathak lonjô.

⁹ Thêlô elañô abô êñ ma thêlô tomtom etak lonjêñ ba i. Nê iniñ sondabêñ bêtêñ anôn êmôn ba i. Ma anyô vi even yam aleba Yisu lo avi êñ iyom êmô. ¹⁰ Ma Yisu haviyô hamiñ ma hanañ hadêñ yani, “Livôn, nê takatu ma lêk i êsê ba mi? Ma opalê lêk hadum abô ek nijik o vônô?”

¹¹ *Ma avi êñ hanañ, “Anyô Bêtêñ, anyô mi.”

Êñ ma Yisu hanañ, “Ya miñ yahadum abô ek nijik o vônô ami. Nu! Ma otak anêm kambom êñ!”]

Yisu ma pik anêñ deda

¹² *Yisu hanañ abô hadêñ avômalô hathak lonjô nena, “Ya ma hatôm avômalô pik iniñ deda. Ôpatu ba hasopa ya tem enja deda atu ba nêm lôkmala anôn ma tem miñ ember lonj momañiniñ ami. Milôk.”

¹³ Ma Palisi enañ, “Oda hovatho anêm abô lonj ba abô êñ ma miñ abô avanôn ami.”

¹⁴ *Ma hanañ viyañ, “Avanôn, lêk yahavatho yenañ abô lonj. Ma yahayala lonj atu ba yahamô ba yahalêm lôk lonj atu ba tem yana. Ba intu yenañ abô ma avanôn. Ma donjom môlô ôthôn lonj atu ba yahamô ba yahalêm lôk lonj atu ba tem yana paliñ.

¹⁵ *Môlô othak osopa avômalô pik iniñ auk ba udum abô aêntêk, ‘anyô êntêk ma mavi’ mena ‘avi êntêk ma kambom’. Ma donjom yada miñ aêñ ami. ¹⁶ *Yai lôk Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yai adum ku êñ haviñ i. Ma miñ yahadum abô hathak yada yenañ auk ami ma mi. Ba intu yahadum ek yandum abô, ma yenañ abô ma avanôn iyom. ¹⁷ *Môlôda unim abô balabuñ hanañ aêntêk, ‘Anyô lokwanju idum abô ba enañ abô te iyom êñ ma abô avanôn.’ ¹⁸ *Ma yada yahavatho yenañ abô lonj. Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu havatho yenañ abô lonj haviñ.”

¹⁹ Êñ ma nê Palisi enañ hik yani liñ, “Lemambô hamô êsê?”

Ma Yisu hanañ viyañ, “Môlô oyala ya, êñ ma tem noyala Wakamik imbiñ. Ma donjom môlô ôthôn ya ba intu ôthôn Wakamik haviñ.” ²⁰ *Yisu hanañ abô takêñ lôk hadôn avômalô hamô unyak mathen anêñ piklêvôn hamô habobo lonj êv da halôk. Ma anêñ waklavôn miñ lêk hayô ami denañ ba intu miñ evalonj yani ami.

Yisu anêñ malak ôdôn

* **7:50:** Jon 3:1-2 * **7:52:** Jon 7:41-42 * **7:52:** Nê lôkauk vi lenjhabi nena abô 7:53-8:11 ma Jon da miñ hato ami, ma anyôla hato haven yam. * **8:5:** Wkp 20:10; Lo 22:22-24 * **8:7:** Lo 17:7 * **8:11:** Jon 5:14 * **8:12:** Ais 49:6; Jon 1:4-9; 9:5; 12:46 * **8:14:** Jon 5:31-32; 7:28 * **8:15:** Jon 12:47 * **8:16:** Jon 5:30; 8:29 * **8:17:** Lo 19:15 * **8:18:** 1Jon 5:9 * **8:20:** Jon 7:30

21 *Yisu hanaŋ hathak loŋbô. “Tem yana. Ma môlô tem nômbôlêm ya ba unim kambom atu ôthônŋ ya paliŋ tem injik môlô vônô ba miŋ hatôm unu loŋ atu ba yaha ami.”

22 Israeël iniŋ nê bêŋbêŋ elanô abô êŋ ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Aisê ka yani hanaŋ, ‘Môlô miŋ hatôm unu loŋ atu ba yaha ami?’ Yakô yanida injik i vônô la?”

23 *Ma doŋtom Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlônim loŋ ma pik êntêk. Ma yenaŋ loŋ ma malak leŋ. Môlô ma avômalô pik ma doŋtom ya ma miŋ anyô pik êntêk ami. 24 Ma miŋ môlô ôêvhaviŋ abô êntêk ‘Yada Yahamô’ ami, êŋ ma tem noma. Ba intu bôk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv nena môlô othak udum kambom lomaloma ba tem noma.”

25 Thêlô enaŋ hik yani liŋ, “O ma opalê?”

Ma Yisu hanaŋ, “Sêbôk ba môŋ anônŋ ma yahanaŋ hadêŋ môlô. 26 Yahatôm yanaŋ môlônim kambom lomaloma bêŋ. Ma doŋtom Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yani ma avanônŋ. Ba yahalaŋô anêŋ abô ba yahanaŋ hadêŋ avômalô pik.”

27 Thêlô êthônŋ Yisu anêŋ abô atu ba hanaŋ hathak Lambô. 28 *Aêŋ ba yani hanaŋ hadêŋ thêlô, “Wak te am ka tem môlô nôsôkwêŋ ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu. Êŋ ma tem noyala nena Yada Yahamô ba yahanaŋ abô takatu ba Wakamik hik thô hadêŋ ya ma miŋ yahadum nômlate hatôm yada yenaŋ auk ami. 29 Ma ôpatu ba hêv ya ba yahalêm intu hamô haviŋ ya. Yahadum nômkama hatôm anêŋ lahaviŋ. Aêŋ ba miŋ hatak ya ba yahamô daluk ami.” 30 Avômalô bêŋ anônŋ elanô Yisu anêŋ abô êŋ ba êvhaviŋ.

Avômena ethak idum hatôm lami

31 Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô Israeël takatu ba êvhaviŋ yani nena, “Môlô ovaloŋ yenaŋ abô loŋ lôklokwaŋ, êŋ ma môlô ma yenaŋ nê ku anônŋ. 32 Ma tem noyala nôm avanônŋ. Ma nôm avanônŋ êŋ tem epole yak atu ba havuvi môlô loŋ vê.”

33 *Ma thêlô enaŋ viyaŋ, “Aisê! Yêlô ma Ablaham anêŋ limi ba anyôla ma miŋ yêlôaniŋ alaŋ ami. Ma honaŋ aêŋ eka?”

34 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Yanaŋ avanônŋ biŋ êndêŋ môlô nena nê takatu ba ethak idum kambom, êŋ ma hatôm yak havalonŋ i loŋ ba intu kambom habitak thêlôninŋ alaŋ. 35 Ma nê takatu ba ewa hêk loŋ buyaŋ ma iniŋ alaŋ hamô. Ba intu nê êŋ ma miŋ unyak alaŋ anêŋ thalalenŋ te ami. Nakaduŋ iyom intu unyak alaŋ anêŋ avômalô wak nômbêŋ intu sapêŋ. 36 Aêŋ ba ya Nakaduŋ yahapole môlônim yak vê, ma yak êŋ tem miŋ embalonŋ môlô loŋ esak loŋbô ami. 37 Yahayala nena môlô ma Ablaham anêŋ limi, ma doŋtom yenaŋ abô ma miŋ hamô môlônim kapôlômim ami. Ba intu udum ek uŋgwik ya vônô. 38 Yahathak yahanaŋ abô hathak nômkama takatu ba Wakamik hathak hik thô hadêŋ ya. Ma môlô othak udum hatôm atu ba olaŋô hêk lemimambô.”

39 *Thêlô enaŋ viyaŋ, “Ablaham ma yêlôaniŋ wakamik.”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ma Ablaham anêŋ limi, êŋ ma tem nosopa anêŋ bôk lo loŋ. 40 Odaŋô! Wapômbêŋ hanaŋ abô avanônŋ hadêŋ ya ba yahanaŋ abô êŋ hadêŋ môlô. Ma lêk môlô udum ek uŋgwik ya vônô! Ablaham miŋ hadum aêŋ ami. Ma môlô aisê? 41 *Môlô osopa lemambô iyom.”

Ma thêlô enaŋ, “Yêlô miŋ avômena loŋ sawa ami. Wapômbêŋ da intu yêlôaniŋ wakamik. Ma o?”

42 Ma Yisu hanaŋ, “Yahalêm anêŋ Wapômbêŋ ba êntêk yahamô. Yani hêv ya ba yahalêm ma miŋ yada yahalêm hathak yenaŋ auk ami. Ba intu Wapômbêŋ môlônim Lemambô, êŋ ma tem môlô lemimimbiŋ ya aêŋ iyom. 43 Môlô ôdô yenaŋ abô. Ba intu môlô ôthônŋ yenaŋ abô denaŋ. 44 *Sêbôk ba môŋ anônŋ ma Sadaŋ anyô hik avômalô vônô mayaliv ba êntêk hadum aêŋ haveŋ denaŋ. Nôm avanônŋ te miŋ hamô haviŋ yani ami. Ba intu hadô nôm avanônŋ sapêŋ. Yani ma anyô abôyaŋ lôk abôyaŋ anêŋ alaŋ. Aêŋ ba abôyaŋ ma anêŋ abô anônŋ ba intu hanaŋ abôyaŋ iyom. Ma môlônim lemambô ma Sadaŋ êŋ ba anêŋ nali ma môlô ba intu osopa

* 8:21: Jon 7:34; 13:33 * 8:23: Jon 3:31 * 8:28: Jon 3:14 * 8:33: Mat 3:9 * 8:34: Lom 6:16,20 * 8:39: Mat 3:9 * 8:41: Ais 63:16 * 8:44: 1Jon 3:8

anêḡ lahaviḡ. ⁴⁵ Ma ya anyô loḡ buyaḡ ba yahanaḡ abô avanôḡ. Ba intu môlô miḡ ôêvhaviḡ ya ami. ⁴⁶ *Môlô te hatôm injik yenaḡ kambom thô e? Yakô yenaḡ abô ma avanôḡ ma aisê ba miḡ môlô ôêvhaviḡ ya ami? ⁴⁷ *Wapômbêḡ anêḡ nali ma ethak elanô anêḡ abô. Môlô ma miḡ Wapômbêḡ anêḡ nali ami. Ba intu miḡ olanô anêḡ abô ami.”

Yisu hanaḡ abô hathak yanida

⁴⁸ *Avômalô Israeḡ enaḡ Yisu anêḡ abô viyaḡ, “Avanôḡ! O anyô Samalia te ba ḡḡok hamô haviḡ o!”

⁴⁹ Ma Yisu hanaḡ, “ḡḡok miḡ hamô haviḡ ya ami. Yahalovak Wakamik vibiy. Ma môlô miḡ olovak ya vibiy ami. ⁵⁰ Miḡ yada yahadum ek avômalô nebam ya ami. Mi. Anyô te intu hamô. Ba intu hadum ek avômalô nebam ya ma tem endanô avômalô iniḡ abô. ⁵¹ *Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Ôpatu ba hasopa yenaḡ abô ma tem miḡ ema ami. Mi anôḡ.”

⁵² Avômalô Israeḡ enaḡ, “Yêlô lêk ayala nena ḡḡok hamô haviḡ o. Ablaham lôk plopet sapêḡ bôk ema yôv. Ma doḡtom oda honaḡ, ‘Ôpatu ba hasopa yenaḡ abô ma tem miḡ ema ami.’ ⁵³ O bêḡ ek yêlôaniḡ bumalô Ablaham, e? Yani bôk hama yôv! Ma plopet sapêḡ bôk ema haviḡ. Ma hoson nena o anyô bêḡ e?”

⁵⁴ Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Yahabam yada, êḡ ma nôḡ oyaḡ. Wakamik atu ba môlô olam nena unim Wapômbêḡ, yani êḡ intu habam ya. ⁵⁵ Ma doḡtom môlô miḡ oyala yani ami ma mi. Ya ma yahayala yani katô ba yahanaḡ nena yahathôḡ yani paliḡ, êḡ ma tem yambitak anyô abôyaḡ êtôm môlô. Aêḡ ba yahayala yani ba intu yahasopa anêḡ abô. ⁵⁶ Môlônim bumalô Ablaham bôk hayala nena tem yalêḡ ba lamavi anôḡ. Ma hayê yenaḡ waklavôḡ êḡ ma hadum yani lamavi anêḡ dôêḡ.”

⁵⁷ Avômalô Israeḡ enaḡ hadêḡ Yisu, “Anêḡ sondabêḡ miḡ hatôm 50 ami denaḡ ma honaḡ nena bôk hôyê Ablaham. Hosau!”

⁵⁸ *Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Ablaham miḡ habitak ami denaḡ, ma yada bôk yahamô yôv.” ⁵⁹ Thêlô elanô abô êḡ ma ewa valu ek nijik yani esak. Ma doḡtom Yisu hêv i vê menaḡna hêk unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ ba hi.

9

Anyô madaluk pusip

¹ Yisu haveḡ ba hi ma hayê anyô mapusip te. Sêbôk ba talêbô havathu ma mapusip. ² *Ma anêḡ ḡê ku enaḡ hik yani liḡ, “Kêdôḡwaga, opalê intu hadum kambom ba talêbô hawa ôpêntêk ba mapusip? Ôpêḡ da anêḡ kambom mena lambô lo talêbô iniḡ e?”

³ *Ma Yisu hanaḡ, “Wapômbêḡ hadum ku êḡ hathak ôpêḡ ek avômalô pik nêḡê. Ma miḡ ôpêḡ mena lambô lo talêbô iniḡ kambom ami. Mi. ⁴ Deda hêk denaḡ ba alalô nandum ôpatu ba hêv ya ba yahalêḡ anêḡ ku. Bôlôvôḡ tem êyô ba miḡ hatôm anyô nindum ku ami. ⁵ *Yahamô pik ma ya ma avômalô pik iniḡ deda.”

⁶ *Êḡ ma yani hasôwapôk hathak pik ma hayelaḡ aleba habitak malim. Ma hawa ba hatak hathak anyô mapusip êḡ madaluk. ⁷ Ma hanaḡ hadêḡ yani, “Nu usik o êndôk kasuk Siloam.” (Athêḡ Siloam êḡ anêḡ ôdôḡ nena, “Êv yani ba hi.”) Ma ôpêḡ hi hathik i. Ma hale halêḡ hathak loḡbô ma lêk hayê tak mavi.

⁸ Yanida anêḡ avômalô lôk avômalô takatu ba bôk eyala yani êyê ôpêḡ ma enaḡ, “Êntêk ma anyô petenak sêbôk e?” ⁹ Ma doho enaḡ, “Ôpêḡ intu.”

Ma vi enaḡ, “Mi, anyô yaḡ ba hatôm ôpêḡ.”

Ma doḡtom ôpêḡda hanaḡ, “Ya êḡ êntêk.”

¹⁰ Ma thêlô enaḡ hik yani liḡ, “Aisê ba malem daluk hakyav?”

¹¹ Ma hanaḡ, “Ôpatu ba elam nena Yisu, hayelaḡ pik haviḡ wapôk aleba hatôm pik malim ma hatak hathak yamaleḡ. Yôv ma hanaḡ nena, ‘Nu kasuk Siloam ma usik

* **8:46:** 2Ko 5:21; 1Pi 2:22 * **8:47:** 1Jon 4:6 * **8:48:** Mak 3:21-22 * **8:51:** Jon 5:24 * **8:58:** Jon 1:1 * **9:2:** Ese 18:20; Luk 13:2,4 * **9:3:** Jon 11:4 * **9:5:** Mat 5:14; Jon 8:12 * **9:6:** Mak 8:23

o.' Êñ ma yaha yahathik ma yamalen hakyav."

12 Ma thêlô enañ hik yani liñ, "Ôpêñ hamô êsê?"

Ma yani hanañ, "Yahathôñ palin."

Palisi enañ abô hadêñ anyô madaluk hakyav

13 Êñ ma thêlô ewa anyô madaluk pusip atu ba lêk mavi hi ek Palisi. 14 Lêk Sabat ma Yisu hadum ku êñ. 15 Aêñ ba Palisi enañ hik yani liñ hatôm atu ba avômalô enañ hik yani liñ, "Malem hakyav aisê?" Ma yani hanañ, "Ôpêñ hatak pik malim hathak yamalen ma yahathik ma lêk yahayê tak."

16 Ma Palisi doho enañ, "Anyô êñ miñ halêm anêñ Wapômbêñ ami ek malê nena habulin Sabat."

Ma donjom vi enañ, "Anyô kambom hatôm indum lavônin anêñ aêñ e?" Ma thêlô evak i vose hi ôdôn ju.

17 *Yôv ma thêlô enañ hik anyô madaluk pusip êñ liñ hathak lonbô, "Yani hadum anêm malem ba hakyav. Ma honañ aisê hathak yani?"

Ma ôpêñ hanañ, "Yani ma plopet te."

18 Ma Israel inin ñê bêtêñ miñ êvhavin nena sêbôk ma yani mapusip ma donjom lêk habitak mavi ami. Ba intu elam lambô lo talêbô ba êlêm. 19 Ma enañ hik thai liñ, "Mamunim nalum êntêk e? Talêbô bôk havathu ba mapusip e? Aisê ka lêk hayê tak?"

20 Ma talêbô lo lambô enañ, "Avanôn! Ôpêntêk ma yaianin okna. Talêbô hawa ma bôk mapusip yôv. 21 Ma donjom madaluk hakyav lôk opalê hadum yani madaluk mavi, êñ ma yai athôn palin. Yani bôk anyô muk yôv ba nonañ injik yanida liñ."

22 Israel inin ñê bêtêñ bôk enañ nena anyôla hanañ nena Yisu ma Mesia, êñ ma tem nêñêm ôpêñ vê. Aêñ ba intu thai êkô 23 ba enañ, "Yani bôk anyô muk yôv ba nonañ injik yanida liñ."

24 Yôv ma elam ôpatu ba madaluk mavi hathak lonbô ma enañ, "Ondam Wapômbêñ anêñ athêñ ma onañ abô avanôn! Ôpêñ ma anyô kambom! Aêñ e?"

25 Ma yani hanañ, "Injo! Ôpêñ anyô mavi mena anyô kambom la! Nôm atu ba yahayala katô, sêbôk ma yamalen pusip ma lêk yamalen hakyav!"

26 Ma enañ hik yani liñ, "Yani hadum malê hadêñ o ba malem hakyav?"

27 Ma yani hanañ, "Lêk yahanañ yôv hadêñ môlô, ma môlô lemimôndôn kôtôn. Môlô udum ek nodanô esak lonbô ek numbitak anêñ ñê ku e?"

28 Êñ ma Palisi enañ abôma lôk ethañ yani nena, "Oda intu hosopa ôpêñ! Ma yêlô ma asopa Mose iyom! 29 Alalô ayala nena Wapômbêñ bôk hanañ abô hadêñ Mose. Ma donjom ôpêñ anêñ lon ma yêlô athôn palin."

30 Ma ôpêñ hanañ, "Aêñ e? Môlô ôthôn ôpêñ anêñ lon, e? Odanô! Yani hadum yamalen mavi. 31 *Wapômbêñ hathak halanô ñê idum kambom inin abô e? Mi. Halanô ñê thêthôn atu ba esopa anêñ abô iyom. 32 Sêbôk aleba lêk ma miñ ayê anyô te hadum ba anyô mapusip te habitak mavi ami. 33 Wapômbêñ miñ hêv ôpêñ ba halêm ami, êñ ma miñ hatôm indum nômlate ami."

34 *Palisi elanô aêñ ba enañ, "Waklavôn lemtambô havathu o, ma hubup lôk kambom ma aisê ka hudum ek ôndôn yêlô? Dô!" Êñ ma ilupunin ôpêñ.

Palisi ma hatôm ñê malenin pusip

35 Yisu halanô nena ilupunin ôpêñ ba intu hi ek êmbôlêm yani. Hapôm ma hanañ, "Hôêvhavin Anyô Anêñ Nakadun atu e?"

36 Ma yani hanañ, "Anyô bêt, anyô êñ ma opalê? Onañ êndên ya ek yanêmimbin yani."

37 Ma Yisu hanañ hadêñ yani, "Bôk hâyê yani yôv. Ondanô! Yani êñ êntêk ba hanañ abô havin o."

38 Ma ôpêñ hanañ, "Anyô Bêt, yahêvhavin." Êñ ma yani halek vadôn lêlô hadêñ Yisu.

39 Ma Yisu hanañ, "Yahalêm pik ek yanañ avômalô inin kambom bêt ek ñê malenin pusip tem nêgê tak ma ñê êyê tak tem malenin pusip."

* 9:17: Jon 4:19 * 9:31: Sng 34:15 * 9:34: Sng 51:5 * 9:40: Mat 15:14

40 *Ma Palisi doho êmô ba elanô abô êñ. Ma enañ hik yani lin, “Aisé! Yêlô ma nê maleñij pusip havij e?”

41 Ma Yisu hanañ, “Maleñij pusip, êñ ma kambom mi. Ma donjom môlô othak onañ, ‘Yêlô athak ayê tak.’ Ba intu môlônim kambom havalonj môlô lonj denañ.”

10

Yisu ma boksipsip iniñ alañ

1 Yisu hanañ, “Yanañ avanôñ binj êndênj môlô. Ôpatu ba hasôv lôk kisi ma miñ habitak hayô kola abôlêk ek enja bôksipsip ami, yani ma anyô vani lôk anyô kambom. 2 Ma anyô hathak habitak hayô kola abôlêk ba hi, intu boksipsip iniñ alañ. 3 Anyô hayabinj kola halate abôlêk vê ek boksipsip alañ enja anêñ bok. Halam tomtom iniñ athênj ma elanô ba halom i hi yaiñ. 4 Yani hawa anêñ boksipsip sapênj ele yaiñ yôv ma hamôñ ma boksipsip evenj yam. Boksipsip eyala alañsi lenjelo ba intu esopa i. 5 Ma anyô yanj ma êthônj ôpênj laselo paliñ ba intu êsôv ma miñ ethak esopa ami.” 6 Yisu havuñ abô ba miñ eyala anêñ ôdônj ami.

7 Aênj ba Yisu hanañ hathak lonjbô nena, “Avanônj! Yanañ êndênj môlô nena yada ma hatôm kola abôlêk ek boksipsip nêyô kola kapô. 8 *Avômalô sapênj atu ba êmônj ek ya ma nê vani lôk nê kambom. Ma donjom boksipsip miñ elanô thêlô lenjelo ami. 9 Yada ma kola abôlêk. Anyô te halêm hadênj ya ba hayô kola kapô ma Wapômbênj tem nêmi yani bulubiñ. Ôpênj tem ni ba êlêm êmô kola kapô ma tem êpôm nômi mavi ek enjañ. 10 Anyô vani halêm ek enja boksipsip vani lôk injik i vônô lôk imbulij i. Ma donjom yahalêm ek neja lôkmala atu ba êmô thêlô kapôlônij sinj.

11 * “Ya ma boksipsip iniñ alañ mavi ba yahatak yenañ lôkmala ek nêmi boksipsip sa. 12 *Alañ anêñ nê ku ma miñ boksipsip iniñ alañ ami. Ba êyê avuñ yatap te halêm ma tem netak boksipsip nêmi ma nêsôv ba ini. Ma avuñ yatap tem indupuniñ

i ba nêsôv mayaliv. 13 Alañ anêñ nê ku ma lenjinhavinj vuli iyom ma miñ lenjinhiki hathak boksipsip ami. Ba intu thêlô êsôv ba i.

14 “Yada iyom intu boksipsip iniñ alañ mavi. Yahayala yenañ boksipsip ma thêlô eyala ya 15 *hatôm atu ba Wakamik hayala ya ma yahayala Wakamik. Ma yahatak yenañ lôkmala ek nêmi boksipsip sa. 16 *Yenañ boksipsip doho miñ êmô kola êntêk kapô ami. Ma yahalam i ma tem nedañô yalenjelo ma tem yandom i ba ni nêyô kola kapô ek nimbatak ôdônj donjom lôk alañ donjom iyom. 17 *Wakamik lahavinj ya ba intu yalenjavinj yani ek yatak yenañ lôkmala ma tem yanja esak lonjbô. 18 Anyôla miñ hatôm nêmi yenañ lôkmala vê ami. Mi. Yada yenañ yalenjavinj ek yatak yenañ lôkmala. Yahatôm yatak ma yahatôm yanja esak lonjbô. Wakamik hanañ ek yandum aênj.”

19 Avômalô Israêl elanô abô êñ ma evak i vose hi ôdônj ju hathak lonjbô. 20 Ma bêñ anônj enañ nena, “Ngôk kambom hamô havij yani ba anêñ auk molo. Aisé ka môlô olanô anêñ abô?”

21 Ma donjom vi enañ, “Mi! Anyô lôk ngôk te miñ hatôm enañ abô takênj ami. Ma ngôk kambom miñ hatôm indum maleñ pusip mavi ami. Mi.”

Nê Israêl miñ êvhavinj ami

22 Waklavônj Êv Mek Ek Unyak Mathenj hayô ba avômalô Israêl i Jelusalem ek nêgê.*

Lêk ma belenj simbak 23 ba Yisu havenj unyak mathenj anêñ kapo danj te ba elam nena Solomon Anêñ Kapo Danj. 24 Ma avômalô Israêl ekalabu yani sinj ma enañ, “Huvuñ abô ba anjê ka tem onañ nena o ma opalê? O ma Mesia atu e? Êñ ma onañ bêñ.”

25 Ma Yisu hanañ viyanj nena, “Bôk yahanañ yôv hadênj môlô lôk lavônij takatu ba yahadum hathak Wakamik anêñ athênj hik ya thô hadênj môlô. Ma miñ ôêvhavinj

* 10:8: Jer 23:1-2; Ese 34:2-3 * 10:11: Sng 23:1; ALK 7:17 * 10:12: Ap 20:29 * 10:15: Mat 11:27; 1Jon 3:16
* 10:16: Ais 56:8; Ese 34:23 * 10:17: Plp 2:8-9 * 10:22: Sêbôk ba avômalô lonj buyanj ibulij unyak mathenj ma avômalô Israêl ik vovak. Vêmi ma êv mek ek unyak mathenj hathak lonjbô. Ba intu avômalô Israêl lenjhabi waklavônj êñ.

ya ami. ²⁶ Ek malê nena môlô ma miñ yenañ boksipsip ami ba intu miñ ôêvhaviñ ya ami. ²⁷ Yenañ boksipsip ma ethak elañô yalenselo. Yahayala thêlô ma thêlô ethak esopa ya. ²⁸ *Yahêv lôkmala atu ba tem nêôm êtôm wak nômbêñ intu sapêñ hadêñ yenañ avômalô ek miñ nema ami lôk miñ hatôm anyôla enja i vê ênjêk yabaheñ ami. ²⁹ Wakamik hêv i hadêñ ya, ma yani ma bêñ ek nômkama sapêñ ba miñ hatôm anyôla nêôm thêlô vê ênjêk Wakamik bañ ami. ³⁰ Yai lôk Wakamik ma doñtom iyom.”

³¹ Avômalô Israe elwa valu hathak loñbô ba idum ek nijik Yisu vônô. ³² Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô bôk ôyê lavôññij mavi bêñ anôñ atu ba yahadum yôv. Ku êñ ma Wakamik hêv hadêñ ya. Ma lavôññij aîsê intu yenañ kambom ba udum ek uñgwik ya esak valu?”

³³ *Ma thêlô enañ viyañ, “Yêlô adum ek nañgik o esak valu ek malê nena honañ abôma hathak Wapômbêñ nena oda ma Wapômbêñ. Ma doñtom o ma anyô pik iyom. Ma miñ yêlô lenññhabi lavôññij la ami. Mi.”

³⁴ Ma Yisu hanañ, “Môlô da unim abô balabuñ te hanañ nena, ‘Wapômbêñ da halam môlô nena wapômbêñ.’ *Kapya Yen 82:6*

³⁵ “Odañô! Abô atu ba hêk Wapômbêñ anêñ kapya ma avanôñ ba bôk hêv hadêñ avômalô takatu ba halam i nena, ‘wapômbêñ’. ³⁶ Ma hatak ya hatôm anêñ anyô ek yalêm pik êntêk ba intu ya ma wapômbêñ hatôm môlô. Ma doñtom ya ma nakaduñ ba intu ya ma bêñ ek môlô. Aêñ ba yahanañ nena, ‘Ya ma Wapômbêñ Nakaduñ’ ma yahanañ abôma hathak Wapômbêñ aîsê ba intu onañ ya bêñ? ³⁷ Yahadum ku takatu ba Wakamik hadum ba intu nônêmimbiñ ya. ³⁸ *Ma ôdô nônêmimbiñ ya, êñ ma nônêmimbiñ lavôññij iyom. Nônêmimbiñ yenañ ku takatu ek êndôñ môlô ek noyala katô nena Wakamik hamô ya kapô ma yahamô Wakamik kapô.”

³⁹ Êñ ma idum ek nebalonñ yani esak loñbô. Ma doñtom hêv i vê hêk thêlô ba hi.

⁴⁰ *Ma habup hayô ñañ Jolodañ ba hi ma hamô loñ sêbôk ba Jon hathik avômalô halôk ⁴¹ ma avômalô bêñ anôñ i hadêñ yani ma enañ, “Avanôñ! Jon miñ hadum lavôññij te ami. Ma doñtom abô takatu ba yani hanañ hathak ôpêntêk ma avanôñ.” ⁴² Ma avômalô loñ êñ bêñ anôñ êvhaviñ yani.

11

Lasalus hama

¹ *Anyô te hapôm lijiñ ba anêñ athêñ nena Lasalus. Yani ma anyô Betani. Betani êñ ma avi loyañ Malia lo Mata iniñ malak ôdôñ. ² *Malia êñ atu ba yani hañgasô nôôm ôv mavi hayô hamô Anyô Bêñ va ma haya lopali vê hathak wakadôk ñaunñ. Anyô lijiñ êñ ma Lasalus, Malia atu limalô. ³ Ma avi lo yañ êv abô hadêñ Yisu nena, “Anyô bêñ, anêñ anyô môlô hapôm lijiñ.”

⁴ *Yani halañô abô êñ ma hanañ nena, “Lijiñ êñ anêñ anôñ ma miñ ñama ami. Lijiñ êñ habitak ek injik Wapômbêñ anêñ lôkmaññij thô. Ma lôkmaññij êñ tem injik ya Nakaduñ anêñ lôkmaññij thô aêñ iyom.” ⁵ Yani lahaviñ Mata lo yañ Malia ma Lasalus bêñ anôñ. ⁶ Ma doñtom yani halañô nena Lasalus hapôm lijiñ ma miñ hi kethenñ ami ma hamô loñ êñ hatôm wak ju.

⁷ Êñ ma hanañ hadêñ ñê ku, “Alalô nabôana Judia.”

⁸ Ma thêlô enañ, “Kêdôñwaga, loñ êñ ma waksêñyôk ma avômalô Israe el idum ek nijik o vônô esak valu! Ma hudum ek ômbônu eka?”

⁹ Ma hanañ, “Wakma laumiñ ba lahavuju hadêñ wak te, aêñ e? Ma pik êntêk êñ anêñ deda habi ba anyô êyê tak. Ma tem miñ nêndôk ami. ¹⁰ Ma bôlôvôñ ma deda mi ba anyô evenñ ma tem nêndôk.”

¹¹ Vêñ ma hanañ, “Alalôaniñ anyô môlô Lasalus hêk sôm ba tem yana ek yañgik liñ.”

¹² Ma ñê ku enañ, “Anyô Bêñ, dô! Hêk sôm ek lijiñ etak yani ba imbitak mavi.” ¹³ Thêlô esonñ nena hanañ hathak Lasalus hêk sôm la. Ma doñtom mi. Hanañ hathak Lasalus anêñ ñama.

¹⁴ Ba intu hanañ bêñ nena, “Lasalus lêk hama ¹⁵ ba miñ yahamô haviñ ami ba

* 10:28: Jon 3:16; 6:39 * 10:33: Wkp 24:16 * 10:38: Jon 14:10-11 * 10:40: Jon 1:28 * 11:1: Luk 10:38-39

* 11:2: Jon 12:3 * 11:4: Jon 9:3

intu yalenmavi. Ma tem yanêm môlô sa ek nônêmimbiņ. Alôana i!”

16 *Êņ ma Tomas anêņ athêņ yaņ nena Didimus* hanaņ hadêņ nê ku vi nena, “Alôana imbiņ yani ek nijik alalô vônô imbiņ.”

Yisu ma lôkmala anêņ ôdôn

17 Yisu thêlô êyô Betani ma yani halaņô nena Lasalus bôk hêk siô hatôm wak ayova.

18 Loņ êņ hamô habobo Jelusalem ba hatôm kilomita lô iyom. 19 Ma avômalô Israeļ bêņ anônê êlêm ek nênem Malia lo Mata thêvô. 20 Mata halaņô nena Yisu lêk halêm êņ ma hi ek êņjê. Malia ma hamô unyak.

21 Ma Mata hanaņ, “Anyô Bêņ, hômô loņ êntêk ma yenaņ livôn tem miņ ema ami. 22 Ma doņtom yahayala nena malêla takatu ba honaņ hik Wapômbêņ liņ, êņ ma tem yani indum.”

23 Ma Yisu hanaņ, “Livôm tem imbiyô esak loņbô.”

24 *Ma Mata hanaņ, “Avanônê! Pik lo leņ anêņ daņ ba avômalô iviyô ma tem yani imbiyô imbiņ.”

25 Ma hanaņ, “Yada ma anyô yahik avômalô liņ lôk yahêv lôkmala hadêņ i. Ma ôpatu ba hama ma doņtom hêvhaviņ ya, ôpêņ tem êmô lôkmala. 26 Avômalô takatu ba êvhaviņ intu ewa lôkmala anônê ma tem miņ nema ami. Hôêvhaviņ abô êntêk mena mi e?”

27 *Ma Mata hanaņ, “Anyô Bêņ! Avanônê! Yahêvhaviņ nena o ma Mesia lôk Wapômbêņ Nakaduņ atu ba bôk hanaņ nena tem êlêm pik êntêk.”

28 Êņ ma Mata hi hanaņ yaôna hadêņ Malia, “Kêdônwaga hayô ba halam o.”

29 Malia halaņô abô êņ ma haviyô kethêņ ba hi ek êņjê. 30 Yisu hamô loņ atu ba Mata hapôm yani halôk ma miņ hayô malaklêvônê ami. 31 Avômalô Israeļ takatu ba êmô unyak haviņ Malia ek nênem yani thêvô êyê haviyô kethêņ ba hi yaiņ ma esopa ba i. Thêlô esoņ nena hi ek endañ embeņ siô la. 32 Malia hi hayô loņ atu ba Yisu hamô ma hayê yani. Ma halek vadôn

lêlô habobo Yisu valuvi ma hanaņ, “Anyô Bêņ, hômô loņ êntêk ma tem miņ livônê ema ami.”

33 Yani halaņô Malia lôk avômalô iniņ asêņ malêņ ba lamalaiņ lôk lahiki bêņ anônê.

34 Ma hanaņ, “Môlô ôdô yani hêk êsê?”

Ma thêlô enaņ, “Anyô Bêņ, ôlêm nônêgô.”

35 Enaņ aêņ ma halaņ.

36 Ma avômalô Israeļ takêņ enaņ, “Alikak! Yani lahaviņ ôpêntêk bêņ anônê.”

37 *Ma doņtom doho enaņ, “Anyô êņ hadum ba nê maleņiņ pusip êyê tak. Ma tem indum aêņ iyom êndêņ ôpêntêk ba miņ hatôm ema ami.”

Yisu hik Lasalus liņ hathak loņbô

38 Yisu lamalaiņ ba lahiki bêņ anônê hathak loņbô aleba hi hayô siô. Siô êņ ma valu abyaņ te ba epesaņ hêk dumlolê. Ma valu te hamô lôv abôlêk siņ. 39 Ma hanaņ, “Nônêm valu vê!”

Mata, anyô ŋama êņ anêņ livavi, hanaņ, “Anyô Bêņ, bôk hêk siô hatôm wak ayova ba kupik bôk ôvpalê.”

40 Ma hanaņ, “Lêk yahanaņ hadêņ o yôv! Hôêvhaviņ, ma tem nônêgô Wapômbêņ anêņ lôkmaņgiņ.”

41 Êņ ma thêlô êv valu vê. Ma hayê leņ ma hanaņ, “Wakamik! Hothak holaņô yenaņ abô ba yalenmavi. 42 Yada yahayala yôv nena wak nômbêņ intu ma holaņô yenaņ abô. Ma doņtom yahanaņ abô êntêk ek nênem avômalô takêntêk sa ek nênemimbiņ nena hôêv ya ba yahalêm.”

43 Êņ ma halam lôklala nena, “Lasalus, ôlêm yaiņ!” 44 Ma hatak siô ba hale yaiņ. Ivuvi va lo baņ hathak sôp seleņ ma thohavloma ma ivuliv hathak sôp. Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlô, “Nopole sôp vê ek ni.”

45 *Ma avômalô Israeļ takatu ba elañ haviņ Malia êyê nôm atu ba Yisu hadum ba bêņ anônê êvhaviņ. 46 *Ma doņtom vi i hadêņ nê Palisi ma enaņ hathak nôm takatu ba yani hadum. 47 Êņ ma nê bêņbêņ êbôk da lôk nê Palisi takatu ba elam nena Sanhedlin* elam sa te ba enaņ nena, “Ôņgô! Anyô êntêk hadum lavônjiņ bêņ anônê. Ma alalô

* 11:16: Mak 14:31 * 11:16: Abô Glik “Didimus” anêņ ôdônê ‘anyô lopopek’. * 11:24: Jon 6:40 * 11:27: Jon 6:69 * 11:37: Jon 9:6-7 * 11:45: Jon 7:31 * 11:46: Luk 16:31 * 11:47: Elam iniņ kaunsil nena “Sanhedlin”.

ayê loj eka? ⁴⁸ Atak yani ba hadum ku êj, ma tem avômalô sapêj nênimbinj. Êj ma Lom tem nêlêm nimbulinj alalôaniñ unyak mathenj lôk avômalô sapêj.”

⁴⁹ Ma thêlôninj anyô te anêj athêj nena Kaiapas. Ma sondabêj êj ma yani hatôm anyô bêj habôk da ba hanañ hadêj thêlô nena, “Môlô molo e? ⁵⁰ Odañô! Môlô ôthônj auk êntêk palinj e? Anyô te hama êj ma nôm yaôna. Ma avômalô Israêl sapêj ema êj ma malainj bêj. Aêj ba mavi ek anyô te iyom ema ek nêlêm avômalô bêj anônj sa.”

⁵¹⁻⁵² *Sondabêj êj ma Kaiapas hatôm anyô bêj habôk da. Ba intu hanañ abô loj kapô atu ba tem injik anônj nena Yisu tem ema ek nêlêm avômalô Israêl sa lôk isup Wapômbêj anêj nali takatu ba êmô may-aliv esak doñtom ek malê nena miñ hama ek nêlêm avômalô Israêl iyom sa ami. Ma Kaiapas miñ hanañ abô êj hatôm yanida anêj auk ami. ⁵³ *Nê bêjbêj elañô Kaiapas anêj abô ma êbôlêm lojôndê ek nijik Yisu vônô.

⁵⁴ Êj ma Yisu hatak avômalô Israêl ma hi Eplaim atu hamô habobo loj thiliv ek êmô imbinj anêj nê ku doho ba intu miñ havenj Israêl malêvônj ami.

⁵⁵ Avômalô Israêl ininj waklavônj Hale ba Hi habobo. Ma avômalô lomalak bêj anônj i daku Jelusalem ek nêpôpêk i ek nêgê waklavônj êj. ⁵⁶ Ma thêlô iminj unyak mathenj anêj piklêvônj ek nêmbôlêm Yisu. Ma thêlôda enañ hadêj i, “Môlô lemhabi aisê? Yani tem êlêm ênjê waklavônj êntêk imbinj mena mi e?” ⁵⁷ Ma doñtom nê bêjbêj êbôk da lôk nê Palisi enañ lôklokwanj hadêj avômalô, “Anyô te hayê nena Yisu hamô êsê êj ma enañ bêj ek nebalonj yani.”

12

Malia hathik Yisu va (Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

¹ *Wak bahenji ba lahavute hêk denañ ek êyô waklavônj Hale ba Hi. Ma Yisu hi Betani, Lasalus anêj loj, ôpatu ba yani hik liñ hathak lojbô hêk ñama. ² *Êj ma thêlô engabôm nôlêm leñinj mavi ek yani. Mata

hathô nôlêm ma Lasalus hamô havinj nê takatu ba eyañ nôlêm havinj Yisu. ³ *Ma Malia hawa kolopak nôlêm ôv mavi hamô kapô ba anêj vuli ma bêj anônj ba hangasô hayô hamô Yisu va kapô luvi. Ma hathav lôthôk vê hathak yanida wakadôk ñaun. Ma nôlêm ôv mavi atu anêj ôv havenj unyak kapô êj sapêj.

⁴ Ma Yisu da anêj nê ku te elam nena Judas Iskaliot ôpatu ba tem enañ yani bêj hayê ba hanañ, ⁵ “Nôlêm ôv mavi êj ma anyô hadum ku sondabêj daluk te ek nêlêm vuli! Ma lêk engasô oyanj iyom! Nanêlêm nôlêm êj ek anyô vi nênimbinj vuli ba naja valuseleñ ek nanêlêm êndêj avômalô siv.” ⁶ Judas anêj ku hayabinj avômalô êvhavinj ininj valuseleñ ma doñtom anyô vani te ba hathak hawa vi vani hatôm yanida anêj lahavinj. Ba intu hanañ aêj. Ma miñ lahiki hathak avômalô siv ba hanañ ami.

⁷ Ma Yisu hanañ, “Notak yani. Avi êj hapôpêk yenañ ñama. ⁸ *Avômalô siv tem nêlêm imbinj môlô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Ma doñtom tem miñ yamô imbinj môlô sawa daim ami.”

⁹ Avômalô Israêl bêj anônj elañô nena Yisu hamô Betani. Êj ma i ek nêgê yani. Thêlô miñ i ek nêgê yani iyom ami. Mi. Leñinj havinj nêgê Lasalus imbinj, ôpatu ba Yisu hik liñ hathak lojbô hêk ñama. ¹⁰⁻¹¹ *Ba intu avômalô Israêl bêj anônj êvhavinj ba esopa Yisu. Ma nê bêjbêj êbôk da evak abô ek nijik Lasalus vônô imbinj Yisu.

*Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kinj
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:29-40)*

¹² Haviyô hayañ ma avômalô nômbêj atu ba bôk i Jelusalem ek nêgê waklavônj Hale ba Hi elañô nena Yisu havenj ba hi Jelusalem. ¹³ *Ma ewa nôkyalô thanañ ba i êpôm Yisu ma elam kaêk nena, “Osana!”

“Wapômbêj nêlêm lamavi êndêj ôpatu ba halêlêm hathak Anyô Bêj anêj athêj!”

Kapya Yej 118:25-26

“Wapômbêj nêlêm lamavi êndêj avômalô Israêl ininj Kinj!”

* **11:51-52:** Jon 10:16 * **11:53:** Jon 5:18 * **12:1:** Jon 11:1,43 * **12:2:** Luk 10:40 * **12:3:** Luk 7:37-38

* **12:8:** Lo 15:11 * **12:10-11:** Jon 11:45 * **12:13:** Jon 1:49

14 Yisu hawa bok donji map te ba hayô hamô hatôm atu ba bôk eto halôk Wapômbên anên kapy nena,

15 “Môlô avômalô Saion miñ nôkô ami.

Ôngô! Unim kiñ halêm!

Yani hayô hamô bok donji nakaduñ te ba halêm!”

Sekalaia 9:9

16 *Nê ku êyê nôm takên ma donjom êthôn anên ôdôn paliñ. Ma Yisu hama ba haviyô hathak lonbô ma miñ leññhabi abô takatu ba bôk eto halôk Wapômbên anên kapy. Êñ ma eyala nena abô êñ eto hathak Yisu da lôk leññhabi nôm takatu ba idum hadên yani.

17 Avômalô takatu ba bôk êyê Yisu halam Lasalus hêk siô ba hik liñ hathak lonbô enañ haven denañ ba abô êñ hi mayaliv.

18 Aên ba avômalô bên anôn elañ nena Yisu bôk hadum lavônñ êñ. Ba intu etak Jelusalem ba i ek nêpôm yani. 19 Nê Palisi êyê ma thêlôda enañ hadên i, “Ôngô! Avômalô sapên lêk esopa yani ba alalôaniñ ku anôn mi.”

Yisu anên ku hayô

20 Avômalô lon buyañ doho i daku Jelusalem ek nêgê waklavôn Hale ba Hi ba nênem yen imbiñ avômalô Israel. 21 Ma i hadên Pilip, anyô Betsaida anên Galili. Ma enañ hik yani liñ, “Anyô bên, yêlô adum ek nagê Yisu.” 22 Êñ ma Pilip hi hanañ hadên Andulu ba thai i enañ hadên Yisu.

23 *Ma Yisu hanañ, “Wakma lêk hayô yôv ek injik Anyô Anên Nakaduñ anên lôkmanññ thô. 24 *Yanañ avanônñ biñ êndên môlô. Yanvêk te miñ evatho halôk pik ami, êñ ma tem miñ injik anôn ami. Tem ida êmô aên. Ma donjom yanvêk atu ba evatho halôk pik, êñ ma hama ba tem injik anên anôn bên anôn. 25 *Anyô te lahaviñ anên lôkmala bên anôn êñ ma anên lôkmala êñ tem nê yak ba mi. Ma anyô te hapôlik hathak anên lôkmala pik êntêk êñ ma tem embalon anên lôkmala êñ lon wak nômbên intu sapên. 26 Ôpatu ba hadum ek indum yenañ ku ma esopa ya ba lon atu ba yahamô ma tem êmô

imbiñ. Ma Wakamik tem enañ abô mavi esak ôpên.

27 * “Lêk yalenmalain bên ba hatôm yanañ nena, ‘Wakamik, nê ya bulubiñ.’ Dô! Yahalêm ek yandum ku êñ. 28 Wakamik, nungwik anên lôkmanññ thô!”

Êñ ma kaêk te halam anên malak leñ nena, “Bôk yahik yenañ lôkmanññ thô yôv. Ma tem yandum esak lonbô.” 29 Avômalô nômbên atu imiñ lon êñ elañ abô êñ ba enañ, “Kakalu!” Ma doho enañ, “Anela te hanañ abô hadên yani!”

30 Ma Yisu hanañ nena, “Kaêk êñ halêm ek nê môlô sa. Yani miñ halam ek nê ya sa ami ma mi. 31 Ku nenañ avômalô pik bên lêk hayô yôv. Ba tem nimbi pik êntêk anên anyô bên kambom atu ni. 32 *Ma tem nênem ya liñ êtôm sêbôk ba Mose hathôkwên umya dahô hathak a ek endom avômalô sapên nêlêm êndên ya.” 33 *Yisu hanañ abô êñ ek injik lonônndê atu ba tem nijik yani vônô esak alovalañññ thô.

34 *Ma avômalô nômbên atu enañ, “Abô balabuñ hanañ nena Mesia atu tem êmô êtôm wak nômbên intu sapên ba yêlô ayala abô êñ. Ma honañ nena nêsôkwên o Anyô Anên Nakaduñ esak a. Anyô Anên Nakaduñ êñ ma opalê?” 35 *Ma Yisu hanañ, “Sawa bidon iyom ma deda tem êmô imbiñ môlô. Ba ôpatu haven momañiniñ ma hathôn nena tem ni êsê. Aên ba intu môlô nomben yapin êña tem momañiniñ êyô môlô vôv! 36 *Deda hamô haviñ môlô denañ. Aên ba nônemimbiñ yani ek môlô tem numbitak deda anên avômalô.” Yisu hanañ abô êñ yôv ma hatak thêlô ba hi hakopak.

Avômalô bên anôn miñ êvhaviñ Yisu ami

37 Yisu bôk hadum lavônññ lomaloma hêk avômalô malenñ. Ma donjom miñ êvhaviñ yani ami 38 ek plopet Aisaia anên abô injik anôn nena,

“Anyô Bên, opalê lêk hêvhaviñ alalôaniñ abô?”

* 12:16: Jon 2:22 * 12:23: Jon 13:31-32; 17:1 * 12:24: 1Ko 15:36 * 12:25: Mat 16:25 * 12:27: Sng 6:3; 42:5; Mat 26:38 * 12:32: Jon 3:14 * 12:33: Jon 18:32 * 12:34: Sng 110:4; Ais 9:7; Dan 7:14 * 12:35: Jon 8:12 * 12:36: Ep 5:8

Ma opalê lêk hayê anêm lôklokwanj atu
ba bôk huik thô? Mi anôj.” *Aisaia*
53:1

³⁹ Avômalô iniñj lôklokwanj mi ek nêmbin
ba intu plopet Aisaia bôk hanañj hêk
Wapômbênj anêñj kapya aêntêk,

⁴⁰ “Yani habi thêlô maleñj sinj
ma hik thêlônij auk sinj

ek miñj nêgê esak maleñj
lôk neyala ênjêk iniñj auk

ba nêmbô nêlêm êndênj ya ek yandum
thêlô mavi ami.” *Aisaia 6:10*

⁴¹ *Aisaia bôk hayê Yisu anêñj lôkmanjij.
Aênj ba yani hanañj abô êñj hathak Yisu.

⁴² *Ma avômalô Israeël iniñj nê bênjênj
doho êvhavij Yisu ma donjom miñj enañj
iniñj êvhavij bênj ami. Thêlô êkô ek Palisi
nênêm i vê ⁴³ *ba intu leñjijhavij avômalô
pik iniñj leñjijmavi bênj anôñj hamôñj ek
Wapômbênj anêñj lamavi. ⁴⁴ Ma Yisu ha-

lam kaêk nena, “Ôpatu ba hêvhavij ya ma
hêvhavij ôpatu ba hêv ya ba yahalêm havij.
Miñj hêvhavij ya iyom ami. ⁴⁵ *Ôpatu ba
hayê ya, êñj ma hatôm hayê ôpatu ba hêv ya
ba yahalêm. ⁴⁶ Yahalêm hatôm deda hamô
pik ek opalêla takatu ba êvhavij ya ma tem
miñj nêmbô momanjiniñj esak lonjô ami.

⁴⁷ * “Yahalêm ek yanêm avômalô pik bu-
lubij. Ma miñj yahalêm ek yandum abô ek
avômalô pik ami. Aênj ba opalêla takatu ba
elanj yenañj abô ba miñj esopa ami ma tem
miñj yandum abô ek i ami. ⁴⁸ Abô takêntêk
ba yahananj êñj iyom intu tem êtôm abô nin-
dum abô esak êndênj pik lo leñj anêñj danj ba
opalê atu ba hadô ya ba miñj halanj yenañj
abô ami, êñj ma tem yani indum abô. ⁴⁹ Ma
Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu
hêv abô êñj ba yahananj. Miñj yada yahananj
yenañj abô ami. Ba intu tem nindum abô
esak abô êñj iyom. ⁵⁰ Ma yahayala nena
Wakamik anêñj abô tem nêmbô lôkmala atu ba
nêmbô êtôm wak nômbênj intu sapênj. Aênj
ba yahananj abô takatu ba Wakamik hêv
hadênj ya iyom.”

13

Yisu hathik nê ku venjijkapô

* **12:41:** Ais 6:1 * **12:42:** Jon 9:22 * **12:43:** Jon 5:44 * **12:45:** Jon 14:9 * **12:47:** Jon 3:17 * **13:2:** Luk
22:3; Jon 13:27 * **13:3:** Jon 3:35; 16:28 * **13:10:** Jon 6:64,70-71; 15:3 * **13:14:** Mat 20:28; Luk 22:27

¹ Avômalô Israeël iniñj waklavônj Hale ba
Hi habobo. Ma Yisu hayala nena anêñj
waklavônj etak pik ba ni ek Lambô lêk hayô.
Yani hathak lahavij anêñj avômalô takatu
ba êmbô pik aleba hayô wakma hatak i. Ma
dokte ma tem injik anêñj lahavij anêñj anôñj
thô êndênj thêlô.

² *Yañsinj ma thêlô eyañj nômbô. Ma
Sadañ bôk halôk Judas la yôv ek enañj Yisu
bênj. Judas êñj ma Saimon Iskaliot nakaduj.

³ *Ma Yisu hayala nena Wapômbênj hatak
nôm kama sapênj halôk yanida banj. Lôk hay-
ala nena yanida halêm anêñj Wapômbênj ba
tem êmbôni êndênj Wapômbênj esak lonjô.

⁴ Êñj ma hatak nômbô hamô. Ma habi anêñj
kwêv thô hatôm anyô athênj mi ma hawa
sôp te ba havuvi hayô havenj lamalim. ⁵ Ma
hanjasô ñañj halôk belev te ba hathik anêñj
nê ku venjij kapô. Ma haya vê hathak sôp
atu ba havak hawê havenj lamalim.

⁶ Yani hathik anyô vi iniñj yôv ma hadum
ek isik Saimon Pita anêñj. Ma Pita hanañj,
“Anyô Bênj, hudum ek usik yavenjkapô e?”

⁷ Ma hanañj, “Hôthônj nômbô atu ba lêk ya-
hadum. Wak te am ka tem oyala.”

⁸ Ma Pita hanañj, “Dô! Miñj usik
yavenjkapô ami. Mi anôñj.”

Ma hanañj viyañj, “Miñj yahathik o ami
ma tem miñj umbitak yenañj avômalô te
ami.”

⁹ Ma Saimon Pita hanañj, “Anyô Bênj, êñj
ma usik yabahanj lôk yalenj kadôk imbij ma
miñj usik yavenjkapô iyom ami.”

¹⁰ *Ma yani hanañj hadênj ôpênj nena,
“Anyô bôk hathik i yôv, ma miñj isik i esak
lonjô ami. Isik va iyom ek malê nena
lijkupik ma mabuj. Ma môlô ma mabuj.
Ma donjom miñj sapênj mabuj ami.” ¹¹ Yisu
lêk hayala ôpatu ba tem enañj yani bênj. Ba
intu hanañj, “Miñj sapênj mabuj ami.”

¹² Yani havôkwij thêlô venjij yôv ma
hik anêñj kwêv hathak lonjô ma halôk
hamô. Ma hanañj hik thêlô lij, “Môlô oy-
ala nômbô atu ba lêk yahadum anêñj ôdônj
e? ¹³ Ya môlônim Kêdônjwaga lôk môlônim
Anyô Bênj ba intu môlô udum mavi ba
olam ya nena ‘Kêdônjwaga’ lôk ‘Anyô Bênj’.

14 *Ôngô! Ya ma môlônim Anyô Bêñ lôk Kêdônwaga ma donjom lêk yahathik môlô vemim hatôm anyô athên mi. Aên ba môlô sapên nusik môlônim avômalô vi venjij aên iyom. 15 *Yahik ku êñ thô hadên môlô ek nosopa yaveŋgwam ba nundum êtôm atu ba lêk yahadum hadên môlô. 16 *Yanañ avanôn biñ êndên môlô. Anyô ku ma miñ bên ek anên anyô bên ami. Ma anyô atu ba hi ma miñ bên ek ôpatu ba hêv yani ba hi ami. 17 Lêk môlô oyala auk takên. Ba udum aên ma tem Wapômbên lamavi esak môlô.

Yisu hayala Judas anên kambom

(Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23)

18 “Ma miñ yahanañ abô êñ hathak môlô sapên ami. Yahayala môlô nê takatu ba yahalam yôv unim auk. Ma donjom abô atu ba hêk Wapômbên anên kapyia tem injik anôn aëntêk,

‘Ôpatu ba hayañ nôm haviñ ya ma tem nêñ vaŋgwam liñ ek embak ya esak.’
Kapya Yen 41:9

19 * “Nôm êñ habitak ami denañ ma lêk yahanañ hadên môlô yôv ek waklavôn atu ba nôm êñ habitak ma môlô tem nônêmimbiñ ya nena Yada Yahamô. 20 *Yanañ avanôn biñ êndên môlô nena ôpatu ba hawa anyô te atu ba yahêv hathôk thô, yani hawa ya thô haviñ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviñ.”

21 Yisu hanañ yôv ma lamalaiñ kambom. Ma hanañ bên nena, “Yanañ avanôn biñ êndên môlô. Môlô te tem enañ ya bên!”

22 Ma nê ku êthôn nena thêlô alisê intu tem indum nôm êñ ba ititiñ i mayaliv. 23 Nê ku ali atu ba Yisu hathak lahaviñ bên anôn hamô habobo yani. 24 Ma Saimon Pita hik thô hathak wakadôk nena, “Onañ injik yani liñ nena yani hanañ hathak opalê.”

25 Êñ ma ôpên hanañ thikuthik nena, “Anyô Bêñ, honañ hathak opalê?”

26 Ma Yisu hanañ, “Tem yatak polom te êndôk thôk ba yahêv hadên môlô te. Êñ ma ôpên.” Ma hatak polom selen êñ halôk thôk ma hêv hadên Judas, Saimon Iskalot nakaduñ. 27 *Judas hawa polom êñ ma Sadañ halôk yani kapô.

Ma Yisu hanañ hadên yani, “Nu undum anêm ku kethên.” 28 Nê takatu ba eyañ nôm haviñ Yisu elañ ma donjom êthôn anên abô atu ba hanañ hathak Judas anên ôdôn paliñ. 29 Judas ma anyô hayabiñ valuselen. Aên ba doho eson nena Yisu hanañ ek ni nêñ nômkama vuli ek nêgê waklavôn Hale ba Hi mena ni nêñ nômkama êndên nê siv la. 30 Judas hawa polom êñ yôv ma hatak thêlô ba hi. Ma lêk bôlôvôn.

Yisu hêv abô balabuñ lukmuk

31 *Judas hi yôv ma Yisu hanañ, “Dokte ma avômalô tem nêgê ya Anyô Anên Nakaduñ atu anên lôkmañgiñ thô. Ma lôkmañgiñ êñ tem injik Wapômbên anên lôkmañgiñ anôn thô. 32 *Ma kasana Wapômbên tem injik ya Anyô Anên Nakaduñ atu anên lôkmañgiñ thô aên iyom.

33 * “Yenañ avômena, tem yamô vauna imbiñ môlô. Ma môlô tem nômbôlêm ya. Ma donjom môlô miñ ôtôm unu lon atu ba tem yana ami. Bôk yahanañ abô êñ hadên avômalô Israeël ma lêk yahanañ abô bô êñ hathak lonbô.

34 * “Ma yahêv balabuñ lukmuk te hadên môlô nena lemimimbiñ am êtôm atu ba lêk yalenhaviñ môlô. 35 Môlô lemimhaviñ am aên ma tem avômalô sapên nêgê môlô nena yenañ avômalô takatu ba esopa ya.”

Yisu hanañ nena Pita tem enañ nena hathôn yani paliñ

(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

36 Saimon Pita hanañ hik Yisu liñ, “Anyô Bêñ, nu êsê?”

Ma Yisu hanañ, “Lon atu ba tem yana ma miñ hatôm osopa ya ami. Ma donjom wak te am ka tem osopa ya.”

* 13:15: Plp 2:5; Kol 3:13; 1Pi 2:21 * 13:16: Mat 10:24 * 13:19: Jon 14:29; 16:4 * 13:20: Mat 10:40
* 13:27: Jon 13:2 * 13:31: Jon 12:23 * 13:32: Jon 17:5 * 13:33: Jon 7:33-34 * 13:34: Jon 15:12,17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

³⁷ Ma Pita hanañ, “Anyô Bêñ, aisê ba miñ hatôm yasopa o êndêñ yaô ami? Tem yatak yenañ lôkmala ek yanêm o sa!”

³⁸ Ma Yisu hanañ, “Avanôñ e? Lemhaviñ otak anêm lôkmala ek nêm ya sa e? Yanañ avanôñ biñ êndêñ o nena tale miñ halañ ami denañ ma tem onañ êtôm bôlôñ lô nena hôthôñ ya paliñ.”

14

Yisu da ma loñôndê

¹ “Môlô miñ kapôlômim malain ami. Nônêmimbiñ Wapômbêñ lôk nônêmimbiñ ya. ² Unyak lokapô lokapô hêk Wakamik anêñ unyak ba yaha ek yapôpêk môlônim loñ. Abô êñ ma abôyañ, ma tem miñ yanañ aêñ ami. ³ *Yaha ek yapôpêk môlônim loñ. Êñ ma tem yandealêm ek yanja môlô ek nômo loñ êñ imbiñ ya. ⁴ Ma bôk oyala loñôndê atu ba hi loñ atu ba tem yana.”

⁵ Tomas hanañ, “Anyô Bêñ, yêlô athôñ loñ atu ba tem nu paliñ ma tem nayala loñôndê êñ aisê?”

⁶ *Ma Yisu hanañ, “Yada intu loñôndê lôk abô avanôñ ma lôkmala. Ma anyô te miñ hatôm esak loñôndê yañ ba ni ek Wakamik ami. Mi. Ya iyom. ⁷ *Môlô oyala ya katô, êñ ma tem noyala Wakamik aêñ iyom. Avanôñ! Bôk ôyê lôk oyala yani yôv!”

⁸ Ma Pilip hanañ hadêñ Yisu, “Anyô Bêñ, nuñgwik Lemambô thô êndêñ yêlô. Êñ ma hatôm.”

⁹ *Ma hanañ viyañ, “Pilip, bôk yahamô haviñ môlô sawa daim ma miñ hoyala ya ami denañ e? Anyô hayê ya ma hayê Wakamik. Ma honañ nena yangik Wakamik thô eka? ¹⁰ *Ma miñ hôêvhaviñ nena yahamô Wakamik kapô ma Wakamik hamô yakapô ami e? Abô atu ba yahanañ hadêñ môlô ma Wakamik hamô ya kapô ba hathak hadum anêñ ku. Miñ yada yahanañ hathak yenañ auk ami. ¹¹ *Nônêmimbiñ abô êntêk! Wakamik hamô ya kapô ma yahamô yani kapô. Ma môlô ôdô nônêmimbiñ abô êntêk, êñ ma

lemimimbi ku takatu ba yahadum ek nêm môlô sa ek nônêmimbiñ! ¹² *Yanañ avanôñ biñ êndêñ môlô. Anyô hêvhaviñ ya ma tem indum ku lomalama êtôm yahadum. Ma yaha ek Wakamik. Aêñ ba ôpatu ba hêvhaviñ tem indum ku mavi lomalama êmôñ ek ku takatu ba yahadum. ¹³ *Nôm takatu ba môlô onañ hathak yenañ athêñ ek yandum ma tem yandum ek Nakaduñ injik Lambô anêñ lôkmanñ thô. ¹⁴ Ma nôm takatu ba môlô onañ hik liñ hathak yenañ athêñ ma tem yandum.”

Lovak Matheñ tem êlêm

¹⁵ * “Môlô lemimhaviñ ya, êñ ma tem nosopa abô takatu ba yahanañ. ¹⁶ *Ma tem yanañ injik Wakamik liñ ek nêm anyô yañ ek embatho môlô loñ. ¹⁷ *Ma anyô êñ tem êmô imbiñ môlô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Ôpêñ ma Lovak Matheñ ba hathak hik Wapômbêñ thô. Ma tem êmô imbiñ môlô ba êmô môlô kapôlômim ek noyala yani. Ma doñtom avômalô pik miñ êyê lo eyala ami. Ba intu tem miñ neja ami. ¹⁸ Tem yandealêm esak loñbô ba miñ hatôm yatak môlô êtôm avômena bilak ami. ¹⁹ Dokte ma avômalô pik tem nêsôñ ya paliñ. Ma doñtom môlô tem ôñgô ya. Yahamô lôkmala. Ba intu tem môlô nômo lôkmala imbiñ. ²⁰ *Wak êñ ma tem môlô noyala nena yahamô Wakamik kapô, ma môlô ômô ya kapô, ma yahamô môlô kapôlômim. ²¹ Ma ôpatu ba halañô yenañ abô balabuñ ba hasopa, ôpêñ lahaviñ ya. Ma ôpatu ba lahaviñ ya ma Wakamik tem laimbiñ yani. Ma aêñ iyom tem yalenimbiñ yani ma tem yangik ya thô êndêñ yani.”

²² Êñ ma Judas yañ, miñ Iskaliot ami, yani hanañ, “Anyô Bêñ, aisê ba lemhaviñ nuñgwik oda thô êndêñ yêlô ma avômalô pik mi?”

²³ Ma Yisu hanañ, “Ôpatu ba lahaviñ ya tem esopa yenañ abô. Ma Wakamik tem laimbiñ ôpêñ, ma tem yai ana namô imbiñ yani. ²⁴ *Ma ôpatu ba miñ lahaviñ ya ami tem miñ esopa yenañ abô ami. Abô êntêk

* **14:3:** Jon 12:26 * **14:6:** Jon 11:25; Lom 5:1-2 * **14:7:** Jon 8:19 * **14:9:** Jon 12:45; Kol 1:15; Hib 1:3
* **14:10:** Jon 12:49 * **14:11:** Jon 10:38 * **14:12:** Mak 16:19-20 * **14:13:** Mat 7:7; Jon 15:16 * **14:15:** Jon 15:10; 1Jon 5:3 * **14:16:** Jon 14:26; 15:26; 16:7 * **14:17:** Jon 16:13 * **14:20:** Jon 17:21-23 * **14:24:** Jon 7:16

ba mólô olanô ma miñ yenañ abô ami. Mi. Abô takêñ ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm anêñ abô.

25 “Yahamô denañ ma yahanañ abô takêñ hadêñ mólô. 26 Ma Wakamik tem nêñ anyô te ba êlêm esak yenañ athêñ ek embatho mólô lonj. Ôpêñ ma Lovak Mathen ba tem êndôn mólô esak nôm takêñ sapêñ. Ma tem indum ba mólô lemimimbi abô taksêbôk ba yahanañ. 27 Yenañ labali yahêv lôk yahadô hamô haviñ mólô. Êñ ma yada yenañ. Miñ avômalô pik hatôm nêñ nêñ êndêñ mólô ami. Lemim êndôk biñ ma miñ nôkô ami.

28* “Ma lêk olanô abô êntêk ba yahanañ hadêñ mólô, ‘Yaha. Ma tem yandaelêm esak lonjbô.’ Êñ ma mólô lemimimalaiñ. Wakamik ma bêñ ek ya. Ma mólô lemimimbiñ ya, ma tem mólô lemimmavi ek yaha hadêñ Wakamik. 29* Nôm êñ miñ habitak ami denañ ma lêk yahanañ hadêñ mólô ek wak êñ hayô ma mólô nônêñimbiñ. 30 Dokte ma pik êntêk anêñ anyô bêñ tem êlêm ba intu miñ hatôm yanañ abô pôk bêñ anôn ami. Ma miñ hatôm indum nômla esak ya ami. 31 Ma donjom yahadum ek avômalô pik neyala nena yalenhaviñ Wakamik ba yahasopa nôm takatu ba yani hanañ hadêñ ya katô. Yôv ma nôlêm ek alôana i.”

15

Yisu ma yak lokwan ta anôn

1 Yisu hanañ, “Ya ma yak lokwan ta anôn. Ma Wakamik ma ku kapô anêñ alañ. 2* Yenañ thanañ sapêñ atu ba miñ hik anôn ami ma Wakamik hathak halo vê. Ma thanañ sapêñ atu ba hik anôn ma hêv katôn vê ek injik limamôk. 3 Abô atu ba yahanañ hadum ba mólô ubitak mabuñ. 4 Mólô odahaliñ ya êñ ma tem yandahaliñ mólô. Yak thanañ da miñ hatôm injik anêñ anôn ami. Thanañ hadahaliñ yak lokwan ta ek injik limamôk. Aêñ ba mólô miñ odahaliñ ya ami, êñ ma tem miñ ungwik anôn ami.

* 14:28: Jon 20:17 * 14:29: Jon 13:19 * 15:2: Mat 3:10 * 15:6: Mat 7:19; 13:42 * 15:8: Mat 5:16
* 15:10: Jon 14:15; 1Jon 2:5 * 15:12: Jon 13:34 * 15:13: Jon 10:11; 1Jon 3:16 * 15:14: Mat 12:50 * 15:17:
Jon 13:34 * 15:19: Jon 17:14

5 “Yada ma hatôm yak lokwan ta. Ma mólô ma thanañ. Ôpatu ba hadahaliñ ya ma yahadahaliñ yani ba intu hik limamôk. Ma miñ yahêv mólô sa ami, ma mólô miñ hatôm nundum nômlate ami. 6* Ma anyô te miñ hadahaliñ ya ami ma hatôm thanañ atu ba ibi halôk pik ba hakapok ba isup ek nêmbôk esak atum. 7 Ma mólô odahaliñ ya ba yenañ abô hêk mólô kapô ba onañ hik ya liñ hathak malêla takatu ba mólô lemimhaviñ, êñ ma tem noja. 8* Ma avômalô takatu ba ethak ik anôn limamôk intu tem nêgê i nena yenañ. Êñ ma uik Wakamik anêñ lôkmanjiñ thô.

9 “Yalenhaviñ mólô hatôm atu ba Wakamik lahaviñ ya. Nômô yenañ yalenhaviñ êñ kapô. 10* Mólô osopa yenañ abô ma tem mólô nômla yenañ yalenhaviñ kapô hatôm atu ba yahasopa Wakamik anêñ abô ba yahamô yani anêñ lahaviñ kapô. 11 Yahanañ abô takêntêk ek yenañ yalenmavi êmô imbiñ mólô lôk êmô mólô kapôlômim siñ. 12* Yanañ abô balabuñ te êndêñ mólô nena mólô tomtom lemimimbiñ am êtôm atu ba bôk yalenhaviñ mólô yôv. 13* Ma anyô te hatak anêñ lôkmala ek hêv anêñ anyô mólô bulubiñ, êñ ma lahaviñ êñ hamôn ek lenjiñhaviñ vi. 14* Mólô udum aêñ êñ ma mólô ma yenañ anyô mólô. 15 Sêbôk ma yahalam mólô nena anyô ku. Anyô ku ma miñ hayala anyô bêñ anêñ auk ami. Ma donjom lêk yahik auk nômbêñ atu ba Wakamik bôk hêv hadêñ ya thô hadêñ mólô ba intu yahalam mólô tomtom nena anyô mólô. Ma miñ nê ku hathak lonjbô ami. 16 Mólô miñ bôk olam ya ami. Mi. Yahalam mólô lôk yahatak yabaheñ hayô hêk mólô ba hathak yenañ athêñ nonañ injik Wakamik liñ esak unim lemimhaviñ ma tem yanêñ lemimhaviñ takêñ êndêñ mólô ek unu ungwik anôn atu ba tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. 17* Yenañ abô balabuñ ma mólô lemimimbiñ am.”

Nê pik tem nêpôlik esak nê ku

18 Yisu hanañ, “Avômalô pik êpôlik ek môlô, êñ ma môlô lemimimbi nena bôk êpôlik hathak ya aêñ iyom. 19 *Môlô ma pik anêñ ma tem avômalô pik leñijimbiñ môlô êtôm atu ba leñij haviñ thêlôda iniñ avômalô. Ma donjom môlô ma miñ avômalô pik êntêk ami. Bôk yahalam môlô yôv ek notak avômalô takêñ ba intu êpôlik hathak môlô. 20 *Môlô lemimimbi abô êntêk ba yahanañ hadêñ môlô katô. ‘Anyô ku miñ bêñ ek anêñ anyô bêñ ami.’ Avômalô pik êntêk bôk êv vovañ hadêñ ya ba intu tem nindum aêñ iyom êndêñ môlô. Ma aêñ iyom doho bôk elañô yenañ abô ba intu tem nedañô môlônim abô imbiñ. 21 Môlô ma yenañ avômalô. Ma avômalô pik êthôn opatu ba hêv ya ba yahalêm paliñ. Ba intu tem nêñem vovañ êndêñ môlô. 22 Ma miñ yahalêm ba yahêv abô hadêñ avômalô takêñ ami, êñ ma tem miñ neja vuli esak iniñ kambom ami. Ma donjom lêk miñ hatôm nenañ abô te ami. 23 *Ôpatu ba hapôlik hathak ya ma hapôlik hathak Wakamik aêñ iyom. 24 Ma ya miñ yahamô thêlô malêvôn ba yahadum ku atu ba miñ bôk anyô te hadum ami êñ ma thêlônin kambom mi. Ma donjom bôk êyê yôv ma êdô yai lôk Wakamik. 25 *Aêñ ba thêlôda iniñ abô balabuñ bute hik anôn aêntêk,

‘Thêlô êdô ya oyañ.’ *Kapya Yeñ 35:19; 69:4*

26 * “Tem yanêm anyô te êlêm anêñ Wakamik ek embatho môlô loñ. Ôpêñ ma Lovak Matheñ atu ba Wakamik tem nêñ ek injik Wapômbêñ thô. Ma tem enañ yenañ abô bêñ. 27 Ma yenañ ku anêñ môñ ma môlô sapêñ bôk ômô haviñ ya aleba lêk. Êñ ma môlô nonañ yenañ abô bêñ imbiñ.

16

1 “Yahanañ abô takêñ ek môlô miñ notak unim ôêvhaviñ ami. 2-3 *Êthôn yai lôk Wakamik paliñ ba intu tem nêñem môlô vê lôk nijik môlô vônô ba neson nena êñ ma êv yeñ hadêñ Wapômbêñ. 4 Lêk yahanañ abô takêñ yôv hadêñ môlô ek waklavôn nôm takêñ habitak, êñ ma tem lemimimbi nena

bôk yahanañ yôv. Sêbôk ma yada yahamô haviñ môlô ba intu miñ yahanañ abô êñ hadêñ môlô ami.

5-6 “Ma donjom yaha ek yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yahanañ abô takêntêk hadêñ môlô ba intu hadum môlô lemimalain kambom ba miñ onañ hik ya liñ nena ‘tem nu êsê’ ami e? 7 *Yanañ avanôn êndêñ môlô nena yaha ek Wakamik ek nêñ môlô sa. Yaha ami êñ ma Lovak Matheñ, ôpatu ba embatho môlô loñ tem miñ êlêm ami. Ba intu tem yana ek yanêm yani ba êlêm êndêñ môlô. 8 Yani tem êlêm ek enañ avômalô pik iniñ kambom lokwanlô bêñ aêntêk: iniñ kambom atu idum bêñ lôk auk atu elela auk thêthôn ma iniñ auk lôkbañ hathak waklavôn idum abô. 9 Ku môñ ma tem enañ avômalô iniñ kambom atu ba miñ êvhaviñ ya ami bêñ. 10 Ma ku yañ ma avômalô pik eson nena ya miñ anyô thêthôn ami. Ma donjom yaha ek Wakamik ba tem miñ môlô nônô ya ami ba intu ya ma anyô thêthôn. Aêñ ba tem êlêm ek injik auk thêthôn êñ thô.* 11 *Ma ku te lô nena avômalô pik esopa anyô môñ atu ba hayabiñ pik êntêk ba eson nena tem miñ nindum abô ami. Ma donjom ôpêñ bôk hamô loñ idum abô yôv ek ema ba intu thêlô tem nindum abô imbiñ. Aêñ ba Lovak Matheñ tem injik auk êñ thô êndêñ i imbiñ.

12 * “Yalenhaviñ yanêm abô bêñ anôn imbiñ êndêñ môlô ma môlô miñ hatôm nobaloñ ami. 13 Ma donjom Lovak Matheñ ôpatu ba hik Wapômbêñ thô tem êlêm ek eyabiñ môlônim auk ek noyala Wapômbêñ lôk enañ abô esak nôm takatu ba tem imbitak embeñ yam. Yani tem enañ abô atu ba halañô iyom ma tem miñ enañ abô êtôm yanida anêñ auk ami. 14 Yani tem enja yenañ auk ba enañ bêñ êndêñ môlô ma tem injik yenañ lôkmanñ thô êndêñ môlô imbiñ. 15 Wakamik anêñ auk ma hatôm yenañ. Ba intu yahanañ nena Lovak Matheñ tem enja yenañ auk ba injik thô êndêñ môlô.”

Leñmalain tem imbitak leñmavi anôn

* 15:20: Jon 13:16 * 15:23: Luk 10:16 * 15:25: Jon 13:16 * 15:26: Jon 14:26 * 16:2-3: Mat 24:9; Luk 6:22; Jon 9:22; 15:21 * 16:7: Jon 14:16 * 16:10: Abô êñ anêñ ôdôn ma miñ hêk yañ ami. * 16:11: Jon 12:31 * 16:12: 1Ko 3:1-2

16 *Yisu hanañ, “Dokte ma tem môlô nôsôn̄ ya paliñ. Ma vêm ka tem ôngô ya esak loñbô.”

17 Ma nê ku doho enañ hadêñ thêlôda, “Aisê ka yani hanañ nena dokte ma tem alalô nasôn̄ yani paliñ? Ma vêm ka tem nagê yani esak loñbô lôk ni ek Lambô? Alalô athôn̄ abô takêñ paliñ.”

18 Ma thêlô enañ lôbôlôn̄, “‘Dokte’ anêñ ôdôn̄ aisê? Alalô athôn̄ abô êñ paliñ.”

19 Yisu hayala nena idum ek nenañ injik yani liñ esak abô êñ. Aêñ ba hanañ, “Yahanañ ‘Dokte ma tem nôsôn̄ ya paliñ. Ma vêm ka tem ôngô ya esak loñbô.’ Ba intu môlô onañ hik môlôda liñ hathak abô atu ba yahanañ anêñ ôdôn̄ e? 20 Yanañ avanôn̄ biñ êndêñ môlô. Avômalô pik tem lenjñmavi. Ma don̄tom môlô tem nodañ asêñ malêñ. Môlô tem kapôlômim malain̄. Ma don̄tom môlô lemimmalain̄ êñ tem imbitak lemimmavi anôn̄. 21 Avi anêñ waklavôn̄ embathu hayô êñ ma hawa vovañ ek embathu. Ma lêk havathu yôv ma miñ lahavi vovañ êñ hathak loñbô ami. Amena lêk habitak yôv ba intu lamavi anôn̄. 22 Ma môlô aêñ iyom. Lêk môlô kapôlômim malain̄. Ma don̄tom tem yangê môlô esak loñbô ba intu tem lemim mavi. Ma miñ hatôm anyô la nêm lemim mavi êñ vê ênjêk môlô ami.

23 *Yanañ avanôn̄ biñ êndêñ môlô. Tem yana ba nôm takatu ba môlô onañ hik Wakamik liñ hathak yenañ athêñ ma tem yani nêm êndêñ môlô. Ma môlô tem miñ nonañ injik ya liñ esak nômlate ami. 24 Ya ma Nakaduñ ba intu nonañ injik yani liñ esak yenañ athêñ ek noja lemimmavi bêñ anôn̄ êmô môlô kapôlômim siñ. Sêbôk aleba lêk ma miñ môlô onañ hik yani liñ hathak nômlate hathak yenañ athêñ ami.”

25 Yisu hanañ, “Bôk yahavun̄ abô ba yahanañ abô sapêñ hatôm abô loñ kapô hadêñ môlô. Ma wak te am ka tem yanañ abô avanôn̄ êndêñ môlô esak Wakamik ba tem yanañ bêñ. 26 Wak êñ ma môlôda tem nodam yenañ athêñ ba nonañ injik Wakamik liñ. Ma miñ yada yanja môlônim abô ba yanañ injik yani liñ ami.

27 *Avanôn̄! Môlô lemimhaviñ ya lôk ôêvhaviñ nena yahalêm anêñ Wapômbêñ. Aêñ ba intu Wakamik da lahaviñ môlô ba môlôda tem nonañ injik yani liñ esak unim lemimhaviñ. 28 Yahatak Wakamik ba yahalêm pik. Ma lêk yahatak pik ba yahavôha ek Wakamik.”

29 Êñ ma Yisu anêñ nê ku enañ, “Lêk honañ abô êñ bêñ ma miñ huvun̄ ami. 30 Lêk yêlô ayala nena hoyala nômkama sapêñ. Miñ yêlô anañ hik o liñ ami denañ ma hoyala yêlôaniñ abô ba honañ bêñ. Ba intu yêlô êvhaviñ nena hôlêm anêñ Wapômbêñ.”

31 Yisu hanañ, “Lêk môlô ôêvhaviñ e? 32 *Odan̄! Avômalô tem nidupunin̄ môlô tomtom ba nôsôv mayaliv ba unu unim loñ. Ma môlô tem notak ya ba yada tem yamô thiliv. Ma don̄tom Wakamik hamô haviñ ya. Aêñ ba tem miñ yamô daluk ami. Wak te am ka nôm êñ tem imbitak. Ma wak êñ lêk habitak yôv.

33 *“Lêk yahanañ abô takêñ ek môlô nodahalin̄ ya ba nômô yaô. Môlô tem nôpôm malain̄ êmô pik êntêk. Ma don̄tom numin̄ lôklokwan̄! Ya bôk yahamô pik êntêk anêñ lôklokwan̄ lu yôv.”

17

Yisu hateñ mek ek yanida

1-2 Yisu hanañ abô takêñ yôv ma hêv ma hathaklen̄ ma hateñ mek nena, “Wakamik, wakma lêk hayô yôv. Bôk hotak ya yôv ek yayabin̄ avômalô takatu ba bôk hôêv hadêñ ya ek yanêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ êndêñ i. Ba nun̄gwik Nalum anêñ lôkman̄gin̄ thô ek yangik anêm lôkman̄gin̄ thô aêñ iyom. 3 *Êntêk ma lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Neyala nena O ma Wapômbêñ avanôn̄ biñ don̄tom lôk ya ma Yisu Kili, ôpatu ba O Wapômbêñ hôêv ba halêm. 4-5 *Wakamik, lêk yahik anêm lôkman̄gin̄ thô hamô pik êntêk hathak ku takatu ba hôêv hadêñ ya aleba lêk anêñ dan̄. Ma nêm mavi lôk athêñ bêñ êndêñ ya esak loñbô êtôm sêbôk atu ba pik miñ habitak ami

* 16:16: Jon 14:19 * 16:23: Mat 7:7 * 16:27: Jon 14:21,23 * 16:32: Mat 26:31,56 * 16:33: Jon 14:27; Lom 5:1; 1Jon 5:4 * 17:3: 1Jon 5:20 * 17:4-5: Jon 1:1-2; 4:34

denañ ma yahawa athêñ bêñ êñ havij o ba yahamô mavi anôñ.

Yisu hateñ mek ek nê ku laumij ba la-havuju

6 “Bôk yahik o thô hadêñ avômalô pik takatu ba hôêv hadêñ ya yôv. Sêbôk atu ba thêlô ma anêm avômalô ba hôêv hadêñ ya ba lêk esopa anêm abô. 7-8 Yahêv abô sapêñ atu ba hôêv hadêñ ya hadêñ i ba esopa. Thêlô eyala katô nena yahatak o ba yahalêm pik lôk êvhavij nena hôêv ya ba yahalêm. Aêñ ba lêk eyala nena nôm takatu ba hôêv hadêñ ya ma halêm anêñ o iyom. 9 Yahateñ ek avômalô takatu ba bôk hôêv hadêñ ya yôv. Thêlô ma anêm avômalô ba intu yahateñ mek ek i. Ma miñ yahateñ mek ek avômalô pik ami. 10 Avômalô takatu ba yenañ êñ ma anêm. Ma avômalô takatu ba anêm êñ ma yenañ. Ma thêlô êñ intu ik yenañ lôkmañgij thô. 11 Tem yatak pik ba yana ma tem miñ yamô pik esak loñbô ami. Ma thêlô tem nêmo pik. Wakamik, o ma mathen! Ba oyabin i esak anêm athêñ atu ba bôk hôêv hadêñ ya ek thêlô kapôlôñij donjom êtom alai kapôlôñij donjom. 12 *Bôk yahamô havij thêlô ba yahayabin i hathak athêñ atu ba hôêv hadêñ ya. Ma kambom te miñ habulij i ami lôk thêlô te miñ hatak o ami. Mi. Anyô te iyom intu tem ni loñ atum ek abô atu ba bôk hêk anêm kapyia tem injik anôñ.

13 “Ma donjom yahamô pik denañ ba yahanañ abô êñ ek yenañ yalenmavi bêñ anôñ êmô thêlô kapôlôñij sij ek malê nena tem yasôk. 14 Bôk yahêv anêm abô yôv hadêñ i. Ma ya miñ anyô pik êntêk ami. Ma thêlô aêñ iyom. Ba intu avômalô êpôlik hathak i. 15 *Wakamik yahanañ hik o lij nena umij anyô kambom loñ sij ek thêlô ma miñ onja i vê ênjêk pik êntêk ami. 16 Ya miñ anyô pik êntêk ami ma thêlô aêñ iyom. 17 Otak anêm abô êndôk thêlô kapôlôñij ba undum i ek nimbitak anêm avômalô ku mathen. Anêm abô êñ ma avanôñ. 18 *Yahêv thêlô ba i pik êntêk hatôm atu ba hôêv ya ba

yahalêm. 19 Ma yahêv yada hadêñ o ek thêlô nimbitak anêm avômalô ku mathen anôñ.

Yisu hateñ mek ek avômalô êvhavij sapêñ

20 “Miñ yahateñ mek hathak nê ku takêñ iyom ami. Mi. Yahateñ mek hathak avômalô takatu ba tem nedañô nê ku takêñ iniñ abô ba nênimimbin ya 21 ek thêlô sapêñ nêmo kapôlôñij donjom êtom atu ba hômo yakapô ma yahamô o kapô. Wakamik, thêlô tem nêmo alai kapô imbin ek avômalô pik nênimimbin nena hôêv ya ba yahalêm. 22 *Bôk hôêv ya hatôm anyô lôkmañgij ba lêk yahik lôkmañgij êñ thô hadêñ thêlô ek thêlô kapôlôñij donjom êtom alai kapôlôñij donjom. 23 Yahamô thêlô kapôlôñij ma hômo ya kapô. Undum ba thêlô lôkthô nimbitak kapôlôñij donjom ek avômalô pik neyala nena hôêv ya ba yahalêm lôk neyala nena lemhavij thêlô hatôm atu ba lemhavij ya.

24 “Wakamik, yalenhavij avômalô takêntêk ba hôêv hadêñ ya nêmo imbin ya êmô loñ atu ba yahamô ek nêgê yenañ lôkmañgij. Pik miñ habitak ami denañ ma lemhavij ya ba intu hôêv lôkmañgij êñ hadêñ ya.

25 “Wakamik, o ma thêthôn. Avômalô pik êthôn o paliñ ma donjom ya ma yahayala o. Ma yenañ avômalô takêntêk eyala nena hôêv ya ba yahalêm. 26 Bôk yahik o thô hadêñ thêlô. Ma tem miñ yatak ku êñ ami ek yada yamô thêlô kapôlôñij ek lenjimbin avômalô vi êtom atu ba lemhavij ya.”

18

Evalon Yisu

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Yisu hateñ mek yôv ma lôk anêñ nê ku ibup êyô ñañ Kidlon. Ñañ êñ vi ma ku alokwan oliv te hêk ba thêlô i loñ êñ.

2 Loñ êñ ma thêlô ethak i lôbôlôn. Ba intu Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ, hayala loñ êñ. 3 Êñ ma Judas halom nê vovak Lom dumte lôk Palisi lôk nê bêñbêñ êbôk da ma iniñ nê bêñbêñ ba i loñ êñ. Thêlô ewa atum

* 17:12: Jon 6:39; 13:18

* 17:15: Mat 6:13; 2Te 3:3

* 17:18: Jon 20:21

* 17:22: Ap 4:32

lam lôk atum abin kapok ma nômkama nijik vovak.

⁴ Yisu hayala nôk takatu ba tem êpôm yani ba hi yain ma hanañ, “Môlô ôbôlêm opalê?”

⁵ Ma thêlô enañ, “Yisu anêñ Nasalet.”

Ma yani hanañ, “Ya êñ êntêk.” Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêt intu hamiñ haviñ nê êñ. ⁶ Thêlô elañô Yisu hanañ, “Ya êñ êntêk.” Êñ ma ele i ma êv yak halôk pik.

⁷ Ma yani hanañ hik thêlô liñ hathak lonbô, “Môlô ôbôlêm opalê?”

Ma thêlô enañ, “Yisu anêñ Nasalet.”

⁸ Ma hanañ, “Lêk yahanañ hadêñ môlô yôv nena ya êñ êntêk. Lêk ôpôm ya yôv ba notak nê êntêk ba ini.” ⁹ *Hanañ aêñ ek abô bôsêbôk tem injik anôñ nena miñ hatôm etak avômalô takatu ba Lambô hêv hadêñ yani te ami.

¹⁰ Êñ ma Saimon Pita hawa bin vovak ma hale anyô bêt habôk da anêñ anyô ku te limbuk vianôñ vê. Anyô ku êñ anêñ athêñ nena Maluku.

¹¹ *Ma Yisu hanañ hadêñ Pita, “Otak anêm bin êndôk anêñ kupik esak lonbô! Tem yandum ku malain atu ba Wakamik hêv hadêñ ya.”

Ewa Yisu ba i hadêñ Anas

(Mat 26:57)

¹² Êñ ma Lom iniñ nê vovak lôk anyô vovak laik lôk avômalô Israeël iniñ sôp bidon evalon Yisu ba ekak hathak yak.

¹³ Thêlônin ku môñ ma ewa yani ba i hadêñ Anas, yani ma Kaiapas anêñ yanmalô. Kaiapas ma anyô bêt habôk da hadêñ sondabêñ êñ. ¹⁴ *Yani anyô sêbôk atu ba hik auk thô hadêñ Israeël iniñ nê bêt bêt nena, “Mavi ek anyô te iyom ema ek nêm avômalô Israeël bêt anôñ sa.”

Pita hanañ “Yahathôn Yisu”

(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

¹⁵ Saimon Pita lôk anyô ku yan esopa Yisu ba i. Anyô ku êñ ma anyô bêt habôk da anêñ anyô môlô te ba intu hasopa Yisu habitak hayô badêñ abôlêk ba hi. ¹⁶ Ma Pita hamiñ badêñ viyain. Ma anyô ku yan

atu ba anyô bêt habôk da anêñ anyô môlô havôhi ma hanañ abô hadêñ avi atu ba hayabin badêñ abôlêk ba hawa Pita hayô badêñ kapô.

¹⁷ Avi atu ba hayabin unyak abôlêk hanañ hik Pita liñ, “E! O ma ôpatu anêñ anyô ku te e?”

Ma Pita hanañ, “Mi.”

¹⁸ Lon lêk thilibun. Ma nê ku lôk nê êbôk da iniñ sôp bidon eban atum ba ivunju imin. Ma Pita hamiñ haviñ.

Anyô bêt habôk da hanañ hik Yisu liñ

(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Luk 22:66-71)

¹⁹ Ma anyô bêt habôk da hanañ hik Yisu liñ hathak anêñ nê ku lôk abô takatu ba hanañ ba hadôn avômalô.

²⁰ Ma Yisu hanañ, “Yahathak yahamin piklêvôn ba yahanañ abô hadêñ avômalô. Ma yahadôn avômalô hamô unyak yeñ lôk unyak mathen ma lon atu ba avômalô Israeël ethak donjom halôk. Ma miñ yahavun abô ami. ²¹ Ma aisê ka honañ hik ya liñ? Avômalô takatu ba elañô abô takatu ba yahanañ, thêlô eyala abô êñ katô. Ba intu onañ injik i liñ.”

²² Hanañ aêñ ma nê êbôk da iniñ sôp bidon atu ba hamiñ habobo hapetav Yisu ba hanañ, “E! Honañ aêñ hadêñ anyô bêt habôk da eka?”

²³ Ma Yisu hanañ, “Yahanañ abô kambom, êñ ma onañ abô êñ bêt. Yahanañ abô avanôn, ma aisê ka huik ya?” ²⁴ Êñ ma Anas hêv Yisu ba hi hadêñ Kaiapas, anyô bêt habôk da. Ma yak atu ba ekak yani hamô denañ.

Pita hanañ “Yahathôn Yisu” bôn yan hathak lonbô

(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

²⁵ Saimon Pita havunju atum hamiñ ma enañ hik yani liñ, “O ma ôpên anêñ nê ku te e?”

Ma Pita hanañ, “Mi.”

²⁶ Êñ ma anyô bêt habôk da anêñ nê ku te hanañ, “Yahayê humin alokwan oliv kapô haviñ yani.” Anyô ku êñ ma ôpatu ba Pita hangasiv limbuk vê anêñ thalalen te.

* 18:9: Jon 6:39 * 18:11: Mat 26:39 * 18:14: Jon 11:49-51 * 18:27: Jon 13:38

²⁷ *Ma Pita hanañ hathak lonbô, “Mi.” Kasana ma tale halan.

Ewa Yisu hi hadêñ Pailat

(*Mat 27:11-26; Mak 15:1-15; Luk 23:1-5,13-25*)

²⁸ Ewa Yisu hêk Kaiapas anêñ unyak ba i anyô bêñ Lom atu anêñ unyak. Waklavôn Hale ba Hi anêñ lôkbôk momañiniñ lêk hayô ba Israeël iniñ nê bêñbêñ leñiñhaviñ nêmo mabuñ êñjêk Wapômbêñ ma ek nêgê waklavôn êñ. Ba intu êdô nimbitak nêyô anyô lon buyañ bêñ êñ anêñ unyak. ²⁹ Ma Pailat hi viyaiñ ma hanañ, “Ôpêñ hadum malê ba môlô udum abô ek yani?”

³⁰ Ma enañ, “Aisê! Yani miñ anyô kambom ami, êñ ma tem miñ yêlô naja yani êlêm êndêñ o ami!”

³¹ *Ma Pailat hanañ, “Yôv! Môlôda noja yani ba nundum abô esak môlôda unim abô balabuñ.”

Ma enañ, “Môlô avômalô Lom unim abô balabuñ hanañ nena yêlô avômalô Israeël miñ hatôm nangik ôpatu ba hadum kambom vônô ami.” ³² *Eñañ aêñ ek abô sêbôk atu ba Yisu hanañ hathak lonjondê atu ba tem ema esak tem injik anôn.

³³ Aêñ ba Pailat hi unyak kapô hathak lonbô ma halam Yisu halêm ma hanañ hik yani liñ, “O ma avômalô Israeël iniñ kiñ e?”

³⁴ Ma Yisu hanañ, “Oda anêm auk ba honañ abô êñ mena anyôla hanañ hadêñ o e?”

³⁵ *Ma Pailat hanañ, “Hoson nena ya anyô Israeël e? Hudum malê ba oda anêm avômalô lôk nê bêñbêñ êbôk da ewa o ba êlêm hadêñ ya?”

³⁶ Ma Yisu hanañ, “Lonj lôklinyak atu ba yahayabiñ ma miñ anêñ pik êntêk ami. Yayabiñ lonj lôklinyak pik êntêk ma yenañ nê ku tem nijik vovak ek miñ anyô te etak ya êndôk Israeël iniñ nê bêñbêñ baheniñ ami. Ba intu yenañ lonj lôklinyak ma miñ hamô pik êntêk ami.”

³⁷ Aêñ ba Pailat hanañ, “O ma kiñ!”

Ma Yisu hanañ “Intu êñ. Ya ma kiñ. Wakamik hêv ya ba yahalêm pik êntêk ma avi havathu ya ek yangik abô avanônñ thô.

Ma ôpatu ba hayala abô avanônñ êñ intu halañô yenañ abô.”

³⁸ Ma Pailat hanañ, “Abô avanônñ, êñ ma malê te?” Yôv ma hale unyak viyaiñ ba hi hadêñ avômalô Israeël hathak lonbô ma hanañ, “Lêk yahalañô abô ba ôpêntêk ma anêñ kambom mi. ³⁹ Ma yahathak yahasopa môlônim lemimhaviñ nena sondabêñ nômbêñ intu anêñ waklavôn Hale ba Hi ma yahatak anyô koladônñ te ba hi hadêñ môlô. Aêñ ba lemimhaviñ yatak môlô avômalô Israeël unim kiñ êntêk e?”

⁴⁰ Ma elam lôklala, “Yani mi. Otak Balabas!” Balabas ma anyô sêbôk atu ba hik vovak hadêñ nê bêñbêñ anêñ Lom takatu ba eyabiñ avômalô Israeël.

19

Pailat hanañ ek nijik Yisu vônô

(*Mat 27:26-31; Mak 15:15-20*)

¹ Yôv ma Pailat hanañ ba evali Yisu. ² *Ma nê vovak ewa yak lôkmanjiñ atu ba epesañ hatôm kiñ iniñ kulun ma ik halôk wakadôk. Ma ewa kiñ anêñ kwêv thalalen daim te ma ik hathak yani. ³ Ma i hadêñ yani ma enañ mathalalen, “Waklêvônñ mavi, avômalô Israeël iniñ kiñ!” ma epetav yani.

⁴ Ma Pailat hale yaiñ hathak lonbô ma hanañ hadêñ avômalô, “Odañô! Tem yanja yani ende yaiñ ek yangik thô êndêñ môlô nena lêk yahalañô abô yôv ba ôpêntêk ma anêñ kambom mi.” ⁵ Êñ ma Yisu hale yaiñ ma kulun yak lôkmanjiñ hamô wakadôk ma kwêv thalalen atu hamô liñkupik. Ma Pailat hanañ, “Ôngô yani atu êntêk!”

⁶ Êñ ma nê bêñbêñ êbôk da lôk iniñ sôp bidoñ êyê ma elam nena, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!”

Ma Pailat hanañ, “Lêk yahalañô abô yôv ba ôpêntêk anêñ kambom mi! Aêñ ba môlôda noja ba ungwik vônô esak a!”

⁷ Ma enañ viyañ, “Anyô êntêk hanañ nena yani ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. Ma yêlôaniñ abô balabuñ te hanañ nena nangik anyô anêñ aêñ vônô.”

⁸ Pailat halañô abô êñ ba liñhaka. ⁹ *Ma hi unyak kapô ma hanañ hik Yisu liñ, “Hôlêm anêñ êsê?” Ma donjom Yisu bônônñ iyom.

10 Ma Pailat hanañ, “Hôdô onañ yenañ abô viyañ e? Ondañô! Ya ma anyô lôk athên ba ya hatôm yanañ ek nijik o vônô esak a mena yatak o ba nu la. Lêk holañô e?”

11 *Ma hanañ, “Wapômbên miñ hêv athên bêñ êñ hadên o ami êñ ma miñ hatôm undum nômlate êndên ya ami. Ba intu ôpatu ba hatak ya halôk bahem hathak yanida anên auk intu anên kambom ma bêñ anôn ek anêm.”

12 *Pailat halañô abô êñ ma habôlêm loñôndê ek etak Yisu ba ni. Ma doñtom Israeël iniñ nê bêñbên elam lôklala, “Hotak ôpêntu ba hi, o ma miñ kiñ Lom iniñ anyô te ami! Ôpatu ba hanañ nena yani kiñ, êñ ma hapôlik hathak Lom iniñ kiñ.”

13 Pailat halañô abô êñ ma hawa Yisu hale yañ ma halôk hamô anên loñ idum abô. Loñ êñ elam nena Loñ Valu. Ma avômalô Hiblu elam loñ êñ nena “Gabata”. 14 Habobo waklêvôn biñ hadên wak atu ba avômalô ethak epesañ i ek nêgê waklavôn Hale ba Hi.

Ma Pailat hawa Yisu hale yañ ma hanañ hadên avômalô Israeël, “Ôngô, môle nim kiñ êntêk.”

15 Ma thêlo elam lôklala, “Nônêm yani vê ek nijik esak a!”

Ma Pailat hanañ, “Yañgik môle nim kiñ esak alovalañsiñ e?”

Ma nê bêñbên êbôk da enañ, “Yêlôaniñ kiñ intu Lom iniñ kiñ!”

16 Êñ ma Pailat hatak Yisu halôk nê vovak bahenñ ek nijik vônô esak alovalañsiñ ma ewa ba i.

Ik Yisu hathak alovalañsiñ

(*Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43*)

17 Yisu da hawa anên alovalañsiñ ba hi malak viyañ ba hayô loñ te atu ba elam nena Lenkadok Lokwañ. Ma avômalô Hiblu elam nena Golgota. 18 Loñ êñ ma thêlo êthôkwên Yisu lôk anyô lokwanju hathak alovalañsiñ. Anyô yañ hamiñ vi ma yañ hamiñ vi ma Yisu hamiñ malêvôn.

19 Pailat hanañ ba eto abô te hathak aselen te ba ik loñ hathak alovalañsiñ aêntêk,

YISU ANÊÑ NASALET, AVÔMALÔ ISRAEL INIÑ KIN

20 Eto abô êñ hathak abô Hiblu lôk abô Lom, ma abô Glik ba intu avômalô bêñ anôn êyê ba esam abô êñ. Loñ atu ba êthôkwên Yisu ma habobo malak lôñ. Ma loñôndê êñ ma avômalô bêñ anôn ethak elom ba intu esam.

21 Israeël iniñ nê bêñbên êbôk da êyê ma enañ hadên Pailat, “Oto aêntêk, ‘Ôpêntêk hanañ nena yanida intu Israeël iniñ kiñ.’ Ma miñ oto nena, ‘Israeël iniñ kiñ’ ami.”

22 Ma Pailat hanañ, “Dô, abô atu ba lêk yahato yôv ma ênjêk aên.”

23 Nê vovak takatu ba ik Yisu hathak alovalañsiñ ewa anên kwêv lôk sôp ba ibi sam hi ôdôn ayova. Ma nê vovak ewa tomtom ma kwêv te hamô denañ. Kwêv êñ ma idu hathak sôp doñtom iyom ma miñ idu hathak sôp doho haviñ ami. 24 Ma nê vovak enañ, “Alalô nato athên esak valu ba natak êndok tase ma nayôkwiñ ek nagê nena opalê enja kwêv êntêk. Ma miñ nakakaviñ ami.”

Thêlo idum aên ek abô atu ba hêk Wapômbên anên kapyia hik anôn nena, “Thêlo ibi yenañ kwêv sam ba ewa, ma ibi valu ek neja yenañ kwêv daim.”

Kapya Yen 22:18

Aên ba intu nê vovak idum aên.

25 *Ma avi doho imiñ habobo alovalañsiñ atu ba êthôkwên Yisu hathak. Yisu anên talêbô lôk talêbô yaô ma Malia Kelopas yanavi, ma Malia anên Magadala.

26 *Ma anyô ku atu ba Yisu lahaviñ bêñ anôn hamiñ habobo. Ma hayê talêbô lo anyô ku êñ ma hanañ, “Wakatik, ôpêntu ma nalum.” 27 Ma hanañ hadên anyô ku atu nena, “Avi intu ma lemtambô.” Aên ba ôpên hayabiñ Malia hatôm anên thalalen te hamô yanida anên unyak.

Yisu hama

(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49*)

28 *Ma Yisu hayala nena lêk hadum anên ku yôv ma hanañ, “Yahathakmuniñ” ek abô atu ba hamô Wapômbên anên kapyia injik anôn. 29 *Kolopak waiñ maniñ te

* 19:11: Jon 10:18; Ap 2:23; Lom 13:1 * 19:12: Luk 23:2; Ap 17:7 * 19:25: Mat 27:55-56 * 19:26: Jon 13:23
* 19:28: Sng 22:15 * 19:29: Sng 69:21

hamô ba ewa nômlate hatôm kapôk ba eson halôk wainj aleba lôthok. Ma etak hathak alokwanj thananj te anênj athênj nena “isop” ba êv halôk Yisu abôlêk. ³⁰ Hanum vëm ma hananj, “Ku lêk yôv.” Ênj ma laselo hanjôli ma hatak dahô ba hi ma hama.

³¹ *Wak ênj ma wak nêpôpêk nômkama ek nêgê Sabat. Ma Sabat ênj ma waklavônj bênj te ba Israeël iniñj nê bênbênj êdô ek nê takatu iniñj kupik imiñj alovalanjañsiñj. Ba intu enanj hik Pailat liñj nena nijik venjlokwanj lu ek nema kethenj ek nênem iniñj kupik vê.

³² Ênj ma nê vovak i ma ik anyô yanj atu ba êthokwênj haviñj Yisu valokwanj lu. Yôv ma idum aênj hadênj anyô yanj. ³³⁻³⁴ Ma êyô ek Yisu ma êyê nena lêk hama yôv ba intu anyô vovak te habi bayavi hathak kôm ma kethenj oyanj ma thalalenj lôk nanj hanjasô. Ma miñj ik valokwanj lu ami. ³⁵ *Ôpatu ba hayê nôm ênj hananj abô avanônj ba hayala nena anênj abô ma avanônj ba intu hananj bênj ek môlô nônemimbiñj. ³⁶ Nôm takênj habitak ek abô te atu ba bôk hêk Wapômbênj anênj kapyã injik anônj nena,

“Tem miñj nijik yani lokwanj te lu ami.”
Etak Ijip 12:46; Namba 9:12; Kapyã Yen 34:20

³⁷ *Ma
“Tem thêlô nêgê anyô atu ba ibi.” *Sekalaia 12:10*

Elav Yisu
(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56)

³⁸ Josep anênj Alimatia bôk halanjô Yisu anênj abô ba hasopa. Ma donjom hakô ek Israeël iniñj nê bênbênj ba intu havunj anênj hêvhavinj. Ik Yisu hathak alovalanjañsiñj yôv ma hi hananj hik Pailat liñj ek enja anênj liñjkupik. Ma Pailat halanjô anênj abô ba halôk ma yani hi hawa. ³⁹ *Nikodimus hi haviñj Josep. Yani ma anyô sêbôk atu ba hi hayê Yisu hadênj bôlôvônj. Yani hawa kamunj ôv mavi ju ba hatak hathak donjom ba anênj malainj hatôm 30 kilo la. ⁴⁰ Thai epe-sanj nãma ênj ba esopa avômalô Israeël iniñj kobom ba ewa Yisu liñjkupik ba etak kamunj ôv mavi ênj hathak ma ivuliv siñj hathak sôp selenj. ⁴¹ Ku te hêk habobo loñj atu

ba êthokwênj Yisu hathak. Ku ênj ma valu abyanj lukmuk te hêk ba miñj bôk êdô nãma la hêk ami. ⁴² Wak ênj ma waklavônj atu ba avômalô Israeël nêpôpêk i ek nêgê Sabat. Ma valu abyanj êdô nãma hêk habobo. Aênj ba thai ewa Yisu anênj kupik ba i êdô hêk valu abyanj ênj.

20

Yisu haviyô hathak loñbô

(Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12)

¹ Sonda ênj anênj wak te mônj anênj lôkbôk momanjiniñj ma Malia anênj Magadala hi siô ma hayê nena lêk ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê. ² Ma halanjviñj ba hi hadênj Saimon Pita thai lôk anyô ku atu ba Yisu lahavinj bênj anônj ma hananj, “Anyôla ewa Anyô Bênj anênj kupik vê hêk siô ba yêlô athônj nena êdô yani hêk êsê.”

³ Ênj ma thai iviyô ba i siô. ⁴ Thai luvi elanjviñj ba i ma anyô ku yanj atu hamônj ek Pita ba hayô siô mônj. ⁵ Yani hakôm ba hayê lôv kapô ma hayê sôp selenj takatu ba ivuliv hathak iyom intu hamô. Ma miñj habitak hayô valu abyanj kapô ami. ⁶ Ma Saimon Pita havenj yam hayô ma habitak hayô valu abyanj kapô ba hi. Ma hayê sôp selenj takatu ba ivuliv hathak ⁷ lôk sôp ivuliv thohavloma siñj hathak intu hamô. Sôp ju ênj intu lêk epe-sanj ba êdô yanj hamô buyanj ma yanj hamô buyanj. ⁸ Ênj ma anyô ku yanj atu ba hayô siô mônj hi kapô ma hayê ba hêvhavinj. ⁹ *Ma donjom thai êthônj abô atu ba bôk hananj hêk Wapômbênj anênj kapyã nena tem injik Yisu liñj imbiyô ênjêk nãma esak loñbô paliñj. ¹⁰ Yôv ma nê ku ju ênj êvôi malak.

Yisu hik i thô hadênj Malia anênj Magadala

(Mat 28:9-10; Mak 16:9-11; Luk 24:10-11)

¹¹ Malia halanj hamiñj valu abyanj viyainj ma hakôm ba hayê lôv kapô. ¹² Ma hayê anjela ju ba iniñj kwêv thapuk. Thai êmô loñ bu atu ba Yisu anênj kupik hêk. Yanj hamô wakadôk ma yanj hamô valuvi.

¹³ Ma thai enanj hik Malia liñj, “Livônj, holañj eka?”

* 19:31: Lo 21:22-23

* 19:35: Jon 21:24

* 19:37:

ALK 1:7

* 19:39: Jon 3:1-2

* 20:9: Sng 16:10; Ap

2:24-32

Ma hanañ, “Anyôla hawa yenañ Anyô Bêñ anêñ kupik vê ba miñ yahayala loñ atu ba êdô hêk ami.” ¹⁴ *Hanañ aêñ ma hik i liliñ ma hayê Yisu hamiñ ma doñtom hathôñ yani paliñ.

¹⁵ Ma Yisu hanañ, “Livôñ, holañ eka? Ma hôbôlêm opalê?”

Malia hasoñ nena yani ma anyô hayabiñ ku kapô ba hanañ, “Livôñ, howa anêñ kupik ba hôdô hêk êsê ma onañ ek yana yanja.”

¹⁶ Ma Yisu hanañ, “Malia.”

Ma hasoñ losauk ba hik i liliñ ma hanañ hathak abô Hiblu nena, “Laboni!” Abô êñ anêñ ôdôñ nena “Kêdôñwaga.”

¹⁷ *Ma Yisu hanañ, “Miñ yahavôha ek Wakamik ami denañ ba intu otak ya ma nu êndêñ yenañ nê ku ma onañ êndêñ i, ‘Yana ek Wakamik ma môlônim Lemambô. Ma yana ek yenañ Wapômbêñ ma môlônim Wapômbêñ.’”

¹⁸ Yôv ma Malia anêñ Magadala hi ma hanañ hadêñ nê ku nena, “Lêk yahayê Anyô Bêñ.” Ma abô takatu ba Yisu hanañ hadêñ yani ma hanañ hadêñ thêlô haviñ.

Yisu hik i thô hadêñ nê ku

(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49)

¹⁹ Sonda êñ anêñ bôlôvôn ma nê ku ethak doñtom. Thêlô êkô ek Islael iniñ nê bêñbêñ ba intu ik unyak abôlêk siñ. Ma Yisu halêm hamiñ thêlô malêvôn ma hanañ, “Môlô kapôlômim êñjêk labali!” ²⁰ *Ma hik bañ kapô lôk baya thô hadêñ thêlô. Nê ku êyê Anyô Bêñ ba leñimavi anôñ.

²¹ Ma hanañ hathak loñbô, “Môlô kapôlômim êñjêk labali! Yahêv môlô ba u hatôm atu ba Wakamik hêv ya ba yahalêm.”

²² Êñ ma hayuv auk hathak thêlô ma hanañ, “Noja Lovak Matheñ. ²³ *Ma môlô ôêv anyô iniñ kambom vê êñ ma iniñ kambom tem nê yak. Ma miñ ôêv anyô iniñ kambom vê ami êñ ma iniñ kambom tem êmô.”

Yisu hik i thô hadêñ Tomas

* **20:14:** Luk 24:16; Jon 21:4 * **20:17:** Lom 8:29; Hib 2:11-12 * **20:20:** Jon 16:22; 1Jon 1:1 * **20:23:** Mat 16:19 * **20:29:** 1Pi 1:8 * **20:31:** Jon 3:15; Lom 1:17; 1Jon 5:13 * **21:1:** Kasuk Galili intu elam athêñ yan nena “Taibelias”. * **21:3:** Luk 5:4-7

²⁴ Tomas ma nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te ba anêñ athêñ yan nena Didimus. Yisu hayô ek nê ku vi ma yani miñ hamô ami. ²⁵ Êñ ma nê ku vi atu enañ hadêñ yani, “Yêlô lêk ayê Anyô Bêñ yôv!”

Ma Tomas hanañ, “Miñ yahayê anêñ pôpô atu ba hamô bañ lôk yahatak yabaheñgwasin halôk yani baya êñ ami ma tem miñ yanêmimbiñ ami ma milôk.”

²⁶ Sonda te hale ba hi ma Yisu anêñ nê ku ethak doñtom hathak loñbô ba êmô unyak kapô. Ma Tomas hamô haviñ. Thêlô ik unyak abôlêk siñ ma doñtom Yisu halêm hamiñ thêlô malêvôn ma hanañ, “Môlô kapôlômim êñjêk labali.” ²⁷ Ma hanañ hadêñ Tomas, “Nôñgô yabaheñ! Ma ôsôm pôpô êntêk! Ma otak bahemgwasin êndôk ya baya ek nôñgô kôm lavôn. Otak auk thek-thek lôk nôñgô esak malem, ma nêmimbiñ iyom.”

²⁸ Ma Tomas hanañ, “Yenañ Anyô Bêñ lôk Wapômbêñ!”

²⁹ *Ma Yisu hanañ, “Lêk hôyê ba intu hôêvhaviñ e? Wapômbêñ tem lamavi esak avômalô takatu ba miñ êyê ami ma doñtom êvhaviñ.”

Kapya êntêk anêñ ôdôñ

³⁰ Yisu hadum lavônin bêñ anôñ haviñ ba anêñ nê ku êyê. Ma doñtom miñ yahato abô takêñ halôk kapya êntêk ami. ³¹ *Yahato abô takêntêk ek môlô nôñêmimbiñ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. Lôk yahato ek môlô nôñêmimbiñ ba noja lôkmala esak anêñ athêñ.

21

Nê ku evov alim bêñ anôñ

¹ Yôv ma nê ku êmô kasukthôm atu anêñ athêñ nena Taibelias ma Yisu hik i thô hadêñ i hathak loñbô.* ² Saimon Pita lo Tomas, anêñ athêñ yan nena Didimus, ma Nataniel anêñ Kena hêk Galili, ma Sebedi anêñ nakaduñ luvi, ma Yisu anêñ nê ku lokwanju, thêlô sapêñ êmô loñ êñ. ³ *Ma Saimon Pita hanañ, “Yana yangik alim.” Ma enañ, “Yêlô nasôk nambiñ o.” Êñ ma thêlô i

ethak yenj te ma bôlôvônj êj ma êvôv alim te ami.

⁴ Wak hapup ma Yisu haminj kasukthôm anêj danj. Ma anêj nê ku êyê yani ma donjom miñ eyala ami.

⁵ Ma Yisu halam, “Aiyanj thêlô! Môlô alim mi, aêj e?”

Ma enanj, “Intu êj.”

⁶ Ma hanañ, “Notak yakseñ êndôk yenj vianônj ma tem môlô noja alim doho.” Idum aêj ma ewa alim bêj anônj ba intu miñ hatôm nêbôv yakseñ esak ami.

⁷ *Anyô ku atu ba Yisu lahavinj bêj anônj hanañ hadêj Pita, “Intu ma Anyô Bêj!” Pita êj intu bôk habi anêj kwêv thilibunj thô ek indum ku. Ma halanjô ôpêj anêj abô êj ma hik hathak loñbô ma hasôv kisi halôk kasukthôm ba hayam ba hi. ⁸ Thêlô ebobo kasukthôm danj hatôm 90 mita la ma nê ku vi êmô yenj ba êvôv yakseñ havenj yam ma Pita hayam hamônj. ⁹ Thêlô êlêm ethak liñdanj ma êyê atum te hathanj hamô ma Yisu habôk alim lôk polom.

¹⁰ Ma Yisu hanañ, “Alim doho êlêm!”

¹¹ *Ma Saimon Pita hayô hathak yenj ma havôv yakseñ halêm hathak liñdanj. Yakseñ êj putup hathak alim daim lomalama hatôm 153. Ma yakseñ miñ hatip ami.

¹² Ma Yisu hanañ, “Nôlêm onjwanj alim!” Thêlô lêk eyala nena yani ma Anyô Bêj ba êkô ba te miñ hanañ nena, “O ma opalê?” ami. ¹³ Ma Yisu hawa polom ba hi hêv hadêj thêlô ma hadum aêj hathak alim.

¹⁴ *Êntêk ma bôlônj te lô atu ba haviyô hathak loñbô ba hik i thô hadêj anêj nê ku.

Yisu hapesanj abô havinj Pita

¹⁵ Eyanj nôm yôv ma Yisu hanañ hadêj Saimon Pita, “Saimon, Jon anêj nakadunj, anêm lemhavinj ya ma bêj hamônj ek nê ku vi mena mi e?”

Ma Pita hanañ, “Intu êj. Anyô Bêj, hoyala nena yalenjhavinj o bêj anônj.”

Ma Yisu hanañ, “Ombakônj yenanj bok-sipsip nali sapêj.”

¹⁶ *Ma hanañ hathak loñbô, “Saimon, Jon anêj nakadunj, lemhavinj ya e?”

Ma Pita hanañ, “Intu êj. Anyô Bêj, hoyala nena yalenjhavinj o.”

Ma Yisu hanañ, “Oyabinj yenanj bok-sipsip.”

¹⁷ Ma hanañ bôlônj te lô “Saimon, Jon anêj nakadunj, lemhavinj ya e?”

Yisu lêk hanañ hik Pita liñ hatôm bôlônj lô nena “Lemhavinj ya e?” ba Pita kapô malainj ma hanañ, “Anyô Bêj, o hoyala nômkama sapêj ba hoyala nena yalenjhavinj o.”

Ma Yisu hanañ, “Ombakônj yenanj bok-sipsip. ¹⁸ Yananj avanônj binj êndêj o. Sêbôk ba hêmô anyô muk denanj ma oda hothak huik kwêv ma hu hatôm odanêm lemhavinj. Ma donjom hoyalôv ma tem nêm bahem ek anyô yanj injik anêm kwêv ma endom o ek nu loñ atu ba miñ lemhavinj nu ami.”

¹⁹ *Yisu hanañ abô êj ek injik loñondê atu ba Pita tem ema esak ek nêm athênj lôkmanjinj êndêj Wapômbênj. Yôv ma Yisu hanañ hadêj Pita, “Osopa ya!”

²⁰ *Pita hik i liliñ ma hayê anyô ku atu ba Yisu lahavinj bêj anônj hasopa thai. Ôpatu ba hayañ nôm hamô ma hakithinj Yisu ba hanañ, “Anyô Bêj, opalê intu tem enanj o bêj?”

²¹ Ma Saimon Pita hayê ôpêj ma hanañ, “Anyô Bêj, anyô êntêk tem êpôm malê?”

²² Ma Yisu hanañ, “Yalenjhavinj nena ôpêj tem êmô endeba yandéalêm am, o Pita miñ anêm nômlate ami. Mi. Osopa ya iyom.”

²³ Ma abô êj hi mayaliv ba nê takatu ba esopa Yisu elanjô havinj ba esonj nena anyô ku êj tem miñ ema ami. Yisu hanañ nena êmô endeba yani endelêm am, ma miñ Pita anêj nômla ami. Ma donjom miñ hanañ hathak ôpêj anêj nana ami.

²⁴ *Anyô ku atu ba hanañ nôm takêj bêj ba hato halôk kapya êntêk intu yêlô ayala nena anêj abô ma avanônj.

²⁵ *Yisu hadum ku lomalama bêj anônj havinj. Pik ma yaôna ba yakô miñ hatôm nêndô kapya nômbênj atu ba eto lôkthô êmô ami.

* **21:7:** Mat 14:29; Jon 13:23 * **21:11:** Luk 5:6 * **21:14:** Jon 20:19,26 * **21:16:** Ap 20:28 * **21:19:** Mat 16:24-25; 2Pi 1:14 * **21:20:** Jon 13:23-25 * **21:24:** Jon 19:35 * **21:25:** Jon 20:30

Aposel iniŋ ku Abô mông

Luk hato kopya lokwanju. Hato kopya luvi ek Anyô Bêŋ Tiapilus. Yani ma Lom iniŋ anyô bêŋ te ba lahaviŋ nênm kopya êŋ luvi êndêŋ avômalô ek nesam. Kopya mông atu ba Luk hato ma elam nena Luk ma hato hathak malêla takatu ba Yisu hadum aleba hathak leŋ ba hi. Ma kopya yaŋ haven yam ma elam nena Aposel. Ma hato hathak ku takatu ba aposel lôk avômalô êvhaviŋ idum hadêŋ waklavông Yisu hatak pik êntêk ba hi leŋ.

Luk da miŋ hayê Yisu ami, ma doŋtom hawa abô hêk nê vi atu ba elanô lo êyê hathak maleŋiŋ. Luk ma miŋ anyô Israeŋ te ami, yani ma anyô loŋ buyaŋ.

Hato kopya êntêk ek enaŋ abô avanông esak ku takatu ba aposel idum lôk Yisu anêŋ Abô Mavi atu ba hi luvuluvu. Avômalô vi enaŋ abôyaŋ hathak nê takatu ba êvhaviŋ ba intu Luk hato kopya êntêk ek injik thô nena nê êvhaviŋ ma nê mavi ba esopa gavman iniŋ abô. Malaiŋ lomaloma hathak hapôm nê êvhaviŋ ba intu hato kopya êŋ ek injik loŋondê mavi thô êndêŋ nê takatu ba esopa Yisu. Ma kopya êntêk hik thô nena Yisu lôk anêŋ avômalô êvhaviŋ tem nênmô nê kambom lu.

Hato kopya êntêk hadêŋ 63 AD la.

Yisu havak abô nena tem nênm Lovak Matheŋ êlêm

¹*Tiapilus, bôk yahato kopya te hadêŋ o hathak nôm takatu ba bôk Yisu hadum lo hadông, ²*mông anông aleba hayô waklavông hathak leŋ ba hi. Hamô pik denaŋ ma hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ma hêv abô ku hadêŋ anêŋ aposel* takatu ba bôk halam i yôv. ³*Yani hawa vovaŋ ba hama vêm ma haviyô hathak loŋbô ma hik i thô hadêŋ anêŋ nê takêŋ. Lôk hadum

* **1:1:** Luk 1:3 * **1:2:** Mak 16:19; Luk 24:49-51 * **1:2:** Aposel anêŋ ôdông nena nê takatu ba Yisu hêv ek nenaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ. * **1:3:** Luk 24:36-49; Ap 10:41 * **1:4:** Luk 24:49; Jon 14:16-17; Ap 2:33 * **1:5:** Mat 3:11 * **1:6:** Luk 24:21 * **1:7:** Mak 13:32 * **1:8:** Mat 28:19; Luk 24:48 * **1:11:** Mat 26:64; Luk 21:27 * **1:12:** Luk 24:50-53 * **1:13:** Mat 10:2-4

nômkama bêŋ anông ek hik thô nena yani hamô lôkmala hathak loŋbô. Wak hatôm 40 ma hik i thô lôbôlông hadêŋ thêlô ba hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.

⁴*Wak te ma hayaŋ nôm haviŋ thêlô ma hanaŋ, “Noyabiŋ nôm atu ba Wakamik bôk havak abô yôv ek nênm êndêŋ môlô hatôm atu ba bôk yahanan ba olaŋô yôv. Ma miŋ notak Jelusalem ami. ⁵*Jon bôk hathik avômalô halôk ŋaŋ ma kasana ma tem nisik môlô esak Lovak Matheŋ.”

*Yisu hathak leŋ ba hi
(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)*

⁶*Ma aposel êmô haviŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Anyô Bêŋ, lêk êntêk ma tem undum ek alalô avômalô Israeŋ naja alalôaniŋ kiŋ esak loŋbô e?”

⁷*Ma Yisu hanaŋ, “Êŋ ma miŋ môlô unim nômla ek noyala waklavông atu ba Kamik hatak ami. Hathak anêŋ lôklokwaŋ yanida hayabiŋ wak êŋ. ⁸*Ma Lovak Matheŋ hayô hamô môlô, ma tem noja lôklokwaŋ. Ma tem nonaŋ yenaŋ abô imiŋ Jelusalem lôk Judia sapêŋ ma Samalia lôk ni endeba êndôk pik anêŋ daŋ.”

⁹Hanaŋ abô êŋ yôv, ma ewa yani hathak leŋ ba hi. Thêlô êyê imiŋ ma buliv hava yani siŋ ba êthông. ¹⁰Thêlô ititiŋ leŋ denaŋ ma ketheŋ oyaŋ ma anyô ju lôk nômkama thapuk ba imiŋ thêlô malêvông. ¹¹*Ma enaŋ, “Nê Galili, umiŋ ba utitiŋ leŋ eka? Yisu doŋtom êntêk lêk Lambô hawa vê hêk môlô ba hi leŋ ma tem endelêm aêŋ iyom.”

Thêlô etak anyô te ek enja Judas anêŋ loŋ

¹²*Vêm ma thêlô etak Dum Oliv ma ele i Jelusalem. Dum Oliv êŋ hêk habobo Jelusalem hatôm kilomita te iyom. ¹³*Êyô Jelusalem ma i unyak kapô vuliŋ atu ba ethak êmô. Thêlô iniŋ athêŋ ma Pita lo Jon ma Jems lo Andulu ma Piliŋ lo Tomas ma Batolomiu lo Matyu ma Jems, Alpius nakaduŋ, lôk Saimon anyô Selot te, ma Judas, Jems nakaduŋ. ¹⁴Wak sapêŋ ma thêlô ethak doŋtom ba eteŋ mek hi ba hi.

Ma avi doho lôk Malia, Yisu talêbô, lôk anêḡ iviyaḡ êmô haviḡ.

¹⁵ Ma wak te ma Pita haviyô hamiḡ ḡê êvhaviḡ hatôm 120 malêvônḡ ma hanaḡ, ¹⁶ **“Aiyaḡ thêlô, abô te hêk Wapômbêḡ anêḡ kapyâ ba lêk hik anônḡ. Abô êḡ ma Lovak Matheḡ bôk hanaḡ hale Devit abôlêk hathak Judas, ôpatu ba hik Yisu thô hadêḡ ḡê takatu ba evalonḡ yani. ¹⁷ Yani ma alalô te atu ba bôk hadum ku êntêk haviḡ alalô.”*

¹⁸ **(Judas hêv pik bute vuli hathak valuselenḡ atu ba hadum kambom ba hawa. Êḡ ma hêv yak halôk pik buêḡ ba lasoam hapup ba la haḡgasô hale yaiḡ. ¹⁹ Avômalô Jelusalem sapêḡ elañô abô êḡ ba intu elam pik buêḡ hathak iniḡ abô nena “Akeldama”. Anêḡ ôdônḡ nena, “Pik atu ba thalalenḡ hathaḡ.”)*

²⁰ Êḡ ma Pita hanaḡ, “Hatôm bôk eto hêk Kapyâ Yeḡ nena,

“ ‘Anêḡ unyak tem ḡgathiniḡ;
ma miḡ notak anyôla ek êmô ami.’
Kapyâ Yeḡ 69:25

Ma buyaḡ hanaḡ nena,

“ ‘Anyô yaḡ enja anêḡ lonḡ lôk anêḡ ku.’
Kapyâ Yeḡ 109:8

²¹ Aêḡ ba alalô natak anyô te atu ba Anyô Bêḡ Yisu hamô haviḡ alalô denaḡ ma yani hamô haviḡ alalô wak nômbêḡ intu sapêḡ, ²² **mônḡ ma waklavônḡ atu ba Jon hathik Yisu halôk ḡaḡ aleba hayô wakma Lambô hawa yani vê hêk alalô ba hi malak leḡ. Anyô êḡ tem imbiḡ alalô ek enaḡ Yisu anêḡ haviyô hathak lonḡbô bêḡ êndêḡ avômalô.”*

²³ Yôv ma etak anyô lokwanju. Yaḡ ma Josep, elam nena Balsabas, ma athêḡ yaḡ ma Jastas. Ma anyô yaḡ ma Matias. ²⁴ Ma eteḡ mek nena, “Anyô Bêḡ, hoyala avômalô sapêḡ iniḡ kapôlônḡ. Nunḡwik thô nena hotak anyô ju êntêk yaḡ sê ²⁵ ek enja ku aposel atu ba bôk Judas hatak ba hi anêḡ lonḡ.” ²⁶ Yôv ma ibi valu ek nêḡê nena athêḡ yaḡ sê habitak. Êḡ ma etak Matias ek imbitak aposel imbiḡ thêlô laumiḡ ba lahavute takatu.

2

Lovak Matheḡ halôk ba halêm

¹ **Waklavônḡ Pentikos hayô, êḡ ma avômalô êvhaviḡ ethak donḡtom ba êmô unyak te. ² Ma ketheḡ oyaḡ ma nômlate diḡdiḡ halêm anêḡ leḡ ba anêḡ pôk ma hatôm lovak bêḡ te ba hayô hamô unyak atu ba thêlô êmô siḡ. ³ *Ma êyê nômlate hatôm atum dahalaḡ hatakalek ba hayô hamô thêlô tomtom. ⁴ *Ma Lovak Matheḡ hayô hava thêlô sapêḡ kapôlônḡ siḡ ba enaḡ abô masôm lomaloma hatôm Lovak Matheḡ hêv hadêḡ thêlô.*

⁵ *Avômalô Islael takatu ba êmô Wapômbêḡ vibiḡ bôk etak pik lôbôlôbô takatu ba êmô ma êlêm Jelusalem ek Pentikos. ⁶ Ma elañô diḡdiḡ ba êlêm ethak donḡtom. Ma eboloba kambom hathak elañô ḡê êḡ enaḡ abô hathak thêlô tomtom da iniḡ abô. ⁷ Ma esonḡ kambom ba enaḡ hik thêlôda liḡ, “Thêlô ma ḡê Galili iyom. Malê te aêḡ am? ⁸ Aisê ba alalô alañô thêlô enaḡ abô hathak alalôaniḡ abô tomtom? ⁹ Alalô ma anêḡ Patia lo Midia ma Ilam lo Mesopotemia ma Judia lo Kapadosia ma Pontus lo Esia ¹⁰ ma Plijia lo Pampilia ma Ijip lôk Libia bute atu habobo Sailini ma ḡê doho anêḡ Lom. ¹¹ (Ma vi ma avômalô Islael, ma vi ma avômalô lonḡ buyaḡ takatu ba ibitak êyô Islael iniḡ êvhaviḡ kapô.) Ma doho anêḡ Klit lo Alebia. Ma donḡtom alalô alañô thêlô enaḡ abô hathak nômbêḡ atu ba Wapômbêḡ hadum hathak alalôaniḡ abô tomtom.” ¹² Ma avômalô sapêḡ esonḡ kambom ba itutuniḡ leḡḡkadôk ma enaḡ hik thêlôda liḡ nena, “Nôm êḡ anêḡ ôdônḡ ma aisê?”*

¹³ *Ma donḡtom vi ibi thêlô liliḡ ba enaḡ, “Inum waiḡ bêḡ anônḡ ba elo molo.”*

Pita hanaḡ abô

¹⁴ Êḡ ma Pita haviyô hamiḡ aposel laumiḡ ba lahavute malêvônḡ ma halam lôklokwanḡ nena,

“Môlô avômalô Islael lôk avômalô takêntêk ba lêk ômô Jelusalem, nodañô yenaḡ abô katô. Tem yanaḡ nôm êḡ anêḡ ôdônḡ bêḡ. ¹⁵ Lêk ma lôkbôk denaḡ hatôm

* **1:16:** Sḡg 41:9 * **1:18:** Mat 27:3-8 * **1:22:** Mak 1:9; 16:19; Jon 15:27 * **2:1:** Wkp 23:15-21; Lo 16:9-11

* **2:3:** Mat 3:11 * **2:4:** Mak 16:17; Ap 4:31; 10:44-46; 19:6

9 kilok. Ba intu miñ noson nena nê êntêk inum wain ba elo molo ami. ¹⁶ Mi, nôm êñ ma hatôm plopet Joel bôk hanañ,

¹⁷ “Wapômbêñ hanañ nena habobo pik lo leñ anêñ dan ma tem yangasô yenañ Lovak Mathen êyômô avômalô sapêñ.

Ma nalumi anyô lo avi tem yanêm yenañ abô êndêñ i ba nenañ abô êtôm plopet.

Ma môlônim apenena tem netulak ba nêgê wêñ.

Ma môlônim anyô boñnena tem nêgê niaviñ.

¹⁸ Ma tem yangasô yenañ Lovak Mathen êyômô yenañ anyô lo avi ku êndêñ waklavônêñ

ma tem yanêm yenañ abô êndêñ i ba nenañ abô êtôm plopet.

¹⁹ Ma tem yandum nômbithi êñjêk leñ, ma yandum lavônij êñjêk pik.

Thalaleñ lôk atum ma atum yova bêñ tem imbitak.

²⁰ Ma wak tem ende i liliñ ba imbitak mo-mañiniñ, ma ayôn tem ende i liliñ ba imbitak êtôm thalaleñ.

Vêm ma Anyô Bêñ anêñ waklavônêñ lôkmañij bêñ atu tem êlêm.

²¹ Ma avômalô takatu ba elam Anyô Bêñ anêñ athêñ, tem nêm i bulubiñ.’ *Jol 2:28-32*

²² “Avômalô Israe, nodañô abô êntêk. Wapômbêñ bôk hadum ku lôklokwañ anônêñ lôk nômbithi ma lavônij hathak Yisu anêñ Nasalet anêñ bañ hamô môlô malêvôn ba hik thô nena yanida hêv ôpêñ ba halêm. Ba bôk oyala nôm takêñ yôv. ²³ Ma Wapômbêñ hatak yani halôk môlô bahemim hatôm bôsêbôk ba lahabi lôk anêñ auk ek nôm takêñ imbitak aêñ. Ma môlô udum ba nê kambom ik yani loñ hathak alovalañsiñ ba hama. ²⁴ Ma doñtom Wapômbêñ hik yani liñ ba haviyô hathak loñbô ba hawa yani vê hêk ñama anêñ vovañ bêñ ek malê nena ñama miñ hatôm embaloñ yani loñ ami.

²⁵ Devit bôk hanañ hathak yani nena,

* **2:29:** 1Kin 2:10 * **2:30:** 2Sml 7:12; Sng 89:3-4; 132:11 Ap 5:30-31

“ ‘Yahayê Anyô Bêñ hamô haviñ ya wak nômbêñ intu sapêñ. Yani hamô habobo ya ba intu miñ hatôm nômlate esale ya thô ami.

²⁶ Aêñ ba yalenmavi anônêñ ba yahabôya.

Ma yalenvinakupik hêv ma.

²⁷ Ek malê nena tem miñ ôndô ya êmô nê ñama iniñ loñ ami, ma tem miñ otak anêm Anyô Mathen ek epalê êñjêk siô ami.

²⁸ Bôk huik loñôndê lôkmala thô hadêñ ya yôv,

ma tem yamô imbiñ o ba undum yalenmavi anêñ dôêñ.’ *Kapya Yen 16:8-11*

²⁹ * “Aiyañ thêlô, yahanañ avanônêñ biñ nena bumalô Devit bôk hama ba elav yôv. Ma anêñ siô êntêk hêk denañ aleba lêk.

³⁰ *Ma doñtom Devit ma plopet te ba hayala nena Wapômbêñ bôk havak abô nena embeñ yam ma tem etak lim lukmuk te ek imbitak kiñ êtôm yanida. ³¹ *Devit bôk hayala nôm atu ba tem imbitak embeñ yam ba hanañ hathak Mesia atu ba Wapômbêñ tem nêm lôkmala êndêñ yani ba imbiyô esak loñbô. Ba intu hanañ nena tem miñ nêndô yani êmô nê ñama iniñ loñ ba kupik epalê ami. ³² Ôpêñ ma Yisu atu ba Wapômbêñ bôk hik yani liñ. Ma yêlô sapêñ ayê nôm êñ haviñ ba êntêk anañ bêñ hadêñ môlô.

³³ *Ma Wapômbêñ hawa Yisu ba hatak yani hamô bañ vianônêñ yôv. Ma hêv Lovak Mathen atu ba bôk havak abô ek nêm êndêñ yani ma êntêk lêk hançasô hayô hamô yêlô ba intu lêk ôyê lo olañô. ³⁴ Devit da miñ hi malak leñ hatôm Yisu ami, ma doñtom hanañ,

“ ‘Anyô Bêñ Wapômbêñ hanañ hadêñ yenañ Anyô Bêñ Mesia nena,

“Ômô yabahañ vianônêñ

³⁵ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêñ o

nêmô vemkapô vibiñ am.” ’ *Kapya Yen 110:1*

³⁶ * “Aêñ ba môlô avômalô Israe sapêñ, noyala abô êntêk katô. Yisu atu ba môlô uik

* **2:31:** Sng 16:10 * **2:33:** Ap 5:32; 7:55-56 * **2:36:**

hathak a, Wapômbêñ hadum ba habitak Anyô Bêñ lôk Mesia.”

Avômalô bêñ anôñ ele i liliñ ba ithik ñañ

³⁷ Thêlô elañô Pita anêñ abô takêñ ma habi thêlô kapôlôññ vose. Ma enañ hadêñ yani lôk aposel vi nena, “Aiyañ thêlô, yêlô nandum malê?”

³⁸ Ma Pita hanañ, “Môlô tomtom node kapôlômim liliñ ba nusik ñañ esak Yisu Kilisi anêñ athêñ ek Wapômbêñ nêñ môlônim kambom vê ma nêñ Lovak Mathen êndêñ môlô êtôm anêñ wapôm. ³⁹ *Havak abô êñ ek avômalô takatu ba alalôaniñ Wapômbêñ tem endam i, môlô lôk unim avômena ma avômalô takatu ba êmô daimbô.”

⁴⁰ Ma Pita hanañ abô bêñ anôñ haviñ hadêñ thêlô ba hanañ nena, “Noyabiñ am. Nônêñ amda sa ba nôsôv êñjêk avômalô kambom takêñ ek miñ nôpôm vovañ atu ba tem êpôm i ami.” ⁴¹ *Aêñ ba ñê takatu ba ewa Pita anêñ abô intu ithik ñañ. Ma wak êñ ma avômalô hatôm 3,000 êlêm haviñ avômalô takatu ba bôk êvhaviñ yôv.

Ñê êvhaviñ ethak doñtom haviñ i

⁴² *Ma thêlô lôklokwañ ek nedañô aposel iniñ abô lôk ethak doñtom haviñ i ma eyañ polom lo inum waiñ mathen atu ba Yisu bôk hêv lôk eteñ mek haviñ i. ⁴³ Ma aposel idum lavôñññ lôk nômbithi bêñ anôñ ba avômalô sapêñ êyê ba eson kambom. ⁴⁴ *Ma avômalô êvhaviñ sapêñ ethak doñtom haviñ i ma miñ leñvi iniñ nômkama ami. Iniñ nômkama lôkthô ma êdô hamô ek hêv thêlô sapêñ sa. ⁴⁵ Thêlô ethak êv iniñ pik lôk nômkama ek nêñêñ vuli ma ewa vuli takêñ ba êv avômalô takatu ba nômkama vi mi sa. ⁴⁶ Ma wak nômbêñ intu ma thêlô ethak doñtom êmô unyak mathen anêñ piklêvôn. Ma ethak eyañ nôñ haviñ i lôk leññmavi ma kapôlôñññ labalina. ⁴⁷ *Lôk êbô Wapômbêñ anêñ athêñ. Êñ ma avômalô sapêñ leññmavi anôñ hathak i. Ma wak nômbêñ intu sapêñ ma Anyô Bêñ hêv avômalô doho bulubiñ ba hêv i ibitak êyô ñê êvhaviñ kapô haviñ.

* **2:39:** Ais 57:19 * **2:41:** Ap 2:47; 4:4 * **2:42:** Ap 20:7 * **2:44:** Ap 4:32-35 * **2:47:** Ap 6:7; 11:21 * **3:4:** Ap 14:9 * **3:6:** Ap 4:10; 16:18 * **3:13:** Kis 3:6,15; Luk 23:13-25; Ap 2:23

3

Anyô va kambom te habitak mavi

¹ Wak te ma Pita lo Jon i unyak mathen hadêñ wakma eteñ mek. Wakma êñ ma hatôm 3 kilok yañsiñ. ² Êyô ma êyê ewa anyô va kambom te ba êlêm. Bôk evathu yani aêñ. Ma wak nômbêñ intu ma ewa yani ba i êdô hamô unyak mathen anêñ badêñ abôlêk atu ba elam nena Loñ Kêkêlô. Êdô yani hamô loñ êñ ek epetenak ek avômalô takatu ba i unyak mathen anêñ piklêvôn ek nêñêñ valu êndêñ yani. ³ Ôpêñ hayê Pita lo Jon êlêm ek ini unyak mathen kapô, êñ ma halam ek thai nêñêñ valu êndêñ yani. ⁴ *Pita lo Jon ititiñ yani lôklokwañ. Ma Pita hanañ, “Nôñgô yai!” ⁵ Êñ ma ôpêñ hik i liliñ hadêñ thai ma hason nena tem nêñêñ nômla êndêñ yani la.

⁶ *Ma Pita hanañ, “Ya valu mi. Ma doñtom nôñ atu ba yahawa ma tem yanêñ êndêñ o. Hathak Yisu Kilisi anêñ Nasalet anêñ athêñ, umbiyô omben.” ⁷ Ma Pita havalon ôpêñ bañ vianôn ba havôv yani haviyô. Ma ketheñ oyañ ôpêñ vagigiñ lôk vakapô habitak lôklokwañ. ⁸ Êñ ma yani hasôv kisi ma haveñ. Ma hi unyak mathen anêñ piklêvôn haviñ thai. Ma haveñ ba hasôv kisi hathak lolen lolen ba habô Wapômbêñ. ⁹ Ma avômalô sapêñ êyê yani haveñ ba habô Wapômbêñ. ¹⁰ Ma eyala nena ôpêñ ma anyô petenak atu ba hathak hamô unyak mathen abôlêk atu ba elam nena Loñ Kêkêlô, êñ ma eboloba ba dahôlôñññ hi.

Pita hanañ abô hamiñ unyak mathen kapô

¹¹ Ma anyô petenak atu havalon Pita lo Jon, êñ ma avômalô sapêñ eson kambom ba elañviñ êlêm hadêñ thêlô halôk kapo dañ atu ba elam nena Solomon anêñ Kapo Dañ. ¹² Pita hayê ma hanañ hadêñ thêlô nena, “Avômalô Ísrael, eson kambom ba utitiñ yai lôklokwañ eka? Oson nena yai adum ôpêntêk mavi hathak yaidaniñ lôklokwañ lôk kobom mathen e? Mi anôñ! ¹³ *Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk

alalôaniņ bumalô thêlô iniņ Wapômbêņ iyom intu hadum nôm êņ ek nê m athêņ lôkmanģiņ êndêņ anêņ anyô ku Yisu. Mólô bôk otak ôpêņ ek nijik vônô. Ma Pailat lahaviņ etak yani, ma donțtom mólô ôvôliņ dômim hadêņ yani. ¹⁴ Avanoņ, mólô ôvôliņ dômim hadêņ Anyô Mathen lôk Anyô Thêthoņ atu ma onan hik Pailat liņ ek etak ôpatu ba bôk hik anyô vônô êlêm êndêņ mólô. ¹⁵ Ôpatu ba lôkmala anêņ ôdôņ ma uik vônô. Ma donțtom Wapômbêņ hik yani liņ hathak loņbô hêk ņama. Ma yai bôk ayê nôm takêņ ba êntêk lêk anan abô hathak. ¹⁶ Êvhaviņ hathak Yisu anêņ athêņ iyom hadum ba ôpatu ba ôyê lo oyala lêk hawa lôklokwan. Yani habitak mavi anôņ hatôm ôyê hathak Yisu anêņ athêņ lôk êvhaviņ atu ba halêm anêņ yani.

¹⁷ * “Aiaņ thêlô, yahayala nena mólô lôk unim avaka miņ oyala ôpêņ katô ami ba intu udum kambom hadêņ yani. ¹⁸ Ma donțtom sêbôk ma Wapômbêņ hanaņ hadêņ plopet sapêņ ba eto nena anêņ Mesia tem enja vovan. Aêņ ba unim kambom atu udum ma Wapômbêņ anêņ abô êņ lêk hik anôņ.

¹⁹ * “Aêņ ba node kapôlômim liliņ ba nosopa Wapômbêņ ek nê m mólônim kambom vê lôk nê m lovak êndêņ mólô. ²⁰ Ma nê m anêņ Mesia atu ba bôk hatak ek nê m êndêņ mólô. Mesia êņ ma Yisu atu. ²¹ Ma lêk yani hamô malak leņ ba hayabiņ waklavôņ atu ba Wapômbêņ bôk hatak ek nômkama sapêņ imbitak lukmuk esak loņbô êtôm sêbôk atu ba yani havak abô ba hanaņ ba anêņ plopet mathen enan bêņ. ²² * Hatôm Mose bôk hanaņ, ‘Wapômbêņ unim Anyô Bêņ tem etak plopet te êtôm ya ba imbitak anêņ mólô malêvôņ. Ba intu nodanô anêņ abô takatu ba hanaņ bêņ hadêņ mólô katô. ²³ Ma ôpatu ba miņ halanô plopet êņ anêņ abô ami, ma tem nê nê m yani vê êņjêk anêņ avômalô ba nimbuliņ yani vi dedaņ.’

²⁴ “Samuel lôk plopet takatu ba ibitak even yam bôk enan hathak waklavôņ atu ba lêk habitak. ²⁵ * Mólô ma plopet takêņ iniņ nali. Ma abô atu ba Wapômbêņ

bôk havak haviņ libumi yôv, abô êņ êntêk havalon mólô loņ denan. Hatôm bôk hanaņ hadêņ Ablaham, ‘Hathak anê m libumi, ma tem avômalô pik sapêņ neja mek mavi.’ ²⁶ * Ba intu Wapômbêņ hik anêņ anyô ku liņ ma hêv halêm hadêņ mólô hamôņ ek nê m mek mavi êndêņ mólô lôk ende mólô tomtom liliņ êņjêk unim kambom takatu ba udum.”

4

Evalon Pita lo Jon

¹ Pita lo Jon enan abô hadêņ avômalô imiņ denan, ma ņê êbôk da lôk unyak mathen anêņ sôp bidon iniņ anyô vovak laik ma Sadyusi doho êyô ek thai. ² Thêlô leņiņmaniņ hathak thai êdôņ avômalô nena Yisu bôk haviyô hêk ņama ba intu avômalô ņama sapêņ tem nimbiyô esak loņbô aêņ iyom. ³ Lêk yaņsiņ habôk ba intu evalon thai ba êdô hamô koladôņ aleba hayaņ wak bêņ. ⁴ * Ma donțtom avômalô bêņ anôņ elanô thai iniņ abô ba êvhaviņ. Ba ņê takatu ba êvhaviņ lêk halumbak hi habobo 5,000.

⁵ Haviyô hayaņ ma ņê bêņbêņ eyabiņ avômalô lôk ņê bêņbêņ ma ņê lôkuk hathak abô balabuņ ethak donțtom êmô Jerusalem. ⁶ Anas, anyô bêņ habôk da, lôk Kaiapas ma Jon lo Aleksanda lôk anyô bêņ habôk da anêņ thalalen vi êmô haviņ. ⁷ Ma ewa thai êlêm ma enan hik thai liņ nena, “Lôklokwan lôk athêņ alê intu udum ôpêņ mavi hathak?”

⁸ Ma Lovak Mathen hava Pita kapô siņ ba hanaņ hadêņ thêlô nena, “ņê bêņbêņ lôk ņê eyabiņ avômalô, nodanô yenan abô! ⁹ Yai êv anyô va kambom êntêk sa ba intu udum ek nonan yai bêņ lôk lemimhaviņ noyala nena yai adum yani mavi aisê e? ¹⁰ * Aêņ ba mólô lôk avômalô Isael sapêņ noyala katô nena anyô va kambom êntêk lêk habitak mavi ba hamiņ mólô malemim hathak Yisu Kilisi anêņ Nasalet anêņ athêņ. Bôk uik yani vônô hathak a, ma donțtom Wapômbêņ hik yani liņ hêk ņama. ¹¹ Yani ma “valu atu ba mólô ņê olav unyak ôpôlik hathak,

* **3:17:** Luk 23:34; 1Ti 1:13 * **3:19:** Ap 2:38 * **3:22:** Lo 18:15,18-19 * **3:25:** Stt 22:18 * **3:26:** Ap 13:46
* **4:4:** Ap 2:41 * **4:10:** Ap 3:6,13-16 * **4:12:** Mat 1:21

ma l  k habitak valu landiŋ an  ŋ.
Kapya Yen 118:22

12 *Yisu da iyom an  ŋ ath  ŋ hat  m n  m alal   bulubiŋ. Ma ath  ŋ yaŋ miŋ h  k pik lo leŋ sap  ŋ ek n  m alal   bulubiŋ ami. Mi.”

13 Ma th  l     y   Pita lo Jon imiŋ lôklokwaŋ ma k   mi, ma eyala nena thai ma n   oyaŋ ba miŋ b  k ethak unyak ami.   ŋ ma th  l   eson kambom ba leŋiŋhabi nena b  k   m   haviŋ Yisu. 14 Ma   y   any   va kambom atu l  k mavi ba hamiŋ haviŋ thai ba intu th  l   ab   mi ek nenaŋ. 15   ŋ ma enaŋ ek neja Pita lo Jon v     nj  k Sanhedlin* an  ŋ unyak ma nede yaŋ ba ini. Ma ele yaŋ ba i ma th  l     b  l  m auk. 16 Ba enaŋ, “Alal   nandum mal   esak any   ju   nt  k? Av  mal   Jelusalem sap  ŋ l  k eyala y  v nena thai idum lav  ŋiŋ b  ŋ te ba miŋ hat  m alal   nasi ami. 17 Ma doŋtom alal   nap  m loŋ  nd   te ek ab     ŋ miŋ ni mayaliv   nj  k av  mal   mal  v  ŋ ami. A  ŋ ba nanaŋ l  klokwaŋ   nd  ŋ thai nena miŋ nenaŋ ab   esak ath  ŋ   ŋ   nd  ŋ av  mal   la esak loŋb   ami.”

18 *Y  v ma elam thai   l  m hathak loŋb   ma enaŋ l  klokwaŋ nena miŋ nenaŋ ab     ŋ l  k n  nd  ŋ av  mal   esak Yisu an  ŋ ath  ŋ ami. 19 *Ma doŋtom Pita lo Jon enaŋ viyaŋ, “Mal   intu ba mavi h  k Wap  mb  ŋ ma ek yai nandum? Nasopa m  l  nim ab   mena Wap  mb  ŋ an  ŋ ab  ? 20 Yai miŋ hat  m b  n  ŋ esak n  m takatu ba ay   lo alaŋ   ami.”

21 Ma Sanhedlin enaŋ l  klokwaŋ ek thai n  m   b  n  ŋ,   ŋ ma etak thai ba i. Av  mal   sap  ŋ   b   Wap  mb  ŋ an  ŋ ath  ŋ hathak n  m atu ba l  k idum ba intu miŋ hat  m n  p  m loŋ  nd   la ek n  n  m vovaŋ   nd  ŋ thai ami. 22 Ek mal   nena   patu ba habitak mavi ma an  ŋ sondabêŋ hat  m 40. Ba intu eyala nena Wap  mb  ŋ iyom hat  m indum n  m   ŋ.

N     vhaviŋ iniŋ mek

23 Etak Pita lo Jon ba i had  ŋ avômalô   vhaviŋ. Ma enaŋ ab   takatu ba n   bêŋbêŋ   b  k da l  k n   bêŋbêŋ enaŋ had  ŋ thai.

* 4:15: Isael elam iniŋ kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * 4:18: Ap 5:28 * 4:19: Ap 5:29 * 4:24: Kis 20:11; Neh 9:6; Sng 146:6 * 4:27: Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Ap 3:13 * 4:34: Ap 2:45

24 *Th  l   elan   a  ŋ ma lôkthô ıv veniŋb  l  k liŋ ba eteŋ mek had  ŋ Wap  mb  ŋ nena, “Any   B  ŋ, n  mkama sap  ŋ an  ŋ alaŋ, b  k hopesaŋ pik lo leŋ ma ngw  k l  k n  mkama sap  ŋ atu ba   m   kapı. 25 S  b  k ma honaŋ ab   hathak Lovak Matherŋ hale anım any   ku ma y  l  aniŋ bumal   Devit ab  l  k. Ba hanaŋ a  nt  k,

“ ‘Av  mal   pik sap  ŋ leŋiŋŋaŋa eka?

L  k ibutiŋ ab  yaŋ ek nijik vovak   nd  ŋ Wap  mb  ŋ eka?

26 Pik iniŋ kiŋ l  kth     p  p  k i ek nijik vovak.

L  k n   bêŋbêŋ pik sap  ŋ ethak doŋtom ek n  m   Any   B  ŋ l  k an  ŋ Mesia lu.’

Kapya Yen 2:1-2

27 *Avan  ŋ biŋ, Helot Antipas lo Pontius Pailat ma n   loŋ buyaŋ l  k av  mal   Isael b  k ethak doŋtom   m   malak l  ŋ   nt  k ba idum ek n  m   an  m any   ku matherŋ Yisu lu,   patu ba b  k holam y  v ek imbitak an  m Mesia. 28 *Th  l   idum n  mkama sap  ŋ hat  m an  m auk l  k l  klokwaŋ atu ba b  k lemhabi nena tem imbitak a  ŋ. 29 *Any   B  ŋ, lemimbi ab   takatu ba evak ba enaŋ ek indum y  l   nak   ba intu n  m y  l   an  m n   ku sa ek nanaŋ an  m ab   l  klokwaŋ ma miŋ nak   ami. 30 Ma otak bahem   y  ŋg  k av  mal   l  k lijiŋ ba undum i mavi l  k undum lav  ŋiŋ l  k n  mbithi lomaloma esak an  m any   ku matherŋ Yisu an  ŋ ath  ŋ.”

31 Th  l   eteŋ mek y  v ma loŋ atu ba   m   halowaliŋ. Ma Lovak Matherŋ hay   hava th  l   l  kth   kapôlôŋiŋ siŋ. Ba enaŋ Wapômbêŋ an  ŋ ab   b  ŋ ma miŋ   k   ami.

N     vhaviŋ sap  ŋ kapôlôŋiŋ doŋtom

32 *Ma n     vhaviŋ sap  ŋ iniŋ auk l  k kapôlôŋiŋ doŋtom iyom. Ma iniŋ n  mkama sap  ŋ ma hat  m th  l   l  kth   iniŋ ma miŋ evasiŋ ami. 33 Ma aposel ethak enaŋ Yisu an  ŋ haviyô hathak loŋb   b  ŋ ba iniŋ ab     ŋ an  ŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ. Ma Wap  mb  ŋ habi an  ŋ wap  m hay   ham   th  l   lôkthô. 34 *Ma th  l   vi iniŋ pik lo unyak ham   ba ethak   v ba avômalô vi   v vuli. Ma ewa valu tak  ŋ 35 ba   v had  ŋ

* 4:18: Ap 5:28 * 4:19: Ap 5:29 * 4:24: Kis 20:11; Neh 9:6; Sng 146:6 * 4:27: Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Ap 3:13 * 4:28: Ap 2:23 * 4:29: Ep 6:19 * 4:32: Ap 2:44

apospel ek neyabinj. Ma aposel ibi valuselej takênj sam hadênj avômalô takatu ba êv yak hathak nômkama. Ba intu thêlô te minj hêv yak hathak nôm lôk nômkama ami.

³⁶ Ma thêlô ênj te ma Josep ba anênj loj ma ngavithôm Saiplus ma habitak anênj ôdônj Livai. Ma aposel ethak elam yani nena Banabas, athênj ênj anênj ôdônj nena, “Anyô hathak havatho avômalô kapôlônjin loj.”
³⁷ Yani hêv anênj pik bute ek nênenê vuli. Ma hawa valu hathak pik ênj ba hi hêv hadênj aposel.

5

Ananias lo Sapaila

¹ Ma anyô yan hamô ba anênj athênj nena Ananias ma yanavi ma Sapaila. Thai êv ini nj pik bute ba êv vuli. ² *Ma hawa valu pik ênj vi ek thaida ma hêv vi hadênj aposel ma hasau i nena, “Valu lôkthô êntêk yahawa ba yahalêm.” Ma yanavi hayala nôm atu ba yamalô hadum.

³ *Ma Pita hana nj nena, “Ananias, hotak Sada nj ba hava kapôlôm sinj ma hosau Lovak Mathenj, ba huvunj anêm valu pik ênj vi eka? ⁴ Minj bôk êv vuli pik ênj ami dena nj, ênj ma anêm pik. Ma bôk êv vuli yôv, valu ênj ma anêm aênj iyom. Ma do njtom howa auk kambom ênj anênj êsê ba hona nj abôyanj? Hosau njê pik lôk Wapômbênj havinj.”

⁵ Ananias halanô abô ênj ma hêv yak halôk binj ba hama. Ma avômalô takatu ba elanô abô ênj êkô ba binjaluk havalikambom. ⁶ Ênj ma apenena muk êlêm ma ivuliv anênj kupik ma ewa ba i elav.

⁷ Wakma lô hale ba hi ma yanavi halêm hayô ma hathônj nôm atu ba habitak palin. ⁸ Ma Pita hana nj hik avi ênj linj, “Valu êntêk ma hatôm vuli pik atu ba êv vuli e?”

Ma avi ênj hana nj, “Intu ênj, vuli ênj intu hatôm.”

⁹ Ênj ma Pita hana nj hadênj avi ênj, “Aisê ka mamu ubutinj abô ek nosaê Anyô Bênj anênj Lovak Mathenj? Nônjgô! Njê takatu ba lêk elav vônim yôv, êntêk lêk iminj unyak abôlêk ba tem neja o ba ini nedav imbinj.”

¹⁰ Ma kethenj oyanj ma avi ênj hêv yak halôk hêk Pita valuvi ba hama. Ma apenena muk takatu ba ibitak êyô unyak kapô. Ma êyê avi ênj lêk hama. Ênj ma ewa ba i elav yani hêk yamalô vi. ¹¹ Yôv ma avômalô êvhavinj sapênj lôk avômalô takatu ba elanô abô ênj, lôkthô êkô kambom.

Aposel idum avômalô bênj anônj ibitak mavi

¹² *Ma aposel idum lavônjinj lôk nômbithi lomaloma hêk avômalô malenjin. Ma njê êvhavinj sapênj ethak do njtom lôbôlônj halôk unyak mathenj anênj kapo danj atu ba elam nena Solomon anênj Kapo Danj. ¹³ Ma avômalô vi atu ba minj êvhavinj ami êkô ek nesak do njtom imbinj thêlô, ma do njtom avômalô sapênj êyê thêlô nena njê mavi. ¹⁴ Ma anyô lo avi bênj anônj ethak êvhavinj Anyô Bênj ba ibitak êyô avômalô êvhavinj kapô. ¹⁵ Ênj ma avômalô ethak ewa ini nj njê lôk lijinj hayô hêk balê lo yêm ba i ililinj hêk lo njôndê anênj danj ek Pita havenj lo njôndê, ênj ma dahô imbi êyônjgêk i ek nimbitak mavi esak lo njbô. ¹⁶ Ma avômalô bênj anônj êlêm anênj lomalak takatu ba habobo Jelusalem ba êlêm ethak do njtom. Ma ewa ini nj njê lôk lijinj lôk njê takatu ba ngôk lelaik habulinj i ma lôkthô ibitak mavi hathak lo njbô.

Êv vovanj hadênj aposel

¹⁷ Ma anyô bênj habôk da lôk njê idum ku havinj yani, thêlô sapênj ma Sadyusi ba êyê nôm takatu ba aposel idum ba lenjin danj hathak i. ¹⁸ Ba evalonj aposel ma etak i halôk malak lônj anênj koladônj. ¹⁹ *Ma bôlôvônj ênj ma Anyô Bênj anênj a njela hik koladônj abôlêk vê ma hawa i ele yainj. Ma hana nj, ²⁰ “Unu numinj unyak mathenj anênj piklêvônj ma nona nj abô sapênj esak lôkmala lukmuk êntêk ênj bênj.”

²¹ Aposel elanô abô ênj ba lôkbôk mo manjinj ma i unyak mathenj anênj piklêvônj. Ma êdônj avômalô.

Ma anyô bênj habôk da lôk anênj njê môlô êlêm ma elam njê Sanhedlin lôk Israe linj njê bênbênj sapênj. Ma êv abô hadênj koladônj ek neja aposel ba nêlêm. ²² Ênj ma njê koladônj ini nj sôp bidonj i ek neja

* 5:2: Ap 4:34-35 * 5:3: Jon 13:2 * 5:12: Ap 2:43; 14:3 * 5:19: Ap 12:7-10

apospel ma donjom miņ êmô ami. Ma êvôi ma enaņ nena, ²³ “Yêlô ayê koladôn anêņ abôlêk putup ma nê takatu ba eyabiņ imiņ habobo. Ma donjom yêlô ik koladôn abôlêk vê ma miņ apôm anyô late hamô kapô ami.” ²⁴ Unyak mathen anêņ sôp bidon inin anyô vovak laik lôk nê bêņbêņ êbôk da elanô abô êņ ba leņiņhabi bêņ anôn hathak ba enaņ, “Malê te tem imbitak?”

²⁵ Ma anyô te hayô ma hanaņ hadêņ i, “Nodaņô! Nê takatu ba otak i hamô koladôn, lêk imiņ unyak mathen anêņ piklêvôn ba êdôn avômalô.” ²⁶ Êņ ma anyô vovak laik lôk anêņ sôp bidon i ewa thêlô. Êkô ek avômalô nijik i esak valu ba intu miņ êpôviņ thêlô ami.

²⁷ Ewa aposel êyô ma etak i hamiņ Sanhedlin maleņiņ ek anyô bêņ habôk da enaņ injik thêlô liņ. ²⁸ * “Yêlô bôk anaņ lôklokwaņ hadêņ mólô nena miņ nôndôn avômalô esak ôpêņ anêņ athêņ ami. Ma donjom lêk unim abô êņ halanviņ haveņ Jelusalem mayaliv. Lôk lêk udum ek nonaņ nena yêlô intu aņgasô ôpêņ anêņ thalalen.”

²⁹ *Ma donjom Pita lôk aposel vi enaņ hadêņ i nena, “Yêlô nasopa Wapômbêņ anêņ abô iyom ma miņ anyô inin abô ami. ³⁰ Mólô bôk uik Yisu vônô hathak a. Ma donjom bumalô thêlô inin Wapômbêņ hik yani liņ. ³¹ *Wapômbêņ bôk hawa yani hathak ba hi daku leņ ba hadô hamô baņ vianôn hatôm Anyô Môn lôk Anyô hêv alalô bulubiņ ek nê alalô Israeļ sa ek nande kapôlônin liliņ lôk nê alalôaniņ kambom vê. ³² Yêlô ma nê takatu ba bôk ayê nôm takêņ ba lêk anaņ abô êņ bêņ. Ma Lovak Mathen atu ba Wapômbêņ hêv hadêņ avômalô takatu ba esopa anêņ abô hik nôm takêņ loņ haviņ.”

Gameliel hanaņ ek Sanhedlin netak aposel

³³ Sanhedlin elanô abô êņ ma leņiņmaniņ kambom ba leņiņhaviņ nijik aposel vônô. ³⁴ Ma donjom Gameliel haviyô hamiņ Sanhedlin malêvôn. Yani ma anyô Palisi lôk anyô lôkauk hathak abô balabuņ ma hadum ku Sanhedlin haviņ. Avômalô sapêņ

ethak êv athêņ bêņ hadêņ yani. Yani hamiņ ba hanaņ ek netak aposel takêņ ba ini yaiņ dokte vêmam. ³⁵ Êņ ma hanaņ hadêņ thêlô, “Mólô nê Israeļ, lemimimbi katô nena tem nundum malê êndêņ nê takêntêk vêmam. ³⁶ *Sêbôk ma Teudas habitak anyô lôk athêņ ba hanaņ, ‘Ya anyô bêņ’. Ma anyô hatôm 400 esopa yani. Ma donjom Lom ik yani vônô ma anêņ nê ku êsôv mayaliv. Ma anêņ abô êņ hêv yak. ³⁷ Vêma ma waklavôn ewa avômalô inin athêņ, êņ ma Judas anêņ Galili habitak anyô lôk athêņ ba havôn avômalô bêņ anôn ek nijik vovak êndêņ gavman. Ma donjom ik yani vônô, ma anêņ nê ku êsôv mayaliv aêņ iyom. ³⁸ Ba intu yahanaņ hadêņ mólô Sanhedlin: Notak nê takêntêk. Miņ nundum nômla esak i ami. Ku takatu ba idum halêm anêņ nê pik inin hatôm Teudas lo Judas, êņ ma inin ku takêņ tem nê yak. ³⁹ Ma donjom ku takatu ba halêm anêņ Wapômbêņ, ma mólô miņ hatôm numiņ i loņ siņ ami. Yahakô tem uņgwik vovak ni ba ni, êņ ma tem ôņgô nena uik vovak êņ hadêņ Wapômbêņ.”

⁴⁰ *Yôv ma thêlô êlôk hathak Gameliel anêņ abô. Ba elam aposel êlêm ma evali i. Ma enaņ lôklokwaņ hadêņ thêlô nena miņ nenaņ abô esak Yisu anêņ athêņ ami. Êņ ma etak i ba i.

⁴¹ *Aposel etak Sanhedlin ba ele yaiņ ma thêlô leņiņmavi hathak Wapômbêņ hayê thêlô nena nê mavi ek ewa mama hathak Yisu anêņ athêņ. ⁴² Ma wak nômbêņ intu ma thêlô i unyak mathen anêņ piklêvôn lôk lounyak lounyak ma êdôn avômalô ba enaņ Abô Mavi bêņ nena Yisu ma Mesia atu.

6

Etak anyô bahenvi ba lahavuju ek nênem aposel sa

¹ *Avômalô êvhaviņ ilumbak ba êv liņ siņ, êņ ma avômalô Israeļ vi atu ba êvhaviņ ba enaņ abô Glik, etatale avômalô Israeļ vi atu ba êvhaviņ ba enaņ abô Hiblu. Ba enaņ, “Wak nômbêņ intu ba ibi nôm sam ma miņ evani yêlôaniņ avi tôp inin sam ami.” ² Êņ ma aposel laumiņ ba lahavuju

* 5:28: Mat 27:25 * 5:29: Ap 4:19 * 5:31: Ap 2:33-34; Ep 1:20; Hib 2:10; 12:2 * 5:36: Ap 21:38 * 5:40: Ap 4:18 * 5:41: Mat 5:10-12; 1Pi 4:13 * 6:1: Ap 4:35

takatu elam nê êvhaviņ sapêņ ethak doņtom ma enaņ, “Miņ mavi ek yêlô natak ku nanaņ Wapômbêņ anêņ abô ma nandum ku nambi nôm sam ami. ³ Aêņ ba, aiaņ thêlô, nômbôlêm mólônim anyô lôkauk baheņvi ba lahavuju takatu ba Lovak Mathen hava kapôlôņiņ siņ ek nanêm ku êņ êndêņ i. ⁴ Êņ ma tem yêlô hatôm namô tiņiņ ek nateņ mek lôk nanaņ Wapômbêņ anêņ abô lôk nandôņ avômalô.”

⁵ Avômalô sapêņ elañ abô êņ ma leņiņmavi. Ma etak Stiven, yani anyô hêvhaviņ lôklokwaņ lôk Lovak Mathen hava yani kapô siņ, ma Pilip lôk Plokolus ma Nikano lo Timon ma Pamenas lo Nikolas, yani ma anyô Antiok atu bôk habitak hayô avômalô Israeļ inij êvhaviņ kapô vêm ma hêvhaviņ Yisu. ⁶ Ewa nê êņ ba i hadêņ aposel. Ma aposel etak baheņiņ hayô hêk i ma eteņ mek hathak i.

⁷ *Aêņ ba Wapômbêņ anêņ abô hi ba hi. Ma avômalô anêņ Jelusalem takatu ba êvhaviņ ilumbak hi ba hi. Ma nê êbôk da bêņ anôņ êvhaviņ ba esopa Yisu haviņ.

Evaloņ Stiven

⁸ Ma Wapômbêņ habi anêņ wapôm sam ba hêv lôklokwaņ bêņ anôņ hadêņ Stiven. Ba intu Stiven hathak hadum nômbithi lôk lavôņiņ lomaloma hêk avômalô malêvôņ. ⁹ Ma doņtom nê doho êpôlik hathak yani. Nê êņ inij unyak yeņ ma elam nena, “Nê takatu ba bôk inij alaņ hêv athêņ ku vê hêk i ma êmô oyaņ haviņ i”. Thêlô sapêņ ma avômalô Israeļ, doho anêņ Sailini ma doho anêņ Aleksandlia ma doho anêņ plovins Silisia lo Esia. Ma nê takêņ êkôki hathak Stiven anêņ abô. ¹⁰ *Ma doņtom Lovak Mathen hêv auk mavi hadêņ Stiven ba miņ hatôm nêmo anêņ abô lu ami.

¹¹ Êņ ma thêlô eyenak ba i ibi anyô doho leņiņ liņ ek nenaņ nena, “Yêlô bôk alaņô ôpêņ hanaņ abôma hathak Mose lo Wapômbêņ.”

¹² Aêņ ba thêlô ibi avômalô lôk nê bêņbêņ ma nê lôkauk hathak abô balabuņ leņiņ liņ. Ma i evaloņ Stiven ba ewa ba i êdô hamiņ Sanhedlin maleņiņ. ¹³ Ma êv anyô doho ek

nenaņ abôyaņ esak yani. Ba enaņ, “Wak nômbêņ intu ma ôpêntêk hathak hanaņ abô kambom hathak unyak mathen lôk Mose anêņ balabuņ. ¹⁴ Yêlô alaņô yani hanaņ, ‘Yisu anêņ Nasalet tem indiniņ unyak mathen êntêk ma injik Mose anêņ kobom sêbôk ba hêv hadêņ alalô liliņ.’ ”

¹⁵ Ma nê nômbêņ atu ba êmô Sanhedlin ititiņ Stiven lôklokwaņ ma êyê thohavloma lêk hatôm aņela te.

7

Stiven hanaņ abô hadêņ Sanhedlin

¹ Ma anyô bêņ habôk da hanaņ, “Abô takêņ ma avanôņ e?”

² *Ma Stiven hanaņ, “Aiaņ thêlô lo wakamik thêlô, nodañô yenaņ abô! Sêbôk atu ba alalôaniņ bumalô Ablaham hamô Mesopotemia denaņ ma miņ hi Halan ami, ma Wapômbêņ lôkmaņgiņ hayô ek yani.

³ *Ma hanaņ, ‘Otak anêm pik lôk avômalô ma nu pik atu ba tem yaņgik thô êndêņ o.’

⁴ *‘Êņ ma hatak Kaldia inij pik ba hi hamô Halan. Vêm ba lambô hama ma Wapômbêņ hêv yani ba halêm pik êntêk atu

lêk alalô amô. ⁵ *Ma wak êņ ma Wapômbêņ miņ hêv pik bute ek yani ami, milôk. Ma doņtom havak abô nena embeņ yam ma tem yani lôk anêņ limi neja pik bêņ êņ lôkthô. Waklavôņ atu ba Wapômbêņ hanaņ abô takêņ ma Ablaham nakaduņ mi denaņ. ⁶ *Ma doņtom Wapômbêņ hanaņ nena,

‘Anêm libumi tem nêmo êtôm nê masôm êmô malak yaņ inij pik. Ma nê pik êņ tem nimbitak thêlôniņ alaņ ba nênem malaiņ êndêņ i êtôm sondabêņ 400. ⁷ *Vêm ma tem yanêm vovaņ êndêņ alaņ takêņ. Ma embeņ yam ma tem netak pik yaņ êņ ma nêbônêlêm pik êntêk ma nênem yeņ êndêņ ya.’ ⁸ *Vêm ma Wapômbêņ havak abô haviņ

Ablaham ba hêv tabô nengothe kupik vê hadêņ yani. Ma haveņ yam ma Ablaham habitak Aisak anêņ lambô ma hatôm wak baheņvi ba lahavulô ma hangothe Aisak anêņ kupik vê. Vêm ma Aisak habitak Jekop anêņ lambô, ma Jekop habitak hatôm bumalô laumiņ ba lahavuju takatu inij

* 6:7: Ap 2:41; 16:5 * 6:10: Luk 21:15 * 7:2: Stt 11:31; 15:7 * 7:3: Stt 12:1 * 7:4: Stt 11:31-12:5 * 7:5: Stt 12:7; 15:18; 17:8 * 7:6: Stt 15:13-14; Kis 12:40 * 7:7: Kis 3:12 * 7:8: Stt 17:9-14; 21:4

thanañ, Wapômbênj da hatak yani ek imbitak iniñ anyô bêñ lôk nêñ thêlô bulubiñ. ³⁶ *Mose hawa thêlô vê hêk Ijip ba hi ma hadum nômbithi lôk lavônjñ hêk Ijip lôk Ngwêk Thalalenj ma loñ thiliv hatôm sondabênj 40.

³⁷ * “Êntêk ma Mose atu ba hanañ hadênj avômalô Israel nena, ‘Wapômbênj tem etak môlôda te ba imbitak plopet. Ma tem enañ Wapômbênj anênj abô êtôm êntêk ba lêk yahanañ hadênj môlô.’ ³⁸ *Yani êñ intu hamô haviñ bumalô takatu ba ethak donjom êmô loñ thiliv. Ma hathak ba hi dum Sainai ma añela hanañ abô hadênj yani. Ma hawa Wapômbênj anênj abô takatu ba hêv lôkmala ek nêñ êndênj alalô.

³⁹ “Ma donjom bumalô thêlô êpôlik hathak anênj abô. Lôk êdô yani ma ik kapôlônjñ liliñ hale hi Ijip hathak loñbô.

⁴⁰ *Ma enañ hadênj Alon nena, ‘Opesañ ngôk doho ek endom yêlô. Mose atu ba hawa yêlô vê hêk Ijip ba alêm lêk hi doho ba yêlô athônj paliñ.’ ⁴¹ *Aênj ba intu epesañ bokmanjao map te anênj dahô ba êv da hadênj yani. Ma engabôm nôñ lôk eloyenj bêñ ek êv athênj bêñ hadênj nôñ atu ba epesañ hathak bahenjñ. ⁴² Ba intu Wapômbênj havôliñ dôñ hadênj thêlô ba hatak thêlô ek nêñem yenj êndênj wak lo ayônj ma vuliñ. Hatôm bôk eto hêk plopet iniñ kapyã nena,

“Sêbôk atu ba môlô Israel
ômô sondabênj 40 hamô loñ thiliv,
osonj nena uik bokmanjao lôk boksip-
sip ba ôêv hatôm da hadênj ya e?
Milôk.

⁴³ Môlô bôk owa unim ngôk Molek anênj malak yenj
lôk ngôk Lepad anênj vuliñ dahô,
ma ngôk dahô takatu ba opesañ ek
nônêm yenj êndênj.

Aênj ba intu tem yanêm môlô vê ba unu
Babilon vidôm doho.’ *Amos 5:25-27*

⁴⁴ “Sêbôk atu ba bumalô thêlô êmô loñ thiliv ma malak yenj hamô haviñ thêlô hatôm tabô. Thêlô elav malak yenj êñ hatôm Wapômbênj hanañ hadênj Mose nena

endav aênj, lôk hatôm dahô atu ba Mose hayê. ⁴⁵ *Vêñ ma Josua halom thêlô ba ewa avômalô takatu ba Wapômbênj haliti i ba i iniñ pik. Ma iniñ bumalô bôk êv malak yenj êñ hadênj i ba ewa ba i pik lukmuk êñ haviñ i. Ma êmô pik êñ aleba Devit habitak.

⁴⁶ *Wapômbênj lamavi hathak Devit. Ma Devit hateñ mek ek endav malak yenj ek Jekop anênj Wapômbênj êmô. ⁴⁷ *Ma donjom nakadun Solomon halav unyak êñ.

⁴⁸ “Ma Wapômbênj Lôkmanjñ miñ hathak hamô unyak atu ba anyô elav ami. Hatôm plopet te bôk hanañ:

⁴⁹ “Wapômbênj hanañ nena,
‘Lenj ma yenañ balê atu ba yahayô
hamô hatôm kiñ,
ma pik ma yenañ balê yaôna ek ya-
hatak yavenjkapô hayô hamiñ.
Ma môlô udum ek nodav unyak alê te
ek ya?

Ma tem yamô êsê ek yanja lovak?

⁵⁰ Ek malê nena yada yahapesañ
nômkkama takênj sapênj. Avanônj e?”

Aisaia 66:1-2

⁵¹ * “Môlô nêñ lemimôndônj kôtônj. Môlô kapôlômim ma thekthek hatôm nêñ daluk. Wak nômbênj intu ma môlô ôpôlik hathak Lovak Mathenj anênj abô hatôm libumi taksêbôk. ⁵² *Môlônim libumi bôk idum kambom hadênj plopet sapênj! Ma plopet takatu ba bôk enañ nena Anyô Thêthônj atu tem êlêm ma ik i pôpônô haviñ. Ma lêk môlô onañ ôpênjda bêñ haviñ ba uik vônô. ⁵³ Môlô ma nêñ takatu ba bôk owa Wapômbênj anênj abô balabunj takatu ba añela êv, ma donjom miñ osopa ami.”

Ik Stiven hathak valu ba hama

⁵⁴ Thêlô elañô abô êñ ma lenjñmaniñ kambom hadênj Stiven ma ethañ venjñbôlêk lokwanj loñ. ⁵⁵ *Ma donjom Lovak Mathenj hadum ku lôklokwanj hamô Stiven kapô ba yani hayê lenj lôklokwanj ma hayê Wapômbênj anênj deda lôkmanjññ lôk Yisu hamiñ Wapômbênj banj vianônj. ⁵⁶ *Êñ ma hanañ nena, “Ôngô! Yahayê lenj abyanj ba Anyô Anênj Nakadunj atu hamiñ Wapômbênj banj vianônj.”

* 7:37: Lo 18:15 * 7:38: Kis 19:3 * 7:40: Kis 32:1 * 7:41: Kis 32:2-6 * 7:45: Jos 3:14-17 * 7:46: 2Sml 7:1-16 * 7:47: 1Kinj 6:1-38 * 7:51: Ais 63:10 * 7:52: Mat 23:31 * 7:55: Sng 110:1 * 7:56: Kol 3:1

⁵⁷ Êñ ma thêlô ibi lenjîndônñ sinj ma elam kaêk lôklala bomañ ma elañviñ ba i evaloñ Stiven. ⁵⁸ Ma êvôv yani hale malak lôñ viyaiñ ma ik yani hathak valu. Nê takatu ba bôk enañ yani bêñ, ibi iniñ kwêv daim thô ba êdô hamô anyô muk te anêñ valuvi ek eyabiñ. Ôpêñ anêñ athêñ nena Sol.

⁵⁹ Ik Stiven hathak valu ma yani hateñ mek nena, “Anyô Bêñ Yisu, onja yadahôlôn.” ⁶⁰ *Ma yani hêv yak ba habi vadônñ halôk pik ma halam nena, “Anyô Bêñ, miñ ombaloñ iniñ kambom êntêk viyañ loñ ami.” Halam aêñ ma hama.

8

¹⁻² Ma Sol hayê nena ik Stiven vônô ma hêv lamavi. Ma nê vi atu ba esopa Wapômbêñ anêñ lahañviñ elav yani lôk kapôlônñ malaiñ kambom.

Sol habuliñ avômalô êvhaviñ

Hadêñ wak êñ ba hi ma êv malaiñ lomaloma hadêñ avômalô êvhaviñ anêñ Jerusalem. Êñ ma êsôv mayaliv ba i hadêñ loñ bêñ Judia lo Samalia. Ma aposel iyom êmô Jerusalem denañ. ³ *Êñ ma Sol hadum ek imbuliñ avômalô êvhaviñ. Yani hi lounyak lounyak ba havalonñ anyô lo avi ba havôv i ba hatak i hamô koladônñ.

Pilip hi Samalia

⁴ Ma avômalô takatu ba êsôv mayaliv ba i ma enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi haveñ loñ nômbêñ atu ba êyô. ⁵ Ma Pilip hi hayô malak bêñ te anêñ Samalia ba hanañ abô hathak Yisu nena yani ma Mesia atu. ⁶ Avômalô bêñ anônñ elañô Pilip anêñ abô ba êyê lavônñ lôk nômbithi takatu ba hadum, ba intu elañô anêñ abô takatu ba hanañ katô. ⁷ Ma Pilip hêv ngôk kambom bêñ anônñ vê hêk avômalô, ma ngôk takêñ elañ ba engaliak lôklokwañ ba ele yaiñ ba i. Ma hadum nê ivuviñ lôk nê veniñ kambom bêñ anônñ mavi hathak loñbô. ⁸ Aêñ ba avômalô malak bêñ êñ lenjînmavi bêñ anônñ.

Saimon anyô lôk ngôk sonjoñ

⁹ Anyô te hamô malak bêñ êñ ba anêñ athêñ nena Saimon. Yani ma anyô lôk ngôk sonjoñ ba hadum anêñ aloyak hamô loñ

êñ sondabêñ bêñ anônñ ba avômalô Samalia êyê ba esonñ kambom. Ma yani hathak habam yanida nena, “Ya anyô lôk athêñ.”

¹⁰ Ma avômalô lôk athêñ bêñ lôk athêñ yaô ethak ititiñ yani ba enañ nena, “Yani intu ma Wapômbêñ anêñ lôklokwañ atu ba elam nena Lôklokwañ Bêñ.” ¹¹ Wak bêñ anônñ ma yani hadum nôm takêñ ba intu avômalô esopa yani ek êyê anêñ aloyak takatu ba hadum ba nômbithi hathak habitak lôbôlôn. ¹² Ma donjom Pilip hayô ba hanañ Abô Mavi hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lôk Yisu Kilisi anêñ athêñ. Êñ ma anyô lo avi bêñ anônñ êvhaviñ ba ithik ñañ. ¹³ Ma Saimon hêvhaviñ haviñ ba ithik yani halôk ñañ. Ma hasopa Pilip haveñ loñ nômbêñ atu ba yani hi ek hayê lavônñ lôk nômbithi lomaloma takatu ba Pilip hadum. Êñ ma hasonñ kambom.

¹⁴ Aposel anêñ Jerusalem elañô nena avômalô Samalia lêk êvhaviñ Wapômbêñ anêñ abô. Êñ ma êv Pita lo Jon ba i hadêñ thêlô. ¹⁵⁻¹⁶ Thai êyô ma elañô nena avômalô Samalia takatu ba bôk êvhaviñ lo ithik ñañ hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ athêñ, ma donjom miñ ewa Lovak Matheñ ami. Êñ ma thai eteñ mek ek thêlô neja Lovak Matheñ. ¹⁷ *Etak bahenñ hayô hêk thêlô, ma Lovak Matheñ hayô hamô i.

¹⁸ Saimon hayê aposel ju atu etak baheniñ hayô hêk avômalô ma Lovak Matheñ hayô hamô i. Êñ ma hadum ek nê valuselenñ êndêñ thai ba hanañ, ¹⁹ “Nônêm lôklokwañ intu êndêñ ya imbiñ ek yahatak yabaheñ hayô hêk anyô te, ma ôpêñ tem enja Lovak Matheñ.”

²⁰ Ma Pita hanañ nena, “Aisê? Hosonñ nena hatôm nê Wapômbêñ anêñ wapôm vuli e? O nê yak ba nu loñ atum imbiñ anêñ valu! ²¹ O miñ hatôm undum Wapômbêñ anêñ ku êntêk imbiñ yêlô ami. Mi anônñ! Kapôlôm miñ thêthônñ hêk Wapômbêñ ma ami. ²² Aêñ ba onde kapôlôm liliñ ma otak anêñ kambom êñ. Ma oteñ mek êndêñ Anyô Bêñ ek etak anêñ kapô esak anêñ kambom takatu ba havuñi hêk kapôlôm. ²³ Yahayê nena kapôlôm

* **7:60:** Luk 23:34 * **8:3:** Ap 9:1,13; 22:4; 26:9-11 * **8:17:** Ap 19:6

putup hathak kambom lomaloma ma kambom anêḡ lôklokwanḡ havalonḡ o lonḡ majanḡ bomanḡ.”

²⁴ Ma Saimon hanaḡ nena, “Notenḡ mek êndênḡ Anyô Bêḡ esak ya ek malainḡ takatu ba honanḡ miḡ êpôm ya ami.”

²⁵ Ma Pita lo Jon enanḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô bêḡ lôk enanḡ hathak nôḡ takatu ba bôk êyê. Vêḡ ma êvôi Jelusalem hathak lonḡbô ba enanḡ Abô Mavi bêḡ havenḡ Samalia ininḡ malak nenanena.

Pilip lo anyô Itiopia te

²⁶ Ma Anyô Bêḡ anêḡ anêḡ aḡela hanaḡ hadênḡ Pilip, “Umbiyô ma ôndôk ba nu tamu lonḡndê atu ba hatak Jelusalem ma hi Gasa, lonḡ êḡ ma lonḡ thiliv.” ²⁷ Êḡ ma Pilip haviyô ma hasopa lonḡndê êḡ ma hayê anyô Itiopia te, yani ma anyô bêḡ atu ba hayabinḡ Itiopia ininḡ kwin Kandas anêḡ valuselenḡ. Ôpênḡ bôk êvê thalôk vê ek indum anêḡ ku. Ma hi Jelusalem ek hêv yenḡ hadênḡ Wapômbêḡ. ²⁸ Vêḡ ma hale hi anêḡ lonḡ hathak lonḡbô. Ma hathak anêḡ kalis ba hi ma hasam kapya atu ba plopet Aisaia bôk hato. ²⁹ Ma Lovak Mathenḡ hanaḡ hadênḡ Pilip, “Nu bidonḡ ek kalis intu ma ombenḡ imbinḡ.”

³⁰ Êḡ ma Pilip halanḡvinḡ ba hi habobo kalis ma halanḡ ôpatu hasam plopet Aisaia anêḡ kapya. Ma Pilip hanaḡ hik linḡ, “Hoy-ala abô intu ba hosam anêḡ ôdônḡ e?”

³¹ Ma ôpênḡ hanaḡ, “Tem yayala aisê? Anyôla miḡ hamô ek enanḡ anêḡ ôdônḡ bêḡ êndênḡ ya ami.”

Êḡ ma hanaḡ nena Pilip esak anêḡ kalis ba ni êmô imbinḡ yani.

³² Ma Wapômbêḡ anêḡ abô atu ba ôpênḡ hasam ma aêntêk,
“Elom yani hatôm boksipsip atu ba elom hi ek nijik vônô.
Lôk hatôm boksipsip nakadunḡ atu ba ekapinḡ vuluk vê
ba bônônḡ iyom,
lôk miḡ halanḡ ba hanaḡ abô te ami.

³³ Thêlô êv mama bêḡ hadênḡ yani,

ma miḡ idum abô thêthônḡ hathak yani ami.

Thêlô ik yani vônô,
ba intu limi mi.”

Aisaia 53:7-8

³⁴ Ma anyô êḡ hanaḡ hik Pilip linḡ, “Plopet êḡ hanaḡ hathak yanida, mena anyô yanḡ?”

³⁵ Êḡ ma Pilip hanaḡ Abô Mavi bêḡ anônḡ hathak Yisu hadênḡ ôpênḡ, mônḡ ma Aisaia anêḡ abô atu ba lêk hasam vêḡ ma hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô vi havinḡ.

³⁶⁻³⁷ *Thai evenḡ lonḡndê aleba êyô ḡanḡ te, ma ôpênḡ hanaḡ hadênḡ Pilip, “Nônḡgô, ḡanḡ êntêk hêk. Hatôm usik ya mena mi e?”* ³⁸ Êḡ ma ôpênḡ hanaḡ ek nebalonḡ kalis lonḡ. Ma thai lôk Pilip ibup ḡanḡ ma Pilip hathik yani. ³⁹ Etak ḡanḡ ma kethenḡ oyanḡ ma Anyô Bêḡ anêḡ Lovak Mathenḡ hawa Pilip vê. Ma ôpênḡ miḡ hayê Pilip hathak lonḡbô ami. Ma hi lôk lamavi. ⁴⁰ *Ma Pilip hasonḡ kambom ek lêk habitak hayô Asotas. Êḡ ma hi lomalak lomalak ba hanaḡ Abô Mavi bêḡ havenḡ aleba hayô Sisalia.

9

Sol hale kapô liliḡ

¹ *Ma Sol hanaḡ abô lôklokwanḡ denanḡ nena tem imbulinḡ lôk injik avômalô takatu ba esopa Anyô Bêḡ Yisu vônô. Ma hi hadênḡ anyô bêḡ habôk da ² ek eto kapya êndênḡ ḡê bêḡbêḡ takatu ba eyabinḡ Israêl ininḡ unyak yenḡ takatu hamô Damaskas. Kapya êḡ hanaḡ nena Sol hapôm avômalô la esopa Yisu anêḡ lonḡndê, anyô mena avi, êḡ ma embalonḡ i ba enja ba êlêm Jelusalem êtôm ḡê koladônḡ. ³ Êḡ ma hatak Jelusalem ma hi Damaskas. Ma habobo Damaskas ma kethenḡ oyanḡ ma deda bêḡ te anêḡ lenḡ hatôm damak hêv ba habi hayô hêk yani. ⁴ Ma hêv yak halôk pik ma halanḡ abô te halam hadênḡ yani aêntêk, “Sol, Sol, hubulinḡ ya eka?”

⁵ Ma Sol hanaḡ, “Anyô Bêḡ, o opalê?”

Ma ôpênḡ hanaḡ, “Ya Yisu ôpatu ba hubulinḡ. ⁶ Umbiyô ba nu malak lônḡ kapô. Ma tem nenanḡ êndênḡ o esak nôḡ atu ba undum.”

* **8:36-37:** Ap 10:47 * **8:36-37:** Nê lôkauk vi enanḡ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denanḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Êḡ ma Pilip hanaḡ, ‘Hôêvhavinḡ avanônḡ hêk kapôlôm, êḡ ma o hatôm.’ Ma yani hanaḡ vianḡ, ‘Yahêvhavinḡ Yisu Kilisi Wapômbêḡ anêḡ Nakadunḡ.’ * **8:40:** Ap 21:8 * **9:1:** Ap 8:3

⁷ Ma nê takatu ba evenj haviñ Sol imiñ bônôñ iyom. Thêlô elañô abô, ma donjom miñ êyê anyôla ami. ⁸ Êñ ma Sol haviyô ma donjom miñ hatôm ênjê tak ami. Ba intu evalonj yani banj ma edadi ba i Damaskas. ⁹ Hatôm wak lô ma yani mapusip ba miñ hayañ nôñ lo hanum ñañ ami.

¹⁰ Yisu anêñ anyô ku te hamô Damaskas ba anêñ athêñ nena Ananaias. Ma hayê wêñ te atu ba Anyô Bêñ hanañ hadêñ yani nena, “Ananaias!”

Ma yani hanañ, “Anyô Bêñ, ya êntêk ya hamô.”

¹¹ Ma Anyô Bêñ hanañ hadêñ yani, “Umbiyô ba nu Judas anêñ unyak hêk loñôndê atu anêñ athêñ nena Thêthônj. Ma onañ injik liñ nena, ‘Sol anêñ Tasus hamô mena mi e?’ Yani lêk hateñ mek. ¹² Ma hatulak ma hayê wêñ te nena anyô te anêñ athêñ nena Ananaias halêm hatak banj hayô hêk yani ek ênjê tak esak loñbô.”

¹³ Ma Ananaias hanañ viyañ nena, “Anyô Bêñ, yahalañô abô bêñ anônj hathak ôpêñ. Yani hadum nôñ kambom loma-loma hadêñ anêm avômalô mathen anêñ Jerusalem. ¹⁴ Ma nê bêngbêng êbôk da êv lôklokwanj hadêñ yani ba halêm loñ êntêk ek embalonj avômalô takatu ba êvhaviñ anêm athêñ.”

¹⁵ *Ma donjom Anyô Bêñ hanañ hadêñ Ananaias nena, “Nu. Bôk yahatak ôpêñ yôv ek imbitak yenañ anyô ku ba enja yenañ athêñ ba ni ek avômalô loñ buyañ lôk iniñ kiñ ma avômalô Israeñ imbiñ. ¹⁶ *Ma tem yañgik malaiñ lomaloma takatu ba tem êpôm yani esak yenañ athêñ thô êndênj yani.”

¹⁷ Êñ ma Ananaias hi unyak atu kapô ma hatak banj hayô hêk Sol ma hanañ, “Aiyañ Sol, Anyô Bêñ Yisu atu ba hapôm o halôk loñôndê hêv ya ba yahalêm ek nôñgô tak esak loñbô lôk Lovak Mathenj êmbôlô kapôlôm siñ.” ¹⁸ Ma kethenj oyañ ma nômla hatôm alim anêñ kalak hagililiñ hêk Sol madaluk. Ma hayê tak hathak loñbô. Haviyô ma Ananaias hathik yani. ¹⁹ Vêm ma hayañ nôñ doho ma hawa lôklokwanj hathak loñbô.

Sol hanañ Abô Mavi hamô Damaskas

Sol hamô haviñ Yisu anêñ nê ku takatu ba êmô Damaskas hatôm wak doho. ²⁰ Vêm ma hi Israeñ iniñ unyak yenañ takatu ba hamô loñ êñ, ma hanañ bêng nena Yisu ma Wapômbêng anêñ Nakadunj. ²¹ *Avômalô takatu ba elañô anêñ abô esonj kambom ba enañ, “Ôpêntêk ma ôpatu ba bôk habuliñ avômalô takatu ba êvhaviñ Yisu anêñ athêñ anêñ Jerusalem e? Ma lêk halêm loñ êntêk ek embalonj thêlô êtôm nê koladônj ba enja ba ni ek nê bêngbêng êbôk da, aênj e?” ²² *Ma donjom Sol anêñ lôklokwanj halumbak hi ba hi. Ma anêñ abô hik thô hadêñ avômalô Israeñ takatu ba êmô Damaskas nena Yisu ma Mesia atu. Ma thêlô esonj kambom ba miñ hatôm nenañ abôla ami.

²³ Wak bêng anônj hale ba hi ma avômalô Israeñ anêñ loñ êñ ethak donjom ba ibutiñ abô ek nijik Sol vônô. ²⁴ Ma donjom Sol halañô abô hathak iniñ auk êñ. Wak lo bôlôvônj ma nê takênj eyabiñ malak lônj êñ anêñ badênj abôlêk ek nijik yani vônô. ²⁵ *Ma donjom bôlôvônj te ma Sol anêñ nê ku ewa yani ba etak halôk vak sam bêng te kapô. Ma êlêlô halôk badênj anêñ loñ lovak te ba hi tamu badênj viyañ.

Sol hi Jerusalem

²⁶ *Vêm ma Sol hi Jerusalem. Hayô ma lahaviñ êmô imbiñ avômalô êvhaviñ, ma donjom thêlô sapênj êkô ek yani lôk miñ êvhaviñ nena yani ma Yisu anêñ anyô ku te ami. ²⁷ *Ma donjom Banabas hawa Sol ba hi hayô ek aposel. Ma hanañ abô hathak Sol nena bôk hayê Anyô Bêñ halôk loñôndê ma Anyô Bêñ hanañ abô hadêñ yani. Ma hanañ nena Sol hamô Damaskas ma hanañ abô lôklokwanj hathak Yisu anêñ athêñ ma miñ hakô ami. Ma aposel êvhaviñ anêñ abô. ²⁸ Aênj ba Sol hamô haviñ i. Ma hi ba halêm hamô Jerusalem kapô ma hanañ abô bêng hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ ma kô mi. ²⁹ Ma yani hi hanañ abô haviñ avômalô Israeñ takatu ba ethak enañ abô Glik. Ma hawa iniñ auk vose ek nêñêmbiñ Yisu. Ma donjom thêlô leñjmaniñ ba idum ek nijik yani vônô. ³⁰ Ma abô êñ hi hapôm nê

* 9:15: Ap 26:2; 27:24; Lom 1:5 * 9:16: 2Ko 11:23-28
11:32-33 * 9:26: Gal 1:17-19 * 9:27: 1Ko 9:1

* 9:21: Ap 8:3 * 9:22: Ap 18:28 * 9:25: 2Ko

êvhaviņ. Ba intu ewa yani ba i Sisalia ma etak halôk yeņ te ek ni Tasus.

³¹ Êņ ma avômalô êvhaviņ anêņ Judia lo Galili ma Samalia êmô labali ba miņ anyôla hêv malaiņ hadêņ i ami. Ma thêlô ibitak lôklokwaņ ma Lovak Mathen havatho thêlô kapôlôņiņ loņ. Thêlô êmô Anyô Bêņ vibiņ ma êbô anêņ athêņ. Ma avômalô êvhaviņ ilumbak hi ba hi.

Pita hadum anyô havuviņ te mavi

³² Pita hi haveņ lomalak lomalak. Ma wak te ma hi ek êņjê avômalô mathen anêņ Lida. ³³ Loņ êņ ma hapôm anyô te ba anêņ athêņ nena Ainias. Yani kupik bôk havuviņ ma hêk biņ iyom hatôm sondabêņ bahenvi ba lahavulô. ³⁴ Ma Pita hanaņ, “Ainias, Yisu Kilisi lêk hadum o mavi. Umbiyô ma umbuvi anêm yêm.” Ma kethen oyaņ ma haviyô. ³⁵ Êņ ma avômalô Lida lôk Salon sapêņ êyê yani, ma ele i liliņ ba esopa Anyô Bêņ.

Pita hik avi ŋama te liņ

³⁶ Anêņ Jopa ma avi êvhaviņ te ba anêņ athêņ nena Tabita, ma hathak abô Glik nena Dokas. Wak nômbêņ intu ma yani hadum kobom mavi lomalama lôk hêv avômalô siv sa. ³⁷ Pita hamô Lida denaņ ma Dokas hapôm lijiņ ba hama. Ma ithik anêņ kupik ba êdô hêk unyak kapô te atu ba hêk daku vuliņ. ³⁸ Jopa hamô habobo Lida ba intu avômalô êvhaviņ elanô nena Pita lêk hamô Lida, êņ ma êv anyô ju ba i hadêņ yani ma enaņ lôklokwaņ nena, “Ôlêm kethen!”

³⁹ Êņ ma Pita hi haveņ thai ba êyô Jopa. Ma ewa yani ba i unyak kapô ali atu ba hêk daku vuliņ. Avi tốp bêņ anôņ êmô unyak kapô êņ ba elan. Thêlô ekalabu Pita siņ ma ewa iniņ kwêv thilibuņ lôk sôp takatu ba Dokas bôk hamô ma hadu ba hêv hadêņ i ma ik thô hadêņ yani.

⁴⁰ Ma Pita hanaņ ba avômalô sapêņ ele yaiņ ba i. Ma halek vadôņ lêlô ma hateņ mek. Vêm ma hik i liliņ hadêņ avi ŋama êņ ma hanaņ, “Tabita, umbiyô.” Ma madaluk hakyav ba hayê Pita ma haviyô hamô. ⁴¹ Ma Pita havalon baņ ma hêv yani liņ haviyô hamiņ. Ma halam avômalô mathen

lôk avi tốp takatu ba êlêm. Ma hik thô nena yani lêk haviyô lôkmala hathak loņbô.

⁴² Abô hathak nôm atu ba Pita hadum halanviņ haveņ Jopa iniņ loņ sapêņ ba avômalô bêņ anôņ êvhaviņ Anyô Bêņ Yisu. ⁴³ Ma Pita hamô Jopa sonda doho haveņ Saimon, ôpatu ba hapesaņ nômkama hathak alim kupik.

10

Konilias halam Pita

¹ Anyô Lom te hamô Sisalia ba anêņ athêņ nena Konilias. Yani ma anyô vovak laik te ba hayabiņ ŋê vovak ôdôn te hatôm 100 takatu ba êmô Lom iniņ ŋê vovak kapô ba elam i nena Nê Vovak Itali. ² Yani ma anyô hêv lêlê ek esopa Wapômbêņ anêņ lahaviņ. Ba yani lôk vêņi lôk nali ethak êmô Wapômbêņ vibiņ. Yani hathak hêv valuseleņ bêņ anôņ hadêņ Israeļ iniņ avômalô siv, ma wak nômbêņ intu ma hathak hateņ mek. ³ Wak te hatôm 3 kilok yaņsiņ ma hayê wêņ te nena Wapômbêņ anêņ aņela te halêm ma hanaņ, “Konilias!”

⁴ Ma Konilias hatitiņ aņela êņ lôklokwaņ ba hakô kambom ma hanaņ, “Anyô Bêņ, aisê?”

Ma aņela hanaņ, “Anêm mek nômbêņ atu ba hoteņ lôk wapôm takatu ba hêv hadêņ avômalô siv, lêk habitak hatôm da mavi hêk Wapômbêņ ma. ⁵ Aêņ ba nêm anyô doho ba ini Jopa ek neja anyô te anêņ athêņ nena Saimon, ma athêņ yaņ nena Pita ba nêlêm.

⁶ Ôpêņ hamô haveņ anêņ wase Saimon, ôpatu ba hapesaņ nômkama hathak alim kupik. Anêņ unyak hamô habobo ŋgwêk daņ.”

⁷ Aņela hanaņ abô takêņ yôv ma hi. Êņ ma Konilias halam anêņ anyô ku ju lôk anyô vovak te atu ba hêk lêlê ek esopa Wapômbêņ. Ôpêņ ma Konilias anêņ anyô hamô haveņ yani. ⁸ Ma Konilias hanaņ abô takêņ sapêņ hadêņ thêlô yôv, ma hêv i ba i Jopa.

Pita hayê wêņ te

⁹ Haviyô hayaņ anêņ waklêvôn biņ ma thêlô lêk ebobo nêyô malak bêņ Jopa. Ma wakma êņ iyom ma Pita hathak unyak vov atu ba kalôn ek eteņ mek. ¹⁰ Ma hama kisi ba lahaviņ enjaņ nôm. Ma dorjtom

êpôpêk nôm denaḅ ba ma hatulak ma hayê wêḅ te aêntêk. ¹¹ Leḅ abyaḅ ma nômla hatôm sôp bêḅ te ba ibutiḅ anêḅ daḅ ayova loḅ ma êlêlô halôk ba halêm. ¹² Sôp êḅ kapô ma alim lomaloma hamô. Alim doho evenḅ hathak veniḅ lo baheniḅ ma vi êyêyê hathak bôbôḅniḅ ma vi ma menak lenlêvônḅ. ¹³ Ma abô te halêm hadêḅ yani nena, “Pita, umbiyô. Nunḅwik ba nonḅgwaḅ.”

¹⁴ *Ma Pita hanaḅ, “Anyô Bêḅ, ya milôk. Nôm takêḅ ma balabuḅ hanaḅ nena lelaik ba miḅ bôk yahaḅ ami.”

¹⁵ *Ma abô êḅ hanaḅ hathak loḅbô nena, “Nôm takatu ba Wapômbêḅ hadum ba habitak mabuḅ ma miḅ onaḅ nena lelaik ami.”

¹⁶ Nôm êḅ habitak hatôm bôlônḅ lô ma kethêḅ oyaḅ ma sôp lôk alim takêḅ hathak lenḅ hathak loḅbô ba hi.

¹⁷ Ma Pita lahabi wêḅ êḅ anêḅ ôdônḅ denaḅ ma ḅê takatu ba Konilias hêv i ba êlêm êyô. Thêlô êbôlêm Saimon anêḅ unyak aleba êyô imiḅ unyak abôlêk. ¹⁸ Ma elam nena Saimon atu ba elam nena Pita hamô mena mi e?

¹⁹ Ma Pita lahabi wêḅ atu denaḅ ma Lovak Matherḅ hanaḅ, “Ondaḅ, anyô lok-waḅlô êbôlêm o evenḅ. ²⁰ Ba intu nu tamu pik. Ma miḅ ôkô ek nu imbiḅ thêlô ami. Mi, yahêv thêlô ba êlêm ba intu nu imbiḅ i.”

²¹ Ma Pita habup ma hanaḅ, “Ya ôpatu ba môlô ôbôlêm êḅ êntêk. Môlô ôlêm eka?”

²² Ma thêlô enaḅ, “Konilias hêv yêlô ba alêm. Yani ma Lom iniḅ anyô vovak laik te. Yani ma anyô thêthônḅ ba hathak hamô Wapômbêḅ vibiḅ. Ma avômalô Israel takatu ba eyala yani êyê nena yani ma anyô mavi te. Ma aḅela matherḅ te hanaḅ hadêḅ yani ek endam o ba nu anêḅ unyak ek endanḅ abô takatu ba tem onaḅ.” ²³ Pita halaḅ iniḅ abô ma hanaḅ ek ini nêḅmô unyak kapô imbiḅ yani.

Pita hayô Konilias anêḅ unyak

Lôkbôk ma Pita hi haviḅ thêlô ma ḅê êvhaviḅ doho anêḅ Jopa i haviḅ. ²⁴ Thêlô evenḅ aleba êk loḅônḅdê, ma haviyô hayaḅ ma i ba êyô Sisalia. Ma Konilias hêv ma ek thêlô. Ma halam anêḅ avômalô lôk anêḅ

ḅê môlô ba thêlô ethak doḅtom êḅmô anêḅ unyak kapô ba eyabiḅ Pita. ²⁵ Pita hayô unyak kapô ma Konilias halek vadônḅ lêlô hamô valuvi ma habô yani. ²⁶ *Ma doḅtom Pita hanaḅ nena, “Umbiyô, ya ma anyô pik hatôm o.”

²⁷ Ma Pita hanaḅ abô haviḅ yani ma hi unyak kapô ma hayê nena avômalô bêḅ anônḅ lêk ethak doḅtom ba êḅmô. ²⁸ Ma hanaḅ hadêḅ thêlô, “Môlô oyala nena Israel iniḅ balabuḅ hanaḅ lôklokwaḅ nena yêlô Israel miḅ hatôm namô imbiḅ avômalô loḅ buyaḅ ba nambitak nayô iniḅ unyak kapô ami. Ma doḅtom Wapômbêḅ hik thô hadêḅ ya nena miḅ hatôm yandam anyô te nena lelaik mena kambom ami. ²⁹ Ba intu ôêv anyô ba êlêm ek neja ya, ma miḅ yahaḅnaḅ abôla ami. Mi, yahalêm iyom. Aêḅ ba hatôm onaḅ anêḅ auk atu ba holam ya ba yahalêm hathak bêḅ êndêḅ ya mena mi e?”

³⁰ Ma Konilias hanaḅ, “Wak ayova hale ba hi ma yahamô yenaḅ unyak kapô ba yahatenḅ mek hadêḅ wakma êntêk hatôm 3 kilok yaḅsiḅ. Êḅ ma anyô te hamiḅ yamalenḅ ba anêḅ kwêv lôk sôp ma tha-puk anônḅ oyaḅ. ³¹ Ma hanaḅ, ‘Konilias, Wapômbêḅ lêk halaḅ anêḅ mek lôk wapôm takatu ba hôêv hadêḅ ḅê siv. ³² Aêḅ ba nêḅm abô ni Jopa ek Saimon atu ba elam nena Pita. Yani hamô haviḅ anêḅ wase Saimon ôpatu ba hapesaḅ nômkama hathak alim kupik. Anêḅ unyak hamô habobo ḅḅgêk daḅ.’ ³³ Aêḅ ba yahêv abô kethêḅ ek o, ma hudum nôḅ mavi ba lêk hôlêm yôv. Lêk yêlô sapêḅ athak doḅtom ba amô Wapômbêḅ ma ek nadaḅ abô takatu ba Anyô Bêḅ hanaḅ hadêḅ o ek onaḅ êndêḅ yêlô.”

Nê loḅ buyaḅ elanḅ Abô Mavi

³⁴ *Êḅ ma Pita hanaḅ abô hadêḅ thêlô nena, “Avanônḅ biḅ, lêk yahayala nena Wapômbêḅ hadum kobom doḅtom hadêḅ avômalô lodônḅlodônḅ. Ma miḅ lamavi hathak ôdônḅ te iyom ami. ³⁵ Mi, yani lamavi hathak avômalô lodônḅlodônḅ sapêḅ atu ba elovak yani vibiḅ ba idum nôḅ takatu ba thêthônḅ. ³⁶ Môlô oyala abô atu ba Wapômbêḅ hêv hadêḅ yêlô avômalô

* **10:14:** Wkp 11:1-47; Ese 4:14 * **10:15:** Mak 7:15,19
Lom 2:11

* **10:26:** Ap 14:13-15; ALK 19:10 * **10:34:** Lo 10:17;

Israel. Abô êᶇ hanaᶇ hathak Abô Mavi atu ba hadum ek avômalô nêᶇmô yôhok imbiᶇ yani hathak Yisu Kilisi anêᶇ ku. Yani ma avômalô sapêᶇ iniᶇ Anyô Bêᶇ. ³⁷ *Ma môlô bôk oyala nômbêᶇ atu ba habitak Israel iniᶇ loᶇ yôv. Môᶇ ma habitak anêᶇ Galili ba Jon anyô hathik ᶇaᶇ hanaᶇ ek avômalô nisik ᶇaᶇ. ³⁸ *Lôk oyala nena Wapômbêᶇ bôk hêv Lovak Matheᶇ lôk lôkliᶇyak bêᶇ hadêᶇ Yisu anêᶇ Nasalet hatôm mek ek indum ku. Ma hi lomalak lomalak ma hadum mavi. Wapômbêᶇ hamô haviᶇ yani ba intu hadum avômalô takatu ba êᶇmô Sadaᶇ anêᶇ lôklokwaᶇ vibinᶇ ibitak mavi hathak loᶇbô.

³⁹ “Ma yêlô aposel anaᶇ hathak nôᶇm takatu ba yêlô ayê yani hadum haveᶇ Jelusalem lôk Israel iniᶇ loᶇ sapêᶇ bêᶇ hadêᶇ avômalô. Thêlô ik yani hathak a ba hama, ⁴⁰ ma doᶇtom wak te lô ma Wapômbêᶇ hik yani liᶇ hathak loᶇbô ek injik i thô êᶇdêᶇ avômalô. ⁴¹ *Avômalô sapêᶇ miᶇ êyê yani ami. Mi, yêlô ᶇê takatu ba bôk halam yôv ek nanaᶇ nôᶇm takêᶇtêk bêᶇ intu aᶇ lo anum haviᶇ yani hadêᶇ waklavôᶇ haviyô hathak loᶇbô. ⁴² *Ma yani hanaᶇ hadêᶇ yêlô ek yêlô nanaᶇ anêᶇ Abô Mavi bêᶇ êᶇdêᶇ avômalô lôk nanaᶇ bêᶇ aêᶇtêk, ‘Wapômbêᶇ bôk hatak yani yôv ek endanaᶇ avômalô lôkmala lôk ᶇama iniᶇ abô.’ ⁴³ *Plopet bô sapêᶇ bôk enaᶇ nena avômalô takatu ba êᶇhaviᶇ yani ma tem Wapômbêᶇ nêᶇm iniᶇ kambom vê esak anêᶇ athêᶇ.”

⁴⁴ *Pita hanaᶇ abô êᶇ denaᶇ ma Lovak Matheᶇ hayô hamô avômalô takatu ba elanaᶇ anêᶇ abô. ⁴⁵⁻⁴⁶ *Ma Israel iniᶇ ᶇê êᶇhaviᶇ takatu ba iviᶇ Pita ba i, elanaᶇ thêlô enaᶇ abô masôm lôk êbô Wapômbêᶇ anêᶇ athêᶇ. Ba intu esonaᶇ kambom ba enaᶇ nena, “Wapômbêᶇ hêv Lovak Matheᶇ hadêᶇ avômalô loᶇ buyaᶇ hatôm alalô.”

Êᶇ ma Pita hanaᶇ, ⁴⁷ “Thêlô ewa Lovak Matheᶇ hatôm alalô ᶇê Israel. Ma opalê hatôm imiᶇ thêlô loᶇ siᶇ ek nisik ᶇaᶇ?” ⁴⁸ *Êᶇ ma hanaᶇ nena, “Môlô nusik ᶇaᶇ esak Yisu Kilisi anêᶇ athêᶇ.” ᶇê takêᶇ ithik

ᶇaᶇ yôv ma enaᶇ ek Pita êᶇmô wak doho imbiᶇ thêlô.

11

Pita hanaᶇ hathak ku takatu ba hadum haviᶇ avômalô loᶇ buyaᶇ

¹ Aposel lôk avômalô êᶇhaviᶇ takatu ba êᶇmô Judia elanaᶇ nena avômalô loᶇ buyaᶇ lêk ewa Wapômbêᶇ anêᶇ abô haviᶇ. ² Vêᶇ ma Pita havôhi Jelusalem hathak loᶇbô ma ᶇê êᶇhaviᶇ takatu ba lôklokwaᶇ ek neᶇgothe kupik, ethaᶇ yani ³ *ba enaᶇ, “Hu ᶇê loᶇ buyaᶇ takatu ba miᶇ eᶇgothe kupik ami iniᶇ unyak ma hoanaᶇ nôᶇm haviᶇ i eka?”

⁴ Êᶇ ma Pita hanaᶇ hathak nôᶇmkama takatu ba habitak ba hanaᶇ nena, ⁵ * “Ya-hamô malak bêᶇ Jopa ba yahateᶇ mek hamô, êᶇ ma yahatulak ma yahayê wêᶇ te aêᶇtêk. Nôᶇmlate hatôm sôp bêᶇ te ba ibutiᶇ anêᶇ daᶇ ayova loᶇ ma êlêlô anêᶇ leᶇ halôk ba halêᶇm habup ek ya. ⁶ Ma sôp êᶇ kapô ma yahayê alim pik lomalama takatu ba evenᶇ hathak veᶇiᶇ lo bahêᶇiᶇ ma alim kamaᶇ kambom lôk alim vi atu ba êyêyê hathak bôbôᶇiᶇ ma menak leᶇlêvôᶇ haviᶇ. ⁷ Êᶇ ma yahalaᶇô abô te halam hadêᶇ ya nena, ‘Pita, umbiyô, nuᶇgwik ba nonᶇwaᶇ.’

⁸ “Ma doᶇtom yahanaᶇ, ‘Anyô Bêᶇ, ya milôk. Nôᶇm takêᶇ ma balabuᶇ hanaᶇ nena lelaik ba miᶇ bôk yahaᶇ dokte ami.’

⁹ “Êᶇ ma abô anêᶇ leᶇ hanaᶇ hathak loᶇbô nena, ‘Nôᶇm takatu ba Wapômbêᶇ hadum ba habitak mabuᶇ, ma miᶇ onanaᶇ nena lelaik ami.’ ¹⁰ Abô êᶇ habitak hatôm bôlôᶇ lô. Ma nôᶇm takêᶇ hathak leᶇ hathak loᶇbô ba hi.

¹¹ “Êᶇ ma ketheᶇ oyaᶇ ma anyô lokwaᶇlô êyô imiᶇ unyak atu ba yahamô. Thêlô ma anyô bêᶇ te anêᶇ Sisalia hêv i ba êlêᶇ ek ya. ¹² Ma Lovak Matheᶇ hanaᶇ hadêᶇ ya, ‘Nu umbiᶇ thêlô ma miᶇ ôkô ba lemluvi ami.’ Ma aiyaᶇ bahêᶇvi ba lahavute anêᶇ Jopa atu ba bôk i haviᶇ ya êᶇtêk lêk êlêᶇ. Ma yêlô lôkthô abitak ayô ôpêᶇ anêᶇ unyak kapô. ¹³ Ma ôpêᶇ hanaᶇ nena yani hayê aᶇjela hayô anêᶇ unyak kapô ba hanaᶇ, ‘Nêᶇm

* **10:37:** Mat 4:12-17 * **10:38:** Mat 3:16; Luk 4:17-21
4:5 * **10:43:** Ais 53:5-6; Jer 31:34; Ap 2:38 * **10:44:**
19:5 * **11:3:** Ap 10:28; Gal 2:12 * **11:5:** Ap 10:9-48

* **10:41:** Luk 24:42-43; Ap 1:8 * **10:42:** Ap 17:31; 1Pi
Ap 11:15; 15:8 * **10:45-46:** Ap 2:4; 19:6 * **10:48:** Ap
* **11:14:** Ap 16:31

anyô doho ba ini Jopa ek neja Saimon, anêy athêy yan nena Pita ba êlêm. ¹⁴ *Yani tem enañ abô êndêy môlô. Ma hathak abô êy ma Wapômbêy tem nêm o lôk anêm avômalô bulubiñ.'

¹⁵ * "Aêy ba yahadum ek yanan abô êndêy thêlô ma kethêy oyan ma Lovak Mathen halôk ba halêm hayô hamô thêlô hatôm sêbôk ba môy anôy ma hayô hamô alalô. ¹⁶ * Êy ma yalenhabi Anyô Bêy anêy abô atu ba bôk hanañ nena, 'Jon hathik avômalô hathak nãñ, ma donjom Wapômbêy tem isik esak Lovak Mathen.' ¹⁷ Thêlô êvhaviñ Anyô Bêy Yisu Kilisi hatôm alalô bôk aêvhaviñ yani. Êy ma Wapômbêy hêv anêy Lovak Mathen hatôm wapôm hadêy thêlô hatôm bôk ba hêv hadêy alalô. Ba intu ya opalê ba hatôm yangêk Wapômbêy anêy lahaviñ loy sin?"

¹⁸ * Thêlô elañ abô êy ma bônôy ba êbô Wapômbêy anêy athêy ba enañ, "Intu êy, avômalô takatu ba ele kapôlôñyñ liliñ ma Wapômbêy tem enja thêlô ba nêm lôkmala êndêy i ma alalô Israeël lôk nê loy buyañ imbiñ."

Avômalô êvhaviñ anêy Antiok

¹⁹ * Ma ik Stiven vônô ma êv malain hadêy avômalô êvhaviñ vi haviñ. Ba intu nê êvhaviñ bêy anôy anêy Jelusalem êsôv ba i luvuluvu. Vi i Ponisia ma vi i ngavithôm Saiplus ma vi i Antiok. Ma enañ Yisu anêy Abô Mavi hadêy avômalô Israeël takatu ba êmô loy takêy iyom, ma nê loy buyañ ma mi. ²⁰ Ma donjom nê êvhaviñ doho anêy Saiplus lo Sailini, i Antiok ma enañ Anyô Bêy Yisu anêy Abô Mavi hadêy avômalô Glik haviñ. ²¹ Ma Anyô Bêy anêy lôkliñyak hamô haviñ thêlô. Ba intu avômalô bêy anôy êvhaviñ ba ik kapôlôñyñ liliñ hadêy Anyô Bêy.

²² * Êy ma avômalô êvhaviñ anêy Jelusalem elañ abô hathak nôm takatu ba habitak Antiok ma êv Banabas ba hi loy êy. ²³ Ma hi hayô ma hayê Wapômbêy hêv anêy wapôm hadêy thêlô, ma yani lamavi. Ma hik thêlô sapêy iniñ auk liñ ek nesopa Anyô Bêy ênjêk kapôlôñyñ êtôm

wak nômbêy intu sapêy. ²⁴ Banabas ma anyô mavi ba hêvhaviñ lôkliñyak. Ma Lovak Mathen hadum ku lôklokwan hamô yani kapô. Ma avômalô bêy anôy anêy loy êy êvhaviñ Anyô Bêy.

²⁵ * Vêm ma Banabas hi Tasus ek êmbôlêm Sol. ²⁶ Hapôm yani ma hawa ba hi Antiok hathak loybô ba thai êmô hatôm sondabêy te haviñ avômalô êvhaviñ anêy Antiok ma êdôy avômalô bêy anôy hathak Wapômbêy anêy abô. Antiok ma loy môy anôy atu ba elam avômalô êvhaviñ nena Kilisi anêy avômalô.

²⁷ Banabas lo Sol êmô Antiok denañ ma plopet doho etak Jelusalem ba i tamu Antiok. ²⁸ * Ma thêlô te, anêy athêy nena Agabas, hamiñ ba hanañ hathak Lovak Mathen anêy lôklokwan nena bôm bêy tem imbitak pik sapêy. (Hadêy waklavôy Klodias hamô hatôm Lom iniñ kin ma abô êy hik anôy.) ²⁹ Aêy ba avômalô êvhaviñ evak abô ek nê nê valuselen ni ek iviyan takatu ba êmô Judia ek nêm thêlô sa. Nê êvhaviñ tomtom êv valuselen hatôm atu ba thêlô êpôm. ³⁰ * Thêlô isup yôv ma êv hadêy Banabas lo Sol ek nê nê êndêy avaka takatu ba eyabin avômalô êvhaviñ anêy Jelusalem.

12

Helot hik Jems vônô ma hadô Pita hamô koladôy

¹ Waklavôy atu ba nôm takêy habitak ma Kin Helot Aglipa havaloy avômalô êvhaviñ doho ek nêm vovañ êndêy i imbiñ. ² Ma hanañ ba edabêy Jon anêy yan Jems laselo kisi hathak biñ vovak ba hama. ³ Ma hayê nena avômalô Israeël lenjñmavi hathak nôm êy, êy ma evaloy Pita haviñ. Yani hadum nôm êy hadêy waklavôy Eyan Polom Yis Mi. ⁴ Havaloy Pita, êy ma hadô hamô koladôy ma hatak yani halôk nê vovak ôdôy ayova baheñy. Nê vovak ôdôy ayova êy iniñ nê vovak hatôm ayova ayova eyabin yani. Helot lahaviñ nena waklavôy Hale ba Hi anêy dan, ma tem enja Pita ende yain ba imiñ avômalô malenñyñ ek enañ yani bêy.

* **11:15:** Ap 2:4 * **11:16:** Ap 1:5 * **11:18:** Ap 13:48; 14:27 * **11:19:** Ap 8:1-4 * **11:22:** Ap 4:36 * **11:25:** Ap 9:30 * **11:28:** Ap 21:10 * **11:30:** Ap 12:25

⁵ Pita hamô koladôḡ ma avômalô êvhaviḡ eteḡ mek lôklokwaḡ ek Wapômbêḡ nêḡ yani sa.

⁶ Ma bôlôvôḡ te ma Pita hêk sôm hêk ḡê vovak lokwaḡju malêvôḡ. Ma ekak baḡ luvi hathak seḡ ju ba êthô hathak anyô vovak ju atu baheniḡ. Ma sôp bidonḡ vi eyabiḡ koladôḡ abôlêk. Helot bôk hanaḡ yôv nena biyamôḡ lôkbôk ma tem neja yani ende yaiḡ ek indum abô. ⁷ Ma ketheniḡ oyaḡ ma deda bêḡ habi halôk koladôḡ kapô ma Anyô Bêḡ anêḡ aḡela te hayô. Ma hapetav Pita baya vi ma hik liḡ ba hanaḡ, “Umbiyô ketheniḡ!” Ma seḡ ju atu hêv yak hêk Pita baḡ.

⁸ Êḡ ma aḡela hanaḡ hadêḡ yani, “Umbuliv o siḡ esak anêḡ sôp ma nuḡgwik anêḡ bokḡḡôp.” Ma Pita hadum aêḡ ma aḡela hanaḡ, “Nuḡgwik anêḡ kwêv daim ba osopa ya.” ⁹ Êḡ ma Pita hasopa aḡela ba thai i, ma doḡtom hasonḡ nena yani hayê wêḡ ma miḡ nôḡ avanôḡ ami. ¹⁰ *Thai ele ba i ma êv ḡê eyabiḡ koladôḡ abôlêk lokwaḡju atu liliḡ ba ele ba i. Êḡ ma thai i êyô badêḡ abôlêk atu ba epesaḡ hathak aeniḡ, ma badêḡ abôlêk êḡ da hakyav ma thai ele yaiḡ ba i malak bêḡ. Ma esopa loḡôndê te ba i. Ma ketheniḡ oyaḡ ma aḡela hatak Pita ba hi.

¹¹ Yôv ma Pita anêḡ auk hathak ba hanaḡ, “Lêk yahayala avanôḡ nena Anyô Bêḡ hêv anêḡ aḡela ba halêḡ hawa ya vê hêk Helot baḡ lôk nôḡkama sapêḡ atu ba avômalô Is-lael esonḡ nena tem nindum aêḡ esak ya.”

¹² Yani lahabi abô êḡ yôv ma hi Jon talêbô Malia anêḡ unyak. Jon anêḡ athêḡ yaḡ nena Mak. Avômalô bêḡ anôḡ lêk ethak doḡtom ba eteḡ mek êḡmô. ¹³ Ma Pita hapididiḡ unyak abôlêk hamiḡ viyaiḡ ma avi ku te ba anêḡ athêḡ nena Loda, hi ek injik unyak abôlêk vê. ¹⁴ Ma doḡtom halaḡô Pita laselo katô, êḡ ma lamavi anôḡ ba halaḡviḡ hi unyak kapô hathak loḡbô ma miḡ hik unyak abôlêk vê ami. Ma hanaḡ hadêḡ thêlô, “Pita hamiḡ unyak abôlêk!”

¹⁵ Ma thêlô miḡ êvhaviḡ yani ami ba enaḡ, “O avi molo.” Ma doḡtom yani lôklokwaḡ ba hanaḡ, “Mi anôḡ, yanida intu

hamiḡ.” Êḡ ma enaḡ nena, “Betha Pita anêḡ aḡela la.”

¹⁶ Ma doḡtom Pita hapididiḡ unyak abôlêk hamiḡ denaḡ. Êḡ ma thêlô ik unyak abôlêk vê ma êyê Pita ba esonḡ kambom. ¹⁷ Ma Pita hik thô hathak baḡ nena thêlô bônôḡ ma hanaḡ hathak nôḡ takatu ba Anyô Bêḡ hadum ba hawa yani vê hêk koladôḡ. Ma hanaḡ, “Nonaḡ abô êntêk êndêḡ Jems lôk ḡê êvhaviḡ vi imbiḡ.” Ma hatak i ba hi buyaḡ.

¹⁸ *Haviyô hayaḡ ma ḡê vovak takatu ba eyabiḡ koladôḡ êyê nena Pita miḡ hamô ami. Êḡ ma eboloba ba enaḡ mayaliv, “Pita hamô sê?” ¹⁹ Ma Helot hêv ḡê vovak ba i ek nêḡbôlêḡ Pita, ma doḡtom miḡ êpôm ami. Êḡ ma hanaḡ hik ḡê takatu ba eyabiḡ Pita hamô koladôḡ liḡ lôklokwaḡ nena idum aisê? Ma doḡtom thêlô enaḡ nena injo. Êḡ ma Helot hanaḡ ek nijik sapêḡ vônô.

Vêḡ ma Helot hatak Judia ma halôk ba hi hamô Sisalia.

Kiḡ Helot Aglipa hama

²⁰ Ma Helot bôk lamaniḡ hathak avômalô Taia lo Saidon. Ba hi hamô Sisalia, êḡ ma thêlô evak abô ek ini nepesaḡ abô imbiḡ yani ek malê nena thêlô ethak ewa nôḡ halêḡ anêḡ kiḡ anêḡ loḡ. Ba intu thêlô enaḡ abô haviḡ Blastas ôpatu ba hayabiḡ Helot anêḡ unyak kapô ma yani halôk ek nêḡ thêlô sa. Êḡ ma hatak wakma te ek thêlô nepesaḡ abô imbiḡ kiḡ.

²¹ Ma wakma êḡ hayô ma Helot hik kiḡ iniḡ nôḡkama kêkêlô ma hi hamô anêḡ loḡ kiḡ. Êḡ ma hanaḡ abô hadêḡ avômalô takêḡ. ²² Ma elam aêntêk, “Abô êntêk ma miḡ anyô leḡselo ami. Mi, wapômbêḡ te laselo.” ²³ *Ma Helot halaḡô iniḡ abô ba lamavi hathak i ma miḡ habam Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ami. Ba intu ketheniḡ oyaḡ ma Anyô Bêḡ anêḡ aḡela hik yani ba matiḡyak yaônena eyaḡ yani ba hama.

²⁴ *Malaiḡ lomaloma hapôm avômalô êvhaviḡ, ma doḡtom Wapômbêḡ anêḡ abô halumbak ba halaḡviḡ ba hi luvuluvu.

²⁵ *Ma Banabas lo Sol ik iniḡ ku atu ba êv hadêḡ thai daḡ siḡ halôk Jelusalem, ma ele

* 12:10: Ap 5:19 * 12:18: Ap 5:22-24 * 12:23: Dan 5:20 * 12:24: Ais 55:11 * 12:25: Ap 11:29-30; 15:37

i Antiok hathak lonbô. Ma ewa Jon atu ba elam nena Mak ba hi haviñ thai.

13

Êv Banabas lo Solek ini nenan Wapômbên anêñ abô

¹ Êntêk ma plopet lôk nê êdôn Wapômbên anêñ abô takatu ba êmô Antiok iniñ athên: Banabas lo Simeon elam nena Niga* ma Lusius anêñ Sailini lo Sol ma Manain bôk ba thai lôk Kiñ Helot Antipas yaôna ma even haviñ i. ² *Wak te ma thêlô ethak donjom ba evak balabuñ nôm ek neten mek ma êv yen hadên Anyô Bêñ. Êñ ma Lovak Mathen hanañ nena, “Notak Banabas lo Sol ek nindum ku takatu ba yahalam thai ek nindum.” ³ *Êñ ma thêlô evak balabuñ ek netak nôm lôk neten mek esak lonbô. Vêm ma etak bahenñ hayô hêk thai ma êv thai ba i ek nindum ku takatu ba Lovak Mathen hanañ.

Banabas lo Sol i ngavithôm Saiplus

⁴ Ma Lovak Mathen hêv thai ba i ibup tamu malak Selusia, ma ethak yen te ba i ngavithôm Saiplus. ⁵ *Thai ethak malak Salamis ma enañ Wapômbên anêñ Abô Mavi hamô Israel iniñ unyak yen takatu ba êmô lon êñ. Ma Jon Mak haven haviñ thai ek nêm thai sa.

⁶ Thai even ngavithôm Saiplus anêñ lo-malak nenanena aleba êyô Papos. Lon êñ ma thai êyê anyô Israel te atu ba hathak hadum ngôk songon. Yani ma plopet abôyan haviñ. Ba anêñ athên nena Ba-Yisu. ⁷ Yani hathak hamô haviñ Lom iniñ anyô bêñ atu ba hayabiñ lon êñ, ba anêñ athên nena Segius Polus. Segius Polus ma anyô lôk auk mavi. Yani lahaviñ endanô Wapômbên anêñ abô ba intu halam Banabas lo Sol ba êlêm. ⁸ Ma donjom Ba-Yisu hadum ek esale thai iniñ abô thô ma lahaviñ injik Lom iniñ anyô bêñ anêñ auk liliñ ek miñ nêmbinñ thai iniñ abô ami. (Ba-Yisu anêñ athên hathak abô Glik nena Elimas ma anêñ ôdôn ma anyô lôk ngôk songon.) ⁹ Êñ ma Lovak Mathen hava Sol

atu ba elam nena Pol kapô siñ, ma hatitiñ Elimas lôklokwan ma hanañ nena, ¹⁰ “O ma Sadañ anêñ nakaduñ ba intu hôpôlik hathak kobom takatu ba thêthôn! Kapôlôm hayô siñ hathak abôyan lôk kambom lomalom sapên. Wak nômbên intu ma hothavuthiñ Anyô Bêñ anêñ abô thêthôn ba habitak hatôm abôyan. ¹¹ *Aên ba ondanô! Anyô Bêñ anêñ bañ tem epetav o êndên êntêk. Ba malem tem pusip ba miñ hatôm nôngô wak anêñ deda ami ma tem ômô aên dokte vêmam.”

Ma kethen oyan ma Elimas hayê nômlate hatôm buliv lôk momaniniñ hava madaluk siñ. Ma yani havalon nômkama yakyak ek êpôm anyô te ek embalon yani bañ ba endom yani ba ni. ¹² Anyô bêñ Lom atu hayê nôm êñ ma hason kambom hathak Anyô Bêñ anêñ abô atu ba thai enañ ma hêvhaviñ.

Thai enañ Abô Mavi hamô Antiok anêñ Pisidia

¹³ *Ma Pol thêlô etak Papos ma ewa yen ba i Pega anêñ plovins Pampilia. Ma donjom Jon Mak hatak thêlô ba havôhi Jelusalem hathak lonbô. ¹⁴ Êñ ma etak Pega ma i Antiok anêñ Pisidia. Ma Sabat ma thêlô i êyô avômalô Israel iniñ unyak yen ma êlôk êmô. ¹⁵ Esam abô balabuñ lôk plopet iniñ abô yôv, êñ ma unyak yen iniñ nê bêñ êv abô hadên Pol thêlô ba enañ, “Aian thêlô, unim abôla hamiñ ek nobatho avômalô iniñ kapôlonñ lon, êñ ma nonañ.”

¹⁶ Ma Pol haviyô hamiñ ma hik thô hathak bañ ba hanañ, “Môlô avômalô Israel lôk nê lon buyañ takatu ba ôêv yen hadên Wapômbên, nodanô ya! ¹⁷ *Sêbôk ma Israel iniñ Wapômbên halam alalôaniñ bumalô thêlô ba etak iniñ lon ba i êmô Ijip ma habi anêñ wapôm sam hadên i ba ibitak lôkmanñ. Ma haven yam ma halom thêlô vê hêk Ijip hathak anêñ lôklokwan bêñ. ¹⁸ *Ma êmô lon thiliv hatôm sondabên 40 ba idum kambom lomalom, ma donjom hayabiñ thêlô mavi. ¹⁹ *Ma yani

* **13:1:** Niga anêñ ôdôn nena nê kupik lonjavu. * **13:2:** Ap 9:15 * **13:3:** Ap 6:6 * **13:5:** Ap 12:12; 15:39

* **13:11:** Ap 9:8 * **13:13:** Ap 15:38 * **13:17:** Kis 1:7; 6:6; 12:51 * **13:18:** Nam 14:34; Lo 1:31-32 * **13:19:** Lo 7:1; Jos 14:1

hêv avômalô Kenan ôdôn bahenji ba la-havuju vê ma hêv iniñ pik hadên avômalô Israe ba evalon hatôm iniñ pik. ²⁰ *Nôm takên bôk habitak ba hale ba hi hatôm sondabên 450.

“Vêm ma Wapômbên hatak nê doho ek neyabin avômalô Israe. Ma hatak tomtom da iniñ waklavôn neyabin endeba êyô plopet Samuel anên waklavôn. ²¹ *Vêm ma avômalô Israe enañ hik Wapômbên liñ ek nêm kiñ êndên thêlô ma Wapômbên hatak Sol ek imbitak kiñ. Yani ma Kis nakaduñ ba habitak anên Benjamin anên ôdôn. Yani hayabin Israe hatôm sondabên 40. ²² *Vêm ma Wapômbên hêv yani vê ma hatak Devit habitak thêlô iniñ kiñ. Ma hanañ hathak Devit aêntêk, ‘Yahayê Jesi nakaduñ Devit kapô ma hatôm yada yakapôlôn. Yani tem indum nômkama sapên êtôm yenañ yalenhavin.’

²³ * “Ma Devit anên limi ma Wapômbên hêv Yisu ôpatu ba nêm Israe bulubiñ hatôm bôk ba habutiñ abô haviñ i. ²⁴ *Yisu miñ bôk hadum anên ku ami denañ ma Jon hanañ ek avômalô Israe nede kapôlônij liliñ ba nisik nañ. ²⁵ *Jon anên ku anên dañ lêk habobo ma hanañ, ‘Môlô lemimhabi aisê hathak ya? Ya ma miñ Mesia atu ba môlô oyabin ek nêm môlô bulubiñ ami. Mi, yani tem emben ya yam. Yani ma anyô lôk athên ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yakôm ba yapole anên vakapô bokngôp anên yak vê ami.’

²⁶ “Aiyañ thêlô, môlô takatu ba Ablaham anên limi lôk môlô takatu ba nê lon buyañ ba ômô Wapômbên vibin, odanô. Abô takatu ba hathak bulubiñ, êñ ma Wapômbên hêv ek alalô sapên. ²⁷ Avômalô Jelusalem lôk iniñ nê bêrbên miñ eyala Yisu êñ ami. Ba intu thêlô enañ ek nijik yani vônô, êñ ma esopa plopet iniñ abô takatu ba esam hadên Sabat sapên ba abô takên intu hik anôn. ²⁸ *Thêlô miñ êpôm anên kambom la ek nijik yani vônô ami, ma donjom enañ hik Pailat liñ ek injik yani vônô. ²⁹ *Thêlô idum nômkama sapên hatôm

bôk ba plopet eto hathak yani, êñ ma êv yani vê hêk alovalaņañ ma êdô yani hêk siô. ³⁰ Ma donjom Wapômbên hik yani liñ haviyô hêk nama hathak lonbô, ³¹ *ma wak bên anôn ma anên avômalô takatu ba bôk even haviñ yani anên Galili ba i Jelusalem êyê yani. Ma nê takatu ba bôk êyê nômk takên intu lêk enañ bên hadên alalôaniñ avômalô.

³²⁻³³ “Ma lêk yêlô anañ Abô Mavi êntêk bên hadên môlô nena Wapômbên lêk hik Yisu liñ hêk nama ba intu abô takatu ba Wapômbên bôk havak haviñ bumalô thêlô ma lêk hik anôn hathak iniñ nali alalô. Hatôm bôk eto hêk Kapya Yeñ anên abô ju nena,

“ ‘O ma yenañ Okna,
lêk yahabitak anêm Lemambô.’ *Kapya Yeñ 2:7*

³⁴ “Wapômbên hik yani liñ hêk nama ba miñ hatôm ema esak lonbô ba kupik epalê ami. Hatôm bôk eto nena,

“ ‘Yahanañ avanôn bin nena tem yanêm mek mathen mavi êndên môlô êtôm bôk ba yahabutiñ ek yanêm êndên Devit.’ *Aisaia 55:3*

³⁵ “Ma bôk ik auk êntêk thô hêk buyañ nena,

“ ‘Ma tem miñ ôdô anêm Anyô Mathen anên kupik ênjêk siô ba epalê ami.’ *Kapya Yeñ 16:10*

³⁶ “Devit miñ hatô abô êñ hathak yanida ami. Mi, Wapômbên halam yani ek indum anên ku êtôm anên waklavôn atu ba hamô lôkmala vêm ma hama. Ma elav yani haviñ limi ba anên kupik hapalê. ³⁷ Ma donjom ôpatu ba Wapômbên hik liñ, miñ kupik hapalê ami.

³⁸ “Aên ba aiyañ thêlô, nodanô katô. Lêk yêlô anañ hadên môlô nena hathak Yisu ma Wapômbên tem nêm môlônim kambom vê. ³⁹ *Anyôla miñ hatôm esopa Mose anên abô balabuñ lôkthô ek Wapômbên endam yani nena anyô thêthôn ami. Mi anôn, ma donjom lêk avômalô takatu ba êvhavin Yisu, Wapômbên hayê thêlô nena nê thêthôn ba miñ lahabi iniñ kambom hathak lonbô ami. ⁴⁰ Noyabin am ek abô takatu ba plopet

* **13:20:** Het 2:16; 1Sml 3:20 * **13:21:** 1Sml 8:5,19; 10:20-24 * **13:22:** 1Sml 13:14; 16:12; Sng 89:20 * **13:23:** 2Sml 7:12-16 * **13:24:** Mat 3:1-2 * **13:25:** Jon 1:20,27 * **13:28:** Mat 27:22-23 * **13:29:** Mat 27:59-60 * **13:31:** Ap 1:3,8 * **13:39:** Lom 10:4

bôk enañ miñ injik anôñ imiñ mólô ami. Thêlô bôk enañ aêntêk,

41 “ ‘Mólô nê obi Wapômbên liliñ, nodañô katô!

Tem yandum nômla bên te imbitak ênjêk mólô malêvôn.

Ba anyôla hanañ nôm atu ba tem imbitak bên hadên mólô,

ma tem miñ nônêmbiñ ami.

Ba intu tem indum mólô noson kambom lôk yambuliñ mólô ba noma.’ ”

Habakuk 1:5

42 Pol hanañ abô yôv ma thai lôk Banabas idum ek nede yaiñ ma avômalô enañ nena, “Sabat yañ endake ma mamu nonañ abô esak nôm takêntêk esak loñbô.” 43 Sa anên dan ma avômalô Israeël lôk nê loñ buyañ takatu ba ibitak êyô Israeël iniñ êvhaviñ kapô esopa Pol lo Banabas. Thai enañ abô doho haviñ hadên thêlô ek injik thêlônin auk liñ ek nesopa Wapômbên anên lahaviñ ba nimiñ lôklokwan ek anên wapôm embatho thêlô loñ.

44 Ma Sabat atu hayô ma habobo avômalô Antiok sapên êyô ek nedañô Wapômbên anên abô takatu ba thai tem nenañ. 45 Ma doñtom nê bêngbên Israeël vi êyê avômalô nômbên êñ ba leñin dan ba enañ abôma hathak abô takatu ba Pol hanañ.

46 *Êñ ma Pol lo Banabas miñ êkô ami ma enañ hadên thêlô nena, “Wapômbên hêv yai ba alêm ek nanañ anên abô êndên mólô nê Israeël êmôn. Ma doñtom mólô ôpôlik hathak abô êñ. Mólô ôdô lôkmala atu ba tem nêmo êtôm wak nômbên intu sapên e? Aên ba yai lêk atak mólô ba a ek avômalô loñ buyañ. 47 Hatôm atu ba Anyô Bên hanañ hadên yai nena,

“ ‘Yahatak o hatôm deda ek avômalô loñ buyañ

ek onañ Abô Mavi esak bulubiñ atu ba tem yanêm êndên avômalô emben pikbên êntêk endeba êyô anên dan.’ ”

Aisaia 49:6

48 Avômalô loñ buyañ elañô abô êñ ba leñinmavi ba enañ nena Anyô Bên anên abô ma mavi anôn. Ma avômalô takatu ba Wapômbên bôk hatak i yôv ek nêmo

lôkmala êtôm wak nômbên intu sapên, lôkthô êvhaviñ.

49 Ma Anyô Bên anên abô halilup haven loñ êñ sapên. 50 Ma doñtom nê Israeël doho i hadên malak êñ anên nê bêngbên lôk avi bêngbên takatu ba ethak êmô Wapômbên vibin ma ik iniñ auk liñ ek nimbuliñ Pol lo Banabas. Êñ ma thêlô evatho avômalô malak êñ loñ ek nênm vovan êndên thai. Idum aên vên ma êv thai vê hêk iniñ loñ ba i. 51 *Êñ ma thai ik von govan vê hêk venin kapô ek injik thô nena thêlô idum kambom ma thai etak i ba i malak Aikoniam. 52 Ma doñtom nê êvhaviñ anên Antiok leñinmavi anôn ba Lovak Mather hava thêlô kapôlônin siñ.

14

Pol lo Banabas êmô Aikoniam

1 Pol lo Banabas êyô malak Aikoniam ma esopa iniñ kobom ba i Israeël iniñ unyak yen. Ma thai enañ abô mavi anôn ba intu avômalô Israeël lôk nê loñ buyañ bên anôn êvhaviñ. 2 Ma doñtom nê Israeël takatu ba miñ êvhaviñ ami ik avômalô loñ buyañ iniñ kapôlônin liñ ba idum thêlô leñinmaniñ kambom hadên avômalô êvhaviñ. 3 *Aên ba thai êmô loñ êñ sawa daim ma enañ Anyô Bên anên abô bên ma kô mi. Ma Anyô Bên havatho thai loñ ek nindum lavônin lôk nômbithi lomaloma. Hathak nôm êñ ma hik thô hadên avômalô nena anên wapôm takatu ba hêv ek nê avômalô bulubiñ ma avanôn biñ. 4 Êñ ma avômalô malak êñ evak i vose hi ôdôn ju. Ôdôn yañ imiñ haviñ avômalô Israeël takatu ba miñ êvhaviñ ami ma yañ imiñ haviñ aposel. 5 *Vên ma avômalô loñ buyañ lôk avômalô Israeël takatu ba êpôlik ek thai evak abô ek nimbuliñ thai ba nitu thai vônô esak valu. 6 Ma doñtom thai elañô abô êñ ma êsôv ba i malak Listla lo Debi hêk Likonia kapô lôk loñ vi atu ba hêk habobo loñ êñ. 7 Ma thai even loñ takên ba enañ Abô Mavi hadên avômalô.

Pol lo Banabas êmô Listla

8 Malak Listla ma anyô vavuviñ te hamô. Sêbôk ba talêbô havathu yani ma miñ bôk

* 13:46: Ap 3:26; 18:6 * 13:51: Mat 10:14; Ap 18:6 * 14:3: Mak 16:20; Hib 2:4 * 14:5: Ap 14:19

havenj dokte ami. ⁹ Wak te ma Pol hanañ Abô Mavi hadêñ avômalô ma yani halañô anêñ abô. Ma Pol hatitiñ yani ma hayê nena anêñ hêvhaviñ hatôm indum yani mavi. ¹⁰ Êñ ma Pol halam nena, “Umbiyô umiñ.” Ma kethen oyañ ma ôpêñ haviyô hamiñ ba havenj.

¹¹ *Ma avômalô takatu ba êmô loñ êñ êyê nôm atu ba Pol hadum. Ma elam hathak iniñ abô Likonia nena, “Lêk wapômbêñ lokwanju êwê i hatôm anyô ju êntêk ba êlôk ba êlêm ek alalô!” ¹² Thêlô iniñ wapômbêñ môñ ma Sus ba intu elam Banabas nena Sus. Ma elam Pol nena Helmes ek malê nena Helmes ma iniñ wapômbêñ atu ba hathak hanañ abô hamôñ. ¹³ Wapômbêñ Sus anêñ malakba hamô malak bêtñ viyaiñ. Ma anêñ anyô habôk da lôk avômalô sapêñ leñihaviñ nêñêm da êndêñ thai. Aêñ ba Sus anêñ anyô habôk da hawa bokmankaao malô doho lôk alokwan vuak atu idu hathak yak ma ele malak bêtñ anêñ badêñ abôlêk ek nêñêm da êndêñ thai.

¹⁴ Ma doñtom aposel Banabas lo Pol elañô abô êñ, ma ekakaviñ iniñ kwêv ma elañviñ ba i imiñ avômalô nômbêñ atu malêvôñ ma elam, ¹⁵ * “Avômalô Listla! Môlô udum aêñ eka? Yai ma anyô pik hatôm môlô. Yai alêm ek nanañ Abô Mavi êndêñ môlô ek notak nôm oyañ takêntêk atu ba ôêv yeñ hadêñ i ma unu êndêñ Wapômbêñ lôkmala. Yani hapesañ pik lo leñ ma ñgwêk lôk nômkama sapêñ atu ba hamô kapô. ¹⁶ *Sêbôk ma yani hatak avômalô sapêñ ek nesopa thêlôda iniñ auk. ¹⁷ *Ma doñtom hathak lavôñiñ ma yani hadum ek avômalô neyala yani. Yani hathak hadum mavi hadêñ môlô ba hêv ôthôm lôk hadum ba unim nôm ku kapô hik anôñ. Ma hêv nôm bêtñ anôñ hadêñ môlô lôk hadum ba môlô lemimmavi anôñ.” ¹⁸ Thai enañ abô takêñ, ma doñtom avômalô nômbêñ êñ iniñ auk ma mayaliv ba idum lôklokwan ek nêñêm da êndêñ thai.

¹⁹ *Vêm ma ñê Israêl doho anêñ Antiok lo Aikoniam êyô ma enañ abô bêtñ anôñ hadêñ avômalô Listla aleba ik iniñ auk liliñ

ba êyê Pol lo Banabas nena ñê kambom. Êñ ma ik Pol hathak valu ma êvôv yani hale malak bêtñ viyaiñ ba hi ba eson nena lêk hama yôv. ²⁰ Ma doñtom ñê êvhaviñ êyô ba ekalabu yani siñ, êñ ma yani haviyô ma havôhi malak bêtñ kapô hathak loñbô. Haviyô hayañ ma thai lôk Banabas i malak Debi.

Thai êvôï Antiok anêñ Silia

²¹ Thai enañ Abô Mavi havenj malak bêtñ Debi. Ma idum ba avômalô bêtñ anôñ ibitak ñê êvhaviñ. Vêm ma êvôï Listla lôk Aikoniam ma Antiok hathak loñbô ²² *ek evatho ñê êvhaviñ iniñ kapôlôñiñ loñ lôk enañ nena nebalon iniñ êvhaviñ loñ lôklokwan. Ma enañ haviñ nena, “Alalô tem naja malaiñ lomalama ek nasopa Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak anêñ loñôndê.” ²³ Ma Pol lo Banabas etak avaka hatôm lomalak lomalak ek neyabiñ avômalô êvhaviñ. Êv mek hathak thêlô ma etak i halôk Anyô Bêtñ atu ba thêlô êvhaviñ bañ. Vêm ma thêlô sapêñ evak balabuñ ek nôm ma eteñ mek ek Anyô Bêtñ embalon thêlô loñ.

²⁴ Ma thai i plovins Pampilia ma elom hêk loñôndê atu hêk plovins Pisidia ba i êyô Pampilia. ²⁵ Êñ ma thai enañ Yisu anêñ abô hadêñ avômalô Pega anêñ Pampilia. Vêm ma êlôk ba i Atalia.

²⁶ *Ma anêñ Atalia ma ethak yeñ ba i Antiok anêñ Silia, loñ sêbôk atu ba ewa mek ek Wapômbêñ nêñ anêñ wapôm êndêñ thai esak ku takatu ba idum aleba lêk anêñ dañ. ²⁷ *Êyô Antiok ma isup avômalô êvhaviñ ethak doñtom ma enañ hathak nôm takatu ba Wapômbêñ hêv thai sa ba idum bêtñ. Lôk enañ nena, “Wapômbêñ hakyav ñê loñ buyañ iniñ unyak abôlêk êvhaviñ vê ba vi dedaun lêk êvhaviñ.” ²⁸ Ma thai êmô loñ êñ sawa daim haviñ avômalô êvhaviñ.

15

Sam habitak Jelusalem

¹ *Ma ñê Judia doho êlôk ba i Antiok ma êdôñ avômalô êvhaviñ ba enañ nena, “Môlô miñ oñgothe kupik vê hatôm bôk ba

* **14:11:** Ap 28:6 * **14:15:** Sng 146:6; Ap 10:26 * **14:16:** Ap 17:30 * **14:17:** Jer 5:24 * **14:19:** Ap 17:13; 2Ko 11:25 * **14:22:** Ap 15:32; 1Te 3:3 * **14:26:** Ap 13:1-2 * **14:27:** Ap 15:4,12 * **15:1:** Gal 5:2 * **15:2:** Gal 2:1

Mose hanañ ami, êñ ma Wapômbêñ tem miñ nê mômô bulubiñ ami.” ² *Pol lo Banabas elañô iniñ abô takatu ba enañ ma miñ êlôk hathak iniñ auk êñ ami. Ba intu thêlô êkôki bêñ anôñ. Êñ ma nê êvhaviñ elam Pol lo Banabas lôk nê êvhaviñ doho ek ini Jelusalem ek nepesañ abô êñ imbiñ aposel lôk avaka vi. ³ Ba intu êv i ba i. Ma even Pinisia lo Samalia malêvônñ ba enañ hadêñ avômalô êvhaviñ anêñ lomalak nena-nena hathak nôm takatu ba Wapômbêñ bôk hadum ba avômalô loñ buyañ ele kapôlônñij liliñ ba êvhaviñ Wapômbêñ. Ma avômalô êvhaviñ takêñ elañô abô êñ ma lenñimavi anôñ.

⁴ *Êyô Jelusalem ma avômalô êvhaviñ lôk iniñ avaka doho lôk aposel ewa thêlô thô. Ma Pol lo Banabas enañ hathak nôm takatu ba Wapômbêñ hêv thai sa ba idum bêñ.

⁵ Êñ ma Palisi vi atu ba êvhaviñ Yisu iviyô imiñ ma enañ, “Avômalô loñ buyañ takatu ba êvhaviñ, êñ ma nê mômô Mose anêñ abô balabuñ vibiñ lôk nengothe anyô iniñ kupik vê. Ma êdô ma dô.”

⁶ Aêñ ba aposel lôk avaka takatu ba êmô ethak donjom ek nekaksa esak abô êñ.

⁷ *Thêlô enañ abô pôk bêñ anôñ aleba Pita haviyô hamiñ ma hanañ, “Aiyañ thêlô, mômô oyala nena sêbôk ma Wapômbêñ halam ya hêk mômô malêvônñ ek yanañ Abô Mavi êndêñ avômalô loñ buyañ ek nedañô ba nêñemimbiñ. ⁸ *Wapômbêñ hayala avômalô kapôlônñij. Ma hêv anêñ Lovak Mathen hadêñ avômalô loñ buyañ hatôm hêv hadêñ alalô ek hik thô nena yani lamavi ek enja thêlô imbiñ. ⁹ Wapômbêñ miñ hadum nômlate hadêñ alalô avômalô Israe ma hadum nômla yañ hadêñ thêlô ami. Mi, thêlô êvhaviñ yani ba intu yani havôkwiñ thêlô kapôlônñij. ¹⁰ *Ma alalô lôk bumalô thêlô miñ hatôm naja malaiñ takatu ba Mose anêñ balabuñ hanañ ami. Ma aisê ka mômô udum ek nôñem malaiñ êndêñ avômalô loñ buyañ takatu ba êvhaviñ? Mômô udum aêñ ek nômbi Wapômbêñ la liñ e? ¹¹ *Ma donjom alalô êvhaviñ nena Wapômbêñ hêv alalô bulubiñ

hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ wapôm. Ma thêlô aêñ iyom.”

¹² Pita hanañ yôv ma Pol lo Banabas iviyô enañ abô ma lôkthô elañô ba bônônñ iyom. Thai enañ abô hathak lavônñij lôk nômbithi lomalama takatu ba Wapômbêñ hatak halôk thai baheñij ba idum haveñ avômalô loñ buyañ malêvônñ.

¹³ *Thai enañ yôv ma Jems hanañ, “Aiyañ thêlô, nodañô yenañ abô. ¹⁴ Saimon lêk hanañ hadêñ alalô yôv nena Wapômbêñ hik anêñ lahaviñ thô hathak hawa avômalô loñ buyañ vi ek nimbitak êtôm anêñ avômalô.

¹⁵ Ma plopet iniñ abô bôk enañ aêñ iyom. Ba te bôk hatô nena,

¹⁶ “ ‘Emben yam ma tem yandaelêm, ma yapesañ Devit anêñ loñ lôklinyak atu ba bôk hapu yôv ek imbitak lôklokwañ esak loñbô.

Ma loñ lôklinyak êñ anêñ nômkama takatu ba bôk kambom, ma tem yapesañ lukmuk esak loñbô.

¹⁷ Ek avômalô takatu ba êmô denañ lôk avômalô loñ buyañ takatu ba bôk yahêv yenañ athêñ hadêñ i hatôm nêpôm Anyô Bêñ.

Ya Anyô Bêñ atu ba tem yandum nôm takêntêk, intu yahanañ aêñ.

¹⁸ Ma nôm takêñ intu bôk yahik thô hadêñ yenañ avômalô.’ *Amos 9:11-12*

¹⁹ “Aêñ ba yenañ auk ma aêntêk. Avômalô loñ buyañ takatu ba bôk ele kapôlônñij liliñ ba i hadêñ Wapômbêñ ma miñ nanêm malaiñ êndêñ i ami. ²⁰ *Mi, alalô nato kapya êndêñ thêlô ma nanañ ek miñ nejañ nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêñ ngôk dahô ami, nôm êñ intu lelaik hêk Wapômbêñ ma. Lôk netak sek waliliñ, ma miñ nejañ alim takatu ba evak laselo siñ ba thalalen hamô kapô siñ lôk ninum thalalen ami. ²¹ Êñ ma hatôm. Ek malê nena sêbôk aleba lêk ma enañ Mose anêñ abô bêñ haveñ lomalak lomalak lôk esam hamô Israe iniñ unyak yeñ hadêñ Sabat sapêñ. Ba intu nê loñ buyañ hatôm neyala.”

Eto kapya hi ek nê êvhaviñ anêñ loñ buyañ

* **15:4:** Ap 14:27 * **15:7:** Ap 10:1-43 * **15:8:** Ap 10:44; 11:15 * **15:10:** Mat 11:30; Gal 3:10 * **15:11:** Gal 2:16; Ep 2:5-8 * **15:13:** Gal 2:9 * **15:20:** Kis 34:15-17; Wkp 17:10-16

²² Êñ ma aposel lôk avaka ma avômalô êvhaviñ sapêñ ibutiñ abô nena nendam iniñ anyô doho ek ini Antiok imbiñ Pol lo Banabas. Ma elam iniñ anyô bêñ ju. Yan ma Judas, anêñ athêñ yan nena Balsabas, ma yan ma Silas. ²³ Ma eto kapy a te ba êv hadêñ thêlô. Kapy a êñ hanañ aêntêk.

Yêlô avaka lôk aposel, môlônim môlôviyan, yêlô ato kapy a êntêk hadêñ môlô avômalô loñ buyañ takatu ba ôêvhaviñ ba ômô malak Antiok lôk plovins Silia lôk Silisia. Aiyan thêlô, waktêvôn mavi.

²⁴ Yêlô alañô yôv nena yêlôaniñ avômalô doho bôk êthôk ba ibuliñ môlônim auk ba êv malain hadêñ môlô hathak abô takatu ba enañ. Yêlô miñ êv i ba êthôk ami. Mi, thêlôda êthôk. ²⁵ Ba intu yêlô alôk ek nanêm anyô doho ba nêsôk imbiñ Pol lo Banabas, thai atu ba yêlô leñihaviñ bêñ anôñ. ²⁶ Thai bôk etak iniñ lôkmala ek nindum Yisu Kilisi anêñ ku.

²⁷ Aêñ ba yêlô êv Judas lo Silas ek nepesañ abô ek embatho kapy a êntêk loñ. ²⁸ *Yêlô lôk Lovak Mathen adô nanêm malain êndêñ môlô. Ba intu yêlô leñihaviñ môlô nosopa abô takêntêk iyom. ²⁹ Miñ ongwan nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêñ ngôk dahô ami. Lôk miñ nunum thalalen ami ma miñ ongwan alim takatu ba ekak leñselo siñ ba thalalen hamô kapô ami, lôk notak sek walilin. Môlô udum aêñ, ma mavi.

Waktêvôn mavi môlô lôkthô.

³⁰ Eto kapy a êñ yôv ma êv hadêñ thêlô ba ewa ba i tamu Antiok. Êyô Antiok ma elam avômalô êvhaviñ ethak donjom ma êv kapy a êñ hadêñ thêlô. ³¹ Ma avômalô Antiok esam kapy a êñ, ma kapy a êñ havatho thêlô loñ ba thêlô leñihaviñ anôñ. ³² Judas lo Silas, thai ma plopet. Ba enañ abô bêñ anôñ ek evatho nê êvhaviñ loñ lôk idum thêlô nimbitak lôklokwan. ³³⁻³⁴ Êmô loñ êñ wak doho vêm ma avômalô êvhaviñ anêñ loñ êñ êv mek labali hadêñ thai ma êv thai ba

êvôï hadêñ nê taksêbôk ba êv thai ba êlêm.* ³⁵ Ma donjom Pol lo Banabas êmô Antiok ma idum ku haviñ avômalô bêñ anôñ ek enañ lo êdôn avômalô hathak Anyô Bêñ anêñ abô.

Pol lo Banabas evak i vose

³⁶ Wak doho hale ba hi ma Pol hanañ hadêñ Banabas, “Alai ana ek nagê avômalô êvhaviñ embeñ malak nenanena taksêbôk ba alai anañ Anyô Bêñ anêñ abô hadêñ i. Ma nagê nena thêlô êmô mavi mena mi e?” ³⁷ *Ma Banabas lahaviñ enja Jon atu ba elam nena Mak imbiñ thai, ³⁸ *ma donjom Pol hanañ nena, “Ôpêñ bôk hatak alai halôk plovins Pampilia ma miñ haviñ alai ba hadum ku ami. Ba intu dô.” ³⁹ Thai êkôki mathalalen aleba thai evaki vose. Ba Banabas hawa Mak haviñ yani ba thai ethak yeñ ba i ngavithôm Saipulus. ⁴⁰ Ma Pol hawa Silas haviñ yani. Êñ ma avômalô êvhaviñ anêñ Antiok êv mek ek Wapômbêñ anêñ wapôm êmô imbiñ thai. Vêm ma etak i ⁴¹ ba i plovins Silia lôk Silisia iniñ malak nenanena ba evatho avômalô êvhaviñ loñ.

16

Timoti hi haviñ Pol lo Silas

¹ *Pol hi hayô Debi lo Listla. Loñ êñ ma anyô hêvhaviñ te hamô ba anêñ athêñ nena Timoti. Talêbô ma avi Israel te atu ba hêvhaviñ. Ma lambô ma anyô Glik te. ² *Ma avômalô êvhaviñ anêñ Listla lo Aikoniam enañ nena Timoti ma anyô mavi. ³ Aêñ ba Pol lahaviñ ôpêñ ni imbiñ yani. Ma donjom lahaviñ nena avômalô Israel takatu ba êmô loñ êñ eyala nena Timoti anêñ lambô ma anyô Glik te. Ba intu hawa Timoti ba hi ek nengothe anêñ kupik vê. ⁴ *Ma thêlô even ba i lomalak lomalak ma enañ abô takatu ba aposel lôk avaka bôk evak anêñ Jelusalem ek avômalô nesopa. ⁵ Aêñ ba avômalô êvhaviñ ibitak lôklokwan hathak iniñ êvhaviñ ba wak nômbêñ intu ma êvôn avômalô lukmuk êyô ba ilumbak hi ba hi.

* **15:28:** Mat 23:4 * **15:33-34:** Nê lôkawk vi enañ nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Ma donjom Silas hik auk liliñ ba hamô Antiok ba miñ havôhi ami. * **15:37:** Ap 12:12,25 * **15:38:** Ap 13:13; Kol 4:10 * **16:1:** Ap 14:6; 2Ti 1:5 * **16:2:** Plp 2:19-22 * **16:4:** Ap 15:23-29

Pol hatulak ma hayê wêñ hathak anyô Masedonia te

⁶ *Ma Lovak Mathen min halôk ek Pol thêlô ini nenan Wapômbên anên abô emben plovins Esia ami. Ba intu i Plijia lo Galesia inin malak nenanena. ⁷ Ma êyô pik Misia anên dan ma idum ek ini plovins Bitinia, ma donjom Yisu anên Lovak Mathen min halôk ek ini lon êñ ami. ⁸ Ba intu thêlô êv Misia liliñ ma i tamu Tloas. ⁹ Ma bôlvôn ma Pol hatulak ma hayê wêñ te nena anyô plovins Masedonia te hamin ma hapetenak nena, “Ôlêm Masedonia ek nêm yêlô sa.” ¹⁰ Pol hayê wêñ êñ yôv ma yêlô apesan i kethen ek ana Masedonia. Yêlô ayala nena Wapômbên dalam yêlô ek ana nanan Abô Mavi êñ bên êndên thêlô.

Lidia halarô Pol anên abô ba hêvhavin Yisu

¹¹ Vêm ma yêlô athak yen te hêk Tloas ba a nôñnôñ hadên ngavithôm Samotles ma wak yan ma a Niapolis. ¹² Vêm ma yêlô a Pilipai. Malak êñ ma Masedonia inin malak bên ma avômalô Lom takatu ba eyabin pik takên ethak êmô lon êñ. Ma yêlô amô wak doho hamô lon êñ.

¹³ Ma Sabat hayô ma yêlô ale malak bên anên badên abôlêk ba a ñan te hêk viyaiñ. Yêlô leninhabi nena lon eten mek hêk habobo ñan êñ la. Ma ñan êñ ma yêlô ayê avi doho ethak donjom ba êmô. Êñ ma yêlô alôk amô haviñ thêlô ma anan abô hadên i. ¹⁴ Ma avi Taiataila te halarô abô êñ, ba anên athên nena Lidia. Avi êñ hadum ku valu hathak sôp thalalen ek avômalô êv vuli ma hathak hêv yen hadên Wapômbên. Anyô Bên hik avi êñ anên kapô liliñ ek halarô Pol anên abô ba hêvhavin. ¹⁵ Vêm ma yani lôk avômalô takatu ba êmô anên unyak sapên ithik ñan. Êñ ma yani hanañ hadên yêlô, “Môlô lêk ôyê ya hatôm avi yahêvhavin Anyô Bên, êñ ma nôlêm nômô yenan unyak.” Ma yani hanngasi yêlô aleba yêlô a anên unyak.

Etak Pol lo Silas halôk koladôn

¹⁶ Wak te ma yêlô a lon neten mek ma avi te atu ba anên alañsi êmô hapôm yêlô.

Yani ma avi lôk ngôk ba anên ngôk hathak hêv yani sa ek hayala nôm takatu ba tem imbitak emben yam ba hanañ bên. Yani hathak havôv valu bên hathak anên ku êñ ba hêv hadên anên alañsi. ¹⁷ *Yani hasopa yêlô lôk Pol ma dalam kaêk lôbôlôn aêntêk, “Nê êntêk êñ ma Wapômbên Len Anôn Bin anên nê ku. Ba lêk enan hathak malêla takatu ma nundum ek Wapômbên nêm môlô bulubin.” ¹⁸ Wak bên anôn ma yani hathak dalam aên aleba habulin Pol kapô kambom anôn. Ba intu hik i liliñ ma hanañ hadên ngôk êñ nena, “Hathak Yisu Kilisi anên athên ma yanañ êndên o nena otak avi intu ba nu!” Ma kethen oyan ma ngôk êñ hatak avi êñ.

¹⁹ Ma avi êñ anên alañsi êyê nena inin lonônê nêbôv valuseñ lêk mi, êñ ma evalon Pol lo Silas ba êvôn thai ba i malak lôn êñ anên lon ethak donjom halôk ek niniñ nê idum abô hathak maleñin. ²⁰⁻²¹ *Ewa thai ba êyô ek nê takatu ba idum abô hathak ba enan, “Anyô ju êntêk ma nê Islael. Thai enan ek avômalô nesopa kobom takatu ba kambom ek alalô avômalô Lom. Ba intu ibi avômalô malak bên êntêk lenin lin ba leninñan mayaliv.”

²² *Ma avômalô bên anôn enan abô lôk leninmaniñ hathak thai haviñ. Êñ ma nê takatu ba idum abô hathak enan ek nimbi inin kwêv thô ma nebali thai esak yak waben. ²³ Evali thai kambom anôn vêm ma ibi thai halôk koladôn kapô. Ma enan hadên ôpatu ba hayabin koladôn nena eyabin thai dedauñ mavi. ²⁴ Ôpên halarô abô êñ, ma hawa thai ba halôk ba hi hadô hamô tamu koladôn kapô ali atu ba hêk vibin anôn ma eson venin halôk alokwan abyan ba hadahalin venin lon.

²⁵ Ma bôlvôn bin ma Pol lo Silas eten mek ba êv yen hadên Wapômbên, ma nê koladôn vi elanô. ²⁶ Ma kethen oyan ma duvian bên te hayô ba hayôkwin koladôn anên landin. Ma koladôn abôlêk sapên hakyav ma sen takatu ba ibutin thêlô venin lo bahenin sapên hêv yak. ²⁷ *Ma ôpatu ba hayabin koladôn haviyô ma hayê koladôn

* 16:6: Ap 18:23 * 16:17: Mak 1:24 * 16:20-21: Mak 13:9 * 16:22: 2Ko 11:25; 1Te 2:2 * 16:27: Ap 12:18-19

anêḡ abôlêk sapêḡ lêk abyanḡ. Ma lahabi nena nê koladôḡ sapêḡ lêk êsôv ba i, ba intu hadadi anêḡ biḡ vovak ek embatho yanida vônô esak. ²⁸ Ma donḡtom Pol dalam lôklokwanḡ, “Minḡ ômbi o vônô ami! Yêlô sapêḡ êntêk amô!”

²⁹ Êḡ ma ôpêḡ dalam ek neja atum êlêm ma halanḡviḡ ba hi koladôḡ kapô, ma hakô ba halowalinḡ ba hêv yak halôk Pol lo Silas malenḡ. ³⁰ *Vêm ma hawa thai ba hi yainḡ ma hananḡ, “Anyô bêḡ luvi, yandum malê ek yanja bulubiḡ?”

³¹ Ma thai enanḡ viyanḡ, “Ônêḡmibiḡ Anyô Bêḡ Yisu ma tem Wapômbêḡ nêḡm o lôk anêḡm avômalô bulubiḡ.” ³² Êḡ ma thai enanḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô hadêḡ yani lôk avômalô takatu ba êḡmô anêḡ unyak kapô. ³³ Bôlôvônḡ denanḡ ma yani hawa thai ba hi hathik iniḡ palê. Vêm ma Pol lo Silas ithik ôpêḡ lôk anêḡ avômalô sapêḡ. ³⁴ Ma yani hawa thai ba hi anêḡ unyak ma hêv nôḡm hadêḡ thai. Yani lôk anêḡ avômalô sapêḡ lenḡḡmavi anôḡ ek lêk êvhaviḡ Wapômbêḡ.

³⁵ Haviyô hayaḡ lôkbôk ma nê takatu ba idum abô hathak êv iniḡ sôp bidonḡ ba i hadêḡ ôpatu ba hayabiḡ koladôḡ ma enanḡ nena, “Otak anyô ju intu ba ini.” ³⁶ Ma ôpatu ba hayabiḡ koladôḡ hi hananḡ hadêḡ Pol nena, “Nê takatu ba idum abô hathak enanḡ nena mamu lôk Silas notak koladôḡ ba unu. Ba intu unu lôk kapôlômim labali.”

³⁷ Ma donḡtom Pol hananḡ hadêḡ sôp bidonḡ takêḡ nena, “Yai ma nê Israeḡl ma Lom haviḡ.* Ma donḡtom ik yai oyanḡ ma miḡ enanḡ yaianiḡ kambom bêḡ ami. Ma ibi yai halôk koladôḡ kapô. Ma Lom iniḡ balabuḡ hananḡ nena miḡ hatôm nindum aêḡ êndêḡ nê Lom ami. Ma lêk ekopak ba idum ek netak yai menanḡna ba ana e? Mi anôḡ! Thêlôda nêlêm ma neja yai vê êḡnjêk koladôḡ.”

³⁸ Ma sôp bidonḡ ewa abô êḡ ba i enanḡ hadêḡ nê takatu ba idum abô hathak. Ma elanḡ nena thai ma nê Lom haviḡ, êḡ ma thêlô êkô kambom. ³⁹ Ma thêlô i ma ibui hadêḡ Pol lo Silas ma ewa thai ele yainḡ.

Ma enanḡ nena, “Hatôm mamu notak lonḡ êntêk ba unu e?” ⁴⁰ Êḡ ma thai etak koladôḡ ma ele yainḡ ma i Lidia anêḡ unyak. Ma êyê avômalô êvhaviḡ ma enanḡ abô doho ek embatho iniḡ kapôlônḡiḡ lonḡ. Vêm ma etak i ba i.

17

Pol lo Silas êḡmô Tesalonaika

¹ Pol lo Silas êv malak Ampipolis lo Apolonia liliḡ ma i thêthô ba êyô Tesalonaika. Ma Israeḡl iniḡ unyak yeḡ te hamô lonḡ êḡ. ² Sabat te lô ma Pol hasopa anêḡ kobom ba habitak hayô unyak yeḡ êḡ kapô. Ma hadôḡ avômalô hathak Wapômbêḡ anêḡ kapya. ³ Ma hik thô nena kapya êḡ ma hananḡ nena Mesia tem enja vovanḡ ba ema ma imbiyô esak lonḡbô. Êḡ ma Pol hik thô nena, “Yisu atu ba yahananḡ hadêḡ môlô, ôpêḡ intu Mesia êḡ.” ⁴ Ma avômalô Israeḡl doho lôk avômalô Glik bêḡ anôḡ atu ba êḡmô Wapômbêḡ vibinḡ lôk avi lôk athêḡ bêḡ doho elanḡ ma êvhaviḡ ba i iviḡ Pol lo Silas.

⁵ Ma donḡtom avômalô Israeḡl lenḡḡdanḡ ba ewa nê kambom doho anêḡ lonḡ ethak donḡtom halôk ba isup avômalô bêḡ anôḡ ethak donḡtom ek nijik avômalô malak êḡ iniḡ kapôlônḡiḡ liḡ. Ma thêlô elanḡviḡ ba i Jeson anêḡ unyak ek nêḡmbôlêm Pol lo Silas ek nebalonḡ thai ba neja ende yainḡ ba ini nêḡnêḡm êndêḡ avômalô nôḡmbêḡ atu. ⁶ Ma donḡtom miḡ êpôm thai ami, êḡ ma êvônḡ Jeson lôk nê êvhaviḡ doho ba ewa i hi hadêḡ nê bêḡbêḡ lonḡ êḡ malenḡ ma elam aêntêk, “Nê êntêk êḡ idum nôḡm kambom havenḡ pik lôkthô aleba lêk êyô lonḡ êntêk. ⁷ *Ma Jeson hawa thêlô thô ba hadô i hamô anêḡ unyak. Nê takêḡ êdô nêḡmô Lom iniḡ Kiḡ Sisa anêḡ abô majanḡ vibinḡ ba enanḡ nena, ‘Kiḡ yanḡ hamô ba anêḡ athêḡ nena Yisu.’ ” ⁸ Nê bêḡbêḡ lôk avômalô nôḡmbêḡ atu elanḡ abô êḡ ma esonḡ kambom ba kapôlônḡiḡ haliḡ i kambom. ⁹ Yôv ma malak êḡ anêḡ nê bêḡbêḡ enanḡ hadêḡ Jeson thêlô nena, “Nônêḡm valuseḡḡ ek injik thô nena tem miḡ nundum kambom êḡ esak lonḡbô ami.

* **16:30:** Ap 2:37 * **16:37:** Abô êḡ anêḡ ôdônḡ hathak Abô Inglis nena ‘Citizenship’. Pol hawa thai lôk Silas sa ba hananḡ nena thai ma Israeḡl citizen lôk Lom citizen haviḡ. Lom iniḡ abô majanḡ te nena miḡ hatôm nijik Lom iniḡ citizen te oyanḡ ami. Ba intu nê bêḡ idum abô hathak ibulinḡ Lom iniḡ abô majanḡ. Nônḡgô abô êḡ vi hêk Aposel 22:25-29.

* **17:7:** Luk 23:2; Jon 19:12

Ba ômô tinij, ma tem noja unim valu esak lojnbô.” Êñ ma êv valu ma etak i ba i.

Avômalô Belia bêñ anôñ êvhavij Yisu

¹⁰ Bôlôvôn êñ iyom ma nê êvhavij êv Pol lo Silas vê hêk Tesalonaika ba i Belia. Êyô Belia ma i Israeël inij unyak yeñ.

¹¹ Avômalô Belia inij kobom ma mavi anôñ ek avômalô Tesalonaika inij. Thêlô elañô Pol lo Silas inij abô lôk kapôlônij mavi ba wak nômbêñ intu ma êyê Wapômbêñ anêñ kapya ek nêgê nena inij abô ma avanôñ mena mi. ¹² Êñ ma avômalô Israeël bêñ anôñ êvhavij ma avi Glik lôk athêñ bêñ doho lôk anyô Glik bêñ anôñ êvhavij aêñ iyom.

¹³ Vêm ma avômalô Israeël anêñ Tesalonaika elañô nena Pol hanañ Wapômbêñ anêñ abô hadêñ avômalô Belia. Êñ ma thêlô i loj êñ ma elela inij auk ek thêlô leñijmanij.

¹⁴ Kethêñ oyañ ma nê êvhavij anêñ Belia êv Pol ba hi ngwêk dan, ma Silas lo Timoti iyom êmô Belia. ¹⁵ Ma nê takatu ba elom Pol ba i ma ivij yani ba i Atens. Ma etak Pol ek nêbôni, ma hêv abô hadêñ i ek nenañ êndêñ Silas lo Timoti nena ini kethêñ.

Pol hamô Atens

¹⁶ Pol hayabinj thai hamô Atens ma hayê nena nê lôñ êñ inij ngôk dahô bêñ anôñ êmô ba kapô malainj kambom. ¹⁷ *Aêñ ba yani hi avômalô Israeël inij unyak yeñ kapô ma hanañ abô havij avômalô Israeël lôk avômalô loj buyañ takatu ba êmô Wapômbêñ vibij. Ma wak nômbêñ intu ma yani hathak hi loj ethak doñtom halôk ek enañ abô imbij avômalô takatu ba êmô loj êñ.

¹⁸ Ma nê lôkawk ôdônju ju êmô, yañ inij athêñ nena Epikulian ma yañ ma Stoik. Thêlô elañô Pol hanañ Abô Mavi hathak Yisu lôk anêñ haviyô hathak lojnbô. Ba intu thêlô lôk Pol êkôki. Ma vi enañ, “Anyô abô mayaliv êntêk hadum ek enañ malê?” Ma vi enañ, “Yani hanañ hathak wapômbêñ masôm doho.” ¹⁹ Yôv ma thêlô ewa Pol ba i êdô hamô Aliopagas, loj atu ba avômalô ethak doñtom ek enañ abô hathak auk lomaloma anêñ ôdôn. Ma thêlô enañ, “Yêlô leñijhaviñ nayala auk lukmuk takatu ba honañ hadêñ avômalô. ²⁰ Abô takatu

ba honañ ma hatôm abô masôm ek yêlô. Aêñ ba yêlô leñijhaviñ nayala anêñ ôdôn.”

²¹ Wak nômbêñ intu ma avômalô Atens lôk avômalô loj buyañ takatu ba êmô Atens ethak doñtom ek nedanô abô esak auk lukmuk takatu ba hayô ek nenañ abô pôk esak. Ma miñ idum nômla yañ havij ami. Ba intu leñijhaviñ nedanô Pol anêñ abô.

²²⁻²³ Êñ ma Pol haviyô hamiñ Aliopagas malenij ma hanañ, “Môlô nê Atens, lêk yahaveñ môlônim loj ba yahayê nôk takatu ba môlô ôêv yeñ hadêñ. Ma yahapôm loj êbôk da te ba abô te hanañ nena, ‘Loj êntêk ma wapômbêñ te atu ba yêlô athôn palij anêñ loj êbôk da.’ Ba intu yahayala nena môlô udum nôk lomaloma ek ôêv athêñ bêñ hadêñ unim wapômbêñ lomaloma. Ma wapômbêñ atu ba môlô ôthôn palij ba ôêv yeñ hathak, êntêk tem yanañ bêñ êndêñ môlô.

²⁴ * “Wapômbêñ atu ba hapesañ pik lôk anêñ nômkama sapêñ, ma yani ma pik lo leñ inij alañ. Ma miñ hamô unyak mathenj atu ba elav hathak bahenij ami. ²⁵ *Yanida hêv lovak kapôlônij lôk lôkmala ma nômkama sapêñ hadêñ avômalô lôkthô. Ma yani miñ hêv yak hathak nômlate ek anyôla nêk yani sa ami, ma mi. ²⁶ Hathak anyô doñtom iyom ma yani habi avômalô lodôñlodôñ sapêñ vê ek nêk pik bêñ êntêk sapêñ. Yanida hatak inij waklavôn lôk inij loj takatu ba nêk. ²⁷ *Wapômbêñ hadum nôk takêñ ek avômalô sapêñ nêgê ba nêmbôlêm yani atu ba êthôn. Ma doñtom miñ hamô daim ek alalô tomtom ami.

²⁸ “Mi, hatôm anyô lôkawk te bôk hato nena, ‘Yani habibôm hayô hêk alalô vov ba awa lôkmala lôk avenj ma lôkmala anêñ ôdôn ma halêm anêñ yani iyom.’ Ma unim nê lôkawk te bôk hato nena, ‘Alalô ma yani anêñ nali.’

²⁹ * “Avanôn bij nena alalô ma Wapômbêñ anêñ nali ba intu miñ mavi ek leñijimbi nena yani ma hatôm dahô takatu ba epesañ hathak gol lo seleva ma valu ami. Mi, dahô takêñ ma anyô epesañ hathak bahenij lôk inij auk iyom. ³⁰ Sêbôk ma avômalô êthôn Wapômbêñ palij ba

* 17:17: Ap 18:19 * 17:24: 1Kinj 8:27; Ap 7:48 * 17:25: Sng 50:12; Ais 42:5 * 17:27: Sng 145:18; Jer 23:23

* 17:29: Ais 40:18-20; 44:10-17; Ap 19:26

intu yani miñ hêv kambom êñ anêñ viyañ hadêñ i ami. Ma doñtom yani lêk hanañ lôklokwañ hadêñ avômalô pik sapêñ nena nede kapôlôñij liliñ. ³¹ *Yani bôk hatak waklavôñ te yôv ek nindum abô. Ma bôk hatak anyô te ek indum ku êñ thêthôñ. Ôpêñ bôk hama ma Wapômbêñ hik liñ hêk ñama ek injik thô nena yani tem endañô avômalô sapêñ iniñ abô.”

³² Thêlô elañô Pol anêñ abô hathak anyô haviyô hêk ñama, êñ ma vi ibi anêñ abô êñ liliñ ma doñtom vi enañ, “Yêlô leñijhaviñ nadañô anêm abô esak nôm êntêk esak loñbô.” ³³ Vêm ma Pol hatak thêlô ba hi. ³⁴ Thêlô doho êvhaviñ ba esopa yani. Thêlô êñ te ma Dionisius, yani ma Aliopagas iniñ anyô te, lôk avi te ba anêñ athêñ nena Damalis, ma doho haviñ.

18

Pol hi Kolin

¹ Vêm ma Pol hatak Atens ma hi Kolin. ² *Ma hapôm anyô Israeël te ba anêñ athêñ nena Akwila. Yani anêñ malak ôdôñ ma plovins Pontus. Bôk lovêñ Plisila êmô malak Lom anêñ Itali vêm ma Kiñ Klodias hanañ ek avômalô Israeël sapêñ netak Lom ba ini. Aêñ ba thai i Kolin. Ba intu Pol hi ek êñjê thai. ³ *Thai ethak idum ku epesañ unyak hathak alim kupik ek nêñêm vuli. Ku êñ ma Pol anêñ ku hathak hadum ba intu hamô haviñ thai ba hadum ku êñ haviñ. ⁴ Sabat sapêñ ma Pol hi Israeël iniñ unyak yeñ ma hanañ abô haviñ thêlô ek injik avômalô Israeël lôk Glik iniñ auk liliñ ek nêñêmimbiñ.

⁵ *Ma Silas lo Timoti etak Masedonia ma êlôk ba i Kolin, êñ ma Pol hatak anêñ ku epesañ sôp ma hanañ Wapômbêñ anêñ abô iyom. Ba hanañ bêñ hadêñ avômalô Israeël nena, “Yisu ma Mesia atu.” ⁶ *Vêm ma thêlô êpôlik hathak Pol ma enañ abôma hathak yani. Êñ ma yani hik vongovañ vê hêk anêñ kwêv ek injik Wapômbêñ anêñ lamaniñ thô ma hanañ hadêñ thêlô, “Malaiñ atu ba tem êpôm môlô, êñ ma môlôda unim kambom ma miñ yenañ kambom ami. Ma

lêk yahatak môlô avômalô Israeël ma yaha ek avômalô loñ buyañ.”

⁷ Êñ ma Pol hatak unyak yeñ hêk ma hi hamô Titius Jastas anêñ unyak. Ôpêñ ma anyô loñ buyañ atu ba hathak hêv yeñ hadêñ Wapômbêñ ba anêñ unyak hamô habobo unyak yeñ atu. ⁸ Ma Klispus, anyô bêñ atu ba hayabiñ Israeël iniñ unyak yeñ, lôk anêñ avômalô takatu ba êmô anêñ unyak êvhaviñ Anyô Bêñ. Ma avômalô Kolin bêñ anôñ elañô Pol anêñ abô ba êvhaviñ ma ithik ñañ.

⁹ Ma bôlôvôñ te ma Pol hayê wêñ ma Anyô Bêñ hanañ hadêñ yani nena, “Onañ abô takêñ bêñ ma miñ ôkô ba o bônôñ ami. ¹⁰ *Yahamô haviñ o ba miñ hatôm anyô late êyô ba imbuliñ o ami. Mi, yenañ avômalô bêñ anôñ êmô malak êntêk.” ¹¹ Aêñ ba Pol hamô Kolin ba hadôñ avômalô hathak Wapômbêñ anêñ abô hatôm sondabêñ te lôk ayôñ bahenñvi ba lahavute haviñ.

¹² Waklavôñ Galio hayabiñ plovins Akaia, êñ ma avômalô Israeël anêñ Kolin ethak doñtom ba idum leñijñañ hathak Pol ba ewa yani ba i loñ idum abô. ¹³ Êñ ma thêlô enañ, “Ôpêntêk hadôñ avômalô ek nêñêm yeñ êndêñ Wapômbêñ hathak loñôndê yanña atu ba habuliñ abô balabuñ.”

¹⁴ Pol hadum ek enañ abô êñ viyañ, êñ ma Galio hanañ hadêñ avômalô Israeël takatu nena, “Môlô avômalô Israeël, môlô ôyê nena ôpêntêk hadum nômlate ba habuliñ Lom iniñ abô majañ mena hadum kambom bêñ te, êñ ma mavi ek yandañô môlônim abô. ¹⁵ Ma doñtom abô takatu ba môlô onañ hathak ôpêntêk ma hathak abô lôk athêñ doho ma môlô Israeël da unim abô balabuñ. Ba intu tem miñ yandañô abô êñ ami. Mi, môlôda nopesañ abô êñ.” ¹⁶ Ba intu hêv thêlô vê hêk loñ idum abô. ¹⁷ Êñ ma thêlô evaloñ Israeël iniñ unyak yeñ anêñ anyô bêñ te anêñ athêñ nena Sostenes hêk ba ik yani habobo loñ atu ba idum abô viyaiñ. Ma Galio hayê ma hadum hatôm hathôñ paliñ.

Pol havôhi Antiok

* **17:31:** Sng 96:13 * **18:2:** Lom 16:3 * **18:3:** Ap 20:34 * **18:5:** Ap 17:14-15 * **18:6:** Ap 13:46,51; 20:26
* **18:10:** Jos 1:9; Ais 41:10 * **18:18:** Nam 6:18; Ap 21:24

18 *Pol hamô Kolin sawa daim dokte. Vêm ma hatak nê êvhaviñ ma hi tamu Senkليا ek enja yeñ ba ni Silia. Ma Plisila lo Akwila iviñ yani ba i. Pol bôk havak abô haviñ Wapômbênj hathak nômlate ba intu miñ hakapiñ wakadôk ñauñ ami aleba hayô Senkليا. Êñ ma abô êñ anêñ dañ ba intu hakapiñ wakadôk ñauñ vê. 19-21 Vêm ma ethak yeñ te ba i Epesus. Ma Pol hi Israeël iniñ unyak yeñ ma hanañ abô haviñ avômalô Israeël. Ma thêlô enañ ek yani êmô imbiñ thêlô wak doho vêmam, ma doñtom yani miñ halôk hathak iniñ abô ami. Ba hathak yeñ ma hanañ hadênj thêlô nena, “Wapômbênj anêñ lahaviñ ma tem yambôalêm êndênj môlô esak loñbô.” Êñ ma yani hatak Epesus ba hi. Ma hadô Plisila lo Akwila êmô Epesus. 22 Ma yeñ hi Sisalia ma Pol hatak yeñ êñ ma hathak ba hi Jelusalem ek ênjê avômalô êvhaviñ anêñ loñ êñ. Vêm ma halôk ba hi Antiok hamô Silia kapô.

23 Pol hamô wak doho hamô Antiok vêm ma hi plovins Galesia lo Plijia iniñ malak nenanena ek embatho avômalô êvhaviñ kapôlôñj loñ.

Apolo hanañ abô hamô Epesus lo Kolin

24 Ma anyô Israeël te anêñ athênj nena Apolo hi hayô Epesus. Yani anêñ malak ôdônj ma Aleksandlia. Yani ma anyô lôkauk bênj ba hayala Wapômbênj anêñ abô dedaun mavi. 25 Bôk êdônj yani hathak Anyô Bêñ anêñ loñôndê ba intu kapô lôklokwanj ek êdônj avômalô esak auk thêthônj êñ. Ma hanañ abô thêthônj hathak Yisu anêñ bôk lo loñ vi. Ma doñtom hayala ñañ atu ba Jon hathik avômalô hathak iyom. 26 Yani hi avômalô Israeël iniñ unyak yeñ ma hanañ abô hathak Yisu ma miñ hakô ami. Ba Plisila lo Akwila elañô anêñ abô ma elam yani ba hi iniñ unyak ma ewa Wapômbênj anêñ abô atu ba miñ hayala ami sa hadênj yani.

27 Vêm ma Apolo lahaviñ ni plovins Akaia, ma avômalô êvhaviñ anêñ Epesus evatho yani anêñ auk loñ ek indum aênj. Ba eto kapya hadênj avômalô êvhaviñ anêñ Akaia ek neja yani thô. Hi hayô Akaia, êñ ma hêv avômalô takatu ba êvhaviñ

Wapômbênj hathak anêñ wapôm sa bênj anônj. 28 *Yani hamiñ lôklokwanj ba hanañ avômalô Israeël iniñ abô viyañ hêk avômalô sapênj malenij. Ma hawa Wapômbênj anêñ kapya sa ba hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbênj bôk havak abô yôv ek nêm êlêm.

19

Pol hi Epesus hathak loñbô

1 *Apolo hamô Kolin denañ ma Pol hi havenj plovins Galesia lo Plijia kapô ba havenj aleba hayô Epesus. Loñ êñ ma hapôm avômalô êvhaviñ doho 2 *ma hanañ hik thêlô liñ, “Bôk ôêvhaviñ ba owa Lovak Matherj e?”

Ma thêlô enañ, “Mi, yêlô miñ bôk alañô abô te hathak Lovak Matherj ami.”

3 Êñ ma Pol hanañ, “Ñañ malê intu bôk môlô uthik?” Ma enañ, “Jon anêñ ñañ.”

4 *Ma Pol hanañ, “Jon bôk hathik avômalô hathak ñañ nede kapôlôñj liliñ ma hanañ ek avômalô nêñemimbiñ ôpatu ba havenj yani yam. Ôpênj ma Yisu.” 5 Thêlô elañô abô êñ, ma ithik ñañ hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ athênj. 6 *Ma Pol hatak bañ hayô hêk thêlô, êñ ma Lovak Matherj hayô hamô thêlô ba enañ abô masôm lôk abô plopet. 7 Nê takênj ma hatôm laumiñ ba lahavuju la.

8 Êñ ma Pol hi hamô Epesus hatôm ayônj lô. Ma hathak hi avômalô Israeël iniñ unyak yeñ ma hanañ abô hathak Wapômbênj anêñ loñ lôklijyak ek thêlô nêñemimbiñ ma miñ hakô ami. 9 Ma doñtom thêlô doho evalonj kapôlôñj loñ ba miñ êvhaviñ ami ma enañ abôma hathak Anyô Bêñ anêñ loñôndê bênj ek avômalô sapênj nedañô. Aênj ba Pol hatak thêlô ma hawa nê êvhaviñ ba i Tailanus anêñ kapo ekaksa halôk. Ma wak nômbênj intu ma thêlô enañ abô hamô loñ êñ. 10 Pol hadum aênj hatôm sondabênj ju. Aênj ba intu avômalô Israeël lôk avômalô Glik takatu ba êmô plovins Esia elañô Anyô Bêñ anêñ abô.

Skeva nali

11 *Wapômbênj hêv lôklokwanj hadênj Pol ba hadum nômbithi yañda lomalomama. 12 *Ba intu sôp selenj lo sôp dañ takatu ba Pol

* 18:28: Ap 9:22 * 19:1: 1Ko 3:6 * 19:2: Ap 8:16
Ap 14:3 * 19:12: Ap 5:15

* 19:4: Mat 3:11 * 19:6: Ap 8:17; 10:44,46 * 19:11:

hasôm, ewa ba i ethav hathak avômalô lôk lijij ba ibitak mavi ma ngôk etak i ba i.

13 Ma avômalô Israeël doho idum ku nênem ngôk vé ba ethak i lomalak lomalak. Ma thêlô doho idum ku êñ, ma elam Anyô Bêñ Yisu anêñ athêñ hayô nê lôk ngôk takêñ vov ba enañ, “Hathak Yisu atu ba Pol hanañ abô hathak anêñ athêñ, yahanañ nena otak ôpêntêk ba nu.” 14 Ma Israeël iniñ nê bêñbêñ êbôk da te anêñ athêñ nena Skeva namalô bahenñvi ba lahavuju idum aêñ haviñ. 15 Ma wak te ma ngôk hawê iniñ abô viyañ ba hanañ, “Yahayala Yisu, ma yahayala Pol, ma môlô ma opalê?” 16 Êñ ma ôpatu ba ngôk havalon loñ hasôv kisi hayô hêk i ba hik i mayav bomañ aleba thêlô sapêñ ewa thalalenñ ba êsôv lenvinpopam ele unyak viyañ ba i.

17 *Ma avômalô Israeël lo Glik anêñ Epesus elañ abô êñ, ma êkô kambom ba êv athêñ bêñ hadêñ Anyô Bêñ Yisu. 18 Ma avômalô êvhaviñ bêñ anôñ êlêm ma enañ iniñ kambom lomalama bêñ. 19 Thêlô vi êbôk siniñ ma vi idum aloyak, aêñ ba isup iniñ kapy aloyak sapêñ hathak doñtom ma êbôk hathak atum hêk avômalô malenñ. Ekatuñ kapy takêñ ba anêñ vuli hatôm 50,000 seleva. 20 Hathak kobom êñ ma Anyô Bêñ anêñ abô halañviñ ba hi mayaliv ma anêñ lôklokwanñ halumbak bêñ.

21 *Nôm takêñ habitak vêm ma Pol lahaviñ ni Jelusalem ba halom hêk loñondê yañ atu hi plovins Masedonia lo Akaia. Ma hanañ, “Yaha Jelusalem vêm ma tem yana Lom imbiñ.” 22 Ma yani hêv Timoti lo Elastus, anyô ju atu ba idum ku haviñ yani, ba i Masedonia. Ma yanida hamô plovins Esia dokte vêmam.

Ngalakngalak bêñ habitak Epesus

23 *Wak êñ ma avômalô ethañ i hathak Yisu anêñ loñondê ba ngalakngalak bêñ habitak. 24 Anyô atu ba hadum ba nôm êñ habitak anêñ athêñ nena Demitlius. Ôpêñ ma anyô hapesañ nômka ma hathak sel-eva. Ba hathak hapesañ ngôkba avi Artemis anêñ malakba anêñ dahô ek avômalô nêndô êmô iniñ unyak kapô. Yani lôk anyô

doho ethak êvov valu bêñ hathak iniñ ku êñ. 25 Wak te ma ôpêñ dalam nê ku êñ sapêñ ethak doñtom ba hanañ, “Aiyañ thêlô, odañô. Môlô oyala nena alalô avov valu bêñ hathak alalôaniñ ku êntêk. 26 Ma doñtom lêk ôyê lo olañô abô hathak nôm atu ba Pol hadum. Ôpêñ hathak hanañ nena ngôk takatu ba anyô epesañ hathak bahenñ, êñ ma miñ wapômbêñ anôñ ami. Yani hanañ aêñ ba avômalô bêñ anôñ êvhaviñ anêñ abô ba etak alalôaniñ ngôkba Artemis. Yani hadum aêñ hamô Epesus ma bidon oyañ ma tem anêñ abô êñ endañviñ embenñ plovins Esia sapêñ. 27 Nôm êñ tem indum ba avômalô nêgê alalôaniñ ku êtôm nôm kambom. Lôk nêgê ngôk lôk athêñ bêñ ngôkba avi Artemis anêñ malakba êtôm nôm oyañ. Ma ngôk avi êñ atu ba avômalô plovins Esia lôk avômalô pik bêñ êntêk sapêñ ethak êv yeyñ hathak, yanida anêñ athêñ tem nêmyak.”

28 Thêlô elañ abô êñ ma leniñmaniñ kambom ba elam kaêk lôklala nena, “Artemis anêñ Epesus ma ngôkba lôkmanñiñ anôñ!” 29 *Bidon oyañ ma ngalakngalak bêñ êñ haveñ Epesus sapêñ. Ma avômalô evalon Gaius lo Alistakas, thai ma nê Masedonia ju atu ba ethak evenñ haviñ Pol, ma elañviñ hathak doñtom ba i iniñ loñ evalon sa bêñbêñ halôk. 30 Ma Pol lahaviñ ni loñ êñ kapô ek enañ abô êndên avômalô nômbênñ êñ, ma doñtom nê êvhaviñ imiñ yani loñ siñ. 31 Ma nê bêñbêñ doho anêñ plovins Esia takatu ba êmô Epesus, thêlô ma Pol anêñ nê môlô ba êv abô hadêñ Pol ba enañ nena, “Miñ ôyô kapô ami. Tem nijik o vônô ba dô.”

32 Ma avômalô nômbênñ atu ba êmô loñ êñ kapô iniñ auk hêv yak ba elam kaêk lomalama. Ma bêñ anôñ miñ eyala iniñ ethak doñtom êñ anêñ ôdônñ ami. 33 Ma avômalô Israeël isisuñ iniñ anyô te anêñ athêñ nena Aleksanda ek ni imiñ avômalô nômbênñ atu malenñ ek enañ abô esak malaiñ êñ. Êñ ma Aleksanda hêv bañ hathak lenñ ek avômalô bônônñ ek enañ abô. 34 Ma doñtom avômalô nômbênñ êñ êyê nena yani ma anyô Israeël te, êñ ma thêlô êvôlô

* 19:17: Ap 5:11 * 19:21: Ap 23:11; Lom 1:13 * 19:23: 2Ko 1:8 * 19:29: Ap 20:4; 27:2; Kol 4:10; Plm 24

venjibôlêk hathak doŋtom ba elam lôklala nena, “Atemis anêŋ Epesus ma ngôkba lôkmanjŋ anôŋ!” Elam aêŋ halôk ba halôk hatôm wakma lokwanju.

³⁵ Vêma ma Epesus iniŋ anyô bêŋ hapesanŋ kapya hanaŋ ek avômalô lôkthô bônôŋ. Êŋ ma hanaŋ, “Avômalô Epesus, avômalô pik sapêŋ eyala nena Epesus ma malak bêŋ atu ba hayabiŋ ngôkba lôkmanjŋ Atemis anêŋ malakba lôk anêŋ valu mathenŋ atu ba hêv yak halôk lenŋ ba habup. ³⁶ Auk êŋ ma hêk yaiŋ ba avômalô pik sapêŋ eyala. Ba intu môlô bônôŋ ma noyabiŋ am ek miŋ nundum nômlate mayaliv ami. ³⁷ Môlô ovalonŋ anyô ju êntêk ba owa ba ôlêm, ma doŋtom miŋ enaŋ abôma hathak alalôaniŋ ngôkba avi mena ewa malakba anêŋ nômla vani ami. Mi. ³⁸ Ma alalôaniŋ unyak nedaŋô abô lôk anêŋ nê bêŋbêŋ nindum abô esaki intu êmô. Aêŋ ba Demitlius lôk nê takatu ba epesanŋ nômkama hathak seleva iniŋ malaiŋ la hêk, êŋ ma neja ba ini ek nê idum abô hathak. ³⁹ Aêŋ ba abô yaŋ hamiŋ denaŋ, êŋ ma waklavôŋ atu nê idum abô hathak ethak doŋtom, ma nêma êndêŋ i. ⁴⁰ Noyabiŋ am mavi. Nê bêŋ Lom idum abô ek alalô hathak nôma ngalakngalak takatu ba lêk habitak, êŋ ma tem alalô abô mi ek malê nena nôma ngalakngalak êŋ anêŋ ôdôŋ mi.” ⁴¹ Yani hanaŋ abô êŋ yôv ma hêv avômalô ba i iniŋ lonŋ mayaliv.

20

Pol hadum ku hamô plovins Masedonia lo Glis

¹ Ngalakngalak bêŋ êŋ lêk yôv, ma Pol halam avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom. Ma hanaŋ abô doho ek embatho thêlô lonŋ. Vêma ma hanaŋ waklêvôŋ hadêŋ i ma hatak Epesus ba hi Masedonia. ² Yani havenŋ lonŋ êŋ anêŋ lomalak nenanena ma hanaŋ abô bêŋ anôŋ ek embatho i lonŋ aleba hayô Glis. ³ Êŋ ma hamô lonŋ êŋ ayôŋ lô. Ma hadum ek enja yeŋ ba ni Silia, ma doŋtom halaŋô nena avômalô Israeël ibutiŋ abô nena hathak yeŋ ma thêlô nesak imbiŋ ek nijik yani vônô. Aêŋ ba Pol lahabi nena êmbôni endom plovins Masedonia esak lonbô. ⁴ Êntêk ma nê takatu ba ethak evenŋ haviŋ Pol iniŋ athêŋ: Sopata anêŋ Belia, yani ma Pailas

anêŋ nakaduŋ, ma Alistakas lo Sekandas anêŋ Tesalonaika, ma Gaius anêŋ Debi, ma Tikikus lo Tlopimas anêŋ plovins Esia, ma Timoti. ⁵ Nê takêntêk êmôŋ ba i eyabiŋ yêlô êmô Tloas. ⁶ Ma yêlô a amô Pilipai aleba avômalô Israeël iniŋ waklavôŋ Eyaŋ Polom Yis Mi hale ba hi. Êŋ ma yêlô atak Pilipai ma athak yeŋ ba avenŋ hatôm wak bahenŋvi ma yêlô athak Tloas ma apôm thêlô. Ma yêlô amô Tloas hatôm sonda te.

Pol hik Yutikas liŋ

⁷⁻⁹ Sonda te anêŋ wak môŋ ma yêlô lôk nê êvhaviŋ athak doŋtom ek nanŋanŋ Anyô Bêŋ anêŋ polom mathenŋ. Yêlô athak unyak daim te ba amô kapô bôlô te lô atu hêk vuliŋ ma avômalô êtôm atum lam bêŋ anôŋ ba êthôkwêŋ havenŋ. Pol lahabi etak thêlô êndêŋ lôkbôk ba intu hanaŋ abô daim aleba bôlôvôŋ biŋ. Ma anyô muk te anêŋ athêŋ nena Yutikas hamô unyak abôlêk lovak ma halaŋô Pol anêŋ abô aleba ma hayaŋ ma hêk sôm. Êŋ ma hêv yak ba hi tamu pik. Ma thêlô i ek neja yani, ma doŋtom lêk hama yôv. ¹⁰ Ma Pol halôk ba hi ma hayô hêk ôpêŋ ma havalonŋ yani ma hanaŋ, “Môlô miŋ noboloba ami. Yani hêk lôkmala.” ¹¹ Vêma ma Pol thêlô êvôi unyak vuliŋ hathak lonbô ma eyaŋ Anyô Bêŋ anêŋ polom mathenŋ. Êŋ ma Pol hanaŋ abô bêŋ anôŋ hathak lonbô aleba hayaŋ wak bêŋ ma hi. ¹² Ma anyô muk atu ba Pol hik liŋ anêŋ avômalô ewa yani ba i unyak lôk lenjŋmavi anôŋ.

Pol hatak Tloas ma hi Miletus

¹³ Pol lahaviŋ embenŋ pik ba ni Asos ma hanaŋ ek yêlô nasak yeŋ ba ana napôm yani êndôk lonŋ êŋ. ¹⁴ Pol hapôm yêlô halôk Asos ma yêlô awa yani hathak yeŋ ba a Mitilini. ¹⁵ Ma haviyô hayaŋ ma atak Mitilini ma yêlô a ngavithôm Kios ma doŋtom miŋ athak liŋ ami. Ma hayaŋ hathak lonbô ma yêlô a ayô apôm ngavithôm Samos. Ma hayaŋ te ma yêlô ayô Miletus. ¹⁶ Pol lahaviŋ ênjê waklavôŋ Pentikos êndôk Jelusalem ba intu lahaviŋ ni kethenŋ. Aêŋ ba hadô ni Epesus ek malê nena hi lonŋ êŋ ma tem êmô plovins Esia sawa daim.

Pol hanaŋ waklêvôŋ hadêŋ nê bêŋbêŋ anêŋ Epesus

17 *Pol hamô Miletus ma hêv abô hadên Epesus nena avômalô êvhaviñ iniñ avaka sapên ini êndên yani. 18 *Thêlô êyô ma yani hanañ, “Môlô oyala ku takatu ba yahayô Esia môñ anôñ ma yahamô haviñ môlô ba yahadum aleba lêk. 19 Avômalô Isael ethak êv malain lomaloma hadên ya lôk ibutin abô ek nimbulin ya lôbôlôn. Ma donjom yahatauviñ ya aleba yaôna ma yahadum Anyô Bêñ anên ku lôk yamalen thôk. 20 Ma oyala nena abô alêla takatu ba hêv môlô sa, êñ ma yahanañ abô takên bêñ lôk yalenvidon iyom. Ma yahadôn môlô hamô loñ yain lôk haven môlônim unyak nena-nena haviñ. 21 Ma yahanañ abô donjom êntêk hadên avômalô Isael lôk avômalô loñ buyañ nena nede kapôlônin liliñ êndên Wapômbên ba nêñemimbin alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu.

22 “Ma lêk Lovak Mather hakak ya ek yana Jelusalem. Ma miñ yahayala nena malê intu tem êpôm ya anên loñ êñ ami.

23 *Nôm donjom intu yahayala ma aêntêk. Malak nômbên atu ba yahayô ma Lovak Mather hanañ hadên ya nena, “Tem malain lomaloma êpôm o lôk ômô koladôn.”

24 *Ma miñ yalen hik ya hathak nôñ takên ami. Lôk miñ yahayê yalenvin kupik hatôm nômbên ek ya ami. Mi, yenañ auk bêñ ma yamin lôklokwan ba yandum ku takatu ba Anyô Bêñ Yisu hêv hadên ya endeba êyô anên dan am. Ku êñ ma aêntêk: yanañ Abô Mavi bêñ esak Anyô Bêñ anên wapôm.

25 “Ma môlô takatu ba bôk yahamô haviñ ba yahanañ abô hathak Wapômbên anên loñ lôklinyak, ondanô. Lêk yahayala nena môlô te tem miñ êñjê yamalen esak loñbô ami. 26 Aên ba yahanañ bêñ hadên môlô nena anyôla hadô Wapômbên anên abô ba hapôm malain, êñ ma miñ yenañ kambom ami. 27 Ek malê nena yahanañ Wapômbên anên loñondê sapên bêñ hadên môlô ma miñ yahakô ami. 28 *Noyabin am lôk avômalô takatu ba bôk Lovak Mather hêv hadên môlô ek noyabin i. Ma noyabin Wapômbên anên avômalô êvhaviñ takatu ba yani bôk hêv i vuli hathak yanida anên tha-

lalen. 29 *Yahayala nena yahatak môlô ba yaha, êñ ma kédônwaga abôyan tem nêlêm êtôm avun yatap ek nimbulin boksipsip. 30 Ma môlôda doho tem nonañ abôyan ba nunduviñ abô avanôn ek nôbôn nê êvhaviñ vi ek nesopa i. 31 *Aên ba noyabin am ma lemimimbi nena hatôm sondabên lô anên wak lo bôlônôn ma yahanañ abô hadên môlô lôk yamalen thôk ek yambatho môlô lôñ.

32 “Ma lêk yahatak môlô halôk Wapômbên bañ lôk anên abô hathak anên wapôm. Abô êñ ma hatôm embatho môlô loñ ba nêñ loñ êñjê malak leñ ek môlô imbin nê mathen takatu ba bôk êmô yôv.

33 *Ma miñ yamalenkilik hathak anyôla anên seleva lo gol ma sôp ami. 34 *Ma môlôda oyala nena yada yahadum ku hathak yabahañ ek yahêv yada sa lôk nê takatu ba idum ku ivin ya. 35 Ku takatu ba yahadum hik thô hadên môlô nena mavi ek alalô nandum ku bêñ ek nanêm avômalô siv sa. Ma lemimimbi abô takatu ba Anyô Bêñ Yisu bôk hanañ nena, ‘Anyô yan hêv nômlate ek hêv o sa, ma tem lemmavi. Ma donjom hôv nômlate ek nêñ anyô yan sa, êñ ma tem lemmavi anôn.’ ”

36 Pol hanañ abô takên yôv, ma halek vadôn lêlô ma hateñ mek haviñ thêlô. 37 Ma thêlô sapên evalon yani ba ilin ma elan bêñ hathak yani. 38 Êñ ma thêlô ewa yani ba i etak hathak yeñ. Thêlô leñmalain kambom hathak abô takatu ba bôk hanañ nena tem miñ nêgê yani ma esak loñbô ami.

21

Pol hi Jelusalem

1 Yêlô atak thêlô lôk kapôlônin malain, ma yeñ hatak ngwêk dan anên Miletus ba hi nôñnôn hadên ngavithôm Kos. Haviyô hayañ ma yêlô ayô ngavithôm Lodes vên ma a Patala. 2 Ma yêlô atak yeñ êñ ma apôm yeñ yan atu ba tem ni Pinisia, êñ ma yêlô athak yeñ êñ ba a. 3 Ma yêlô a aleba ayê ngavithôm Saiplus hamô vituvulu bahenvi ken ma yêlô alom bahenvi anôn

* 20:17: Ap 18:21 * 20:18: Ap 18:19-19:41 * 20:23: Ap 9:16; 21:11 * 20:24: Ap 21:13; 2Ti 4:7 * 20:28: 1Ti 4:16; 1Pi 5:2-4 * 20:29: Mat 7:15; Jon 10:12 * 20:31: 1Te 2:11 * 20:33: 1Ko 9:11-12 * 20:34: Ap 18:3; 1Te 2:9

aleba ayô Taia hêk plovins Silia. Loj êj ma yej hadum ek etak anêj nômkama êndôk biñ. ⁴ *Êj ma yêlô apôm nê êvhaviñ anêj loj êj ba amô haviñ thêlô hatôm sonda daluk te. Ma hathak Lovak Mathen ma thêlô enañ lôklokwan hadêj Pol nena miñ ni Jelusalem ami. ⁵ Ma donjom sonda daluk êj anêj dan, ma yêlô a ek nasak yej esak lojbô. Ma nê êvhaviñ lôk vêñi lôk nali elom yêlô ibup ngwêk dan. Ma ngwêk dan ma yêlô alek veniñ lêlô ma aten mek. ⁶ Vêm ma ekam yêlô ma yêlô athak yej ba a ma thêlô êvôi iniñ loj hathak lojbô.

⁷ Ma yej hatak Taia ma hi aleba hayô Tolemes. Ma anêj Tolemes ma yêlô a ek nagê nê êvhaviñ ba namô imbiñ thêlô êtôm wak te. ⁸ *Haviyô hayañ ma yêlô athak yej ba a ayô Sisalia. Ma yêlô amô Pilip anêj unyak. Yani ma anyô hanañ Anyô Bêj anêj abô bêt. Bôk etak nê bahenji ba lahavuju ek nênem aposel sa ba Pilip ma nê êj te. ⁹ Yani anêj nali avi muk ayova êmô. Thêlô ethak enañ abô hatôm plopet.

¹⁰ *Yêlô amô wak doho ma plopet te anêj athên nena Agabas hatak Judia ma halôk ba halêm Sisalia. ¹¹ *Yani halêm hayô ek yêlô ma hawa Pol anêj bokngôp ba hakak yanida ban lo va loj hathak ma hanañ, “Lovak Mathen hanañ nena, ‘Avômalô Is-lael anêj Jelusalem tem nekak bokngôp êntêk anêj alañ aên iyom ba nênem yani êndôk avômalô loj buyañ bahenji.’ ”

¹² Yêlô alaño abô êj, ma yêlô lôk avômalô loj êj alañ ba anañ hadêj Pol nena miñ ni Jelusalem ami. ¹³ *Êj ma Pol hanañ nena, “Môlô olañ ba ômô yabiñdaluk lu eka? Ya lêk yahapesañ ya yôv ek yamô koladôj mena ik ya vônô halôk Jelusalem hathak Anyô Bêj Yisu anêj athên la. Êj ma hatôm.” ¹⁴ Yêlô ayê nena yani miñ hatôm endañô yêlôaniñ abô ami ba intu yêlô atak auk êj ma anañ, “Anyô Bêj anêj lahaviñ injik anôj.”

Pol hayô Jelusalem

¹⁵ Vêm ma yêlô apesañ i ek ana Jelusalem. ¹⁶ Ma nê êvhaviñ doho anêj Sisalia elom

yêlô ba i Neson anêj unyak ek namô. Yani ma anyô Saiplus te atu ba bôk hêvhaviñ môj anôj.

¹⁷ Yêlô ayô Jelusalem ma nê êvhaviñ ewa yêlô thô lôk leñimavi anôj. ¹⁸ Haviyô hayañ ma yêlô lôk Pol a ek nagê Jems ma avômalô êvhaviñ iniñ avaka sapên êmô haviñ. ¹⁹ *Ma Pol hakam thêlô ma hanañ hathak nôk takatu ba Wapômbên hadum hathak yani hêk avômalô loj buyañ malêvôn.

²⁰ *Thêlô elañô abô êj, ma êbô Wapômbên. Ba enañ hadêj Pol, “Aiyañ, ondanô. Avômalô Is-lael lubunlubun bôk êvhaviñ Yisu yôv ba thêlô lôklokwan ek nesopa Mose anêj balabuñ. ²¹ Ma thêlô bôk elañô yôv nena hódôn avômalô Is-lael takatu ba êmô nê loj buyañ malêvôn nena netak Mose anêj balabuñ lôk miñ nenjothe nali iniñ kupik vê ami lôk miñ nebalon yêlôaniñ kobom ami. ²² Tem nedanô nena lêk hólêm ba alalô nandum malê? ²³ *Osopa yêlôaniñ auk êntêk. Yêlôaniñ anyô ayova êmô ba bôk ibutiñ abô haviñ Wapômbên ek nindum nômlate ek nimbatak mathen. ²⁴ Onja nê takêntêk ba nu unyak mathen ma umbiñ thêlô esak lojondê atu ba esopa ek indum thêlô nimbatak mabuñ ênjêk Wapômbên ma. Ma nêk valu ek thêlô nênem êtôm iniñ da vêm ma nenjulu leñinkadôk njan sapên vê. Undum aên ma tem avômalô sapên neyala nena abô takatu ba elañô ma abôyañ. Ma oda hówê balabuñ vibiñ haviñ. ²⁵ *Ma hathak avômalô loj buyañ takatu ba êvhaviñ, yêlô bôk ato kapyâ hadêj thêlô yôv ek nenañ abô takatu ba alalô bôk abutiñ nena thêlô miñ nejan alim takatu ba êv hatôm da hadêj ngôk dahô ami, lôk miñ ninum thalalen ami, ma miñ nejan alim takatu ba ekak lenselo siñ ami, ma netak sek waliliñ.”

²⁶ *Haviyô hayañ ma Pol lôk nê ayova atu i unyak mathen ba esopa lojondê atu ba indum thêlô nimbatak mabuñ ênjêk Wapômbên ma. Vêm ma hi unyak mathen kapô ma hanañ hadêj nê êbôk da nena wak bahenji ba lahavuju hale ba hi, ma

* 21:4: Ap 20:23 * 21:8: Ap 6:5; 8:40 * 21:10: Ap 11:28 * 21:11: Ap 20:23; 21:33 * 21:13: Ap 20:24
 * 21:19: Ap 15:12 * 21:20: Ap 15:1,5 * 21:23: Nam 6:1-20; Ap 18:18 * 21:25: Ap 15:29 * 21:26: 1Ko 9:20

tem iniñ waklavôn nêmo mabuñ anêñ dan ba intu tem nêlêm esak loñbô ek nêmbôk thêlôda tomtom iniñ da.

Evalonj Pol

²⁷ Wak bahenji ba lahavuju atu habobo anêñ dan ma avômalô Israeël anêñ plovins Esia êyê Pol hamiñ unyak mathen. Êñ ma ibi avômalô nômbênj atu lenj ba evalonj Pol. ²⁸ Ma elam kaêk aêntêk, “Môlô nê Israeël, nônêm yêlô sa! Anyô êntêk ma ôpatu ba hathak hanañ abô kambom hathak alalô lôk abô balabuñ ma unyak mathen êntêk havenj lomalak nenanena ba hadôn avômalô sapênj hathak auk êñ. Ma nômla yanj havin aêntêk. Yani halom nê loñ buyanj doho ba ibitak êyô unyak mathen êntêk kapô ba idum loñ mathen habitak lelaik.” ²⁹ *Thêlô enañ aênj ek malê nena bôk êyê Tlopmas anêñ Epesus hamô Jelusalem havin Pol ba esonj nena bôk Pol halom yani ba hi unyak mathen kapô.

³⁰ Êñ ma avômalô Jelusalem sapênj lenjñanja kambom ba elanjvinj ethak donjom ma evalonj Pol ba êvôv hale unyak mathen viyaiñ ba hi. Ma kethenj oyanj ma ik unyak mathen anêñ badênj abôlêk sinj ek miñ ini kapô esak loñbô ami. ³¹ Thêlô idum ek nijik yani vônô havenj denañ, ma abô halanjvinj hi hayô Lom iniñ anyô vovak laik môñ nena avômalô Jelusalem sapênj idum pôk lili bênj anônj. ³² Êñ ma yani hawa nê vovak lôk nê vovak laik doho ba elanjvinj ba i hadênj avômalô nômbênj atu. Avômalô êyê anyô vovak laik môñ lôk anêñ nê vovak êlêm, êñ ma etak Pol ba miñ ik yani hathak loñbô ami. ³³ Anyô vovak laik môñ hayô ma havalonj Pol ma hanañ hadênj nê vovak nena nekak Pol loñ esak señ ju. Ma hanañ hik avômalô linj nena, “Yani ma opalê ba hadum malê te?”

³⁴ Ma avômalô vi elam abô te ma vi elam abô yanj. Pôk lili bênj habitak ba anyô vovak laik môñ miñ hatôm êpôm malainj êñ anêñ ôdônj ami. Ba intu hanañ hadênj nê vovak ek neja Pol imbitak êyô iniñ loñ êmô. ³⁵ Thêlô ewa Pol êyô loñ êñ anêñ alêlê ma avômalô lenjñanja kambom ek nijik yani vônô ba intu nê vovak êv Pol linj

hathak lenj ek miñ hatôm nijik yani ami. ³⁶ *Ma avômalô nômbênj atu ba evenj yam elam mathalalenj nena, “Unjgwik yani vônô! Unjgwik yani vônô!”

³⁷ Ma nê vovak ebobo iniñ loñ êmô, êñ ma Pol hanañ hathak abô Glik hadênj anyô vovak laik môñ nena, “Hatôm yanaj abô te êndênj o e?” Ma anyô vovak laik môñ hasonj ba hanañ, “Hoyala abô Glik, e? ³⁸ *Yahasonj nena o anyô Ijip sêbôk ba huik vovak hadênj Lom ba howa nê kambom takatu ba ik anyô vônô hatôm 4,000 ba hu loñ thiliv la.”

³⁹ Ma Pol hanañ, “Mi. Ya anyô Israeël te ba yenanj loñ ma Tasus hêk plovins Silisia. Yenanj loñ ma loñ lôk athênj. Hatôm yanaj abô dokte êndênj avômalô takêntêk e?”

⁴⁰ Ma anyô vovak laik môñ halôk, ma Pol hamiñ alêlê ma hêv banj hathak lenj ek avômalô bônônj. Thêlô bônônj, êñ ma Pol hanañ abô hadênj thêlô hathak abô Hiblu.

22

¹ Ba hanañ nena, “Aijan thêlô lo wakamik thêlô, nodanjô. Tem yanaj nôm êñ bênj êndênj môlô.” ² Ma elanjô Pol hanañ abô hathak abô Hiblu, êñ ma thêlô iminjinj.

Êñ ma Pol hanañ, ³ * “Ya anyô Israeël. Wakatik havathu ya hêk Tasus anêñ plovins Silisia, ma donjom yahalumbak bênj hamô loñ êntêk. Ma Gameliel bôk hadônj ya dedanj mavi hathak bumalô iniñ balabuñ. Ma ya bôk lôklokwanj bomanj ek yasopa Wapômbênj hatôm môlô êntêk lêk udum. ⁴ *Bôk yahêv vovanj hadênj nê takatu ba esopa Yisu anêñ loñôndê ba yahatak anyô lô avi halôk koladônj lôk yahananj ek nijik thêlô vônô. ⁵ Anyô bênj habôk da lôk Israeël iniñ nê bênjbênj eyala nôm takêntêk. Thêlô eto kapya te hadênj iniñ iviyanj anêñ Damaskas ek nijik ku takatu tem yandum thô êndênj thêlô. Ku êñ ma yambalonj nê takatu ba esopa Yisu anêñ loñôndê ba yanja i ba yalêm Jelusalem ek nêlêm vovanj êndênj i.

⁶ “Yaha ek yandum ku êñ ba hatôm waklêvônj binj ma yahabobo Damaskas. Ma kethenj oyanj ma deda bênj te anêñ lenj habi

* 21:29: Ap 20:4 * 21:36: Luk 23:18 * 21:38: Ap 5:36-37 * 22:3: Ap 5:34 * 22:4: Ap 8:3

hayô hêk ya. ⁷ Ma yahêv yak halôk pik ma yahalanô abô te hanañ hadêñ ya, ‘Sol, Sol, aisê ka hubulin ya?’

⁸ “Ma yahanañ viyañ, ‘Anyô Bêñ, o ma opalê?’

“Ma hanañ nena, ‘Ya Yisu anêñ Nasalet, ôpatu ba hôêv vovañ hadêñ.’ ⁹ Nê takatu ba iviñ ya êyê deda êñ, ma donjom miñ elañô ôpatu anêñ abô atu ba hanañ hadêñ ya ami.

¹⁰ “Ma yahanañ, ‘Anyô Bêñ, yandum malê?’

“Ma Anyô Bêñ hanañ nena, ‘Umbiyô ba nu Damaskas ma anyô te tem enañ êndên o esak ku takatu ba bôk yahatak yôv ek undum.’ ¹¹ Deda bêñ êñ habi yamalen sin ba miñ hatôm yangê loñ ami. Aêñ ba nê takatu iviñ ya evaloñ yabahañ ba edadi ya hi Damaskas.

¹² “Ma anyô te anêñ athên nena Ananias hamô loñ êñ ba halêm ek ênjê ya. Yani hathak hasopa abô balabuñ dedaun mavi, ma avômalô Israeël takatu ba êmô Damaskas ethak elam yani nena anyô mavi. ¹³ Yani hamiñ habobo ya ma hanañ, ‘Aiyañ Sol, nôngô tak esak loñbô!’ Ma kethen oyañ ma yahayê yani.

¹⁴ “Ma hanañ, ‘Bumalô thêlô iniñ Wapômbên hatak o ek oyala anêñ lahaviñ lôk nôngô anêñ Anyô Thêthôn Yisu lôk ondanô laselo. ¹⁵ Tem umbitak êtôm anêñ anyô onañ anêñ abô bêñ êndên avômalô sapên esak nôm takatu ba hôyê lo holañô. ¹⁶ Lêk aisê, hoyabiñ malê? Umbiyô ma usik o êndôk ñañ lôk ondam anêñ athên ek êmbôkwiñ anêm kambom sapên vê.’

¹⁷ “Vêm ma yahaleha Jelusalem ma wak te ma yahaten mek hamô unyak mathen kapô ma yahatulak ba yahayê wên te.

¹⁸ *Ma yahayê Anyô Bêñ hanañ abô hadên ya ba hanañ, ‘O kethen, otak Jelusalem ba nu. Ek malê nena avômalô loñ êntêk tem miñ nedañô anêm abô takatu ba honañ hathak ya ami.’

¹⁹ * “Ma yahanañ, ‘Anyô Bêñ, thêlô eyala nena bôk yahaven avômalô Israeël iniñ unyak yeñ nenanena takatu ba hamô lomalak ek yanja avômalô takatu ba êhvaviñ o ek yambali thêlô ba yatak i êndôk koladôn.

²⁰ *Ma ik Stiven anêm anyô atu ba hanañ anêm abô bêñ vônô ma lêk yahamiñ loñ êñ haviñ ba intu yahalôk hathak auk êñ ba yahayabiñ nê ik yani vônô iniñ sôp.’

²¹ * “Êñ ma Wapômbên hanañ hadên ya, ‘Nu, tem yanêm o êndên avômalô loñ buyañ takatu ba êmô daimbô.’ ”

²² Avômalô Israeël elañô Pol anêñ abô aleba hanañ bute nena, “Wapômbên hêv yani ba hi ek nê loñ buyañ”, êñ ma thêlô elam lôklala nena, “Uñgwik yani vônô! Miñ notak yani ek êmô lôkmala ami.” ²³ Ma thêlô elam lôklala ba ibi iniñ kwêv daim thô ma ibi vongovañ hathak leñ ek injik thô nena leñmanin hathak abô takatu ba Pol hanañ. ²⁴ Êñ ma anyô vovak laik môñ hanañ ek nê vovak neja Pol ba ini iniñ loñ. Ma hanañ nena nebali yani esak yak waben lôk nenañ injik yani liñ ek neyala nena avômalô leñññañ hathak malê ba elam kaêk lôklala. ²⁵ *Thêlô eto Pol va lo bañ thêthôn ma ekak loñ ek nebali yani, êñ ma Pol hanañ hadên anyô vovak laik atu ba hamiñ habobo yani nena, “Lom iniñ balabuñ hanañ aisê hathak avômalô Lom da? Hatôm nobali anyô Lom te atu ba miñ hadum abô ba êpôm anêñ kambom ami denañ e?”

²⁶ Anyô vovak laik halañô abô êñ ma hi hanañ hadên anyô vovak laik môñ nena, “Hudum malê? Ôpêntêk ma anyô Lom te.”

²⁷ Ma anyô vovak laik môñ hi hadên Pol ma hanañ hik yani liñ, “O ma anyô Lom te e?” Ma Pol hanañ, “Intu êñ.”

²⁸ Ma anyô vovak laik môñ hanañ, “Bôk yahêv valuselen bêñ anôn hadên Lom ek yambitak anyô Lom te.” Ma Pol hanañ, “Ya mi, wakamik ma anyô Lom ba intu yahabitak anyô Lom haviñ.”

²⁹ *Êñ ma nê takatu ba idum ek nenañ injik yani liñ, etak yani ba i kethen. Ma anyô vovak laik môñ hasoñ kambom ek malê nena hakak Pol anyô Lom te bañ lo va lusu hathak señ.

Pol hamiñ kaunsil malêvôn

³⁰ Ma anyô vovak laik môñ lahaviñ eyala katô nena avômalô Israeël enañ Pol bêñ

* 22:18: Ap 9:29-30 * 22:19: Ap 8:3; 26:9-11 * 22:20: Ap 8:1 * 22:21: Ap 9:15 * 22:25: Ap 16:37

* 22:29: Ap 16:38

hathak malê. Aêḡ ba haviyô hayaḡ ma hapole seḡ vê hêk Pol ma hêv abô hadêḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk Sanhedlin ek nesak doḡtom. Êḡ ma hawa Pol ba hi hadô hamiḡ thêlô malenḡ.

23

1 Pol hatitiḡ Sanhedlin ma hanaḡ, “Aiyaḡ thêlô, yahadum Wapômbêḡ anêḡ ku dedaḡ mavi hêk Wapômbêḡ ma ba yakapôlôḡ miḡ hanaḡ ya bêḡ hathak nômlate ami aleba lêk.” 2 *Êḡ ma anyô bêḡ habôk da Ananias hanaḡ hadêḡ ḡê takatu ba imiḡ habobo yani ek nepetav yani abôlêk. 3 *Ma Pol hanaḡ, “Lemvimkupik ma thêthê mavi, ma doḡtom kapôlôm ma lôḡgôlôḡ ba Wapômbêḡ tem epetav o. Hômo loḡ êntêk ek onaḡ ya bêḡ esak balabuḡ, ma doḡtom oda huik balabuḡ pesa ba honaḡ nena nepetav ya.”

4 Ma ḡê takatu ba imiḡ habobo yani enaḡ, “Honaḡ abô kambom hathak Wapômbêḡ anêḡ anyô bêḡ habôk da eka?”

5 *Ma Pol hanaḡ, “Aiyaḡ thêlô, miḡ ya-hayala nena yani ma anyô bêḡ habôk da ami. Hatôm bôk eto nena, ‘Miḡ nonaḡ abô kambom esak anyô bêḡ atu ba hayabiḡ anêm avômalô ami.’”

6 *Ma Pol hayala nena avômalô Sanhedlin vi ma Sadyusi ma vi ma Palisi. Ba intu yani halam hadêḡ thêlô nena, “Aiyaḡ thêlô, wakamik ma anyô Palisi ma ya aêḡ iyom. Ba yahêvhaiḡ nena ḡê takatu ba bôk ema tem nimbiyô esak loḡbô, ma hathak abô êḡ ma lêk udum abô ek ya.” 7 Yani hanaḡ abô êḡ ma Palisi lôk Sadyusi enaḡ i aleba evak i vose hi ôdôḡ ju. 8 *Evak i vose ek malê nena ḡê Sadyusi iniḡ auk nena ḡê ḡama tem miḡ nimbiyô esak loḡbô ami, lôk enaḡ nena aḡela lôk ḡgôk miḡ êmô ami. Ma doḡtom Palisi êvhaviḡ nena nôm takêḡ ma avanôḡ.

9 Êḡ ma pôk lili bêḡ habitak ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ doho atu ba Palisi, iviyô imiḡ ma enaḡ lôklala nena, “Yêlô miḡ lêk apôm ôpêntêk anêḡ kambom la ami. Betha ḡgôk mena aḡela te hanaḡ abô êḡ

hadêḡ yani la.” 10 Ma lenḡmaniḡ halumbak hi bêḡ ba anyô vovak laik môḡ hakô nena tem nêbôv Pol endeba itip ni loviaḡ. Ba intu hanaḡ hadêḡ ḡê vovak nena nêbôv Pol vê êḡjêk i ba neja ba ini iniḡ loḡ.

11 *Wak êḡ anêḡ bôlôvôḡ ma Anyô Bêḡ hamiḡ habobo Pol ma hanaḡ, “Umiḡ lôklokwaḡ ma miḡ ôkô ami! Bôk honaḡ abô hathak ya bêḡ hamiḡ Jelusalem ma tem onaḡ imiḡ Lom aêḡ iyom.”

Avômalô Israeḡ evak abô ek nijik Pol vônô

12 Haviyô hayaḡ ma avômalô Israeḡ doho ethak doḡtom ma evak abô hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ nena, “Alalô miḡ hatôm naḡḡaḡ nôm lo nanum ḡaḡ ami endeba naḡḡik Pol vônô am.” 13 ḡê takatu ba evak abô êḡ, ma hatôm 40 ba havôhi. 14 Ma thêlô i êyô ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê bêḡbêḡ Israeḡ ma enaḡ, “Yêlô avak abô hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ nena miḡ hatôm aḡḡaḡ nôm lo nanum ḡaḡ ami endeba naḡḡik Pol vônô am. 15 *Aêḡ ba môlô lôk Sanhedlin nônêm abô êndêḡ anyô vovak laik môḡ ba nosau yani nena neja Pol êlêm êndêḡ môlô ek nonaḡ injik yani liḡ ek enaḡ anêḡ abô doho anêḡ ôdôḡ bêḡ. Ek malê nena yêlô lêk apesaḡ i yôv ek naḡḡik yani vônô êndôk loḡôndê.”

16 Ma doḡtom Pol livavi anêḡ namalô halaḡô abô takatu ba thêlô ibutiḡ. Ma hi ḡê vovak iniḡ loḡ kapô ma hanaḡ hadêḡ Pol. 17 Pol halaḡô anêḡ abô, êḡ ma halam anyô vovak laik te halêm ma hanaḡ, “Ondom anyô muk êntêk ni anyô vovak laik môḡ ek enaḡ anêḡ abô te êndêḡ yani.” 18 Êḡ ma anyô vovak laik êḡ hawa yani ba hi hadêḡ anyô vovak laik môḡ ma hanaḡ, “Pol anyô koladôḡ halam ya ek yanja anyô muk êntêk êlêm êndêḡ o. Ek malê nena anêḡ abô te hêk ek enaḡ imbiḡ o.”

19 Êḡ ma anyô vovak laik môḡ havalon anyô muk atu baḡ ba halom yani hi daim dokte ma hanaḡ hik yani liḡ, “Hudum ek onaḡ malê êndêḡ ya?” 20 Ma ôpatu hanaḡ, “Avômalô Israeḡ lêk evak abô ek nenaḡ injik o liḡ nena yamuḡ ma nêm Pol êndêḡ Sanhedlin. Thêlô esau nena tem nenaḡ

* 23:2: Jon 18:22-23 * 23:3: Wkp 19:15; Mat 23:27 * 23:5: Kis 22:28 * 23:6: Ap 26:5 * 23:8: Mat 22:23
* 23:11: Ap 27:24; 28:16,23 * 23:15: Ap 25:3

injik Pol lin esak anêḡ abô doho anêḡ ôdôḡ.
 21 Ma miḡ ondanô iniḡ abô ami. Thêlô ma hatôm 40 ba havôhi evak abô majan hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ nena miḡ hatôm nejan nôm lo ninum ḡan ami endeba nijik Pol vônô am. Ma lêk epesaḡ i yôv ba êmô loḡondê ek nijik yani vônô, ma doḡtom eyabiḡ o ek ôndôk esak iniḡ abô am.”

22 Ma anyô vovak laik môḡ hatak anyô muk atu ba hi ma hanaḡ lôklokwan nena, “Miḡ onan êndêḡ anyôla nena honaḡ abô êntêk hadêḡ ya ami.”

Anyô vovak laik môḡ hêv Pol hadêḡ Peliks

23 Êḡ ma anyô vovak laik môḡ halam ḡê vovak laik ju ma hanaḡ, “Nusup ḡê vovak êtôm 200 takatu ba even pik lôk 70 takatu ba êyô êmô bokhos ma 200 takatu ba ik vovak hathak kôm janak ek nêpôpêk i ek dokte bôlôvôḡ êtôm 9 kilok ma ini Sisalia. 24 Ma nopesaḡ bokhos doho ek Pol ek noja yani dedaḡ mavi endeba notak êndôk Peliks anyô bêḡ atu ba hayabiḡ Judia baḡ.” 25 Lôk hatô kapyâ te aêntêk:

26 Ya Klodias Lisias, yahato kapyâ êntêk hadêḡ o Peliks,

O ma anyô bêḡ mavi atu ba hoyabiḡ Judia. Wاكلêvôḡ mavi o!

27 *Nê Israeḡ evaloḡ anyô êntêk ba idum ek nijik yani vônô, ma doḡtom bôk yahalaḡô yôv nena yani ma anyô Lom te. Ba intu ya lôk yenaḡ ḡê vovak ayô aêv yani sa. 28 *Ma yalenḡhaviḡ yandaḡô nena avômalô Israeḡ lenḡdanḡ ba enaḡ ôpêntêk bêḡ hathak malê. Ba intu yahawa yani hi hadêḡ iniḡ Sanhedlin.

29 Ma iniḡ abô takatu ba enaḡ hathak yani ma hathak Israeḡ da iniḡ balabuḡ, ma miḡ yahapôm abôla hatôm nanḡik yani vônô mena nandô yani êmô koladôḡ ami. 30 *Ma yahalaḡô nena ḡê Israeḡ doho evak abô ek nijik yani vônô, ba intu yahêv yani kethêḡ oyaḡ ba hathôk ek o. Ma yahanan hadêḡ ḡê takatu ba enaḡ yani bêḡ nena thêlôda nenaḡ abô êḡ bêḡ êndêḡ o.

31 Hato kapyâ êḡ yôv, ma hêv hadêḡ anêḡ ḡê vovak. Ma thêlô esopa anêḡ abô takêḡ ma ewa Pol ba i malak Antipatlis hadêḡ bôlôvôḡ. 32 Ma haviyô hayaḡ ma ḡê êyô êmô bokhos iyom ewa Pol ba i Sisalia. Ma ḡê vovak vi êvôi iniḡ loḡ hathak loḡbô. 33 Ma ḡê bokhos êyô Sisalia, êḡ ma êv kapyâ atu lôk Pol hadêḡ anyô bêḡ hayabiḡ Judia. 34 Ma hasam kapyâ êḡ ma hanaḡ hik Pol lin, “O anêḡ plovins alê?” Ma Pol hanaḡ, “Ya anêḡ Silisia.” 35 Ma ôpêḡ hanaḡ, “Nê takatu ba idum abô ek o êyô, ma tem yandaḡô anêḡ abô.” Ma hanaḡ ek ḡê vovak doho neyabiḡ Pol êmô unyak bêḡ atu ba Helot bôk halav bô.

24

Nê bêḡbêḡ anêḡ Israeḡ idum abô ek Pol

1 Wak bahenḡvi hale ba hi, ma Ananias anyô bêḡ habôk da lôk Israeḡ iniḡ ḡê bêḡbêḡ doho ma Tetulus ôpatu ba ewa hatôm iniḡ anyô indum abô, thêlô sapêḡ êlôk ba i Sisalia. Ma enaḡ Pol bêḡ hadêḡ Peliks anyô bêḡ atu ba hayabiḡ avômalô Judia. 2-3 Ewa Pol ba êyô loḡ nedaḡô abô. Êḡ ma Tetulus hanaḡ Pol anêḡ kambom bêḡ ba hanaḡ nena, “Anyô bêḡ Peliks, o anyô mavi anôḡ. Hoyabiḡ yêlô mavi anôḡ ba intu yêlô amô labali mavi. Ma hathak anêḡ auk mavi hopesaḡ nôm takatu ba bôk hêv malaiḡ hadêḡ yêlô ba lêk habitak mavi hathak loḡbô. Aêḡ ba yêlô lôk avômalô lomalak nenanena sapêḡ anaḡ lenḡmavi anôḡ hathak nôm takêḡ hatôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. 4 Ma kambom ek yambaloḡ o loḡ bêḡ anôḡ lôk nanêḡ malaiḡ êndêḡ o ba intu lem ek yêlô ba ondanô yêlôaniḡ abô bidona êntêk.

5 * “Ôpêntêk hêv malaiḡ bêḡ anôḡ hadêḡ yêlô ba hik avômalô Israeḡ kapôlôḡniḡ lin havenḡ pik sapêḡ. Yani ma anyô bêḡ ek ôdôḡ lukmuk te atu ba esopa anyô Nasalet atu anêḡ abô kambom. 6-8 *Ma yani hadum ek imbuliḡ yêlôaniḡ unyak mathenḡ ba imbitak lelaik êḡjêk Wapômbêḡ ma. Ba intu

* 23:27: Ap 21:30-33; 22:25-27 * 23:28: Ap 22:30 * 23:30: Ap 23:16-23; 24:1-9 * 24:5: Ap 17:6 * 24:6-8:

Ap 21:28-30 * 24:6-8: Nê lôkawk vi enaḡ nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Ma lenḡhaviḡ nanaḡ yani bêḡ esak yêlôaniḡ abô balabuḡ. Ma doḡtom anyô vovak laik môḡ Lisias halêḡ ma havôv yani vê hêk yêlô. Ma hanaḡ nena ḡê takatu ba idum ek nenaḡ yani bêḡ, nêlêḡ nindum abô esak o.

yêlô avalonj yani.* Oda onan injik ôpênj lij ma tem oyala nena abô takatu ba yêlô anan hathak yani ma avanônj.”

⁹ Tetulus hanan abô takênj yôv ma avômalô Israeël takatu ba ivinj yani ik Tetulus anênj abô lonj havinj ba enan nena abô takatu ba hanan ma avanônj.

¹⁰ Ma anyô bênj atu habi banj hadênj Pol nena enan anênj abô. Ênj ma Pol hanan viyan, “Yahayala nena hoyabinj avômalô Judia sondabênj bênj anônj ba holanô injinj abô ba hopesan thêthônj. Ba intu yalenj mavi ek yananj yenan abô bênj êndênj o ek ope-sanj. ¹¹ Ma onan injik anyô doho lij ma tem ôpôm nena wak lauminj ba lahavuju iyom intu hale ba hi ma yaha Jelusalem ek yanêm yenj. ¹² Ma wak ênj ma nê Israeël takatu ba enanj ya bênj minj êyê yahananj abô lôk vovak hadênj anyôla hamô unyak mathenj ami, lôk minj yahabi avômalô leninj hamô malak yenj la mena lonj la hamô malak bênj Jelusalem havinj ami. Mi. ¹³ Abô kambom takatu ba enanj hathak ya, abôla minj hêk ek injik thô nena injinj abô ma avanônj ami. ¹⁴ Ma donjom abô êntêk ma abô avanônj: Yahêv yenj hadênj bumalô thêlô injinj Wapômbênj ba yahasopa Yisu anênj lonjondê atu ba elam nena lonjondê lokbanj. Ma yahêvhavinj Mose anênj balabunj lôk plopet injinj abô takatu ba bôk eto. ¹⁵ *Ma ya hatôm nê takêntêk ba yahêv yamalenj ek Wapômbênj injik avômalô taksêbôk ba bôk ema yôv lij, avômalô thêthônj lôk avômalô kambom. ¹⁶ Aênj ba wak nômbênj intu sapênj ma ya lôklokwanj ek yakapôlônj ênjêk mabunj ma kambom mi ênjêk Wapômbênj lo avômalô maleninj.

¹⁷ “Bôk yahatak Jelusalem sondabênj doho ma lêk yahavôhalêm ek yanêm wapôm êndênj yenan avômalô Israeël takatu ba êv i sêkêya lôk yambôk da êndênj Wapômbênj. ¹⁸ *Yaha unyak mathenj anênj piklêvônj ma yahadum nôm ênj lôk yahasopa kobom yambitak mabunj ênjêk Wapômbênj ma. Ênj ma thêlô êpôm ya. Avômalô bênj anônj minj êmô havinj ya ami lôk minj yahadum thôthô bênj ami. Mi.

¹⁹ Avômalô Israeël doho anênj plovins Esia injinj abôla haminj ek nenanj ya bênj, ênj ma mavi ek thêlô nêlêm mininj malem ma nenanj ya bênj. Ma donjom nê ênj la minj halêm ami. ²⁰ Ba intu onanj ek nê takatu ba lêk êmô nenanj yenan kambom takatu ba bôk êpôm hadênj waklavônj atu ba idum abô ek ya haminj Sanhedlin maleninj bênj. ²¹ *Betha thêlô êpôm yenan kambom donjom iyom la. Kambom ênj ma bôk yahalam haminj thêlô maleninj nena, ‘Yahêvhavinj nena Wapômbênj tem injik avômalô nana lij esak lonjbô. Ma hathak nôm ênj iyom intu lêk môlô udum abô ek ya.’” Pol hananj aênj.

²² *Peliks bôk halanjô abô bênj anônj hathak avômalô takatu ba esopa Yisu anênj lonjondê. Ba intu hakak abô danj sinj ba hananj nena, “Anyô vovak laik mônj Lísias halêm hayô ma tem yananj yenan auk bênj esak anêm abô.” ²³ Ma hananj hadênj sôp bidonj nena etak yani êndôk koladônj, ma donjom nepole yak sênj vê ênjêk yani banj ek êmô oyanj ma anênj nê môlô êyô ma netak i ek nêlêm yani sa.

Eyabinj Pol hamô Sisalia

²⁴ Wak doho hale ba hi ma Peliks lôk yanavi Dlusila, yani ma avi Israeël te, i êyô injinj lonj ekaksa halôk. Ma Peliks halam Pol halêm ma halanjô Pol hananj abô hathak anênj hêvhavinj Yisu Kilisi. ²⁵ Ma hananj abô hathak lonjondê thêthônj lôk bôk lo lonj nipuk i lonj lôk waklavônj Wapômbênj tem indum abô, ênj ma Peliks hakô ba hananj, “Lêk hatôm, ma nu. Ma wakla ya ku mi, ma tem yanêm abô ek ôlêm esak lonjbô.” ²⁶ Peliks lahabi nena Pol tem nêlêm valu doho êndênj yani ek indum yani lamavi ek nêlêm Pol sa. Ba intu halam Pol lôbôlônj ek thai nenanj abô.

²⁷ Sondabênj ju hale ba hi ma Posias Pestas hawa Peliks anênj ku. Ma Peliks lahavinj indum avômalô Israeël leninj mavi ba intu hadô Pol hamô koladônj denanj.

25

Idum abô ek Pol haminj Pestas ma

* 24:15: Jon 5:28-29 * 24:18: Ap 21:17-28 * 24:21: Ap 23:6 * 24:22: Ap 23:26 * 25:2: Ap 24:1

1 Pestas hawa ku eyabin Judia ba hamô Sisalia hatôm wak lô. Vêm ma hi Jelusalem. 2 *Êḡ ma ḡê bēḡbēḡ êbôk da lôk ḡê bēḡbēḡ Israeḡ i hadēḡ yani ma enaḡ Pol bēḡ. 3 *Ba enaḡ nena, “Lemmavi hathak yêlô, êḡ ma nêḡm ôpêntêk ba êlêḡ Jelusalem ek indum abô.” Ma doḡtom iniḡ auk loḡ kapô ma bôk evak abô ek netak anyô doho ek nekopak êḡmô loḡôndê ek nijik Pol vônô. 4 Ma Pestas hanaḡ iniḡ abô viyaḡ nena, “Pol ma eyabin hamô Sisalia. Ma tem yana Sisalia esak loḡbô. 5 Ba intu nônêḡ unim ḡê bēḡbēḡ doho nêlêḡ imbiḡ ya ek nenaḡ kambom takatu ba onaḡ nena bôk hadum bēḡ êndôk loḡ êḡ.”

6 Pestas hamô haviḡ thêlô hatôm wak baheḡvi ba lahavulô mena laumiḡ la vêm ma halôk ba hi Sisalia hathak loḡbô. Ma haviyô hayaḡ ma hi loḡ idum abô ma hanaḡ ek neja Pol ba ini loḡ êḡ. 7 *Pol hayô, êḡ ma ḡê Israeḡ takatu ba êlêḡ anêḡ Jelusalem ekalabu yani siḡ ma enaḡ yani bēḡ hathak abô malaiḡ lomaloma, ma doḡtom iniḡ abô miḡ hatôm injik nôḡmla thô nena iniḡ abô ma avanôḡ ami. 8 Êḡ ma Pol hanaḡ iniḡ abô viyaḡ nena, “Miḡ yahadum kambom la hathak Israeḡ iniḡ balabuḡ lôk iniḡ unyak matheḡ ma Sisa anêḡ abô majaḡ ami. Milôk.”

9 Ma doḡtom Pestas lahaviḡ indum avômalô Israeḡ leḡiḡmavi ba hanaḡ hadēḡ Pol, “Lemmavi ek nu Jelusalem ek yandaḡô anêḡm abô takêntêk êndôk loḡ êḡ e?”

10 Ma Pol hanaḡ, “Unyak êntêk lêk yahamiḡ, êḡ ma Sisa anêḡ unyak idum abô halôk. Ya ma anyô Lom ba intu loḡ êntêk ma thêthôḡ ek yandum abô êndôk. Ma oda hoyala nena miḡ yahadum nôḡmla kambom hadēḡ avômalô Israeḡ ami. 11 Ma yahadum nôḡmla kambom ba abô majaḡ hanaḡ nena yama, êḡ ma mavi ek nijik ya vônô. Ma doḡtom abô takêntêk ba thêlô enaḡ hathak ya miḡ avanôḡ ami, êḡ ma miḡ mavi ek otak ya êndôk thêlô baheniḡ ami. Ba intu yalenḡhaviḡ Sisa da endaḡô yenaḡ abô êndôk Lom.”

12 Pestas halaḡô abô êḡ ma hanaḡ abô haviḡ anêḡ ḡê lôkawk vêm ma hanaḡ bēḡ

nena, “Holam Sisa ek endaḡô anêḡm abô ba intu tem nu ek Sisa endaḡô.”

Pestas hanaḡ abô haviḡ Kiḡ Aglipa hathak Pol

13 Wak doho hale ba hi ma Kiḡ Aglipa lo livavi Benaisi êlêḡ Sisalia ek nêḡnêḡm leḡiḡmavi êndêḡ Pestas. 14 *Thai êḡmô loḡ êḡ wak bēḡ anôḡ ma wak te ma Pestas hanaḡ abô hathak Pol hadēḡ kiḡ ba hanaḡ nena, “Anyô te hamô loḡ êntêk ba Peliks bôk hatak yani halôk koladôḡ. 15 Wak atu ba yaha Jelusalem ma ḡê bēḡbēḡ êbôk da lôk Israeḡ iniḡ ḡê bēḡbēḡ enaḡ ôpêntêk anêḡ kambom bēḡ, ba enaḡ ek yandum abô ba yanaḡ nena hadum kambom ek batu nijik yani vônô. 16 Ma yahanāḡ hadēḡ i nena, ‘Yêlô Lom iniḡ abô majaḡ hanaḡ aêntêk, yêlô miḡ hatôm naḡḡk anyô te vônô oyaḡ ami. Mi, môḡ ma imiḡ ḡê takatu ba idum abô hathak yani maleḡiḡ ek endaḡô iniḡ abô. Vêm ma enaḡ iniḡ abô viyaḡ.’ 17 Thêlô iviḡ ya ba êlêḡ, êḡ ma miḡ yahayabiḡ wak doho ami. Mi, haviyô hayaḡ ma yaha loḡ idum abô ba yahanāḡ ek neja Pol ba nêlêḡ. 18 Ma ḡê takatu ba idum abô ek yani iviyô imiḡ ma yahasoḡ nena tem nenaḡ yani anêḡ kambom anôḡ la bēḡ, ma doḡtom mi. 19 Thêlô enaḡ hathak loḡôndê takatu ba nesopa iniḡ Wapômbēḡ ba enaḡ nena Pol miḡ hasopa loḡôndê êḡ thêthôḡ ami. Lôk enaḡ hathak anyô ḡama te anêḡ athêḡ nena Yisu atu ba Pol hanaḡ nena hamô lôkmala. 20 Miḡ yahapôm loḡôndê la hatôm yapesaḡ malaiḡ êḡ ami. Ba intu yahanāḡ hik yani liḡ nena, ‘Lemhaviḡ nu Jelusalem ek yandaḡô anêḡm abô êḡ êndôk loḡ êḡ e?’ 21 Ma doḡtom yani hanaḡ nena yani lahaviḡ Sisa endaḡô anêḡ abô êndôk Lom. Ba intu yahanāḡ hadēḡ yenaḡ ḡê vovak nena neyabiḡ yani endeba yanêḡm yani ni Lom ek êḡjê Sisa.”

22 Êḡ ma Aglipa hanaḡ hadēḡ Pestas, “Yalenḡhaviḡ yandaḡô ôpêḡ da anêḡ abô.” Ma Pestas hanaḡ viyaḡ, “Mavi, biyamôḡ ma tem ondaḡô.”

Pol hamiḡ Aglipa ma

23 Haviyô hayaḡ ma Aglipa lo Benaisi ik iniḡ nôḡmkama kêkêlô ba i malak bēḡ atu

* 25:3: Ap 23:15 * 25:7: Ap 24:5-6 * 25:14: Ap 24:27

ethak elañô abô halôk. Ma nê vovak laik mông lôk nê bêñbêñ malak êñ êlêm havin thai. Ma Pestas hanañ ba ewa Pol halêm.

²⁴ Ma Pestas hanañ, “Kin Aglipa lôk môlô avômalô takatu ba lêk ômô havin yêlô. Ôpêntêk ma avômalô IsraeI sapêñ anêñ Jelusalem lôk loñ êntêk bôk elam lôklala hadêñ ya ek yandôk esak iniñ abô ba yanañ ek nijik ôpêntêk vônô. ²⁵ Ma doñtom miñ yahapôm ôpêntêk anêñ kambomlate hatôm yanañ ek nijik yani vônô ami. Ma yanida lahavin ni ek Sisa endañô anêñ abô ba intu tem yanêm yani ni ek êñjê Sisa. ²⁶ Ma doñtom yato malê esak yani êndôk kapya êntêk êndêñ anyô bêñ Sisa? Ba intu yahawa yani halêm ek o, Kin Aglipa, lôk môlô sapêñ ek alalô nadanô anêñ abô katô ek apôm ôpêñ anêñ malain anêñ ôdôn bêñ, êñ ma tem yato êndôk kapya êntêk. ²⁷ Yanêm anyô koladôn te oyañ ni êndêñ Sisa ma miñ yahato abô atu ba enañ yani bêñ hathak halôk kapya ami, êñ ma kambom.”

26

Pol hamiñ Kin Aglipa ma

¹ Êñ ma Aglipa hanañ hadêñ Pol, “Yahêv thalek ek onañ anêm abô.”

Ma Pol hêv bañ liñ ma hanañ anêñ abô nena, ² “Kin Aglipa, tem yangik thô nena nê IsraeI iniñ abô takatu ba enañ hathak ya ma miñ abô avanôn ami. Yalenmavi anôn ek yanañ abô êñ imiñ malem ³ ek malê nena o ma anyô lôkauk bêñ hathak yêlô IsraeI iniñ kobom sapêñ. Ma hoyala abô takatu ba yêlô avak i vose hathak. Aêñ ba yahalañ hadêñ o nena ondanô yenañ abô vêman.

⁴ “Avômalô IsraeI sapêñ bôk eyala yenañ bôk lo loñ takatu ba yahasopa hadêñ sêbôk atu ba ya yaôna ba yahamô yenañ loñ aleba lêk. Lôk eyala loñôndê takatu ba yahasopa hamô Jelusalem havin. ⁵ *Thêlô bôk eyala ya bô ba hatôm nenañ nena ya ma Palisi te. Palisi ethak esopa Wapômbêñ lôk anêñ balabuñ lôklokwañ ba êmôn ek IsraeI iniñ ôdôn vi. ⁶ *Ma yahathak yahêv yamalen ek malêla takatu ba Wapômbêñ bôk havak abô havin bumalô thêlô ek nêm. Ma hathak

ôdôn êñ, ma lêk idum abô ek ya. ⁷ Yêlô ma lodôn lodôn hatôm laumiñ ba lahavuju, ma wak lo bôlôvôn ma athak aêv yeñ lôklokwañ hadêñ Wapômbêñ lôk aêv maleñ ek nôm takatu ba yani bôk havak ek nêm injik anêñ anôn. Kin, yahêv yamalen ek nôm takêñ ba intu lêk avômalô IsraeI enañ ya bêñ. ⁸ Aisê ka môlô doho lemimhabi nena Wapômbêñ miñ hatôm injik nê ñama liñ esak loñbô ami e?

⁹ * “Sêbôk ma yenañ auk thekthekek yandum nômkama bêñ anôn ek yamiñ avômalô takatu ba esopa Yisu anêñ Nasalet loñ siñ ek miñ nesopa ami. ¹⁰ Ma bôk yahadum aêñ haven Jelusalem. Nê bêñbêñ êbôk da anêñ loñ êñ bôk êv athêñ hadêñ ya ba intu yahavalon avômalô mathen bêñ anôn ba yahadô i hamô koladôn. Ma ik i vônô ma yahalôk hathak iniñ auk êñ havin. ¹¹ Ma wak bêñ anôn ma yaha unyak yeñ nena nena ek yanêm vovañ êndêñ i. Lôk yahabi thêlô leniñ liñ ek nenañ abôma esak Yisu. Yalenmaniñ kambom anôn hathak thêlô ba intu yaha malak lôñ takatu ba êmô loñ buyañ ek yanêm malain êndêñ i imbiñ.

¹² “Wak te ma yaha Damaskas ek yambuliñ nê êvhavin ma nê bêñbêñ êbôk da êv athêñ lôk lôklokwañ hadêñ ya ek yandum ku êñ. ¹³ Kin, hatôm wاكلêvôn biñ ma yahabup hathak loñôndê denañ ma deda lôkmanñ anôn te anêñ leniñ habi hayô hêk ya lôk nê takatu ba even havin ya. Wak anêñ deda ma yaôna lôk ek deda êñ anêñ. ¹⁴ Ma yêlô lôkthô êv yak halôk pik ma yahalañô abô te halêm hadêñ ya hathak abô Hiblu nena, ‘Sol, Sol, hubuliñ ya eka? O hatôm bokmanñkao atu ba habô i ba miñ hasopa anêñ alañ anêñ lahavin ami ba hapam i velelele hathak kôm damoma ba hawa vovañ.’

¹⁵ “Ma yahanañ, ‘Anyô Bêñ, o opalê?’

“Ma Anyô Bêñ hanañ, ‘Ya ma Yisu atu ba hubuliñ. ¹⁶ Umbiyô umiñ. Yahik ya thô hadêñ o ek yatak o ek umbitak yenañ anyô ku. Ma tem onañ abô esak nôm takatu ba lêk hâyê lôk nôm takatu ba tem yangik thô êndêñ o emben yam bêñ êndêñ avômalô. ¹⁷ Ma tem yanêm o bulubiñ êñjêk

* 26:5: Plp 3:5-6 * 26:6: Ap 23:6; 28:20 * 26:9: Ap 8:3 * 26:18: Ais 42:16; Ep 2:2; Kol 1:13

anêm avômalô lôk avômalô loṅ buyaṅ ba-heṅiṅ. Ma yanêm o êndêṅ thêlô ^{18*}ek okyav thêlô maleniṅ lôk nuṅgwik i liliṅ êṅjêk mo-maṅiniṅ ni êndêṅ deda. Ma nuṅgwik thêlô liliṅ êṅjêk Sadaṅ anêṅ lôklokwaṅ ni êndêṅ Wapômbêṅ anêṅ lôklokwaṅ ek yanêm iniṅ kambom vê lôk neja loṅ imbiṅ avômalô takatu ba bôk ibitak matheniṅ hathak iniṅ êvhaviṅ ya.'

¹⁹ "Aêṅ ba, Kiṅ Aglipa, wêṅ atu ba ya-hayê anêṅ leṅ ma yahawê anêṅ abô vibinṅ. ²⁰ Ma yahananṅ Abô Mavi hadêṅ avômalô ek nede kapôlôṅiṅ liliṅ êndêṅ Wapômbêṅ ma nindum kobom thêthôṅ ek injik thô nena avanôṅ lêk ele kapôlôṅiṅ liliṅ yôv. Môṅ ma yahananṅ abô êṅ halôk Damaskas vêm ma Jelusalem lôk Judia sapêṅ aleba yahananṅ abô êṅ hadêṅ ṅê loṅ buyaṅ haviṅ. ²¹ Aêṅ ba intu avômalô Israeḷ evaloṅ ya hêk unyak matheniṅ anêṅ piklêvôṅ ma idum ek nijik ya vônô. ²² Ma doṅtom Wapômbêṅ hêv ya sa aleba lêk. Ba intu yahamiṅ loṅ êntêk ba yahananṅ abô hadêṅ ṅê athêṅ mi lôk ṅê athêṅ bêṅ haviṅ. Ma abô takatu ba yahananṅ ma miṅ abô yaṅda ami. Mi, abô êṅ iyom intu plopet lo Mose bôk enaṅ nena tem imbitak. ^{23*} Ba enaṅ Mesia tem enja vovaṅ ba ema, ma tem imbiyô môṅ ek avômalô ṅama sapêṅ ba enaṅ abô esak deda êndêṅ anêṅ avômalô Israeḷ lôk avômalô loṅ buyaṅ imbiṅ."

²⁴ Pol hanaṅ abô denaṅ ma Pestas halam lôklala nena, "Pol, anêm auk lêk hêv yak! Auk bêṅ takatu ba howa ma lêk hadum o hubitak anyô molo."

²⁵ Ma Pol hanaṅ, "Anyô bêṅ Pestas, abô takatu ba yahananṅ ma thêthôṅ ma avanôṅ biṅ. Ma miṅ ya molo ami. ²⁶ Ma nôṅ takêṅ ma hêk loṅ yaiṅ ma miṅ hêk loṅ kapô ami. Ba intu Kiṅ Aglipa miṅ hatôm êsôṅ ami. Mi, yani bôk hayala nôṅ takêṅ yôv ba intu yahananṅ abô takêṅ bêṅ hadêṅ yani. ²⁷ Kiṅ Aglipa, hôêvhaviṅ plopet iniṅ abô takatu ba bôk eto bô mena mi e? Yahayala nena hôêvhaviṅ."

²⁸ Ma Aglipa hanaṅ hadêṅ Pol, "Hosoṅ nena sawa bidonṅ êntêk hatôm undum ba yambitak Kilisi anêṅ anyô te e?"

²⁹ Ma Pol hanaṅ, "Sawa bidonṅ mena sawa daim, ma doṅtom yalenṅhabi nôṅ doṅtom iyom ba intu yahatenṅ mek hadêṅ Wapômbêṅ nena o lôk avômalô takatu ba lêk elanṅ yenaṅ abô, môlô lôkthô numbitak êtôm ya. Ma doṅtom yahadô seṅ embalonṅ môlô loṅ êtôm êntêk lêk havalonṅ ya loṅ."

³⁰ Pol hanaṅ abô êṅ, ma Kiṅ Aglipa lôk anyô bêṅ hayabinṅ Judia ma Benaisi lôk ṅê takatu ba êmô haviṅ thêlô, lôkthô iviyô imiṅ ³¹ ma etak loṅ êṅ ba i. Ma thêlôda enaṅ hadêṅ i nena, "Anyô êntêk miṅ hadum nôṅlate kambom ek nijik yani vônô mena nêndô êmô koladôṅ ami. Mi." ³² Ma Aglipa hanaṅ hadêṅ Pestas nena, "Ôpêntêk bôk halam Sisa yôv ek endanṅ anêṅ abô. Ma mi, ma tem nanêm yani vê ba ni."

27

Nê vovak ewa Pol ba i Lom

¹ Havenṅ yam ma thêlô epesaṅ abô ek Pol lôk ṅê koladôṅ doho neja yeṅ ba ini pik bêṅ Itali. Ma etak thêlô halôk anyô vovak laik te baṅ, yani anêṅ athêṅ nena Julias. Yani hayabinṅ Sisa anêṅ ṅê vovak ôdôṅ takatu ba lôkmaṅiṅ anôṅ. ^{2*} Thêlô ethak yeṅ te ma yai lôk anyô Tesalonaika te anêṅ athêṅ nena Alistakas athak yeṅ êṅ haviṅ ba yêlô a. Tesalonaika ma hamô plovinis Masedonia kapô. Yeṅ êṅ halêm anêṅ loṅ Adlami-tiam ma hadum ek ni lomalak nenanena takatu ba hamô plovinis Esia kapô.

³ Haviyô hayaṅ ma yêlô athak Saidon ma Julias hadum mavi hadêṅ Pol ba hatak yani ek ni êṅjê anêṅ avômalô môlô ek nêṅnêm yani sa esak nôṅkama takatu ba yani mi. ⁴ Yêlô atak Saidon ba a ma lovak bêṅ te hayuv yêlô vôkê ba intu yêlô asopa Ṅgavithôm Saiplus vidôm. ⁵ Ma yeṅ halom hêk ṅgwêk malêvôṅ biṅ hêk plovinis Silisia lo Pampilia aleba athak Maila anêṅ plovinis Lisia. ⁶ Loṅ êṅ ma anyô vovak laik atu hayê yeṅ te halêm anêṅ Aleksandlia ba hadum ek ni Itali. Ba hawa yêlô hathak yeṅ êṅ. ⁷ Ma lovak hayuv kambom ba intu yeṅ hi yaôyaô hatôm wak bêṅ anôṅ ba hêv malainṅ bêṅ ek yeṅ ni esak Naidas. Hayô habobo Naidas, êṅ ma lovak bêṅ hayuv ba yeṅ miṅ

* **26:23:** Luk 24:44-47; 1Ko 15:20 * **27:2:** Ap 19:29

hatôm esopa yeŋ anêŋ loŋ atu ba hathak halom ba hi Itali ami. Ba intu yeŋ hik i liliŋ ba halom hêk Ngavithôm Klit anêŋ viyaiŋ ba hi habobo loŋ te anêŋ athêŋ nena Salmoni. ⁸Yeŋ anêŋ nê ku idum ku bêŋ ba yêlô asopa ngwêk daŋ iyom aleba ayô loŋ atu elam nena Loŋ Mavi Ek Yeŋ Êmô. Loŋ êŋ hamô habobo malak Lasia.

⁹Wak bêŋ anôŋ bôk hale ba hi yôv lôk Islael iniŋ waklavôŋ Evak Balabuŋ Ek Nôm bôk hale ba hi haviŋ ba intu lêk ma waklavôŋ kambom ek yeŋ embenŋ ngwêk. Êŋ ma Pol hanaŋ hadêŋ thêlô, ¹⁰“Aiyar thêlô, yahayala nena alalô a ma malaiŋ bêŋ tem êpôm alalô ba imbuliŋ yeŋ lôk nômkama takatu ba hamô yeŋ ma alalô bêŋ anôŋ tem nama imbiŋ.” ¹¹Ma doŋtom anyô vovak laik hasopa anyô hawa yeŋ lôk yeŋ anêŋ alaŋ iniŋ abô, ma miŋ hasopa Pol anêŋ abô ami. ¹²Loŋ Mavi Ek Yeŋ Êmô êŋ ma miŋ mavi ek yeŋ êmô êndêŋ waklavôŋ ngwêk beles lokwan hik ami. Ba intu avômalo bêŋ anôŋ leŋiŋhabi nena yêlô natak loŋ êŋ ma ana Piniks ek namô loŋ êŋ endeba ngwêk beles lokwan ende êndôk am. Piniks ma Ngavithôm Klit anêŋ loŋ te atu ba havova hêk ngwêk malêvôŋ ba intu loŋ mavi ek yeŋ êmô êndêŋ waklavôŋ ôthôm beles lokwan.

Lovak bêŋ hayuv

¹³Yêlô amô aleba lovak yaônate hayuv ma thêlô eson nena hatôm yêlô ana mavi. Êŋ ma êvôv aŋga hathak ma idum ek nesopa Klit anêŋ ngwêk daŋ ba ini Piniks. ¹⁴Ma miŋ yêlô a daim ami ma lovak lôklokwan bêŋ te hayuv yêlô vôiê hêk liŋdaŋ ba yeŋ hi ngwêk malêvôŋ biŋ. ¹⁵Lovak hayuv lôklokwan bomaŋ ba yeŋ miŋ hatôm imbup êndôk ngwêk daŋ ami. Ba intu yêlô atak ma yeŋ hasopa lovak anêŋ lahaviŋ. ¹⁶Lovak hayuv yêlô vôiê aleba ayô ngavithôm yaônate atu elam nena Kauda vidôm. Ma Kauda hêk lovak loŋ siŋ dokte. Ba intu yêlô avôv yêlôaniŋ yeŋ yaôna hathak ba halêm. Ma doŋtom yêlô avôv mathalalen kambom ek malê nena lovak bêŋ hayuv denaŋ. ¹⁷Thêlô êvôv yeŋ yaô

ba etak halôk yeŋ bêŋ kapô ma ibutiŋ yeŋ lokwan loŋ hathak yak balawa doho ek embalon yeŋ loŋ. Thêlô êkô kambom nena lovak tem iyuv thêlô endeba nesak thathe atu ba hamô ngwêk malêvôŋ habobo Siltis anêŋ Aplika. Ba intu ibi aŋga halôk ngwêk ek embalon yeŋ loŋ ek ni yaôyaô dokte. ¹⁸Haviyô hayaŋ ma lovak lôk ngwêk hik yêlô kambom, ba ibi nômkama takatu ba yeŋ hawa doho halôk ngwêk ba hi. ¹⁹Ma wak te lô ma evalon yeŋ anêŋ alokwan havalon sôp loŋ lôk anêŋ yak ba ibi halôk ngwêk ba hi. ²⁰Wak bêŋ anôŋ ma yêlô miŋ ayê wak lo vuliŋ ami ek malê nena lovak lôk ôthôm bêŋ hayuv denaŋ ba hadum ba yêlô sapêŋ akô kambom nena tem nama.

²¹Wak bêŋ anôŋ ma yêlô sapêŋ miŋ aŋ nôm ami, êŋ ma Pol dalam thêlô hathak doŋtom ma hanaŋ, “Aiyar thêlô, bôk yahanaŋ nena miŋ alalô natak Klit ami, ma namô vêmam. Êŋ ma tem miŋ napôm malaiŋ êntêk lôk miŋ hatôm nômkama la nêem yak ami. ²²Ma doŋtom lêk ma yanaŋ êndêŋ môlô nena numiŋ lôklokwan ma miŋ nôkô ami ek malê nena anyôla tem miŋ ema ami. Mi, yeŋ iyom intu tem kambom. ²³Bôkam ma yenaŋ alaŋ Wapômbêŋ atu ba yahadum anêŋ ku anêŋ aŋela hamiŋ habobo ya ma hanaŋ, ²⁴*‘Pol, miŋ ôkô ami. Tem umiŋ Sisa ma ek undum abô. Aêŋ ba ondaŋô. Wapômbêŋ lêk halaŋô anêm mek ba nê takatu ba êmô yeŋ haviŋ o, sapêŋ tem nêemô lôkmala.’ ²⁵Aêŋ ba numiŋ lôklokwan ma miŋ nôkô ami! Yâhêvhaviŋ Wapômbêŋ nena tem indum ba nômkama sapêŋ tem imbitak êtôm atu ba anêŋ aŋela hanaŋ hadêŋ ya. ²⁶*Yeŋ tem esak ngavithôm te anêŋ liŋdaŋ ma alalô sapêŋ tem namô lôkmala.”

Yeŋ hathak liŋdaŋ

²⁷Ma wak te laumiŋ ba lahavuva anêŋ bôlôvôŋ ma lovak hayuv yêlô lôklokwan denaŋ ba yêlô amô Ngwêk Adliatik.* Ma habobo bôlôvôŋ biŋ ma nê ku yeŋ elanô nena yeŋ lêk habobo ngwêk daŋ. ²⁸Aêŋ ba thêlô ililu yeŋ anêŋ lavôŋiŋ ma êyê nena ngwêk anêŋ daim ma lêk hatôm 37 mita. Ma

* **27:24:** Ap 23:11 * **27:26:** Ap 28:1 * **27:27:** Ngwêk Adliatik hamô Meditelenian kapô habobo Itali.

yêlô a dokte ma ililu hathak lonbô ma êyê nena lêk hatôm 27 mita. ²⁹ Êñ ma thêlô êkô kambom nena tem yêlô nasak valu ba ibi yeñ anêñ anğa ayova halôk yeñ layuk ma eteñ mek ek eyañ wak bêñ ketheñ. ³⁰ Ma yeñ anêñ nê ku idum ek nêsôv ba ini. Ba intu etak yeñ yaô atu halôk ngwêk ma esau nena imbi anğa doho halôk yeñ anêñ thohav. ³¹ Ma donjom Pol hanañ hadêñ anyô vovak laik lôk anêñ nê vovak nena, “Nê takêntêk etak yeñ ba i, ma tem môlô sapêñ noma.” ³² Êñ ma nê vovak edabêñ yeñ yaô anêñ yak kisi ba hêv yak halôk ngwêk.

³³ Habobo eyañ wak bêñ ma Pol hasoñ thêlô lokwan ba hanañ ek thêlô sapêñ nejan nôm. Ma hanañ nena, “Wak laumiñ ba lahavuva bôk hale ba hi yôv ma môlô ômô lôk kapôlômim daluk ba miñ oañ nôm ami. ³⁴ Ma lêk yahanañ hadêñ môlô nena tem miñ malaiñ la êpôm môlô ami. Mi. Ba intu yahasoñ môlô lokwan nena ongwan nôm dokte ek embatho môlô loñ ek nômô mavi.” ³⁵ Yani hanañ aêñ vêm ma hawa polom ba hêv lamavi hadêñ Wapômbêñ hamiñ thêlô maleniñ. Ma hanğoli polom atu ba hayañ. ³⁶ Êñ ma anyô sapêñ leñiñ halôk biñ ma ewa nôm ba eyañ. ³⁷ Yêlô sapêñ atu ba amô yeñ ma hatôm 276. ³⁸ Eyañ nôm takatu ba leñiñhaviñ yôv, ma ibi wit halôk ngwêk ek yeñ vumvum.

³⁹ Lu hayañ wak bêñ hayô, ma thêlô êyê liñdan, ma donjom êthôn loñ êñ paliñ. Ma êyê loñ mavi te hêk ek yeñ êmô ba loñ êñ ma loñ thathe mavi. Ba intu leñiñhabi nena nimbusiñ yeñ ba ni nôñnônğ êndêñ loñ êñ. ⁴⁰ Êñ ma thêlô edabêñ yeñ anêñ anğa takatu ba havalon yeñ loñ kisi ba êv yak halôk ngwêk kapô. Ma epole yak balawa takatu ba havalon yeñ anêñ nôm nimbusiñ vê. Ma thêlô êthôkwêñ yeñ anêñ sôp lovak hathak ma lovak hayuv yeñ hi ek esak liñdan. ⁴¹ Ma donjom yeñ halanviñ ba hi hathak thathe atu ba hamô ngwêk malêvônğ ba havalon yeñ loñ lôklokwan. Ma ngwêk budum bêñ hik yeñ layuk aleba hapup nenana.

⁴² Ma nê vovak leñiñhabi nena nijik nê koladônğ sapêñ vônô ek miñ neyam ba nêsôv

ami. ⁴³ Ma donjom anyô vovak laik lahaviniñ nêm Pol sa ba intu hêk thêlô loñ siñ. Ma hanañ hadêñ nê takatu ba eyala neyam nena nêsôv kisi êndôk ngwêk êmônğ ba neyam ba ini liñ. ⁴⁴ Ma takatu ba êthônğ neyam, êñ ma vi nêyô nêjêk aselenğ ma vi neja yeñ anêñ nômkama takatu hapup loselenğ loselenğ ba nêyô nêjêk selenğ tomtom ba neyam ba ini liñdan. Thêlô idum aêñ ma sapêñ ethak liñ mavi.

28

Pol hamô ngavithôm Molta

¹ Yêlô sapêñ athak liñ mavi vêm ma ayala nena ngavithôm êñ ma elam nena Molta. ² *Ma avômaloğ ngavithôm êñ ewa yêlô thô ba idum kobom mavi anônğ hadêñ yêlô. Ôthôm hik ba loñ lêk thilibuñ kambom ba intu thêlô ebañ atum ek yêlô nabuñu. ³ Ma Pol hasup ayôk doho ba habañ hathak atum ma umya kambom te hêk ayôk kapô ba atum halinğ ba vovañ. Êñ ma hale yaiñ ma hathañ Pol bañ. ⁴ Ma avômaloğ loñ êñ êyê umya hakêlô hamiñ Pol bañ ma enañ hadêñ thêlôda nena, “Avanônğ biñ, ôpêntêk ma anyô hik anyô vônô la. Ma donjom ngwêk miñ halok yani vônô ami ba intu umya hadum ek injik loñônđê thêthônğ thô.” ⁵ *Ma donjom Pol havalı bañ ma umya êñ hêv yak hayô hêk atum ma miñ nômla hapôm yani ami. ⁶ *Avômaloğ loñ êñ leñiñhabi nena Pol liñkupik tem isiñ bêñ mena nêm yak ba ema la. Ma donjom thêlô eyabiñ aleba lêk sawa daim ma miñ nômlate hapôm yani ami. Êñ ma thêlô ik iniñ auk liliñ ma enañ, “Yani ma ngôk te la.”

⁷ Anyô loñ êñ te anêñ athêñ nena Publias ma yani ma ngavithôm êñ iniñ anyô bêñ. Ma anêñ loñ hamô habobo loñ atu ba yeñ hathak. Ôpêñ hawa yêlô ba hi anêñ unyak ma hayabiñ yêlô mavi anônğ hatôm wak lô. ⁸ Ôpêñ anêñ lambô bôk hapôm lijiñ liñkupik vovañ lôk habopakla ba hêk iyom. Ma Pol hi ek êñjê yani. Hayô ma hateñ mek vêm ma hatak bañ hayô hêk yani ma hadum ôpêñ habitak mavi hathak lonbô. ⁹ Avômaloğ ngavithôm êyê nôm êñ, ma iniñ avômaloğ lôk

* 28:2: 2Ko 11:27 * 28:5: Mak 16:18 * 28:6: Ap 14:11

lijinj sapêj i hadêj Pol ma yani hadum ba thêlô sapêj ibitak mavi. ¹⁰ Thêlô êv athêj bêj hadêj yêlô hathak kobom mavi loma-loma. Aêj ba yêlô apôpêk i ek ana ma êv yêlô sa hathak nômkama takatu ba yêlô mi.

Pol hi Lom

¹¹ Yêlô amô ngavithôm êj hatôm ayônj lô, êj ma yêlô athak yej te atu ba bôk hamô loj êj hadêj waklavônj ngwêk belej lokwanj. Yej êj halêm anêj malak Aleksandlia. Ma yej thohav ma etak ngôkba lopopek dahô hamô, ngôkba yan anêj athêj nena Kasto ma yan ma Polaks. Êj ma yêlô athak yej êj ba a. ¹² Yêlô a aleba athak malak Silakius ma amô loj êj hatôm wak lô. ¹³ Ma yêlô atak loj êj ma a aleba athak malak Legiam. Ma haviyô hayanj ma yêlô a, ma lovak mavi hayuv ba wak yan ma yêlô athak malak Puteoli. ¹⁴ Ma loj êj ma yêlô apôm jê êvhavinj doho ba ewa yêlô thô ma enanj ek yêlô namô imbinj i êtôm sonda te. Vêm ma yêlô atak i ma avenj pik ba a Lom. ¹⁵ Ma avômalô êvhavinj anêj Lom elanjô nena yêlô avenj lojôndê ek nayô Lom, êj ma etak Lom ba i ek nêpôm yêlô êndôk lojôndê. Doho i malak te anêj athêj nena “Apias Anêj Loj Êv Vuli Nômkama”, ma doho i malak yan ba anêj athêj nena “Unyak Lô Ek Vathi”. Pol hayê thêlô ma hêv lamavi hadêj Wapômbêj ma kapô halôk binj. ¹⁶ Yêlô ayô Lom ma enanj nena Pol ênjêk unyak te êtôm yani da anêj lahavinj. Ma anyô vovak te eyabinj yani.

Pol hananj Abô Mavi bêj hamô Lom

¹⁷ Wak lô hale ba hi ma Pol halam IsraeL iniñ jê bêjbêj takatu ba êmô Lom ethak dojtom ma hananj, “Aijan thêlô, miñ yahadum nômla kambom hadêj alalôaniñ avômalô mena yahabulinj bumalô thêlô iniñ kobom ami. Ma dojtom anêj Jelusalem ma evaloj ya ba etak ya halôk Lom baheninj. ¹⁸ *Ma avômalô Lom elanjô yenanj abô ma enanj nena miñ yahadum nômlate kambom ek nijik ya vônô ami. Ba intu thêlô lenjinhavinj nênem ya vê ênjêk koladônj. ¹⁹ *Ma dojtom avômalô IsraeL êdô ba iminj lôklokwanj aleba ya lojôndê

mi ba intu yahalam ek Sisa endanjô yenanj abô. Miñ yahadum aêj ek yenanj thêlô bêj êndêj Sisa esak kambom takatu ba idum hadêj ya ami. Mi. ²⁰ *Ba intu yahalam môlô ek nôlêm ek yangê môlô lôk yenanj abô imbinj môlô. Miñ yahadum kambom la ami, ma dojtom sej havaloj ya loj. Ek malê nena yahêv yamalenj hathak nôm dojtom atu ba avômalô IsraeL ethak êv maleninj hathak. Nôm êj ma Mesia.”

²¹ Ma enanj viyanj, “Miñ anyô Judia la hato kapya hadêj yêlô ba hananj abôla hathak o mena jê IsraeL takatu ba êlêm loj êntêk, miñ enanj abô kambom la hathak o ami. Mi. ²² *Ma dojtom yêlô ayala nena loj nômbêj intu sapêj ma avômalô enanj abô kambom hathak lojôndê nênemimbinj Yisu. Ba intu yêlô lenjinhavinj nadañô anêm auk nena honanj aisê hathak lojôndê êj.” ²³ Êj ma etak wak yan ek nesak dojtom imbinj yani.

Wak êj hayô ma avômalô IsraeL bêj anônj êyô unyak atu ba Pol hamô. Lôkbôk hi aleba bôlôvônj ma Pol hananj abô hadêj thêlô. Ma hik Wapômbêj anêj loj lôklinyak anêj ôdônj thô hadêj i. Ma hik iniñ auk lij hathak Mose anêj balabunj lôk plopet iniñ abô ek thêlô nênemimbinj nena Yisu ma Mesia atu. ²⁴ Ma thêlô doho êvhavinj abô takatu ba hananj ma doho ma mi. ²⁵ Ma thêlôda enanj abô lôk vovak ba evak i vose hi ôdônj ju. Ba idum ek ini ma Pol hananj abô te havenj yam nena, “Lovak Mathenj bôk hananj abô avanônj hadêj libumi halôk plopet Aisaia ba hananj aêntêk,

²⁶ “Nu êndêj avômalô takêntêk ba onanj êndêj i nena,

“Wak nômbêj intu ma tem nodanjô abô, ma dojtom tem miñ hatôm noyala anêj ôdônj ami;

Ma wak nômbêj intu ma tem ôngô nômlate, ma dojtom miñ hatôm nôpôm anêj ôdônj ami.”

²⁷ Ek malê nena avômalô takêj iniñ auk ma thektheke,

ma ibi lenjinhavinj sinj,
lôk ivuliv maleninj sinj.

Ma mi, ma tem nêgê tak esak maleninj,

* 28:18: Ap 26:31 * 28:19: Ap 25:11 * 28:20: Ap 26:6-7 * 28:22: Ap 24:14

lôk nedaŋô êndôk leŋiŋôndôŋ,
 lôk neja ênjêk iniŋ auk
 ma tem nede kapôlôŋiŋ liliŋ ek yandum
 thêlô ba nimbitak mavi.' *Aisaia*

6:9-10

²⁸ “Aêŋ ba noyala katô nena Wapômbêŋ
 hêv anêŋ abô hathak anêŋ bulubiŋ hadêŋ
 avômalô loŋ buyaŋ ba tem thêlô neja thô.”

²⁹ [Pol hanaŋ abô êŋ yôv, êŋ ma avômalô
 Islael etak yani ba i. Ma êkôki hathak anêŋ
 abô takatu.]*

³⁰ Hatôm sondabêŋ ju ma Pol hamô
 unyak atu ba yanida hêv vuli ma hawa
 avômalô takatu ba êlêm ek nêgê yani thô lôk
 lamavi. ³¹ Ma yani hamiŋ lôklokwaŋ ma kô
 mi ma hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ
 loŋ lôkliŋyak ma hadôŋ avômalô hathak
 Anyô Bêŋ Yisu Kilisi. Ma anyôla miŋ hamiŋ
 yani loŋ siŋ ami.

* **28:29:** Nê lôkauk vi leŋiŋhabi nena abô 28:29, ma Luk da miŋ hato ami, ma anyôla hato havenŋ yam.

Kapya atu ba Pol hatô hi Lom Abô môn

Pol hamô Kolin mena Senklia la ma hatô kapya êntêk hadêj avômalô êvhaviñ takatu ba êmô Lom. Yani da miñ bôk hi Lom ami. Lôk aposel la miñ hamô haviñ thêlô ek êndôn i ami. Thêlô bêj anôn ma nê loj buyañ, ma doho intu nê Israe. Pol anêj auk nena tem ni Lom ek ênjê thêlô, ma donjom môn ma enja avômalô Kolin lo Masedonia iniñ da takatu ba êv ek nê avômalô êvhaviñ anêj Jelusalem takatu ba bôm bêj hapôm i ba ewa malaiñ sa am. Ba intu hatô ek injik thô nena tem ni ek ênjê thêlô vêm ma ni Spen ek enañ Wapômbên anêj Abô Mavi êndên i. Thêlô ma nê daluk ba miñ bôk elañô abô dokte hathak Yisu ami.

Ma hatô kapya êntêk ek hanañ bêj halêm yaiñ hathak Wapômbên anêj lojônndê atu ba hadum ba avômalô ibitak thêthônj hathak iniñ êvhaviñ. Ma hadum ek enañ bêj nena aisê ba avômalô Israe bêj anôn êvôlinj dômiñ hadên Yisu. Hato nena embenj yam ka tem avômalô Israe bêj anôn nedañô Yisu anêj abô ba nesopa.

Hato kapya êntêk hadên 57 AD la.

Pol hatô anêj lamavi hadên avômalô Lom

¹ *Ya Pol, Yisu Kilisi anêj anyô ku, yahato kapya êntêk. Wapômbên bôk halam ya ek yambitak aposel ma hatak ya ek yanañ anêj Abô Mavi êj bêj. ² *Abô Mavi êj ma bôk habutiñ ek nê ba anêj plopet bôk enañ bêj hêk kapya mathenj atu. ³ Abô Mavi êj ma hanañ hathak anêj Nakaduñ atu ba halêm pik hatôm anyô ba habitak anêj Kiñ Devit anêj thalalenj. ⁴ Wapômbên hik yani liñ hêk nama ba hathak Lovak Mathenj hik yani thô nena Wapômbên Nakaduñ Lôklokwanj. Yani ma Yisu Kilisi, alalôaniñ Anyô Bêj. ⁵ *Hathak yani, Wapômbên habi anêj wapôm sam hadên yêlô ba hadum yêlô abitak anêj

aposek ek nandom avômalô loj buyañ lôkthô ek nênimimbiñ ba nesopa yani ek nênim athênj bêj êndên yani. ⁶ Ma halam môlô aênj iyom ek numbitak Yisu Kilisi anêj imbiñ.

⁷ *Yahato kapya êntêk hadênj môlô takatu ba Wapômbên lahaviñ anêj Lom. Yani halam môlô ek numbitak anêj avômalô mathenj. Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bêj Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbiñ môlô.

Pol lahaviñ ênjê avômalô Lom

⁸ Abô takatu ba yahadum ek yanañ êmôn ma avômalô pik bêj êntêk lôkthô enañ hathak unim ôêvhaviñ. Ba intu yalenjhabi môlô ba yahêv yalenjmavi hadênj yenañ Wapômbênj hathak Yisu Kilisi anêj athênj. ⁹ Yahathak yahadum Wapômbênj anêj ku lôk yakapôlônj lôkthô ba intu yahanañ Abô Mavi hathak Nakaduñ bêj. Ma yanida hayala nena yahathak yahatenj mek velelele ek môlô ¹⁰ *ma miñ yalenjpalinj ami. Bôk yahatenj mek bôbô ba yahanañ hik anêj lahaviñ liñ hatôm êpôm lojônndê te ek yasôk yangê môlô mena mi e? ¹¹ Yahêk lélé ek yangê môlô ek yanênim môlô Lovak Mathenj anêj mek mavi doho ek embatho môlônim ôêvhaviñ loj. ¹² Ek batu môlônim ôêvhaviñ embatho yenañ loj ma yenañ embatho môlônim loj. ¹³ *Aiyanj thêlô, noyala katô nena wak bêj anôn yalenjhabi yasôk yangê môlô, ma donjom nônim lomaloma habitak ba havasiñ ya. Yahadum ku lomaloma haviñ avômalô loj buyañ ba yahayê ku takênj anêj anôn habitak. Ba intu yalenjhaviñ yasôk ek yandum ku imbiñ môlô ek anêj anôn imbitak aênj iyom. ¹⁴ Wapômbênj hêv ku hadênj ya ek yanañ anêj Abô Mavi êndênj avômalô sapênj, avômalô ngwêk lôk avômalô alonañ, ma nê lôkauk lôk nê thônjôthônj. Ba intu miñ hatôm yatak ku êj ami. ¹⁵ Aênj ba yahapôviñ ya ek yanañ Wapômbênj anêj Abô Mavi êndênj môlô avômalô Lom imbiñ.

Abô Mavi ma Wapômbênj anêj lôklokwanj

* **1:1:** Ap 9:15 * **1:2:** Lom 16:25-26 * **1:5:** Ap 26:16-18; Gal 2:7-9 * **1:7:** Nam 6:25-26 * **1:10:** Ap 19:21; Lom 15:23 * **1:13:** Ap 19:21 * **1:16:** Mak 8:38; Ap 13:46; 1Ko 1:18-24

16 *Abô Mavi ma Wapômbên anên lóklokwan ek nêma avômalô sapên atu ba êvhavin bulubîn. Ba intu ya miñ mama ek yanañ abô êñ bên ami. Môñ ma hêv avômalô Israêl bulubîn vêm ma avômalô loñ buyañ. 17 *Abô Mavi êñ intu hik Wapômbên anên loñôndê atu ba endam avômalô nena thêthôn thô. Loñôndê êñ ma êvhavin iyom, ma miñ loñôndê yan hêk ek nimbitak thêthôn êñjêk Wapômbên ma ami. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êvhavin Wapômbên, ma tem endam i nena avômalô thêthôn ek nêmo lôkmala.” *Habakuk 2:4*

Avômalô sapên êvôlin dômin hadên Wapômbên

18 Wapômbên leñ lêk hik anên lamanin thô hadên avômalô lôkthô atu ba êvôlin dômin hadên yani ba idum kambom lomaloma. Inin kambom takên intu haluvin abô avanôn. 19 *Bôk Wapômbên hik auk anôn hathak yanida thô hadên avômalô sapên ba intu bôk eyala yôv hêk kapôlônin. 20 *Anyôla miñ hatôm êñjê Wapômbên esak ma ami. Ma donjom yani hapesañ pik lo leñ ma hathak nôma takên, thêlo hatôm neyala nena yani ma yanđa ek malê nena yani ma Wapômbên. Ma anên lóklokwan bôk hamô bô ba tem êmô êtôm wak nômbên intu sapên. Aên ba avômalô lôkthô bôk eyala yôv, ba miñ hatôm nesavuthin ba nenan nena êthôn Wapômbên ami. 21 *Avanôn, thêlo bôk eyala Wapômbên ma donjom miñ êbô anên athên lôk êv leñimavi hadên yani ami. Mi, inin auk hi mayaliv ba êtôm nê molo ba intu momanin havalon inin auk molo êñ loñ denañ. 22 *Thêlo eson nena thêlo ma nê lôkauk bên ma donjom mi, thêlo lôkthô ibitak nê molo. 23 *Ba intu miñ êv yen hadên Wapômbên lôkmangin atu ida hamô aên ami. Mi, êv yen hadên dahô takatu ba epesañ hatôm nê pik takatu ba êmô vauna lôk menak ma alim lôk umya.

24 Aên ba Wapômbên hatak thêlo ek nindum sek lônngôn lomaloma hatôm inin thethañak habi alak ba intu thêlo êv mama

hadên thêlôda leñvin kupik. 25 Thêlo êdô neja auk anôn esak Wapômbên ba ethavuthin hathak abôyan. Ma êv yen hadên nôma takatu ba Wapômbên hapesañ ba idum inin ku, ma nômkama lôkthô anên alañ atu ba hapesañ ma mi. Wapômbên êñ intu nambô wak nômbên intu sapên. Avanôn.

26 Aên ba Wapômbên hatak thêlo ek nesopa inin thethañak mama takên. Ba intu inin avi êdô auk mavi atu nêjêk imbin anyô ma êwê hathak auk lokban. 27 *Ma anyô aên iyom êdô auk mavi nêjêk imbin avi ba inin thethañak halin i ek nêndên i. Ba intu idum nôma mama bên hathak anyô yan ba ewa kambom êñ anên vuli viyan hathak thêlôda leñvin kupik.

28 Thêlo êdô neyala Wapômbên ba intu hatak i ek nesopa inin auk ôvathek takên ek nindum nôma takatu ba miñ mavi ami. 29 Thêlo kapôlônin putup hathak kambom lomaloma lôk lokban ma palon lôk leñinđan. Ma malenkilik lôk nijik anyô vônô ma nijik vovak ma abôyan lôk ewa auk kambom hathak anyô vi. Ma etatale avômalô 30 lôk enañ abôma hathak anyô yan. Ma êpôlik ek Wapômbên, ma epek hathak avômalô vi, ma leñinhabi nena thêlôda iyom intu mavi. Ma ethak eban thêlôda, ma êbôlêm kambom lukmuk lomaloma ek nindum, ma miñ êwê taluvi lo lami inin abô vubin ami. 31 Thêlo ma nê auk mi, lôk miñ esopa inin abô ami, ma leñinavin mi, lôk miñ ethak êv kapôlônin ami. 32 Thêlo eyala abô thêthôn takatu ba Wapômbên bôk hanañ nena nê takatu ba idum nôma takên tem nêpôm nana. Ma donjom idum havôhi thêthô lôk leñimavi ek vi atu ba idum nôma takên havin.

2

Wapômbên anên hadum abô ma thêthôn

1 *Môlo doho lêk lemimhabi nena, “Avanôn bin, avômalô takên ma nê kambom.” Ma donjom yahanañ nena môlo ma nê kambom aên iyom ba intu môlo bônôn. Otatale thêlo ma hatôm otatale amda ek malê nena môlo udum hatôm atu

* 1:17: Lom 3:21-22 * 1:19: Ap 14:15-17; 17:24-28 *
 Jer 10:14; 1Ko 1:20 * 1:23: Lo 4:15-19; Sng 106:20

* 1:20: Jop 12:7-9; Sng 19:1 * 1:21: Ep 4:17-18 * 1:22:
 1:27: Wkp 18:22; 20:13; 1Ko 6:9 * 2:1: Mat 7:1-2; Jon 8:7

ba thêlô idum. ² Wapômbêḡ halanô abô, êḡ ma hêv malaiḡ hadêḡ avômalô takatu ba idum kambom. Ma alalô ayala nena yani hayala nômkama sapêḡ ba intu anêḡ hadum abô ma thêthônḡ iyom. ³ Ma tem endanô iniḡ abô ba nêḡ malaiḡ êndêḡ i esak iniḡ kambom. Ma môlô udum kambom aêḡ iyom ba osonḡ nena tem miḡ endanô môlônim abô ba nêḡ malaiḡ êndêḡ môlô imbiḡ ami e? Mi. ⁴ *Wapômbêḡ hadum mavi anônḡ hathak alalô ba intu hamô malinyaô ba miḡ hêv kambom anêḡ vuli viyanḡ kethêḡ ami. Hosonḡ nena êḡ ma nôḡm oyanḡ e? Miḡ hoyala nena Wapômbêḡ hadum mavi êḡ ek hêv thalek hêk ek môlô node kapôlômim liliḡ ba nosopa yani ami e?

⁵ Ma donḡtom môlônim auk ma thek-thek kambom ba miḡ ole kapôlômim liliḡ ami. Aêḡ ba môlô usup Wapômbêḡ anêḡ lamaiḡ hathak amda ba tem êpôm môlô êndêḡ anêḡ waklavônḡ endanô abô. Wak êḡ ma anêḡ lamaiḡ atu ba thêthônḡ tem êlêḡm yaiḡ. ⁶ *Ma tem nêḡm anyô tomtom iniḡ vuli êtôm nôḡm takatu ba bôk idum. ⁷ Nê takatu ba idum mavi havôhi thêthô ek neja lôkmanḡḡiḡ lôk athêḡ bêḡ ma lôkmala atu ba anêḡ danḡ mi ma Wapômbêḡ tem nêḡm lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ êndêḡ i. ⁸ *Ma donḡtom ḡê takatu ba idum palonḡ lôk êpôlik hathak abô avanônḡ ma idum kambom thêthô ma tem nêpôm Wapômbêḡ anêḡ lamaiḡ lôk vovanḡ. ⁹ Avanônḡ biḡ, avômalô lôkthô atu ba idum kambom thêthô ma Wapômbêḡ tem nêḡm malaiḡ lôk vovanḡ êndêḡ i, avômalô Islael êmônḡ ma avômalô lonḡ buyanḡ nembenḡ yam. ¹⁰ Ma donḡtom avômalô lôkthô atu ba idum mavi ma tem neja lôkmanḡḡiḡ lôk athêḡ bêḡ ma kapôlônḡḡiḡ ênjêk yaô, avômalô Islael êmônḡ ma avômalô lonḡ buyanḡ nembenḡ yam. ¹¹ Ek malê nena Wapômbêḡ hadum kobom donḡtom hadêḡ avômalô lôkthô, avômalô Islael lôk avômalô lonḡ buyanḡ haviḡ.

¹² Avômalô lonḡ buyanḡ idum kambom ma tem Wapômbêḡ indum abô ba nêḡm vovanḡ êndêḡ i. Thêlô miḡ eyala Mose anêḡ balabuḡ ami ba intu Wapômbêḡ tem miḡ enja

balabuḡ êḡ ba indum abô ek i ami. Aêḡ iyom ma avômalô Islael idum kambom ma tem Wapômbêḡ indum abô ba nêḡm vovanḡ êndêḡ i. Thêlô eyala Mose anêḡ balabuḡ ba intu tem Wapômbêḡ enja balabuḡ êḡ ba indum abô ek i. ¹³ Ek malê nena ḡê takatu ba elanô abô balabuḡ ma miḡ êwê vibiḡ ami ma Wapômbêḡ miḡ halam i nena ḡê thêthônḡ ami. Mi, ḡê takatu ba êwê vibiḡ iyom, intu Wapômbêḡ halam i nena ḡê thêthônḡ. ¹⁴ *Avômalô lonḡ buyanḡ miḡ eyala Mose anêḡ abô balabuḡ ami, ma donḡtom doho esopa abô balabuḡ êḡ vi hathak ida iniḡ leḡḡiḡhabi. Ba intu hik thô nena eyala malê atu ba mavi lo kambom. ¹⁵ Aêḡ ba iniḡ kobom hik thô nena eyala Wapômbêḡ anêḡ balabuḡ hêk kapôlônḡḡiḡ. Ma wak doho ma iniḡ auk hanaḡ thêlôda bêḡ, ma wak doho ma iniḡ auk hanaḡ nena thêlô idum mavi. ¹⁶ Nôm takêḡ tem imbitak êndêḡ waklavônḡ atu ba Wapômbêḡ hatak ek Yisu Kilisi endanô abô. Ma tem indum abô esak avômalô iniḡ auk lonḡ kapô. Abô Mavi atu ba yahananḡ intu hanaḡ aêḡ.

Avômalô Islael lôk abô balabuḡ

¹⁷ Môlô vi olam am nena Islael. Môlô lemimhabi nena owa Mose anêḡ abô balabuḡ ba intu Wapômbêḡ tem enja môlô thô. Lôk obam am nena, “Yêlô ma Wapômbêḡ anêḡ avômalô.” ¹⁸ Ma Wapômbêḡ anêḡ abô bôk hadônḡ môlô ba intu oyala malêla takatu ba Wapômbêḡ lahaviḡ ma malêla takatu ba mavi anônḡ. ¹⁹⁻²⁰ *Ma môlô lemimhabi nena abô balabuḡ ma môlô unim ba oyala auk lôk abô avanônḡ sapêḡ. Ba intu lemimhabi nena hatôm nondom ḡê malenḡḡiḡ pusip lôk nôḡnêḡm deda êndêḡ avômalô takatu ba êḡmô momanḡḡiḡḡiḡ lôk unḡwik auk thô ek avômalô auk thônḡôthônḡ lôk auk pulusik e?

²¹ *Avanônḡ, ôdônḡ avômalô vi, ma aisê ka miḡ ôdônḡ amda ami? Ma onanḡ nena avômalô miḡ neja vani ami. Ma môlôda? ²² Ma onanḡ nena miḡ nindum sek imbiḡ anyô yanḡ yanavi ami, ma môlôda udum mena mi e? Ma ôdô ḡḡôk, ma donḡtom owa iniḡ nômkama vani hayô iniḡ malak matheḡ e? ²³ Ma obam am hathak abô

* 2:4: Ep 1:7; 2Pi 3:15

* 2:6: Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 16:27; 2Ko 5:10

* 2:8: 2Te 1:8

* 2:14: Ap 10:35

* 2:19-20: 2Ti 3:5

* 2:21: Mat 23:3-4

balabuŋ ma doŋtom ômô lu êŋ ma hatôm otauviŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. ²⁴ Hatôm bôk eto nena,

“Môlô Israeŋ udum kambom ba intu avômalô loŋ buyaŋ enaŋ abôma hathak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.”

Aisaia 52:5

²⁵ Môlô osopa balabuŋ, êŋ ma tabô nenŋothe anyô iniŋ kupik ma nô mavi. Ma doŋtom ômô balabuŋ lu, êŋ ma ubitak hatôm nê takatu ba miŋ enŋothe iniŋ kupik ami. ²⁶ *Ma aêŋ iyom ma nê takatu ba miŋ enŋothe iniŋ kupik ami ma doŋtom esopa balabuŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem ênjê i êtôm nê enŋothe kupik haviŋ. ²⁷ Avanôŋ, môlô avômalô Israeŋ owa Wapômbêŋ anêŋ kapy a balabuŋ ba enŋothe unim kupik vé. Ma doŋtom ômô balabuŋ lu ba avômalô loŋ buyaŋ takatu ba miŋ enŋothe iniŋ kupik vé ami ma esopa abô balabuŋ tem nenaŋ môlônim kambom bêŋ. ²⁸⁻²⁹ *Ôpatu ba habitak anêŋ Israeŋ ba enŋothe anêŋ kupik vé, ma doŋtom kapô lôk auk miŋ hamô haviŋ Wapômbêŋ ami, miŋ Israeŋ anôŋ ami. Mi, Israeŋ anôŋ ma ôpatu ba anêŋ kapô hamô haviŋ Wapômbêŋ. Ma tabô enŋothe kupik anôŋ ma miŋ kupik viyaiŋ hatôm balabuŋ hanaŋ ami. Mi, tabô enŋothe kupik anôŋ ma Lovak Mathen da hanŋothe tabô êŋ hêk anyô kapô. Ôpêŋ ma avômalô miŋ eham ami. Mi, Wapômbêŋ da habam yani.

3

Kobom kambom miŋ hatôm indum ba Wapômbêŋ etak anêŋ balabuŋ ami

¹ Aêŋ ba malê mavi te intu hêk ek avômalô Israeŋ? Ma enŋothe kupik, ma malê mavi te tem êpôm i? ² Mavi lomaloma bêŋ anôŋ hêk! Nôm môŋ ma Wapômbêŋ bôk hêv anêŋ abô halôk thêlô bahenŋ ek neyabiŋ.

³ Ma doŋtom nê Israeŋ doho miŋ êvhaviŋ ami. Ba intu nô mavi êŋ hatôm indum ba Wapômbêŋ etak anêŋ balabuŋ e? ⁴ Mi anôŋ! Avômalô lôkthô ma avômalô abôyaŋ, ma doŋtom Wapômbêŋ da hanaŋ abô avanôŋ ba hasopa anêŋ abô iyom. Hatôm bôk eto nena,

“Abô takatu ba honaŋ,

ma tem nêgê nena abô avanôŋ iyom.

Ma avômalô idum abô ek o,

ma tem ômô i lu.”

Kapy a Yen 51:4

⁵ Yêlôaniŋ kambom hik Wapômbêŋ anêŋ thêthôŋ thô halêm yaiŋ. Aêŋ ba avômalô pik doho enaŋ nena, “Wapômbêŋ hik anêŋ lamanŋ thô ba hêv vovaŋ viyaŋ hathak yêlôaniŋ kambom, êŋ ma hadum kambom.” ⁶ Êŋ ma lokbaŋ! Wapômbêŋ miŋ thêthôŋ ami, ma tem indum abô thêthôŋ aisê esak avômalô pik sapêŋ? ⁷ Ma anyôla tem enaŋ nena, “Yenaŋ abôyaŋ hik thô nena Wapômbêŋ anêŋ abô ma avanôŋ ba nanêm athêŋ lôkmanŋiŋ êndêŋ yani. Ma doŋtom, aisê ka Wapômbêŋ hayê ya nena anyô kambom ba hanaŋ ya bêŋ?” ⁸ Abô êŋ ma hatôm abô kambom atu ba bôk doho enaŋ, “Alalô nandum kambom ek nô mavi imbitak.” Ma avômalô doho esau nena yahanan abô êŋ. Aêŋ ba malaiŋ takatu ba tem êpôm i ma thêthôŋ.

Anyô thêthôŋ la miŋ hamô ami

⁹ *Aêŋ ba alalô nanaŋ aisê? Avômalô Israeŋ iyom intu mavi hêk Wapômbêŋ ma, ma avômalô loŋ buyaŋ ma mi e? Mi, bôk yahanan yôv nena alalô lôkthô ma amô kambom viŋ, avômalô Israeŋ lôk avômalô loŋ buyaŋ haviŋ. ¹⁰ Hatôm bôk eto nena, “Anyô thêthôŋ la miŋ hamô ami. Mi anôŋ.

¹¹ Ma anyô lôkauk mavi la miŋ hamô ami.

Lôk anyôla miŋ habôlêm Wapômbêŋ ami.

¹² Avômalô lôkthô êvôliŋ dômiŋiŋ hadêŋ Wapômbêŋ ba intu ibitak êtôm nô mavi oyaŋ. *Kapy a Yen 14:1-3; 53:1-3; Sav 7:20*

Ma miŋ anyôla hadum mavi ami, milôk.

¹³ Abô takatu ba hale thêlô veŋiŋbôlêk ma ôvpalê hatôm elav anyô ŋama iniŋ lôv abôlêk vé.

Thêlô ethak enaŋ abôyaŋ bêŋ anôŋ hale veŋiŋbôlêk. *Kapy a Yen 5:9*

Ma iniŋ abô hatôm umya kambom anêŋ siniŋ. *Kapy a Yen 140:3*

¹⁴ Wak nômbêŋ intu ma thêlô enaŋ abôma lôk lenŋiŋŋa. *Kapy a Yen 10:7*

¹⁵ Ma elom even ek nijik anyô vônô.

* 2:26: Gal 5:6 * 2:28-29: Lo 30:6; Kol 2:11 * 3:9: Lom 1:18-2:24; 3:23

- 16 Loṅ takatu ba thêlô i, ma ibuliṅ avômalô ba êv malaiṅ hadêṅ i.
- 17 Ma êthônṅ bôk lo loṅ nêmo labali imbiṅ avômalô vi paliṅ. *Aisaia 59:7-8*
- 18 Ma miṅ êkô dokte ek Wapômbêṅ ami.” *Kapya Yen 36:1*
- 19 Alalô bôk ayala yôv nena abô balabuṅ takêṅ ma hanaṅ hathak avômalô Is-lael takatu ba êmô balabuṅ vi biṅ. Ba intu avômalô Is-lael lôk avômalô pik sapêṅ bônônṅ iyom hathak Wapômbêṅ hanaṅ iniṅ kambom bêṅ. 20 *Aêṅ ba anyôla miṅ hatôm esopa balabuṅ ba imbitak thêthônṅ ênjêk Wapômbêṅ ma ami. Mi, balabuṅ hathak hik alalôaniṅ kambom thô hadêṅ alalôda.

Alalô abitak thêthônṅ hathak aêvhaviṅ iyom

21 Ma doṅtom lêk Wapômbêṅ hik loṅondê yaṅda thô hadêṅ alalô ek nambitak thêthônṅ ênjêk yani ma. Ma Mose lôk plopet bôk enaṅ hathak loṅondê êṅ yôv. Ma loṅondê êṅ miṅ hanaṅ hathak nesopa balabuṅ ami. Mi. 22 *Loṅondê êṅ ma aêntêk. Wapômbêṅ halam avômalô takatu ba êvhaviṅ Yisu Kilisi nena thêthônṅ. Avômalô Is-lael lôk avômalô loṅ buyaṅ sapêṅ ma imbitak thêthônṅ hathak loṅondê doṅtom êṅ iyom. 23 Ek malê nena lôkthô idum kambom ba êv yak ba miṅ hatôm nêmo lôkmanṅiṅ êtôm Wapômbêṅ ami. 24 *Aêṅ ba intu Wapômbêṅ habi anêṅ wapôm sam ba hapesaṅ loṅondê ek avômalô nimbitalak thêthônṅ. Hadum aêṅ hathak lôkmala atu ba Yisu Kilisi hêv ek hapole ṅê takatu ba êvhaviṅ iniṅ kambom anêṅ malaiṅ vê. 25 Wapômbêṅ hatak Yisu Kilisi hêk avômalô maleniṅ ek ema ba eṅgasô anêṅ thalaleṅ êtôm da ek enja alalôaniṅ kambom anêṅ vovaṅ. Ba intu alalô aêvhaviṅ, êṅ ma Wapômbêṅ tem etak anêṅ lamaniṅ atu hathak alalô. Êṅ ma hik thô nena yani bôk hadum thêthônṅ hathak avômalô takatu ba bôk êmô hamônṅ vêm ka Kilisi hama hathak a. Thêlô idum kambom, ma miṅ hadum abô kethenṅ ek i ami. Mi, havalonṅ lôkthô iniṅ kambom loṅ aleba hatak hayô hamô Yisu iyom. 26 Ma lêk hik thô nena yanida ma thêthônṅ ba

hapesaṅ loṅondê ek halam avômalô takatu ba êvhaviṅ Yisu nena thêthônṅ.

27 Aêṅ ba opalê hatôm embam yanida? Mi anônṅ, ek malê nena alalô miṅ adum ku asopa balabuṅ ek nambitak thêthônṅ ênjêk Wapômbêṅ ma ami. Mi, aêvhaviṅ iyom. 28 Alalô aêvhaviṅ nena ôpatu ba hêvhaviṅ iyom intu hamô thêthônṅ hêk Wapômbêṅ ma. Ma ku esopa balabuṅ miṅ hatôm indum ôpêṅ imbitak thêthônṅ ami. Mi. 29 *Wapômbêṅ ma avômalô Is-lael iyom iniṅ Wapômbêṅ e? Mi, yani ma avômalô loṅ buyaṅ iniṅ Wapômbêṅ haviṅ. 30 *Ek malê nena Wapômbêṅ ma doṅtom iyom. Ma hik loṅondê doṅtom iyom thô ek nambitak thêthônṅ ênjêk yani ma. ṅê takatu ba eṅgothe iniṅ kupik ba êvhaviṅ ma Wapômbêṅ tem endam i nena ṅê thêthônṅ. Ma ṅê takatu ba miṅ eṅgothe iniṅ kupik ami ba êvhaviṅ ma Wapômbêṅ tem endam i imbiṅ nena ṅê thêthônṅ. 31 *Lêk aisê? Alalô adum êvhaviṅ hi bêṅ ma balabuṅ tem imbitak êtôm nôm oyaṅ e? Mi, êvhaviṅ havatho balabuṅ loṅ.

4

Wapômbêṅ halam Ablaham nena anyô thêthônṅ hathak anêṅ hêvhaviṅ

1 Alalô leniṅimbi bumalô Ablaham. Yani hadum aisê ba habitak thêthônṅ? 2 Yani hadum ku ba habitak thêthônṅ ba intu yani hatôm êmbôi, e? Mi anônṅ, Wapômbêṅ miṅ lahabi aêṅ ami. 3 *Bôk eto aisê? Eto nena, “Ablaham hêvhaviṅ Wapômbêṅ ba intu halam yani nena anyô thêthônṅ.” *Môṅ Anônṅ 15:6*

4 Anyô te hadum ku ba anêṅ anyô bêṅ hêv yani vuli, êṅ ma nanaṅ nena hêv anêṅ anyô ku vuli ma miṅ nanaṅ nena anêṅ anyô bêṅ hêv anêṅ wapôm hadêṅ yani ami. 5 Ma doṅtom anyô miṅ hatôm indum ku ek imbitak thêthônṅ ami. Mi, hêvhaviṅ Wapômbêṅ iyom, ma tem Wapômbêṅ endam yani nena anyô thêthônṅ. Wapômbêṅ ma ôpatu ba halam ṅê kambom nena thêthônṅ. 6 Devit bôk hanaṅ aêṅ iyom hathak avômalô takatu ba miṅ idum ku ek nimbitalak thêthônṅ ami, ma

* 3:20: Sng 143:2; Lom 7:7; Gal 2:16 * 3:22: Gal 2:16
6:4; Gal 3:20 * 3:31: Mat 5:17 * 4:3: Gal 3:6

* 3:24: Lom 5:1 * 3:29: Lom 10:12 * 3:30: Lo

hathak loṅbô ek êpôpêk loṅôndê ek alalô nambitak thêthôn.

5

Alalô lêk amô labali haviṅ Wapômbêṅ

¹ Alalô aêvhaviṅ ba Wapômbêṅ halam alalô nena avômalô thêthôn. Aêṅ ba lêk amô labali haviṅ Wapômbêṅ hathak alalôaniṅ Anyô Bêṅ Yisu Kilisi. ² Hathak aêvhaviṅ ma yani hawa alalô ba hadô hamô Wapômbêṅ anêṅ wapôm kapô atu ba êntêk lêk amô. Ma alalô aêv maleṅiṅ lôk leṅiṅmavi ek namô Wapômbêṅ anêṅ lôkmanṅiṅ kapô. ³ *Ma aêṅ iyom ma alalô leṅiṅmavi esak malaiṅ takatu ba hapôm alalô ek malê nena alalô bôk ayala nena malaiṅ takêṅ tem indum ba alalô namiṅ lôklokwaṅ. ⁴ Ma amiṅ lôklokwaṅ, êṅ ma hik thô nena alalô amô malaiṅ takêṅ lu. Ma amô malaiṅ takêṅ lu, êṅ ma havatho alalô loṅ ek nanêm maleṅiṅ. ⁵ Ma aêv maleṅiṅ êṅ miṅ hatôm indum alalô kapôlôṅiṅ malaiṅ ami. Mi, Wapômbêṅ bôk hangasô anêṅ lahaviṅ halôk alalô kapôlôṅiṅ hathak anêṅ Lovak Matherṅ atu ba hêv hadêṅ alalô.

⁶ Nodaṅô. Bôk alalô lokwaṅ mi ba apôlik hathak Wapômbêṅ ma hadêṅ anêṅ waklavôṅ atu ba yanida hatak ma hêv Yisu halêm ba hama hathak alalô. ⁷ Hatôm anyôla ema ek enja anyô thêthôn yaṅ anêṅ loṅ e? Injo, betha wakla intu anyô yaṅ hêv anêṅ lôkmala ek nêṅ anyô mavi yaṅ sa la. ⁸ *Ma doṅtom Wapômbêṅ hik anêṅ lahaviṅ alalô thô aêntêk. Alalô adum kambom denaṅ ma Kilisi hêv anêṅ lôkmala ba hama ek alalô. ⁹ *Ma lêk Wapômbêṅ halam alalô nena thêthôn hathak Yisu anêṅ thalaleṅ. Aêṅ ba intu nayala nena hathak yani ma tem nêṅ alalô vê ênjêk anêṅ lamaniṅ. ¹⁰ Sêbôk ma alalô lôk Wapômbêṅ apôlik hathak i, êṅ ma hapesaṅ abô haviṅ alalô hathak Nakaduṅ anêṅ ṅama ek nambitak anêṅ ṅê môlô. Ma lêk alalô ma anêṅ ṅê môlô ba intu ayala katô nena tem nêṅ alalô bulubiṅ esak anêṅ lôkmala. ¹¹ Ma nôm mavi yaṅ ma aêntêk. Hathak Anyô Bêṅ Yisu Kilisi ma alalô abitak Wapômbêṅ anêṅ ṅê môlô

ba intu alalô athak leṅiṅmavi anôṅ hathak Wapômbêṅ.

Ṅama halêm anêṅ Adam ma lôkmala halêm anêṅ Kilisi

¹² *Kambom halêm pik hathak anyô doṅtom iyom ma ṅama halêm pik hathak kambom. Avômalô pik lôkthô idum kambom ba intu ṅama hapôm sapêṅ. ¹³ *Abô balabuṅ mi denaṅ ma kambom bôk hamô pik yôv. Ma Wapômbêṅ miṅ hakatuṅ avômalô iniṅ kambom tomtom ami ek malê nena balabuṅ mi denaṅ. ¹⁴ Avômalô takatu ba evenṅ Adam yam ba hi hayô waklavôṅ Wapômbêṅ hêv balabuṅ hadêṅ Mose ma miṅ êmô balabuṅ lu hatôm Adam ami. Ek malê nena thêlô miṅ êmô balabuṅ kapô ami. Ma doṅtom ṅama hayabiṅ thêlô sapêṅ.

Ma Adam ma hatôm anyô yaṅ atu ba haveṅ yam anêṅ dahô. ¹⁵ Adam ma anyô doṅtom, ma doṅtom hamô Wapômbêṅ anêṅ balabuṅ lu ba avômalô bêṅ anôṅ ema. Ma Yisu Kilisi, yani ma anyô doṅtom aêṅ iyom. Ma doṅtom hathak yani anêṅ wapôm ma Wapômbêṅ habi anêṅ wapôm sam ba hêv liṅsiṅ ek hêv nôm mavi hadêṅ avômalô bêṅ anôṅ. Ba intu wapôm atu ba Wapômbêṅ hêv ma miṅ hatôm kambom atu ba Adam hadum ami. ¹⁶ Avanôṅ biṅ, wapôm êṅ lôk kambom êṅ iniṅ anôṅ ma yaṅda yaṅda. Kambom anêṅ anôṅ ma aêntêk, Wapômbêṅ hadum abô ba hik kambom êṅ anêṅ malaiṅ thô. Ma wapôm anêṅ anôṅ ma aêntêk, hadum ṅê takatu ba idum kambom lomaloma ibitak thêthôn. ¹⁷ Anyô doṅtom hadum kambom ba intu ṅama hayabiṅ avômalô pik sapêṅ hathak anêṅ kambom. Ma doṅtom Wapômbêṅ anêṅ wapôm ma hamô vuliṅ ek ṅama ba intu avômalô takatu ba ewa Wapômbêṅ anêṅ wapôm atu ba hêv liṅsiṅ tem nimbatak thêthôn. Thêlô tem lovak ek kambom lo ṅama ma nêṅ lôkmala êtôm kiṅ esak anyô doṅtom, ôpêṅ ma Yisu Kilisi.

¹⁸ *Aêṅ iyom ma anyô te hadum kambom te ba intu Wapômbêṅ hadum abô hathak avômalô sapêṅ ba hik iniṅ malaiṅ

* 5:3: Jem 1:2-3; 1Pi 1:5-7 * 5:8: Jon 3:16; 1Jon 4:10

* 5:13: Lom 4:15 * 5:18: 1Ko 15:22

* 5:9: Lom 1:18; 2:5; Ep 2:3-5 * 5:12: Stt 3:6; Lom 6:23

lilin hathak auk pik. Sêbôk ma môlô ôêv lemvimkupik bula ek lônghôlôn imbitak môlônim alaŋ ek kambom indumbak ni ba ni. Ma doŋtom lêk ma nônem lemvimkupik lôkthô ek thêthôn imbitak môlônim alaŋ ek êmbôv môlô ni êndêŋ mathen.

²⁰ Sêbôk ma môlônim alaŋ ma kambom. Ba miŋ ômô thêthôn anêŋ lôklokwaŋ vibiŋ ami. ²¹ Ma bôk owa anôŋ alêla hêk kambom anêŋ? Mi, nôm takêŋ anêŋ anôŋ ma ŋama iyom ba lêk môlô mama hathak. ²² Ma doŋtom lêk Kilisi hapole môlô vê hêk kambom anêŋ lôklokwaŋ ba Wapômbêŋ lêk habitak môlônim alaŋ. Ba ku êŋ anêŋ anôŋ lêk hadum môlô ubitak mathen ba tem nômô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. ²³ *Avômalô takatu ba idum kambom anêŋ ku tem neja kambom anêŋ vuli, êŋ ma ŋama. Ma doŋtom avômalô takatu ba êmô haviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ tem imbi anêŋ wapôm sam oyaŋ biŋ ba nêmbô lôkmala atu ba nêmbô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ i.

7

Lêk asopa loŋôndê lukmuk

¹ Aiyaŋ thêlô, môlô oyala balabuŋ katô ba intu oyala nena balabuŋ hayabiŋ avômalô takatu ba êmô lôkmala iyom. Ma takatu ba bôk ema ma mi. ² Anêŋ ôdôn ma hatôm avi atu ba hawa anyô. Thai êmô lôkmala ma balabuŋ havalonŋ thai loŋ. Ma yamalô hama, êŋ ma balabuŋ miŋ havalonŋ yanavi loŋ ami. ³ Aêŋ ba yamalô hamô lôkmala denaŋ ma yanavi hadô ba hi hawa anyô lukmuk, êŋ ma elam yani nena avi sek. Ma doŋtom yamalô hama, êŋ ma balabuŋ miŋ havalonŋ yani loŋ ami ba intu hatôm enja anyô lukmuk ma miŋ nendam yani nena avi sek ami.

⁴ *Aiyaŋ thêlô, môlô ma Kilisi anêŋ liŋkupik. Ba hathak ôdôn êŋ, ma oma hathak balabuŋ ek miŋ eyabiŋ môlô ami ek nosak doŋtom imbiŋ anyô yaŋ. Ôpêŋ ma Kilisi, ôpatu ba Wapômbêŋ hik liŋ hêk ŋama. Aêŋ ba môlô ma Kilisi anêŋ ek uŋgwik anôn mavi êtôm atu ba Wapômbêŋ

lahaviŋ. ⁵ Sêbôk atu ba alalôaniŋ kapôlôninŋ bô hayabiŋ alalô ma balabuŋ habisôk ek nandum kambom. Ba intu lenviŋkupik habi alak ek nandum kambom ba anêŋ anôn ma ŋama. ⁶ *Ma doŋtom lêk alalô ama ek balabuŋ ba intu balabuŋ anêŋ lôklokwaŋ miŋ havalonŋ alalô loŋ hathak loŋbô ami. Ma nandum Wapômbêŋ anêŋ ku ba nasopa loŋôndê lukmuk atu ba Lovak Mathen hik thô hadêŋ alalô. Ma miŋ nasopa balabuŋ atu ba bôk eto anêŋ loŋôndê ami.

Balabuŋ hik kambom thô

⁷ *Aêŋ ba intu yahaŋaŋ nena balabuŋ ma nômbô kambom e? Mi anôn. Balabuŋ mi, ma tem yayala kambom aisê? Balabuŋ te hanaŋ aêntêk, “Miŋ malemkilik esak anyô yaŋ anêŋ nômkama ami.” Hathak abô êŋ iyom, yahayala nena yamalenkilik hathak avômalô vi iniŋ nômkama, êŋ ma kambom. ⁸ Ma doŋtom kambom hawa balabuŋ êŋ ba habisôk ek yamalenkilik esak avômalô vi iniŋ nômkama lomaloma. Balabuŋ mi, ma kambom anêŋ lôklokwaŋ ma mi hatôm ŋama. ⁹ Sêbôk atu ba yahathôn balabuŋ paliŋ, êŋ ma yahasonŋ nena ya ma anyô lôkmala. Ma doŋtom balabuŋ halêm, êŋ ma hatôm kambom hawa anêŋ lôkmala hathak loŋbô ba intu yahayala nena ¹⁰ ya hatôm anyô ŋama. Aêŋ ba yahasonŋ nena balabuŋ tem nêmbô lôkmala êndêŋ ya. Ma doŋtom mi, hêv ŋama hadêŋ ya. ¹¹ *Kambom hawa balabuŋ ba hasau ya hathak ek yandum kambom ek injik ya vônô. ¹² *Aêŋ ba nanaŋ aisê esak abô balabuŋ? Balabuŋ ma nômbô kambom e? Mi, Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ ma mathen lôk thêthôn ma mavi.

¹³ Aêŋ ba nanaŋ nena nômbô mavi êŋ hik ya vônô e? Mi anôn! Kambom da hawa nômbô mavi êŋ ba hadum ek injik ya vônô esak. Ba intu ayê nena kambom ma nômbô ôvathek anôn.

¹⁴ Alalô nayala nena balabuŋ halêm anêŋ Lovak Mathen, ma doŋtom yada ma anyô pik ba kambom ma yenaŋ alaŋ ba yahadum ku hamô yani vibiŋ. ¹⁵ *Miŋ yahayala nômbô atu ba yahadum ami. Malêla takatu ba yalenhaviŋ yandum ma miŋ

* **6:23:** Lom 5:12,15 * **7:4:** Lom 6:2,11 * **7:6:** Lom 6:4; 8:2 * **7:7:** Kis 20:17; Lo 5:21 * **7:11:** Stt 3:13
* **7:12:** 1Ti 1:8 * **7:15:** Gal 5:17

yahadum ami. Ma malêla takatu ba yahapôlik, êñ ma yahathak yahadum. ¹⁶ Yahadum kambom atu ba yahapôlik hathak, êñ ma hik thô nena yenañ auk halôk hathak balabuñ anêñ auk lôk hayala nena balabuñ ma nôm mavi. ¹⁷ Kambom atu ba hamô yakapôlôn iyom intu havôv ya ek yandum kambom. Ma miñ yenañ auk havôv ya ek yandum kambom takêñ ami. ¹⁸ Yalenhaviñ yandum malê atu ba mavi, ma doñtom miñ yahatôm yandum ami. Ba intu yahayala nena nômla mavi te miñ hêk yakapôlôn bô ami. ¹⁹ Nôm mavi atu ba yalen hik ya hathak ek yandum ma miñ yahadum ami. Ma kambom takatu ba yahadô, êñ ma yahadum havôhi thêthô. ²⁰ Avanôn, nôm kambom takatu ba yahadô yandum ma yahathak yahadum, ba intu hik thô nena yada miñ yahadum ami. Mi, kambom takatu ba hamô yakapôlôn da intu hadum nôm êñ.

²¹ Aêñ ba avanôn biñ nena wak nômbên atu ba yalenhaviñ yandum mavi ma kambom hamiñ ya loñ siñ. ²² Ya dahôlôn lamavi hathak Wapômbên anêñ balabuñ, ²³ *ma doñtom lôklokwañ yanña hadum ku hathak yalenvinjukupik ba hik vovak hadên balabuñ atu ba yalenhaviñ yasopa. Lôklokwañ êñ ma kambom anêñ ba lovak ek yalenhaviñ atu ba havalon ya ek yandum anêñ ku. ²⁴⁻²⁵ *Aêñ ba yenañ auk ma aêntêk. Yalenhaviñ Wapômbên anêñ balabuñ imbitak yenañ alañ, ma doñtom yakapôlôn bô hathak hadum ba kambom habitak yenañ alañ. Ai, malaiñ êñ habuliñ ya kambom anôn! Yalenvinjukupik hathak hadum kambom ba intu havôv ya hi loñôndê ñama. Opalê intu hatôm nêma ya sa? Wapômbên hathak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi iyom intu hatôm nêma ya vê ênjêk kambom anêñ lôklokwañ, ba intu yahanañ yalenmavi hadên Wapômbên.

8

Lêk asopa Lovak Mathen anêñ loñôndê lukmuk

¹ Abô takatu ba bôk yahanañ yôv anêñ ôdôn ma aêntêk. Wapômbên tem miñ indum abô ba nêma malaiñ êndên avômalô takatu ba êmô haviñ Yisu Kilisi ami. ² Ek malê nena hathak Yisu Kilisi anêñ ku, ma Lovak Mathen atu ba hêv lôkmala anêñ lôklokwañ hêv alalô vê hêk kambom anêñ lôklokwañ atu ba havôv alalô hi ek nama. ³ Alalôaniñ kapôlôn biñ bô miñ hatôm esopa balabuñ ami ba intu balabuñ êñ miñ hatôm nêma alalô vê ênjêk kambom anêñ lôklokwañ ami. Ma doñtom Wapômbên da hadum nôm êñ hathak hêv Nakaduñ halêma hatôm anyô pik atu ba hadum kambom. Ma hêv yani hatôm da hathak alalôaniñ kambom ba hawa anêñ vovañ. ⁴ *Yani hadum aêñ ek balabuñ injik anêñ anôn imiñ alalô atu ba asopa Lovak Mathen anêñ loñôndê ma miñ kapôlôn biñ bô anêñ loñôndê ami.

⁵ Avômalô takatu ba êmô kapôlôn biñ bô vibiñ ethak lenjñhabi auk takatu ba kapôlôn biñ bô lahaviñ. Ma doñtom avômalô takatu ba êmô Lovak Mathen vibiñ ethak lenjñhabi auk takatu ba Lovak Mathen lahaviñ. ⁶ Ma avômalô takatu ba iniñ auk hasopa kapôlôn biñ bô anêñ auk tem nema. Ma doñtom avômalô takatu ba iniñ auk hasopa Lovak Mathen anêñ auk tem neja lôkmala ba nêma labali. ⁷ Avômalô takatu ba evalon kapôlôn biñ bô miñ hatôm nesopa Wapômbên anêñ balabuñ ami. Ba intu miñ esopa ami ba iniñ auk hapôlik hathak yani. ⁸ Ma avômalô takatu ba kapôlôn biñ bô hayabiñ i miñ hatôm nindum Wapômbên lamavi ami.

⁹ *Ma doñtom môlônim kapôlômim bô miñ hayabiñ môlô ami ma mi. Wapômbên anêñ Lovak Mathen da intu hamô môlô kapôlômim ba hayabiñ môlô. Ma avômalô takatu ba Kilisi anêñ Lovak Mathen mi, thêlô êñ intu miñ yani anêñ ami. ¹⁰ *Udum kambom ba intu unim kupik tem ema. Ma doñtom Kilisi hamô môlô kapôlômim ba bôk ubitak avômalô thêthôn yôv. Aêñ ba dahôlômim lêk hawa lôkmala anôn yôv. ¹¹ Wapômbên bôk hik Yisu Kilisi liñ hêk ñama. Ma anêñ Lovak Mathen hamô môlô kapôlômim, ba hathak Lovak Mathen anêñ

* 7:23: Gal 5:17; 1Pi 2:11 * 7:24-25: 1Ko 15:57 * 8:4: Gal 5:16,25 * 8:9: 1Ko 3:16; 12:3 * 8:10: Gal 2:20

ku ma Wapômbêñ tem nêñ lômala êndên kupik atu ba tem ema aên iyom.

Lovak Mathen hadum ba alalô abitak Wapômbêñ nali

¹² Aên ba aiañ thêlô, alalôaniñ ku hêk ek nasopa Lovak Mathen anên auk ma miñ nasopa kapôlôñiñ bô anên auk esak loñbô ami. ¹³* Mólô osopa unim kapôlômim bô anên auk, êñ ma tem noma. Ma doñtom uik kambom atu ba kapôlômim bô lahaviñ vônô hathak Lovak Mathen, êñ ma tem nôñ lômala. ¹⁴ Wapômbêñ anên avômena ma avômalô takatu ba Lovak Mathen halom i. ¹⁵ * *Wapômbêñ hêv anên Lovak Mathen hadên alalô. Ma Lovak Mathen hadum ek alalô nambitak Wapômbêñ da anên avômena ba intu alañ nena, “Aba, Wakamik!”* Ma miñ hatak alalô hamô yani vibiñ ek nakô esak loñbô ami. ¹⁶ *Ma Lovak Mathen hathak hik alalôaniñ auk loñ nena alalô ma Wapômbêñ anên avômena anôn. ¹⁷ Alalô ma Wapômbêñ anên avômena ba intu tem alalô naja nôñ mavi takatu ba yani bôk habutiñ haviñ anên avômalô. Avanôn, tem naja nôñ mavimavi takên anên Wapômbêñ imbiñ Kilisi. Ma lêk awa vovañ hatôm yani bôk hawa, êñ ma tem naja athên lôkmañgiñ imbiñ yani.

Lôkmañgiñ tem imbitak emben yam

¹⁸ Avanôn, Wapômbêñ tem injik anên lôkmañgiñ thô ek namô kapô. Ba intu yalenñhabi nena malaiñ lomaloma takatu ba lêk hapôm alalô, êñ ma nôñ oyañ lôkthô. ¹⁹ Nômkañma sapên atu ba Wapômbêñ hapesañ ma êvson ba eyabiñ ek nêgê waklavôn atu ba tem yani injik anên avômena thô. ²⁰⁻²¹ *Ek malê nena nôñkañma pik sapên lêk êmô mayaliv. Wapômbêñ habuliñ hathak Adam anên kambom ba hêv malaiñ hadên nôñ takên. Ma nôñ takên miñ leñiñhaviñ aên ami. Nômkañma takatu ba hapesañ lêk epalê ba hatôm êmô koladôn. Ma doñtom wak te tem nêñ nôñ takên vê êñjêk koladôn êñ ba nede yañ imbiñ Wapômbêñ anên avômena takatu ba êmô anên lôkmañgiñ

kapô. Ba intu nôñkañma lôkthô lêk êv maleñiñ.

²² Alalô ayala nena nôñkañma sapên atu ba Wapômbêñ bôk hapesañ ma lôkthô lêk elañ ba elom even hatôm avi lavuvi ek embathu aleba lêk. ²³ *Vovañ êñ lêk hapôm alalô haviñ ma miñ nôñkañma iyom ami. Wapômbêñ bôk hêv Lovak Mathen yôn hatôm nôñ mavi môñ hadên alalô. Ba intu alalôaniñ kapôlôñiñ halañ ba halom haveñ ba hayabiñ wak atu ba alalô tem nambitak êtôm Wapômbêñ da anên avômena anôn lôk nêñ kupik lukmuk êndên alalô. ²⁴ Avanôn, Wapômbêñ bôk hêv alalô bulubiñ yôn, ma doñtom miñ alalô ayê balabuñ anên anôn sapên hathak maleñiñ ami denañ. Ba intu aêv maleñiñ ba ayabiñ anên anôn. Avômalô miñ ethak eyabiñ nôñ takatu ba bôk ewa yôn ami. Mi. ²⁵ Ma aên iyom ma alalô aêv maleñiñ hathak nôñ takatu ba miñ bôk ayê ami denañ. Ba intu amô maliñyaô ba ayabiñ.

²⁶ Ma Lovak Mathen hathak hêv alalô sa haviñ. Alalô lokwañ mi ba athôn nena nateñ mek aisê. Êñ ma Lovak Mathen da hêv alalô sa ba hateñ mek hatôm kapô halañ iyom ma abô mi. ²⁷ *Ma Wapômbêñ atu ba hayala kapôlôñiñ sapên halañô ba hayala Lovak Mathen anên mek êñ. Ek malê nena Lovak Mathen hateñ mek ek avômalô mathen hatôm Wapômbêñ anên lahaviñ.

Avômalô takatu ba Wapômbêñ halam tem nêtôm Kilisi

²⁸ *Alalô ayala nena Wapômbêñ hathak hawa nôñkañma nômbên atu ba habitak ba hadum ek nôñ mavi imbitak ek avômalô takatu ba leñiñhaviñ yani. Thêlô ma yani bôk halam i yôn hatôm yanida anên lahaviñ. ²⁹ *Sêbôk atu ba môñ anôn ma Wapômbêñ bôk hayala i yôn ba habi bañ hayôhêk i ek nimbatak êtôm yanida Nakaduñ Kilisi. Hadum aên ek Kilisi imbitak anyô môñ ek iviyañ lôk livi nômbên atu ba even yam. ³⁰ Ma avômalô takatu ba bôk habi bañ hayô hêk i yôn intu halam i

* **8:13:** Gal 6:8; Kol 3:5 * **8:15:** 2Ti 1:7 * **8:15:** Gal 4:5-7; ALK 21:7 * **8:15:** ‘Aba’ anên ôdôn nena ‘wakamik’ hathak Abô Alam. Nônô Mak 14:36. * **8:16:** 2Ko 1:22 * **8:20-21:** Stt 3:17-19 * **8:23:** 2Ko 5:2-4 * **8:27:** Sng 139:1 * **8:28:** Ep 1:11 * **8:29:** Kol 1:18; Hib 1:6

haviņ. Ma takatu ba bôk halam i yôv ma hayê i nena nê thêthôn haviņ. Ma takatu ba bôk hayê i nena thêthôn ma tem nê deda lôkmanģiņ êndêņ i imbiņ.

Nômlate miņ hatôm nê alalô vê ênjêk Wapômbêņ anêņ lahaviņ ami

³¹ *Aêņ ba alalô nanaņ aisê esak nôml takatu ba Wapômbêņ hadum? Yani hamiņ haviņ alalô, êņ ma opalê hatôm êmô alalô lu? Mi anôn! ³² Wapômbêņ hatak Nakaduņ halôk nê kambom baheņiņ ba hama hathak alalô sapêņ ma miņ havasiņ ami. Aêņ ba intu nayala nena tem injik anêņ lawapôm sam ba nê mек lomaloma êyô êmô loņ imbiņ ek nê alalô sa. ³³ *Wapômbêņ da bôk habi baņ hayôhêk alalô yôv. Ba intu opalê hatôm enaņ alalôaniņ kambom bêņ? Mi anôn, Wapômbêņ da bôk halam alalô yôv nena thêthôn! ³⁴ Ba intu opalêla tem nenaņ nena alalô naja kambom anêņ vovaņ? Mi anôn. Ek malê nena Yisu Kilisi atu ba bôk hama ma haviyô hathak loņbô ba lêk hamô Wapômbêņ baņ vianôn ba hathak hanaņ hik lambô liņ ek nê alalô sa.

³⁵ Malê te hatôm êmbôv alalô vê ênjêk Kilisi anêņ lahaviņ alalô? Malaiņ lomaloma lôk vovaņ ma avômalô ethaņ alalô lôk bôm bêņ lôk amô thavuthiņ hathak nômkama ma kambom takatu idum ek nijik alalô vônô mena ele alalô vônô hathak biņ, nôml takêņ hatôm êmbôv alalô vê e? Mi anôn! ³⁶ Hatôm bôk eto nena,

“Yêlô ma anêml avômalô ba intu ethak idum ek nijik yêlô vônô wak nômbêņ intu.

Yêlô hatôm boksipsip atu ba evaloņ ek nijik vônô.” *Kapya Yeņ 44:22*

³⁷ Ma doņtom malaiņ takêņ miņ hatôm êmô alalô lu ami. Mi, hathak Kilisi atu ba lahaviņ alalô, alalô lovak ba ik nôml takêņ sapêņ sesoņ. ³⁸ Yenaņ auk thekthek nena nômlate miņ hatôm êmbôv alalô vê ênjêk Wapômbêņ anêņ lahaviņ ami. Mi anôn! Alalô ama mena amô lôkmala, mena aņela la lôk ņģôk la, mena nôml takatu ba lêk hamô mena tem nimbitak embeņ yam, mena lôklokwaņ la, ³⁹ mena nômkama vuliņ lôk nômkama vibin, mena nômlate atu ba

Wapômbêņ hapesaņ tem nêml alalô vê ênjêk Wapômbêņ anêņ lahaviņ atu ba halêml anêņ alalôaniņ Anyô Bêņ Yisu Kilisi e? Mi anôn!

9

Pol lahiki hathak avômalô Isael

¹ Yahamô haviņ Kilisi ba intu abô alêla takatu ba tem yanaņ ma avanôn iyom. Miņ yahasau môlô ami. Mi, yenaņ auk ma Lovak Matheņ hik loņ haviņ. ² Wak nômbêņ intu ma yakapôlôn malaiņ kambom ba vovaņ bêņ halin ya ³ *hathak yenaņ avômalô, thêlô ma yêlô ôdôn te iyom. Yalenhaviņ thêlô nêml mimbiņ ek Wapômbêņ nêml thêlô bulubiņ. Hêv thêlô bulubiņ, êņ ma hatôm nêml ya vê ênjêk Kilisi ba imbi ya êndôk loņ atum ek nêml thêlô sa. ⁴ *Yahanaņ hathak avômalô Isael iyom. Wapômbêņ bôk halam i yôv ek nimbitak anêņ avômena ma hik anêņ lôkmanģiņ thô hadêņ i. Ma havak tabô lôk habutiņ abô haviņ iniņ limi. Ma hêv balabuņ lôk hadôn i ek nêml yey êndêņ yani. ⁵ Iniņ limi bôbô ma nê lôk athêņ bêņ. Ma Kilisi halêml pik hatôm anyô ba habitak anêņ iniņ thalalen. Yanida ma Wapômbêņ ma nômkama lôkthô anêņ alaņ. Nambô anêņ athêņ esak leņ êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. Avanôn.

Wapômbêņ anêņ loņôndê halam anêņ avômalô

⁶ Wapômbêņ bôk havak abô haviņ avômalô Isael. Ma lêk Isael bêņ anôn êdô Kilisi, ma doņtom Wapômbêņ anêņ abô miņ hêv yak ami. Ek malê nena avômalô takatu ba ibitak anêņ Isael, vi atu ba Wapômbêņ halam iyom intu Isael anôn ma vi ma mi.

⁷ Ma aêņ iyom ma limi lukmuk takatu ba ibitak anêņ Ablaham ma miņ Ablaham nali sapêņ ami. Mi, vi atu ba ibutiņ abô hathak iyom intu nali anôn ma vi atu ba mi ma mi. Hatôm Wapômbêņ bôk hanaņ hadêņ Ablaham nena,

“Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môn Anôn 21:12*

⁸ *Abô êņ anêņ ôdôn nena avômena takatu ba Wapômbêņ habutiņ abô hathak iyom intu ba Wapômbêņ anêņ nali. Ma avômena takatu ba Ablaham habi vê, thêlô ma miņ

* 8:31: Sng 118:6 * 8:33: Ais 50:8-9 * 9:3: Kis 32:32 * 9:4: Kis 4:22; Sng 147:19; Lom 15:8; Hib 9:5 * 9:8: Gal 4:23

Ablaham nali anôñ ami. ⁹ Abô êñ ma hatôm abô atu ba bôk ibutiñ ba hanañ,
 “Sondabêñ yañ endake yahale halêm hathak lonbô ma Sala tem embathu okna te.” *Môñ Anôñ 18:10,14*

¹⁰ Okna êñ ma bumalô Aisak. Vêm ma hawa Lebeka ba havathu amena lopopek. ¹¹⁻¹² Amena ju êñ mi denañ ma Wapômbêñ hanañ hadêñ Lebeka aêntêk,

“Amena yañ bêñ tem imbitak yañ molok anêñ anyô ku.” *Môñ Anôñ 25:23*

Odañô! Amena ju êñ mi denañ ba miñ idum kambom lo mavi la ami. Ma donjom abô êñ habitak môñ ba hik thô nena Wapômbêñ hathak habi bañ hayôhêk avômalô hatôm yanida anêñ auk atu ba bôk lahabi. Ma miñ hathak iniñ ku ami. Mi, dalam i hathak yanida anêñ lahaviñ.

¹³ Hatôm bôk eto nena,

“Yalenhaviñ Jekop, ma yahadô yañ bêñ Isau”. *Mal 1:2-3*

¹⁴ Aêñ ba nanañ aisê? Wapômbêñ hadum aêñ ma miñ thêthôn ami e? Mi anôn! ¹⁵ Yani bôk hanañ hadêñ Mose nena,

“Yakapôlôn hik ya hathak anyôla, êñ ma tem yanêm yakapôlôn ek ôpêñ.

Ma yalenhaviñ yanêm anyôla sa, êñ ma tem yanêm ôpêñ sa.” *Etak Ijip 33:19*

¹⁶ *Aêñ ba intu Wapômbêñ habi bañ hayôhêk avômalô hathak yanida anêñ lahiki. Ma miñ hathak iniñ ku lôk leñihaviñ ami. ¹⁷ Hatôm bôk eto Wapômbêñ anêñ abô hadêñ Pelo aêntêk,

“Yahatak o hatôm kiñ ek yañgik yenañ lôklokwañ thô esak o ek avômalô pik sapêñ neyala yenañ athêñ.” *Etak Ijip 9:16*

¹⁸ Ba intu Wapômbêñ lahaviñ nêm kapô ek anyôla, êñ ma hêv kapô ek ôpêñ. Ma lahaviñ indum avômalô vi leñôndôn kôtôn, êñ ma hadum thêlô leñôndôn kôtôn.

¹⁹ Mólô te tem endañô abô êñ ba enañ, “Aisê ka Wapômbêñ hanañ avômalô leñôndôn kôtôn iniñ kambom bêñ? Thêlô miñ hatôm netak Wapômbêñ anêñ lahaviñ ba nesopa iniñ leñihaviñ ami, aêñ e?” ²⁰ *Ma donjom o anyô alê ba hôwê Wapômbêñ anêñ abô viyañ? Hatôm nôm atu ba epesañ, enañ êndêñ ôpatu

ba hapesañ yani nena, “Hopesañ ya aêñ eka?” ²¹ *Ôpatu ba hapesañ uñ hatôm enja pik tôktôk ba epesañ uñ ek indum ku mavimavi esak lôk epesañ uñ ek indum ku oyañ esak imbiñ e?

²² Ma aêñ iyom ma Wapômbêñ da hatôm esopa anêñ lahaviñ ba injik anêñ lôklinyak lôk lamaniñ thô ba imbuliñ nê takatu ba bôk epesañ i yôv ek neja vovañ. Ma donjom mi, havalon kapô lon ba miñ habuliñ nê takêñ kethen ami. ²³ Yani hadum aêñ ek injik anêñ lôkmañgiñ anôn thô êndêñ avômalô ôdôn yañ atu ba lahiki hathak. Yani bôk hapesañ i yôv ek nêm anêñ lôkmañgiñ êndêñ i. ²⁴ Avômalô takêñ ma alalô takatu ba Wapômbêñ bôk halam yôv, avômalô Israeël lôk avômalô lon buyañ haviñ. ²⁵ Hathak avômalô lon buyañ ma Wapômbêñ bôk hanañ hadêñ Hosea nena,

“Avômalô takatu ba miñ yenañ ami ma tem yandam i nena ‘yenañ avômalô’.

Ma avômalô takatu ba miñ yalenhaviñ i ami ma tem yandam i nena ‘avômalô takatu ba yalenhaviñ videdaun.’”

Hosea 2:23

²⁶ Lôk hanañ nena,

“Lon atu ba bôk yahanañ hadêñ thêlô nena, ‘Mólô ma miñ yenañ avômalô ami’,

lon êñ ma tem nendam thêlô nena, ‘Wapômbêñ Lôkmala anêñ nali.’”

Hosea 1:10

²⁷ Ma hathak avômalô Israeël ma plopet Aisaia bôk halañ nena,

“Avômalô Israeël ma hatôm thathe ngwêk dañ,

ma donjom Anyô Bêñ tem nêm auviñna iyom bulubiñ.

²⁸ Ek malê nena Anyô Bêñ tem esopa anêñ indum abô esak avômalô pik sapêñ ba injik dañ siñ kethen oyañ.” *Aisaia 10:22-23*

²⁹ Abô êñ ma hatôm abô yañ atu ba Aisaia bôk hato nena,

“Anyô Bêñ Lôklokwañ Lôkthô Anêñ Ôdôn miñ hadô alalô doho ek namô lôkmala ami,

êñ ma alalô lôkthô tem nambitak vonjovañ oyañ êtôm Sodom lo Gomola.” *Aisaia 1:9*

* 9:16: Ep 2:8 * 9:20: Ais 29:16; 45:9 * 9:21: Jer 18:6

Avômalô Israél miñ esopa loñôndê êvhaviñ ami

³⁰ Aêñ ba alalô nanañ aisê? Avômalô loñ buyañ miñ idum ek nimbitak thêthôn ami, ma donjom ibitak thêthôn hathak iniñ êvhaviñ. ³¹ Ma avômalô Israél esopa balabuñ ek nimbitak thêthôn, ma donjom miñ ibitak thêthôn ami. ³² Eka? Thêlô eson nena tem nimbitak thêthôn esak iniñ ku esopa balabuñ ma miñ hathak iniñ êvhaviñ ami. Thêlô evak valu vuviyathiñ atu silili ba habi i pônêñ. ³³ Hatôm bôk eto nena, “Odañô! Yahatak valu yaônate hamô Saion ek ende anyô liliñ ba imbi i pônêñ lôk valu bêñ te ek nembak silili ba nêñem yak.

Ma avômalô takatu ba êvhaviñ yani tem miñ nêñem mama êndêñ i ami.”
Aisaia 8:14; 28:16

10

Israél miñ eyala Wapômbêñ anêñ loñôndê ek nimbitak thêthôn ami

¹ Aiyañ thêlô, yakapôlôn lahaviñ yenañ avômalô Israél nêpôm Wapômbêñ anêñ bulubiñ ba intu yahateñ mek ek thêlô. ² Yahanañ avanôn nena thêlô ethak lôklokwañ ek nesopa Wapômbêñ, ma donjom miñ eyala loñôndê êñ katô ami. ³ Thêlô miñ eyala loñôndê atu ba Wapômbêñ bôk hapôpêk ek endam avômalô nena thêthôn ami. Mi, esopa thêlôda iniñ loñôndê ek nimbitak thêthôn. Ba intu miñ êwê Wapômbêñ anêñ lahaviñ êñ vibin ami. ⁴ Kilisi ma balabuñ anêñ dañ ba intu avômalô takatu ba êvhaviñ yani ibitak thêthôn hêk Wapômbêñ ma.

⁵ Mose bôk hato abô hathak loñôndê balabuñ atu ba avômalô nesopa ek nimbitak thêthôn ma aêntêk,

“Nê takatu ba esopa abô balabuñ dedaun mavi ma miñ êv yak hathak bute ami intu tem neja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*

⁶ Ma donjom loñôndê atu ba avômalô nimbitak thêthôn esak nêñemimbiñ ma miñ malain hatôm loñôndê nesopa abô balabuñ ami, ma mi. Hatôm bôk eto nena,

“Môlô miñ noson nena unim ku bêñ hêk ek nosak leñ ba unu ami.” *Lo 30:12*

Mi, Kilisi bôk halêm yôv ba intu notak auk êñ. ⁷ Ma hatôm bôk eto nena,

“Môlô miñ noson nena unim ku bêñ hêk ek unu loñ ñama ami.” *Lo 30:13*

Mi, Wapômbêñ bôk hik yani liñ yôv hêk loñ ñama ba intu notak auk êñ. ⁸ Loñôndê nanêmimbiñ miñ hanañ hathak nandum ku takêñ ami. Mi, hanañ nena,

“Wapômbêñ anêñ abô lêk habobo môlô ba hamô vemimbôlêk lôk kapôlômim yôv.” *Lo 30:14*

Abô nêñemimbiñ êntêk intu yêlô athak anañ hadêñ môlô. ⁹ Aêntêk nena honañ bêñ hale vembôlêk nena, “Yisu ma Anyô Bêñ” lôk hôêvhaviñ hêk kapôlôm nena Wapômbêñ hik yani liñ hêk ñama, êñ ma Wapômbêñ tem nêñ o bulubiñ. ¹⁰ Ek malê nena hêk kapôlônin ma avômalô ethak êvhaviñ ba Wapômbêñ halam i nena ñê thêthôn. Ma hale veñinbôlêk ma avômalô ethak enañ iniñ êvhaviñ bêñ ba Wapômbêñ hêv i bulubiñ.

¹¹ Hatôm Wapômbêñ anêñ kapya bôk hanañ nena,

“Opalêla takatu ba êvhaviñ yani ma tem miñ nêñem mama êndêñ i ami.” *Aisaia 28:16*

¹² *Anyô Bêñ donjom êñ iyom intu avômalô pik sapêñ iniñ Anyô Bêñ. Ba intu abô êñ hanañ hathak avômalô sapêñ, avômalô Israél lôk avômalô loñ buyañ haviñ. Ma takatu ba elam yani ma hathak hêv anêñ wapôm anôn hadêñ i. ¹³ *Hatôm bôk eto nena,

“Lôkthô atu ba elam Anyô Bêñ anêñ athên ma tem neja bulubiñ.” *Joel 2:32*

¹⁴⁻¹⁵ Avômalô takatu ba miñ êvhaviñ Anyô Bêñ ami ma tem nendam yani aisê? Môn ma nanêm anyô ek enañ Abô Mavi êñ bêñ. Ma hanañ bêñ ba elañô, êñ ma tem nêñemimbiñ ba nendam yani ek nêñ thêlô bulubiñ. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba elañô Abô Mavi, thêlô êbôï hathak ñê takatu ba ewa abô êñ ba êyô enañ.” *Aisaia 52:7*

¹⁶⁻¹⁷ Aêñ ba avômalô ethak elañô abô hathak Kilisi vêm ka êvhaviñ Abô Mavi

* **10:12:** Ap 15:9 * **10:13:** Jol 2:32

takatu ba elañô. Ma donjom avômalô Israe
 naju iyom ewa Abô Mavi êñ thô. Hatôm bôk
 Aisaia hanañ,

“Anyô Bêñ, opalê hêvhaviñ abô takatu ba
 yêlô anañ hadêñ i? Mi la.” *Aisaia*
53:1

¹⁸ Ma malê te hapôm Israe ba thêlô bêñ
 anôñ miñ êvhaviñ ami? Thêlô miñ elañô
 Abô Mavi ami e? Mi, bôk elañô yôv. Hatôm
 bôk eto nena,

“Abô êñ bôk havenñ mayaliv ba hi hayô pik
 anêñ danñ.” *Kapya Yen 19:4*

¹⁹⁻²¹ Avanôñ, Israe elañô, ma donjom êthôn
 anêñ ôdôn paliñ e? Mi, thêlô bôk elañô
 ba eyala yôv ma donjom miñ êvhaviñ ami.
 Lemimimbi abô atu ba Aisaia bôk hato
 hathak Israe nena,

“Wak nômbêñ intu ma yahalek yabahen
 hadêñ môle,

ma donjom môle ma nê auk thekthe
 lôk lemimôndôn kôtôn.” *Aisaia 65:2*

Ba intu Wapômbêñ hanañ ba Mose hato
 aêntêk,

“Tem yanêm mek mavi êndên avômalô
 athên mi lôk auk mi ek yandum môle
 Israe malenñkilik lôk lenñña.” *Lo*
32:21

Ma Aisaia miñ hakô ami ma hanañ auk êñ
 bêñ nena,

“Avômalô takatu ba miñ êbôlêm ya ami intu
 bôk êpôm ya yôv.

Ma avômalô takatu ba miñ enañ hik ya
 liñ ami ma tem yanjik ya thô êndên
 i.” *Aisaia 65:1*

11

Wapômbêñ miñ havôliñ dôm ek Israe ami

¹ *Aên ba intu yahanañ hik môle liñ nena
 Wapômbêñ hapôlik ek anêñ avômalô Israe
 e? Milôk. Yada ma anyô Israe te ma Abla-
 ham anêñ lim ba yahabitak anêñ Benjamin
 anêñ ôdôn ba intu oyala nena Wapômbêñ
 miñ hapôlik ek Israe ami. ² Sêbôk atu
 ba môn anôñ ma Wapômbêñ bôk lahaviñ
 thêlô yôv ba intu miñ hapôlik hathak anêñ
 avômalô ami. Lemimimbi Wapômbêñ anêñ
 kapya bu atu ba hanañ hathak Elia. Yani
 hatatale avômalô Israe ba hanañ hadêñ
 Wapômbêñ nena,

³ “Anyô Bêñ, thêlô ik anêm plopet pôpônô
 lôk ik anêm loñ êbôk da pepesa. Ma
 yada iyom êntêk yahamô denañ ba
 thêlô idum ek nijik ya vônô imbiñ.”
I Kiñ 19:10,14

⁴ Ma donjom Wapômbêñ hanañ aisê hadêñ
 Elia? Hanañ,

“Yahavalon avômalô Israe hatôm 7,000
 takatu ba miñ êv yen hadêñ Ngôk
 Baal ami loñ hatôm yada yenañ. Ma
 miñ o iyom ami.” *I Kiñ 19:18*

⁵ Ma lêk aên iyom, Wapômbêñ hik anêñ
 wapôm sam ba halam avômalô Israe au-
 viñna. ⁶ *Yani habi anêñ wapôm sam ba
 halam thêlô. Ma miñ hathak iniñ ku ami.
 Hêv hathak iniñ ku, êñ ma miñ wapôm
 anôñ ami.

⁷ Abô êñ anêñ ôdôn ma aêntêk. Avômalô
 Israe idum lôklokwan ek nimbitak thêthôn
 ênjêk Wapômbêñ ma, ma donjom mi. Vi
 atu ba Wapômbêñ halam iyom intu ibitak
 thêthôn. Ma vi dedaun ma hadum thêlônin
 auk thekthe. ⁸ Hatôm Wapômbêñ anêñ
 kapya hanañ,

“Wapômbêñ bôk hadum ba thêlô
 lenviñmalainñ.

Ma bôk hik malenñ siñ ek miñ nêgê
 ami.

Ma bôk habi lenjônôn siñ ek miñ
 nedañô ami.

Ba bôk êmô aên aleba lêk.” *Lo 29:4; Aisaia*
29:10

⁹ Ma hatôm bôk ba Devit hanañ hadêñ
 Wapômbêñ hathak avômalô Israe nena,

“Undum nôm mavi atu ba thêlô ethak eyañ
 imbitak êtôm adêk ek embalon thêlô
 loñ
 ek nênêm yak ba neja malainñ êtôm iniñ
 vuli.

¹⁰ Ômbi thêlô malenñ siñ ek miñ nêgê tak
 ami,
 ma wak nômbêñ intu ma thêlô dôminñ
 lokwan da lokbanñ ênjêk aên.” *Kapya*
Yen 69:22-23

Wapômbêñ hawa alokwan bomanñ thanañ
ba hagêgê loñ haviñ alokwan yôhok

¹¹ *Ba intu yahanañ hadêñ môle hathak
 Israe aêntêk. Thêlô êv yak ba miñ hatôm

* **11:1:** 1Sml 12:22; Sng 94:14; Plp 3:5 * **11:6:** Gal 3:18 * **11:11:** Ap 13:46

nimbiyô esak loᅇbô ami e? Mi anôᅇ, tem nimbiyô esak loᅇbô. Ma doᅇtom hathak iniᅇ kambom ma Wapômbêᅇ hêv avômalô loᅇ buyaᅇ bulubiᅇ ek batu nêgê ba maleniᅇkilik esak. ¹² Hathak iniᅇ kambom lôk etak Wapômbêᅇ ma avômalô pik sapêᅇ lôk avômalô loᅇ buyaᅇ ewa mek mavi. Vêᅇm ba ele i liliᅇ, êᅇ ma oyala nena tem neja mek mavi bêᅇ anôᅇ êᅇmôᅇ ek yaᅇ bô.

¹³ Yahato abô êntêk hadêᅇ môle avômalô loᅇ buyaᅇ. Wapômbêᅇ bôk halam ya ek yambitak avômalô loᅇ buyaᅇ iniᅇ aposel ba yalenᅇmavi hathak ku êᅇ. Ba intu yahadum ku êᅇ dedaᅇᅇ mavi ¹⁴ ek batu yenaᅇ avômalô Israeᅇl nêgê nôᅇm mavi takatu ba Wapômbêᅇ hadum hathak môle ba maleniᅇkilik esak ek Wapômbêᅇ nêᅇm doho bulubiᅇ. ¹⁵ Lêk ma Wapômbêᅇ hatak avômalô Israeᅇl ba intu avômalô pik sapêᅇ ethak doᅇtom haviᅇ Wapômbêᅇ. Ma haveᅇᅇ yam atu ba Wapômbêᅇ hawa i hathak loᅇbô, êᅇ ma tem êtôm iviyô hêk ᅇama.

¹⁶ Alalô ayala nena êbôk polom ba êv bute hadêᅇ Wapômbêᅇ, êᅇ ma polom lôkthô habitak mathêᅇ. Ma alokwaᅇ oliv ᅇgalôk mathêᅇ ma anêᅇ thaᅇaᅇ sapêᅇ ma mathêᅇ haviᅇ. Ma aêᅇ iyom ma avômalô Israeᅇl iniᅇ limi bôbô bôk mathêᅇ ba intu limi lukmuk ma tem mathêᅇ aêᅇ iyom. ¹⁷ *Avômalô Israeᅇl ma hatôm alokwaᅇ oliv yôhok êᅇ. Ma môle avômalô lôᅇ buyaᅇ ma hatôm alokwaᅇ oliv bomaᅇ. Ma Wapômbêᅇ hale oliv yôhok anêᅇ thaᅇaᅇ doho vê, ma hawa môle oliv bomaᅇ anêᅇ thaᅇaᅇ ba hagêgê loᅇ hathak oliv yôhok. Ba intu môle othak doᅇtom haviᅇ thaᅇaᅇ vi atu ba hamô denaᅇ ba owa pik anêᅇ lêᅇlêᅇ atu ba oliv ᅇgalôk havôv. ¹⁸ Aêᅇ ba miᅇ nobam amda ba nonaᅇ nena yêlô awa alokwaᅇ yôhok thaᅇaᅇ anêᅇ loᅇ ami. Môle ma thaᅇaᅇ oyaᅇ ma Israeᅇl limi ma ᅇgalôk, ma ᅇgalôk êᅇ intu havatho môle loᅇ ma miᅇ môle ovatho a êᅇ anêᅇ ᅇgalôk loᅇ ami.

¹⁹ Ma doᅇtom môle doho tem nonaᅇ nena, “Wapômbêᅇ hale thaᅇaᅇ doho vê ek yêlô naja iniᅇ loᅇ.” ²⁰ Avanôᅇ, ma doᅇtom lemimimbi nena Wapômbêᅇ hadabêᅇ i kisi hathak miᅇ êvhaviᅇ ami ma

hawa môle hathak unim êvᅇhaviᅇ. Ba intu nôkô ek Wapômbêᅇ ba miᅇ nobam amda ami. ²¹ Wapômbêᅇ bôk hadabêᅇ alokwaᅇ yôhok da anêᅇ thaᅇaᅇ vi kisi yôv, ma hatôm edabêᅇ môle kisi imbiᅇ. ²² *Ba intu lemimimbi nena Wapômbêᅇ hathak mayôhok lôk mathêlêv haviᅇ. Yani mathêlêv hadêᅇ avômalô takatu ba êv yak, ma mayôhok hadêᅇ môle takatu ba ôᅇmô anêᅇ mayôhok kapô ba miᅇ notak ami. Ma otak, ma tem edabêᅇ môle kisi imbiᅇ. ²³ Ma avômalô Israeᅇl ele i liliᅇ ba êvhaviᅇ, êᅇ ma tem Wapômbêᅇ êgêgê i loᅇ esak alokwaᅇ atu esak loᅇbô. Yani hatôm indum aêᅇ. ²⁴ Ek malê nena Wapômbêᅇ bôk hale môle vê hêk oliv bomaᅇ ba hagêgê loᅇ hathak oliv yôhok yôv. Alokwanaᅇ êᅇ ma miᅇ unim ami. Ba intu miᅇ malaiᅇ ek êgêgê oliv yôhok da anêᅇ thaᅇaᅇ esak loᅇbô ami.

Wapômbêᅇ lahaviᅇ injik anêᅇ lahiki thô êndêᅇ avômalô sapêᅇ

²⁵ Aiyaᅇ thêlô, yalenᅇhaviᅇ môle noyala abô lôk kup êntêk ek miᅇ nômbôam ami. Abô lôk kup êᅇ ma aêntêk. Avômalô Israeᅇl vi iniᅇ kapôlôᅇniᅇ lêk thekthek ba tem nêᅇmô aêᅇ endeba avômalô lôᅇ buyaᅇ takatu ba Wapômbêᅇ halam i, nêᅇnêᅇmimbiᅇ ba nêyô ek yani am. ²⁶ *Êᅇ ma tem yani nêᅇm Israeᅇl sapêᅇ bulubiᅇ. Hatôm bôk eto abô atu ba Wapômbêᅇ hanaᅇ nena,
“Anyô hêv bulubiᅇ tem êlêᅇm anêᅇ Saion,
ma tem injik avômalô Israeᅇl liliᅇ êᅇᅇk iniᅇ kambom.

²⁷ *Êᅇ ma tem yalenᅇimbi tabô atu ba bôk yahavak haviᅇ i nena
tem yanêᅇm iniᅇ kambom vê.” *Aisaia 59:20-21*

²⁸ Avômalô Israeᅇl miᅇ ewa Abô Mavi thô ami ba intu Wapômbêᅇ hapôlik hathak i. Nôm êᅇ hêv môle avômalô loᅇ buyaᅇ sa. Ma doᅇtom Wapômbêᅇ bôk halam thêlô ba havak balabuᅇ haviᅇ iniᅇ limi ba intu lahaviᅇ thêlô denaᅇ. ²⁹ Ek malê nena Wapômbêᅇ hathak halam avômalô ba hêv mek hadêᅇ i ma tem miᅇ lapaliᅇ i ba nêᅇm anêᅇ mek vê esak loᅇbô ami. ³⁰ Bôk môle avômalô loᅇ buyaᅇ lemimôᅇndôᅇ kôᅇtôᅇ hadêᅇ Wapômbêᅇ. Haveᅇᅇ yam ma avômalô

* 11:17: Ep 2:11-19 * 11:22: Jon 15:2,4 * 11:26: Ais 59:20-21 * 11:27: Ais 27:9; Jer 31:33-34

Israël leñjîndôn kôtôn haviñ ba intu Wapômbên hêv kapô hadên mólô. ³¹ Ma aên iyom ma avômalô Israël lêk leñjîndôn kôtôn ba Wapômbên hêv kapô ek mólô. Hadum aên ek wak te ma tem nê m kapô ek thêlô imbiñ. ³² Wapômbên hatak avômalô sapên ek nesopa iniñ leñjîndôn kôtôn ek injik anên lahiki thô êndên thêlô sapên.

Nambô Wapômbên anên athên

- ³³ *Aiyê, yahason kambom hathak Wapômbên anên wapôm lôk anên auk lôk anên hayala nômkama ma anên dañ mi!
Opalê hatôm eyala anên auk atu ba lahabi am? Mi anôn.
Anyô late miñ hatôm eyala anên loñôndê atu ba hapesañ ami.
- ³⁴ *Opalê hatôm eyala Wapômbên anên tabilôk? Mi.
Ma opalê hatôm nê m auk êndên yani? Mi anôn. *Aisaia 40:13*
- ³⁵ Ma opalê hatôm nê m nômlate êndên yani ek êwê viyañ. Milôk! *Jop 41:11*
- ³⁶ *Nômkama lôkthô halêm anên yani ba imiñ hathak anên lôklokwañ lôk êmô ek nêmbô yani.
Nanêm athên lôkmañgiñ êndên yani êtôm wak nômbên intu sapên.
Avanôn biñ.

12

Nanêm i êtôm da êndên Wapômbên

¹ *Aên ba, aiyañ thêlô, Wapômbên lahiki lôbôlôn hathak alalô. Ba intu yahason mólô lokwañ nena nô nê m am vidon êndên yani êtôm alim takatu ba ik vônô hêk loñ êbôk da. Da êñ ma lôkmala lôk mathen ba hêv lamavi hadên Wapômbên. Êñ ma hatôm ôêv yeñ anôn hadên Wapômbên. ² Ba nô nê m loñ ênjêk kapôlômim ek Wapômbên epe-sañ mólônim auk imbitak lukmuk ek mólô numbitak yañda. Ma miñ nosopa avômalô pik veñjngwam ami. Êñ ma tem noyala ba nosopa nô m takatu ba Wapômbên lahaviñ. Lahaviñ êñ ma mavi lôk mabuñ anôn ba tem indum Wapômbên lamavi.

Nandum ku esak wapôm takatu ba Wapômbên hêv hadên alalô tomtom

³ *Wapômbên habi anên wapôm sam ba hêv ya ku aposel. Ba intu yahanan hadên mólô nena lemimimbi am ba nutitiñ am katô esak êvhaviñ atu ba Wapômbên hêv hadên mólô tomtom. Ma miñ noson nena mólô ma nê bên bên ami. ⁴ *Anyô liñkupik ma doñtom iyom, ma doñtom anên lôbôlôbô ma bên anôn. Ma lôbôlôbô takên ethak idum ku lomaloma. ⁵ Ma alalô aên iyom. Alalô ma bên anôn ma doñtom athak doñtom haviñ Kilisi ba abitak kupik doñtom. Ba intu alalô amô hatôm nê ôdôn te iyom.

⁶ *Ma Wapômbên hik anên wapôm sam ba hêv auk ku lomaloma hadên alalô tomtom. Ôpatu ba hawa auk ek enañ Wapômbên anên abô êtôm plopet, êñ ma yani indum ku êñ êtôm anên hêvhaviñ. ⁷ Ma yañ hawa auk ek indum ku nê m avômalô sa, êñ ma nê m i sa. Ma te hawa auk ek êndôn avômalô esak Wapômbên anên abô, ma êndôn. ⁸ Ma yañ hawa auk ek embatho avômalô vi loñ, êñ ma embatho i loñ. Ma te hawa auk ek nê m avômalô sa esak nômkama, êñ ma nê m lôk lavidon. Ma te hawa auk ek eyabiñ avômalô, êñ ma eyabiñ dedaun mavi. Ma te hawa auk nê m kapô ek avômalô, êñ ma indum lôk lamavi.

Kobom leñhaviñ

⁹ Lemimbiñ avômalô lôk lemvidon. Ma nôpôlik esak nô m takatu ba kambom ma nobalon nô m takatu ba mavi loñ. ¹⁰ *Lemimbiñ avômalô takatu ba êvhaviñ videdaun êtôm lemhaviñ mamuyañ. Ma nê m athên bên êndên i êmôn ek o. ¹¹ Ma nô nê m am lôkthô ek nundum Anyô Bên anên ku ma miñ o vau ami. Ma notak Lovak Mathen ek esañ êtôm atum êmô mólô kapôlômim. ¹² *Ma nô nê m malemim lôk lemimmavi. Ma malaiñ hapôm o ma ômô malinyaô. Ma oteñ mek thôthô. ¹³ *Ma avômalô mathen takatu ba êv i sêkêya, êñ ma nê m i sa. Ma avômalô malak yañ êlêm, onja i thô ba oyabiñ i mavi.

* 11:33: Ais 55:8-9 * 11:34: 1Ko 2:16 * 11:36: 1Ko 8:6 * 12:1: Lom 6:11,13; 1Pi 2:5 * 12:3: 1Ko 12:11; Ep 4:7; Plp 2:3 * 12:4: 1Ko 12:12,27 * 12:6: 1Ko 12:4-11; 1Pi 4:10-11 * 12:10: 1Pi 1:22 * 12:12: 1Te 5:16-18 * 12:13: Hib 13:2

14 *Nêm mek ek avômalô takatu ba idum kambom hadêñ o. Nêm mek ma miñ ondan ek Wapômbêñ nêm malaiñ êndêñ i ami. 15 Avômalô takatu ba leññmavi ma lem-mavi imbiñ i. Ma avômalô takatu ba elañ asêñ malêñ ma ondan imbiñ i. 16 *Nômô maliñyaô imbiñ am. Ma miñ osoñ nena o anyô bêñ ami. Mi, otaviñ o ba ômô imbiñ ñê athêñ mi. Ma miñ osoñ nena o anyô lôkauk bêñ ami. Mi.

17 *Anyôla hadum kambom hadêñ o ma miñ nuñgwik kambom êñ liliñ êndêñ yani ami. Undum malêla takatu ba avômalô eyala nena mavi iyom êñjêk thêlô maleññ. 18 Ombatho o loñ lôklokwanj ek ômô labali imbiñ avômalô sapêñ. 19 *Aiyañ thêlô, miñ nôwê kambom viyañ ami ma notak êndôk Wapômbêñ anêñ lamanij kapô. Hatôm bôk eto nena, “Ya Anyô Bêñ yahanañ nena ku nijik anyô leñkadôk liñ ma yenañ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*

20 *Ma “Ôpatu ba hapôlik hathak o hama kisi ma nêm nôm êndêñ yani. Ma hathakmunij ma nêm ñañ ek inum. Hudum aêñ ma tem nêm yani mama bêñ.” *Gutpela Sindaun 25:21-22*

21 Aêñ ba undum mavi iyom ek ômô kambom lu, ma miñ otak kambom ek êmô o lu ami.

13

Alalô namô gavman vibij

1 *Gavman pik sapêñ ma Wapômbêñ hatak i ba hêv lôklokwanj hadêñ i ek neyabiñ avômalô. Gavman te miñ habitak oyañ ami ma mi. Ba intu avômalô lôkthô nêmô thêlô vibij. 2 Aêñ ba anyôla hadô êmô gavman vibij, êñ ma hadô ek êmô Wapômbêñ bañ vibij. Ba intu ôpêñ tem indum abô ba enja malaiñ. 3 *Opalêla intu êkô ek gavman? Avômalô takatu ba idum mavi e? Mi, ñê takatu ba idum kambom. Ba intu undum mavi ek gavman miñ nêm vovañ êndêñ o ami, ma embam o iyom. Êñ ma tem

* 12:14: Mat 5:44; 1Ko 4:12 * 12:16: Snd 3:7 * 12:17: 1Te 5:15 * 12:19: Mat 5:39 * 12:20: Mat 5:44
 * 13:1: Snd 8:15; Tit 3:1 * 13:3: 1Pi 2:13-14 * 13:6: Mat 22:21 * 13:8: Mat 22:39-40; Jem 2:8 * 13:9: Kis 20:13-15,17; Lo 5:17-19,21 * 13:10: 1Ko 13:4-7 * 13:11: Ep 5:14; 1Te 5:6-7 * 13:12: 1Jon 2:8 * 13:13: Luk 21:34; Ep 5:18

miñ ôkô ek gavman ami. 4 Gavman ma Wapômbêñ anêñ ñê ku ek nêñem o sa ek ômô mavi. Wapômbêñ hêv lôklokwanj hadêñ i ek nêñem anêñ vovañ êndêñ avômalô takatu ba idum kambom. Ma thêlô miñ ewa lôklokwanj êñ oyañ ami. Mi, ba intu hudum kambom, êñ ma ôkô. 5 Aêñ ba alalô miñ namô gavman vibij esak akô ek naja vovañ iyom ami. Mi, esak nayala êñjêk kapôlôñij nena êñ ma mavi.

6 *Aêñ ba intu alalô athak êv takis. Gavman ma Wapômbêñ anêñ ñê ku ba ethak idum iniñ ku thêthôñ. 7 Ba intu malêla takatu ba enañ nena nêm ma nêm. Elam takis alêla ma nêm. Ma anyôla hamô o vuliñ ma ômô yani vibij. Ma opalêla takatu ba ewa athêñ bêñ ma nêm athêñ bêñ êndêñ i.

Lemimbij avômalô vi

8 *Ôwê anêm malêla takatu ba viyañ hêk denañ. Ma undum ku esak viyañ donjom atu hêk nena lemimbij avômalô. Hudum aêñ ma hatôm abô balabuñ lôkthô hik anôñ hamiñ o. 9 *Abô balabuñ hanañ aêntêk, “Miñ undum sek imbiñ anyô yañ yanavi ami. Miñ nuñgwik anyô vônô ami. Miñ onja vani ami. Ma miñ malemkilik esak anyô vi iniñ nômkama ami.” Ma hanañ abô balabuñ vi haviñ. Balabuñ nômbêñ êñ hamô balabuñ ali êntêk kapô nena, “Lemimbij anyô yañ êtôm lemhaviñ oda.” 10 *Alalô leññhaviñ avômalô vi ma tem miñ nandum i kambom ami. Ba intu alalô leññhaviñ avômalô vi, êñ ma hatôm balabuñ lôkthô hik anôñ.

Waklavôñ naja bulubiñ lêk habobo

11 *Oyala waklavôñ êntêk ba lêk alalô amô, aêñ ba nosopa abô takatu ba lêk yahanañ yôv hadêñ môlô. Sêbôk atu ba alalô aêvhaviñ môñ anôñ ma hamô daim dokte, ma donjom waklavôñ naja bulubiñ lêk habobo. Ba intu notak malemim hayañ ma numbiyô. 12 *Bôlôvôñ anêñ danj lêk habobo ma wak tem imbi. Ba intu nômbi momañiniñ anêñ ku thô ma noba deda anêñ nômkama vovak. 13 *Aêñ ba alalô

nasopa waklavônê êñ anêñ kobom mavi. Ba miñ nandum nômkama mayaliv lôk nanum wainj ba nambitak molo ami. Ma miñ nandum sek walilinj lôk nasopa thethajak ami. Ma natak lenijnjaña lôk lenjndañ. ¹⁴ *Miñ nundum kobom takêñ ami, ma mi. Omba Anyô Bêñ Yisu Kilisi êtôm anêm kwêv ma miñ ômbôlêm kambom anêñ loñôndê ek undum thethajak lamavi ami.

14

Minj ôngô môlôviyanj ba nonanj nena nê kambom ami

¹ *Onja nê takatu ba ininj êvhavij pulusik thô. Ma hathak auk atu ba Wapômbêñ anêñ abô miñ hik thô halêm yainj ami ma miñ otatale i esak ininj auk atu ba lenijnhabi nena malê intu mavi lo kambom hêk Wapômbêñ ma ami. ² *Ma anyô yan anêñ êvhavij ma lôklokwanj ba hatôm enjanj nôm lomaloma sapêñ. Ma yan anêñ hêvhavij ma pulusikna ba intu hayanj nôm ku kapô iyom ma hatip ek alim atu ba êv hadêñ ngôk. ³ *Ôpatu ba hayanj nômkama sapêñ ma miñ enanj nena ôpatu ba hatip ek nôm doho ma anyô kambom ami. Ma ôpatu ba hatak nôm doho ma miñ etatale ôpatu ba hayanj nômkama sapêñ ami. Mi, Wapômbêñ bôk hawa yani yôv. ⁴ *Ma o opalê ba hotatale anyô yan anêñ anyô ku? Ôpêñ da anêñ anyô bêñ tem enanj nena ôpêñ hamiñ mena hêv yak. Ma Anyô Bêñ da tem embatho ôpêñ loñ ek iminj.

⁵ *Ma avômalô vi lenijnhabi nena wak doho ma mathenj ma doho ma mi. Ma vi lenijnhabi nena wak lôkthô ma hatôm donjom iyom. Hathak auk êñ ma anyô tomtom da lenijnimbi katô am ka nesopa ininj êvhavij. ⁶ Avômalô takatu ba lenijnhabi nena wak doho ma mathenj ma ethak idum aêñ ek êv athêñ bêñ hadêñ Anyô Bêñ. Ma vi atu ba ethak eyanj alim ma êv lenijnmavi hadêñ Wapômbêñ ba eyanj ek nêñêm athêñ bêñ êndêñ Anyô Bêñ. Ma avômalô takatu ba itip ek alim ma êv lenijnmavi hadêñ Wapômbêñ ba eyanj ininj nôm ek nêñêm athêñ bêñ êndêñ

Anyô Bêñ. ⁷ Alalô nê êvhavij miñ adum nômlate ek alalô da iyom ami. Mi, nômkama lôkthô atu ba adum, amô lôkmala mena ama, ma adum ek Anyô Bêñ. ⁸ *Alalô amô lôkmala, ma amô ek nanêm athêñ bêñ êndêñ Anyô Bêñ. Ma ama, ma ama ek nanêm athêñ bêñ êndêñ Anyô Bêñ aêñ iyom. Ba intu alalô amô mena ama, alalô ma Anyô Bêñ da anêñ. ⁹ Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loñbô ek imbitak nê lôkmala lôk nê njama ininj Anyô Bêñ.

¹⁰ *Aêñ ba aisê ka môlô otatale môlôviyanj? Ma aisê ka môlô ôyê môlôviyanj ba onanj nena thêlô ma nê kambom? Wapômbêñ tem indum abô ba alalô sapêñ tem namiñ yani ma êndêñ wak êñ.

¹¹ *Hatôm bôk eto nena,

“Yada Anyô Bêñ, yahamô aêñ, ba yahananj avanônj biñ nena avômalô sapêñ tem nedek venjndônj lêlô ma nêñêm athêñ bêñ êndêñ ya Wapômbêñ.” *Aisaia 45:23*

¹² Ba intu alalô tomtom tem namiñ Wapômbêñ ma ek nandum abô esak alalôaniñ nôm takatu ba adum.

Minj undum mamuyan nêñ yak ami

¹³ Wapômbêñ tem endanjô avômalô lôkthô ininj abô ba intu notak auk notatale avômalô êvhavij vi. Ma lemimimbi katô ek miñ nundum nômlate ek nosale lôk numbulinj môlôviyanj ami. ¹⁴ *Yahamô havij Anyô Bêñ Yisu ba yahayala lôk yahêvhavij nena nôm takatu ba êv hadêñ ngôk lôk nôm sapêñ ma mavi hêk Wapômbêñ ma ek nejanj. Ma donjom anyôla lahabi nena nômlate lelaik hêk Wapômbêñ ma, êñ ma nôm êñ lêk lelaik ek ôpêñ. ¹⁵ *Hoanj nômlate atu ba mamuyan hêvhavij nena lelaik ba hôêv malainj hadêñ yani, êñ ma miñ hosopa lenjhavij anêñ loñôndê ami. Kilisi hama hathak ôpêñ ba intu miñ undum ek yani nêñ yak esak nôm atu ba hoanj ami. ¹⁶ Aêñ ba hoyala nena nôm lôkthô ma mavi ek nejanj, êñ ma auk mavi. Ma donjom mamuyan atu ba hapôlik ek nômla doho hayô, êñ ma oyabinj

* **13:14:** Ep 5:11 * **14:1:** Lom 15:7 * **14:2:** Stt 9:3-4 * **14:3:** Kol 2:16 * **14:4:** Mat 7:1; Jem 4:11-12

* **14:5:** Gal 4:10-11 * **14:8:** Gal 2:20 * **14:10:** 2Ko 5:10 * **14:11:** Plp 2:10-11 * **14:14:** Ap 10:15; Tit 1:15

* **14:15:** 1Ko 8:11-13

o ek anêm auk mavi êḡ miḡ imbuliḡ yani ba enaḡ abô kambom esak anêm auk êḡ ami. ¹⁷ Nôm eyaḡ lo inum, êḡ ma nôm oyaḡ. Nômbêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma nandum nômkama thêthôḡ lôk namô labali imbiḡ i ma namô lôk leḡḡmavi. Nôm takêḡ halêm anêḡ Lovak Matheḡ. ¹⁸ Ôpatu ba hadum Kilisi anêḡ ku takêḡ hêv lamavi hadêḡ Wapômbêḡ ba avômalô ebam yani.

¹⁹ *Aêḡ ba alalô nandum ek namô yôhok imbiḡ i lôk nambatho alalôaniḡ êvhaviḡ loḡ.

²⁰ *Ma miḡ umbuliḡ Wapômbêḡ anêḡ ku esak nôm eyaḡ ami. Nôm lôkthô ma mabuḡ hêk Wapômbêḡ ma, ma doḡtom hoaḡ nômla te atu ba hadum ba anyô yaḡ hêv yak, êḡ ma hudum kambom. ²¹ Aêḡ ba hoaḡ alim mena hunum waiḡ mena hudum nômla yaḡ atu ba hadum mamuyaḡ hêv yak, êḡ ma mavi ek otak.

²² Anêm auk hathak nôm takatu ba lêk yahanaḡ, êḡ ma êmô imbiḡ oda lôk Wapômbêḡ iyom. Avômalô takatu ba esopa iniḡ êvhaviḡ lôk kapôlôḡniḡ labali lêk êmô lôk leḡḡmavi. ²³ Ma doḡtom avômalô takatu ba eyaḡ nôm lôk auk ju, êḡ ma miḡ esopa iniḡ êvhaviḡ ami ba intu idum kambom hêk Wapômbêḡ ma. Malêla takatu ba hudum ma miḡ halêm anêḡ hôêvhaviḡ ami, êḡ ma hatôm hudum kambom.

15

Nundum nômkama lôkthô ek nônem môlôviyaḡ sa

¹ Alalô takatu ba aêvhaviḡ lôklokwaḡ miḡ nasopa alalôaniḡ leḡḡhaviḡ iyom ami. Mi, nanêm avômalô takatu ba iniḡ êvhaviḡ pulusikna sa ba naja iniḡ malaiḡ imbiḡ. ² *Ma alalô tomtom leḡḡimbi alalôaniḡ iviyaḡ ek nanêm i sa ek iniḡ êvhaviḡ imbitak lôklokwaḡ. ³ Êtôm Kilisi da bôk hadum ba miḡ hasopa yanida anêḡ lahaviḡ ami. Mi, bôk eto nena,

“Wapômbêḡ, abôma atu ba enaḡ hathak o ma lêk hapôm ya haviḡ.” *Kapya Yeḡ 69:9*

⁴ *Abô lôkthô atu ba bôk eto hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ma eto ek êndôḡ alalô ek

namô maliḡyaô lôk nêm alalô thêvô ek alalô nanêm maleḡḡniḡ ek Wapômbêḡ anêḡ bulubiḡ.

⁵ Wapômbêḡ atu ba hathak havatho môlô loḡ ek nômo maliḡyaô lôk hêv môlô thêvô ma tem indum ba môlô kapôlômim imbitak doḡtom êtôm Yisu Kilisi anêḡ lahaviḡ. ⁶ Ek môlô sapêḡ kapôlômim doḡtom lôk auk doḡtom ba nônem athêḡ lôkmaḡḡniḡ êndêḡ Wapômbêḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ Lambô.

Yisu halêm ek nêm avômalô Israel lo avômalô loḡ buyaḡ sa

⁷ *Aêḡ ba onja ḡê êvhaviḡ vi thô êtôm môlôviyaḡ hatôm Kilisi bôk hawa môlô thô. Nundum aêḡ ek nêm athêḡ lôkmaḡḡniḡ êndêḡ Wapômbêḡ. ⁸ *Yahanaḡ avanôḡ nena Kilisi habitak hatôm ḡê Israel iniḡ anyô ku ek hik thô nena Wapômbêḡ hasopa anêḡ abô takatu ba bôk habutiḡ haviḡ iniḡ limi.

⁹ *Ma Kilisi hadum ku êḡ ek avômalô loḡ buyaḡ hatôm nênem athêḡ lôkmaḡḡniḡ êndêḡ Wapômbêḡ hathak anêḡ hêv kapô hadêḡ thêlô. Hatôm bôk eto nena,

“Tem yambam anêm athêḡ êḡḡek ḡê loḡ buyaḡ malêvôḡ.

Lôk yanêm yeḡ êndêḡ o.” *Kapya Yeḡ 18:49*

¹⁰ Ma buyaḡ hanaḡ nena,

“Môlô ḡê loḡ buyaḡ, lemimmavi imbiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô.” *Lo 32:43*

¹¹ Ma bute hanaḡ nena,

“Môlô avômalô loḡ buyaḡ sapêḡ nômbô Anyô Bêḡ.

Lôk avômalô pik sapêḡ nônem yeḡ ba nômbô yani.” *Kapya Yeḡ 117:1*

¹² *Ma Aisaia bôk hato abô te aêntêk,

“Jesi anêḡ ôdôḡ ma su lukmuk tem ipililip.* Yani tem imbitak kiḡ ba eyabiḡ avômalô loḡ buyaḡ sapêḡ.

Ma thêlô tem nênem maleḡ ek nôm atu ba yani bôk havak abô hathak.”

Aisaia 11:10

¹³ Môlô ôêvhaviḡ ma Wapômbêḡ ma nôm mavi lôkthô atu ba ôêv malem hathak anêḡ ôdôḡ tem êmbôlô môlô kapôlômim siḡ esak leḡḡmavi lôk labali. Ma hathak Lovak

* 14:19: Lom 12:18; 15:2 * 14:20: 1Ko 8:13 * 15:2: 1Ko 10:24,33 * 15:4: 2Ti 3:16 * 15:7: Lom 14:1

* 15:8: Mat 15:24 * 15:9: Ap 3:25 * 15:12: ALK 5:5 * 15:12: Jesi ma Kiḡ Devit anêḡ lambô.

Matherj anêj lôklokwanj ma tem indum ek mólô malemim endahalinj nô m takatu ba tem Wapômbêj nê m.

Pol anêj ku hawa Abô Mavi hi loj buyanj

¹⁴ Aijan thêlô, yahayala nena mólôda othak udum mavi lomaloma ba unim auk mavi ma bêj ba intu hatôm nôndôj amda.

¹⁵ Wapômbêj habi anêj wapôm sam hadêj ya ba hêv anêj ku hadêj ya ba intu yahato abô lôklinyak doho hêk kapy a êntêk hadêj mólô ek lemimimbi esak lojbô. ¹⁶ *Yani halam ya ek yambitak êtôm Yisu Kilisi anêj anyô habôk da ek mólô avômalô loj buyanj. Ba intu yahananj Wapômbêj anêj Abô Mavi hadêj mólô ek yanê m mólô êtôm da ôv mavi êndêj Wapômbêj. Lovak Matherj hadum ba da êj habitak matherj.

¹⁷ Aêj ba Yisu Kilisi hadum ku bêj hathak ya ek yandum Wapômbêj anêj ku ba intu hathak ku takêj ma yahabam yada. ¹⁸ Tem miñ yananj abô esak malêla takatu ba yada yahadum ami. Mi, tem yananj esak nô m takatu ba Kilisi hadum hathak ya iyom ek batu avômalô loj buyanj nê nê mimbij Wapômbêj esak nô m takatu ba yahadum lôk yahananj. ¹⁹ Ma êyê nômbithi lôk lavônjij lomaloma takatu ba yahadum hathak Lovak Matherj anêj lôklokwanj. Ba intu nê loj buyanj esopa Wapômbêj anêj abô. Aêj ba bôk yahananj Abô Mavi lôkthô hathak Kilisi halôk Jelusalem ba hi loj sapêj aleba hayô plovins Ililikum.

²⁰ *Yahathak yalenj hik ya lôklokwanj ek yananj Abô Mavi embenj loj takatu ba miñ bôk elanjô abô hathak Kilisi ami. Yahadô yandav unyak êyômô loj lavônj atu ba anyô yan bôk halav halôk yôv. ²¹ Hatôm atu ba bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba miñ bôk enanj abô hathak yani hadêj i ami ma tem nêgê katô.

Ma avômalô takatu ba miñ bôk elanjô ami ma tem neyala katô anôj.” *Ai-saia 52:15*

Pol hadum ek ni Lom

²² *Ku takêj hathak havalonj ya loj bêj anôj ba intu miñ yahathôk ek mólô ami.

* **15:16:** Lom 1:5; 11:13 * **15:20:** 2Ko 10:15-16
24:17; 1Ko 16:1; 2Ko 8:1; 9:2,12 * **15:27:** 1Ko 9:11

²³ Sondabêj lôbôlôj ya thôthô ek yasôk yangê mólô ma dojtom mi. Ma yananj ku loj êntêk lêk yôv ba intu tem yasôk.

²⁴ Yahadum ek yana Spen, êj ma yalenjhabi nena tem yande yangê mólô vê mam ek alalô leñijmavi imbij i. Vê m ma mólô nô nê m ya sa esak lojôndê ek yana Spen.

²⁵ *Ma dojtom lêk êntêk ma tem yana Jelusalem ek yanê m i sa esak da vê mam.

²⁶ *Avômalô plovins Masedonia lôk Akaia êv da takêj lôk leñijmavi anôj ek nê nê m avômalô matherj takatu ba êv i sêkêya ê mô Jelusalem sa. ²⁷ *Thêlô leñijmavi ek nê nê m da êj êndêj avômalô Jelusalem ek malê nena avômalô Israe l bôk êv nô mkama malak leñ hadêj thêlô nê loj buyanj ba intu viyanj hêk. Ma lêk ma mavi ek thêlô nêwê viyanj esak nô mkama pik. ²⁸ Tem yada yanja da êj ba yana Jelusalem ek yanê m da êj solop êndêj i. Vê m ma yana Spen ma tem yangê mólô vê mam ka yana. ²⁹ *Yahayala nena yahathôk ek mólô ba alalô amô, êj ma Kilisi tem nê m mek bêj anôj êndêj alalô.

³⁰ *Aijan thêlô, Wapômbêj anêj Lovak Matherj hadum ba alalô leñijhavinj i. Aêj ba yahasonj mólô lokwanj hathak Yisu Kilisi anêj athêj nena nô nê m lêlê esak mek imbij ya ek Wapômbêj nê m ya sa. ³¹ Mólô notenj mek ek Wapômbêj eyabinj ya mavi ek nê Israe l takatu ba leñijôndôj kô tôj miñ nimbulinj ya ami. Ma notenj mek imbij ek avômalô matherj anêj Jelusalem leñijmavi esak da takatu ba yahawa ba yaha ek thêlô.

³² Ek Wapômbêj anêj lahavinj yasôk, êj ma tem yasôk ek alalô leñijmavi lôk yambatho mólô loj ma mólô nobatho ya loj.

³³ Wapômbêj, labali lôkthô anêj alanj, ê mô imbij mólô. Avanôj.

16

Pol hêv anêj lamavi hadêj avômalô

¹ Yahêv abô ek mólô hathak livônj Pibi atu ba hathôk ek ênjê mólô. Yani ma avômalô êvhavinj anêj Senklia iniñ avi ku te. ² Ba noja yani thô esak Anyô Bêj anêj athêj êtôm Wapômbêj anêj avi ku matherj te. Yani bôk hayabinj ya lôk avômalô bêj anôj

* **15:22:** Lom 1:13 * **15:25:** 1Ko 16:1-4 * **15:26:** Ap
15:29: Lom 1:11 * **15:30:** 2Ko 1:11; Kol 4:3; 2Te 3:1

hathak anêḡ nômka. Ba nônêm yani sa esak malaiḡ malêla takatu ba hapôm yani.

³ *Nônêm yenaḡ yalenḡmavi êndêḡ Plisila lo yamalô Akwila atu ba idum Yisu Kilisi anêḡ ku haviḡ ya. ⁴ Sêbôk ma habobo tem nijik thai vônô esak ya. Ba intu yada lôk avômalô êvhaviḡ lodôḡlodôḡ anêḡ loḡ buyaḡ sapêḡ leḡḡmavi hathak thai. ⁵ Ma nônêm yalenḡmavi ni êndêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba ethak êv yeḡ halôk thai iniḡ unyak imbiḡ.

Nônêm yalenḡmavi êndêḡ yenaḡ aiyaḡ anôḡ Epainetus. Yani anyô môḡ anêḡ plovins Esia atu ba hêvhaviḡ Kilisi vêm ka vi êvhaviḡ havenḡ yam. ⁶ Ma nônêm yalenḡmavi êndêḡ Malia. Yani hathak hadum ku bêḡ ek hêv môlô sa. ⁷ Ma nônêm yalenḡmavi êndêḡ Andlonikus lo yanavi Junias. Thai ma yenaḡ avômalô Israeḡ ba bôk êvhaviḡ Kilisi hamôḡ ek ya. Ma bôk yêlô amô koladôḡ haviḡ i. Thai ma aposel lôk athêḡ bêḡ.

⁸ Nônêm yalenḡmavi êndêḡ Ampliatus atu ba yalenḡhaviḡ hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ. ⁹ Nônêm yalenḡmavi êndêḡ Ulbanus, yani hadum Kilisi anêḡ ku haviḡ alalô. Lôk nônêm yalenḡmavi êndêḡ yenaḡ aiyaḡ Stakis. ¹⁰ Nônêm yalenḡmavi êndêḡ Apeles, yani hawa malaiḡ lomaloma ma doḡtom hamiḡ lôklokwaḡ hathak Kilisi. Ma nônêm yalenḡmavi êndêḡ avômalô sapêḡ atu ba êmô haviḡ Alistobulus. ¹¹ Ma nônêm yalenḡmavi êndêḡ Helodion, yani ma yenaḡ avômalô Israeḡ te. Ma nônêm yalenḡmavi êndêḡ Anyô Bêḡ anêḡ avômalô sapêḡ atu ba êmô haviḡ Nalsisus.

¹² Nônêm yalenḡmavi êndêḡ Tlipina lo Tliposa, avi ju atu ba idum Anyô Bêḡ anêḡ ku. Nônêm yalenḡmavi êndêḡ livôḡ Pelsis, yani hadum Anyô Bêḡ anêḡ ku lôklokwaḡ haviḡ. ¹³ *Ma nônêm yalenḡmavi êndêḡ Lupus atu ba Anyô Bêḡ bôk habi baḡ hayô hêk yôv lo talêbô atu ba habitak hatôm yenaḡ wakatik. ¹⁴ Ma nônêm yalenḡmavi êndêḡ Asinklitus lo Plegon ma Helmes lo Patlobas ma Helmas lôk avômalô êvhaviḡ takatu ba ethak êmô haviḡ thêlô. ¹⁵ Ma

nônêm yalenḡmavi êndêḡ Pilologus lôk Julia, ma Neleus lo livavi ma Olimpás lôk avômalô mathenḡ lôkthô atu ba êmô haviḡ thêlô.

¹⁶ *Ma nokam môlôviyaḡ esak kobom yôhok mathenḡ.

Kilisi anêḡ avômalô êvhaviḡ lodôḡlodôḡ sapêḡ êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ môlô.

Noyabiḡ am

¹⁷ *Aiyaḡ thêlô, yahathô môlô loḡ lôklokwaḡ nena noyabiḡ am esak nê takatu ba idum ek nembak môlô vose. Thêlô iniḡ abô ma yaḡda ek abô avanôḡ atu ba bôk olaḡô ba ôêvhaviḡ. Ba intu imiḡ môlô loḡ siḡ hathak ôêvhaviḡ. Aêḡ ba nômô daim ek i. ¹⁸ *Thêlô lôk avômalô takatu ba esopa iniḡ kobom idum ku hathak thêlôda iniḡ leḡḡhaviḡ ma miḡ idum alalôaniḡ Anyô Bêḡ Kilisi anêḡ ku ami. Enaḡ abô vasiḡ mavi lôk abô lôk thok ek nesau avômalô takatu ba iniḡ auk voloḡ. ¹⁹ *Avômalô êvhaviḡ lôkthô bôk elañô yôv nena môlô ma avômalô olaḡô abô ba osopa. Ba intu yalenḡmavi anôḡ hathak môlô. Ma doḡtom yalenḡhaviḡ môlô nômô lôk auk esak malêla takatu ba mavi ma nômô mabuḡ ek malêla takatu ba kambom. ²⁰ *Ma Wapômbêḡ ma labali anêḡ alaḡ ba kasana ma tem etak Sadaḡ êmô vemimkapô vibiḡ ek nombak pesa.

Anyô Bêḡ Yisu anêḡ wapôm êmô imbiḡ môlô.

Avômalô doho êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ avômalô Lom

²¹ *Timoti atu ba hadum ku haviḡ ya hêv anêḡ lamavi hadêḡ môlô. Ma Lusius lo Jenson ma Sosipatel, thêlô ma yenaḡ avômalô Israeḡ ba êv iniḡ leḡḡmavi haviḡ.

²² Ma ya Teltius atu ba yahato Pol anêḡ abô halok kapya êntêk, yahanaḡ yenaḡ yalenḡmavi hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ hadêḡ môlô haviḡ.

²³⁻²⁴ *Gaius hêv anêḡ lamavi hadêḡ môlô. Yani hathak hayabiḡ ya lôk avômalô êvhaviḡ sapêḡ atu ba êlêm êmô anêḡ unyak. Ma Elastus atu ba hayabiḡ malak bêḡ êntêk

* **16:3:** Ap 18:2 * **16:13:** Mak 15:21 * **16:16:** 1Ko 16:20; 1Pi 5:14 * **16:17:** Mat 7:15; Tit 3:10 * **16:18:** Plp 3:19; 2Pi 2:3 * **16:19:** Lom 1:8; 1Ko 14:20 * **16:20:** Stt 3:15 * **16:21:** Ap 16:1-2; 19:22; 20:4 * **16:23-24:** Ap 19:22; 1Ko 1:14

iniñ valu lôk yêlôaniñ aiyañ Kwaltus êv iniñ
leñiñmavi hadêñ môlô haviñ.*

Nanêm athêñ bêñ êndêñ Wapômbêñ

²⁵ *Alalô nambô Wapômbêñ anêñ athêñ.
Yani hatôm embatho unim ôêvhaviñ loñ
esak Abô Mavi takatu ba yahanañ hathak
Yisu Kilisi. Abô Mavi êñ intu hik auk loñ
kapô takatu ba bôk havuñ i bô halêm yañ.

²⁶ Plopet bôk eto hathak auk loñ kapô êñ
ma Wapômbêñ atu ba hamô lôkmala hatôm
wak nômbêñ intu sapêñ hanañ ek auk loñ
kapô êñ lêk halêm yañ ek avômalô pik
lôkthô hatôm nêñemimbiñ ba nesopa. ²⁷ Aêñ
ba alalô nanêm athêñ lôkmañgiñ êndêñ
Wapômbêñ, yanida iyom intu Wapômbêñ
lôkauk lôkthô anêñ ôdôñ hatôm wak nômbêñ
intu sapêñ esak Yisu Kilisi. Avanôñ.

* **16:23-24:** Nê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Pol hatô ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Yisu Kilisi anêñ
wapôm êmô imbiñ môlô. Avanôñ. * **16:25:** Lom 1:5; Ep 1:9; 3:5,9; Kol 1:26

Kapya môᶇ atu ba Pol hato hi Kolin Abô môᶇ

Pol hato kapya êntêk hadêᶇ avômalô êvhaviᶇ anêᶇ Kolin. Kolin ma malak bêᶇ ba anêᶇ avômalô ma hatôm 600,000. Avômalô Kolin ethak idum sek waliliᶇ bêᶇ anôᶇ ba intu hathak abô Glik ma abô aêntêk, ‘Yahadum Kolin’, êᶇ ma abô loᶇ kapô te. Ma anêᶇ ôdôᶇ nena, ‘Yahadum sek waliliᶇ’.

Pol hamô Epesus ma halanô nena avômalô êvhaviᶇ anêᶇ Kolin ethak esopa kobom kambom takêᶇ lôk evaki vose ba intu hato kapya êntêk hadêᶇ thêlô. Ma Pol bôk hato kapya te hadêᶇ thêlô ba thêlô vi miᶇ eyala katô ami ba intu hato kapya êntêk hadêᶇ thêlô ek injik anêᶇ abô êᶇ anêᶇ ôdôᶇ thô êndêᶇ i. Ma avômalô Kolin doho bôk enaᶇ hik Pol liᶇ hathak abô doho halôk kapya te atu ba bôk eto hadêᶇ yani ba intu hato iniᶇ kapya êᶇ viyaᶇ. Ma hato ek embatho iniᶇ êvhaviᶇ loᶇ lôk hêv takatu ba bôk êv yak sa.

Hato kapya êntêk hadêᶇ 55 AD la.

Abô môᶇ

¹ Ya Pol ma Wapômbêᶇ halam ya ba hadum ba ya habitak Yisu Kilisi anêᶇ aposel hatôm anêᶇ lahaviᶇ. Yai lôk ² alalôaniᶇ aiyaᶇ Sostenes ato kapya êntêk ek môlô avômalô ôdôᶇ takatu ba ôêvhaviᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Kolin. Kilisi hadum ba thêlô ibitak mathêᶇ ma halam i nena Wapômbêᶇ anêᶇ avômalô haviᶇ avômalô luvuluvu takatu ba elam alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi anêᶇ athêᶇ. Yani ma alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ ma thêlôniᶇ haviᶇ.

³ Wakamik Wapômbêᶇ lôk Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi nênem iniᶇ wapôm lôk labali êndêᶇ môlô.

Pol hanaᶇ lamavi hadêᶇ Wapômbêᶇ

⁴ Wapômbêᶇ hêv anêᶇ wapôm hadêᶇ môlô hathak Yisu Kilisi. Ba intu yahananᶇ yalenᶇmavi lôbôlôᶇ hadêᶇ yani hathak môlô. ⁵⁻⁶ Yani lêk havatho Yisu anêᶇ abô loᶇ

lôklokwanᶇ hamiᶇ môlô ba môlô ôêvhaviᶇ ba Wapômbêᶇ lêk hanᶇgasô nôᶇm mavi halôk môlô kapôlômim ba hayô siᶇ hatôm auk mavi lôk abô mavi. ⁷ Aêᶇ ba môlô ma avômalô ôpôviᶇ alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi anêᶇ waklavôᶇ endelêᶇ ek injiki thô ba intu môlô miᶇ ôêv yak hathak wapôm la ami. ⁸⁻⁹ *Yani halam môlô ek numbitak Nakaduᶇ Yisu Kilisi, alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ anêᶇ avômalô môlô lôk malêla takatu ba hanaᶇ ma hatôm indum. Ba intu yani tem embatho môlô loᶇ endeba anêᶇ danᶇ ek miᶇ môlônim abô la ênjêk êndêᶇ alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi anêᶇ waklavôᶇ ami.

Avômalô êvhaviᶇ êkôki

¹⁰⁻¹² *Aiyaᶇ thêlô, Kaloe anêᶇ avômalô doho enaᶇ hadêᶇ ya nena môlô intu ôkôkam ba tomtom onanᶇ nena, “Yêlô ma Pol anêᶇ” ma vi enaᶇ nena, “Apolo anêᶇ” ma vi enaᶇ nena, “Sipas anêᶇ” ma vi ma “Kilisi anêᶇ”. Ba intu aiyaᶇ thêlô, hathak Yisu Kilisi anêᶇ athêᶇ ma yalenᶇ hik ya nena miᶇ nombak am vose ami ek nobaloᶇ auk lôk kapôlômim doᶇtom iyom.

¹³ Aisê. Hatôm nombak Kilisi vose ni nenanena e? Mena ik ya Pol hathak alovalanᶇsiᶇ ek môlô e? Mena môlô uthik ᶇanᶇ hathak Pol anêᶇ athêᶇ e? ¹⁴ *Yahathik Klispus lo Gaius iyom ma miᶇ yahathik anyôla haviᶇ ami ba intu yalenᶇmavi anôᶇ hadêᶇ Wapômbêᶇ ¹⁵ ek môlô te miᶇ hatôm enaᶇ nena yahathik môlô hathak yenaᶇ athêᶇ ami. ¹⁶ *Bôk yahathik Stepanas anêᶇ avômalô doho. Ma injo betha bôk yahathik avômalô vi haviᶇ la. ¹⁷ Odanô! Kilisi hêv ya ba yahalêᶇ ek yanaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi ma miᶇ hêv ya ek yasik avômalô ami. Yahadô yambuliᶇ Kilisi anêᶇ alovalanᶇsiᶇ imbitak êtôm nôᶇm oyaᶇ. Ba intu miᶇ yahananᶇ anêᶇ Abô Mavi êᶇ ek yandôk thêlô lenᶇiᶇ êtôm ᶇê lôk auk bêᶇ ethak idum ami.

Nê lôk auk bêᶇ miᶇ hêv ya sa ami

¹⁸ *Ma avômalô takatu ba esopa loᶇondê ᶇama elanô abô hathak alovalanᶇsiᶇ êᶇ ba esonᶇ nena abô molo. Ma doᶇtom alalô takatu ba Wapômbêᶇ hêv bulubiᶇ

* **1:8-9:** 1Te 3:13; 5:23; 5:24; 1Jon 1:3

* **1:10-12:** Ap 18:24-28; 1Ko 3:4; Plp 2:2

* **1:14:** Ap 18:8; Lom 16:23

* **1:16:** 1Ko 16:15

* **1:18:** Lom 1:16

* **1:19:** Ais 29:14

ayala nena nô m ê n ma Wapômbên anên lôklokwan. ¹⁹ *Hatôm bôk eto nena, “Tem yambulinj nê lôk auk bênj ini n auk ma tem yambak ini n auk takênj pesa ba imbitak êtôm nô m oyanj.” *Aisaia 29:14*

²⁰ *Ma nê lôk auk bênj lôk nê ethak lô m bênj lôk kédôn waga takatu ba evalonj kapy a auk bênj bôlônj êntêk, thêlô aisê? Wapômbên hik thô nena auk bênj takênj habitak auk molo. ²¹ *Wapômbên ma anyô auk mavi ba hadô ek avômalô neyala yani esak auk luvônj. Aênj ba hawa abô molo ek nê m vi atu ba êvhavinj bulubinj. ²² Ma avômalô Is lael lenj havinj nêgê lavônj ek nê nê mimbinj. Ma Glik êbôlê m auk lô m bênj ek nê nê mimbinj. ²³ *Ma donjom yêlô ananj bênj nena Kilisi hama hathak alovalanjanj. Auk ê n hab ulinj avômalô Is lael ba intu êpôlik. Ma nê lonj buyanj elanjô nena auk ê n ma auk molo. ²⁴⁻²⁵ *Wapômbên anênj auk molo ê n ma auk bênj ek nê pik ini n auk. Ma Wapômbên anênj pulusik ma lôklokwan bênj ek nê pik ini n. Ba intu avômalô Is lael lo Glik ma avômalô lonj buyanj takatu ba Wapômbênj halam i ma eyala nena Kilisi ma Wapômbênj anênj lôklokwanj lôk anênj auk bênj.

²⁶ *Aijan thêlô, môlô lemimimbi esak sêbôk atu ba elam môlô. Avômalô lôkthô minj êyê môlô bênj anônj nena nê lôk auk bênj mena anyô lôkmanjinj mena anyô lôk athênj bênj te ami. Mi. ²⁷ Wapômbênj hawa auk molo anênj pik ek nê m mama êndênj nê lôk auk bênj ma hawa nômkama pik takatu ba pulusikna ek nê m mama êndênj nê lôklokwanj. ²⁸ Nê takatu ba avômalô êyê hatôm yavoyav lôk nô m ôvathek lôk nô m oyanj lomaloma pik êntêk intu yani halam ek nê m auk bôlônj êntêk vê esak, ²⁹ *ek anyô late minj hatôm êmbô i iminj Wapômbênj ma ami. ³⁰ *Ma môlô ma Wapômbênj da hadum ba lêk ômô havinj Yisu Kilisi. Yani habitak hatôm Wapômbênj anênj auk atu ba hêv ek nê m alalô sa ek nê m kambom vuli lôk hapole alalô vê hêk kambom anênj ba lêk abitak thêthônj lôk mathenj haminj Wapômbênj ma. ³¹ Ba intu eto nena,

“Opalêla takatu ba êbô i ma nêmbô i esak Wapômbênj iyom.” *Jelemia 9:24*

2

Pol hêv auk hadênj avômalô Kolin

¹ Aijan thêlô, sêbôk atu ba yahayô ek môlô ma yahananj Wapômbênj anênj abô takatu ba hik thô hadênj ya ma minj yahananj abô mavi mena auk mavi hatôm nê lôk auk ini n ami. ² Mi anônj. Yahadum ek yananj abô esak Yisu Kilisi atu ba hama hathak alovalanjanj iyom. ³ *Yahamô havinj môlô ma ya anyô vau lôk bômkô ma yahalowalinj bênj anônj. ⁴ *Ma donjom Lovak Mathenj da hik anênj lôklokwanj thô ba yahananj abô ba minj yahananj hatôm nê lôk auk ini n abô ek yandôk môlô lemim ami ⁵ ek môlô nô nê mimbinj Wapômbênj anênj lôklinyak ma minj nê lôk auk ini n abô ami.

Lovak Mathenj hêv auk

⁶⁻⁷ Nê talanj elanjô yêlôaninj abô hatôm auk bênj. Sêbôk bôlada ma Wapômbênj havunj auk nê m alalô bulubinj ek indum ba alalô nambitak avômalô lôkmanjinj. Ma yêlôaninj auk ê n ma minj hatôm nê bênjbênj ini n auk bôlônj êntêk ami. Thêlô takênj tem nê nê m yak. ⁸⁻⁹ *Hatôm bôk eto hathak auk ê n nena, “Wapômbênj bôk hapesanj nômkama yôv ek nê m ek avômalô takatu ba lenj havinj yani.

Ma donjom malenjinj minj êyê nô m takênj lôk lenjônônj minj elanjô abô takênj ami. Ba intu avômalô êthônj nô m takênj palinj.”

Aisaia 64:4

Nê bênjbênj bôlônj êntêk minj eyala auk ê n ami. Bôk neyala ma tem minj nijik Anyô Bênj Lôkmanjinj ê n vônô esak a ami. ¹⁰⁻¹¹ Alalôaninj dahôlônjinj da hayala alalôaninj auk. Ma Wapômbênj da anênj dahô hayala anênj aênj iyom. Ba intu Lovak Mathenj hayala nômkama lôkthô lôk hayê Wapômbênj anênj auk anônj binj ba lêk hik nômkama lôkthô thô hadênj alalô.

¹² Wapômbênj hêv anênj Lovak Mathenj ê n hadênj alalô ek nayala anênj wapôm takatu ba hêv hadênj alalô. Ma minj hêv

* **1:20:** Jop 12:17; Ais 19:12; 33:18; 44:25 * **1:21:** Mat 11:25 * **1:23:** Lom 9:32; 1Ko 2:14 * **1:24-25:** Kol 2:3; 2Ko 13:4 * **1:26:** Mat 11:25; Jem 2:5 * **1:29:** Ep 2:9 * **1:30:** Jer 23:5-6 * **2:3:** Ap 18:9; 2Ko 10:1 * **2:4:** 1Te 1:5 * **2:8-9:** Ais 64:4

auk pik ami. ¹³ Auk takêñ ma Lovak Mathenñ intu hêv hadêñ yêlô ba anañ bêñ lôk adôñ avômalô takatu ba êmô havinñ Lovak Mathenñ hathak anêñ auk. Anyôla miñ hadôñ yêlô ba anañ abô êñ ami. ¹⁴ Lovak Mathenñ hêv avômalô sa ek neyala Wapômbênñ anêñ auk. Ba opalê atu ba miñ hawa Lovak Mathenñ ami hasonñ nena auk êñ ma auk molo ba intu miñ hatôm ititiñ ba eyala auk takatu ba halêm anêñ Wapômbênñ anêñ Lovak Mathenñ ami.

¹⁵⁻¹⁶ * “Ba opalê intu hayala Anyô Bêñ anêñ auk ba tem êndôñ yani? Mi.” *Aisaia 40:13*

Ma ôpatu ba hawa Lovak Mathenñ anêñ auk tem ititiñ nômkama lôkthô. Ma ôpatu ba miñ hayala Anyô Bêñ anêñ auk ami tem miñ ititiniñ alalô takatu ba awa Lovak Mathenñ anêñ auk ami. Aêñ ba alalô ma awa Kilisi da anêñ auk.

3

Avômalô Kolin evak i vose

¹⁻² *Aiyañ thêlô, sêbôk ma môlô osopa avômalô pik êntêk venjngwam ba osopa Kilisi hatôm amena kasek ba miñ oañ nôm thekthek ami. Ba intu yahêv sum hadêñ môlô ba miñ yahanañ abô hatôm nê bôk ilumbak yôv iniñ abô ami. Ba êntêk unum sum denañ e? ³ *Môlô othak udum hatôm nê pik ba môlô lemimdanñ lôk lemimñaña ⁴ *ma ôdôñ yañ enañ nena, “Yêlô ma Pol anêñ” ma vi enañ, “Yêlô ma Apolo anêñ.” Êñ ma hathak uik unim auk thô nena môlô ma nê pik.

⁵ *Aêñ ba ya Pol ma opalê? Ma Apolo ma opalê? Yai ma Anyô Bêñ anêñ nê ku iyom! Yani hêv anyô tomtom da iniñ ku ba hêv yaianiñ ba intu môlô bôk ôêvhavinñ yôv. ⁶ *Yahavatho yañvêk ma Apolo hathak hêv ñañ ma Wapômbênñ da hadum ba yañvêk êñ halumbak. ⁷ Ba ôpatu ba havatho mena hêv ñañ thai luvi ma nôm oyañ. Ma Wapômbênñ iyom intu ba nôm avanôñ. ⁸ *Opalê atu ba havatho mena opalê atu ba hêv ñañ, thai

idum ku donjom ba tem neja vuli êtôm ida iniñ ku atu idum.

⁹ *Yai adum Wapômbênñ anêñ ku iyom havinñ i ma môlô ma anêñ unyak lôk anêñ ku kapô. ¹⁰⁻¹¹ *Wapômbênñ hêv wapôm hadêñ ya ba yahabitak anyô lôkmanñ ek yandav unyak. Ba yahalav landiñ. Ma anyô vi etak pam thalôk lôk unyak vôv hayô hamô. Ma miñ anyôla endav landiñ yañda imbiñ ami. Yisu Kilisi da intu landiñ êñ ba bôk hamiñ yôv. Ba môlô nê ku tomtom noyabiñ am katô ek nodav Wapômbênñ anêñ unyak êñ. ¹²⁻¹³ *Waklavôñ Idum Abô hayô ma tem injik nê ku takêñ iniñ ku sapêñ êlêm yañ. Ma atum tem esañ anyô tomtom iniñ ku ek ênjê nena elav unyak êñ mavi mena kambom. Ba intu uik siñ hathak gol mena seleva mena valu mavi mena alokwañ kapi mena kamuñ kondañ mena sesalik la, ma hêk môlôda. ¹⁴ Ma opalêla takatu ba iniñ ku elav unyak êñ mavi ma tem neja vuli. ¹⁵ Ma ôpatu ba atum hathañ anêñ ku ma tem miñ enja vuli ami. Ma donjom bulubiñ hamô ba tem nê m ôpêñ vê ênjêk atum.

Môlôda ma Wapômbênñ anêñ unyak

¹⁶ *Môlô ma Wapômbênñ anêñ unyak mathenñ atu ba yanida hamô kapô. Oyala nôm êñ mena mi? Ma Wapômbênñ anêñ Lovak Mathenñ hamô môlô kapôlômim. ¹⁷ Môlô ma Wapômbênñ anêñ unyak mathenñ atu ba yanida hamô kapô ba intu loñ êñ ma mathenñ! Ma ôpatu ba habuliñ unyak mathenñ êñ ma tem Wapômbênñ imbuliñ ôpêñ aêñ iyom.

Miñ nobam anyô vi ami

¹⁸ Miñ môlô nosau am ami! Môlô lemimhabi nena môlô ma nê lôkuk bêñ hatôm nê lôk luvôñ bôlôñ êntêk, êñ ma notak. Ma noja alovalañsiñ anêñ auk molo ek numbitak anyô lôk auk mavi. ¹⁹ Auk pik êntêk ma auk molo hêk Wapômbênñ ma hatôm eto nena, “Yani havalonñ nê lôk auk bêñ hathak thêlôda iniñ auk ba êv yak.” *Jop 5:13*

²⁰ Ma abô yañ hanañ nena,

* **2:15-16:** Ais 40:13 * **3:1-2:** Hib 5:12-13; 1Pi 2:2 * **3:3:** 1Ko 1:10-11 * **3:4:** 1Ko 1:12 * **3:5:** Ap 18:24
 * **3:6:** Ap 18:4-11,27-28 * **3:8:** Mat 16:27 * **3:9:** Ep 2:20-22 * **3:10-11:** Ais 28:16; 1Pi 2:4-6 * **3:12-13:** 1Ko 4:5 * **3:16:** 1Ko 6:19; 2Ko 6:16

“Anyô Bêñ hayala nena nê lôk auk bêñ iniñ auk ma anôn mi.” *Kapya Yen 94:11*

²¹ Aêñ ba miñ nobam anyô te êmôn ek vi ami. Thêlô sapêñ ma nê ku ek nêñêm môlô sa iyom. ²² Pol lo Apolo ma Sipas lôk pik êntêk ma lôkmala lo ñama ma lêk lo emben yam ma nômkama lôk avômalô ma nôm takêñ ma môlônim iyom. ²³ Ma môlô ma Kilisi anêñ ma Kilisi ma Wapômbêñ anêñ.

4

Kilisi anêñ aposel

¹ Aêñ ba avômalô sapêñ nêgê yêlô nena Yisu Kilisi anêñ nê ku oyan iyom ek ayabiñ Wapômbêñ anêñ abô loñ kapô atu ba hik thô hadêñ anêñ avômalô. ² *Aêñ ba intu nayabiñ ku êñ mavi êtôm anyô hamôn ek ku. ³⁻⁴ Yakapôlôn miñ hanañ ya bêñ nena yahadum Wapômbêñ anêñ ku tombeñ ami. Aêñ ba môlô otha ya mena owa ya hi loñ idum abô êñ ma nôm oyan. Ma yenañ auk miñ hatôm ami. Aêñ ba miñ yahathô yada ba yahaya ami. Anyô Bêñ da intu tem ititiniñ ya. ⁵ *Waklavôn Anyô Bêñ endelêm ma tem imbi anêñ deda êyô êñjêk nômkama takatu ba havuñi hêk loñ momañiniñ kapô ba injik avômalô iniñ auk takatu ba hêk kapôlôniniñ thô. Ma wak êñ ma tomtom tem neja iniñ leñimavi êñjêk Wapômbêñ. Aêñ ba miñ nosa avômalô vi iniñ ku ami.

Avômalô Kolin thêlôda ebam i

⁶ *Aiyan thêlô, bôk yahanañ hathak yai lôk Apolo ek nêñ môlô sa ek lemimimbi abô êntêk “Nosopa abô balabuñ atu ba eto,” nena miñ nobam anyôla êmôn ek vi ami. ⁷ *Ma opalê hatak môlô ba ubitak anyô bêñ? Môlôda unim lôklokwan ba owa auk e? Mi! Wapôm takêñ intu hêv hadêñ môlô. Ma aisê ka obam amda?

⁸ Môlô lêk ubitak ôyô unjôlv yôv e? Ma môlô lêk nê lôkmangiñ e? Mena môlô lêk hatôm kiñ e? Kikaknena! Alalô nê lôk iviyañ ba lêk môlô ubitak kiñ ma tem yêlô aêñ iyom! ⁹ Nôñgô! Wapômbêñ hatak yêlô aposel hatôm nê oyan ba amiñ piklêvôn ma avômalô lôk anjela ititiñ yêlô hatôm nê kambom takatu ba enañ nena, “Unjwîk thêlô

vônô.” ¹⁰ Yêlô ma nê auk molo hathak Kilisi e? Ma môlô nê lôk auk bêñ hathak Kilisi e? Ma yêlô nê vau ma môlô nê lôklyak e? Môlô nê lôk athêñ bêñ ma yêlô nê athêñ mi e? ¹¹ *Sêbôk aleba lêk ma yêlô ama kisi lôk athakmuniñ ma ik nômkama titip lôk ik yêlô ba epam mayaliv ba yêlôaniñ malak namô mi. ¹² *Ma adum ku hathak baheniñ aleba yêlô lêk vau. Enañ ek nimbuniñ yêlô, êñ ma yêlô êv leñimavi iyom. Iliti yêlô ba êv vovañ, êñ ma yêlô amiñ leñvidon. ¹³ Enañ abômapopak hathak yêlô ma yêlô anañ viyañ lôk labali mavi. Wak nômbêñ intu sapêñ ma yêlô hatôm matiñyak pik lôk nôm ôvpalê.

Pol lahaviñ avômalô Kolin nesopa yani

¹⁴ Môlô ma yenañ avômena takatu ba yalenhaviñ ba intu yahadôn môlô. Ma miñ yahato nôñ takêntêk ek indum môlô mama ami. ¹⁵ *Nê êvhaviñ bêñ anôn ethak eyabiñ môlô, ma doñtom lemambô doñtom iyom. Yada bôk yahanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ môlô hatôm yahavathu môlô ba môlô ubitak Yisu Kilisi anêñ avômalô. ¹⁶ *Aêñ ba yalen hik ya nena nosopa yavenjwam. ¹⁷ *Ba intu yahêv Timoti hathôk ek nêñ môlô sa. Yani ma anyô ku anôn lôk yenañ okna atu ba hasopa Anyô Bêñ ba yalenhaviñ yani. Ma tem injik môlônim auk liñ esak yenañ bôk lo loñ atu ba hathak Yisu Kilisi ma yahadôn avômalô êvhaviñ takatu ba êmô luvuluvu hathak. ¹⁸ Môlô doho osoñ nena tem miñ yasôk esak loñbô ami ba intu môlô lemimôndôn kôtôn. ¹⁹⁻²⁰ *Nodañô katô! Wapômbêñ anêñ avômalô miñ enañ hathak abô oyan ami. Mi. Lovak Mathen hêv lôklyak ba idum Wapômbêñ anêñ lahaviñ. Anyô Bêñ lahaviñ ma tem yasôk kethen ek yanjê nena avômalô takêñ bôk ewa lôklokwan êñ mena mi e? ²¹ Lemimhabi aisê? Yasôk ek yambali môlô ek noja auk mena yasôk êtôm anyô yaô ek yanañ abô labalina?

5

Nutiñ nê sek êndôk kamun

* **4:2:** Luk 12:42 * **4:5:** 1Ko 3:8 * **4:6:** Lom 12:3 * **4:7:** Lom 12:6 * **4:11:** 2Ko 11:23-27 * **4:12:** Mat 5:44; 2Te 3:8 * **4:15:** Gal 4:19 * **4:16:** Plp 3:17 * **4:17:** Ap 19:22 * **4:19-20:** 1Ko 2:4

1 *Yahalanô nena môlô avômalô ôêvhaviņ te hadum sek haviņ lambô yanavi lukmuk lôbôlôn. Ma doņtom nê daluk miņ ethak idum aêņ ami. 2 Aisê ka môlô ôbô am? Lemiminjikam ba nutiņ ôpêņ êndôk kamun! 3 *Ya miņ yahamô haviņ môlô ami. Mi. Ma doņtom yakapôlôn hamô haviņ môlô hatôm lêk yahamô haviņ môlô. Ma lêk yahanaj ôpatu ba bôk hadum kambom êņ bêņ yôv hathak Yisu Kilisi anêņ athêņ. 4 Aêņ ba othak doņtom, êņ ma yakapôlôn lêk hamô haviņ môlô. Ma alalôaniņ Anyô Bêņ Yisu anêņ lôklinyak lêk hamô haviņ. 5 *Ba nônem ôpêņ êndêņ Ngôk Bêņ ek imbuliņ ôpêņ anêņ auk ek Anyô Bêņ anêņ Waklavôņ Nindum Abô ma tem yani enja bulubiņ.

6 *Môlô ôbô am ma miņ mavi ami. Lôk miņ oyala nena yis doktena iyom hatôm êndôk polom bêņ anôņ kapô ba isiņ bêņ ami e? 7 *Sêbôk ma avômalô Israeł ethak ik boksipsip nakaduņ te ek leņiņhabi Waklavôņ Hale ba Hi. Ma alalôaniņ boksipsip nakaduņ Waklavôņ Hale ba Hi intu Yisu. Kilisi hama ek môlô ba intu lêk ubitak ôtôm polom lukmuk atu ba yis mi. Aêņ ba nômbi unim kambom ni êtôm avômalô Israeł ethak ibi yis bô hi ek leņiņhabi Waklavôņ Hale ba Hi. 8 *Ba intu alalô leņiņimbi Waklavôņ Hale ba Hi wak nômbêņ intu sapêņ ma nambitak êtôm polom atu ba anêņ yis mi. Polom êņ ma nôm anôņ ba anêņ lelaik mi. Ma yis bô atu êņ ma adum kambom lo miņ asopa Wapômbêņ ami. Ba intu nabi ni.

9 Bôk yahato yenaņ kapyia hadêņ môlô ek miņ nômô imbiņ nê takatu ba idum sek lomaloma ami. 10 Ma doņtom miņ yahanaj hathak avômalô pik êntêk ba idum sek lomaloma lo nê esau avômalô ba ewa iniņ nômkama vani lôk nê palon ma nê esopa ngôk ami. Mi. Nê takêņ ma êmô pik haviņ alalô ba natak i aisê? 11 *Yenaņ abô anêņ ôdôņ ma aêntêk. Ôpatu ba hanaņ nena, “Yahêvhaviņ Wapômbêņ” ma doņtom hadum sek lomaloma mena hadum palon mena hêv yeņ hadêņ ngôk mena hanaņ

abôma mena hanum waiņ ba molo mena hawa vani. Anyô anêņ aêņ miņ nonņwan nôm lo ômô imbiņ yani ami. Dôlôk!

12 Nosa nê takatu ba êmô avômalô êvhaviņ kapô iyom. Ma miņ nosa ôpatu ba miņ alalôaniņ te ami. Ku êņ ma miņ bôk êv hadêņ alalô ami. 13 *Aêņ ba Wapômbêņ tem indum abô ek nê daluk. Ba intu nê takatu ba indum kambom ma “Nônem i vê ênjêk môlô.” *Lo 17:7*

6

Kobom nepesaņ malaiņ

1 Aisê ka môlô doho lemimmaniņ hathak môlô doho ma othak u nê daluk iniņ loņ idum abô? Yahasoņ kambom hathak môlô uik kobom êņ liliņ! 2 *Môlô oyala nena Waklavôņ Idum Abô ma nê mathen tem nedaņô nê daluk iniņ abô. Môlô nê auk pulusik ba miņ hatôm nepesaņ malaiņ pik lomaloma ami e? 3 Nodaņô! Tem alalô nadaņô aņela iniņ idum abô. Aêņ ba malaiņ pik lôkthô ma yaôna ek alalô napesaņ. 4-6 Môlô te miņ anyô lôk auk bêņ hatôm epesaņ abô imbiņ avômalô êvhaviņ vi ami e? Ma nê êvhaviņ yaņ lamaniņ hathak yaņ ma môlô olam nê daluk ek nepesaņ abô êņ eka? Nê daluk elañô ma môlô miņ mama ami e? Aêņ ba môlônim malaiņ lomaloma hamô ma môlônim anyô bêņ la miņ hamô ami, ma nodam môlônim anyô hêvhaviņ takatu ba athêņ mi ek nedaņô abô êņ. Ma miņ nodam nê daluk ami.

7 Dô! Hu ek undum abô, êņ ma hik thô nena lêk hôêv yak yôv. Ma anyôla habuliņ o mena hasau o la ma ômô yaô. 8 Ma doņtom môlôda intu udum tombeņ êņ ba osau môlôviyaņ ba ubuliņ i hamô nê daluk iniņ loņ idum abô.

9 *Avômalô takatu ba idum kambom tem nêmo imbiņ Wapômbêņ êmô loņ atu ba yani hayabiņ, e? Mi anôņ. Noyabiņ am. Avômalô takatu ba idum sek lomaloma lôk êv yeņ hadêņ ngôk ma idum sek haviņ anyô yaņ yanavi lôk anyô da idum i lôk avi da idum i ma 10 vani lo palon ma inum waiņ ba elo molo lôk enañ abôma ma esau

* 5:1: Wkp 18:7-8; Lo 22:30 * 5:3: Kol 2:5 * 5:5: 1Ti 1:20 * 5:6: Gal 5:9 * 5:7: Ais 53:7; 1Pi 1:19

* 5:8: Lo 16:3 * 5:11: 2Te 3:6; Tit 3:10 * 5:13: Lo 13:5; 17:7 * 6:2: ALK 20:4 * 6:9: Gal 5:19-21; Ep 5:5;

ALK 22:15 * 6:11: Tit 3:3-7

avômalô ba ewa iniñ nômkama vani. Nê takêñ miñ hatôm nêmo Wapômbên anêñ loñ lôkliñyak ami. ¹¹ *Sêbôk ma môlô vi udum kambom takêñ haviñ. Ma doñtom Wapômbên hathik môlô ba ubitak mathenj lôk thêthônj hathak Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ athênj lôk alalôaniñ Wapômbên anêñ Lovak Mathenj.

Alalôaniñ lenjvinkupik ma Lovak Mathenj anêñ unyak

¹² *Môlô onañ nena, “Balabuñ te miñ havalonj ya loñ ami. Ba malêla takatu ba yalenjhaviñ yandum ma ya hatôm.” Ma doñtom ya Pol yahanañ nena auk takêñ tem miñ nêma ya sa ami ba yahadô nômlate eyabiñ ya. ¹³ *Môlô onañ nena, “Nôm eyañ hêv lensoam sa ma lensoam hêv nôma eyañ sa. Ma thai luvu ma nôma pik iyom ba Wapômbên tem nêma vê.” Ma môlô osoñ nena sek waliliñ ma nôma oyañ hatôm nôma eyañ lôk lensoam e? Ma yahanañ nena kupik ma Anyô Bêñ anêñ ek indum anêñ ku. Aênj ba kupik lôk sek miñ ethak doñtom ami. ¹⁴ *Wapômbên da anêñ lôkliñyak hik Anyô Bêñ liñ ba tem injik alalô liñ aênj iyom. ¹⁵⁻¹⁷ *Môlônim lemvimkupik sapênj ma hatôm Kilisi da anêñ liñkupik bute. Môlô ôthônj auk êñ e? Ma ôpatu ba hathak doñtom haviñ Anyô Bêñ thai iniñ dahôlônjñ habitak doñtom. Ma Wapômbên anêñ abô bute hanañ nena,

“Thai tem nimbitak êtom kupik doñtom.”

Môñ Anônj 2:24

Aênj ba anyô te hathak doñtom haviñ avi sek te, êñ ma thai lêk ibitak kupik doñtom. Ma naja Kilisi anêñ liñkupik bute ba nanêm êndênj avi sek e? Mi anônj!

¹⁸ Nôsôv ek sek waliliñ. Kambom takatu ba avômalô ethak idum ba vi ma hêk kupik viyaiñ. Ma opalê atu ba hadum sek waliliñ êñ ma yanida habuliñ anêñ liñkupik ba hadum sek hathak. ¹⁹⁻²⁰ *Môlô lemvimkupik ma Lovak Mathenj anêñ unyak mathenj atu ba hamô kapô ba Wapômbên da hêv hadênj alalô. Avanônj e? Ma hêv alalô vuli ba miñ o anyô bênj ek

oyabiñ oda ami. Ba intu ômbô Wapômbên esak lemvimkupik.

7

Abô hathak ewa i

¹ Yahato môlônim abô viyañ nena mavi ek nômo daluk ma miñ noja avi ami. ² Ma doñtom avômalô ethak idum sek waliliñ. Aênj ba mavi ek nê ewa i, anyô ênjêk imbiñ yanavi ma avi ênjêk imbiñ yamalô. ³ Ma anyô lahaviñ ênjêk imbiñ yanavi êñ ma yanavi miñ embasiñ i ami. Ma yanavi lahaviñ ênjêk imbiñ yamalô ma yamalô indum aênj iyom ek malê nena nê lôk vênj iniñ viyañ hêk. ⁴ Avi miñ hayabiñ yanida liñkupik ami. Mi. Anyô hayabiñ. Ma anyô miñ hayabiñ yanida liñkupik ami. Mi. Avi hayabiñ. ⁵ Ba intu ovasiñ am, êñ ma hatôm udum vani! Anyô hadum ek etenj mek ma miñ bônônj ami. Enañ êndênj yanavi. Ma avi hadum ek etenj mek ma miñ bônônj ami. Enañ bênj êndênj yamalô ba thai nêndôk am. Êñ ma netak iniñ êk haviñ i êtom wak vithê. Ma mek anêñ dañ ma nêjêk esak loñbô ek Sadañ miñ hatôm enja iniñ thethañak ek êndôk thai lenjñ ami. ⁶ Miñ yahavak balabuñ te ek avi lo anyô miñ nêjêk imbiñ i wak la ami. Mi. Yahanañ ek yanêm môlônim auk sa iyom. ⁷ Yada ma anyô muk ba yalenjhaviñ anyô lôkthô nimbitak êtom yada. Ma doñtom anyô tomtom da ewa iniñ wapôm lomaloma halêm anêñ Wapômbên. Aênj ba nôma takatu ba Wapômbên habi sam ma yañda yañda.

⁸ Abô êntêk ba tem yanañ ma hathak aluñ lo avi tôp. Mavi ek thêlô nêmo daluk êtom ya. ⁹ *Thethañak miñ êmbôk môlô êtom atum hathañ ami, êñ ma mavi anônj. Aênj ba anyô te miñ hatôm ipuki loñ ami, êñ ma enja avi.

¹⁰ *Yahanañ abô êntêk ek avômalô ewa i. Avi te miñ hatôm êndô yamalô ami. Abô êntêk ma Anyô Bêñ anêñ abô balabuñ ma miñ yenañ abô ami. ¹¹ Avi hadô yamalô êñ ma epesañ abô imbiñ yamalô ma miñ enja anyô yañ ami. Ma anyô aênj iyom.

* **6:12:** 1Ko 10:23 * **6:13:** 1Te 4:3-5 * **6:14:** Lom 8:11; 1Ko 15:20; 2Ko 4:14 * **6:15-17:** Mat 19:5; Jon 17:21-23; Lom 8:9-11; Ep 5:30 * **6:19-20:** 1Ko 7:23; 1Pi 1:18-19 * **7:9:** 1Ti 5:14 * **7:10:** Mat 5:32

12-13 Yahanaj abô êntêk ek avômalô takatu ba ewa i ba yan minj hêvhavij Wapômbêj ami. Ba anyô te hawa avi te ba minj hêvhavij Wapômbêj ami ma donjom lahavij êmô imbij yani, ma minj êndô avi êj ami. Ma avi te hawa anyô te ba minj hêvhavij Wapômbêj ami ma donjom lahavij êmô imbij yani, ma minj êndô ôpêj ami. Êntêk ma yenanj auk iyom. Ma minj Anyô Bêj anêj abô balabuj te ami. 14 Anyô te hawa avi atu minj hêvhavij ami, êj ma anyô anêj hêvhavij hatôm nêj avi êj lôk nali sa ba nimbitak êtôm nôj mabuj hêk Wapômbêj ma. Ma avi hawa anyô atu ba minj hêvhavij ami ma aêj iyom. Ma mi, êj ma tem Wapômbêj ênjê nali takêj nena lelaik. Aêj ba minj ôndô vônim atu ba anêj hêvhavij mi ami.

15 *Ma howa avi atu ba minj hêvhavij Wapômbêj ami ba hadum ek êndô o, êj ma otak yani ek ni. Ma howa anyô atu ba minj hêvhavij Wapômbêj ami ba hadum ek êndô o, êj ma otak yani ek ni aêj iyom. Tem minj undum abô esak nôj êj ami. Wapômbêj halam alalô hathak kobom namô malinjaô imbij i. 16 *Ba injo. Yanavi tem nêj yamalô sa ek imbitak anyô hêvhavij mena yamalô nêj yanavi sa ek imbitak avi hêvhavij la.

Alalô namô êtôm lôkmala atu ba Wapômbêj lahavij alalô namô

17 Hôjô aisê ba Wapômbêj halam o ma ôjô aêj. Êj ma hatôm Anyô Bêj anêj wapôm atu ba hik sam hadêj môlô tomtom. Abô balabuj êntêk ma yahêv hadêj jê êvhavij lodôj lodôj lôkthô. 18 Ôpatu ba bôk engothe anêj kupik ba Wapômbêj halam yani ma êmô aêj. Ma minj nepesaj anêj kupik esak lonjô ami. Ma ôpatu ba minj engothe anêj kupik ami ba Wapômbêj halam yani ma êmô aêj iyom. Ma minj engothe anêj kupik vê ami. 19 *Engothe kupik lôk minj engothe kupik ami, nôj ju êj ma nôj oyanj. Ma nôj bêj ma nesopa Wapômbêj anêj abô. 20 Engothe anêj kupik mena engothe ami mena ewa avi

mena minj ewa avi ami ba Wapômbêj halam o, ma ôjô aêj. 21 Ma o atu ba anêj alaj hamô ba Wapômbêj halam o ma minj lemmalaj andô. Ma donjom lonjôndê la hêk ek otak anêj alaj anêj ku, êj ma undum aêj. 22 *Ba jê takatu ba inij alaj hamô aleba Anyô Bêj halam i ma hatôm Anyô Bêj hapole inij yak vê. Ma aêj iyom jê takatu ba minj êmô alaj la vibij ami aleba Anyô Bêj halam i ma Kilisi lêk habitak inij alaj. 23 Wapômbêj bôk hêv môlô vuli hathak vuli bêj ba minj anyôla habitak môlônim alaj ami ba intu lemiminjikam esak auk pik takêj ami. 24 Aiyanj thêlô, môlô tomtom nôjô êtôm aêsêbôk ba Wapômbêj halam môlô. Môlô owa am mena minj owa am ami mena engothe kupik mena minj engothe kupik ami lôk jê inij alaj hamô mena inij alaj mi, nôjô aêj iyom ba nosopa Wapômbêj.

Pol hêv abô hadêj avômalô muk

25 Anyô Bêj lahiki hathak ya ba intu yenanj abô ma avanôj ek môlô nôjêmbij. Êntêk ma yenanj auk hathak avômalô muk ma minj Anyô Bêj anêj abô balabuj ami. 26 Lêk ma malaj lomalomahabitak. Aêj ba nôjô êtôm avômalô muk ma tem nôjô mavi. 27 Ôpatu ba lêk epesaj anêj abô ek enja avi ma minj êndô ami. Ma môlô takatu ba avi mi minj nôjôlêj avi ami. 28 Ma howa avi, ma minj hudum kambom ami. Ma avi muk te hawa anyô, ma minj hadum kambom ami. Ma donjom môlô takatu ba owa am tem nôjôj malaj lomalomahabitak êmô pik êntêk ba intu yahavathomôlô lonj ek minj malaj takêj êpôm môlô ami.

29-31 *Yenanj abô anêj ôdôj nena pik êntêk tem êmô sawa bidonj iyom ba anêj auk lôk anêj nôjôkama lôkthô lêk idum ek nema. Ba opalê atu ba hawa avi, êj ma nôj mavi. Ma donjom lemimbi nena ewa i tem minj êmô wak nôjôj intu sapêj ami. Ma opalê atu ba lamalaj minj undum ba malaj êj eyabij anêj auk ami. Ma nôj mavi minj eyabij anêj auk ami. O atu ba hôj vuli nôjôkama lomalomaj minj nôjôgwek

* 7:15: Lom 14:19 * 7:16: 1Pi 3:1 * 7:19: Lom 2:25; Gal 5:6; 6:15 * 7:22: Plm 16; 1Pi 2:16 * 7:29-31: 1Jon 2:17

lêlê esak nô m takêj ami. Nôm kama pik nô mbêj êj ma nô m mavi anôj. Ma dojtom miñ nõngô êtôm nô mbêj ênjêk anêm auk ami.

³² Yalenj haviñ nena leñhiki lomaloma miñ embaloñ môlô loñ ami. Anyô muk lahiki hathak Anyô Bêj anêj ku ek indum Anyô Bêj lamavi. ³³ Ma dojtom anyô lôk avi lahiki hathak nô m kama pik ek batu indum yanavi lamavi. ³⁴ Ba intu yani lahiki hathak yanavi ma Anyô Bêj haviñ. Ma avi tôp lôk avi muk ethak leñhiki hathak Anyô Bêj anêj ku. Iniñ auk nena nê nê m dahôlôñiñ lôk leñviñkupik êndêj Anyô Bêj. Ma dojtom avi lôk anyô lahiki hathak nô m kama pik ek indum yamalô lamavi. ³⁵ Yahanaj abô takêntêk ek nê m môlô sa ma miñ nê m malaiñ êndêj môlô ami ek môlô nô mô thêthôj ma miñ nô mla embaloñ môlô loñ ami ek môlô nô nê m kapôlô mim lôkthô êndêj Anyô Bêj. Ma miñ yahanaj ek êtôm yak embaloñ môlô loñ ami.

³⁶ Ma ôpatu ba hapesaj abô yôv ek enja avi muk te ba anêj thethajak hadum ek imbuliñ avi êj ma ôpêj enja avi êj. Yani miñ hadum kambom ami. ³⁷ Ma ôpatu ba hapesaj yanida anêj auk ma miñ hasopa anyôla anêj auk ami ba hasopa anêj lahaviñ iyom nena hadô enja avi muk, ôpêj hadum nô m mavi haviñ. ³⁸ Aêj ba ôpatu ba hawa avi muk hadum nô m mavi. Ma ôpatu ba hadô enja avi êj ma anêj malaiñ ma yaô ba intu hadum nô m mavi anôj.

³⁹ *Avi atu ba hawa anyô ba yamalô hamô lôkmala denaj ma hatôm ibutiñ thai loñ endeba anyô ema am. Êj ma hatôm enja anyô yaj atu ba hasopa Anyô Bêj esak loñbô êtôm yanida anêj lahaviñ. ⁴⁰ Yenanaj auk nena yani êmô daluk ma tem yani lamavi bêj anôj. Ma Wapômbêj anêj Lovak Mathen hamô haviñ ya ba intu ya anyô lôk auk hatôm môlô.

8

Ngôkba anêj nô m lôk ya

* **7:39:** Lom 7:2-3 * **8:1:** Ap 15:29 * **8:1:** Avômalô Kolin ethak êbôk nô m ek êv da hadêj ngôk. Ma jê êvhaviñ leñhaviñ nejaj nô m takêj. Thêlôniñ auk aêntêk nena êj ma miñ wapômbêj anôj ami ba intu thêlô hatôm nejaj. Aêj ba thêlô eto kapyja hadêj Pol ek nedañô anêj auk. * **8:2:** Gal 6:3 * **8:4:** Lo 4:39; 6:4; Gal 4:8 * **8:6:** Ep 4:5,6 * **8:9:** Lom 14:13-15; Gal 5:13 * **8:11:** Lom 14:15,20

¹ *Yahanaj abô êntêk hathak ngôkba anêj nô m lôk ya.* Môlô onaj nena, “Alalô lôkthô ma jê lôkawk.” Môlônim auk êj hadum ba môlô ôyê am danj ba ubuliñ avômalô êvhaviñ vi. Ma môlô lemimhaviñ avômalô takêj, êj ma tem nô nê m i sa. ² *Môlô osonj nena môlô oyala nô m kama lôkthô e? Mi. Môlô ôthôj auk anôj paliñ! ³ Opalê atu ba lahaviñ Wapômbêj ma Wapômbêj hayala yani.

⁴ *Yenanaj auk hathak eyanj ngôkba iniñ nô m ma aêntêk. Alalô ayala nena Wapômbêj ma dojtom iyom. Ma ngôkba takatu avômalô êv yej hathak miñ Wapômbêj anôj ami. ⁵ Avômalô elam nô m lomaloma nena iniñ ngôkba lo iniñ anyô bêj. Aêj ba nô m takêj hatôm iniñ wapômbêj lo anyô bêj. ⁶ *Ma dojtom alalô ayala nena Wakamik Wapômbêj yani iyom intu Wapômbêj ba hapesaj nô m kama lôkthô ba alalô abitak ek nandum anêj ku. Ma Yisu Kilisi yani iyom intu Anyô Bêj anôj ba Wapômbêj hapesaj nô m kama lôkthô hathak yani. Ma Yisu êj hadum ba alalô abitak Wapômbêj anêj avômalô.

⁷ Ma avômalô doho miñ leñiñhabi auk takêj hêk kapôlôniñ ami. Sêbôk ma thêlô enjabôm ngôkba anêj nô m ma lêk êdô ba esopa Wapômbêj. Ma dojtom eyanj ngôkba anêj nô m ma hatôm esopa ngôkba hathak loñbô. Thêlôniñ auk ma pulusikna ba intu leñiñmalaiñ. ⁸ Avômalô takatu ba leñiñ malaiñ hathak nô m êj ba miñ eyanj ami ma Wapômbêj miñ hatatale i ami. Ma môlô avômalô takatu ba oanj nô m lomaloma ma Wapômbêj miñ habam môlô ami. Aêj ba oanj mena ôdô ma nô m oyanj hêk Wapômbêj ma.

⁹ *Aêj ba o anyô hôêvhaviñ lôklokwanj, oyabiñ o! Anêm malaiñ mi ek nonjwanj ngôkba anêj nô m ba hoanj êj ma miñ onaj êndêj avômalô takatu ba auk pulusik ek nindum aêj ami êja tem indum thêlô nê nê m yak. ¹⁰ Hu malakba ba hoanj ngôkba anêj nô m ma anyôla lamalaiñ hathak nô m êj te hayê hoanj, hosonj nena hôêv yani sa

ba tem eyala nena nôm êḡ ma nôm oyaḡ e? ¹¹*Êḡ ma hubuliḡ yani ek endeni anêḡ kobom bô esak loḡbô ba anêḡ auk êḡ habuliḡ anyô hêvhaiḡ pulusik atu ba Yisu hama ek nêḡ yani sa. ¹²Anyô te anêḡ auk pulusik ba hubuliḡ yani êḡ ma hudum kambom hathak Kilisi. ¹³*Ba intu yahaḡ nôḡ êḡ ba habuliḡ yenaḡ aiyaḡ ba hadum kambom êḡ ma tem miḡ yaḡḡaḡ alim esak loḡbô ami. Yakô yandum ba yenaḡ aiyaḡ nêḡ yak.

9

Pol hadô vuli

¹*Odaḡô! Abô balabuḡ lomaloma miḡ havalonḡ ya loḡ ami! Ma bôk yahayê Yisu alalôaniḡ Anyô Bêḡ yôv! Ya ma aposel ba yada yenaḡ ku lôk Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ hadum ba intu môlô ubitak! ²*Avômalô doho êpôlik nena ya Pol ma miḡ aposel ami. Ma doḡtom môlônim ôêvhaiḡ hik ya thô nena ya ma Anyô Bêḡ anêḡ aposel. Aêḡ ba môlônim aposel ma ya.

³Avômalô doho ibi yaleḡ nena yahabuliḡ yenaḡ ku aposel ba yahêv yada kisi aêntêk.

⁴*Avômalô ethak êv nôḡ hadêḡ yêlô hatôm ḡê lôk athêḡ bêḡ takatu ba idum Wapômbêḡ anêḡ ku. ⁵Ma Anyô Bêḡ anêḡ iviyaḡ lôk Sipas ma aposel vi ethak ewa avi takatu ba êvhaiḡ hatôm vêḡ. Ma yêlô hatôm nandum aêḡ imbiḡ. ⁶Ma yai hatôm natak ku baheḡḡ ek nandum Wapômbêḡ anêḡ ku êtôm aposel vi. Ma môlô osoḡ nena yai lôk Banabas iyom intu ḡê athêḡ mi e? Mi. Yêlô lôkthô ma aposel iyom.* ⁷ḡê vovak da miḡ êv vuli iniḡ nôḡ ami. Ma avômalô takatu ba idum iniḡ ku ethak eyaḡ anêḡ anôḡ. Ma ḡê takatu ba eyabiḡ bok ethak eyaḡ bok takêḡ.

⁸Abô takêḡ ma auk pik e? Mi. Wapômbêḡ anêḡ abô balabuḡ bôk hanaḡ ⁹*ba Mose bôk hato nena,

“Bok oks hadum ku ma miḡ nokak abôlêk siḡ ami.”

Lo 25:4

Ma Wapômbêḡ lahiki hathak bok oks mena? ¹⁰*Mi. Abô êḡ ma hathak yêlô. Avanôḡ! Abô êḡ hathak yêlô opalêla takatu

ba adum Wapômbêḡ anêḡ ku. ḡê takatu ba ele ku lôk evatho ku, lôkthô êv maleḡḡ ek nejaḡ nôḡ. ¹¹⁻¹²*Môlô othak ôêv avômalô ku vi sa. Ma yêlô avatho Wapômbêḡ anêḡ abô halôk môlô. Aêḡ ba awa nôḡ anêḡ môlô ma ôyé nena malaiḡ e? Mi! Yêlôaniḡ athêḡ hêk ba intu yêlô amôḡ ek naja môlônim nôḡ!

Ma doḡtom miḡ yêlô asopa loḡôndê êḡ ami. Ba awa malaiḡ lomaloma ek miḡ embasiḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi ami.

¹³*Môlô oyala nena ḡê takatu ba idum ku hamô unyak mathêḡ ma eyaḡ nôḡ takatu ba êv hadêḡ unyak êḡ. Ma ḡê takatu ba idum ku hamô loḡ êbôk da ma eyaḡ nôḡ takatu ba êv hatôm da. ¹⁴*Anyô Bêḡ bôk hanaḡ aêḡ iyom nena ḡê takatu ba enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ma neja iniḡ nôḡ êlêḡ anêḡ iniḡ ku takatu ba idum. ¹⁵Ma doḡtom yada miḡ bôk yahasopa loḡôndê takêḡ ami. Ma miḡ yahato abô êntêk ek môlô nobakôḡ ya ami. Mi! Yahama ma mavi ek miḡ yanêḡ malaiḡ êndêḡ môlô ami ek anyôla miḡ enja nôḡ takatu ba yahabam ya hathak vê ami. ¹⁶*Miḡ yahabam ya hathak yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ami. Mi. Wapômbêḡ hêv ku êḡ hadêḡ ya. Ba miḡ yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ami, êḡ ma malaiḡ bêḡ ek ya. ¹⁷Yahapetenak ek yandum ku êntêk êḡ ma tem yanja vuli. Ma doḡtom miḡ yada yenaḡ auk ami. Ba intu yahadam oyaḡ hatôm yenaḡ ku atu ba Wapômbêḡ hêv ek yayabiḡ. ¹⁸Vuli alête intu tem yanja? Yenaḡ vuli ma aêntêk. Yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi ma miḡ avômalô nêḡḡ vuli ami. Êḡ ma hatôm yenaḡ vuli atu ba yahabam ya hathak.

¹⁹Aêḡ ba yabaheḡ miḡ ekak loḡ lôk anyôla miḡ hayabiḡ ya ami. Ma doḡtom yenaḡ auk nena avômalô lôkthô nimbatak yenaḡ alaḡ ek yaḡḡik loḡôndê thô ek bêḡ anôḡ ini nesopa Kilisi. ²⁰*Yahamô haviḡ avômalô Israêl ma yahabitak hatôm thêlô. Ma yahamô haviḡ avômalô esopa abô balabuḡ takatu êḡ ma yahabitak hatôm thêlô

* **8:13:** Lom 14:21 * **9:1:** Ap 9:1-9; 26:16; 1Ko 15:8-9 * **9:2:** 2Ko 3:2-3 * **9:4:** Luk 10:8 * **9:6:** Pol hayala Kolin iniḡ auk lôkbaḡ ba intu havuḡ abô ba hadô ek enja Kolin iniḡ da. Aêḡ ba hadum thêlô leḡḡmaniḡ. * **9:9:** Lo 25:4; 1Ti 5:18 * **9:10:** 2Ti 2:6 * **9:11-12:** Lom 15:27; Ap 20:34; 2Ko 11:9 * **9:13:** Lo 18:1-3 * **9:14:** Mat 10:10; Gal 6:6 * **9:16:** Jer 20:9 * **9:20:** Ap 21:20-26

ek yandom i ini ek Kilisi. Ma donjom abô balabuņ miņ hayabiņ ya ami. ²¹ Yahamô haviņ nê daluk takatu ba iniņ abô balabuņ mi, êņ ma yahabitak hatôm thêlô ba miņ yahasopa alalô avômalô Israeł iniņ abô balabuņ lomalomami ami ek yandom thêlô ini êndêņ Kilisi. Ma yahasopa Wapômbêņ lôk Kilisi iniņ abô ba intu eyabiņ ya. ²² *Ma yahamô haviņ nê takatu ba iniņ auk pulusik ma yahabitak pulusik hatôm thêlô ek yandom thêlô ini ek Kilisi. Yahasopa avômalô lôkthô iniņ auk lomalomami ek auk anêņ aêņ ma hatôm yanêm vi dedauņ sa. ²³ Yahadum aêņ ek avômalô lôkthô nedanô Wapômbêņ anêņ abô ba nesopa ek alalô lôkthô naja bulubiņ.

Nadanviņ lôklokwaņ ek nayô unjlov

²⁴ Avômalô takatu ba elanviņ sapêņ ewa vuli e? Mi. Ôpatu ba hamôņ iyom. Aêņ ba ondanviņ ek onja anêm vuli aêņ iyom. ²⁵ *Avômalô takatu ba ik mambêņ ma ethak êdôņ i wak nômbêņ intu ek neja kulun atu ba tem ekapok kethen. Ma donjom alalô adum ek naja kulun atu ba tem êmô wak nômbêņ intu sapêņ. ²⁶ Ba intu ya miņ yahalanviņ hatôm anyô halanviņ mayaliv ami. Ma miņ yahik vovak hatôm anyô hathak hik loņ oyaņ ami. ²⁷ *Mi! Yahik yalenviņkupik ek batu yenaņ auk pik etauviņ. Yakô yanaņ Wapômbêņ anêņ Abô Mavi êndêņ avômalô ba nênimimbiņ ma yada mi.

10

Yakô ek alalô nanêm yak esak saê

¹ *Aiyaņ thêlô miņ mólô lemimpaliņ ami! Sêbôk ma alalôaniņ bumalô esopa buliv lôk even ngwêk malêvôn. ² Ma buliv lo ngwêk ithik thêlô ek injik thô nena thêlô esopa Mose. ³ *Thêlô sapêņ eyaņ nôm mathen atu ⁴ *ma sapêņ inum naņ valu mathen atu ba haven haviņ i. Valu êņ ma Yisu da. ⁵ *Ma donjom Wapômbêņ miņ lamavi hathak thêlô ami ba intu ema ba kupik hêk mayaliv hêk loņ thiliv.

⁶ *Nôm takêņ habitak ek alalô lenjiņimbi esak ma miņ imbisôk imiņ alalô ek nandum kambom ami. ⁷ Bôk eto hathak thêlô nena,

“Avômalô êņ esopa ngôk ba eloyen hathak lôk eyaņ ba inum ba idum sek lomalomami.”

Etak Ijip

32:6

Aêņ ba miņ mólô nundum aêņ ami. ⁸ *Miņ alalô nandum sek waliliņ êtôm bôk ba alalôaniņ bumalô idum ba avômalô hatôm 23,000 ema wak donjom iyom ami. ⁹ *Alalô miņ natatale Anyô Bêņ êtôm avômalô vi atu ba bôk idum ba umya hathaņ i pôpônô ami. ¹⁰ *Ma miņ nanaņ abô munuņmunuņ êtôm bôk ba doho idum ba aņela vovak hiki pôpônô ami.

¹¹ Nôm takatu ba bôk habitak hathak avômalô bôsêbôk ma eto ek alalô avômalô bôlôn êntêk atu ba lêk amô habobo pik lo len anêņ dan lenjiņimbi katô ba nayabiņ i. ¹² Aêņ ba o atu ba hoson nena humiņ lôklokwaņ êņ ma oyabiņ o ek miņ nêm yak ami. ¹³ Kambom hathak halôk avômalô lenjiņ ek nindum kambom. Ma hudum ek undum kambom ma Wapômbêņ tem miņ imbuliņ dôk ek o ami. Tem yani êmbôlêm loņondê ek otak auk êņ ek umiņ lôklokwaņ. Ma tem miņ etak o ek nêm yak ami.

Miņ nônem yen êndêņ Wapômbêņ ma ngôkba imbiņ ami

¹⁴ Aêņ ba aiyaņ thêlô, nônem am vê ênjêk ngôkba anêņ ku lo loņ. ¹⁵ Mólô avômalô lôkauk ba intu nutitiņ abô êntêk nena thêthôn mena mi e? ¹⁶ *Kilisi anêņ thalalen hadum ba alalô abitak donjom lôk anum ba lenjiņhabi hathak nôm mavi takatu ba yani hadum ek hêv alalô sa. Ma polom donjom êņ ma hatôm Kilisi liņ kupik ba intu alalô anğôli ba aņ. ¹⁷ *Ma alalô avômalô bēņ anôn aņ ek injik thô nena alalô sapêņ lêk athak donjom haviņ Kilisi ba abitak ôdôn te iyom.

¹⁸ *Ma lemimimbi esak avômalô Israeł. Thêlô êv iniņ da hadêņ nê êbôk da ba êbôk ma sapêņ eyaņ nôm da êņ ma hatôm ethak

* 9:22: 2Ko 11:29 * 9:25: Plp 3:14; 2Ti 2:4-5; 4:7-8 * 9:27: Lom 8:13; 13:14 * 10:1: Kis 13:21-22; 14:22-29
 * 10:3: Kis 16:35 * 10:4: Kis 17:6; Nam 20:11 * 10:5: Nam 14:29-30 * 10:6: Nam 11:4,34; 1Ko 10:11
 * 10:8: Nam 25:1-9 * 10:9: Nam 21:5-6 * 10:10: Nam 16:41-49 * 10:16: Mat 26:26-28 * 10:17: Lom 12:5 * 10:18: Wkp 7:6 * 10:19: 1Ko 8:4

donptom havin Kilisi ba ibitak ôdôn te iyom. ¹⁹ *Ma yahanan nena ngôk ini nôm lôk alokwan ma valu ini athên hêk e? ²⁰ *Mi. Nê daluk êv da hadên ngôk. Ma ngôk takên ma Wapômbên e? Miñ yalenhavin môlô nosak donptom imbiñ ngôk ami. ²¹ *Miñ hatôm nunum êndôk Anyô Bên anên tase lôk ngôk anên imbiñ ami. Ma miñ hatôm nongwaw ngôk anên nôm lôk Anyô Bên anên imbiñ ami. ²² *Hatôm alalô nadôk Anyô Bên la ek ladan e? Ma hêv vovan hadên alalô êñ ma tem namô lôklokwan ma miñ nanêm yak ami e?

Nambô Wapômbên anên athên

²³ *Môlô onan nena, “Balabun te miñ havalon alalô lon ami. Ba malêla takatu alalô lenjinhavin nandum ma hatôm.” Ma donptom ya Pol yahanan nena nômkama sapên tem miñ nêm môlô sa lôk embatho môlô lon ami. ²⁴ *Ba miñ lemimimbi oda anêm mavi iyom ami ma lemimimbi anyô vi iniñ mavi imbiñ.

²⁵⁻³⁰ *Ma

“Nômkama pik lôkthô ma Anyô Bên anên.”

Kapya Yey 24:1

Yahabô Wapômbên ba yahan lôk yalenmavi êñ ma anyôla miñ hatôm esan ya ami. Yenan auk nena yangan ma tem yangan. Ma yahadô ma dô. Anyô vi iniñ auk miñ havalon ya lon ami. Aên ba noja alim vathiap lôkthô atu ba êv vuli ba ongwaw. Miñ lemim malain ami.

Ma nê daluk doho elam o ek nu nongwaw nôm imbiñ i ba hudum ek nu ma miñ onan injik i lin ami. Nongwaw iyom. Ma donptom anyôla hanan hadên o nena nôm êntêk ma nôm ngôkba, êñ ma miñ nongwaw ami ek nêm anyô daluk êñ sa ek miñ lamalain esak o ami. Ma miñ yahanan hathak nê êvhavin ami. Mi. Yahanan hathak nê daluk.

³¹ *Aên ba oan mena unum mena udum aisê, nundum lôkthô aên iyom ek nobam Wapômbên anên athên. ³² *Avômalô Isael

lo Glik lôk Wapômbên anên avômalô êvhavin takatu, ma miñ nundum nômla ek nosale i thô ami. ³³ *Nômkama lôkthô atu ba yahadum ma yahadum ek yanêm avômalô vi sa ek neja bulubiñ. Miñ yahabôlêm nôm lenjinhavin ek yada ami.

11

¹ *Yahasopa Kilisi ba intu nosopa yavenjgaw.

Pol hanan hathak nendam lenjkadôk sin

² Yahayê nena môlô miñ lemimpalin yenan abô ami ba yahanan abô mavi hathak môlô. Môlô ovalon yenan auk taksêbôk atu ba êdôn ya ba yahadôn môlô hathak.

³ *Yalenhavin môlô noyala nena Kilisi ma hamô vulin ek anyô ma anyô hamô vulin ek avi ma Wapômbên hamô vulin ek Kilisi.*

⁴ Ba ôpatu ba hadum ek eten mek mena hanan Wapômbên anên auk bên ek embatho avômalô lon ba hakôk kulon, êñ ma hêv mama hadên Kilisi atu ba hamô vulin ek yani. ⁵ Avi takatu ba enan Wapômbên anên auk bên ek embatho avômalô lon lôk eten mek nendam lenjkadôk sin ma miñ nekapiñ lenjkadôk nauñ ba popam ami. Edam lenjkadôk sin ami lôk ekapiñ lenjkadôk nauñ ba popam, êñ ma hatôm êv mama hadên ôpatu ba hamô vulin ek i.

⁶ Avi atu ba miñ lahavin endam wakadôk ami êñ ma nekapiñ wakadôk nauñ. Ma donptom nôm êñ ma nôm mama. Ba intu avi nesak nendam lenjkadôk sin. ⁷⁻⁹ *Anyô ma hatôm Wapômbên da ba hik Wapômbên anên lôkmanjin thô. Ba intu yani êkôk nômla êmô wakadôk ami. Anyô ma miñ epesan hathak avi lokwan ami ma mi. Avi ma epesan hathak anyô lokwan. Miñ epesan anyô ek nêm avi sa ami, mi, avi ek nêm anyô sa. Ba intu avi hik anyô anên lôkmanjin thô. ¹⁰ Aên ba avi nendam lenjkadôk sin êtôm lavônjin te ek anela nêgê.

* **10:20:** Lo 32:17; ALK 9:20 * **10:21:** 2Ko 6:15-16 * **10:22:** Lo 32:21 * **10:23:** 1Ko 6:12 * **10:24:** Lom 15:1-2

* **10:25-30:** Sng 24:1; 1Ko 8:7; 1Ti 4:4 * **10:31:** Kol 3:17 * **10:32:** Lom 14:13 * **10:33:** 1Ko 9:20-22

* **11:1:** 1Ko 4:16 * **11:3:** Stt 3:16; Ep 5:23 * **11:3:** Abô Glik hathak “vulin” anên ôdôn yan nena “lokwan ta”. Aên ba abô 11:3 havenj aêntêk. “Kilisi ma hatôm a anên lokwan ta ma anyô sapên ma epesan hathak Kilisi ba êtôm thanan. Ma anyô hatôm a anên lokwan ta ma avi halêm anên anyô ba êtôm thanan. Ma Anyô Bên hatôm a anên lokwan ta ma hêv Kilisi ba halêm ba hatôm thanan.” * **11:7-9:** Stt 1:26-27; 2:18-23

11-12 Avi ibitak anêḡ anyô. Ma avi evathu anyô ba intu anyô êlêm anêḡ avi aêḡ iyom. Ma doḡtom nômkama sapêḡ halêm anêḡ Wapômbêḡ. Ba intu avi takatu ba esopa Anyô Bêḡ miḡ hatôm nenaḡ nena, “Yêlô avi iyom ba yôv” mena anyô nenaḡ nena, “Yêlô anyô iyom ba yôv”. Mi. ¹³ Lemimhabi aisê? Avi miḡ edam leḡkadôk siḡ ami ba eteḡ mek hadêḡ Wapômbêḡ êḡ ma mavi e? ¹⁴⁻¹⁵ Alalô lôkthô ayala alalôaniḡ auk. Avi iniḡ leḡkadôk ḡauḡ hamô ek imbuliv leḡḡkadôk siḡ. Ma alalô anaḡ nena yani ma avi mavi. Ma doḡtom anyô atu ba wakadôk ḡauḡ daim yani tem mama. ¹⁶ Avômalô takatu ba êpôlik hathak abô êntêk nodanô! Yêlôaniḡ avi lôk avi takatu ba êvhaviḡ Anyô Bêḡ ba êmô luvuluvu ethak edam leḡḡkadôk siḡ ba intu môlô nundum aêḡ iyom.

Kolin ibuliḡ Wapômbêḡ anêḡ nôḡ matheḡ

¹⁷ Môlô othak doḡtom ma miḡ udum mavi hadêḡ avômalô vi ami. Môlô ubuliḡ i ba intu ya miḡ hatôm yanaḡ abô mavi esak môlô ami. ¹⁸ *Yahalanô môlô ḡê êvhaviḡ othak doḡtom ma ovak am vose hi lodôḡlodôḡ. Yakô abô êḡ bute ma avanôḡ. ¹⁹ Yakô môlô osoḡ nena lodôḡlodôḡ êḡ ma mavi ek nêḡê nena opalêla esopa Wapômbêḡ mavi ba hanaḡ mavi ma opalêla mi. Aisê? ²⁰ Môlô othak doḡtom hatôm ḡê êvhaviḡ ma osoḡ nena oaḡ Anyô Bêḡ anêḡ nôḡ e? Mi! ²¹ Môlô doho ômôḡ ba ovasiḡ nôḡ ba oaḡ palonḡ. Ma doho ema kisi ma doho eyaḡ ba inum aleba leḡsoam bok. ²² Môlô unyak oḡḡwaḡ lo nunum êmô mi e? Yakô môlô nôpôlik ek Wapômbêḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba nômkama mi ba ôḡḡo i nena avômalô ôvathek. Ba yanaḡ aisê êndêḡ môlô? Yam-bam môlô e? Mi anôḡ!

²³ Anyô Bêḡ hadôḡ ya ba intu yandôḡ môlô aêntêk. Bôlôvôḡ atu ba tem nenaḡ Anyô Bêḡ Yisu bêḡ ma hawa polom ²⁴ ma hêv lamavi ma haya ba hanaḡ, “Êntêk ma yenaḡ yalenḡḡkupik ba yahêv ek nêḡ môlô sa. Nundum aêḡ ek lemimimbi ya.” ²⁵ *Eyaḡ vêḡ ma hawa tase te aêḡ iyom ma

hanaḡ, “Êntêk ma tabô lukmuk atu ba yahavak hathak yenaḡ thalalenḡ. Waklavôḡ atu ba unum ma nundum aêḡ ek lemimimbi ya.” ²⁶ Waklavôḡ môlô oaḡ polom êntêk lôk unum halôk tase êntêk ma hanaḡ hathak Anyô Bêḡ anêḡ ḡama lôk endelêm.

Alalô nasô i ba naya vêḡmam ka naja Anyô Bêḡ anêḡ nôḡ

²⁷ *Aêḡ ba anyôla hayaḡ lo hanum palonḡ êḡ ma habuliḡ polom lôk tase êḡ ba Anyô Bêḡ anêḡ liḡkupik lo thalalenḡ lôk ḡama habitak hatôm nôḡ oyaḡ ba ôpêḡ tem indum abô. ²⁸ Avômalô idum ek nejaḡ polom lôk ninum êndôk tase êḡ ma nêḡo i ba neya vêḡmam ka nejaḡ. ²⁹ Anyôla hayaḡ lo hanum nôḡ matheḡ êntêk ma miḡ lahabi Yisu Kilisi liḡkupik lôk anêḡ avômalô ami, ôpêḡda hadum ba tem Wapômbêḡ nêḡ malaiḡ êndêḡ ôpêḡ. ³⁰ Aêḡ ba intu môlô doho lokwaḡ mi lôk ôpôm lijiḡ ma bêḡ anôḡ ema. ³¹ Ma doḡtom alalôda nasô i ba naya êḡa Wapômbêḡ miḡ hatôm indum abô ek alalô ami. ³² *Anyô Bêḡ hanaḡ alalô bêḡ ba hêv malaiḡ hadêḡ alalô ek êndôḡ alalô ek pik lo leḡ anêḡ daḡ atu ba Wapômbêḡ hêv avômalô pik vêḡ ma tem miḡ nêḡ malalô vêḡ imbiḡ ami.

³³ Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, waklavôḡ atu ba môlô ôlêm othak doḡtom ek oḡḡwaḡ, êḡ ma noyabiḡ môlôviyaḡ. ³⁴ Ma môlô doho oma kisi ma oḡḡwaḡ nôḡ êmô unim unyak vêḡ ka nôlêm nosak doḡtom ek miḡ abô la êpôm o ami.

Wak alê atu ba yahathôk ma tem yanêḡ auk doho imbiḡ.

12

Lovak Matheḡ anêḡ wapôm lomaloma

¹ Aiyaḡ thêlô yahadum ek yapesaḡ môlônim auk lokbaḡ takatu ba hathak wapôm lomaloma atu ba Lovak Matheḡ hêv hadêḡ avômalô. ² *Sêbôk ba môlô avômalô daluk ma elom môlô hi mayaliv ek ôêv yeḡ hadêḡ nôḡ takatu ba miḡ hatôm enaḡ abô ami. ³ *Aêḡ ba yanaḡ êndêḡ môlô nena Anyô Bêḡ anêḡ Lovak Matheḡ hayabiḡ anyôla, êḡ ma tem miḡ

* **11:18:** 1Ko 1:10-12 * **11:25:** Kis 24:6-8; Hib 8:8-13
Hab 2:18-19 * **12:3:** 1Jon 4:2-3

* **11:27:** Hib 10:29 * **11:32:** Hib 12:5-6 * **12:2:**

yani esañ Yisu ba enañ abôma ami. Ma Lovak Mathen iyom intu hatôm indum ôpên ba enañ nena Yisu ma Anyô Bêñ.

⁴ *Wapôm ma lomaloma ma Lovak Mathen ma doñtom iyom intu hêv. ⁵ Ma kobom nênm avômalô sa ma lomaloma ma Anyô Bêñ ma doñtom iyom. ⁶ Ma ku lomaloma hêk ma doñtom Wapômbên ma doñtom iyom intu hêv lôklokwan hadên avômalô lôkthô ek nindum.

⁷ Lovak Mathen hadum ku hamô anyô tomtom ek hêv alalô sa ek namô mavi imbiñi. ⁸ Anyô yan ma hêv Wapômbên anên abô auk lôkmanñiñ ek enañ bêñ. Ma yan ma Lovak Mathen êñ hêv auk eyala Wapômbên anên auk lomaloma. ⁹ Ma te ma hêv auk hêvhavin lôklokwan. Ma te ma hêv lôklokwan ek nindum anyô lijiñ mavi. ¹⁰ Ma te ma hêv ek indum nômbithi lôklokwan ma yan ma enañ Wapômbên anên auk bêñ ek embatho avômalô loñ ma te ma hatitiñ nê evatho avômalô loñ hathak iniñ ku ma te ma hêv abô masôm hadên avômalô ma te ma hêv auk ek enañ abô masôm takên anên ôdôn bêñ. ¹¹ *Ku takên lôkthô ma halêm anên Lovak Mathen doñtom êñ iyom ba hêv hadên anyô tomtom hatôm yanida anên lahavin.

Alalô lôkthô ma kupik doñtom êñ anên lôbôlôbô

¹² *Kupik ma doñtom iyom, ma doñtom anên lôbôlôbô hamô. Anên lôbôlôbô takên ma bêñ anôn, ma doñtom kupik doñtom hayabiñ. Ma Kilisi da anên aên iyom. ¹³ *Alalô lôkthô athik athak Lovak Mathen doñtom ba abitak kupik doñtom, avômalô Israél lôk avômalô Glik ma nê lôk alañsi lôk nê alañsi mi, alalô sapên abitak hatôm kupik doñtom iyom. Ma Lovak Mathen doñtom intu hamô alalô lôkthô kapôlônñi.

¹⁴ Ma kupik ma miñ epesañ hathak nômla doñtom ami. Mi. Bêñ anôn. ¹⁵ Ven kapô hanañ nena, “Bahen ma yanña ma ven kapô ma yanña. Ba intu ya miñ kupik bute ami.” Êñ ma abô avanôn e? Mi. Ven kapô ma kupik êñ bute. ¹⁶ Lenjônôn hanañ nena, “Malenjaluk ma yanña ma lenjônôn ma yanña. Ba intu ya miñ kupik bute

ami.” Êñ ma abô avanôn e? Mi. Lenjônôn ma kupik êñ bute. ¹⁷ Aên ba kupik lôkthô ma malenjaluk iyom ma tem alalô nadañô aisê? Ma kupik lôkthô ma lenjônôn iyom, ma tem alalô nadiñu ôv aisê? ¹⁸ Odañô! Wapômbên hapesañ kupik êñ bu tomtom halôk ida iniñ loñ hatôm yanida anên lahavin. ¹⁹ Ba intu kupik êñ bute iyom ma kupik lôkthô tem aisê? ²⁰ Aên ba kupik êñ anên lôbôlôbô hamô ma doñtom anên kupik ma doñtom.

²¹ Malenjaluk miñ hatôm êpôlik esak bahen ba enañ, “O dô!” Ma lenkadôk miñ hatôm êpôlik esak venkapô ba enañ, “O dô!” ²² Mi! Kupik lôkthô ma anên loñ pulusik hamô ba loñ pulusik takên ma bêñ ek eyabiñ o mavi. ²³ Kupik anên loñ mama alalô athak apesañ lôk aluviñ mavi ba adô hêk loñ kapô. ²⁴ Ma kupik anên loñ mama mi ma miñ alalô athak ik kup ami. Ma Wapômbên hapesañ kupik anên lôbôlôbô atu ba ethak doñtom ma hêv athên bêñ hadên loñ mama ²⁵ ek batu miñ nabaki vose ni lodôn lodôn ami ma nanêm i sa ni ba êlêm. ²⁶ Bute hawa vovañ, lôkthô ewa vovañ. Ma bute hawa athên bêñ, êñ ma lôkthô êbôi.

²⁷ *Môlô ma Kilisi liñkupik ba môlô tomtom ma hatôm yani anên kupik lôbôlôbô atu. ²⁸ *Nê êvhavin Anyô Bêñ ma hêv ku lomaloma hadên i. Môñ anôn ma aposel, hayô hêk ma plopet, ma haven yam ma kêdônwaga, vêm ma nê ku idum nômbithi lôk nê takatu ba idum avômalô mavi lôk nê takatu ba êv avômalô sa lôk avaka ku lôkthô ma nê enañ abô masôm. ²⁹ Aên ba môlô doho lêk aposel ma doho plopet ma doho kêdônwaga lôk doho idum nômbithi ³⁰ ma doho idum avômalô mavi lôk doho enañ abô masôm ma doho ik abô masôm liliñ êñ ma mavi. ³¹ *Wapôm lomaloma takatu ba hamôn ek vi, êñ ma ôpôviñ o ek onja.

Êntêk ma loñônôn mavi anôn te intu tem yangik thô êndên môlô.

13

Loñônôn lenjavin

* **12:4:** Lom 12:6 * **12:11:** 1Ko 7:7 * **12:12:** 1Ko 10:17 * **12:13:** Gal 3:28 * **12:27:** Lom 12:5 * **12:28:** Ep 4:11-12 * **12:31:** 1Ko 14:1

1 Ôpatu ba hanan abô masôm lôk anjela iniñ abô lomaloma ma donjom lahavin avômalô ami, yani êñ hatôm subim atu ba ik ba halan mayaliv lôk yeñ beleñ atu ba ibi ba pôk lili oyan. 2 *Ma ôpatu ba hanan Wapômbên anên auk bên mena hawa auk hathak auk loñ kapô ba hanan auk lôkmanjin mena anyô hêvhavin ba hanan ba dumlolê haviyô ba hi, ma donjom lahavin mi hêk ôpên ma anên ku ma nôm oyan. 3 Ma anyôla hêv anên nômkama ek hêv nê siv sa lôk hêv ida hatôm da atum ma donjom miñ lahavin avômalô ami, nôm êñ miñ hêv yanida sa ami.

4 Ôpatu ba lahavin avômalô, yani ma yôhok mavi ba nê m la êndên avômalô. Yani miñ ladan lôk eban yanida ba êmbôi ami. 5 Ma miñ indum nô m mama lôk êtôm anyô palon lôk miñ lanja kethen oyan lôk embalon auk esak kambom bôsêbôk ami. 6 *Leñhavin ma miñ habôi hathak kambom ami, mi, habôi hathak abô avanôn iyom. 7 *Ôpatu ba lahavin avômalô hathak hamô malinjaô ma anên hêvhavin hamiñ lôklokwan. Ma hathak hêv ma ek Wapômbên ba hamiñ majan.

8 Kobom leñhavin i ma anên dan mi. Ma opalêla takatu ba enan abô plopet ma thêlônin ku tem anên dan. Lôk abô masôm lomaloma, jinan takên tem ênjêk tinin. Lôk auk lôkmanjin tem ende ba ni. 9 Ma alalô ayala Wapômbên anên auk dokte iyom lôk anan anên auk dokte iyom. 10 Ma waklavôn atu ba Yisu endelêm ma ku sapên tem êyô anên dan ba injik anôn ma tem enja loñ ek ku takên lôkthô. 11 Sêbôk ma ya amena ma yahanan abô inan amena lôk yalenhabi inan amena ma yenan auk inan amena. Ma yahabitak anyô ma yahatak auk amena. 12 Lêk ma alalô ayê lôk anôn ami. Mi. Ayê dahô oyan. Ma emben yam ma tem nagê lôk anôn. Lêk ayala dokte iyom ma emben yam ma tem nayala anôn bin hatôm Wapômbên lêk hayala alalô lôkthô katô anôn.

13 *Ma nô m lô êntêk iyom hêk. Êvhavin lôk êv maleñ ek Wapômbên ma leñhavin. Ma

donjom leñhavin iyom intu bên ek nô m lô êntêk.

14

Alalô leñhavin mavi anôn ek nanan Wapômbên anên abô

1 *Nosopa loñondê leñhavin iyom ba nondanvin ek nonan Lovak Matheñ anên abô lomaloma. Lôk nômbên ba nôpôvin am lôklokwan ek nonan Wapômbên anên auk bên ek embatho avômalô loñ. 2 Ma opalê atu ba hanan hathak abô masôm miñ hanan hadên avômalô pik ami. Mi. Hanan hadên Wapômbên ba hanan abô loñ kapô atu ba Lovak Matheñ hêv hadên yani. Ba anyôla miñ hatôm eyala anên ôdôn ami. 3 Ma opalêla takatu ba idum ek nembatho avômalô loñ ma nenan Wapômbên anên abô esak avômalô pik iniñ abô, ôpên havatho thêlô loñ lôk hathô thêlô ba haya lôk hêv abô labali hadên i. 4 Ma ôpatu ba hanan abô masôm havatho yanida loñ. Ma donjom ôpatu ba hanan Wapômbên anên auk hathak avômalô pik iniñ abô, yani havatho avômalô êvhavin loñ. 5 Yalenhavin môlô lôkthô nonan abô masôm. Ma donjom yenan auk lôklokwan nena nonan Wapômbên anên auk bên ek embatho avômalô loñ. Ôpatu ba havatho avômalô êvhavin loñ ma bên anôn ek ôpatu ba hanan hathak abô masôm. Ma donjom anyôla hik abô êñ liliñ ba havatho avômalô êvhavin lôkthô loñ, êñ ma mavi anôn aên iyom.

6 Aên ba aian thêlô, nodanô! Yahathok ek môlô ba yahanan abô lôk auk mena yahik Wapômbên anên auk loñ kapô thô mena yahadôn avômalô mena yahanan Wapômbên anên auk bên, êñ ma hatôm yahavatho môlô loñ. Ma donjom yahanan abô masôm ba miñ môlô oyala ami, êñ ma yahavatho môlô loñ aisê? 7 Ma môlô lemimimbi esak abiñ lôk gita. Thêlô ma miñ nô m lôkmala ami. Ma donjom iniñ asên hamô. Ma thêlônin pôk halan mayaliv êñ ma tem miñ alalô nadanô iniñ asên mavi ami. 8 Ma lavuak miñ halan mavi ami ma avômalô tem nêpôpêk i ek nijik vovak aisê

* 13:2: Mat 17:20 * 13:6: Lom 12:9 * 13:7: 1Pi 4:8 * 13:13: 1Te 1:3 * 14:1: 1Ko 12:31; 14:39

am? ⁹ Ma môlô vemimbôlêk ma aêñ iyom. Môlô onañ abô masôm ma avômalô tem neyala aisê? Abô êñ ma hatôm lovak ba miñ eyala ami. ¹⁰ Yakô ek abô lomaloma takatu ba hêk pik bêñ êntêk lôkthô iniñ ôdôn hamô. ¹¹ Aêñ ba miñ yahayala abô atu ba anyô yan hanañ anêñ ôdôn ami, êñ ma hatôm ya anyô loñ buyañ ma yani anyô loñ buyañ. ¹² Ma môlô aêñ iyom. Môlô othak ôpôviñ ek nundum Lovak Mathen anêñ ku lomaloma. Aêñ ba nundilup esak ku yan atu ba tem embatho avômalô êvhaviñ lôkthô loñ.

¹³ Ba intu opalêla takatu ba enañ abô hathak abô masôm ma neten mek ek nijik iniñ abô êñ liliñ ek avômalô lôkthô neyala. ¹⁴ Ma yahaten mek hathak abô masôm, êñ ma yadahôlôn haten mek êñ. Ma doñtom yenañ auk miñ havalon ami. ¹⁵ Aêñ ba yandum aisê? Mek atu ba yadahôlôn haten ma yenañ auk eten imbiñ. Lôk yen atu ba yadahôlôn hêv ma yenañ auk nêñ imbiñ. ¹⁶ Hôêv lemmavi hadên Wapômbên hathak abô masôm ma ôpatu ba miñ halanô ami tem miñ hatôm eyala abô atu ba honañ ami. Ba tem miñ enañ nena “avanôn” esak anêm mek êñ ami. ¹⁷ Odanêm mek êñ mavi ma doñtom miñ havatho ôpên loñ ami.

¹⁸ Yahamôn ek môlô lôkthô hathak yahanañ abô masôm ba intu yahanañ yalenmavi hadên Wapômbên. ¹⁹ Ma yahamô nê êvhaviñ malêvôn ba yahanañ abô bidonma hathak avômalô da iniñ abô ek yanêm auk êndên i, êñ ma mavi. Ma abô daim hatôm 10,000 hathak abô masôm êñ ma tem thêlô neja auk aisê?

²⁰ *Aiyañ thêlô, notak auk hathak nundum kambom êtôm avômena kasek takatu ba miñ eyala nômla ami ma noja nê bôk talañ yôv iniñ auk. ²¹ *Eto hêk abô balabuñ nena Wapômbên hanañ avômalô Islel bêñ ba hanañ,

“ Tem yangik vovak ba yanañ abô masôm
lôk nê pik yan iniñ abô

êndên avômalô,
ma doñtom thêlô tem miñ nedañô ya
ami.’

Anyô Bêñ hanañ aêñ.” *Aisaia 28:11-12*

* **14:20:** Ep 4:14 * **14:21:** Ais 28:11-12 * **14:23:** Ap 2:13
* **14:29:** 1Te 5:21 * **14:32-34:** 1Ko 11:3; 1Ti 2:12

²² Ba intu abô masôm ma hatôm lavônñ ba êv hadên nê daluk ek injik i thô. Ma abô takatu ba enañ ek havatho avômalô loñ ma hatôm lavônñ ba êv hadên nê êvhaviñ. ²³ *Avômalô êvhaviñ lôkthô ethak doñtom ba enañ abô masôm lôk vi atu ba miñ êvhaviñ ami ba miñ êdôn i ami, elanô abô êñ, ma tem nenañ nena môlô ma avômalô molo. ²⁴ *Ma doñtom môlô onañ Wapômbên anên auk bêñ ek embatho avômalô vi loñ, ma auk êñ intu tem indum abô esak anyô vi ek nede i liliñ. ²⁵ Malêla takatu ba havuñ hamiñ yani kapô tem imbitak yaiñ. Êñ ma tem yani endek vadôn lêlô ba nêm yen êndên Wapômbên ba enañ bêñ nena, “Avanôn biñ! Wapômbên lêk hamô haviñ môlô!”

Ku nêñem yen lôkthô imbitak thêthôn

²⁶ *Aêñ ba aiyañ thêlô, alalô nanañ aisê? Alalô ayô athak doñtom ma doho nêñem yen ma doho nêndôn avômalô ma doho nenañ Wapômbên anên abô loñ kapô ma doho nenañ abô masôm ma doho nenañ abô êñ anên ôdôn bêñ. Nômbên êñ imbitak aên ek embatho avômalô êvhaviñ loñ. ²⁷ Ba intu anyô ju mena lô la nenañ abô masôm ma te êmôn ma yan emben yam ma te emben yam anôn ek anyô lôkauk la hamô ma enañ abô êñ anên ôdôn bêñ. ²⁸ Aên ba ôpatu ba hanañ abô masôm anên ôdôn bêñ te miñ hamô avômalô malêvôn ami, êñ ma ôpatu ba hanañ abô masôm bônôn ba imiñ. Yani enañ thikuthik êndôk yanida ni ek Wapômbên.

²⁹ *Lokwanju mena lô la takatu ba Wapômbên hêv abô hadên i ek nenañ ma takatu ba êmô ek elanô nititiñ abô takên katô. ³⁰ Anyôla hanañ Wapômbên anên abô hamiñ ba Wapômbên hêv abô halôk anyô yan kapô ek enañ, ma ôpên êndôk êmô biñ ma yan atu imbiyô enañ ³¹ ek môlô sapên tomtom nonañ abô ek avômalô sapên nedañô ba neja auk ek embatho i loñ. ³²⁻³⁴ *Wapômbên hathak hasup avômalô sapên ethak doñtom lôk kapôlônñ doñtom. Ma miñ hadum nômla mayaliv ami. Aên

* **14:24:** Jon 16:8 * **14:26:** 1Ko 12:8-10

ba avômalô enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ, thêlô ethak eyabiŋ veŋiŋbôlêk.

Avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom êŋ ma avi nêmo bônônŋ. Avômalô ôdônŋ êvhaviŋ takatu ba êmo luvuluvu ethak idum aêŋ. Thêlô miŋ hatôm nenaŋ abô ami. Ma thêlôda nêmo anyô vibiŋ êtôm atu ba abô balabuŋ hanaŋ. ³⁵ Avômalô êvhaviŋ lêk ethak doŋtom ek nênem yeŋ, ma avi la hamiŋ ba hanaŋ abô, êŋ ma nôm mama. Aêŋ ba avi idum ek neja auk ma ini unyak am ka miŋ nenaŋ injik vênŋ liŋ.

³⁶ Ma môlô osonŋ nena môlôda intu Wapômbêŋ anêŋ abô anêŋ alaŋ e? ³⁷ *Anyô la hasonŋ nena yani anyô hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô vi mena hadum Lovak Mathenŋ anêŋ ku lomaloma, êŋ ma enaŋ bêŋ nena abô êntêk yahato ma Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ mena mi e? ³⁸ Opalêla takatu ba êpôlik hathak abô êntêk ma nôpôlik esak i aêŋ iyom.

³⁹ Aêŋ ba aiaŋ thêlô, nôpôviŋ am ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ ma miŋ nôŋgwêk abô masôm loŋ siŋ ami. ⁴⁰ Ma nundum ku lôkthô thêthônŋ ma miŋ mayaliv ami.

15

Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loŋbô

¹ Aiaŋ thêlô, yahadum ek yangik môlônim auk liŋ esak Abô Mavi takatu ba bôk yahananŋ hadêŋ môlô yôv. Môlô bôk olaŋô ba lêk umiŋ lôklokwaŋ. ² Ma doŋtom yakô môlônim ôêvhaviŋ êŋ anêŋ anônŋ mi. Môlô ovalonŋ abô takatu ba bôk yahananŋ bêŋ hadêŋ môlô lôklokwaŋ êŋ ma tem nêmo môlô bulubiŋ.

³ *Abô bôk êdônŋ ya hathak ma yahadônŋ môlô aêntêk. Abô êntêk ma auk lôkthô anêŋ ôdônŋ. Kilisi hama ek hêv alalôaniŋ kambom lôkthô vê hatôm atu ba bôk eto yôv. ⁴ *Ba elav yani ma wak te lô ma haviyô hatôm atu ba bôk eto yôv. ⁵ *Pita hayê yani vêmo ma aposel laumiŋ ba lahavuju êyê yani. ⁶ Vêmo ma avômalô êvhaviŋ hatôm 500 ethak doŋtom êmo ba êyê yani. Bêŋ anônŋ êmo

lôkmala ma vi bôk ema. ⁷ *Ma yani hik i thô hadêŋ Jems vêmo ma aposel lôkthô. ⁸ *Ma ya hatôm amena atu ba evolonŋ ba intu yani hiki thô hadêŋ ya haveŋ yam anônŋ.

⁹ *Yahabuliŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ ba intu yahatôm aposel yaônalôk ba ya miŋ anyô mavi ek nendam ya nena aposel ami. ¹⁰ *Ma Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ ya ba hik anônŋ ek yambitak aposel. Yahadum ku bêŋ anônŋ hamônŋ ek aposel vi. Ma doŋtom yada miŋ yahadum ku takêŋ ami ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm atu ba hamô haviŋ ya. ¹¹ Yêlô lôk aposel sapêŋ athak anaŋ abô doŋtom hadêŋ môlô ba abô takêŋ intu bôk ôêvhaviŋ yôv.

Avômalô ŋama tem nimbiyô

¹² Yêlô athak anaŋ nena Yisu haviyô anêŋ ŋama ma aisê ka môlô vi onaŋ nena miŋ hatôm imbiyô ami? ¹³ Aêŋ ba ŋê ŋama miŋ iviyô ami, êŋ ma Kilisi miŋ bôk haviyô anêŋ ŋama ami. ¹⁴ Ma Kilisi miŋ bôk haviyô hathak loŋbô ami, êŋ ma yêlôaniŋ abô takatu ba anaŋ ma anêŋ anônŋ mi hatôm môlônim ôêvhaviŋ anêŋ anônŋ mi aêŋ iyom. ¹⁵ Yêlô anaŋ nena Wapômbêŋ bôk hik Kilisi liŋ. Ma ŋê ŋama miŋ iviyô hathak loŋbô ami, êŋ ma Wapômbêŋ miŋ bôk hik Kilisi liŋ ami ba yêlô êv Wapômbêŋ anêŋ abô lelaliliŋ ba adum hatôm abôyaŋ. Êŋ ma malaiŋ bêŋ. ¹⁶ Ma ŋê ŋama miŋ iviyô ami, êŋ ma Kilisi miŋ bôk haviyô haviŋ ami. ¹⁷ Ma Kilisi miŋ haviyô ami, êŋ ma môlônim kambom hamô denaŋ ba môlônim ôêvhaviŋ miŋ hatôm nêmo môlô sa ami. ¹⁸ Ba avômalô takatu ba bôk êmo haviŋ Yisu Kilisi ba ema ma thêlô êŋ bôk êv yak haviŋ. ¹⁹ Ma alalô asonŋ nena alalôaniŋ êvhaviŋ hêv alalô sa hamô pik êntêk iyom, êŋ ma alalô kambom anônŋ ma ŋê puliŋ takatu ba avômalô vi enaŋ nena "Alikaknena!" êmo mavi ek alalô.

Yisu haviyô anêŋ ŋama

²⁰ Ma doŋtom Kilisi bôk haviyô yôv anêŋ ŋama. Yani hatôm vuŋ môŋ atu ba halôk môŋ ba hayôk. Ba alalô ayê vuŋ môŋ êŋ ma ayala nena bêŋ anônŋ tem êyôk embenŋ yam. Ma Yisu haviyô môŋ ba ŋê ŋama

* **14:37:** 1Jon 4:6 * **15:3:** Ais 53:5-12 * **15:4:** Mat 12:40; Ap 2:24-32 * **15:5:** Mat 28:16-17; Luk 24:34

* **15:7:** Ap 1:3-4 * **15:8:** Ap 9:3-6 * **15:9:** Ep 3:8; 1Ti 1:15 * **15:10:** 2Ko 11:23 * **15:21:** Lom 5:12

lôkthô tem nimbiyô esak lonjbô aêñ iyom. ²¹ *Ma anyô yan hadum ba ñama habitak. Ma yan hadum ba ñê ñama iviyô hathak lonjbô. ²² Aêñ ba alalô ma Adam anêñ avômalô ba intu tem nama. Ma donjom vi atu ba êvhaviñ Kilisi tem neja lôkmala esak lonjbô. ²³ *Ba ôdôn ju êñ iniñ wakma da hamô. Kilisi ma hatôm vuñ yôk môñ atu ba bôk haviyô ba tem endelêm ek anêñ avômalô nimbiyô aêñ iyom. ²⁴⁻²⁵ *Kilisi tem eyabiñ anêñ nômkama lôkthô endeba etak ñê takatu ba ik vovak hadêñ yani nêmo vakapô vibin am. Êñ ma pik lo leñ anêñ dañ tem êyô ma tem imbulin kin lo ñê bêñbêñ ma ngôk lomaloma. Ma nêmo lonj lôklinyak êmbôni êndêñ Lambô Wapômbêñ. ²⁶ *Ma nômo kambom anôn atu ba yani imbulin emben yam, êñ ma ñama ²⁷ *hatôm bôk enañ nena,

“Bôk etak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibin.”

Kapya Yen 8:6

Aêñ ba Wapômbêñ da hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi vakapô vibin. Ba intu alalô lôkthô ayala nena nômkama lôkthô tem êmô Kilisi vakapô vibin ma donjom Wapômbêñ da hamô vulin. ²⁸ Wapômbêñ hadum anêñ ku hatak nômkama sapêñ hamô Kilisi vakapô vibin endeba anêñ dañ ma tem etak Nakaduñ êmô yani vibin, Lambô atu ba hatak nômkama lôkthô hamô Nakaduñ vibin ek Wapômbêñ êmô nômkama sapêñ vulin.

²⁹ Ma ñê ñama miñ ewa lôkmala hathak lonjbô ami ma aisê hathak ñê takatu ba ithik ñañ ek nêñem ñê ñama sa? Aêñ ba ñê ñama miñ iviyô ami ma idum aêñ eka?

³⁰ *Ma aisê ka yêlô ana lonj takatu ba yêlô apôm malain lomaloma? ³¹ Wak nômbêñ intu ma yahama! Aiyañ thêlô, yahabôya hathak môlô ek môlônim ôêvhaviñ Yisu Kilisi alalôaniñ Anyô Bêñ atu ba hadum ku hamiñ môlô ba yahanan abô avanôn.

³² *Bôk yaha Epesus yôv ek yanjik vovak imbin alim kambom atu. Ma abô hathak ñê ñama iviyô hathak lonjbô ma abô êñ abôyan, êñ ma tem miñ yandum aêñ ami. Mi. Tem yasopa avômalô iniñ abô nena,

“Alalô nanjan ba nanum yapiñ ek yamuñ ma tem alalô nama.” *Aisaia 22:13*

³³ Abô bute hanañ nena, “Avômalô kambom ethak ibulin avômalô mavi.” Ba intu miñ nosopa avômalô takatu ba esau môlô ami. ³⁴ Môlô doho miñ oyala Wapômbêñ ami. Ba intu yahanan ek nêmo mama êndêñ môlô. Aêñ ba môlô nubiyô nomber thêthôn ba notak unim kambom.

Kupik atu ba haviyô hathak lonjbô ma tem yanja

³⁵ Ma doho enañ, “Avômalô ñama tem nimbiyô aisê? Ma tem neja kupik alê?”

³⁶ *Môlô avômalô auk mi! Miñ hovatho yanvêk ami êñ ma tem enja lôkmala esak lonjbô aisê? ³⁷ Hovatho ku te ma hovatho anêñ anôn e? Mi. Hovatho anêñ vêk iyom. ³⁸ Wapômbêñ da hêv yanvêk takêñ iniñ linjupik hatôm yanida anêñ lahavin. Yani hêv yanvêk takêñ da leñvinjupik tomtom. ³⁹ Vathiap lôkthô miñ hatôm donjom ami. Anyô iniñ vathiap yanja, ma alim iniñ te da, menak iniñ te da, ma alim ngwêk iniñ te da. ⁴⁰ Ma nômkama leñ hamô ma nômkama pik hamô. Ma nômkama leñ da anêñ lêlêyan hamô ma nômkama pik anêñ lêlêyan da hamô aêñ iyom. ⁴¹ Ma wak anêñ lêlêyan yanja ek ayôn anêñ ma vulin anêñ te da. Ma vulin lomaloma da iniñ lêlêyan hamô aêñ iyom.

⁴² Ma kupik takatu ba iviyô hathak lonjbô iniñ lêlêyan hamô aêñ iyom. Ma kupik atu ba elav halôk lôv ma hapalê. Ma kupik atu ba haviyô êñ ma yanja ba tem miñ epalê ami. ⁴³ *Kupik atu ba elav êñ ma anêñ athêñ mi. Ma kupik atu ba haviyô hathak lonjbô êñ ma lôkmanjin. Ma kupik atu ba elav, êñ ma vauna. Ma kupik atu ba haviyô hathak lonjbô ma anêñ lôklokwan bomañ. ⁴⁴ Kupik atu ba elav ma kupik pik. Ma kupik atu ba haviyô hathak lonjbô ma kupik dahô lôkmala. Avanôn. Kupik pik hamô ba intu kupik leñ hamô aêñ iyom.

⁴⁵ *Bôk eto nena,

“Adam môñ habitak hatôm nômo lôkmala.”

Môn Anôn 2:7

* 15:23: 1Te 4:16; ALK 20:5 * 15:24-25: Mat 22:44 * 15:26: ALK 20:14 * 15:27: Sng 8:6 * 15:30: Lom 8:36 * 15:32: Ais 22:13 * 15:36: Jon 12:24 * 15:43: Plp 3:20-21 * 15:45: Stt 2:7

Ma donjom Adam yan atu ba haven yam ma kupik dahô lôkmala anêñ ôdôn ba tem nêñm lôkmala. ⁴⁶ Aêñ ba dahô êñ miñ habitak môñ ami. Ma kupik pik atu ba hamôn vêmam ka miñ dahô lôkmala êñ haven yam. ⁴⁷ Ma anyô môñ habitak anêñ pik ma anyô yan haven yam halêm anêñ malak leñ aêñ iyom. ⁴⁸ Aêñ ba avômalô takatu ba êmô pik, êñ ma anyô pik atu anêñ. Ma avômalô malak leñ ma êtôm anyô malak leñ atu anêñ. ⁴⁹ Alalô lêk awa leñvinjupik anyô pik anêñ ma emben yam ka tem naja anyô malak leñ anêñ linjupik aêñ iyom.

⁵⁰ Aiyan thêlô, yahanan nena kupik lôk thalalen atu ba hapalê tem miñ êmô Wapômbên anêñ loñ lôklinyak ami. Ma nôñm atu ba hapalê tem miñ enja nôñm atu ba tem miñ epalê anêñ loñ ami. ⁵¹ *Nodañô! Ya tem yan an abô loñ kapô te êndên môle. Alalô sapên tem miñ nama ami ma leñvinjupik sapên tem imbitak yan da. ⁵² Alalô tem nadañô abiñ ali atu ba anêñ dan anêñ asên ma kasana ma tem nêñ nama nimbiyô ma kupik palê mi ma alalô tem nambitak yan da. ⁵³ *Ma kupik palê êñ imbuliv i esak kwêv yan atu ba tem miñ epalê ami. Ma kupik nama êñ imbuliv i esak kwêv yan atu ba tem miñ ema ami. ⁵⁴ *Ma kupik palê êñ havuliv i hathak kwêv yan atu ba tem miñ epalê ami lôk kupik nama havuliv i hathak kwêv yan atu ba tem miñ ema ami aêñ iyom, êñ ma abô atu ba bôk eto tem imbitak avanôn nena,

“Lôklokwan lovak ba hatôkwên nama.” *Ai-saia 25:8*

⁵⁵ * “Nama ma anêm lôklokwan o lovak êsê? Nama ma anêm siniñ nunjwik anyô vônô êsê?” *Hosea 13:14*

⁵⁶ * Nama anêñ siniñ ma kambom loma-loma. Ma kambom hawa lôklokwan hêk balabuñ. ⁵⁷ Ba nanêm leñmavi êndên Wapômbên! Yani hêv alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi atu ba hadum ba alalô athak lovak.

⁵⁸ Yenan aiyan lôkma anôn, môle oyala nena udum Anyô Bêñ anêñ ku ba ku êñ tem miñ anôn mi ami. Mi. Ba intu numiñ

lôklokwan ma miñ notak nômla ek êyôkwir môle ami. Ma nôñm am dedaun ek nundum Wapômbên anêñ ku êñ.

16

Pol hanan hathak da atu ni Jerusalem

¹ *Yahanan abô êntêk hathak da takatu ba tem môle nôñm êndên Wapômbên anêñ avômalô mathen. Nundum êtôm atu ba yahanan hadên avômalô êvhavin takatu ba êmô Galesia. ² Sonda lôkthô anêñ wak te môñ ma vithêla atu ba ôpôm ma nômbi sam ni lodôn lodôn ba notak valuselen da êndôk kolopak te ek imbitak bên anôn ek yahayô ma da takên bôk usup yôv. ³ Ma nodam anyô doho ek yato kapyra te imbiñ ek injik i thô ek neja môleñim wapôm takên ba ini Jerusalem. ⁴ Injo. Tem yana mena mi la. Yaha ma tem nêñ êñ nimbiñ ya ek yêlô ana.

Pol lahavin ni Kolin

⁵ *Tem yana Masedonia ba yamô wak doho vêm ka tem yasôk ek môle. ⁶⁻⁷ *Yahathôn. Miñ yalenhavin yangê môle ma yatak môle kethen ami. Yalenhavin nena yamô imbiñ môle êtôm wak doho vêmam êtôm Anyô Bêñ anêñ lahavin. Ba intu beleñ simbak havin ba tem yamô imbiñ môle wak doho mena injo ek batu môle nôñm ya sa ek loñ alêla takatu ba tem yana. ⁸⁻⁹ *Avômalô Epesus bên anôn ethak êdô yenan ku. Ma donjom loñondê nindum ku ek nêñm i sa lêk abyan ba intu tem yamô loñ êñ endeba Pentikos.

¹⁰ *Timoti hadum Anyô Bêñ anêñ ku hatôm ya. Ba intu yani hathôk ma môle noyabiñ am ek yani miñ êkô esak môle ami. Ma wak takatu ba hamô havin môle ma noyabiñ yani mavi. ¹¹ *Ma miñ nôndô ek noja yani thô ami. Ma hatak môle ma nôñm yani ni lôk lamavi ek batu endelêm êndên ya. Tem yayabiñ yani lôk iviyan takatu ba tem nêlêm nimbiñ yani.

¹² *Yahanan hathak alalôaniñ aiyan Apolo. Yahanan abô lôklokwan ek yani êsôk imbiñ iviyan doho ek nêgê môle. Yani

* **15:51:** Mat 24:31; 1Te 4:15-17 * **15:53:** 2Ko 5:4 * **15:54:** Ais 25:8 * **15:55:** Hos 13:14 * **15:56:** Lom 7:13 * **16:1:** Lom 15:25-26; 2Ko 8:1-9 * **16:5:** Ap 19:21 * **16:6-7:** Lom 15:24 * **16:8-9:** Ap 19:8-10; 2Ko 2:12 * **16:10:** 1Ko 4:17 * **16:11:** 1Ti 4:12 * **16:12:** 1Ko 3:6

popabuk ek êsôk ma tem yani êsôk êndên wak alê atu ba yanida lahaviņ.

¹³ Nômô lélé lôk nobaloņ êvhaviņ loņ. Nu miņ lôklokwaņ êtôm anyô nê. ¹⁴ Ma nundum nômkama lôkthô esak leņiņhaviņ iyom.

¹⁵ *Môlô oyala nena Stepanas lôk anêņ avômalô, thêlô ma avômalô êvhaviņ môņ hamô Akaia. Ma thêlô êv i dedaui ek êv avômalô mathen sa. Aiaia thêlô, yahêv abô lôklokwaņ hadên môlô ¹⁶ ek nômô avômalô takên lôk avômalô takatu ba ethak idum Wapômbên anêņ ku vibiņ. ¹⁷ Ya miņ yahamô haviņ môlô ami ba yalen hik ya bêņ anôņ. Ma donom Stepanas lo Potunatus ma Akaikus lêk êlêm ba intu yalen halôk biņ ¹⁸ lôk yalen mavi. Ma môlô aên iyom. Aên ba noja nê anêņ aên thô êtôm nê athên bêņ.

Abô anêņ daņ

¹⁹ *Avômalô êvhaviņ anêņ plovins Esia êv iniņ leņiņmavi hadên môlô. Akwila lo Plisila enaņ iniņ leņiņhaviņ anôņ hathak Anyô Bêņ anêņ athên lôk avômalô vi atu ba êv yen êmô thai iniņ unyak. ²⁰ Nê êvhaviņ lôkthô anêņ loņ êntêk êv iniņ leņiņmavi hadên môlô. Ma nokam am esak kobom yôhok mathen.

²¹ Ya Pol da yahato yalenmavi êntêk hathak ya da yabaheņ.

²² *Anyôla miņ lahaviņ Anyô Bêņ ami, vovaņ tem êpôm yani. Ôlêm, Anyô Bêņ.

²³ Anyô Bêņ Yisu anêņ wapôm êmô imbiņ môlô.

²⁴ Yenaņ yalenhaviņ êmô imbiņ môlô lôkthô esak Yisu Kilisi anêņ athên.

Kapya yañ atu ba Pol hato hi Kolin Abô môn

Kêdônwaga abôyañ êmô Kolin ba enañ nena Pol miñ aposel anôn ami. Lôk enañ nena Pol ma anyô abôyañ. Pol halañô abô takên ba intu hato kapya êntêk ek injik thô nena nê takên iniñ abô ma abôyañ. Ma hanañ havin nena da takatu ba thêlô bôk enañ nena tem nê nêma ma nê nêma ni.

Pol hamô Masedonia ba hato kapya êntêk hadên 55 AD la.

¹ Ya Pol atu ba Wapômbên lahavin yam-bitak êtôm Yisu Kilisi anên aposel yai lôk aiañ Timoti ato kapya êntêk hadên Wapômbên anên avômalô anên Kolin lôk avômalô mathen takatu ba êmô plovins Akaia.

² Wapôm lôk labali êlêm anên Kamik Wapômbên lôk Anyô Bên Yisu Kilisi.

Wapômbên atu hêv alalô thêvô

³ *Nambô Wapômbên. Yani ma alalôaniñ Anyô Bên Yisu Kilisi anên lambô ma lahiki anên alañ ba hêv alalô thêvô lôk hêv alalô sa. ⁴⁻⁵ *Alalô athak apôm Kilisi anên malain lomaloma ba hayô sin ba halelope. Ma donjom yani hathak hêv alalô thêvô aên iyom. Aên ba alalô apôm malain ma hêv alalô thêvô ek nanêm avômalô takatu ba ewa malain thêvô esak thêvô atu ba bôk Wapômbên hêv hadên alalô. ⁶ Ma yêlô apôm malain ek môlô noja bulubiñ lôk thêvô. Ma Kilisi hêv yêlô thêvô êñ ek môlô noja aên iyom. Aên ba ôpôm malain hatôm yêlô êñ ma thêvô êñ hadum ba tem numiñ lôklokwan lôk malinyaô. ⁷ Môlô unim malain hatôm yêlôaniñ ma yêlô aêv maleniñ nena môlô tem numiñ lôklokwan ba noja thêvô êtôm intu yêlô awa.

⁸ *Aiyañ thêlô, nodanô! Yêlô bôk amô plovins Esia ma awa malain lôk vovan bên aleba hamô yêlô lu ba malimmalim ba ason nena tem nama. ⁹ Avanôn! Yêlô kapôlônin hanan nena tem yêlô nama êtôm

enañ hathak anyô kambom hamiñ lon idum abô. Malain êñ hadum ba yêlô anan nena, “Wapômbên da iyom hatôm ma yêlô mi. Yani iyom intu hik nê nêma liñ.”

¹⁰⁻¹¹ *Yani hêv yêlô vê hêk malain takatu ba hadum ek injik yêlô vônô ma hawa yêlô hathak lonbô. Môlônim ku hêk ek noten mek ma yêlô aêv maleniñ nena tem yani nêma yêlô bulubiñ. Avanôn! Avômalô bên anôn neten mek êndên Wapômbên ma tem nêma wapôm êndên yêlô. Ma tem avômalô bên anôn nêgê lôk nenan leninmavi êndên Wapômbên.

Pol miñ hasau avômalô Kolin ami

¹²⁻¹⁴ *Yêlô miñ asopa auk pik ami. Mi. Wapômbên hêv wapôm ba intu yêlô lêk atitiñ yêlôaniñ ku ba ayê nena avalon Wapômbên anên auk ba anan abô anôn ma miñ avôn môlônim auk ek yêlô aêv yêlôda liñ ami. Yêlô adum aên hadên avômalô lôkthô. Ma sêbôk atu ba amô havin môlô ma yêlô ayabiñ i dedaun mavi ek nandum aên iyom. Ma abô takatu ba bôk yêlô ato hadên môlô êñ ma yêlôaniñ auk anôn ba môlô lêk osam ba oyala yôv. Aên ba yêlô ayê yêlôaniñ ku nena mavi. Ma lêk môlô oyala yêlôaniñ auk dokte. Yakô vêmam ka tem môlô noyala yêlôaniñ auk lôkthô ma tem alalô napesan abô imbiñ i. Ma waklavôn Anyô Bên Yisu anên endelêm ma tem môlô nobam yêlô êtôm atu ba tem yêlô nabam môlô aên iyom.

¹⁵⁻¹⁶ *Ma yahayala nena môlônim auk ma hatôm yenañ. Ba intu yalenhavin yasôk ek môlô vêm ka yana plovins Masedonia ma yambôalêm esak lonbô ek môlô nônêm ya sa ek nôpôpêk nômkama ek yana Judia. Ba intu yalenhavin yasôk ek môlô bôlôn ju ma yanêm yalenmavi bôlôn ju êndên môlô. ¹⁷ Ma donjom yahik yenañ auk liliñ. Ba lêk môlô onan nena ya anyô auk pik ba yahasau môlô ba miñ yahathôk ami. Ba môlô onan nena ya hathak yahanan abô luvi nena “avanôn” lo “mi”, aên e?

¹⁸ Wapômbên hathak hanan abô avanôn iyom. Ba intu yêlôaniñ abô takatu ba anan ma avanôn aên iyom ba miñ anan abô

* **1:3:** Lom 15:5 * **1:4-5:** Sng 34:19 * **1:8:** Ap 19:23; 1Ko 15:32 * **1:10-11:** 2Ti 4:18 * **1:12-14:** 2Ko 5:12; Plp 2:16 * **1:15-16:** 1Ko 16:5-6 * **1:19:** Ap 18:5

takêñ lók leñ luvi ami. ¹⁹ *Yisu Kilisi ma Wapômbêñ nakaduñ ôpatu ba ya lók Silas ma Timoti anañ anêñ abô bêñ hadêñ môlô ba Wapômbêñ hanañ abôla hathak yani ma miñ hasau ami. Mi! Yisu Kilisi ma Wapômbêñ anêñ “avanôñ!” ²⁰ *Wapômbêñ habutiñ abô lomaloma ba hanañ, “Avanôñ! Yisu Kilisi tem injik yenañ abô sapêñ thô.” Ba intu alalô aêvhaviñ Kilisi ba anañ nena “avanôñ” ek Wapômbêñ enja athêñ lôkmanñiñ. ²¹ Ma Wapômbêñ da hanañ nena alalô ma Kilisi anêñ avômalô ba habi bañ hayô hêk yani lók alalô aêñ iyom ek embatho alalô loñ ek nambitak anêñ avômalô. ²² *Ma hakak sêk hayô hêk alalô ek injik thô nena alalô ma anêñ avômalô ma hatak anêñ dahô halôk alalô kapôlôñiñ ek nayala nena anêñ abô tem injik anôñ.

²³⁻²⁴ *Yêlô miñ anyô bêñ ek nasañ môlô ba nanañ nena, “Nônêmimbiñ.” Mi! Môlôda bôk ôêvhaviñ ba umiñ lôklokwañ yôv. Ba intu alalô nê lók iviyañ ek nandum ku imbiñ i ma nanêm leñiñmavi ni ba êlêm. Aêñ ba yahamiñ Wapômbêñ ma ba yahanañ abô êntêk. Yakô yasôk Kolin ma tem yanêm malaiñ êndêñ môlô ba intu miñ yahathôk ami.

2

¹ *Ba yenañ auk thektheke nena tem miñ yasôk lók malaiñ bôlôñ te imbiñ ami. ² Yahêv malaiñ hadêñ môlô ma opalê te tem indum yalenmavi? Môlô takatu ba yahêv malaiñ e? Yakô mi. ³ Môlô ma avômalô takatu ba othak udum yalenmavi. Aêñ ba bôk yahato kapya ek alalô miñ naja malaiñ ami. Yenañ auk ma thektheke nena alalô lôkthô lêk athak doñtom lók leñiñmavi iyom. ⁴ *Yalenmalaiñ lók yalen hik ya ma yahalañ ma bôk yahato kapya bôsêbôk lók yamalen thôk. Miñ yahato kapya êñ ek nêm môlô malaiñ ami. Mi. Yahato ek injik thô nena yalenhaviñ môlô bêñ anôñ.

Nodate kapôlômim ek nê idum kambom

⁵ Malaiñ takatu ba ôpatu hêv hadêñ ya Pol ma hatôm hêv malaiñ êñ hadêñ alalô lôkthô. Betha ya iyom mena alalô lôkthô la.

* **1:20:** ALK 3:14 * **1:22:** 2Ko 5:5; Ep 1:13-14 * **1:23-24:** 1Pi 5:3 * **2:1:** 1Ko 4:21 * **2:4:** Ap 20:31 * **2:11:** Luk 22:31 * **2:12:** Ap 14:27; 1Ko 16:9 * **2:13:** Ap 20:1 * **2:16:** Luk 2:34; 2Ko 3:5-6 * **3:1:** Ap 18:27; 2Ko 5:12

⁶ Malaiñ takatu ba bôk avômalô êvhaviñ êv hadêñ yani ma hatôm. ⁷ Ma ôpatu ba kapô malaiñ kambom ma nodate kapôlômim ek yani ma noja yani itup siñ ek miñ la injiki ami. ⁸ Ba intu yahanañ lôklokwañ nena môlô nopesañ abô ba lemimmavi esak yani. ⁹ Bôk yahato hathak malaiñ takatu ek injik môlô thô ek yangê nena môlô ôtôm avômalô osopa abô mena mi e? ¹⁰ Injo. Betha ôpêñ hadum kambom ami la. Ba intu nodate kapôlômim ek ôpêñ ek yandate yenañ aêñ iyom. Yahamiñ Kilisi ma, ma tem ênjê nena lêk yahalate yakapôlôñ ek yani ek yanêm môlô sa ¹¹ *ek alalô miñ natak sawa bute ênjêk ek Sadan esau alalô ami. Alalô ayala anêñ auk êñ.

Aposel ma tabô lukmuk anêñ nê ku

¹² *Anyô Bêñ da hadum ba yaha Tloas ek yanañ anêñ Abô Mavi atu ba hathak Kilisi bêñ. ¹³ *Ma doñtom miñ yahapôm Titi ami denañ ba yakapôlôñ malaiñ ba yahanañ yañsiñ ma yaha plovins Masedonia.

¹⁴ Aêñ ba nanêm leñiñmavi êndêñ Wapômbêñ. Yani lovak ba halom alalô takatu ba Yisu Kilisi anêñ avômalô ba aloyeñ lók leñiñmavi. Wapômbêñ hadum ku hamô alalô kapôlôñiñ ba intu avômalô tem neja anêñ auk êtôm nômla ôv mavi embenj luvuluvu. ¹⁵ Alalô ma Kilisi anêñ da atu ba ôv mavi ba êv hadêñ Wapômbêñ ba avômalô lôkthô iliñu ôv êñ. Avômalô takatu ba ewa bulubiñ lók takatu ba i loñ nimbuliñ i. ¹⁶ *Avômalô vi iliñu alalô hatôm nôm ôvpalê takatu ba hadum ek ema ba havôv thêlô i ek nema. Ma vi iliñu alalô hatôm nôm ôv lôkmala takatu ba havôv i ek nêm lôkmala. Aêñ ba anyôla miñ lôkmanñiñ anôñ ek indum Wapômbêñ anêñ ku ami. ¹⁷ Avômalô doho iluviñ Wapômbêñ anêñ abô ek neja valuseleñ. Yêlô ma Kilisi anêñ avômalô takatu ba Wapômbêñ hêv ba amiñ thohavloma. Aêñ ba anañ abô te ma avanôñ iyom.

3

¹ *Môlô osoñ nena yêlô aêv i liñ e? Mi. Yêlô miñ anañ hadêñ môlô nena noto

kapya lôk abô mavi ek avômalô vi neja yêlô thô ami. Mi. Avômalô vi idum aên. Ma yêlô ma mi. ²*Môlôda intu yêlôaniñ kapya atu eto hêk yêlô kapôlôñiñ. Ba avômalô lôkthô esam ba eyala. ³*Môlô uik thô nena môlô ma kapya halêm anêñ Yisu. Ba yêlôaniñ ku anêñ anôñ ma miñ eto hathak kêlêpê ami ma hathak Wapômbêñ lôkmala anêñ Lovak Matherñ. Miñ eto hathak valu petap ami ma halôk anyô kapôlôñiñ.

⁴Yêlô ma Kilisi anêñ avômalô takatu ba aminñ Wapômbêñ ma. Aên ba intu alalô ayala avanôñ biñ nena abô takêñ ma avanôñ iyom. ⁵Yêlô da ma lôkmanñiñ ba hatôm nanañ, “Yêlô hatôm.” e? Mi. Wapômbêñ da hadum ba ku takatu ba yêlô adum ma habitak mavi. ⁶*Tabô bô takatu ba eto hathak hik avômalô vônô. Ma doñtom Lovak Matherñ hêv lôkmala. Wapômbêñ hadum yêlô abitak lôklokwañ ek nandum tabô lukmuk anêñ ku atu ba miñ eto ami. Mi. Lovak Matherñ da hayabinñ.

Tabô lukmuk anêñ lôkmanñiñ

⁷*Tabô bô ma edabêñ valu ba eto hathak. Ma deda bêñ habi hayô hêk Mose ba habi avômalô Israël maleñiñ loñ ba miñ hatôm nêgê Mose thohavloma ami. Vêm ma deda hale hi yaôna ma doñtom thêlô miñ hatôm nêgê ami denañ. Odañô! Tabô halêm lôk deda bêñ ma doñtom anêñ ku ma havôv ñama halêm haviñ. ⁸Ma Lovak Matherñ anêñ ku hamôñ lôk anêñ deda ma lôkmanñiñ anôñ ek tabô bô anêñ. ⁹*Odañô! Tabô bô anêñ ku ma halêm lôk deda. Ma doñtom avômalô miñ esopa ami ba intu Wapômbêñ hanañ, “Môlô noma.” Ma tabô lukmuk anêñ ku ma hapesañ loñôndê ek indum avômalô nimbitak thêthôn. Ba intu anêñ deda ma mabuñ anôñ hamôñ ek tabô bô anêñ. ¹⁰Deda havenñ yam hamôñ ek yañ bô ba deda bô lêk hi ba mi. ¹¹Ma yañ halêm lôk deda ma doñtom lêk hale hi mabô. Ma yañ ma tem ida imbi deda wak nômbêñ intu. Ba intu anêñ deda ma lôkmanñiñ anôñ ek yañ.

¹²Aên ba yêlô aêv maleñiñ hadêñ tabô lukmuk. Ba intu miñ akô ami ma anañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ. ¹³*Yêlô miñ avuliv maleñiñ siñ hatôm Mose ami. Deda thohavloma hale hi yaôna ma doñtom yani havuliv ma siñ ba miñ hatôm avômalô Israël nêgê ami. ¹⁴Thêlô esam balabuñ tabô takêñ ma doñtom iniñ auk thekthek hatôm ivuliv i siñ ba intu miñ eyala abô takêñ ami aleba lêk êntêk. Anyôla miñ hatôm nêm sôp êñ vê êñjêk anêñ auk ek eyala abô takêñ ami. Mi. Kilisi iyom. ¹⁵Avanôñ! Lêk êntêk ñê bêñbêñ esam Mose anêñ balabuñ ma doñtom sôp êñ havuliv kapôlôñiñ siñ denañ. ¹⁶*Ma anyôla hale i liliñ ba hasopa Anyô Bêñ êñ ma hatôm hêv sôp êñ vê. ¹⁷*Anyô Bêñ ma hatôm Lovak Matherñ. Ma loñ atu ba Lovak Matherñ havenñ, êñ ma hatôm hapole alalôaniñ yak vê. ¹⁸Alalô maleñiñ ma miñ avuliv siñ ami ba lêk ayê Anyô Bêñ anêñ deda lôkmanñiñ hatôm alalô ayê thonaniñ lo maleñiñ halôk liyali. Yanida intu Lovak Matherñ êñ ba hêv deda lôkmanñiñ anôñ halêm ba halêm aleba abitak yañda hatôm yanida. Alalô ma hatôm liyali ba ik deda êñ thô ek avômalô vi nêgê.

4

Aposel ma êtôm uñ anôñ

¹Ma Wapômbêñ lahiki hathak yêlô ba hêv ku êntêk hadêñ yêlô. Ba intu yêlô namiñ lôklokwañ ma miñ natak ami. ²*Yêlô avôliñ dômiñ ek nôm mama takatu ba hêk loñ kapô ba miñ avuñ abô ba asau avômalô lôk aluviñ Wapômbêñ anêñ abô ami. Wapômbêñ hayê yêlô. Aên ba yêlô ik abô avanôñ thô ma avômalô ititiñ yêlôaniñ ku ba eyala nena yêlô adum thêthôn. ³⁻⁴*Ma doñtom anyô bêñ bôlôn êntêk Sadañ bôk havuliv avômalô maleñiñ siñ ba miñ êvhaviñ ami. Ba intu yêlôaniñ Abô Mavi hêk loñ kapô ma avômalô takêñ lêk idum ek nema ba miñ hatôm nêgê Abô Mavi anêñ deda atu ba enañ hathak anyô lôkmanñiñ Yisu Kilisi ami. Yanida ma Wapômbêñ.

* **3:2:** 1Ko 9:2 * **3:3:** Kis 24:12; Jer 31:33; Ese 36:26-27

* **3:9:** Lo 27:26; Lom 1:17

* **3:13:** Kis 34:33

* **3:16:**

* **3:6:** Jer 31:31; Jon 6:63; 1Ko 11:25

* **3:7:** Kis 34:29

* **3:17:** Jon 8:36; Lom 8:2

* **4:2:** 2Ko 2:17;

1Te 2:5 * **4:3-4:** Ep 2:2; Kol 1:15; Hib 1:3

5 Yêlô anañ bêñ nena Yisu Kilisi ma Anyô Bêñ. Ma yêlôda atôm mólônim nê ku ek nandum Yisu anêñ ku. Ma yêlô miñ aêv yêlôda liñ ami. 6 *Wapômbêñ bôk hanañ, “Deda tem imbi êyô ênjêk momañiniñ ba imbitak deda”.

Môn Anôn 1:3

Ba Wapômbêñ êñ iyom intu habi deda êñ halôk alalô kapôlônin ek nagê Kilisi thohavloma. Êñ ma hatôm alalô ayê Wapômbêñ lôkmañin aêñ iyom.

7 *Ma deda lôk Abô Mavi êñ ma hatôm payeñ atu ba halôk un anôn kapô ek injik thô nena anêñ lôklokwañ lôkmañin ma Wapômbêñ anêñ ma miñ halêm anêñ alalô ami. 8 *Vovañ lomaloma hapôm yêlô ma doñtom miñ hakapiñ yêlô loñ ami. Hadum ek injik yêlô sesoñ aleba nanañ aisê. Ma doñtom miñ hadum yêlô popabuk ami. 9 Maleñ thêlêv hathak yêlô ma doñtom ayala nena Anyô Bêñ miñ hatak yêlô ami. Êpêñ yêlô ba ama yak ma doñtom miñ ama ami. 10-11 *Wak nômbêñ intu yêlô takatu ba asopa Yisu ba amô lôkmala ma avômalô idum ek nijik yêlô vônô êñ ma hatôm ik Yisu anêñ lôkmala atu ba hamô yêlôaniñ kupik pik thô. Aêñ ba Yisu anêñ ñama lêk hamô yêlô leñvinkupik kapô ek injik Yisu anêñ ñama lôk lôkmala thô. Luvi êntêk lêk hamô. 12 Aêñ ba ñama hadum ku hamô yêlô ma doñtom lôkmala hadum ku hamô mólô.

13 Bôk eto hêk Wapômbêñ anêñ kapya nena,

“Yahêvhaviñ ba intu yahanañ.” *Kapya Yeñ 116:10*

Ma yêlô aêvhaviñ aêñ iyom. Ba intu yêlô anañ Anyô Bêñ anêñ abô mavi. 14 *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hik Anyô Bêñ Yisu liñ hêk ñama ma tem indum aêñ êndêñ yêlô ba endom alalô lôkthô ba ana namô imbiñ Yisu. Aêñ ba intu yêlô anañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ. 15 Yahawa malain takêntêk ek nê mólô sa ek Wapômbêñ imbi anêñ wapôm sam êndêñ avômalô bêñ anôn ende ba leñinmavi indumbak ni ba ni ek nebam anêñ athêñ lôkmañin esak leñ.

* 4:6: Ais 9:2; 2Ko 3:18 * 4:7: 2Ko 5:1 * 4:8: 2Ko 1:8; 7:5 * 4:10-11: 1Ko 15:31; Lom 8:36 * 4:14: 1Ko 6:14 * 4:16: Ep 3:16 * 4:17: Lom 8:17-18 * 4:18: Kol 1:16 * 5:1: 2Ko 4:7 * 5:2: Lom 8:23 * 5:6-7: Hib 11:13-16 * 5:8: Plp 1:23 * 5:9-10: Kol 1:10; 1Te 4:1; Sav 12:14

16 *Aêñ ba miñ hadum yêlô apôlik ba atak ku takêñ ami. Mi. Alalô leñvinkupik lêk hapalê ma doñtom dahôlônin halumbak ba habitak lukmuk hi ba hi. 17 *Ma alalôaniñ malain ma vumvum ba hamô vauna. Ma doñtom tem injik anêñ anôn lôkmañin atu ba êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ ba êmô vulin ek nômkama lôkthô. 18 *Ma nô m takatu ba hôyê ma tem nê yak ba ni. Ma nô m takatu ba miñ hôyê ami ma tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Ba intu miñ maleñin kilik hathak nô m takatu ba ayê iyom ami. Mi. Alalô athak atitiñ nô m takatu ba miñ hatôm nagê ami.

5

Leñvinkupik lukmuk

1 *Alalôaniñ leñvinkupik ma hatôm unyak kudum. Ma ayala nena ibulin unyak êñ ma tem naja leñvinkupik yan atu ba hatôm unyak anôn atu ba Wapômbêñ hapesañ ba hamô malak leñ ba tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Unyak êñ ma miñ nê pik epesañ hathak bahenin ami. 2 *Ma alalô alañ ba adum ek nangik leñvinkupik malak leñ atu êtôm kwêv ba aêv lêlê 3 ek imbi êyô alalô vôn ek miñ nambeñ kôlôlôn ami. 4 Alalô amô pik hatôm avômalô leñ popam ba intu alañ lôk leñinmalain ek naja kupik malak leñ ek lôkmala êtôkwêñ kupik pik. 5 Wapômbêñ hapesañ alalô ek nam-bitak aêñ ma hatak anêñ dahô halôk alalô kapôlônin ek nayala nena anêñ abô ma tem injik anôn.

6-7 *Aêvhaviñ hayabin alalô. Ma miñ aêv alalôaniñ auk ek nô m atu ba ayê hathak maleñdaluk ami. Aêñ ba alalô ayala avanôn nena alalô amô lôk kupik pik ba intu miñ amô haviñ Anyô Bêñ ami. 8 *Avanôn! Alalô ayala auk êñ ba apôvin ek natak kupik êntêk ba ana namô imbiñ Anyô Bêñ. 9-10 *Ma alalô lôkthô tem namiñ Kilisi ma ek nandum abô esak malêla takatu ba adum mavi mena kambom ek alalô tomtom naja alalôaniñ vuli. Ba intu amô pik mena amô

haviņ Anyô Bêņ ma nanêm i videdauņ ek nandum yani lamavi.

Avômalô kapôlôņiņ esak doņtom imbiņ Wapômbêņ

¹¹ Yêlô ayala nena amô Anyô Bêņ vibinġ ba tem nandum abô. Aêņ ba yêlô alôk avômalô leņiņ ek nesopa yani. Wapômbêņ hayala yêlôaniņ kapôlôņiņ. Ma yahêvhaviņ nena mólô kapôlômim hayala yêlô aêņ iyom. ¹² Yêlô adum ek mólô nobam am esak yêlôaniņ ku lók nonaņ bêņ êndêņ avômalô takatu ba êv thêlôda liņ hathak nômkama viyaiņ ma leņiņpaliņ nômkama kapôlôņiņ. Ma miņ yêlô aêv yêlôda liņ ami. ¹³ Ma avômalô doho enaņ nena yêlô adum molo. Yôv lók. Hêk Wapômbêņ da. Ma vi enaņ nena yêlô awa auk mavi. Yôv lók. Êņ ma hêv mólô sa. ¹⁴ Alalô ayala nena anyô te iyom intu bók hama ek hêv avômalô lókthô sa ba intu lókthô bók ema yôv. Aêņ ba Kilisi anêņ lahaviņ hayabiņ alalô. ¹⁵ *Avanôņ! Yani hama ek avômalô lókthô. Ba alalô ñê lókmalâ takatu ba asopa yani nasôņ alalôda paliņ ma lemiņimbi ôpatu ba bók hama ba haviyô hathak loņbô ek hêv alalô sa.

¹⁶ Aêņ ba miņ alalô nabalôņ avômalô esak auk pik ami. Sêbók ma adum aêņ hathak Kilisi. Ma doņtom lêk ayala yani thêthôņ. ¹⁷ *Aêņ ba anyôla havenġ haviņ Kilisi êņ ma ku lukmuk lêk hayô ma nômkama bô lókthô lêk hale ba hi ma nômkama lukmuk lêk habitak hayô ba halêm. ¹⁸ *Ma Wapômbêņ hadum nôm takêņ lókthô. Yani hêv Kilisi ek embak tabô. Ma hêv ku hadêņ yêlô ek nanêm avômalô sa ek neyala ku êņ. ¹⁹ *Ku êņ ma aêntêk. Wapômbêņ hêv Kilisi hatôm tabô ek yani lapaliņ alalôaniņ kambom ek alalô namô labali mavi imbiņ yani. Ma hêv ku ek nanaņ abô êņ êndêņ avômalô. ²⁰ Yêlô ma Kilisi anêņ ñê ku. Ba intu alaņ ba awa Wapômbêņ abólêk lók alók mólô lemim hathak Kilisi anêņ athêņ nena mólô nôlêm noja Wapômbêņ anêņ tabô. ²¹ *Kilisi ma kambom mi. Ma doņtom Wapômbêņ hêv alalô sa ba hêv alalôaniņ kambom hayô hamô yani hatôm vuli ek nambitak thêthôņ êņjêk Wapômbêņ ma esak Kilisi anêņ ku êņ.

6

¹⁻² Yêlô lók Wapômbêņ adum ku haviņ i. Yani hanaņ,

“Bók yahatak wak te yôv ek yanêm mólô sa.

Ba mólô olaņ ma yahalaņô

ba yahêv mólô bulubiņ yôv.” *Aisaia*

49:8

Mólô bók owa Wapômbêņ anêņ wapôm yôv. Ba intu yêlô asoņ mólô lokwaņ, “Lêk êntêk hêv mólô sa. Lêk êntêk hêv mólô bulubiņ.”

Ba intu miņ nundum ku êņ imbitak êtôm nôm oyaņ ami.

Aposel ewa malaiņ bêņ hathak iniņ ku

³ Yêlô adô ek anyôla enaņ abôma esak Wapômbêņ anêņ ku. Ba intu adum ku êņ ek miņ nambuliņ avômalô iniņ auk ami. ⁴⁻⁵ *Yêlô ma Wapômbêņ anêņ ñê ku. Ba intu yêlô awa iniņ ku mavi takatu sa hadêņ mólô. Yêlô awa vovaņ lók malaiņ hathak ku êntêk ba hakakô yêlô kambom. Epetav yêlô lók etak yêlô halók koladôņ ma êkôki hathak abô. Yêlô adum ku lók vovanik bêņ ba aêv lêlê lók nôm mi ba ama kisi. Malaiņ nômbêņ êntêk hapôm yêlô ma doņtom amiņ lóklokwaņ. ⁶ *Lovak Matherġ hamô haviņ yêlô ba ayala Wapômbêņ anêņ auk ba kapôlôņiņ ida hêk mabuņ ma yêlô ñê malinyaô lók yôhók ma wapôm. Ma yêlô leņiņhaviņ avômalô ba miņ asau thêlô ami. ⁷ Yêlô anaņ abô avanôņ iyom haviņ Wapômbêņ anêņ lóklokwaņ lók avaloņ anêņ thêthôņ hatôm nômkama vovak hamô baheņ luvi. ⁸ Avômalô vi ebam yêlô ma vi etatale yêlô. Doho enaņ abô mavi hathak yêlô ma doho enaņ abôma. Yêlô ñê abô anôņ iyom ma doņtom avômalô vi elam yêlô nena ñê abôyaņ. ⁹ *Avômalô pik êthôņ yêlô paliņ ma doņtom Wapômbêņ hayala yêlô. Yêlô adum ek nama ma doņtom nôņgô, lêk amô lókmalâ. Ik yêlô kambom ma doņtom miņ ama ami. ¹⁰ Leņiņmalaiņ ma doņtom leņiņmavi wak nômbêņ intu. Yêlô ma ñê nômkama mi ma doņtom adum ba avômalô bêņ anôņ ibitak ñê lók nômkama bêņ. Yêlô nômkama mi ma doņtom nômkama sapêņ ma yêlôaniņ.

* 5:15: Lom 14:7-8 * 5:17: Lom 8:1; Gal 6:15 * 5:18: Lom 5:10 * 5:19: Lom 3:23-25 * 5:21: Hib 4:15

* 6:4-5: 2Ko 11:23-27 * 6:6: 1Ti 4:12 * 6:9: 2Ko 4:10

11 O yenañ avômalô Kolin! Yêlô anañ abô lôkthô hi yainj ek môlô ma yêlô kapôlônijn hik i ek môlô nôlêm. 12 Yêlô minj avasinj kapôlônijn ek môlô ami. Mi. Môlô da. 13 *Aênj ba yahanañ hadênj môlô hatôm lambô hanañ hathak nakaduñ. Malêla takatu ba yêlô adum hathak môlô ma nundum aênj iyom lôk nodate kapôlômim ek yêlô.

Nê daluk lôk nê êvhavinj minj nesak donjom ami

14 *Môlô minj nômô imbinj nê daluk ami. Thêthônj lôk lokbañ hatôm donjom e? Deda lo momañiniñ hatôm donjom e? 15 Sadañ Belial lo Kilisi hatôm lenjnmavi imbinj i e? Mena nê êvhavinj lo nê daluk hatôm nesak donjom e? 16 *Ma Wapômbênj anênj unyak mathenj lôk ngôkba hatôm nê mômô imbinj i e? Milôk. Alalô ma Wapômbênj lôkmala anênj unyak mathenj hatôm anênj abô hanañ, “Tem yamô lôk yambenj imbinj i ma ya tem êtôm thêlônijn Wapômbênj ma thêlô tem nimbitak yenañ avômalô.

Wok Plis 26:12

17 *Aênj ba notak avômalô takênj ma nô mômô daim.

Ma minj nobalonj lelaik takênj ami ek batu yanja môlô thô. *Aisaia 52:11;*

Esekiel 20:34,41

Ya Anyô Bêñ yahanañ aênj.

18 *Ya tem yambitak môlônim lemambô ma môlô tem numbitak êtôm yenañ okna lo avena. *2 Samuel 7:8, 14*
Ya Anyô Bêñ Lôklokwanj yahanañ aênj.”

7

1 Aiyanj thêlô, Wapômbênj bôk habutinj abô havinj alalô ba amô yani vibinj. Ba intu natip ek nô m takatu ba hadum alalô lenjvinkupik lôk dahôlônijn habitak lelaik ek nayô unjôv ba nambitak mabuñ lôk mathenj anônj.

Avômalô Kolin ele kapôlônijn liliñ ba Pol lamavi

2 Nodate kapôlômim ek yêlô. Yêlô minj adum kambom lôk abulinj anyôla lôk asau i ami. 3 Minj yahanañ abô êñ ek yasañ môlô ami. Mi. Bôk yahanañ nena môlô ma

yenañ avômalô môlô. Ba intu môlô ômô ma yahamô. Môlô oma ma yahama aênj iyom.

4 Yahayala avanônj nena môlô avômalô mavi ba yahabam môlô. Alalôaniñ malainj lomalomama hamô ma donjom yalenjmavi hamô yakapôlônijn sinj aleba yalenj halôk binj.

5 *Yêlô ayô Masedonia ma malainj lomalomama hapôm yêlô aleba hik yêlô sesonj. Ibulinj yêlô lôbôlônijn lôk ik vovak hadênj yêlô ma yêlô lenjnhiki hathak malainj lomalomama vi havinj. 6 Ma donjom Wapômbênj atu ba hêv avômalô lenjnmalainj thêvô, hêv Titi ba hayô. 7 Yani hanañ hadênj ya nena môlô lemhikam bênj anônj hathak malainj lomalomama ba môlô vovañ ek alalô napesañ malainj takênj imbinj i. Titi halanô môlônim abô êñ ma hêv yani thêvô. Ba intu Wapômbênj hêv yani hayô ek ya ba hêv ya thêvô aênj iyom ba yalenjmavi anênj dôênj.

8 *Bôk yahato kapya ba hêv malainj hadênj môlô. Ma donjom yada ma malainj mi. Alikaknena. Yahêv malainj atu ba hamô vauna ma yalenjmalainj aênj iyom. 9 Ma donjom lêk yalenjmavi anônj. Ma yenañ kapya hêv malainj hadênj môlô ba intu hadum yalenjmavi e? Mi. Wapômbênj intu hadum ba hêv malainj takênj hadênj môlô ba intu ole kapôlômim liliñ. Aênj ba abô takatu ba yêlô anañ minj habulinj môlô ami. Ba intu hadum yalenjmavi. 10 *Wapômbênj hêv malainj hadênj avômalô ek nede kapôlônijn liliñ ek neja bulubinj. Êñ ma minj malainj bênj ami. Ma donjom malainj pik hathak hadum anênj ku nena hik avômalô vônô.

11 Odañô! Môlônim malainj halêm anênj Wapômbênj ba hik môlô thô nena môlô vovañ ek notak auk kambom lôk udum ek unjwik môlôda thô nena môlô ma kambom mi. Môlô lemimmanijn lôk ôkô ma vovañ ek ôngô ya ek napesañ malainj êñ ek nanêm malainj êndênj ôpatu ba hadum kambom êñ. Avanônj! Môlô udum aênj ba intu hik thô nena môlô kambom mi. 12 Aênj ba kapya atu ba bôk yahato ma minj yahato ek imbulinj ôpatu ba haminj yenañ ku lonj sinj lôk nê m yada linj ami. Mi. Yahato ek môlô numinj Wapômbênj ma ek injik môlôda thô nena

* 6:13: 1Ko 4:14 * 6:14: Ep 5:11 * 6:16: 1Ko 3:16

* 7:8: 2Ko 2:4 * 7:10: Mat 27:3-5; Hib 12:16-17

* 6:17: ALK 18:4 * 6:18: Jer 31:9 * 7:5: 2Ko 2:13

môlô lemimhaviņ yêlô bêņ anôņ. ¹³ Ma nôm takêņ hadum ba havatho yêlô kapôlôņiņ loņ.

Ba môlô ôêv Titi thêvô ba yani lamavi bêņ anôņ ba intu yêlô leņiņmavi bêņ anôņ aêņ iyom. ¹⁴ Yahabam môlô ba yahanaj hadêņ yani nena môlô ma avômalô mavi. Ba lêk udum mavi ba miņ ôêv mama hadêņ ya ami. Mi. Abô nômbêņ atu ba yêlô anaj hadêņ môlô, êņ ma avanôņ ba yêlôaniņ abô mavi atu ba anaj hathak môlô hadêņ Titi, ma abô êņ hik anôņ mavi aêņ iyom. ¹⁵ Môlô ôkô ba olowaliņ ma owa yani thô lôk olaņô anêņ abô. Hayê aêņ ba lahaviņ môlô bêņ anôņ. ¹⁶ Lêk yahayala avanôņ nena môlô ma avômalô mavi ba intu yalenmavi anôņ.

8

Numbitak avômalô wapôm

¹ *Aiyaņ thêlô, yêlô leņiņhaviņ môlô noyala wapôm atu ba Wapômbêņ hêv hadêņ avômalô êvhaviņ takatu ba êmô plovins Masedonia. ² Thêlô ewa malaiņ bêņ anôņ ba êv i sêkêya. Ma doņtom leņiņmavi bêņ anôņ ba hayô siņ ba halelope ma iniņ malaiņ êv i sêkêya anêņ anôņ ma wapôm ba êv bêņ anôņ hatôm da. ³ Yahanaj avanôņ biņ nena êv iniņ nômkama aleba miņ hatôm ami. Êņ ma thêlô êv doho haviņ. Thêlôda iniņ auk ma miņ anyôla hanaņ hadêņ i ami. ⁴ Thêlô elaj hadêņ yêlô nena, “Yêlô vovaņ ek nandum ku imbiņ avômalô vi ek nanêm Wapômbêņ anêņ avômalô mathen sa. Ba intu nandum mavi êndêņ yêlô ba notak yêlô ek nandum ku êņ.” ⁵ Ma yêlô asoņ kambom! Avômalô takêņ iniņ ku môņ ma êv i hadêņ Wapômbêņ vêm ma esopa Wapômbêņ anêņ auk ba êv i hadêņ yêlô haviņ. ⁶ Aêņ ba yêlô apôviņ Titi nena, “Nu Kolin ma undum anêm ku wapôm atu ba lêk habitak yôv endeba anêņ daņ am.” ⁷ *Môlô avômalô vuliņ biņ ba udum unim ku mavi ba hêv liņsiņ. Ôêvhaviņ ba onaņ abô batôņ oyaņ lôk oyala auk ma ôpôviņ ek nandum ku lôk lemimhaviņ yêlô. Aêņ ba intu nônêm lêlê esak ku wapôm atu ba hêv liņsiņ aêņ iyom.

⁸ Ya miņ hatôm anyô bêņ te ek yanaņ nena, “Undum aêņ” ami. Mi. Ma doņtom yahayê avômalô takatu ba êv i sêkêya leņiņhiki ek nênem avômalô vi sa. Ba intu yalenhaviņ yaņgê nena môlônim lemimhaviņ êņ ma avanôņ hatôm thêlô iniņ mena mi e? ⁹ *Ma môlô oyala Anyô Bêņ Yisu Kilisi anêņ wapôm. Yani lôkmaņgiņ. Ma doņtom yani habitak hatôm anyô hêv i sêkêya ek nênem môlô sa ek batu numbitak lôkmaņgiņ.

¹⁰ Môlô ma avômalô mavi ba yenaņ auk ma aêntêk. Sondabêņ yaņ wakbôk ma môlô ômôņ ek ôêv unim da. Ma miņ ôêv oyaņ ami. Mi. Kapôlômim hik am ba ôêv. ¹¹ Aêņ ba valuseleņ vithê la takatu ba ôpôm ma nônêm vi ek nandum ku esak ek môlônim kapôlômim lôk unim ku imbitak doņtom iyom. ¹² *Nônêm lôk kapôlômim, êņ ma mavi. Ba miņ lemimbi nena nônêm nômkama sapêņ êtôm da êndêņ Wapômbêņ ami. Nônêm êtôm vithêla takatu ba ôpôm ma tem indum Wapômbêņ lamavi. ¹³ Yêlôaniņ auk nena miņ nôdêlêk am ba nônêm nômkama lôkthô ek nênem avômalô vi sa ma môlô mi ami. Mi. Nômbi sam esopa avômalô iniņ bôk lo loņ êmô. ¹⁴ Ma lêk môlônim bêņ anôņ hamô ba intu nônêm thêlô sa. Yakô embeņ yam ma tem iniņ bêņ anôņ ma tem nênem môlô sa aêņ iyom. Êņ ma lôkthô tem êtôm doņtom. ¹⁵ Hatôm bôk eto nena,

“Opalê atu ba hawa bêņ anôņ ma tem miņ êpôm bêņ anôņ ami,
ma opalê atu ba hawa auviņna ma tem miņ nênem yak ami.” *Etak Ijip 16:18*

Pol hêv Titi lôk anyô doho ba i Kolin

¹⁶⁻¹⁷ Yêlô anaj hik Titi liņ ek êsôk ek môlô ba yani lamavi ba halôk ek êsôk. Ma miņ yêlô alôk yani la ek êsôk ami. Mi. Yanida lahaviņ ba hapôviņ ek êsôk. Wapômbêņ hêv yenaņ auk hadêņ Titi ba lahiki hathak môlô. Aêņ ba yahêv yalenmavi hadêņ Wapômbêņ. ¹⁸ Tem yêlô nanêm anyô yaņ imbiņ yani. Ôpêņ ma avômalô êvhaviņ êyê nena anyô hadum Wapômbêņ anêņ ku mavi ba ebam yani. ¹⁹ Ba intu avômalô êvhaviņ elam ôpêņ ek ni imbiņ yêlô ek nênem

* 8:1: Lom 15:26; 2Ko 9:1-2 * 8:7: 1Ko 16:1-2 * 8:9: Mat 8:20; Plp 2:6-7 * 8:12: Mak 12:43-44

da wapôm atu ek Wapômbên enja athên lôkmanjij lôk injik thô nena yêlô leñijhaviñ nanêm thêlô sa. ²⁰ Yêlô akô ek avômalô netatale yêlô esak da wapôm atu ba yêlô ayabiñ. Ba intu yêlô apesañ ku êñ mavi ²¹ ek Anyô Bêñ lôk avômalô sapên nêgê nena yêlô adum ku êñ thêthôn.

²² Ba intu yêlô êv anyô te haviñ ba hathôk. Yani hik i thô nena lamavi ek nêm ku lomaloma sa lôbôlôn. Bôk hayê nena mólô ma avômalô mavi ba intu hapôviñ ek êsôk. ²³ Titi ma yenañ anyô mólô atu ba hadum ku haviñ ya hamô mólô malêvôn. Ma aiyañ takên ma avômalô êvhaviñ iniñ nê ku takatu ba êv athên lôkmanjij hadên Kilisi. ²⁴ *Aên ba ungwik am thô êndên nê êntêk nena mólô ma avômalô lemimhaviñ avômalô vi. Ba intu yêlô abam mólô. Ma tem avômalô êvhaviñ lodôn lodôn lôkthô nêgê nena yêlôaniñ abô ma avanôn.

9

Kolin êv da ek nêm Wapômbên anên avômalô sa

¹ *Mólô bôk ovalon ku da takatu ba ôêv ek nêm Wapômbên anên avômalô mathen sa. Ma donjom yalenhaviñ yanañ abô doho imbiñ. ² Yahayala nena mólô lemimhaviñ nônêm i sa. Ba yahabam mólô hadên avômalô Masedonia nena sondabên yañ wakkôk atu ma mólô avômalô Akaia kapôlô mim hakak am ek nônêm da. Ba intu avômalô Masedonia doho elañ ba elom even ek nindum aên. ³ Aên ba yahêv aiyañ doho ba êthôk êtôm atu ba yêlô abam mólô ek miñ imbitak êtôm abôyañ ami ma êtôm ku ek mólô nopesañ am êtôm atu ba yahanañ. ⁴ Sêbôk ma yahabam mólô ba yakô nê Masedonia doho nêlêm imbiñ yêlô ba nêgê nena miñ ôpôpêk am ami êñ ma tem ya mama ma mólô ma tem noja mama bên anôn lôk. ⁵ Aên ba yahanañ hik aiyañ takatu liñ ek nêmôn nêsôk nêgê mólô ek nêpôpêk da takatu ba bôk mólô ubutiñ abô ek nônêm ek batu da êñ imbitak êtôm da wapôm ma miñ da palon ami.

⁶ *Lemimbi nôm êntêk. Opalê atu ba havatho yañvêk auviñna ma tem enja dokte.

* **8:24:** 2Ko 7:13-14 * **9:1:** 2Ko 8:1-7 * **9:6:** Snd 11:24-25 * **9:10:** Ais 55:10 * **9:11:** 2Ko 1:11; 4:15
* **10:1:** 1Ko 2:3 * **10:2:** 1Ko 4:21

Ma opalê atu ba havatho bên anôn ma tem enja limamôk. ⁷ Wapômbên lamavi hathak ôpatu ba hêv i lôk lavidon. Ba intu avômalô tomtom nênêm malêla êtôm iniñ leñijhaviñ. Ma miñ nêpôlik ami. Ma anyô yañ miñ êndôk anyô yañ la ek nêm ami. ⁸ Wapômbên anên wapôm tem indum ba anêm nômkama tem imbitak bên anôn êtôm wak nômbên intu ek anêm ku lomaloma indilup mavi. ⁹ Hatôm bôk eto nena,

“Yani hathak hapaliv anên wapôm hadên nê nômkama mi takatu ba êmô lôbôlôbô,
ma anên thêthôn hêk wak nômbên intu sapên.”

Kapya Yen 112:9

¹⁰ *Wapômbên hêv yañvêk ek nembatho ma polom ek nejañ. Ma tem nêm yañvêk bên anôn ek indum mólô numbitak thêthôn êtôm yañvêk atu ba hêv liñsiñ. ¹¹ *Yani tem indum ba mólô numbitak lôkmanjij ek nundum wapôm lôbôlôn ek yêlô nanêm da êntêk êndên avômalô ma tem nênêm iniñ leñijmavi êndên Wapômbên.

¹² Ku takatu ba mólô udum ma miñ ôêv Wapômbên anên avômalô mathen iyom sa ami. Mi. Thêlô enañ iniñ leñijmavi bên hadên Wapômbên aleba leñijmavi takên hayô siñ ba halelope. ¹³ Ma da êñ hik mólônim wapôm thô ek avômalô nêgê nena ôêvhaviñ Kilisi ba osopa anên Abô Mavi ba udum wapôm hadên thêlô lôk avômalô vi haviñ. Êñ ma tem nêmbô Wapômbên. ¹⁴ Ma thêlô tem nêgê Wapômbên anên wapôm takatu ba hêv hadên mólô ba hayô siñ ba halelope ma tem leñinjiki ba neten mek ek mólô. ¹⁵ Nanêm leñijmavi êndên Wapômbên esak anên wapôm takatu ba hêv hadên alalô aleba hik alalôaniñ auk vônô.

10

Pol hêv yanida kisi

¹ *Ya Pol yahasopa Kilisi ôpatu ba hatauviñ i ba hamô malinyaô. Ma yalen hik ya ek mólô ba yahanañ nena avômalô enañ nena yahamô haviñ mólô ma ya anyô kupik. Ma donjom enañ nena yahamô daïm ma yahakôk haven ek yambitak anyô

bêñ. ² *Ma doho enañ nena yêlô asopa auk pik. Yakô tem yasôk êtôm anyô bêñ ba yasan i la. Ba intu yahanañ hik môlô liñ lôklokwañ ek nopesan abô êñ vêmam ka yasôk nena mi ma tem yasôk êtôm anyô bêñ. ³ Yêlô amô pik ma doñtom miñ ik vovak hatôm avômalô ethak idum ami. ⁴ *Ma yêlô awa Wapômbêñ anêñ lôklokwañ ek abuliñ nômkama pik takatu ba lôklokwañ ba nômkama vovak takatu ba yêlô ik vovak hathak ma miñ nômkama pik êntêk ami. ⁵ Abô ebam i lôk êkôki takatu ba hamiñ Wapômbêñ anêñ auk loñ siñ intu yêlô avak pesa. Ma yêlô ato auk lokbañ takêñ ek imbitak thêthôn êñjêk Wapômbêñ ma. ⁶ Ba intu node kapôlômim liliñ yapiñ ek yêlô athôk ma nanêm vovañ êndêñ nê takatu ba leñôndôn kôtôn iyom. Ma miñ ole kapôlômim liliñ ami ma ku êñ tem mi.

⁷ Môlô othak ôyê nômkama hêk viyaiñ iyom. Ma ôpatu ba habam yani nena Kilisi anêñ, nodañô! Yêlô ma Kilisi anêñ haviñ. ⁸ *Yahabam yada bêñ anôn nena Anyô Bêñ hêv athêñ bêñ hadêñ yêlô ek nam-batho môlô loñ lôklokwañ ma miñ nambuliñ môlô ami. Ba intu miñ ya mama ami. ⁹⁻¹⁰ Avômalô enañ nena yahato kapyâ hatôm anyô bêñ lôk yamalen thêlêv ba yahathañ avômalô. Lôk enañ nena yahalêm ma thêlô êyê ya hatôm anyô kupik lôk yenañ abô ma voloñna. Nodañô! Môlô miñ noson nena yahato kapyâ yañ atu ek indum môlô nôkô ami. Mi. ¹¹ Môlô opalêla takatu ba oson nena ya anyô kupik, ma nodek lemôndôn ba nodañô! Malêla takatu ba môlô osam hêk yêlôaniñ kapyâ, nômkakêñ iyom intu tem yêlô nasopa.

¹² Hatôm yambam yada êtôm nê mavi takatu ba ebam thêlôda? Yanañ nena ya anyô lôkauk hatôm thêlô e? Alikaknena! Ya mi. Nê molo ethak idum aêñ! Thêlô ethak êyê iniñ ku ba ebam nena thêlôniñ ku lêk habitak mavi. ¹³ *Yêlô abam yêlôaniñ athêñ hathak ku takatu ba Wapômbêñ hêv hadêñ yêlô iyom. Ba môlô ma ômô ku êñ kapô. Ma vi atu ba miñ hêv ami ma miñ abam yêlôda ba anañ abô mayaliv ami.

¹⁴ Ma avômalô doho enañ nena yêlô abam i hathak ku takatu ba miñ yêlôaniñ ami. Mi. Yêlô ma nê môñ anôn ek ayô ek môlô haviñ Kilisi anêñ Abô Mavi. ¹⁵ Ba intu yêlô miñ abam yêlôaniñ athêñ hathak ku takatu ba anyô vi idum ami. Yakô môlônim ôêvhaviñ tem indumbak ma yêlôaniñ ku tem ni emben môlônim loñ sapêñ ¹⁶ ek yêlô nanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi emben luvuluvu. Aêñ ba tem yêlô nabam yêlôaniñ athêñ esak ku kapô takatu ba anyô yañ hadum ami. ¹⁷⁻¹⁸ *Ôpatu ba Anyô Bêñ habam yani intu tem Anyô Bêñ imbi binôn esak. Ma ôpatu ba habam yanida intu tem athêñ mi. Hatôm bôk eto nena, “Opalêla takatu ba êbôi ma nêmbôi esak Anyô Bêñ iyom.” *Jelemaia 9:24*

11

Pol miñ kêdônwaga abôyañ ami

¹ Yahanañ abô molo ma doñtom nômkak malinyaô vêmam. ² *Yalenđañ hathak môlô hatôm atu ba Wapômbêñ ladañ hathak alalô. Yahapesañ abô ek noja anyô doñtom iyom intu Kilisi ba yahadum ek môlô kapôlômim êñjêk mabuñ êtôm avi muk atu ba lêk êlôk la yôv ma doñtom miñ elom ami denañ. ³ *Ma yakô avômalô doho nimbuliñ môlônim auk endeba nôndô abô takatu ba ovak haviñ Kilisi hatôm sêbôk atu ba umya havuñ abô ba hasau Ewa. ⁴ *Nê takêñ êlêm enañ ba môlô osopa Yisu yañda ma miñ Yisu atu ba yêlô bôk anañ hathak ami. Ma owa dahô yañda ma miñ yañ atu ba sêbôk ba môlô owa ami. Ma osopa abô yañda ma miñ abô mavi sêbôk ba môlô osopa ami. Aisê ka owa nê êñ thô? ⁵ *Môlô oson nena kêdônwaga takatu ba olam nena “aposel lôkmanñiñ” êmô vuliñ ek ya e? Mi. Miñ yahamô thêlô vibiñ ami. ⁶ *Ya anyô yavenbôlêk malaiñ ba yahanañ abô thôthô. Ma doñtom yenañ auk hamô ba bôk yahik lôkthô thô hadêñ môlô ba oyala yôv.

⁷ *Yahanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ môlô ma doñtom yahadô vuli ek yatauviñ ya ma yanêm môlô liñ. Êñ ma

* **10:4:** Ep 6:13-17 * **10:8:** 2Ko 13:10 * **10:13:** Lom 12:3 * **10:17-18:** 1Ko 1:31; 4:4 * **11:2:** Ep 5:26-27

* **11:3:** Stt 3:4,13 * **11:4:** Gal 1:8-9 * **11:5:** 1Ko 15:10; 2Ko 12:11 * **11:6:** 1Ko 2:1,13 * **11:7:** 1Ko 9:18

* **11:8:** Plp 4:15,18

kambom e? ⁸ *Nodaŋô! Ya ma hatôm anyô vani ba yahawa nê êvhaviŋ vi iniŋ valuselen ek batu yandum ku yanêm môlô sa esak. ⁹ *Yahamô haviŋ môlô ba yahêv yak hathak nômkama ma doŋtom miŋ yahêv malaiŋ hadêŋ môlô ami. Aiaŋ doho êlêm anêŋ Masedonia ba êv ya sa. Wak takêŋ ma yahadô yanêm malaiŋ lomalama êndêŋ môlô ba tem miŋ yatak auk êŋ ami. ¹⁰ Kilisi anêŋ abô ma avanôŋ. Ma yenaŋ abô aêŋ iyom ba intu yahabam ya hathak nômkama takêŋ. Môlô avômalô plovins Akaia miŋ hatôm numiŋ ya loŋ siŋ ami. ¹¹ Miŋ yalen haviŋ môlô ami ba intu yahadum aêŋ e? Wapômbêŋ intu hayala.

¹²⁻¹⁵ Sadaŋ hêv i liliŋ hatôm aŋela lôk deda. Ma anêŋ nê ku ele i liliŋ hatôm nê thêthôŋ aêŋ iyom ba ibitak aposel oyaŋ ma esau môlô nena thêlô ma Kilisi anêŋ aposel. Êŋ ma Sadaŋ da anêŋ kobom ba hathak hadum aêŋ ba intu miŋ nosoŋ kakapuk ami. Aêŋ ba tem yandum êtôm aêsêbôk ba yahadum ek miŋ yanja vuli esak Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba yahanan ami ek yadabêŋ nê takêŋ iniŋ auk kisi. Thêlô idum ek nenaŋ nena, “Yêlô ma aposel hatôm Pol” ba intu idum ek yanaŋ injik môlô liŋ esak vuli. Êŋ ma tem thêlô nê nê iniŋ athêŋ liŋ esak iniŋ ku. Nê takêŋ iniŋ lôkmala anêŋ daŋ tem êtôm iniŋ ku kambom takatu ba idum.

Pol hadum ku aposel ba hawa malaiŋ lomalama

¹⁶ Bôk yahanan yôv nena miŋ lemimimbi nena ya ma anyô molo te ami. Ma doŋtom tem yanaŋ abô molo ba yambam ya êtôm kêdôŋwaga abôyaŋ takêŋ ba intu nodaŋô bônôŋ êtôm atu ba othak udum hadêŋ nê molo vi. ¹⁷ Yahasopa auk molo ba yahabam ya ma miŋ yahasopa Anyô Bêŋ anêŋ abô ami. ¹⁸ Ma kêdôŋwaga abôyaŋ ethak eham i hatôm avômalô pik ethak idum. Aêŋ ba intu tem yambam ya. ¹⁹ Môlô othak ômô labalina haviŋ nê auk molo. Êŋ ma môlô nê lôkauk e? ²⁰ Odaŋô! Nê êŋ êyê môlô nena ôvathek lôk ibuliŋ môlô ma êv vovaŋ lôk êv

thêlôda liŋ ma epetav môlô malemim daŋ. Ma doŋtom môlô miŋ ôpôlik ami! ²¹ *Betha ya anyô vau lôk miŋ yahadum hatôm thêlô ami ba intu ôpôlik hathak ya? Ai! Lêk ya mama.

Nê takêŋ miŋ êkô ami ma êv iniŋ athêŋ liŋ ba intu tem yandum êtôm anyô auk molo ek yambam yada aêŋ iyom. ²²⁻²³ *Thêlô ma Hiblu e? Mena Israe! e? Mena Ablaham anêŋ limi e? Ma thêlô ma Kilisi anêŋ nê ku e? Ma ya? Ya ma bêŋ anôŋ lôk ek thêlô. Aêŋ ba ya hatôm anyô molo ba tem yambam ya da. Bôk yahadum ku bêŋ anôŋ lôk yahamô koladôŋ ma ik ya hathak yak lôkmaŋgiŋ lôk idum ek nijik ya vônô lôbôlôŋ hamôŋ ek i. ²⁴ *Avômalô Israe! bôk ik ya bôlôŋ bahen vi hathak yak lôkmaŋgiŋ hatôm 39.* ²⁵ *Ik ya hathak okdiba hatôm bôlôŋ lô ma ik ya hathak valu bôlôŋ te. Ma yahathak yeŋ ba yaha ma kakalu lôk damak ba yeŋ kambom hatôm bôlôŋ lô. Ma yahamô ngwêk malêvôŋ hatôm bôlôvôŋ yaŋ ma wak daluk yaŋ. ²⁶ *Yaha ba yahalêm lôbôlôŋ ba ŋaŋbô lôk nê vani ma yada yenaŋ avômalô lôk nê loŋ buyaŋ ma avômalô malak bêŋbêŋ lôk loŋ oyaŋ ma ngwêk kambom lôk nê esau nena yenaŋ aiaŋ lôkthô idum ek nimbuliŋ ya. ²⁷ Yahadum ku malaiŋ lôk vovanik bêŋ ba miŋ yahêk ami. Yahathakmuniŋ lôk yahama kisi ma yaha yalen oyaŋ. Ya nômkama mi ba yahasimbak. ²⁸ Ma malaiŋ te haviŋ nena yalen hik ya wak nômbêŋ intu hathak avômalô êvhaviŋ lôkthô. ²⁹ Nê takatu ba lêk vau, êŋ ma ya lêk vau aêŋ iyom. Ma anyôla havôv anyô yaŋ ek indum kambom, êŋ ma yakapôlôŋ hathaŋ hatôm atum.

³⁰ Lemimhaviŋ yambam ya aêŋ ba intu tem yambam ya esak yenaŋ ku vaunena takatu ba bôk yahadum iyom. ³¹ Wapômbêŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lambô atu ba nêmbô wak nômbêŋ intu sapêŋ hayala nena miŋ yahanan abôyaŋ ami. ³² *Aletas hatôm kiŋ ma yahamô Damaskas. Ma kiŋ anêŋ anyô bêŋ te hanan

* **11:9:** 2Ko 12:13; Plp 4:15,18 * **11:21:** Plp 3:4 * **11:22-23:** Ap 16:23; Plp 3:5 * **11:24:** Lo 25:3 * **11:24:** Israe! iniŋ abô balabuŋ hanaŋ nena nijik anyô esak yak lôkmaŋgiŋ êŋ êtôm bôlôŋ 40 êŋ ma tem anyô ema. Ma 39 ma tem anyô êmô lôkmala. Ba intu evali Pol hatôm 39 iyom. * **11:25:** Ap 16:22; 14:19 * **11:26:** Ap 9:23; 14:5 * **11:32:** Ap 9:23-25

hadêḡ nê vovak takatu ba eyabiḡ loḡ êḡ ek nebalonḡ ya. ³³ Ma doḡtom etak ya halôk vak sam bêḡ te ba êlêlô ya halôk unyak lôk abyañ ba yahasoḡv ma miḡ evalonḡ ya ami.

12

Pol hayê wêḡ

¹ Abô êntêk miḡ hatôm nêḡ avômalô sa mavi ami. Ma doḡtom tem yambam ya esak loḡbô esak wêḡ lôk auk takatu ba Anyô Bêḡ hik thô hadêḡ ya. ² Yahayala anyô atu ba hêvhaviḡ Kilisi. Sondabêḡ 14 hale ba hi ma ewa yani ba i malak leḡ te lô. Ewa ôpêḡ lôk liḡkupik mena injo, êḡ ma ya-hathôḡ. Wapômbêḡ da hayala. ³ Yahayala nena anyô êḡ ewa lôk liḡkupik mena mi, êḡ ma yahathôḡ ma Wapômbêḡ iyom intu hayala ⁴ ba ewa yani ba i malak leḡ elam nena “Paladais”. Yani halanô abô loḡ kapô lomaloma ba ik yani kisi ek miḡ enañ bêḡ ami. ⁵ Anyô anêḡ aêḡ ma tem yambam yani. Ma doḡtom yada ma tem yambam yenaḡ ku vaunena takatu.

Nômla hatôm yak lôkmaḡḡiḡ havatho Pol

⁶⁻⁷ *Wapômbêḡ bôk hêv ku lôk abô ma auk lôkmaḡḡiḡ hadêḡ ya yôv. Aêḡ ba yahadum ek yambam yada esak auk êḡ, êḡ ma yanaḡ abô avanôḡ iyom ba miḡ ya anyô auk volonḡ ami. Ma yakô avômalô nesonḡ nena ya anyô lôkmaḡḡiḡ ba miḡ ya anyô oyaḡ hatôm nê vi ami. Aêḡ ba hêv Sadaḡ anêḡ nê ku ba i ibi yalenḡviḡkupik hathak yak lôkmaḡḡiḡ ba hêv malaiḡ hadêḡ ya ek miḡ yanḡgê ya danḡ ami. ⁸ Yahalanḡ hadêḡ Wapômbêḡ hatôm bôlônḡ lô ek nêḡ vê êḡḡek ya. ⁹ *Ma doḡtom hanaḡ hadêḡ ya, “Yenaḡ lôklokwaḡ hik i thô hadêḡ waklavôḡ o vau lôk yenaḡ wapôm ma hatôm ek o.” Aêḡ ba yalenḡmavi ek yambam yenaḡ ku vaunena takatu ek injik Kilisi anêḡ lôklokwaḡ thô. ¹⁰ Ya anyô vau ma doḡtom lêk ya anyô lôklokwaḡ. Ba intu ya-hasopa Kilisi vaḡḡwam ma yalenḡmavi nena ya anyô vau lôk enañ abôḡma hathak ya ma yahadum ku lôk vovanik lôk êv vovaḡ lôk malaiḡ lomaloma hadêḡ ya.

Pol hathô avômalô Kolin ba haya

* **12:6-7:** Jop 2:6 * **12:9:** Plp 4:11-13 * **12:11:** 2Ko 11:5 * **12:12:** Lom 15:19 * **12:13:** 2Ko 11:9 * **12:18:** 2Ko 8:6,16-18

¹¹ *Môlôda udum ba yahabam yada ba intu lêk yahabitak anyô molo. Ya anyô oyaḡ ma doḡtom miḡ ya anyô oyaḡ anôḡ ek aposellôkmaḡḡiḡ takatu ami. Thêlô êlêḡ ek môlô ma môlô ôêv yak ba miḡ onañ yenaḡ ku anêḡ lavôḡ mavi hadêḡ i ami. ¹² *Wapômbêḡ hamiḡ lôklokwaḡ haviḡ ya ba intu hik yenaḡ ku thô nena ya ma aposel te. Ma hêv avômalô sa ek neyala yanida mavi hathak lavôḡḡiḡ lôk nômbithi ma ku lôklokwaḡ lomaloma ma miḡ ya popabuk ami. Ma môlô bôk ôyê nôḡm takêḡ yôv. ¹³ *Aisê ba môlô onañ nena yakapôlônḡ ha-giap hathak môlô ma yalenḡhaviḡ avômalô êvhaviḡ vi? Sêbôk ba yahamô haviḡ môlô ma yahadô yanêḡ malaiḡ êndêḡ môlô ba intu miḡ yahawa môlônim da hatôm ya-hadum hadêḡ avômalô êvhaviḡ vi ami. Ma môlô lemmaniḡ eka? Kikaknena! Notak kapôlômim ek ya.

¹⁴ Odaḡô! Lêk bôlônḡ te lô ba tem yasôk ek môlô. Miḡ yalenḡhaviḡ môlô nôḡnêḡ nôḡmkama êndêḡ ya ami. Yalenḡhaviḡ môlôda. Avômena miḡ isup valuselenḡ ek nêḡnêḡ lami sa ami. Mi. Lami isup valuselenḡ ek nêḡnêḡ nali sa. Ba intu tem miḡ yanêḡ môlô malaiḡ ek yasup môlônim da ek nêḡ ya sa ami. ¹⁵ Aêḡ ba yalenḡmavi anôḡ ek yanêḡ yenaḡ nôḡmkama lôkthô êndêḡ môlô ma yanêḡ yada imbiḡ aêḡ iyom. Yalenḡhaviḡ môlô bêḡ anôḡ ma yakô ek môlô nôḡndô ya. ¹⁶ Avômalô enañ nena yahamô haviḡ i ba miḡ yahêv malaiḡ ami. Ma doḡtom elam ya nena anyô yahasau avômalô lôk yahanaḡ abô yaḡ. ¹⁷ Aisê! Nê ku takatu ba yahêv hathôk ma doho ibuliḡ môlô e? ¹⁸ *Yahapôviḡ Titi ek êsôk ek môlô ma yahêv alalôḡniḡ aiyaḡ te haviḡ. Ma Titi habuliḡ môlô e? Mi. Titi hathak ha-sopa yaveḡḡwam iyom ma yaianiḡ auk ma doḡtom.

¹⁹ Môlô olaḡô abô takatu ba osonḡ nena yêlôda êv i kisi e? Mi. Yêlô ma Kilisi anêḡ avômalô ba amiḡ Wapômbêḡ ma ba anaḡ abô êntêk. Aiyaḡ thêlô, nôḡmkama lôkthô atu ba yêlô adum ek embatho môlô loḡ. ²⁰ Yahakô ek yasôk ma tem miḡ yalenḡmavi ek môlô ami ma môlô tem miḡ lemimmavi

ek ya aêḡ ami. Yahakô ek abô lôkthanḡo ma lenḡanḡ lôk lenḡaḡa, lôk ovak am vose hi lodôḡlodôḡ, abôma lôk onanḡ abôyanḡ hathak anyô yanḡ ma otatale am lôk ôyê am danḡ lôk ôthô avômalô ba i mayaliv. ²¹ *Yahakô ek yasôk esak lonḡbô ma yenanḡ Wapômbêḡ tem indum ba ya mama esak môlônim kambom takatu. Ma tem yakapôlônḡ malainḡ bêḡ anôḡ esak ḡê takatu ba miḡ ele kapôlônḡinḡ liliḡ hathak iniḡ lelaik lôk thethanḡak ma sek waliliḡ takatu ba idum ami.

13

Kolin neyabinḡ iniḡ êvhavinḡ

¹ *Bôk yahathôk bôlônḡ ju yôv ma êntêk yahathôk ma tem bôlônḡ te lô. Lemimimbi esak abô êntêk,

“Ju mena lô la enanḡ anyô te anêḡ kambom bêḡ, êḡ ma abô avanôḡ.” *Lo 19:15*

²⁻³ Sêbôk atu ba yahathôk bôlônḡ yanḡ ma yahêv abô lôkliḡyak hadêḡ môlô. Ma lêk yahamô havinḡ môlô ami, ma doḡtom yahananḡ hathak lonḡbô nena môlô lemimhavinḡ ôḡḡô nena yada yenanḡ abô mena Kilisi anêḡ abô. Ba intu tem yasôk esak lonḡbô ek yanḡḡê nena avômalô takatu ba idum kambom lôk avômalô kambom vi ma tem miḡ yatak i ek nêsôv ami. Kilisi ma miḡ anyô vau ami. Mi. Anyô lôklokwanḡ kambom ba tem eyabinḡ môlô dedaunḡ mavi. ⁴ *Avanôḡ, yani hatôm anyô vauna te ba ik yani hathak a. Ma doḡtom hamô lôkmala hathak Wapômbêḡ anêḡ lôkliḡyak. Yêlô ma vaunena aêḡ iyom ma doḡtom hathak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwanḡ ba intu yêlô amô lôkmala havinḡ yani ek nanêḡ môlô sa.

⁵ *Nôsôam ba noya ek ôḡḡô nena unim ôêvhavinḡ hamô mena mi e? Nutitiḡ amda ek noyala nena intu ômô havinḡ Yisu Kilisi mena bôk ôêv yak yôv. Injo. Yakô mi la. ⁶ Yalenḡhavinḡ môlô nutitiḡ yêlô ma tem ôḡḡô nena miḡ bôk aêv yak ami. ⁷ Ba yêlô miḡ aêv yak ami ba avômalô êyê yêlô hatôm aposel, êḡ ma nôḡ oyanḡ. Mena enanḡ nena yêlô aêv yak ba yêlô ḡê vau ba miḡ aposel ami, êḡ ma nôḡ oyanḡ aêḡ iyom. Ma doḡtom nôḡbêḡ ma nundum

nôm kama lôkthô thêthônḡ iyom. Ma yahananḡ hik Wapômbêḡ liḡ ek miḡ môlô nundum kambom la ami. ⁸ Yêlô miḡ hatôm nandum nôḡmla eso abô avanôḡ ami. Mi. Nambatho abô avanôḡ lonḡ iyom. ⁹ Môlô lôklokwanḡ ma yêlô vau, êḡ ma yêlô lenḡinḡmavi. Yêlô aterḡ mek ek môlô nopesanḡ unim kambom takêḡ ba numbitak mavi esak lonḡbô. ¹⁰ *Anyô Bêḡ hêv ku lôk athêḡ êḡ hadêḡ ya ek yato môlô ek numbitak thêthônḡ ma miḡ yambi môlô ni ami. Aêḡ ba miḡ yahamô havinḡ môlô ami ba intu yahato abô takêntêk ek waklavônḡ atu ba yahathôk ma tem yanḡa yenanḡ lôklokwanḡ ek yapesanḡ môlônim auk. Ma miḡ yanêḡ vovanḡ êndêḡ môlô ami.

Pol hananḡ anêḡ lamavi

¹¹ Aiyanḡ thêlô, lêk yôv. Ba lemimmavi ma nopesanḡ malainḡ sapêḡ. Nobatho am lonḡ esak abô ni ba êlêḡ ma noja auk doḡtom lôk nôḡmô yôhok ma Wapômbêḡ anêḡ lahavinḡ lôk anêḡ labali êḡmô imbiḡ môlô.

¹² Ma nokam môlôviyanḡ esak kobom yôhok matheḡ.

ḡê matheḡ lôkthô êv iniḡ lenḡinḡmavi havinḡ.

¹³ Alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ wapôm lôk Wapômbêḡ anêḡ lahavinḡ ma Lovak Matheḡ anêḡ lamavi êḡmô imbiḡ môlô lôkthô.

* 12:21: 2Ko 13:2 * 13:1: Mat 18:16; 1Ti 5:19 * 13:4: Plp 2:7-8 * 13:5: 1Ko 11:28 * 13:10: 2Ko 10:8

Kapya atu ba Pol hato hi Galesia Abô môn

Pol hato abô êntêk hi hadêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba êmô plovins Galesia. Bôk hamô haviḡ thêlô ba hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi bêḡ hadêḡ thêlô ba intu êvhaviḡ Yisu (Ap 16:6; 18:23). Thêlô bêḡ anôḡ ma miḡ ḡê Israeḡ ami ma ḡê loḡ buyaḡ.

Havenḡ yam ma ḡê Israeḡ doho êlêm ma enaḡ hadêḡ thêlô ek nebalonḡ Mose anêḡ abô balabuḡ loḡ lôk neḡgothe iniḡ kupik êtôm ḡê Israeḡ ek nimbitak thêthônḡ êḡjêk Wapômbêḡ ma. Pol halaḡô abô êḡ, ma hato kapya êntêk nena ḡê takatu ba êvhaviḡ Yisu Kilisi ma Wapômbêḡ halam i nena ḡê thêthônḡ. Ma ḡê takatu ba esopa balabuḡ iyom miḡ hatôm nimbitak thêthônḡ ami.

Hato hadêḡ 53 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya ma aposel Pol. Avômalô la miḡ elam ya ek yandum ku êntêk ami lôk miḡ anyôla hêv ku êntêk hadêḡ ya ami. Yisu Kilisi lo Kamik Wapômbêḡ thai da êv ku êntêk hadêḡ ya, ôpatu ba hik Yisu Kilisi liḡ hêk ḡama. ² Ya lôk aiyaḡ thêlô aêv kapya êntêk hadêḡ môlô avômalô ôdônḡ takatu ba ôêvhaviḡ ômô malak lôḡ nenanena anêḡ plovins Galesia.

³ Alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ lôk Anyô Bêḡ Yisu Kilisi nêḡnêḡ iniḡ wapôm lôk labali êndêḡ môlô. ⁴ Alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba Kilisi hêv yanida ek nêḡ alalô sa ek nêḡ kambom vê lôk epole kambom bôlônḡ êntêk anêḡ yak takatu ba havalonḡ alalô loḡ vê. ⁵ Aêḡ ba nambuô Kamik Wapômbêḡ anêḡ athêḡ lôkmaḡḡiḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanônḡ!

Abô Mavi ma doḡtom iyom

⁶ Ya kapôlônḡ hasonḡ kambom nena kethenḡ oyaḡ ma môlô ôvôliḡ dôḡmim hadêḡ ôpatu ba bôk halam môlô hathak Yisu Kilisi anêḡ

wapôm ma lêk môlô osopa abô yaḡda. ⁷ Ma doḡtom abô êḡ ma miḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ami. Yakô anyô doho lêk nendela môlônim auk ba nindum ek ninduviḡ Kilisi anêḡ Abô Mavi. ⁸ Odaḡô! Yêlôda anaḡ abô yaḡda mena aḡela la anêḡ malak leḡ hanaḡ abô yaḡda hadêḡ môlô ba miḡ hatôm Abô Mavi sêbôk ba yêlô anaḡ hadêḡ môlô ami, êḡ ma tem yandam Wapômbêḡ ek imbuliḡ ôpêḡ. ⁹ Bôk yêlô anaḡ hadêḡ môlô yôv ma lêk yahanaḡ hathak loḡbô. Anyô late hanaḡ Abô Mavi hadêḡ môlô ba miḡ hatôm atu ba bôk owa anêḡ yêlô ami, êḡ ma tem yandam Wapômbêḡ ek imbuliḡ ôpêḡ.

¹⁰ *Ba yahanaḡ abô êḡ ek yandôk avômalô leḡiḡ lôk Wapômbêḡ la e? Mena yahadum ek avômalô nêḡê ya nena mavi e? Yahanaḡ abô êḡ ba hatôm sêbôk atu ba yahadum ku ek avômalô nêḡê ba nebam ya, êḡ ma ya miḡ Kilisi anêḡ anyô ku te ami.

Pol hanaḡ anêḡ ku lavônḡ

¹¹⁻¹² *Aiyaḡ thêlô, yalenḡhaviḡ môlô noy-ala nena Abô Mavi atu ba yahanaḡ hadêḡ môlô, êḡ ma Yisu Kilisi da hik thô hadêḡ ya. Ma miḡ anyôla hanaḡ mena yahawa hêk anyôla anêḡ auk lôk miḡ anyôla hadônḡ ya hathak abô êḡ ami. Milôk.

¹³ *Môlô bôk olaḡô hathak yenaḡ bôk lo loḡ sêbôk ba yahasopa Israeḡ iniḡ abô balabuḡ, ba yahêv vovaḡ bêḡ hadêḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ ba yahabuliḡ i. ¹⁴ *Ma ya lôklokwaḡ ek yasopa bumalô iniḡ bôk lo loḡ ba yahatitiḡ Mose anêḡ balabuḡ aleba yenaḡ auk hamônḡ ek apenena muk Israeḡ vi iniḡ. ¹⁵⁻¹⁷ *Ma doḡtom Wapômbêḡ da hadum ba hik nakaduḡ thô hadêḡ ya ek yanaḡ Abô Mavi esak nakaduḡ bêḡ êndêḡ avômalô loḡ buyaḡ. Sêbôk ba yahamiḡ wakatik kapô denaḡ, ma bôk habi baḡ hayô hêk ya lôk halam ya yôv hathak anêḡ wapôm. Ba intu yaha Alebia vêḡ ma yahavôhalêm Damaskas hathak loḡbô. Miḡ yahanaḡ hik anyôla liḡ lôk yaha Jelusalem ek yaḡḡê aposel takatu ba ibitak êmônḡ ek ya ami.

* 1:4: Gal 2:20 * 1:7: Ap 15:1,24 * 1:8: 1Ko 16:22
8:3 * 1:14: Ap 22:3 * 1:15-17: Ais 49:1; Gal 2:7 *

* 1:10: 1Te 2:4 * 1:11-12: Mat 16:17 * 1:13: Ap
1:18: Ap 9:26-27

18 *Sondabêḅ lokwanjô hale ba hi, êḅ ma yaha daku Jelusalem ek yanaḅ abô imbiḅ Pita. Ma yahamô haviḅ yani hatôm wak laumiḅ ba labahenḅvi. 19 Ma doḅtom miḅ yahayê aposel vi ami ma yahayê Jems iyom, Yisu yaḅ molok. 20 Ba intu abô êntêk ba yahato hadêḅ môlô, ma yahananḅ abô avanôḅ hamiḅ Wapômbêḅ ma. Ma miḅ abôyaḅ ami. 21 *Vêm ma yaha plovins Silia lo Silisia. 22 Ma avômalô ôdôḅ takatu ba êvhaviḅ Yisu Kilisi êmô Judia êthôḅ ya palin. 23 Thêlô elanô abô takatu ba avômalô vi enanḅ hathak ya iyom nena, “Sêbôk ma ôpêḅ hêv vovanḅ hadêḅ alalô ba habuliḅ abô êvhaviḅ. Ma doḅtom lêk hananḅ abô êḅ bêḅ.” 24 Ma avômalô takêḅ êyê yenanḅ ku ba êbô Wapômbêḅ anêḅ athêḅ.

2

Aposel êlôk hathak Pol anêḅ ku

1-2 *Sondabêḅ hatôm 14 hale ba hi yôv ma Wapômbêḅ miḅ hik anêḅ lahaviḅ thô ek yana Jelusalem. Aêḅ ba yahavôha daku hathak lonḅbô. Ma Banabas hi haviḅ ya ma yahawa Titi haviḅ. Ma yahalam avômalô êvhaviḅ iniḅ ḅê bêḅbêḅ ba yêlô amô unyak kapô ma yahananḅ yenanḅ ku lavôḅ hathak Wapômbêḅ anêḅ Abô Mavi atu ba yahêv hadêḅ avômalô lonḅ buyanḅ ek yêlô sapêḅ kapôlôḅniḅ doḅtom ek ku êḅ injik anôḅ. 3 Nê bêḅbêḅ takêḅ elanô yenanḅ abô ba leniḅmavi hathak ma miḅ enanḅ nena yêlô nanḅgothe Titi anyô Glik atu anêḅ kupik ami. 4 *Ku êḅ anêḅ ôdôḅ nena sêbôk ba aiyaḅ doho atu ba esopa abô yaḅda ivuḅ iniḅ auk ma ibitak êyô yêlô kapô ba êlêm ek neyala yêlôaniḅ auk esak Yisu Kilisi lôk aisê ba balabuḅ nenḅgothe kupik miḅ havalonḅ alalô lonḅ hathak lonḅbô ami. Yakô iniḅ auk êḅ embalonḅ alalô lonḅ ba namô balabuḅ vibinḅ esak lonḅbô. 5 Ma yêlô miḅ alôk hathak ḅê êḅ iniḅ auk nenḅgothe Titi anêḅ kupik ami, ma milôk ek Abô Mavi êḅ anêḅ anôḅ injik iminḅ môlô.

6 Ma doḅtom ḅê bêḅbêḅ takêḅ miḅ eyabinḅ yenanḅ auk ami. Môlôda obam thêlô nena ḅê bêḅbêḅ ma doḅtom Wapômbêḅ miḅ hayê nômkama takatu ba hêk lonḅ yainḅ ami. Aêḅ

ba yada yenanḅ auk nena thêlô ma ḅê bêḅbêḅ, êḅ ma nôḅ oyaḅ. 7 *Nê bêḅbêḅ takêḅ êyê nena Wapômbêḅ bôk hêv ku yanaḅ anêḅ Abô Mavi bêḅ êndêḅ avômalô lonḅ buyanḅ hatôm hêv ku hadêḅ Pita ek enanḅ êndêḅ avômalô Israeḅ. 8 Wapômbêḅ hêv lôklokwanḅ êḅ hadêḅ Pita ek indum ku aposel êmô avômalô Israeḅ malêvôḅ. Ma hêv lôklokwanḅ hadêḅ ya aêḅ iyom ek yandum ku aposel êmô avômalô lonḅ buyanḅ malêvôḅ. 9 Jems lo Pita ma Jon ḅê takatu ba môlô ôyê hatôm ḅê bêḅbêḅ, thêlô takêḅ êyê nena Wapômbêḅ hêv anêḅ wapôm ek yandum ku êḅ imbiḅ. Ba intu ekam yai lôk Banabas ma ewa yai hatôm iniḅ iviyaḅ ek nandum ku êmô avômalô lonḅ buyanḅ malêvôḅ ma thêlôda nindum ku nêḅmô avômalô Israeḅ malêvôḅ. 10 *Ma thêlô êv abô doḅtom iyom hadêḅ yai ek nanêḅ avômalô sawa takatu ba êvhaviḅ sa. Ku êḅ bôk haliḅ ya bô ba hapôvinḅ ya ek yandum.

Pol hananḅ Pita anêḅ kambom bêḅ

11 Sêbôk atu ba yahamô Antiok ma Pita hayô ba yai amô vêm ma hadum kambom te. Yahayê ma yahathanḅ yani nena, 12 **“O ma anyô hothak hoanḅ nôḅ haviḅ avômalô lonḅ buyanḅ takatu ba miḅ nenḅgothe iniḅ kupik ami ma êvhaviḅ Yisu Kilisi. Ma doḅtom Jems anêḅ ḅê ku takatu ba evalonḅ auk nenḅgothe kupik lonḅ êyô, ma hôkô ba hôpôlik lôk hôvôlinḅ dôḅmim ek avômalô lonḅ buyanḅ takêḅ. 13 Ma anêḅ auk lôkbanḅ êḅ havôv avômalô êvhaviḅ vi anêḅ Israeḅ aleba havôv Banabas haviḅ.”*

14 Yahayê nena lêk etak Abô Mavi anêḅ lonḅondê ba evenḅ mayaliv, êḅ ma yahaminḅ piklêvôḅ ma yahananḅ Pita bêḅ nena, *“O ma anyô Israeḅ te ma doḅtom lêk hôyô lonḅ êntêk môḅ ma hotak avômalô Israeḅ iniḅ kobom ba hoanḅ nôḅ mayaliv haviḅ avômalô lonḅ buyanḅ. Ma doḅtom lêk huik auk êḅ liliḅ ba hudum ek osopa Mose anêḅ balabuḅ esak lonḅbô ba hôpôlik hathak avômalô lonḅ buyanḅ takêḅ. Aisê, hudum ek ôpôvinḅ avômalô lonḅ buyanḅ ek nesopa Mose anêḅ abô balabuḅ e?”*

Ôpatu ba hêvhaviḅ Yisu ma anyô thêthôḅ

* 1:21: Ap 9:30 * 2:1-2: Ap 15:2 * 2:4: Gal 1:7; 5:1,13 * 2:7: Ap 22:21 * 2:10: Ap 11:29-30 * 2:12: Ap 11:3

15 Yêlôaniņ wakatik lo wakamik ma avômalô Israël ba yêlô ma miņ abitak anêņ avômalô loņ buyaņ takatu ba elam nena nê daluk ami. 16 *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hêvhaviņ Yisu Kilisi, ma Wapômbêņ halam yani nena anyô thêthôņ. Ma ôpatu ba hasopa Mose anêņ abô balabuņ, yani ma mi. Ma yêlô bôk abitak thêthôņ hatôm avômalô loņ buyaņ hathak ale kapôlôņiņ liliņ ba aêvhaviņ Yisu Kilisi. Ma miņ hathak abô balabuņ ami ek malê nena abô balabuņ miņ hatôm indum ba anyôla imbitak thêthôņ ami.

17 Ma doņtom anyôla hanaņ nena balabuņ ma nôm oyaņ ma êvhaviņ iyom intu nôm anôņ ba hadum mayaliv, êņ ma avômalô tem nêgê Kilisi êtôm kambom anêņ alaņ. Êņ ma auk lokbaņ anôņ! 18 Yahavôliņ yadômiņ ek abô balabuņ ma doņtom haveņ yam ma yahik auk êņ liliņ ba yahayê nena balabuņ ma lêk nômbêņ ba yahasopa. Êņ ma hik thô nena ya ma anyô yahabuliņ abô balabuņ. 19 Lôk abô balabuņ êņ hik ya vônô ek batu yamô lôkmala imbiņ Wapômbêņ. 20 *Bôk ik yai lôk Kilisi vônô hathak alovalaņasiņ. Yada ma miņ yahamô lôkmala hathak loņbô ami. Ma doņtom Kilisi da lêk hamô lôkmala hamô yakapôlôņ. Lôkmala êņ intu hamô yalenņiņkupik hatôm yahêvhaviņ Wapômbêņ Nakaduņ, ôpatu ba lahaviņ ya ba hêv i ek nêma ya sa. 21 Avômalô doho enaņ nena yahanã abôma hathak abô balabuņ lôk yahavôliņ yadômiņ hadêņ Wapômbêņ anêņ wapôm. Ma doņtom miņ yahadum aêņ ami. Abô balabuņ hadum ba alalô abitak thêthôņ hêk Wapômbêņ ma, êņ ma Kilisi anêņ ņama lêk habitak hatôm nôm oyaņ.

3

Kobom nasopa balabuņ lôk êvhaviņ

1 Galesia môlô avômalô molo. Ya bôk yahik Yisu Kilisi thô hadêņ môlô yôv hatôm lêk môlô ôyê êthôkwêņ hamiņ alovalaņasiņ ba opalê intu halela môlônim auk? 2 Yalenņhaviņ yandaņô môlônim auk. Môlô bôk osopa balabuņ ba owa

Lovak Matheņ? Mena olaņô Abô Mavi lôk ôêvhaviņ ba intu owa Lovak Matheņ êņ? 3 Môlô molo e? Lovak Matheņ bôk hadum ku ba bôk ôêvhaviņ yôv. Ma doņtom môlô osopa nena miņ ôyô unļôv ami denaņ ba intu owa lôklokwaņ hêk balabuņ ek unņwik ku êņ daņ siņ e? 4 Aêņ ba malaiņ takatu ba bôk ôpôm hêk ôêvhaviņ êņ ma nôm oyaņ e? Yakô anôņ êņ la. 5 Môlô othak osopa abô balabuņ ba intu Wapômbêņ hêv Lovak Matheņ lôk hadum nômbithi hêk môlô malêvôņ e? Mi. Hêv hathak olaņô Abô Mavi ba ôêvhaviņ. 6 Môlô lemimimbi esak Ablaham. Bôk eto nena,

“Ablaham hêvhaviņ Wapômbêņ anêņ abô ba intu halam yani nena anyô thêthôņ.” *Môņ Anôņ 15:6*

7 Ba intu noyala nena nê takatu ba êvhaviņ iyom intu Wapômbêņ hayê thêlô hatôm Ablaham nali. 8 *Wapômbêņ anêņ kapya hanaņ nena avômalô loņ buyaņ tem nênemimbiņ ba Wapômbêņ endam i nena nê thêthôņ hatôm bôk hanaņ Abô Mavi êņ bêņ hadêņ Ablaham nena,

“Esak o iyom ma avômalô lodôņlodôņ anêņ loņ buyaņ tem neja mek mavi.” *Môņ Anôņ 12:3*

9 Ablaham ma ôpatu ba bôk hêvhaviņ ba intu Wapômbêņ hadum mavi hadêņ yani. Ma avômalô takatu ba êvhaviņ ma tem indum mavi êndêņ i êtôm bôk hadum hadêņ Ablaham.

10 *Avômalô takatu ba esopa nena esopa balabuņ ma tem nimbitak thêthôņ êņjêk Wapômbêņ ma lêk êmô malaiņ bêņ kapô yôv. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êv yak hathak abô balabuņ bute lôk miņ esopa balabuņ takatu ba bôk eto hêk kapya balabuņ dedaņ mavi ami ma lêk êmô malaiņ bêņ kapô yôv.” *Lo 27:26*

11 *Ma buyaņ hanaņ nena,

“Avômalô takatu ba êvhaviņ intu ibitak thêthôņ ba tem neja lôkmala.”

Habakuk 2:4

Aêņ ba auk êntêk lêk habitak yaiņ yôv nena abô balabuņ miņ hatôm indum ba avômalô

* 2:16: Ap 15:10-11; Lom 3:20-28; Gal 3:11 * 2:20: Gal 1:4 * 3:8: Stt 18:18; 22:18; Lom 4:3,16 * 3:10: Lo 27:26 * 3:11: Gal 2:16

nimbitak thêthôn ami. Milôk. ¹² Ma bôk eto hathak abô balabuñ nena,

“Anyô hasopa abô balabuñ sapên, êñ ma balabuñ hadum ba ôpên tem enja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*

Aên ba êvhaviñ miñ hamô balabuñ êñ kapô ami. ¹³ *Lôk eto abô buyañ nena,

“Wapômbên tem imbuliñ nê takatu ba êthôkwên hamiñ alovalañsiñ.” *Lo 21:23*

Ma Wapômbên habuliñ Kilisi ba intu hêv alalô vuli hêk balabuñ anên vovan ¹⁴ ek avômalô loñ buyañ tem nênimimbiñ Yisu Kilisi imbiñ ba neja Lovak Mathen atu ba bôk habutiñ abô hathak ek thêlô neja mek mavi takatu ba Wapômbên bôk hêv hadên Ablaham lôk anên nali.

Wapômbên anên tabô lôk balabuñ

¹⁵ Aiyañ thêlô, môlô lêk oyala alalôaniñ kobom katô. Avak tabô ma hatôm nanêm vê, e? Mena hatôm nambak tabô yañ imbiñ e? ¹⁶ *Wapômbên bôk havak abô haviñ Ablaham lôk anên su lukmuk yôv. Ma miñ hanañ hathak su lukmuk lôkthô ami. Hanañ hathak doñtom iyom. Su lukmuk êñ intu Kilisi.

¹⁷ *Aên ba Wapômbên havak tabô haviñ Ablaham. Ma sondabên hatôm 430 hale ba hi ma abô balabuñ hayô. Ba intu balabuñ atu ba haveñ yam miñ hatôm edabên Wapômbên anên abô atu vê ami. Bôk havak yôv haviñ Ablaham ba lôklokwañ ba miñ hatôm nêv vê ami. ¹⁸ *Wapômbên hêv anên wapôm ba havak tabô ba hêv anên lamavi hadên Ablaham ma miñ hêv hathak balabuñ ami. Ba intu balabuñ havatho lamavi êñ loñ, êñ ma tem nêv tabô êñ vê.

¹⁹ *Ma hêv balabuñ eka? Avômalô idum kambom ba intu hêv balabuñ halêm ek injik iniñ kambom thô endeba Kilisi imbitak am, Ablaham anên su lukmuk atu ba Wapômbên havak abô hathak ek êlêm. Anjela êv hadên Mose ma Mose hi hêv hadên avômalô. ²⁰ Mose hamiñ malêvôn ek avômalô Israeël ma Wapômbên. Ma doñtom Wapômbên ma doñtom iyom ma yanida

intu havak abô haviñ Ablaham, ma miñ hêv hadên anyôla yañ ba hi hêv ami.

²¹ *Abô balabuñ lôk evak tabô evaki vose e? Mi. Balabuñ hatôm nêv lôkmala, êñ ma tem nambitak thêthôn esak balabuñ. ²² Ma doñtom mi. Wapômbên anên abô hanañ nena avômalô pik sapên idum kambom ba hatôm êmô koladôn te ek injik iniñ kambom thô endeba nede kapôlôn liliñ ba nênimimbiñ Yisu Kilisi ek neja lenjîmavi sêbôk ba Wapômbên havak abô hathak.

²³ *Sêbôk ma alalô miñ aêvhaviñ ami ba intu abô balabuñ hatôm alañ ek injik Kilisi thô êndên alalô endeba nanênimimbiñ yani am. ²⁴ *Abô balabuñ ma hatôm kamik atu ba hayabiñ alalô ek nanênimimbiñ Kilisi endeba nambitak thêthôn am. ²⁵ Ma loñondê êvhaviñ lêk hayô yôv ba intu abô balabuñ miñ hayabiñ alalô hathak loñbô ami.

Nê êvhaviñ intu Wapômbên nali

²⁶⁻²⁷ *Môlô ôêvhaviñ Yisu Kilisi ba intu ithik môlô ma Kilisi ma hatôm kwêv atu ba ik hathak môlô ba môlô lôk Kilisi lêk ubitak doñtom. Ba intu lêk ubitak Wapômbên nali.

²⁸ *Aên ba môlô ma lêk ôdôn te iyom. Ma miñ noson nena môlô ma nê Israeël mena nê Glik la ami. Lôk miñ noson nena môlô ma nê udum ku hamô alañ vibiñ mena môlô nê lôk alañsi mi ami. Ma miñ noson nena môlô anyô mena avi ami. Milôk. ²⁹ *Môlô ma Kilisi anên ba intu môlô ma Ablaham anên limi takatu ba tem noja lenjîmavi takatu ba Wapômbên bôk havak abô yôv ek nêv êndên yani.

4

¹ Yenañ abô ma aêntêk. Okna te lambô anên nômkama ma nakaduñ anên ma doñtom tem miñ enja kethen ami. Yani ma alañ ma doñtom okna denañ ba intu tem êmô êtôm ôpatu ba hadum ku hamô alañ vibiñ vêmam. ² Yani hamô nê takatu ba eyabiñ yani vibiñ ma miñ hatôm enja anên nômkama sapên ami endeba êyô wklavôn atu ba lambô hatak am. ³ *Ma yêlô Israeël ma aên iyom. Yêlô ma hatôm okna atu

* **3:13:** Lo 27:26; Lom 8:3 * **3:16:** Stt 12:7; 13:15; 24:7 * **3:17:** Kis 12:40 * **3:18:** Lom 4:14 * **3:19:** Ap 7:38; Lom 5:20 * **3:21:** Lom 8:2-4 * **3:23:** Gal 4:3 * **3:24:** Lom 10:4 * **3:26-27:** Jon 1:12; Lom 6:3 * **3:28:** Lom 10:12 * **3:29:** Lom 4:13 * **4:3:** Kol 2:20 * **4:4:** Jon 1:12-14; Lom 1:3

ba balabuŋ havaluŋ loŋ denaŋ ⁴ *endeba Wapômbêŋ etak anêŋ waklavôŋ atu ba nêŋ Nakaduŋ êlêm am. Avi havathu yani ba habitak anyô ba hamô balabuŋ vibin ⁵ ek nêŋ yêlô avômena seka takatu ba amô balabuŋ vibin vê ek nambitak Wapômbêŋ anêŋ nali anôŋ.

⁶ *Ma môlô avômalô loŋ buyaŋ lêk ubitak Wapômbêŋ anêŋ nali haviŋ. Ba intu Wapômbêŋ hêv Nakaduŋ anêŋ Lovak Matheŋ halêm hamô alalôaniŋ kapôlôŋiŋ lôk Lovak Matheŋ êŋ hadum ba alalô alam kaêk nena, “Aba wakamik.”* ⁷ Aêŋ ba môlô ma nali ma miŋ hatôm nê idum ku hamô alaŋsi vibin hathak loŋbô ami. Ba intu Wapômbêŋ hadum ba tem noja nômkama mavi êtôm nali ethak ewa.

Pol lamalaiŋ ek avômalô Galesia

⁸ Sêbôk atu ba miŋ oyala Wapômbêŋ ami, êŋ ma ŋgôkba hamô hatôm môlônim alaŋ. Ŋgôkba takêŋ ma miŋ wapômbêŋ anôŋ ami. ⁹⁻¹⁰ *Ma lêk môlô osopa Wapômbêŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ da anêŋ ku nena bôk havôv môlô vê ba lêk ubitak yani anêŋ ma miŋ môlôda unim auk ami. Ma aisê ka môlô osopa Mose anêŋ balabuŋ hathak loŋbô? Ayôŋ lukmuk lôk ku kapô lôk sondabêŋ iniŋ balabuŋ ma êntêk osopa denaŋ. Ku takêŋ ma pulusikna lôk vaunena ma doŋtom havôv môlô halehi bumalô iniŋ auk pik hathak loŋbô. Ba lemimhaviŋ nôŋ takêŋ imbitak môlônim alaŋ esak loŋbô e? Môlôda. ¹¹ Yalenŋ hik ya hathak môlô. Yakô ku taksêbôk ba yahadum ma lêk hêv yak ba miŋ hik anôŋ ami.

¹² Aiyaŋ thêlô, bôk yahabitak hatôm môlô ma yahatak avômalô Israeŋ iniŋ balabuŋ. Ba intu yahalaŋ hadêŋ môlô ek numbitak êtôm ya. Sêbôk ma miŋ ôdô ya ami. ¹³ Môlô oyala nena yahapôm lijiŋ ma yahathôk ba yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi môŋ anôŋ hadêŋ môlô. ¹⁴ Lijiŋ êŋ hêv malaiŋ hadêŋ môlô ma doŋtom owa ya thô hatôm owa Wapômbêŋ anêŋ aŋela te mena Yisu Kilisi da la thô. Ma miŋ ôvôliŋ dôŋmim lôk ôpôlik hathak ya ami. ¹⁵ Yahayala katô nena môlô hatôm nômbi malemim daluk

vê ba nôŋnêŋ êndêŋ ya. Lemimmavi êŋ lêk hasôv ba hi êsê? ¹⁶ Yahanaŋ abô avanôŋ hadêŋ môlô ma ôpôlik hathak ya eka?

¹⁷ Nê takêŋ maleniŋkilik ek môlô nôpôlik esak ya ma lemimibiŋ i. Ma miŋ idum aêŋ ek môlô nôpôm nômla mavi ênjêk i ami. ¹⁸ Avômalô ethak êv leŋiŋmavi hadêŋ nê loŋ buyaŋ, êŋ ma mavi. Ma doŋtom miŋ yahamô haviŋ môlô ami, ma aisê ka môlô uluviŋ ku êŋ ma ôêv lemimmavi hadêŋ nê auk kambom takêŋ? ¹⁹ Yenaŋ avômena anôŋ, ya hatôm avi atu ba hawa vovaŋ hathak loŋbô ek embathu endeŋba Kilisi êmô môlô kapôlômim am. ²⁰ Môlônim auk haliŋ ya ba intu yalenŋhaviŋ yasôk yamô imbiŋ môlô ek yatak abô lôklokwaŋ ma yanaŋ abô labali iyom.

Abô loŋ kapô hathak Sela lo Haga

²¹ Môlô takatu ba udum ek nôŋmô Mose anêŋ abô balabuŋ vibin ma yahadum ek yanaŋ injik môlô liŋ nena, “Môlô oyala abô balabuŋ anêŋ loŋôndê anêŋ daŋ sapêŋ e?” ²² *Eto nena Ablaham habi okna ju vê. Ma yanavi Sala da havathu yaŋ, yani ma alaŋ mi. Ma avi ku Haga havathu yaŋ, yani ma avi lôk alaŋ. ²³ *Ma Haga havathu nakaduŋ hathak nê pik iniŋ loŋôndê. Ma Sala ma havathu hathak Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ Ablaham yôv.

²⁴⁻²⁵ Avi ju êntêk ma abô loŋ kapô hathak ik tabô lokwaŋju thô. Tabô yaŋ ma evak hêk dum Sainai hamô loŋ Alebia kapô. Haga ma hatôm tabô atu ba havathu nali ba idum ku êmô alaŋsi vibin. Ma avômalô Israeŋ takatu ba êmô Jelusalem, thêlô êmô balabuŋ vibin hatôm nê lôk alaŋsi takêŋ. Aêŋ ba tabô êŋ ma Haga ma Haga êŋ ma malak Jelusalem bôlôŋ êntêk.

²⁶ *Ma tabô yaŋ ma avi atu ba alaŋ mi, êŋ ma Jelusalem atu ba hamô malak leŋ ma yani miŋ hadum ku hamô alaŋ vibin ami. Yani ma alalôaniŋ wakatik. ²⁷ Hatôm bôk eto nena, “O avi yamu, miŋ howa avômena ami, ômô lôk lemmavi. Ma o avi atu ba miŋ howa vovaŋ ek ombathu avômena ami,

* 4:6: Lom 8:15-17

* 4:6: “Aba” êŋ ma abô Alam ba anêŋ ôdôŋ nena ‘kamik’.

* 4:9-10: Lom 14:5; Kol 2:16

* 4:22: Stt 16:15; 21:2

* 4:23: Lom 9:7-9

* 4:26: Hib 12:22; ALK 21:2,10

nêm yeŋ lôk lemmavi lôk lêlô,
ek malê nena o avi yamu, nalumi lêk bêŋ
anôŋ
hamôŋ ek avi lôk anyô atu.” *Aisaia*
54:1

²⁸*Aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ havak abô ba
Aisak habitak. Ma môlô lêk ubitak aêŋ
iyom. ²⁹*Ma okna yaŋ atu ba habitak
hathak ñê pik iniŋ loŋôndê hêv vovaŋ
hadêŋ yaŋ atu ba evathu hathak Lovak
Mathen. Lêk êntêk aêŋ iyom. ³⁰Ma doŋtom
Wapômbêŋ anêŋ kapyra hanaŋ aisê?

“Nakaduŋ yaŋ atu ba talêbô ma alaŋ mi
tem enja lambô anêŋ nômkama.
Ma yaŋ atu ba talêbô hamô alaŋ vibiŋ ma
mi.

Ba intu nêm avi êŋ lôk anêŋ nakaduŋ vê.”

Môŋ Anôŋ 21:10

³¹Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, alalô ma avi alaŋ atu
anêŋ nali. Ma miŋ avi lôk alaŋsi anêŋ nali
ami.

5

Kilisi hêv alalô vê hêk balabuŋ

¹Kilisi hêv alalô vê hêk balabuŋ ek bal-
abuŋ miŋ eyabiŋ alalô ami. Aêŋ ba nu-
miŋ lôklokwaŋ ek balabuŋ miŋ imbitak
alalôaniŋ alaŋ esak loŋbô ami.

²Nodaŋô! Ya Pol yahanaŋ hadêŋ môlô
nena noŋgothe unim kupik, êŋ ma Kilisi
anêŋ ku tem imbitak êtôm nôm oyaŋ. ³Ma
yahanaŋ hathak loŋbô nena opalêla takatu
ba eŋgothe iniŋ kupik, ma balabuŋ anêŋ ku
miŋ hama ami ma lôkmala denaŋ ek nesopa
lôkthô. ⁴Aêŋ ba ôpatu ba hasopa balabuŋ
ek imbitak thêthôŋ, êŋ ma hatôm hadabêŋ
yanida kisi hêk Kilisi anêŋ wapôm. Lôk hêv
yanida vê hêk Kilisi. ⁵Ma doŋtom Lovak
Mathen hadum ba alalô aêvhaviŋ ba apôviŋ
thêthôŋ atu ba aêv malaŋiŋ hathak ek êlêm.

⁶*Eŋgothe kupik mena miŋ eŋgothe kupik
ami ma alalô takatu ba aêvhaviŋ Yisu Kilisi
ayê nena nôm oyaŋ. Êvhaviŋ ma nômbêŋ ba
hik anêŋ anôŋ ma leŋiŋhaviŋ avômalô vi.

⁷Sêbôk ma môlô olaŋviŋ mavi. Ma opalê
intu lêk hathale môlô thô ba ôêv yak hathak
abô avanôŋ? ⁸Auk êŋ miŋ halêm anêŋ

ôpatu ba halam môlô ami. ⁹*Yis dokte iyom
hatôm idum polom isiŋ bêŋ. ¹⁰*Ma doŋtom
yahayala nena môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ
avômalô ba tem miŋ nobaloŋ auk yaŋ ami.
Ma opalê atu ba habuliŋ môlônim auk tem
enja anêŋ vuli.

¹¹Aiyaŋ thêlô, avômalô doho esoŋ nena
yahavatho auk neŋgothe kupik loŋ hatôm
sêbôk ba yahasopa abô balabuŋ. Ma
doŋtom yahavatho auk neŋgothe kupik loŋ,
êŋ ma tem miŋ avômalô takêŋ nesaŋ ya
ami. Lôk yahalôk ek neŋgothe kupik, êŋ
ma yahêv alovalaŋsiŋ atu ba avômalô
êpôlik hathak vê. ¹²Ma ñê takatu ba ibuliŋ
môlônim auk, êŋ ma mavi ek neŋgothe iniŋ
kupik lôk nimbi thalôk vê imbiŋ!

¹³*Yenaŋ aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ halam
môlô ba hapole môlô vê hêk abô balabuŋ
anêŋ ku. Balabuŋ miŋ hayabiŋ môlô
hathak loŋbô ami ba intu miŋ nodenu
kapôlômim bô esak loŋbô ami. Mi.
Lemimibiŋ avômalô vi ba nônêm i sa.

¹⁴*Balabuŋ sapêŋ anêŋ ôdôŋ ma doŋtom
iyom nena,

“Lemimibiŋ anyô yaŋ êtôm lemhaviŋ oda.”

Wok Plis 19:18

¹⁵Môlô hatôm avuŋ yatap ba othaŋ am
mayaliv ba intu noyabiŋ am. Yakô môlôda
numbuliŋ am.

Lovak Mathen anêŋ loŋôndê

¹⁶Yahanaŋ nena nosopa Lovak Mathen
ek lemvimkupik anêŋ thethaŋak miŋ imbi
alak imiŋ môlô ami. ¹⁷*Kapôlôŋiŋ bô
hapôlik ek Lovak Mathen anêŋ auk ma Lo-
vak Mathen hapôlik ek kapôlôŋiŋ bô anêŋ
thethaŋak. Nôm ju êŋ ethak ik i aleba môlô
miŋ hatôm nundum ku mavi takatu ba
môlô lemimhaviŋ ek nundum ami. ¹⁸Ma
doŋtom môlô lêk osopa Lovak Mathen anêŋ
abô ba intu miŋ ômô abô balabuŋ vibiŋ
ami.

¹⁹*Kapôlôŋiŋ bô anêŋ bôk lo loŋ atu ba
havôv avômalô ma aêntêk. Sek waliliŋ lôk
anyô lo avi malaŋiŋkilik ek i ma kobom
mama lomaloma ²⁰lôk êv yeŋ hadêŋ ŋgôkba
lôk êbôk siniŋ ma ik vovak ba leŋiŋmaniŋ
lôk kapôlôŋiŋ kambom ba ethaŋ i ma

* **4:28:** Stt 15:4-5; Lom 9:7 * **4:29:** Stt 21:9 * **5:6:** 1Ko 7:19; Gal 6:15 * **5:9:** 1Ko 5:6 * **5:10:** 2Ko 11:15;
Gal 1:7 * **5:13:** 1Pi 2:16 * **5:14:** Lom 13:9 * **5:17:** Lom 7:15-23 * **5:19:** 1Ko 6:9-10

leñinđan ba idum palon lók enañ abô lók vovak ek nembaki vose. ²¹Ma malenjin kilik hathak nômkama lók inum wain ba molo ma êbô ba elam kaêk mayaliv lók idum kambom lomaloma havin. Nôm takên bók yahanañ hadên môlô yôv, ma lêk yahanañ hathak lonbô nena avômalô takatu ba idum aên tem miñ hatôm nimbitak nêyô Wapômbên anên lon lóklinyak kapô ami. Mi anên.

²²Ma donjom Lovak Matheñ anên bók lo lon atu ba hik anên ma aêntêk. Leñinhavin i lók leñinmavi havin i ma êmô yôhókna lók êmô malinyaô ma êv avômalô vi sa lók idum mavi hadên i ma êmô batôn oyan ²³lók etauvin i ma ipuki lon. Ma balabun la miñ hêk kobom takêntêk êñ lon sin ami. ²⁴*Ma Yisu Kilisi anên avômalô bók ik kapôlônjin bô lók thethanak takatu ba habi alak hamin i vônô hathak alovalañsin. ²⁵Lovak Matheñ lêk hayabin alalô ba intu nasopa van gwam. ²⁶*Ma miñ alalô nambô lók nambi anyô yan la ek injik vovak ma leñinđan ami.

6

Kobom mavi anên ôdôn

¹*Aiyan thêlô, môlônim anyô hêvhavin te hadum kambom, êñ ma môlô takatu ba osopa Lovak Matheñ nonañ abô yaô ek nôbôv yani êmbôlêm esak lonbô. Ma oyabin o ek miñ êmbôv o ami. ²*Nônêm avômalô takatu ba ewa malain sa. Êñ ma hatôm hosopa Kilisi anên balabun. ³Alalô lókthô ma nê athên mi. Ba intu anyô te hason nena yani anyô lók athên bên, êñ ma hasau yanida. ⁴Anyô tomtom nêsô ba neya ek leñinmavi esak iniñ kobom ma miñ netatale anyô vi ami. ⁵*Aên ba môlôda tomtom noja unim vak atu ba Wapômbên hêv hadên o.

⁶*Ma nun gwik anêm nômkama mavi sam êndên kédônwaga takatu ba êdôn môlô hathak Wapômbên anên abô.

⁷*Nôm alêla takatu ba ovatho halôk unim ku intu tem nodav. Ba intu miñ noson

nena hatôm nosau Wapômbên esak nômla ami. Mi anên. ⁸Ma ôpatu ba hapaliv kapôlônjin bô anên vêk ma tem enja anên anên ma nãma. Ma ôpatu ba hapaliv Lovak Matheñ anên vêk ma tem enja anên anên ma lókmala atu ba êmô êtôm wak nômbên intu sapên. ⁹Alalô nandum ku lóklowan ma miñ natak ku takên ami ek naja anên anên mavi êndên anên waklavôn. Ba intu alalô miñ kapôlônjin egiap ek nandum mavi lomaloma ami. ¹⁰Aên ba alalô napôpêk i ek nandum kobom mavi êndên avômalô sapên. Ma nandum kobom êñ mathalalen êndên ôdôn takatu ba êvhavin.

Abô anên dan

¹¹Môlô ôyê abô anên dan êntêk ba eto bêngbên ma yahato hathak yada yabahan.

¹²Nê takên êkô ek neja vovan esak Kilisi anên alovalañsin. Ba intu eyanda môlô ek nongothe unim kupik ek thêlô nêmbô esak nômkama takatu ba hamô yain iyom. ¹³Nê takatu ba êlôk hathak auk nen gothe kupik, ma thêlôda miñ esopa balabun lókthô ami. Ma donjom idum ek môlô nongothe kupik ek avômalô vi nêgê ba nênem athên lókmanjin êndên i. ¹⁴Ma Yisu Kilisi hama hathak alovalañsin. Ba intu hik auk pik vônô aleba yahathôn auk êñ palin. Ma hik ya vônô aleba auk pik hathôn ya palin aên iyom. Aên ba yada tem yambôya esak alalôanin Anyô Bên Yisu Kilisi anên alovalañsin iyom.

¹⁵*En gothe kupik mena miñ en gothe kupik ami, êñ ma nôm oyan. Nômbên ma alalô lêk abitak avômalô lukmuk. ¹⁶Yôhók lók nanêm kapôlônjin ni êndên avômalô takatu ba esopa abô êñ, thêlô ma Wapômbên anên avômalô Isael anên.

¹⁷*Ma yôv. Pôpô takatu ba yahawa hathak Yisu hêk yalenvin kupik ma hatôm. Ba intu notak nôm takên ek miñ nêm malain êndên ya esak lonbô ami.

¹⁸Aiyan thêlô, Anyô Bên Yisu Kilisi anên wapôm eyabin môlônim dahôlômim. Avanên.

* 5:24: Lom 6:6; Kol 3:5 * 5:26: Plp 2:3 * 6:1: Mat 18:15 * 6:2: Lom 15:1 * 6:5: Lom 14:12 * 6:6: 1Ko 9:11,14 * 6:7: Lom 8:13 * 6:15: Gal 5:6; 2Ko 5:17 * 6:17: 2Ko 4:10

Kapya atu ba Pol hato hi Epesus Abô môn

Pol hato kapya êntêk hadên avômalô Epesus. Epesus ma malak lôk athên bêñ. Pol lo Silas bôk i lomalak lomalak ek enañ Wapômbên anên Abô Mavi bêñ hadên avômalô aleba êyô Epesus haviñ (Ap 18:18-21; 19:1-41). Haven yam ma Pol hi hamô Epesus hathak loñbô ba hamô hatôm sondabên lô. Vêm ma hatak Epesus ba hi ma hato kapya êntêk.

Hato ek embatho iniñ êvhaviñ loñ. Ma miñ hato ek enañ iniñ kambom bêñ ami. Hadôn thêlô hathak Wapômbên anên wapôm lomalama. Ma hik êvhaviñ anên loñôndê mavi thô hadên i.

Pol hamô koladôn ma hato kapya êntêk hadên 60 AD la.

Pol hên lamavi

¹*Ya Pol, Yisu Kilisi anên aposel hathak Wapômbên da anên lahaviñ. Yâhato kapya êntêk hadên avômalô mathen anên Epesus takatu ba êvhaviñ ba esopa Yisu Kilisi. ²Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi nênmê iniñ wapôm lôk labali êndên mólô.

Wapômbên hên nôm mavi lomalama hadên alalô hathak Kilisi

³*Alalô nambô Wapômbên, alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anên Lambô. Yani bôk hên Lovak Mathen anên mek mavi hathak nômkama lomalama anên malak leñ yôv hadên alalô takatu ba amin haviñ Kilisi. ⁴*Sêbôk atu ba miñ hapesañ pik ami denañ ma halam alalô takatu ba amô haviñ Kilisi ek nambitak mathen lôk kambom mi ênjêk yani ma. ⁵*Ma lahaviñ alalô ba intu hathak anên lamavi lôk anên auk ma bôk habi sêk yôv ek nambitak anên nali esak Yisu Kilisi. Hadum aên ⁶ek avômalô nêmbô anên wapôm lôkmanñ. Yani hangasô anên

wapôm êñ oyañ biñ ek alalô takatu ba amin haviñ Nakaduñ, anên biñdaluk anôn.

⁷*Yani hawa alalô vê hathak Kilisi anên thalalen ba hale alalôaniñ kambom liliñ hathak anên wapôm anên sam valaluk. ⁸Ma hangasô anên wapôm takatu ba hayô abôlêk siñ ba halelope hayô hamô alalô lôk hên auk bêñ ek nayala nômkama lomalama sapên. ⁹*Sêbôk ma yani kapô mavi ba havak auk loñ kapô hathak Kilisi. Ma lêk hik anên auk êñ thô hadên alalô. ¹⁰*Auk êñ ma auk isup nômkama takatu ba hamô pik lo leñ esak donjom ba nênmô Kilisi vibin. Nôm êñ tem imbitak êndên anên waklavôn.

¹¹*Nômkama takatu ba Wapômbên lahabi nimitak ma lôkthô tem nimitak aên. Ma bôsêbôk ma lahabi nena tem enja yêlô nê Israêl ba habutiñ anên sêk hayô hêk yêlô. Ba intu hathak Kilisi yani hawa yêlô hatôm anên sam. ¹²Yani hadum aên ek yêlô nê môn takatu ba aên malenñ ek Kilisi nabam anên athên lôkmanñ. ¹³Ma haven yam ma mólô olanô abô avanôn aên iyom. Abô êñ ma Abô Mavi atu ba nênmô mólô bulubiñ. Mólô olanô ba ôevhaviñ, êñ ma Wapômbên habutiñ anên sêk hayô hêk mólô. Sêk êñ ma Lovak Mathen atu ba Wapômbên bôk havak abô yôv ek nênmô êlêm. ¹⁴*Wapômbên hên Lovak Mathen hadên alalô hatôm nônm mavi atu ba havak abô ek nênmô anên dahô, ek waklavôn êñ ma tem nênmô anên avômalô vê ênjêk kambom lomalama. Ba intu nabam anên athên lôkmanñ esak leñ.

Pol hateñ mek ek avômalô Epesus

¹⁵Yahalanô abô takên hathak mólô ôevhaviñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi lôklokwañ lôk lemimhaviñ avômalô mathen lôkthô. Aên ba ¹⁶yahanañ yalenmavi velelevele hadên Wapômbên hathak mólô halôk yenañ mek. ¹⁷*Yahateñ mek lôbôlôn ek Wapômbên nênmô anên Lovak Mathen êndên mólô ek nênmô auk mavi lôk injik abô lôk kup thô êndên mólô ek noyala yani katô anôn. Yani ma alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anên Lambô lôkmanñ. ¹⁸Ma yahateñ mek ek Wapômbên nênmô deda mavi êndôk

* **1:1:** Ap 18:19-21; 19:1 * **1:3:** Ep 2:6 * **1:4:** Jon 15:16 * **1:5:** Jon 1:12 * **1:7:** Ep 2:7; Kol 1:14 * **1:9:** Lom 16:25 * **1:10:** Kol 1:16,20 * **1:11:** Lom 8:28-29 * **1:14:** 2Ko 1:22 * **1:17:** Kol 1:9

môlô kapôlômim ek noyala nômbêñ atu ba halam môlô ek nôñêm malemim esak. Nôm takêñ ma wapôm lôkmañgin anôñ ek anêñ avômalô mathen neja emben yam. ¹⁹*Ma yahaten ek môlô noyala anêñ lôklokwan anôñ biñ atu ba hathak hadum ku ek hêv alalô takatu ba aêvhavin yani sa. Lôklokwan êñ iyom intu ²⁰*bôk hik Kilisi liñ hêk ñama hathak ba hadô yani hamô Wapômbêñ ban vianôñ anêñ leñ. ²¹*Loñ êñ ma Kilisi hamô vuliñ anôñ ek ngôkba lôk ngôk bêñ lomaloma ma añela bêñ lôk lôklokwan sapêñ ma ñê lôk athêñ bêñ lôkthô takatu ba tem nêmo êndêñ lêk ma emben yam imbiñ. ²²*Wapômbêñ hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi anêñ lôklokwan vibin ma hêv yani ek imbitak nômkama sapêñ anêñ alañ ek nêmo anêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhavin yani sa. ²³*Avômalô êvhavin ma hatôm yanida liñkupik. Yani hamô thêlô kapô lôk nômkama sapêñ kapô ba hayô abôlêk siñ.

2

Wapômbêñ hêv lôkmala hadêñ alalô ñê ñama

¹*Sêbôk ma môlô ovalaki abô balabuñ ba udum kambom lomaloma ba intu môlô kapôlômim bôk hama yôv. ²*Bôk olañô pik anêñ auk ba osopa ngôk Sadan anêñ abô. Yani ma anyô bêñ ek ngôk takatu ba êmô pik vuliñ. Ma lêk hadum ku havin avômalô takatu ba ibi leñôndôñ siñ ek nedanô Wapômbêñ anêñ abô. ³*Bôk alalô lôkthô amô hatôm thêlô ba asopa kapôlôñin bô anêñ thethanak lôk anêñ auk. Alalô lôk avômalô takatu ba evathu hamô pik ayabin Wapômbêñ anêñ lamanin iyom.

⁴⁻⁵*Ba intu kambom takatu ba bôk adum ma bôk hik alalôaniñ kapôlôñin vônô yôv. Ma donjom Wapômbêñ anyô hêv kapô lôk lahavin alalô bêñ anôñ ba hêv lôkmala hadêñ alalô havin Kilisi. Avanôñ biñ nena Wapômbêñ hêv alalô bulubiñ hathak anêñ wapôm. ⁶*Ma hik alalô liñ havin Kilisi ba hadô alalô amô malak leñ havin yani.

Alalô amô havin Yisu Kilisi ba intu hadum nômo takêñ aêñ. ⁷Yani hadum nômo mavi takêñ ek alalô hathak Yisu Kilisi ek wak nômbêñ atu ba tem imbitak emben yam ma yani hatôm injik anêñ wapôm anôñ biñ atu thô. ⁸Avanôñ, Wapômbêñ anêñ wapôm hêv môlô bulubiñ hathak unim ôêvhavin. Hêv oyan biñ ba miñ udum nômlate ek owa bulubiñ êñ ami. ⁹*Ma miñ hayê môlô unim ku ba hêv ami. Ba intu miñ hatôm anyôla embam yanida ami. ¹⁰*Mi, alalô takatu ba amô havin Yisu Kilisi ma Wapômbêñ da ban hapesan lukmuk ek nandum ku mavi takatu ba bôk hapôpêk yôv ek nandum.

Kilisi hadum avômalô Israe lôn avômalô loñ buyan ibitak donjom

¹¹Aêñ ba môlô ñê loñ buyan lemim- imbi nena bôk ômô viyain ek avômalô Israe lôn. Thêlô ethak elam môlô nena, “Ñê miñ engothe kupik ami”. Ma elam thêlôda nena, “Ñê engothe kupik”. Ku êñ ma ku bahenin iyom. ¹²*Môlô bôk ômô daimbô ek Kilisi ma môlô miñ Wapômbêñ anêñ avômalô hatôm Israe lôn ami. Ma tabô takatu ba Wapômbêñ bôk havak havin Israe lôn ma miñ hathak môlô ami. Ma môlô miñ ôêv malemim ek nômo mavi la ami lôk ômô pik oyan ma Wapômbêñ mi. ¹³*Sêbôk ma môlô ômô daimbô ek Wapômbêñ, ma donjom lêk ômô havin Yisu Kilisi ba intu Wapômbêñ hawa môlô halêm bidon oyan ek yani hathak Kilisi anêñ thalaleñ.

¹⁴*Kilisi da ma alalôaniñ yôhok ba hadum ek yêlô Israe lôn môlô avômalô loñ buyan nambitak ôdôñ donjom. Sêbôk ma alalô apôlik hathak i ba hatôm badêñ hayañ thêlô lôk alalô kisi, ma donjom lêk Kilisi hamô badêñ êñ lu. ¹⁵*Badêñ êñ ma Israe lôn iniñ abô balabuñ lomaloma. Ma Kilisi hama ba hapole abô takêñ vê ek indum ôdôñ ju êñ nimbitak ôdôñ lukmuk donjom nêmo yani kapô. Hadum aêñ ba intu yôhok habitak. ¹⁶*Ma ôdôñ ju êñ ma yani hakapo i hathak donjom ek nimbitak kupik donjom hathak ik yani vônô hathak a

* **1:19:** Kol 1:11 * **1:20:** Sng 110:1; 2Ko 13:4; Kol 2:12

12:5; Ep 4:10,15; Kol 1:18 * **2:1:** Kol 1:21; 2:13 * **2:2:** Kol 3:7; Tit 3:3 * **2:3:** Kol 3:6 * **2:4-5:** Lom 6:11-13

* **2:6:** Kol 2:12 * **2:9:** 1Ko 1:29-31; 2Ti 1:9 * **2:10:** Tit 2:14 * **2:12:** Lom 9:4; Kol 1:21 * **2:13:** Kol 1:20

* **2:14:** 1Ko 12:13 * **2:15:** Kol 2:14 * **2:16:** Sek 9:10; Kol 1:20,22

* **1:21:** Kol 1:16; 2:10 * **1:22:** Sng 8:6 * **1:23:** Lom

ek indum yôhok imbiñ ôdôn lukmuk êñ ma Wapômbên. Aên ba intu Yisu hik alalôaniñ apôlik êñ vônô hathak a. ¹⁷ *Yani halêm ba hanañ abô yôhok hadên mólô takatu ba ômô daimbô lôk yêlô takatu ba amô bidon. ¹⁸ Aên ba hathak Kilisi anên ku ma Lovak Mathen donjom iyom hapesañ loñondê ek mólô lôk yêlô ana bidon ek Kamikbên.

Alalô ma Anyô Bên anên unyak mathen

¹⁹ *Aên ba sêbok ma mólô ôtôm avômalô takatu ba etak iniñ loñ ba i buyañ ma pik mi. Ma donjom lêk mólô ma Wapômbên anên loñ lôkliñyak anên avômalô haviñ avômalô mathen sapên. Ma mólô ômô Wapômbên anên unyak lo loñ. ²⁰ *Alalô nê aêvhaviñ hatôm unyak atu ba Wapômbên halav. Aposel lo plopet êtôm unyak êñ anên bum ma Yisu Kilisi da ma hatôm landiñ. ²¹ *Anyô Bên Kilisi hagêgê unyak êñ lôkthô loñ ba hadum ba halumbak bên ba habitak unyak mathen ek yanida. ²² *Ma Kilisi halav unyak êñ hathak mólô avômalô loñ buyañ haviñ. Halav mólô hathak donjom haviñ anên avômalô lôkthô hatôm unyak mathen ek Wapômbên êmô esak anên Lovak Mathen.

3

Pol hik Wapômbên anên auk loñ kapô thô hadên nê loñ buyañ

¹ *Wapômbên hadum nôm mavi takên ba intu ya Pol yahathak yahalek yavenđôn lêlô hadên Kamikbên. Ma yahamô koladôn ek malê nena yahadam Yisu Kilisi anên ku ek yahêv mólô nê loñ buyañ sa. ² *Mólô bók olañô yôv nena Wapômbên hêv anên wapôm hadên ya ba hêv ku yanêm mólô sa. ³ *Ma hik anên auk loñ kapô êñ thô hadên ya hatôm atu ba bók yahato abô dokte hathak yôv hêk kapya êntêk. ⁴ Osam abô êñ, ma tem noyala yenañ auk esak auk loñ kapô takatu ba hathak Kilisi. ⁵ Wapômbên miñ bók hik auk loñ kapô takên thô hadên avômalô bôsêbok ami. Ma donjom lêk Wapômbên hik nôm takên

* **2:17:** Ais 57:19 * **2:19:** Ep 3:6 * **2:20:** 1Ko 3:11
* **3:2:** Kol 1:25 * **3:3:** Ep 1:9-10; Kol 1:26 * **3:6:**
* **3:12:** Jon 14:6; Lom 5:2

thô hadên anên plopet lôk aposel mathen hathak Lovak Mathen. ⁶ *Ma auk loñ kapô êñ ma aêntêk. Hathak Abô Mavi ma mólô avômalô loñ buyañ takatu ba ômô haviñ Yisu Kilisi ma tem Wapômbên imbi sam donjom êndên mólô êtôm sam atu ba habi hadên yêlô avômalô Israel. Ma mólô lêk ubitak kupik donjom haviñ yêlô Israel. Ma mólô lôk yêlô Israel tem naja nôm takatu ba Wapômbên bók havak abô hathak imbiñ i.

⁷ *Hathak anên lôklokwañ ma Wapômbên hêv anên wapôm hadên ya ek yambitak Abô Mavi êñ anên anyô ku. ⁸ *Ya ma yaôna lôk ek Wapômbên anên avômalô mathen lôkthô, ma donjom hêv anên wapôm hadên ya ek yanañ anên Abô Mavi esak Kilisi anên nôm kama kêkêlô êndên mólô nê loñ buyañ. Nôm kama takên halok ba hi bomañ ba miñ hatôm anyôla eyala anên ôdôn ami. ⁹ Ma yani hêv ya ek yangik auk loñ kapô êñ thô êlêm yaiñ ek avômalô sapên nêgê. Wapômbên atu ba hapesañ pik lo leñ bók havuñ auk loñ kapô êñ hadên môn anôn aleba lêk ma hik thô. ¹⁰ Yani hadum aên ek ngok bên ma añela lôk athên anên leñ sapên nêgê nena yani lêk hakapo avômalô loñ buyañ lôk Israel ba ibitak avômalô êvhaviñ donjom. Ek batu neyala anên auk kêkêlô lôkmanjiñ takên. ¹¹ Wapômbên hadum aên ek hasopa anên auk atu ba bók lahabi hadên môn anôn. Ma hathak alalôaniñ Anyô Bên Yisu Kilisi ma nôm takên lêk hik anôn.

¹² *Alalô aêvhaviñ Kilisi ba amô haviñ yani ba intu miñ akô ek ana bidon ek Wapômbên ami. Mi, ayala avanôn biñ nena yani lamavi ek alalô. ¹³ Aên ba mólô miñ kapôlômim malaiñ esak vovañ takatu ba yahawa hathak mólô ami. Mi, mólô ma nômbên hêk Wapômbên ma ba intu yahawa vovañ takên.

Pol hateñ mek

¹⁴ Yalenhabi nôm takatu ba Wapômbên hadum ba yahathak yahalek yavenđôn lêlô hadên Kamikbên. ¹⁵ Yani bók hapesañ avômalô pik lo leñ ba hêv athên hadên thêlô

* **2:21:** 1Ko 3:16 * **2:22:** 1Pi 2:5 * **3:1:** Plp 1:7,13
* **2:13,16-19** * **3:7:** Kol 1:25 * **3:8:** 1Ko 15:9-10

lôkthô. ¹⁶ Yahatenj mek ek nômkama lôkthô anêj alanj lôkmanjginj nena nêj Lovak Mathenj êndôk mólô kapôlômim ek embatho mólô loj esak yanida anêj lôklokwanj bêj ¹⁷ *ek Kilisi enja loj êmô mólô kapôlômim esak unim ôêvhavinj. Ma yahatenj mek nena Wapômbêj anêj lahavinj ma indum ba numinj lôklokwanj êtôm a anêj ngalôk halôk pik ba havalonj loj ¹⁸ ek mólô lôk nê mathenj lôkthô hatôm noyala nena Kilisi anêj lahavinj ma bêj anôj ba anêj daim hathak bomanj ma halôk bomanj ba hi ma anêj vova ma hi ba hi iyom. ¹⁹ Kilisi anêj lahavinj ma hi bomanj ba minj hatôm anyôla eyala anêj danj ami. Ma donjom yahatenj mek ek Wapômbêj injik lahavinj êj thô êndênj mólô ek anêj nômkama mavi lôkthô atu ba hamô yanida kapô ma êmbôlô mólô kapôlômim sinj.

²⁰ Wapômbêj anêj lôklokwanj hathak hadum ku hamô alalô kapôlônjinj. Ma hathak lôklokwanj êj ma yani hatôm indum nômkama takatu ba alalô ananj lo lenjinjhabi hathak. Ma malêla takatu ba alalô minj hatôm lenjinjimi ami ma yani hatôm indum nôj takênj imbinj. ²¹ Aênj ba alalô takatu ba aêvhavinj nabam Wapômbêj lôkmanjginj esak Yisu Kilisi anêj athênj ni ba ni êtôm wak nômbênj intu sapênj. Avanônj.

4

Avômalô êvhavinj ma Kilisi anêj linjkupik

¹ *Aênj ba ya Pol, ôpatu ba hamô koladônj hathak Anyô Bêj anêj athênj, yahasonj mólô lokwanj ek nôjê êtôm atu ba Wapômbêj halam mólô ek nôjê aênj. ² *Ba intu notauvinj am anônj binj ma nôjê labalina imbinj avômalô. Nôjê malinjaô ma malainj takatu ba mólôviyanj êv hadênj mólô ma noja lôk lemimmavi iyom esak unim lemimhavinj. ³ *Lovak Mathenj hatak kapôlônjinj donjom halôk alalô ba nubuvi am esak yak nôjê yôhok êj. ⁴ Kilisi anêj linjkupik ma donjom, ma Lovak Mathenj ma donjom aênj iyom. Ma Wapômbêj halam alalô sapênj ek nanêm malenj ek nôj donjom iyom. ⁵ Ma Anyô Bêj ma

donjom, ma êvhavinj ma donjom aênj iyom, ma ithik nanj ma donjom aênj havinj. ⁶ *Ma Wapômbêj donjom ma Kamikbêj donjom aênj iyom. Yani habibôm hayô hêk alalô lôkthô vov ma hadum ku hathak alalô lôkthô ma hamô alalô lôkthô kapôlônjinj.

⁷ *Ma Kilisi habi anêj wapôm sam hadênj alalô tomtom hatôm yanida anêj lahavinj. ⁸ Hatôm Wapômbêj anêj kapyba bôk hananj nena,

“Yani hamô anêj nê vovak lu,
ma halom i hatôm nê ku koladônj ba ethak vulinj ba i,
ma hik anêj wapôm sam hadênj anêj avômalô.” *Kapya Yenj 68:18*

⁹ *Ma abô atu ba enanj nena, “ethak vulinj ba i” hik thô nena yani bôk halôk ba halêm pik. ¹⁰ Ma ôpatu ba halôk ba halêm, yanida intu hathak ba hi lenj lôkthô anêj vulinj ek êmbôlô nômkama sapênj ba êyô sinj. ¹¹ *Ma yanida intu habi anêj wapôm sam ba doho ibitak aposel, ma doho plopet, ma doho nê enanj Abô Mavi hadênj nê daluk, ma doho nasakinj, ma doho kêdônjwaga êdônj avômalô hathak Wapômbêj anêj abô. ¹² Yani habi anêj wapôm sam hadênj avômalô takênj ek nêpôpêk Wapômbêj anêj avômalô mathenj sapênj ek nindum ku nêjê avômalô sa ek embatho Kilisi anêj linjkupik loj ek imbitak lôklokwanj. ¹³ *Ku takênj lôkthô tem ni ba ni endeba alalôaninj aêvhavinj lôk auk esak Wapômbêj Nakadunj imbitak bêj lôk indum ek alalô sapênj nambitak kapôlônjinj donjom. Êj ma tem alalô nambitak êtôm anyô talanj te atu ba halumbak ba anêj daim êtôm Kilisi da.

¹⁴ Êj ma tem minj namô êtôm avômena esak lonjô ami. Ma nê takatu ba êdônj abôyanj lôk êbôlêm lonjôndê ek nesau alalô ek nimbulinj alalôaninj aêvhavinj ma tem minj hatôm nêjôkwinj alalôaninj aêvhavinj ni ba êlêm êtôm lovak hayuv baselak vuak lôk njevêk hik ami. ¹⁵ *Mi, alalô lenjinjiminj avômalô ba nananj abô avanônj iyom êndênj i. Adum aênj ma tem nandumbak ba nambitak êtôm Kilisi da. Yani ma avômalô êvhavinj sapênj ininj wakadôk.

* **3:17:** Jon 14:23; Kol 1:23; 2:7 * **4:1:** Kol 1:10 * **4:2:** Kol 3:12-13 * **4:3:** Kol 3:14-15 * **4:6:** 1Ko 12:6

* **4:7:** Lom 12:3,6 * **4:9:** Jon 3:13 * **4:11:** 1Ko 12:28 * **4:13:** Kol 1:28 * **4:15:** Kol 1:18; 2:19

16 Yani havalonj lenjvinkupik lôbôlôbô sapêj ba hagêgê lonj hathak donjom. Bu tomtom da idum iniñ ku ba idum lenjvinkupik takêj halumbak bêj lôk lôklokwanj ma lenjinhavinj i.

Nosopa lonjôndê lukmuk

17 *Aêj ba yenañ abô te hêk ek yanañ imbiñ mólô. Ma yahanañ hathak Anyô Bêj anêj athêj nena miñ nômô êtôm nê daluk ethak êmô aêj esak lonjô ami. Mi, iniñ auk ma nôm oyañ. 18 Lôk iniñ eyala nômkama ma hatôm êmô momañiniñ bêj kapô denañ. Thêlôniniñ auk ma thekthek lôk iniñ auk mavi mi ba intu êmô daimbô ek Wapômbêj anêj lôkmala. 19 Thêlô kapôlôniniñ halôk biñ hathak kambom ba intu êv i vidonj ek nesopa iniñ thethañak ma miñ mama ami. Lôk malenjinjilik ek nindum nôm lônjgôlônj lomaloma ni ba ni.

20 Ma donjom sêbôk atu ba ôêvhavinj Kilisi ma êdônj mólô hathak lonjôndê yanja. 21 Ma olañô abô hathak yani ba ôêvhavinj yani ma êdônj mólô hathak abô avanônj takatu ba hêk Yisu kapô. 22 *Ba êdônj aêntêk. Kapôlômim bô hathak havôv mólô ek osopa thethañak lomaloma takatu ba hasau mólô ek imbulinj mólô. Ba intu notak kapôlômim bô takatu ba osopa 23 *ek Wapômbêj indum mólônim auk imbitak lukmuk anônj. 24 *Ma noja kapôlômim lukmuk takatu ba Wapômbêj hapesañ ek numbitak êtôm yanida esak anêj mathenj lôk thêthônj anônj.

25 *Aêj ba notak abôyañ. Alalô tomtom bôk abitak hatôm lenjvinkupik donjom yôv ba intu nonañ abô avanônj imbiñam. 26 *Mólô lemimmaniñ ma noyabiñ am ek miñ nundum kambom ami. Wak hamiñ denañ ma nopesañ unim lemmaniñ êj ma miñ noyabiñ endeba wak êndôk jalôm ami 27 ek batu miñ node lonj ek Sadañ imbitak êyô ba êlêm ami.

28 Mólô te anyô vani ma etak anêj vani. Ma indum ku mavi esak bañ ek êpôm nôm.

* 4:17: Lom 1:21; 1Pi 1:14 * 4:22: Lom 8:13; Kol 3:9
Sek 8:16; Kol 3:8-9 * 4:26: Sng 4:4; Jem 1:19-20 *
* 4:31: Kol 3:8 * 4:32: Mat 6:14; 18:22-35; Kol 3:12-13
1Ko 6:9-10; Kol 3:5

Êj ma yani hatôm nêm avômalô vi atu ba nômkama mi sa.

29 *Oyabiñ vembôlêk esak abô kambom. Onañ abô mavi iyom ek embatho mólôviyañ lonj ek nêm i sa lôk nêm Wapômbêj anêj wapôm êndêj avômalô takatu ba elañô.

30 *Miñ undum Wapômbêj anêj Lovak Mathenj kapô malainj ami. Lemimimbi nena Lovak Mathenj ma Wapômbêj anêj sêk atu ba bôk habutiñ haviñ o endeba yani enja o lôk avômalô takatu ba hêv i vuli hêk kambom anêj ku êndêj waklavônj pik lo lenj anêj dañ.

31 *Mólô notak kobom ômô lôkthañgo lôk lemimmaniñ kethenj lôk lemimñaña ba olam kaêk lôklala ma othañ anyô vi hathak abô kambom. Avanônj biñ, notak kapôlômim kambom lomaloma takatu ba lemimhabi hathak anyô yañ. 32 *Ma miñ nundum aêj ami. Mi, nundum mavi êndêj mólôviyañ lôk nônêm kapôlômim êndêj i. Ma otak kapôlôm ek ôpatu ba hadum kambom hadêj o êtôm Wapômbêj bôk hatak kapô hathak mólônim kambom hathak Kilisi anêj athêj.

5

Nômô êtôm deda anêj avômena

1 *Mólô ma Wapômbêj anêj avômena ba lahavinj mólô bêj anônj ba intu nosopa vañgwam. 2 *Ma nômô lôk lemimimbiñ avômalô vi êtôm Kilisi bôk lahavinj alalô ba hêv ida ek hêv alalô sa. Yani hêv anêj lôkmala hadêj Wapômbêj hatôm da atu ba ôv vasiñ mavi anônj.

3 Mólô nômô daimbô ek sek walilinj lôk kobom lelaik lomaloma ma notak malemimkilik. Mólô ma Wapômbêj anêj avômalô mathenj ba kobom takêj ma miñ mavi ek mólô ami. 4 Ma miñ nonañ abô kambom mena abô lokbañ lôk abô sop esak nôm mama ami. Abô takêj ma kambom ek mólô ba notak ma nonañ lemim-mavi iyom êndêj Wapômbêj. 5 *Odañô, abô avanônj ma aêntêk. Wapômbêj tem

* 4:23: Lom 12:2 * 4:24: Stt 1:26; Kol 3:10 * 4:25:
* 4:29: Kol 4:6 * 4:30: Ais 63:10; Ep 1:13-14; 1Te 5:19
* 5:1: Mat 5:48 * 5:2: Kis 29:18; Hib 10:10 * 5:5:

miñ enja nê takatu ba ethak idum sek waliliñ lôk idum kobom lelaik lomaloma ma maleniñkilik thô ami. Maleniñkilik ma hatôm êv yeñ hadêñ ngôk. Nê takêñ tem miñ nêmo Wapômbêñ lo Kilisi iniñ loñ lôkliñyak kapô ami. ⁶ *Wapômbêñ anêñ lamaniñ hathak hapôm nê leñôndôn kôtôn takatu ba idum nômo takêñ. Ba intu oyabiñ o ek anyôla miñ esau o esak abô oyañ oyañ ami. ⁷ Aêñ ba oyabiñ o ek miñ omben imbiñ i ami.

⁸ *Sêbôk ma môlô hatôm momañiniñ, ma doñtom lêk ma Anyô Bêñ hadum ba môlô hatôm deda. Ba intu nômo êtôm deda anêñ avômena. ⁹ Deda anêñ anôn ma aêntêk. Alalô nandum mavi lomaloma ba nasopa loñôndê thêthôn ma nabalon nômo avanôn loñ ¹⁰ lôk nambôlêm malêla takatu ba Anyô Bêñ lamavi hathak. ¹¹ Ma avômalô takatu ba idum momañiniñ anêñ ku, ma miñ undum ku êñ dokte imbiñ i ami. Ku êñ ma anêñ anôn mi ba miñ undum ami. Mi, nuñgwik kambom êñ thô ni yañ ek avômalô lôkthô nêgê. ¹² Nôm mama bêñ ek nenan abô esak nê leñôndôn kôtôn iniñ kambom takatu ba idum hamô loñ kapô. ¹³ *Ma doñtom deda habi hayô hêk nômo takêñ, êñ ma hik thô nena nômo takêñ ma kambom anôn ¹⁴ *ek malê nena deda habi hayô hêk ma nômkama sapêñ habitak yañ. Ba intu nômo takêñ tem imbitak deda imbiñ hatôm abô atu ba hanan nena,

“Môlô takatu ba ôêk sôm,
numbiyô ênjêk nãma.

Ma Kilisi tem imbi êyôngêk môlô êtôm deda.”

¹⁵ *Aêñ ba noyabiñ am ek nômo êtôm nê lôkauk ma miñ êtôm nê auk mi ami. ¹⁶ Kambom lomaloma lêk habitak lôklokwañ ba intu nobatho am loñ lôklokwañ esak mavi lomaloma. Yakô wakma êñ ni oyañ. ¹⁷ Ba intu numiñ lôklokwañ ek nôpôm Anyô Bêñ anêñ lahaviñ. Ma miñ nômo êtôm nê auk thônôthôn ami. ¹⁸ *Lôk miñ nondo molo esak waiñ atu ba tem imbuliñ môlô ami.

Mi, notak Lovak Matheñ ek êmo môlô kapôlômim siñ. ¹⁹ *Êñ ma tem nônem yeñ imbiñam wak nômbêñ intu, yeñ takatu ba hêk kapyã yeñ lôk ebam Wapômbêñ anêñ athêñ ma yeñ atu ba matheñ. Nônem yeñ takêñ lôk kapôlômim ni êndêñ Anyô Bêñ. ²⁰ *Wak nômbêñ intu sapêñ ma nônem lemimmavi êndêñ Kamik Wapômbêñ esak nômkama sapêñ esak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ athêñ.

Anyô lo avi ewa i iniñ abô

²¹ *Môlô othak ôyê Kilisi anêñ athêñ nena matheñ ba intu nômo môlôviyañ vibin.

²² *Môlô avi takatu ba bôk owa anyô yôv ma nômo vônimi vibin êtôm atu ba ômo Anyô Bêñ vibin ²³ *ek malê nena yamalô hamô vuliñ ek yanavi hatôm atu ba Kilisi hamô vuliñ ek avômalô êvhaviñ lôkthô. Kilisi ma avômalô ôdôn êvhaviñ iniñ wakadok ma avômalô ôdôn êvhaviñ ma Kilisi anêñ liñkupik. Yanida intu hêv i bulubiñ. ²⁴ Avômalô êvhaviñ ethak êmo Kilisi vibin ma aêñ iyom ma yanavi êmo yamalô vibin esak nômkama lôkthô.

²⁵ *Ma môlô anyô, lemimimbiñ vônimi êtôm Kilisi lahaviñ avômalô ôdôn êvhaviñ ba hêv anêñ lôkmala ek hêv i sa. ²⁶ *Yani hadum aêñ ek êmbôkwiñ anêñ avômalô ôdôn êvhaviñ iniñ kambom esak nãñ lôk abô avanôn ek nimbitak matheñ. ²⁷ *Yani hadum aêñ ek avômalô ôdôn êvhaviñ nimbitak êtôm avi muk te atu ba palumbak mavi lôk liñsiñ mavi ma lelaik lo pôpô mi ma êmo matheñ ma kambom mi. Êñ ma Kilisi tem endom avi êñ êndêñ yanida.

²⁸ Aêñ iyom môlô anyô lemimbiñ vônimi êtôm atu ba lemimhaviñ lemvimkupik. Ôpatu ba lahaviñ yanavi ma hatôm lahaviñ yanida. ²⁹ Anyô late miñ hapôlik hathak yanida liñkupik ami. Mi anôn, havakôn ba hayabiñ mavi hatôm Kilisi hadum hadêñ avômalô êvhaviñ ³⁰ ek malê nena alalô tomtom ma hatôm anêñ liñkupik anêñ lôbôlôbô.

³¹ *Hatôm Wapômbêñ anêñ kapyã hanan nena,

* **5:6:** Lom 1:18; Kol 2:4,8 * **5:8:** Jon 12:36; Ep 2:13; Kol 1:13; 1Pi 2:9 * **5:13:** Jon 3:20-21 * **5:14:** Ais 26:19; Lom 13:11 * **5:15:** Kol 4:5 * **5:18:** Luk 21:34 * **5:19:** Kol 3:16 * **5:20:** Kol 3:17 * **5:21:** 1Pi 5:5 * **5:22:** Kol 3:18; 1Pi 3:1 * **5:23:** 1Ko 11:3; Ep 1:22 * **5:25:** Kol 3:19; 1Pi 3:7 * **5:26:** Tit 3:5 * **5:27:** 2Ko 11:2; Kol 1:22 * **5:31:** Mat 19:5

“Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doŋtom imbiŋ yanavi ek thai nim-bitak êtôm kupik doŋtom iyom.” *Môŋ Anôŋ 2:24*

³² *Abô êŋ ma abô lôk kup anôŋ biŋ. Ma doŋtom yahayala nena hanaŋ hathak Kilisi lôk avômalô êvhaviŋ. ³³ Ba intu môlô anyô tomtom lemimbiŋ vônimi êtôm oda lemhaviŋ oda. Ma môlô avi nônem athêŋ bêŋ êndêŋ vônimi.

6

Avômena lôk lami iniŋ abô

¹ *Avômena, môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ ba intu nosopa lemami lo lemtami iniŋ abô. Êŋ ma mavi. ² *Wapômbêŋ anêŋ tabô balabuŋ laumiŋ takatu bute hanaŋ nena, “Nodovak lemami lo lemtami.” Abô balabuŋ êntêk êŋ ma balabuŋ môŋ atu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak ba hanaŋ, ³ “Udum aêŋ ma tem nômo mavi êmô pik sawa daim.”

⁴ *Ma yahanaŋ hadêŋ môlô avômena iniŋ lami nena noyabiŋ nalumi mavi lôk noto i ma nôndôŋ i êtôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ. Ma miŋ nondela iniŋ auk ba nundum i leŋiŋŋaŋa ami.

Alaŋsi lôk iniŋ nê ku iniŋ abô

⁵ *Môlô nê takatu ba unim alaŋ êmô* nosopa unim alaŋ takatu ba êmô pik iniŋ abô. Nônem athêŋ bêŋ êndêŋ i ma nômo thêlô vibinŋ. Nundum aêŋ lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi da anêŋ ku. ⁶ Ma miŋ nundum unim alaŋ anêŋ ku mavi êndêŋ wak takatu ba êmô haviŋ môlô iyom ami. Mi, nundum unim ku mavi wak nômbêŋ intu sapêŋ, êndêŋ wakma atu ba êmô mena miŋ êmô ami. Wapômbêŋ lahaviŋ nundum ku êŋ lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi môlônim alaŋ anêŋ ku. ⁷ Nundum unim ku lôk lemimimbiŋ êtôm udum Anyô Bêŋ anêŋ ku ma miŋ anyô iniŋ ku ami. ⁸ *Lemimimbi nena Anyô Bêŋ tem nê vuli

êndêŋ avômalô tomtom esak iniŋ ku mavi takatu ba idum, nê êmô alaŋsi vibinŋ lôk nê takatu ba idum ida iniŋ ku haviŋ.

⁹ *Ma môlô alaŋ takatu ba oyabiŋ unim nê ku, noyabiŋ i mavi. Miŋ onaŋ abô takatu ba indum thêlô nêkô ami. Lemimimbi nena môlô lôk thêlô unim Alaŋ ma doŋtom iyom hamô malak leŋ. Yani tem indum abô ma miŋ hathak lahabi avômalô iniŋ athêŋ lôk ku ami. Mi, hathak hadum kobom doŋtom hadêŋ avômalô lôkthô ba intu noyabiŋ am.

Noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak

¹⁰ Êntêk ma yenaŋ abô anêŋ daŋ ba nodanô katô. Numiŋ lôklokwaŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ lôkliŋyak bêŋ. ¹¹ *Sadaŋ anêŋ auk loŋ kapô hadum ek esau môlô ba intu noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak sapêŋ êndôk am ma numbiyô numiŋ ek uŋgwik vovak. ¹² *Alalô ik vovak hadêŋ ŋgôkba lôk ŋgôk lôk athêŋ ma ŋgôk takatu ba eyabiŋ pik anêŋ momaŋiniŋ lôk ŋgôk bomaŋ takatu ba êmô leŋ. Ma miŋ alalô ik vovak hadêŋ nê pik ami.

¹³ Aêŋ ba noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak sapêŋ ek waklavôŋ kambom êŋ hayô, ma tem numiŋ lôklokwaŋ ba uŋgwik vovak mavi endeba anêŋ daŋ ma tem numiŋ denaŋ. ¹⁴ *Numiŋ lôklokwaŋ ba nobaloŋ abô avanôŋ loŋ êtôm bokŋgôp vovak atu ba ovak hayô hêk lemimmalim. Ma nobaŋgiŋ kobom thêthôŋ êtôm moko bôbôŋiŋ. ¹⁵ *Ma nôpôpêk am ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi takatu ba hêv labali. Udum aêŋ, ma hatôm uik vemimkapô bokŋgôp ek vovak. ¹⁶ Lôk nobaloŋ unim ôêvhaviŋ loŋ êtôm moko ek uŋgwik ŋgôk kambom atu anêŋ kôm lôk atum sapêŋ vôkê. ¹⁷ *Ma noja bulubiŋ atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ môlô êtôm kulunŋ thekthek. Lôk noja Lovak Mathen anêŋ biŋ vovak, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ Abô. ¹⁸ *Ma

* **5:32:** ALK 19:7 * **6:1:** Kol 3:20 * **6:2:** Lo 5:16 * **6:4:** Sng 78:4; Snd 22:6; Kol 3:21 * **6:5:** Kol 3:22-23; Tit 2:9-10; 1Pi 2:18 * **6:5:** Nê takatu ba iniŋ alaŋ êmô ma anêŋ ôdôŋ aêntêk. Gavman anêŋ abô majaŋ hanaŋ nena thêlô miŋ hatôm netak iniŋ ku lôk alaŋsi ami. Doho ma bôk ik vovak ba êv yak ba nê lovak hathak vovak ewa i hatôm iniŋ nê ku. Ma doho ma êv vuli. Ma doho miŋ êwê iniŋ viyaŋ ami. Ma doho ma lami ma iniŋ alaŋsi êmô ba intu nali ibitak aêŋ. * **6:8:** 2Ko 5:10; Kol 3:24-25 * **6:9:** Lom 2:11; Kol 4:1 * **6:11:** Lom 13:12; 2Ko 10:4 * **6:12:** 1Pi 5:8-9 * **6:14:** Ais 11:5; 59:17; 1Te 5:8 * **6:15:** Lom 10:15 * **6:17:** Hib 4:12 * **6:18:** Luk 18:1; Kol 4:2; 1Te 5:17

noten mek ek nômkama lôkthô êtôm wak sapêᶇ esak Lovak Mathen anêᶇ lôklokwan ba nonan injik yani lin ek nêᶇ mômô sa. Lôm nômô lêlê ma noten mek lôm lemimvidon ek avômâlô mathen lôkthô.

¹⁹ *Ma noten mek ek ya imbin ek Wapômbêᶇ nêᶇ abô êndêᶇ ya ek yangik Abô Mavi anêᶇ auk lon kapô thô ma min yakô ami. ²⁰ *Lêk ma yahamô koladôn hathak yahawa Wapômbêᶇ anêᶇ abôlêk ba yahanan Abô Mavi êᶇ. Aêᶇ ba noten mek ek yandum yenan ku dedaun mavi ba yanan abô êᶇ bêᶇ ma min yakô ami.

Abô anêᶇ dan lôm mek

²¹ *Tikikus tem enan êndêᶇ mômô esak malêla takatu ba hapôm ya ek noyala nena yahamô aisê. Yani ma aiyan anôn te ba hadum Anyô Bêᶇ anêᶇ ku dedaun mavi.

²² Ma yahêv yani ba hathôk ek ênjê mômô ba enan esak malêla takatu ba hapôm yêlô ek indum mômô lemimmavi.

²³ Alalôaniᶇ Kamik Wapômbêᶇ lo Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi nêᶇnêᶇ yôhok êndêᶇ mômô yenan aiyan sapêᶇ ma nindum ek mômô lemimimbin am lôm unim ôêvhavin imbitak lôklokwan. ²⁴ Wapômbêᶇ anêᶇ wapôm êmô imbin mômô lôm avômâlô nômbêᶇ atu ba lemimhavin alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ.

* **6:19:** Kol 4:3-4; 2Te 3:1 * **6:20:** 2Ko 5:20; Plm 9 * **6:21:** Ap 20:4; Kol 4:7-8; 2Ti 4:12

Kapya atu ba Pol hato hi Pilipai Abô môn

Pol bôk hanañ Wapômbên anên Abô Mavi hadên avômalô Pilipai (Ap 16:11-40). Ba intu ethak êv yani sa ek indum anên ku enañ Wapômbên anên abô bên ember loñ luvuluvu. Ma haveñ yam ma Pol hamô koladôn anên Lom. Ma avômalô êvhaviñ anên Pilipai elañô nena yani hamô koladôn ma êv yani sa hathak loñbô. Ba intu Pol hato kapya êntêk ek hanañ anên lamavi bên hadên i. Lôk hanañ hathak lêk yani aisê lôk hanañ ek embatho iniñ êvhaviñ loñ ek niniñ lôklokwañ. Yani hanañ haviñ ek thêlô nesopa Yisu vangwam lôk nebalon auk donjom. Ma hanañ nena Timoti lo Eaploditus ma nê mavi luvi. Ma hanañ lôklokwañ ek thêlô neyabin i esak kêdônwaga abôyan.

Pilipai ma malak lôk athên bên ba hamô plovins Masedonia kapô.

Hato kapya êntêk hadên 61 AD la.

¹ *Pol lo Timoti, yai ma Yisu Kilisi anên nê ku ba ato kapya êntêk hadên avômalô mathen takatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi anên Pilipai lôk nê takatu ba eyabin i lôk nê takatu ba idum ku êv avômalô êvhaviñ sa. ² Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bên Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbiñ mólô.

Pol hên lamavi hadên Wapômbên

³ Wak nômbên intu ma yalenhabi mólô ba yahanañ yalenmavi hadên Wapômbên hathak mólô. ⁴⁻⁵ Sêbôk ba mólônim ôêvhaviñ hadên môn aleba lêk, ma mólô ovatho ya loñ hathak ku yanañ Abô Mavi bên ba intu yalenmavi ba yahaten mek hathak mólô wak nômbên intu sapên. ⁶ *Ma yahayala nena sêbôk ma Wapômbên hadum anên ku mavi ba hatak halôk mólô kapôlômim ma tem indum ku êñ endeba êyô Yisu Kilisi anên waklavôn ma tem injik ku êñ anên dan siñ. ⁷ Yahamô koladôn mena yahamô

yaiñ ma yahêv Wapômbên anên Abô Mavi bulubiñ lôk yahik Abô Mavi êñ thô, ma mólô sapên owa Wapômbên anên wapôm haviñ ya. Ba intu mólô ma hatôm yenañ avômalô vuliñ biñ. Aên ba yenañ auk atu ba yalenhabi hathak mólô ma thêthôn hatôm mek atu ba yahaten ek mólô. ⁸ Ma Wapômbên hayala nena Yisu Kilisi lahiki bên anôn hathak mólô ma lêk yalen hik ya hathak mólô bên anôn aên iyom.

⁹ Yahaten mek aêntêk nena mólônim lemimhaviñ indumbak ni ba ni ek noyala auk anôn ba nutitiñ mavi lo kambom ¹⁰ *ek noyala loñôndê atu ba mavi anôn ek Kilisi anên waklavôn ma tem nômô mabun anôn ek miñ êpôm mólônim kambom la ami. ¹¹ Yisu da tem indum ba thêthôn injik anôn êmô mólô kapôlômim siñ ek avômalô nêgê ba nebam Wapômbên anên athên lôkmanñiñ.

Pol anên malaiñ havatho Abô Mavi loñ

¹² Aiyan thêlô, yalenhaviñ mólô noyala katô nena malaiñ takatu ba hapôm ya intu hadum ba Wapômbên anên Abô Mavi habitak bên hêk avômalô loñ êntêk malêvôn. ¹³ *Aên ba nê vovak takatu ba eyabin anyô bên môn anên unyak lôk avômalô takatu ba êmô loñ êntêk intu eyala nena etak ya halôk koladôn ek malê nena yahasopa Kilisi. ¹⁴ Ma Anyô Bên anên avômalô êvhaviñ bên anôn imiñ lôklokwañ ek enañ Wapômbên anên abô ma miñ êkô ami.

¹⁵ Avômalô doho leññdan hathak ya ba enañ Kilisi anên abô ek nebam thêlôda ek nembak i vose ni lodôn lodôn. Ma donjom avômalô vi enañ Kilisi anên abô lôk leññmavi haviñ ya. ¹⁶ Thêlô eyala nena Wapômbên hatak ya ek yanêm anên Abô Mavi bulubiñ ba intu yahamô koladôn. Aên ba thêlô evatho yenañ ku loñ hathak leññhaviñ ya. ¹⁷ Ma avômalô ôdôn yan enañ Yisu anên abô ma donjom ivuñ iniñ auk nembak avômalô vose ni lodôn lodôn hêk kapôlônñiñ. Yahamô koladôn ba intu thêlô eson nena tem nênem malaiñ bên êndên ya. ¹⁸ Hatôm. Avômalô ivuñ iniñ auk ba enañ abô hathak Kilisi mena enañ

* 1:1: Ap 16:12-40 * 1:6: 1Ko 1:8 * 1:10: 1Te 5:23 * 1:13: Ap 28:30

abô avanôn, êñ ma nô m oyañ. Ku bêñ hamôn ma enañ abô hathak Kilisi. Ba intu yalenmavi anôn. Avanôn! Yalenmavi!
 19 *Yahayala nena môlô oteñ mek ek ya ma Yisu Kilisi anêñ Lovak Matherñ tem nê m ya sa, aêñ ba tem injik ya thô lôk yanja bulubiñ. 20 Yahamô lôkmala mena yahama ma ya vovañ ba yahêvhaviñ nena tem yamiñ êtôm anyô nê ek avômalô nêgê ya lôk nêmbô Kilisi êtôm sêbôk atu ba yahadum aleba lêk.
 21 *Yahamô lôkmala, êñ ma yahamô haviñ Yisu. Ma yahama, êñ ma tem yamô mavi aêñ iyom. 22 Yahamô lôkmala, êñ ma tem yandav ku êñ anêñ anôn la. Ba intu yasopa loñondê yañ sê? Injo. 23 *Aêñ ba auk ju êñ havôv ya. Yahamô haviñ Kilisi, êñ ma mavi anôn hamôn ek nômkama sapêñ ba intu yahapôviñ ek yana. 24 Ma doñtom yahamô lôkmala, êñ ma mavi anôn ek môlô. 25 Aêñ ba yahayala katô nena tem yamô imbiñ môlô ma miñ yana ami ek môlô nundumbak ba lemimmavi esak unim ôêvhaviñ 26 ek môlô nômbôam esak Yisu Kilisi ek malê nena yahamô haviñ môlô hathak loñbô.

27 *Yenañ auk bêñ doñtom iyom nena môlô nô m o batôn oyañ êtôm nê esopa Yisu Kilisi anêñ Abô Mavi. Aêñ ba yahathôk mena yahamô daim ek môlô ma tem yandañô nena môlô umiñ lôklokwañ hathak kapôlômim doñtom lôk uik vovak hathak dahôlômim doñtom iyom ek nobatho Wapômbêñ anêñ Abô Mavi loñ ek avômalô nêñemimbiñ 28 lôk miñ oka hathak nê takatu ba êpôlik ek môlô ami. Êñ ma hik thô nena Wapômbêñ tem nê m môlô bulubiñ ma imbuliñ nê takêñ. 29 *Wapômbêñ hêv anêñ wapôm hadêñ môlô ba ôêvhaviñ. Ma hêv wapôm noja vovañ esak Kilisi aêñ iyom. Ba intu malaiñ takêñ lêk hapôm môlô. 30 Ma yada yahik vovak hathak malaiñ aêñ iyom hatôm atu ba môlô ôyê lo olañô.

2

Avômalô êvhaviñ netauviñ i

* 1:19: 2Ko 1:11 * 1:21: Gal 2:20 * 1:23: 2Ko 5:8 * 1:27: Ep 4:1; 1Te 2:12 * 1:29: Ap 16:19-40 * 2:3: Gal 5:26 * 2:4: 1Ko 10:24 * 2:6-7: Jon 1:1-2,14; 17:5; 2Ko 8:9 * 2:8: Hib 5:8; 12:2 * 2:9: Ap 2:33; Ep 1:20-21; Hib 1:3-4 * 2:10: Lom 14:11 * 2:11: Lom 10:9

1 Aêñ ba nodañô. Kilisi havatho môlônim kapôlômim loñ lôk lahaviñ môlô ba hêv thêvô hadêñ môlô. Ma môlô ô m o haviñ Lovak Matherñ ma Wapômbêñ hêv kapô lôk lahiki hathak môlô. 2 Ba intu môlô sapêñ noja auk doñtom iyom lôk lemimimbiñ am ma nô m o kapôlômim doñtom ek nundum ku doñtom iyom ek yalenmavi êmbôlô yakapôlôñ siñ. 3 *Ma môlô tomtom notaviñ am ba ôñgô anyô vi nena bêñ ek môlô. Ma miñ nundum palon ba nobam amda ami. 4 *Ma miñ lemimimbi môlôda iyom ami. Mi. Lemimimbiñ avômalô vi imbiñ.

Yisu Kilisi hatauviñ i ma Wapômbêñ hêv yani liñ

5 Ma môlô nobalon auk doñtom atu ba Yisu Kilisi havalon aêntêk.
 6-7 *Yanida ma Wapômbêñ ma doñtom yani hatauviñ i aleba yaôna lôk ba hatôm ôpatu ba hamô alañ vibiñ ma habitak hatôm anyô pik. Ma miñ lahabi lôklokwañ ek embalon anêñ loñ atu ba êtôm Wapômbêñ ami.
 8 *Avômalô êyê yani hatôm anyô anôn, ma hatauviñ i ba hasopa Wapômbêñ anêñ abô aleba hama hathak a hatôm anyô kambom anôn.
 9 *Ba intu Wapômbêñ hadô yani hamô vuliñ anôn ek nômkama sapêñ lôk hêv athêñ te atu ba hamôn ek athêñ lôkthô hadêñ yani
 10 *ek avômalô takatu ba ê m o leñ lo pik ma pik kapô lôkthô tem nedañô anêñ athêñ ma nedek veniñdôn lêlô êndêñ yani.
 11 *Ma thêlô sapêñ tem nenañ ende veniñbôlêk nena, “Yisu Kilisi ma Anyô Bêñ” ba lôkmanñiñ ni êndêñ Kamik Wapômbêñ.

Namô êtôm pik anêñ deda

12-13 Aêñ ba yenañ aiyañ lôkma anôn thêlô, môlô nôkô ba nodowaliñ ba nundum

ku ek mólônim bulubiņ ni êyô anêņ daņ. Wapômbêņ da hik mólô kapólômim liņ ba hêv lôklokwaņ hadêņ mólô ek nundum ku takatu ba yani lahaviņ. Sêbôk ba yahamô haviņ mólô ma mólô osopa yenaņ abô. Ma lêk yahatak mólô ma nosopa yenaņ abô takêņ dedaui mavi aêņ iyom.

¹⁴ Ma nôm takatu ba mólô udum ma miņ kapólômim diņdiņ lôk nôkôkam esak ami ¹⁵ *ek numbitak mabuņ lôk anyôla miņ hatôm enaņ mólô bêņ ami. Ma tem mólô nômô êtôm Wapômbêņ anêņ nali mavi êmô avômalô lokbaņ takatu ba idum kambom lomalama malêvôņ êtôm vuliņ hêv deda hadêņ leņ. ¹⁶ *Ma mólô nobaloņ abô lôkmala loņ ek waklavôņ Kilisi hale halêm hathak loņbô ma tem yambôya esak mólô ek injik thô nena lêk yenaņ ku hik anôņ ma miņ yahalaņviņ oyaņ ami. ¹⁷ Mólô ma avômalô ôêvhaviņ ba ôêv mólôda hatôm da hadêņ Wapômbêņ. Betha ik ya vônô ma tem yambitak êtôm waiņ atu ba enġasô halôk da. Êņ ma tem yambôya ba yaleņmavi imbiņ mólô sapêņ. ¹⁸ *Ma mólô aêņ iyom tem nôbôam ba lemimmavi imbiņ ya.

Timoti lo Eaploditus

¹⁹ Anyô Bêņ Yisu anêņ lahaviņ, êņ ma tem yanêm Timoti ba êsôk ek mólô kethêņ. Ma halehalêm ma tem enaņ êndêņ ya esak mólô ek nêm thêvô êndêņ ya. ²⁰ Anyô late miņ hamô haviņ ya ba anêņ auk hatôm Timoti ami ma Timoti iyom. Yani lahiki hathak mólô ba hadum ku lomalama ek eyabiņ mólô mavi anôņ. ²¹ *Ma doņtom avômalô vi ethak leņiņhiki hathak iniņ leņiņhaviņ ma miņ leņhabi hathak Yisu Kilisi anêņ lahaviņ ami. ²² Ma mólôda oyala nena Timoti bôk hik yanida thô ba hêv ya sa hathak ku hanaņ Abô Mavi bêņ hatôm amena hathak hêv lambô sa. ²³ Aêņ ba yahêv yamaleņ ek yaņġê nena malê intu tem êpôm ya vêm ka yanêm yani ba êsôk kethêņ ek êņjê mólô. ²⁴ Ma doņtom yahêvhaviņ nena yada tem yasôk kethêņ ek yaņġê mólô imbiņ.

²⁵⁻²⁶ *Mólô bôk ôêv Eaploditus halêm hadêņ ya ek nêm ya sa. Yani hatôm yenaņ

aiyaņ atu ba yai adum ku vovak haviņ i. Ma doņtom yani lamalaiņ lôk lahiki hathak mólô ek malê nena mólô bôk olaņô abô hathak yani hapôm lijiņ. Ba intu tem yanêm ôpêņ imbiņ ba êsôk ek mólô. ²⁷ Avanôņ, yani bôk hapôm lijiņ ba hadum ek ema, ma doņtom Wapômbêņ hêv la ek yani. Ma miņ hêv la ek yani iyom ami. Mi. Hêv la ek ya haviņ ek malê nena hadô malaiņ bêņ anôņ êpôm ya. ²⁸ Aêņ ba yahapôviņ ek yanêm yani ba êsôk ek mólô ôņġô yani esak loņbô ek lemimmavi ma tem yakapólôņ êndôk biņ. ²⁹⁻³⁰ Ba intu noja yani thô esak Anyô Bêņ anêņ athêņ lôk lemimmavi anôņ. Yani habobo ema esak Kilisi anêņ ku ma miņ havalôņ anêņ lôkmala loņ ami ek hêv ya sa ek malê nena mólô ômô loņ buyaņ ba miņ hatôm ami. Aêņ ba nônem athêņ bêņ êndêņ ñê takatu ba êtôm yani.

3

Yisu ma thêthôņ anêņ ôdôņ

¹ Aiyaņ thêlô, yenaņ abô lêk habobo êyô anêņ daņ. Ma alalô ma Anyô Bêņ anêņ avômalô ba intu yahanaiņ nena lemimmavi. Yahato abô takêņ hadêņ mólô hathak loņbô ma miņ yakapólôņ hagiap ami ek yanêm mólô sa.

² Mólô noyabiņ am ek ñê takatu ba idum kambom hatôm avuņ yatap ba enġothe anyô leņviņkupik mayaliv ek nimbitak êtôm Wapômbêņ anêņ nali. ³ *Alalô ma ñê takatu ba Wapômbêņ anêņ Lovak Matheņ hêv lôklokwaņ ek nanêm yeņ. Alalô ma ñê takatu ba abô i hathak Yisu Kilisi iyom ma miņ aêvhaviņ leņviņkupik iniņ nômkama ami. Ba intu alalô ma hatôm ñê takatu ba bôk anġothe kupik anôņ.

⁴ *Odaņô, yahamôņ ek ñê takatu ba êbô i hathak nômkama leņviņkupik. Ba intu nômkama leņviņkupik hatôm nêm alalô sa, êņ ma tem yada yamô mavi anôņ. ⁵ *Wak bahêvi ba lahavulô ma enġothe yenaņ kupik. Ya ma anyô Israel ba yahabitak anêņ Benjamin anêņ lukmuk. Yahanaiņ abô Hiblu palapa hatôm wakatik lo

* **2:15:** Dan 12:3 * **2:16:** Plp 1:10; 1Te 2:19 * **2:18:** Plp 3:1; 4:4 * **2:21:** 2Ti 4:10 * **2:25-26:** Plp 4:18
* **3:3:** Lom 2:29 * **3:4:** 2Ko 11:21 * **3:5:** Luk 1:59; Ap 23:6; 2Ko 11:22 * **3:6:** Ap 8:3

wakamik. Ya ma Palisi te ba yahasopa Palisi iniŋ abô majan mavi anôŋ. ⁶ *Ma ya vovaŋ ek yasopa Wapômbêŋ aleba yahabuliŋ yanida anêŋ avômalô êvhaviŋ bêŋ anôŋ. Ma ya anyô thêthôŋ anôŋ ba miŋ yahabuliŋ balabuŋ la ami.

⁷ *Ma doŋtom yahayê nôŋ mavi takêŋ nena nôŋ oyaŋ ek yahasopa Kilisi. ⁸ Avanôŋ! Yahayê nôŋkama mavimavi takatu ba hamô pik nena nôŋ oyaŋ haviŋ. Nôŋ mavi anêŋ dôêŋ ma yambitak yenaŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ anyô. Ba intu yahavôliŋ yadômiŋ hadêŋ nôŋkama pik mavi takêŋ ba yahayê hatôm siŋusik ek yanja Yisu Kilisi ⁹ *ba yamô imbiŋ yani. Yahêvhaviŋ Kilisi iyom ba intu Wapômbêŋ hadum ba yahabitak anyô thêthôŋ. Ma miŋ yada yenaŋ ku yahasopa balabuŋ ba yahabitak anyô thêthôŋ ami. ¹⁰ *Yalenhaviŋ yayala Kilisi avanôŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ atu ba hadum ba Yisu haviyô hathak loŋbô. Ma yalenhaviŋ yanja anêŋ malaiŋ lomaloma ek yama imbiŋ yani ¹¹ ek yapôm loŋôndê atu ba tem yambiyô esak loŋbô ênjêk ŋama.

Nadaŋviŋ lôklokwaŋ

¹² *Miŋ noson nena lêk yahayala Kilisi katô anôŋ ba yenaŋ ku lêk hayô anêŋ daŋ ami. Mi. Kilisi bôk havalonŋ ya loŋ ba yahalanviŋ ek yambalonŋ nôŋ takatu ba Kilisi havalonŋ loŋ ek nêŋ êndêŋ ya. ¹³ Aiyaŋ thêlô, miŋ yahavalonŋ nôŋ êŋ ami denaŋ. Aêŋ ba yahapôviŋ ba yahathôŋ nôŋkama bô paliŋ ma yahato yabaheŋ ek yanja nôŋkama takatu ba hamô unjôv. ¹⁴ *Yahalanviŋ lôklokwaŋ ek yayô unjôv ek yanja vuli atu ba Wapômbêŋ tem endam ya ek yamô imbiŋ yani êmô malak leŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ ek malê nena yahêvhaviŋ Yisu Kilisi.

¹⁵ *Aêŋ ba alalô vi ma ŋê talaŋ ba nabalonŋ auk êŋ loŋ. Ma doŋtom môlô doho owa auk yaŋda, êŋ ma tem Wapômbêŋ injik auk thêthôŋ thô êndêŋ môlô. ¹⁶ Aêŋ ba alalô

nasopa auk takatu ba bôk avalonŋ yôv. Êŋ ma nômbêŋ.

¹⁷ *Aiyaŋ thêlô, môlô kapôlômim doŋtom ba nosopa yaveŋgwam. Ma avômalô vi atu ba esopa yêlô veŋŋgwam, nutitiŋ ŋê takêŋ iniŋ bôk lo loŋ ba nosopa. ¹⁸ Bôk yahanaŋ lôbôlôŋ ma lêk yahanaŋ hathak loŋbô lôk yamaleŋ thôk nena avômalô bêŋ anôŋ lêk ik vovak hathak Kilisi anêŋ a. ¹⁹ *Thêlôniŋ Anyô Bêŋ ma thethaŋak. Thêlô ethak idum kambom lomaloma takatu ba hêv mama, ma doŋtom êbôï hathak. Ma thêlô ethak leŋŋhabi nôŋ pik iyom. Ku takêŋ anêŋ anôŋ tem imbuliŋ i. ²⁰ *Ma doŋtom alalôaniŋ malak ôdôŋ ma hamô malak leŋ ba intu alalô ayabiŋ ek Anyô Bêŋ Yisu Kilisi endelêm ek nêŋ alalô bulubiŋ. ²¹ *Ôpêŋ tem enja anêŋ lôklokwaŋ ek injik alalôaniŋ kupik pulusikna liliŋ ba nambitak êtôm yanida anêŋ kupik lôkmaŋgiŋ. Hathak lôklokwaŋ êŋ ma yani tem êndô nôŋkama sapêŋ êmô yani vibinŋ.

4

¹ *Aêŋ ba yenaŋ aiyaŋ lôkma anôŋ, nosopa yenaŋ abô takêŋ ba numiŋ lôklokwaŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ. Môlô ma hatôm yenaŋ kuluŋ kêkêlô atu ba yahawa hatôm ku anêŋ vuli. Ba yahêk lêlê ek yaŋgê môlô yenaŋ avômalô takatu ba yalenhaviŋ hathak.

Pol hik loŋôndê auk mavi thô

² Yuodia lo Sintike, mamu ma avi ôêvhaviŋ Anyô Bêŋ. Ba intu yahanaŋ hik mamu liŋ nena notak auk ôkôkam ma nobalonŋ kapôlômim doŋtom iyom. ³ *Aêŋ ba yenaŋ aiyaŋ atu ba humiŋ lôklokwaŋ hathak ku êntêk êŋ haviŋ ya, yahanaŋ hadêŋ o nena nêŋ avi ju êntêk êŋ sa. Thai ethak idum ku lôklokwaŋ haviŋ ya ek enaŋ Abô Mavi haviŋ Klemen lôk yenaŋ ŋê ku vi atu ba yêlô adum ku haviŋ i. Nê takêŋ iniŋ athêŋ hêk kapya lôkmalâ.

⁴ Môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô ba lemimmavi wak nômbêŋ intu sapêŋ. Aêŋ ba yanaŋ esak loŋbô nena lemimmavi.

* **3:7:** Mat 13:44-46 * **3:9:** Lom 3:21-22 * **3:10:** Lom 6:3-5; 8:17 * **3:12:** 1Ti 6:12,19 * **3:14:** 1Ko 9:24
 * **3:15:** 1Ko 2:6 * **3:17:** 1Ko 4:16 * **3:19:** Lom 16:18 * **3:20:** Ep 2:6,19 * **3:21:** 1Ko 15:28,42-53 * **4:1:**
 1Te 2:19-20 * **4:3:** Luk 10:20 * **4:5:** Hib 10:25; Jem 5:8-9 * **4:6:** Mat 6:25-34; Kol 4:2

5 *Yalenhaviñ avômalô lôkthô nêgê môlô nena avômalô ômô malinjaô. Anyô Bêñ anêñ endelêm lêk habobo. 6 *Ma wak nômbêñ intu noteñ mek ba nonañ lemim-mavi êndêñ Wapômbêñ lôk nonañ injik yani liñ esak môlônim lemimhaviñ. Ma miñ kapôlômim daluk ami. 7 *Môlô ma avômalô ôêvhaviñ Yisu Kilisi ba intu Wapômbêñ anêñ labali atu ba hayô siñ ba halelope tem eyabiñ môlônim auk lôk kapôlômim.

8 Aiyañ thêlô, yenañ abô lêk habobo anêñ dañ. Aêñ ba nobaloñ kobom takêntêk êñ loñ. Kobom avanôñ lôk nômô batôñ oyañ ma nômô thêthôñ lôk nômô mabuñ lôk bôk lo loñ nundum avômalô kapôlôñiñ mavi esak lôk malemimkilik esak nosopa auk mavi. Kobom takêntêk intu hadum ba avômalô sapêñ êyê nena mavi ba lenjiñmavi anôñ. 9 *Nôm takatu ba yahik thô lôk yahanañ ba môlô olañô lôk ôyê yahadum intu nosopa. Ma Wapômbêñ anyô yôhok anêñ ôdôñ da tem êmô imbiñ môlô.

Pol hêv lamavi hadêñ avômalô Pilipai

10 Yalenmavi anôñ hathak Anyô Bêñ. Lêk ma môlôda uik unim auk liñ ba ôêv ya sa. Yahayala nena sêbôk ma môlô lemimhabi ya, ma donjom lonjondê atu ba nônem ya sa ma mi. 11 Malêla takatu ba hapôm ya, êñ ma yalenmavi iyom. Auk êñ intu yahayala ba miñ nosoñ nena ya nômkama mi ba intu yahanañ abô êntêk ami. 12 Ya anyô lôkmanjiñ mena ya anyô thavuthiñ, yalenviyak mena yahama kisi, ya anyô nômkama bêñ mena ya anyô nômkama mi, auk takêñ bôk hapôm ya lôbôlôñ ba yahayala katô anôñ ba intu miñ nômbêñ ami. 13 *Kilisi anêñ lôklokwan iyom intu havalon ya loñ ba hêv malaiñ takêntêk vê hêk ya.

14 Ma donjom malaiñ takatu ba hapôm ya ma môlô lêk udum kobom mavi ba lemimhikam hathak ya ba ôêv ya sa. 15 *Yalenhabi môñ anôñ sêbôk atu ba yahanañ Abô Mavi bêñ hadêñ môlô avômalô Pilipai. Vêm ma yahatak môlônim plovins Masedonia ba yaha ma môlô Pilipai iyom ôêv da ek hêv ya sa ma nê êvhaviñ ôdôñ

yañ miñ idum aêñ ami. Môlôda intu oyala ku êñ. 16 Ma yahamô Tesalonaika ma môlô ôêv ya sa vêm ma môlô ôêv ya sa hathak lonjô. 17 Ma donjom miñ yamalenkilik hathak môlônim da lomaloma ami. Mi. Yamalenkilik hathak ku atu ba halumbak ba hadum Wapômbêñ lamavi anôñ hadêñ môlô. 18 Môlônim da takatu ba Eaploditus hêv hadêñ ya ma lêk hayô abôlêk siñ ba halelope ba intu miñ lemim-malaiñ ami. Da takêñ ma hatôm da ôv mavi ba Wapômbêñ hawa lôk lamavi. 19 Ma yenañ Wapômbêñ tem eyabiñ môlô esak anêñ lôkmanjiñ atu ba hamô Yisu Kilisi kapô. 20 Aêñ ba nanêm alalôaniñ Kamik Wapômbêñ anêñ athêñ lôkmanjiñ esak lenj êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Avanôñ.

Pol hanañ wاكلêvôñ hadêñ avômalô Pilipai

21 Nônêm yalenmavi êndêñ avômalô mathenj lôkthô esak Yisu Kilisi anêñ athêñ. Ma nê êvhaviñ takatu ba êmô haviñ ya êv iniñ lenjiñmavi hadêñ môlô haviñ. 22 Avômalô mathenj lôkthô êv iniñ lenjiñmavi hadêñ môlô. Ma nê takatu ba idum ku hamô Sisa anêñ unyak êpôviñ ek nênem lenjiñmavi êndêñ môlô imbiñ.

23 Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ wapôm eyabiñ môlô dahôlômim.

* 4:7: Ais 26:3; Jon 14:27; Kol 3:15 * 4:9: Lom 16:20

* 4:13: 2Ko 12:10 * 4:15: 2Ko 11:9

Kapya atu ba Pol hato hi Kolosi Abô môn

Pol hato kapya êntêk hadêñ avômalô êvhaviñ anêñ Kolosi. Pol miñ bôk hi Kolosi ami. Ma donjom Epaplas bôk hamô Epesus ba halanô Pol anêñ abô ba hêvhaviñ. Êñ ma hawa Abô Mavi êñ ba hi hanañ bêñ hadêñ avômalô Kolosi.

Kêdônwaga abôyan êv auk lokban hadêñ avômalô êvhaviñ anêñ Kolosi. Ba intu Pol hato ek epesan iniñ auk lôk embatho iniñ êvhaviñ loñ.

Hamô koladôn ma hato kapya êntêk hadêñ 60 AD la.

Pol hanañ anêñ lamavi

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anêñ aposel hathak Wapômbêñ da anêñ lahaviñ lôk alalôaniñ aiyañ Timoti, yai ato kapya êntêk ² hadêñ avômalô mathen takatu ba êmô majan anêñ Kolosi. Mólô ma yêlôaniñ aiyañ takatu ba ômô haviñ Kilisi.

Alalôaniñ Kamik Wapômbêñ anêñ wapôm lôk labali êmô imbiñ mólô.

Mek lenjñmavi hathak avômalô Kolosi

³ *Yêlô aten mek ma athak anan lenjñmavi wak nômbêñ intu hathak mólô hadêñ Wapômbêñ, alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ Lambô ⁴⁻⁵ *ek malê nena bôk alanô nena mólô ôêv malemim ek nôm mavi takatu ba Wapômbêñ bôk hapôpêk yôv ek mólô hêk malak lenj. Mólô bôk olanô abô hathak nôm mavi takên yôv halôk Wapômbêñ anêñ Abô Mavi atu ba avanôn. Aên ba yêlô alanô nena mólô ôêvhaviñ Yisu Kilisi lôklokwan ba lemimhaviñ avômalô mathen lôkthô. ⁶ Abô Mavi êñ bôk halêm ek mólô ma lêk hik anôn ba hêv liñsin haveñ pik lôkthô. Hatôm atu ba bôk hadum hadêñ mólô hadêñ wak atu ba olanô lôk oyala abô avanôn hathak Wapômbêñ anêñ wapôm aleba lêk. ⁷ *Epaplas bôk hadôn

mólô hathak abô êñ yôv. Yani ma yêlôaniñ aiyañ ba hadum ku haviñ yêlô ma yêlô lenjñhaviñ yani. Yani ma Kilisi anêñ anyô ku majan te ek hêv mólô sa. ⁸ Ma bôk hanañ hadêñ yêlô hathak mólônim lemimhaviñ takatu ba Lovak Mathen hêv.

⁹ *Waklavôn abô êñ hayô ek yêlô ma miñ atak mek ek mólô ami. Ma athak aten mek ek Wapômbêñ anêñ Lovak Mathen nêk auk lomaloma êndên mólô ek noyala Wapômbêñ anêñ lahaviñ katô. ¹⁰ Yêlô aten mek êñ ek mólô nômô êtôm Anyô Bêñ anêñ lahaviñ ek indum yani lamavi esak nômbêñ atu ba mólô udum. Êñ ma tem unim ku mavi lomaloma injik anôn lôk auk hathak Wapômbêñ tem indumbak bêñ. ¹¹ *Ma embatho mólô loñ esak lôklokwan lôkthô atu ba halêm anêñ yanida anêñ lôklokwan lôkmanjñ ek malain la hapôm mólô, ma numiñ lôklokwan lôk nômô malinjaô. ¹² *Ma nômbôam ba nônêm lemimmavi êndên Kamikbêñ. Yani hêv athên hadêñ mólô ek noja unim sam imbiñ avômalô mathen takatu ba êmô anêñ loñ deda. ¹³ *Yani hawa alalô vê hêk momaniniñ anêñ lôklokwan ba hadô alalô hamô Namalô anêñ loñ lôkliñyak kapô. Yani lahaviñ Namalô êñ ba ¹⁴ *Namalô êñ iyom intu hêv alalôaniñ kambom vê ba halate alalô hale yainj.

Kilisi hamô nômkama lôkthô vuliñ

¹⁵ *Kilisi hawa Wapômbêñ atu ba anyôla miñ hatôm ênjê ami anêñ dahô. Yani ma Wapômbêñ nakadun môn ba hamô vuliñ ek nômkama lôkthô atu ba Wapômbêñ hapesan. ¹⁶ Hathak Kilisi ma Wapômbêñ hapesan nômkama lôkthô anêñ lenj lo pik, vi ma hatôm nagê ma vi ma miñ hatôm nagê ami hatôm anela lôk iniñ avaka ma iniñ nê bêñbêñ lôk lôklokwan takatu ba hêk kapô. Hapesan nômkama lôkthô hathak Kilisi ek nêk athên bêñ êndên yani. ¹⁷ *Kilisi hamô hamôn vêm ka nômkama lôkthô habitak. Ma havalonj nômkama lôkthô loñ ba intu êmô tiñiñ. ¹⁸ *Yani bôk hadum ba

* **1:3:** Ep 1:15-16 * **1:4-5:** Ep 1:15; 1Pi 1:4 * **1:7:** Kol 4:12; Plm 23 * **1:9:** Ep 1:16-17 * **1:11:** Ep 1:19; 3:16 * **1:12:** Ep 1:11,18 * **1:13:** Luk 22:53; Ep 2:2 * **1:14:** Ep 1:7 * **1:15:** Jon 1:18; 2Ko 4:4 * **1:17:** Jon 1:1; 8:58 * **1:18:** Ap 26:23; Ep 1:22-23; ALK 1:5

avômalô ôdônġ êvhaviġ lôkthô ibitak ba intu hamô hatôm avômalô êvhaviġ lôkthô iniġ wakadôk. Ma thêlô ma yani liġkupik. Yani ma anyô mônġ atu ba haviyô anêġ ŋama ek avômalô ŋama lôkthô ba intu hamô vuliġ ek nômkama lôkthô. ¹⁹ *Wapômbêġ lamavi ek anêġ auk lôkmala lôkthô hamô Namalô kapô. ²⁰ *Hathak Kilisi Wapômbêġ hapôpêk loġôndê ek etauviġ nômkama sapêġ anêġ leġ lo pik ek nêmolô labali imbiġ yani. Hadum nômolô êġ hathak Kilisi anêġ thalaleġ atu ba haŋgasô hathak a.

²¹ *Sêbôk ma môlô ômolô daimbô ek Wapômbêġ. Ba udum kambom lomaloma ba intu unim auk hapôlik hathak yani. ²² *Ma doġtom lêk hathak Kilisi anêġ ŋama liġkupik, hatauviġ môlô ek nômolô labali imbiġ yani lôk matheġ ma mabuġ lôk kambom mi êġġek yani ma. ²³ Aêġ ba nobaloġ unim ôêvhaviġ loġ ba numiġ lôklokwaġ ek miġ nupu ami. Ma nômolô malemim ek nômolô mavi takatu ba Abô Mavi hik thô ma miġ notak ami, êġ ma tem nôpôm mek mavi takêġ. Môlô bôk olaġô Abô Mavi êġ yôv. Ma bôk enaġ bêġ hadêġ avômalô pik luvuluvu. Ya Pol intu, Abô Mavi êġ anêġ anyô ku.

Pol hêv avômalô matheġ sa

²⁴ Ma lêk yaleġmavi hathak vovaġ takatu ba hapôm ya ek nêmolô sa. Kilisi bôk hawa vovaġ vi, aêġ ba anêġ avômalô êvhaviġ tem neja vovaġ êġ vi imbiġ. Thêlô ma yani liġkupik ma vovaġ êntêk ba yahawa hêv Kilisi anêġ liġkupik sa ek vovaġ sapêġ atu ba Kilisi hawa ni êyô anêġ daġ. ²⁵ *Wapômbêġ hêv ku hadêġ ya ba yahabitak avômalô êvhaviġ iniġ anyô ku ek yanaġ anêġ abô lôkthô bêġ êndêġ môlô avômalô loġ buyaġ. ²⁶ *Abô êġ ma abô lôk kup ba bôk havuġi hêk loġ kapô ek avômalô bôsêbôk bôlada halêm ba halêm. Ma doġtom lêk hik thô halêm yaiġ ek anêġ avômalô matheġ. ²⁷ Wapômbêġ lahaviġ thêlô neyala abô lôk kup êġ. Ma abô lôk kup êġ ma abô lôkmaġġi anôġ atu ba habitak ek nêmolô môlô avômalô loġ buyaġ

sa hatôm hêv avômalô Israeġ sa. Ma abô lôk kup êġ ma aêntêk. Kilisi hamô môlô ŋê loġ buyaġ kapô ba intu ôêv malemim ek nômolô Kilisi anêġ lôkmaġġi kapô. ²⁸ Aêġ ba intu yêlô anaġ Kilisi bêġ hadêġ avômalô sapêġ. Yêlô adôġ lôk anaġ abô lôklokwaġ hathak auk mavi sapêġ ek thêlô lôkthô nimbitak ŋê mabuġ anôġ imbiġ Kilisi ek ini nêmolô Wapômbêġ ma. ²⁹ *Ba intu yahadum ku bêġ lôk vovanik hathak Kilisi anêġ lôklokwaġ atu ba hadum ku bêġ hamô yakapôlôġ.

2

¹ Yaleġhaviġ môlô noyala nena yahadum ku lôk vovanik bêġ ek môlô lôk avômalô Laodisia lôk avômalô êvhaviġ lôkthô atu ba miġ bôk êyê ya ami. ² Yahadum ku êġ ek yambatho môlô lôkthô kapôlômolô loġ ek nosak doġtom lôk lemimbiġ am ek noja auk lôkmaġġi sapêġ ek noyala Wapômbêġ anêġ auk atu ba havuġi katô. Auk êġ ma Kilisi da. ³ *Ma auk lôkmaġġi lôk auk bêġ sapêġ havuġi hamô yani kapô hatôm payeġ mavi ek nêmolô alalô sa.

⁴ *Yahanaġ abô takêġ ek anyôla miġ êmbôv môlônim auk esak abô lêlêyaġ mavi la ba esau môlô ami. ⁵ *Miġ yahamô haviġ môlô ami, ma doġtom yadahôlôġ hamô haviġ môlô. Ma yahayê môlô ômolô thêthônġ mavi ba ôêvhaviġ Kilisi lôklokwaġ ba intu yaleġmavi anôġ.

Lôkmala lukmuk

⁶ Bôk owa Yisu Kilisi hatôm unim Anyô Bêġ yôv. Ba intu nômolô imbiġ yani aêġ iyom. ⁷ *Numiġ lôklokwaġ êtôm alokwaġ lôk ŋgalôk ma nodav unim ôêvhaviġ êyômolô yani ek unim ôêvhaviġ imbitak lôklokwaġ êtôm atu ba bôk êdônġ môlô. Ma nômolô lemimmavi êndêġ Wapômbêġ êtôm ŋaġ hasôv halôk bôġ.

⁸ Noyabiġ am dedauiġ mavi ek avômalô vi miġ nesau môlô esak auk pik lôk abô takatu ba hayovak oyaġ ami. Ôêvhaviġ iniġ abô ma hatôm etak o halôk kola kapô. Thêlô ewa auk takêġ halêm anêġ auk bô lôk ŋgôk takatu ba eyabiġ pik ma miġ Kilisi

* **1:19:** Kol 2:9 * **1:20:** Ep 1:10 * **1:21:** Lom 5:10; Ep 2:12 * **1:22:** Lom 5:10; Ep 5:27 * **1:25:** Ep 3:2,7-8
 * **1:26:** Lom 16:25-26; Ep 3:5,9 * **1:29:** Ep 3:7,20; Plp 4:13 * **2:3:** 1Ko 1:24,30 * **2:4:** Lom 16:18 * **2:5:** 1Ko 5:3
 * **2:7:** Ep 3:17 * **2:9:** Jon 1:14,16

ami ⁹ *ek malê nena Wapômbêñ anêñ auk lôkmala sapêñ hamô Kilisi liñkupik kapô. ¹⁰ *Yani hamô vuliñ ek lôklokwañ lôk athêñ bêñ lôkthô. Mólô ômô haviñ yani ba intu Wapômbêñ hêv anêñ lôkmala hadêñ mólô ba lôkmala êñ intu hançasô hayô mólô vôv. ¹¹ *Ma tabô engothe kupik hik anôñ hamiñ mólô takatu ba ôêvhaviñ Kilisi. Miñ engothe kupik hathak bahenñ ami. Mi, Kilisi da hadum ku hêk mólô kapôlômim ba hadabêñ mólônim kapôlômim bô vê. ¹² *Ba uthik ñañ ma Wapômbêñ halav mólô haviñ Kilisi. Ma hathak unim ôêvhaviñ Wapômbêñ anêñ lôklokwañ atu ba hik Kilisi liñ ma hik mólô liñ haviñ.

¹³ *Sêbôk atu ba Kilisi miñ hançothe kapôlômim bô vê ami dena, ma kapôlômim bô êñ havalon mólô loñ ba udum kambom lomalama lôk ômô hatôm ñê ñama. Êñ ma Wapômbêñ hêv unim kambom sapêñ vê ba hadum ba ômô lôkmala haviñ Kilisi. ¹⁴ *Sêbôk ma alalô leñiñdônñ kôtônñ ba abuliñ abô balabuñ ba intu tem injik i liliñ ba nêv vovañ êndêñ alalô. Ma donçtom Wapômbêñ hamiñ abô balabuñ anêñ vovañ takêñ loñ siñ ba hik loñ hathak a haviñ Kilisi. ¹⁵ Ma hathak Kilisi anêñ ñama hathak a, ma Wapômbêñ hamô ngôk bêñbêñ lôk ngôk lôk athêñ lu ba hêv iniñ nômkama vovak vê. Vêv ma halom thêlô ba hi hadô hamiñ avômalô malenñ ma hêv mama bêñ hadêñ thêlô.

Abô hathak ñê pik iniñ balabuñ

¹⁶ *Aêñ ba ñê doho etatale mólô hathak nôv takatu ba oañ lo unum ma waklavônñ ôêv yeñ lo waklavônñ ayônñ lukmuk ma waklavônñ Sabat, êñ ma miñ nodañô iniñ abô ami.* ¹⁷ *Nôm takêñ lôkthô ma yaôna ma hatôm dahô atu ba halêv hamônñ ek alalô nagê vêvama ka miñ nôv anônñ embenñ yam. Ma nôv anônñ êñ ma Kilisi da. ¹⁸ Avômalô doho esopa iniñ auk bô ba eban i oyañ hathak iniñ kobom êv yeñ. Thêlô enañ nena thêlô etauviñ i ba esopa iniñ niaviñ takatu ba êyê ba intu

êv yeñ hathak aña. Miñ notak i ek netatale mólô ba nêv unim vuli mavi vê ami. ¹⁹ *Ñê êñ miñ evalon Kilisi atu ba hatôm leñviñkupik anêñ wakadôk loñ ami. Leñviñkupik êñ ma ñê êvhaviñ Kilisi. Ma hathak hayabiñ leñviñkupik êñ lôkthô dedaun mavi ek nimbitak lôklokwañ ba nedahaliñ i mavi ma nindumbak esak lôklokwañ atu ba Wapômbêñ hêv.

²⁰ *Mólô bôk oma yôv haviñ Kilisi ba intu ngôk takatu ba eyabiñ pik êntêk ma miñ eyabiñ mólô ami. Ma osopa pik anêñ balabuñ hatôm pik hayabiñ mólô dena eka? ²¹ Pik anêñ balabuñ hanañ nena, “Miñ ombalon ami! Miñ nonçwañ ami! Miñ ôsôm ami!” ²² *Balabuñ takêñ halêv anêñ avômalô pik iniñ auk lôk iniñ abô takatu ba êdônñ ba enañ hathak nôv takatu ba añ lo anum iyom vêv ma mi. ²³ Ñê takatu ba êdônñ balabuñ takêñ eson nena balabuñ êñ ma auk mavi ek nêv avômalô sa ek nêv yeñ lôk nêv vovañ êndêñ leñviñkupik ek indum Wapômbêñ lamavi. Ma donçtom mi, balabuñ takêñ miñ hatôm nêv avômalô sa ek netak iniñ thethañak ami.

3

Alalô aviyô ba awa lôkmala haviñ Kilisi

¹ *Aêñ ba Wapômbêñ bôk hik mólô liñ haviñ Kilisi ba ômô lôkmala. Ma lêk Kilisi hamô Wapômbêñ bañ vianônñ hamô malak leñ. Ba intu nôv lêlê esak nômkama malak leñ iyom. ² *Ma nôv auk esak nômkama vuliñ, ma miñ nômkama pik ami. ³ Mólô bôk oma yôv ba unim lôkmala hakopak hamô haviñ Kilisi atu ba hadahaliñ haviñ Wapômbêñ. ⁴ Kilisi ma mólônim lôkmala ba anêñ waklavônñ endelêv ma tem nôlêv yañ imbiñ yani lôk anêñ lôkmanñiñ.

⁵ *Aêñ ba unçwik kambom pik sapêñ atu ba hamô mólô kapôlômim vônô: sek waliliñ lôk auk lônçônñ ma thethañak lôk leñiñhaviñ kambom lôk malenñkilik hathak nômkama. Malenñkilik ma hatôm êv yeñ hathak ngôk. ⁶ Avômalô leñiñdônñ kôtônñ

* **2:10:** Ep 1:21-22 * **2:11:** Lom 2:29 * **2:12:** Lom 6:4 * **2:13:** Ep 2:1,4-5 * **2:14:** Ep 2:14-16; 1Pi 2:24
 * **2:16:** Lom 14:1-13 * **2:16:** ‘Sabat’ ma abô Hiblu ma anêñ ôdônñ nena, ‘Waklavônñ neja lovak.’ * **2:17:** Hib 8:5
 * **2:19:** Ep 2:21; 4:16 * **2:20:** Gal 4:3,9; 1Ti 4:3 * **2:22:** Mat 15:9 * **3:1:** Mak 12:36; 16:19; Ep 1:20 * **3:2:** Mat 6:33 * **3:5:** Lom 6:6,11; Ep 4:19; 5:3-6

intu ethak idum nô m takêñ ba intu tem nêpôm Wapômbêñ anêñ lamanin. ⁷ Sêbôk ma môlô ômô aêñ ba osopa loñôndê kambom takêntêk haviñ. ⁸ *Ma doñtom lêk ma notak kambom sapêñ atu ba hamiñ môlô kapôlômim aêntêk: lemimmaniñ lôk lemimñaña ma kapôlômim kambom lôk onañ abôma hathak avômalô vi lôk onañ abô kambom. ⁹ *Môlô bôk otak kapôlômim bô lôk anêñ kambom lomaloma yôv. Ba intu miñ nonañ abôyañ êndêñ môlôviyañ ami. ¹⁰ *Ma lêk owa kapôlômim lukmuk. Ma wak nômbêñ intu ma Wapômbêñ atu ba hapesañ kapôlômim lukmuk êñ hadum ek imbitak êtôm yanida anêñ dahô ek noyala yani mavi anôñ. ¹¹ *Ba intu avômalô takatu ba bôk ewa kapôlôñin lukmuk yôv, lôkthô ma êtôm doñtom iyom. Avômalô Israêl lôk avômalô loñ buyañ, ma vi atu ba engothe kupik lôk vi atu ba miñ engothe ami, ma vi atu ba ñê kamun lôk vi atu ba alonañ anôñ, ma vi atu ba êmô alañsi vibiñ lôk vi atu ba idum ida iniñ ku, lôkthô êtôm doñtom iyom. Kilisi intu bêñ ek nômbêñ takêñ lôkthô ba hamô haviñ alalô sapêñ.

¹² *Wapômbêñ lahaviñ môlô ba bôk habi bañ hayô hêk môlô ek numbitak anêñ avômalô mathen. Ba intu numbuliv am siñ esak kobom leñihiki hatôm vovañ halin anyô lôk nundum mavi êndêñ anyô yañ ma notauviñ am ba nô mô labalina lôk malinyaô. ¹³ *Ma anyô te hawa auk lokbañ hathak yañ ma embalon kapô loñ. Ma malem thêlêv hathak anyô yañ ma otak anêm kapôlôm kambom êñ. Anyô Bêñ bôk hêv anêm kambom vê yôv, ba intu undum aêñ iyom. ¹⁴ *Ma ôkôk leñihaviñ êyôngêk nô m takêñ vôv. Leñihaviñ havalon lôkthô loñ majañ anôñ.

¹⁵ *Môlô lôkthô bôk othak doñtom ba ubitak Kilisi anêñ liñkupik doñtom ba halam môlô ek nô m yôhok imbiñam. Ba intu notak Kilisi anêñ yôhok ek eyabiñ môlô kapôlômim. Ma nô nê m lemimmavi êndêñ Wapômbêñ wak nômbêñ intu sapêñ.

¹⁶ *Nômbôlô Kilisi anêñ abô êmô kapôlômim siñ ek nôndôñ lôk ungwik auk mavi sapêñ thô imbiñ am. Nô nê m yeñ atu ba hêk Wapômbêñ anêñ kapy a yeñ lôk yeñ mathen lôk yeñ atu ba Lovak Mathen hêv ek nô nê m lemimmavi êndêñ Wapômbêñ êndôk kapôlômim. ¹⁷ *Nômkama lôkthô atu ba môlô udum ba onañ ma nundum lôkthô esak Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ athêñ. Ma hathak yani ma nô nê m lemimmavi êndêñ Kamik Wapômbêñ.

Pol anêñ abô hadêñ ñê mathen lodôñlodôñ

¹⁸ *Môlô avi lôk anyô, nô mô unim anyô vibiñ. Êñ ma mavi ek avi atu ba hasopa Anyô Bêñ.

¹⁹ *Ma môlô anyô, lemimimbiñ vônimi ma miñ nosañ i ami.

²⁰ *Ma môlô avômena, nôwê lemami lo lemtami iniñ abô sapêñ vibiñ. Nô m êñ hadum Anyô Bêñ lamavi.

²¹ *Ma môlô lami miñ nosañ i kakapuk ami, êñ ma tem undum nalumi maleniñ tiyamtiyam.

Pol anêñ abô hanañ hadêñ ñê ku lôk anêñ alañsi

²² *Ma môlô vi atu ba lôk alañsi, nôwê unim alañ iniñ abô sapêñ vibiñ. Ma unim alañ hamô mena mi la, ma nundum iniñ ku dedauñ mavi. Ma miñ nundum unim ku mavi êndêñ wak takatu ba yani hamô ek nê m lamavi êndêñ yani iyom ami. Mi, nôkô ek Anyô Bêñ ba nundum unim ku sapêñ lôk kapôlômim. ²³ Ba intu ku alêla takatu ba udum ma nundum lôk kapôlômim êtôm udum Anyô Bêñ anêñ ku ma miñ ñê pik iniñ ami. ²⁴ Êñ ma oyala nena ku takatu ba udum ek unim anyô bêñ, êñ ma Anyô Bêñ Kilisi anêñ ku ba lemimimbi nena tem injik ku anêñ vuli sam êndêñ môlô.

²⁵ *Ma doñtom opalêla takatu ba idum kambom ma tem neja kambom êñ anêñ vuli viyañ. Wapômbêñ hathak hadum aêñ hadêñ avômalô lôkthô ba miñ lahavi iniñ athêñ ami.

* **3:8:** Ep 4:25-29; 5:4 * **3:9:** Ep 4:22,25 * **3:10:** Ep 4:24 * **3:11:** Gal 3:28 * **3:12:** 1Pi 2:9 * **3:13:** Ep 4:2,32 * **3:14:** Lom 13:8-10 * **3:15:** 1Ko 12:27; Ep 4:4; Plp 4:7 * **3:16:** Ep 5:19 * **3:17:** 1Ko 10:31; Ep 5:20 * **3:18:** Ep 5:22 * **3:19:** Ep 5:25 * **3:20:** Ep 6:1 * **3:21:** Ep 6:4 * **3:22:** Ep 6:5-8 * **3:25:** Lom 2:11

4

¹*Ma môlô alaŋsi takatu ba unim nê ku êmô, noyala nena unim Anyô Bêŋ doŋtom aêŋ iyom hamô malak leŋ. Ba intu nundum kobom thêthôŋ lôk mavi êndêŋ i.

Pol hapôviŋ thêlô ek neteŋ mek

²*Môlô nônmêm lêlê ba noteŋ mek lemimvidonŋ lôk nônmêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ. ³*Ma noteŋ mek ek yêlô imbiŋ ek Wapômbêŋ nêmbalan vê ek yêlô nanaŋ anêŋ abô hathak Kilisi atu ba havuŋi êlêmi yaiŋ. Abô êŋ intu lêk yahamô koladôŋ hathak. ⁴Ba intu noteŋ mek ek yanaŋ abô êŋ ni yaiŋ êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ek avômalô sapêŋ neyala.

⁵*Ômô haviŋ nê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami, ma nombeŋ lôk auk mavi wak nômbêŋ intu ma nômbôlêmi loŋôndê atu ba nuŋgwik Kilisi thô êndêŋ i. ⁶*Undum ek anêmi abô sapêŋ ida yôhokna êtôm nômi lôk ŋgwêk ek oyala loŋôndê ôwê avômalô tomtom iniŋ abô viyaŋ mavi.

Pol hêv Tikikus lo Onesimiba i Kolosi

⁷*Alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Tikikus tem enaŋ êndêŋ môlô esak malêla takatu ba hapôm ya. Yani ma anyô ku majana te ba hathak hadum Anyô Bêŋ anêŋ ku haviŋ ya. ⁸*Yahêv yani hathôk hathak ôdôŋ êntêk ek enaŋ nena lêk yêlô amô aisê ek indum môlô kapôlômim mavi. ⁹*Ma yahêv alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Onesimi hathôk haviŋ Tikikus. Yani ma môlôda te atu ba hamiŋ majana. Thai tem nenaŋ esak nômi takatu ba habitak loŋ êntêk.

Pol hêv thêlôniŋ leŋiŋmavi hadêŋ avômalô Kolosi

¹⁰*Alistakas atu ba hamô koladôŋ haviŋ ya hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô. Ma Mak, Balabas anêŋ naha hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô haviŋ. Mak hathôk ek môlô ma nosopa abô takatu ba bôk yahanana ba noja yani thô. ¹¹Ma Yisu ôpatu ba elam nena Jastahêv anêŋ lamavi haviŋ. Anyô lô êntêk êv ya thêvô bêŋ anôŋ. Thêlô êŋ ma nê Israêl ba

idum ku enaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak haviŋ ya. Israêl miŋ bêŋ anôŋ êmô haviŋ ya ami. Mi, thêlô lô êntêk iyom.

¹²*Eaplas, ma môlôda te, hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô. Yani ma Yisu Kilisi anêŋ anyô ku ba hathak havalonaŋ môlô loŋ lôklokwaŋ hathak mek ek môlô numiŋ êtôm nê talaŋ ek noyala Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ katô. ¹³Yahanaŋ avanôŋ biŋ nena yani hathak hadum ku bêŋ hathak môlô lôk avômalô Laodisia lo Hielapolis.

¹⁴*Alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ dokta Luk lôk Dimas êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô haviŋ.

¹⁵Nônmêm yenaŋ yalenmavi êndêŋ aiyaŋ thêlô anêŋ Laodisia lôk Nimpa ma nê êvhaviŋ takatu ba êv yeŋ êmô anêŋ unyak.

¹⁶Môlô te hasam kapya êntêk hadêŋ môlô yôv, ma nônmêm ni êndêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Laodisia ek nesam imbiŋ. Ma kapya atu ba yahato ek Laodisia, thêlô nindum aêŋ iyom ek môlô nosam. ¹⁷*Ma nonaŋ êndêŋ Alkipus nena, “Ku atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o, ma undum ku êŋ dedaŋ mavi.”

¹⁸*Ya Pol, hathak yada yabaheŋ ma yahato yalenmavi êntêk hadêŋ môlô.* Yahamô koladôŋ ba intu lemimimbi ya. Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô.

* **4:1:** Ep 6:9 * **4:2:** Ep 6:18; Plp 4:6 * **4:3:** Lom 15:30; Ep 6:19 * **4:5:** Ep 5:15-16 * **4:6:** Ep 4:29; 1Pi 3:15
* **4:7:** Ep 6:21 * **4:8:** Ep 6:22 * **4:9:** Plm 10-12 * **4:10:** Ap 12:12; 13:13; 15:37-39; 2Ti 4:11 * **4:12:** Kol 1:7; Plm 23 * **4:14:** Plm 24 * **4:17:** Plm 2 * **4:18:** 1Ko 16:21 * **4:18:** Anyô yaŋ hêv Pol sa ba hato anêŋ abô halôk kapya. Ma Pol da hato anêŋ lamavi iyom hathak yanida baŋ. Nôŋgô Lom 16:22.

Kapya môṅ atu ba Pol hatô hi Tesalonaika Abô môṅ

Tesalonaika ma malak bêṅ hamô ṅgwêk danṅ. Avômalô loṅ êṅ ma hatôm 200,000. Plovins Masedonia iniṅ gavman êmô Tesalonaika ba eyabiṅ plovins.

Pol bôk hawa Abô Mavi ba hi Tesalonaika, ma donṅtom ṅê Israeël doho leṅṅmaniṅ. Ba intu hasôv ba hi Belia vêm ma hi Atens vêm ma hi Kolin (Ap 17-18). Yani hayô loṅ êṅ ma hatô kapya êntêk hadêṅ avômalô Tesalonaika. Yani bôk hamô haviṅ avômalô Tesalonaika sawa bidonṅ ma hatak i ketheṅ ba hi ba intu hatô ek embatho iniṅ êvhaviṅ loṅ ek nimiṅ lôklokwanṅ esak malaiṅ. Ma hatô abô hathak Wapômbêṅ anêṅ lahaviṅ takatu ba nêṅmô lo nembêṅ esak lôk malêla takatu ba tem êpôm ṅê êvhaviṅ takatu ba bôk ema hadêṅ waklavônṅ atu ba Yisu miṅ halêm pik ami denaṅ.

Êntêk ma Pol anêṅ kapya môṅ atu ba hatô hi ek thêlô hadêṅ 51 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ *Ya Pol ma Silas lo Timoti ato kapya êntêk hadêṅ môlô avômalô ôêvhaviṅ takatu ba ôṅmô haviṅ Kamik Wapômbêṅ lo Anyô Bêṅ Yisu Kilisi anêṅ Tesalonaika.

Wapôm lôk labali êmô imbiṅ môlô.

Pol lamavi hathak avômalô Tesalonaika iniṅ êvhaviṅ

² Wak nômbêṅ intu sapêṅ ma yêlô aêv leṅṅmavi hadêṅ Wapômbêṅ hathak môlô sapêṅ ba atêṅ mek ek môlô ma miṅ atak ami. ³ *Yêlô amô alalôaniṅ Kamik Wapômbêṅ thohavloma ba leṅṅhabi môlônim ôêvhaviṅ anêṅ ku lôk lemimhaviṅ avômalô ba ôêv i sa lôk ôêv malemim ek alalôaniṅ Anyô Bêṅ Yisu Kilisi anêṅ waklavônṅ endelêm ba umiṅ lôklokwanṅ.

⁴ Aiyaṅ thêlô, Wapômbêṅ lahaviṅ môlô ba yêlô ayala nena bôk halam môlô yôv ek numbitak yani anêṅ ⁵ *ek malê nena môṅ anônṅ ma yêlô aêv Abô Mavi hadêṅ

môlô ma miṅ halêm hatôm abô oyaṅ ami. Mi, halêm haviṅ lôklinyak lôk Lovak Matheṅ ma kapôlônṅ anônṅ. Ma môlô oyala kobom takatu ba yêlô bôk adum amô môlô malêvônṅ ek hêv môlô sa. ⁶ *Wak êṅ ma môlô ôpôm malaiṅ lomaloma, ma donṅtom owa abô takatu thô lôk kapôlômim mavi atu ba halêm anêṅ Lovak Matheṅ. Udum aêṅ ba intu osopa yêlô lôk Anyô Bêṅ venṅṅgwam. ⁷ Êṅ ma hatôm môlô uik loṅônṅde mavi thô hadêṅ avômalô êvhaviṅ sapêṅ anêṅ plovins Masedonia lo Akaia. ⁸ Ma anêṅ môlô ma Anyô Bêṅ anêṅ abô hi yaiṅ ba halaiṅ hatôm lavuak hêk Masedonia lo Akaia. Ma donṅtom miṅ hamô loṅ êṅ iyom ami. Mi, avômalô pik sapêṅ elaiṅ abô hathak môlônim ôêvhaviṅ Wapômbêṅ. Aêṅ ba yêlô a loṅ buyaṅ ma thêlô bôk elaiṅ yôv. ⁹ Ma enaṅ nena môlô owa yêlô thô mavi anônṅ ba otak unim ṅgôk ma ole am liliṅ ek udum Wapômbêṅ avanônṅ atu ba hamô lôkmala anêṅ ku. ¹⁰ Lôk oyabiṅ anêṅ Nakaduṅ atu ba bôk hik liṅ hêk ṅama. Yisu tem êlêm anêṅ leṅ ek nêṅmô alalô vê êṅjêk waklavônṅ lamanṅ atu ba tem imbitak embêṅ yam.

2

Pol anêṅ ku takatu ba bôk hadum hêk Tesalonaika

¹ Aiyaṅ thêlô, môlô oyala nena yêlô bôk ayô amô haviṅ môlô ma miṅ aêv yak ami. Mi, ku êṅ hik anônṅ. ² *Ma môlô oyala nena yêlô bôk awa vovaṅ lôk mama hêk Pilipai. Vêm ma yêlô atak Pilipai ba a môlônim loṅ ma Wapômbêṅ havatho yêlô loṅ ba hêv yêlô sa ek miṅ nakô esak ṅê lôklokwanṅ takatu ba imiṅ yêlô loṅ siṅ ami. Aêṅ ba intu anaṅ Wapômbêṅ anêṅ Abô Mavi hadêṅ môlô. ³ Abô takatu ba yêlô asonṅ môlô lokwanṅ miṅ halêm anêṅ auk lokbaṅ lôk auk lôṅgônṅ ma adum ek nasau môlô ami. ⁴ *Mi anônṅ. Wapômbêṅ bôk hayê yêlô nena hatôm ba intu hatak ku nanaṅ anêṅ Abô Mavi bêṅ halôk yêlô bahêṅṅ. Aêṅ ba yêlô miṅ anaṅ abô ek indum avômalô leṅṅmavi ami. Mi, yêlô adum ek indum Wapômbêṅ atu ba hatitiṅ yêlô kapô mavi. ⁵ Môlô oyala nena yêlô miṅ anaṅ abô ek nadôk môlô lemim

* **1:1:** Ap 17:1-9 * **1:3:** 1Ko 13:13; Kol 1:4-6 * **1:5:** 1Ko 2:4-5 * **1:6:** Ap 17:5-9 * **2:2:** Ap 16:19-24; 17:1-9
* **2:4:** Gal 1:10

mena nasau môlô ek naja môlônim nômlate ami. Mi anôn, Wapômbên da hamô ba hayê yêlô. ⁶ Ba intu miñ adum ek môlô mena avômalô la nebam yêlô ami.

⁷ Yêlô ma Kilisi anên aposel ba intu hatôm nateñ môlô ek nônem yêlô sa. Ma donjom dô, yêlô bôk amô labali mavi haviñ môlô hatôm avi te hayabiñ anên nali. ⁸ Sêbôk ma yêlô leñihaviñ môlô bên anôn ba intu yêlô leñihmavi ba aêv Wapômbên anên Abô Mavi hadên môlô lôk yêlô aêv yêlôda haviñ ek malê nena yêlô leñihaviñ môlô bên anôn. ⁹ *Aiyañ thêlô, lemimimbi ku takatu ba yêlô bôk adum amô haviñ môlô. Yêlô amô ek anañ Wapômbên anên Abô Mavi, ma donjom wak lo bôlôvôn ma adum ku bên haviñ ek napôm nôm nanğañ ek nê leñihkupik sa. Yêlô adum aên ek miñ nanêm malaiñ te êndên môlô ami. ¹⁰ Môlô lôk Wapômbên oyala nena yêlô bôk adum kobom mathen lôk thêthôn ma kambom mi hêk avômalô maleñih hadên môlô avômalô takatu ba ôêvhaviñ. ¹¹ *Ma môlô oyala nena yêlô bôk adum hadên môlô tomtom hatôm lambô hayabiñ nali. ¹² Ba ason môlô lokwan lôk athô môlô ba aya ma aêv auk mavi ek nômô êtôm Wapômbên anên lahaviñ. Yani ma ôpatu ba halam môlô ek nômô anên lon lôkliñyak lôk lôkmanğin kapô.

¹³ *Ma yêlô athak anañ leñihmavi hadên Wapômbên hatôm wak nômbên intu hathak yêlô bôk anañ Wapômbên anên abô hadên môlô ba olañô ba ôêvhaviñ nena abô êñ ma Wapômbên da anên abô, ma miñ noson nena anyô late anên abô ami. Mi, abô êñ ma halêm anên Wapômbên ba hadum ku hamô môlô nê ôêvhaviñ kapôlômim. ¹⁴ *Aiyañ thêlô, môlô bôk owa vovañ hatôm Wapômbên anên avômalô anên Israël takatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi. Môlô da unim avômalô bôk êv vovañ hadên môlô hatôm avômalô Israël bôk êv hadên iniñ avômalô takatu ba êvhaviñ Yisu. ¹⁵ *Avômalô Israël êñ bôk ik Anyô Bên Yisu lôk plopet pôpônô ma êv yêlô vê haviñ. Wapômbên miñ lamavi hathak thêlô ami, ma thêlô ethak êpôlik ek avômalô pik sapên ¹⁶ ba

idum ek niniñ yêlô lon sin ek miñ nanan Wapômbên anên abô êndên nê lon buyan ek Wapômbên nê thêlô bulubiñ ami. Ba intu thêlônin kambom hathak halumbak ba Wapômbên anên lamanin lêk hayô hamô i yôv.

Pol lahiki ek ênjê avômalô Tesalonaika

¹⁷ Aiyañ thêlô, bôk êv yêlô vê hêk môlô vauna ba abitak hatôm avômalô balon, ma donjom yêlô kapôlônin hamô haviñ môlô denan. Ba intu yêlô leñihiki bên anôn ek nagê môlô, lôk adum lôklokwan ek nasôk esak lonbô. ¹⁸ Yêlôaniñ auk lôklokwan ek nasôk nagê môlô ma ya Pol yahadum lôbôlôn ek yasôk, ma donjom Sadañ hamiñ yêlô lon sin. ¹⁹ *Malê te intu tem indum yêlô maleñih mavi lôk leñihmavi lôk êtôm kulun kêkêlô atu ba nê athên bên êndên yêlô ênjêk Anyô Bên Yisu thohavloma êndên waklavôn endelêm? Môlô iyom! ²⁰ Avanôn, môlô ma yêlôaniñ lôkmanğin lôk leñihmavi anôn.

3

Pol hêv Timoti hi Tesalonaika

¹ *Bôk yêlô leñihmalaiñ hathak môlô ba miñ hatôm nayabiñ sawa daim ami. Ba intu yêlô leñihabi nena yai iyom namô Atens ² *ma nanêm Timoti êsôk. Yani ma yêlôaniñ aiyañ ba yêlô lôkthô ma Wapômbên anên nê ku haviñ i ek anañ Kilisi anên Abô Mavi bên. Yêlô êv yani ek embatho môlô lon lôk êsô môlô liñ esak unim ôêvhaviñ ³ *ek malaiñ lomalama miñ imbulin môlô ami. Môlô bôk oyala yôv nena Wapômbên bôk hatak malaiñ takên ek êpôm alalô takatu ba aêvhaviñ. ⁴ Sêbôk atu ba yêlô amô haviñ môlô ma anañ lôbôlôn nena tem alalô naja malaiñ lomalama. Ma môlô oyala nena nôm takên lêk habitak yôv. ⁵ Ba intu miñ hatôm yêlô namô sawa daim ami ba yahêv Timoti hathôk ek ênjê môlônim ôêvhaviñ. Yakô ek anyô halôk avômalô leñih atu* esau môlô ba yêlôaniñ ku takatu ba adum hathak môlô tem imbitak êtôm nôm oyañ.

* 2:9: Ap 20:34 * 2:11: Ap 20:31 * 2:13: 2Te 2:13

* 2:19: Plp 2:15-16; 4:1; 2Te 1:4 * 3:1: Ap 17:15 * 3:2: Ap 16:1-3 * 3:3: 2Ti 3:12 * 3:5: Anyô êñ ma Sadañ.

* 2:14: Ap 17:5 * 2:15: Ap 9:23,29; 13:45,50; 14:2,5,19

* 3:2: Ap 16:1-3 * 3:3: 2Ti 3:12 * 3:5: Anyô êñ ma Sadañ.

Timoti hêv Pol thévô hathak Tesalonaika iniñ êvhaviñ

6 *Ma lêk Timoti hatak môlô ba halêm hathak loñbô ma hawa abô mavi hathak môlônim ôêvhaviñ lôk lemimhaviñ. Yani hanañ nena môlô othak lemimhabi yêlô lôk lemimmavi. Ma lemimhaviñ lôklokwañ ek ôngô yêlô ma yêlô aêñ iyom. 7 *Ba intu aiañ thêlô, môlônim ôêvhaviñ hêv yêlô thévô hathak malaiñ lôk vovañ lo-maloma takatu ba hapôm yêlô. 8 Êñ ma yêlô ayala nena môlô umiñ lôklokwañ hathak Wapômbêñ ba intu hadum yêlô amô lôkmala hathak loñbô. 9 Ma yêlô abô ba leñimavi anêñ dôêñ hathak môlô hêk Wapômbêñ ma ba intu miñ hatôm nabam leñimavi êñ katô êndêñ Wapômbêñ ami. 10 Wak lo bôlôvôñ ma yêlô aten mek lôklokwañ ek nasôk nagê môlô lôk nanêm môlô sa esak nôm takatu ba mi denañ ek unim ôêvhaviñ injik lôkanôñ.

Pol hateñ mek hathak avômalô Tesalonaika

11 *Alalôaniñ Kamik Wapômbêñ da lôk alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu tem nepesañ loñôndê thêthôñ te ek yêlô nasôk nagê môlô. 12 Ma Anyô Bêñ indum ek môlô lemimimbiñ avômalô êvhaviñ lôk avômalô sapêñ bêñ anôñ êtôm yêlô adum hadêñ môlô. 13 Ma yani embatho môlô kapôlômim loñ ek môlô nômô mathen ma kambom mi ênjêk alalôaniñ Kamik Wapômbêñ ma êndêñ wak atu ba alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu endelêm imbiñ anêñ nê mathen.

4

Nasopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ

1 Yôv, aiyañ thêlô, yêlô bôk adôñ môlô hathak Wapômbêñ anêñ loñôndê nômô lo nombeñ ek nundum yani lamavi ma lêk osopa yôv. Ma yêlô asoñ môlô lokwañ hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ athêñ nena nosopa loñôndê êñ mathalalen. 2 Môlô oyala abô takatu ba yêlô bôk aêv hadêñ môlô hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ lôklokwañ yôv.

* 3:6: Ap 18:5 * 3:7: 2Te 1:4 * 3:11: 2Te 2:16-17

* 4:3: 1Te 5:23; 1Pi 1:16 * 4:4: 1Ko 6:13 * 4:7: Hib 12:14; 1Pi 1:15-16 * 4:8: Luk 10:16; 2Ko 1:22 * 4:9: Jon 13:34 * 4:11: Ep 4:28 * 4:14: Lom 14:9; 1Ko 15:3-4,12 * 4:15: 1Ko 15:51-52

3 *Êntêk ma Wapômbêñ anêñ lahaviñ nena môlô numbitak mathen ba notak sek waliliñ. 4 *Yani lahaviñ môlô tomtom noyabiñ unim kupik êtôm Wapômbêñ anêñ ek avômalô lôkthô nebam. 5 Miñ thethañak êmbôv o inañ nê daluk ami. Thêlô miñ eyala Wapômbêñ ami. 6 Ma miñ môlô nosau môlôviyañ ba nundum sek esak vênji ami. Yêlô bôk anañ lôklokwañ hadêñ môlô yôv nena Wapômbêñ tem nêñ vovañ viyañ esak nôm takêñ lôkthô. 7 *Wapômbêñ miñ halam alalô ek namô lelaik ami. Mi, halam alalô ek namô mathen. 8 *Aêñ ba ôpatu ba hadô abô êntêk ma hadô Wapômbêñ atu ba hêv anêñ Lovak Mathen hadêñ môlô. Ma miñ hadô anyô iyom iniñ abô ami.

Alalô leñimbiñ avômalô

9 *Wapômbêñ bôk hadôñ môlô yôv hathak kobom leñimbiñ môlôviyañ ba intu yêlô miñ hatôm nato abô esak kobom êñ ami. 10 Môlô bôk udum aêñ hadêñ môlôviyañ takatu ba êmô malak nenanena anêñ plovins Masedonia kapô. Ma donjom aiyañ thêlô, yêlô asoñ môlô lokwañ ek nundum aêñ mathalalen. 11 *Ma nundum ek nômô labalina lôk noyabiñ amda unim ku. Ma nundum ku ek nôñêm am sa êtôm atu ba yêlô bôk anañ hadêñ môlô yôv. 12 Nundum aêñ ek miñ nôñêm malaiñ êndêñ anyô yañ ek eyabiñ môlô ami, lôk nê takatu ba miñ êvhaviñ ami tem nêgê môlônim kobom nena mavi anôñ.

Waklavôñ Yisu endelêm

13 Aiyañ thêlô, yêlô leñimbiñ môlô noyala katô esak malêla takatu ba tem êpôm nê êvhaviñ takatu ba bôk ema yôv. Yakô môlô kapôlômim malaiñ êtôm nê daluk takatu ba miñ êv maleñiñ ek nimbiyô esak loñbô ami. 14 *Alalô êvhaviñ nena Yisu hama ba haviyô hathak loñbô. Ba intu alalô aêvhaviñ nena nê êvhaviñ Yisu takatu ba bôk ema yôv ma tem Wapômbêñ injik i liñ êtôm hik Yisu liñ ba nimbiyô esak loñbô ba nêlêm imbiñ Yisu. 15 *Êntêk ma Anyô Bêñ Yisu da anêñ abô takatu ba lêk yêlô anañ. Alalô takatu ba amô lôkmala denañ ma Anyô Bêñ anêñ

waklavôḡ endelêm hayô ma tem miḡ ana namôḡ ek avômalô takatu ba bôk ema yôv ami. ¹⁶ Mi, Anyô Bêḡ da tem êndôk anêḡ leḡ lôk kaêk ma aḡela bêḡ atu tem endam ma Wapômbêḡ anêḡ lavuak tem niyuv. Êḡ ma ḡê ḡama takatu ba bôk êvhaviḡ Kilisi tem nimbiyô môḡ. ¹⁷ Êḡ ma Wapômbêḡ tem isup alalô takatu ba amô lôkmala denaḡ lôk ḡê ḡama takatu ba êvhaviḡ ek napôm Anyô Bêḡ êndôk buliv. Ma tem namô imbiḡ yani wak nômbêḡ intu sapêḡ. ¹⁸ Aêḡ ba nônêm am da thêvô esak abô êntêk.

5

Nôpôpêk am ek Anyô Bêḡ anêḡ endelêm

¹ Aiyaḡ thêlô, yêlô miḡ hatôm nato abô êndêḡ môlô esak wak lo ayôḡ alê intu ba Anyô Bêḡ tem endelêm esak loḡbô ami. ² *Mi. Môlô bôk oyala yôv nena Anyô Bêḡ anêḡ waklavôḡ ma tem êlêm êtôm anyô vani halêm hadêḡ bôlôvôḡ. ³ *Avômalô tem nenaḡ nena, “Alalô lêk amô mavi ma malaiḡ mi.” Êḡ ma kethêḡ oyaḡ ma malaiḡ bêḡ tem imbuliḡ thêlô êtôm vovaḡ hapôm avi lôk lasabeḡ ek embathu. Ba tem miḡ nêsvôv ami.

⁴ Ma doḡtom, aiyaḡ thêlô, môlô miḡ ômô momaḡiniḡ ek waklavôḡ êḡ indum môlô noboloba êtôm anyô vani te ami. ⁵ *Mi, alalô sapêḡ ma wak lo deda iniḡ avômena ma miḡ bôlôvôḡ lo momaḡiniḡ iniḡ ami. ⁶ Ba intu napuki loḡ ba namô lêlê ma miḡ naḡgêk êtôm avômalô vi ami. ⁷ Ma vi atu ba êk sôm, ma êk hadêḡ bôlôvôḡ. Ma vi atu ba inum waiḡ ba elo molo, ma elo molo hadêḡ bôlôvôḡ. ⁸ *Ma doḡtom alalô ma wak anêḡ ba intu napuki loḡ. Ma alalôaniḡ aêvhaviḡ lôk leḡḡhaviḡ tem êtôm moko biḡdaluk. Ma nanêm maleḡ ek waklavôḡ Wapômbêḡ nêm alalô bulubiḡ tem êtôm akôk kulunḡ vovak.

⁹ Wapômbêḡ hatak alalô ek nêm alalô bulubiḡ esak alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi ma miḡ hatak alalô ek naja anêḡ lamaniḡ ami. Mi. ¹⁰ *Yani hama ek alalô ba intu alalô amô lôkmala mena ama ma hatôm amô lôkmala haviḡ yani. ¹¹ Aêḡ ba nônêm

amda thêvô lôk nobatho am loḡ êtôm intu othak udum.

Nê êvhaviḡ iniḡ loḡndê nesopa

¹² Aiyaḡ thêlô, yêlô anaḡ ek môlô nodovak ḡê takatu ba idum ku bêḡ hathak môlô lôk eyabiḡ môlô hathak Anyô Bêḡ anêḡ ku lôk ik auk mavi thô hadêḡ môlô ek notak kobom kambom. ¹³ Ma lemimimbiḡ i ba nônêm athêḡ bêḡ êndêḡ ḡê takêḡ esak iniḡ ku. Ma nômô yôhok mavi imbiḡ am.

¹⁴ *Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, yêlô asoḡ môlô lokwaḡ ek nonaḡ lôklokwaḡ êndêḡ ḡê ku mi ek nindum ku lôk nônêm ḡê takatu ba êkô thêvô ma nônêm ḡê vau hathak êvhaviḡ sa. Ma nômô malinyaô imbiḡ avômalô sapêḡ. ¹⁵ *Noyabiḡ am ek wak nômbêḡ intu ma nundum mavi imbiḡ am lôk avômalô sapêḡ. Ma môlô te miḡ injik anyô yaḡ anêḡ kambom liliḡ ami. Mi.

¹⁶ *Wak nômbêḡ intu sapêḡ ma lemim-mavi. ¹⁷ Lôk notêḡ mek ma miḡ notak ami. ¹⁸ *Ma nônêm lemimmavi êndêḡ Wapômbêḡ esak malêla takatu ba habitak. Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ nena môlô takatu ba ômô haviḡ Yisu Kilisi nundum aêḡ. ¹⁹ *Ma miḡ numiḡ Lovak Matheḡ anêḡ ku loḡ siḡ ami. ²⁰ Lôk miḡ nôndô abô plopet takatu ba Lovak Matheḡ hêv hadêḡ môlô ami. ²¹ *Noyawê nômkama sapêḡ ma nobaloḡ nôm takatu ba mavi loḡ. ²² Ma nobasiḡ am ek kambom lomaloma sapêḡ.

²³ *Wapômbêḡ da ma yôhok anêḡ ôdôḡ ba tem indum môlô numbitak matheḡ anôḡ lôk eyabiḡ unim dahôlômim lôk auk ma kupik dedaḡ mavi ek kambom mi êndêḡ waklavôḡ atu ba alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi endelêm. ²⁴ Ôpatu ba halam môlô hathak hasopa anêḡ abô ba tem indum aêḡ ek abô takêḡ injik anôḡ.

²⁵ *Aiyaḡ thêlô, notêḡ mek ek yêlô. ²⁶ Ma nokam môlôviyaḡ esak kobom yôhok matheḡ. ²⁷ Yahananaḡ lôklokwaḡ hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ nena nosam kapya êntêk êndêḡ môlôviyaḡ lôkthô.

* **5:2:** Mat 24:42-43; 2Pi 3:10; ALK 3:3 * **5:3:** Mat 24:39; Luk 21:34-35 * **5:5:** Lom 13:12 * **5:8:** Ais 59:17; Ep 6:14,17 * **5:10:** Lom 14:8-9; 1Te 4:14 * **5:14:** 2Te 3:6,11 * **5:15:** Lom 12:17; 1Pi 3:9 * **5:16:** Plp 4:4 * **5:18:** Ep 5:20 * **5:19:** Ep 4:30 * **5:21:** 1Jon 4:1 * **5:23:** 2Te 3:13 * **5:25:** Kol 4:3; 2Te 3:1

²⁸ Alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ
wapôm êmô imbiŋ môlô sapêŋ.

Kapya yaŋ atu ba Pol hatô hi Tesalonaika Abô môn

Hatôm ayôn bahenvi ba lahavute la atu ba Pol hamô Kolin ma hatô kapya yaŋ havenj yam êntêk hadên avômalô Tesalonaika. Pol hatô ek embatho iniŋ êvhavin loŋ ma hanaŋ abô doho haviŋ ek epesan iniŋ auk esak waklavôn atu ba tem Yisu endelêm.

Hato hadênj 51 mena 52 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol ma Silas lo Timoti, yêlô ato kapya êntêk hadênj môlô avômalô ôêvhavin takatu ba ômô haviŋ alalôaniŋ Kamik Wapômbênj lo Anyô Bênj Yisu Kilisi anênj Tesalonaika.

² *Kamik Wapômbênj lo Anyô Bênj Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Avômalô Tesalonaika miŋ êv yak hathak malaiŋ ami

³ Aiyaŋ thêlô, yêlô athak aêv leŋiŋmavi hadênj Wapômbênj hathak môlô hatôm wak nômbênj intu sapênj. Êŋ ma mavi ek malê nena môlônim ôêvhavin halumbak hi ba hi ma môlô tomtom unim lemimhavin môlôviyaŋ habitak bênj. ⁴ *Ba intu yêlô abam môlô hadênj avômalô êvhavin anênj luvuluvu. Ba anaŋ nena avômalô ibuliŋ môlô ba owa malaiŋ lomalama, ma doŋtom ôêvhavin Yisu ba umiŋ lôklokwaŋ denaŋ.

Wapômbênj tem indum abô

⁵ Nôm takênj hik thô nena Wapômbênj anênj hadum abô ma thêthônj iyom ba tem enaŋ nena môlô hatôm nômô yani anênj loŋ lôkliŋyak kapô atu ba lêk owa malaiŋ hathak. ⁶ *Avanônj, Wapômbênj tem indum abô thêthônj ba nêmbênj êndênj nê takatu ba êv malaiŋ hadênj môlô. ⁷ *Ma nêmbênj lovak êndênj môlô takatu ba owa malaiŋ lôk yêlô imbiŋ êndênj waklavôn atu ba Anyô Bênj Yisu lôk anênj aŋela lôklokwaŋ netak leŋ ba nêlêm yaŋiŋ lôk atum dahalaŋ.

⁸ *Ma nêmbênj vovaŋ viyaŋ êndênj nê takatu ba êthônj Wapômbênj lôk nê takatu ba miŋ esopa alalôaniŋ Anyô Bênj Yisu anênj Abô Mavi ami. ⁹ *Vovaŋ bênj tem imbuliŋ nê takênj êtôm wak nômbênj intu sapênj ba tem nêmbênj daimbô ênjêk Anyô Bênj ma lôk anênj lôklokwaŋ lôkmaŋgiŋ. ¹⁰ *Nôm takênj tem imbitak êndênj waklavônj yani endelêm ek anênj avômalô mathen takatu ba êvhavin nêmbênj anênj athênj lôk nebam yani. Ma môlô aênj iyom ek malê nena môlô ôêvhavin yêlôaniŋ abô haviŋ.

Eteŋ mek ek avômalô Tesalonaika

¹¹ *Ba intu yêlô atenj mek wak nômbênj intu ek môlô nena alalôaniŋ Wapômbênj indum ek môlô nômô êtôm atu ba yani bôk halam môlô ek nômô aênj, lôk nêmbênj lôklokwaŋ êndênj môlô ek nundum nômbênj takatu ba lemimhavin nundum lôk nundum ôêvhavin anênj ku sapênj. ¹² Ma yahatenj mek takênj ek Anyô Bênj Yisu enja athênj bênj esak môlô ma môlô noja athênj bênj esak yani esak alalôaniŋ Wapômbênj lôk Anyô Bênj Yisu Kilisi iniŋ wapôm.

2

Anyô lêndônj kôtônj atu tem êyô

¹ Aiyaŋ thêlô, yêlôaniŋ abô te hêk ek nanaŋ êndênj môlô esak alalôaniŋ Anyô Bênj Yisu Kilisi anênj endelêm ba isup alalô esak doŋtom ek napôm yani. ² Anyô late hasau nena Anyô Bênj anênj waklavônj lêk halêm yôv, êŋ ma miŋ nosonj kakapuk ba unim auk endowaliŋ kethenj ami. Anyô late hanaŋ nena Lovak Mathenj hêv abô êŋ mena yêlô ato abô êŋ halôk kapya ma miŋ nômbênj imbiŋ thêlô ami. ³ *Lôk miŋ notak thêlô ek nesau môlô ami. Mi, waklavônj êŋ tem imbitak embenj yam ek waklavônj êvôliŋ dômiŋ hadênj Wapômbênj lôk anyô lêndônj kôtônj anênj waklavônj êlêm yaŋiŋ. Yani ma anyô pik atu ba tem Wapômbênj imbuliŋ. ⁴ *Yani tem nêmbênj ida liŋ ba êpôlik ek Wapômbênj lôk nômkama sapênj takatu ba avômalô elam nena mathenj. Ma tem ni êyô

* **1:2:** Lom 1:7 * **1:4:** 2Ko 7:4; 1Te 2:19 * **1:6:** Lom 12:19 * **1:7:** 1Te 3:13 * **1:8:** Ais 66:15 * **1:9:** Ais 2:10 * **1:10:** Kol 3:4 * **1:11:** Kol 1:9; 1Te 1:2-3 * **2:3:** 1Ti 4:1; 1Jon 2:18; 4:3 * **2:4:** Ese 28:2; Dan 11:36

êmô Wapômbêḡ anêḡ unyak mathêḡ kapô ba enaḡ nena yanida ma Wapômbêḡ.

⁵ Bôk yahamô haviḡ mólô ma yahananḡ nôḡ takêḡ yôv. Lemim hêv siḡ e? ⁶ Ma lêk oyala nôḡ atu ba havalonḡ yani loḡ ba hayabiḡ waklavônḡ atu ba Wapômbêḡ hatak ek ende yaiḡ. ⁷ Kobom leḡôndônḡ kôtônḡ lêk hadum anêḡ ku menaḡna hamô kapô. Tem indum aêḡ ende ba Wapômbêḡ nêḡ anyô atu ba hamiḡ loḡ siḡ vê am. ⁸ *Êḡ ma anyô lêndônḡ kôtônḡ êḡ tem ende yaiḡ. Vêḡ ma tem Anyô Bêḡ Yisu endelêḡ ma anêḡ abôlêk auk tem injik ôpêḡ vônô lôk anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ injik ôpêḡ anêḡ lôklokwaḡ pesa. ⁹ *Anyô lêndônḡ kôtônḡ êḡ tem êlêḡ lôk lôklokwaḡ bêḡ ek indum Sadaḡ anêḡ ku lôk lavônḡḡiḡ ma nôḡmbithi oyaḡ lomaloma. ¹⁰ Tem indum kambom lomaloma ek esau avômalô takatu ba evenḡ loḡôndê ḡama ek malê nena thêlô miḡ êvhaviḡ abô avanônḡ takatu ba hatôm nêḡ i bulubiḡ ami. ¹¹ Ba intu Wapômbêḡ tem nêḡ auk lokbaḡ lôkliḡyak ek esau thêlô ek nêḡnêḡmimbiḡ abôyaḡ takatu. ¹² Aêḡ ba avômalô takatu ba miḡ êvhaviḡ abô avanônḡ ami ma leḡḡiḡmavi hathak iniḡ kambom ma Wapômbêḡ tem enaḡ iniḡ kambom bêḡ.

Numiḡ lôklokwaḡ

¹³ *Aiyaḡ thêlô takatu ba Anyô Bêḡ lahaviḡ, yêlô athak aêv leḡḡiḡmavi wak nôḡmbêḡ intu hadêḡ Wapômbêḡ hathak mólô. Êḡ ma mavi ek malê nena môḡ anônḡ ma yani hatak mólô ek nêḡ mólô bulubiḡ. Ma hêv mólô bulubiḡ hathak mólônim ôêvhaviḡ abô avanônḡ lôk Lovak Mathêḡ anêḡ ku takatu ba hadum ek mólô numbitak mathêḡ. ¹⁴ Yani halam mólô hathak Abô Mavi atu ba yêlô anaḡ ek alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu anêḡ lôkmaḡḡiḡ imbi êyô mólô vôn.

¹⁵ Ba intu aiyaḡ thêlô, numiḡ lôklokwaḡ ba nobalonḡ abô avanônḡ takatu ba yêlô ato lo anaḡ hadêḡ mólô loḡ.

Pol anêḡ mek

¹⁶⁻¹⁷ Alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu da lo Kamik Wapômbêḡ nêḡnêḡ mólô thêvô

ma nembatho mólô loḡ esak nôḡmkama mavi nôḡmbêḡ atu ba mólô udum lo onaḡ. Wapômbêḡ lahaviḡ alalô ba hathak anêḡ wapôm ma hêv alalô thêvô atu ba tem miḡ nêḡ yak ami lôk havak abô hathak nôḡ mavi takatu ba nanêḡ maleḡ esak.

3

Notêḡ mek êndêḡ Wapômbêḡ ek nêḡ yêlô sa

¹ Ma aiyaḡ thêlô, notêḡ mek ek Wapômbêḡ nêḡ yêlô sa ek Anyô Bêḡ anêḡ abô ni pik sapêḡ kethêḡ ek enja athêḡ bêḡ êtôm atu ba bôk udum. ² Ma notêḡ mek ek Wapômbêḡ nêḡ yêlô vê êḡḡêk ḡê sek lôk ḡê kambom ek malê nena avômalô vi miḡ êvhaviḡ ami denaḡ.

³ Ma doḡtom Anyô Bêḡ hasopa anêḡ abô iyom ba tem embatho mólô loḡ ma eyabiḡ mólô ek ḡḡok kambom atu. ⁴ *Hathak Anyô Bêḡ anêḡ lôklokwaḡ ma yêlô ayala avanônḡ nena abô takatu ba anaḡ, ma mólô lêk udum ba tem nundum ni thêthô. ⁵ Anyô Bêḡ injik mólônim kapôlômim liḡ ek noyala Wapômbêḡ anêḡ kobom lahaviḡ lôk Kilisi anêḡ kobom hamiḡ lôklokwaḡ hathak malaiḡ lomaloma.

Avômalô lôkthô nindum iniḡ ku

⁶ *Aiyaḡ thêlô, yêlô anaḡ lôklokwaḡ hadêḡ mólô hathak alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ athêḡ nena nôḡmô daim ek mólôvivaḡ takatu ba êḡmô ku mi ba miḡ esopa abô takatu ba yêlô êv hadêḡ mólô ami. ⁷ *Mólô oyala nena mavi ek nosopa yêlô veḡḡḡwam. Ma sêbôk atu ba yêlô amô haviḡ mólô, ma miḡ amô ku mi ami. ⁸ *Mi, yêlô adum ku lôklokwaḡ bôlôvônḡ ba wak ek miḡ nanêḡ malaiḡ êndêḡ mólô ek noyabiḡ yêlô ami. Lôk yêlô miḡ aḡ anyôla anêḡ nôḡ oyaḡ ami. ⁹ *Yêlô hatôm nanaḡ ek mólô nôḡnêḡ yêlô sa esak nôḡ. Ma doḡtom yêlô miḡ bôk adum aêḡ ami ek aḡḡik loḡôndê thô êndêḡ mólô. ¹⁰ Sêbôk ba yêlô amô haviḡ mólô ma aêv abô êntêk hadêḡ mólô nena, “Anyô te miḡ hadum ku ami ma miḡ enjaḡ nôḡ ami.” ¹¹ *Ma doḡtom yêlô

* 2:8: Ais 11:4; ALK 19:15 * 2:9: ALK 13:11-13 * 2:13: Ep 1:4; 2Te 1:3 * 3:4: 2Ko 7:16; Gal 5:10 * 3:6: Lom 16:17 * 3:7: Plp 3:17 * 3:8: 1Te 2:9 * 3:9: 1Ko 9:4; 1Te 1:6 * 3:11: 1Ti 5:13

alanô nena môlô vi ôêk vau ma ku mi ma olom ovej lounyak ba ôêv vemimbôlêk yakyak hathak avômalô vi. ¹² *Ma hathak Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ athêñ, yêlô anañ lôklokwan hadêñ avômalô anêñ aêñ ek nê mô malinyaô ba nindum ida iniñ ku ek nejan nôm. ¹³ *Ma aiyañ thêlô, miñ môlô vau ek nundum nôm takatu ba mavi ami.

¹⁴ Anyô late miñ hasopa yêlôaniñ abô takatu ba ato ami, êñ ma ôñgô ôpêñ katô. Ma nômô daim ek yani ek yani mama esak kobom êñ. ¹⁵ *Ma donjom miñ nôñgô yani êtôm anyô atu ba hik vovak haviñ o ami. Mi, onañ abô imbiñ yani êtôm mamuyan ek nê auk mavi êndêñ yani.

Abô anêñ dan

¹⁶ Anyô Bêñ ma yôhok anêñ ôdôñ ba tem nê yôhok êndêñ môlô esak nômkama sapêñ êtôm wak nômbêñ intu. Anyô Bêñ êmô imbiñ môlô sapêñ.

¹⁷ Ya Pol yahathak yahato abô dan êntêk iyom hathak yada yabaheñ hêk kapya takatu ba yahanañ ba eto ek hik thô nena kapya takêñ halêm anêñ ya.

¹⁸ Alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ wapôm êmô imbiñ môlô lôkthô.

Kapya môᶇ atu ba Pol hato hadêᶇ Timoti Abô môᶇ

Pol hato kapya êntêk hadêᶇ Timoti. Timoti ma anyô Listla te (Ap 16:1). Lambô ma anyô Glik te ma talêbô ma avi Isael. Pol lo Silas bôk i enaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi evenᶇ ma ewa Timoti haviᶇ (Ap 16:1-4). Vêᶇ ma Pol hi hamô Epesus hatôm sondabêᶇ lô ba hanaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi ma Timoti hamô ba hadum ku êᶇ haviᶇ (Ap 19:1-22). Haveᶇ yam ma Pol hatak Timoti ek eyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ anêᶇ Epesus ma hi plovins Masedonia. Ma Pol hayê nena tem êᶇ loᶇ êᶇ sawa daim ba intu hato kapya êntêk ek nêᶇ Timoti sa. Hato hathak loᶇondê eyabiᶇ nêᶇ êvhaviᶇ lôk kobom nêᶇem yeᶇ êndêᶇ Wapômbêᶇ lôk eyabiᶇ i esak kêdôᶇwaga abôyaᶇ.

Hato hadêᶇ 64 AD la.

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anêᶇ aposel yahato kapya êntêk. Wapômbêᶇ anyô hêᶇ alalô bulubiᶇ lôk Yisu Kilisi ôpatu ba alalô aêᶇ maleᶇiᶇ, thai enaᶇ abô ba yahabitak Yisu Kilisi anêᶇ aposel.

² *Hadêᶇ o Timoti yenaᶇ okna anôᶇ atu ba hôêᶇhaviᶇ.

Kamik Wapômbêᶇ lôk Yisu Kilisi alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ iniᶇ wapôm lôk kapôlôᶇiᶇ ma labali êᶇ imbiᶇ o.

Nangik abôyaᶇ pesa

³ Sêbôk atu ba yaha plovins Masedonia ma yahasonᶇ o lokwaᶇ nena ôᶇ Epesus ek onaᶇ êndêᶇ nêᶇ takatu ba êdôᶇ avômalô hathak êvhaviᶇ anêᶇ ôdôᶇ yaᶇ nena ne-tak iniᶇ ku êᶇ. ⁴ *Ma miᶇ thêlô nimbi kukuthiᶇ abôyaᶇ bô lôk nekatuᶇ limi bôbô takatu ba êthôᶇ paliᶇ ami. Nôm takêᶇ hadum ba avômalô leᶇiᶇhabui ma miᶇ hêᶇ thêlô sa ek nêᶇemimbiᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ auk ami. ⁵ Yahanaᶇ abô takêᶇ ek alalôaniᶇ kapôlôᶇiᶇ êᶇjêk mabuᶇ lôk nasôᶇi ba naya lôk nanêᶇmimbiᶇ avanôᶇ ek

leᶇiᶇimbiᶇ avômalô vi. ⁶ Avômalô doho lêk etak auk takêᶇ ba idum mayaliv hatôm abô anêᶇ ôdôᶇ mi. ⁷ Thêlô miᶇ eyala abô takatu ba enaᶇ hathak ami ba leᶇiᶇhaviᶇ nimbitak êtôm anyô êᶇ auk hathak abô balabuᶇ ba idum hatôm thêlôda nêᶇ lôkauk.

⁸ *Ma doᶇtom alalô ayala nena anyôla miᶇ halela abô balabuᶇ ami, êᶇ ma nôᶇ mavi anôᶇ. ⁹ Ma bôk ayala yôᶇ nena balabuᶇ ma miᶇ eto ek nêᶇ thêthôᶇ ami. Mi. Eto ek nêᶇ takatu ba miᶇ esopa Wapômbêᶇ anêᶇ abô ami lôk nêᶇ leᶇôndôᶇ kôᶇôᶇ lôk nêᶇ miᶇ êvhaviᶇ ami lôk nêᶇ kambom loma-loma lôk nêᶇ miᶇ mathenᶇ ami lôk nêᶇ ibuliᶇ Wapômbêᶇ lôk nêᶇ ik lami lo taluvi vônô lôk nêᶇ ik anyô vônô. ¹⁰ Ma eto ek nêᶇ idum sek haviᶇ anyô yaᶇ yanavi lôk anyô da idum i ma avi da idum i, lôk nêᶇ ewa anyô vi vani hatôm iniᶇ nêᶇ ku lôk nêᶇ enaᶇ abôyaᶇ êᶇ loᶇ idum abô. Eto balabuᶇ êᶇ ek kambom takêᶇ lôk nôᶇ lada takatu ba miᶇ esopa auk thêthôᶇ ami. ¹¹ Auk thêthôᶇ êᶇ ma abô mavi atu ba hik Wapômbêᶇ atu ba ida hamô mavi anêᶇ lôkmaᶇgiᶇ thô ma bôk hêᶇ hadêᶇ ya ek yayabiᶇ.

Pol hêᶇ lamavi hadêᶇ Wapômbêᶇ

¹² *Yisu Kilisi hêᶇ lôklokwaᶇ hadêᶇ ya ba hayala yenaᶇ ku mavi. Ba intu hêᶇ ya ek yandum anêᶇ ku. Aêᶇ ba intu yahêᶇ yalenᶇmavi hadêᶇ Yisu Kilisi alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ. ¹³ *Sêbôk atu ba miᶇ yahêᶇhaviᶇ ami ba yahasonᶇ nena yahadum mavi ba yahanaᶇ abôma hathak Wapômbêᶇ lôk yahêᶇ vovaᶇ hadêᶇ anêᶇ avômalô ma ya anyô yalenᶇᶇaᶇ. Ma doᶇtom Wapômbêᶇ hêᶇ kapô ek ya. ¹⁴ Anyô Bêᶇ ma anyô wapôm ba hanᶇasô êvhaviᶇ lôk leᶇiᶇmavi atu ba yahapôm hêk Yisu Kilisi aleba anêᶇ daᶇ mi.

¹⁵ *Êntêk ma abô avanôᶇ biᶇ ba avômalô sapêᶇ nêᶇemimbiᶇ. Yisu Kilisi halôk pik ba halêᶇ ek nêᶇ avômalô kambom bulubiᶇ. Ma yada ma anyô ôvathek anôᶇ. ¹⁶ Ba intu Wapômbêᶇ hêᶇ kapô ek ya anyô ôvathek kambom êᶇ ek yani injik Yisu Kilisi anêᶇ malinᶇaô atu ba anêᶇ daᶇ mi thô ek avômalô nêᶇê ba nêᶇemimbiᶇ ma neja lôkmala atu ba nêᶇô wak nôᶇbêᶇ intu

* **1:2:** Ap 16:1-3; Tit 1:4 * **1:4:** 1Ti 4:7; Tit 1:14 * **1:8:** Lom 7:12,16 * **1:12:** Ap 9:15; 1Ko 15:9-10; Gal 1:15-16

* **1:13:** Ap 8:3; 9:1-5 * **1:15:** Luk 19:10

sapêḅ. ¹⁷ Wapômbêḅ ma kiḅ hatôm wak nômbêḅ intu sapêḅ ba ida hamô lôkmala. Ma avômalô miḅ hatôm nêgê ami. Yanida ma Wapômbêḅ. Aêḅ ba nanêm athêḅ lôkmaḅḅiḅ êndêḅ Wapômbêḅ wak nômbêḅ intu sapêḅ. Avanôḅ.

Timoti injik vovak lôklokwaḅ esak kobom kambom

¹⁸ Timoti yenaḅ okna, sêbôk ma plopet enaḅ abô hathak o. Yahavatho thêlôniniḅ abô loḅ hathak ku takatu ba bôk yahêv hadêḅ o yôv. Lemimbi abô takêḅ ek nuḅḅḅḅ vovak mavi atu. ¹⁹ Ombaloḅ hêvḅhaviḅ loḅ lôk ôsô o ba oya. Doho bôk êpôlik hathak auk êḅ ba iniḅ êvḅhaviḅ hatôm yeḅ hamô ôthôm lôk lovak bêḅ ba hamô yeḅ vose. ²⁰ *Himeneus lo Aleksanda bôk idum aêḅ ba yahêv i hadêḅ Sadaḅ ek thai neja auk ek miḅ thai nenaḅ abôma esak Wapômbêḅ ami.

2

Nateḅ mek ek nêḅ avômalô vi sa

¹ Aêḅ ba nodanô! Môlô notêḅ mek bêḅ anôḅ ba nonaḅ môlônim lemimḅhaviḅ bêḅ lôk nônêm lemimmavi esak avômalô sapêḅ. Ma nonaḅ injik Wapômbêḅ liḅ ek nêḅ avômalô takatu ba leḅḅḅmalaiḅ sa. Ma notêḅ mek ek ² kiḅ lôk ḅê bêḅbêḅ takatu imbiḅ ek alalô namô labali mavi lôk namô maliḅyaô ek alalô nasopa Wapômbêḅ ba namô yani vibiḅ. ³ Mek takêntêk ma mavi ba tem indum alalôaniḅ Wapômbêḅ anyô hêv alalô bulubiḅ lamavi. ⁴ Yani laḅhaviḅ avômalô lôkthô neyala abô avanôḅ ek nêḅ thêlô bulubiḅ aêntêk nena ⁵ Wapômbêḅ ma doḅtom. Ma Yisu Kilisi iyom intu anyô yôhôk ek embak avômalô loḅ imbiḅ Wapômbêḅ. ⁶ *Ma Wapômbêḅ bôk hatak anêḅ waklavôḅ te yôv ba intu hêv Yisu Kilisi êḅ ek nêḅ avômalô vuli lôk injik thô nena Wapômbêḅ laḅhaviḅ nêḅ avômalô sapêḅ bulubiḅ. ⁷ *Yisu habi baḅ hayô hêk ya ek yandum ku aposel ek yanaḅ abô mavi êntêk bêḅ. Ya anyô yahêv auk hathak êvḅhaviḅ anôḅ hadêḅ ḅê daluk.

* **1:20:** 1Ko 5:5; 2Ti 4:14-15 * **2:6:** Gal 1:4 * **2:7:** Ap 9:15; Gal 2:7-8; 2Ti 1:11 * **2:9:** 1Pi 3:3-5 * **2:10:** 1Ti 5:10 * **2:12-13:** 1Ko 14:34; Stt 2:7,21-22; 1Ko 11:8-9 * **2:14:** Stt 3:1-6; 2Ko 11:3 * **3:1:** Ap 20:28 * **3:2:** Tit 1:6-9 * **3:6-7:** 2Ko 8:21

Yahanaḅ avanôḅ biḅ. Ma miḅ yahanaḅ abôyaḅ ami.

⁸ Ba yaleḅhaviḅ anyô sapêḅ netak leḅḅḅḅa lôk abô êkôki lôk nimbitak matheḅ ma nêḅnêḅ bahêḅḅ liḅ ba neteḅ mek.

Avi iniḅ kobom nindum

⁹ *Ma yaleḅhaviḅ avi nijik kwêv mavi lôk nipuk sôp mavi lôk nepesaḅ i mavi êtôm atu ba miḅ êbôi ami. Ma miḅ nibutiḅ leḅḅḅkadôk detaim lôk nebanu kômkôm gol lôk kômkôm kêkêlô esak leḅḅḅḅkupiḅ ma nijik kwêv lo sôp lôkmaḅḅiḅ ami. ¹⁰ *Thêlô leḅḅḅḅimbi auk ek nindum mavi lomalama. Êḅ ma iniḅ kwêv lo sôp. Avi takatu ba elanô Wapômbêḅ anêḅ abô ba esopa ethak idum aêḅ.

¹¹ Môlô othak doḅtom ek nôḅnêḅ yeḅ, êḅ ma avi nêḅmô anyô vibiḅ iyom ba nêḅmô bônôḅ ek neja auk. ¹²⁻¹³ *Wapômbêḅ hape-saḅ Adam hamôḅ ma Ewa haveḅ yam. Ba intu miḅ yahatak avi ek nêḅnêḅ auk mena nêḅmôḅ ek anyô ami. Thêlô nêḅmô bônôḅ iyom. ¹⁴ *Ma Sadaḅ miḅ hasau Adam ami. Yani hasau Ewa ba habitak avi lêḅdôḅ kôḅtôḅ. ¹⁵ Ma doḅtom avi te tem embathu amena ba avi takatu ba êvḅhaviḅ ba êḅmô matheḅ ma leḅḅḅḅhaviḅ lôk eyabiḅ i mavi ma tem neja bulubiḅ.

3

Avaka iniḅ abô

¹ *Êntêk ma abô avanôḅ. Anyôla anêḅ auk nena imbitak avaka, êḅ ma mavi. ² *Ma avômalô nêgê ôpêḅ nena anyô thêthôḅ vêḅmam ka nendam ek imbitak anyô bêḅ. Ma êḅmô tiḅḅḅ imbiḅ yanavi. Yani anyô auk mavi lôk hapuki loḅ ma hamô batôḅ oyaḅ lôk hawa avômalô thô ma hadôḅ avômalô mavi. ³ Yani miḅ inum waiḅ ba endo molo lôk lamaniḅ ba injik vovak ami. Yani êḅmô yôhôk ma miḅ laimbiḅ valuselaḅ ami. ⁴ Yani eyabiḅ yanavi lôk nali mavi ma êḅdôḅ nali ek nesopa anêḅ abô ba nêḅmô yani vibiḅ. ⁵ Anyô miḅ hayabiḅ yanavi lo nali mavi ami ma miḅ hatôm eyabiḅ

Wapômbên anêḡ avômalô ôdôn takatu ba êvhaviḡ mavi ami. ⁶⁻⁷ *Anyô kambom te hiki liliḡ ba habitak mavi ma miḡ enja athêḡ bêḡ ba indum ku te kethêḡ ami endeba ḡê daluk nêḡê imbiḡ nena yani anyô mavi ami. Yakô tem yani êmbôi ba enja mama ba êndôk Sadaḡ anêḡ lek ba nêḡ yak imbiḡ Sadaḡ êndêḡ waklavôn indum abô.

Nê êv avômalô sa iniḡ abô

⁸ Ma ḡê takatu ba idum ku ba êv avômalô êvhaviḡ sa ma nêḡ thêthôn êtôm avaka. Thêlô nenaḡ abô avanôn iyom. Ma miḡ ninum waiḡ bêḡ anôn lôk netanḡani esak avômalô vi iniḡ valuselen ami. ⁹ Thêlô nêsôi ba neya ma nêḡnêḡmibiḡ nôm kama nôm bêḡ atu ba Wapômbên hik thô ma nebalon lon lôklokwan. ¹⁰ Nutitiḡ iniḡ ku nena thêthôn vêḡmam ka nônêḡm ku nêḡnêḡm avômalô sa êndêḡ i.

¹¹ *Ma vêḡi ma thêthôn êtôm thêlôda. Ma miḡ nenaḡ abô kambom esak avômalô vi ami. Ma nipuki lon esak auk mayaliv. Ma miḡ nenaḡ abôyan lon neja vani ami.

¹² Ma nêḡmô tiḡiḡ imbiḡ vêḡi ba neyabiḡ vêḡi lôk nali ma iniḡ nôm kama sapêḡ mavi. ¹³ Ma idum ku mavi ma avômalô tem nebam i ma miḡ hatôm nêkô ek nenaḡ iniḡ abô bêḡ esak iniḡ hêvhaviḡ Yisu Kilisi ami.

Wapômbên hik anêḡ thêthôn thô

¹⁴⁻¹⁵ Yalenḡhaviḡ yanḡê o kethêḡ oyan. Ma donḡtom yahakô ek nôḡmla embalon ya lon. Ba intu yahato abô êntêk ek oyala Wapômbên anêḡ auk esak yani anêḡ avômalô iniḡ kobom. Yani ma Wapômbên lôk mala. Wapômbên anêḡ thalalen ma avômalô takatu ba êvhaviḡ. Avômalô takêḡ ma hatôm unyak landiḡ lôk bum vumak takatu ba havalon Wapômbên anêḡ abô avanôn lon. ¹⁶ *Avanôn! Êntêk êḡ ma nôm bêḡ. Wapômbên hik anêḡ thêthôn thô aêntêk.

Yani hawa liḡkupik pik ba halêḡm pik,
 ma Lovak Mathen hik yani thô,
 ba anela êyê yani,
 ma anyô enaḡ yani bêḡ hadêḡ ḡê pik
 lôkthô,
 ba ḡê pik elanô ba êvhaviḡ yani,

* **3:11:** Tit 2:3 * **3:16:** Mak 16:19; Jon 1:14; Kol 1:23

* **4:10:** 1Ti 2:3-4

ma Wapômbên hawa yani ba hi hadô hamô anêḡ lon lôkmanḡiḡ anôn.

4

Kêdônwaga abôyan

¹ Lovak Mathen hanaḡ avanôn biḡ nena habobo pik lo len anêḡ dan ma avômalô doho tem nêḡmbôliḡ dôḡmiḡ esak iniḡ êvhaviḡ Wapômbên ba nesopa ḡḡok takatu ba even ek esau avômalô lôk elanô auk takatu ba halêḡm anêḡ ḡḡok. ² Ma avômalô takatu ba ethak esopa ḡḡok iniḡ abô lôk êv auk hadêḡ avômalô ba enaḡ abô mavi aleba avômalô eson nena thêlô ma avômalô thêthôn. Ma donḡtom thêlô ma ḡê abôyan. Thêlô êthôi ba eya ma donḡtom idum kambom thêthô aleba iniḡ auk mavi bôk habitak hatôm atum la. Thêlô hatôm bok mathanô ba miḡ leniḡmalaiḡ ami. ³ *Thêlô itip ek avômalô miḡ neja i lôk nejan nôm lomalama ami. Ma donḡtom Wapômbên hapesan nôm takêḡ ek avômalô takatu ba êvhaviḡ lôk eyala abô avanôn ma neja ek nêḡnêḡm leniḡmavi êndêḡ Wapômbên. ⁴⁻⁵ Howa Wapômbên anêḡ nôm takêḡ ba hoten mek lôk lemmavi êḡ ma nôm takêḡ tem imbitak mavi. Anêḡm lem-mavi lôk Wapômbên anêḡ abô hadum nôm êḡ habitak mavi. Aêḡ ba nôm kama sapêḡ atu ba Wapômbên hapesan ma mavi. Ba intu miḡ utip ek nôḡmlate ami.

Yisu anêḡ anyô ku mavi

⁶ Onaḡ abô takêḡ katô êndêḡ Wapômbên anêḡ avômalô. Ma nonḡwan Wapômbên anêḡ abô avanôn lôk osopa anêḡ auk mavi takatu ba bôk holanô yôv. Êḡ ma avômalô tem nêḡê nena o ma Yisu Kilisi anêḡ anyô ku mavi. ⁷⁻⁸ *Miḡ onja kukuthiḡ abôyan ba onaḡ lôk miḡ ondanô avôdôn nena iniḡ auk thônôthôn ami. Ôpatu ba hadum ku lomalama ek nêḡm lôklokwan êndêḡ liḡkupik tem êḡmô mavi dokte. Ma donḡtom ôpatu ba hadum ku hasopa Wapômbên, yani tem êḡmô mavi anôn. Wapômbên habutiḡ abô ek nêḡm avômalô sa êḡmô pik êntêk. Ba ema ma tem nêḡm i sa aêḡ iyom. Aêḡ ba nundum Wapômbên anêḡ ku ek nosopa yani.

* **4:3:** Stt 9:3; Lom 14:6; 1Ko 10:30-31 * **4:7-8:** 1Ti 1:4

⁹ Êntêk ma abô lôklokwan anôj ba avômalô sapêj nênimbiņ. ¹⁰ *Alalô lêk aêv maleņiņ hadêj Wapômbêj. Yani ma Wapômbêj atu ba hamô lôkmala ba hêv avômalô sapêj bulubiņ. Ba intu yêlô adum ku lôk vovanik ek nanêm avômalô sapêj sa ek ôpatu ba hêvhaviņ ma tem enja bulubiņ êj.

¹¹ Timoti yahanaj hadêj o nena ôndôj avômalô esak nôm takêntêk lôk osoj i lokwanj ek nesopa. ¹² *O ma anyô muk. Ba onaj abô mavi iyom lôk undum thêthôj ma lemimbiņ avômalô lôk ônimbiņ Wapômbêj ma ômô mabuņ ek avômalô nêgê o ba nesopa vemgwam.

Êj ma avômalô miņ hatôm nêpôlik esak o ami. ¹³ Osam Wapômbêj anêj abô êndêj avômalô wak nômbêj intu sapêj lôk onaj anêj abô bêj lôk nêm auk êndêj thêlô endeba êtôm wakma atu ba yahayô.

¹⁴ *Plopet enaj abô hathak wapôm takatu ba Wapômbêj hêv ma avaka etak baheņiņ hayô hêk o ma miņ ômbi wapôm êj thô ami.

¹⁵ Osopa abô êntêk katô oyanj ba nêm anêm auk lôkthô ek undum ku êntêk ek avômalô lôkthô nêgê nena anêm hêvhaviņ halumbak. ¹⁶ Oyabiņ nôm takatu ba hudum lôk auk takatu ba hôêv hadêj avômalô katô. Ma osopa Wapômbêj lôk onaj anêj abô wak nômbêj intu sapêj.

Êj ma tem odanêm o bulubiņ lôk avômalô takatu ba elanj anêm abô.

5

Noyabiņ jê êvhaviņ mavi

¹ Onaj abô yaô êndêj anyô bêj atu ba hadum kambom inaj honaj hadêj lemambô. Ma miņ osaj yani ami. Undum mavi êndêj jê muk inaj hudum hadêj mamuyan molok. ² Ma avi bêjbêj ma undum aêj iyom êtôm hudum hadêj lemtambô. Ma onja auk mabuņ esak avi muk inaj hudum hadêj livômi.

Opalê eyabiņ avi tôp

³ Avi tôp takatu ba iniņ avômalô mi ma oyabiņ thêlô mavi. ⁴ Ma doņtom avi tôp te anêj nali lôk limi êmô, êj ma iniņ ku môj anôj ma nindum thêthôj ek neyabiņ

yani êtôm lami lôk limi bôk idum hadêj i ek nêwê mavi taksêbôk viyaiņ. Êj ma tem indum Wapômbêj lamavi. Ba intu nundum aêj ma miņ nonaj esak abô iyom ami.

⁵ Avi tôp takatu ba iniņ thalaleņ mi ethak êv maleņiņ hadêj Wapômbêj bôlôvôj ba wak ma enaj hik yani liņ ek nêm thêlô sa. ⁶ Ma avi tôp takatu ba êbôlêm nôm pik mavimavi lôk idum sek mayaliv, êj ma iniņ leņviņkupik ma lôkmala ma doņtom iniņ dahô bôk hama yôv. ⁷ Ma ôndôj avômalô esak auk takêj ek anyô te miņ hatôm enaj nena thêlô ma avômalô kambom ami.

⁸ Ôpatu ba miņ hayabiņ anêj ôdôj katô ami êj ma anyô kambom. Ma ôpatu ba miņ hayabiņ anêj thalaleņ katô ami, êj ma hatôm havôliņ dôm ek anêj hêvhaviņ. Yani ma kambom anôj ek jê daluk.

⁹⁻¹⁰ Avi tôp takatu ba iniņ sondabêj bôk hatôm 60 ba havôhi ma sêbôk ma êk haviņ vêj iyom ba eyabiņ iniņ avômena lôk ewa avômalô loņ buyaj thô ba ithik avômalô mathêj veņiņ lôk êv avômalô ewa malaiņ sa lôk idum ku mavi lomalama wak nômbêj intu sapêj, êj ma oto iniņ athêj êndôk kapyia.

¹¹ Ma miņ oto avi tôp muk iniņ athêj êndôk kapyia êntêk ami. Thêlôniņ thethajak tem imbitak bêj ba leņiņimbiņ neja anyô

¹² ma tem nêmbôliņ dômiņ êndêj Kilisi ba nepole abô takatu ba bôk ekak yôv. Êj ma tem nindum abô. ¹³ *Ba avi tôp muk takêj ida ethak êmô oyanj ba elom evenj lomalak. Nôm êj ma kambom. Lôk enaj abô kambom hathak avômalô lôk êv veņiņbôlêk yakyak hathak avômalô lôk enaj avômalô iniņ abô loņ kapô bêj. Êj ma kambom anôj. ¹⁴⁻¹⁵ Doho bôk êvôliņ dômiņ hadêj Yisu ba esopa Sadaj. Aêj ba yahanaj hadêj avi tôp muk ek neja anyô ba nembathu avômena ba neyabiņ unyak ek jê takatu ba êpôlik hathak alalô tem miņ nenanj abô kambom esak alalô ami ma mi.

¹⁶ Aêj ba ôdôj la iniņ avi tôp te hamô, ma iniņ avi nênim yani sa ek miņ nênim malaiņ êndêj avômalô êvhaviņ vi ami. Ma avi tôp takatu ba iniņ avômalô mi ma avômalô êvhaviņ nênim i sa.

* 4:12: Tit 2:15 * 4:14: 2Ti 1:6 * 5:13: 2Te 3:11

Nê bêñbêñ inin abô

17-18 *Wapômbêñ anêñ abô hanañ nena, “Bokmanꦏao atu ba hêv mólô sa ma miñ numiñ yani loñ siñ ek enjañ nôm ami.” *Lo 25:4*

Ma abô yañ haviñ nena, “Anyô ku enja anêñ vuli.” Ba intu nônêm vuli mavi êndêñ avaka takatu ba eyabiñ avômalô êvhaviñ mavi. Ma avaka takatu ba enañ Wapômbêñ anêñ abô lôk êv auk mavi, ma nônêm inin vuli êmôñ.

19-21 *Timoti, Wapômbêñ lo Yisu Kilisi lôk añela matheñ lêk êyê o. Aêñ ba yahanañ abô lôklokwañ hadêñ o nena anyô te iyom hanañ avaka te anêñ kambom ma miñ ondanô ami. Ju mena lô la enañ ma ondanô nena abô êñ avanôñ mena abôyañ. Ma onañ ôpêñ anêñ kambom bêñ êndêñ avômalô ek lôkthô atu ba elañô ma nêkô. Undum aêñ êndêñ avaka takatu ba idum kambom. Ma anêm anyô mólô te hatôm anyô bêñ ba hadum kambom ma osopa abô êñ iyom.

22 Ma miñ ômbi bahem êyômô anyô te ketheñ ek imbitak nê êvhaviñ inin anyô bêñ ami. Nôñgô am. Yakô anêñ malain imbitak ba nêm malain êndêñ o. Ba dô. Ma ômô mabuñ.

23 Timoti, o ma anyô lemhaviñ unum ñañ iyom. Ma donjom lemvoañ ba hôpôm lijin bêñ anôñ. Ba intu unum wain dokte imbin.

24 Anyô doho idum kambom ba inin kambom hik i thô hamôñ ba avômalô êyê nena tem neja vovañ êndêñ waklavôñ idum abô. Ma doho idum kambom ba inin kambom hamiñ kapô ba avômalô êthôñ aleba waklavôñ idum abô hayô ma inin kambom takêñ tem injik i thô. 25 Kobom mavi ma aêñ iyom. Kobom mavi vi hamiñ yain ma vi hêk loñ kapô. Ma donjom waklavôñ idum abô ma kobom mavi takêñ tem miñ imbuñi ami.

6

Nê ku nêmo alañsi vibin

* 5:17-18: Mat 10:10; Luk 10:7; 1Ko 9:9 * 5:19-21: 2Ko 13:1; Ep 5:11 * 6:1: Ep 6:5 * 6:2: Plm 16 * 6:3: Gal 1:6-9 * 6:5: 2Ti 3:8; 4:4; Tit 1:14 * 6:6: Plp 4:11-12; 1Ti 4:8; Hib 13:5 * 6:7: Jop 1:21 * 6:10: Ep 5:5

1 *Avômalô takatu ba inin alañ hamô ma nindum mavi êndêñ i ek miñ avômalô nenañ abô kambom esak yêlôaniñ abô lôk Wapômbêñ anêñ athêñ ami. 2 *Ma anyô ku te lôk anêñ alañ thai esopa Wapômbêñ, ma ôpêñ miñ indum kambom êndêñ anêñ alañ ba enañ nena, “Alai ma nê loyañ. Ba miñ yamô o vibin ami.” Miñ onañ aêñ ami. Anyô ku êñ laimbin anêñ alañ êtôm anyô loyañ ba nêm yani sa êtôm Wapômbêñ anêñ avômalô te. Aêñ ba indum ku mavi êmôñ ek ku mavi sapêñ. Nuñgwik auk êñ thô êndêñ avômalô ba onañ lôklokwañ ek nesopa.

Avômalô takatu ba leñihaviñ valuseleñ

3 *Anyô te hik auk lokbañ thô ma miñ hanañ abô hathak Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ abô avanôñ lôk auk thêthôñ ami, 4 ôpêñ habôï ba hasoñ nena yani anyô lôk auk bêñ. Nê êñ ma kêdôñwaga abôyañ ba êthôñ inin kambom paliñ. Lelaik hamô inin auk aleba enañ abô lôk vovak hathak auk lomaloma ba leñindañ lôk êpêñ vovak ma enañ abô kambom. Thêlô esoñ nena anyô yañ hawa auk êñ ek indum kambom êndêñ i la. 5 *Wak nômbêñ intu ma thêlôda idum ba êpôlik hathak thêlôda. Ma Sadañ hawa Wapômbêñ anêñ abô vani hêk i lôk habulin inin auk. Thêlô esoñ nena thêlô êmô thêthôñ ba tem thêlô neja valuseleñ bêñ anôñ.

6 *Ôpatu ba hasopa Wapômbêñ ma miñ makilik lôk la hiki hathak nômkama pik ami, yani tem êmô mavi. 7 *Alalô alêm pik êntêk oyañ. Ba ama ma tem ana oyañ aêñ iyom. 8 Ba intu alalô miñ maleñin kilik esak nômkama pik andô. Ma alalôaniñ nôm lôk sôp iyom hamô êñ ma hatôm ek alalô. 9 Ma avômalô leñih hiki ek neja valu lôk nômkama bêñ anôñ, ma tem auk êñ êndôk thêlô leñih lôk êmbôv thêlô ek ini nesak gwasilim. Inin auk thethañak êñ habulin i aleba hamô leñin kupik lôk dahôlôñin sesoñ ba mi. 10 *Avanôñ! Leñihaviñ valuseleñ ma kambom sapêñ anêñ vêk. Avômalô doho inin auk hathak valuseleñ habi thethañak ba hadum thêlô etak

Wapômbêñ. Êñ ma hatôm biñ havatho thêlôda biñ daluk lu ba malaiñ bêñ.

Loñôndê nasopa

11 *Ma donjom o ma Wapômbêñ anêñ anyô. Ôsôv ba nu ek nô m kambom takêñ. Undum nô m takatu ba Wapômbêñ lamavi hathak. Ômô thêthôn. Osopa Wapômbêñ anêñ abô ba nê mimbiniñ yani. Lemimbiniñ avômalô. Ombatho o loñ lôk ômô labali. Ma ondanviñ embenj abô nômbêñ êñ yam. 12 *Ma vovak êvhaviñ êntêk ma nô m mavi. Êñ ma nuñgwik vovak endeba onja lôkmala atu ba Wapômbêñ halam o yôv hathak. Honan anê m hêv haviñ ba avômalô bêñ anôn bôk êyê o yôv. 13 *Timoti, Wapômbêñ atu ba hêv lôkmala hadêñ nômkama nômbêñ êntêk thai lôk Yisu Kilisi atu ba hadum abô ba hanan avanôn hadêñ Pontius Pailat ma lêk thai êyê o. Aêñ ba yahanan abô lôklokwan hadêñ o nena 14 osopa abô êñ ma miñ undum tombenj ek anyôla etatale o ami. Undum ku êñ endeba Yisu Kilisi alalôaniñ Anyô Bêñ endelê m. 15 *Wapômbêñ hadum ba waklavôn atu ba Yisu endelê m tem imbitak. Yanida ma alan ba yanida hamô mavi. Yani ma Kiñ iniñ Kiñ ma nê bêñbêñ iniñ Anyô Bêñ. 16 Yanida tem miñ ema ami. Yani hamô deda atu ba miñ hatôm anyô te ni ebobo ami. Anyô te miñ bôk hayê yani ami. Nê pik iniñ lôklokwan mi ba intu miñ hatôm nêgê Wapômbêñ ami. Nê nê m athêñ bêñ êndêñ yani iyom. Anêñ lôklokwan da hamô ba tem êmô aêñ. Avanôn.

Nê lôk valuselen bêñ iniñ abô

17 *Nonan êndêñ nê valuselen bêñ takatu ba êmô pik nena, “Nônê m malemim êndêñ Wapômbêñ. Yani anyô wapôm mavi ba intu hêv nômkama nômbêñ êntêk ek alalô leniñmavi. Ma miñ nômbôam esak lôk miñ nô nê m malemim êndêñ valuselen lôk nômkama takatu ba tem nê m yak ami.” 18-19 *Ma onan êndêñ i ek nisup nômkama mavi lôkthô esak donjom. Lôk nindum mavi lomaloma bêñ anôn ba nê m liñ siñ. Lôk nindum wapôm lôk nêpôpêk iniñ

nômkama ek nimbi sam. Nôm takêñ ma lôkmala anêñ ôdôn atu ba tem imbitak embenj yam ek neja lôkmala anôn.

Timoti eyabiñ anêñ ku

20 Timoti oyabiñ o ek ku takatu ba êv hadêñ o. Ômbôlinj dô m esak abô mayaliv lôk auk lokban takatu ba elam nena “auk thêthôn”. Êñ ma abôyan. 21 *Ma avômalô doho esopa auk lokban êñ ba evenj mayaliv aleba iniñ êvhaviñ mi.

Wapômbêñ anêñ wapôm êmô imbiñ o.

* 6:11: 2Ti 2:22 * 6:12: 1Ko 9:25-26; 2Ti 4:7 * 6:13: Jon 18:36-37 * 6:15: ALK 17:14 * 6:17: Luk 12:20-21 * 6:18-19: Mat 6:20 * 6:21: 1Ti 1:6; 2Ti 2:18

Kapya yañ atu ba Pol hatô hadêñ Timoti Abô môn

Pol hamô koladôn anêñ Lom ma hatô kapya êntêk hadêñ Timoti. Pol lahabi nena tem yani ema. Ma anêñ nê molo bêñ anôn etak yani ba i. Luk iyom intu hamô havin Pol ba intu yani kapô malain ba lahavin Timoti ni Lom ek thêlô nêmo. Ba intu hatô kapya êntêk. Malain lomaloma hapôm nê êvhavin ba intu hanañ abô ek embatho Timoti lon ek imin lôklokwan. Ma hanañ ek Timoti eyabin Wapômbên anêñ Abô Mavi ba enañ abô êñ thêthôn iyom.

Hato kapya êntêk hadêñ 66 AD la.

¹ Ya Pol yahato kapya êntêk. Wapômbên lahavin yambitak Yisu Kilisi anêñ aposel ek yanañ abô êntêk bêñ ek alalô nasopa Yisu Kilisi ba naja lôkmala atu ba Anyô Bêñ bôk hakak abô hathak yôv.

² *Hadêñ o Timoti yenañ okna anôn. Wapôm lôk lahiki ma labali anêñ Kamik Wapômbên lo Yisu Kilisi alalôaniñ Anyô Bêñ.

Alalô min mama ek Wapômbên anêñ abô ami

³ *Yahayala hêk yakapôlôn nena min yahadum Wapômbên anêñ ku tombeñ ami. Wapômbên êñ ma bumalô thêlô iniñ Wapômbên atu ba esopa. Bôlôvôn lo wak ma yahanañ yalenmavi lôk yahater mek hadêñ yani hathak o. ⁴ Sêbôk ba yahatak o ma malem thôk hêv yak ba lêk yalenhabi malem thôk êñ. Ma lêk yalen hik ya kambom ek yanğê o ek itu auk êñ vônô ek yalenmavi. ⁵ *Yalenhabi anêm hôêvhavin anôn. Êvhavin êñ intu hamô havin lemtambô Yunis lo libum Lois. Ba lêk yahayê êvhavin êñ intu hamô havin o aên iyom. ⁶ *Ba intu yahanañ hathak lonbô ek undum wapôm takatu ba Wapômbên hêv hadêñ o êtôm huyuv atum ek esañ bêñ.

Sêbôk ba yahatak yabaheñ hayô hêk o ma Wapômbên hêv lôklinyak ek undum ku êñ. ⁷ *Ma Wapômbên hêv dahô lôklinyak lôk dahô lenjinhavin avômalô lôk dahô hapôvin anyô ek nindum mavi. Ma min hêv dahô atu ba indum anyô ba nêkô ami.

⁸ Yahanañ Anyô Bêñ anêñ abô bêñ ba intu yahamô koladôn. Ma Wapômbên bôk hik malain sam ba hêv anêm ek onja ma anêñ lôklokwan tem nêm o sa. Aên ba min o mama ek onañ Anyô Bêñ anêñ abô bêñ ami. Lôk min o mama ek ya ami. ⁹ *Yani ma anyô wapôm ba lahavin nêm avômalô sa. Ma hêv alalô bulubin ba halam nena matheñ. Min alalô adum nômlate mavi ami. Mi anôn. Anêñ wapôm êñ hamô havin Yisu Kilisi hadêñ sêbôk atu ba môn anôn ba hêv hadêñ alalô. ¹⁰ *Ma lêk hik anêñ wapôm êñ thô hathak hêv Yisu Kilisi, ôpatu ba hêv alalô bulubin. Ôpên intu habulin nana ma hatak deda hayô hamô Wapômbên anêñ Abô Mavi ek alalô naja lôkmala atu ba hamô wak nômbên intu sapên. ¹¹ *Ma habi ban hayô hêk ya ba hêv ya hatôm aposel ek yanañ Abô Mavi êntêk lôk yanêm auk esak Abô Mavi êñ. ¹² Aên ba yahawa malain takêntêk ma donjom ya min mama ami ek malê nena yahayala ôpatu ba yahêvhavin. Yahayala katô nena tem eyabin ya lôk yenañ ku mavi endeba êyô waklavôn nindum abô.

¹³ Abô takatu ba bôk holañô anêñ ya ma osopa. Êñ ma auk thêthôn. Ba hosopa abô êntêk ma Yisu Kilisi tem nêm o sa ek ônêmbin Wapômbên lôk lemimbin avômalô. ¹⁴ *Ma oyabin nôm mavi takatu ba Wapômbên hêv hadêñ o hathak Lovak Matheñ ôpatu ba hamô havin alalô.

¹⁵ Hoyala nena Pigelus lo Helmogenes lôk avômalô nômbên atu ba êmô plovins Esia bôk êdô ya.

¹⁶⁻¹⁷ Yahamô koladôn ma Onesipolus min mama hathak yenañ malain êñ ami. Yani hayô Lom ma habôlêm ya lôklokwan haveñ aleba hapôm ya ma hêv ya thêvô. Aên ba Anyô Bêñ nêm kapô ek Onesipolus lôk anêñ thalalen. ¹⁸ Ma Anyô Bêñ nêm

* **1:2:** Ap 16:1; 1Ti 1:2 * **1:3:** Ap 23:1 * **1:5:** Ap 16:1 * **1:6:** 1Ti 4:14 * **1:7:** Lom 8:15 * **1:9:** Ep 2:8-9; Tit 3:5 * **1:10:** Hib 2:14 * **1:11:** 1Ti 2:7 * **1:14:** 1Ti 6:20

lahiki êndênj yani êndênj waklavônj nindum abô. Hoyala lonjôndê mavi bênj anônj atu ba yani hêv ya sa hamô Epesus.

2

Timoti ma Yisu anênj anyô vovak

¹ Aênj ba Timoti yenañ okna umiñ lôklokwanj esak wapôm takatu ba halêm anênj Yisu Kilisi. ² O lôk avômalô doho bôk olañô abô nômbênj atu ba bôk yahananj yôv. Aênj ba nômbôlêm anyô mavi doho ek neyabiñ abô êntêk lôk nêndônj anyô vi ek miñ abô êntêk nêm yak ami. ³ *Ma umiñ lôklokwanj imbiñ yêlô êtôm Yisu Kilisi anênj anyô vovak mavi. ⁴ Anyô vovak miñ hatak anênj auk ek indum ku malaklêvônj ami. Yani hapesañ i ek injik vovak ek indum nê vovak laik mônj lenjñmavi. ⁵ *Ôpatu ba hayabiñ i mavi ba halañviñ tem lovak ba enja anênj vuli êmônj aênj iyom. ⁶ Ma ôpatu ba hadum ku kapô lôk vovanik tem êmônj ek enja anênj anônj. ⁷ Aênj ba lemimbi abô takatu ek batu Anyô Bênj nêm auk êndênj o.

⁸ *Lemimbi Yisu Kilisi Devit anênj lim atu ba bôk hik liñ haviyô hathak lonjbô. Abô ênj ma Wapômbênj anênj Abô Mavi atu ba yahananj bênj. ⁹ *Aênj ba intu yahawa malainj. Avanônj! Ekak ya lonj hatôm nê vani. Ma donjom anyô te hatôm ekak Wapômbênj anênj abô lonj ami. ¹⁰ Ba intu yahamiñ lôklokwanj ba yahawa malainj lomaloma ek yanêm avômalô takatu ba Wapômbênj bôk habi bañ hayô hêk i yôv sa ek Yisu Kilisi nêm alalô bulubiñ ek naja lôkmala lôk namô Wapômbênj anênj lôkmanjginj kapô wak nômbênj intu sapênj.

¹¹ *Êntêk ma abô avanônj.

Alalô bôk ama haviñ yani ba tem alalô namô aênj iyom imbiñ yani.

¹² *Alalô awa malainj lôk vovanj ba amiñ lôklokwanj ênj ma tem nayabiñ ku imbiñ yani.

Ma alalô athônj yani paliñ ma tem êsônj alalô paliñ aênj iyom.

¹³ *Ma anênj abô miñ hatôm yani etak ami. Ba intu alalô avak abô ek nasopa yani ma donjom aênj yak, ênj ma yani tem esopa anênj abô takatu ba habutiñ.

Timoti imbitak Wapômbênj anênj anyô ku anônj

¹⁴ *Wapômbênj lêk hayê o ba onañ lôbôlônj ek avômalô miñ nêkôki esak auk lomaloma ami. Dô. Tem imbuliñ thêlô ma nêm i sa ami. ¹⁵ *Undum ku lôklokwanj lôk ôndônj Wapômbênj anênj abô avanônj thêthônj. Ma Wapômbênj tem ênjê anêm ku ênj ma enañ nena hudum ku mavi. Ba tem miñ o mama ami. ¹⁶ *Avômalô takatu ba esopa abô mayaliv evenj lokbañ aleba ibitak kambom anônj. Ênj ma otak abô lôk auk mayaliv takatu ba miñ hasopa Wapômbênj anênj abô ami. ¹⁷ *Auk ênj ma hatôm palê hatêto anyô liñkupik sapênj. Nônjô Himeneus lo Piletus. ¹⁸ Thai bôk evenj daim ek Wapômbênj anênj abô avanônj ma êdônj avômalô ba esau nena alalô lenjviñkupik tem miñ imbiyô esak lonjbô ami ba intu ibuliñ avômalô doho iniñ êvhasiñ. ¹⁹ *Ma donjom Wapômbênj anênj unyak landiñ lôklokwanj kambom ba miñ hatôm êngôli ami. Ma habutiñ sêk nena, “Anyô Bênj hayala anênj avômalô” ma “Nê takatu ba elam Anyô Bênj anênj athênj ba esopa ma nêmbôliñ dômiñ esak kambom.”

²⁰ Ma unyak bênj te ma anênj unj gol doho lôk seleva doho lôk unj adaluk doho lôk unj anônj doho hamô unyak kapô. Doho ma etak nôm mavi halôk ma doho ma etak yavoyav halôk. ²¹ Aênj ba anyô te habi lelaik thô ba hathik i ba habitak mabuñ ma hatôm unj mavi atu ba Wapômbênj hadum ba habitak mathenj ba hamô ek Wapômbênj nêm ku mavi lomaloma êndênj yani.

²² *Ba intu ôsôv ênjêk ngôk anênj thethanjak takatu ba hamô anyô muk kapôlônj. Ma ondanviñ endom lonjôndê thêthônj lôk ônêmiñ Wapômbênj lôk lemimbiñ avômalô lôk osopa auk yôhok. Môlô takatu ba olam Anyô Bênj anênj

* **2:3:** 2Ti 1:8 * **2:5:** 2Ti 4:8 * **2:8:** Lom 1:3; 1Ko 15:4 * **2:9:** Ep 3:1,13; Plp 1:12-14 * **2:11:** 2Ko 4:11
 * **2:12:** Mat 10:33 * **2:13:** Lom 3:3-4; Tit 1:2 * **2:14:** 1Ti 6:4; Tit 3:9 * **2:15:** 1Ti 4:6 * **2:16:** 1Ti 4:7
 * **2:17:** 1Ti 1:20 * **2:19:** Nam 16:5; Ais 52:11; Jon 10:14; 1Ko 8:3 * **2:22:** 1Ti 6:11 * **2:23:** 1Ti 4:7

athên ba osopa yani ma yani bôk hathik mólônim kapólômim yôv ba nosopa kobom thêthôn takêntêk. ²³ *Oyala nena abô mayaliv lomaloma hadum ba avômalô ik vovak ba ômbôlin dômin ek abô thônôthôn takên. ²⁴ Anyô Bêñ anên anyô ku ma êmô labali imbin avômalô lôkthô lôk anên auk ma thêthôn ek êndôn avômalô katô. Lôk êmô malinyaô ma min injik vovak ami. ²⁵ Ma yani min lamanin kethen esak avômalô takatu ba min elanô anên abô ami ma êndôn thêlô esak abô labali. Injo Wapômbên tem nêmi sa ek nede kapólônin liliñ ek nesopa auk avanôn mena mi la. ²⁶ Ma ewa auk mavi hathak lonbô ma tem nêsôv ênjêk Sadañ anên gwasilim, ôpatu ba havôv thêlô ek nindum anên ku.

3

Pik lo leñ anên dan

¹ *Odanô! Waklavôn pik lo leñ anên dan ma tem malain lomaloma imbitak. ² Avômalô tem leñimbin thêlôda lôk leñimbin valuselen ma nêmbô lôk nêgê i dan ma nenan abôma lôk leñônônônôtôn êndên taluvi lo lami. Ma tem min leñimavi esak nômi takatu ba anyô vi êv hadên i ami lôk êpôlik hathak kobom mathen ³ ma leñihavin mi lôk min etak kapólônin kambom ami. Ma tem nenan abô kambom esak avômalô vi lôk nipuki lon ami ma nimbitak nê malen thêlêv lôk nêpôlik esak kobom mavi. ⁴ Ma tem thêlô nimbulin inin nê mólô ma nindum nômkama mayaliv ma thêlôda tem nênem inin athên lin ba nindum nômkama takatu ba indum thêlô leñimavi ma kobom leñihavin Wapômbên ma êdô. ⁵ *Avômalô takên tem nindum thêthôn êtôm nê esopa Wapômbên ma donjom thêlô bôk etak Wapômbên anên lôklokwan ba intu nômbôlin dômin êndên i. ⁶ Ma anyô takên ethak êyêyê hathak bôbônin ba êyô unyak ma êyê avi takatu ba inin auk mayaliv ma ewa inin auk. Avi takên bôk idum kambom bên anôn ba êmô lôk kapólônin malain. Ma thêlônin thethak lomaloma hayabin i ba êbôlêm

auk lukmuk wak nômbên intu sapên. ⁷ Avi takên elanô nê êñ inin abô lôbôlôn ba min êpôm Wapômbên anên abô avanôn ek nêmi thêlô sa ami. ⁸ *Nê êñ bôk êvôlin dômin hathak Wapômbên anên abô avanôn hatôm Janes lo Jambles bôk êvôlin dômin hadên Mose. Sadañ habulin thêlô inin auk aleba ibitak kambom anôn ba êvhavin ami ba intu Wapômbên hadô thêlô. ⁹ Ma nê êñ inin kambom takên tem imbitak yain ba avômalô tem nêgê êtôm bôk êyê Janes lo Jambles inin auk kambom. Ba intu auk êñ tem min imbitak bên ami.

Timoti ombalon Wapômbên anên abô lon lôklokwan

¹⁰ Ma donjom o Timoti hoyala yenan auk lôk yenan bôk lo lon takatu ba yahadôn lôkthô katô ma auk takatu ba hamô havin ya lôk yalenhavin avômalô ma yahêvhavin ba yahamin lôklokwan lôk min yahasôv ami. ¹¹ *Ma vovan lomaloma lôk malain hapôm ya halôk Antiok lo Aikoniam ma Listla. Ma Anyô Bêñ hêv ya bulubin ek nômi kambom takên. ¹² *Avanôn! Avômalô lôkthô atu ba leñihavin nênemimbin Yisu Kilisi ba esopa Wapômbên tem nêpôm vovan takên imbin. ¹³ Ma nê lôk ngôk lôk nê takatu ba esau avômalô tem nindum inin auk kambom takên endeba imbitak kambom anôn. Bôk esau thêlôda yôv ba tem nesau avômalô vi imbin. ¹⁴⁻¹⁵ Ma donjom Timoti hoyala kêdônwaga takatu ba bôk êv o auk ba hoyala nena o ma okna ba Wapômbên anên abô mathen hik auk thô hadên o aleba lêk. Abô êñ hik avômalô lin ek neja auk mavi ek nênemimbin Yisu Kilisi ma tem yani nêmi thêlô bulubin. Bôk howa auk hathak nômi takên ba intu hoyala katô nena abô avanôn. Ba ombalon auk êñ lon. ¹⁶ *Wapômbên anên abô lôkthô ma hayuv halêm yain ba bôk eto halôk kapya ek êndôn avômalô lôk hêv avômalô sa hathak auk lokban. Ma hik lonônê nepesan i thô ek nimbitak thêthôn ¹⁷ ek Wapômbên anên avômalô neja nômkama ek nindum ku mavi.

* **3:1:** 1Ti 4:1 * **3:5:** Mat 7:15,21; Tit 1:16 * **3:8:** Kis 7:11 * **3:11:** Ap 13:14-52; 14:5,8-20 * **3:12:** Mat 16:24; Jon 15:20; Ap 14:22 * **3:16:** Lom 15:4

4

Timoti enañ Wapômbêñ anêñ abô

¹ Timoti, Wapômbêñ lo Yisu Kilisi elañ yenañ abô. Yani tem indum abô esak avômalô lôkmala lôk nê ñama. Yani tem êlêm ek eyabiñ alalô. Aêñ ba yahanañ lôklokwañ hadêñ o nena ² onañ Wapômbêñ anêñ abô. Miñ oyabiñ waklavôñ mavi iyom ami. Onañ iyom. Nuñgwik avômalô iniñ kambom thô ma onañ ek netak. Osañ thêlô ek nesopa Wapômbêñ anêñ abô. Ombatho avômalô loñ ma ômô malinyaô lôk ôndôñ avômalô katô oyañ. ³ *Yakô wak te ma avômalô tem nimbi leñôndôñ siñ ek nedañô Wapômbêñ anêñ auk thêthôñ. Thêlô tem veniñ thethanak ba nêmbôlêm kêdôñwaga vi ek nenañ abô takatu ba indum thêlô leñiñmavi. ⁴ Thêlô tem nede dômiñ liliñ êndêñ abô avanôñ ma nembeñ mayaliv ba nesopa kukuthiñ oyañ. ⁵ Ma donjom o Timoti ma onja auk katô esak ku nômbêñ atu ba hudum. Tem malaiñ lôk vovañ êpôm o. Êñ ma umiñ lôklokwañ. Onañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi lôk undum Wapômbêñ anêñ ku lôkthô atu ba hêv hadêñ o.

Pol hadum ek ema

⁶ *Timoti, yenañ thalaleñ lêk hançasô hatôm waiñ atu ba hançasô halôk da. Ma wakma êñ lêk hayô ek yana. Ba intu undum ku nômbêñ êñ. ⁷ *Lêk yahik vovak mavi yôv ba yahalanviñ aleba hayô anêñ dañ. Ma yahavalon yenañ yahêvhaviñ loñ denañ. ⁸ *Ba intu Wapômbêñ lêk havalon vuli mavi te loñ ek ya aêntêk. Waklavôñ nindum abô ma Anyô Bêñ atu ba hanañ abô avanôñ hathak avômalô tem enañ nena ya anyô thêthôñ. Ba tem enañ êndêñ ya iyom ami. Mi. Avômalô lôkthô atu ba êpôviñ waklavôñ yani endelêm ma tem enañ aêñ êndêñ i imbiñ.

Timoti êlêm kethen ek Pol

⁹⁻¹⁰ *Dima lahaviñ nômkama pik êntêk. Êñ ma yani bôk hatak ya ba hi Tesalonaika. Ma Klesens bôk hi plovins Galesia ma Titi bôk hi Dalmesia. Ba intu ôpôpêk

o ba ôlêm kethen êndêñ ya. ¹¹ Luk iyom hamô haviñ ya. Ma Mak hathak hêv ya sa hathak yenañ ku ba intu ondom yani êlêm êndêñ ya. ¹² Ma Tikikus ma yahêv yani hi Epesus. ¹³ *Yahatak yenañ kwêv hamô Tloas ba hamô Kapus anêñ unyak ba onja ba êlêm. Ma onja yenañ kapya lôkthô. Ma ya vovañ ek kapya ali atu ba epesañ hathak boksipsip kupik. ¹⁴ *Aleksanda ma anyô hadum ku hapesañ nômkama hathak aen thekthek ba bôk hadum kambom bêñ hadêñ ya. Anyô Bêñ tem indum aêñ êndêñ yani esak nôm atu ba hadum. ¹⁵ Yani hik vovak lôklokwañ hathak yêlôaniñ abô. Ba intu oda oyabiñ o mavi esak yani imbiñ.

¹⁶ Yahadum abô môñ ma doho miñ êv ya sa ami. Thêlô sapêñ etak ya. Ma yalenhaviñ nena thêlô miñ nindum abô esak nôm êñ ami. ¹⁷ Ma donjom Anyô Bêñ hamiñ ya dômiñ ba hêv ya lôklokwañ ek yanañ Wapômbêñ anêñ abô takêñ bêñ êndêñ nê daluk ek thêlô nedañô. Yalenhabi nena ya lêk yahamô alim kambom te abôlêk. Ma donjom Anyô Bêñ hêv ya sa. ¹⁸ Anyô Bêñ tem nêma ya bulubiñ êñjêk ngôk iniñ vovak lomaloma. Nômplate miñ hatôm imbuliñ ya ami endeba enja ya vê ni anêñ loñ lôklinyak atu ba hamô malak leñ am. Nênem athêñ lôkmanjiñ êndêñ yani iyom wak nômbêñ intu sapêñ. Avanôñ.

¹⁹ *Nêma yañsiñ mavi lôk lôkbôk mavi êndêñ Plisila lo Akwila ma Onesipolus lôk anêñ avômalô. ²⁰ *Elastus hamô Kolin. Tlopiamas hapôm lijiñ ma yahadô yani hêk Miletus. ²¹ Ômbôlêm anêm loñôndê ek ôlêm loñ êntêk êmôñ vêmam ka beleñ simbak. Yubulus, Pudens, Linus, Klodia lôk iviyañ sapêñ enañ yañsiñ mavi lôk lôkbôk mavi hadêñ o.

²² Anyô Bêñ eyabiñ o dahôlôm lôk anêñ wapôm êmô imbiñ o.

* 4:3: 1Ti 4:1 * 4:6: Plp 2:17 * 4:7: 1Ti 6:12 * 4:8: 1Ko 9:24-25 * 4:9-10: Ap 15:37-39; 2Ko 8:23; Kol 4:14 * 4:13: Ap 20:6 * 4:14: Lom 2:6 * 4:19: Ap 18:2; 2Ti 1:16-17 * 4:20: Ap 19:22; 20:4; Lom 16:23

Kapya atu ba Pol hato hadêñ Titi Abô môn

Lom êv Pol vê hêk koladôn (Ap 28), êñ ma thai lôk Titi i ngavithôm Klit lôbôlôbô ba enañ Wapômbên anêñ Abô Mavi bên hadêñ thêlô. Vêm ma Pol hanañ ek Titi indum ku êñ endeba anêñ dañ lôk etak avaka êtôm malak lôkthô ma hatak Klit ba hi loñ buyañ. Titi hadum ku êñ denañ, ma Pol hato kapya êntêk hadêñ yani. Hato ek embatho Titi loñ esak anêñ ku lôk nêm auk ek êmbôv nê takatu ba êvôliñ dômiñ hathak abô anôn ek nêbônêlêm ma nêm auk esak êvhaviñ lôk iniñ ku ma eyabiñ i esak kêdônwaga abôyañ. Hato kapya êñ hadêñ 64 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, Wapômbên anêñ anyô ku ma Yisu Kilisi anêñ aposel, yahato kapya êntêk. Yisu Kilisi hêv ya ek yanañ anêñ abô bên ma yambatho nê takatu ba bôk habi bañ hayô hêk i iniñ êvhaviñ loñ. Lôk yanêm auk ek neyala abô avanôn atu ba halom avômalô ek nêmô êtôm Wapômbên anêñ lahaviñ ² *ek nêbônêlêm maleniñ esak neja lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbên intu sapên. Môn anôn ma Wapômbên bôk havak abô yôv nena tem nêm êndên i ba miñ hatôm esau ami. ³ Alalôaniñ bulubiñ Wapômbên bôk hatak waklavôn te yôv ba hatak ku halôk yabaheñ lôk hanañ lôklokwan ek yanañ anêñ Abô Mavi bên êndên avômalô ek batu Abô Mavi êñ êlêm yaiñ.

⁴ *Yahato hadêñ o Titi, yenañ okna anôn hathak alaianiñ aêvhaviñ.

Kamik Wapômbên lo alalôaniñ Bulubiñ Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbiñ o.

Titi endam avaka ek neyabiñ avômalô êvhaviñ lodôñlodôñ

⁵ Bôk yahatak o hamô Klit ek undum ku takatu ba hêk denañ lôk otak avaka doho anêñ lomalak êtôm atu ba bôk yahanañ

hadêñ o. ⁶ *Otak i êtôm aêntêk. Anyô atu ba abô mi hêk avômalô maleniñ ma hamô tiñiñ haviñ yanavi. Ma anêñ nali êvhaviñ ba avômalô miñ enañ abô hathak iniñ maleniñ thanô lôk leñôndôn kôtôn ami. ⁷ Nê takatu ba eyabiñ avômalô êvhaviñ idum Wapômbên da anêñ ku ba intu thêlô abô mi ênjêk avômalô maleniñ. Ma miñ thêlô neson nena thêlô ma nê bên ek avômalô vi ami, lôk miñ leñiñmaniñ kethen ami, ma miñ ninum waiñ ba molo ami, lôk miñ maleniñ thêlêv ami, ma miñ netañtañi esak avômalô vi iniñ valuseleñ ami. ⁸ Mi. Neja avômalô thô lôk leñiñimbiñ kobom atu ba mavi ma nipuk i loñ lôk nêmô thêthôn lôk mathen ma neyabiñ i mavi. ⁹ Ma nebalon abô avanôn biñ atu ba bôk êdôn loñ lôklokwan ek nêndôn avômalô esak auk thêthôn ek nembatho iniñ êvhaviñ loñ lôk nijik avômalô leñôndôn kôtôn iniñ auk lokbañ thô ek netak.

Nê leñôndôn kôtôn bên anôn êmô Klit

¹⁰ *Otak avaka anêñ aên ek neyabiñ avômalô êvhaviñ ek nimiñ loñ siñ ek nê nômbên atu ba ibi leñôndôn siñ anêñ Klit. Thêlô ma nê enañ abô mayaliv ba esau avômalô. Nê Israeñ takatu ba evalon kobom nengethe kupik vê ethak êmôn ek kobom êñ. ¹¹ *Nê takên ma onañ ek nêmô bônôn ba miñ otak i ek nêndôn avômalô ami. Thêlô leñiñhaviñ valuseleñ ba intu êdôn avômalô hathak auk lokbañ ba ibuliñ nê êvhaviñ lodôñlodôñ iniñ auk. ¹² Thêlô iniñ anyô lôk kau te hanañ hathak thêlôda aêntêk, "Avômalô Klit sapên ma nê abôyañ lôk êtôm bok ngalewan ba êk ku mi ma eyañ nôm hatôm bok iyom." ¹³ *Abô êñ ma avanôn. Ba intu osañ i lôklokwan ek iniñ êvhaviñ imbitak mavi ¹⁴ *ma netak Israeñ iniñ kukuthiñ oyañ oyañ lôk miñ nesopa nê takatu ba êvôliñ dômiñ hathak abô avanôn iniñ abô majañ ami. ¹⁵ Avômalô takatu ba iniñ kapôlôniniñ mabuñ hêk Wapômbên ma, ma nôm eyañ lôk nômkama lôkthô ma mabuñ aên iyom. Ma donjom avômalô takatu ba miñ êvhaviñ ami lôk iniñ kapôlôniniñ lelaik ma nômlate

* 1:2: Kol 1:27 * 1:4: Lom 1:7; 2Ko 8:23; Gal 2:3 * 1:6: 1Ti 3:2-7; 2Ti 2:24-26 * 1:10: 1Ti 4:7 * 1:11: 2Ti 3:5-6; 1Pi 5:2 * 1:13: 2Ti 4:2 * 1:14: 1Ti 4:7 * 1:16: 1Jon 1:6; 2:4

miñ mabuñ ami. Aêñ ba iniñ auk lôk kapôlônñij lelaik kambom. ¹⁶*Thêlô enañ nena eyala Wapômbêñ, ma donjom iniñ bôk lo loñ hik thô nena êthônñ yani paliñ. Thêlô leñijôndônñ kôtônñ ba miñ hatôm nindum nômla mavi te ami lôk êtôm nôm ôvathek hêk Wapômbêñ ma.

2

Ôndônñ kobom mavi êndênñ avômalô êvhavij lodônñlodônñ

¹ Oda miñ ôtôm thêlô ami. Ma ôndônñ avômalô ek nesopa Wapômbêñ anêñ auk thêthônñ. ² Ôndônñ anyô boñnena ek nipuki loñ esak auk mayaliv ma nêmo batônñ oyañ lôk neyabinñ i dedaunñ mavi. Ma iniñ êvhavij lôk leñijhavinñ avômalô embothonñ mavi. Ma nimiñ lôklokwanñ esak malaiñ.

³ *Ma aêñ iyom ma ôndônñ avôdônñnena imbiñ ek nêmo mathenñ êtôm Wapômbêñ anêñ lahavinñ. Ma miñ nenañ abôma esak avômalô vi ami ma miñ netak waiñ ek eyabinñ iniñ auk ami. Mi, ôndônñ thêlô ek neja auk mavi ⁴ ek nêndônñ avi muk ek leñijimbiñ vêñi lôk nali, ⁵ *ma nipuk i loñ lôk nêmo mabuñ, ma nindum iniñ ku neyabinñ iniñ avômalô mavi lôk nênem leñijhavinñ êndênñ avômalô ma nedovak vêñi iniñ abô vibinñ. Idum aêñ ma tem miñ hatôm anyôla enañ abôma esak Wapômbêñ anêñ abô ami.

⁶ Ma anyô muk ma osonñ i lokwanñ aêñ iyom ek nipuki loñ. ⁷*Ma oda ôtôm lavônñij mavi esak nômkama sapênñ ek apenena nêgê ba nesopa vemgwam. Ôndônñ avômalô lôk malemdônñ esak abô takatu ba halêm anêñ o kapôlôm. ⁸*Ma onañ abô thêthônñ mavi iyom ek avômalô miñ hatôm nêpôm anêm abô anêñ kambom te ami. Undum aêñ ek avômalô takatu ba êpôlik hathak anêm abô ma tem mama ba miñ hatôm nenañ abô kambom te esak alalô ami.

⁹ *Ma nê takatu ba êmô alañsi vibinñ* ma osonñ i lokwanñ ek nêmo iniñ alañ vibinñ esak nômkama sapênñ ek nindum thêlô

leñijmavi. Ma miñ nêwê abô viyañ ami. ¹⁰ Lôk miñ neja iniñ nômla vani ami. Mi, nindum nômkama sapênñ thêthônñ ek injik thô nena iniñ ku ma mavi ek iniñ alañsi nênemimbiñ thêlô. Idum aêñ ma tem alalôaniñ Wapômbêñ atu ba hêv alalô bulubiñ anêñ abô imbitak lêlêyañ mavi ênjêk avômalô maleñij.

Wapômbêñ anêñ wapôm hik alalô liñ ek nasopa anêñ loñôndê ek nayabinñ Kilisi

¹¹ Alalô nasopa kobom mavi takênñ ek malê nena Wapômbêñ anêñ wapôm bôk halêm yañ yôv ba hawa bulubiñ halêm ek avômalô sapênñ nênemimbiñ. ¹² *Ma wapôm êñ hadônñ alalô ek natak kobom avôliñ dômiñ ek Wapômbêñ lôk pik anêñ thethañak ma napuki loñ lôk namô thêthônñ ba nasopa Wapômbêñ anêñ lahavinñ êndênñ waklavônñ êntêk. ¹³ Ma alalô nasopa loñôndê êñ ba nanêm maleñij ek mek mavi atu ba tem êlêm. Mek mavi êñ ma waklavônñ atu ba Yisu Kilisi anêñ deda lôkmanñij êlêm yañ. Yani ma Anyô Bêñ Wapômbêñ, alalôaniñ bulubiñ. ¹⁴*Yani hêv yanida halêm ba hama hathak alalô ek nêmo alalô vê ênjêk kambom lomaloma lôk havôkwiñ alalô ek nambitak yanida anêñ avômalô takatu ba êk lêlê ek nandum ku mavi.

¹⁵ *Ba intu onja abô takêntêk anêñ ôdônñ sa êndênñ avômalô êvhavij. Lôk osonñ i lokwanñ ek nesopa ma avômalô leñijôndônñ kôtônñ ma osonñ i. Onañ abô takênñ esak Wapômbêñ anêñ lôklokwanñ. Ma miñ otak anyôla atu ba hoyabinñ i ek enañ nena anêm abô ma nômo oyañ ami.

3

Nundum malêla takatu ba mavi

¹ *Nunñgwik avômalô iniñ auk liñ esak loñbô ek nedovak gavman lôk iniñ nê bêñbêñ ba nesopa iniñ abô. Lôk nêpôpêk i ek nindum ku mavi lomaloma. ² Ma miñ nenañ abô kambom esak anyô vi lôk miñ nêkôki ami. Mi, netauviñ i dedaunñ ba nêmo yôhônna imbiñ avômalô sapênñ.

* **2:3:** 1Ti 3:11 * **2:5:** Ep 5:22 * **2:7:** 1Ti 4:12 * **2:8:** 1Pi 2:15 * **2:9:** 1Ti 6:1 * **2:9:** 'Nê takatu ba êmô alañsi vibinñ' ma hathak abô Inglis ma 'slave'. Nônñgô Epesus 6:5. * **2:12:** 1Jon 2:16 * **2:14:** Kis 19:5; Lo 7:6; Ese 37:23; Gal 1:4; 1Pi 2:9 * **2:15:** 1Ti 4:12 * **3:1:** Lom 13:1-7; 1Pi 2:13-14 * **3:3:** 1Ko 6:9-11; Ep 2:1-2; 5:8

³ *Ek malê nena sêbôk ma alalô thônôthôn hatôm thêlô. Alalô leñôndôn kôtôn lôk êvhaviñ abôyan ba atak Wapômbên anên loñôndê ma amô thethañak lôk alak lomaloma vibin. Ma amô lôk leñindañ ba awa auk kambom hathak anyô vi. Alalô apôlik ek i ma thêlô êpôlik ek alalô. ⁴ Ma donjom lêk ma Wapômbên, ôpatu ba hêv alalô bulubin, hik anên kobom mavi lôk anên lahaviñ thô hadên alalô. ⁵ *Yani hêv alalô bulubin hathak yanida anên lahiki. Ma miñ hathak alalôaniñ ku thêthôn ami. Mi, havôkwiñ alalôaniñ kambom ma hadum ba alalô abitak lukmuk hathak Lovak Mathen ba hêv lôkmala lukmuk hadên alalô. ⁶ *Hathak ôpatu ba hêv alalô bulubin, Yisu Kilisi, ma Wapômbên hangasô anên Lovak Mathen bên anôn hayô hamô alalô. ⁷ Yani habi anên wapôm sam ba halam alalô nena avômalô thêthôn. Ba intu alalô awa athên ek naja lôkmala atu ba tem namô êtôm wak nômbên intu sapên. Ma lêk aêv maleñin ek nôm êñ.

⁸ Abô takên ma avanôn bin. Ba intu yalenhaviñ ombatho i loñ lôklokwan ek ne-sopa abô takên sapên ek vi atu ba bôk êvhaviñ Wapômbên yôv ma neyabin i ek nindum ku mavi thêthô. Abô takên ma mavi anôn ba tem nêv avômalô lôkthô sa.

⁹ *Nômô daim ek auk molo takatu ba avômalô êkôki hathak lôk ekatuñ Israël iniñ limi bôbô iniñ athên ma abô lôkthango ma ethan i hathak Mose anên balabuñ. Nôm takên ma nôm oyan ba miñ hatôm nêv anyôla sa ami. ¹⁰ *Anyôla havak avômalô vose hi lodôn lodôn ma onan bôlôn ju êndên opên nena etak auk êñ. Ma mi ma otak yani ba nu. ¹¹ Alalô ayala nena avômalô anên aên iniñ auk ma lokban ba idum kambom thêthô. Ba intu iniñ bôk lo loñ takên da hik thêlô thô nena nêv idum kambom.

Abô anên dan

¹² *Tem yanêv Altema mena Tikikus la ba êsôk, êñ ma o lôklokwan ek nu Nikopolis ek ôpôm ya. Yenan auk nena tem yana yamô Nikopolis êndên waklavôn beles simbak. ¹³ *Sena, anyô lôkauk hathak abô

majan, lo Apolo etak môlô ba i buyan, ma noyabin i esak nômkama takatu ba thai mi ek nêv thai sa. ¹⁴ *Ôndôn alaianiñ avômalô ek nindum ku mavi ni thêthô lôk nêv avômalô vi atu ba êv yak hathak nômkama sa ek iniñ êvhaviñ injik anôn.

¹⁵ Avômalô takatu ba êmô haviñ ya êv iniñ leñinmavi hadên o. Ma nêv yenan aên êndên nêv êvhaviñ takatu ba leñinhaviñ yêlô.

Wapômbên anên wapôm êmô imbin môlô lôkthô.

* **3:5:** 2Ti 1:9; Hib 10:22 * **3:6:** Ap 2:17-18 * **3:9:** 2Ti 2:14,16 * **3:10:** Mat 18:15-17 * **3:12:** Ep 6:21-22; Kol 4:7-8 * **3:13:** Ap 18:24; 1Ko 3:5-6 * **3:14:** Ep 4:28

Kapya atu ba Pol hato hadêḡ

Pilemon

Abô môn

Pilemon ma anyô hêvhaviḡ te anêḡ Kolosi. Yani ma alaḡ ek nê doho atu ba êmô yani vibinḡ ba idum anêḡ ku. Ma anêḡ anyô ku êḡ te ma Onesimi. Yani hawa Pilemon anêḡ nômla doho vani ba hasôv ba hi. Lom iniḡ balabuḡ hanaḡ nena ôpatu ba hamô alaḡ vibinḡ hatak anêḡ ku ba hasôv ba hi, êḡ ma anêḡ alaḡ hatôm injik yani vônô. Havenḡ yam ma Onesimi hapôm Pol hamô koladôḡ ma halanô Abô Mavi ba hêvhaviḡ. Ba intu Pol hato abô hadêḡ Pilemon nena Onesimi ma lêk anyô hêvhaviḡ ba nêḡ anêḡ kambom vê.

Hatôm 60 AD la ma Pol hamô koladôḡ ba hato kapya ju êntêk, yaḡ ma Pilemon ma yaḡ hi Kolosi.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, yahamô koladôḡ hathak Yisu Kilisi. Yai lôk alalôaniḡ aiyaḡ Timoti ato kapya êntêk hadêḡ o, Pilemon. O ma yaianiḡ aiyaḡ anôḡ atu ba alalô adum ku doḡtom êntêk haviḡ i. ²*Lôk ato hadêḡ livônḡ Apia lo Alkipus haviḡ. Yani ma Wapômbêḡ anêḡ anyô vovak te atu ba hamiḡ haviḡ yai. Ma yai ato hadêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba ethak êv yeḡ hamô anêḡ unyak kapô haviḡ.

³ Alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ lôk Anyô Bêḡ Yisu Kilisi iniḡ wapôm lôk labali êmô imbinḡ mômô sapêḡ.

Pol hanaḡ lamavi hathak Pilemon anêḡ ku

⁴⁻⁵ Yahalanô hathak anêḡ lemhaviḡ avômalô mathenḡ sapêḡ lôk anêḡ hôêvhaviḡ hathak Anyô Bêḡ Yisu. Ba intu mek sapêḡ atu ba yahatenḡ ma yalenḡhabi o ba yahananḡ yalenḡmavi hadêḡ yenaḡ Wapômbêḡ. ⁶ Hôêvhaviḡ Wapômbêḡ ba intu o anyô wapôm. Ma yahatenḡ mek ek anêḡ wapôm êḡ injik anôḡ ba Wapômbêḡ nêḡ auk mavi êndêḡ o ek oyala nômkama mavi lôkthô atu

ba alalô awa halêḡ anêḡ Kilisi. ⁷*Aiyaḡ, abô hathak hôthô avômalô mathenḡ iniḡ kapôlônḡ liḡ hayô ek ya. Ba intu anêḡ kobom lemhaviḡ êḡ hêv ya thêvô lôk yalenḡmavi bêḡ anôḡ.

Pol hanaḡ ek Pilemon êḡ Onesimi êtôm yaḡ anôḡ

⁸ Aêḡ ba yahadum ek yanaḡ injik anêḡ lemhaviḡ liḡ ek undum nômlate êtôm atu ba oda lemhaviḡ undum. Nôm êḡ ma thêthônḡ mavi ba intu ya hatôm yanaḡ lôklokwanḡ ek undum aêḡ esak Kilisi anêḡ athêḡ. ⁹ Ma doḡtom hathak lenḡhaviḡ êḡ iyom intu yahananḡ hik o liḡ. Ya ma anyô boḡ Pol atu ba lêk yahamô koladôḡ hathak Yisu Kilisi, ¹⁰*yahananḡ hik o liḡ hathak yenaḡ okna Onesimi ek nuḡgwik anêḡ lemhaviḡ thô êndêḡ yani. Yahamô koladôḡ ma yani hêvhaviḡ ba intu habitak yenaḡ okna. ¹¹ Sêbôk ma yani miḡ hatôm nêḡ o sa ami. Ma doḡtom lêk habitak anyô mavi ek nêḡ alai luvi sa.*

¹² Lêk yahêv yani hatôm yabinḡdaluk anôḡ hathôk ek o hathak loḡbô. ¹³ Yahamô koladôḡ hathak Abô Mavi ba intu yalenḡmavi ek yani enja anêḡ loḡ ba êmô imbinḡ ya ek nêḡ ya sa. ¹⁴ Ma doḡtom yahadô yapôviḡ o ek undum malêla takatu ba mavi. Ba intu miḡ hatôm yandum nômlate atu ba miḡ honanḡ ami ek undum ku mavi êtôm atu oda lemhaviḡ undum. ¹⁵ Betha Onesimi hatak o vauna ek nêḡimbinḡ Yisu Kilisi vêḡ ba havôhathôk hathak loḡbô ma tem êmô imbinḡ o wak nômbêḡ intu sapêḡ la. ¹⁶*Yani hathôk ek o ma onja yani êtôm mamuyanḡ anôḡ ma miḡ êtôm o alaḡ ek yani esak loḡbô ami. Yalenḡhaviḡ yani bêḡ anôḡ. Ma doḡtom yani ma anêḡ mamuyanḡ lôk o ma alaḡ ek yani haviḡ ba intu tem lemimbinḡ yani bêḡ anôḡ êmônḡ ek ya.

¹⁷ Aêḡ ba lemhabi nena alai ma nêḡ ku te iyom, êḡ ma onja Onesimi thô êtôm intu howa ya thô. ¹⁸ Yani hadum nômla kambom hadêḡ o mena hawa anêḡ nômla, êḡ ma otak êndôk yabaheḡ. ¹⁹ Ya Pol yada yahato hathak yabaheḡ nena tem yanêḡ vuli êḡ viyaḡ êndêḡ o. Ma doḡtom lemimbi

* **1:2:** Kol 4:17; 2Ti 2:3 * **1:7:** 2Ko 7:4 * **1:10:** 1Ko 4:15; Kol 4:9 * **1:11:** Onesimi anêḡ athêḡ anêḡ ôdônḡ nena, "Hêv sa" * **1:16:** 1Ti 6:2

nena bôk yahik loṅôndê nêmo lôkmala thô hadêṅ o ba anêm vuli viyaṅ hêk haviṅ ya denaṅ.

²⁰Avanôṅ, aiyaṅ, yalenṅhaviṅ onja Onesimi thô esak Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ. Êṅ ma hatôm hôthô yakapôlôṅ liṅ hathak Kilisi. ²¹Yahato kapya êntêk hadêṅ o ba yahêvhaviṅ nena tem ondovak yenaṅ abô vibinṅ ma onja Onesimi lôk lemmavi bêṅ anôṅ êmôṅ ek abô nômbêṅ atu ba lêk yahato.

²²*Nômla yaṅ nena opesaṅ loṅ êmo anêm unyak kapô ek ya. Yalenṅhabi nena tem Wapômbêṅ endanô môlônim mek ma nêṅ ya vê ênjêk koladôṅ ba yambô yasôk esak loṅbô.

Pol anêṅ kapya anêṅ daṅ

²³*Eaplas ôpatu ba hamô koladôṅ haviṅ ya hathak Yisu Kilisi, yani hêv anêṅ lamavi hadêṅ o. ²⁴*Ma Mak, Alistakas, Dima lo Luk, yêlô ṅê ku te iyom, thêlô êv iniṅ leṅiṅmavi haviṅ.

²⁵Anyô Bêṅ Yisu Kilisi anêṅ wapôm embalon môlô sapêṅ kapôlômim loṅ.

* **1:22:** Plp 1:25; 2:24 * **1:23:** Kol 1:7 * **1:24:** Kol 4:10-14

Kapya hi hadêḡ avômalô Hiblu Abô môn

Ôpatu ba hatu kapya êntêk miḡ hatu anêḡ athêḡ ami. Ma hadêḡ 200 AD ma avômalô ḡaḡ iniḡ avaka te anêḡ athêḡ nena Teetuliaḡ hatu nena Banabas hatu kapya êntêk. Ma lêk doho enaḡ nena Apolo hatu ma doho enaḡ nena Silas hatu. Ma thêlô lôkthô enaḡ nena ôpatu ba hatu kapya êntêk ma hatu hasopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ.

Ôpatu ba hatu ma anyô Israeḡ te atu ba hêvhaviḡ Yisu. Hatu hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu. Kapya êntêk hik thô nena Yisu ma bêḡ ek Israeḡ iniḡ plopet lôk aḡela ma Mose lôk ḡê êbôk da. Ma hik thô haviḡ nena Yisu ma anyô malêvôḡ ek Wapômbêḡ lôk alalô ma anêḡ athêḡ ma bêḡ ek Alon anêḡ lôk Israeḡ iniḡ ḡê êbôk da sapêḡ. Lôk hanaḡ ek ḡê bôk êvhaviḡ nimiḡ lôklokwaḡ ma miḡ nendeni nesopa Israeḡ iniḡ kobom bô ami. Yakô vovaḡ êpôm i êtôm sêbôk ba hapôm avômalô Israeḡ halôk loḡ thiliv.

Hatu kapya êntêk hadêḡ 68 AD la.

Wapômbêḡ Nakaduḡ hamôḡ ek aḡela

¹ Sêbôk bôlada ma Wapômbêḡ hanaḡ abô hadêḡ alalôaniḡ bumalô lôbôlôḡ hathak lavôḡiḡ lomaloma hale plopet veḡiḡbôlêk. ² *Ma lêk êntêk ma pik lo leḡ anêḡ daḡ lêk habobo ba yani hawa Nakaduḡ abôlêk ba hanaḡ abô hadêḡ alalô. Wapômbêḡ habi baḡ hayô hêk yani ma hêv nômkama sapêḡ lôk hapesaḡ nômkama sapêḡ hathak yani iyom. ³ *Yani hik Lambô anêḡ deda lôkmaḡiḡ thô ma alalô ayê yani hatôm ayê Lambô da. Ma yani havatho avômalô lôk nômkama sapêḡ loḡ aleba ilumbak mavi hathak anêḡ abô anêḡ lôklokwaḡ. Yani havôkwiḡ alalôaniḡ lelaik lôkthô vê ma halôk hamô Wapômbêḡ Lôkmaḡiḡ anêḡ baḡ vianôḡ hamô malak leḡ. ⁴ *Aêḡ ba yani hamô vuliḡ ek aḡela ma athêḡ atu ba êv hadêḡ yani ma bêḡ aêḡ iyom.

⁵ *Ma abô atu ba Anyô Bêḡ bôk hanaḡ hadêḡ Yisu ma miḡ hanaḡ hadêḡ aḡela te ami. Mi. Hanaḡ hadêḡ Yisu iyom nena, “O ma yenaḡ okna, ma lêk êntêk ma yahabitak lemambô.”

Kapya Yeḡ 2:7

Lôk hanaḡ nena, “Ya anêḡ lemambô, ma o ma yenaḡ okna.” *2 Samuel 7:14*

⁶ *Ma Wapômbêḡ hêv namalô bôp halôk ba halêm pik ma hanaḡ abô bute haviḡ nena, “Wapômbêḡ anêḡ aḡela lôkthô nêḡnêḡ yeḡ êndêḡ yani.” *Lo 32:43*

⁷ Ma hanaḡ hathak aḡela nena, “Anyô Bêḡ hapesaḡ anêḡ aḡela hatôm lovak ma anêḡ ḡê ku takêḡ ma hatôm atum dahalaḡ.” *Kapya Yeḡ 104:4*

⁸ Ma doḡtom hanaḡ hathak Nakaduḡ nena, “Wapômbêḡ, oda tem ômô anêḡ loḡ lôkliḡyak wak nômbêḡ intu sapêḡ, ma tem oyabiḡ avômalô esak kobom thêthôḡ iyom.

⁹ Lemhaviḡ auk thêthôḡ ma hôpôlik ek auk lokbaḡ.

Ba intu Wapômbêḡ anêḡ Anyô Bêḡ halam o ba haḡgasô anêḡ nôḡm lêḡlêḡ hayô hamô o ek onja athêḡ bêḡ ek indum lemmavi.

Ma aḡela lôk avômalô miḡ êmôḡ ek o ami.” *Kapya Yeḡ 45:6-7*

¹⁰ Ma abô yaḡ hanaḡ nena, “Sêbôk ba môn anôḡ ma O Anyô Bêḡ da holav pik anêḡ landiḡ, ma leḡlêvôḡ ma oda anêḡ ku hopesaḡ hathak bahem.

¹¹ Lôkthô tem ititip êtôm sôp ba mi. Ma o iyom intu tem ômô thêthô.

¹² Tem unduḡunduḡ pik êtôm kwêv daim, ma tem ômbi sôp bô atu thô ma nuḡgwik lukmuk.

Ma oda tem ômô aêḡ, ma anêḡ sondabêḡ anêḡ daḡ ma mi.” *Kapya Yeḡ 102:25-27*

¹³ Ma Wapômbêḡ bôk hanaḡ hadêḡ Nakaduḡ nena,

“Ômô yabaheḡ vianôḡ endeba yatak ḡê takatu ba ik vovak hadêḡ o nêḡmô vemkapô vibiḡ am.” *Kapya Yeḡ 110:1*

Ma miŋ bôk hanaŋ abô êŋ hadêŋ aŋela te ami ma mi.

¹⁴*Aŋela ma êtôm ŋgôk yôhok ek nindum Wapômbêŋ anêŋ ku ek nênem ñê takatu ba tem neja bulubiŋ sa.

2

Nodaŋô katô ba nosopa!

¹Aêŋ ba alalô nadaŋô nômm takatu ba bôk alaŋô yôv ek miŋ natôm yeŋ atu ba lovak hayuv vokê ami. ²*Ma abô takatu ba hale anêŋ aŋela veŋiŋbôlêk ba enaŋ intu bôk hik anôŋ yôv. Sêbôk ma avômalô miŋ elañô abô êŋ ami ba leŋôndôŋ kôtôŋ ba bôk ewa iniŋ vuli kambom êŋ yôv. ³*Ma lêk Anyô Bêŋ da halôk ba halêm pik ba hanaŋ bêŋ nena tem alalô naja bulubiŋ. Ma avômalô bôk elañô ba esopa ma alalô ayê nena abô avanôŋ. Aêŋ ba anyô te havôliŋ dômm hadêŋ alalôaniŋ bulubiŋ bêŋ atu ma ôpêŋ miŋ hatôm êsôv ênjêk vovaŋ êŋ ami ma mi. ⁴*Ma Wapômbêŋ da hadum lavôŋiŋ lo nômbithi ma ku lôkmaŋgiŋ lomalama. Ma hêv Lovak Mathen ek injik nômm mavi lomalama sam êndêŋ avômalô hatôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ ek injik thô nena abô avanôŋ.

Yisu hatôm alalô ñê pik

⁵Yêlô anaŋ hathak pik lukmuk atu ba tem êlêm. Ma Wapômbêŋ miŋ hatak aŋela ek neyabiŋ pik lukmuk êŋ ami. ⁶Bôk hanaŋ hêk kapya nena, “Yêlô avômalô pik ma nômm oyaŋ.

Ma doŋtom O Wapômbêŋ ma hothak lemhabi yêlô lôk lemhabiŋ ba hoyabiŋ anyô anêŋ nakaduŋ mavi.

⁷Ma hotak yani hamô aŋela vibiŋ vauna, ma hopesaŋ yani hatôm anyô bêŋ ba hôêv athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ hadêŋ yani,

⁸ma hotak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibiŋ.” *Kapya Yeŋ 8:4-6*

Wapômbêŋ hatak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibiŋ. Ba nômlate miŋ hamô vuliŋ ek yani ami. Ma doŋtom miŋ hayabiŋ nômkama sapêŋ ami denaŋ. ⁹*Ma hadum ba Yisu intu yaôna lôk ek aŋela vauna ek

Wapômbêŋ nêmm anêŋ wapôm êndêŋ alalô esak yani anêŋ ñama. Yani hawa vovaŋ ba hama ek nêmm avômalô lôkthô sa. Ma lêk hawa athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ.

¹⁰Ma Wapômbêŋ hapesaŋ nômkama lôkthô ba hêv lôkmala hadêŋ sapêŋ. Yani hadum anêŋ ku thêthôŋ ba Yisu habitak anyô vovak laik môŋ anôŋ ek enja vovaŋ ek nêmm avômalô lôkthô bulubiŋ ek endom avômalô ba ini ek neja lôkmala lôkmaŋgiŋ. Aêŋ ba Yisu anêŋ ku êŋ bôk hayô uŋlôv yôv.

¹¹*Ba intu Yisu atu ba hadum ba avômalô ibitak mathen ma yani lôk avômalô takêŋ lêk ibitak ôdôŋ doŋtom. Aêŋ ba yani miŋ mama ek endam i nena iviyaŋ lo livi ami

¹²ma hanaŋ nena,

“Tem yandam anêmm athêŋ êndêŋ yenaŋ aiyaŋ thêlô,

ma tem yambô anêmm athêŋ êmô avômalô êvhaviŋ malêvôŋ.” *Kapya Yeŋ 22:22*

¹³Ma abô yaŋ hanaŋ nena,

“Tem yanêmmibiŋ Wapômbêŋ.” *Aisaia 8:17*

Ma abô te hanaŋ nena,

“Yêlô lôk avômena takatu ba Wapômbêŋ bôk hêv yôv hadêŋ ya êntêk.” *Aisaia 8:18*

¹⁴⁻¹⁵*Avômena takêŋ ma iniŋ leŋviŋkupik lôk thalaleŋ hamô. Ba thêlô êkô ek nema ba êmô hatôm ñê ekak veŋiŋ lo baheniŋ lusu wak nômbêŋ intu sapêŋ. Aêŋ ba Yisu êntêk habitak hatôm thêlôda ek ema ek imbuliŋ Sadaŋ, ôpatu ba havalon ñama anêŋ lôklokwaŋ lôk epole yak êŋ vê ênjêk avômalô.

¹⁶Ma miŋ hêv aŋela sa ami. Mi. Hêv Ablaham anêŋ limi sa. ¹⁷Ba intu Wapômbêŋ hapesaŋ Yisu êntêk êŋ hatôm iviyaŋ anôŋ ek imbitak êtôm avômalô iniŋ anyô bêŋ habôk da. Yani lahiki ba havalon anêŋ ku lon ek indum Wapômbêŋ anêŋ ku ek nêmm avômalô iniŋ kambom vê. ¹⁸Ma Sadaŋ êŋ bôk halôk yani la ba hawa vovaŋ. Aêŋ ba tem nêmm avômalô takatu ba Sadaŋ halôk leŋiŋ sa aêŋ iyom.

3

Yisu ma bêŋ ek Mose

* **1:14:** Sng 34:7; 91:11 * **2:2:** Gal 3:19 * **2:3:** Hib 10:29; 12:25 * **2:4:** Mak 16:20; 1Ko 12:4,11 * **2:9:** Plp 2:8-9 * **2:11:** Mat 25:40 * **2:14-15:** 1Jon 3:8; ALK 12:10 * **3:1:** Hib 4:14; 7:26

¹ *Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, môlô ma avômalô takatu ba Wapômbêḡ bôk halam yôv ek nôômô imbiḡ yani êmô malak leḡ ba intu môlô ma mathêḡ. Ma môlô lemimimbi Yisu atu ba Wapômbêḡ hêv hatôm alalôaniḡ aposel lôk anyô bêḡ habôk da, ôpatu ba alalô anaḡ iniḡ êvhaviḡ bêḡ hathak. ² *Yani ma anyô ku anôḡ ba hadum ku takatu ba êv hadêḡ yani ek indum êtôm atu ba Mose bôk hadum ku hathak Wapômbêḡ anêḡ avômalô. ³⁻⁴ Unyak atu ba anyô halav. Ma anyô ma bêḡ ek unyak êḡ. Ma Wapômbêḡ da hapesaḡ nômkama sapêḡ. Aêḡ ba Wapômbêḡ ma bêḡ ek nômkama sapêḡ. Ma Yisu êntêk intu bêḡ ek Mose aêḡ iyom. ⁵ *Mose thai lôk Yisu ma ḡê ku anôḡ. Ma Mose ma hatôm anyô ku ba hayabiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô ba hanaḡ anêḡ abô atu ba tem imbitak embeḡ yam. ⁶ Ma doḡtom Yisu êntêk intu nakaduḡ ba hayabiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô hatôm unyak alaḡ. Aêḡ ba alalô nabaloḡ iniḡ aêvhaviḡ loḡ lôklokwaḡ. Ma alalô namiḡ êtôm anyô ḡê ba nanêm maleniḡ, êḡ ma tem nambitak êtôm Wapômbêḡ anêḡ avômalô.

Abô lôklokwaḡ hathak ḡê takatu ba miḡ êvhaviḡ ami

⁷ *Ba intu Lovak Matheniḡ hanaḡ, “Lêk êntêk holaḡô Wapômbêḡ abôlêk,

⁸ *ma miḡ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êmô loḡ thiliv ba êvôliḡ dômiḡ ek yani ma elanḡ mathalalenḡ

⁹ lôk ethaḡ yani aleba hanaḡ nena, “Sondabêḡ 40 ma bôk yahadum ku lo-maloma ba thêlô êyê yôv.

¹⁰ Ba intu yalenmaniḡ hathak thêlô ḡê bôlôḡ yaḡ sêbôk atu.

Ba yahanaḡ, “Thêlô kapôlôḡ hi may-aliv wak nômbêḡ intu sapêḡ ba miḡ eyala yenaḡ loḡôndê ami.”

¹¹ *Êḡ ma yalenmaniḡ ba yahavak balabuḡ nena, “Thêlô miḡ hatôm nimbitak nêyô yenaḡ bamtu ami.” ’ ’ *Kapya Yêḡ 95:7-11*

¹² Aiyaḡ thêlô, ôḡḡô katô. Môlô miḡ nobaloḡ kambom loḡ ba notak unim ôêvhaviḡ ba nômbôliḡ dômim êndêḡ Wapômbêḡ lôkmala ami. ¹³ Lovak Matheniḡ bôk hanaḡ yôv nena “lêk êntêk”. Ma lêk êntêk ma lêk êntêk êḡ ba wak êḡ miḡ bôk hale ba hi ami denaḡ. Ba intu môlô nôsôam ba noya wak nômbêḡ intu ek kambom miḡ esau môlô ek lemimôndôḡ kôtôḡ ami. ¹⁴ Ma alalô nabaloḡ alalôaniḡ aêvhaviḡ môḡ loḡ endeba pik lo leḡ anêḡ daḡ, êḡ ma tem injik thô nena alalô abitak Kilisi anêḡ avômalô. ¹⁵ *Lêk yahanaḡ Lovak Matheniḡ anêḡ abô atu,

“Lêk êntêk holaḡô Wapômbêḡ abôlêk, ma miḡ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êvôliḡ dômiḡ ek yani ami.” *Kapya Yêḡ 95:7-8*

¹⁶ *Nê alêla takatu ba bôk elanḡ ba êvôliḡ dômiḡ? Nê takatu ba Mose hawa i vé hêk Ijip! ¹⁷ *Nê alêla takatu ba Wapômbêḡ lamaniḡ ek i hatôm sondabêḡ 40? Nê takatu ba idum kambom ba iniḡ kupik hêv yak hêk loḡ thiliv! ¹⁸ Nê alêla takatu ba Wapômbêḡ havak balabuḡ ek thêlô miḡ nimbitak nêyô anêḡ bamtu ami? Nê takatu ba miḡ elanḡ abô ami! ¹⁹ Ba intu alalô ayê nena ḡê takêḡ ma thêlôniḡ êvhaviḡ mi. Êḡ ma miḡ hatôm nêyô Wapômbêḡ anêḡ bamtu ami.

4

Wapômbêḡ anêḡ bamtu

¹ Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek avômalô nimbitak nêyô anêḡ bamtu kapô ba ini. Ma miḡ bôk hapole vé ami. Aêḡ ba alalô nayabiḡ i ek Wapômbêḡ miḡ ênjê nena alalô te intu hamiḡ yaḡ ami. ² Ma avômalô doho bôk enaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi hadêḡ alalô hatôm atu ba bôk enaḡ hadêḡ avômalô bôsêbôk. Ma doḡtom thêlô miḡ êvhaviḡ ami. Ba intu abô takatu ba thêlô elanḡ ma miḡ hêv thêlô sa ami. ³⁻⁴ *Wapômbêḡ hapesaḡ pik lo leḡ aleba anêḡ daḡ ma hawa lovak aleba lêk êntêk. Ma hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya bute ma

* **3:2:** Nam 12:7; Hib 3:5 * **3:5:** Hib 3:2; Nam 12:7; Lo 18:15-19 * **3:7:** Sng 95:7-11 * **3:8:** Kis 17:7; Nam 20:2-5 * **3:11:** Nam 14:21-23 * **3:15:** Hib 3:7-8 * **3:16:** Nam 14:1-35 * **3:17:** 1Ko 10:10 * **4:3-4:** Hib 3:11

hanan̄ hathak wak te bahen̄vi ba lahavuju nena,

“Wak te bahen̄vi ba lahavuju êṅ ma Wapômbên̄ hawa lovak hathak anên̄ ku takatu ba hadum.” *Môṅ Anôṅ 2:2*

Ba alalô takatu ba aêvhavin̄ lêk ayô bamtu êṅ havin̄ hatôm Wapômbên̄ bôk hanan̄ yôv nena,

“Yalen̄manin̄ ba yahavak balabuṅ nena, ‘Thêlô min̄ hatôm nimbitak nêyô yenan̄ bamtu ami.’ ” *Kapya Yey 95:11*

⁵ *Avanôn̄! Wapômbên̄ bôk hanan̄ abô atu yôv nena,

“Thêlô min̄ hatôm nimbitak nêyô yenan̄ bamtu ami.”

⁶ Avômalô takên̄ bôk elan̄ô Abô Mavi ma don̄tom min̄ esopa ami. Ba intu min̄ bôk ibitak êyô bamtu êṅ ami. Ma don̄tom avômalô doho tem nimbitak nêyô lon̄ lovak êṅ. ⁷ Aên̄ ba Wapômbên̄ hatak wak yan̄ ba halam nena “Lêk êntêk”. Josua bôk hama bô ma Wapômbên̄ hêv abô hadên̄ Devit ba hanan̄,

“Lêk Êntêk holan̄ô Wapômbên̄ abôlêk, ma min̄ ôpôlik ami.” *Kapya Yey 95:7-8*

⁸ *Josua min̄ bôk hêv lovak hadên̄ avômalô takên̄ ami ba intu Wapômbên̄ hanan̄ hathak wak yan̄ ek nêv lovak êndên̄ alalô. ⁹ Aên̄ ba sonda leṅin̄mavi lêk hayô yôv ek Wapômbên̄ anên̄ avômalô nêv anên̄ bamtu. ¹⁰ *Ma opalê atu ba habitak hayô Wapômbên̄ anên̄ bamtu êṅ ma yani hawa lovak hathak anên̄ ku hatôm atu ba Wapômbên̄ hadum aên̄ iyom. ¹¹ Aên̄ ba alalô mathalalen̄ ek nambitak nayô bamtu êṅ ek min̄ anyôla esopa limi inin̄ veṅin̄gwam leṅôn̄dôn̄ kôtôn̄ ba nêvêm yak ami.

¹² *Wapômbên̄ anên̄ abô ma lôkmala ba lôklokwan̄ boman̄. Ba anên̄ ma, ma ma boman̄ hamôn̄ ek bin̄ vovak atu ba ma hêk luvi ek edabên̄ dahô lôk lôkmala ma lokwan̄ lôk tabilôk kisi. Ma hatitin̄ anêm auk lôk kapôlôm ba hayala katô anôn̄. ¹³ Nômlate hamô pik êntêk êṅ min̄ hatôm imbuṅ i ênjêk Wapômbên̄ ma ami. Nôm takatu ba havuṅ

i, lôkthô tem nimbitak yan̄ ba ninin̄ oyan̄ ek nindum abô esak yani.

Yisu ma anyô bên̄ habôk da

¹⁴ *Alalôanin̄ anyô bên̄ habôk da bôk hathak ba hi malak leṅ. Yani êṅ intu Yisu, Wapômbên̄ anên̄ namalô. Ba intu êvhavin̄ atu ba alalô anan̄ bên̄ ma nabalon̄ lon̄ lôklokwan̄. ¹⁵ Alalôanin̄ anyô bên̄ habôk da bôk êlôk la lôbôlôn̄ ek indum kambom lomaloma hatôm êntêk ba alalô. Yani ma kambom mi. Ma don̄tom lahiki hathak alalôanin̄ kambom. ¹⁶ *Ba intu alalô ana bidon̄ ek Wapômbên̄ ma min̄ nakô ami. Ma awa malain̄ ma tem nêv kapô ek alalô ba napôm wapôm atu ba hêv ek nêv alalô sa.

5

¹ Sêbôk aleba lêk ma Wapômbên̄ da hathak halam anyô pik te ek imbitak anyô bên̄ habôk da. Hatak yani ek imin̄ malêvôn̄ ek avômalô pik lôk Wapômbên̄. Ba intu habôk avômalô inin̄ da êv leṅin̄mavi hadên̄ Wapômbên̄ lôk da êv inin̄ kambom vê. ² Thêlô ma ṅê pik ba eyala nena alalô sapên̄ ma hatôm don̄tom iyom ba vau hakalabu alalô sin̄. Aên̄ ba intu thêlô leṅin̄hiki hathak alalô atu ba auk mi lôk aven̄ mayaliv. ³ *Yanida ma anyô hadum kambom hatôm alalô sapên̄. Ba intu yani hathak habôk da ek yanida anên̄ kambom lôk habôk da hathak avômalô lôkthô inin̄ kambom.

⁴ *Ma anyô te min̄ hawa ku lôk athên̄ êṅ hatôm yanida anên̄ lahavin̄ ami. Mi. Wapômbên̄ da endam êtôm atu ba halam Alon am. ⁵ Ma Kilisi aên̄ iyom. Yani min̄ hawa athên̄ anyô bên̄ habôk da hathak yanida anên̄ lahavin̄ ami. Mi. Wapômbên̄ hanan̄ hadên̄ yani nena,

“O ma yenan̄ okna, lêk êntêk ma yahabitak lemambô.” *Kapya Yey 2:7*

⁶ *Ma hanan̄ hêk buyan̄ aêntêk,

“O ma anyô ômbôk da êtôm wak nômbên̄ intu sapên̄ êtôm Melkisedek.” *Kapya Yey 110:4*

* **4:5:** Sng 95:11 * **4:8:** Lo 31:7; Jos 22:4 * **4:10:** Hib 4:4 * **4:12:** Ep 6:17; ALK 1:16; 19:13-15 * **4:14:** Hib 3:1; 10:23 * **4:16:** Hib 10:19 * **5:3:** Wkp 9:7; 16:6 * **5:4:** Kis 28:1 * **5:6:** Hib 6:20; 7:1 * **5:7:** Mat 26:36-46 * **5:8:** Plp 2:6-8

⁷ *Yisu hamô pik ma hateņ mek hadêņ Wapômbêņ atu ba hatôm enja yani vê ênjêk ŋama ba hanaņ hik ôpêņ liņ lôklala lôk mathôk bêņ. Yani hamô Wapômbêņ vibin ba intu halanô anêņ abô. ⁸ *Ondaņ! Yani ma Wapômbêņ nakaduņ. Ma doņtom hawa vovaņ ek êndôņ yani ek esopa lambô. ⁹ Ôpêņ hadôņ yani ba hadum anêņ ku aleba hayô uņlôv ba intu hadum ba avômalô takatu ba esopa yani ewa bulubiņ. ¹⁰ Ma Wapômbêņ halam yani ek imbitak êtôm anyô bêņ habôk da êtôm Melkisedek.

Miņ notak unim ôêvhaviņ ami

¹¹ Abô bêņ anôņ hêk ek nanaņ. Ma doņtom môlô lêk vau ba unim auk ma thôņôthôņ. Aêņ ba malaiņ ek nanaņ abô êņ anêņ ôdôņ bêņ. ¹² *Môlô bôk oyalôv yôv ma doņtom miņ ubitak kêdôņwaga ami denaņ! Ba anyô yaņ êlêm ek êndôņ môlô esak loņbô êtôm ŋê daluk esak Wapômbêņ anêņ abô. Môlô unum sum denaņ ba miņ hatôm oņgwaņ nôm atu ba thekthek ami. ¹³ Ôpatu ba hanum sum denaņ, ôpêņ hatôm amena ba hathôņ nôm thêthôņ paliņ. ¹⁴ Ma doņtom nôm thekthek êņ ma avômalô bêņ iniņ nôm. Wak nômbêņ intu ma thêlôda nêndôņ i ek neyala mavi lo kambom.

6

¹⁻² Abô takêntêk hathak nênemimbiņ ma avômena iniņ auk ba môlô bôk oyala auk takêņ yôv. Yahananaņ hathak nede kapôlôņiņ liliņ ek nôm takatu ba injik alalô vônô, nisik ŋaņ, lôk netak bahen êyô ênjêk avômalô, ma ŋê ŋama tem nimbiyô lôk waklavôņ nedaņô abô. Alalô natak auk avômena takêntêk ma naja avômalô bêņ iniņ auk. ³ Ma Wapômbêņ hêv alalô sa ek nambitak avômalô bêņ, êņ ma tem nambitak aêņ.

⁴⁻⁶ *Ba ŋê takatu ba bôk êyê deda lôk eyaņ nôm mavi anêņ malak leņ ma ewa Lovak Mathen lôk ewa Wapômbêņ anêņ Abô Mavi lôk lôklokwaņ atu ba tem êlêm êndêņ waklavôņ êņ, thêlô êņ te hawa nôm takêņ lôkthô vêm ma hatak anêņ hêvhaviņ. Alikakna! Ôpêņ habuliņ yanida ba hamiņ piklêvôņ ma hanaņ abôma hathak Yisu ek

nijik yani vônô esak a esak loņbô. Ba intu miņ hatôm êmbôv yani ek ende kapô liliņ esak loņbô ami. Mi anôņ!

⁷ Ma pik takatu ba ôthôm hik halôk anêņ nôm lôk ya ma halumbak mavi ek ŋê takatu ba idum ku êņ, pik êņ tem enja Wapômbêņ anêņ mek mavi. ⁸ *Ma doņtom pik atu ba kapaņgik lôk sôkôsôk ibitak ma tem miņ nêm avômalô sa ami. Ma pik êņ ma Wapômbêņ tem esaņ ba embenj yam ma tem êmbôk esak atum.

⁹ Aiyaņ thêlô, yêlô athaņ môlô. Ma doņtom yêlô ayala nena nôm mavi loma-loma tem êpôm môlô. Avanaņ! Tem noja nôm yaņ atu ba mavi anôņ, êņ ma bulubiņ. ¹⁰ *Ma môlô bôk ôêv anêņ avômalô mathen sa ba êntêk udum aêņ ômô. Êņ ma hik thô nena môlô lemimhaviņ yani. Wapômbêņ ma thêthôņ ba tem miņ lapaliņ môlônim ku takêņ ami. ¹¹ Ma yêlô leņiņhaviņ môlô nundum ku lôklokwaņ aêņ endeba anêņ daņ ek lôkmala atu ba ôêv malemim êņ ma tem noja. ¹² Miņ nôņgwêk vau ami. Malemkilik esak avômalô vi atu ba êvhaviņ ba imiņ lôklokwaņ. Thêlô tem neja nômkama takatu ba Wapômbêņ habutiņ abô hathak.

Abô atu ba havak ma miņ hatôm epole vé ami

¹³ Ma Wapômbêņ halam anêņ athêņ ba habutiņ abô haviņ Ablaham. Athêņ la miņ bêņ ek yani ami. Aêņ ba intu havak abô hathak ¹⁴ ba hanaņ,

“Avanaņ! Tem yanêm mek mavi êndêņ o ek anêm libumi nimbitak bêņ anôņ.”

Môņ Anôņ 22:17

¹⁵ Ablaham hayabiņ ba hamô malinyaô sawa daim vêm ka miņ hapôm anêņ abô atu ba habutiņ anêņ anôņ.

¹⁶ Anyô te havak abô hathak anyô yaņ atu ba anêņ athêņ bêņ ek yani ma injik abô êņ loņ lôklokwaņ. Ma miņ anyôla imbulav nena abô êņ ma abôyaņ ami. ¹⁷ Wapômbêņ bôk habutiņ abô haviņ anêņ avômalô yôv. Ma lahaviņ thêlô neyala katô nena tem miņ injik anêņ auk liliņ ami. Ba intu havak abô ek injik abô êņ anêņ anôņ thô. ¹⁸ *Ma bôk havak abô ba habutiņ yôv ba tem miņ

* **5:12:** 1Ko 3:1-3 * **6:4-6:** Mat 10:22; 12:31; Hib 10:26-27; 1Jon 5:16 * **6:8:** Stt 3:17-18; Mat 13:7,22 * **6:10:** Hib 10:32-34 * **6:18:** Nam 23:19

enaŋ abôyaŋ ami. Ma nôm ju êŋ havatho alalô loŋ ba hik thô nena tem miŋ injik anêŋ auk liliŋ lôk epole abô êŋ vê ami ek alalô takatu ba alaŋviŋ hadêŋ yani ek naja bulubiŋ ma tem naja nôm takatu ba aêv maleŋiŋ hathak. ¹⁹*Alalôaniŋ bulubiŋ êŋ hatôm yeŋ anêŋ aŋga ek alalô dahôlôŋ imiŋ lôklokwaŋ ba miŋ hatôm endowaliŋ ami. Ma bulubiŋ êŋ iyom intu habitak hayô loŋ mathen atu ba sôp hamiŋ loŋ siŋ. ²⁰Yisu intu ba hamôŋ ek alalô ba habitak hayô unyak kapô êŋ ba hi ek nê m alalô sa. Yani lêk habitak hatôm anyô bêŋ habôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ hatôm Melkisedek.

7

Melkisedek ma bêŋ ek nê Livai

¹*Melkisedek êŋ ma Selem iniŋ kiŋ ma Wapômbêŋ Lôkmaŋiŋ anêŋ anyô habôk da. Ablaham hik vovak hadêŋ kiŋ doho ba hamô i lu ma havôhi. Ma Melkisedek hapôm ba hêv mek hadêŋ yani. ²Ablaham hawa nômkama vovak ba habi sam hi ôdôŋ laumiŋ ba hêv ôdôŋ te hadêŋ yani. Yani anêŋ athêŋ anêŋ ôdôŋ nena “Anyô Thêthôŋ”. Anêŋ athêŋ yaŋ nena “Selem iniŋ Kiŋ” ba anêŋ ôdôŋ nena “Kiŋ Yôhôk”. ³Yani anêŋ lambô lo talêbô mi ma miŋ ekatuŋ anêŋ limi ami. Miŋ eyala anêŋ waklavôŋ evathu lôk hama ami. Yani hatôm Wapômbêŋ nakaduŋ atu ba habôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ.

⁴Odaŋô! Melkisedek êŋ ma anyô lôk athêŋ bêŋ. Ablaham ma avômalô Israe l iniŋ lim, anyô lôk athêŋ bêŋ aêŋ iyom. Ma havak nômkama takatu ba hik vovak ba hawa vose hi ôdôŋ laumiŋ ba hêv ôdôŋ te hadêŋ Melkisedek. ⁵*Ma abô balabuŋ hanaŋ nena avômalô Israe l nê nê m iniŋ nômkama takatu ba evak vose hi ôdôŋ laumiŋ ba nê nê m ôdôŋ te êndêŋ nê êbôk da. Nê êbôk da takêŋ ma Livai anêŋ limi. Thêlô lôkthô ma avômalô Israe l ba nê lôk iviyaŋ. Thêlô ma Ablaham anêŋ limi. ⁶Yani ma miŋ Livai anêŋ thalaleŋ te ami. Ma doŋtom hawa nômkama ôdôŋ laumiŋ takatu te ba hêv mek hadêŋ Ablaham atu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô haviŋ yani. ⁷Alalô lôkthô

ayala nena anyô lôk athêŋ bêŋ hêv mek hadêŋ anyô lôk athêŋ yaô. ⁸Nê ôdôŋ ju atu ba ewa nômkama ôdôŋ laumiŋ anêŋ ôdôŋ te. Nê êbôk da takêŋ ma ôdôŋ yaŋ êlê m anêŋ Livai anêŋ ba bôk ema. Ma yaŋ ma Melkisedek ba Wapômbêŋ anêŋ abô hanaŋ nena yani miŋ hama ami. ⁹⁻¹⁰Auk yaŋ ma aêntêk. Yani hapôm Ablaham ma hayê nena Livai hamiŋ Ablaham kapô denaŋ. Ba intu Ablaham lo Livai êŋ ewa nôm ôdôŋ ali êŋ ba êv hadêŋ yani. Aêŋ ba ôpatu ba hathak hawa nôm ôdôŋ êŋ, lêk yani hêv hadêŋ anyô yaŋ.

Da lukmuk anêŋ lôklokwaŋ ma bêŋ ek da bô

¹¹Wapômbêŋ hêv abô balabuŋ hadêŋ avômalô. Ma hanaŋ hadêŋ Livai anêŋ thalaleŋ nena thêlô nimbitak nê êbôk da. Ma doŋtom thêlô miŋ idum Wapômbêŋ anêŋ ku ba êyô anêŋ unlôv ami. Aêŋ ba Wapômbêŋ hêv anyô habôk da lukmuk. Anyô lukmuk atu ba habôk da ma hatôm Melkisedek. Yani miŋ hatôm Alon lôk nê Livai ami. ¹²Ma ôpatu ba habôk da lukmuk ma yaŋda ek nê êbôk da vi. Ba intu abô balabuŋ lukmuk habitak. ¹³Abô balabuŋ hanaŋ nena nê êbôk da takêŋ ibitak anêŋ ôdôŋ te iyom iniŋ thalaleŋ. Ma anyô habôk da lukmuk êntêk ma miŋ habitak anêŋ nê êbôk da bô takatu iniŋ thalaleŋ te ami. Mi. Ôpêŋ anêŋ thalaleŋ miŋ ethak idum ku êmô loŋ êbôk da êŋ ami. ¹⁴*Alalô lôkthô ayala nena alalôaniŋ Anyô Bêŋ ma habitak anêŋ Juda anêŋ thalaleŋ. Ma Mose bôk hanaŋ nena Livai anêŋ thalaleŋ ma tem nimbitak nê êbôk da ma Juda ma mi. ¹⁵⁻¹⁷*Avanôŋ! Alalô ayê katô nena anyô êntêk êŋ habôk da ma yaŋda. Wapômbêŋ hanaŋ,

“O ma anyô hôbôk da hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hatôm Melkisedek.”
Kapya Yeŋ 110:4

Ôpêŋ habôk da hatôm Melkisedek ma doŋtom miŋ habitak anêŋ nê êbôk da iniŋ thalaleŋ hatôm abô balabuŋ hanaŋ ami. Mi. Anêŋ lôklokwaŋ ma bêŋ ba anyôla miŋ hatôm imbuliŋ yani ami. Aêŋ ba ôpêŋ ma anyô lukmuk ek habôk da.

* 6:19: Wkp 16:2-3 * 7:1: Stt 14:17-20 * 7:5: Nam 18:21 * 7:14: Ais 11:1; Mat 2:6; ALK 5:5 * 7:15-17: Hib 5:6 * 7:18-19: Lom 3:30; 7:7-8; 8:3; Gal 3:21; Hib 10:1

18-19 *Abô balabuņ môn ma anêņ lôklinyak mi ba miņ hatôm injik ku anêņ daņ siņ ami. Ba intu Wapômbêņ hêv abô balabuņ êņ vê. Ma hêv nô mavi anôn yaņ ba hawa balabuņ bô êņ anêņ loņ. Ma alalô aêv malenij hadêņ nô lukmuk êņ ek ana bidon ek Wapômbêņ.

20 Ma Wapômbêņ hêv ku nêmbôk da hadêņ Livai anêņ thalalen. Ma doņtom havak abô hathak anyô yaņ. 21 *Avanôn! Wapômbêņ havak abô haviņ ôpêņ ek imbitak anyô habôk da ba hanaņ, “Anyô Bêņ bôk havak abô ma miņ hatôm injik anêņ auk liliņ ami, ‘O ma anyô hôbôk da wak nômbêņ intu sapêņ.’” *Kapya Yeņ 110:4*

22 *Ba intu Yisu ma hatôm Wapômbêņ anêņ tabô lukmuk atu ba mavi anôn ba hamôn ek tabô bô.

23 Sêbôk ma nê êbôk da ema ma yaņ habitak hawa loņ ek indum ku ba intu nê êbôk da bêņ anôn. 24-25 *Ma doņtom Yisu hamô hatôm wak nômbêņ intu sapêņ ek enaņ injik Wapômbêņ liņ ek nê m avômalô sa ba hik ku anêņ daņ siņ. Aêņ ba hêv bulubiņ hadêņ avômalô takatu ba êvhaviņ yaņi ek ini êndêņ Wapômbêņ. Ma anêņ ku êmbôk da intu anêņ daņ mi.

26 Avanôn. Anyô bêņ habôk da atu tem nê m alalô sa. Yaņi ma mathen ma kambom lo lelaik mi ma hamô seka ek nê kambom lôk hamô vuliņ anôn ek nômkama nômbêņ intu sapêņ. 27 *Yisu hêv i hatôm da ek nê m kambom vê. Da êņ ma da lôkthô anêņ daņ. Nê bêņ êbôk da vi ma wak nômbêņ intu ma êbôk da ek nê m thêlôda iniņ kambom vê vê m ka nêmbôk avômalô iniņ da nê nê m iniņ kambom vê emben yam. Ma Yisu êņ ma miņ hatôm nê êbôk da takêņ ami. 28 Abô balabuņ halam nê volon ek nimbitak nê bêņ êbôk da. Ma doņtom abô atu ba havak haveņ yam ma halam nakaduņ ba hadum ku êņ aleba hayô unjlov ek êmô êtôm wak nômbêņ intu sapêņ.

8

Yisu ma tabô lukmuk

* 7:21: Hib 5:6 * 7:22: Hib 8:6; 12:24 * 7:24-25: Lom 8:34 * 7:27: Hib 5:3 * 8:5: Kis 25:40; Kol 2:17; Hib 9:23 * 8:6: Hib 7:22 * 8:8: Islael lo Juda thai ma ôdôn te iyom. Ma doņtom evak i vose hi ôdôn ju ba intu elam nena “Islael lo Juda”.

1 Abô takatu ba lêk yêlô anaņ yôv anêņ ôdôn ma aêntêk. Alalôaniņ anyô bêņ habôk da te hamô. Yaņi bôk hamô Wapômbêņ Lôkmanjiņ anêņ loņ yôv hamô baņ vianôn anêņ malak leņ. 2 Yaņi hadum ku hamô unyak mathen, êņ ma malak yeņ anôn atu ba Anyô Bêņ da halav ma miņ anyô elav ami.

3 Anyô bêņ habôk da tomtom ma elam thêlô ek nê nê m da leņiņmavi lôk da atu ba ik alim ba êbôk. Ba intu yaņi hadum aêņ iyom. 4 Nê êbôk da êmô pik ma êbôk hatôm balabuņ hanaņ. Ma Yisu êntêk atu ba hamô pik ma habitak anêņ nê ôdôn yaņda ba intu miņ hatôm indum ku êmbôk da êņ ami. 5 *Ma nê êbôk da takêņ idum iniņ ku êmô malak yeņ. Ma unyak êņ hik malak leņ anêņ dahô thô. Ba intu Mose halav malak yeņ ma Anyô Bêņ hanaņ abô lôklinyak hadêņ yaņi nena, “Ondav katô. Opesaņ nômkama lôkthô êtôm dahô atu ba yahik thô hadêņ o halôk dumlolê.” 6 *Ma doņtom hêv ku hadêņ Yisu ek imbitak tabô lukmuk ba hamô vuliņ ek nê êbôk da iniņ ku. Ma havak tabô lukmuk êņ ba anêņ abô hamô vuliņ ek tabô bô. Aêņ ba tabô bô anêņ lôklokwaņ yaôna lôk ek tabô lukmuk ma Yisu êņ anêņ ku anêņ lôklokwaņ ma hamôn ek nê êbôk da iniņ ku.

Tabô lukmuk ma bêņ ek tabô bô

7 Abô tabô bô anêņ kambom mi, êņ ma tem Wapômbêņ nê m tabô lukmuk ami. 8 Ma Wapômbêņ hapôm kambom hêk tabô bô ba intu hanaņ,

“Anyô Bêņ hanaņ, ‘Wak te tem êlê m ek yambak tabô lukmuk imbiņ avômalô Islael lo Juda.’”

9 Sêbôk ma yahavak tabô haviņ thêlônini limi

ma yahavalon thêlô baheniņ ba yahadadi thêlô vê hêk Ijip.

Thêlô miņ êwê yenaņ abô tabô vibini ami ba yahavôliņ yadômiņ hadêņ thêlô.

Aêņ ba intu tabô lukmuk êntêk ma tem miņ êtôm tabô bô ami.

Ya Anyô Bêņ yahanaņ aêņ.

10 Wak êḡ ma tem yambak tabô imbiḡ
avômalô Islael aêntêk.
Tem yato yenaḡ abô balabuḡ êḡjêk thêlônḡ
auk
lôk yato êḡjêk thêlô kapôlônḡ.
Ma tem yambitak thêlônḡ Wapômbêḡ
ma thêlô tem nimbitak yenaḡ avômalô.
Ya Anyô Bêḡ yahanaḡ aêḡ.

11-12 Yahêv thêlônḡ kambom vê
ma tem miḡ yalenimbi thêlônḡ kam-
bom esak loḡbô ami.

Aêḡ ba ku mi ek anyô yaḡ êndônḡ yaḡ mena
iviyaḡ la ba enaḡ, "Oyala Anyô Bêḡ"
ek malê nena lôkthô tem neyala ya, ḡê
athêḡ mi lôk ḡê athêḡ bêḡ." *Jelemaia*
31:31-34

13 Wapômbêḡ halam abô tabô êntêk êḡ
nena "lukmuk". Aêḡ ba tabô bô lêk pu-
lusikna ba mi. Ma nôḡ atu ba lêk hayalôv
ba hatak anêḡ lôkliḡyak, nôḡ êḡ tem nêḡ
yak ba ni.

9

Malak yeḡ atu ba hamô pik

1 *Tabô bô atu lôk anêḡ abô majaḡ
hathak nêḡnêḡ yeḡ lôk anêḡ unyak mathenḡ
bôk hamô pik êntêk yôv. 2 Ma elav malak
yeḡ te. Anêḡ kapô môḡ ma êdô atum lam
lôk balê polom mathenḡ hamô. Loḡ êḡ ma
elam nena Loḡ Mathenḡ. 3 *Ma kapô yaḡ
atu ba sôp hayaḡ kisi ma elam nena Loḡ
Mathenḡ Anôḡ Biḡ. 4 *Ma kapô mathenḡ
anôḡ êḡ ma alapa êmbôk kamuḡ ôv mavi
lôk alapa evak tabô atu ba ik siḡ hathak gol
êdô hamô loḡ êḡ. Ma alapa tabô êḡ anêḡ
kapô ma êdô tase gol atu ba mana hamô
kapô lôk Alon anêḡ kôm atu ba havuak ma
valu abô tabô. 5 *Alapa anêḡ vôv ma aḡjela
ju imiḡ ba Wapômbêḡ anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ
habi hayô hêk i. Ma anêḡ ḡgabôm ma loḡ
thalalenḡ hamô ek nêḡ avômalô iniḡ kam-
bom vuli. Wakma lêk mi ba miḡ hatôm
yanaḡ limamôk ami.

6 *Nômkaḡa sapêḡ lêk hapesaḡ i yôv, ma
ḡê êbôk da ibitak êyô unyak kapô mathenḡ
ek nindum iniḡ ku wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.

7 *Ma Loḡ Mathenḡ Anôḡ Biḡ êḡ ma sonda

bêḡ tomtom anêḡ wak te iyom ma anyô
bêḡ habôk da hawa alim thalalenḡ ba hi
hayô ma hêv da êḡ ek nêḡ avômalô takatu
ba idum kambom ba leḡḡipaliḡ lôk yanida
anêḡ kambom vê. Ma thalalenḡ mi ma ku
êḡ mi. 8 Ma Lovak Mathenḡ hadôḡ alalô
nena kapô mathenḡ êḡ êntêk hamô denaḡ
ba avômalô miḡ hatôm nimbitak nêyô Loḡ
Mathenḡ Anôḡ Biḡ êḡ ba ini ami. 9 *Êntêk ma
abô dahô ek êdôḡ avômalô bôlônḡ êntêk. Nê
êbôk da ethak êv da lôk nôḡkaḡa leḡḡimavi.
Ma da takêḡ miḡ hêv alalô thêvô hathak
kambom takatu ba adum ami. 10 Da
takêntêk ma nôḡ leḡḡiḡkupik iyom, eyaḡ
nôm mena inum ḡaḡ mena ithik i ek nêḡ
lelaik vê. Ma doḡtom loḡôndê lukmuk tem
êlêḡ ek êsô loḡôndê bô êḡ pônêḡ.

Kilisi anêḡ thalalenḡ hatôm da

11 Ma doḡtom Kilisi halêḡ ba hadum
anyô bêḡ habôk da anêḡ ku ba hadum nôḡ
mavi habitak. Yani habitak hayô malak
yeḡ atu ba thêthônḡ anôḡ ba hamô vuliḡ
ek malak yeḡ takatu ba hamô pik êntêk
lôkthô. Unyak êḡ miḡ ḡê pik elav lôk miḡ
nôm pik ami. 12 Yani miḡ hawa bokmeme
lôk bokmaḡkaḡo nakaduḡ iniḡ thalalenḡ ba
habitak hayô Loḡ Mathenḡ Anôḡ Biḡ êḡ
ami. Mi anôḡ. Yanida hawa anêḡ tha-
lalenḡ ba habitak hayô Loḡ Mathenḡ Anôḡ
Biḡ êḡ bôlônḡ doḡtom iyom ek epole kam-
bom takatu ba havalonḡ alalô loḡ vê ek miḡ
embalonḡ alalô loḡ esak loḡbô wak nôḡmbêḡ
intu ami. 13 *Ma ewa bokmeme lôk bok-
maḡkaḡo malô iniḡ thalalenḡ ma bokmaḡkaḡo
tiḡ atu ba êbôk ba kabukla ma epaliv hayô
hamô ḡê lôḡḡôlônḡ ek nimbitak mathenḡ ek
nêḡmô mabuḡ anôḡ. Ma doḡtom nôḡ êḡ
ma hapesaḡ avômalô leḡḡiḡkupik iyom ek
nêḡnêḡ yeḡ. 14 *Ma Kilisi anêḡ thalalenḡ ma
hamônḡ ek alim iniḡ thalalenḡ ba hik ku êḡ
anêḡ daḡ siḡ. Lovak Mathenḡ atu ba hamô
hatôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ havatho
yani loḡ ba intu hêv ida hatôm da atu ba
kambom mi ek Wapômbêḡ. Yani havôkwiḡ
alalôaniḡ kapôlônḡiḡ ma hawa nôḡ takatu
ba tem injik alalô vônô vê ek alalô nanêḡ
yeḡ êndêḡ Wapômbêḡ atu ba hamô lôkmaḡ.

* 9:1: Kis 25:23-26:30 * 9:3: Kis 26:31-33 * 9:4: Kis 16:33; 25:10-16; 30:1-6; Nam 17:8-11; Lo 10:3-5 * 9:5:
Kis 25:18-22 * 9:6: Nam 18:2-6 * 9:7: Wkp 16:2-34 * 9:9: Hib 10:1-2 * 9:13: Wkp 16:15-16; Nam
19:9,17-19; Hib 10:4 * 9:14: 1Pi 1:18-19

Thalalen havatho tabô lukmuk loŋ

¹⁵ Tabô bô bôk hayabiŋ avômalô takatu ba idum kambom ma Kilisi hama ek hapole thêlôniŋ kambom takêŋ vê. Aêŋ ba yani hatôm alalôaniŋ anyô môlô atu ba havak tabô lukmuk ek avômalô pik takatu ba Wapômbêŋ halam ma tem neja lôkmalâ atu ba tem nêmo êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô hathak. ¹⁶ Avômalô ethak ik alim ek hik thô nena thêlô evak tabô ek miŋ nema ami. ¹⁷ Alim hama êŋ ma tabô hamiŋ lôklokwaŋ. Ma alim hama ami, êŋ ma tabô êŋ anêŋ lôklokwaŋ mi. ¹⁸ Aêŋ ba thalalen hanŋasô ek nêmo lôklokwaŋ ek embatho tabô lukmuk lôk tabô bô loŋ. ¹⁹ *Mose hasam abô balabuŋ lôkthô hadêŋ avômalô vêmo ma hawa bokmaŋkao map iniŋ thalalen haviŋ ŋaŋ lôk boksipsip kasa anêŋ vuluk haviŋ alokwaŋ isop thaŋaŋ ma hasoŋ halôk thalalen ma hapaliv hathak kapyâ tabô lôk avômalô. ²⁰ Ma hanaŋ, “Wapômbêŋ havak tabô ba thalalen êŋ hêv lôklokwaŋ ba hanaŋ nena nosopa.” ²¹ *Ma Mose hapaliv alim thalalen hayô hamô malak yeŋ lôk anêŋ nômkama êv yeŋ sapêŋ. ²² *Ma abô balabuŋ hanaŋ nena thalalen tem isik nômkama sapêŋ ba nimbitak mabuŋ. Ma thalalen mi, ma miŋ hatôm nênem kambom vê ami.

Kilisi hêv da bôlôŋ te iyom

²³ *Nômkama pik hik nômo malak leŋ thô ba intu nê êbôk da êv da takêŋ ek nômkama malak yeŋ lôkthô imbitak mabuŋ. Ma nômkama malak leŋ ma nênem da ek imbitak mabuŋ aêŋ iyom. Da êŋ hamôŋ ek da yaŋ êntêk ek êmbôkwiŋ nômkama malak leŋ. ²⁴ Aêŋ ba Kilisi habitak hayô malak leŋ ba hi hamiŋ Wapômbêŋ ma ek nêmo alalô sa. Ma miŋ habitak hayô unyak matherŋ atu ba epesaŋ hathak bahenŋ atu ba loŋ anôŋ anêŋ dahô oyaŋ iyom ami. ²⁵ Ma ôpêŋ miŋ hatôm anyô bêŋ habôk da ba habitak hayô Loŋ Matherŋ Anôŋ Biŋ lôbôlôŋ hadêŋ sondabêŋ lôkthô haviŋ thalalen atu ba miŋ yanida anêŋ ami. ²⁶ *Mi! Sêbôk atu ba pik habitak aleba lêk ma Kilisi hawa vovaŋ lôbôlôŋ e? Ai! Mi! Wak lêk ma hatôm

wak lôkthô anêŋ daŋ ma pik lo leŋ anêŋ daŋ ba yani halêmo hêv yanida hatôm da ek imbuliŋ kambom lôkthô. ²⁷ Alalô avômalô pik ama bôlôŋ doŋtom iyom vêmo ma tem alalô nandum abô. ²⁸ Ma Wapômbêŋ hêv Kilisi êntêk êŋ hatôm da bôlôŋ te aêŋ iyom ek nêmo avômalô lôkthô iniŋ kambom vê. Ma avômalô takatu ba eyabiŋ yani ma tem endelêmo esak loŋbô ek nêmo i bulubiŋ. Ma hêv avômalô iniŋ kambom vê, ku êŋ bôk yôv ba ôpêŋ tem miŋ indum ku êŋ esak loŋbô ami.

10

Kilisi da hêv i hatôm da

¹ Aêŋ ba abô balabuŋ ma abô dahô hathak nômo mavi lomaloma takatu ba tem imbitak. Nômkama takatu ba tem imbitak embenŋ yam ma nômo anôŋ. Ma balabuŋ tem miŋ injik ku anêŋ daŋ siŋ ba isik avômalô takatu ba êlêmo ek nênem yeŋ iniŋ kambom lôkthô vê ami. Avanôŋ. Da êv lôbôlôŋ hadêŋ sondabêŋ lôkthô miŋ hatôm indum ku êŋ ami. ² Ma da takêŋ hik ku daŋ siŋ, êŋ ma nê êbôk da tem netak iniŋ ku êv da. Ma hathik avômalô takatu ba êv yeŋ ba ibitak mabuŋ, êŋ ma tem thêlô leŋiŋmalaiŋ esak iniŋ kambom esak loŋbô ami. ³⁻⁴ *Ma bokmaŋkao malô lôk bokmeme iniŋ thalalen êntêk êŋ miŋ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôŋ. Aêŋ ba sondabêŋ nômbêŋ intu ma ethak êv da takêŋ ek avômalô leŋimbi iniŋ kambom.

⁵ Aêŋ ba Kilisi halôk ba halêmo pik ma hanaŋ,
“Alim lôk ya lomaloma atu ba êbôk hatôm da ma miŋ hatôm anêmo lemhaviŋ ami,

aêŋ ba bôk hopesaŋ yalenŋviŋkupik yôv.

⁶ Da êbôk hathak atum lôk kambom anêŋ da miŋ lemmavi ami.

⁷ Êŋ ma yahaŋaŋ, ‘Ya êntêk. Bôk eto hêk kapyâ hathak ya nena yahalêmo ek yandum O Wapômbêŋ anêmo lemhaviŋ.’ ” *Kapyâ Yeŋ 40:6-8*

⁸ Abô balabuŋ hanaŋ nena nênem da, ma doŋtom Yisu hanaŋ, “Alim lôk ya lomaloma takatu ba êbôk hatôm da lôk da êbôk hathak atum lôk kambom anêŋ da ma

* **9:19:** Kis 24:6-8 * **9:21:** Wkp 8:15,19 * **9:22:** Wkp 17:11 * **9:23:** Hib 8:5; 10:1 * **9:26:** Hib 10:10
* **10:3-4:** Hib 9:13

miñ lemhaviñ lôk lemmavi ami.”⁹ Vêm ma yani hanañ, “Ya êntêk. Yahalêm ek yandum anêm lemhaviñ.” Yani hatak nômlukmuk ek enja yañ bô anêñ loñ.¹⁰ *Ma hasopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ ba hêv anêñ liñkupik hatôm da ek indum alalô nambitak mathen ba hik ku êñ anêñ dan siñ.

¹¹ *Nê êbôk da imiñ wak nômbêñ intu ek nindum iniñ ku nêmbôk da. Thêlô êbôk da êñ lôbôlôñ. Ma doñtom iniñ da êñ miñ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôñ.¹² Ma anyô yañ atu ba hadum anêñ ku habôk da ma habôk bôlôñ doñtom iyom ma da êñ hadum ku hamô hatôm wak nômbêñ intu sapêñ ek hêv kambom vê. Vêm ma hi hamô Wapômbêñ ban vianôñ¹³ *ma hayabiñ waklavôñ atu ba netakñê ik vovak hadêñ yani nêmo yani vakapô vibin am.¹⁴ Yani hêv da bôlôñ doñtom iyom. Ba intu hadum ba avômalô ibitak mathen ba lêk êyô unlôv atu ba nêmo êtôm wak nômbêñ intu sapêñ.

¹⁵ Ma Lovak Mathen hathak hanañ hadêñ alalô hathak nômlêñ nena,

¹⁶ * “Anyô Bêñ hanañ nena,

“Wak êñ ma tem yambak tabô imbiñ thêlô nena,

“Tem yatak yenañ abô balabuñ êndôk thêlô kapôlôñiñ lôk yato êñjêk iniñ auk.” ’ ’ ’

Jelemaia 31:33

¹⁷ Êñ ma hanañ,

“Thêlôniñ kambom lôk ibuliñ abô balabuñ ma tem miñ yalenjimi esak loñbô ami.”

Jelemaia 31:34

¹⁸ Aêñ ba nôml takatu ba bôk êv vê, êñ ma tem miñ nêmbôk kambom anêñ da esak loñbô ami.

Alôana bidon ek Wapômbêñ

¹⁹ *Aiyañ thêlô, avanôñ! Nômla miñ havalon alalô loñ ek nayô Loñ Mathen Anôñ Biñ kapô ba ana ami. Ma Yisu anêñ thalalen²⁰ *hadabêñ sôp êñ kisi ba habitak hatôm alalôaniñ loñôndê lôkmala lukmuk atu ba hêv liñkupik hatôm da ek ku êñ.²¹ Ba yani ma alalôaniñ anyô habôk

da mavi anôñ atu ba hayabiñ Wapômbêñ anêñ avômalô.²² *Ma yani hapaliv thalalen halôk alalô kapôlôñiñ ba hêv alalôaniñ lenjimalain vê. Ma alalôaniñ lenjinkupik ma bôk ithik hathak ñañ mabuñ. Aêñ ba alalô nanêm kapôlôñiñ lôk nabalon alalôaniñ aêvhaviñ loñ lôklokwan ek alalô ana bidon ek Wapômbêñ.²³ Ôpatu ba havak abô êñ ma miñ hanañ abôyañ ami. Ba intu bôk alalô aêv malenñ hadêñ aêvhaviñ atu ba anañ hi yañ lôklokwan. Ma alalô nabalon aêvhaviñ êñ loñ ma miñ nande lelaliliñ ami.²⁴ Lôk nanjik alalôaniñ auk liñ ma nambatho i loñ esak kobom lenjimbiniñ i ma nandum mavi lomaloma.²⁵ *Avômalô vi êdô anêñ nesak doñtom. Ma alalô ma miñ nandum aêñ ami ma nasô i ba naya ek malê nena waklavôñ lêk habobo.

Alalô miñ nandô Wapômbêñ ami

²⁶ *Ôpatu ba hayala Wapômbêñ anêñ abô anôñ ma doñtom hêv anêñ auk ek indum kambom lôbôlôñ, êñ ma kambom anêñ da bôk hale ba hi yôv.²⁷ *Ba intu ôpêñ hakô ba hayabiñ ek indum abô lôk êndôk atum dahalan atu ba tem imbuliñ ñê takatu ba lenjimanin hathak Wapômbêñ.²⁸ *Sêbôk ba anyô te havôliñ dôml ek Mose anêñ abô balabuñ ba anyô ju la êpôm ba enañ yani bêñ, ôpêñ ma ik vônô ba avômalô la miñ kapôlôñ malain hathak ôpêñ ami.²⁹⁻³⁰ *Aêñ ba lemhabi aisê? Alalô bôk ayala yani atu ba hanañ,

“Nijik anyô lenkadôk liñ, êñ ma yenañ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*

Ma abô yañ hanañ nena,

“Anyô Bêñ tem indum abô ek anêñ avômalô.” *Lo 32:36*

Ba intu ôpatu ba havak Wapômbêñ Nakadun pesa ma hayê thalalen tabô atu ba hadum yani habitak mathen hatôm nôml oyañ ba hanañ abôma hathak Lovak Mathen anêñ wapôm, êñ ma tem enja anêñ vuli atu ba kambom anôñ ek ñê takatu ba evak Mose anêñ balabuñ pesa.³¹ Alikakna. Hôêv yak halôk Wapômbêñ Lôkmala ban ba havalon o, êñ ma malain bomañ.

* **10:10:** Hib 9:12 * **10:11:** Kis 29:38 * **10:13:** Sng 110:1 * **10:16:** Hib 8:10 * **10:19:** Hib 4:16 * **10:20:**

Mat 27:51 * **10:22:** Wkp 8:30; Ese 36:25; Ep 5:26 * **10:25:** Hib 3:13 * **10:26:** Hib 6:4-8 * **10:27:** Ais 26:11

* **10:28:** Lo 17:6; 19:15 * **10:29-30:** Mat 12:30-32; 1Ko 11:27-29; Sng 135:14

Alalôaniņ êvhaviņ imiņ lôklokwaņ

³² Lemimimbi sêbôk ba owa deda. Ma uik vovak bêņ ba owa vovaņ ma doņtom umiņ lôklokwaņ. ³³ Wak doho ma etak môlô umiņ piklêvôņ ba ethaņ môlô ma ik môlô. Ma wak doho ma othak umiņ yani loņ siņ ek hôêv yani thêvô. ³⁴ *Ma môlô lemimhikam hathak thêlô takatu ba êmô koladôņ. O kambom mi ma sôp bidôņ ewa anêm nômkama oyaņ. Ma hoyala nena anêm nômkama mavi takatu ba anêņ daņ mi êntêk hovaloņ loņ denaņ. Aêņ ba lemim-mavi.

³⁵ Anêm payeņ mavi tem êpôm o. Ba intu miņ ôkô ba ômbi anêm hôêvhaviņ ni ami. ³⁶ Ma umiņ lôklokwaņ ba undum Wapômbêņ anêņ lahaviņ ek onja nôm takatu ba yani bôk havak abô yôv haviņ avômalô takatu ba êvhaviņ. ³⁷ Kasana iyom, “Yani atu ba halêm ma tem êlêm ma tem miņ esau ami.

³⁸ Ma ñê thêthôņ ida êvhaviņ wak nômbêņ intu sapêņ.

Ma ôpatu ba havôliņ dôm
ma tem miņ yaleņmavi esak yani ami.”

Habakuk 2:3-4

³⁹ Yôv. Alalô miņ hatôm ñê takatu ba êdô Wapômbêņ ba tem nêpôm malaiņ ami. Mi. Alalô ma avômalô aêvhaviņ ba tem Wapômbêņ nêm alalô bulubiņ.

11*Êvhaviņ anêņ vuli*

¹ *Anyô hêv ma ek nômlate ba miņ hayê ami ma doņtom hayala katô nena tem enja, ôpêņ ma anyô hêvhaviņ. ² Bumalô thêlô idum aêņ ba intu Wapômbêņ hanaņ abô mavi hathak thêlô.

³ *Alalô êvhaviņ ba intu ayala nena sêbôk ma Wapômbêņ hanaņ abô ba hapesaņ nômkama lôkthô. Ma miņ hawa nômla ba hapesaņ nômkama hathak ami. Mi, hanaņ hathak abôlêk iyom ma nômbêņ êņ habitak.

⁴ *Abel hêvhaviņ ba hêv da mavi hadêņ Wapômbêņ ba hamôņ ek Kain anêņ da. Yani hêvhaviņ ba Wapômbêņ hanaņ abô mavi hathak anêņ da ba hanaņ, “O anyô

thêthôņ anôņ.” Yani hama ma doņtom anêņ hêvhaviņ êntêk hanaņ abô hadêņ alalô denaņ.

⁵ *Ma Inok, yani hêvhaviņ ba Wapômbêņ hawa yani lôk liņkupik ba miņ hama ami. Ba intu miņ êpôm yani ami ek malê nena Wapômbêņ hawa yani vê. Avanôņ. Enaņ nena Anyô Bêņ lamavi bêņ anôņ hathak yani ba intu hawa vê. ⁶ Ôpatu ba miņ hêvhaviņ ami tem miņ nêm lamavi êndêņ Wapômbêņ ami. Ma opalê atu ba halêm ek yani ma nêmimbiņ nôm lokwaņju êntêk. Wapômbêņ da hamô aêņ ma ôpatu ba habôlêm Wapômbêņ tem êpôm vuli mavi anôņ.

⁷ *Ma Noa hêvhaviņ. Ba Wapômbêņ hanaņ hathak nôm takatu ba miņ bôk habitak ami denaņ. Ma hakô ba hanaņô Wapômbêņ ba hapesaņ yeņ te ek nêm anêņ thalaleņ sa. Ma anêņ hêvhaviņ hik avômalô iniņ kambom thô ma hadum ba yani habitak thêthôņ anôņ.

⁸ *Ma Ablaham hêvhaviņ ba Wapômbêņ halam yani, “Nu loņ atu ba tem yanêm êndêņ o ek oyabiņ.” Ma hanaņô Wapômbêņ anêņ abô ba hi ma doņtom miņ hayala loņ êņ ami. ⁹⁻¹⁰ *Ablaham hapôviņ ek ni pik atu ba Wapômbêņ halav unyak lôk landiņ lôklokwaņ hatôm anêņ auk. Ma Wapômbêņ bôk havak abô nena Ablaham lôk limi takatu ba tem neja loņ mavi êņ. Ba intu ôpêņ hêvhaviņ ba hi hatôm anyô loņ buyaņ ma halav unyak kudum halôk hatôm bôk ba Aisak lo Jekop elav.

¹¹ *Yani hêvhaviņ ba Sala avi yamu atu ba bôk hayalôv. Ma doņtom hayala nena Wapômbêņ tem indum nôm atu ba yani havak. Aêņ ba hawa lôklokwaņ ba hêv amena hadêņ Sala. ¹² *Ma yani ma anyô doņtom iyom ba bôk anyô boņ lôk hatôm anyô ñama. Ma doņtom limi ibitak bêņ anôņ hatôm vuliņ leņsawa lôk thathe ñgwêk daņ.

¹³ *Ma avômalô takêntêk êvhaviņ ba êmô aleba ema. Ma miņ thêlô êyê nôm takatu ba Wapômbêņ bôk havak haviņ i ami. Mi. Thêlô leņiņmavi iyom ba eyabiņ nôm takatu

* **10:34:** Mat 5:11-12; 6:20 * **11:1:** 2Ko 5:7 * **11:3:** Stt 1:1; Sng 33:6; Jon 1:3 * **11:4:** Stt 4:3-10 * **11:5:** Stt 5:21-24 * **11:7:** Stt 6:13-7:1 * **11:8:** Stt 12:1-5 * **11:9-10:** Stt 35:12 * **11:11:** Stt 18:11-14; 21:2; Lom 4:19 * **11:12:** Stt 15:5; 22:17 * **11:13:** Stt 23:4; 1Sto 29:15; Sng 39:12; 1Pi 2:11

ba lèk êyê ma doŋtom hêk daimbô denaŋ. Ma thêlô eyala katô nena thêlô hatôm nê loŋ buyaŋ ba pik êntêk ma miŋ thêlônin ami. ¹⁴ Ma avômalô takatu ba enaŋ aêŋ hik thô nena êbôlêm pik buyaŋ ek êtôm thêlôda iniŋ loŋ. ¹⁵ Ma avômalô takêntêk miŋ leŋiŋhiki hathak pik takatu ba thêlô etak lôk leŋiŋhiki ek nendeni esak loŋbô ami. Mi. ¹⁶ Thêlô leŋiŋhiki hathak loŋ lukmuk mavi êŋ, malak leŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ malak lôŋ êŋ ek thêlô. Ba intu miŋ mama ek endam i nena anêŋ avômalô ami.

¹⁷⁻¹⁸ *Avanôŋ biŋ! Ablaham ma ôpatu ba Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô haviŋ yani ba hanaŋ nena,

“Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môŋ Anôŋ 21:12*

Ma doŋtom saê hayô ma Ablaham hêvhaviŋ ba hadum ek nêŋ nakaduŋ doŋtom atu êtôm da. ¹⁹ *Yani anêŋ auk nena, “Wapômbêŋ hatôm injik yani liŋ imbiyô ênjêk ŋama.” Ba intu havayuŋiŋ nakaduŋ laselo hathak biŋ ba hatôm hama ma doŋtom Wapômbêŋ hik yani liŋ ba hêv hadêŋ lambô hathak loŋbô.

²⁰ *Ma Aisak hêvhaviŋ aêŋ iyom ba intu yani hêv mek hadêŋ Jekop lo Isau hathak nôŋ takatu tem imbitak emben yam.

²¹ *Ma Jekop hêvhaviŋ ba hadum ek ema ma habi i loŋ hathak anêŋ kôm ba hamiŋ ma hêv mek hathak Josep nali lôk hêv yeŋ.

²² *Ma Josep hêvhaviŋ ba habobo ema ma hanaŋ hadêŋ avômalô Israeŋ ek waklavôŋ atu ba etak Ijip ma neja anêŋ lokwaŋ imbiŋ.

²³ *Ma Mose talêbô lo lambô êvhaviŋ ba talêbô havathu yani ma êyê nena okna vuliŋ biŋ ba ivuŋ yani hatôm ayôŋ lô ma miŋ êkô ek kiŋ anêŋ abô balabuŋ ami.

²⁴ Yani halumbak ma hêvhaviŋ ba hadô nendam yani nena Pelo nalavi anêŋ nakaduŋ ba hanaŋ, ²⁵ “Yalenhaviŋ yamô imbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô ek yanja malaiŋ. Ma yahapôlik hathak leŋmavi atu ba halêm anêŋ kambom anêŋ ba hamô wak

doho iyom.” ²⁶ Avanôŋ. Yani ma hadahaliŋ vuli mavi atu ba tem enja emben yam. Ba anêŋ auk nena, “Ya ma Mesia anêŋ avômalô te ba avômalô enaŋ abô kambom hathak ya, êŋ ma nôŋ mavi anôŋ hamô vuliŋ ek Ijip iniŋ nômkama mavi lôkthô.” ²⁷ Yani hêvhaviŋ ba hatak Ijip ma miŋ hakô ek kiŋ anêŋ laŋaŋa ami. Ma hawa malaiŋ ma doŋtom hayê ôpatu ba hamô loŋ kapô ba hamiŋ lôklokwaŋ. ²⁸ *Yani hêvhaviŋ ba hayabiŋ waklavôŋ Hale ba Hi ma hapaliv thalalen ek aŋela atu ba hik amena môŋ vônô miŋ injik avômalô Israeŋ iniŋ bôp vônô ami.

²⁹ *Ma avômalô êvhaviŋ ba ibup êyô ŋgwêk elam nena “Thalalen” hatôm pik moma. Ma doŋtom Ijip êlêm ek nindum aêŋ, ma ŋgwêk hayô i vôn ba halok i vônô.

³⁰ *Thêlô êvhaviŋ ba êwê lawê malak lôŋ Jeliko hatôm wak bahenvi ba lahavuŋu ma badêŋ hanŋôli.

³¹ *Ma avi sek waliliŋ Lahap hêvhaviŋ ba hawa nê êyê loŋ vani thô ba intu miŋ hama haviŋ nê leŋôndôŋ kôtôŋ ami.

³² *Bêŋ anôŋ hêk ek yanaŋ ma doŋtom wakma halanviŋ. Ba tem miŋ yanaŋ esak Gidion lo Balak ma Samson lo Jepta ma Devit lo Samuel ma plopet lôkthô ami.

³³ *Thêlô bôk êvhaviŋ ba ik vovak ba ewa kiŋ vi iniŋ loŋ lôk idum thêthôŋ ba ewa nôŋ takatu ba bôk havak abô hathak yôv. Ma thêlô ik avuŋ laion abôlêk siŋ ³⁴ *ma ik atum dahalaŋ vônô. Ma idum ek nem batho thêlô esak biŋ vovak ma doŋtom êv yak. Thêlô ma vaunena ma doŋtom ibitak lôklokwaŋ ma ik vovak lôklokwaŋ ba ilupunin nê loŋ buyaŋ ba i. ³⁵ *Ma avi vi atu ba nali ema ma iviyô hêk ŋama ba êmô haviŋ taluvi hathak loŋbô. Ma avômalô vi ma ibuliŋ i kambom anôŋ ma doŋtom evalon iniŋ êvhaviŋ loŋ ek tem nijik i liŋ esak loŋbô ba nêŋmô mavi. ³⁶ *Doho ma enaŋ abôma lôk ik hathak yak waben manŋiŋ. Ma vi ma ekak loŋ ba êdô i hamô

* **11:17-18:** Stt 22:1-14 * **11:19:** Lom 4:17 * **11:20:** Stt 27:27-29,39-40 * **11:21:** Stt 47:31-48:20 * **11:22:** Stt 50:24-25; Kis 13:19 * **11:23:** Kis 1:22; 2:2 * **11:28:** Kis 12:21-30 * **11:29:** Kis 14:21-31 * **11:30:** Jos 6:12-21 * **11:31:** Jos 2:1-21; 6:21-25; Jem 2:25 * **11:32:** Het 4:6-5:31; 6:11-8:32 * **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:23-27 * **11:35:** 1Kij 17:17-24; 2Kij 4:25-37 * **11:36:** 1Kij 22:26-27; Jer 20:2; 37:15; 38:6 * **11:37:** 2Sto 24:21

koladôḡ. ³⁷ *Ma doho ma ik hathak valu ma doho ma enḡothe hathak sege hi buju ma doho ma ik vônô hathak biḡ vovak. Ma thêlônij kwêv lo sôp ma boksipsip kupik lôk bokmeme kupik ba miḡ mavi ek nipuk lo nijik ami. Thêlô unyak lo nômkama mi ma ewa vovaḡ bêḡ lôk idum kambom lomaloma hadêḡ i. ³⁸ Thêlô takêḡ ewa athêḡ bêḡ ek avômalô pik. Thêlônij loḡ nêḡ mi ba intu evenḡ mayaliv haveḡ loḡ thiliv lo dumlolê ma valu abyaḡ lo pik abyaḡ.

³⁹ Thêlô miḡ bôk ewa nôḡ atu ba Wapômbêḡ havak abô hathak ami. Ma doḡtom avômalô takêḡ êvhaviḡ ba intu Wapômbêḡ hanaḡ abô mavi hathak iniḡ ku. ⁴⁰ Ma alalô avômalô bôlôḡ êntêk ma Wapômbêḡ bôk hêv nôḡ mavi êḡ hadêḡ alalô ek endom alalô lôk avômalô bôsêbôk lôkthô ba ana nayô loḡ mavi atu.

12

Wapômbêḡ hêv malaiḡ ek êndôḡ alalô

¹ *Môlô olaḡô e? Avômalô bôsêbôk takatu ma ekalabu alalô siḡ ba evatho alalô loḡ. Ba intu nambi nômkama kambom takatu ba hatôm gwasilim havalonḡ alalô loḡ ni. Ma nadaḡviḡ ni êyô anêḡ daḡ ma miḡ natak ami. ² Alalô nagê Yisu iyom. Yani miḡ makilik ek nôḡ mavi lôk hakô ek alovalaḡaḡsiḡ ma miḡ lahiki hathak mama ami. Ma yani hamôḡ ek alalô ba intu hik anêḡ ku lôkthô anêḡ daḡ siḡ ek nanêḡmiḡbiḡ. Ma hi hamô Wapômbêḡ baḡ vianôḡ hamô anêḡ loḡ hayabiḡ pik lo loḡ. ³ Nê kambom ibuliḡ yani bêḡ anôḡ. Aêḡ ba alalô leḡiḡimbi yani ek miḡ nambitak vau lôk kapôlôḡiḡ malaiḡ ba natak yani ami.

⁴ Môlô uik vovak hathak nôḡ kambom, ma doḡtom môlônim thalaleḡ miḡ haḡgasô ami. ⁵⁻⁶ *Wapômbêḡ havatho nali loḡ hathak abô êntêk nena, “Yenaḡ okna, ya Wapômbêḡ yahêv malaiḡ hadêḡ avômalô takatu ba yaleḡhaviḡ lôk yahavali avômalô takatu ba yahawa i hatôm yenaḡ avômena. Ma wakma atu ba hik o thô ba hêv malaiḡ, ma miḡ lemimbi nena nôḡ yaôna ami.

Ma hudum kambom ba yani hathaḡ o, ma miḡ lemmalaiḡ ami.” *Gutpela*

Sindaun 3:11-12

Bôk lempaliḡ abô êḡ e?

⁷ *Lami ethak êv malaiḡ hadêḡ nali ek êndôḡi. Ma Wapômbêḡ hadum aêḡ iyom hathak alalô hatôm nali ek namiḡ lôklokwaḡ esak auk thêthôḡ. ⁸ Ma aêḡ iyom ma avômena neja malaiḡ ek nindumbak lôk auk. Malaiḡ êḡ miḡ hapôm o ami, êḡ ma o hatôm amena loḡ sawa. ⁹ Alalôaniḡ wakamik pik hathak hêv malaiḡ ek êdôḡ alalô ba alaḡô anêḡ abô. Ma Wapômbêḡ ma dahôlôḡiḡ anêḡ alaḡ. Ba intu namô yani vibiḡ ek naja lôkmala. ¹⁰ Ma alalôaniḡ wakamik hêv malaiḡ lomaloma ek êndôḡ alalô bidoḡna hatôm iniḡ auk takatu ba êyê nena mavi. Ma doḡtom Wapômbêḡ hêv malaiḡ ek imbi anêḡ mathêḡ anôḡ sam êndêḡ alalô. ¹¹ *Howa malaiḡ lôk vovaḡ bêḡ ba intu miḡ lemmavi ami. Ma doḡtom malaiḡ takêḡ tem injik anêḡ anôḡ mavi êtôm aêntêk, thêthôḡ lôk malaiḡyaô.

¹² *Aêḡ ba noto bahemim lo vemim takatu ba havuviḡ ba thoḡho. ¹³ *Ombeḡ loḡôndê thêthôḡ ek avômalô veḡvuviḡ nimbitak mavi ma miḡ nêḡnêḡ yak ami.

Alalô miḡ nambôliḡ dômiḡ ek Wapômbêḡ ami

¹⁴ Môlô lôkthô nundum ku lôklokwaḡ ek numbitak yôhok lôk mathêḡ. Mathêḡ mi, ma miḡ hatôm anyôla êḡjê Anyô Bêḡ ami. ¹⁵ Noyabiḡ am ek anyôla miḡ êmbôliḡ dôḡm ek Wapômbêḡ anêḡ wapôm ami. Ma nôḡgô katô ek livuk maniḡ kambom te miḡ indumbak ek imbuliḡ avômalô ba nimbitak lelaik ami. ¹⁶ *Nôḡgô ek anyôla miḡ indum sek waliliḡ ami mena lapaliḡ Wapômbêḡ êtôm Isau ami. Yani ma okna môḡ ek eyabiḡ lambô anêḡ nômkama lôkthô ma doḡtom hêv nôḡ takêḡ vuli hathak nôḡ belev te. ¹⁷ *Hoyala nena malê habitak. Yani lahaviḡ lambô enaḡ abô mavi lôk nêḡ anêḡ nômkama êndêḡ yani, ma doḡtom hadô ba hêv yani vê. Ma halaḡ ek enja nôḡ takêḡ ma doḡtom miḡ hatôm injik anêḡ kambom liliḡ ami.

* 12:1: 1Ko 9:24-25

* 12:5-6: Jop 5:17; ALK 3:19

* 12:7: Lo 8:5

* 12:11: Jem 3:17-18

* 12:12: Ais 35:3

* 12:13: Snd 4:26

* 12:16: Stt 25:29-34

* 12:17: Stt 27:30-40

18 *Lemimimbi dum Sainai. Mólô ôlêm ek Wapômbêḡ hatôm sêbôk ba mólô ôyô dum Sainai e? Mi. Sainai ma hamô pik ba avômalô bôsêbôk êyê dumlolê êḡ hatôm atum hathaḡ ba momaḡiniḡ hatôm bôlôvônḡ, maputup bomaḡ lôk kakalu lôk damak. 19-20 *Thêlô elañô lavuak halaḡ lôk abô habitak. Ba êkô kambom ba enaḡ, “Ai! Sêbôk atu ba enaḡ nena, ‘Malêla takatu ba hasôm dumlolê êntêk, alim yaônena mena anyô, ma tem nitu vônô esak valu.’” Êḡ ma enaḡ hadêḡ Mose nena miḡ enaḡ abô êndêḡ i ami. 21 *Thêlô êyê nôḡ takêḡ ba êkô kambom ma Mose hanaḡ, “Ya lêk yahakô kambom ba yahalowaliḡ haviḡ.” Lêk ôlêm ek Wapômbêḡ ma miḡ hatôm aêsêbôk ami. Sêbôk ma yaḡda ma lêk ma yaḡda.

22 Lêk mólô ôlêm ôyô dumlolê Saion ba ubitak ôyô Wapômbêḡ lôkmala anêḡ malak lôḡ, Jelusalem atu ba hamô malak leḡ. Ma lêk mólô ôlêm ôyô haviḡ aḡela lubuḡlubuḡ takatu ba ethak doḡtom ba ekaksa lôk leḡḡmavi. 23 Ma mólô lêk ôyô ek avômalô êvhaviḡ takatu ba ibitak hatôm avômalô ôdôḡ mônḡ ba iniḡ athêḡ bôk eto yôv hêk malak leḡ. Ma lêk ôyô ek Wapômbêḡ atu ba avômalô idum abô hathak lôk ḡê thêthônḡ iniḡ dahô atu ba Wapômbêḡ bôk hapesaḡ yôv aleba êyô unḡlôv. 24 *Mólô ôyô ek Yisu, anyô mólô atu ba hapesaḡ abô tabô lukmuk lôk mólô ôlêm ek thalaleḡ atu ba epaliv ba hanaḡ abô mavi anônḡ ba hamô vuliḡ ek Abel anêḡ thalaleḡ.

25 *Noyabiḡ am! Miḡ lemôndônḡ kôtônḡ ek nodañô Wapômbêḡ atu ba hanaḡ abô ami. Sêbôk ma hanaḡ abô hamô pik. Ma avômalô êdô anêḡ nedaḡô ba miḡ hatôm nêsôv ami. Ma doḡtom lêk ma hanaḡ abô hadêḡ alalô hamô leḡ, loḡ mavi anônḡ atu ba hamô vuliḡ ek pik êntêk. Ba intu alalô adô, êḡ ma miḡ hatôm nasôv ami. 26 Sêbôk atu ma anêḡ abô bôk hayôkwiḡ pik yôv halôk dum Sainai. Ma lêk habutiḡ abô ba hanaḡ nena,

“Tem êyôkwiḡ pik esak loḡbô lôk leḡ imbiḡ.”

Hagai 2:6

27 Ba hanaḡ, “Tem yayôkwiḡ pik esak loḡbô.” Abô êḡ anêḡ ôdônḡ nena tem nêḡ nôḡkama takatu ba yani hapesaḡ vê. Nôm takêḡ tem êyôkwiḡ lôkthô ek nôḡkama vi atu ba miḡ hatôm yani êyôkwiḡ ami, êḡ ma tem nêḡmô.

28-29 *Ba alalô tem naja loḡ êḡ, loḡ atu ba miḡ hatôm nêyôkwiḡ ami. Ma alalôaniḡ Wapômbêḡ ma hatôm atum ek esaḡ nôḡkama sapêḡ. Ba intu nanêḡ leḡḡḡmavi êndêḡ yani lôk nanêḡ yeḡ ma nakô lôk nanêḡ i ni namô yani vibinḡ.

13

Abô anêḡ daḡ

1 Mólô nobaloḡ auk lemimimbiḡ mólôviiyaḡ loḡ lôklokwaḡ. 2 *Ma noja avômalô loḡ buyaḡ thô. Avômalô doho bôk idum aêḡ ba ewa aḡela thô ma doḡtom êthônḡ paliḡ. 3 Ma lemimimbi ḡê takatu ba êmô koladônḡ ba nônêḡ i sa. Onja iniḡ malaiḡ êtôm atu ba oda hômô haviḡ i. Ma lemimimbi vi atu ba ewa vovaḡ. Onja iniḡ vovaḡ êtôm atu ba thêlô ewa.

4 *Avômalô takatu ba ewa i ma avômalô lôkthô miḡ nêḡê nena nôḡ oyaḡ ami. Ma Wapômbêḡ tem indum abô esak ḡê takatu ba idum sek haviḡ anyô yaḡ yanavi lôk ḡê takatu ba idum sek waliliḡ. Ba intu ḡê takatu ba ewa i miḡ nimbuliḡ iniḡ loḡ êk ami. 5 *Miḡ malemkilik limamôk esak valuselenḡ ami. Wapômbêḡ bôk hanaḡ, “Tem miḡ yatak o

lôk yambi o ni ami.”

Lo 31:6

Ba intu onaḡ, “Yenaḡ nôḡkama sapêḡ ma hatôm ba yaleḡmavi”. 6 Aêḡ ba alalô abitak avômalô ḡê ba anaḡ nena,

“Anyô Bêḡ hêv yêlô sa

ba tem miḡ nakô ami.

Ma opalê hatôm indum malê esak yêlô?”

Kapya Yeḡ 118:6-7

7 *Lemimimbi ḡê bêḡ takatu ba eyabiḡ mólô lôk enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ mólô. Ma ôḡḡô iniḡ bôk lo loḡ lôk iniḡ êvhaviḡ ba nosopa veḡḡḡwam. 8 Yisu Kilisi

* 12:18: Kis 19:16-20; Lo 4:11-12 * 12:19-20: Kis 19:12-13; 20:18-21; Lo 5:22-27 * 12:21: Lo 9:19 * 12:24: Stt 4:10; Hib 8:6 * 12:25: Hib 2:1-3; 10:26-29 * 12:28-29: Lo 4:24; 9:3 * 13:2: Stt 18:1-8; 19:1-3; Lom 12:13 * 13:4: Ep 5:5 * 13:5: Lo 31:6,8; Jos 1:5 * 13:7: 1Ko 4:16 * 13:9: Lom 14:17

da hatôm wakkôk ma lêk êntêk ma wak nômbêḡ intu sapêḡ.

⁹ *Ba intu miḡ nosopa auk thônôthôn lomaloma ami. Nê doho enaḡ auk mavi nena Wapômbêḡ anêḡ wapôm tem embatho alalôaniḡ kapôlônḡ loḡ. Ma doḡtom esau nena nôḡ takatu ba êbôk hatôm da ma hêv ḡê eyaḡ sa, ma doḡtom miḡ hêv thêlô sa dokte ami. ¹⁰ Avômalô takatu ba idum ku êḡ malak yeḡ bô iniḡ athêḡ mi ek nindum ku nêḡ alalôaniḡ loḡ êbôk da.

¹¹ *Alim anêḡ thalaleḡ ma anyô bêḡ habôk da hawa ba habitak hayô Loḡ Mathêḡ Anôḡ Biḡ hatôm kambom lomaloma iniḡ da. Ma doḡtom iniḡ leḡviḡkupik êbôk hêk malak lôḡ viyaiḡ atu. Ma miḡ eyaḡ ami. ¹² *Aêḡ ba Yisu hawa vovaḡ hêk malak lôḡ viyaiḡ ek indum avômalô nimbitak mathêḡ hathak yanida anêḡ thalaleḡ. ¹³ *Aêḡ ba alôana ek yani êḡdôk malak lôḡ êḡ viyaiḡ ek naja anêḡ mama atu ba bôk yani hawa. ¹⁴ *Pik êntêk ma tem êḡḡ vauna. Ma doḡtom alalô ayabiḡ malak lôḡ atu ba tem êlêḡ ba êḡḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.

¹⁵ *Yisu hêv i hatôm da. Ba intu alalô nandam anêḡ athêḡ ba nanêḡ yeḡ êḡdêḡ Wapômbêḡ wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ba alalôaniḡ ku nanêḡ yeḡ hêk alalô veḡḡbôlêk ek nanêḡ êtôm alalôaniḡ da ni êḡdêḡ Wapômbêḡ. ¹⁶ *Ba alalô ma avômalô wapôm ba nandum mavi êḡdêḡ avômalô vi, êḡ ma Wapômbêḡ lamavi hathak da mavi êḡ. Ba intu alalô miḡ leḡḡḡpaliḡ wapôm êḡ ami.

¹⁷ *Môlônim ḡê bêḡbêḡ idum ku eyabiḡ môlô dahôlômim ma ḡê êḡ tem nenaḡ iniḡ ku lavôḡ êḡdêḡ Wapômbêḡ. Ba intu nodanô iniḡ abô ba nodovak viḡḡ ek thêlô nindum iniḡ ku lôk leḡḡḡmavi ma miḡ leḡḡḡmalaiḡ ami. Malaiḡ êḡ tem miḡ nêḡ môlô sa ami.

¹⁸ *Yêlô kapôlônḡ miḡ hanaḡ yêlô bêḡ ami ba intu yêlô ayala nena yêlô leḡḡḡhaviḡ namô batôḡ oyaḡ. ¹⁹ Yahanaḡ lôklokwaḡ ek môlô notêḡ mek ek yasôk kethêḡ.

²⁰ *Wapômbêḡ bôk hawa alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu, boksipsip anêḡ alaḡ anôḡ vê hêk

ḡama hathak thalaleḡ tabô atu ba anêḡ dan mi. Ma Wapômbêḡ labali anêḡ ôdôḡ ²¹ nêḡ môlô auk mavi lôk lôklokwaḡ ek nandum malêla takatu ba yani lahaviḡ ma indum ku êḡḡ alalô esak Yisu Kilisi ek indum yani lamavi. Athêḡ lôkmaḡḡḡ êḡdêḡ yani êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

²² Aiyaḡ thêlô, yahato kapya bidonḡa iyom. Aêḡ ba yahanaḡ lôklokwaḡ ek môlô nodanô yenaḡ abô katô ek yambatho môlô loḡ.

²³ Odaḡô! Alalôaniḡ aiyaḡ Timoti bôk hale yaḡḡ yôv. Ba yani hayô kethêḡ ma tem yambiḡ yani ba yasôk.

²⁴ Nônêḡ yêlôaniḡ leḡḡḡmavi êḡdêḡ môlônim ḡê bêḡbêḡ lôk Wapômbêḡ anêḡ avômalô mathêḡ sapêḡ. Avômalô Itali êv iniḡ leḡḡḡmavi haviḡ.

²⁵ Wapômbêḡ anêḡ wapôm êḡḡ imbiḡ môlô lôkthô.

* **13:11:** Wkp 16:27 * **13:12:** Jon 19:17 * **13:13:** Hib 12:2 * **13:14:** Hib 11:10,16; 12:22 * **13:15:** Sng 50:14,23 * **13:16:** Plp 4:18 * **13:17:** 1Te 5:12 * **13:18:** Ap 24:16; 2Ko 1:12 * **13:20:** Jer 32:40; Ese 37:26; 1Pi 2:25

Jems anêḡ kapyā Abô mōḡ

Jems ma Yisu anêḡ yaḡ molok. Yani hato hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu ba êmô pik luvuluvu. Yani lahaviḡ iniḡ êvhaviḡ imbitak lôklokwaḡ ba hadôḡ thêlô ek neyabiḡ i esak malêla takatu ba enaḡ. Ma hik thô nena êvhaviḡ anôḡ ma anêḡ ku hêk haviḡ. Ma hanaḡ nena miḡ onaḡ abôma esak avômalô vi ami. Ma hadôḡ i nena mek ma nôḡm lôklokwaḡ anôḡ.

Hato kapyā êntêk hadêḡ 50 mena 61 AD la. Ma 62 AD ma ik yani vônô.

Jems anêḡ lamavi

¹ *Ya Jems, Wapômbêḡ lo Anyô Bêḡ Yisu Kilisi iniḡ anyô ku. Yahato kapyā êntêk hi ek avômalô Israeḡ ôdôḡ laumiḡ ba lahavuju takatu ba êsôv mayaliv ba i êmô luvuluvu anêḡ pik bêḡ êntêk lôkthô. Wاكلêvôḡ mavi!

Malaiḡ havatho ôêvhaviḡ loḡ

² *Aiyaḡ thêlô, malaiḡ lomalomā hapôm mōlô, êḡ ma lemimimbi nena nôḡm takêḡ ma nôḡm leḡḡḡmavi iyom. ³ *Môlô oyalā nena malaiḡ takêḡ hasôm mōlônim ôêvhaviḡ ba hadum ek numiḡ lôklokwaḡ. ⁴ Ma numiḡ lôklokwaḡ endeba ku êḡ injik anôḡ ba numbitak êtôm ḡê talaḡ ba nundum nôḡmkama sapêḡ thêthôḡ iyom ek nôḡmla yaḡ miḡ êḡḡêk ami. ⁵ *Môlô te hêv yak hathak auk, êḡ ma eteḡ Wapômbêḡ ma tem nêḡm. Yani hathak habi anêḡ wapôm sam hadêḡ avômalô lôkthô ma miḡ hatatale i ami. ⁶ Yani atu ba hateḡ ma nêḡmimbiḡ iyom ma miḡ anêḡ auk mayaliv ami. Anyô auk mayaliv ma hatôm ḡḡwêk budum ba lovak hayuv hi ba halêḡm. ⁷ Anyô anêḡ aêḡ miḡ laimbi nena tem enja nôḡmlate êlêḡm anêḡ Anyô Bêḡ anêḡ ami. ⁸ Yani ma anyô auk ju ba hadum nôḡmkama sapêḡ mayaliv.

Nê valu mi lôk ḡê valu bêḡ

⁹ Aiyaḡ mena livôḡ la atu ba athêḡ mi hathak nôḡmkama pik ma êmô lôk lamavi.

Wapômbêḡ hayê thêlô hatôm ḡê lôk athêḡ bêḡ. ¹⁰ *Ma ḡê lôk athêḡ bêḡ hathak nôḡmkama pik ma nêḡmô lôk leḡḡḡmavi. Wapômbêḡ hayê thêlô hatôm ḡê athêḡ mi ba tem nêḡnêḡm yak êtôm kamuḡ anêḡ vuak hêv yak. ¹¹ Wak hapup ba habi lôklokwaḡ ba habôk kamuḡ ba iniḡ vuak lôk lêlêyaḡ mavi hakapok. Ma aêḡ iyom ḡê lôk valu bêḡ idum iniḡ ku denaḡ ba ema ma iniḡ nôḡmkama tem egeleloḡ.

Wapômbêḡ miḡ halôk anyô leḡ ek nindum kambom ami

¹² Nê takatu ba imiḡ lôklokwaḡ hathak malaiḡ ma Wapômbêḡ lêk lamavi hathak i. Thêlô lovak ba tem neja lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ êtôm iniḡ vuli. Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡm êndêḡ ḡê takatu ba leḡḡḡhaviḡ yani. ¹³ Kambomlate miḡ hatôm êndôk Wapômbêḡ la ek indum kambom ami. Ma yani miḡ halôk anyôla la ek indum kambom ami. Ba intu nôḡmlate halôk lem ek undum kambom ma miḡ onaḡ nena, “Wapômbêḡ halôk yaleḡ ami.” ¹⁴ Mi. Alalôaniḡ thethaḡak ma hatôm etak alim halôk lôḡm ek nêḡbôv alim esak ba hakôk alalô leḡḡḡ ek nandum kambom. ¹⁵ Ma thethaḡak êḡ halumbak bêḡ ba anêḡ anôḡ ma kambom. Ma kambom êḡ anêḡ palumbak lôkthô ma ḡama.

¹⁶ Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, noyabiḡ am ek anyôla miḡ esau mōlô ami. ¹⁷ Wapôm lôk nôḡm mavi anôḡ sapêḡ ma halôk ba halêḡm anêḡ leḡ. Kamik Bêḡ atu ba hapesaḡ deda leḡ sapêḡ hêv wapôm mavi takêḡ. Wak lo bôlôvôḡ iniḡ deda hathak habitak yaḡda yaḡda, ma doḡtom Wapômbêḡ da hamô aêḡ iyom hatôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. ¹⁸ *Yani anêḡ lahaviḡ ba intu alalô abitak anêḡ nali hathak abô avanôḡ. Hadum aêḡ ek alalô nambitak êtôm anêḡ nôḡm mōḡ anôḡ ek nôḡmkama vi atu ba hapesaḡ haviḡ.

Nodaḡô ba nosopa

¹⁹ Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, mōlô nodaḡô katô. Anyôla hanaḡ nôḡmla ma nôḡmô tiḡiḡ ba nodaḡô bônôḡ ma miḡ lemimmaniḡ ba nonaḡ viyaḡ ketheḡ ami. ²⁰ *Avômalô

* **1:1:** Mat 13:55; Ap 15:13; Gal 1:19; 1Pi 1:1 * **1:2:** Lom 5:3-5 * **1:3:** 1Pi 1:7 * **1:5:** Snd 2:3-6 * **1:10:** Ais 40:6-7 * **1:18:** Jon 1:13 * **1:20:** Sav 7:9

iniñ leñinmaniñ miñ hatôm eto avômalô ba nimbitak thêthônj êtôm Wapômbênj anêñ la-haviñ ami. ²¹ *Aênj ba notak nôm lônğôlônğ lôk kambom nômbênj êñ. Ma nômo yaô ba nobalonj Wapômbênj anêñ abô atu ba havatho halôk môlô loñ. Abô êñ ma hatôm nêm môlô bulubiñ.

²² *Ma môlô nodanjo abô êñ ba nundum anêñ ku imbiñ. Olanjo oyanj, êñ ma hatôm osau amda. ²³ Anyôla te halanjo Wapômbênj anêñ abô ba miñ hasopa ami ma hatôm ôpatu ba hayê thohavloma halôk liyali. ²⁴ Ma hatak liyali ba hi ma kethenj oyanj ma lapaliñ nena yanida ma aisê. ²⁵ *Ma doñtom ôpatu ba hatitiñ balabunj mabunj êñ ma miñ lapaliñ ami ma indum êtôm atu ba hananj, êñ ma Wapômbênj tem nêm mek ek anêñ ku sapênj. Balabunj mabunj êñ hêv alalô vê hêk kambom anêñ lôklokwanj.

²⁶ *Anyôla hananj nena hasopa Wapômbênj ma doñtom miñ hayabiñ abôlêk ami, êñ ma hasau yanida ba nômkama sapênj atu ba hadum ek esopa Wapômbênj ma nôm oyanj. ²⁷ Lemhaviñ osopa Kamik Wapômbênj ek êñjê môlô êtôm nôm mabunj thêthê mavi, êñ ma nundum aêntêk. Noyabiñ avômena bilak lôk avi tôp esak iniñ malaiñ. Ma noyabiñ amda ek pik malim miñ esak môlô ami.

2

Noyabiñ avômalô sapênj esak auk doñtom

¹ *Yenanj aiyanj thêlô, alalô aêvhaviñ alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi, yani ma deda lôkmanğinj anônj. Ba intu noyabiñ avômalô sapênj esak auk doñtom ma miñ nônem nê lôk athênj bêñ liñ ma nosale nê lôk athênj mi thô ami. ² Odanjo. Anyôla halêm hêv yeñ haviñ môlô ba hik kwêv mabunj anônj lôk mote gol. Ma anyô siv lôk nômkama mabô habitak hayô haviñ. ³ Êñ ma môlô ôêv athênj bêñ hadênj anyô lôk kwêv mabunj ba onanj, “Ôlêm ômo loñ mavi êntêk.” Ma onanj hadênj anyô siv nena, “Umiñ loñ intu” mena “Ôndôk ômo biñ.”

* **1:21:** Kol 3:8; 1Pi 2:1

* **1:22:** Mat 7:26; Lom 2:13

Ap 10:34; Jem 2:9

* **2:5:** 1Ko 1:26-28

* **2:8:** Mat 19:19; Gal 5:14

20:7-12,24; Mat 5:19

* **2:11:** Kis 20:13-14; Lom 13:9

18:32-35

⁴ Môlô udum aênj ma hatôm ovak avômalô vose hi ôdônj ju ba udum abô lokbanj hathak i.

⁵ *Yenanj aiyanj lôkma anônj, nodanjo katô. Avômalô takatu ba avômalô pik êyê nena nê siv ma Wapômbênj bôk hatak i yôv ek nimbitak nê lôkmanğinj hathak iniñ êvhaviñ ba tem nêm athênj bêñ êndênj i ek nêmo anêñ loñ lôklijyak êtôm bôk habutiñ abô ek nêm êndênj nê takatu ba leñinhaviñ yani. Aênj e? ⁶ Ma doñtom ôpôlik ek nê siv. Ma opalê hathak hêv malaiñ hadênj môlô ba havôv môlô hi loñ idum abô? Nê siv e? Mi, nê valu bêñ iyom. ⁷ Ma thêlô êñ iyom intu enanj abôma hathak unim alanj Kilisi ba ibuliñ anêñ athênj mavi.

⁸ *Ma alalôaniñ kiñ Wapômbênj anêñ abô balabunj te hananj hêk anêñ kapya nena, “Lemimbiñ avômalô êtôm atu ba lemhaviñ oda”. Udum aênj ma mavi. ⁹ *Ma doñtom ôêv nê lôk athênj bêñ liñ ma ôpôlik hathak nê athênj mi, êñ ma udum kambom ba balabunj hik thô nena môlô ma nê ômo abô balabunj lu. ¹⁰ *Ma ôpatu ba hayabiñ balabunj sapênj ma doñtom hêv yak hathak bute, êñ ma habuliñ abô balabunj lôkthô. ¹¹ *Ôpatu ba hananj nena, “Miñ undum sek imbiñ anyô yan yanavi ami” lôk hananj haviñ nena “Miñ nunğwik anyô vônô ami.” Ba intu miñ hudum sek haviñ anyô yan yanavi ami ma doñtom huik anyô vônô, êñ ma hômô abô balabunj lu.

¹² *Aênj ba malêla takatu ba udum lo onanj ma lemimimbi nena Wapômbênj tem indum abô esak balabunj takatu ba hêv alalô vê hêk kambom anêñ lôklokwanj. ¹³ *Ma miñ hôêv kapôlôm ek avômalô vi ami, êñ ma waklavônj nindum abô ma Wapômbênj tem miñ nêm kapô ek o ami. Ma doñtom hôêv kapôlôm ek avômalô vi, êñ ma tem Wapômbênj nêm kapô ba nêm môlô vê ênjêk loñ nindum abô.

Êvhaviñ anêñ ku mi, êñ ma ñama

¹⁴ Yenanj aiyanj thêlô, anyô te hananj nena yani ma anyô hêvhaviñ ma doñtom miñ

* **1:25:** Lom 8:2; Jem 2:12

* **1:26:** Sng 141:3

* **2:1:**

* **2:9:** Lo 1:17

* **2:10:** Wkp 19:37; Nam

* **2:12:** Gal 6:2; Jem 1:25; 1Pi 2:16

* **2:13:** Mat 5:7;

hadum mavi ami, êḡ ma mavi e? Mi. Êvhaviḡ anêḡ aêḡ tem nêḡ yani bulubiḡ e? Mi. ¹⁵ *Aiyaḡ te mena livôḡ late nôḡ lôk sôḡ mi ba hêḡ i sêkêya. ¹⁶ Ma môlô te hanaḡ hadêḡ yani nena, “Nu lôk lemmavi, upuk sôḡ lôk noḡgwaḡ nôḡ.” Ma doḡtom miḡ hôêḡ yani sa ami, êḡ ma mavi aisê? ¹⁷ Ma aêḡ iyom ma êvhaviḡ atu ba hêk wavo ma ku mi, êḡ ma ḡama.

¹⁸ *Ma doḡtom anyô late hanaḡ nena, “Avômalô vi idum ku ma vi êvhaviḡ iyom, ma luvi ma hatôm.” Ma doḡtom yahananaḡ nena, “Ya miḡ hatôm yaḡgê êvhaviḡ atu ba ku mi ami. Ba intu tem yaḡgik yenaḡ yahêvhaviḡ thô esak yenaḡ ku.”

¹⁹ Môlô ôêvhaviḡ nena Wapômbêḡ doḡtom iyom hamô ba intu osoḡ nena unim ôêvhaviḡ ma anêḡ ku mi ma hatôm e? Auk êḡ ma auk mavi, ma doḡtom miḡ osoḡ nena auk êḡ intu mavi ek o ami. Mi, ḡgôk eyala auk êḡ haviḡ, ma doḡtom thêlô ma Wapômbêḡ anêḡ ḡê kambom ba intu êkô ba elowaliḡ.

²⁰ Môlô ḡê auk thôḡôthôḡ, lemimhaviḡ noyala nena êvhaviḡ atu ba hêk wavo ma anêḡ ku mi, êḡ ma nôḡ oyaḡ e?

²¹ *Lemimimbi alalôaniḡ bumalô Ablaham. Yani bôk hêḡ nakaduḡ Aisak hatôm da hayô hêk loḡ êbôk da. Yani hadum ku êḡ ba intu Wapômbêḡ hanaḡ nena yani ma anyô thêthôḡ, aêḡ e? ²² *Intu êḡ, Ablaham anêḡ hêvhaviḡ lôk anêḡ ku idum ku haviḡ i. Ma anêḡ ku hadum ba anêḡ hêvhaviḡ hik anôḡ. ²³ *Êḡ ma habitak hatôm Wapômbêḡ anêḡ kapyā hanaḡ, “Ablaham hêvhaviḡ Wapômbêḡ ba intu hayê yani nena anyô thêthôḡ.” Ma halam yani nena anêḡ anyô môlô. ²⁴ Aêḡ ba oyala nena ôpatu ba hêvhaviḡ lôk hadum anêḡ ku haviḡ ma Wapômbêḡ halam yani nena anyô thêthôḡ. Ma miḡ hanaḡ abô êḡ hathak ôpatu ba hêvhaviḡ iyom ma anêḡ ku mi ami.

²⁵ *Ma lemimimbi avi sek waliliḡ Lahap imbiḡ. Yani ma aêḡ iyom. Hawa Islael iniḡ ḡê êyê loḡ vani ba hêḡ i sa ek elom buyaḡ ba i. Yani hadum ku êḡ ba intu Wapômbêḡ

halam yani nena avi thêthôḡ. ²⁶ Kupik atu ba auk lôkmala miḡ hamô ami, êḡ ma ḡama. Ma êvhaviḡ atu ba anêḡ ku mi ma ḡama aêḡ iyom.

3

Oyabiḡ vembôlêk mavi

¹ Aiyaḡ thêlô, alalô nayala nena Wapômbêḡ tem indum abô lôklokwaḡ ek yêlô atu ba adôḡ avômalô hathak êvhaviḡ. Ba intu miḡ môlô bêḡ anôḡ nundum ek numbitak ḡê êdôḡ avômalô ami.

² Alalô lôkthô athak avak i silili ba adum kambom lomaloma. Anyôla miḡ havak i silili hathak anêḡ abô ami, êḡ ma yani mabuḡ anôḡ ba hatôm eyabiḡ liḡkupik sapêḡ. ³ Odaḡô. Avômalô ethak etak nôḡ yaônate hapalaḡaniḡ hêk bokhos abôlêk ek êvôḡ hamô yak ma bok bêḡ êḡ hasopa iniḡ leḡḡhaviḡ. ⁴ Ma nôḡla yaḡ ma yeḡ ḡgwêk. Yeḡ ḡgwêk ma nôḡmbêḡ ma lovak bêḡ hayuv ma hathak hasisuḡ yeḡ êḡ ba hi. Ma doḡtom nôḡ yaôna anôḡ te hêk dôḡlokwaḡ ek havusiḡ hi loḡ atu ba alaḡ lahaviḡ ni. ⁵ Ma aêḡ iyom venḡbôlêk ma nôḡ yaôna ek leḡḡḡkupik. Ma doḡtom hatôm indum ku bêḡ lomaloma.

Lemimimbi nena atum yaôna hatôm esaḡ ba êmbôk kamuḡ bêḡ anôḡ. ⁶ *Ma venḡbôlêk ma hatôm atum. Venḡbôlêk êḡ ma hayô siḡ hathak kambom lomaloma ba halumbak bêḡ ba hadum leḡḡḡkupik sapêḡ habitak lelaik. Atum êḡ halêm anêḡ loḡ atum da hamô ba intu hatôm esaḡ alalôaniḡ lôkmala sapêḡ, lêk êntêk êḡ endeba êyô anêḡ daḡ.

⁷ Avômalô ethak ewa menak lo umya ma alim ḡgwêk lôk alim lomaloma ba eyabiḡ ba êmô tiḡiḡ. ⁸ *Ma doḡtom anyô late miḡ hatôm eyabiḡ abôlêk ek êḡḡêk tiḡiḡ ami. Mi, kambom hapipiyap hêk abôlêk ba hatôm siniḡ habôk avômalô vônô.

⁹ Alalô êḡ yeḡ hathak venḡḡbôlêk hadêḡ alalôaniḡ Kamik Anyô Bêḡ. Ma venḡḡbôlêk doḡtom êḡ iyom intu hanaḡ ek Wapômbêḡ imbuliḡ avômalô takatu ba yani hapesaḡ i hatôm yanida. ¹⁰ Venḡḡbôlêk doḡtom

* 2:15: 1Jon 3:17 * 2:18: Gal 5:6 * 2:21: Stt 22:9-12 * 2:22: Hib 11:17-18 * 2:23: Stt 15:6; 2Sto 20:7; Ais 41:8 * 2:25: Jos 2:1-21; Hib 11:31 * 3:6: Mat 12:36-37; 15:11,18-19 * 3:8: Lom 3:13

êḡ iyom intu habô Wapômbêḡ lôk hanaḡ abôma haviḡ. Aiyaḡ thêlô, êḡ ma kambom anôḡ. ¹¹ Naḡ lôk ḡgwêk hatôm nede valu abyaḡ te e? Mi anôḡ. ¹² Aiyaḡ thêlô, ḡgwêk miḡ hatôm nêḡ ḡḡ mavi êḡndêḡ alalô ami. Ma ḡgôbêḡ miḡ hatôm injik êtôm sabo ami. Ma yak te miḡ hatôm injik êtôm ḡgôbêḡ ami. Mi anôḡ.

Auk mavi halêm anêḡ Wapômbêḡ

¹³ Mólô opalê atu ba lôkawk bêḡ ba hayala Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ? Injik anêḡ auk mavi êḡ thô esak anêḡ kobom thêthôḡ lôk ku takatu ba hadum ba hamô malinḡyaô. ¹⁴ Ma doḡtom lemdaḡ hathak athêḡ bêḡ hêk kapôlôm ba hudum ek osale anyô vi thô ba ôḡmôḡ, êḡ ma miḡ ôḡbô o ba onaḡ nena hosopa abô avanôḡ ami. Êḡ ma honaḡ abôyaḡ ba hubuliḡ abô avanôḡ. ¹⁵ Auk êḡ ma auk pik lôk kapôlôḡ bô ba halêm anêḡ Sadaḡ. Ma miḡ halêm anêḡ leḡ ami. ¹⁶ Loḡ atu ba kobom ethale anyô vi thô lôk leḡdaḡ hathak athêḡ bêḡ hêk, êḡ ma tem ôḡpôm nena nôḡkama sapêḡ hamô mayaliv ma kambom lomaloma hêk haviḡ.

¹⁷ Ma doḡtom auk atu ba halêm anêḡ leḡ ma mabuḡ anôḡ. Auk êḡ hadum ek avômalô nêḡmô yôhôk imbiḡ i lôk ne-tauviḡ i ma nêwê abô viḡbiḡ, ma nêḡnêḡ kapôlôḡḡ lôk nindum ku mavi lomaloma, ma nindum kobom doḡtom êḡndêḡ avômalô lôkthô ma nesopa thêlôda iniḡ abô sapêḡ. ¹⁸ *Avômalô yôhôk takatu ba ethak idum ek avômalô nêḡmô yôhôk imbiḡ i ma hatôm evatho iniḡ yaḡvêk ba hik anôḡ, êḡ ma kobom thêthôḡ mavi lomaloma.

4

Anyô lahaviḡ nôḡkama pik ma hatôm hik vovak hadêḡ Wapômbêḡ

¹ *Malê te hadum ba mólô lemimḡḡaḡ ba uik vovak haviḡ am? Nôm takêḡ halêm anêḡ unim thethaḡak takatu ba ibisôk ek nundum kambom lomaloma e? Intu êḡ. ² Mólô lemimhaviḡ nôḡmlate atu ba mi hêk mólô. Ba intu mólô malemimkilik hathak nôḡm êḡ ba uik anyô vônô ma doḡtom miḡ owa ami. Êḡ ma hadum mólô lemimḡḡaḡ

ba uik vovak hathak. Mólô miḡ onaḡ hik Wapômbêḡ liḡ ami ba intu miḡ owa ami. ³ Ma onaḡ hik yani liḡ hathak nôḡmlate ma miḡ othak owa ami eka? Unim auk ma lokbaḡ ba lemimhaviḡ noja ek injik unim thethaḡak vônô iyom. Ba intu yani havasiḡ nôḡm êḡ ek mólô.

⁴ *Mólô ma hatôm avômalô takatu ba idum sek waliliḡ ba êḡpôlik ek Wapômbêḡ ma evaloḡ nôḡmkama pik majaḡ. Odaḡô! Opalêla takatu ba leḡḡḡhaviḡ nôḡmkama pik ma pik anêḡ ḡê mólô ba hatôm ik vovak hadêḡ Wapômbêḡ. ⁵ Wapômbêḡ anêḡ abô te bôk hanaḡ nena, “Wapômbêḡ madaluk ladaḡ hathak auk lôkmala atu ba hêv hadêḡ alalô.” Hoson nena abô êḡ ma nôḡm oyaḡ e? Mi anôḡ! ⁶ *Ma Wapômbêḡ lahaviḡ nêḡm alalô sa ba intu habi anêḡ wapôm sam bêḡ anôḡ hadêḡ alalô. Hatôm anêḡ kapya hanaḡ nena,

“Wapômbêḡ havasiḡ ek ḡê êbôi ma hêv wapôm ek ḡê etauviḡ i.” *Gutpela Sindaun 3:34*

⁷ *Aêḡ ba nodovak Wapômbêḡ. Ma nobasiḡ am ek Sadaḡ, êḡ ma tem yani etak mólô ba êsôv. ⁸ *Ma unu bidonḡ ek Wapômbêḡ ma tem yani êlêm bidonḡ ek mólô. Ma mólô ḡê takatu ba udum kambom, nusik bahemim ek nundum mavi. Ma mólô ḡê auk ju, notak auk yaḡ ek unim kapôlômim imbitak mabuḡ mavi. ⁹ Ma lemimimbi mólônim kambom ba nodanḡ lôk lemimmalaiḡ. Ma miḡ nomalik lôk lem-mavi ami. Mi, kapôlômim malaiḡ ba nodanḡ asêḡ malêḡ. ¹⁰ *Notauiḡ am êḡḡjêk Anyô Bêḡ ma, ma tem êsô mólô liḡ.

Miḡ nonaḡ abôma esak anyô vi ami

¹¹ Aiyaḡ thêlô, miḡ nonaḡ abôma esak mólôviyaḡ ami. Mólô takatu ba onaḡ abôma hathak mólôviyaḡ mena otatale mólôviyaḡ, êḡ ma hatôm onaḡ abôma lo otatale abô balabuḡ. Ma otatale abô balabuḡ, êḡ ma miḡ osopa abô balabuḡ êḡ ami. Mi, ubitak hatôm abô balabuḡ anêḡ alaḡ. ¹² *Ma doḡtom abô balabuḡ anêḡ alaḡ ma doḡtom iyom. Yani êḡ iyom hatôm indum abô ek anêḡ mavi nêḡmô ma anêḡ kambom

* 3:18: Mat 5:9; Hib 12:11 * 4:1: Lom 7:23 * 4:4: Lom 8:7; 1Jon 2:15 * 4:6: 1Pi 5:5 * 4:7: Ep 6:12
* 4:8: Ais 1:16; Sek 1:3; Mal 3:7 * 4:10: Jop 5:11; 1Pi 5:6 * 4:12: Lom 2:1; 14:4

nêmbini. O opalê ba honañ avômalô iniñ kambom bêñ?

Min nobam amda ami

¹³ *Odañô katô! Môlô takatu ba onañ, “Yaô mena yamuñ la ma tem yêlô ana malak bêñ te ek nandum ku valu êtôm sondabêñ te êmô loñ êñ ek napôm valuseleñ bêñ.” ¹⁴ *Aisê ka onañ aêñ? Oyala nôm atu ba tem imbitak e? Mi, ôthôn nôm atu ba tem imbitak êndêñ yamuñ! Ma môlônim lôkmala ma hatôm atum yova atu ba hamô dokte iyom ma tem mi. ¹⁵ Aêñ ba mavi ek môlô nonañ aêntêk, “Anyô Bêñ anêñ lahaviñ, êñ ma tem yêlô namô lôkmala ba nandum nôm takatu ba leñiñhabi ek nandum.” ¹⁶ Ma doñtom môlô othak ôbôam ba obam am. Êñ ma kambom. ¹⁷ *Aêñ ba opalê atu ba hayala kobom mavi ma doñtom miñ hadum ami, êñ ma hadum kambom.

5

Nê lôk nômkama bêñ nôkô ek am

¹ Môlô avômalô lôk nômkama bêñ, odañô katô! Malaiñ lomalama tem êpôm môlô ba intu nodañ asêñ malêñ. ² *Môlônim nômkama sapêñ lêk hapalê ma didu lêk edabêñ unim kwêv lo sôp ba hatitip ³ ma da lêk hathañ unim gol lo seleva. Ma da êñ tem imbitak êtôm atum ek esañ môlô lemvimkupik lôk injik môlônim kambom thô. Waklavônñ pik lo leñ anêñ dañ lêk habobo, ma doñtom ôvôlô nômkama denañ. ⁴ *Lemimimbi esak unim nê ku takatu ba idum ku êmô unim ku kapô. Miñ ôêv i vuli hatôm iniñ ku ami ba iniñ asêñ hi hapôm Anyô Bêñ Lôklokwañ Lôkthô Anêñ Ôdôñ ba lêk halañô yôv. ⁵ *Môlô ômô pik ma osopa unim lemimhaviñ lôk thethañak ba oañ nôm bêñ hatôm etak bok halôk balam lukmuk ba êthônñ iniñ waklavônñ nijik i vônô lêk habobo. ⁶ Môlô othak udum abô ek nijik nê thêthônñ vônô ma miñ êwê kambom êñ viyañ ami.

Ôpôm malaiñ ma nômô maliñyaô

* **4:13:** Luk 12:18-20 * **4:14:** Sng 39:5,11; Snd 27:1

* **5:5:** Luk 16:25 * **5:7:** Lo 11:14; Jer 5:24 * **5:8:** Lom 13:11-12; 1Pi 4:7

Sng 103:8 * **5:12:** Mat 5:34-37 * **5:14:** Mak 6:13

⁷ *Aêñ ba aiyañ thêlô, nômô maliñyaô ma noyabiñ Anyô Bêñ anêñ endelêm. Lemimimbi nê takatu ba evatho nômkama halôk ku kapô. Thêlô êmô maliñyaô ba eyabiñ ôthôm lo wak ek nindum iniñ ku vêmam. Êñ ma tem nôm indumbak ba injik anôn mavi.

⁸ *Ma nômô maliñyaô aêñ iyom ma nobatho kapôlômim loñ. Anyô Bêñ anêñ waklavônñ endelêm lêk habobo.

⁹ Aiyañ thêlô, miñ kapôlônñ diñdiñ esak am ami ek Anyô Bêñ miñ indum abô esak môlô ami. Odañô, balabuñ anêñ alañ lêk hamiñ unyak abôlêk yôv ek nundum abô!

¹⁰ Aiyañ thêlô, lemimimbi plopet taksêbôk ba enañ abô hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ. Ewa vovañ ma doñtom êmô maliñyaô. ¹¹ *Ma avômalô takatu ba ewa malaiñ ba imiñ lôklokwañ ma ayala nena thêlô ewa Wapômbêñ anêñ mek mavi. Ma bôk olañô Jop anêñ kukuthiñ e? Hawa malaiñ bêñ ma doñtom hamiñ lôklokwañ. Anyô Bêñ ma anyô lahiki lôk kapô malaiñ hathak anêñ avômalô ba intu havenñ yam ma hadum mavi hadêñ yani.

Min alalô nanañ avanônñ biñ dake ami

¹² *Aiyañ thêlô, nômbêñ ma aêntêk. Miñ nonañ nena avanônñ biñ dake esak leñ lo pik mena nômla ek embatho unim abô loñ ami. Mi, hudum aêñ, êñ ma yakô osau ba tem Anyô Bêñ nêv vovañ êndêñ o. Ba intu honañ nena tem undum nômlate, êñ ma undum êtôm atu ba honañ. Ma hôdô ek undum, êñ ma onañ nena mi ek miñ undum ami.

Nê êvhaviñ iniñ mek ma lôklokwañ

¹³ Malaiñ la hapôm môlô te, êñ ma eteñ mek. Ma môlô te lamavi, êñ ma nêv yeñ ek êmbô Wapômbêñ. ¹⁴ *Ma môlô te hapôm lijiñ, êñ ma endam avômalô êvhaviñ iniñ avaka ek neteñ mek êyô yani vôv lôk nisik esak nôm lêñlêñ esak Anyô Bêñ anêñ athêñ. ¹⁵ *Ma iniñ mek atu ba eteñ lôk êvhaviñ ma tem indum ôpêñ mavi ma Anyô Bêñ tem êsô yani liñ. Ma bôk hadum kambom la, êñ ma tem Anyô Bêñ nêv anêñ kambom êñ

* **4:17:** Luk 12:47 * **5:2:** Mat 6:19 * **5:4:** Lo 24:14-15

* **5:11:** Kis 34:6; Jop 1:21-22; 2:10;

* **5:15:** Mat 17:18-20

vê. ¹⁶ Ba intu môlô tomtom nonaŋ unim kambom bêŋ imbiŋ am ma noteŋ mek esak am ek numbitak mavi. Anyô thêthôŋ anêŋ mek ma lôklokwaŋ ba tem injik anôŋ.

¹⁷ *Lemimbi plopet Elia. Yani ma anyô hatôm alalô. Lavidonŋ ba hateŋ mek ek miŋ ôthôm injik ami, êŋ ma ôthôm miŋ hik ami hatôm sondabêŋ lô ma wata te. ¹⁸ *Vêm ma hateŋ mek hathak loŋbô ma ôthôm hik ba nômkama pik hik anôŋ mavi.

Ôpatu ba hêv yak ma noja yani esak loŋbô

¹⁹ *Yenaŋ aiyaŋ thêlô, môlô te hêv yak hathak abô avanôŋ ba môlô te hawa ôpêŋ hatup, ²⁰ *êŋ ma lemimimbi nena, “Ôpatu ba hêv anyô hadum kambom te anêŋ auk sa ek hatak anêŋ kambom, êŋ ma hêv ôpêŋ vê hêk ŋama ma haluviŋ anêŋ kambom bêŋ anôŋ.”

* **5:17:** 1Kiŋ 17:1; 18:1 * **5:18:** 1Kiŋ 18:42-45 * **5:19:** Gal 6:1 * **5:20:** Snd 10:12; 1Pi 4:8

Pita anêḡ kapyā mōḡ Abô mōḡ

Pita ma Yisu anêḡ aposel laumiḡ ba la-havuju takatu te. Hato kapyā êntêk ek embatho ḡê êvhaviḡ takatu ba avômalô vi êv malaiḡ lomaloma hadêḡ i loḡ. Ma hato ek injik loḡndê atu ba Wapômbêḡ lahaviḡ ḡê êvhaviḡ nesopa. Hato ek avômalô Isael lôk avômalô loḡ buyaḡ haviḡ.

Hato kapyā êntêk hadêḡ 64 AD la.

Pita anêḡ lamavi

¹ Ya Pita, Yisu Kilisi anêḡ aposel, ya-hato kapyā êntêk hadêḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba êsôv mayaliv ba i êmô loḡ luvuluvu anêḡ Pontus lo Galesia ma Kapadosia lo Esia ma Bitinia.

² *Wakamik Wapômbêḡ bôk hayala mômô lôkthô ba bôk halam mômô yôv. Ma Lovak Mathêḡ hadum ba ubitak mathêḡ ma bôk hapaliv Yisu anêḡ thalaleḡ ek nosopa Wapômbêḡ. Ma wapôm lôk labali êmbôlô mômô kapôlômim siḡ.

Alalô aêv maleḡiḡ ek naja bulubiḡ

³ Nambô Wapômbêḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ Lambô Wapômbêḡ. Yani hêv kapô ek alalô bêḡ anôḡ ba hik Yisu Kilisi liḡ hêk ḡama ek embathu alalô esak loḡbô ek namiḡ lôklokwaḡ ba nanêḡ maleḡiḡ ⁴ *ek naja lôkmala atu ba ḡama lôk lelaik mi ba miḡ hatôm ekapok ami. Ma yani hayabiḡ lôkmala êḡ hamô malak leḡ. ⁵ *Alalô aêvhaviḡ ba intu anêḡ lôklokwaḡ hakalabu alalô siḡ ek nêḡ alalô bulubiḡ endeba pik lo leḡ anêḡ daḡ ma avômalô sapêḡ tem nêḡê. ⁶⁻⁷ *Aêḡ ba mômô lemimmavi anêḡ dôêḡ. Gol ma pulusikna ba tem mi. Ma atum hathaḡ gol êḡ ek injik anôḡ thô. Ba êvhaviḡ anêḡ mavi hamôḡ ek gol. Ba intu malaiḡ lomaloma hamô vauna ba hadum ek injik unim ôêvhaviḡ anêḡ anôḡ thô ek Yisu endelêm ma tem

nêḡ mômô athêḡ bêḡ lôk deda lôkmaḡiḡ ma nêḡ mômô liḡ. ⁸⁻⁹ *Mômô lemimhaviḡ Yisu ba ôêvhaviḡ yani ma doḡtom miḡ bôk ôyê yani ami. Ma lêk owa êvhaviḡ anêḡ anôḡ ma bulubiḡ atu ba Wapômbêḡ tem nêḡ êndêḡ mômô. Ba intu lêk mômô lemimmavi anôḡ ba ôbôam.

¹⁰ *Sêbôk ma plopet enaḡ abô hathak wapôm atu ba tem êlêm êndêḡ mômô. Ma bulubiḡ êḡ, ma thêlô leḡiḡhabi lôklokwaḡ lôk êbôlêm auk hathak. ¹¹ *Ma Kilisi anêḡ Lovak Mathêḡ atu ba hamô thêlôniḡ kapôlôḡiḡ hik auk thô hadêḡ i ba hanaḡ hathak vovaḡ takatu ba tem Kilisi enja vêḡ ka enja athêḡ lôkmaḡiḡ embeḡ yam. Ma plopet êbôlêm auk hathak wak alête intu nôm êḡ tem imbitak ba imbitak aisê? ¹² Ma hik abô takêḡ thô hadêḡ plopet nena ku taksêbôk bôlada idum ma miḡ idum ek nêḡ thêlôda iyom sa ami. Mi. Nêḡ alalô lôkthô sa. Ma doḡtom lêk hêv Lovak Mathêḡ anêḡ leḡ ba halêm ek enaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi takêḡ lôkthô bêḡ êndêḡ mômô. Ma aḡela vovaḡ ek neja auk takêntêk imbiḡ.

Nômô mathêḡ

¹³ Ba intu nôpôpêk am lôk nupuk am loḡ ma malem endahaliḡ Yisu Kilisi anêḡ waklavôḡ atu ba tem endelêm ek noja wapôm atu ba tem nêḡ êndêḡ mômô. ¹⁴⁻¹⁶ *Mômô nômô êtôm avômena takatu ba ethak esopa abô hatôm bôk eto nena,

“Ya mathêḡ. Ba intu nômô mathêḡ.” *Wok Plis 11:44-45*

Yani ma mathêḡ. Aêḡ ba mômô nômô mathêḡ êtôm yani atu ba halam mômô. Ma miḡ nosopa thethaḡak êtôm sêbôk atu ba mômô ḡê auk mi ami.

¹⁷ *Pik êntêk ma hatôm unyak kudum iyom ba unim unyak anôḡ ma hamô buyaḡ. Aêḡ ba ôpatu ba olam nena Wakamik intu nômô tiḡiḡ êmô yani vibiḡ ek malê nena yani hathak hatitiḡ avômalô lôkthô iniḡ ku ba miḡ hathale ḡê loḡ buyaḡ thô ma hêv anêḡ avômalô liḡ ami. Mi. ¹⁸⁻¹⁹ *Libumi iniḡ bôk lo loḡ sêbôk ba esopa ma miḡ hik anôḡ mavi ami. Ma doḡtom

* **1:2:** Lom 8:29; 2Te 2:13 * **1:4:** Kol 1:12 * **1:5:** Jon 10:28; 17:11 * **1:6-7:** Snd 17:3; Sek 13:9; Mal 3:3; Jem 1:2-3; 1Pi 5:10 * **1:8-9:** Jon 20:29; 2Ko 5:7 * **1:10:** Mat 13:16-17 * **1:11:** Sng 22; Ais 53; Luk 24:26-27
* **1:14-16:** Wkp 19:2; 20:7; Mat 5:48; Lom 12:2; Ep 2:3; 4:17-18 * **1:17:** Lom 2:11; ALK 2:23 * **1:18-19:** Ap 20:28; Hib 9:12-14

lêk oyala nena Wapômbêḡ hapole môlô vê hathak Kilisi anêḡ thalalenḡ atu ba anêḡ vuli bêḡ ba hatôm boksipsip atu ba anêḡ kambom lo palê mi lôk miḡ hapole môlô hathak nôḡ pulusikna hatôm seleva lo gol ami. ²⁰ *Sêbôk atu ba epesanḡ pik ma Wapômbêḡ halam Kilisi. Ma donḡtom lêk pik lo lenḡ anêḡ danḡ ba Wapômbêḡ bôk hik yani thô yôv ek nêḡ môlô sa. ²¹ *Yani iyom intu hik Kilisi liḡ hêk ḡama ba hêv athêḡ lôkmaḡḡiḡ hadêḡ yani ek môlô nôḡnêḡmimbiḡ lôk nôḡnêḡ malemim êḡndêḡ Wapômbêḡ. Aêḡ ba Kilisi intu hadum ba môlô ôêvhaviḡ Wapômbêḡ.

²²⁻²⁵ *Môlô bôk osopa Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ lôk ôvôkwiḡ am yôv. Ma lêk môlô lemimhaviḡ môlôviyaḡ katô anôḡ. Ma Wapômbêḡ anêḡ abô anêḡ lôkmala hamô ba tem êḡmô wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Ma hadum ku ba havathu môlô hathak lonḡbô. Ma anêḡ vêk atu ba môlô upup habitak miḡ vêk ḡama ami ma mi anôḡ. Yaḡ vêk êḡ intu ida hamô lôkmala wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ hatôm bôk eto nena,

“Anyô lôkthô ma hatôm kavik dahô,
ma iniḡ lôkmaḡḡiḡ ma hatôm thiliḡ
vuak;

kavik dahô hakapok
ma thiliḡ vuak êv yak

ma donḡtom Anyô Bêḡ anêḡ abô tem ida êḡmô
aêḡ wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.” *Aisaia*
40:6-8

Aêḡ ba lemimimbiḡ am lôk nôḡnêḡ
kapôlômim êḡndêḡ am. Ma abô êḡ iyom intu
bôk anaḡ hadêḡ môlô yôv.

2

¹ *Ba intu nôḡnêḡ nôḡ lomaloma takêḡntêk
vê. Siniḡ, abôyaḡ, iluviḡ auk kambom
hathak auk thêthôḡ, lenḡdanḡ, lôk etatale
anyô yaḡ. ²⁻³ *Môlô bôk osaê Anyô Bêḡ
anêḡ va nena vasiḡ. Aêḡ ba nupipiyap
ek nunum sum atu ba mabuḡ anôḡ halêḡ
anêḡ Wapômbêḡ hatôm amena lukmuk atu
ba evathu ek môlô nundumbak esak bulu-
biḡ.

* **1:20:** Ep 1:4; 2Ti 1:9-10 * **1:21:** Jon 14:6; Lom 5:1-2

4:22; Jem 1:21 * **2:2-3:** Sng 34:8 * **2:4-5:** Ep 2:21-22; ALK 1:6

* **2:8:** Ais 8:14 * **2:9:** Lo 7:6; 14:2; Ais 9:2; Ap 26:18; Ep 5:8

*Alalô ma hatôm valu lôkmala ek nedav
unyak mathenḡ*

⁴⁻⁵ *Yani ma valu lôkmala atu ba avômalô
êḡpôlik hathak. Ma donḡtom yani ma
Wapômbêḡ anêḡ payenḡ anôḡ atu ba halam.
Ma môlô hatôm valu lôkmala êḡ haviḡ ba
nôḡlêḡm êḡndêḡ yani ek endav anêḡ unyak
mathenḡ êḡ esak môlô. Ba lêk ubitak anêḡ
ḡê êbôk da mathenḡ ek nôḡbôk anêḡ da. Da
takêḡ ma Yisu Kilisi anêḡ ku ba Wapômbêḡ
hawa lôk lamavi. ⁶ *Hatôm bôk eto halôk
Wapômbêḡ anêḡ kapy aêḡntêk,

“Ôḡḡô. Bôk yahadô valu lôklokwaḡ te hamô
Saion

ba tem embalonḡ unyak lonḡ.

Yada yahatak hatôm payenḡ anôḡ.

Ma ôpatu ba hêvhaviḡ yani

ma tem miḡ nêḡnêḡ mama êḡndêḡ yani
ami. Mi anôḡ.” *Aisaia 28:16*

⁷ *Aêḡ ba môlô vi lêk ôêvhaviḡ ba ôyê valu êḡ
hatôm payenḡ anôḡ. Ma vi miḡ êvhaviḡ ami
ba intu Wapômbêḡ anêḡ abô hanaḡ nena,
“Valu atu ba ḡê elav unyak êḡpôlik hathak,
ma lêk habitak landiḡ anôḡ.” *Kapya Yen*

118:22

⁸ *Ma abô yaḡ hanaḡ nena,

“Valu yaôna te ek ende anyô liliḡ ba imbi i
pôḡêḡ

lôk valu bêḡ te ek nembak sisilimbiḡ ba
nêḡnêḡ yak.” *Aisaia 8:14*

ḡê takatu ba êḡdô Wapômbêḡ anêḡ abô ma
tem indum ba thêlô nêḡnêḡ yak.

⁹ *Ma donḡtom môlô ma avômalô takatu
ba bôk Wapômbêḡ halam yôv. Môlô ma
kiḡ anêḡ ḡê êbôk da lôk avômalô ôḡdôḡ
mathenḡ. Yani bôk halam môlô ba otak
momaḡḡiniḡ ba ôlêḡ umiḡ anêḡ deda
lôkmaḡḡiḡ anôḡ kapô. Aêḡ ba môlô ma
Wapômbêḡ anêḡ avômalô takatu ek nonaḡ
anêḡ nôḡmkama mavi takatu ba hadum
lôkthô bêḡ. ¹⁰ *Sêbôk ma môlô avômalô
paliḡ. Ma donḡtom lêk ma môlô ma
Wapômbêḡ anêḡ avômalô. Sêbôk ma miḡ
hêv kapô hadêḡ môlô ami. Ma donḡtom lêk
hêv kapô.

Alalô namô thêthôḡ

* **1:22-25:** Ais 40:6-8; Jon 13:34; Lom 12:10 * **2:1:** Ep

4:22; Jem 1:21 * **2:6:** Ais 28:16; Ep 2:20 * **2:7:** Sng 118:22

* **2:8:** Ais 8:14 * **2:9:** Lo 7:6; 14:2; Ais 9:2; Ap 26:18; Ep 5:8 * **2:10:** Hos 2:23 * **2:11:** Gal 5:17,24

11 *Aiyarj thêlô, môlô ma hatôm nê loj buyarj lôk nê takatu ba etak iniñ loj. Ba intu yahalarj ek notak thetharjak takatu ba hik vovak hadêj dahôlômim. 12 *Nômô batôj oyarj ek nê daluk esorj nena môlô nê lemimmanij ba etharj môlô, êj ma tem nêgê môlônim ku mavi atu ba udum ma nebam Wapômbêj anêj athêj êndêj anêj waklavorj endelêm.

Nômô nê bêjbêj vibij

13-15 *Wapômbêj lahavinj môlô nundum mavi êndêj avômalô takatu ba miñ ewa auk mavi ami ek thêlô nesarj venjrbôlêk sij. Aêj ba nômô gavman iniñ nê bêjbêj sapêj vibij êtôm atu ba Anyô Bêj anêj lahavinj. Nômô kiñ vibij. Yani hamôj ek eyabinj avômalô lôkthô. Ma nômô kiñ anêj nê ku takatu ba hêv ek nênem malainj êndêj avômalô takatu ba idum kambom ma nêmbô avômalô takatu ba idum mavi. 16 Môlô ma hatôm avômalô takatu ba bôk epole yôv. Ma dorjtom môlô ma Wapômbêj anêj nê ku. Ba intu miñ nunduvij am esak auk nundum kambom ami. 17 *Nômô tinij imbij avômalô sapêj. Lemimbij Wapômbêj anêj avômalô. Thêlô ma môlôvianj. Ma nôkô ek Wapômbêj ba nônem athêj bêj êndêj kiñ.

18 *Ma môlô nê takatu ba udum ku hamô anyô yarj vibij nosopa unim nê bêjbêj iniñ abô. Vi ma yôhok ma vi ma leñijnarja ma dorjtom nômô thêlô vibij. 19 Ba intu ôyê nena êv vovarj oyarj hadêj môlô takatu ba osopa Wapômbêj, êj ma numij lôklokwarj ma tem Wapômbêj lamavi esak môlô. 20 *Ma môlô udum kambom ba ik môlô ba umij lôklokwarj ma tem nebam môlô e? Mi. Udum mavi ba ova vovarj oyarj, êj ma tem Wapômbêj lamavi êndêj môlô. 21 *Kilisi hawa vovarj ek nêmbô sa. Ma aêj iyom ma Wapômbêj halam môlô ba hapesarj lojondê ek nosopa Kilisi varjgwam.

22 *“Yani miñ hadum kambom lôk miñ hanarj abôyarj te ami.” *Aisaia 53:9*

23 *Ma thêlô enarj abôma hathak yani ma dorjtom yani miñ hanarj viyarj ami. Êv vovarj hadêj yani ma dorjtom miñ hadum nômla ek hawê kambom êj viyarj ami. Mi. Yani hêv ida hi hadêj ôpatu ba hadum abô thêthorj anorj iyom ek indum anêj abô. 24 *Yanida linjupik hawa alalôanij kambom hathak alovalarjarsij ek alalô namborlij dômiñ esak kambom ma namô thêthorj iyom. Ma anêj bêlêma hadum o mavi. 25 *Sêbok ma môlô hatôm boksipsip matharjô ma lêk ôvô ôlêm unim alarj lôk ôpatu ba hayabinj môlô.

3

Nê ewa i iniñ abô

1-2 *Ma môlô avi nômô mayaô ba nômô unim anyô vibij ek yani ênjê nena hosopa Wapômbêj ba hômô mathêj. Ku êj tem êmbôv yamalô atu ba hapôlik hathak Wapômbêj endelêm esopa yani. 3 *Miñ nubutij lemkadok narj lôk notak mote gol lomaloma lôk noba sôp kêkêlô lomaloma ek numbitak êtôm vulij bij ami. 4 Mi. Môlô kapôlômim indum môlô êtôm vulij bij. Avi yôhok labalinena iniñ sôp takêj tem miñ nema ami ma Wapômbêj hayê hatôm nômlate anêj vuli bêj. 5 Sêbok ma avi mathêj takêj êv malenij hadêj Wapômbêj ba êmô iniñ anyô vibij. Êj ma lojondê êj hadum thêlô ibitak vulij bij 6 *hatôm Sala. Yani halarjô yamalô ba halam yani nena anyô bêj. Aêj ba nômô batôj oyarj lôk miñ nôkô ek malainj ami, êj ma tem numbitak Sala nali.

7 *Ma anyô aêj iyom. Avi iniñ lôklokwarj ma vauna ek anêm ba intu onja auk mavi ba ômô mavi imbij vônim ek Wapômbêj endarjô anêm mek. Mamu luvi tem noja Wapômbêj anêj wapôm dorjtom atu ba nômô lôkmala. Ba intu undum mavi êndêj vônim.

Nômô yôhok imbij am

8 Yôv. Môlô lôkthô nômô esak auk dorjtom imbij am. Ma môlô te hawa malainj

* 2:12: Mat 5:16 * 2:13-15: Tit 3:1; 1Pi 3:16 * 2:17: Lom 12:10 * 2:18: Ep 6:5 * 2:20: 1Pi 3:14,17
 * 2:21: Mat 16:24; Jon 13:15 * 2:22: Ais 53:9 * 2:23: Ais 53:7; 1Pi 3:9 * 2:24: Ais 53:5-6; Lom 6:11 * 2:25:
 Ese 34:5-6; Mat 9:36; Jon 10:14; Hib 13:20-21 * 3:1-2: Ep 5:22 * 3:3: 1Ti 2:9 * 3:6: Stt 18:12 * 3:7: Ep 5:25

ma nônêm yani thêvô. Ma lemimimbiñ am êtôm môleviyañ. Lôk lemim injik am esak nê takatu ba ewa malain ma nômo malinyaô. ⁹ Wapômbên bôk dalam o. Ba intu anyôla habulin o mena hanañ abôma hathak o ma miñ nuñgwik kambom êñ liliñ ami ek onja nôm mavi emben yam.

¹⁰⁻¹² *Wapômbên hanañ,
 “Anyô Bêñ ma hayê nê thêthôn
 ma lêndôn hakyav ek endañô thêlônin
 mek.

Ma donjom mathêlêv hathak ôpatu ba hadum kambom.

Aên ba opalê atu ba lahavin anên lôkmala êmô mavi,

ma eyabin dahalañ esak abô kambom
 ma abôlêk kupik esak abôyañ.

Ma nêm i liliñ esak kambom ma indum mavi.

Ma endañvin esak êmbôlêm auk êmô yôhok.”

Kapya Yen 34:12-16

Avômalô mavi atu ba ewa vovañ

¹³ Nôpôvin am ek nundum mavi, êñ ma opalê hatôm imbulin môle? Mi. ¹⁴ *Ma donjom howa malain hathak mavi takatu ba hudum ma Wapômbên tem lamavi esak o. Ba intu

“miñ ôkô lôk lemmalain esak nê kambom takên ami.”

Aisaia 8:12

¹⁵ Ma undum ek kapôlôm êmô Anyô Bêñ Kilisi vibiñ. Ma ôpôpêk oda wak nômbên intu ek anyôla hanañ hik o lin ma onañ bên esak nôm takatu ba hôêv malem hathak.

¹⁶ *Ma ômô malinyaô ba onañ abô êñ ma miñ otatale avômalô vi ami. Ma ôsô o ba oya ek anyôla hanañ abôma hathak o mena hathañ o hathak hosopa Kilisi, êñ ma tem yanida mama. ¹⁷ Wapômbên lahavin onja vovañ ba intu hudum mavi ba howa vovañ, êñ ma mavi anôn. Ma donjom hudum kambom ba howa vovañ, êñ ma miñ mavi ami. ¹⁸ Kilisi hawa vovañ bôlôn te iyom ek injik kambom anên ku vônô. Anyô thêthôn hêv avômalô kambom sa ek endom i ba ini êndên Wapômbên. Ik yani vônô hamô pik ma Lovak Mathen hêv lôkmala hadên yani. ¹⁹ Vêm ma hi hanañ Wapômbên anên abô hadên ngok takatu ba êmô koladôn.

* **3:10-12:** Sng 34:12-16 * **3:14:** Ais 8:12-13; Mat 5:10; 1Pi 2:20; 4:14 * **3:16:** 1Pi 2:12 * **3:20:** Stt 6:1-7:24

* **4:1:** Lom 6:2,7 * **4:3:** Ep 2:2-3 * **4:7:** Lom 13:11-12 * **4:8:** 1Pi 1:22 * **4:9:** Hib 13:2 * **4:10:** Lom 12:6-8

²⁰ *Sêbôk ma miñ thêlô elañô Wapômbên anên abô ami. Yani hanañ hadên Noa ek epesañ yen. Ma hamô malinyaô ba hayabin ek thêlô nedañô anên abô. Ma donjom naju hatôm bahen vi ba lahavulô iyom elañô ba intu nañ hêv i bulubin. ²¹ Ma nañ êñ ma hatôm lavônin ek ôpatu hathik nañ tem enja bulubin aên iyom. Ma nañ êñ miñ hathik lenvin kupik anên lelaik vê ami. Mi. Ôpên hathô ida ba haya ek havak abô havin Wapômbên. Êñ ma hatôm Yisu anên haviyô hêv ôpên bulubin. ²² Yisu intu bôk hi malak len ba hamô Wapômbên bañ vi anôn. Ma añela lôk nôm lôklokwañ ma inin lôklinyak sapên êmô yani vibiñ.

4

Ôpôpêk o ek osopa Wapômbên

¹ *Kilisi hawa vovañ hamô pik. Ba intu ôpôpêk oda ma onja auk êñ iyom. Ôpatu ba hawa vovañ bôk hatak kambom yôv ba ² hathak hasopa Wapômbên anên lahavin iyom. Ma miñ hathak hasopa avômalô pik inin thethañak lomalama aleba hama ami. ³ *Sêbôk ma osopa nê daluk inin auk takêntêk, thethañak lomalama lôk inum wain ba molo ma sek walilin lôk ibi anyô lenin hathak auk mayaliv ma kobom mama takatu ba êv yen hadên ngokba. Bôk udum lôbôlôn ba hatôm. ⁴ Ma miñ hôpôvin o ba hôsôv halok lôv daim bo mañ atu havin thêlô ami ba intu thêlô eson kambom ba etatale o. ⁵ Ma donjom tem nindum abô esak yani atu ba lêk hapôpêk i yôv ek endañô nê lôkmala lôk nê nãma inin abô. ⁶ Aên ba intu bôk enañ Wapômbên anên abô hadên nê takatu ba bôk ema yôv. Thêlô bôk ema hatôm avômalô pik lôkthô ma donjom Lovak Mathen hatôm nêm lôkmala êndên i ek thêlô nêmo lôkmala imbin Wapômbên.

⁷ *Nôm kama lôkthô anên dañ lêk habobo. Aên ba ôpôpêk o esak auk mavi lomalama lôk upuk o loñ ek oten mek. ⁸ *Leninhavin i hathak havuliv kambom bên anôn sin. Ba intu ôpôvin o esak kobom lenhavin i. Êñ ma nômbên. ⁹ *Ma noja avômalô êvhavin

thô ma miñ nosa i ami. ¹⁰ *Wapômbênj habi anêñ wapôm sam hadênj avômalô tomtom. Ba noyabiñ wapôm takênj ek nundum ku esak ek nêñ avômalô vi sa. ¹¹ Ma anyôla hanañ Wapômbênj anêñ abô ma enañ katô ma miñ endela ami. Ma anyôla hêv avômalô sa ma indum esak Wapômbênj anêñ lôklokwanj takatu ba hêv hadênj yani ek nebam Wapômbênj anêñ athênj esak Yisu Kilisi anêñ ku. Athênj bênj lôk lôkmanjij ma yanida anêñ wak nômbênj intu sapênj. Avanôñ.

Avômalô êvhaviñ takatu ba ewa vovanj

¹² Aiyañ thêlô miñ nosonj kambom ba nonañ nena, “Aisê ba malaiñ hapôm ya?” Môlô owa vovanj hatôm atum hathañ môlô ek injik am thô. ¹³ *Howa vovanj hatôm Kilisi ma ômbô o ek waklavônj atu ba Wapômbênj hik anêñ deda lôkmanjij thô ma tem môlô nômbô am bênj anônj. ¹⁴ *Môlô ma Kilisi anêñ avômalô ba Wapômbênj anêñ Lovak Mathenj lôkmanjij lêk hayô hamô môlô. Ba intu anyôla hatatale am, ma Wapômbênj lêk lamavi hathak môlô. ¹⁵ Ma huik anyô vônô mena howa vani mena hudum kambom lomaloma mena howa ku anêñ ôv oyañ hathak o ba howa vovanj bênj, êñ ma miñ mavi ami. ¹⁶ Ma o anyô hôêvhaviñ Kilisi ba howa vovanj miñ o mama ami. Ômbô Wapômbênj esak athênj mavi atu ba howa. ¹⁷ Ma lêk waklavônj hayô ek Wapômbênj anêñ avômalô nindum abô. Alalô atu ba aêvhaviñ tem ana êmônj ek nandum abô. Ma vi atu ba miñ esopa Wapômbênj anêñ Abô Mavi ami, kikaknena. Vuli alê intu tem neja?

¹⁸ “Aêntu malaiñ ek nê thêthônj neja bulubiñ,

ma malê te tem êpôm nê daluk lôk nê idum kambom?” *Gutpela Sindaun 11:31*

¹⁹ Ba intu Wapômbênj hadum ek anyôla hawa malaiñ ma ôpênj nêñ ida êndênj Wapômbênj ba indum mavi iyom. Yani hapesañ nômkama lôkthô ba intu tem eyabiñ alalô dedaun mavi.

5

Abô ek avaka

¹ Ya Pita avaka hatôm môlô vi atu ba alalô anañ Kilisi anêñ vovanj bênj. Kasana ma Wapômbênj tem injik anêñ deda lôkmanjij thô ma alalô lôkthô tem naja iniñ sam wapôm tomtom. Ba intu yahanañ hadênj avaka takatu ba êmô haviñ môlô ² *nena noyabiñ Wapômbênj anêñ avômalô takatu ba bôk êv hadênj môlô hatôm boksipsip anêñ alañ hayabiñ anêñ bok. Wapômbênj la-haviñ nena nôñêm lêlê esak anêñ ku takatu ba lahaviñ nundum. Miñ môlô popabuk ami. Ma nôpôviñ am esak ku êñ. Ma miñ nôkôkam esak valuselenj ami. Mi. ³ *Ômô malinjaô ek avômalô nêgê ba nesopa vemgwam. Ma miñ ombam o esak nêñ atu ba êmô o vibij ami. ⁴ Ma Alañ Bênj hayô ma tem onja kulunj lôkmanjij atu ba tem miñ imbitak yaôna ami.

Noba kwêv nômô malinjaô

⁵ *Ma anyô muk nômô nêñ bênjbênj vibij aênj iyom. Ma avômalô lôkthô neba kwêv nêñômô malinjaô.

“Wapômbênj havôlinj dôñ ek nêñ ebam i, ma donjom hêv anêñ wapôm hadênj nêñ êmô malinjaô.” *Gutpela Sindaun 3:34*

⁶ *Aênj ba nômô malinjaô êmô yani banj lôklokwanj vibij ek anêñ waklavônj ma tem nêñ môlô linj. ⁷ *Wapômbênj lahiki hathak môlô ba intu nôñêm unim malaiñ lôkthô ni êndênj yani.

Unjgwik vovak lôklokwanj

⁸ *Nupuk am lonj ba nôñgwêk lêlê. Ôpatu ba lamaniñ ek môlô ma Sadañ atu ba kapônônjô inañ avunj laion ba habôlêm môlô havenj ek esañ ba enañj lêvôkê.

⁹ *Hoyala nena vovanj êñ intu lêk hapôm môlôviyañ anêñ pik êntêk ba intu nobalonj unim ôêvhaviñ lonj ma unjgwik vovak lôklokwanj esak yani.

¹⁰ Ma tem noja vovanj bidonj oyañ. Ma Wapômbênj ôpatu ba hêv môlô wapôm ba halam môlô hathak Kilisi ek nôñôm anêñ lôkmanjij atu ba tem êmô wak nômbênj

* **4:13:** Ap 5:41; Jem 1:2; 1Pi 1:6-7 * **4:14:** 1Pi 2:20 * **5:2:** Jon 21:15-17; Ap 20:28 * **5:3:** 2Ko 1:24; Plp 3:17; Tit 2:7 * **5:5:** Snd 3:34; Ep 5:21; Jem 4:6 * **5:6:** Mat 23:12; Luk 14:11; Jem 4:10 * **5:7:** Mat 6:25-30 * **5:8:** 1Te 5:6 * **5:9:** Ep 6:11-13; Jem 4:7

intu sapêḅ, yani tem epesaḅ mômô esak loḅbô ba nêḅm lôklokwaḅ ma embatho mômô loḅ lôk indum mômô numiḅ majaḅ êtôm landiḅ havalonḅ unyak loḅ. ¹¹ Wapômbeḅ ma lôkmaḅgiḅ hatôm wak nômbêḅ intu êḅ sapêḅ. Avanôḅ.

Abô anêḅ daḅ

¹² *Silas, ôpatu ba hêv ya sa bêḅ anôḅ ba yahayê hatôm yenaḅ aiyaḅ hato yenaḅ auk lôkthô halôk kapya bidonḅ êntêk. Yahananḅ lôklokwaḅ hadêḅ mômô nena auk nômbêḅ êntêk ma Wapômbeḅ anêḅ wapôm avanôḅ ek yambatho mômô loḅ. Ba intu numiḅ lôklokwaḅ. ¹³ *Avi atu ba hamô Babilon ma bôk elam yani yôv haviḅ mômô, yani lôk yenaḅ okna Mak êv iniḅ leḅiḅmavi hadêḅ mômô. ¹⁴ Nokam am tomtom esak kobom leḅhaviḅ i. Yôhôk êmô imbiḅ mômô atu ba ômô haviḅ Kilisi.

* **5:12:** Ap 12:2,25; 13:13; 15:22,37-40 * **5:13:** Ap 12:2; 2Ti 4:11

Pita anêḡ kapyā yaḡ Abô môm

Aposel Pita hato kapyā êntêk. Yani havatho ḡê êvhaviḡ loḡ ek nêômô mathêḡ. Ma hananḡ ek nindum ku ek neyala Kilisi mavi. Hato ek neyabinḡ i esak kêdônḡwaga abôyaḡ takatu ba êmô avômalô êvhaviḡ kapô. Lôk hato nena Kilisi tem endelêm ba leḡḡimbi nôm êḡ ba nêômô thêthônḡ.

Hato kapyā êntêk hadêḡ 67 AD la.

Pita hêv lamavi

¹ Ya Saimon Pita, Yisu Kilisi anêḡ anyô ku ma aposel atu yahato kapyā êntêk hadêḡ avômalô takatu ba bôk êvhaviḡ yôv. Ma alalôaniḡ Wapômbêḡ da lôk Yisu Kilisi atu ba êv mômô bulubiḡ intu thêthônḡ. Ba yêlôaniḡ êvhaviḡ ma anêḡ vuli bêḡ hatôm mômônim ôêvhaviḡ. ² Bôk oyala Wapômbêḡ lo alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi ba wapôm lo labali êmbôlô mômô kapôlômim siḡ.

Loḡôndê nindumbak mavi

³ Yani ma lôkmaḡḡiḡ anêḡ ôdônḡ ba hamô batônḡ oyaḡ ba halam alalô. Anêḡ lôklokwaḡ ma halêm anêḡ Wapômbêḡ ba hêv nômka ma lôkthô hadêḡ alalô ek nasopa anêḡ lahaviḡ ba namô lôkmala. ⁴ Ba intu habutiḡ abô ba abô êḡ ma lôkmaḡḡiḡ ba anêḡ vuli ma bêḡ ek epole alalô vê êḡḡêk pik anêḡ palê ôvathek atu ba halêm anêḡ thetharḡak ek nambitak êtôm Wapômbêḡ da.

⁵ Ba intu ôpôviḡ o esak êvhaviḡ ek ômbôlô nôm takêntêk, ômô batônḡ oyaḡ lôk onja auk katô ⁶ *ma upuk o loḡ lôk umiḡ lôklokwaḡ lôk osopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ⁷ lôk undum mavi êndêḡ mamuyaḡ ma lemimbiḡ avômalô ⁸ ek nôm takêntêk indumbak ni ba ni ek indum ku endeba injik anônḡ ek onja auk katô esak alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi. ⁹ Anyôla hêv yak hathak nôm takêntêk ma hatôm anyô mabapu lôk mapusip ba bôk êvôkwiḡ anêḡ kambom yôv ma doḡtom lapaliḡ.

* **1:6:** Gal 5:22-23 * **1:13-14:** Jon 21:18-19; 2Ko 5:1

* **1:20-21:** 2Ti 3:16; 1Pi 1:11-12

¹⁰ Aêḡ ba aiyaḡ thêlô nôpôviḡ am ek nundum nôm takêḡ ek injik thô nena Wapômbêḡ bôk halam mômô ba habi baḡ hayô hêk mômô ba tem miḡ nônêm yak ami. Milôk. ¹¹ Ma Anyô Bêḡ Yisu Kilisi alalôaniḡ bulubiḡ tem êmbôlô mômô esak anêḡ wapôm ba enja mômô thô ek numbitak nôyô anêḡ loḡ lôkliḡyak atu ba anêḡ daḡ mi.

Nodaḡô Wapômbêḡ anêḡ abô avanônḡ

¹² Mômô bôk oyala nôm takêḡ sapêḡ ba bôk olaḡô Wapômbêḡ anêḡ abô avanônḡ ba ôêv haviḡ lôklokwaḡ. Ma doḡtom yahavatho mômô loḡ lôbôlônḡ hathak abô êḡ ek miḡ mômô lemimpaliḡ ami. ¹³⁻¹⁴ *Kasana ma yenaḡ unyak kudum tem neja vê hatôm alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi hik thô hadêḡ ya. Ba intu yahamô unyak kudum êntêk ek yandum yenaḡ ku katô ek yaḡḡik mômônim auk liḡ iyom. ¹⁵ Ma yalenḡvidonḡ ek waklavônḡ atu ba yaha ma tem mômô lemimimbi esak abô nômbêḡ atu ba bôk yahananḡ.

¹⁶ *Yêlô bôk ayê anêḡ lôkmaḡḡiḡ hathak yêlô maleḡḡiḡ ba intu ananḡ hadêḡ mômô nena alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu anêḡ lôklokwaḡ ma bêḡ anônḡ ba tem endelêm esak loḡbô. Ba yêlô miḡ abi mômô lemim hathak kukuthiḡ êntêk ami. ¹⁷ *Yani hawa deda lôk athêḡ lôkmaḡḡiḡ halêm anêḡ Kamik Wapômbêḡ. Ma kaêk te halam yani hêk Deda Lôkmaḡḡiḡ ba hananḡ nena, “Ôpêntêk ma yenaḡ okna atu ba yalenḡhaviḡ videdaḡ. Ma ya kapôlônḡ mavi hathak yani.”

¹⁸ Yêlô amô dumlolê mathêḡ haviḡ yani ma alaḡô abô êḡ halêm anêḡ leḡ.

¹⁹ Ma yêlô ayala nena plopet iniḡ abô ma avanônḡ ba intu nodaḡô abô êḡ katô ba nosopa endeba wak ipup lôk vuliḡ lôkbôk imbi êndôk mômô kapôlômim. Abô êḡ ma hatôm wak hapup ba habi deda halôk loḡ momaḡiniḡ ek nômô mavi. ²⁰⁻²¹ *Ba auk bêḡ atu ba noyala ma aêntêk. Miḡ anyô da iniḡ auk ba enanḡ abô plopet ami. Mi. Lovak Mathêḡ hadum ku ba hêv Wapômbêḡ anêḡ abô ba enanḡ bêḡ. Ba plopet iniḡ abô ma miḡ thêlôda iniḡ auk ami. Mi.

* **1:16:** Mat 17:1-5 * **1:17:** Mat 17:5; Mak 9:7; Luk 9:35

2

Wapômbêḡ tem imbuliḡ kêdôḡwaga abôyaḡ

¹ *Ma doḡtom kêdôḡwaga abôyaḡ doho tem nêḡmô mômô malêvôḡ êtôm plopet abôyaḡ doho bôm êḡmô avômaloḡ bôsêbôm malêvôḡ. Ma tem nimbi mômô lemim liḡ esak auk lokbaḡ ba nimbuliḡ mômônim ôêvhaviḡ. Ma iniḡ auk êḡ tem indumbak endeḡa nêḡpôlik esak alaḡ atu ba bôm hêv i vuli yôv. Aêḡ ba kasana ma Wapômbêḡ tem imbuliḡ i. ² Ma avômaloḡ bêḡ anôḡ tem nesopa iniḡ auk ba nindum sek lôk mama lomaloḡ endeḡa avômaloḡ daluk nêḡgê ba nenaḡ abôma esak Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ. ³ Thêlô maleḡkilik ek neḡa nômkaḡa bêḡ anôḡ. Ba tem nenaḡ abôyaḡ lôk nimbi mômô lemim ek neḡa mômônim valuselaḡ. Sêbôm ma Wapômbêḡ hanaḡ nena tem thêlô nema ba yaḡi miḡ hêk sôm ami. Ba intu tem imbuliḡ thêlô. Avanôḡ.

⁴ *Ma anêḡ aḡela idum kambom ba hatak i halôm loḡ atum ba havalonḡ i loḡ hamô lôv momaḡiniḡ endeḡa nindum abô am. Ma miḡ hêv thêlô vê ba i oyaḡ ami. ⁵ *Ma avômaloḡ bôsêbôm takatu ba bôm êḡdô Wapômbêḡ ma hêv ḡaḡbô ba habuliḡ i ma miḡ hêv thêlô vê ba i oyaḡ ami. Mi. Hêv Noa ôpatu ba hanaḡ abô thêthôḡ lôk avômaloḡ baheḡvi ba lahavulô iyom bulubiḡ. ⁶ *Ma hanaḡ ba atum hathaḡ Sodom lo Gomola ba kabukla ba ema ek avômaloḡ nêḡgê nena avômaloḡ takatu ba miḡ esopa Wapômbêḡ ami tem neḡa malaiḡ. ⁷⁻⁸ *Ma Lot anyô thêthôḡ atu ba hamô haviḡ avômaloḡ takatu ba êvôliḡ dômiḡ ek Wapômbêḡ anêḡ abô ma hayê lôk halaḡô thêlôniḡ thethaḡak lo kambom lomaloḡ. Ba yaḡi lamalaiḡ lôk lahiki bêḡ ba Wapômbêḡ hêv yaḡi iyom bulubiḡ. ⁹ Anyô Bêḡ bôm hadum nôm takêḡ yôv. Ba intu tem nêḡm avômaloḡ takatu ba esopa yaḡi bulubiḡ esak malaiḡ lomaloḡ. Ma embalonḡ ḡê leḡôndôḡ kôtôḡ sapêḡ loḡ ba neḡa vovaḡ êḡmô endeḡa waklavôḡ nindum abô. ¹⁰ *Avanôḡ biḡ. Nê êḡ esopa leḡviḡkupik

anêḡ thethaḡak lelaik lomaloḡ ba êpôlik hathak ḡê bêḡbêḡ iniḡ abô ma tem neḡa vovaḡ bêḡ ek avômaloḡ vi. Nê takêḡ êv ida liḡ lôk leḡôndôḡ kôtôḡ. Ma miḡ êḡ ek nenaḡ abôma esak aḡela lôk athêḡ takatu ba êḡmô malak leḡ ami. ¹¹ *Aḡela ma iniḡ lôklokwaḡ bêḡ ba hamôḡ. Ma doḡtom miḡ êḡmô Wapômbêḡ anêḡ loḡ hadum abô ba etatale ḡê lôkmaḡḡiḡ takêḡ ami. Mi. ¹² *Ma doḡtom kêdôḡwaga abôyaḡ takêḡ ethak enaḡ abôma hathak auk takatu ba miḡ eyala ami. Thêlô hatôm alim lomaloḡ takatu ba iniḡ auk mi ba evalonḡ i loḡ ek nijik i vônô ma thêlô intu tem mi aêḡ iyom.

¹³ Thêlô êv vovaḡ hadêḡ avômaloḡ vi ma Anyô Bêḡ tem injik vovaḡ êḡ liliḡ. Waklêvôḡ biḡ ma thêlô miḡ mama ami ma leḡiḡmavi hathak nindum iniḡ thethaḡak lomaloḡ. Thêlô eyaḡ nôm haviḡ mômô ba leḡiḡmavi hathak iniḡ kambom ma doḡtom thêlô ma hatôm nôm palê lôk lelaik. ¹⁴ Ma thêlô maleḡkilik ba idum sek haviḡ avi wak nômbeḡ intu ma miḡ etak ami. Ma êvôv avômaloḡ takatu ba iniḡ êvhaviḡ pulusikna ek nesopa i. Thêlô bôm êḡdôḡ i yôv hathak auk nêbôv valuselaḡ lôk nômkaḡa mavi êḡjêk avômaloḡ vi. Wapômbêḡ bôm hanaḡ yôv nena tem imbuliḡ i. ¹⁵ *Ma thêlô bôm etak loḡôndê thêthôḡ ba evenḡ mayaliv ba esopa Beo nakaduḡ Balam, ôpatu ba lahaviḡ kambom anêḡ vuli. ¹⁶ *Ma bok doḡki abôlêk putup ma doḡtom hanaḡ abô hatôm anyô ba hayanda plopet Balam êḡ ek nêḡm anêḡ auk molo atu vê.

¹⁷ *Thêlô ma hatôm ḡaḡma, ma doḡtom hamoma. Wak hêk sawa daim ba thêlô ma hatôm buliv lelaik ba avômaloḡ leḡiḡmavi. Ma doḡtom lovak hayuv vômê. Aêḡ ba Wapômbêḡ bôm hapesaḡ loḡ momaḡiniḡ kambom anôḡ ek thêlô. ¹⁸ Thêlô eḡam i hathak abô takatu ba anêḡ anôḡ mi. Ma avômaloḡ êvhaviḡ lukmuk takatu ba bôm etak ḡê daluk iniḡ auk ba ik kapôlôḡiḡ liliḡ, ma doḡtom ibi thêlô leḡiḡ hathak pik anêḡ thethaḡak lomaloḡ ba êvôv i hatup. ¹⁹ Thêlô ibutiḡ abô ba enaḡ nena, “Yêlô

* 2:1: Mat 24:11; Jut 4 * 2:4: Jut 6 * 2:5: Stt 6:5-8:19; 2Pi 3:6; Hib 11:7; 1Pi 3:20 * 2:6: Stt 19:24; Jut 7
 * 2:7-8: Stt 19:1-16 * 2:10: Jut 7-8,16 * 2:11: Jut 9 * 2:12: Jut 10 * 2:15: Nam 22:7; Jut 11; ALK 2:14
 * 2:16: Nam 22:28-35 * 2:17: Jut 12-13

tem napole môle nim yak vê.” Ma donjom bumalô bôbô bôk eto abô hathak nê takêj nena, “Thêlôda iniŋ alaŋ hamô ba alaŋ êj ma kambom takatu ba havalonj i lonj ek imbuliŋ i.”

²⁰*Opalêla takatu ba bôk eyala Anyô Bêj Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubiŋ ba êsôv hêk lelaik pik êntêk ba i vêm ma idum hathak lonjbô aleba evalonj i, êj ma tem nê môt kambom anônj ek bôsêbôk. ²¹*Avômalo takatu ba êthônj lonjondê thêthônj paliŋ tem nê môt mavi ek avômalo takatu ba eyala Wapômbêj anêj abô mathej takatu ba hêv hadêj i ma donjom êvôliŋ dômiŋ. ²²Abô bute bôk hanaŋ avanônj hathak i nena, “Avuŋ te hamoteŋ ma havôhi hayaŋ anêj moteŋ hathak lonjbô.” *Gutpela*

Sindaun 26:11

Ma buyaŋ hanaŋ nena,
“Bok te hathik i ba mabuŋ mavi
ma hathak havôhi hik tumutum
hathak lonjbô.”

3

Kapya êntêk anêj ôdônj

¹Aiyaŋ thêlô, yenaŋ kapya yaŋ sêbôk lôk yaŋ êntêk ma yahato luvi hathôk ek môle ek yaŋgik môle nim auk liŋ esak auk mabuŋ.

²*Yalenj haviŋ nena abô mônj taksêbôk ba plopet mathej enaŋ lôk abô majaŋ takatu ba Anyô Bêj Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubiŋ bôk hêv ba yêlô môle nim aposel anaŋ hadêj môle ma nobalonj lonj.

Anyô Bêj anêj waklavônj

³*Odaŋô katô. Pik lo leŋ anêj daŋ ma nê abôma tem nêlêm nêyô ek môle ba ne-sopa ida iniŋ thethaŋak ba nenaŋ abôma lomalama nena, ⁴* “Bôk ibutiŋ abô yôv nena Kilisi tem endelêm. Ma alalôaniŋ kamik aposel bôk ema yôv. Ma anêj anônj êsê? Ôŋgô. Mônj anônj sêbôk ba Wapômbêj hapesaŋ pik êntêk aleba lêk ma nô môt êj miŋ habitak ami.” ⁵*Thêlô bôk etak abô taksêbôk ba Wapômbêj hanaŋ ba leŋ habitak. Ma hawa ŋaŋ ba hapesaŋ pik ma hasuŋ ŋaŋ ba pik moma habitak hêk.

⁶*Vêm ma hawa ŋaŋ êj ba hasuŋ hayô pik vôv ba habuliŋ nômkama sapêj. ⁷Ma abô êj ma Wapômbêj da hanaŋ ba bôk hatak wak te yôv ek êmbôk pik lo leŋ êntêk. Ma hayabiŋ waklavônj nindum abô ek imbuliŋ avômalo takatu ba miŋ esopa yani ami.

⁸*Aêj ba aiyaŋ thêlô, miŋ lemimpaliŋ abô êntêk ba tem yanaŋ ami. Anyô Bêj hayê sondabêj 1,000 ma hatôm wak te iyom ma wak te iyom ma hatôm sondabêj 1,000. ⁹*Ba intu Anyô Bêj hamô maliŋyaô ek alalô nande kapôlônj liliŋ ek miŋ nanêm yak ami. Lôk miŋ hapôviŋ abô takatu ba habutiŋ ami haleba avômalo esoŋ nena yani hasau la.

¹⁰*Ma waklavônj atu ba Yisu endelêm ma tem êtôm anyô vani. Ma diŋdiŋ bêj tem indili leŋ ba nômkama takatu ba hamô leŋ tem imbuliŋ ba atum esaŋ. Ma pik lôk anêj nômkama sapêj tem ende liliŋ ba êmô oyaŋ.

¹¹⁻¹²Ma nômkama lôkthô tem imbuliŋ aêj iyom. Aêj ba tem umbitak anyô aisê? Ba intu oyabiŋ Wapômbêj anêj waklavônj endelêm ba ômôt mathej ma osopa Wapômbêj anêj abô ek waklavônj êj êlêm kethej. Wak êj ma tem atum esaŋ leŋ ba nô môt takêj tem vovaŋ indinj i ba nipulusik. ¹³*Ma donjom Wapômbêj bôk habutiŋ abô yôv ba intu alalô nayabiŋ leŋ lo pik lukmuk atu ba tem imbitak êtôm nê thêthônj iniŋ lonj.

Abô anêj daŋ

¹⁴Aiyaŋ thêlô, môle lêk oyabiŋ nô môt takêj ba intu nôpôviŋ am ek Wapômbêj ênjê nena môle nê mabuŋ lôk lelaik mi ek nô môt labali imbiŋ yani. ¹⁵*Lemimbi abô êntêk. Anyô Bêj hamô maliŋyaô ek avômalo nedaŋô anêj abô ek nê môt i bulubiŋ. Wapômbêj bôk hêv auk êj hadêj alalôaniŋ aiyaŋ anônj Pol ba intu hatô abô hadêj alalô. ¹⁶Yani hatô hathak nô môt takêj lôkthô halôk anêj kapya. Vi ma auk lôkmaŋgiŋ ba malaiŋ ek avômalo neyala. Ma avômalo doho iniŋ auk ma pulusikna lôk mayaliv ba iluviŋ Pol anêj abô hatôm

* **2:20:** Mat 12:45 * **2:21:** Luk 12:47-48 * **3:2:** Jut 17 * **3:3:** 1Ti 4:1; Jut 18 * **3:4:** Mat 24:48 * **3:5:** Stt 1:6-9 * **3:6:** Stt 7:11; 2Pi 2:5 * **3:8:** Sng 90:4 * **3:9:** Hab 2:3; 1Ti 2:4 * **3:10:** Mat 24:29,35; Luk 12:39; 1Te 5:2 * **3:13:** Ais 65:17; 66:22; ALK 21:1,27 * **3:15:** Lom 2:4

bôk iluviņ Wapômbêņ anêņ abô takatu ba eto ba intu tem neja malaiņ.

¹⁷ *Aiyaņ thêlô, môlôda bôk oyala auk takêntêk. Aêņ ba noyabiņ am ek ñê kambom takatu ba iniņ auk ma lokbaņ ek miņ nêbôv môlô vê ênjêk pik thekthek êntêk ba lêk umiņ ami. ¹⁸ Ma nundumbak esak wapôm lôk auk mavi hathak Anyô Bêņ Yisu Kîlisi alalôaniņ bulubiņ. Nanêm yani liņ êndêņ êntêk ma wak nômbêņ intu sapêņ. Avanôņ.

* **3:17:** Mak 13:33; 1Ko 10:12

Jon anêḡ kapya môḡ Abô môḡ

Sebedi namalô aposel Jon hato kapya êntêk hadêḡ avômalo êvhavij. Kêdôḡwaga abôyaḡ bôk êlêm ba enaḡ nena dahôlôḡ ma nôḡ mavi ma kupik ma kambom ba thai ma nôḡ lokwanju. Ba enaḡ nena Kilisi anêḡ dahô iyom intu halêm anêḡ leḡ ma anêḡ kupik ma miḡ Kilisi ami. Ma enaḡ nena kupik hatôm idum kambom ma dahô ma mabuḡ mavi denaḡ. Jon halaḡ abôyaḡ êḡ ba intu hato kapya êntêk ek thêlô neyabiḡ i esak abôyaḡ takêḡ.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvôḡ doho la.

Abô lôkmala halêm yaiḡ

¹*Yêlô ato hathak Abô atu ba hêv lôkmala ba hêk hadêḡ sêbôk atu ba môḡ anôḡ. Yêlô bôk alaḡ lôk ayê hathak malenij lôk atij ba bahenij hasôm havij. ²*Lôkmala êḡ bôk habitak yaiḡ ba yêlô ayê ba ik loḡ ba intu anaḡ abô hathak lôkmala atu ba nêḡ wak nôḡbêḡ intu sapêḡ bêḡ hadêḡ môlô. Bôk hamô havij Lambô vêm ma hik i thô hadêḡ yêlô. ³Nôḡkama takatu ba yêlô bôk ayê lôk alaḡ yôv ma lêk anaḡ bêḡ hadêḡ môlô ek nôḡ esak doḡtom imbij yêlô. Avanôḡ biḡ nena alalô lêk amô hathak doḡtom havij Lambô lo Namalô Yisu Kilisi. ⁴*Yêlô ato abô takêntêk ek alalô lôkthô leḡmavi bêḡ anôḡ êḡ kapôlôḡ sij.

Alalô namben Wapômbêḡ anêḡ deda kapô

⁵*Abô takatu ba bôk alaḡ anêḡ yaiḡ, êntêk yêlô anaḡ bêḡ hadêḡ môlô nena Wapômbêḡ ma deda ba momaḡiniḡ la miḡ hamô havij yaiḡ ami. Mi. ⁶*Alalô anaḡ nena amô hathak doḡtom havij yaiḡ ma doḡtom avenḡ momaḡiniḡ denaḡ, êḡ ma anaḡ abôyaḡ ba miḡ asopa abô avanôḡ ami. ⁷Ma doḡtom alalô avenḡ deda kapô

hatôm yaiḡ hamô deda kapô, êḡ ma alalô amô hathak doḡtom havij i. Ma Namalô Yisu anêḡ thalalenḡ hathak havôkwiḡ alalôaniḡ kambom lôkthô vê.

⁸*Alalô anaḡ nena kambom miḡ hamô alalô kapôlôḡ ami, êḡ ma asau alalôda ba abô avanôḡ miḡ hamiḡ alalô kapôlôḡ ami. ⁹Alalô anaḡ alalôaniḡ kambom bêḡ ma yaiḡ ma anyô thêthôḡ ba abô takatu ba hanaḡ ma tem indum ba injik anôḡ ba intu tem nêḡ kambom takêḡ vê ma êḡmbôkwiḡ alalôaniḡ lelaik lôkthô. ¹⁰Aêḡ ba alalô anaḡ nena miḡ bôk adum kambom te ami, êḡ ma adum yaiḡ hatôm anyô abôyaḡ ba anêḡ abô miḡ hamiḡ alalô kapôlôḡ ami.

2

Yisu, anyô hêv alalô thêvô

¹*Yenaḡ avômena, yahato abô takêntêk hadêḡ môlô ek miḡ nundum kambom ami. Ma anyôla hadum kambom, êḡ ma alalôaniḡ anyô hêv alalô thêvô hamô ba hathak hanaḡ abô havij Lambô ek hêv alalô bulubiḡ. Yaiḡ ma Yisu Kilisi ôpatu ba thêthôḡ anôḡ. ²*Yaiḡ hêv i hatôm da ek alalôaniḡ kambom anêḡ malaiḡ miḡ êpôm alalô ami. Ma yaiḡ miḡ hadum ku êḡ ek nêḡ alalô iyom sa ami. Mi, hadum ek nêḡ avômalo pik sapêḡ sa.

³Alalô asopa anêḡ abô balabuḡ, êḡ ma hik thô nena ayala yaiḡ. ⁴Anyôla hanaḡ nena, “Yahayala Wapômbêḡ” ma doḡtom miḡ hasopa anêḡ abô balabuḡ ami, êḡ ma anyô abôyaḡ ba abô avanôḡ miḡ hamiḡ ôpêḡ kapô ami. ⁵*Ma doḡtom anyôla hasopa Wapômbêḡ anêḡ abô, êḡ ma avanôḡ biḡ nena Wapômbêḡ anêḡ lahavij hik anôḡ hamiḡ yaiḡ kapô. Aêḡ ba intu ayala nena alalô amô havij yaiḡ. ⁶Anyôla hanaḡ nena, “Yahamô havij Wapômbêḡ”, êḡ ma esopa Yisu vanḡwam.

Balabuḡ leḡmavi iviyaḡ

⁷*Aiyaḡ thêlô, balabuḡ atu ba yahato hadêḡ môlô ma miḡ balabuḡ lukmuk ami. Mi, balabuḡ bô ba bôk hamô havij môlô môḡ anôḡ. Balabuḡ bô êḡ ma abô atu ba

* **1:1:** Jon 1:1 * **1:2:** Jon 1:14 * **1:4:** Jon 16:24 * **1:5:** 1Ti 6:16; Jem 1:17 * **1:6:** 1Jon 2:4 * **1:8:** Sng 32:5; Snd 28:13 * **2:1:** Hib 7:25-26 * **2:2:** Jon 1:29; Kol 1:20; 1Jon 4:10 * **2:5:** Jon 14:21,23 * **2:7:** Jon 13:34; 2Jon 5-6 * **2:8:** Jon 1:9; Lom 13:12

bôk olaņô yôv. ⁸ *Ma doņtom balabuņ bô êņ ma hatôm balabuņ lukmuk haviņ ek malê nena hik anôņ hamiņ yani lôk môlô ba momaņiniņ lêk hale ba hi ma deda anôņ lêk habi hayô yôv.

⁹ *Opalê atu ba hanaņ nena hamô deda kapô ma doņtom hapôlik ek iviyaņ, êņ ma hamô momaņiniņ denaņ. ¹⁰ *Ma opalê atu ba lahaviņ iviyaņ hamô deda kapô ba nômlate miņ hamô yani kapô ek indum yani nê m yak ami. ¹¹ *Ma doņtom opalê atu ba hapôlik ek iviyaņ ma yani hamô momaņiniņ kapô ba momaņiniņ habuliņ yani madaluk ba intu hasimô haveņ ba miņ hayala loņ atu ba hi ami.

¹² Avômena, hathak yani anêņ athêņ bôk hêv môlônim kambom vê yôv ba intu yahato hadêņ môlô.

¹³ Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba hamô hadêņ môņ anôņ yôv ba intu yahato hadêņ môlô.

Anyô muk, môlô bôk lovak ba ômô Sadaņ atu lu yôv ba intu yahato hadêņ môlô.

Avômena, bôk oyala Lemambô yôv ba intu yahato hadêņ môlô.

¹⁴ Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba hamô hadêņ môņ anôņ yôv ba intu yahato hadêņ môlô.

Anyô muk, môlô othak umiņ lôklokwaņ lôk ovaloņ Wapômbêņ anêņ abô loņ ba intu lovak ba ômô Sadaņ atu lu yôv. Aêņ ba intu yahato hadêņ môlô.

Minj lemimbiņ nômkama pik ami

¹⁵ *Miņ lemimbiņ kobom pik lôk anêņ nômkama ami. Ôpatu ba lahaviņ kobom pik ma miņ lahaviņ Lambô ami. ¹⁶ *Pik anêņ nômkama sapêņ lôk anêņ alak lôk maleņkilik lôk habô i hathak anêņ nômkama miņ halêm anêņ Lambô ami. Mi, pik anêņ. ¹⁷ *Pik lôk anêņ alak lêk hadum ek nê m yak, ma doņtom ôpatu ba hasopa Wapômbêņ anêņ lahaviņ tem êmô wak nômbêņ intu sapêņ.

Anyô hapôlik ek Kilisi

¹⁸ *Yenaņ avômena, waklavôņ pik lo leņ anêņ daņ lêk habobo. Ma môlô bôk olaņô nena anyô hapôlik ek Kilisi atu tem êlêm. Ma lêk bêņ anôņ êlêm yôv. Ba intu ayala nena waklavôņ pik lo leņ anêņ daņ lêk habobo. ¹⁹ *Bôk thêlô êmô haviņ alalô ma doņtom lêk etak ba i. Thêlô miņ alalôaniņ te ami. Thêlô ma alalôaniņ ma tem miņ netak alalô ami. Ma doņtom etak alalô ma hik thô nena thêlô ma miņ alalôaniņ te ami.

²⁰ *Ma doņtom Anyô Matheņ Yisu bôk hêv Lovak Matheņ hadêņ môlô yôv ba intu môlô lôkthô oyala abô avanôņ. ²¹ Miņ yahakô nena môlô ôthôņ abô avanôņ paliņ ba yahato abô takêntêk hadêņ môlô ami. Mi, môlô bôk oyala yôv ma abôyaņ miņ hamô abô avanôņ kapô ami. Ba intu yahato hadêņ môlô. ²² *Opalê intu anyô abôyaņ?

Ôpatu ba hanaņ nena Yisu ma miņ Mesaya ami. Yani êņ intu anyô hapôlik ek Kilisi ma havôliņ dô m hadêņ Lambô lo Nakaduņ.

²³ *Ôpatu ba havôliņ dô m hadêņ Nakaduņ miņ hamô haviņ Lambô ami. Ma doņtom ôpatu ba hanaņ anêņ hêvhaviņ Nakaduņ bêņ, êņ ma hamô haviņ Lambô aêņ iyom.

²⁴ Noyabiņ am ek abô takatu ba bôk olaņô hadêņ môņ anôņ ma nobaloņ loņ lôklokwaņ. Abô êņ hamô haviņ môlô, êņ ma tem nô m imbiņ Nakaduņ lo Lambô aêņ iyom. ²⁵ Ma yani bôk havak abô yôv haviņ alalô nena tem nê m lô kmala atu ba nê mô wak nô mbêņ intu sapêņ êndêņ alalô.

²⁶ Yahato abô takêntêk hadêņ môlô hathak nê takatu ba idum ek nesau môlô.

²⁷ *Kilisi bôk hêv Lovak Matheņ hadêņ môlô ba hamô haviņ môlô denaņ. Ma Lovak Matheņ êņ hathak hadôņ môlô hathak nô mkama lô kthô ma anêņ abô ma avanôņ iyom ma abôyaņ mi. Aêņ ba miņ notak anyô la ek êndôņ môlô esak loņ bô ami. Mi, nosopa auk takatu ba Lovak Matheņ hadôņ môlô nena nô mô Yisu kapô.

²⁸ Yenaņ avômena, nô m imbiņ yani thêthô ek waklavôņ yani hale halêm ma tem numiņ lô klokwaņ ma mama mi êņjêk yani ma. ²⁹ *Môlô bôk oyala yôv nena

* 2:9: 1Jon 4:20 * 2:10: Lom 14:13 * 2:11: Jon 12:35 * 2:15: Lom 8:7 * 2:16: Lom 13:14 * 2:17: Mat 7:21 * 2:18: Mat 24:5,24; 2Jon 7 * 2:19: Ap 20:30 * 2:20: 1Ko 2:15; 2Ko 1:21; 2Jon 2 * 2:22: 1Jon 4:3; 2Jon 7 * 2:23: Jon 5:23; 1Jon 4:15; 5:1 * 2:27: Jon 16:13 * 2:29: 1Jon 3:10

yani ma anyô thêthôn lôk oyala haviņ nena opalêla takatu ba êmô thêthôn ma bôk ibitak Wapômbêņ nali yôv.

3

Alalô ma Wapômbêņ nali

1 *Kamik Bêņ lahaviņ alalô bomaņ anôn ba intu halam alalô nena anêņ nali. Avanôn biņ nena alalô ma anêņ nali. Ma avômalô pik miņ bôk eyala yani ami ba intu miņ eyala alalô ami. 2 *Aiyaņ thêlô, alalô ma lêk Wapômbêņ anêņ nali. Ma embeņ yam ka tem alalô nambitak aisê? Injo, Wapômbêņ miņ hik thô ami denaņ ba intu athôn paliņ. Ma doņtom waklavôn yani endelêm ma tem alalô nagê anêņ lôkmaņgiņ thô êtôm atu ba yani hamô. Ba intu nayala nena alalô tem nambitak êtôm yanida. 3 Avômalô sapêņ atu ba êv maleņiņ ek yani ethak epesaņ kapôlôngiņ ek nimbatak mabuņ mavi êtôm yani atu ba mabuņ mavi.

4 Nê takatu ba idum kambom thêthô ma êvôliņ dômiņ ek abô balabuņ. Avanôn, kambom anêņ ôdôn nena êvôliņ dômiņ hathak abô balabuņ. 5 *Môlô oyala nena Kilisi halêm pik ek nêm alalôaniņ kambom vê, ma yanida ma kambom mi. 6 Ôpatu ba hamô haviņ yani miņ hadum kambom thêthô ami. Ma ôpatu ba hadum kambom thêthô miņ bôk hayê lo hayala yani ami.

7 Yenaņ avômena, noyabiņ am ek anyôla miņ esau môlô ami. Ôpatu ba hadum kobom thêthôn, yani ma thêthôn hatôm Kilisi atu ba thêthôn. 8 *Sadaņ bôk hadum kambom hadêņ môņ anôn ba halêm. Ba intu ôpatu ba hadum kambom thêthô, êņ ma Sadaņ anêņ. Ba intu Wapômbêņ Nakaduņ halêm pik ek imbuliņ Sadaņ anêņ ku. 9 *Ôpatu ba bôk habitak Wapômbêņ nakaduņ yôv miņ hadum kambom thêthô ami ek malê nena Wapômbêņ anêņ yaņvêk hamiņ yani kapô. Yani bôk habitak Wapômbêņ nakaduņ yôv ba intu miņ hatôm indum kambom thêthô ami. 10 Ba intu

yêlô ayala nena Wapômbêņ anêņ nali ma opalêla ma Sadaņ anêņ ma opalêla. Nê takatu ba miņ idum kobom thêthôn ami lôk miņ leņiņhaviņ iviyaņ ami, thêlô ma miņ Wapômbêņ anêņ nali ami.

Lemimbiņ môlôviyaņ

11 *Abô atu ba bôk môlô olanô môņ anôn yôv nena môlô lemimimbiņ môlôviyaņ. 12 *Ma miņ nosopa Kain ami. Yani ma ŋgôk kambom atu anêņ ba hik yaņ molok vônô. Ma hik eka? Ek malê nena hathak hadum kambom ma yaņ molok hathak hadum mavi. 13 *Aêņ ba aiyaņ thêlô, avômalô pik êpôlik ek môlô ma miņ noson ami. 14 *Alalô leņiņhaviņ iviyaņ, êņ ma hik thô nena bôk atak ŋama ma lêk awa lôkmala yôv. Ma doņtom ôpatu ba miņ lahaviņ iviyaņ ami ma ŋama havalon yani loņ denaņ. 15 *Nê takatu ba êpôlik hathak iviyaņ ma hatôm ŋê ik anyô vônô. Ma môlô oyala nena ŋê ik anyô vônô tem miņ nêmô lôkmala êtôm wak nômbêņ intu sapêņ ami.

16 *Yisu hêv anêņ lôkmala ek alalô ba intu ayala leņiņhaviņ anêņ ôdôn. Ma natak alalôaniņ lôkmala aêņ iyom ek nanêm alalôaniņ iviyaņ sa. 17 *Ma opalêla takatu ba iniņ nômkama hamô ba êyê iviyaņ nômkama mi ba êv i sêkêya ma miņ leņhiki hathak i ami, êņ ma Wapômbêņ anêņ lahaviņ miņ hamô haviņ i ami. 18 *Yenaņ avômena, miņ lemimbiņ avômalô esak abô lôk venbôlêk iyom ami. Mi, nuņgwik thô esak kobom avanôn nena nônêm i sa.

19-20 Kobom êņ hik thô nena abô avanôn hamô haviņ alalô. Ma doņtom kapôlôngiņ malaiņ hathak alalôaniņ kambom, êņ ma leņimbi nena Wapômbêņ hayala nômkama sapêņ ba anêņ lahiki hamôn ek alalô kapôlôngiņ. Ba intu umiņ thohavloma ma kapôlômim êņjêk yaô. 21 *Aêņ ba aiyaņ thêlô, alalô kapôlôngiņ miņ hanaņ alalô bêņ ami, êņ ma hatôm amiņ lôklokwaņ ma kô mi hêk Wapômbêņ ma. 22 Ma malêla takatu ba alalô ateaņ yani ek nêm, ma tem nêm iyom ek malê nena alalô

* 3:1: Jon 1:12-13; 16:3 * 3:2: 2Ko 3:18 * 3:5: Jon 1:29; 1Pi 2:22-24; 1Jon 2:2 * 3:8: Jon 8:44 * 3:9: 1Jon 5:18 * 3:11: Jon 13:34 * 3:12: Stt 4:8 * 3:13: Jon 5:18-19 * 3:14: Jon 5:24 * 3:15: ALK 21:8 * 3:16: Jon 13:1; Gal 1:4 * 3:17: Lo 15:7 * 3:18: Jem 2:15-16 * 3:21: Hib 4:16 * 3:23: Jon 6:29; 13:34

asopa anêḡ abô balabuḡ lôk adum nôḡ takatu ba hadum yani lamavi. ²³ *Ma anêḡ abô balabuḡ hanaḡ nena nôḡnêḡmimbiḡ anêḡ Nakaduḡ Yisu Kilisi anêḡ athêḡ lôk lemimimbiḡ môlôviyaḡ êtôm atu ba hanaḡ. ²⁴ *Ôpatu ba hasopa Wapômbêḡ anêḡ abô balabuḡ ma hamô haviḡ yani ma yani hamô haviḡ ôpêḡ. Ma Lovak Matherḡ atu ba Wapômbêḡ hêḡ hadêḡ alalô intu hik thô nena Wapômbêḡ hamô haviḡ alalô.

4

Noyawê ba ôḡḡô nena halêm anêḡ êsé

¹ *Aiyaḡ thêlô, ḡê plopet abôyaḡ bêḡ anôḡ bôk i pik mayaliv. Ba intu miḡ nôḡnêḡmimbiḡ ḡê takatu ba enaḡ nena Lovak Matherḡ hêḡ abô hadêḡ i ami. Mi, noyawê katô ba ôḡḡô nena iniḡ abô halêm anêḡ Wapômbêḡ anêḡ Lovak Matherḡ mena mi e? ² *Ma tem noyala abô takatu ba halêm anêḡ Wapômbêḡ anêḡ Lovak Matherḡ ma aêḡntêk. Ôpatu ba hanaḡ anêḡ hêḡvhaviḡ bêḡ nena, “Yisu Kilisi bôk habitak anyô anôḡ” ma Lovak Matherḡ hêḡ abô êḡ hadêḡ ôpêḡ. ³ *Ma doḡtom ôpatu ba miḡ hanaḡ anêḡ hêḡvhaviḡ Yisu bêḡ aêḡ ami, ôpêḡ anêḡ abô miḡ halêm anêḡ Wapômbêḡ ami. Mi, halêm anêḡ ôpatu ba hapôlik hathak Kilisi atu. Môlô bôk olaḡô nena anyô hapôlik ek Kilisi êḡ tem êlêm ma lêk anêḡ auk hamô pik yôv.

⁴ *Ma doḡtom yenaḡ avômena, môlô ma Wapômbêḡ anêḡ ba ôpatu ba hamô haviḡ môlô ma bêḡ ek ôpatu ba hamô pik. Ba intu môlô bôk ôḡḡô ḡê takêḡ lu yôv. ⁵ *Thêlô ma pik anêḡ ba intu enaḡ pik anêḡ abô ba avômalô pik elañô. ⁶ Ma doḡtom alalô ma Wapômbêḡ anêḡ ba avômalô takatu ba eyala Wapômbêḡ elañô alalôaniḡ abô. Ma doḡtom avômalô takatu ba miḡ Wapômbêḡ anêḡ ami miḡ elañô alalôaniḡ abô ami. Ma aêḡ iyom, alalô tem nayala Lovak Matherḡ anêḡ abô avanôḡ lôk auk pik anêḡ abôyaḡ.

Wapômbêḡ ma leḡhaviḡ anêḡ ôdôḡ

⁷ Aiyaḡ thêlô, leḡhaviḡ halêm anêḡ Wapômbêḡ ba intu môlô lemimimbiḡ am.

Avômalô takatu ba leḡḡhaviḡ hamô haviḡ i, thêlô ma Wapômbêḡ anêḡ nali ba eyala yani. ⁸ Wapômbêḡ ma leḡḡhaviḡ anêḡ ôdôḡ ba intu opalêla takatu ba leḡḡhaviḡ mi hêk i ma miḡ eyala Wapômbêḡ ami. ⁹ *Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ doḡtom iyom ba hêḡ halêm pik ek alalô namô lôkmala esak yani. Kobom êḡ hik thô nena yani lahaviḡ alalô bêḡ anôḡ. ¹⁰ *Miḡ osoḡ nena leḡḡhaviḡ anôḡ ma alalôaniḡ leḡḡhaviḡ Wapômbêḡ. Mi, leḡḡhaviḡ anôḡ ma aêḡntêk. Wapômbêḡ lahaviḡ alalô ba hêḡ Nakaduḡ ba hama ek alalôaniḡ kambom anêḡ malaiḡ miḡ êpôm alalô ami.

¹¹ Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, Wapômbêḡ bôk lahaviḡ alalô bêḡ anôḡ ba intu mavi ek môlô lemimimbiḡ môlôviyaḡ aêḡ iyom. ¹² *Anyô te miḡ bôk hayê Wapômbêḡ ami. Ma doḡtom alalô leḡḡhaviḡ i ma Wapômbêḡ hamô haviḡ alalô ma anêḡ lahaviḡ êḡ hik anôḡ hamiḡ alalô.

¹³ *Wapômbêḡ bôk hêḡ anêḡ Lovak Matherḡ yôv hadêḡ alalô ba intu nayala nena lêk amô haviḡ yani ma yani hamô haviḡ alalô. ¹⁴ Ma yêlô bôk ayê hathak maleḡḡ ba lêk anaḡ bêḡ nena Lambô bôk hêḡ Nakaduḡ halêm ek nêḡ avômalô pik bulubiḡ. ¹⁵ Opalêla takatu ba enaḡ iniḡ êḡvhaviḡ bêḡ nena, “Yisu ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ”, êḡ ma Wapômbêḡ hamô haviḡ thêlô ma thêlô êḡḡ haviḡ Wapômbêḡ. ¹⁶ Ba intu alalô ayala lôk aêḡvhaviḡ nena Wapômbêḡ lahaviḡ alalô.

Wapômbêḡ ma leḡḡhaviḡ anêḡ ôdôḡ ba intu opalêla takatu ba leḡḡhaviḡ hamô haviḡ i ma êḡḡ haviḡ Wapômbêḡ ma Wapômbêḡ hamô haviḡ i. ¹⁷ Alalô amô aêḡ, êḡ ma leḡḡhaviḡ hik anôḡ hamiḡ alalô ba intu tem alalô namiḡ lôklokwaḡ ma kô mi êḡḡḡ waklavôḡ Wapômbêḡ indum abô. Pik êḡntêk ma asopa loḡḡndê thêthôḡ hatôm yani bôk hasopa yôv ba intu tem miḡ nakô ami. ¹⁸ Wapômbêḡ lahaviḡ alalô ba intu miḡ nakô ami. Anêḡ lahaviḡ ma mabuḡ anôḡ ba intu hêḡ kô vê. Ma opalê atu hakô ek waklavôḡ nindum abô hik thô nena

* **3:24:** 1Jon 4:13 * **4:1:** Mat 7:15; 1Te 5:21; 1Jon 2:18; 2Jon 7 * **4:2:** 1Ko 12:3 * **4:3:** 1Jon 2:18 * **4:4:** Mat 12:29; 1Jon 5:4-5 * **4:5:** Jon 8:47; 15:19 * **4:9:** Jon 3:16 * **4:10:** Lom 5:8-10; 1Jon 2:2 * **4:12:** Jon 1:18 * **4:13:** 2Ko 1:22; 1Jon 3:24

leñjinhavin miñ hik anôñ hamiñ yani ami.

¹⁹ Wapômbêñ lahavin alalô hamôñ ba intu leñjinhavin hamôñ haviñ alalô. ²⁰ Anyôla atu ba miñ lahavin iviyañ atu ba hayê i ami, êñ ma miñ hatôm laimbiñ Wapômbêñ atu ba miñ hayê ami. Ba intu anyôla hanañ nena, “Yalenhavin Wapômbêñ” ma doñtom hapôlik ek iviyañ, ôpêñ ma anyô abôyañ. ²¹ *Wapômbêñ bôk hêv abô balabuñ yôv hadêñ alalô nena, “Opalêla takatu ba leñjinhavin Wapômbêñ ma leñjimbiniñ iviyañ imbiñ.”

5

Êvhavin Wapômbêñ Nakaduñ

¹ *Avômalô takatu ba êvhavin nena Yisu ma Mesaya bôk ibitak Wapômbêñ nali yôv. Ma avômalô takatu ba leñjinhavin Lambô ma ethak leñjinhavin anêñ nali aêñ iyom. ² Alalô leñjinhavin Wapômbêñ lôk asopa anêñ balabuñ, êñ ma hik thô nena alalô leñjinhavin Wapômbêñ nali haviñ. ³ *Alalô leñjinhavin Wapômbêñ, êñ ma athak asopa anêñ abô balabuñ. Ma anêñ balabuñ miñ malain ek nasopa ami ⁴ ek malê nena Wapômbêñ anêñ nali sapêñ ik vovak ba êmô pik anêñ lôklokwañ lu hathak êvhavin. ⁵ Ma avômalô takatu ba ik vovak haviñ pik anêñ lôklokwañ ba êmô lu ma opalêla? Thêlô ma avômalô takatu ba êvhavin nena Yisu ma Wapômbêñ Nakaduñ.

Lavôñij atu ba hik Yisu thô

⁶ *Ma Yisu Kilisi halêm pik ba anêñ hathik ñañ lo anêñ thalalen hangasô hik yani thô. Miñ ñañ iyom ami. Mi, ñañ lo thalalen. Ma Lovak Mathen atu ba hanañ abô avanôñ iyom hik yani thô haviñ. ⁷ Aêñ ba intu nômlô lokwañlô hik yani thô aêntêk, ⁸ *Lovak Mathen lo ñañ ma thalalen. Ma thêlô lô êñ êlôk hathak auk doñtom iyom.* ⁹ *Alalô athak êvhavin ñê pik takatu ba ik nômla thô iniñ abô. Ma Wapômbêñ anêñ abô ma hamô vuliñ ek malê nena halêm anêñ Wapômbêñ da. Ma

yani hik Nakaduñ thô hathak nômlô êntêk. ¹⁰ *Opalêla takatu ba êvhavin Wapômbêñ Nakaduñ eyala hêk kapôlôñij nena abô takêñ ma avanôñ. Ma doñtom avômalô takatu ba miñ êvhavin Wapômbêñ ami ma idum ba yani habitak hatôm anyô abôyañ ek malê nena miñ êvhavin abô takatu ba hanañ hathak Nakaduñ ami.

¹¹ Ma abô takatu ba Wapômbêñ hêv hadêñ alalô ma aêntêk. Hêv alalô lôkmala namô wak nômbêñ intu sapêñ. Ma lôkmala êñ anêñ ôdôñ ma Nakaduñ. ¹² *Ôpatu ba hamô haviñ Nakaduñ ma hawa lôkmala êñ. Ma doñtom opalêla takatu ba miñ êmô haviñ Wapômbêñ Nakaduñ ami ma miñ ewa lôkmala êñ ami.

Lêk awa lôkmala yôv

¹³ *Yahato abô takêntêk hadêñ môlô takatu ba ôêvhavin Wapômbêñ Nakaduñ anêñ athêñ ek noyala nena lêk owa lôkmala atu ba nômlô wak nômbêñ intu sapêñ yôv.

¹⁴ *Ma alalô aten yani hathak nômlate hatôm yani anêñ lahavin, êñ ma tem endañô. Ba intu miñ nakô nena tem miñ endañô alalôaniñ abô ami. Mi, tem endañô. ¹⁵ Alalô ayala nena yani hathak halanô alalôaniñ apetenak. Ba malêla takatu ba anañ hik yani liñ ma nayala katô nena yani tem nêmlô.

¹⁶⁻¹⁷ Ma kobom lokbañ sapêñ ma kambom iyom. Kambom vi tem miñ endom anyô ni loñ atum ami. Ba hâyê môlôviyañ idum kambom êñ, ma noten mek ma Wapômbêñ tem nêmlô thêlô lôkmala. Ma doñtom kambom vi halom anyô hi loñ atum ba miñ yahanañ ek noten mek esak thêlô êñ ami.*

Abô anêñ dan

¹⁸ *Alalô ayala nena avômalô takatu ba bôk ibitak Wapômbêñ nali miñ idum kambom thêthô ami. Mi, Wapômbêñ Nakaduñ hayabiñ thêlô ba ñgôk kambom atu miñ hatôm êsôm thêlô ami. ¹⁹ Alalô ayala nena alalô ma Wapômbêñ anêñ, ma

* 4:21: Mak 12:29-31 * 5:1: 1Jon 4:15 * 5:3: Jon 14:15,23-24 * 5:6: Jon 1:29-34 * 5:8: Jon 15:26

* 5:8: Mose anêñ balabuñ hanañ nena anyô ju mena lô la enañ abô te ma avanôñ (Lo 19:15). * 5:9: Jon 5:32-37

* 5:10: Jon 5:36-40 * 5:12: Jon 3:36 * 5:13: Jon 20:31 * 5:14: Jon 14:13-14; 1Jon 3:21-22 * 5:16-17:

Nôñgô Mak 3:29 ma Matyu 12:31 lôk Hiblu 6:4-6 lo 10:29-31. * 5:18: 1Jon 3:9

doɲtom pik sapêŋ ma êmô ŋgôk kambom
atu anêŋ lôklinyak kapô. ²⁰ Alalô ayala nena
Wapômbêŋ Nakaduŋ bôk halêm yôv ba hêv
aok hadêŋ alalô ek alalô hatôm nayala
Wapômbêŋ ôpatu ba avanôŋ. Ma alalô amô
haviŋ yani atu ba avanôŋ lôk Nakaduŋ
Yisu Kilisi. Yani ma Wapômbêŋ anôŋ biŋ
lôk lôkmala atu ba nê môm wak nômbêŋ intu
sapêŋ.

²¹ Yenaŋ avômena, nô môm daim ek malêla
takatu ba hawa Wapômbêŋ anêŋ loŋ.

Jon anêḡ kapya yaḡ Abô mômḡ

Aposel Jon hato kapya êntêk. Nê lôkauk enaḡ nena hato hadêḡ avômalo êvhaviḡ anêḡ malak te. Waklavômḡ êḡ ma kêdômḡwaga ewa Yisu anêḡ Abô Mavi ba i luvuluvu ma avômalo êvhaviḡ eyabiḡ thêlô. Ma doḡtom kêdômḡwaga abôyaḡ evenḡ haviḡ ba intu Jon hato ek thêlô neyabiḡ ḡê takatu ba esopa Yisu anêḡ abô avanômḡ iyom.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvômḡ doho la.

Jon hêv lamavi

¹ Ya Biḡsu Jon ba yahato abô êntêk hadêḡ o avi atu ba Wapômbeḡ bômḡ halam yôm lôk nalumi.* Yalenḡhaviḡ môlô hathak abô avanômḡ ba miḡ ya iyom ami. Mi, avômalo takatu ba eyala abô avanômḡ êḡ haviḡ. ² Abô avanômḡ êḡ hamô alalô kapôlômḡḡ ba tem êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ ba intu yêlô leḡḡhaviḡ môlô.

³ Kamik Wapômbeḡ lo Namalô Yisu Kilisi iniḡ wapôm lôk leḡḡhiki ma labali êmô imbiḡ alalô takatu ba amô abô avanômḡ lôk leḡḡhaviḡ kapô.

Nobalonḡ abô avanômḡ loḡ

⁴ *Yahapôm nalumi doho atu ba esopa abô avanômḡ hatôm atu ba Wakamik bômḡ havak haviḡ alalô ba intu yalenḡmavi anômḡ.

⁵ *Livômḡ, lêk yahathô o lokwaḡ nena alalô leḡḡimbiḡ i. Balabuḡ êntêk ba yahato ma miḡ lukmuk ami. Mi, môḡ anômḡ ma bômḡ alalô awa yôm. ⁶ Ma leḡḡhaviḡ anêḡ ôdômḡ ma aêntêk nena alalô nasopa Wapômbeḡ anêḡ abô balabuḡ. Ma abô balabuḡ êḡ ma môlô bômḡ olaḡô hadêḡ môḡ anômḡ nena nombeḡ imbiḡ leḡḡhaviḡ.

⁷ *Kêdômḡwaga abôyaḡ bêḡ anômḡ bômḡ i pik mayaliv ek nesau avômalo. Thêlô miḡ êvhaviḡ nena Yisu bômḡ habitak anyô ba halêm pik ami. Anyô anêḡ aêḡ ma anyô

abôyaḡ lôk anyô hapôlik ek Kilisi. ⁸ Noyabiḡ am ek miḡ nônem yak esak vuli takatu ba alalô adum ku hathak ek naja ami. Êḡ ma tem noja unim vuli mavi lôkthô. ⁹ Ôpatu ba hawa auk yaḡda ba miḡ havalonḡ Kilisi anêḡ abô loḡ ami ma miḡ hamô haviḡ Lambô ami. Ma doḡtom ôpatu ba havalonḡ Kilisi anêḡ abô loḡ hamô haviḡ Lambô lo Namalô. ¹⁰ Anyôla hayô ek môlô ba miḡ hawa abô êḡ ami, êḡ ma miḡ nônem lemimmavi lôk noja yani thô ba unu unim unyak ami. ¹¹ Hôêv lemmavi hadêḡ yani, êḡ ma hudum ku kambom êḡ haviḡ yani.

¹² Abô bêḡ anômḡ hêk ek yanaḡ êndêḡ môlô, ma doḡtom yahadô ek yato êndômḡ kapya. Yalenḡhabi yasôm ek alalô nanaḡ abô imbiḡ i ek alalô leḡḡmavi bêḡ anômḡ.

¹³ Mamuyaḡ atu ba Wapômbeḡ bômḡ halam yôm anêḡ nali* êv leḡḡmavi hadêḡ môlô.

* **1:1:** Nê lôkauk doho enaḡ nena, "Avi lôk nali êḡ ma abô lôk kup ma anêḡ ôdômḡ nena avômalo êvhaviḡ anêḡ unyak mathen te. Ma yaḡ lôk nali (2 Jon 13) ma hatôm unyak mathen yaḡ." * **1:4:** 3Jon 3 * **1:5:** 1Jon 2:7 * **1:7:** 1Jon 4:1-3 * **1:13:** Hatôm unyak mathen yaḡ anêḡ avômalo êvhaviḡ. Nômḡô 2 Jon 1.

Jon anêᶇ kapyā te lô Abô môᶇ

Aposel Jon hato kapyā êntêk hadêᶇ Gaius. Diotlepes ma avômalô êvhaviᶇ anêᶇ malak te iniᶇ avaka. Ma yani hadô ek enja kêdôᶇwaga takatu ba Jon hêv i ba i loᶇ êᶇ thô. Ma doᶇtom Gaius hawa i thô ba intu Jon hato hadêᶇ yani ek indum yani lamavi.

Hato kapyā êntêk hadêᶇ 85 lo 95 AD malêvôᶇ doho la.

Jon hêv lamavi hadêᶇ Gaius

¹ *Ya Biᶇsu Jon ba yahato kapyā êntêk hadêᶇ o yenaᶇ aiyaᶇ Gaius. Yalenᶇhaviᶇ o hathak abô avanôᶇ.

² Aiyaᶇ, yahatenᶇ mek ek lemvimkupik lôk anêm ku lôkthô imbitak mavi êtôm anêm hôêvhaviᶇ hamô mavi. ³ *Aiyaᶇ doho êvô êlêm ba enaᶇ nena hosopa abô avanôᶇ dedauᶇ mavi hathak nômkama sapêᶇ atu ba hudum ba intu yalenᶇmavi anôᶇ. ⁴ Yahalaᶇô nena yenaᶇ avômena esopa abô avanôᶇ atu, êᶇ ma hadum yalenᶇmavi anêᶇ dôêᶇ.

Gaius hadum kobom mavi

⁵ Aiyaᶇ, hoyabiᶇ kêdôᶇwaga abô avanôᶇ takatu ba êlêm anêᶇ loᶇ buyaᶇ ma thêlô ma ᶇê masôm ek o, êᶇ ma hudum nôᶇ mavi anôᶇ. ⁶ *Thêlô bôk enaᶇ hathak anêm lemhaviᶇ atu bêᶇ hadêᶇ avômalô êvhaviᶇ anêᶇ loᶇ êᶇ yôv. Ba êthôk hathak loᶇbô ma mavi ek undum aêᶇ ba nêᶇ thêlô sa êtôm Wapômbêᶇ da anêᶇ lahaviᶇ ek ini buyaᶇ. ⁷ *Hathak athêᶇ êᶇ, ma thêlô i ma miᶇ ewa nômlate anêᶇ ᶇê daluk ami. ⁸ Ba intu mavi ek nanêm ᶇê takêᶇ sa ek alalô nambitak ᶇê ku imbiᶇ thêlô esak abô avanôᶇ.

Diotlepes hadum kambom

⁹ Bôk yahato kapyā hi avômalô ôdôᶇ êvhaviᶇ yôv hathak nôᶇ takatu, ma doᶇtom Diotlepes miᶇ hathak halaᶇô yêlôaniᶇ abô ami. Mi, lahaviᶇ imbitak anyô bêᶇ. ¹⁰ Aêᶇ ba yahathôk ma tem yanaᶇ anêᶇ kambom

êᶇ bêᶇ. Yani hathak hanaᶇ abô kambom takatu ba ôdôᶇ mi hathak yêlô. Ma hadum kambom bêᶇ yaᶇ haviᶇ nena hadô ek enja kêdôᶇwaga abô avanôᶇ takatu ba êlêm thô. Ma hamiᶇ loᶇ siᶇ ek avômalô takatu ba lenᶇiᶇhaviᶇ neja i thô lôk hadum ek nêᶇ i vê êᶇjêk avômalô ôdôᶇ êvhaviᶇ.

Demitlius hadum mavi

¹¹ *Aiyaᶇ, miᶇ undum ek osopa ᶇê kambom venᶇiᶇgwam ami. Mi, osopa mavi iyom. Ôpatu ba hadum mavi ma Wapômbêᶇ anêᶇ. Ma ôpatu ba hadum kambom ma miᶇ bôk hayê Wapômbêᶇ ami.

¹² Avômalô lôkthô enaᶇ abô mavi hathak Demitlius ma abô avanôᶇ hik loᶇ haviᶇ. Ma yêlô anaᶇ aêᶇ iyom ma hoyala nena yêlôaniᶇ abô ma avanôᶇ.

Abô anêᶇ dan

¹³ *Abô bêᶇ anôᶇ hêk ek yato êndêᶇ o, ma doᶇtom yahadô ek yato. ¹⁴ Yalenᶇhaviᶇ yasôk yangê o kethenᶇ oyaᶇ ek alai nanan abô imbiᶇ i.

¹⁵ Yôhok êmô imbiᶇ o. Anêm avômalô môlô êv iniᶇ lenᶇiᶇmavi hathôk ek o. Ma nêᶇ yalenᶇmavi êndêᶇ yenaᶇ avômalô môlô tomtom atu ba êmô haviᶇ o.

* **1:1:** Ap 19:29; Lom 16:23 * **1:3:** 2Jon 4 * **1:6:** Tit 3:13 * **1:7:** 1Ko 9:11-12 * **1:11:** 1Jon 3:6-10 * **1:13:** 2Jon 12

Jut anêḡ kapya Abô mōḡ

Yisu yaḡ molok Jut hato kapya êntêk. Abô Glik ma elam nena Judas (Matyu 13:55; Mak 6:3). Hato ek ḡê êvhaviḡ neyabiḡ i esak kêdōḡwaga abôyaḡ takatu ba ekopak êmô thêlô malêvôḡ. Kêdōḡwaga abôyaḡ enaḡ nena avômalô êvhaviḡ hatôm nindum kambom ek malê nena Wapômbêḡ anêḡ lahiki ma bêḡ anôḡ ba intu avômalô êvhaviḡ idum kambom ma tem miḡ nêḡ vovaḡ êndêḡ i ami.

Hato kapya êḡ hadêḡ 65 AD la.

Jut hêv lamavi

¹ *Ya Jut, Yisu Kilisi anêḡ anyô ku ma Jems anêḡ yaḡ molok. Yahato kapya êntêk ek môlô takatu ba bôk halam yôv ek nôḡ Kamik Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ kapô lôk Kilisi eyabiḡ môlô.

² Wapômbêḡ anêḡ kapô lôk labali ma lahaviḡ êmô imbiḡ môlô bêḡ anôḡ.

Noyabiḡ am ek kêdōḡwaga abôyaḡ

³ Aiyaḡ thêlô, ya vovaḡ ek yato abô esak Wapômbêḡ anêḡ bulubiḡ atu ba bôk hapôm alalô yôv. Ma doḡtom lêk malaiḡ bêḡ te habitak. Ba intu yahato ek yasoḡ môlô lokwaḡ ek numiḡ lôklokwaḡ ba nobaloḡ abô avanôḡ takatu ba alalô aêvhaviḡ loḡ. Wapômbêḡ bôk hêv abô avanôḡ êḡ yôv hadêḡ anêḡ avômalô mathêḡ ek neyabiḡ katô. ⁴ *Malaiḡ êḡ ma aêntêk. Nê abôyaḡ doho lêk eyenak ba ekopak êmô môlô kapô. Thêlô êpôlik ek alalôaniḡ Wapômbêḡ. Ma ethalamuniḡ anêḡ wapôm ek nindum sek waliliḡ lomaloma esak. Ma êvôliḡ dômiḡ ek alalôaniḡ Avaka atu Anyô Bêḡ, Yisu Kilisi. Bôsêbôk ma eto abô hathak vovaḡ takatu ba tem êpôm thêlô.

⁵ *Abô takêntêk ba tem yanaḡ ma bôk olaḡô yôv. Ma doḡtom tem yanaḡ esak loḡbô ek lemimimbi katô. Sêbôk ma Anyô

Bêḡ hêv anêḡ avômalô bulubiḡ ba hawa i vê hêk Ijip. Ma doḡtom vêḡ ma hik takatu ba miḡ êvhaviḡ ami pôpônô. ⁶ *Ma lemimimbi aḡela taksêbôk atu ba etak iniḡ loḡ ba i mayaliv ma miḡ êmô iniḡ loḡ lôkliḡyak tiḡiḡ ami. Ba intu Wapômbêḡ bôk hakak i loḡ hathak yak atu ba miḡ hatôm itip ami. Ma hadô i hamô loḡ momaḡiniḡ bêḡ kapô ek neyabiḡ waklavôḡ bêḡ nindum abô. ⁷ *Ma aêḡ iyom, bôk Sodom lo Gomola ma malak vi takatu ba êmô habobo êv i ek idum sek waliliḡ lôk ethak i mayaliv. Êḡ ma Wapômbêḡ habôk malak takêḡ hathak atum ba hik vovaḡ atum atu ba tem êpôm ḡê kambom thô hadêḡ alalô ek miḡ nasopa veḡiḡgwam ami. Atum êḡ tem esaḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.

⁸ Ma doḡtom lêk ma ḡê abôyaḡ takêḡ idum kambom takêḡ aêḡ iyom. Thêlô esopa iniḡ niaviḡ ba idum iniḡ leḡviḡkupik habitak lôḡgôlôḡ lôk êdô nêwê Anyô Bêḡ lôk ḡê bêḡbêḡ vibiḡ ma esokwaḡ aḡela lôk athêḡ anêḡ leḡ. ⁹ *Ma doḡtom Maikel, aḡela lôk athêḡ bêḡ atu, miḡ hadum aêḡ ami. Mi, sêbôk ba thai lôk Sadan êkôki hathak Mose liḡkupik ma Maikel miḡ hasokwaḡ Sadan ba hanaḡ anêḡ kambom bêḡ ami. Mi. Yani hanaḡ nena, “Anyô Bêḡ da tem esaḡ o.”

¹⁰ *Ma doḡtom lêk ḡê abôyaḡ takêḡ esokwaḡ nôḡkama takatu ba miḡ eyala ami. Hatôm alim bomaḡ, thêlô eyala leḡviḡkupik anêḡ thethaḡak iyom ba nôḡ takêḡ habuliḡ thêlô.

¹¹ *Kikaknena, malaiḡ bêḡ tem êpôm i! Thêlô esopa Kain atu ba hik yaḡ molok vônô vaḡgwam lôk esopa Balam anêḡ kambom lahaviḡ vuli ba havôv avômalô ek nindum kambom. Lôk êtôm Kola atu ba kapô hagiap ek Wapômbêḡ ba intu tem nema êtôm yani.

¹² *Môlô othak doḡtom ek oḡwaḡ nôḡ lemimhaviḡ am, êḡ ma ḡê takêḡ lêk êtôm nôḡ lelaik hamô môlô malêvôḡ. Esoḡ nena nôḡ êḡ ma nôḡ oyaḡ ba miḡ leḡiḡhabi Wapômbêḡ ami. Ma leḡiḡhabi thêlôda iyom ba eyaḡ ma leḡiḡpaliḡ avômalô vi. Thêlô

* **1:1:** Mat 13:55 * **1:4:** Gal 2:4; 2Pi 2:1 * **1:5:** Kis 12:51; Nam 14:29-30 * **1:6:** 2Pi 2:4 * **1:7:** Stt 19:1-25; 2Pi 2:6,10 * **1:9:** Dan 10:13,21; 12:1; Sek 3:2; 2Pi 2:11; ALK 12:7 * **1:10:** 2Pi 2:12 * **1:11:** Stt 4:7-8; Nam 16:1-35; 2Pi 2:15; 1Jon 3:12 * **1:12:** 2Pi 2:13,17

miñ ik anôñ ami hatôm buliv atu ba lovak hayuv vøkê ba miñ ôthôm hik ami. Thêlô êtôm alokwañ takatu ba miñ hik anôñ hadêñ anêñ waklavôñ ami ba intu elav ôdôñ thô, êñ ma hatôm ñama hapôm i bôlôñ ju. ¹³ Thêlô hatôm ñgwêk beles lokwañ ba iniñ kambom hatôm ñgwêk budum hanğôli ba anêñ wapôk thapuk hik iniñ mama thô. Ma êtôm vuliñ atu ba i mayaliv. Wapômbêñ bôk hapesañ bôlôvôñ momañiniñ kambom bomañ bêñ te ek thêlô nêmo aêñ êtôm wak nômbêñ intu sapêñ.

¹⁴ *Inok ma Adam anêñ lim ôdôñ te bahenñvi ba lahavuju. Bôk hanañ abô plopet hathak ñê abôyañ takatu ba lêk ibitak nena, “Odañô! Anyô Bêñ tem êlêm imbiñ anêñ añela mathenñ lubuñlubuñ ¹⁵ ek endañô avômalô sapêñ iniñ abô. Ma avômalô takatu ba miñ esopa Wapômbêñ ami ma tem nêmi iniñ vuli viyañ êndêñ i esak iniñ kambom takatu ba idum lôk êpôlik hathak yani ba enañ abô lôklala.” ¹⁶ Thêlô ethak kapôlôñiñ diñdiñ lôk etha avômalô vi. Ma esopa iniñ auk thethañak. Ma êv ida liñ lôk ebam avômalô vi ek thêlô leniñmavi esak i ma nêniñ nômkama êndêñ i.

Numiñ lôklokwañ

¹⁷ O aiyañ thêlô, lemimimbi abô takatu ba alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ aposel bôk enañ ¹⁸ *hadêñ môlô nena, “Waklavôñ lôkthô anêñ ðañ ma tem avômalô vi nimbi Wapômbêñ lôk anêñ avômalô liliñ lôk nesopa iniñ thethañak ma nêpôlik ek Wapômbêñ.” ¹⁹ Abô êñ hanañ hathak ñê abôyañ takatu ba evak môlô vose hi lodôñlodôñ. Lovak Mathenñ miñ hamô haviñ i ami ba intu esopa auk pik iyom.

²⁰ *O aiyañ thêlô, nodav unim lôkmala esak unim ôêvhaviñ atu ba mathenñ anôñ. Lôk notenñ mek esak Lovak Mathenñ anêñ lôklokwañ. ²¹ Nômô Wapômbêñ anêñ lahaviñ kapô lôk noyabiñ alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ lahiki atu ba tem nêmi lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ êndêñ môlô.

²² Lemim injik am esak avômalô vi atu kapôlôñiñ ju. ²³ *Ma vi atu ba ebobo loñ

atum ma nôbôv i vê kethenñ ek nêmi i bulubiñ. Ma vi atu ba lelaik hathak iniñ kambom, kapôlômim ek i lôk nôkô esak iniñ lelaik ek miñ esale môlô thô ami.

Alalô nambô Wapômbêñ anêñ athêñ

²⁴⁻²⁵ *Hathak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi ma nambô Wapômbêñ doñtom atu ba hêv alalô bulubiñ. Yani hatôm eyabiñ o mavi ek miñ nêmi yak ami. Ma tem enja môlô takatu ba kambom mi ba etak môlô numiñ Wapômbêñ thohavloma anêñ deda lôkmañgiñ kapô lôk lemimmavi bêñ anôñ. Alalô nanêmi deda lôkmañgiñ lôk athêñ lôkmañgiñ ma lôklokwañ lôk lôkliñyak ni êndêñ yani. Yanida intu hamô aêñ hadêñ sêbôk ma lêk ma wak nômbêñ intu sapêñ! Avanôñ.

* **1:14:** Stt 5:18,21-24 * **1:18:** 2Pi 3:3 * **1:20:** Kol 2:7 * **1:23:** Sek 3:2; ALK 3:4 * **1:24-25:** Lom 16:27; 2Pi 3:18

Yisu hik Auk Loj Kapô thô hadêḡ Jon Abô mōḡ

Aposel Jon hato kapy a êntêk hadêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba Lom iniḡ gavman lôk avômalô vi êv malaiḡ hadêḡ i. Hato hathak wêḡ takatu ba Wapômbêḡ hik thô hadêḡ yani ek injik malêla takatu ba tem imbitak kethêḡ thô. Kapy a êntêk ma auk loj kapô bêḡ anôḡ hêk kapô.

Hato ek embatho avômalô êvhaviḡ loj ek nimiḡ lôklokwaḡ endeba êyô waklavôḡ Yisu endelêm. Yisu halehalêm, êḡ ma Sadaḡ lôk anêḡ avômalô takatu ba esopa yani tem nêpôm malaiḡ bêḡ. Ma avômalô êvhaviḡ tem nêḡ mavi imbiḡ Yisu êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.

Hato kapy a êntêk hadêḡ 95 AD la.

Abô mōḡ

¹*Auk loj kapô êntêk ma Wapômbêḡ hêv hadêḡ Yisu Kilisi ek injik thô êndêḡ anêḡ avômalô ku esak nôḡ takatu ba tem imbitak kethêḡ. Yisu hêv anêḡ aḡela ba hi hanaḡ ba hik thô hadêḡ anêḡ anyô ku Jon. ²Ma Jon hayê Wapômbêḡ anêḡ abô lôk abô avanôḡ takatu ba Yisu hanaḡ ma hanaḡ lôkthô bêḡ. ³*Ma ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êḡmô lôk lamavi. Ma ôpatu ba halaḡ ba hasopa ma êḡmô lôk lamavi ek malê nena waklavôḡ lêk habobo.

Jon hato abô hadêḡ avômalô êvhaviḡ ôdôḡ baheḡvi ba lahavuju

⁴*Ya Jon yahato kapy a êntêk hi hadêḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ malak baheḡvi ba lahavuju takatu ba êḡmô plovins Esia. Anyô Bêḡ atu ba lêk hamô ma bôk hamô ba tem êlêm, yani anêḡ wapôm lôk labali êḡmô imbiḡ mômô. Ma lovak mathêḡ baheḡvi ba lahavuju atu ba êḡmô Anyô Bêḡ atu anêḡ loj hayabiḡ avômalô anêḡ wapôm lôk yôhôm êḡmô imbiḡ mômô. ⁵*Ma Yisu Kilisi atu ba

hamiḡ lôklokwaḡ hathak Wapômbêḡ anêḡ abô anêḡ wapôm lôk labali êḡmô imbiḡ mômô aêḡ iyom. Yani anyô haviyô mômô hêk ḡama lôk hayabiḡ kiḡ pik sapêḡ.

Yani lahaviḡ alalô ba anêḡ thalalen hapole alalô vê hêk alalôaniḡ kambom. ⁶*Ma yani hatak alalô ek nambitak ḡê nambôk da êḡmô Kamik Wapômbêḡ anêḡ loj lôkliḡyak kapô. Nanêḡ athêḡ lôkmaḡḡiḡ lôk lôklokwaḡ êndêḡ yani êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

⁷*Ôḡḡô! Yani hamô buliv kapô ba halêm ba tem avômalô sapêḡ nêḡê yani. Avômalô takatu ba bôk ibi yani lôk avômalô pik sapêḡ tem nêḡê yani ba nedaḡ asêḡ malêḡ. Avanôḡ, tem imbitak aêḡ.

⁸*Anyô Bêḡ Wapômbêḡ hanaḡ nena, “Ya anyô mômô anôḡ lôk haveḡ yam haviḡ. Bôk yahamô ma lêk yahamô ma tem yasôk. Lôkliḡyak sapêḡ ma ya iyom yenaḡ.”

Jon hayê Yisu

⁹Ya Jon mômônim aiyaḡ. Wapômbêḡ hayabiḡ alalô sapêḡ hamô anêḡ loj lôkliḡyak kapô ba alalô athak awa malaiḡ lomalama ba amiḡ lôklokwaḡ hathak Yisu. Yahamô ḡgavithôm anêḡ Patmos hathak yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô lôk yahanaḡ abô hathak Yisu. ¹⁰Hadêḡ Anyô Bêḡ anêḡ waklavôḡ ma Lovak Mathêḡ anêḡ lôklokwaḡ hawa ya. Ma yahalaḡ ô kaêk bêḡ hatôm lavuak halaḡ haveḡ ya yam ¹¹ba hanaḡ, “Oto nôḡ takatu ba hâyê êndôk kapy a ba nêḡ êndêḡ avômalô êvhaviḡ ôdôḡ baheḡvi ba lahavuju takatu. Oto ni Epesus lo Smelna ma Pelgamum lo Taiataila ma Saldis lo Piladelpia ma Laodisia.”

¹²Ma yahik ya liliḡ ek yaḡḡê kaêk atu ba elam hadêḡ ya, êḡ ma yahayê atum lam gol baheḡvi ba lahavuju hamiḡ. ¹³*Ma yahayê anyô hamô atum lam takêḡ malêvôḡ ba hatôm anyô te nakaduḡ. Yani hik kwêv daim ba hayô va luvi ma havaḡḡiḡ sôp gol te hawê haveḡ bôm kabum. ¹⁴*Ma anêḡ wakadôk ḡauiḡ ma thapuk anôḡ hatôm boksipsip vuluk lôk hatôm buliv thapuk anôḡ. Ma anêḡ madaluk ma hatôm atum

* **1:1:** ALK 22:6 * **1:3:** ALK 22:7,10 * **1:4:** Kis 3:14-15; ALK 3:1; 4:5 * **1:5:** Sng 89:27; Kol 1:18 * **1:6:** 1Pi 2:9; ALK 5:10; 20:6 * **1:7:** Dan 7:13; Sek 12:10; Mat 24:30; Jon 19:34-37; 1Te 4:17 * **1:8:** ALK 21:6; 22:13 * **1:13:** Dan 7:13; 10:5 * **1:14:** Ese 43:2; Dan 7:9; 10:6; ALK 2:18; 19:12

dahalan. ¹⁵ Ma anêj vakapô ma hatôm aej mayav mabuj mavi atu ba êbôk hamô atum ba habi kédêkédê. Ma anêj abô anêj pôk ma diñdiñ hatôm ñañ bêj halan. ¹⁶ *Yani havalon vuliñ bahenji ba lahavuju hamô yani bañ vianônj. Ma biñ vovak daim te ba ma hêk luvi hale yani abôlêk. Ma yani thohavloma ma hatôm wak habi mathalaleñ kambom.

¹⁷ *Yahayê yani ma yahêv yak halôk hêk yani va hatôm anyô ñama. Ma yani hatak bañ vianônj hayô hêk ya ma hanañ, “Miñ ôkô ami. Ya anyô môñ ba havenj yam havin. ¹⁸ Ya ma ôpatu ba hamô lôkmala. Bôk yahama ma doñtom lêk yahamô lôkmala hatôm wak nômbênj intu sapênj. Ma yahavalon ñama lôk anêj loj iniñ vovaleñ. ¹⁹ Oto nôm takatu ba hâyê. Nôm takatu vi lêk hamô ma vi tem imbitak emberj yam. ²⁰ Êntêk ma abô loj kapô hathak vuliñ bahenji ba lahavuju takatu ba hâyê hamô yabahenj vianônj lôk atum lam gol bahenji ba lahavuju. Anêj ôdônj ma aêntêk: vuliñ bahenji ba lahavuju takênj ma anjela bahenji ba lahavuju takatu ba eyabinj avômalô êvhavinj ôdônj bahenji ba lahavuju takatu. Ma atum lam gol bahenji ba lahavuju takatu ma avômalô êvhavinj ôdônj bahenji ba lahavuju.”

2

Abô hi Epesus

¹ *Ma ôpênj hanañ hadênj ya nena, “Oto abô ni êndênj anjela atu ba hayabinj avômalô êvhavinj anêj Epesus aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj ôpatu ba havalon vuliñ bahenji ba lahavuju hamô bañ vianônj ma havenj atum lam gol bahenji ba lahavuju malêvônj. Ba hanañ nena: ² *Yahayala môlônim bôk lo loj lôk unim ku takatu ba udum ba umiñ lôklokwanj. Ma ôpôlik hathak ñê kambom. Ma bôk olanj ñê takatu ba esau nena thêlô ma aposel ba oyala nena thêlô ma ñê abôyanj. ³ Ma ovalon yenañ athênj loj ba malainj lomaloma hapôm môlô ma doñtom umiñ

lôklokwanj lôk lemimvidonj ma miñ vau ami.

⁴ Ma doñtom môlônim kambom te hamô ba yahadô. Môlô miñ lemimhavinj ya hatôm môñ sêbôk ami. ⁵ *Aênj ba lemimimbi kobom mavi sêbôk ma tem ôngô nena môlô lêk ôêv yak bêj anônj. Aênj ba node kapôlômim liliñ ek nosopa lojônêdê mavi sêbôk atu. Ma mi ma tem yasôk ek yanêm môlônim atum lam vê. ⁶ Ma doñtom môlô othak udum nôm mavi te nena môlô ôpôlik hathak avômalô takatu ba esopa Nikolas anêj kobom hatôm atu ba yahapôlik aênj iyom.

⁷ *Opalê atu ba lôk lêndônj ma endanjon abô takatu ba Lovak Matheñ hanañ hadênj avômalô ôdônj takatu ba êvhavinj. Nê takatu ba leñiñvidonj ba miñ êv yak ami ma tem yatak thêlô ek nejanj alokwanj va atu ba hêv lôkmala hamô Wapômbênj anêj loj mavi anônj kapô.”

Abô hi Smelna

⁸ Ma ôpênj hanañ hathak lojnbô nena, “Oto abô ni êndênj anjela atu ba hayabinj avômalô êvhavinj anêj Smelna aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj ôpatu ba hamônj ba havenj yam ma bôk hama ba haviyô hathak lojnbô. Ma yani hanañ aêntêk: ⁹ *Yahayala malainj lomaloma hapôm môlô ba ômô thavuthin, ma doñtom môlô ma ñê lôk nômkama bêj hêk Wapômbênj ma. Ma yahayala abô kambom takatu ba avômalô vi enañ hathak môlô. Thêlô esau nena thêlô ma Wapômbênj anêj avômalô Israel ma doñtom mi. Thêlô ma Sadañ anêj avômalô. ¹⁰ *Miñ môlô nôkô esak malainj takatu ba tem êpôm môlô kethenj ami. Odañô! Sadañ tem indum ek avômalô netak môlô doho êndôk koladônj ek nesaê môlô. Ma môlô noja malainj êtôm wak laumiñ. Numiñ lôklokwanj ende ba noma ma tem yanêm lôkmala atu ba nêômô êtôm wak nômbênj intu sapênj anêj kulunj gol êndênj môlô.

¹¹ *Opalê atu ba lôk lêndônj ma endanjon abô takatu ba Lovak Matheñ hanañ hadênj avômalô ôdônj takatu ba êvhavinj.

* **1:16:** Hib 4:12; ALK 2:12; 19:15 * **1:17:** Ais 44:6; 48:12; ALK 2:8; 22:13 * **2:1:** ALK 1:16 * **2:2:** 1Jon 4:1
* **2:5:** ALK 3:3 * **2:7:** Stt 2:9; ALK 22:2,19 * **2:9:** 2Ko 11:14-15; ALK 3:9 * **2:10:** 2Ti 4:8; Jem 1:12 * **2:11:**
ALK 20:14; 21:8

Nê takatu ba leñiñvidonj ba miñ êv yak ami ma tem miñ neja malaiñ esak ñama atu ba havenj yam ami.”

Abô hi Pelgamum

¹² Ma ôpêñ hanañ hathak loñbô nena, “Oto abô ni êndênj anela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêñ Pelgamum aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ ôpatu ba havalonj biñ vovak ba ma hêk luvi. Hanañ aêntêk:

¹³ Yahayala loñ atu ba môlô ômô. Loñ êñ ma Sadañ da hamô ba hayabiñ, ma doñtom môlô ômô loñ êñ ba ovalonj yenañ athêñ loñ lôklokwanj. Ma hadêñ waklavônj atu ba ik Antipas vônô hêk môlônim malak ma môlô miñ otak unim ôêvhaviñ ya ami. Yani hêvhaviñ ya bêñ anônj ba hanañ yenañ abô bêñ hêk Sadañ anêñ loñ.

¹⁴*Ma doñtom môlônim kambom doho hêk ba yahadô. Môlô doho osopa plopet bô Balam anêñ abô. Sêbôk ma yani hêv auk hadêñ Moap iniñ kiñ Balak ek êndôk avômalô Israël leñiñ ek nindum kambom ba nejanj nôñ takatu ba bôk hêv hadêñ ñgôk lôk nindum sek waliliñ. ¹⁵ Aêñ iyom ma môlô doho osopa Nikolas anêñ abô. ¹⁶ Aêñ ba node kapôlômim liliñ. Mi ma tem yasôk kethenj oyanj ba yangik vovak esak yenañ biñ vovak atu ba hale yaveñbôlêk êndênj môlô takatu ba miñ ole am liliñ ami.

¹⁷*Opalê atu ba lôk lêndônj ma endanô abô takatu ba Lovak Mathenj hanañ hadêñ avômalô ôdônj takatu ba êvhaviñ. Nê takatu ba leñiñvidonj ba miñ êv yak ami ma tem yanêm nôñ ‘mana’ êndênj thêlô hatôm bôk yahêv hadêñ Israël êmô loñ thiliv. Mana êñ ma lêk hamô loñ kapô. Ma tem yanêm thêlô valu thapuk te lôk athêñ lukmuk atu ba eto hathak. Anyôla miñ hayala athêñ lukmuk êñ ami ma ôpatu ba hawa iyom intu hayala.”

Abô hi Taiataila

¹⁸*Ma ôpêñ hanañ hathak loñbô nena, “Oto abô ni êndênj anela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêñ Taiataila aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ Wapômbênj anêñ Nakadunj atu ba madaluk hatôm atum dahalanj ma vakapô hatôm aenj mayav atu ba habi kêdêkêdê. Hanañ aêntêk: ¹⁹ Yahayala môlônim kobom. Yahayala môlônim lemimhaviñ lôk ôêvhaviñ ma ôêv avômalô sa ba umiñ lôklokwanj iyom. Hadêñ môñ ma môlô udum ku dokte, ma doñtom lêk môlô udum ku bêñ.

²⁰*Ma doñtom môlônim kambom te hêk ba yahadô. Avi te hatôm Jesebel hamô haviñ môlô. Yani hasau nena yani ma avi plopet te, ma doñtom yani anêñ abô halom yenañ ñê ku ek nindum sek waliliñ lôk nejanj nôñ takatu ba êv da hadêñ ñgôk. Yani hadum kambom takêñ, ma doñtom môlô miñ ôêv yani vê ami! ²¹ Yahêv waklavônj ek yani ende kapô liliñ ba etak anêñ sek waliliñ, ma doñtom mi. Yani hadô. ²² Odañô! Tem yanêm lijiñ bêñ êndênj yani lôk yanêm malaiñ bêñ êndênj ñê takatu ba idum sek haviñ yani ba miñ ele kapôlônij liliñ ami. ²³*Ma tem yangik yani anêñ avômena pôpônô. Aêñ ba avômalô ôdônj êvhaviñ lôkthô tem neyala nena ya ôpatu ba yahayê avômalô kapôlônij lôk iniñ auk. Ba tem yanêm vuli êndênj môlô tomtom êtôm nôñ takatu ba udum. ²⁴ Ma doñtom lêk yahêv ku doñtom iyom hadêñ môlô vi anêñ Taiataila atu ba miñ osopa yani anêñ abô ami. Lôk miñ oyala nôñ atu ba elam nena, ‘Sadañ anêñ auk loñ kapô’ ami. Ku êñ ma ²⁵*nobalonj unim auk loñ endeba yatup am.

²⁶ Nê takatu ba leñiñvidonj ba miñ êv yak ami ma idum yenañ yalenj haviñ aleba hayô anêñ danj, ma tem yanêm athêñ bêñ êndênj thêlô ek neyabiñ avômalô pik lôkthô. ²⁷*Thêlô tem neja kôm aenj ek neyabiñ avômalô pik lôklokwanj ba nimbi thêlô ba nipup nenanena êtôm unj anônj. Wakamik bôk hêv athêñ bêñ hadêñ ya ba tem yandum aenj iyom êndênj thêlô. ²⁸*Ma tem yanêm vuliñ lôkbôk êndênj thêlô imbiñ. ²⁹ Opalê atu ba lôk lêndônj ma endanô abô takatu

* **2:14:** Nam 22:1-25:2; 31:16; 2Pi 2:15 * **2:17:** Kis 16:4,14-15,33-34; Ais 62:2; Jon 6:48-50 * **2:18:** ALK 1:14-15

* **2:20:** 1Kiñ 16:31; 2Kiñ 9:22 * **2:23:** Sng 7:9; Jer 17:10; ALK 20:12-13 * **2:25:** ALK 3:11 * **2:27:** Sng 2:9

* **2:28:** ALK 22:16

ba Lovak Mathej hanañ hadêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhaviñ.”

3

Abô hi Saldis

¹ *Ma ôpêñ hanañ hathak lojbo nena, “Oto abô ni êndêñ añela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêñ Saldis aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ ôpatu ba hayabiñ Wapômbêñ anêñ lovak mathej bahenvi ba lahavuju ma havalonj vulinj bahenvi ba lahavuju. Ma yani hanañ aêntêk: Yahayala môlônim kobom. Avômalô eson nena môlô ômô lôkmala. Ma donjom mi, môlô bôk oma yôv. ² Numbiyô! Môlônim ôêvhaviñ lêk habobo ema ba intu nobatho am loj ek malê nena môlônim ku ma volonj oyanj hêk yenanj Wapômbêñ ma. ³ *Lemimimbi abô takatu ba bôk olanô ba ovalonj. Ma node kapôlômim liliñ ba nodovak abô êñ vibinj. Môlô miñ oviyô ami, ma tem yasôk êtôm anyô vani ba môlô noboloba.

⁴ *Ma donjom môlô naju iyom anêñ Saldis intu unim sôp mabunj denanj. Unim kobom ma mavi ba intu embenj yam ma hatôm noba sôp thapuk ba nombenj imbinj ya. ⁵ *Nê takatu ba lenjvidonj ba miñ êv yak ami tem nipuk sôp thapuk êtôm thêlô. Tem miñ yanêm thêlôninj athêñ vê ênjêk kapya lôkmala ami ma mi. Tem yanaj êndêñ Wapômbêñ lôk anêñ añela nena, “Thêlô êñ ma yenanj.” ⁶ Opalê atu ba lôk lêndônj ma endanô abô takatu ba Lovak Mathej hanañ hadêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhaviñ.”

Abô hi Piladelpia

⁷ *Ma ôpêñ hanañ hathak lojbo nena, “Oto abô ni êndêñ añela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêñ Piladelpia aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ ôpatu ba mathej ma hanañ abô avanônj iyom. Yani hayabiñ Jelusalem lukmuk anêñ badêñ abôlêk anêñ vovaleñ hatôm Devit bôk hayabiñ Jelusalem bô anêñ. Yani hik vê ma miñ hatôm anyôla injik sinj ami. Ma

yani hik sinj ma miñ hatôm anyôla injik vê ami. Yani hanañ aêntêk: ⁸ *Yahayala môlônim kobom. Odanô. Yahik unyak abôlêk te vê ek môlô ma miñ hatôm anyôla injik sinj ami. Yahayala nena anêm lôklokwanj ma yaôna, ma donjom môlô osopa yenanj abô ba miñ ôvôlinj dômim hathak yenanj athêñ ami. ⁹ *Sadanj anêñ avômalô takatu ba enanj nena thêlô ma Wapômbêñ anêñ avômalô Islael, ma donjom mi, thêlô enanj abôyanj iyom. Tem yandom thêlô ba nêlêm ek nede venjndônj lêlô êndêñ môlô ma neyala nena yalenj haviñ môlô. ¹⁰ *Môlô othak osopa yenanj abô balabunj lôk uminj lôklokwanj. Ba intu tem yayabiñ môlô mavi êndêñ waklavônj malainj atu ba tem esaê avômalô pik bêñ êntêk lôkthô. ¹¹ Tem yasôk kethenj. Nobalonj unim nômkama anônj loj lôklokwanj ek anyô yanj miñ enja môlônim vuli ami.

¹² *Nê takatu ba lenjvidonj ba miñ êv yak ami tem yatak thêlô ek nimbitak êtôm yenanj Wapômbêñ anêñ unyak mathej anêñ landinj. Thêlô tem miñ netak ami. Ma tem yato yenanj Wapômbêñ anêñ athêñ lôk Wapômbêñ anêñ malak lôñ anêñ athêñ nena Jelusalem lukmuk êyônggêk thêlô. Malak êñ tem yenanj Wapômbêñ nêm anêñ lenj ba êndôk ba êlêm. Ma tem yato yenanj athêñ lukmuk êyônggêk thêlô imbinj. ¹³ Opalê atu ba lôk lêndônj ma endanô abô takatu ba Lovak Mathej hanañ hadêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhaviñ.”

Abô hi Laodisia

¹⁴ Ma ôpêñ hanañ hathak lojbo nena, “Oto abô ni êndêñ añela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêñ Laodisia aêntêk:

Abô êntêk ma halêm anêñ ôpatu ba anêñ athêñ nena Avanônj Binj. Yani ma anyô haminj lôklokwanj ek hik Wapômbêñ anêñ nôm avanônj thô. Ma yani pik lo lenj sapêñ anêñ alanj. Ba hanañ nena: ¹⁵ *Yahayala nôm takatu ba môlô othak udum ba môlô miñ vovanj mena thilibunj

* **3:1:** ALK 1:4,16 * **3:3:** Mat 24:43-44; 1Te 5:2; ALK 2:5; 16:15 * **3:4:** Jul 23 * **3:5:** Kis 32:32-33; Mat 10:32; Luk 12:8 * **3:7:** Ais 22:22 * **3:8:** 1Ko 16:9 * **3:9:** Ais 45:14; 49:23; 60:14; ALK 2:9 * **3:10:** Luk 21:19; 2Ti 2:12 * **3:12:** Ais 62:2; 65:15; ALK 14:1; 21:2 * **3:15:** Lom 12:11

la ami. Yalenhaviŋ môle vovaŋ mena thilibuŋ la ma doŋtom mi. ¹⁶ Môle vovaŋ dokte ma thilibuŋ dokte iyom ba yahadô. Ba intu tem yambululup môle vê ende yaveŋbôlek. ¹⁷ *Môle othak onañ nena, ‘Ya anyô valuseleŋ bêŋ ma ya anyô lôkmaŋgiŋ ba yada hatôm.’ Ma doŋtom môle ôthôn paliŋ nena môle kapôlômim daluk kambom! Alikaknena, môle avômalô thavuthiŋ ma malemim pusip ba ômô kôlôlôn. ¹⁸ *Yahanaŋ ek môle nônem vuli yenaŋ gol atu ba êbôk hamô atum ba mavi ek numbitak lôkmaŋgiŋ. Ma nônem vuli sôp thapuk ek nupuk ek miŋ mama esak lemvimpopam ami. Ma nônem vuli yak thôk ek êndôk malemim daluk ek ôŋgô tak. ¹⁹ *Takatu ba yalenhaviŋ i ma yahayanda thêlô ma yahêv vovaŋ hadêŋ i ek nedaŋô abô. Aêŋ ba môle nôŋgwêk lêlê ek node kapôlômim liliŋ.

²⁰ *Odaŋô. Yahamiŋ unyak abôlek ba yahapididiŋ. Ma ôpatu ba halaŋô ya ba hik unyak abôlek vê, ma tem yayô kapô ba yana ek yaŋgaŋ nôm imbiŋ yani ma enjaŋ nôm imbiŋ ya. ²¹ Nê takatu ba leŋiŋvidonŋ ba miŋ êv yak ami tem yatak i nêmo yenaŋ loŋ yahayabiŋ avômalô imbiŋ ya, hatôm ya bôk lovak yôv ma yahamô haviŋ Wakamik hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. ²² Opalê atu ba lôk lêndôn ma endanô abô takatu ba Lovak Mathen hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôn takatu ba êvhaviŋ.”

4

Anyô Bêŋ lôk anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô

¹ *Vêm ma yahayê hathak loŋbô ma unyak abôlek anêŋ malak leŋ ida bôk hakyav ba hamiŋ. Ma veŋbôlek atu ba bôk yaha-laŋô hatôm lavuak hanaŋ hadêŋ ya, “Osak ba ôlêm ek yaŋgik nôm takatu ba tem imbitak embeŋ yam thô êndêŋ o.” ² *Ketheŋ oyaŋ ma Lovak Mathen anêŋ lôklokwaŋ hawa ya ba yahayê Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô hamô malak leŋ ba anyô

te hayô hamô. ³ *Ma ôpêŋ anêŋ kupik habi kêdêkêdê hatôm valu te anêŋ athêŋ nena jaspalôk valu thalaleŋ te anêŋ athêŋ nena konilian. Ma okthenuliŋ te hawê haveŋ Anyô Bêŋ êŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba habi deda hatôm valu sanjek atu ba elam nena emelal. ⁴ *Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô hamô ma avaka hatôm 24 iniŋ loŋ êmô eyabiŋ avômalô hawê haveŋ ba hathaŋ siŋ. Ma iniŋ sôp ma thapuk ma kiŋ iniŋ kuluŋ epesaŋ hathak gol hamô leŋiŋkadôk. ⁵ *Damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala halêm anêŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ vima ma atum lam baheŋvi ba lahavuju hathaŋ hamô. Ma atum takêŋ ma Wapômbêŋ anêŋ lovak mathen baheŋvi ba lahavuju. ⁶ *Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ êŋ vima ma nômlate hatôm ŋgwêk hêk ma mabuŋ mavi anôn hatôm liyali.

Ma yahayê nôm lôkmala ayova êmô malêvônŋ ba êwê evenŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ. Nôm lôkmala ayova atu ba êmô ma maleŋdaluk hêk leŋviŋkupik lôkthô, hêk maleŋ ba dômiŋ haviŋ. ⁷ *Nôm lôkmala môŋ ma hatôm avuŋ laion, ma yaŋ haveŋ yam hatôm bokmaŋkao malô. Ma te lu thohavloma hatôm anyô. Ma te ayova hatôm menak jeŋ hayovak haveŋ. ⁸ *Nôm lôkmala ayova takêŋ tomtom iniŋ banik baheŋvi ba lahavute ma maleŋiŋ hêk leŋviŋkupik lôkthô viyaiŋ ba vikaŋpô. Wak lo bôlôvônŋ sapêŋ ma enañ nena,

“Mathen, mathen, mathen.

Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Anôn ma anyô mathen.

Yani bôk hamô, ma lêk hamô, ma tem êsôk.”

⁹ Nôm lôkmala takêŋ ethak êv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ yani lôk enañ nena yani ma Anyô Bêŋ lôk êv leŋiŋmavi hadêŋ ôpatu ba hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Thêlô idum aêŋ, ¹⁰ *êŋ ma avaka 24 takatu êv yak êlôk êk Anyô Bêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ma,

* **3:17:** Luk 12:21; 1Ko 4:8 * **3:18:** Ais 55:1 * **3:19:** 1Ko 11:32; Hib 12:6; ALK 2:5 * **3:20:** Jon 14:23 * **4:1:** ALK 1:1,10 * **4:2:** Ais 6:1 * **4:3:** Ese 1:28 * **4:4:** ALK 3:18 * **4:5:** Ese 1:13; Sek 4:2; ALK 1:4; 8:5; 11:19; 16:18 * **4:6:** Ese 1:5-10,22; 10:14 * **4:7:** Ese 1:10; 10:14 * **4:8:** Ais 6:2,3; Ese 1:18; 10:12 * **4:10:** ALK 19:4

ma êv yej hadêj ôpatu ba hamô hatôm wak nômbêj intu sapêj. Thêlô etak iniñ kulun gol halôk hamô Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô ma enañ,

¹¹ “Anyô Bêj iyom intu yêlôaniñ Wapômbêj.

O iyom hatôm onja deda lôkmanjij lôk athêj bêj ma lôklokwanj ek malê nena o iyom hopesañ nômkama lôkthô.

Ma nômkama lôkthô habitak ba hamô ek malê nena oda lemhavinj.”

5

Boksipsip Nakadun hawa kapy

¹ *Ma yahayê ôpatu ba hamô anêj loj hayabin avômalô. Ma havalonj kapy lôku bêj te hêk banj vianônj. Ba eto abô hêk vi ba vi. Ma ik sinj hathak nôm tôktôk bahenji ba lahavuju. ² Ma yahayê añela lôklokwanj te halam kaêk bêj, “Opalê te hatôm nê m nôm tôktôk vê ba ekak kapy aêntêk?” ³ Ma donjom anyôla te anêj leñ mena pik mena pik kapô la miñ hatôm ekak kapy aêj ba ênjê kapô ami. ⁴ Ba intu yahalanj ba yahalanj ek malê nena miñ êpôm anyô late ek ekak kapy aêj ba ênjê kapô ami. ⁵ *Ma donjom avaka takatu te hananj hadêj ya, “Asêj dô. Nôngô avunj laion atu ba habitak anêj ôdônj Juda. Êj ma su lukmuk atu ba habiluk anêj Devit. Bôk hik vovak ba hamô lu ba intu hatôm nê m nôm tôktôk bahenji ba lahavuju takêj vê ma ekak kapy aêj.”

⁶ *Ma yahayê Boksipsip Nakadun te hamiñ ba anêj pôpô hêk inañ bôk ik vônô. Yani hamiñ Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô ba hamiñ malêvônj ek nô m lôkmala ayova atu lôk avaka takatu. Anêj yakik bahenji ba lahavuju* ma madaluk bahenji ba lahavuju. Madaluk takêj ma Wapômbêj anêj lovak matheñ bahenji ba lahavuju atu ba bôk hêv hi pik lôkthô. ⁷ Ma Boksipsip Nakadun hi hawa kapy a hêk ôpatu ba hamô anêj loj hayabin avômalô banj vianônj. ⁸ *Yani hawa kapy a yôv ma

nôm lôkmala ayova atu lôk avaka 24 takatu êv yak halôk binj hêk Boksipsip Nakadun ma. Tomtom ewa yej gita ma unj gol yaôna lôk kamunj êbôk ba ôv mavi hamô kapô ba hayô abôlêk sinj. Atum yova lôk ôv mavi êj ma avômalô matheñ iniñ mek. ⁹ *Ma thêlô êv yej lukmuk te aêntêk,

“O iyom hatôm onja kapy ba okak ma nê m nôm tôktôk vê ek malê nena bôk ik o vônô ba hathak anê m thalalenj ma hôêv avômalô vuli.

Oda hôêv avômalô ôdônj lomaloma lôk abô lomaloma ma leñvinj kupik lomaloma lôk pik lomaloma sapêj vuli ek hôêv hadêj Wapômbêj.

¹⁰ *Hudum thêlô ibitak alalôaniñ Wapômbêj anêj avômalô takatu ba nê m ô anêj loj lôklinyak kapô lôk nindum anêj ku nê mbôk da. Ma tem nê tôm kinj ba neyabinj avômalô pik.”

Thêlô êv yej hadêj Boksipsip Nakadun

¹¹ *Ma yahayê hathak loj bô ma yahalanj añela lubunlubunj ba dumsêlê mi. Thêlô êwê lawê Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô lôk nô m lôkmala ayova atu ma avaka takatu. ¹² Ma elam lôklala bêj aêntêk, “Boksipsip Nakadun atu ba ik vônô ma yani hatôm enja lôklokwanj bêj lôk nômkama bêj lôk auk bêj lôk lôklinyak bêj lôk athêj bêj lôk deda lôkmanjij lôk leñmavi bêj.”

¹³ Ma yahalanj nô m lôkmala lôkthô anêj malak leñ lo leñlêvônj ma pik lo pik kapô ma ngwêk lo ngwêk kapô sapêj êv yej aêntêk, “Anyô Bêj atu ba hamô anêj loj hayabin avômalô lôk Boksipsip Nakadun thai neja leñmavi bêj lôk athêj bêj lôk deda lôkmanjij lôk lôklokwanj bêj êtôm wak nômbêj intu sapêj.”

¹⁴ Ma nô m lôkmala ayova atu enañ, “Avanônj binj”. Ma avaka takatu êv yak halôk binj ma êv yej.

6

Boksipsip Nakadun hakyav kapy a anêj nô m tôktôk vê

* **5:1:** Ais 29:11; Ese 2:9-10 * **5:5:** Stt 49:9; Ais 11:1,10; ALK 22:16 * **5:6:** Sek 4:10; Jon 1:36; ALK 13:8 * **5:6:** Yakik bahenji ba lahavuju êj hik thô nena yani ma anyô lôklokwanj kambom. * **5:8:** Sng 141:2; ALK 8:3-4 * **5:9:** Sng 33:3; 40:3; 96:1; 98:1 * **5:10:** Kis 19:6; Ais 61:6; ALK 1:6; 20:6 * **5:11:** Dan 7:10; Hib 12:22 * **6:1:** ALK 4:6; 5:1

1 *Ma yahayê Boksipsip Nakaduñ hakyav nô m tôtek te mone vè. Ma yahalanô nô m lôkmala ayova takatu te halam kaèk hatôm kakalu ba hanañ, “Ôlêm yain ek nu pik.” 2 *Êñ ma yahayê bokhos thapuk te ma anyô te hayô hamô ba havalon lunak lokwan. Ma êv kin inin kulon hadên yani. Ma hawa anên bok ma hi pik hatôm anyô vovak laik te ek injik vovak ba êmô vovak sapên lu.

3 Yôv ma Boksipsip Nakaduñ hakyav nô m tôtek te ju ma nô m lôkmala te ju hanañ, “Ôlêm yain ek nu pik.” 4 Ma bokhos thalalen te hale yain. Ma êv athên hadên ôpatu ba hayô hamô ek ni pik ba nê m avômalô pik sapên inin kapôlônin mavi vè ek nijik i vônô mayaliv. Ma êv bin vovak bên te hadên yani.

5 Vê m ma hakyav nô m tôtek te lô vè ma yahalanô nô m lôkmala te lô hanañ, “Ôlêm yain ek nu pik.” Ma yahayê bokhos lonjavu te ma ôpatu ba hayô hamô ma havalon skel ek enja nô m anên malain. 6 Ma yahalanô abô te halêm anên nô m lôkmala ayova atu malêvôn ba hanañ, “Nu undum ba bôm bên imbitak pik. Anyô hadum ku wak daluk te ma anên vuli dokte aêntêk: wit êtôm kilo donjom mena bali êtôm kilo lokwanlô. Ma donjom min umbulin alokwan lênlên lôk yak wain ami.”

7 Yani hakyav nô m tôtek te ayova vè ma yahalanô nô m lôkmala te ayova hanañ, “Ôlêm yain ek nu pik.” 8 *Ma yahayê bokhos mayav hatôm nê nama inin kupik. Ma ôpatu ba hayô hamô ma anên athên nena, “Nama” ma “Nê Nama Inin Loj” haven yani yam. Ma êv athên hadên thai ek ini pik ba nijik nê pik ôdôn te ayova vônô esak bin vovak lôk bôm bên ma lijin bên lôk alim kamun kambom lomalama.

9 Boksipsip hakyav nô m tôtek te bahen vi vè ma yahayê nê nama dahôlônin hamô lon êbôk da vibin anên malak len. Thêlô ma nê takatu ba bôk êvhavin Wapômbên ba enan anên abô bên ba ik i pôpônô. 10 Ma elam lôklala nena, “Pik anên alan Wapômbên, o

ma anyô mathen ma honan abô avanôn iyom. Angê am ka tem nê m vuli viyan êndên avômalô pik takatu ba ik yêlô vônô?”

11 *Êñ ma hêv sôp thapuk daim tomtom hadên i ma hanañ nena, “Nômô yaô dokte vê mam ende ba nijik môlôviyan takatu ba idum yenan ku vônô imbin am. Thêlô ik sapên atu ba yahatak, êñ ma tem yandum abô.”

12 *Ma yahayê ma Boksipsip Nakaduñ hakyav nô m tôtek te bahen vi ba lahavute vè. Ma duvian bên te hêv ma wak habitak lonjavu hatôm sôp êkôk ek nê nama. Ma ayôn anên lêlêyan habitak thalalen. 13 *Ma vulin len êv yak halôk pik hatôm yavin hayuv ba alokwan va hagelelon halôk pik. 14 *Ma len havuvi i kethen oyan hatôm ivuvi yê m. Ma dumlolê lôk ngavithôm sapên etak inin lon.

15 *Ma pik inin kin lôk inin nê bên bên lôk nê vovak laik lôk nê lôk nô mkama bên lôk nê lôklokwan lôk nê idum ku êmô alan si vibin lôk nê takatu ba alan si mi, thêlô sapên ekopak êmô lon abyan lôk valu abyan anên dumlolê. 16 *Ma thêlô enan hadên dumlolê lôk valu nena, “Nôsô êyômô yêlô ba nubun yêlô ênjêk Anyô Bên atu ba hamô anên lon hayabin avômalô malen lôk Boksipsip Nakaduñ anên lamanin. 17 *Thai inin waklavôn leninmanin bên atu lêk halêm ba opalê te hatôm imin lon sin am? Milôk.”

7

Ekavu Wapômbên anên lêlêyan hayô hêk Israêl hatôm 144,000

1 *Vê m ma yahayê anela ayova imin pik êntêk êñ anên sananên ôdôn dan ayova. Thêlô imin pik ayova atu inin lovak sin ek lovak min iyuv emben pik mena ngwêk mena alokwan ami. 2 Ma yahayê anela yan haviyô anên lon wak hathak ma hawa Wapômbên Lôkmala anên tinde nekavu lêlêyan esak ba halêm. Ma halam kaèk lôklokwan hi ek anela ayova atu ba ewa athên ek nimbulin pik lo ngwêk. Ba hanañ nena, 3 * “Min numbulin pik lo ngwêk ma

* 6:2: Sek 1:8; 6:1-6 * 6:8: Jer 15:1-3; Ese 5:12,17; 14:21 * 6:11: ALK 7:9,13; 19:14 * 6:12: Mat 24:29; Ap 2:20; ALK 8:12; 11:13; 16:18 * 6:13: Ais 34:4 * 6:14: ALK 16:20 * 6:15: Ais 2:10,19,21 * 6:16: Luk 23:30 * 6:17: Jol 2:11; Mal 3:2 * 7:1: Jer 49:36; Dan 7:2 * 7:3: Ese 9:4,6; ALK 9:4

alokwan ami endeba yêlô nakavu lêlêyan êyônggêk alalôaniŋ Wapômbêŋ anêŋ nê ku luvôŋiŋ am.” ⁴ *Ma yahalaŋô ekatuŋ nê takatu ba ekavu lêlêyan hayôhêk i ma hatôm 144,000 anêŋ Israeŋ anêŋ ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju takatu. ⁵ Aêŋ ba Juda anêŋ ôdôŋ hatôm 12,000. Ma Luben anêŋ 12,000. Ma Gat anêŋ 12,000. ⁶ Ma Asel anêŋ 12,000. Ma Naptali anêŋ 12,000. Ma Manasa anêŋ 12,000. ⁷ Ma Simeon anêŋ 12,000. Ma Livai anêŋ 12,000. Ma Isaka anêŋ 12,000. ⁸ Ma Sebulun anêŋ 12,000. Ma Josep anêŋ 12,000. Ma Benjamin anêŋ 12,000. Thêlô lôkthô ma ekavu lêlêyan êŋ iyom.

Avômalô lubuŋlubuŋ lôk kwêv thapuk

⁹ Vêŋ ma yahayê hathak loŋbô ma avômalô lubuŋlubuŋ anêŋ pik lomaloma lôk ôdôŋ lomaloma lôk leŋviŋkupik lomaloma lôk abô lomaloma sapêŋ imiŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ ma. Miŋ hatôm nekatuŋ i ami. Thêlô ik kwêv daim thapuk lôk evaloŋ nôkyaŋlô thaŋaŋ hamô baheniŋ. ¹⁰ *Ma elam kaêk lôklokwan ba enaŋ, “Wapômbêŋ intu hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ iyom intu êv avômalô bulubiŋ.”

¹¹ Ma aŋela takêŋ lôkthô imiŋ êwê even Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk avaka takatu lôk nôŋm lôkmala ayova atu. Ma thêlô êv yak halôk maleniŋ hêk Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ma êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ. ¹² *Ba enaŋ, “Avanôŋ. Leŋmavi bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ lôk auk bêŋ lôk mavi anôŋ lôk athêŋ bêŋ lôk lôklokwan lôk lôkliŋyak ni êndêŋ alalôaniŋ Wapômbêŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.”

¹³ Ma avaka takatu te hanaŋ hik ya liŋ nena, “Nê lôk sôp thapuk takêntêk ma nê alêla ba êlêm anêŋ êsê?” ¹⁴ *Ma yahanan hadêŋ yani, “Yenaŋ anyô bêŋ, oda hoyala.” Ma yani hanaŋ hadêŋ ya, “Thêlô ma nê takatu ba bôk etak Malaiŋ Bêŋ ba ithik iniŋ kwêv halôk Boksipsip Nakaduŋ anêŋ thalaleŋ ba intu iniŋ kwêv ma habitak thapuk. ¹⁵ Aêŋ ba thêlô imiŋ Anyô Bêŋ anêŋ

loŋ hayabiŋ avômalô ba idum anêŋ ku wak ba bôlôvôŋ imiŋ anêŋ unyak matheniŋ. Ma ôpatu ba hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ êŋ tem imbi anêŋ unyak êyônggêk thêlô vov ¹⁶ *ek thêlô miŋ nema kisi ami ma miŋ nesakmuŋiŋ ami lôk wak miŋ esaŋ i ami ma vovaŋ la miŋ êmbôk i ami. ¹⁷ *Boksipsip Nakaduŋ atu ba hamiŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ malêvôŋ tem imbitak thêlôniŋ alaŋ ma tem endom thêlô ba ni ŋaŋ lôkmala anêŋ loŋ. Ma tem Wapômbêŋ esav thêlô maleniŋ thôk vê.”

8

Nôm tôktôk baheniŋ ba lahavuju

¹ Yôv ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôŋm tôktôk baheniŋ ba lahavuju takatu te vê ma malak leŋ lêk taktiŋ hatôm wakma te vi. ² Vêŋ ma yahayê aŋela baheniŋ ba lahavuju takatu ba imiŋ Wapômbêŋ ma. Ma êv lavuak baheniŋ ba lahavuju hadêŋ thêlô.

³ *Ma aŋela yaŋ halêm hamiŋ loŋ êbôk da ba havalonŋ uŋ yaônate atu ba epesaŋ hathak gol ek nêmbôk nôŋm ôv mavi êndôk. Ma nôŋm ôv mavi bêŋ anôŋ êv hadêŋ yani ek yani etak êyômô avômalô matheniŋ iniŋ mek takatu ba hamô loŋ êbôk da epesaŋ hathak gol ba hamô habobo Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. ⁴ Ma nôŋm ôv mavi takatu anêŋ yova haviŋ avômalô matheniŋ iniŋ mek hatak aŋela êŋ baŋ ba hi daku ek Wapômbêŋ. ⁵ *Ma aŋela havalonŋ uŋ yaô êŋ ba hawa atum êbôk da halôk kapô ma habi halôk pik. Êŋ ma kakalu lôk damak bêŋ hik mayaliv ma duviaŋ bêŋ hayôkwiŋ.

Lavuak baheniŋ ba lahavuju

⁶ Ma aŋela baheniŋ ba lahavuju takatu ewa iniŋ lavuak baheniŋ ba lahavuju ba epesaŋ i ek niyuv.

⁷ *Aŋela môŋ hayuv anêŋ ba halaŋ. Êŋ ma ôthôm valokwan hatôm ais lôk atum hathak doŋtom haviŋ thalaleŋ ba ibi halôk pik ma atum hathanŋ pik ôdôŋ te lô ma alokwan lôk kamuŋ buêŋ lôkthô.

⁸ Ma aŋela te ju hayuv anêŋ ba halaŋ ma nômlate hatôm atum hathanŋ dumlolê bêŋ te ba ibi halôk ŋgwêk. Ma ŋgwêk ôdôŋ te

* **7:4:** ALK 14:1,3 * **7:10:** ALK 5:6-7 * **7:12:** ALK 5:12 * **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21 * **7:16:** Ais 49:10
* **7:17:** Sng 23:2; Ais 25:8; ALK 21:4 * **8:3:** Kis 30:1-3; ALK 5:8 * **8:5:** Kis 19:16-19; Wkp 16:12; ALK 11:19; 16:18 * **8:7:** Kis 9:23-26; Ese 38:22; Jol 2:30

lô habitak thalalenj. ⁹ Ma nômkama lôkmala takatu ba êmô ngwêk buêj lôkthô ema, ma yej loj êj lôkthô kambom.

¹⁰⁻¹¹ *Ma ajele te lô hayuv anêj ba halan ma vulinj bêj te hêv yak anêj lej ba hathan inanj atum abinj. Ma hêv yak halôk nanj lôk kasukthôm ôdônj te lô. Vulinj êj anêj athêj nena ‘Maninj’ ba intu nanj sapêj anêj ôdônj te lô habitak maninj kambom anônj. Ma avômalô bêj anônj inum nanj êj ba ema ek malê nena nanj lêk habitak maninj kambom.

¹² *Ma ajele te ayova hayuv anêj ba halan ma wak anêj deda ôdônj te lô lôk ayônj anêj deda ôdônj te lô lôk vulinj ôdônj te lô miñ ibi deda ami. Wak lo bôlôvônj anêj ôdônj te lô momaninjij bêj hêk.

¹³ *Ma yahayê haminj ma yahalanjô menak jej hayovak havenj lenjêlvônj ma halam kaêk, “Malainj, malainj, malainj tem êpôm avômalô pik ek malê nena ajele lokwanjlo eyabinj denanj ba tem niyuv ininj lavuak kethenj.”

9

Ajele te bahenji hayuv lavuak

¹ *Ma ajele te bahenji hayuv anêj lavuak. Ma yahayê vulinj te hêv yak anêj lej ba habup pik. Ma êv ku neyabinj Viv atu anêj abôlêk anêj vovalej hadêj vulinj êj. ² *Ma hakyav Viv abôlêk vê ma atum yova bêj habitak anêj Viv abyanj êj ba hatôm atum dahaya bêj te. Ma Viv anêj yova hava wak lo lej loj sinj ba habitak momaninjij kambom. ³ Ma atum yova êj habitak lôk kôm sopek ba halôk pik. Ba êv lôklokwanj hadêj thêlô hatôm dangavinj pik anêj lôklokwanj. ⁴ *Ma enanj hadêj thêlô nena, “Miñ numbulinj kamunj lomalama lo alokwanj ami. Ma numbulinj nê takatu ba Wapômbêj anêj lêlêyanj miñ hayôhêk thêlô luvônjinj ami.” ⁵ Miñ êv thêlô ek nijik anyô vônô ami, ma nênem vovanj bêj iyom êtôm ayônj bahenji. Ba ininj vovanj êj hatôm dangavinj layuk habi anyô ba vovanj kambom. ⁶ *Wak takêj ma avômalô idum

ek nema ma donjom njama hêv i vê hêk thêlô. Ba miñ ema ami.

⁷ *Ma kôm takêj êpôpêk i hatôm bokhos ba epesanj i ek nijik vovak. Thêlôninj malenjinj hatôm anyô ma lenjinkadôk ma êkôk nômlate hatôm kulunj kinj ba epesanj hathak gol. ⁸ *Ma thêlôninj lenjinkadôk njauj hatôm avi ininj ma venjinbôlêk yakik hatôm avunj laion abôlêk yakik. ⁹ *Ma thêlôninj bôbônjinj hatôm moko epesanj hathak aenj. Ma thêlôninj banik pôk ba dinjinj bêj hatôm yej vovak takatu ba bokhos êvôv. ¹⁰ Ma ininj lenjuk ma hatôm dangavinj ba ininj lôklokwanj hamô lenjuk takêj ba ibi anyô hathak ma tem nênem vovanj bêj êndêj i êtôm ayônj bahenji. ¹¹ Ma ininj kinj te hayabinj thêlô ba yani ma Viv anêj ajele. Anêj athêj hathak abô Hiblu nena, “Abadon” ma hathak abô Glik nena, “Apolon”. Ma athêj êj anêj ôdônj nena “Anyô Habulinj Nômkama Sapêj”.

¹² Malainj mônj hale ba hi, ma donjom malainj ju tem embenj yam.

Ajele te bahenji ba lahavute hayuv lavuak

¹³ Ma ajele ali bahenji ba lahavute hayuv anêj lavuak ba halan ma yahalanjô abô te halêm anêj loj êbôk da anêj sananêj danj ayova. Loj êbôk da êj epesanj hathak gol ba haminj Wapômbêj ma. ¹⁴ Abô êj hananj hadêj ajele ali bahenji ba lahavute atu ba hawa lavuak nena, “Opole ajele ayova takatu ba bôk ekak i loj ba êmô nanj bêj Yupletis vê ek ini.” ¹⁵ Êj ma epole ajele ayova êj ek nijik avômalô pik ôdônj te lô pôpônô. Wapômbêj bôk hakak i loj ek neyabinj sondabêj lôk ayônj ma wakma atu ba lêk habitak ek nindum ininj ku êj. ¹⁶ Yahalanjô nê vovak takatu ba êyô êmô bokhos ma lubunlubun hatôm 200 milion.

¹⁷ Êntêk ma nômk takatu ba yahatulak ba yahayê nena bokhos lôk nê takatu ba êyô êmô bokhos takêj. Thêlôninj moko bôbônjinj anêj lêlêyanj hatôm atum ba bôsôk lôk mayav hatôm solpa. Ma bokhos takêj ininj lenjinkadôk hatôm avunj laion

* **8:10-11:** Jer 9:15 * **8:12:** Ese 32:7; ALK 6:12-13 * **8:13:** ALK 9:12; 11:14 * **9:1:** ALK 20:1 * **9:2:** Stt 19:28; Kis 10:12-15; Jol 2:2,10 * **9:4:** ALK 7:3 * **9:6:** Jop 3:21; Jer 8:3 * **9:7:** Jol 2:4 * **9:8:** Jol 1:6 * **9:9:** Jol 2:5

iniŋ leŋiŋkadôk. Ma atum lôk atum yova ma valu vovaŋ solpa hale veŋiŋbôlêk kapô ba hi. ¹⁸ Nôm malaiŋ lô êŋ hale veŋiŋbôlêk ba hik avômalô ôdôŋ te lô lôkthô vônô. ¹⁹ Bokhos iniŋ lôklokwaŋ ma hamô veŋiŋbôlêk lôk leŋyuk. Thêlôniniŋ leŋyuk ma hatôm umya ma umya takêŋ iniŋ leŋiŋkadôk ethak êv vovaŋ hadêŋ avômalô.

²⁰ *Ma avômalô nômbêŋ atu ba malaiŋ lô êŋ miŋ hik i vônô ami ma evaloŋ iniŋ kambom lomaloma takatu loŋ. Thêlô êv yeŋ hadêŋ ŋgôk takatu ba epesaŋ hathak gol lo seleva ma aeŋ mayav lôk valu ma alokwaŋ. Ngôk takêŋ ma miŋ hatôm nêgê tak lo nedaŋô abô ma nembeniŋ ami. ²¹ Lôk miŋ etak iniŋ kobom ik anyô vônô lôk êbôk siniŋ ma idum sek waliliŋ lôk iniŋ vani ami.

10

Aŋela lôk kapya yaônate

¹ Ma yahayê aŋela lôklokwaŋ yaŋ halôk ba halêm anêŋ leŋ. Ba havuliv i hathak buliv lôk oktheŋuliŋ hêk wakadôk. Ma thohavloma hatôm wak. Ma va luvi hatôm atum hathaŋ hamô alokwaŋ daim. ² Ma yani havalon kapya yaônate ba hakak hêk baŋ. Ma havakselap ba va vianôŋ hayô hamiŋ ŋgwêk ma vikeŋ hamiŋ pik. ³ Ma yani halam kaêk hatôm laion te halaŋ. Yani halam, êŋ ma kakalu bahenŋvi ba lahavuju enaŋ abô. ⁴ *Yahalaŋô kakalu bahenŋvi ba lahavuju enaŋ abô, êŋ ma yahadum ek yato. Ma donŋtom yahalaŋô abô halêm anêŋ leŋ nena, “Miŋ oto kakalu iniŋ abô êŋ ami ma ênjêk oda anêŋ auk iyom.”

⁵ *Êŋ ma aŋela atu ba hamiŋ ŋgwêk lo pik hêv baŋ vianôŋ hathak leŋ. ⁶ Ma havak balabuŋ hathak ôpatu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba hapesaŋ pik lo leŋ ma ŋgwêk lôk nômkama sapêŋ anêŋ athêŋ. Ba hanaŋ nena, “Wakma lêk habobo anêŋ daŋ. ⁷ *Aŋela te bahenŋvi ba lahavuju hayuv anêŋ lavuak, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ abô lôk kup tem anêŋ daŋ êtôm bôk ba hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku plopet.”

* **9:20:** Sng 115:4-7; 135:15-18; Dan 5:23; ALK 16:9,11 * **10:4:** Dan 12:4,9 * **10:5:** Lo 32:40; Dan 12:7 * **10:7:** Amo 3:7 * **10:9:** Ese 2:8-3:3 * **11:1:** Ese 40:3; Sek 2:1-2 * **11:2:** Luk 21:24; ALK 13:5 * **11:4:** Sek 4:3,11-14 * **11:5:** 2Sml 22:9; Sng 97:3 * **11:6:** Kis 7:17-20; 1Sml 4:8; 1Kinj 17:1

⁸ Ma yahalaŋô abô atu ba halêm anêŋ leŋ hathak loŋbô nena, “Nu ek aŋela atu ba hayô hamiŋ ŋgwêk lo pik ek onja kapya atu ba bôk ekak hêk baŋ.”

⁹ *Êŋ ma yaha hadêŋ aŋela êŋ ma yahanaŋ ek nêŋ kapya yaôna êŋ êlêm. Ma hanaŋ hadêŋ ya nena, “Onja ba nonŋwaŋ. Tem vasiŋ mavi êtôm bio thôk êmô vembôlêk, ma donŋtom tem eyelaŋ lemsoam ba maniŋ kambom.” ¹⁰ Êŋ ma yahawa kapya yaôna êŋ ba yahaŋ ba hamô yaveŋbôlêk ma vasiŋ mavi hatôm bio thôk. Ma donŋtom yahatôkwêŋ ma yaleŋsoam maniŋ kambom. ¹¹ Vêŋ ma yani hanaŋ hadêŋ ya, “Nu onaŋ abô plopet esak nôŋ takatu ba tem êpôm avômalô kupik lomaloma lôk pik lomaloma lôk abô lomaloma lôk iniŋ kiŋ sapêŋ esak loŋbô.”

11

Wapômbêŋ anêŋ anyô ju atu ba enaŋ anêŋ abô

¹ *Ma aŋela te hêv kôm êv dônŋ nômkama hathak hadêŋ ya. Ma hanaŋ, “Nu otak ênjêk Wapômbêŋ anêŋ unyak mathenŋ lôk loŋ êbôk da lôk avômalô takatu ba êmô kapô ek nôŋgô nena anêŋ daim vithê. ² *Ma donŋtom miŋ otak ênjêk unyak mathenŋ anêŋ piklêvôŋ ami ek malê nena loŋ êŋ ma Wapômbêŋ hêv hadêŋ nê loŋ buyaŋ. Thêlô tem nembak unyak mathenŋ Jelusalem pesa êtôm ayôŋ 42. ³ Ma tem yanêŋ yenaŋ anyô ju ba thai neba kwêv kapôlôŋiŋ malaiŋ ma neja yenaŋ abô ba ini nenaŋ bêŋ êtôm wak 1,260.”

⁴ *Anyô ju êŋ êtôm alokwaŋ oliv ju atu lôk atum lam ju atu ba imiŋ pik anêŋ alaŋ thohavloma. ⁵ *Ma anyôla hadum ek injik thai, êŋ ma tem atum ende thaiveŋiŋbôlêk ba esaŋ ôpêŋ vônô. Avanôŋ biŋ, avômalô takatu ba idum ek nimbuliŋ thai tem nema aêŋ iyom. ⁶ *Anyô ju êŋ enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô, êŋ ma thai iniŋ lôklokwaŋ hêk ek nenaŋ ba ôthôm mi lôk ŋaŋ imbitak thalalenŋ ma malaiŋ lomaloma imbitak pik êtôm thai iniŋ leŋiŋhaviŋ.

7 *Thai idum ku enañ Wapômbên anên abô yôv ma alim bomañ atu ba hathak halêm anên Viv atu kapô tem êyô ba injik vovak êndên thai ba embak thai pesa ba nema. 8 *Ma thai iniñ kupik tem ênjêk malak bên anên lojôndê bên. Malak lôñ êñ anên athên kapô ma Sodom lo Ijip, loñ êñ bôk ik iniñ Anyô Bên vônô hathak alovalañsiñ. 9 Ma avômalô leñvinkupik lomaloma lôk ôdôñ lomaloma lôk abô lomaloma lôk pik lomaloma sapên tem nêlêm nêgê anyô ju êñ iniñ kupik hêk lojôndê êtôm wak daluk lô ma wata te imbiñ. Êtôm bôk enañ nena miñ hatôm nedav i ami. 10 Ma avômalô pik tem leñimavi lôk lêlô ma nêlêm nômkama êndên i ek malê nena plopet ju atu ba êv malain hadên thêlô lêk emâ.

11 *Ma donjom wak lô lôk wak te viyañ haviñ hale ba hi, ma Wapômbên hayuv auk lôkmala halôk thai ba thai iviyô imiñ. Ma avômalô êyê thai ba êkô kambom. 12 *Ma kaêk lôklokwañ anên leñ hanañ hadên thai, “Nosak ba nôlêm.” Êñ ma thai ethak ba i leñ ma buliv hava thai siñ ba ñê takatu ba bôk ik vovak hadên thai imiñ ba êyê. 13 *Kethen oyañ ma duviañ bên te hayô ba habuliñ malak lôñ ôdôñ te laumiñ ba hik avômalô hatôm 7,000 vônô. Ma avômalô vi atu ba êmô lôkmala êkô kambom ba êv athên lôkmanñ hadên Wapômbên anên leñ.

14 *Malain te ju hale ba hi yôv. Ma malain te lô tem êyô kethen.

Anjela te bahenji ba lahavuju hayuv lavuak

15 *Ma anjela te bahenji ba lahavuju hayuv anên lavuak ba halañ ma kaêk bên anôn halêm anên leñ ba elam aêntêk, “Pik lêk hamô Anyô Bên lôk anên Kilisi bahenjiñ ma Anyô Bên tem eyabiñ wak nômbên intu sapên.”

16 Ma avaka 24 takatu ba êmô iniñ loñ eyabiñ avômalô hamô Wapômbên thohavloma êkôm ba malañ halôk ma êv yer hadên Wapômbên. 17 Ma enañ,

“Anyô Bên Wapômbên Lôklokwañ Anôn, lêk hômô ma sêbôk oda hômô aên. Mavi anôn ek lêk hoyabiñ nômkama sapên hathak anêm lôklokwañ.

18 *Avômalô daluk leñimaniñ ek o, ma donjom anêm lemmaniñ lêk hayô. Anêm waklavôn hayô ek undum abô ek avômalô ñama.

Êñ ma tem nêm iniñ vuli mavi êndên anêm ñê ku plopet lôk anêm avômalô mathen takatu ba elañ anêm abô, avômalô bên lôk avômalô yaô.

Wakma hayô ek nimbuliñ avômalô takatu ba ibuliñ pik.”

19 *Ma Wapômbên anên unyak mathen atu ba hamô leñ anên abôlêk hakyav ba yahayê alapa tabô hamô unyak mathen êñ kapô. Ma damak hêv lôk pôk lôk kakalu bên lôk duviañ lôk ôthôm valokwañ hatôm ais hêv yak halôk.

12

Avi lo Wa bomañ

1 Ma lavônjiñ bên te havova hêk leñ: avi te hamô ma wak hawê haveni yani hatôm sôp ma hatak vakapô luvi hayô hamiñ ayôn. Ma vuliñ laumiñ ba lahavuju hamiñ wakadôk hatôm kiñ iniñ kulun. 2 *Yani hasaben ba halañ ek embathu.

3 *Ma lavônjiñ yañ habitak leñ: Wa thalalen bomañ bên te ba anên wakadôk bahenji ba lahavuju ma wakadôk lôkthô ma kiñ iniñ kulun hamô. Ma wakadôk yakik hatôm laumiñ hamô. 4 *Ma layuk havalu vuliñ ôdôn te lô ba havalon ba habi halêm pik. Ma Wa bomañ bên atu hamiñ avi atu ba hapesan i ek embathu anên thohavloma ek havathu ma enañ amena êñ kethen oyañ. 5 *Êñ ma avi êñ havathu namalô atu ba tem eyabiñ avômalô pik sapên lôklokwañ esak yani bañ malain. Aên ba kethen oyañ ma ewa yani ba i daku Wapômbên atu ba hamô anên loñ hayabiñ avômalô. 6 Ma avi êñ hasôv ba hi loñ thiliv atu ba Wapômbên

* 11:7: Dan 7:21; ALK 12:17; 13:7; 17:8 * 11:8: Luk 13:34 * 11:11: Ese 37:5,10 * 11:12: 2Kin 2:11 * 11:13: ALK 6:12; 16:18 * 11:14: ALK 9:12 * 11:15: Kis 15:18; Sng 10:16; Dan 2:44; 7:14 * 11:18: Sng 110:5; 115:13; Lom 2:5; ALK 20:11-13 * 11:19: Hib 9:4; ALK 8:5; 15:5; 16:21 * 12:2: Mai 4:10 * 12:3: Dan 7:7 * 12:4: Dan 8:10 * 12:5: Sng 2:9; Ais 7:14; 66:7; ALK 19:15

bôk hapesaŋ yôv ek eyabiŋ yani êtôm wak 1,260.

⁷*Ma vovak bêŋ hêk malak leŋ ba Maikel lôk anêŋ aŋela ik vovak hadêŋ Wa bomaŋ bêŋ atu. Ma Wa atu lôk anêŋ aŋela imiŋ viyaŋ ba ik vovak êŋ. ⁸Ma Wa anêŋ lôklokwaŋ miŋ hatôm ami. Ba intu miŋ hatôm êmô malak leŋ esak loŋbô ami. ⁹*Aêŋ ba êv Wa bomaŋ bêŋ êŋ lôk anêŋ aŋela vê hêk malak leŋ ba ekaliv i êlêm pik. Yani ma umya bôsêbôk ba elam nena Ngôk Bêŋ ma Sadaŋ. Yani hathak hasau avômalô pik sapêŋ. ¹⁰*Ma yaha-laŋô kaêk te anêŋ leŋ ba hanaŋ, “Lêk ma alalôaniŋ Wapômbêŋ hêv alalô bulubiŋ ma anêŋ lôklokwaŋ habitak yaŋ ba yani hamô hatôm kiŋ. Ma anêŋ Kilisi hadum ku athêŋ bêŋ ek malê nena aŋela lêk ibi ôpatu ba hanaŋ aiaŋ thêlô bêŋ hamô Wapômbêŋ thohavlo ma bôlôvôŋ lo wak halôk pik. ¹¹Thêlô êmô yani lu hathak Boksipsip Nakaduŋ anêŋ thalaleŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba thêlô enaŋ. Thêlô imiŋ lôklokwaŋ ba miŋ êkô ek avômalô nijik thêlô vônô ami. ¹²*Aêŋ ba môlô avômalô leŋ lemimmavi. Ma doŋtom malaiŋ ek pik lo ŋgwêk ek malê nena Sadaŋ lêk halôk ba hathôk ek môlô. Yani lamaniŋ kambom ek malê nena yani hayala nena anêŋ waklavôŋ lêk bidonŋ.”

¹³Wa bomaŋ bêŋ atu hayala nena lêk ibi yani halêm pik ba halupuninŋ avi atu ba havathu okna atu. ¹⁴*Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv menak jeŋ bok anêŋ banik luvi hadêŋ avi êŋ ek yani eyovak ba ni loŋ atu ba bôk epesaŋ yôv ek neyabiŋ yani êtôm sondabêŋ lô ma wata te imbiŋ ek miŋ Wa imbuliŋ yani ami. ¹⁵Ma Wa havululup ŋaŋ ba hatôm ŋaŋ bêŋ te habitak yani abôlêk ba haveŋ avi êŋ yam ek enja yani ba ni. ¹⁶Ma doŋtom pik hêv avi êŋ sa ba hakyav abôlêk ba hanum ŋaŋ êŋ sapêŋ. ¹⁷*Êŋ ma Wa lamaniŋ kambom hathak avi êŋ ba hi ek injik vovak êndêŋ avi êŋ anêŋ avômena vi. Thêlô ma ŋê takatu ba esopa Wapômbêŋ

anêŋ abô balabuŋ lôk enaŋ iniŋ êvhaviŋ atu hathak Yisu bêŋ. ¹⁸Ma Wa hamiŋ ŋgwêk anêŋ thathe daŋ.

13

Alim bomaŋ anêŋ ŋgwêk

¹*Ma yahayê alim bomaŋ te habitak ŋgwêk. Yani wakadôk baheŋvi ba lahavuju ba anêŋ yakik laumiŋ hamiŋ wakadôk. Ma kiŋ iniŋ kulunŋ laumiŋ hamô anêŋ yakik. Ma wakadôk takatu ma eto abôma hathak Wapômbêŋ nena, “Yada ma Wapômbêŋ”.

²*Ma alim bomaŋ atu ba yahayê hatôm avuŋ nyau bomaŋ bêŋ te ma va hatôm avuŋ bea va ma abôlêk ma hatôm avuŋ laion te abôlêk. Ma Wa bomaŋ bêŋ atu hêv anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk athêŋ bêŋ hadêŋ alim bomaŋ êŋ. ³*Ma yahayê wakadôk te inaŋ bôk ik vônô ba pôpô bêŋ te hêk ma doŋtom bôk hayôv. Ba intu avômalô pik sapêŋ eson kambom ba esopa yani. ⁴Ma thêlô êv yeŋ hadêŋ Wa bomaŋ bêŋ atu ek malê nena yani hêv anêŋ athêŋ bêŋ hadêŋ alim bomaŋ êŋ. Ma thêlô êv yeŋ hadêŋ alim bomaŋ êŋ ba enaŋ, “Opalê hatôm alim bomaŋ êntêk ma hatôm injik vovak êndêŋ yani? Mi anôŋ.” ⁵*Wapômbêŋ hatak alim bomaŋ êŋ ek êmbôï ba enaŋ abômapopak esak yani lôk eyabiŋ avômalô êtôm ayôŋ 42.*

⁶Ma alim bomaŋ êŋ hanaŋ abô kambom hathak Wapômbêŋ da lôk anêŋ athêŋ lôk anêŋ unyak mathenŋ lôk ŋê takatu ba êmô malak leŋ. ⁷*Ma Wapômbêŋ hatak yani ek injik vovak êndêŋ anêŋ avômalô mathenŋ ba nênem yak. Ma enja athêŋ ek eyabiŋ avômalô ôdôŋ lomaloma lôk leŋviŋkupik lomaloma lôk abô lomaloma ma pik lomaloma sapêŋ. ⁸*Ma avômalô pik lôkthô atu ba iniŋ athêŋ miŋ hêk kapyia lôkmala ami hadêŋ sêbôk ba miŋ Wapômbêŋ hapesaŋ pik lo leŋ ami denaŋ ma tem nênem yeŋ êndêŋ alim bomaŋ êŋ. Kapyia lôkmala êŋ ma Boksipsip Nakaduŋ atu ba bôk ik vônô anêŋ kapyia.

* **12:7:** Jut 9 * **12:9:** Stt 3:1,14; Luk 10:18; 22:31; ALK 20:2 * **12:10:** Jop 1:9-11; Sek 3:1 * **12:12:** Ais 44:23; 49:13 * **12:14:** Dan 7:25; 12:7 * **12:17:** ALK 11:7 * **13:1:** ALK 12:3; 17:3,7-12 * **13:2:** Dan 7:4-6 * **13:3:** ALK 17:8 * **13:5:** Dan 7:8,25; 11:36; ALK 11:2 * **13:5:** Ayôŋ 42 ma hatôm wak 1,260 (12:6) ma hatôm sondabêŋ lô ma wata te (12:14). * **13:7:** ALK 11:7 * **13:8:** Sng 69:28; ALK 17:8; 20:12,15; 21:27

⁹ Opalê atu ba lôk lëndôn ma endanô abô êntêk. ¹⁰ *Wapômbên hatak anyô te ek ni koladôn ma tem yani ni koladôn. Wapômbên hatak anyô te ek nijik yani vônô esak biñ vovak ma tem nijik yani vônô esak biñ vovak. Ba nôm êñ habitak ma avômalô mathên lôkthô nimin lôklokwan ma nebalon inin êvhavin loj majan.

Alim boman anên pik

¹¹ Ma yahayê alim boman yan habitak anên pik kapô ba halêm yain. Ma anên yakik lokwanju hatôm boksipsip nakadun. Ma donjom hanañ abô hatôm Wa boman bên atu. ¹² Yani hawa alim boman môn anên lôklokwan ek indum anên ku. Yani hadum ba avômalô pik sapên êv yen hadên alim boman môn atu ba bôk ik vônô ma donjom anên palê bôk hayôv. ¹³ *Ma yani hadum lavônin lôkmangin lomaloma ba bên te ma atum hathan ba hêv yak anên len ba halêm pik ba avômalô sapên êyê. ¹⁴ Ma etak yani ek indum lavônin takên esak alim boman yan môn anên athên ba esau avômalô pik. Yani hanañ ek avômalô nepesan alim boman môn anên dahô te ek nênem athên bên êndên ôpatu ba bôk ik vônô hathak biñ vovak ma donjom hamô lôkmala denan. ¹⁵ Ma etak yani ek iyuv auk êndôk alim boman môn anên dahô ek dahô êñ enan abô. Ma avômalô takatu ba miñ êv yen hadên dahô êñ ami, ma tem nijik thêlô vônô. ¹⁶ *Ma yani hapôvin avômalô lôkthô ek neja lêlêyan ênjêk bahenin vianôn mena ênjêk luvônin. Avômalô athên bên lôk athên mi ma nê valu bên lôk nê valu mi ma nê takatu ba êmô alañsi vibin lôk nê takatu ba alañsi mi lôkthô neja lêlêyan êñ. ¹⁷ Avômalô takatu ba lêlêyan mi miñ hatôm nênem vuli nômkama lôk nênem inin nômkama ek anyô vi nênem vuli ami. Lêlêyan êñ ma alim boman anên athên ma anên athên anên lavôn. ¹⁸ Lêlêyan êñ anên ôdôn ma hamô kapô anôn. O anyô lôkauk bên, êñ ma undum ku ek oyala alim boman atu anên lêlêyan êñ anên ôdôn. Lêlêyan êñ ma anyô te anên

lêlêyan. Ma ôpên anên lêlêyan êñ ma hatôm 666.

14

Boksipsip Nakadun lôk anên avômalô

¹ Ma yahayê hathak lonbô ma Boksipsip Nakadun atu hamin dum Saion ma avômalô hatôm 144,000 imin havin yani. Ma anên athên lôk Lambô anên athên bôk eto yôv hêk thêlônin luvônin. ² *Ma yahanan thêlônin kaêk halêm anên len hatôm nambô dinin ma hatôm kakalu bên hêv yak. Kaêk êñ ma hatôm avômalô êv yen gita. ³ *Thêlô êv yen lukmuk te hêk Anyô Bên anên loj hayabin avômalô lôk hêk nôm lôkmala ayova lôk avaka takatu malenin. Anyôla min hatôm eyala yen êñ ami, ma avômalô 144,000 takatu ba bôk Anyô Bên hêv vuli i yôv hêk pik iyom intu eyala. ⁴ Thêlô ma nê takatu ba miñ bôk eyov avi ami ek malê nena thêlô itip majan. Thêlô esopa Boksipsip Nakadun haven loj nômbên atu ba yani hi. Wapômbên hêv thêlô vuli hêk avômalô pik malêvôn ma thêlô ibitak hatôm da môn ek Wapômbên lôk Boksipsip Nakadun. ⁵ Abôyan te miñ hale thêlô venjibôlêk ami lôk kambom mi hêk Wapômbên ma.

Anela lokwanlô inin abô

⁶ Ma yahayê anela yan hayovak haven lenlêvôn. Yani havalon Abô Mavi atu ba hamô hatôm wak nômbên intu sapên ek enan êndên avômalô anên pik lomaloma lôk ôdôn lomaloma ma abô lomaloma lôk lenvinkupik lomaloma sapên. ⁷ Ma yani halam kaêk nena, “Nôkô Wapômbên ma nênem athên lôkmangin êndên yani ek malê nena waklavôn nindum abô lêk hayô. Nênem yen êndên yani atu ba hapesan pik lo len ma ngwêk lo nan sapên.”

⁸ *Yôv ma anela te ju hayô ma hanañ, “Hêv yak, hêv yak. Malak lôk athên bên Babilon hêv yak. Yani bôk hadum ba avômalô pik lôkthô inum anên wain lôklokwan ba elo molo ba idum sek lomaloma.”

⁹ *Ma anela te lô haven thai yam hayô ma halam lôklala aêntêk, “Anyô late hêv

* **13:10:** Jer 15:2; 43:11; ALK 14:12 * **13:13:** 1Kin 18:24-39; Mat 24:24; ALK 19:20 * **13:16:** ALK 14:9-11; 16:2; 20:4 * **14:2:** ALK 1:15; 19:6 * **14:3:** Ais 42:10; ALK 5:9; 7:4 * **14:8:** Ais 21:9; Jer 51:7-8; ALK 17:2; 18:2,3 * **14:9:** ALK 13:12-17

yej hathak alim bomañ atu lôk anêj dahô atu ba epesañ ma hawa anêj lêlêyañ hêk uvôv mena bañ, ¹⁰ *êj ma tem yani inum Wapômbêj anêj lamaniñ êtôm waiñ. Waiñ êj ma daluk ba maniñ bomañ. Ôpatu ba hanum ma tem enja vovañ bêj ênjêk añela lôk Boksipsip Nakaduñ maleñiñ ba atum valu solpa tem esañ yani. ¹¹ *Ma atum atu ba hêv vovañ hadêj thêlô anêj yova tem esak ba ni wak nômbêj intu sapêj. Thêlô takatu ba êv yej hadêj alim bomañ lôk anêj dahô atu ba epesañ ba ewa anêj athêj anêj lêlêyañ tem miñ neja lovak dokte ami.” ¹² *Aêj ba avômalô mathen takatu ba esopa Wapômbêj anêj abô balabuñ lôk êvhaviñ Yisu ma nebalon inij êvhaviñ loj ba nimiñ lôklokwañ.

¹³ Ma yahalañô abô te anêj leñ hanañ, “Oto aêntêk, ‘Lêk ba hi ma ñê takatu ba esopa Yisu ba ema tem nêmo mavi.’” Ma Lovak Mathen hik abô êj loj haviñ nena, “Avanôj, thêlôniñ kobom mavi tem ni imbiñ thêlô ba intu tem neja lovak esak inij ku malaiñ.”

Ewa pik anêj nôm anôj

¹⁴ *Yahamô ma yahayê anyô te hayô hamô buliv thapuk. Yani hatôm anyô te nakaduñ. Yani hakôk kulun gol ma havalon biñ kamuñ te ba ma kambom. ¹⁵ Ma añela yañ hale yañ anêj unyak mathen atu ma halam kaêk hadêj ôpatu ba hamô buliv ba hanañ, “Onja anêm biñ kamuñ ba onde nôm esak ek malê nena waklavôj neja nôm anêj anôj lêk hayô.” ¹⁶ Êj ma ôpatu ba hamô buliv havalu anêj biñ halôk pik ba hadabêj pik anêj nôm anôj lôkthô ba hasup hathak donjom ba hawa.

¹⁷ Ma añela yañ hale unyak mathen atu ba hamô malak leñ ba hawa biñ kamuñ ba ma kambom hatôm anyô hamôj hawa. ¹⁸ *Ma añela yañ atu ba hayabiñ atum êbôk da hale yañ ba halam kaêk bêj hadêj añela havalon biñ lôk ma atu nena, “Onja anêm biñ ba odabêj yak waiñ anêj manğayak takatu ba hamô pik ek malê nena anêj

anôj bôk hayôk yôv ba usup esak donjom.” ¹⁹ Êj ma yani havalu anêj biñ hayô pik ma hasup yak waiñ anôj hathak donjom ba hatak halôk loj evak waiñ anôj pesa ek neja anêj thôk. Loj êj ma Wapômbêj anêj loj lamaniñ. ²⁰ *Hamô malak bêj viyaiñ ma evak yak waiñ anôj pesa hamô loj evak pesa ba halom ba hale abyañ. Ma avômalô inij thalalen hanğasô halôk pik ba hasun aleba hayô bokhos abôlêk ma anêj bêj ma hatôm 300 kilomita.

15

Malaiñ anêj dañ

¹ Ma yahayê nômbithi bêj yañ hêk leñ ba yahason kambom. Nôm êj ma aêntêk: añela bahenvi ba lahavuju evalon nôm malaiñ anêj dañ bahenvi ba lahavuju ek malê nena Wapômbêj anêj lamaniñ lêk anêj dañ. ² Ma yahayê nômlate hatôm ñgwêk ba thêthê mavi hatôm liyali ba eyelan haviñ atum. Ma ñê takatu ba leñiñvidon ba miñ etak inij êvhaviñ ami ba intu êmô alim bomañ lôk anêj dahô atu ba epesañ lôk anêj athêj anêj lêlêyañ lu, thêlô imiñ ñgwêk dañ ba ewa yeñ gita atu ba Wapômbêj hêv hadêj thêlô. ³ *Ma êv Wapômbêj anêj anyô ku Mose lôk Boksipsip Nakaduñ inij yeñ ba êv nena, “Anyô Bêj Wapômbêj Lôklokwañ Lôkthô anêj Ôdôj, hudum ku bêj ba intu yêlô ason kambom.

Anêm kobom ma thêthôj ma avanôj. O ma kiñ atu ba hoyabiñ nômkama sapêj hadêj môj anôj ba hi hayô wak nômbêj intu sapêj.

⁴ *O iyom ma mathen, aêj ba avômalô lôkthô nêmbô anêm athêj ba nêkô ek o. Avômalô sapêj êyê anêm ku ma thêthôj ba intu thêlô tem nêlêm ek nêlêm yeñ êndêj o.”

⁵ *Vêm ma yahayê hathak lojbô ma malak yeñ anêj loj mathen anôj anêj leñ hakyav. Wapômbêj anêj abô balabuñ atu

* **14:10:** Stt 19:24; Sng 75:8; Ais 51:17,22; Jer 25:15-16; Ese 38:22; ALK 16:19; 20:10 * **14:11:** Ais 34:10 * **14:12:** ALK 13:10 * **14:14:** Dan 7:13 * **14:18:** Jol 3:13 * **14:20:** Ais 63:3; ALK 19:15 * **15:3:** Kis 15:1; Sng 111:2; 139:14; 145:17 * **15:4:** Sng 86:9; Jer 10:6-7 * **15:5:** Kis 38:21

ba hêv hadêj Mose hêk loj êj. ⁶ Ma aŋela bahenji ba lahavuju takatu ba ewa malain bahenji ba lahavuju takatu êlêm anêj unyak mathen kapô ba ele yaij. Thêlô iniŋ sôp ma thapuk ba mabun mavi ba habi kêdêkêdê ma evanjiŋ bokŋgôp gol hawê lawê iniŋ bôm kabum. ⁷ Ma nô m lômala ayova takatu te hêv kabum gol bahenji ba lahavuju hadêj aŋela bahenji ba lahavuju takatu. Kabum takêj ma Wapômbêj atu ba hamô lômala hatôm wak nômbêj intu sapêj anêj lamanij halôk ba hayô abôlêk siŋ. ⁸ *Ma Wapômbêj anêj lôkmanjiŋ lôk anêj lôklokwan anêj yova hava unyak mathen kapô siŋ ba anyô late miŋ hatôm imbitak êyô unyak mathen êj kapô ami endeba aŋela bahenji ba lahavuju takatu iniŋ malain bahenji ba lahavuju takatu ende êndôk am.

16

Aŋela enŋasô malain hatôm bahenji ba lahavuju halôk pik

¹ Ma yahalaŋô kaêk halêm anêj unyak mathen ba hanaŋ hadêj aŋela bahenji ba lahavuju takatu aêntêk, “Unu nonŋasô Wapômbêj anêj lamanij atu ba hamô kabum bahenji ba lahavuju êndôk pik.”

² *Aŋela môj hi ma haŋgasô anêj kabum halôk pik ba habitak palê bêj ba vovaŋ kambom ba hatêto avômalô takatu ba ewa alim bomaŋ anêj lêlêyaŋ lôk êv yeŋ hadêj anêj dahô atu ba epesaŋ.

³ *Ma aŋela te ju hi haŋgasô anêj kabum halôk ŋgwêk ba habitak hatôm anyô ŋama iniŋ thôk mandaliŋ. Ma nômkama takatu ba êmô ŋgwêk lôkthô ema.

⁴ Ma aŋela te lô haŋgasô anêj kabum halôk ŋaŋ bêjbêj lôk ŋaŋ yaônena sapêj ba lôkthô ibitak thalalenj. ⁵ Ma yahalaŋô aŋela atu ba hayabiŋ ŋaŋ sapêj hanaŋ, “O Anyô Mathen, lêk hômô ba bôk hômô. O ma anyô thêthônj ba intu anêm hudum abô ma thêthônj.

⁶ Thêlô bôk enŋasô avômalô mathenj lôk plopet iniŋ thalalenj,

ba intu hôêv thalalenj ek thêlô ninum êtôm iniŋ kambom anêj viyaŋ.”

⁷ *Ma yahalaŋô abô te halêm anêj loj êbôk da ba hanaŋ nena, “Intu êj, O Anyô Bêj Wapômbêj Lôklokwan Lôkthô anêj Ôdôn, ba holaŋô abô ba hôêv vovaŋ viyaŋ, êj ma thêthônj anônj.”

⁸ Ma aŋela te ayova haŋgasô anêj kabum halôk wak ma Wapômbêj hatak wak ek imbi lôklokwan ba êmbôk avômalô êtôm atum hathaŋ i. ⁹ *Êj ma wak hathaŋ avômalô ba êyôk bubulik ba esokwanj Wapômbêj ek malê nena yani ma malain nômbêj êj anêj ôdôn. Ma donjom thêlô miŋ ele kapôlônij liliŋ ba êv athêj lôkmanjiŋ hadêj yani ami.

¹⁰ *Ma aŋela te bahenji haŋgasô anêj kabum halôk alim bomaŋ anêj loj hayabiŋ avômalô ba momaŋiniŋ bêj hayô anêj loj lôkliŋyak. Êj ma avômalô ethaŋ dahalaŋij ek malê nena vovaŋ kambom. ¹¹ Ma thêlô esokwanj Wapômbêj leŋ hathak vovaŋ lo palê, ma donjom miŋ ele kapôlônij liliŋ ba esopa Wapômbêj ami.

¹² *Ma aŋela te bahenji ba lahavute haŋgasô anêj kabum halôk ŋaŋ bêj Yupletis ba ŋaŋ êj hamoma ek epesaŋ loŋondê ek kiŋ takatu ba tem nêlêm anêj loj wak hathak. ¹³ Êj ma yahayê ŋgôk lelaik lokwanj lô hatôm kôkwêk êlêm ele Wa bomaŋ bêj atu abôlêk lôk alim bomaŋ atu abôlêk ma plopet abôyaŋ atu abôlêk. ¹⁴ *Thêlô ma ŋgôk ba idum lavônij lomalama. Thêlô i ek nisup kiŋ sapêj esak donjom ek nijik vovak. Vovak êj tem imbitak êndêj Wapômbêj Lôklokwan Anôn anêj waklavônj bêj.

¹⁵ * “Odaŋô! Tem yasôk kethenj êtôm anyô vani. Ôpatu ba hêv lêlê ba anêj sôp hamô haviŋ yani ma tem êmô mavi ek malê nena tem yani miŋ embenj kôlôlônj ba mama ami.”

¹⁶ *Êj ma ŋgôk lô atu isup kiŋ sapêj ethak donjom halôk loj te atu ba elam hathak abô Hiblu nena Amagedonj.

* **15:8:** 1Kij 8:10-11; 2Sto 5:13-14; Ais 6:4 * **16:2:** Kis 9:10; ALK 13:12-17 * **16:3:** Kis 7:17-21 * **16:7:** Sng 19:9; ALK 15:3 * **16:9:** ALK 9:20-21 * **16:10:** Kis 10:22; Ais 8:21-22 * **16:12:** Ais 11:15 * **16:14:** ALK 19:19 * **16:15:** Mat 24:43-44; ALK 3:3 * **16:16:** Sek 12:11

17 Ma aŋela te bahenŋvi ba lahavuju hanŋasô anêŋ kabum halôk lenŋlêvônŋ ba kaêk bêŋ te halêm hale unyak mathenŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô nena, “Lêk yôv!”
 18 *Êŋ ma damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala hayô hamô ba hayô hamô. Ma duviaŋ bêŋ te hayô ba miŋ bôk aêŋ habitak pik ami ek malê nena duviaŋ êŋ ma hayôkwiŋ lôklokwaŋ kambom anônŋ. 19 *Ma malak bêŋ Babilon hapup hi ôdônŋ lô ma avômalô lodônŋlodônŋ iniŋ malak bêŋbêŋ êv yak. Wapômbêŋ lahabi malak bêŋ Babilon anêŋ sek ba intu hêv waiŋ laŋaŋa kambom hadêŋ yani. 20 *Ma ŋgavithôm lôk dumlolê sapêŋ i ba mi. 21 *Ma ôthôm valokwaŋ hatôm ais halôk anêŋ lenŋ ba hik avômalô. Ôthôm ais êŋ anêŋ malaiŋ ma hatôm 50 kilo. Ba intu avômalô esokwaŋ Wapômbêŋ hathak nôŋ malaiŋ êŋ ek malê nena nôŋ êŋ ma malaiŋ bomaŋ.

17

Avi lôk athêŋ hathak sek waliliŋ hawa vuli kambom

1 *Ma aŋela bahenŋvi ba lahavuju takatu ba ewa kabum malaiŋ bahenŋvi ba lahavuju te halêm hadêŋ ya ma hanaŋ, “Ôlêm, tem yanŋik avi lôk athêŋ hathak sek waliliŋ anêŋ vovaŋ atu ba tem enja anêŋ vuli thô êndêŋ o. Yani hayô hamô ŋaŋ bêŋ anônŋ vôv.
 2 *Kiŋ pik ethak idum sek haviŋ yani ma avômalô pik inum anêŋ yak waiŋ sek haviŋ ba ibitak molo.”

3 *Vêm ma Lovak Mathenŋ hakôk ya liŋ ba aŋela êŋ hawa ya ba hi loŋ thiliv. Ma yahayê avi te hayô hamô alim bomaŋ thalalenŋ te. Abôma lomaloma hathak Wapômbêŋ hatêto alim êŋ liŋkupik sapêŋ ma anêŋ wakadôk ma bahenŋvi ba lahavuju ma yakik laumiŋ. 4 *Ma avi êŋ hapuk sôp bôsôk lôk thalalenŋ hatôm nê valu bêŋ ma evanŋiŋ nôŋ kêdêkêdê epesaŋ hathak gol lôk valu kêkêlô lôk kômkom. Yani havalonŋ tase gol ma nôŋ ôvathek lomaloma lôk anêŋ

sek waliliŋ anêŋ lôŋgôlônŋ halôk ba hayô siŋ.
 5 Athêŋ loŋ kapô te ma eto hêk uvôv nena, “Malak lôk athêŋ bêŋ Babilon, avi sek waliliŋ iniŋ talêbô, ma kobom ôvathek pik sapêŋ iniŋ talêbô.”

6 *Ma yahayê avi êŋ hanum nê mathenŋ lôk nê takatu ba enaŋ abô avanônŋ hathak Yisu iniŋ thalalenŋ ba intu halo molo hatôm hanum waiŋ bêŋ anônŋ.

Yahayê yani ba yahasonŋ kambom. 7 *Êŋ ma aŋela hanaŋ hadêŋ ya aêntêk, “Aisê ka hosonŋ kambom? Tem yanaŋ avi êŋ lôk alim bomaŋ lôk wakadôk bahenŋvi ba lahavuju lôk yakik laumiŋ takatu ba hawa yani anêŋ ôdônŋ bêŋ êndêŋ o. 8 *Alim bomaŋ atu ba hâyê ma bôk hamô ma lêk miŋ hamô ami ma tem etak Viv atu ba ni ek nimbuliŋ yani. Avômalô pik takatu ba iniŋ athêŋ miŋ hamô kapyâ lôkmala hadêŋ sêbôk atu ba Wapômbêŋ miŋ hapesaŋ pik ami denaŋ, thêlô tem nêgê alim bomaŋ êŋ ba nesonŋ kambom ek malê nena yani bôk hama yôv.

9 “Nê lôk kauk ma tem neyala nôŋ êŋ anêŋ ôdônŋ ma aêntêk: Wakadôk bahenŋvi ba lahavuju êŋ ma hatôm dum bahenŋvi ba lahavuju atu ba avi êŋ hayô hamô loŋ. 10 Ma anêŋ ôdônŋ yaŋ nena kiŋ bahenŋvi ba lahavuju, ba bahenŋvi bôk êv yak yôv, ma te êntêk hamô, ma te ma miŋ habitak ami denaŋ. Yani habitak ma tem êmô bidonŋna iyom. 11 Ma alim bomaŋ atu ba bôk hamô ma lêk mi, yanida hatôm kiŋ te bahenŋvi ba lahavulô. Yani habitak anêŋ kiŋ bahenŋvi ba lahavuju takatu iniŋ. Ba tem ni ek nimbuliŋ yani.

12 * “Yakik laumiŋ takatu ba hâyê ma kiŋ laumiŋ. Thêlô miŋ bôk ewa iniŋ athêŋ ami denaŋ, ma donŋtom thêlô tem neja athêŋ êtôm kiŋ imbiŋ alim bomaŋ êtôm wak te iyom. 13 Thêlô tem iniŋ auk donŋtom ma nênem iniŋ lôklokwaŋ lôk iniŋ athêŋ êndêŋ alim bomaŋ. 14 Thêlô tem nijik vovak êndêŋ Boksipsip Nakaduŋ, ma Boksipsip Nakaduŋ tem êmô thêlô lu ek malê nena yani ma nê bêŋbêŋ iniŋ Anyô Bêŋ ma kiŋ

* 16:18: ALK 4:5; 8:5 * 16:19: ALK 14:10 * 16:20: ALK 6:14 * 16:21: Kis 9:23-24; ALK 11:19 * 17:1: Jer 51:12-13 * 17:2: Ais 23:17; Jer 51:7; ALK 14:8 * 17:3: ALK 13:1 * 17:4: Jer 51:7; ALK 18:16 * 17:6: ALK 18:24; 19:2 * 17:7: ALK 13:1 * 17:8: Dan 12:1; ALK 11:7; 13:7 * 17:12: Dan 7:7,24

iniñ Kinj. Ma nê takatu ba bôk halam lôk hatak i yôv ba êvHAVINJ yani dedaun tem nêMÔ imbiñ yani.”

15 Ma aņela atu hanaņ hadêñ ya aêntêk, “Naņ atu ba hâyê ma avi sek waliliñ hayô hamô ma hatôm avômalô lodôñlodôñ lôk avômalô lubuñlubuñ lôk pik sapêñ lôk abô sapêñ. 16*Yakik laumiñ lôk alim bomaņ atu ba hâyê, thêlô tem leñiññaņa esak avi sek atu ma tem nimbuliñ yani ba imiñ kôlôlôñ. Thêlô tem nejaņ anêñ vathiap ma nêmbôk yani esak atum. 17 Nôm êñ habitak ek malê nena Wapômbêñ da hatak anêñ auk êñ halôk thêlô kapôlôñiñ ek thêlô iniñ auk donjom ba nênem iniñ loj lôkliñyak êndêñ alim bomaņ ek nindum anêñ ku atu ba yani lahaviñ endeba Wapômbêñ anêñ abô sapêñ injik anôñ am. 18 Ma avi atu ba hâyê ma malak lôk athêñ bêñ atu ba hayabiñ kinj pik lôkthô.”

18

Babilon hêv yak

1 Yôv ma yahayê aņela yañ halôk ba halêm anêñ malak leñ ba anêñ lôklokwañ bêñ anôñ ma anêñ deda habi hayôhêk pik lôkthô.

2*Ma yani halam kaêk lôklala ba hanaņ, “Hêv yak, hêv yak, malak lôk athêñ bêñ Babilon hêv yak.

Loj êñ lêk ñgathiniñ ba avômalô lêk mi ba ñgôk lelaik lôk menak kambom lomalomama iyom êmô loj êñ.

3 Ek malê nena Babilon ma hatôm avi sek te ba avômalô pik lôkthô inum anêñ waiñ lôklokwañ ba elo molo ba idum sek lomalomama.

Ma kinj pik lôkthô ethak idum sek haviñ yani.

Avi êñ hathak hêv iniñ nômkama mavi bêñ anôñ vuli wak nômbêñ intu sapêñ ba intu pik iniñ nê eyabiñ nômkama ibitak nê lôk athêñ bêñ hathak valuselen.”

4*Ma yahalañô kaêk yañ halêm anêñ leñ ba hanaņ,

* 17:16: ALK 18:8 * 18:2: Ais 13:21; 34:11-14; Jer 50:39; ALK 14:8 * 18:4: Ais 48:20; Jer 50:8; 51:6,45; 2Ko 6:17

* 18:5: Stt 18:20-21; Jer 51:9 * 18:6: Sng 137:8; Jer 50:15,29; 2Te 1:6 * 18:7: Ais 47:7-9 * 18:8: ALK 17:16

* 18:9: Ese 26:17; 27:30-35 * 18:11: Ese 27:36 * 18:12: Ese 27:12-13,22

“Yenaņ avômalô, notak loj intu ma nôlêm yaiñ

ek miñ nosopa anêñ kobom kambom lôk noja anêñ malaiñ ami.

5*Ek malê nena anêñ sek lêk hatôm dum-lolê daim te ba hi leñ ba Wapômbêñ miñ lapaliñ anêñ kambom êñ ami.

6*Nônêm malaiñ êndêñ yani êtôm atu ba bôk hêv hadêñ avômalô vi, lôk nokapo vi êyômô loj imbiñ. Ma waiñ lôklokwañ atu ba bôk hanğasô ek avômalô inum, ma nokapo vi êyômô loj imbiñ ek inum.

7*Yani bôk habam i ba hamô lôk lamavi hathak anêñ nômkama bêñ anôñ, êñ ma nônêm vovañ lôk malaiñ êtôm sêbôk atu ba yani habam i.

Hatôm intu hanaņ halôk yanida kapô nena, ‘Ya kwin ba yahamô loj neyabiñ avômalô. Ya miñ avi tôp ami ma miñ hatôm yandañ asêñ malêñ êtôm avi tôp ami ma mi.’

8*Aêñ ba malaiñ bêñ lomalomama tem êpôm yani kethen oyañ.

Anyô Bêñ Wapômbêñ atu ba hadum abô ek yani ma lôklokwañ. Ba intu ñama lôk asêñ ma bôm bêñ tem êpôm yani ma atum tem esañ yani ba kabukla.”

9* “Ma kinj pik takatu ba bôk idum sek haviñ yani lôk êyô êmô anêñ nômkama bêñ anôñ loj tem nêgê anêñ atum yova ba nedañ asêñ malêñ esak yani. 10 Thêlô êkô hathak yani anêñ vovañ ba imiñ daim ba elañ,

“ ‘Ai, ai, malak lôk athêñ bêñ Babilon, o ma malak lôklokwañ.

Ma kethen oyañ ma anêm sek anêñ vovañ lêk hapôm o.’

11* “Ma pik anêñ nê eyabiñ nômkama nênem vuli elañ asêñ malêñ bêñ hathak yani ek malê nena anyô late miñ hêv vuli thêlôniñ nômkama hathak loj bô ami.

12*Thêlôniñ nômkama ma gol lo seleva ma valu vuli bêñ lôk gwasuñ ñgwêk ma

sôp kékêlô lôk sôp bôsôk ma sôp thalalen lôk sôp mavi anôŋ havinŋ lôk alokwanŋ ôv mavi lomaloma lôk nômkama lomaloma epesanŋ hathak bok elepanŋ yakik lo alokwanŋ valuseleŋ bêŋ lôk aenŋ ma aenŋ mayav lôk valu kédêkêdê bêŋbêŋ atu ba ethak elav unyak mavi hathak ¹³ lôk kamunŋ vasiŋ mavi ma nôm ôv mavi ma nôm êbôk ba ôv mavi lôk nôm ôv mavi epesanŋ hathak alokwanŋ thôk lôk yak waiŋ lôk nôm lêŋlêŋ lo plawa êbôk polom lôk wit eyaŋ ma bokmanŋkao ma boksipsip ma bokhos lôk iniŋ yeŋ pik takatu ba êvôv lôk nê takatu ba êdô hamô ek nênem i vuli, thêlô ma nê lôk dahôlôŋiŋ.

¹⁴ “Ma nê eyabiŋ nômkama nênem vuli takêŋ tem nenaŋ nena, ‘Babilon, nôm takatu ba lemhaviŋ lêk êv i vê hêk o. Anêm nômkama mavi mavi lôk nômkama kékêlô lôkthô lêk mi ba miŋ hatôm ôpôm i esak loŋbô ami.’

¹⁵ * “Ma nê takatu ba ewa valu bêŋ hathak nômkama takatu ba Babilon êv vuli ma tem nêkô ek anêŋ vovaŋ ba nimiŋ daim

¹⁶ * ma nedaŋ asêŋ malêŋ nena,

“ ‘Ai, ai, malak lôk athêŋ bêŋ,
bôk ik kwêv kékêlô mavi, bôsôk lo thalalenŋ,
ma ik lêlêyaŋ gol lôk valu mavi ma kômkom hathak o,

¹⁷ * ma donŋtom nômkama kékêlô bêŋ êŋ lêk mi kethêŋ oyaŋ!’

“Ma nê bêŋ yeŋ ngwêk sapêŋ lôk nê ethak yeŋ lôk nê idum ku hamô yeŋ lôk nê sapêŋ atu ba idum ku valuseleŋ hamô ngwêk tem nimiŋ daim. ¹⁸ * Ma nêgê anêŋ atum yova ba nedaŋ nena, ‘Malak alê yaŋ hatôm Babilon? Ma mi.’ ¹⁹ Thêlô ibi pik anêŋ vonŋovaŋ hayô hamô leŋŋkadôk ba elanŋ asêŋ malêŋ nena,

“ ‘Ai, ai malak lôk athêŋ bêŋ. Yêlô atu ba awa yeŋ ngwêk bôk avôv valu bêŋ hêk yani hathak anêŋ nômkama.
Ai, kethêŋ oyaŋ ma lêk ngathiniŋ.’

²⁰ * Nê leŋ, lemimmavi esak malaiŋ atu ba hapôm yani!

Avômalô mathenŋ lôk aposel ma plopet, lemimmavi anôŋ.

Yani bôk habuliŋ môlô ba intu

Wapômbêŋ hêv vovaŋ êŋ viyaŋ hadêŋ yani.”

²¹ * Ma aŋela lôklokwanŋ te hêv valu lôŋgôlôŋ bomaŋ te liŋ ba habi halôk ngwêk ba hanaŋ,

“Malak lôk athêŋ bêŋ Babilon,
tem nimbi o lôk leŋŋmaniŋ aêŋ iyom
ba miŋ hatôm nêpôm o esak loŋbô ami.

²² * Yeŋ beleŋ lôk yeŋ gita lo abiŋ ma lavuak tem miŋ hatôm nedaŋ esak loŋbô êmô o ami.

Lôk nê takatu ba epesanŋ nômkama hatôm nêôm esak loŋbô ami.

Ma valu êpôpêk nôm ma tem miŋ pôk esak loŋbô ami.

²³ * Atum lam te tem miŋ esaŋ deda esak loŋbô ami.

Anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami.

Anêm nê ewa nômkama ek êv vuli bôk ewa athêŋ bêŋ hêk avômalô pik maleniŋ.

Oda hosau avômalô pik sapêŋ hathak anêm aloyak.

²⁴ * Plopet lôk avômalô mathenŋ ma avômalô pik nômbêŋ atu ba bôk ik vônô,
êŋ ma oda honŋasô iniŋ thalalenŋ. Ba intu malaiŋ êŋ hapôm o.”

19

Avômalô leŋ êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

¹ Yôv ma yahalaŋô kaêk te hatôm avômalô bêŋ anôŋ vonŋovaŋ anêŋ leŋ ba enaŋ,

“Aleluya!

Alalôaniŋ Wapômbêŋ iyom hatôm nê avômalô bulubiŋ,
ma yani ma lôklokwanŋ lôk athêŋ lôkmanŋiŋ anêŋ alaŋ.

² * Ek malê nena yani halaŋô abô ba anêŋ abô ma avanôŋ ma thêthôŋ.

Yani hêv vovaŋ hadêŋ avi sek waliliŋ atu ba hasau avômalô pik ek nindum kambom lomaloma,
ma hik anêŋ nê ku leŋkadôk liŋ.”

* **18:15:** Ese 27:31,36 * **18:16:** ALK 17:4 * **18:17:** Ais 23:14; Ese 27:27-29 * **18:18:** Ese 27:32 * **18:20:** Lo 32:43; Ais 44:23; Jer 51:48 * **18:21:** Jer 51:63-64; Ese 26:21 * **18:22:** Ais 24:8; Ese 26:13 * **18:23:** Jer 7:34; 16:9; 25:10 * **18:24:** Jer 51:49; ALK 17:6 * **19:2:** Lo 32:43; ALK 6:10

³ Hathak lojbô ma thêlô enaḡ,
 “Aleluya!
 Anêḡ atum yova hathak ba hi wak nômbêḡ
 intu sapêḡ.”

⁴ Ma avaka 24 takatu lôk nôḡm lôkmala
 ayova atu êv yak halôk biḡ ma êv yeḡ hadêḡ
 Wapômbêḡ atu ba hamô anêḡ loḡ hayabiḡ
 avômalô. Ba enaḡ,
 “Avanôḡ. Aleluya!”

⁵ Ma abô halêm anêḡ loḡ hayabiḡ
 avômalô ba hanaḡ,
 “Môlô atu ba Wapômbêḡ anêḡ ḡê ku
 lôk ḡê takatu ba ôkô ek yani,
 ma ḡê athêḡ yaô lôk athêḡ bêḡ,
 môlô lôkthô nômbô alalôaniḡ Wapômbêḡ.”

⁶ *Ma yahalaḡô voḡvoḡ bêḡ hatôm
 avômalô lubuḡlubuḡ hatôm ḡaḡ bêḡ halaḡ
 ba pôk ma hatôm kakalu lôklokwaḡ hik
 hamiḡ ba halam,
 “Aleluya,

lêk alalôaniḡ Anyô Bêḡ Wapômbêḡ
 Lôklokwaḡ hayabiḡ nôḡmkama lôkthô!

⁷ *Boksipsip Nakaduḡ anêḡ waklavôḡ enja
 avi lêk halêm
 ba yanavi lêk hapôpêk i yôv.

Ba intu alalô nambô i ba leḡḡmavi ma
 nanêm athêḡ lôkmaḡḡiḡ êḡdêḡ yani.

⁸ Sôp kêkêlô thapuk mabuḡ mavi bôk êv yôv
 hadêḡ avi êḡ ek ipuk.”

Sôp kêkêlô thapuk anêḡ ôdôḡ nena avômalô
 mathêḡ iniḡ ku mavi.

⁹ *Ma aḡela hanaḡ hadêḡ ya nena, “Oto
 aêḡtêk: ḡê takatu ba bôk elam i yôv ek nêyô
 nejaḡ Boksipsip Nakaduḡ anêḡ waklavôḡ
 enja avi anêḡ nôḡm nêḡmô lôk leḡḡmavi.”
 Vêm ma hanaḡ hadêḡ ya nena, “Êḡtêk ma
 Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ.”

¹⁰ *Ma yahêv yak hêk yani valuvi ek
 yanêm yeḡ êḡdêḡ yani. Ma doḡtom yani
 hanaḡ hadêḡ ya, “Dô! Ya anyô ku hatôm
 o lôk môlôviyaḡ takatu ba ovaloḡ abô atu
 ba Yisu hanaḡ bêḡ. Wapômbêḡ hathak
 hêv abô hadêḡ plopet ek nenaḡ abô
 avanôḡ esak Yisu. Ba intu nêḡm yeḡ êḡdêḡ
 Wapômbêḡ iyom.”

Anyô hayô hamô bokhos thapuk

* **19:6:** ALK 14:2 * **19:7:** Ais 61:10; ALK 21:2 * **19:9:** Mat 22:2 * **19:10:** Ap 10:25-26; ALK 22:8-9 * **19:11:**
 Sng 96:13; Ais 11:4; ALK 1:5; 6:2 * **19:12:** Dan 10:6; ALK 1:14; 2:17 * **19:13:** Ais 63:1-3; Jon 1:1,14 * **19:15:**
 Sng 2:9; ALK 1:16; 14:20 * **19:16:** ALK 17:14 * **19:17:** Ese 39:17-20 * **19:20:** ALK 13:12-17; 20:10

¹¹ *Ma yahayê leḡ hakyav ba bokhos tha-
 puk te hamiḡ. Ma ôpatu ba hayô hamô
 ba elam nena “Anyô Hasopa Anêḡ Abô”
 ma “Anyô Abô Avanôḡ”. Yani hathak
 hadum abô ba hik vovak thêthôḡ iyom.

¹² *Yani madaluk hatôm atum dahalaḡ,
 ma anêḡ wakadôk ma kiḡ iniḡ kuluḡ bêḡ
 anôḡ hamô. Athêḡ te eto hêk yani ba
 anyô te miḡ hayala ami, ma yanida iyom
 hayala. ¹³ *Yani hik kwêv daim te atu
 ba esoḡ halôk thalaleḡ. Yani anêḡ athêḡ
 nena, “Wapômbêḡ Anêḡ Abô”. ¹⁴ Ma ḡê
 vovak anêḡ leḡ ipuk sôp thapuk mabuḡ
 mavi kêkêlô ba ethak bokhos thapuk ba
 esopa yani evenḡ yam. ¹⁵ *Ma biḡ vovak
 ma te hale yani abôlêk ek injik vovak êḡdêḡ
 avômalô pik. Yani tem eyabiḡ thêlô esak
 anêḡ lôklokwaḡ lôk anêḡ kôm aeḡ. Yani tem
 embak avômalô êḡtôm evak waiḡ anôḡ pesa
 ek malê nena Wapômbêḡ Lôklokwaḡ laḡaḡa
 kambom. ¹⁶ *Ma anêḡ kwêv daim anêḡ
 vavuḡ ma eto athêḡ hayôhêk aêḡtêk, “Kiḡ
 iniḡ Kiḡ ma ḡê bêḡbêḡ iniḡ Anyô Bêḡ.”

¹⁷ *Ma yahayê aḡela te hamiḡ wak ba
 halam kaêk lôklala ba hanaḡ hadêḡ menak
 nômbêḡ atu ba eyovak evenḡ leḡlêvôḡ nena,
 “Wapômbêḡ hapôpêk nômbêḡ ba nôlêm
 nosak doḡtom ¹⁸ ek oḡgwaḡ kiḡ lôk ḡê vo-
 vak laik ma ḡê lôklokwaḡ lo bokhos lôk ḡê
 takatu ba êyômô lôk avômalô lôkthô iniḡ
 vathiap. Ma oḡgwaḡ ḡê takatu ba êḡmô
 alaḡsi vibibiḡ lôk ḡê takatu ba alaḡsi mi ma
 ḡê bêḡbêḡ lôk ḡê yaôḡnena iniḡ vathiap.”

¹⁹ Ma yahayê alim bomaḡ atu lôk pik
 iniḡ kiḡ lôk iniḡ ḡê vovak ethak doḡtom
 ek nijik vovak êḡdêḡ bokhos anêḡ alaḡ
 lôk anêḡ ḡê vovak. ²⁰ *Ma evaloḡ alim
 bomaḡ lôk plopet abôyaḡ. Plopet abôyaḡ
 bôk hadum lavôḡḡiḡ hathak alim bomaḡ
 anêḡ lahaviḡ ba hasau avômalô takatu ba
 ewa alim bomaḡ anêḡ lêlêyaḡ ba êv yeḡ
 hathak anêḡ dahô atu ba epesaḡ. Êḡ ma
 ibi plopet abôyaḡ lôk alim bomaḡ halôk
 atum kasukthôm atu ba hathaḡ hathak
 atum valu solpa. ²¹ Ma ik ḡê vovak vi

atu ba êmô denaṅ vônô hathak biṅ vovak
atu ba hale ôpatu ba hayô hamô bokhos
abôlêk. Ma menak sapêṅ eyaṅ iniṅ vathiap
ba leṅiṅviyak.

20

Sadaṅ hamô koladônṅ hatôm sondabêṅ 1,000

¹ *Ma yahayê aṅela te halôk anêṅ malak
leṅ ba halêm. Yani hawa Viv abôlêk atu
anêṅ vovaleṅ lôk havalonṅ yak seṅ bêṅ te
hêk yani baṅ. ²⁻³ *Ma havalonṅ Wa bomaṅ
bêṅ atu loṅ. Wa êṅ ma umya bôsêbôk atu
ba anêṅ athêṅ nena Sadaṅ, yani ma ṅgôk
iniṅ anyô bêṅ. Ba hakak va lo baṅ loṅ ba
habi halôk Viv atu ma hik abôlêk siṅ ma
hakak loṅ ba hamô hatôm sondabêṅ 1,000
ek miṅ yani esau avômalô pik esak loṅbô
ami endeba êtôm sondabêṅ 1,000 atu anêṅ
daṅ am. Vêm ma Wapômbêṅ tem nêm yani
ende yaiṅ ba êmô bidonṅna iyom.

⁴ *Ma yahayê ṅê bêṅbêṅ iniṅ loṅ eyabiṅ
avômalô lôk ṅê takatu ba êmô loṅ êṅ ba
Wapômbêṅ hêv lôklokwaṅ hadêṅ thêlô ek
nedanô abô. Ma yahayê avômalô dahôlônṅ
takatu bôk enaṅ abô hathak Yisu lôk evalonṅ
Wapômbêṅ anêṅ abô loṅ ba intu edabêṅ
leṅselo kisi. Thêlô miṅ êv yeṅ hathak alim
bomaṅ lôk anêṅ dahô atu ba epesaṅ lôk
miṅ ewa anêṅ lélêyaṅ hêk luvônṅ loṅ ba-
heṅiṅ ami. Ma thêlô iviyô ba ewa lôkmala
hathak loṅbô ba eyabiṅ pik haviṅ Kilisi
hatôm sondabêṅ 1,000. ⁵ Waklavônṅ êṅ ma
avômalô iviyô ba ewa lôkmala anêṅ mônṅ.
Ma ṅê ṅama vi ma tem miṅ nimbiyô ami
denaṅ endeba sondabêṅ 1,000 atu anêṅ
daṅ am. ⁶ *ṅê takatu ba iviyô ba ewa
lôkmala hamônṅ tem nêmô mavi lôk nêmô
mathêṅ. ṅama haveṅ yam miṅ hatôm im-
buliṅ thêlô dokte ami, milôk. Ma tem nim-
bitak Wapômbêṅ lo Kilisi iniṅ ṅê êbôk da
ba neyabiṅ pik imbiṅ Kilisi êtôm sondabêṅ
1,000.

Sadaṅ hêv yak

* **20:1:** ALK 9:1 * **20:2-3:** Stt 3:1; ALK 12:9 * **20:4:** Dan 7:9,22,27; 1Ko 6:2; ALK 13:17 * **20:6:** ALK 1:6
* **20:8:** Ese 38:2,9,15-16 * **20:9:** 2Kinj 1:10 * **20:10:** Sng 11:6; ALK 19:20; 21:8 * **20:12:** Dan 7:9-10; Mat
25:31-46; Ap 17:31; 2Ko 5:10; ALK 13:8 * **20:13:** Lom 2:6; 1Pi 1:17; ALK 2:23; 22:12 * **21:1:** Ais 65:17; 2Pi 3:13
* **21:2:** Ais 52:1; 61:10; Hib 11:16; 12:22; ALK 3:12

⁷ Sondabêṅ 1,000 anêṅ daṅ, ma tem ne-
date koladônṅ abôlêk vê ek Sadaṅ ende
yaiṅ. ⁸ *Ma yani tem ni pik sapêṅ ek esau
avômalô lodônṅlodônṅ ek isup i esak donṅtom
ek nijik vovak. Thêlô hatôm thathe ṅgwêk
ba thêlônṅniṅ athêṅ nena Gok lo Magok.

⁹ *Ma Sadaṅ lôk anêṅ ṅê vovak i pik
sapêṅ ba ekalabu avômalô mathêṅ hêk
malak atu ba Wapômbêṅ lahaviṅ siṅ. Ma
donṅtom atum halôk anêṅ leṅ ba hathaṅ i
thô. ¹⁰ *Êṅ ma ibi Sadaṅ atu ba bôk hasau
avômalô halôk kasukthôm atu ba hathaṅ
hathak atum valu solpa. Loṅ êṅ bôk ibi
alim bomaṅ lôk plopet abôyaṅ halôk yôv.
Thêlô tem neja vovaṅ êtôm wak lo bôlôvônṅ
nômbêṅ intu sapêṅ.

Anyô Bêṅ hadum abô

¹¹ Ma yahayê Anyô Bêṅ hayô hamô anêṅ
balê kiṅ thapuk mavi atu ba hathak hamô
ek hayabiṅ avômalô pik sapêṅ. Ma pik
lo leṅ êsôv ek yani ba i. Ba iniṅ loṅ mi.
¹² *Ma yahayê ṅê ṅama sapêṅ, ṅê lôk athêṅ
bêṅ lôk ṅê athêṅ mi, imiṅ habobo Anyô
Bêṅ anêṅ loṅ hayabiṅ avômalô. Ma ekyav
kapyia doho vê. Ma ewa kapyia yaṅda ba
ekyav haviṅ ba kapyia êṅ ma kapyia lôkmala.
Ma Anyô Bêṅ hadum abô hathak ṅê ṅama
hathak iniṅ kobom takatu ba bôk eto hêk
kapyia doho atu lêk ekyav hamônṅ. ¹³ *Ma
ṅgwêk hêv ṅê ṅama takatu ba êmô yani
kapô ba i. Ma ṅama lôk ṅama iniṅ loṅ thai
êv ṅê ṅama takatu ba êmô thai kapô ba i.
Ma sapêṅ i ek Anyô Bêṅ indum abô esak
thêlônṅniṅ kobom takatu ba bôk idum. ¹⁴ Ma
Wapômbêṅ habi kobom ṅama lôk ṅama iniṅ
loṅ halôk atum atu ba hathaṅ hêk hatôm
kasukthôm. Atum kasukthôm êṅ ma ṅama
haveṅ yam. ¹⁵ Avômalô takatu ba miṅ êpôm
iniṅ athêṅ hêk kapyia lôkmala atu ami ma ibi
thêlô halôk atum kasukthôm êṅ.

21

Jelusalem lukmuk

¹ *Ma yahayê pik lo leṅ bô ele i liliṅ ma
pik lo leṅ lukmuk ibitak êk. Ma ṅgwêk

mi haviņ. ² *Ma yahayê unyak mathen Jelusalem lukmuk halêm anêj Wapômbên anêj leņ ba epesaņ yani hatôm avi hik nômkama mavi ek enja anyô. ³ *Ma yaha-laņô abô bêj halêm anêj Anyô Bêj anêj loj hayabiņ avômalô ba hanaņ nena, “Lêk Wapômbên hamô haviņ avômalô ba tem yani êmô imbiņ thêlô. Tem thêlô nim-bitak yani anêj avômalô ma Wapômbên da tem êmô imbiņ thêlô ba imbitak thêlôniņ Wapômbên. ⁴ *Yani tem esav thêlô maleņiņ thôk sapêj vê. Ba ŋama lo asêj malêj ma kapôlôņiņ malaiņ lôk vovaņ tem miņ êmô ami ma mi ek malê nena kobom bô takêj lêk hi ba mi.”

⁵ *Ma ôpatu ba hamô loj hayabiņ avômalô hanaņ nena, “Ondaņô! Yahapesaņ nômkama sapêj habitak lukmuk!” Êj ma yani hanaņ nena, “Abô êntêk ma abô avanôj ek avômalô nênemimbiņ ba intu oto êndôk kapya.”

⁶ *Ma yani hanaņ hadêj ya, “Lêk yôv! Ya anyô môj lôk haveņ yam haviņ. Môj anôj ma yahamô ma nômkama sapêj anêj daņ ma tem yamô aêj iyom. Avômalô lôkthô atu ba ethakmuniņ ma tem yanêm ŋaņ atu ba hêv lôkmala anêj onaņ ek ninum ma anêj vuli mi. ⁷ *Ôpatu ba lavidonj ba miņ hêv yak ami ma tem enja nômkama takêntêk. Lôk tem yambitak anêj Wapômbên ma yani im-bitak yenaņ okna. ⁸ *Ma donjom ŋê êkô ba etak iniņ êvhaviņ lôk ŋê êvhaviņ ami ma ŋê idum sek ôvathek anôj lôk ŋê ik anyô vônô lôk ŋê idum sek waliliņ ma ŋê siniņ ma ŋê êvhaviņ ŋgôk lôk ŋê abôyaņ, thêlô sapêj tem ini atum kasukthôm atu ba hathaņ hathak valu vovaņ solpa. Êj ma ŋama yaņ haveņ yam.”

⁹ Ma aņela baheņvi ba lahavuju takatu ba bôk ewa kabum malaiņ bêj anêj daņ baheņvi ba lahavuju takatu te halêm hanaņ hadêj ya nena, “Ôlêm ek yaņgik avi lukmuk atu ba Boksipsip Nakaduņ tem enja thô êndêj o.” ¹⁰ *Êj ma Lovak Matherj

hakôk ya liņ ba aņela atu hawa ya ba hi dumlolê daim bêj te ma hik unyak mathen Jelusalem atu ba hamô haviņ Wapômbên halôk ba halêm thô hadêj ya. ¹¹ *Malak êj habi Wapômbên anêj deda lôkmaņiņ loj. Ma habi kêdêkêdê hatôm valu mavi anôj te anêj athêj nena jaspâ ba mabuņ anôj hatôm liyali. ¹² *Ma anêj badêj ma lôklokwaņ ba daim kambom lôk abôlêk laumiņ ba lahavuju. Ma aņela laumiņ ba lahavuju eyabiņ badêj abôlêk tomtom. Ma Israel iniņ ôdôj laumiņ ba lahavuju iniņ athêj eto hêk badêj abôlêk takêj tomtom. ¹³ Badêj abôlêk lokwaņlô hêk loj wak hathak, ma lô hêk loj wak halôk ma lô hêk vi ba vi. ¹⁴ Ma badêj anêj landiņ ma valu laumiņ ba lahavuju hamiņ ba Boksipsip Nakaduņ anêj aposel laumiņ ba lahavuju iniņ athêj hayôhêk.

¹⁵ *Ma aņela atu ba hanaņ abô haviņ ya hawa kôm êv dôj epesaņ hathak gol ek nêd dôj ek malak anêj daim lôk anêj badêj lôk anêj abôlêk. ¹⁶ Ma malak êj anêj daim lôk bidonj hatôm donjom iyom. Ma aņela hawa anêj kôm ba hêv dôj hathak malak anêj daim ba bidonj ba tibum sapêj ma lôkthô hatôm 12,000 stadia.* ¹⁷ Ma aņela hêv dôj hathak malak anêj badêj ba anêj valaluk ma hatôm 144 kubit. Dôj êj ma aņela anêj ma donjom anyô iniņ dôj ma aêj iyom.*

¹⁸ *Malak anêj badêj epesaņ hathak valu anêj athêj jaspâ, ma malak lôkthô epesaņ hathak gol atu ba mabuņ anôj hatôm liyali. ¹⁹ Ma malak anêj badêj landiņ ma valu bêjbêj ba epesaņ hathak valu lêlêyaņ mavi mavi. Valu môj ma thalaleņ mabômabô ba anêj athêj nena jaspâ, ma valu haveņ yam ma bôsôk ba anêj athêj nena sapaia, ma valu te lô ma lêlêyaņ thapuk ba anêj athêj nena aget, ma valu te ayova ma saņgek ba anêj athêj nena emelal, ²⁰ ma valu te baheņvi anêj lêlêyaņ ma thalaleņ ba anêj athêj nena sadonikis, ma valu baheņvi ba lahavute ma thalaleņ ba anêj athêj nena konilian, ma valu baheņvi ba

* **21:3:** Wkp 26:11-12; Ese 37:27; Sek 2:10; 2Ko 6:16

* **21:4:** Ais 35:10; 65:19; ALK 7:17

* **21:5:** 2Ko 5:17

* **21:6:** Ais 55:1; Jer 2:13; Jon 7:37; ALK 1:8,17; 22:17

* **21:7:** 2Sml 7:14; 1Sto 17:13; Sng 89:26-27

* **21:8:** Mat

25:41; ALK 20:15; 22:15

* **21:10:** Ese 40:2

* **21:11:** Ais 60:1-2,19

* **21:12:** Ese 48:30-35

* **21:15:** Ese 40:3;

ALK 11:1 * **21:16:** 12,000 stadia ma hatôm 2,200 kilomita.

* **21:17:** 144 kubit ma hatôm 65 mita.

* **21:18:**

Ais 54:11-12

lahavuju ma mayav ba anêŋ athêŋ nena klisolaït, ma valu bahenŋvi ba lahavulô ma bôsôk ba anêŋ athêŋ nena belil, ma valu bahenŋvi ba lahavuva ma thalaleŋ hayavônô ba anêŋ athêŋ nena topas, ma valu laumiŋ ma thapuk ba anêŋ athêŋ nena klisoples, ma valu laumiŋ ba lahavute ma bôsôk ba anêŋ athêŋ nena haiasin ma valu laumiŋ ba lahavuju ma bôsôk mabô ba anêŋ athêŋ nena ametis. Thêlô epesaŋ badêŋ anêŋ landiŋ hathak valu mavi takêŋ. ²¹ Ma badêŋ abôlêk laumiŋ ba lahavuju tomtom ma epesaŋ hathak gwasuŋ thapuk dôŋdôŋ mavi te anêŋ ŋgwêk. Ma malak anêŋ loŋôndê ma epesaŋ hathak gol mabuŋ hatôm liyali thapuk anôŋ.

²² Ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô anêŋ Ôdôŋ lôk Boksipsip Nakaduŋ thaida intu loŋ êŋ anêŋ unyak mathenŋ ba intu miŋ yahayê unyak mathenŋ yaŋ ami. ²³ *Ma malak êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ deda lôkmaŋgiŋ habi hayô hêk ma Boksipsip Nakaduŋ hatôm anêŋ atum lam. Aêŋ ba intu wak lo ayôŋ miŋ ibi ami. ²⁴ *Avômalô pik sapêŋ tem nembeŋ malak êŋ anêŋ deda. Ma pik iniŋ kiŋ lôkthô tem neja iniŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ ba ini loŋ êŋ. ²⁵ *Bôlôvôŋ tem ênjêk loŋ êŋ ami ba intu badêŋ abôlêk tem abyaŋ iyom. ²⁶ Ma avômalô sapêŋ iniŋ nômkama lôkmaŋgiŋ lomaloma lôk athêŋ bêŋ tem neja ba ini loŋ êŋ. ²⁷ *Ma donŋtom nôm lelaik lôk nê idum kobom ôvathek lôk nê enaŋ abôyaŋ miŋ hatôm nêyô malak êŋ kapô ami. Mi, nê takatu ba iniŋ athêŋ hêk Boksipsip Nakaduŋ anêŋ kapya lôkmala iyom hatôm nêyô malak êŋ.

22

Nan lôk alokwaŋ atu êv lôkmala

¹ *Êŋ ma aŋela hik nanŋ atu ba hêv lôkmala thô hadêŋ ya. Nanŋ êŋ ma mabuŋ hatôm liyali ma anêŋ onanŋ hêk Wapômbêŋ lo Boksipsip Nakaduŋ iniŋ loŋ eyabiŋ avômalô. ² *Ma nanŋ êŋ halaŋ hasopa malak êŋ anêŋ loŋôndê bêŋ malêvôŋ. Nanŋ êŋ anêŋ danŋ luv

ma alokwaŋ atu ba hêv lôkmala hamiŋ ba hik anêŋ va hatôm ayôŋ lôkthô. Sondabêŋ te ma hik anôŋ hatôm bôlôŋ laumiŋ ba lahavuju. Ma anêŋ nanŋ hathak hadum avômalô lodôŋlodôŋ sapêŋ iniŋ lijiŋ mavi. ³ Ma malaiŋ atu ba bôk hapôm pik sapêŋ hadêŋ bôsêbôk ba Adam lo Ewa idum kambom ba êv yak ma tem miŋ imbitak esak loŋbô ami.

Wapômbêŋ lôk Boksipsip Nakaduŋ iniŋ loŋ eyabiŋ avômalô hamô loŋ êŋ ba anêŋ nê ku tem nênem yeŋ êndêŋ yani. ⁴ *Tem thêlô nêgê yani thohavloma lôk anêŋ athêŋ ênjêk thêlô luvôŋiŋ. ⁵ *Bôlôvôŋ mi hêk loŋ êŋ ek malê nena Anyô Bêŋ Wapômbêŋ da hamô hatôm thêlôniŋ deda. Aêŋ ba atum lam lôk wak iniŋ ku mi. Ma wak nômbêŋ intu sapêŋ ma avômalô loŋ êŋ tem nêômô êtôm kiŋ ba neyabiŋ loŋ êŋ.

Yisu tem êlêm kethenŋ

⁶ *Ma aŋela hanaŋ hadêŋ ya, “Abô takêntêk ma abô avanôŋ ek nênemimbiŋ. Ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ atu ba hêv anêŋ Lovak Mathenŋ hadêŋ anêŋ plopet, yani hêv anêŋ aŋela ek injik nôm atu ba tem imbitak kethenŋ thô êndêŋ anêŋ avômalô ku.”

⁷ *Ma Yisu hanaŋ nena, “Odanô! Tem yasôk kethenŋ. Ba ôpatu ba hêvhaviŋ abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk êŋ, yani êŋ êmô mavi.”

⁸ *Ya ma Jon atu ba yahalaŋô lôk yahayê nôm takêntêk. Ma yahalaŋô lôk yahayê yôv, ma yahêv yak halôk hêk aŋela atu ba hik nôm takêŋ thô hadêŋ ya valuvi ek yanêm yeŋ êndêŋ yani. ⁹ Ma donŋtom yani hanaŋ hadêŋ ya, “Dô! Ya anyô ku haviŋ o lôk môlôviyaŋ plopet lôk avômalô lôkthô atu ba esopa kapya êntêk anêŋ abô. Nêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ iyom.”

¹⁰ Ma yani hanaŋ hadêŋ ya nena, “Waklavôŋ lêk habobo ba miŋ umbuŋ abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk ênjêk loŋ kapô ami. ¹¹ *Ôpatu ba hadum kambom, yani tem indum kambom thêthô. Ma ôpatu ba hadum kobom lelaik, yani tem indum

* 21:23: Ais 60:19-20; ALK 22:5 * 21:24: Ais 60:3,5 * 21:25: Ais 60:11 * 21:27: Ais 52:1; Ese 44:9; 1Ko 6:9-10 * 22:1: Ese 47:1 * 22:2: Stt 2:9; Ese 47:12; Jol 3:18; Sek 14:8 * 22:4: Mat 5:8; ALK 3:12 * 22:5: Dan 7:18,27; ALK 5:10; 20:6; 21:23,25 * 22:6: ALK 1:1 * 22:7: ALK 1:3 * 22:8: ALK 19:10 * 22:11: Dan 12:10

kobom lelaik thêthô. Ma ôpatu ba hadum kobom thêthôn, yani tem indum kobom thêthôn thêthô. Ma ôpatu ba hamô mathen, yani tem êmô mathen thêthô.”

¹² *Ma Yisu hanaŋ nena, “Odaŋô! Tem yasôk kethen ba yanêm vuli viyaŋ êndên avômalô sapên êtôm nôm takatu ba idum.

¹³ *Ya anyô môŋ ba anyô haveŋ yam haveŋ. Môŋ anôn ma yahamô ma nômkama sapên anên daŋ ma tem yamô aên iyom. Ya ma nômkama sapên anên ôdôn lôk nômkama sapên anên daŋ. ¹⁴ *Nê takatu ba ithik iniŋ sôp ma nêôm mavi ek malê nena thêlô hatôm nejaŋ alokwaŋ atu ba hêv lôkmala anên va ma nimbitak nêyô malak anên badên abôlêk ba ini kapô. ¹⁵ Ma donjom nê takatu ba iniŋ kobom hatôm avuŋ lôk nê siniŋ lôk nê sek lôk nê ik anyô vônô lôk nê êvhaviŋ ngôk lôk nê leniŋhaviŋ nenaŋ abôyaŋ ba idum hi thêthô, thêlô sapên tem nêôm malak êŋ anên badên viyaŋ.

¹⁶ *“Ya ma Yisu. Yahêv yenaŋ aŋela ek nêôm abô êntêk êndên môlô ek avômalô ôdôn takatu ba êvhaviŋ. Ya ma Devit anên ôdôn anên su lukmuk lôk anên lim. Ya ma vuliŋ damiŋ atu ba habi deda bêŋ.”

¹⁷ *Ma Lovak Mathen lôk Boksipsip Nakaduŋ anên avi lukmuk atu ba tem thai neja i enaŋ nena, “Ôlêm.”

Ma avômalô takatu ba elanô abô êntêk ma lôkthô enaŋ nena, “Ôlêm.”

Opalêla takatu ba ethakmunin ma nêlêm. Ma thêlô leniŋhaviŋ ninum ŋaŋ atu ba hêv lôkmala ma nêlêm ninum ŋaŋ lôkmala atu ba anên vuli mi.

Jon hanaŋ abô balabuŋ

¹⁸ *Yahanaŋ lôklokwaŋ hadên avômalô lôkthô atu ba elanô abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk nena anyô te hatak abô yaŋda hayôhêk kapya êntêk loŋ, ma tem Wapômbên nêôm malaiŋ atu ba hêk kapya êntêk viyaŋ êndên yani. ¹⁹ Ma aên iyom ma anyôla hêv abô plopet bute vê hêk kapya êntêk, ma Wapômbên tem nêôm yani vê ênjêk alokwaŋ atu ba hêv lôkmala anên va lôk unyak mathen atu ba enaŋ hêk kapya êntêk.

²⁰ *Yisu da hik abô takên loŋ nena, “Avanôn biŋ, tem yasôk kethen.”

Anyô Bêŋ Yisu ôlêm! Avanôn.

²¹ Anyô Bêŋ Yisu anên wapôm êmô imbiŋ avômalô mathen lôkthô. Avanôn.

* **22:12:** Ais 40:10; Jer 17:10; ALK 2:23

* **22:13:** Ais 44:6; ALK 1:8,17; 21:6

* **22:14:** Stt 2:9; 3:22

* **22:16:**

Nam 24:17; Ais 11:1,10; Lom 1:3; ALK 2:28; 5:5
Mat 24:30-31; 1Ko 16:22

* **22:17:** Ais 55:1; ALK 21:6

* **22:18:** Lo 4:2; 12:32

* **22:20:**